Finis

PARAPHRASTICA Elucidatio in sacrosancta Iesu CHRISTI EVANGELIA SECVNDVM MATTHAEVM ET IOANNEM,

ADDITIS ANNOTATIONIBVS IN LOCA difficiliora. Authore D. Francisco Titelmanno Hassellensi, ordinis Fratrum Minorum.

Duo hæc Euangelia duntaxat extant huius authoris Paraphrasi explicata.

PARISIIS

Apud Audœnum Paruum, sub signo Lilij aurei. Via ad D. Iacobum.

1545.

ILLVSTRISSIMO DOMINO, ET EXIMIA VIRTVTE SPLENDIDO, D. GEORgio ab Austria, Episcopo Leodiensi, Duci Bullonensi, & Comiti Lossensi, Petrus Titelmannus, Hassellensis, Salutem precatur plurimam & prosperitatem.

MVltum diuque cogitaui (amplissime Præsul) quonam officii genere dignitati tuæ responderem. Tandem verò, animo occurrit, doctissimo Præsuli nihil gratius offerri posse, literario aliquo munusculo : quare nactus occasionem, Lucubrationes fratris mei piæ memoriæ Francisci Titelmanni in Matthæum & Ioannem, Typographis excudendum commisi. Quas vti nemini lubentius, quàm tuæ celsitudini nuncupo: ita neque titulo iustiori cuiquã deberi puto. Non secus enim quàm patris gloria (iuxta sapientis dictum) est filius sapiens : ipsius quoque populi gloria, aut decor, aut ornamentum (si quod est) in patriæ principem redundat. Nec veritus sum ne munusculum hoc tam exile, tamque tua celsitudine indignum recuses : cum sic tua passim prædicetur humanitas, & nulli non perpetuò exposita beneuolentia: vt nihil non gratum fore polliceri videatur, quod pectore candido offertur. Nihil profectò hic alienum sentis Opt. Presul à Saluatoris nostri Iesu sententia: qui duo æra minuta ex victu cotidiano decisa, à vidua paupercula oblata, non solum admisit, sed etiam amplissimis diuitum muneribus prætulit. Hoc igitur munusculum exiguum, has Titelmanni defuncti lucubrationes in Matthæum & Ioannem Christi Apostol. celsitudini tuæ dico, qui quidem Matthæus postea primus ordine suis Hebræis factus Euangelista : quod familiari conuictu ex Christo accepit, coràm vidit, & contrectauit, in orthodoxæ fidei nostræ basim & perpetuum stabilimentum conscripsit. Hic Matthæus ex telonii lucris , quibus summo studio inhiabat, repentè factus Apostolus Christi vocatione: nos suo exemplo docet de nullo quantumuis peccatore (quãdiu vita contingit) esse desperandum: additque veniæ spem summis etiam vitiis irrititis. Quod viuum exemplum, vtinam & iis quibus cura & potestas ligandi & soluendi commissa est, & qui soluendos sese offerunt, perpetuò ob oculos versetur. Sic enim fiet , vt & hi discant peccata cum Matthæo relinquere, & occasiones fugere priusquam solutionem quærant: & illi quantumuis grauiter offendentem benignè suscipere: & non magno supercilio contemnere. Consilium autem huius laboris suscepti, hoc fuit: quòd vir pius videbat Euangelium Christi passim, & à nullo non circunferri, & sæpius verũ & germanum sensum Euangelicum à maleuolis in diuersum detorqueri , non sine magno simplicium hominum offendiculo. Videbatur ergo sibi pretium operæ facturus, si breuibus ac perinde lucidis verbis, sententiam germanam Euangelii exponeret: ita vt textus ex aduerso respondeat, in hoc plus rudioribus quàm doctis profuturus. Ad quod opus eò se paratiorem præbuit, quòd ante annos aliquot tam feliciter idem in Paulinas epistolas, & reliquas quas Canonicas vocant, præstitisset: vt cum exemplarium multa milia per varias regiones sint dispersa: non cesset tamen hactenus prælum noua cudere. Quod idem quoque factum vidimus nuper, cum lucubrationes in beati Ioannis Euangelium prælo committeremus. Quid autem hoc opusculum vtilitatis habeat, quid artis aut eruditionis insit: quæ Lectori cõmoditas, quem consequatur fructum, si quis hunc sibi Apostolum familiarem faciat, ac cum illo assiduò confabuletur: nihil statui prosequi : sed id totum celsitudinis tuæ exactissimo & eruditissimo iudicio examinandum relinquo, cui id, quicquid est operis, nuncupo. Tuæ enim celsitudini siue ea ratione probetur, quod miro compendio sit compositum: siue authoris aut patriæ nomine: aut si id saltem impetrem, vt non displiceat nostra temeritas : erit profectò affatim animo meo satisfactum . Quum hoc vnum certo sciam , in mercedem me accepturum opus ipsum tuæ celsitudinis nomine multis alioqui non lecturis commendatum iri. Pius Princeps IESVS CHRISTVS Saluator noster , nobis tuam celsitudinem quàm diutissimè seruet incolumem , & florentem . Datum Rohtnaci . Sexto idus Octobris. Anno Domini milesimo quingentesimo quadragesimo quarto.

MATTHAEVS EVANGELISTA
miro uersuum compendio contractus.

A Patribus genitum texit te Christe Matthæus
Clam Ioseph fugeret, angelus hūc retinet.
Bimos rex perimit, dant reges munera, Ioseph
Iussus in AEgyptum fertq; refert puerum
Cælorum regnum, baptismum, uipereósque
Vox docet, atque Iesum, patre tonante lauat.
De monte tentatus Iesus ad tria, per tria uincit
Hinc docet, & sanat, discipulosq; uocat.
Et montem gradiens toties beat, & saliat sal
Præceptis iungit, plurima consilia,
Formans orandi normam, ieiunia subdit:
Vestis, thesauri, sit neque cura tibi.
Grandia do petite, iudex ne sis, uia stricta est
Arbor pseudo probat, si petra firma domus
Hinc læprosum, Centurij puerum quoque sanat
Et socrum Petri, stat mare, grexq; perit:
Istic contractus graditur, tulit atque Matthæum
Principis & natam post fluidam reparat
Iußit mira suis dans nomina discipulis, ut
Mites sint, humiles, & patienter agant.
Laudatur Baptista, Dei regnum patitur uim
Væ tibi Corozaim, confiteorq; pater
Mulgentes spicas excusat, dæmone pulso
Beelzebub asscribunt, signa Ionæ dat eis.
Naue sedens docuit zizania semine iacto
Orta, Dei regnum fitq; sagena maris.
Obscuro moritur gladio tunc uox, q cibantur
Milia quinque, mare calcat, abitq; Petrus
Propter non lotas non inquinat esca manus cor
Post Cananæa rogat, mille quaterq; cibat.
Quærunt signa mali, caueas pascam Pharisæi
Dat claues Petro, tolle crucemq; sequens
Resplendet Domini facies, lunaticus æger
Curatur, staterem piscis ab ore uomit.
Scandala sint abs te, maior minor est, ouis errat
Corripe, dimissa debita serue dabis.
Tractat coniugium, docet eunuchos, pueros sic
Petrus non diues, linquere cuncta ualet.
Vno cultores gaudent titulo precij, mors

Panditur, hinc natis mater ad alta petit
Ascendens asinum gressu templum subit, atque
Subuertit mensas, natus hæres moritur
Bina rex uice conuiuas uocat, eiicitur qui
Veste caret, Cæsar quæ sua sunt capiat
Cõsulitur, cathedræ Moysi ne facta sequamur
Væ cumulatur eis qui lapidantq́; necant
De mundi fine dat plurima signa Matthæus
Sint uigiles omnes, nam quasi fur ueniet
Aequat uirgineo generi tunc regna, talenta
Quinque dat, hinc iudex præmia digna dabit.
Fit conuentus, pasca suis dat, traditur unctus
Raptat turba Iesum, quẽ Petre ter renegas.
Gutture se Iudas stringit, Iesus ante Pilatum
Stat, delusus, & hunc mors rapit & sepelit
Hunc quærũt sanctæ sub uespere fortè Maria
Angelus hic loquitur, hinc abijt Dominus.

FINIS.

ELENCHVS CAPITVM EVANGELII SECVNDVM MATTHÆVM.

FINIS.

INDEX EORVM QVAE IN HOC uolumine continentur, a. priorem paginam. b. posteriorem indicat. M. uero Matthæum. I. Ioannem significat.

D

E

FINIS.

Elucidatio Paraphrastica sancti Evangelii secundum Matthaeum. Per Fratrem franciscum Titelmannum Hassellensem. Ordinis F. Minorum nunc primum edita.

CAPVT PRIMVM.

a Liber generationis Iesu Christi, b Filij Dauid, filij Abraham. c Abraham genuit Isaac. a Isaac autẽ genuit Iacob. b Iacob autẽ genuit Iudã & fratres eius. c Iudas autẽ genuit Phares & Zarã de Thamar. d Phares aũt genuit Esrõ. Esrõ aũt genuit Arã. Arã aũt genuit Aminadab. e Aminadab aũt genuit Naasõ. Naasõ autem genuit Salmõ. f Salmõ autẽ genuit Booz de Rachab. g Booz autẽ genuit Obeth, ex Ruth. h Obeth autẽ genuit Iesse. Iesse autem genuit Dauid regem. i Dauid autẽ rex genuit Salomonẽ, ex ea quæ fuit Vriæ. a Salomõ aũt genuit Roboã. b Roboam aũt genuit Abiã. Abia aũt genuit Asã. c Asa aũt genuit Iosaphat. d Iosaphat aũt genuit Ioram.

HIc est liber, in cuius statim initio describitur series & modus generationis Iesu Christi, vnigeniti & æterni filii Dei: qui secundum assumptam pro hominum salute humanam naturam, in temporis plenitudine de hominibus nasci dignatus est, de semine Patriarcharum & Regum, multo antè ad hoc electorum, vt in temporis plenitudine de eis secũdum carnem nasceretur: b quorum præcipui fuerunt Abraham & Dauid, ille quidem primus Patriarcha, specialiter electus & segregatus à Deo, hic verò primus rex dilectus & stabilis, per cuius lineã esset in mundum Christus venturus: quibus & speciales factæ sunt de Christo nascituro promissiones. Illi, quòd in semine ipsius essent benedicendæ omnes gentes: huic, quòd de fructu ventris sui rex esset futurus super Israel in æternum, quodque in æternũ permansurus esset eius thronus. A primo autem Patriarcha Abraham generationis series congue sumet initium, quod ab ipso cœperit populi de quo nasci voluit Christus, specialis electio, & singularis quędam segregatio. c Hic itaque contra naturam, ex promissione diuina, centenarius ex nonagenaria Sara vxore sua, genuit filium, quem secundum domini præceptum appellauit Isaac, ad quem statuit Deus pactum suum in sempiternum. a Huic Isaac iam sexagenario, ex Rebecca vxore diu sterili, sed ipsius oratione tandem fœcundata, nati sunt paruuli duo, Esau, & Iacob: sed ille reprobatur, hic eligitur, pactumque Dei ad hunc disponitur. b Hic Iacob ex vxoribus duabus, Lia & Rachel, & ex earum ancillis Bala & Zelpha, genuit filios duodecim. Ex quibus omnibus solus Iudas in generationis serie venit locandus, qui vnus ex omnibus fratribus electus fuit de quo Christus nasceretur. c Hic Iudas ante descensum in AEgyptum gemellos accepit, Phares & Zaram, de Thamar nuru sua, quam cognouit ignorans ipsam esse nurũ suam, ob mutatum habitum. d Hic Phares in AEgypto filium genuit nomine Esrom, qui genuit Aram siue Ram, qui genuit Aminadab e atque hic Naason, qui princeps fuit filiorum Iuda sub Moyse deserto: in quo genuit f Salmon siue Salma, qui cum Iosue intrans terram promissionis, illam fide insignem & nobilem Rachab Hiericonthinam, fidelem exploratorum Israeliticorum Hospitam, post subuersionẽ Hiericho ad Iudaismum conuersam, quasi magnã aliquam accepit, pro sui generis nobilitate, vxorem. Ex qua filium genuit, nomine Booz. g Qui Booz, ex Ruth Maobitide, magnæ virtutis proselyta, nuru Noemi (quam secundum legem propinquitatis accepit in vxorem) genuit filium nomine Obeth. h Hic genuit Iesse siue Isai, cuius filius fuit Dauid, Rex & Propheta, Psaltes egregius, & Rex primus secundum electionem stabilem in populo Israel, de cuius regio semine Christus erat nasciturus. i Dauid autem rex genuit Salomonem, ex Bethsabæe illa quæ fuerat vxor Vrię strennui militis, cũ qua primum in adulterio cõmixtus fuit, sed post Vriæ mortẽ eam sibi in vxorem legitimam accepit: ex qua & filios tres habuit, quorum natu minimus fuit Salomon, Dei voluntate præ omnibus fratribus ad successionem regni & paternarum promissionum adeptionẽ electus. a Salomonis filius eiusque in regno successor fuit Roboam, qui populo durè loquens ex malo adolescentum consilio diuisionem fecit regni Israelitici, decem tribubus à domo Dauid recedentibus. b Hic Roboã genuit Abiam, qui genuit Asam c qui genuit Iosaphat bonum, docentem subditos iustitiam & timorem Domini. d Hic genuit filium Ioram impium, sex fratrum suorum interfectorem & idolorum cultorem, qui & generi se miscuit impiissimæ Iezabelis, habens filiam pessimi Achab vxorem. Propter quod, in terram vsque generationem hic eius de genealogia sancti sanctorum memoria tollitur tri-

e Iorã aũt genuit Oziã. f Ozias autem genuit Ioathan. g Ioathan autem genuit Achaz. h Achaz autem genuit Ezechiam. a Ezechias autẽ genuit manassen. b Manasses autẽ genuit Amon. c Amõ aũt genuit Iosiã d Iosias atem genuit Iechoniam, e & fratres eius in transmigratione Babylonis. f Et post trãsmigrationẽ Babylonis, Iechonias genuit Salathiel. a Salathiel autẽ genuit Zorobabel. b Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autẽ genuit Eliachim. Eliachim aũt genuit Asor. Asor autem genuit Sadoch. Sadoch aũt genuit Achĩ. Achĩ aũt genuit Eliud. Eliud aũt genuit Eleazar. Eleazar autẽ genuit Mathã. Mathã autem genuit Iacob. c Iacob aũt genuit Ioseph, uirum Mariæ, d de qua natus est Iesus qui uocatur Christus. e Oẽs itaq; generationes ab Abrahã usq; ad Dauid, generatiões quatuordecim. f Et à Dauid, usq; ad transmigrationẽ Babylonis, generationes

bus omissis intermediis regibus. e Huic Ioram secundum lineam regiam successit Ozias siue Azarias quanquam nõ absque intermediis. Tres quippe inter Ioram & Oziam sunt intermedii, qui iam dicta ratione omittuntur. Ochozias scilicet immediatur filius Ioram, Ioas qui internitioni factæ per Athaliam fuit subtractus, ac in templo educatus secretò, & huius filius Amazias, qui pater fuit Oziæ siue Azariæ: f Huic Oziæ filius successit Ioathan, qui patre etiam viuente domum regiam rexerat, eo quòd esset pater ex vltione diuina propter temerè sibi vsurpatum sacerdotale officium factus leprosus. g Hic Ioathan filium reliquit pessimum, Achaz: h qui econtrariò filium genuit optimum, Ezechiam, virum rectum secundum cor Dei, sicut fuerat Dauid, qui cultum Dei per patrem prophanatum & conculcatum diligentissime fidelissimeque restituit, & populum suum quanta potuit diligentia in pietate & iusticia instituit: cui proinde tam præclaram Deus victoriam de Sennacherib contulit, & vitæ terminum cum signo retrocessionis vmbræ solatis prolongauit. a Hic Ezechias piissimus, filium regni successorem habuit, Manassen nomine, prius quidem sceleratissimum, malicia omnes patres superantem, qui post modum tamen in afflictione positus egit pœnitentiam, conuertens se in toto corde ad dominum. b Hic filium genuit Amon, paternę quidem prioris maliciæ, sed non posterioris pœnitentiæ imitatorem. c Huic successit filius sanctus ac piissimus, nomine Iosias, qui pro cultu Dei instaurando mira egit. d Hic genuit nepotem Ioachin vel Iechoniam (intermedio tamen huius patre, eiusdem penè nominis, dicto Ioacim, vel Ioakim: qui vel ob nominis, cum filio vicinitatem, quasi cum illo simul computatur, vel de linea regia à proposito separatus accipitur, eo quòd non populi Israelitici electione vt cæteri regnum acceperit, sed per alienigenam Regem, nempe Pharaonem AEgypti, vero rege sublato, intrusus fuit. e Genuit ergo Iosias Iechoniã cum fratribus suis, circa quorum tempora facta est transmigratio filiorum Iuda in Babylonem, à rege Nabugodonosor, statim in initio regni Ioachin. Pater enim Ioacim tribus annis seruierat Nabugodonosor, postmodum tamen rebellauit: quare eo mortuo, quarto mense regni Ioachin filii eius, ascendit ille contra Hierusalem, vinctumque Ioachin sponte se dedentem in manus regis, ad consilium Hieremiæ, misit in Babylonem captiuum, cum matre & vxoribus & omni electo populo, tãtum relictis in terra pauperibus populi. f Hic Ioachin siue Iechonias filius Ioacim, genuit Salathiel, post factam iamdiu transmigrationem, postquã per Euilmerodach fuisset subleuatus de carcere, & regio honori restitutus. a Salathiel autem genuit Zorobabel, quod interpretatur dux, vel magister captiuitatis, qui dux fuit cum Iesu sacerdote redeuntiũ de captiuitate, ad reædificandum templum domini in Hierusalem. b Hic genuit filiũ Abiud, qui Abiud genuit Eliachim, qui genuit Azor, qui genuit Sadoch, qui genuit Achim, atque hic Eliud. Eliud verò genuit Eleazar, & is Matham, isque Iacob. c Et hic genuit Ioseph matrimonio iunctũ virgini Marię. d De qua sine cooperatione viri supra naturã natus est secundũ carnem tẽporali natiuitate Dei filius Iesus, qui in scripturis sanctis vsitata & solẽni appellatiõe dicitur Messias Hebraicè, qđ Græcè dicitur Christ⁹, Latinè vnctus. Ad quẽ vsq; Ioseph, generationis hui⁹ series, nõ quasi ad Christi genitorẽ deducta est, sed propter scripturarũ in texendis genealogiis consuetudinẽ (quæ per mulieres nõ consueuerũt genealogias describere) ad eũ perducta est linea, tanquã ad cõtribulẽ suę cõiugis, eiusdemq; domus cũ ea & familiæ: propter quod, viri ostensa tribu atq; progenie, vxoris quoque consequitur notam esse originem, simul & prolis de ea genitæ. e Recapitulando itaque summatim vniuersam hanc generationis lineã, ab Abrahã vsque ad Christum, ad tres tessaradecades: id est, quaterdenas, commodè eam possumus reducere: primam sumendo ab Abraham patriarcha vsque ad Dauid Regem, f secundam sumendo à Dauid vsque ad tempus Babylonicæ transmigrationis: id est vsque ad Iosiam, tertiam à Iosia vsque ad Christum. Prima quaterdena secũdũ ordinem ita numeratur, Abraham, Isaac, Iacob, Iudas, Phares, Esrom, Aram, Aminadab, Naason, Salmon, Obeth, Booz, Iesse, Dauid. Secunda ita numeratur, Dauid,

quatuordecim. Et à träſ migratione Babylonis uſq; ad Chriſtũ, generationes quatuordecim.

a Chriſti aũt generatio ſic erat, cũ eſſet deſpõſata mater Ieſu Maria Ioſeph. b antequã conueniřẽt, ĩuẽta eſt in utero habens de ſpiritu ſancto.

c Ioſeph autẽ uir eius, cũ eſſet iuſtus, & nollet eam traducere:

a uoluit occultè dimittere eam.

b Hæc aũt eo cogitãte, ecce angelus domini apparuit in ſomnis Ioſeph dicens:

c Ioſeph filij Dauid, noli timere accipe Mariam coniugem tuam.

d Quod enim in ea natũ eſt, de ſpiritu ſancto eſt.

e Pariet autem filium, & uocabis nomen eius Ieſum.

a Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum.

b Hoc autem totum factum eſt, ut adimpleretur quod dictum eſt à domino per pphetam dicentẽ:

c Ecce uirgo in utero habebit, & pariet filium, & uocabitur nomem eius Emanuel.

Salomon, Roboam, Abia, Aſa, Ioſaphat, Ioram, Ozias, Ioathan, Achaz, Ezechias, Manaſſes, Amon, Ioſias. Tertia ſic texitur: Ioſias, Iechonias, Salathiel, Zorobabel, Abiud, Eliachim, Azor, Sadoch, Achim, Eliud, Eleazar, Mathan, Iacob, Ioſeph. Hactenus producta eſt generationis illius quam deſcribere meditamur ſeries, nunc modus quoque eiuſdem deſcribatur. a Chriſti autem generatio ad hunc ſe habuit modum. Contigit enim circa ipſius generationem ſiue cõceptionem, memorabile quippiam dubitanti Ioſeph, cuius ſequitur narratio: Cum Maria mater Domini Ieſu, nuptui eſſet tradita, & matrimonio copulata viro tribus & domus ſuæ, nomine Ioſeph. b antequam coniugali vnquam commercio conueniſſent, inuentum ac deprehenſum eſt, quòd grauidata eſſet ipſa, ac prolem geſtaret in vtero: neque tamen ex adulterio aut per fornicationem cum viro alio, ſed abſque operatione ſeminis virilis, per virtutem & operationem ſpiritus ſancti, qui virginem impregnauerat ſua ſupernaturali virtute. c Ioſeph autem vir eius, cum ex indiciis intumeſcentis alui perſpiceret vxorem grauidam, cum qua actu maritali nunquam conuenerat, in magno dubitationis certamine poſitus, non plane ſciebat quid facto opus eſſet. Erat quidem ipſe vir probus ac iuſtus, timens Deũ, & nemini ſine cauſa volens nocere: atque ob hoc nolebat vxorem ſuam traducere, accuſare, diffamare, in confuſionis exemplum facere, quaſi adulteram, quam ipſe omnis probitatis exemplum & totius honeſtatis ſpeculum homo prudens deprehenderat. a Quia tamen conceptionis modum omnino inuenire non potuit, & de ſe non eſſe eam grauidam certiſsimò cognouit, cogitauit vt abſque virginis infamia eam occultè dimitteret. b Cum autem ille huiuſmodi ſollicita mente pertractaret, & animo anxio reuolueret, reſpiciens in cælis excelſus dominus virum iuſtum ob ignorationem myſterii grauiter torqueri, & abilla cui cuſtos potius quam maritus ſuperna prouidentia fuerat deſtinatus, parare diſceſſum, non vltra paſſus eſt admirabile iſtud ſupernaturalis conceptionis myſterium illi remanere occultum, ſed angelum ei demiſit inſtructorem, qui dormienti Ioſeph ſomni tempore apparens dixit: c Ioſeph de ſtirpe Dauid, quare vereris Mariam coniugem tuam tibi deſponſatam tibi accipere atque adiungere? quare metuis cum illa cohabitare? quare ab illa paras diſceſſum? Quare turbant te cogitationes tuę, vt eam cui te Deus coniunxit, vano timore velis deſerere? Non eſt quod timeas, non eſt quod ſuſpicando verearis, ne fortè ex alio marito vxor tua conceperit. d Non enim ab homine, ſed à ſpiritu ſancto cõcepit: & quod in ea conceptum eſt, de ſpiritus ſancti operatione cõceptum eſt, qui illi fuit quaſi loco viri, qui hoc in eius eſt vtero ſupernaturali virtute operatus, quod in aliarum fœminarum vteris modo naturali ſolet operari virtus maritalis. e Pariet quoque, vbi tempus impletum fuerit, filium, quem nunc geſtat in vtero: cui nomen impones, ex patris cæleſtis voluntate, Ieſum. Vult enim cæleſtis pater tali ipſum nomine appellari, quo apertè quis ipſe ſit aut quorſum venerit, indicetur. Hoc autem nomen Hebraicum Ieſus, Latinis Saluatorem ſignificat, quod illi aptiſsime conueniet: a quoniamquidem ipſe populum ſuum ſaluum faciet à peccatis ipſorum, electos & fideles ſuos: qui credituri ſunt in nomine ipſius, faciet liberos & ſaluos ab omnibus ſuis, tam originali quam actualibus, peccatis, ac proinde ab æterna morte, cui propter peccata erant obnoxii, & à poteſtate diaboli, cuius tyrannidi per peccatum fuerant ſubiecti. Vt enim in captiuitate peccati gemina alia includitur captiuitas, ita in liberatione à peccato, per contrarium, gemina continetur libertas alia. b Porrò totum iſtud tam admirabile opus talis conceptionis perfectum eſt in plenitudine temporis in Maria, ipſi quoque Ioſeph ſic eſt manifeſtatum, vt operis exhibitione impleretur, & impletum monſtraretur quod multo antè à domino omnis diuinæ ſcripturæ primario authore, per Eſaiam Prophetam (vt per calamum ſcribæ, & inſtrumentum loquẽtis in eo diuini ſpiritus) fuerat prædictum, his verbis, c Ecce in ventura temporis plenitudine filium concipiet virgo, manens virgo, circundabit mulier & geſtabit virum in vtero, virgineo ſaluo pudore, eundemque partu ædet in mundum, vbi pariendi tempus impletum fuerit, manẽs etiam tunc quod ante fuerat, nempe virgo incorrupta:

d quod est interpretatũ nobiscum Deus.

e Exurgens aũt Ioseph à somno fecit sicut præcepit ei angelus domini, & accepit cõiugem suã:

a & non cognoscebat eam.

b Donec peperit filium suum primogenitum.

c Et uocauit nomen eius Iesum.

& vocabitur nomen pueri illius Emanuel, d quod nomen Hebraicum interprætatum Latinis, valet, Nobiscum Deus: hoc nomine ille puer vocabitur, talis ille optimè conueniet appellatio, quoniam sic erit ille iuxta veritatem nobiscum Deus. id est, inter homines Deus, & ipse homo Deus: qui cum hominibus in terra videbitur, & cum ipsis conuersabitur. e Ioseph verò angelica eruditione (vti supra dictũ est) instructus, vbi à somno euigilasset, atque è strato quietis exurrexisset, oẽm proiiciens hæsitationem, priores cogitationes oẽs & cunctam animi anxietatem deponens, voci angelicę per omnia fidẽs, fecit iuxta angeli monita. id est, Mariam quam occulte prius meditabatur dimittere, iam fidenter sibi adiunxit, & in eius se societate firmauit. a Nihilominus plurima erga tam electam coniugem affect⁹ reuerentia, quam intellexerat in Dei matrem segregatam, prorsus ab ea abstinuit, neque coniugali actu vnquam illam cognouit. b Aduenitque post paululum tempus quo peperit illum de spiritu sancto cõceptum filium suum, primogenitum: non quòd posteriores vnquam alios ipsa mater genuerit liberos, sed quoniam ante illum nõ genuerat alterum. Vnigenitum verò, quoniam hunc solum in omni vita genuit: quæ virgo sicut ante partum, & in partu extitit, ita & post partum inuiciata virgo permansit, neque vnquam vel à Ioseph vel ab alio quouis viro cognita fuit. c AEditoque in lucem puero, octauo die quando secundum legem fiebat circuncisio, nomen illi imposuerunt Iesus, quemadmodum ab angelo tam ipsa mater quàm Ioseph nutritius ante natiuitatem fuerant edocti.

ANNOTATIONES IN CAPVT primum Matthæi.

Liber generationis Iesu Christi, filii Dauid, filii Abraham.) Cum euangelium istud Matthæi non solum generationem Christi describat, sed multò prolixius eius conuersationem, prædicationem, pasſionẽ, resurrectionem, & alia Christi mysteria: in hoc tamen libri titulo tantũ dicitur, Liber generationis Iesu Christi, &c. Propterea quòd à generatione sumat exordium. Quod autem duo isti, Abraham & Dauid, peculiariter vt patres Christi narrantur, cum dicitur Filii Dauid filii Abraham, ob hoc factum esse constat, quoniam duobus his repromisſiones præcipue factæ fuerunt de Christo, quẽadmodum monstrauit Elucidatio. Et quanquam facta sit etiam aliis patriarchis (vt Isaac & Iacob) ꝓmisſio: quia tamen promisſio vna fuit horum cum patre Abraham, iccirco satis fuit, vnum illum nomi
Gene. 12. natim designare. Dauidi verò, promisſio patris Abrahæ singulari quodãmodo innouata est. Non enim
illi dictum est, In semine tuo benedicẽtur omnes gentes, sed tanquã regi regia promisſio facta est, dicẽ
Psal. 88. te Domino, Semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit. Et thronus
Psal. 131. eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis. Et alibi, Iurauit dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponã super sedem tuam. Si custodierint filii tui testamentũ meum, & testimonia mea hæc quę docebo eos. Et filii eorũ vsque in
1. Re. 7. sæculũ, sedebunt super sedem tuã. Et iterũ, Suscitabo semen tuũ post te quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius, & stabiliem thronũ regni eius vsque in sempiternum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filiũ. Et fidelis erit domus tua, & regnũ tuum vsque in æternum ante faciem meam, & thronus tuus erit firmus iugiter. Quæ verba licet aliqua ex parte ad regnũ temporale Salomonis filii, ac posteriorũ referantur, pręcipue tamen ad Christũ spectare est manifestũ: vel Paulo indicante, qui in
Hebr. 1. principio epistolæ ad Hebræos verbũ illud, Ego ero illi in patrem & ipse erit mihi in filiũ, manifestè de
Lucæ. 1. Christo adducit. Vnde & apud Lucã angelus de concipiendo filio, loquens virgini ait, Dabit illi dominus Deus sedẽ Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternũ, & regni eius nõ erit finis. Multũ ergo disſimilis hæc ꝓmisſio fuit, illi quã accepit Abrahã. Propter quod, Dauid præ cæteris ante ipsum patriarchis & principibus vnà cũ Abrahã, in ipso statim initio, poni meruit, dicente Euangelista, Liber generationis Iesu Christi, filii Dauid, filii Abrahã. Illud quoq; notandũ sermonẽ hunc esse ancipitis cõstructionis. Potest enim vterque genitiuus, filii, immediate ad Christũ referri, vt significetur ipse vtriusque illorũ filius, ad hunc sensum: Qui Christus, fuit filius Dauid & filius Abrahæ. Potest secundus ad proximum Dauid referri, hoc sensu, Christi filii Dauid, qui Dauid, filius fuit Abrahæ. In quo quidem sensu, secundum virtutem prior includitur. Nam si Christus filius est Dauid, & hic filius est Abrahæ, consequitur & Christum filium esse Abrahæ. Prior tamen constructio menti Euangelistæ videtur esse magis conueniens. Christum enim specialiter illorum filium designare voluit statim in exordio, quibus promisſiones peculiares factæ fuerant. ¶ Iacob autem genuit Iudam & fratres eius.) Inter omnes filios Iacob, non nisi illum expresſit, de cuius linea nasci debuit Christus dominus. Hic autem erat Iudas, quemadmodum morti proximus pater Iacob in ipsius benedictione indicauit, his verbis, Iu-
Gen. 49. da te laudabunt fratres tui. Manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui, Catulus leonis Iuda. Ad prædam, fili mi, ascendisti, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leena: quis suscitabit eum? Non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus

est,& ipse erit expectatio gentium. Sic & in Apocalypsi, leo de tribu Iuda Christus appellatur. Hoc & in omnibus sequentibus est manifestum, illos tantum nominatim designari, per quos Christi linea deducitur: quomodo inter omnes fratres suos, Dauid minimus solus filius Isai ponitur. Ad cognoscendam quippe Christi generationem, tota hæc generationum texitur narratio. Propter quod, à proposito Euangelistæ foret aliena filiorum aliorum expresio. ¶ Iudas genuit Pharez & Zaram, de Thamar.) In Christi genealogia, quatuor tantum mulieres ponit Euangelista, per quas ad Mariam & Christum transit, nempe Thamar, Rahab, Ruth, & Bethsabæe. Quidam signanter peccatrices tantum fœminas à proposito dicunt in Saluatoris genealogia nominatas, causa mysterii: vt qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens, omnium peccata deleret. Hi, in Thamar fornicationem arguũt & deceptionem soceri Iudæ: Raab, vt meretricem ante susceptionem exploratorum peccatricem dicunt fuisse publicam: Ruth, vel vt prius idololatram, vel vt post non satis honestè ad pedes dormientis Booz se collocantem, considerant: Bethsabæe vt cum rege adulterantem, condemnant. Alii verò sententiæ prorsus contrariæ, magis ob eminentem virtutem istas dicunt expressas nominatim, singulas à peccato expurgare, & à virtute laudabiles ostendere conantes: adeò vt etiam Bethsabæ ecum Dauid adulterium, & Thamar cum Iuda fornicationem, excusare laborent: quantum quidem ad priorem, quòd ad regem aduocata, nesciens quam ob causam, necesitate quadam cesserit regis armatæ postulationi: quantũ verò ad posteriorem, quòd iustam habuerit nurus causam, ob quam socerum ita falleret, quoniam videlicet quod fuerat pollicitus, dare sibi filium iuniorem in maritum suo tempore non præstiterat, quod videtur vox illa indicare Iudæ de Thamar, Iustior me est, quoniam non dedi eam filio meo. Et hæc quidem opinio, quantum ad Rahab & Ruth, satis videtur consentanea veritati, quarum in scripturis laus magna describitur. De Rahab quidem, quòd magna fide exploratores susceperit hospitio, & saluos custodierit, quibus etiam prædixit prophetico (vt videtur) spiritu, venturas populo Dei victorias, post euersam Iericho, cum omni domo sua ad cultum Dei conuersa. Vnde & à Paulo in sanctorum catalogo magnifice meruit commendari. Ruth quoque Moabitidis non mediocris est laus, quòd deos suos & populum suum reliquerit, atque ad populum & cultum Dei Israel transierit, quodque tam fideliter socrui post viri mortem adhæserit & seruierit: propter quod, & à Booz mulier virtutis dicitur. Et quod aduersus harum gloriam obiicitur, Rahab fuisse meretricẽ, & Ruth nõ satis pudenter ad pedes Booz dormientis se composuisse noctis tẽpore, id facili negocio dissolui potest, dicendo, Rahab non dici meretricem quasi fornicariam, sed quasi hospitio recipientem ad se diuertentes: id est, mulierem cauponariam: quomodo & Hebræi exponunt interpretes dictionem Hebræam in libro Iosue positam, cuius loco nos meretricem legimus. Neque verisimile est, exploratores illos ad Rahab vt fornicariam, sed magis vt cauponariam diuertisse. Ruth verò simplicitas per socrum instructa facile defenditur, quæ non animo illicitum quid agendi, neque concupiscentia mali desiderii stratum cognati dormientis accesit, sed tantum ad proponendum occasione bona quod cum iure postulabat, habere scilicet illũ maritum, ad suscitandum defuncti semen in hæreditate sua. Quantum itaque ad duas has attinet mulieres, non negamus laudem insignem illis à scriptura dari. Cæterum, quod ad alteras duas spectat, neque satis verisimiliter videtur expurgari de quo incusantur peccatum, neque singularis vlla laus in scriptura potest earum inueniri. Nisi forte hoc in Thamar prædicare velimus, quòd tandiu continenter in viduitate vixerit, expectans iuxta promissum soceri, donec cresceret filius minimus Sela, quem in virum acciperet, ad suscitandum defuncto fratri semen. Aut de Bethsabæe hoc adducamus, quòd multa sollicitudine suo filio regnum curarit impetrare. Verum hæc talia non sunt, ob quæ videatur istarum singularis debere fieri mentio. Deinde, nec à peccato de quo incusantur, satis honeste videtur excusari. Poterat nanque Thamar socerum suum alia via, quam fornicando cum eo, ad faciendum satis promisso adducere: neque excusationem honestã id pr̨ebet fornicandi cum socero, quod filiũ dare distulerit. Bethsab̨e verò, neque regi debuit illicitum proponenti vlla ratione consentire quantũuis vrgenti, in mariti iniuriã. Neque de adultero vlla ratione potest excusari, nisi per vim oppressa fuerit, quod nequaquam scriptura indicat, neque habet verisimilitudinẽ. Ex his videri potest neutrã pr̨edictarum opinionum certam ac plenam habere veritatẽ: nec ideo in genealogia positas mulieres pr̨edictas quia peccatrices, nec ideo quia virtute insignes. Potestque alia asignari ratio, accidentaria, & quasi casualis cõiunctio harum mulierum cum suis viris, & nouus ac singularis quidam euentus quo illarum vnaquæque suo fuit marito copulata. Ea enim quæ sic fortuito & nouo quodam euentu solent contingere magis memorantur. Id in Thamar est manifestum, cui Iudas commixtus fuit, putans scortum esse, nurum non agnoscens, donec intumuisset vterus, & supplicii extremi metus rem proderet: quando misso armillo & annulo ad Iudam, dixit, De viro cuius hæc sunt concepi. Idipsum in Raab gentili, nouo haud dubiè euentu principi tribus Iudæ coniuncta, itidem & in Bethsabæe ex occasione adulterii præuio homicidio pesimo in matrimonium Dauidi associata, similiter & in Ruth Moabitide, & paupercula nobili & diuiti Israelit̨e Booz copulata, est manifestum. Est autem postrema h̨ec sentẽtia c̨eteris minus calumniis exposita, vtpote neutri duarum præcedentiũ opinionũ contraria vel aduersa, quũ illæ sibi inuicem aduersentur. Secunda verò cæteris est minus probabilis, & minus habet verisimilitudinis: quæ nec à scriptura, nec à sanctorum assertione, habet authoritatem. Primam tamen astruit Hieronymus, qui nullam dicit sanctarum fœminarum in genealogia poni Saluatoris: cui, quantum ad aliquas, consentiunt Ambrosius & Chrisostomus: an tamen quo ad omnes, non exprimunt, tantum indicantes, de peccatoribus CHRISTVM nasci voluisse. Illud autem imprimis consideratione dignum est: quemadmodum Deus id quod in sua prædestinatione atque pr̨escientia habet definitisimum, per media tamen subinde

Apoc. 5. | Gen. 28. | Heb. 11. | Ruth. 1.

prorſus indeterminata & humano iudicio omnino caſualia ſiue fortuita peragit. Quemadmodum videlicet Chriſti generationem de tribu Iuda ab æterno prædeſtinauit Deus,quam tamen per tot intermedias coniunctiones humano iudicio prorſus caſuales & fortuitas adimpleuit. Conſideratione item non eſt indignum,quomodo ea quæ hominibus caſualia prorſus atque fortuita videntur,Deo (cui nihil eſt fortuitum)maxime ſubinde ſunt à propoſito,& ex ipſius potiſsimum ſunt intentione. Cuius rei conſideratio piis mentibus eſt ſuauiſsima,& maximam adfert fidelibus conſolationem. Atque ob hoc, non inconuenienter dixerimus,fieri hic in genealogia ſaluatoris fœminarum iſtarum quæ ſic viris nouo & fortuito quodã euentu coniunctæ ſunt,ſpecialẽ præ cæteris mentionẽ. ¶ De Raab)Vulgatum eſt,Raab ſcribi per duo,a,ſibi proxima. Attamen,& ſecundũ Grecã & ſecũdum Hebræã ortographiã, inter duo,a,oportet interiicere,ch. Hebrei enim nomẽ huius mulieris ſcribũt per heth(pro quo Latini ponere ſolent ch)ad differentiam rahab per he, quod ſuperbum ſignificat, & pro AEgypto interdum ponitur:quemadmodum diximus in commentariis noſtris ſuper Pſalmos, in annotationibꝰ Pſalmi.86. Græci quoque ſic ſcribunt, Rachab. ¶ Ex ea quæ fuit Vriæ.)Græce tantum per articulum dicitur, ἐκ τῆς τῶν οὐρίου quod ad verbum vtcunque reddere poſſumus,ex ipſa Vriæ. Latinus interpres benè ſententiam expreſsit,dicens: Ex ea quæ fuit Vriæ,vxor ſcilicet. ¶ Ioſias genuit Iechoniam & fratres eius,in tranſmigratione Babylonis.)Manifeſtum eſt ex hiſtoria libri Regum & Paralipomenon,Iechoniam fuiſſe genitum ante tranſmigrationem in Babylonem: ſiue illum patrem accipiamus, qui ſcribitur per k & m,Ioakim:ſiue ipſum qui per ch & n, Ioachin. Vterque enim ante tranſmigrationem regnauit:ille quidem pater,annis vndecim: hic autem filius,menſibus tribus. Ante tranſmigrationem ergo,vterque genitus fuit:quandoquidem ante eam vterque regnauit. Inſuper,non potuit in tranſmigratione hac gignere Ioſias,qui iam annos aliquot cum patribus dormierat. Quare,quod hîc dicitur, In tranſmigratione Babylonis,intelligi debet:Circa tempus illud tranſmigrationis,vel,In cuius Iechonię tempore facta eſt Babylonis tranſmigratio. Notandum quoque,Euangeliſtam ſub vno nomine Iechoniæ,vel duos eiuſdem fere nominis computaſſe,vel vnum præteriiſſe. Duo quippe fuerunt ſibi proximi,vnius ferè nominis,Ioakim & Ioachin. Quidam in priori loco patrem accipiunt, in poſteriori filium. Quibus obſtat,quòd vtrobique penitus iiſdem literis ſcribitur Iechonias per ch,cum priore loco ſcribi deberet Iekonias,niſi dicant, ſcriptorum inſcitia vel inaduertentia, tam apud Græcos quàm apud Latinos,id eſſe confuſum. Aliis magis placet,omiſſam eſſe patris Ioakim mentionem,quia non à populo Iſraelitico vt reges cæteri,ſed à Pharaone Nechao rege AEgypti,rex fuit conſtitutus, fratre ipſius Ioachaz à populo electo legitimo rege ſubmoto. Ioachin autem filius Ioakim,non legitur ab vllo alieno per vim intruſus:ſed quomodo de cæteris regibus patri legitime ſuccedentibus dici ſolet, ita
7.Re.19. & de hoc dicitur, Dormiuit Ioakim cum patribus ſuis,& regnauit Ioachin filius eius pro eo. Nomen quoque Iechoniæ,quod apud euangeliſtam vtrobique per χ ch ſcribitur,magis ſuadet vtrobique accipiendum filium,qui etiam hoc nomine apud Hieremiam diſtinctè contra patrem appellatur,dicentem, Viuo ego,dicit dominus,quia ſi fuerit Iechonias filius Ioakim regis Iuda,quaſi annulus in manu dextera mea,inde euellam eum. Denique,in tota genealogia hoc obſeruatur,vt ſinguli bis nominẽtur:prius quidem vt geniti,poſterius vt genitores:excepto Abraham primo huius generationis principio,qui tantum vt gignens,& Chriſto qui tantum vt genitus deſcribitur. Nam Ioſeph & Maria, ſimul vt coniuges & contribules aſſumpti,ſub vtraque conditione,nempe & gignentis & geniti,deſcribuntur. Ioſeph quidem, vt genitus:Maria,vt genitrix. Vnde veriſimile eſt, & in hoc nomine Iechoniæ eundem vtrobique intelligendum,nempe Ioachin,quem Hieremias appellat Iechoniam,filium Ioakim. De hac autem ſaluatoris noſtri genealogia,quæ multis perplexitatibus inuoluta eſt,maxime ex apparenti diſſonantia quæ videtur inter Mattheum & Lucam,vide Philonem antiquum & fide dignum authorem,& alios qui ſuper hac re plenius ſcripſerunt. Maxime verò chronica venerandi patris, fratris Amandi à Zierxea,viri eruditiſsimi,quæ nos ante paucos annos prelo dari & in lucem ædi curauimus: qui ſuper his rebus,circa tempus aduentus Chriſti pleniſsime & luculentiſsime diſſeruit. ¶ In ttanſmigratione Babylonis.id eſt,qua ad Babylonem trãſmigrabat populus Iudaicus. Nam genitiuus ille, tranſmigrationis,terminum ſignificat,ad quem videlicet tranſmigratio facta eſt:non autem populum tranſmigrantem. ¶ Omnes itaque generationes ab Abraham vſque ad Dauid generationes quatuordecim.) Summam eorum omnium quos in genealogia poſuit ſaluatoris, in tres redigit Euangeliſta quaterdenas,quæ diuerſis modis ſumi poſſunt. Primum quidẽm coniunctim, ſumendo videlicet pro capite ſecundæ quaterdenæ illum qui in prima eſt infimus,itidem pro initio tertiæ ſumendo eum in quo ſecunda deſinit. Atque ita non niſi ad Ioſeph extendetur tertia quaterdena, & Iechonias tantum filius conſtituitur,omiſſo patre Ioakim. Ordo autem iſte talis erit.

Ordo primæ teſſaradecadis.

Abraham, Iſaac, Iacob, Iudas, Pharez, Eſrom, Aram, Aminadab, Naaſſon, Salmon,Obeth,Booz, Ieſſe,Dauid.

Ordo ſecundæ teſſaradecadis.

Dauid, Salomon, Roboam, Abia, Aſa, Ioſaphat, Ioram, Ozias, Ioatan,Achaz,Ezechias,Manaſſes, Amon,Ioſias.

Ordo tertiæ teſſaradecadis.

Ioſias, Iechonias, Salathiel, Zorobabel, Abiud, Eliachim, Azor, Sadoch, Achim, Eliud, Eleazar,Mathan, Iacob,Ioſeph.

Hic vide tres quaterdenas ſic adinuicem coniunctas, vt finis præcedentis initium ſit ſequentis. Atque huic computationi ſatis ipſa textus verba videntur fauere, in quibus ſic dicitur, Omnes generationes

vſque ad Dauid quatuordecim:& à Dauid vſque ad transmigrationē Babylonis quatuordecim. Dum enim in priore dicit, vſque ad Dauid, & iterum in poſteriore à Dauid, videtur finem prioris initium conſtituere poſterioris. Neque inconueniens eſt, Chriſtum intra has quaterdenas gignentiū non includi. Altero modo aſsignari poſſunt hæ quaterdenæ diuiſæ, vt finis prioris non ponatur poſterioris initium. Atque hoc modo, tertiæ quaterdenæ erit vltimus Chriſtus, & ſub Iechoniæ nomine duos oportebit intelligi, priore loco patrem, poſteriori filium. Is ordo ad hunc ſumetur modum.

Ordo primæ teſſaradecadis.

Abraham, Iſaac, Iacob, Iudas, Pharez, Eſrom, Aran, Aminadab, Naaſſon, Salmon, Obeth, Booz, Ieſſe, Dauid.

Ordo ſecundæ teſſaradecadis.

Salomon, Roboam, Abia, Aſa, Ioſaphat, Ioram, Ozias, Ioathan, Achaz, Ezechias, Manaſſes, Amon, Ioſias, Ioakim.

Ordo tertiæ teſſaradecadis.

Iechonias, Salathiel, Zorobabel, Abiud, Eliachim, Azor, Sadoch, Achim, Eliud, Eleazar, Mathan, Iacob, Ioſeph, Ieſus.

Eligat ex duobus hiſce propoſitis modis lector, vtrum voluerit. Mihi ſanè, modus prior magis probatur. ❡Antequam conuenirent, inuenta eſt in vtero habens de ſpiritu ſancto.) Per conuenire, cum de coniugibus fit mentio, coniugalis actus honeſtè ac verecundè ſignificatur. Similiter & per illud in vtero, habere, honeſtè ſignificatur mulieris impregnatio. Et quod nos legimus de ſpiritu ſancto, in Græco eſt, ex ſpiritu ſancto, vt ſignificetur impregnatio iſta à ſpiritu ſancto eſſe, & ab ipſius operatione profecta. ❡Inuenta eſt in vtero habens de ſpiritu ſancto.) Quæri ſolet, à quo inuenta fuerit habens in vtero? Ad propoſitum maxime facit, ſi reſpondeamus, ab ipſo viro Ioſeph. Ipſe enim deprehendit & aduertit, vxorem eſſe prole grauidam. Quare particula illa, de ſpiritu ſancto, non referēda eſt ad verbum inuenta eſt, hoc ſenſu: Deprehenſa eſt de ſpiritu ſancto habens in vtero, quaſi comperiſſet Ioſeph à ſpiritu ſancto illam concepiſſe. Hoc enim ſi compertum habuiſſet, nequaquam occultè cogitaſſet eam dimittere. Sed coniugi debet particula illa cum participio, habens in vtero, in hoc ſenſu: Inuenta eſt Maria habere in vtero, ſiue concepiſſe: qui quidem conceptus, de ſpiritus ſancti erat operatione. ❡Ioſeph autem vir eius, cum eſſet iuſtus, & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam.) Vide, quomodo in re perplexa Ioſeph iſte per iuſtitiam ſuam congruum tenuit modum. Ecce certis indiciis videbat Ioſeph vxorem geſtare in vtero prolem. Acceperat eam vt virginem in cōiugem. Certò certius ſciebat, ſe vxorem ſuam non cognouiſſe. Quomodo potuit non iudicare eam de adulterio, ſi humanum ſequamur iudicium? Quare non tanquam in adulteram inſurrexit, zelans pro lege, vt maleficam non pateretur viuere? Ioſeph (inquit Euangeliſta) cum eſſet iuſtus, noluit eam traducere. Iuſtitia ergo Ioſeph prohibuit, ne vxorem deferret aut criminaretur, quaſi adulteram. Expoſcit nanque hoc perfecta iuſtitia, vt neminem iudicemus inuanum, nemini inferamus nocumentum ſine cauſa legitima. Expoſcit iuſtitia, vt erga proximos ſimus miſericordes, & bene opinemur de omnibus, quandiu non ipſa res euidenter & inexcuſabiliter monſtrat contrarium. Cum ergo nullo euidenti aut vel probabili indicio cognoſceret Ioſeph, vxorem fuiſſe adulteram, iuſtitia illum à tali iudicio prohibuit: maxime cum illius ſanctitatem eximiam optime habuiſſet compertam: propter quod, eam talem cognouit, quę nō indigna eſſet ſuperno aliquo diuino munere. Et quanquam ipſe quid aut quomodo circa eam ageretur, non plene intelligeret, maluit tamen captiuare intellectum ſuum, & Deo totum committere, quàm eam, in qua omnem probitatem expertus fuerat, temere iudicare, aut prodēdo diffamare, cuius pudori tuendo & famæ conſeruandæ, ſe nouerat per miraculum ſingulari electione aſsignatum atque deputatum. Sed quare occultè voluit eam dimittere, quam nolebat infamare? Iterum audi, quia iuſtus erat, vel quia diuinum aliquid circa eam actum videbat, quanquam modum rei non cognoſceret: propter quod (vt nonnullorum patrum ſententia eſt) præ humilitate indignum ſe duxit, tam eximiæ virgini tam familiariter conuiuere, vt maritum vxori. Vel (quod non minus videtur probabile) quia non patiebatur ipſius conſcientia, vt illi cohabitaret, quam licet non certò adulteram iudicabat, quomodo tamen ab adulterio eam excuſaret, probabilem rationem inuenire non poterat. Neque in hoc vlla eſt danda culpa Ioſeph. Quis enim maritus non ante inſtructus de myſterio, videns concepiſſe, & non de ſe cōcepiſſe ſciens, excúſationem poſſet inuenire, qua vxorem quantumuis ſemper compertam honeſtiſsimam poſſet ab adulterio defendere? Videtur itaque iuſtitia, quæ eum prohibuit ne vxorem temere iudicaret, & ſine cauſa legitima infamaret, eadem & ſuaſiſſe, vt ab ea ſe ſubduceret, quā à crimine nec probabili aliqua ratione potuit defendere, ne ſi à tali non ſe ſeparet, crimini videatur fauere. Attende, quàm illū cautè fecerit per medium iter virtutis incedere iuſtitia, vt nec proximo noceret ſine cauſa, & ſuæ nihilominus conſcientiæ atque legi ſatisfaceret. Pulchrum poſteris iuſtus iſte reliquit exemplum, vt (iuxta Saluatoris verbum) non iudicemus neque condemnemus proximos, ſed benigni inuicem ſimus, & de omnibus bene ſentientes, atque in partem meliorem interpretantes omnia, modo non ipſa facti euidentia prohibeat. Et quāquam ſubinde nobis modus nullus occurrat, quo ſuſpicionem malam depellamus quæ ſe offert de proximo, quāuis nullam inuenire poſsimus in nobiſiipſis rationem, qua excuſemus illud in proximo, de quo mala enaſcitur ſuſpicio, captiuare tamen nos decet intellectum noſtrum, & ſuſpendere ac prohibere iudicium, donec ipſa mali euidentia ſuſpicionem aut metum deducat ad iudicium. Ad quod, vel vnum hoc meritò nos debet inducere, quod frequēti experientia compertum habeamus, multoties nos labi in temere iudicando, illic etiam vbi poſt omnem inquiſitionem nulla à nobis inueniri potuit honeſta excuſatio verbi aut facti, de quo temerarium tulimus iudicium. ❡Noluit eam traducere.) Caue, intelligas, Matt. 7.

in domum ad secum cohabitandum adducere. Nam qui ita sunt interpretati, ex linguæ Græcæ igno-
rantia lapsi sunt. Quanquam enim verbum Latinum, traducere, ad multa sit significandum indifferens,
Græcũ tamen quod eius loco ponitur, nequaquã eã significationem habet. Est enim παραδειγματήσαι
paradigmatisæ, quod proprie sonat exemplificare. Venit enim à nomine δειγμα digma, quod significat
exemplum, adiecta præpositione παρὰ para, quę in malam partem trahit significationem. Valet ergo ver
bum illud, in exemplum facere aut ponere. Ponitur autem interdum quis in exemplũ confusionis, quan
do diffamatur apud populum, & mala fama de eo spargitur, aut alio quouis modo confusione publica
confunditur. Interdum ponitur quis in exemplum punitionis, in quem videlicet secundum legis consti
tutionem animaduertitur. Neutro autem horum modorum Ioseph iustus suam vxorem voluit traduce-
re, quia nec eam vt adulteram diffamare, neque legis punitioni obnoxiam facere volebat, vt punitionis
à lege in adulteram decretæ in ea æderetur exemplum. In eadem hac significatione, verbum traducere,
& in aliis nonnullis locis noui ac veteris testamenti inuenitur. Vt Sapientiæ 4, Traducent impios exad
uerso iniquitatis ipsorum. Et cap. 12, Horum qui te nesciunt, audaciam, traducis. Apud Paulum item in
epistola ad Collossenses cap. 2. sic legitur de Christi victoria, Expolians principatus ac potestates tradu
xit confidenter. ❡ Voluit occultè dimittere eam.) Non est hoc ita accipiendum, quasi per fugam oc
cultam se voluerit Ioseph ab vxore subducere, ad eum modum quo occultè serui fugitiui suos dimit-
tunt dominos. Non enim hoc decebat honestatem Ioseph, vt sic quasi fugitiuus seruus occultè ab ea se
subduceret. Sed occultatio ista magis referri debet ad causam separationis, & ad cognitionem hominũ:
quoniam scilicet nolebat causam in vulgus efferre, ob quam vxorẽ desereret. In dimissione nanque vxo
ris à viro, non opus erat in veteri lege causam diuortii in vulgus vel coram iudicibus palàm efferre, sed
sufficiebat vxori dare in manus libellum repudii, sicque eam dimittere: quomodo legimus Deuterono-
mii 14. cap. dicente domino per Moysen, Si acceperit homo vxorem, & habuerit eam, & non inuenerit
gratiam ante oculos eius, propter aliquam fœditatem, scribet libellum repudii, & dabit in manu illius,
& dimittet eam de domo sua. Hoc ergo modo occultè eam voluit dimittere, non palàm accusare, vt ad-
ulterã, & legis punitioni facere obnoxiam: quod certè faceret, si non occultè eam dimitteret, si causa di-
missionis veniret ad linguas hominum. Tanquam adultera enim rapta fuisset ad supplicium. Verũ hoc
loco mirandum videtur, quomodo videns Maria tam animo anxium Ioseph, non illi rem aperuerit, ma
xime cum sciret illius interesse vt rẽ cognosceret. Non enim probæ coniugis hoc esse videtur, sic per-
plexum cogitationibus virum dimittere, vbi illum possit verbo expedire. Et mirum est ex parte altera,
Ioseph in tanta angustia positum, neque expostulasse cum vxore, neque vel interrogasse de negocio.
Non enim opinor celasset maritum virgo benignissima, si ab eo fuisset interrogata. Neque opinor, non
credidisset Ioseph, si bona fide virgo cuius probitatem habuit compertissimam, rem narrasset. Quan-
tum ex parte virginis, dicimus, ob humilitatem & nimiam mentis demissionem, eam non aperuisse ma-
rito negocium. Erubescebat enim ipsa se matrem Dei prædicare, neque vt talem ipsa se clarificare vo-
Tob. 12. luit: quoniam (iuxta verbum Raphaelis) sacramenta regis abscondere bonum est: sed Deo totum com-
misit, vt quomodo vellet & quando vellet, opus suum manifestaret: quomodo paulo antè, cognatæ Eli-
Lucę. 1. zabeth, non ipsa Maria, sed spiritus sanctus reuelauerat mysterium. Quantum verò ex parte Ioseph, ean
dem assignamus rationem, nempe humilitatem & probitatem ipsius, qua erubescebat virgini summæ
virtutis expostulationem super adulterio proponere. Ad quod etiam non minimum adiuuit intrepida
virginis conscientia, & mens optime sibi conscia: quæ, licet intumesceret vterus, vultum tamen solitum
in nullo mutauit, & constantiam in conuersatione penitus eandem seruauit, non quærens latibula, non
fugiens conspectum mariti, quod facere solent in quibus est culpa adulterii, sed confidenter cum viro
consueto more conuersando, tanquam nullius mali sibi conscia. Solet autem talis confidentia, à mala
suspicione, apud probos potissimum viros liberare eas, de quibus, nisi tali impediente confidentia, malè
sentiretur. ❡ Hæc autem eo cogitante, ecce angelus domini apparuit.) Attende, quomodo subinde
ad tempus longum differt Deus expedire sanctos de tentatione, nunquam tamen derelinquit in finem,
sed adest in opportuno tempore. Vide insuper quàm est difficilis, & (vt ita loquar) tardus Deus, in sua
occulta patefaciendo cõsilia, illis etiam quorum interest ea cognoscere. Vult enim rogari instanter, vult
ardenter nos pulsare ac postulare, vt cum opus est nobis prodat occultum sui consilii: quod & fecisse
Ioseph non dubium est, virum iustum & rectum, licet expressè scriptũ non legamus. Orabat ille pro-
culdubio Deum, vt in re tam dubia, tam perplexa, quid facto opus esset, indicaret: vtque à cogitationũ
istarum quibus diuexabatur æstibus se expediret. Apparet itaque ei angelus in somniis, hoc est, somni
tempore, quãdo magis sunt tranquilli sensus hominum somno renouati, & ab omni distractione rerum
externarum liberi. Monet autem Ioseph abiicere timorem vanum, quem quidam referunt ad reueren-
tiam erga coniugem diuina prole fœcundam, videlicet vt non metueret tantę cohabitare vxori. Verũ
huic non satis fauet quod pro ratione mox subditur, Quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est.
Quare verisimilius est, timorem illum quem abiici monet angelus, timorem esse suspicionis aut pericu
li, quod ille nondum instructus de mysterio metuebat in coniuge, vt moneatur sponsus tumultuãtium
cogitationum turbam abiicere, propositum repudii abdicare, & vxori fidenter cohabitare, quam non
alienus vitiarat maritus, sed diuinus fœcundauerat spiritus. Vnde subiungit, Quod enim in ea natum
est, de spiritu sancto est: quasi dicat, Non vt tu metuis, ex alieni viri concubitu, sed quod tibi assero, ex
operatione spiritus sancti prolem gestat in vtero: quare non tanquam adulteram tu eam debes repudia-
re, neque vt infidelem in thorum repellere, sed tanquam domini tui matrem charius debes amplecti,
eique vt custos & minister bonus fideliter ministrare. ❡ Vocabis nomẽ eius Iesum. Ipse enim saluum
faciet populum suum à peccatis eorum.) Dum Ioseph officium dat imponendi filio suo nascituro no-

men,iam eum patris loco conſtituit.Parentum enim eſt imponere filiis nomina:quomodo & Zacharię
dictum eſt ab angelo,quòd naſciturum ſibi filium nuncuparet Ioannem:& venientes die octauo eũdem Luc.1.
circuncidere,patrem interrogabant,quo eum vellet nomine vocari.Mirum autem videtur,quòd nõ no
mine aliquo nouo & hactenus inuſitato hominibus,puer iſte nouus & ſuper omnes admirabilis,fuerit
nominatus . Nam Ieſu nomine plures legimus in veteri teſtamento appellatos , miniſtrum videlicet &
ſucceſſorem Moyſi Ieſum filium Naue,& pontificem illum magnum cum Zorobabel templi reſtaura-
torem,Ieſum filium Ioſedech.Sciendum autem eſt,quòd licet non nouum eſſet hoc nomen noui noſtri
pueri,quantum ad vocalem enunciationem,ſecũdum rem tamen & rationem impoſitionis omnino eſt
nomen hoc nouum,& hactenus nemini fuit conueniens.Licet enim hoc Ieſu nomen,quod Saluator in-
terpretatur,aliqua ratione conueniat duobus illis,illi duci,huic pontifici,quatenus ille populum tranſ-
duxit per Iordanem,& debellatis antiquis habitatoribus,introduxit in terrã promiſsionis,hic verò po-
pulum de captiuitate reduxit,& templum Dei reparauit: peculiari tamen & eximio modo huic noſtro
conuenit puero,cui nomen iſtud Ieſu impoſuit angelus, imò non ipſe impoſuit, ſed à patre impoſitum
nunciauit.Ipſe enim à ſalute ſpirituali,quam modo donare venit,nomen accepit:tantoque excellentio-
ri ratione hoc ei nomen conuenit præ illis, quanto ſalus ſpiritualis animæ excellit ſalutem vitæ corpo-
reæ,ſalus cæleſtis terrenam,æterna temporalem.Portauerunt quidem illi nomen Saluatoris,ſed tantum
in figura eius qui erat naſciturus in plenitudine temporis, vt eundẽ etiam nomine præſignarent, quem
præfigurabant officio.Vterque enim illorum,ſingularem in ſuo officio geſsit figuram Chriſti.Ille nan-
que mortuo Moyſe ſuper populum Iſrael principatum accipiens , eundemque per Iordanem ad loca
promiſſa patribus,deuictis terræ inhabitatoribus,introducens, apertiſsimè Chriſtum dominum ſigna-
bat,qui in temporis plenitudine Moyſi mortuo ſuccedens , id eſt,in legis Moſaicæ conſummatione no
uam ſuam Euangelicam legem inſtituens,per Iordanem fluuium: id eſt,per ſui ſanguinis lauachrum,&
ſacri baptiſmatis vndam,traductos,deuictis Chananæis,Iebuſæis,& cæteris:id eſt,omnibus dæmonum
potentatibus , populum Iſraeliticum, populum ſibi credentem introduxit in terram promiſſam patri-
bus,in manſiones cæleſtis patriæ,in terram lacte & melle manantem.Alter autem ille filius Ioſedech ſa
cerdos,cum Zorobabel captiuorum è Babylone reductor,ac templi reædificator,non minus manifeſtè
ſummum hunc noſtrum ſacerdotem Chriſtum præſignabat : qui ſub longa & dura nimis captiuitate
detentum & oppreſſum humanum genus,de manu regis Babylonis: id eſt,de poteſtate principis huius
mundi,de tyrannide mundi rectoris tenebrarum harum liberauit:domum quoque ſiue templum Deo
patri reædificauit,quod licet ſecundum ſpeciem vilius videbatur templo illo priori,maior tamen futu-
ra erat gloria domus huius nouiſsimæ quàm prioris,dicente domino per Aggęum Prophetam,Magna Aggę.1.
erit gloria domus iſtius nouiſsimæ,pluſquam primę,dicit dominus exercituum:& in loco iſto dabo pa
cem,dicit dominus exercituum. In quo verbo,proculdubio domus illa ſpiritualis deſignatur, Eccleſia
ſancta,quam Chriſtus dominus in mundum adueniens patri ędificauit.Et bene per duos iſtos,alterum
ducem,alterum ſacerdotem magnum,noſter Ieſus tam in officio quàm nomine fuit præſignatus:vt in-
dicaretur idem ipſe & rex ſiue dux futurus,ſimul & ſummus ſacerdos.Vnde in ſcripturis vtrunque ho
rum Chriſto inuenimus frequenter aſſcribi,vt nunc rex ſiue dux, nunc ſacerdos ſiue pontifex appelle-
tur.Dux quidem appellatur apud Micheam,dicentem,Et tu Bethleem terra Iuda,nequaquam minima Mich.5.
es in principibus Iuda.Ex te enim exiet dux,qui regat populum meum Iſrael. De regno,ait ad virginẽ
angelus,Dabit illi dominus Deus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum,& Luc.1.
regni eius non erit finis . De ſacerdotio autem in Pſalmis dicitur , Iurauit dominus & non pœnitebit Pſal.109.
eum,tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Petrus quoque paſtorem & epiſco- 1.Petr.2.
pum eum appellat animarum noſtrarum. Et Paulus,quàm multa de pontificatu ipſius & ſacerdotio e- Hebr.3.
diſſerat in Epiſtola ad Hebræos,nemini eſt incognitum.Relinquitur itaque manifeſtum,quòd non in- & 5.
conuenienter puero iſti nouo vetus nomen ſit impoſitum:quemadmodum non inconueniens fuit,no-
uam rem veteribus figuris,& nouum ſignificatum antiquis ſignis præfigurari. ¶ Ipſe enim ſaluũ fa-
ciet populum ſuum à peccatis eorum.) Notandum , quòd non ſimpliciter dicit angelus, Ipſe ſaluũ fa
ciet populum,ſed ſignanter populum ſuum,inquit.Arbitror hoc ideo dictum,quia non ad omnes effe-
ctus ſalutis eius erat peruenturus , neque futuri erant vniuerſi participes ſalutis quam ipſe dare venit,
propterea quòd plerique ea ſe facerent indignos propter infidelitatem & inobedientiam. Populus au- Ioan.1.
tem ipſius ſaluandus erat à peccatis. Qui autem ſint iſti,ſatis apertè exprimit Ioannes initio ſui Euan-
gelii,dicens,Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri,his qui credunt in nomine eius : qui non ex ſanguini-
bus,neque ex voluntate carnis,neque ex voluntate viri,ſed ex Deo nati ſunt. Videlicet iſti qui credide-
runt in nomine eius,ſicque ex Deo nati ſunt,populus ſunt Chriſti.Populus etiam iſte,populus humi-
lis & manſuetus recte intelligitur. Huiuſmodi enim ſpecialiter ſunt populus Chriſti, qui per humilita-
tem & manſuetudinem fidei ſe ſubmittentes, ipſius doctrinæ obediunt, & voluntatem adimplent. De
his & in Pſalmo dicitur,Quoniam tu populum humilem ſaluum facies. Ac rurſum, Beneplacitum eſt Pſal.17.
domino ſuper timentes eum,& in eis qui ſperant ſuper miſericordia eius. Et iterum,Beneplacitum eſt Pſal.32.
domino in populo ſuo, & exaltabit manſuetos in ſalutem. Nec illud prætereundum eſt,vbi dicit, Sal- Pſal. 149
uum faciet populum ſuum à peccatis eorum,ſub vna ſalute inſinuari triplicem. Quemadmodum enim
triplex eſt captiuitas atque miſeria, ita & ſalutem oportet eſſe triplicem. Neceſſe enim eſt, vt medicina
morbo reſpondeat.Eſt autem triplex iſta captiuitas ſiue miſeria,ſubiectio peccati,ſubiectio diaboli,&
ſubiectio mortis æternæ.Hac triplici ſubiectione ſubiectum erat genus humanum:ſed per Chriſtũ ab
omnibus facti ſunt liberi,quicunque in ipſum crediderint:vt dicat Apoſtolus,Nihil ergo nunc damna- Ro.8.
tionis eſt iis qui ſunt in Chriſto Ieſu.Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu liberauit me à lege pecca-

ti & mortis. Et quemadmodum sub peccati subiectione includuntur duæ aliæ, nempe subiectio diaboli, & obligatio damnationis: ita in salute à peccatis continetur salus à potestate diaboli, & damnatione
Psal. 46. mortis æternæ. Vide nunc quàm pulchrè huic nostro puero illud Psalmi canere possumus, Secundũ nomen tuum Deus, sic & laus tua in fines terræ. Verè enim secundum nomen ipsius laus eius est. Nomen ipsius, Saluator est: nec inuanum nomen hoc portat, quod tam potenter nos à trina tam pessima seruitute, subiectione, captiuitate, atque miseria liberat. ❡ Hoc autem totum factum est, vt impleretur quod dictum est à domiuo per Prophetam.) Cum non nisi vnam rem præmiserit, videlicet conceptionem Christi de spiritu sancto, sic tamen loquitur quasi multa miranda dixerit, cum ait, Hoc autem totum factum est. Verum id magis ad magnitudinem rei & profunditatem sacramenti, quàm ad multitudinem narratorum referendum est. Quasi dicat, Hoc tam admirabile sacramentum, tam grande mysterium factum est. De particula autem, vt, quomodo in his & consimilibus locis accipiatur, semel hîc admonuisse non erit inutile, cum frequenter admodum in hoc vsu occurrat in Euangeliis. Sciendum itaque, particulam illam, vt, in hoc atque consimilibus locis, non significare finalẽ causam, sed tantum consecutionem. Non enim ideo hæc aut illa facta sunt in temporis plenitudine, non ad eum finem sic peracta sunt, vt illa quæ multo antè prædicta fuerant adimplerentur. Magis enim econtrario idcirco Prophetæ illa prædixerunt, quoniam sic erant in tẽporis plenitudine fienda. Finalis ergo causa hîc non significatur: sed quid consecutum sit ex tali re gesta, indicatur. Cum ergo secundum modum sacris Euangeliis vsitatum dicitur, Hoc aut illud factum est, vt scriptura impleretur: hæc aut illa, sic intellige, Hoc aut illo facto, impleta est hæc, aut illa scriptura, quæ id aliquando futurum prænunciauit. Vel, ex huius aut illius rei exhibitione, consecuta est impletio scripturæ. Illud quoque nota, quàm distinctè dicat Euãgelista, Quod dictum est à domino per Prophetam. Non ait, Quod dictum est ab Esaia. Non ait tantum, Quod dictum est à domino: sed vnicuique suum dans honorem. Quod dictum est, inquit, à domino per Prophetam. Quem loquendi modum, & in aliis plerisque locis, prudens hic Euangelista obseruat in consequẽtibus. Videlicet hac sermonis discretione, Deum omnis prophetiæ & sacri eloquii primarium authorem, vt efficiens principium assignans, ipsum verò Prophetam, vt instrumentum tantum, & ministrum sancti sermonis, secundo loco constituens. Quã rem & ille pulchre indicabat Psaltes egregius, qui miranda in spiritu prophetico de sponsi Christi, & sponsæ Ecclesiæ dicturus iucundis
Psal. 44. simis nuptiis, præmittebat, Eructauit cor meum verbum bonũ, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribæ, velociter scribentis. Diuinum nanque spiritum, scribam velociter scribentẽ: suam verò
Esaiæ. 7. linguam talis scribę tantum calamũ asserit. ❡ Et vocabitur nomen eius Emanuel.) Nusquã in Euangeliis legimus, Christum huiusmodi nomine appellatum. Neque angelus huius nominis apud Mariam matrem, neque apud Ioseph nutritiũ meminit. Nusquam denique vel magni vel parui huiusmodi nomine ipsum leguntur nuncupasse. Quid ergo sibi vult, Et vocabitur nomen eius Emanuel? Non ita accipiẽdum est hoc Prophetæ verbum, quasi velit indicare, Christum eo nomine inter homines familiariter nominandum, quomodo vnusquisque hominum proprium nomen sibi habet impositum, quo in vsu familiari vocitatur: sed hoc tantum vult significare, talem illum fore cui rectè tale nomen conueniat, & qui meritò sic possit ac debeat appellari. Quotiescũque enim res per nomen quodlibet significata vlli supposito conuenit, illud indubiè tali nomine recte & congrue potest appellari. Cum ergo si-
Esaiæ. 8. gnificatum nominis huius, Emanuel (quod interpretatur nobiscũ Deus) plenissime Christo conueniat, qui est cum hominibus & inter homines Deus, quis dubitet, recte illum tali appellari nomine? Secundum hunc modum, & in alio eiusdem Prophetæ loco dicitur à domino, Voca nomẽ eius, velociter spolia detrahe, citò prædare: quod indubie ad Christum spectat, cui prius nomen datum fuerat Emanuel. Non hoc quidem, vt signaretur tali appellatione familiariter Christum appellandum inter homines, Velociter spolia detrahe, citò prædare, sed ad significandum, quòd talis esset ipse futurus, cui id nominis bene conueniret, eo quòd celeriter esset rapturus spolia ab illo forti armato custodiente atrium suum, eumque citò prędaturus alligatum, tanquam fortior superueniens. Hoc ferè loquendi modo, etiam per iocum subinde vti solent homines in familiari sermone, cum ad significandum conditionem eius de quo fit sermo, vocem effingentes illi exprimendæ congruam, dicunt, Hic vocatur hoc nomine, vtpote hic vocatur. Ne credas, ad significandum non esse illũ bonæ fidei, ille vocatur. Noli me contingere, ad significãdum talem esse cui non possis impune nocere, vel in minimo: atque ita in cæteris, quibus hominum vulgus non rarò vtitur. ❡ Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum.) Ex hoc loco peruersus ille Heluidius hæreticus, infirmo argumento & inualida nimium ratiocinatione asserere tentauit, Christi matrem superbenedictam Mariam post partum non permansisse virginem, sed à Ioseph fuisse cognitam. Primum quidem eo quòd dicatur, Non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum. Igitur (inferebat cæcus ille) postquam filium peperisset, cognouit eam. Deinde, quia dicitur Christus fuisse Mariæ primogenitus. Nomen enim primogeniti, videtur alios respicere posterius genitos: quemadmodum cum Adæ primogenitus dicitur Cayn, ad Abel habetur respectus posterius genitum. Verum vtrunque horum admodum inualidum est argumẽtum. Nam de particula, donec, manifestum est, nihil ipsius argumentum habere firmitatis, tum ex familiari vsu loquendi, tum ex sanctarum venerando vsu scripturarum. Si enim quis dixerit: Non desiit Christus pro humano genere apud patrem esse sollicitus, donec exhalauit animam, quomodo hinc recte educi poterit, post expirationem desisse iam illum, aut desinere à solita pro nobis sollicitudine. Item si dixero, Maria Christum non deseruit, donec ille in crucem subleuatus fuit, quis hinc eliciet, Christo in crucem subleuato, matrem tum ipsum reliquisse? Rursum, si dixerit ægrotus, mortem prænunciare volẽs: Non comedam donec moriar, quomodo hinc cõsequitur, vtvbi mortuus fuerit, tum comedat? Iterum,

nónne rectiſsime ſimul & veriſsime dicere potuit domino Dauid:Non me dereliquiſti in manus inimicorum meorùm,donec ad regnum me prouexiſti & ſummam gloriam ? Quis tamen hoc ſermone dicet ſignificari tunc derelictum eſſe à Deo Dauid,quando in regnum fuit euectus? Nemo ſanè id dixerit,niſi cui ſenſus communis læſus fuerit . Hæreticus tamen iſte Heluidius, impudenti ore hinc falſum dogma tentauit aſtruere. Præterea,& ex ſacri vſu eloquii facile monſtrari poteſt ,vana eſſe illius nugamenta,quandoquidem ſacræ ſcripturę vſus frequenter,donec,ita vſurpat,vt nulla ſignificetur ſequentis exceptio:id quod tam in affirmatiua quàm in negatiua eloquutione,facile fuerit oſtendere.In negatiua eloquutione,ſic legimus Pſalmo III,Non commouebitur(iuſtus) donec deſpiciat inimicos ſuos. Vnde nemo ſanæ mentis elicere tentabit,deſpectis inimicis iuſti, tunc illum debere commoueri. Quid enim magis ridiculum?Sic & in alio Pſalmo Propheta poſtulat,Vſque in ſenectam & ſenium ne derelinquas me,Donec annunciem brachium tuum generationi omni quæ ventura eſt.Qua oratione non poſtulat Propheta,vſque ad illud tantum tempus non deſeri donec annunciauerit,quaſi poſt contentus ſit derelinqui : ſed omnino nunquam derelinqui poſtulat . De affirmatiua eloquutione manifeſtum habemus exemplum in Pſalmo 109.vbi pater dicit filio,Sede à dextris meis,donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum . Quis enim hic intelligat, filio dari à patre ſeſsionem in dextera,tantum vſque ad tempus illud quo ſubiiciantur inimici ſub pedibus eius: quaſi illo perfecto foret filio emigrandũ à patris dextera ? Pari autem ratione in enunciatione affirmatiua ſignificaretur ceſſatio præcedentis operis vel quietis ante donec ſignati poſt tempus illud quod donec indicat,qua in negatiua ſignificatur exhibitio actus vel quietis,cuius negatio ante donec ſignatur,poſt tempus illud impletum,quod donec ſignificat.Exempli gratia,ſi in hoc propoſito negatiuo loco Euangelii:Ioſeph non cognouit Mariam,donec peperit filium ſuum primogenitũ,ſignificaretur, Ioſeph cognouiſſe Mariam poſtquam peperit filium: pari ratione in illo Pſalmi loco affirmatiuo:Sede à dextris meis,Donec ponam inimicos tuos &c.ſignificaretur,filium ceſſaturum à ſeſsione illa poſt tempus illud ſubiectionis inimicorum. De hac ipſa particula diximus pluribus in locis,in Elucidatione libri Pſalmorum, nominatim in Annotationibus Pſalmi 109. Manifeſtum eſt itaque tam ex familiari vulgati ſermonis conſuetudine , quàm ex venerando vſu ſacri eloquii,ex particula illa,donec,nihil poſſe hæreticũ tale quale parturiebat parere. Ex dictione autẽ primogeniti,nihil magis.Nã vt primũ dupliciter dicitur,ita & primogenitus.Primũ enim aliquãdo dicimus affirmatiue, vt ita exponatur, cæteris omnibus prius. Hoc modo primus homo dicitur Adam,id eſt,omnibus aliis prior.Hoc modo primogenitus dicitur,ante omnes alios prior genitus : quomodo Chriſtus dicitur primogenitus in multis fratribus,quoniã comparatione ad omnes nos adoptione tantum filios factos,ipſe naturalis filius prior eſt,& in gloria potior. Sic dicitur Ruben primogenitus Iacob. Atque in hac ſignificatione primogenitus reſpectiuè & relatiuè dicitur ad alios poſterius genitos.Neque dicitur hoc modo Chriſtus Mariæ primogenitus.Secundo,exponitur primum negatiuè, quo nihil prius eſt. Atque hoc pacto primogenitus dicitur , quo non eſt alius prior genitus. Et in hac ſignificatione mulier primum enixa filium,recte dicere poterit, Hic meus eſt primogenitus, etiamſi alius ſequatur nemo aut ſequuturus ſit , quoniam ante illum non genuit alium . Hoc autem pacto,primogenitus relatiue non dicitur ad poſterius genitos , & poteſt vnigenitus recte dici primogenitus . A qua loquendi conſuetudine non abhorret ſcriptura, cum in lege præcipitur, primogenitum ſanctificatum eſſe domino,& debere redimi, quod indubie non tantum de illis intelligitur, quibus alii ſucceſſerunt fratres,alioqui ante redemptionem expectari tantiſper deberet,donec videretur an eſſet ſubſequuturus alius:ſed primogenitum intelligitur,quod vuluam aperit, & quo non alius prior fuit genitus.Sic & in interfectione primogenitorum AEgypti, non exiſtimandum eſt, illic ſolum percuſsiſſe angelum, vbi plures eſſent filii:ſed omne ſimpliciter quod primogenitum fuit,percuſsit.Neque hinc igitur quicquam veneni ſugere ſibi poteſt hæreticus:tametſi ex propriis ſuis venenoſis viſceribus,ipſum potuerit tumor faſtuoſus euomere.

AD LECTOREM.

NOli,lector candide,in cæteris capitibus expectare quod hîc vtcunque præſtitum videtur:id eſt, annotationes prolixas,& pleniorem locorum difficilium tractatum.Non enim id patitur opuſculi præſentis(quod in enchiridii formam aptauimus) breuitas,neque ingenioli noſtri tenuitas. facile id in omnibus poſſet quod hîc tentatum eſt . Denique, nec admodum neceſſarium nobis videbatur hoc vbique agere , potiſsimum quod aliorum non paucorum antiquorum & recentiorum prolixi in manibus paſsim habeantur commentarii , ex quibus peti poſſunt quæ hîc deſiderari videntur.Nobis ſufficiet poſthac paraphraſtice,vt ab initio cepimus,ſimplicem literæ intellectum ſimplicibus & claris verbis exponere. Quod autem in vno hoc capitulo factum eſt, ideo factum eſt, vt intelligas,lector benigne,non ſine diligenti diſcuſsione præuia elucidationes iſtas paraphraſticas eſſe conſcriptas , etiam in illis capitibus vbi nullas inueneris annotationes huiuſmodi additas . Labor enim qui in perlegendo authores diuerſos,ſententiaſque varias diuerſorum conferendo,& Græca Latinis componendo , cæteraque huiuſmodi expendendo ante conſcriptionem opuſculi huius præceſsit , vt ingenue quod verum eſt fatear ,ſufficere vtique poterat ad iuſti commentarii compoſitionem, ſi non breuitas nobis magis fuiſſet in animo:& ſi non alia fuiſſent ab eo propoſito iuſte retrahentia. Boni itaque conſule breuitatem noſtram:& quod ex nobis deeſt,ab aliis petens,in diuinarum rerum ſcientia diteſce,atque in Dei ſemper amore(qui eſt ſcopus omnis pii ſtudii)proficere ſtude. Vale.

II. CAPITIS ELVCIDATIO.

Cum ergo natus esset Iesus in Bethleem Iudæ, a In diebus Herodis regis.

b Ecce magi ab Oriente uenerunt Hierosolymam: dicentes,
c Vbi est qui natus est rex Iudæorum?

a Vidimus enim stellam eius in Oriente,
b & uenimus adorare eum.
c Audiens autem Herodes rex turbatus est,

d & omnis Hierosolyma cum illo.

e Et congregans omnes principes sacerdotum & scribas populi, sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur.

a At illi dixerunt ei: In Bethleem Iudæ.
b Sic enim scriptum est per Prophetam:
c Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquã minima es in principibus Iuda.

CVm itaque natus esset Iesus, & mundo æditus per virgineum partum, non in Nazareth Galilææ, vbi conceptus erat, sed in Bethleem ciuitate tribus Iudæ, quæ appellabatur ciuitas Dauid, & Prophetarum oraculis celebris erat, tanquam futura natalis locus Mesiæ, nasciturí de semine Dauid. a Herode alienigena iam occupante imperium (ablato videlicet sceptro de Iuda, & duce de fœmore eius in signum aduentus eius qui erat mittẽdus) ecce nouo & insigni miraculo Deus pater suum in terris recens natum filium voluit clarificare, ac gentiũ primitiis manifestum facere. b Ecce enim à terra Orientis gentiles quidam viri, tũ principatus nobilitate, tum sapientiæ claritate insignes & eximii, qui ex more gentis suæ Magi appellabantur, circa tempus ortus Christi, stellæ cuiusdam nouæ externo indicio, simul & interna spiritus illustratione deducti, venerunt ad Hierosolymam ciuitatem regiam, de nouo rege nato, quem per signum absentes cognouerant, diligenter perquirentes, atque dicentes: c Vbi hîc inueniemus nouum Iudæorum regem recens natum? Mirantibusq́ue omnibus qui audiebant super interrogatione huiuscemodi, quòd de nouo rege Iudæorum nato interrogarẽt exteri, cum ipsi nihil de eo audissent, illi subintulerunt: Non pro nihilo huc venimus, neque sine causa interrogamus. Iam enim certo nobis indicio monstratum est, natum vobis esse nouum regem illum, qui multo antè promissus extitit, qui sit liberaturus populum suum. a Nobis enim in Oriente longè positis stella apparuit, peculiare natiuitatis ipsius indicium, quæ etiã nos hucusque perduxit. b & cuius ducatum insequentes, huc peruenimus, vt illum adoremus, ac pro sua eminentissima gloria (qua excelsus erit præ cunctis regibus terrę) obsequium, honorem & reuerentiam illi impendamus. c Huius rei fama mox ad Herodem regem perlata, partim ob nouitatem rei, partim quòd in eius domo potissimum de rege nato inquirendum videbatur, si fortè natus illi fuisset nouus filius, quoniãquidem tum solus ipse in Iudæa regnabat, ille sibi malè conscius, quòd per tyrannidem occupasset imperium, & malè metuens ne fortè regno (vt ferè fieri solet) vero rege nato pelleretur, vehementer conturbatus est, & regni perdendi metu factus est animo anxius: d simul & bona pars eorum qui in Hierosolymis erant, cum illo conturbati sunt, nõnulli quidem vt fauentes tyranno simili sunt conturbatione commoti, ne ille deturbaretur imperio, cuius partem fouerant, vel lucri vel ambitionis gratia, sicq́ue de eis pœnas contingeret sumi, pulso tyranno. Alii verò populi sui liberationem expectantes, & sub tyrannide alienigenæ gementes, nouitate rei, quasi concepta noua quadam spe libertatis turbati sunt, non tam dolore, quàm spe & gaudio. e Herodes autem non segniter prætereundum putans huius famæ rumorem, dissimulans tãtisper animi dolorem, donec certius aliquid cognosceret, conuocari ad se interim iussit omnes principes sacerdotum, & Scribas eruditos in cognitione legis, & interrogauit eos, quis esset locus ille in Lege & Prophetis designatus, in quo Mesias iste quem eos expectare audierat, nasciturus esset: quoniam apud omnes erat vulgatissimum, Iudæos quendam præstolari Mesiam, à quo sperarent reddi sibi libertatem. Fore autem hũc Mesiam, de quo sic ab exteris principibus interrogaretur, quiq́ue superno signo sic fuisset declaratus, non immeritò suspicabatur aut metuebat. Non enim erant vulgaris regis illa tam magnifica indicia. a Interrogati sacerdotes & Scribæ super loco natiuitatis Mesiæ sui, paratam mox habuerunt responsionem, quòd esset huius rei cognitio apud illos certissima, statimq́ue responderunt: Ciuitas Bethleem in tribu Iudæ posita, è qua fuit oriundus Dauid, ipsa est locus designatus natiuitati eius quem præstolamur Mesiæ nostri. b Id enim ex Prophetæ Micheę verbis cognoscimus, cuius extat hoc pręclarum vaticinium, quo Bethleem ex ore domini alloquitur, dicens: c Et tu Bethleem tribus Iudæ, quæ etiam Ephrata diceris, nequaquam infima habenda es,

d Ex te enim exiet dux, qui regat populum meũ Israel.

e Tunc Herodes

a clàm uocatis magis, diligenter didicit ab eis tẽpus stellæ quæ apparuit eis.

b Et mittẽs illos ĩ Bethleem dixit. Ite, & interrogate

c diligenter de puero, & cum inueneritis, renunciate mihi, ut & ego ueniens adorem eum.

d Qui cum audissent regem, abierunt.

a Et ecce stella quam uiderant in oriente

b antecedebat eos, usque dum ueniens staret supra ubi erat puer.

c Vidẽs autem stellam,

d gauisi sunt gaudio magno ualde.

e Et intrantes domum, inuenerunt puerum cum Maria matre eius.

f Et procidentes adorauerunt eum.

a Et apertis thesauris suis obtulerũt ei mũera.

neque dignitate vltima inter præcipuas ciuitates sortis Iudæ, nequaquam despicienda venis aut habenda contemptui, ob loci paruitatem aut paucitatem inhabitantiũ. d In te enim nascetur, ex te vnus quidam prodibit insignis, qui te mirum in modum nobilitabit, præclaramque ac nobilem reddet per omnia sæcula. Nimirũ ex te egredietur & in te nascetur princeps quidam & dux, qui reget ac pascet populum meum electũ Israel, qui in populo Israel regnabit in æternum. e Quo audito, Herodes magis sibi metuens, statim ad callida consilia conuertit animum: & quomodo hactenus nõ aliud quàm tyrãnidem oppresionemque populi cogitauerat, sic & modo pergit in nouum natum regem moliri machinationes tyrannicas: quomodo videlicet illum priusquam inualescat viribus, recenter natum, opprimat. Visum est autem illi, astu magis quàm viribus istud agere negocium. a Quare clàm ad se vocatis magis, illis huius noui nati regis nunciis & inquisitoribus, dissimulans latentẽ in corde dolorem & fictam simulans pietatem, diligẽtissimé ab eis perquisiuit omnia, quid videlicet illos mouerit ad tanti itineris subeũda dispendia, quid illos adduxerit ad huius regis exteri venerationem præ cæteris, vnde illis & quàm certa eius quem quærebant noticia, & maxime tempus inquisiuit apparitionis stellæ huius, ex qua cognouisse se dixerant noui regis ortum, vt hinc colligeret, quantæ foret ætatis infans natus. b Quibus omnibus diligenti studio perquisitis, rex illos amicè admodum à se dimittens, indicato eis respõso scribarum & natiuitatis loco, permisit ac iussit accedere eos Bethleem tribus Iudæ, c ibíque diligenter inquirere de puero isto rege quem quærebant: simul & hoc adiungens, vt puero inuento quantocyus ad ipsum reuertantur, renunciaturi vbi illum inuenissent, fingens ad huius rei persuasionem, pia religione se quoque illuc velle accedere, ac puerũ honore debito adorare. Sciebat enim impius tyrannus, pios magos & simplici animo Iesum quærentes, nulla ratione eum prodituros nocere cupienti: quamobrem eiusdem se voti esse simulans ac pietatẽ fingens simile spondebat obsequium, vt crudele tandẽ impleret propositũ. d Et isti quidẽ regi valedicentes, & simplici animo, nescii fraudis, ita se facturos pollicentes, abscesserunt à rege, & ciuitatem regiam relinquentes, Bethleẽ versus iter arripiunt. a Et ecce mox vt Hierusalem egressi sunt, iter parentes ad Bethleem, stella illa quam viderãt in terra sua oriẽtis, cuius ducatu ad Hierusalẽ vsque peruenerãt, quæ ad modicũ tẽporis se occultauerat, Dei consilio, vt interrogãtes de puero in Hierusalẽ, audirẽt suę fidei de scripturis cõfirmationẽ, atq; ipsi etiã Iudæi nati sui regis noui ab alienigenis audirent testimoniũ, b ipsa eadem rursum illis manifestata est, eosque tanquam ductrix & viæ demonstratrix antecessit, sic illos deducendo vsque ad locum in quo puer ille mirificus diu & multum quæsitus latebat: quam etiã domum stella illa demissa de sublimi aeris loco, vicinius ad domũ illam desuper accedens, illicque supernè immota permanẽs, aperto indicio magis designabat. c Hi verò, stella iterum suis præsentata cõspectibus, pro cuius amissione non parum fuerant conturbati, vehementi gaudio sunt affecti, quòd veterem ducem & supernum mun⁹ sibi viderent redditum, & nõ inuanum fore itineris laborem ex tam certo ducatu cognoscerent. d Ingenti quoque gaudio refecti sunt, vbi stellæ indicio ipsam iam domum deprehendissent, in qua puer erat absconditus. e Illi itaque cum omni reuerentia & honore debito domum ingredientes, inuenerunt puerum illum quem tanto itineris labore, tanta inquisitionis sollicitudine quæsierant, & cum puero simul ipsius quoque virginem matrem inuenerunt, materna sollicitudine illum diligenter pro sua facultate curantem. f Mirabile profectò diuinæ operationis mysterium. Nihil magnificos istos & sapientia clarissimos viros scãdalizauit loci vilitas, nihil offendit matris humilitas, nihil paupertas illorum deuotioni obfuit: sed vbi regiũ nihil nihilque magnificũ cernebant, ipsi nihilominus absque mora, plena fide & deuotione prociderunt in facies suas coram inuento puero, eúmque adorauerunt: non vt regem tantum quẽlibet, cuiusmodi erat Herodes, sed vt regẽ cælitus missũ, hoĩem verũ & verũ Deũ. a Neque illis sat fuit, signis huiusmodi suæ fidei rectitudinem & deuotiõis

quod dictũ est p Prophetas, Quoniam Nazaræus uocabitur.

tibus habuit, maxime posteaquam & conceptus illic fuit, nihil dubiũ, quin hinc rectè processerit, vt apud vulgus Nazaræi vel Nazareni cognomen, ad præcipuum Iesu nomen, acciperet, cuius nominis & res & appellatio à Prophetis illi multò antè fuerat per spiritum attributa.

ANNOTATIONES IN CAPVT secundum.

VEnimus adorare eum.) Præteriti temporis est, venimus. Nam Græce est ἤλθομεν ilthomen. ❡In Bethleem Iudæ. In vulgatis Græcorum exemplaribus legitur ἰουδαίας, Iudææ pro Iudæ.) sicut & supra in principio capitis. Melius tamen quadrat Bethleem Iudæ, quomodo etiam Græca in sequenti habent Prophetia, cum dicitur: Tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda. Et quomodo apud ipsum Prophetam scriptum esse testatur Hieronymus. ❡Ex te enim exiet dux.) Græce est ἡγούμενος hegumenos, quod ad verbum sonat principans aut ducem agens, siue (vt effincto dicamus vocabulo) ducans, quomodo à regno, Latinè dicimus regnans. Et in eo quod sequitur, Qui regat populum meum, Græce est, ποιμανεῖ pœmani, quod significat regere siue pascere, aut (vt plenius exprimatur significatio) pastoraliter regere, quod veris regibus conuenit, tyrannis minime: de quo verbo diximus in annotationibus præcipuis Psalmi secundi. ❡Diligenter didicit.) Vnico verbo Græce dicitur ἠκρίβωσε icriuose, quod significat Latinis, cum diligentia perquisiuit aut didicit. Et in eo quod sequitur: Tempus stellæ quæ apparuit eis, Græce sic legitur, τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος quod ad verbum sonat: Tempus apparentis aut visæ stellæ: hoc est, tempus quo stella eis apparuit, vt in Elucidatione expositum est. ❡Staret supra vbi erat puer.) Græce est ἐπάνω epano: id est, supernè, cuius loco positum accipi debet supra. ❡Et responso accepto.) Græce vnico vocabulo per participium sic dicitur, χρηματισθέντες, quod Latinè sonat, ammoniti vel responso edocti, vel oraculo instructi, & ab interprete nostro, casu mutato, versum est, responso accepto. ❡A bimatu & infra.) Græce ἀπὸ διετοῦς: id est, à duobus annis. Et in eo quod sequitur: Iuxta tempus quod exquisierat à magis, idem est verbum ἠκρίβωσε icriuose, quod prius verterat, diligenter didicit: quare hic, exquisierat, talem intelligatur continere emphasim, vt valeat exquisitè & exactè interrogauerat siue didicerat. ❡Ploratus & vlulatus multus.) Græca vulgata tria habent θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς πολὺς, hoc est, lamentatio & ploratus & vlulatus multus. ❡Et admonitus in somnis.) Idem hic vocabulum est in Græco, cuius plurale paulo antè versum fuerat, responso accepto: quare & illic simpliciter verti poterat admoniti. ❡Quoniam Nazaræus vocabitur.) Dictio Hebraica nazer per zain in medio, significat Hebræis separatum & segregatum ab aliis, speciali scilicet sanctitate ab aliis semotum, & Diuino cultui specialiter deputatum. Vnde Nazaræi dicebantur in lege, specialiter Deo sanctificati. Quando verò per tzadick scribitur, significat florem vel germen, stirpem vel truncum. Secundum vtranque autem harum significationum manifestum est, iuxta scripturarum testimonia, Christum rectè vocari Nazaræum. Eius enim singularissimam sanctificationem omnes Prophetæ canunt, & germen illud magnificum vno ore omnes prædicant.

III. CAP. ELVCIDATIO.

In diebus autem illis, uenit

a Ioannes Baptista, b prædicans in deserto Iudææ, & dicens:

c Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum.

a Hic est enim de quo dictũ est p Esaiã Prophetam dicentem,

b Vox clamãtis ĩ deserto, pate uiã domini,

IN tempore adhoc prædestinato, non illo quidem quo ista iam statim narrata gerebãtur, sed in definito tempore longè posteriori, videlicet Christo trigesimum iam agente annum, anno quintodecimo imperii Tyberii Cæsaris, a Ioannes filius Zachariæ (qui ab officio postmodum Baptistæ cognomentum accepit, b qui in desertis à puero vsque tunc latitauerat) cœpit ostendere se coram populo Israel: egrediẽsque deserti loca secretiora, ad loca deserti viciniora populis Iudeę accedẽs, prędicare cœpit iis qui ad ipsum conueniebant pœnitentiam, dicens: c Redite præuaricatores ad cor, & anteactę vitę prioris ex animo agite pœnitentiam. Iam enim regnũ cælorum appropinquabit pœnitentibus, iam in proximo adueniet qui verè pœnitentiam agentibus daturus est regni cælestis pręmia: patefiet breui cęlestis regni ianua, quę vsque modo clausa permansit ab initio, & cunctis verè pœnitentibus dabitur in illud introitus. Propter quod, vos moneo per pœnitentiam offerendę tantę gratię occurrere, atque eam suscipiendam dignè pręparari. a Hic est enim, de quo & de cuius prædicatione multo antè per Esaiam Prophetam fuit prędictum. b In temporis plenitudine, antequã se mundo manifestabit venturus Messias, vox erit vel audietur pręcursoris cuiusdã atque pręconis, qui in deserto pręeicans clamabit ac dicet: Parate viam ei qui venturus est domino, facite illi rectas & æquas semitas. Venturus est enim post paululum ad vos ille diu expectatus & cunctis gentibus multum desidera-

tus Mesſias,ante cuius faciem ego præmiſſus ſum tanquam illius præcurſor, vt mea exhortatione vos admoneam, parare illi viam qua ad vos veniat, & rectas fieri omnes itineris ſemitas:id eſt, diligenter vos præparari per pœnitentiã ad digne illum ſuſcipiendũ, vt ſic à vobis digne & reuerenter ſuſcipiatur cum aduenerit,quomodo tantum dominum vos æquum eſt ſuſcipere.

c rectas facite ſemitas eius.

c Non enim corporalium viarũ quęrit mundiciam,aut terrenarum ſemitarum exquirit planiciem, ſed cordium deſiderat puritatẽ, & ſpirituũ æquitatem, vt nihil in vobis cum aduenerit veterum ſordiũ aut antiquæ inæqualitatis inueniat, per pœnitentiam cunctis ſordibus eiectis, & omnibus complanatis atque ad æqualitatẽ iuſtitiæ reductis.

d Ipſe autem Ioãnes habebat ueſtimentum de pilis camelorum,

d Hic autẽ Ioannes veſtitu & cibo nequaquam vulgaribus vtebatur:non lana aut lino artificio & labore hominum contextis induebatur,nõ cibis coquorum peritia exquiſitè decoctis, aut etiam humano quocunque labore partis vel apparatis: ſed iis vtebatur quæ illi heremus ſuppeditabat, abſque vlla ſollicitudine, veſtimentũ habens viliſsimum de camelorum pilis contextũ.

e & zonam pelliceam circa lumbos ſuos.

e Zona autem quam poſtulabat,honeſtas ad continendum veſtimentũ parteſque corporis pudendas operiendum, erat illi pellicea, de oblata ex heremo inculta pelle deſumpta: hoc videlicet habitu veterem illũ Heliam referens,cuius ex parte aliqua nomen gerebat & officium, quem legimus virum hiſpidum fuiſſe,& zona pellicea circuncinctum renib⁹.

a Eſca autẽ eius erat locuſtæ & mel ſylueſtre.

a Cibus autem illi erant locuſtæ,animalcula mollia,licet inſipida non omnino tamen eſui humano inepta, cum melle ſylueſtri, quorum vtrunque ſine ſollicitudine, deſerti penetralia illi ſuppeditabãt. Nec de potu vllum eſt dubium,quin aqua pura fuerit. Hoc pacto ille vitã degebat abſque omni ſollicitudine, neque pro victu, neque pro veſtitu vllam omnino curam gerens, contentus præſentibus & vltro oblatis, neque plura requirẽs. Qua animi libertate continuò orationi intẽtus, & ab omni humano conſortio ſemotus, fieri non potuit, quin apud Deum ſummã gratiam promeruerit,& qua viuendi auſteritate omniumque temporaliũ rerũ eminentiſsimo cõtemptu, merito apud homines ſumma pollebat authoritate.

b Tunc exibat ad eum Hieroſolyma, & omnis Iudæa, & oĩs regio circa Iordanem.

b Tunc itaque,illo ſic pœnitentiã tanta authoritate & grauitate populis prædicante,Iudęorũ non pauci, tam vitę ſanctitate quàm verborũ efficacia permoti,attendere cœperũt illius prædicationi, exibantque ad eius audiendã prædicationem multi de Hieruſalem,& plurimi ex omni Iudæa,atque ex omnibus locis quæ Iordani adiacent fluuio.

c Et baptizabãtur ab eo in Iordane, confitentes peccata ſua.

c Et compuncti corde,in proteſtationẽ veræ pœnitentiæ,baptizati ſunt ab eo in Iordane flumine vicino,pœnitẽtiam agentes de commiſsis peccatis,eademque etiã ore confitentes, & ſignorum exteriori indicio proteſtãtes,dum aqua lauari ſe permittẽtes immundos ſe eſſe ac emundatione indigere deſignabant.

a Videns autẽ multos Phariſæorũ & Sadducæorum ueniẽtes ad baptiſmum ſuũ, dixit eis:

a Cernens autem Ioannes inter cæteros compuncto corde ſuum baptiſma requirentes,multos quoque Phariſæorum & Sadducæorum non recto corde ad ipſum accedentes,ſed animo ſuperbo & ſimulato, potius ad calumniandum ipſius prædicationẽ & baptiſmum,quàm vt ex ipſis proficerẽt,durè admodum hos redarguit, & ſeuera comminatione aduerſum hos intonuit,dicens:

b Progenies uiperarũ qs demonſtrabit uobis fugere à uentura ira?

b Vos viperarum genimina,filii ſerpentũ, malorum patrum mali filii, paterni veneni hæredes, qui adhuc in cordibus veſtris geſtatis maliciæ virus quod patres veſtri olim in ſanctos Dei Prophetas ſoliti ſunt effundere, quæ vobis ſalutis ſpes poterit eſſe reliqua,aut quis vobis demonſtrare poterit modum illam effugiendi irã,quæ in iudicio reuelabitur, ſi in hac veſtra venenata perſiſtatis malicia?

c Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ.

c Moneo itaque vos,donec tempus eſt miſericordiæ, antequã ira illa ventura reueletur, vt reuertamini ab hac veſtra inueterata malicia pœnitentiam agentes ex animo, & ſic agentes vt fructus quoque faciatis pœnitentia dignos,tales videlicet qui veram & rectã deceant pœnitentiam, quales illa requirit ſoletque progignere in iis in quibus fuerit, vt ipſa opera teſtentur vos nõ apparẽter nec ſimulatè tantũ, ſed ſynceriter & ex animo conuerſos per pœnitentiã.

d Et ne uelitis dicere intra uos: Patrem habemus Abraham.

d Nec eſt quod vobiſipſis vanè blandiamini de generis veſtri electione,confidentes in Patriarcharum & Prophetarũ meritis,dicentes, Patrẽ habemus Abrahã, quaſi ob patrum electionem & merita non poſsit illa ventura ira vos comprehendere, nihilque vobis poſsit mali accidere, quaſi hoc vobis ſatis eſſe poſsit ad effugiendã iram & conſequendam ſalutem,quòd tãtorũ patrũ ſitis filii,atq; iccirco pœnitentia opus nõ habeatis.Omnino

a Dico enim uobis, quomã potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.

enim vana est ista persuasio,& planè ridicula. Deus nanque carnale genus non aspicit,nec carnalem attendit originem. a In veritate enim dico vobis,potens est Deus cum voluerit etiam de lapidibꝰ istis (quos per intellectum designo)id est,de gentilibus qui ligna & lapides nunc colunt,ac proinde lapides dici merentur,de his (inquam) nunc ob suam infidelitatem ab Abraham sicut & à Deo alienis,potens est Deus, cum voluerit,facere veros Abrahæ filios potens est,vt illos faciat fideles,sicque veros secundũ spiritum fidelium Patriarcharũ filios & ipsorum verum semen secundum spiritũ, quod Deus attẽdit magis quam secundum carnẽ. Quapropter omnino inanis est vestra persuasio,quasi non possit Deus vos semen carnale Patriarcharum reprobare,& quasi promissiones factæ patribus in vobis debeant impleri : quandoquidem vobis,adulterino semine reprobatis,aliud inuenire poterit verum semen illorum, in quo factas promissiones patribꝰ perfectè adimpleat.

b Iam enim securis ad radicem arborum posita est

c Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

b Et iam planè securis admota est arboris radici, imminet vobis condemnationis iudicium, si credere & pœnitentiam agere nolueritis. c Omnis arbor quæ fructum bonum non protulerit,securi hac excidetur,& tanquam inutilis ad ferendos fructus flammis tradetur. Hoc est:Omnis homo qui pœnitentiam agere recusauerit,& veritati noluerit acquiescere,præeligens in veteri permanere incredulitate siue malicia,nec fructus pœnitentiæ dignos voluerit operari, hic per iudicium mortis auferetur de terra ista viuentium,& per sententiam condemnationis in ignem proiicietur æternum & inextinguibilem,quoniam arbor mala fuit,& fructum bonum noluit producere: quomodo per cõtrarium,omnis arbor bona quæ fructus fecerit dignos pœnitentia, nõ excidetur,sed transplantabitur de loco deserti huius sterilis & aridi,ad locum horti amœnissimi simul & pinguissimi, vt vbi in æternum floreat & fructificet:id est,de mundo isto ad cæleste regnum,vbi viuat in æternum.

a Ego quidem baptiso uos aqua, in pœnitẽtiamr

a Neque verò hæc dixerim,quasi ego is sim per quẽ hæc fieri debeant,quasi ego sim condemnaturus impœnitentes. Nam ego quidem tantum minister præcursor & præco sum iudicis,cuius officiũ est,aqua solum exterius corpus abluere, ad protestationem pœnitentiæ,qui veni ad præparandam viam venturo domino, & populum illi præparare idoneũ,pœnitentiã prædicando, & corporali baptismo pœnitentes abluẽdo.

b Qui autem post me uẽturus est,fortior me est, cuius non sum dignus calciamenta portare.

c Ipse uos baptizabit in spiritu sancto & igni.

b Ille verò qui post me vẽturus est,cuius ego me præconẽ & præcursorem fateor,qui post paululũ mundo potẽter manifestabitur hic longè est me fortior atque potentior, cuius tanta est supra me excellentia, vt non sim ego dignus vel vilissimum vllum obsequium aut nouissimũ ministeriũ illi impendere, cuiusmodi est calciamenta portare,aut corrigiã soluere calciamentorum,aut aliquid huiusmodi.Ille enim dominus est,ego seruus. Ille Deꝰ & homo,ego homo purus.Ille Dei filius,ego tantum hominis filius.Ille iudex,ego præco. c Hic est qui per virtutem Diuinitatis in se inhabitantẽ,eos qui pœnitentiam egerint baptizabit, baptismo longè nobiliori, quàm meus fuerit baptismus,qui tantum illius fuit figura & signum præuium, & quasi assuefactio quædam ac prædispositio ad illius prõptiorem susceptionem . Ipse vobis suo baptismo videlicet inuisibiliter infundendo spiritum sanctum,per quem vos regenerabit,atque ex Deo iterum nasci faciet,& ignem charitatis,qui per spiritum sanctum diffunditur in regeneratorum cordibus,quo igne purgabuntur,illuminabuntur,& salubriter inflãmabuntur corda credentiũ . Ipse baptizando daturus est inuisibiliter spiritum sanctũ & dona eius, quod meæ haudquaquã est facultatis,qui corporaliter baptizare tantum possum ad protestationẽ pœnitentiæ,sed spiritum sanctũ aut dona eius non possum infundere, quod solius est Dei.

a Cuius uentilabrum in mann sua,

b & permundabit aream suam,

c & cõgregabit triticum in horreum suum.

d paleas autẽ comburet igni inextĩguibili.

a Et hic qui pœnitentibus tam præclara donaturus est, idem ipse suo tempore aduersum malos terribilẽ ostentabit iram.Habet enim in manu sua ventilabrũ siue palam, ad examinandũ frumentum,& diiudicandas à granis paleas,habet potestatem faciendi iudicium, & examinandi ac discernendi bonos à malis. b Et aream suam permundabit,separatis paleis à granis:id est, Ecclesiam suã purgabit separando malos de medio iustorum, quibus nunc sunt cõmixti in area mundi huius, nondum emundata & ventilata. c Et bonos quidem similes tritico bono, (quod magno est vsui & magni est precii)congregabit in cæleste regnum,quod est apotheca & horreum boni tritici & electorum mansio. d Malos autem similes paleæ (quæ

nullius est ponderis,vsus aut precii) in ignem æternum coniiciet,vt ardeant & affligantur in sæcula sæculorum.

e Tunc uenit Iesus à Galilæa in Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab eo.

e Cum autem omnis populus passim ad Ioannem prędicantem & baptizantem conflueret,accessit etiam Iesus à Galilæa,vbi cum parentibus commorabatur,ad locum Iordanis,vbi docebat & baptizabat Ioannes,volens & ipse ab eo baptizari tanquam vnus de vulgo : partim vt serui prædicationem ac baptisma approbaret & confirmaret dominus : partim vt humilitatis formã nobis traderet,prius in se monstrando & suscipiendo quod exacturus erat in aliis:partim vt baptismatis sacramentum nobis consecraret,& instituere inciperet spiritualem baptismum,suscipiens in se corporalem.

a Ioannes autem prohibebat eum,dicens:

b Ego à te debeo baptizari, & tu uenis ad me?

a Ioannes autem & propriam vilitatem, & domini sui excellentiam probè cognoscens,præ humilitate & Christi reuerentia non tam negans quàm differens,non tam recusans quàm excusans,domino postulanti non statim acquieuit, imò verbis mansuetis humiliter illum prohibebat,dicens: b Ego,vt seruus,& ex meipso nihil,nisi peccator,à te,qui solus es mundus,ac mundare potes,debeo baptizari:quoniam iustum est, à mundo mundari mundandum. Quomodo ergo tu in quo nihil est immũdum,ad me venis,ex meipso nihil nisi sordidum, vt baptismo laueris? Quomodo lauari petis tu,qui nullam habes maculã?Et quomodo à me postulas lauari,qui baptizo in protestationem pœnitentiæ,quæ tibi non competit?

c Respondens autem Iesus dixit ei:

d Sine modo. Sic enĩ decet nos implere omnem iustitiam.

c Hoc humilitatis responso audito,Iesus nihilominus persistebat in proposito, exigẽs à Ioanne,vt ab ipso baptizaretur,dicens: d Agnosco cordis tui humilitatem, fidem suscipio,deuotionem comprobo, attamen impræsentiarum omissis argumentis, fac quod iubeo. Ego quare id tibi iubeam noui, tu tantum obedientem te præsta meis sermonibus.Ita enim nos decet,vt omnem impleamus iustitiam,ita nobis conuenit, perfectæ iustitiæ formam exemplo isto demonstrare, quam in se doctor ostendit, quando id quod cum authoritate alios vult docere,ipse per humilitatem prior in se exprimit.

e Tunc dimisit eum.

e Videns itaque Ioãnes,quòd perseueraret in petitione dominus,eadem qua prius contradixisse visus fuit humilitate,nunc acquiescit iubenti,& cum timore atque tremore magno,in summa cordis humilitate, super sacratum Christi verticem aquam fundit,eumque cum reuerentia debita baptizat. Quemadmodum enim humilitatis est,magnis officiis aut honorificis actibus etiam à superiori potestate propositis, non statim cum affectu acquiescere, sed magis indignitatem propriam obiicere, & excusationem rationabilem prætendere proponentibus aut iniungentibus,ita vbi superior authoritas excusatione audita perseuerat nihilominus in sententia: eiusdem est humilitatis,munus impositi officii humiliter suscipere,ac cum timore & tremore administrare.

a Baptizatus autem Iesus,confestim ascendit de aqua.

b Et ecce aperti sunt ei cæli.

c Et uidit spiritũ Dei descendentem sicut columbam, & uenientem super se.

d Et ecce uox de cælo,dicens:

e Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

a Cum autem à Ioanne esset Iesus baptizatus , mox de Iordane exiuit,in quem baptizandi gratia descenderat. b Et ecce qui semetipsum sub manibus serui iamiam humiliauerat,superno meruit indicio à patre clarificari,vt nos doceamur, quoniã qui se humiliat,à Deo exaltatur.Statim enim vbi ille ascendit de aqua,aperti sunt ei cæli,ita apparuit cælum quasi patefactum, & iam apertum ad baptizati ingressum: quo designare voluit pater cælestis,baptismum filii sui,ianuam esse cælestis regni , & omnibus in fide & baptismo filii baptizatis cælestis regni patere introitum. c Vidit quoque spiritum Dei in specie columbæ,animalis simplicis,candidi,& innocui, desuper venientem,ac super se descendentem,& in se requiescentem: ad significandũ in Christi baptismo dari credentibus spiritum sanctum.Nã illa tunc visibiliter monstrata indicia , inuisibilia dona signabant. d Vox insuper paterna in supernis de nube resonans audita est , de baptizato filio testificans , ac dicens: e Hic est filius meus vnigenitus,consubstantialis,coæternus, & coæqualis per omnia,mihi charissimus,& singularissime ante mundi constitutionem dilectus, in quo mihi est optime placitum, qui mihi est gratissimus & acceptissimus , cuius ego & vitam & doctrinam omnem approbo,& institutionem confirmo.

ANNOTATIONES IN CAP. III.

IN diebus illis.) Non accipiendum est pronomen relatiuè ad præcedentia , sed demonstratiuè ad intellectum:quomodo vulgo in templis recitandæ parti Euãgelii solet præmitti:In illo tempore,quod non multo amplius est quàm si dicas:Quodam tempore,aut in definito tempore.Huius rei & in aliis plerisque locis vsus occurrit in Euangeliis. ¶ Pœnitentiam agite.) Græcè dicitur vnico verbo, μετανοεῖτε metanoite,quod secundum proprietatem suæ significationis valet,redite ad mentẽ,vel redite

certe quomodo vult Deus me potest vbi velit locare. Et tu quomodo non Deum tuum tentas, cum pro tuo curioso desiderio tãtum à me fieri petis miraculum. Postulas igitur quod iniustum est & irrationabile, ac proinde dignus non es cui satisfiat. d Victus iam secundò diabolus, nondum fatigatus desistit: vt sciamus, non statim deuicto semel aut repulso diabolo, à nostra impugnatione illum cessare, aut otiosos nos debere cessare: sed vigiles semper permanere, & ad nouam pugnam paratos. Rursus igitur, sed alium quærit tentandi modum. Assumptum Christum de tẽpli cacumine, vexit per aera, adduxitque in altitudinem montis admodum excelsi, vnde illi omnia mundi regna & singulorum gloriam, diuitias, fœcunditatem, ornatum atque amœnitatem ostentauit, breuissimo temporis spacio, vt quasi totius mũdi gloriam simul ante oculos positam cerneret, illo hoc occulta virtute spiritibus concessa agente, secundum eum modum qui hominibus non satis est cognitus. Hisque omnibus ita demonstratis, dixit illi: a Vniuersa hæc quæ vides mea sunt, & cui voluero do illa. Tibi ea donare paratus sum, ac totius mundi te constituere dominum polliceor, si tantum diuinum mihi honorem exhibere volueris, meque horum omniũ largitorem, vt Deum, procidens in terram adorare. Ecce qui hactenus visus est rationabiliter agere & loqui tentator, quàm absurda nunc loquitur, & quàm aperte vana, quàm sine fronte nimium pudenda, nunc de corde fœtidissimo audet euomere. Forsitan enim hoc agebat callidissimo consilio, vt cum prius rationabilibus, & secundum speciem sensatis sermonibus nihil potuisset certi à Christo, quantum ad id de quo hæsitabat elicere, saltem nunc tam irrationibilibus & insensatis, nihilque consentaneum habentibus sermonibus atque promissis illum pro rei indignitate aliquid faceret loqui aut agere, in quo posset quod postulabat, deprehendere. Ita enim solent nonnunquam homines re indigna permoti, in indignatione subito & cum impetu ea prodere, quæ longa interrogatione, & multa inquisitione exsculpi non poterant. Verum Christus dęmoniacarum artium nihil ignorans, vt hactenus, ita & nunc nihil egit, dixitve, vnde consequi posset ille quod postulabat. a Tunc Christus propter blasphemos sermones illum contemptibiliter increpans, & execrans, ait: Facesce hinc mendax & blaspheme Satana, ne vltra talia dixeris aduersus dominum Deum tuum conuicia atque mendacia. Non mihi neque vlli hominum licet te adorare, vt postulas. b Ait nanque scriptura Deuteronomii, Dominum Deum tuum timebis & adorabis, illique soli latriæ primique & summi cultus exhibebis obsequium, vt vni soli, primo, & supremo omnium creatori ac domino: neque hanc latriæ gloriam, aut hunc adorationis summum honorem alii vlli quantumuis nobilissimæ impendes creaturę. Quare etiamsi verum esset, hęc omnia tua esse, & dari à te quibus volueris, & si vniuersi mundi te adorando possem acquirere dominium: attamen Dei præceptum, vt te adorem, non sustinet. c Victus tertiò diabolus, videns nulla ratione se posse, neque rationabili disputatione, neque irrationabili blasphemia intentum assequi, desperans de assequutione propositi, destitit ab oppugnatione, nec adiecit in tempore illo tentationẽ aliam. d Illoque aufugiente, quãtocyus accesserũt ad Christum angeli, qui ei ministrabãt, de loco illo multum excelso quo vexerat eum diabolus, ad locum vnde eum primum assumpserat, suo ministerio restituentes, ac cibos illi quibus famem sedaret, corpusque reficeret, diligenter ex cælestis patris voluntate ministrantes, aliaque opportuna humanitatis obsequia benignè illi exhibẽtes. Quę res fidelib[9] magno debet esse solatio, dum ex ea suæ pugnæ finẽ & subsequẽtem consolationem post laborem certaminis attendunt. Nam sicut tertiò victus à Christo diabolus ipsum dereliquit: ita & nos, si fideles & perseuerantes nos præstiterimus in resistendo diabolo, fugiet ille proculdubio à nobis, angelicaq; visitatione & consolatione cælesti digni efficiemur: quorum licet speciem non cernamus oculis corporis, effectum tamen internæ operationis sentimus in affectu mentis. a Cum autem audisset Iesus, Ioannem traditum esse in captiuitatem, & in carcere alligatũ, Iudæa derelicta, vbi prędicauerat Ioannes, secessit in Galilæam, partim humano more locum fugiens, vbi virtus & veritas sustinebat persequutionem, ad dandum infirmis membris licitæ fugæ exemplum & consilium: partim quòd Ioanne comprehenso tempus aduenisset inchoandæ suæ prædi-

d Iterum assumpsit eum diabolus in montẽ excelsum ualde, & ostendit ei omnia regna mundi, & gloriam eorum, & dicit ei:

a Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me.

a Tũc dicit ei Iesus, Vade Satana.

b Scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies.

c Tunc reliquit eum diabolus.

d Et ecce angeli accesserunt, & ministrabant ei.

a Cum autem audisset Iesus, quòd Ioannes traditus esset, secessit in Galilæam:

b Et relicta ciuitate Nazareth,
c uenit, & habitauit in ciuitate Capharnaũ, maritima, in finibus Zabulõ et Neptalĩ:
a ut adĩpleretur quod dictum est per Esaiã Prophetã: Terra Zabulon, & terra Neptalim, uia maris, trãs Iordanẽ Galilææ gentiũ,
b populus qui ambulabat in tenebris
c uidit lucẽ magnam:
d & sedentibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.
e Exinde cœpit Iesus prædicare, & dicere:
f Pœnitentiam agite, appropinquabit enĩ regnum cælorum.
a Ambulans autẽ Iesus iuxta mare Galilææ, uidit duos fratres, Simonẽ qui uocatur Petrus, & Andream fratrẽ eius, mittentes rete in mare:
b erãt enĩ piscatores:
c & ait illis, Venite post me, & faciam uos fieri piscatores hoĩm.
d At illi continuò relictis retibus, sequuti sunt eum.
a Et ꝓcedẽs inde uidit alios duos fratres, Iacobũ Zebedæi, & Ioannẽ fratrẽ eius in naui, cũ Zebedæo patre

cationis, quam in Galilæa (iuxta propheticum vaticinium) primum debuit incipere. b Et relicta ciuitate sua Nazareth, in qua conceptus fuerat atque enutritus, ob ingratitudinem, quoniam propter veterem familiaritatem ipsum & ipsius doctrinam contemnebant, c ad Capharnaum diuertit aliam Galilææ ciuitatem, sitam iuxta mare, siue in littore lacus vel stagni Genezareth, quod & mare dicitur Tyberiadis, vel Bethsaidæ, quæ ciuitas sita est in finibus Zabulon & Neptalim, illicque demoratus est, & quasi habitationem ibi elegit, vbi maiorem videbat fructum se consequuturum prædicatione sua, quàm in propria ciuitate sua Nazareth: instruens Euangelicos prædicatores, non debere sanctum dare canibus, neque margaritas ante porcos spargere, nec carnali affectu patriam & genus tantum proprium exquirere ad salutem, sed spirituali charitate illic amplius prædicationi intendere, vbi maiorẽ vident fructum se consequi, & gloriam Dei magis exaltari. a Christo aũt sic demorãte in Galilæa, ibique prædicationis suę sumente initium, adimpletum est vaticinium Esaiæ, quod de prædicatione Christi ille prædixit, in hanc sententiam: Terra Zabulon & terra Neptalim, quæ sunt via maris: id est, mari adiacent, secus stagnum Genezareth, sitæ vltra Iordanem, qui in mare illud influit, quæ sunt in Galilæa gentium: id est in Galilææ illa parte, quam olim Salomon dedit Hyram regi Tyri, vnde pars illa gentium Galilæa est appellata: in hac (inquam) terra Zabulon & Neptalim, secus mare, vltra Iordanem, b populus inhabitans ille qui viuebat in tenebris errorum, & cæcitate cordis, nesciens verum Dei cultum, obscuratus in variis concupiscentiis & erroribus, c hic in temporis plenitudine vidit lucem magnam, nempe illum qui est lux vera, illuminans omnem hominem: d & iis qui sedebant atque iacebãt sub dominio & ditione mortis, super quos se mors expanderat, & qui omnes sub morte tenebantur conclusi, his in Christi prædicatione lux magna ex orta est, per quam à mortis vmbra & dominatu possint eximi, & ab vmbra mortis ad claritatem vitæ restitui. e Ab eo autem tempore quo Ioannem audiuit comprehensum, & in Galilæam secessit Iesus, sciens illo imminuto se debere crescere, ac illo cessante, se debere prædicationem incipere, statim in Galilæa cœpit prædicare pœnitentiam, quomodo & Ioannes prædicauerat, vt prædicationem serui atque præcursoris dominus & magister comprobaret: dixitque, Conuertimini ad cor, & pœnitẽtiam agite de peccatis vestris. Ecce enim in proximo est retributio regni cęlorum, iam tempus aduenit gratiæ, quo regni cælorum aperietur ianua, eiusque ingressus dabitur omnibus qui egerint pœnitentiam. a Et quoniam decebat Christum habere suæ prædicationis testes atque discipulos, qui post ipsius mortem ea quæ ab ipso audierant populis prædicarent, hos statim in prædicationis suæ initio voluit ad se colligere. Ambulans itaque quadam vice iuxta stagnum Genezareth, quod & mare Galilææ dicitur, vidit ibi duos fratres, quorum alteri nomen erat Simon, qui & Petri cognomentum accepit à fidei firmitate, alteri erat nomen Andreas, eósque rete mittentes in stagnum ad capiendos pisces. b Erant enim artis piscatoriæ, & hac sibi victum parabant de labore manuum suarum.

c Hos cum vidisset non ociosos, non desides, sed plurimum occupatos, & diligentes in piscationis suæ officio, vocauit eos ad se: dicens, Adiungite vos mihi, viri piscatores, meque sequimini, futuri mei discipuli, & ego ex piscatoribus piscium, faciam vos fieri comprehensores hominum: tali vos arte instituam, vt iam nõ pisces reti corporeo de mari in littus trahatis, sed homines & animas in huius sæculi mari magno & spacioso natitantes, variisque erroribus fluctuantes, & deliciis diffluentes, per rete spiritualis prædicationis (quam ego vos docebo) attrahatis in terram solidam, inque littus & portum fœlicitatis æternæ.

d Illi statim vt audierunt vocem vocantis, ipso per gratiam operante interius, qui voce sonabat exterius, dicto audientes, ad vnius iussionis vocem sequuti sunt dominum, relictis retibus, & omnibus quæ habebant in naui. Nullam in sequendo moram fecerunt, non dilationis tempus quæsierunt, donec rete componerẽt, aut donec ad domum reduxissent nauem: sed absque omni mora, vocantem pari fide, ambo germani sequuti sunt dominum. a Et paululum admodum procedens, iuxta eũdem lacum vidit alios duos fratres, quorum alteri nomen erat Iacobus, alteri Ioannes, vnà cum patre suo Zebedæo nomine, in naui existentes, sua retia componẽtes, reficientes, atque ad captionẽ piscium

eorum, reficiētes retia sua,
b & uocauit eos.
c Illi autē statim relictis retibus & patre, sequuti sunt eum.
d Et circuibat Iesus totam Galilæam,
e docens in synagogis eorū, a & prædicans euãgelium regni,
b & sanãs omnem languorem, & omnē infirmitatem in populo.
c Et abijt opinio eius in totam Syriam.
d Et obtulerunt ei omnes malè habentes,
e uarijs lãguoribus et tormētis cõprehensos,
f & qui dæmonia habebant, & lunaticos,
g & paralyticos,
h & curauit eos.
i Et sequutæ sunt eū turbæ multæ, de Galilæa,
k & decapoli,
a & de Hierosolymis, & de Iudæa, & de trans Iordanem.

aptantes, qui erãt prioribus duobus fratribus in piscatione socii, in modica admodum distantia à prioribus positi, vt inuicem cum opus esset, facile possent vocare & adiuuare. b Et hos vocauit dominus, sicut priores, Venite (inquiens) post me, & faciam vos piscatores hominum. c Mox etiam isti, audita voce domini, verbo potētis iussionis ex cordis intimo permoti, plena obedientia vocantem dominum sunt absque mora sequuti, adeò vt non solum retia, verumetiam patrem in naui relinquerent: neque temporalium rerum affectu, neque etiam parentis amore, domini vocantis præceptum detrectantes, prõptæ nobis & perfectæ obedientiæ egregia monstrantes exempla, vt diuinis iussionibus nihil omninò præponamus, neque vllus nos affectus ab illarum impletione impediat, aut vel remoretur. d His autē ita ad se vocatis, tali simplicium turba comitatus Iesus, non segnis dormitabat in cubilibus, non ad opiparas mensas iam episcopus & prædicator à patre declaratus residebat, in ocio aut voluptatibus, sed cum sollicitudine multa peragrabat totam Galilæam. Neque tanquã curiosus rerum nouarum appetitor, aut tanquam vagabũdus, aut quietis impatiens sine fructu discurrebat, sed tanquam de omnium salute sollicitus, deque paterni præcepti impletione summam curam gerens, circuibat: e docendo & prædicando: non in angulis aut in occulto, sed palàm in synagogis, vbi omnes conueniunt. a Non friuola docens, aut fabulosa nugamenta proclamans, sed (quod cognitu vtilissimũ, & summè necessariũ hominibus) cęlestis regni optimũ nũciũ prædicans, & iustitiam qua ad illud pertingitur, docēs. b Et quo prædicationis ipsius verbo fides maior adhiberetur, maxime quòd noua esset doctrina, signis potētibus ex virtute diuinitatis ędítis illam confirmabat, solo verbo vel contactu omnem languorem & omnem infirmitatem in populo, qualiscũque aut quantuscunque esset, potenter curans. c Factumque est, partim illa tam noua prædicatione, partim hac tam insolita miraculorum ostensione, vt fama eius breui temporis spacio sparsa fuerit in totam Syriam: d & obtulerunt ei plurimos ægros, variis morborum generibus malè habētes, e & qui grauibus ac plurimum afflictiuis cruciatibus torquebantur, f à dęmonibus quoque obsessos, & qui secundum lunę varias dispositiones in sensibus capitis prauè dispositi, à dęmoniis grauia & molesta patiebantur, g eos quoque quibus paralysi erant dissoluta membra, aliosque plurimos similibus ægritudinibus & morbis detentos, quibus humana arte aut vix aut rarò admodum solent homines liberari: h quos ipse omnes potenti verbo iussionis suę, quo ab initio cuncta creauit, sanitati restituit, nullius morbi obstante difficultate, aut insolita grauitate, ęquali facilitate sanans & grauissime & leuissime ęgrotãtes. i Et agglomeratę sunt circa eum turbę multę sequentes eum, ex omnibus ciuitatibus per quas transibat, aut ad quas nominis ipsius fama dimanabat: ex vniuersa videlicet Galilæa, k & ex decapoli: id est, ditione vel imperio decem ciuitatum, a & de Hierusalem, ac cęteris ciuitatibus & locis Iudęæ & de locis illis quæ erant sita trans Iordanem. Ex his omnibus locis plurimi ad Christum confluebant, tum propter auiditatem audiendæ nouæ doctrinæ eius, tum propter signa videnda quæ ipse ędebat, tum propter sanitatum munus, vel pro se vel pro suis, obtinendum: nonnulli etiam ad arguendum & calumniandum.

ANNOTATIONES IN CAP. IIII.

ET accedens tentator.) Græce est participium ὁ πειράζων: id est, tentans, vel is qui tentat. Sic enim vocatur ab officio & veteri consuetudine diabolus: quemadmodum à baptizando Ioannes accepit Baptistæ vocabulum. Tentare autem dicitur dupliciter. Primò experimentum de aliqua re sumere, quomodo diabolus tentare voluit Christum: id est, experimentum sumere & probare, an verus esset Deus. Secundò ad malum sollicitare vel impellere, vt cum apud Iacobum dicitur: Nemo cum tentatur dicat, quoniam à Deo tentatur. Deus enim intentator malorum est: id est, non tentat ad mala. Vnusquisque autem tentatur à propria concupiscētia abstractus & illectus. Et Paulus Corinthiis scribit: Ne fortè tentet vos Satanas, propter incontinentiam vestram: id est, ne vos ad malum impellat. Priori modo præcipue hîc Christum intelligimus tentatum fuisse à diabolo, quoniam ad hoc potissimum & primario tentauit Christum diabolus, vt cognosceret an esset verus Dei filius. Atque in hũc sensum nostra exponit elucidatio. Nihilominus secũdario intelligi potest diabolus etiam altero modo voluisse tentare Christum, vt si hominem comperisset, tum deinde ad vitium aliquod sollicitasset, vel ad gulam in

Iacobi. 1.
1. Cor. 7.

tentatione prima,vel ad inanem gloriam in ſecunda, vel ad auaritiam in tettia. ❡Sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.) Duplicem huius partis expoſitionem in Elucidatione indicauimus.Poſterior magis vulgata eſt,prior vix vulgo cognita.Si quis tamen locũ inſpicere voluerit,vnde hæc authoritas adducta eſt(libri videlicet Deuteronomii octaui capitis principium)non dubito,quin ſtatim priorem expoſitionem,licet paucis vſitatam,præferet poſteriori. ❡Super pinnaculum templi.) Pinnaculum à pinna deductum dicitur faſtigium & ſummitas ædificii in acutiem tendentis : ſiue quod veteres pinnam dicebant acutum,vnde bipennis appellata eſt ſecuris,quę vtrinque aciem habet,ſiue quòd pinnaculis addi pinna conſueuit,quæ facili motu ventorum indicet flatum. ❡Ait illi Ieſus rurſum.)Aduerbium illud poteſt indifferenter iungi cum præcedenti verbo, ait, vel cum ſequenti, ſcriptum eſt, in hunc ſenſum:Rurſum ſcriptum eſt,quaſi dicat dominus:Semel tibi per ſcripturam reſpõdi.Iam iterum tibi ſcripturam aliam obiicio. ❡Et ipſi ſoli ſeruies.) Seruitus illa ſignificatur ſumma ſoli, primo, enti,& ſummo Deo debita, quam Græco vocabulo dicere ſolemus latriam λατρείαν : cui cognatum verbum hîc ponitur λατρεύω latreuo:id eſt,latriam exhibeo. ❡Terra Zabulon & terra Neptalim,via maris,trans Iordanem, Galilææ gentium.) Adducitur ab Euangeliſta hæc authoritas multum truncatè, verbis omiſsis,quibus coniungi deberent illi nominatiui, terra Zabulon, & terra Neptalim : atque ob hoc difficultas videtur & confuſio . Sic autem habet Eſaias , Primo tempore alleuiata eſt terra Zabulon,& terra Neptalim,& nouiſsimo aggrauata eſt via maris,trans Iordanem,Galilææ gentium. Ac deinde ſequitur,Populus qui ambulabat,&c. Idcirco autem Matthæus non adduxit totam hanc authoritatem,quoniam de illa alleuiatione & aggrauatione loqui nolebat,ſed tãtum de illuminatione facta populis in aduentu Chriſti.Voluit tamen verborum ſuppoſita præmittere,dicendo:Terra Zabulon & terra Neptalim,via maris,trans Iordanem,Galilææ Gentiũ,vt ex horum præmiſsione,ſignificaretur quis aut cuias eſſet ille populus,de quo prædictum fuerat:Populus qui ſedebat in tenebris,vidit lucem magnam,&c. ❡Et abiit opinio eius in totam Syriã.) In Græco eſt ἀκοή acoe, quod ſignificat auditum. Abiit enim auditus eius in totam Syriam: hoc eſt,de eo narrabatur, & de eo audiebatur in tota Syria, quod verti facilius poteſt: Abiit fama eius vel opinio aut exiſtimatio eius. ❡Et decapoli.) Græcum nomen eſt δεκάπολις decapolis,ſignificans regionem vel ditionem decem ciuitatũ.Hæc decapolis trans Iordanem erat,circa Hippum,Pelleu,&Gadaram,teſte Hieronymo de locis Hebraicis. ❡Et de trans Iordanem,) id eſt,de locis ſitis trans Iordanem.

Eſaiæ. 9.

V. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Videns autem Ieſus turbas, aſcendit in montem.

b Et cum ſediſſet, acceſſerunt ad eum diſcipuli eius.

c Et aperiens os ſuũ, docebat eos, dicens:

d Beati pauperes ſpiritu,

e quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.

a VIdens autem piiſsimus Ieſus tam innumeros ad ſe populos vndiquaque confluere , meſſem multam conſpiciens, ad opus ſe accinxit, cui à patre ſe nouerat deſtinatum:illiſque verbum Euangelii prædicare diſponens, quo commodius ab omnibus audiretur,qui omnium ſalutem quærebat, aſcendit in montem mõtiſque partem altiorem, turbis ex omni parte in loco decliuiori circũſtantibus,vt docentem dominum & videre poſſent & audire commodius.

b Et cum,iuxta docentium conſuetudinem,ſeſe in mõticulõ aliquo ad hoc apto pro loci opportunitate compoſuiſſet ad ſedendum, diſcipuli vt familiariores & quibus ſingulariter incumbebat audire, intelligere,ac memoria retinere præceptoris doctrinam,ad poſtmodum aliis eadem prædicandum,vicinius ad ipſum accedentes,proxime illi vel aſtiterunt,vel aſſederunt per circuitum:dehinc turmæ ac promiſcuum vulgus quo quiſque potuit commodiori loco ad audiendum doctorem,ſeſe diſponebat. c Poſtulatoque per diſcipulos, & à turbis dato ſilentio,diuinus hic magiſter noſter, qui olim Prophetarum ora aperuerat, ipſe nunc in carne poſitus benedictum illud os ſuum aperuit,ad annunciandam patris voluntatem,& Euangelicæ perfectionis regulam hominibus tradendam . Cœpit autem ille doctor veritatis ſermonis exordium,non in præambulis magnificis,& vaniloquis præfationibus(vt ferè ſolent fabulatores ſæculi)ſed in ipſo mox ſermonis exordio, id quod præſtãtiſsimum erat dicturus,nempe verę beatitudinis deſcriptionem, ꝓpoſuit audiẽtibus. d Sic itaq; ſermonẽ eſt exorſus.Beati pauperes ſpiritu,quoniã ipſorum eſt regnũ cęlorũ.Hos ego verè beatos pronuncio,nunc in certa expectatione,pòſt in ſecura omnis boni fruitione,qui nõ ſunt inflato tumidoq; ſpiritu,nõ animo diuite aut ſuperbo,ſed humiles ſunt ſpiritu & corde demiſſo:qui nõ de ſeipſis ſuperbè ſentiũt,quiq; ex hac vera cordis paupertate(qua ſe egenos,& nõ niſi mẽdicos cognoſcunt,& diuinis omnibus beneficiis indignos) etiã externa bona deſpiciunt,non adhærentes affectu neque honoribus,neque diuitiis,victu & veſtitu contenti,nec vltra requirentes : huiuſmodi verè ego pronuncio beatos, e quoniã eis merces eſt deputata magna nimis regni cęlorum.

Hi ſicut ſeipſos multum humiliauerunt, ita à Deo ſumme exaltabuntur, ab ima paupertate & humilitate ſua ad ſummam prouehentur gloriam, ad ampliſsimum regni honorem, & ad æternas atque incorruptibiles diuitias, vt dicantur, & ſint reges æterni incorruptibilisq́ue regni cælorum.

a Beati mites,

a Beatos item pronũcio eos, qui in manſuetudine & mititate cuſtodiunt animas ſuas, vt non iraſcantur aduerſus proximos, non amaritudinem gerant, non odia, nõ ſuſpiciones malas, non peruerſa iudicia in cordibus, non in vultu indignationẽ, non in ore conuitia, rixas aut iurgia, non in opere vim inferant, aut vindictam exerceant, etiam erga illos qui priores offenderint: ſed animo benigno & miti erga omnes bene ſunt affecti, parati aliorum infirmitates ſupportare, parati etiam iniurias, contumelias, & damna quæuis æquanimiter ferre, nec vindictam expoſcere, parati benefacere malefacientibus, benedicere calumniantibus & perſequentibus, & omnino erga omnes, tam bonos quàm malos, bonum affectum charitatis ſeruantes: hos dico verè beatos:

b quoniam ipſi poßidebunt terram.

b quoniam ipſi hæreditate poſsidebunt, & in ſortem ſuam ac poſſeſſionem æternam accipient terram illam beatã viuentium, ſicut & nunc in vita iſta corporis terrã ſui cordis certa & ſtabili tranquillitate per patientiam & manſuetudinem poſſederunt. Neque multũ curandum eſt, ſi mitibus hîc tollantur anguſtaq; peritura tẽporalia prędia, quãdoquidem pro illis reſtituetur eis terræ illius hæreditas ampliſsima & ſempiterna.

c Beati qui lugent,

Galat. 5.

c Beatos item aſſero eos, qui nõ in voluptatibus vitam degũt, inſeruientes in libidine, concupiſcentiis carnis ſuæ, ſed in luctu & triſtitia ſecundum ſpiritum vitam ducunt, crucifigentes carnes ſuam cum vitiis & concupiſcentiis: qui etiam quotidianis fletibus peccata tum propria tum aliena deflent: agnoſcentes quoque exilium iſtud ſuum in quo viuunt, & patriam ad quam pergunt, & ciuitatem manentem, habentemq́ue fundamenta, quam expectant & inquirunt, præ illius deſiderio dulces ſubinde lachrymas fundunt, mundi huius cõſolationem omnem abnegantes. Huiuſmodi ego dico verè beatos,

d quoniam ipſi conſolabuntur.

d quoniam veniet tempus, quando pro luctu accipient perfectam & nunquam deſituram conſolationem in regno cælorum: erit quando abſque omni labore certaminis, abſque omni difficultate laboris, ab omni triſtitia alieni, viuẽt in indeficienti cõſolatione, quando abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis ſanctorum, & non erit amplius neque luctus, neque clamor, neque vllus dolor, quę omnia prima abierunt, quãdo veteribus tranſactis noua erunt omnia.

e Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam,

e Beatos quoque pronuncio eos, qui in hoc mundo toto cordis affectu diligunt iuſtitiam: vt quomodo homo eſuriens & ſitiens vehementer cibum atque potum appetit, & pro eis cõſequendis enititur, lætaturq́ue in eis vbi cõſequutus fuerit, ita & ipſi toto cordis affectu diligant virtutem, tam in ſemetipſis quàm in aliis, zelo bono omnes homines deſiderãtes ſaluos fieri, ac virtuti ſtudere, de bonis quę in proximis viderint non ſecus ac de propriis gaudentes, de malis vehementiſsime dolentes, atque ad reducendum malos in ſtatum rectum, quantum in ipſis fuerit, tum verbo tum exemplo tum oratione aſsidua ſtudioſe laborantes, perfecto odio odientes iniquitatem, & omne quod eſt iuſtitiæ contrarium, tanto autem gaudio & complacentia acceptantes quicquid ad virtutem attinet, quãto ſolet eſuriens acceptare cibum, aut ſitiens potum.

f quoniam ipſi ſaturabuntur.

f Hi profectò beati erunt, quoniam pro eſurie ac ſiti, quibus in hoc mundo affliguntur, in futuro accipiẽt perfectam fruitionem omnium bonorum.

g Beati miſericordes,

g Beati inſuper miſericordes, qui pio ac miſericordi affectu erga proximos affecti, eorũ miſeriis ſiue ſpiritualibus ſiue corporalibus condolent & ſuccurrũt, quantum in ipſis eſt, vel conſilio, vel facultatibus, vel alio quouis modo, iuxta miſerentis facultatem, & conditionem miſeriæ patientis: qui videlicet eos quos in ſpiritualibus miſeriis: id eſt, vitiis atque peccatis perire cernunt, ex toto cordis affectu adiuuare, atque modis omnibus (arguendo, increpando, obſecrando, ſuadendo,) diaboli laqueis eximere ſtudent: iis autem quos corporali egeſtati viderint ſubiacere, de ſuis facultatibus miſericorditer ſuccurrunt: aut ſi prorſus nihil externum habeant, quo proximum adiuuent, ſaltem affectum bonum habeant, & miſeriæ proximi condoleant, eumq́ue oratione Deo commendent, cuius neceſsitati per ſemetipſos non valent ſuccurrere.

h quoniam ipſi miſericordiam conſequẽtur.

h Hi ſanè & ſunt & erunt beati, quoniã vt ipſi ꝓximis ſuis ſunt miſerti, ſic viciſsim à Deo miſericordiã conſequentur, miſericordiam illam maximam atque ditiſsimam, qua

ad beatam prouehentur gloriã,omnemq́; miseriam perfecte ab illis sua misericordia infinita auferet Deus, quomodo ipsi pro virib⁹ miseriam omnem à proximis,pro tenui sua facultate depellere studuerũt: quem- Iacobi.2.
admodum ecõtrario,iudicium sine misericordia fiet illis, qui non fecerunt misericordiam.

b Beati mundo corde,

b Beati qui corda sua ab omni labe peccati,ab omni cogitatione mala & mala affectione, munda seruare laborant,ita vt non patiantur vllum vitiosum affectum,vel cogitatum prauum residere ac dominari in animo suo : & si quando ad tempus contigerit aliquid maculæ in corde residere,per pœnitentiæ lachrymas ipsum quantocyus à macula illa expurgare atque emundare satagunt,malarum affectionum zizania sedulò euellentes de agro cordis sui,& bonarũ operationum semina in ipso plantantes atq; seminantes: qui sic(inquã)mundicię cordis sui intendunt,beati sunt:

c quoniam ipsi Deum uidebunt.

c quoniam digni erũt qui Deum corde sic mundo videant, & nunc per gratiam atque fidẽ,per speculum in ænigmate,& post in gloria per apertam visionem,facie ad faciem,quando eum videbunt sicuti est, quando tolletur impius cor habens immundũ,ne videat gloriã Dei,& horrorem inhabitabit tenebrarum, illis in perpetua claritate diuinę visionis vitã beatam degentibus. 1.Cor.13 1.Ioan.3.

a Beati pacifici,

a Beatos item pronũcio homines verè pacificos,qui pacem diligentes,eã in semetipsis primũ habere curant:ac deinde etiã in ꝓximis eandem ꝓcurare studẽt: quibus hoc est primũ studium,vt cũ Deo pacem habeant,atq; ad hanc pacem oẽs homines cupiunt peruenire,& ꝓ sua virili student adducere. Cum proximis deinde pacem habere student, ita vt quantum in ipsis est cum oĩbus hominibus habeãt pacem, etiam cum illis qui pacem oderunt degentes pacifice,studiosissime cauẽtes,ne dissensiones aut iurgia suscitent,sectasq́; aut hęreses,aliáve huiusmodi, quibus fraterna pax disrumpitur,introducant,adq́; hanc fraternam pacem,& cõcordiam etiam in proximis cõponendam & cõseruãdam,plurimum laborant, solliciti dissidentes redigere in concordiã , discordiarum occasiones,& dissidiorum seminaria tollere,& dissidẽtes animos, quãtum in ipsis fuerit,ad pacẽ inflectere.Deniq; etiam in seipsis pacem habere sunt solliciti,vt nõ sit fœda rebelliò sẽsualitatis cõtra rationẽ,sed illa huic sit,vt æquum est,subiecta, vt non mala turbatio excrescẽtium dominantiumq́; passionum exoriatur, sed in tranquillitate fint omnia, sensualitati subiecta, imperante ratione:

b quoniam filij Dei uocabuntur.

b qui his (inquam) modis verè pacifici sunt,ii beati censentur,quoniam ipsi appellatione nõ inani vocabuntur,& erunt speciales filii Dei,ac proinde hæredes cælestis regni Peculiarẽ enim quandam similitudinem isti cũ Deo habent. Deus enim,pacis Deus appellatur, pacemq́; summè diligit & requirit,cuius est etiam locus in pace, & quam pro dono maximo suis donat amicis. Quare peculiari quodam modo Dei patris exprimũt imaginem homines pacis amatores,dum pacẽ tam in semetipsis q̃ in aliis affectuose diligunt, & studiose procurant.

a Beati qui persequutionem patiuntur propter iustitiam,

a Beati item, qui propter iustitiam patiuntur persequutionẽ,qui contradictiones,confusiones,verbera,aut alia quęlibet toleratu grauia perferunt, nõ propter sua facinora,tanq̃ fures & latrones,sed propter veritatem atq; iustitiam,vel prædicandam, vel defendendã, vel in vita & conuersatione custodiendã,quibus pręter suam culpam grauia quælibet,Deo permittẽte,ferẽda occurrũt(quemadmodum necesse est omnes volentes piè viuere,secundum Deum,pati persequutionem,siue ab infidelium aut malorum sæuiente malitia,siue à prauæ sensualitatis sollicitante cõcupiscentia, aut aliàs quomodocunque)& ea patienter propter amorem iustitiæ ferunt,non eam ob quæuis occurrentia, quantumuis difficilia, deserentes,sed fideliter ad mortem vsque in ea perseuerantes.

b quoniam ipsorum est regnum cælorum.

b Hi profectò,tametsi secundum exteriorem apparentiam videantur miseri, secundum veritatem tamen beatos se debent reputare,eo ꝙ pro momẽtaneis istis,& minimis afflictionibus sempiterna & immensa persequentur gaudia regni cælorũ.Nam qui fidelis fuerit vsque ad mortem, dabitur ei corona vitæ:& qui in finem vsque perseuerauerit , saluus erit . Momentanea quoque & leuis illa quæ in præsenti est tribulatio , pondus æternæ gloriæ operabitur in iis qui cum patientia tulerint.

c Beati estis cum maledixerint uobis homines,

c Imò & tunc beatos vos æstimate , quum ad eum perueneritis articulum , vt vobis homines maledicant,de vobis male loquantur,tã in præsentia quàm in absentia,conuicia atque opprobria in vos iacientes.

a & persequuti uos fuerint,

a Neque solum verbis insectentur , sed externis etiam persequutionibus vos impetant : vestra

vobis diripientes,aut plagas inferentes,aut aliis huiuſmodi malis vos afficientes:

b & dixerĩt omne malum aduerſum uos mentientes,propter me.

b inſuper & impudentia mendacia ad veſtrã infamiam confingant,quibus bonum nomen veſtrum multis diuitiis precioſius,quęrant diffamare:cũ hæc(inquam)oĩa propter me,ꝓpter meã doctrinam prædicandam,aut in vita tenẽdam,vos contigerit ſuſtinere.

c Gaudete & exultate, quoniam merces ueſtra copioſa eſt in cælis.

c Et meritò quidẽ ac optimo iure vos,licet exterius afflicti,interius tamen gaudere & exultare debebitis,in ſpe cęleſtium retributionũ,propter mercedem illam magnam nimis,quę vobis reſeruatur in cælis,eo quòd non ſint condignæ paſsiones huius temporis ad futuram illam gloriam quæ reuelabitur in vobis.

d Sic enim perſequuti ſunt Prophetas qui fuerunt ante uos.

d Neque verò nouum vobis debet videri,neq; mirum,ſi nunc vos perſequutionem ſuſtineatis propter iuſtitiã & veritatem. Nõ enim nouum eſt neq; inſolitum,eos qui veritatẽ prædicare, & iuſtitiã ſeruare voluerint,ſuſtinere grauia. Sic enim olim ſancti Prophetæ,qui vos præceſſerunt(in quorum locũ & officium vos eſtis ſubſtituendi)contradictiones & perſequutiones ſuſtinuerũt à malis ſui temporis,interdum grauiſsimas,vſque ad flagella,carceres & mortẽ.Quorum pro iuſtitia præuiæ paſsiones veſtros debẽt animos ad æmulationem prouocare,& ad mala pro iuſtitia ferenda corroborare.

e Vos eſtis ſal terræ.

e Cæterum, vos mei apoſtoli atq; diſcipuli,cęteriq́ue qui locum veſtrum ſunt accepturi,rectores futuri & doctores fidelium populorum,ſal eſtis terræ:ad vos ſpectat illa quę vobis dabitur ſapiẽtia & virtute populos condire & erudire ad veritatem atque iuſtitiam:quomodo ſalis eſt,per inditam ſibi ſingularem virtutem,carnes à corruptione ſeruare,& cibos omnes condire,vt bonum de ſe fundant gratumq́; ſaporem, ſic veſtrum erit,per doctrinam veritatis cæteros ſimpliciores à corruptione & putredine mortis ad vitam immortalẽ ſeruare,ita quoq; ſpiritualiter condire,vt non fœteant,ſed ſint odor bonus & ſapor gratus Deo,in odorẽ ſuauitatis.

a Quòd ſi ſal euanuerit,in quo ſalietur?

a Quòd ſi ſal cõtingat euaneſcere,ſuamq́ue virtutem deperdere,non poterit ipſum vltra ſaliri,nulla re iuuari poterit, vt priſtinam recuperet virtutem.Ipſum quidem donec ſuam vim obtinet,potens eſt carnẽ iam ad corruptionẽ tendẽtem præſeruare multo tẽpore, ne putreſcat & fœteat:vbi verò ſuam vim perdiderit,ab alio reſtitui nõ poteſt virtuti priſtinæ.

b Ad nihilum ualet ultra,

b Neque ad quicquam vltra valet,nulli prorſus vſui ſeruit,non vt mittatur in agrum,non in hortum,imò nec in fimarium.Terræ enim obeſſet fœcũditati,& ipſum quoque fimũ ſua priuaret pinguedine:

c niſi ut mittatur foras,& conculcetur ab hominibus.

c ſed foras mitti debet in plateam publicam, vbi conculcetur à pertranſeũtibus,ſicq́ue diſpergatur, & nullum damnum inferat.Ita & vos ſi efficiamini ſimiles ſali euaneſcenti, ſi tales vos fieri contigerit,vt ſpeciẽ tantum euangelicorum hominum & apoſtolorum formam præferatis ſecundum externam apparentiam, intus exiſtentes vacui virtute efficacis doctrinæ & probatæ cõuerſationis, in quo ſaliemini?quid de vobis erit ſpei?quis vos curabit,qui curatores eſſe debuiſtis aliorũ?

d Vos eſtis lux mũdi.

d Vos item lux eſtis mundi.Vos ad hoc electi eſtis,vt per veſtræ prædicationis miniſterium,ad quod aſſumpti eſtis,mundus illuminetur lumine Euangelicæ veritatis.

e Non poteſt ciuitas abſcõdi ſupra montem poſita.

e Non poteſt ciuitas illa latere homines, quæ in ædito loco in vertice montis conſtituta eſt : ſic neque vos,qui in eminenti gradu conſiſtitis,capita & fundamenta prima Eccleſiæ,latere poteritis,neque in occulto vobis tantum viuere,ſed orbi toti debebitis fieri manifeſti, vt ad vos tãquam ad tutiſsima loca refugii fideles populi confugiant, atque ſub veſtra cura & protectione à tyranni inſultibus reddantur ſecuri:quomodo ſolent ciuitates eſſe munimentum & ſecuritas ſuorum ciuium,& eorum qui ad ipſas confugerint contra inſultus hoſtium.

a Neque accẽdunt lucernam & ponunt eam ſub modio:

a Neque ſolent homines candelam aut facem accendẽtes,ad hoc eam accendere, vt accenſam ponant ſub modio,aut vaſe aliquo operiant,vt lumen occultetur,quòd ſi cupiant,melius inaccenſam relinquunt:

b ſed ſuper candelabrũ,ut luceat omnibus qui in domo ſunt.

b ſed poſtquam accenſa fuerit lucerna, candelabro eam ſolent ſuperponere,& in loco eminentiori conſtituere, vt de beneficio luminis eiꝰ participare poſsint omnes qui in domo aut loco illo ſunt,& ad ſingulos angulos eius loci valeat lumen diſpergi.Ita & vos ne arbitremini, ad hoc vobis dari nunc doctrinam iſtam cęleſtem ex ore meo , voſq́ue lumine iſto ſuperno accendi & illuminari,vt vobiſipſis viuatis,quaſi ſub modio latẽtes:ſed in communem totius orbis vtilitatem vobis ſcitote dari hoc diuini luminis beneficium.

c Sic luceat lux ueſtra coram hominibus, ut uideant opera ueſtra bona,& glorificẽt patrem ueſtrum qui in cælis eſt.

c Sic enim lucere debet coram omnibus hominibus lux veſtra,ita lucere debetis coram vobis committendo grege & populis , tam in verbo ſan-

a Nolite putare, quoniam ueni soluere legẽ aut Prophetas. Non ueni soluere, sed adimplere.

b Amen quippe dico uobis, donec transeat cælum & terra, iota unum aut unus apex nõ præteribit à lege, donec omnia fiant.

a Qui ergo soluerit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in regno cælorum.

b Qui autem fecerit & docuerit,

c hic magnus uocabitur in regno cælorum.

d Dico autem uobis, quia nisi abundauerit iustitia uestra plus quàm Scribarum & Pharisæorum, nõ intrabitis in regnum cælorum.

a Audistis quia dictum est antiquis: Non occides.

b Qui autem occiderit, reus erit iudicio.

c Ego aũt dico uobis,

&ę doctrinę, quàm in virtute bonę cõuersationis, vt non solũ doctrinam audientes, sed respondentẽ etiam vitã cernentes, & prędicationi consonam conuersationem, prouocentur in affectũ bonum erga Deum, ad agendum gratias patri cęlesti, eumq; glorificandum in ministris suis: ipsi quoque ad imitationem vestri, partim sermonis efficacia, partim vitæ probitate attracti & prouocati, sic patrem cęlestem glorificent, in ipsius verum cultum vestro exemplo inducti. a Prius autem quàm Euangelicę doctrinę vobis tradam perfectionem, illud imprimis prefari ac protestari volo, non ad hoc me venisse in hunc mũdum, vt legẽ bonam & à Deo per Moysen datam soluã ac destruam, & quasi malã damnem, siue rescindã. Nõ enim ad hoc veni, vt legem soluã ac destruã, sed vt eã adimpleam atq; perficiã, vt quod ipsa habet imperfectũ, mea doctrina & interpretatione perficiam, figuram deducẽdo ad figuratum, signum ad signatum, vmbrã ad veritatẽ, imperfectum ad perfectionẽ vltimam. Queadmodum enim pictor cum imaginẽ prius figuraliter tãtum rudi carbone deliniatam, postmodum accuratiori artis opera reddit absolutam, non destruere dicitur imaginem, tametsi illas rudiores & imperfectas linearum protractiones perfectioribus occultet, sed absoluere eam atque perficere dicitur, sic neque ego legis destructor debeo appellari, qui eius veni imperfectum absoluere, perfectumq; reddere. b In veritate enim dico vobis, quòd in vniuersa lege, neq; iota vnum vel vnus apex: id est, nec minimum aliquid continetur, quod non perfectissime adimplebitur, antequam cõsummatio veniet sęculi, nõ inuanum pręteribit absque effectu vllum legis minutissimum verbulum, quod nõ penitus sit implendũ, antequam cęlum & terra in sęculi consummatione ab eo in quo nunc sunt statu transeant atque mutẽtur. Quicquid enim in lege prędictum est, indubitatam habet veritatem, & quicquid in ea est pręsignatũ, ĩ me & per me adimplebitur. Et licet quorũdam differatur adimpletio, quæ videlicet nouissimis reseruantur temporibus, nihil tamen est quod nõ ante finem & cõsummationem temporum impleri debeat, aut certe in ipsa cõsummatione. Quomodo autem legẽ hãc velim destruere, cuius tam stabilem & ineuitabilem profiteor esse veritatem? a Cum itaq; destructor legis nõ sim, sed eius adimpletor & consummator, hoc pręmoneo, ad meę doctrinę vobis tradendę authoritatem, quòd quisquis transgressus fuerit vnũ aliquod de mãdatis istis minimis, quæ ego vobis sum legem perficiendo traditurus (quæ ego quidem minima appello, vt minimè grauia & factu facilia) atque ita etiã cæteros, vel verbo vel exemplo diuinum pręceptum transgredi docuerit, hic minimus omnino reputabitur, & penitus in nullo precio habebitur apud Deum, neq; dabitur transgressori illi pręmiũ regni cęlorum. b Qui autẽ fecerit mandata mea ista minima & factu facilia, quę ego legẽ adimplendo sum traditurus, eaque cęteros docuerit obseruare, tam verbo prædicationis quàm exemplo conuersationis, c hic vt diuina magni æstimauit præcepta, sic vicissim & ipse à Deo magnus fiet, & magnus habebitur in regno cælorũ, pro fideli officii administratione gloriosam accepturus mercedem. Quicunque enim honorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. d Imprimis autem generali admonitione illud vos præmoneo, non debere vos metiri vestram iustitiam ad iustitiam Scribarum & Pharisæorũ. Nisi enim maior, plenior atq; perfectior fuerit vestra iustitia quàm sit iustitia illorũ, quam videlicet ipsi docent, & de qua ipsi vt iusti gloriantur, nunquam per iustitiam illam Pharisaicam obtinebitis regnum cælorũ. Illi nanq; literæ legalium præceptorũ tantum inhærentes, sufficere putant & docent ab externis actibus abstinere, vsque ad cordis puritatẽ non penetrantes, quam tamen cordis iustitiam Deus præcipue attendit, & requirit, multò amplius quàm illam externam. a Sit nobis pro exemplo præceptum legis de homicidio. Audistis quia olim in lege per Moysen patribus vestris dictum est & pręceptum: Nõ occides aut homicidium facies. b Si quis autem homicidium cõmiserit, reus erit iudicio mortis. Quod quidem præceptum Pharisaica doctrina impletum docet, cum quis ab interfectione proximi manum cohibet violentam, vt non mortis corporalis incurrat iudicium, non respiciẽs in pręcepti radicem. c Ego autem vim huius pręcepti ad plenum explicans, sicque ipsum ex mei officii authoritate adimplens, dico, non solum exteriorem homicidii actum legis constituere transgressorem, aut iudicio facere obno-

xium, verumetiã internum actũ illum vnde talis conſequitur exterior, etiamſi in actum foris non prodeat. Vnde ad pleniorem huius pręcepti notitiam, tres vobis citra exteriorem homicidii actum gradus cõſtituo, in quorum quolibet pręuaricatio eſt præcepti & cõtinuò grauior, vbi tamen ad exteriorẽ homicidii actum nõdum pertingitur.

d Quia omnis qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio.

d Primũ enim hoc aſſero, quod quiſquis aduerſus fratrẽ ſuũ iram deliberatam, & conſenſu rationis firmatã geſtat in animo, deliberata voluntate, pro vindictę appetitu proximo nocere cupiens, & malum optãs, etiamſi nondum vllo ſigno prodat affectum malum, iã reus eſt iudicio, & tanq̃ animo homicida, propter fratris odium, & conceptam iram (vnde ſolet homicidiũ procedere) factus eſt obnoxius ęternę mortis iudicio.

e Qui autem dixerit fratri ſuo racha, reus erit concilio.

e Qui deinde iram huiuſmodi non cohibẽs, adeò eam ſinit excreſcere & exardeſcere, vt etiam foris per ſigni alicuius indiciũ ſe proferat, veluti per vocem racha (quę indignantis animi eſt indicium) aut aliam aliquã huiuſmodi ꝓ ratione idiomatis, adhuc tamen ab aperto cõuicio & expreſſa contumelia abſtinens, hic licet nondum ad homicidiũ vſque peruenerit, pręcepti tamen eſt tranſgreſſor, magis etiam priori, & iudicio aliqua ex parte fit propinquior, ita vt dignus iam videatur concilio, qui ſtatim producatur in concilium, vt de eo decernatur quantocyus, & impleatur vltio: vt quomodo ad exterius malum opus procedit priori vicinius, ſic & ad pœnam videatur amplius accedere.

a Qui autem dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis.

a Qui autem minus irã cohibens, eò vſq; illã ſinit excreſcere, vt in apertũ cõuicium, & expreſſam contumeliam prorumpat, qua proximũ manifeſtè infamet, & ad iracundiam prouocet, nimirum ſtultum illũ appellando, aut ſcortatorem, aut ebrioſum, aut alia huiuſmodi aperta infamia infamando, hic etiamſi manus adhuc cohibeat, pręcepti nihilominus fit trãſgreſſor, & magis prioribus: quare & vltioni manifeſtius viciniusque ſubiacere illum dicimus, vt iam planè dignus ſit qui coniiciatur in gehennam, & de quo vltra nullum poſſit videri dubium, quin condemnatione ſit dignus, qui ad externum illũ homicidii actum tã proxime peruenerit. Ecce tres hîc diſtinctos habetis gradus ſeinuicem altiores, nondũ tamen ad externum illum homicidii actum peruentum eſt. Quare dico nõ ſufficere ad ſalutem iuſtitiam illã Phariſaicam, quę ab exteriori tãtum facinore manum docet compeſcere, cũ longè pluribus rationibus poſſit homo morti fieri obnoxius. Et quoniã ſic omnis ira & odium omne, etiã quod in corde tantum latet, Deo eſt exoſum, pręceptoque diuino (vt iam indicaui) contrarium, hanc etiam ſubnecto Euangelicę iuſtitię & verę charitatis doctrinam.

a Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduerſum te,

a Si quis oblationẽ facere paret ante altare, coram Deo, illicque iamiam oblaturo veniat in memoriam, quòd fratrem ſuum offenderit, nec offenſum placare ſtuduerit, ac proinde frater habeat, quod cum eo expoſtulet, & quęri poſſit, vtpote ab eo lęſus & minime placatus,

b relinque ibi munus tuum ante altare, & uade prius reconciliare fratri tuo:

b caueat huiuſmodi, ne ſic non reconciliatus, in tali ſimultate, munus ſuum offerat Deo, qui nõ placatur, ſed magis offenditur muneribus eorum, qui in odiis & diſſentionibus cum proximis permanent, cum quibus eos pacem vult habere: ſed relinquat ibi munus ſuum ad altare: id eſt, tantiſper differat oblationem, donec fratri reconcilietur, & cum eo in gratiam redeat: ſi nõ opportunum fuerit ſtatim in actu exteriori, vt minimum in ſynceri cordis bono propoſito: videlicet vt prius de diſſenſione & offenſa fratris pœnitentiam agens, firmoque propoſito illum pro virili & iuxta offenſæ qualitatem placare proponens, ita demum oblationem ſuam Deo reprę̨ſentet.

c & tunc ueniens offeres munus tuum.

c Tunc enim erit illi accepta pacis oblatio, quam ab oſore fratris tanquam ingratam à ſuo conſpectu reppuliſſet.

d Eſto cõſentiẽs aduerſario tuo citò, dum es in uia cum eo:

d Denique, ſi omnino ſimultatis quicquam, odii aut diſſenſionis cum proximo tuo habueris, aduerſus quem vt hoſtem aut aduerſarium aut inimicum inimico fueris animo, caue in hoc ſtatu diu perſiſtas, ſed quantocyus inimicitiam cura deponere, & cum eo qui aduerſarius fuit, quãtum in te fuerit, labora redire in gratiam, donec in vita iſta permanes, in hoc tempore miſericordiæ, antequam dies illa extrema te in odio veteri perſiſtentem hinc abripiat.

e ne fortè tradat te aduerſarius iudici,

e Nam ſi in mortis articulo tali inuentus fueris animo, & in veteri odio fueris deprehenſus, tradet te aduerſarius iudici: id eſt, odiũ iſtud, & vetus quod habuiſti cum proximo diſsidiũ, coram tribunali iuſti iudicis te accuſabit, oſtendetq; condemnationis reũ, nec patietur te inuenire miſericordiã (quoniam iudiciũ ſine miſericordia fiet illis, qui nõ fecerunt miſericordiam: nec dimittet illis Deus peccata, qui ſuis proximis ea noluerunt dum vi-

Iacobi. 2.
Matth. 6.
& 18.

a & iudex tradet te miniſtro,
b & in carcerem mittaris.
c Amẽ dico tibi, non exies inde donec reddas nouiſsimum quadrantem.
d Audiſtis quia dictũ eſt antiquis: Non mœchaberis.
e Ego aũt dico uobis: quia omnis qui uiderit mulierẽ ad cõcupiſcendũ eã, iã mœchatus eſt eam in corde ſuo.
a Quòd ſi oculus tuus dexter ſcandalizat te, erue eum & proijce abs te.

b Expedit enim tibi, ut pereat unũ mẽbrorũ tuorũ quã totũ corpus tuum mittatur in gehẽnam ignis.
c Et ſi dextera manus tua ſcãdalizat te, abſcide eam & ꝓijce abs te.
d Expedit enim tibi, ut pereat unũ mẽbrorũ tuorũ quã totũ corpus tuum eat in gehennam.

a Dictũ eſt autẽ Quicunque dimiſerit uxorem ſuam, det ei libellum repudij.

uerent dimittere) ſed ſæuero & diſtricto iudicio te faciet condemnari: a & iudex, lata aduerſum te ſententia, tradet te condemnatum exactoribus atque tortoribus diabolis, ſuæ iuſticiæ miniſtris, b & cum his in carcerem illum teterrimum detruderis infernalis ignis, qui paratus eſt diabolo & angelis eius, cum quibus & à quibus illic torquearis in æternum. c In ueritate dico tibi non egredieris illinc, non finientur illa tormenta tua in æternum, donec vſque ad nouiſsimum vſque quadrantem vel minutum omnia debita perſolueris: non poteris inde liberari, donec pro omnibus peccatorum tuorum debitis ſecundum iuſtitiæ rigorem, condignam in tormentis pœnam tuleris: quod cũ nunquam ſit futurum, nulla quoque liberationis tibi ſpes eſſe poterit, ſed in æternis tibi erit permanendum tormentis. d Præterea, audiſtis in lege & à docentibus legem, quòd patribus veſtris ſit præceptum, Non mœchaberis, nõ habebis rem cum vxore proximi tui, neque cũ ea quæ vxor tua non fuerit: atque hoc præceptum Phariſaica doctrina ſufficienter dicit impleri, cum quis ita ab vxore aliena ſe continet: vt cum ea non actu carnali conueniat. e Ego autem præcepti huius perfectionem & vim à radice explicans, dico, quòd omnis qui mulierem alienã aſpexerit cum concupiſcentia eius, cũ deliberato conſenſu rationis firmato deſiderans cum ea extra coniugalem ſtatum conuenire, hic iam in corde ſuo illam mœchatus eſt, cum illa mœchiam & adulterium cõmiſit, & ſi nondum in actu (quoniam eò nondum peruentum eſt) certè in animo, vbi iam concupiſcentia & conceptum propoſitum malum, reum illum cõſtituit corã Deo, qui probat renes & corda. a Quòd ſi dixeris, admodum eſſe difficile prorſus ab omni concupiſcentia abſtinere, propter occaſionum multitudinem & magnitudinem, ego reſpondeo, debere omnes occaſiones diligentiſsime vitari, & quicquid ad lapſum te poſsit inducere, quicquid ſcandalum tibi eſſe aut ruinæ occaſio fieri poſsit, proiici debere, quantumcunque videatur magnum aut precioſum aut commodum: adeò vt ſi etiam oculus tuus dexter (quo nihil habet homo charius in omnibus membris externis) te ſcãdalizauerit, tibi occaſionem dederit ruinæ, & malarum cogitationum miniſtret ſeminaria, eruere illum debeas & à te proiicere. b Melius eſt enim tibi, vt vnum illud membrum tuũ pereat & proiiciatur, quàm vt totum corpus tuum cõiiciatur in gehẽnam: totius corporis, imò totius hominis ſalus æterna, vnius partis ſaluti temporali eſt præponenda.

Matth.25

c Sic & de manu dico, quòd ſi cui etiam dextera manus (quod mẽbrum eſt homini præ omnibus maxime commodum, & maxime neceſſarium ad cuncta occurrentia peragenda) ſcandalum fecerit & occaſionem ruinæ præſtiterit, debere illum pro ſaluanda anima ſua dexteram illam manum abſcindere & à ſe proiicere, ne ab ea patiatur ſcandalum, vtque periculum euadat, quod ab ea ſibi metuit. d Vtile enim fuerit, vnius talis quamuis commodiſsimi membri præciſione, totius corporis ſalutem comparare. Non quòd per hæc ſignificare velim (id quod verborum facies prætendit) debere hominem ſeipſum mutilare, aut corporis ſui mẽbris priuare, corporali præciſione aut eiectione: ſed quòd per duo hæc membra homini præ cæteris omnibus chariſsima, nempe oculum dexterum, & manum dexteram (quorum alterum homini plurimam præbet conſolationem, alterum maximũ præbet ad omnia vitæ neceſſaria adiumentum) indicare velim; nihil ita charum nobis eſſe debere, nihil ita precioſum, quantumuis nos conſoletur, quantumuis nobis ſit commodum, quantumuis ſecũdum ſpeciem neceſſarium, quod non pro ſcandalo vitando & declinando peccato debeamus libenter à nobis abiicere, & penitus à nobis elongare. Melius enim eſt, abſque tali re vel chariſsima, vel iucundiſsima, vel commodiſsima, ſalutem obtinere ęternam, quàm tali rei inhærendo, eamq́ue retinendo, in damnationem noſmetipſos coniicere. Nihil enim in omni vita corporali nobis poteſt eſſe tam gratum, tam commodum tam neceſſariũ, quod non libenter pro ſeruanda anima debeamus abnegare atque relinquere. a Præterea dictum eſt in lege patribus veſtris per Moyſen, Cum viro viſum fuerit dimittere à ſe vxorem ſuam, & ab ea ſeparari, det illi repudiatorium ſiue libellum repudii, teſtimonium diſceſsionis, quo ſuam poſsit vxor teſtari innocentiam, quòd nõ virum ipſa vt adultera aut cupiens peccare fugerit, ſed quòd ab illo ſit dimiſſa, ſicq́ue lex ſeparationem videtur viro permittere ſaluo libello

b Ego aũt dico uobis quia omnis qui dimiſerit uxorem ſuam,
a excepta fornicationis cauſa, facit eã mœchari,
b & qui dimiſſã duxerit adulterat.
c Iterũ audiſtis, quia dictũ eſt antiquis: Nõ periurabis, reddes aũt domino iuramenta tua.
d Ego autem dico uobis non iurare omnino:

repudii, etiam extra cauſam fornicationis, pro alia qualibet diſplicẽtiæ cauſa, quam in vxore maritus inueniſſet. b Ego autem quod tantum ad cordis veſtri duriciam vobis à Moyſe permiſſum fuit, mea authoritate (qua legem habeo ad perfectum adducere) auferens, dico, quòd omnis qui ſuam vxorem reliquerit aut à ſe dimiſerit, dato etiam libello repudii, peccat, & iniuriam facit vxori: quam quantum ex ſe eſt, facit adulteram, dum à ſe dimittendo ſine cauſa legitima, occaſionem præbet illi ſe commiſcendi viro alteri. a Hic tamen fornicationis cauſa excipitur, qua fides violatur thori coniugalis, ac proinde iniuria non fit vxori, ſi ea ex cauſa repudietur: nec adulteram eam facit expellens, eo quòd cauſam dedit ipſa iuſtam diuortii. b Et quiſquis à marito dimiſſam duxerit, etiamſi libellum habeat repudii, nõ in coniugali ſtatu, ſed in adulterio cum illa viuit. Manet enim illa vxor viri prioris, donec prior vixerit, nec alteri poteſt iungi marito, vſque ad mortem viri prioris. c Præterea, audiſtis dictum eſſe patribus veſtris, Non facietis ꝑiurium, neque falſò iurabitis. Quæ autem cum iuramento domino ꝓmiſeritis, ea ſtudebitis vt ſunt promiſſa & iuramento confirmata perſoluere: vbi periurium tantum, non autem ſimplex iuramentum prohibetur, & iuramenti facti adimpletio præcipitur. d Ego autem perfectiori doctrina non ſolum periurium prohibeo, verumetiam à iuramento omnimodis abſtinere, quantum poſsibile fuerit, vt prorſus non iuretis, niſi vbi neceſsitas popoſcerit, aut proximorum magna vtilitas, ad faciendam fidem ſermonibus, illic vbi alia ratione non poteſt certa oſtendi veritas, vtque omnino caueatis ab illa vulgata hominum conſuetudine, qua ad iuramenta ſunt proniſsimi, in rebus etiam friuolis & nihili. Iuramento nanque Deus vt prima veritas in teſtem adducitur, & aduocatus in teſtimonium. Non ſolum autem qui ad falſitatis teſtimonium Deum aduocat teſtem, Deo facit irreuerentiam, verumetiam ille qui pro re futili & nihil temerè illum in teſtimonium dicti, tametſi veri, aduocat, abſque neceſsitate vel vtilitate id expoſtulãte. Quare nõ ſolum à periurio, verumetiam à iuramento, quantum commodè fieri poteſt, volo vos abſtinere.

a Neque per cælum, quia thronus Dei eſt:

a Non ſolum autem iurare vos prohibeo per creatorem Deum, ſed etiam per quamlibet, ſiue ſupernam ſiue inferiorem, creaturam, videlicet nec per cælum, quoniam ipſum eſt ſedes & thronus Dei, in quo tanquam in templo ſancto ſuo, & tanquam in ſede maieſtatis ſuæ manifeſtius ſuam demonſtrat gloriam: ac proinde irreuerentia redit in ipſum cæli habitatorem & dominum, cum per cęlum iuratur.

b Neque per terram, quia ſcabellum eſt pedum eius:
c Neque per Hieroſolymam, quia ciuitas eſt magni regis:
d Neq; per caput tuũ iuraueris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrũ.

b Neque per terram iurabitis, quoniam ipſa eſt tanquam ſcabellum pedum eius, infimum quoddam exiſtens mũdialis machinæ, & cæli altitudini longè ſubiecta, quomodo ſcabellum ſedi ſupponitur: ſicque in Deum recidit irreuerentia, cum per terram iuratur. c Neque per ciuitatem ſanctam Hieruſalem iurare vobis eſt licitũ, quoniam ciuitas eſt magni regis Dei, ſpecialiter illi ſanctificata, & illius cultui peculiari electione deputata: quare in ipſum qui in ea habitat & colitur, reuertitur irreuerentia. d Neque poteſt quiſquam iurare per caput ſuum, quoniam non in ſua habet poteſtate illud, cum non poſsit vel capillum vnum pro ſua voluntate facere album aut nigrũ: ſed Deꝰ eſt capitis ipſius dominus, qui ipſum capillis veſtit, vt vult, & eo colore coloratis quo vult, ac proinde in Deum iuramenti irreuerentia reuertitur. Cum enim iuramentum ſit primæ ſummęque veritatis adductio in teſtimonium, per creaturam non poteſt fieri iuramentum, niſi quatenus ad Deum (qui eſt prima & ſumma veritas) ordinatur, & aliquo modo ad ipſum ſpectat, eſtque ipſius, vel ipſum in ſe habet: neque poteſt per creaturam fieri iuramentum, vt in ſe conſideratam, niſi Deo fiat iniuria, creaturæ Diuinum tribuendo honorem. Quare neceſſe eſt omnem irreuerentiam temerarii ac ſuperuacanei iuramenti, non in creaturam ſed in Deũ recidere.

a Sit autem ſermo ueſter, eſt eſt, non non.

a Erit autẽ ſermo veſter quo adinuicẽ vtemini, ſimplex & firma affirmatio, abſq; iuramẽto, dicẽdo ita eſt, ita eſt, aut ſimplex, cõſtans & firma negatio, dicendo, nõ eſt ita, nõ eſt ita. Talis debet eſſe tanquam verax & probatus ſermo veſter, vt ſimplici aſſertioni veſtræ aut negationi fides habeatur: & ad plenam certitudinẽ veſtri dicti ſatis eſſe debebit replicata & conſtans affirmatio, aut replicata & conſtans abnegatio, dicendo ita eſt, ita eſt, ſi ita res ſe habeat, vt dicitur: aut dicendo, ſic non eſt, ſic non eſt, ſi nõ ita ſe res habet. Neque opus eſt paſsim & temerè iuramentum pro confirmatione adiicere.

b Quod autem hís a-búdãtius est, à malo est

b Quod autem vltra hæc adiicitur, ad confirmationem dicti vel dicendi, iuramentum vnum aut plura, id superuacaneum est, & à malo procedit, à mendacio videlicet & fraude hominum. In communi quidem sermone, vbi neque necessitas neque vtilitas iuramentum postulat, ex malitia est propria eius qui superuacaneum emittit iuramẽtum: atque etiam in necessitate vel vtilitate, quodam modo à malo procedit iuramentum, quoniam ex hominum imperfectione, infidelitate, mendacitate, & consuetudine inuicem fallendi, procedit iurandi interdum necessitas, ad faciendam fidem. Nam si nemo inueniretur mendax aut deceptor, sed vnusquisque simpliciter enũciaret iuxta animi sententiã, sufficeret simplex assertio vel abnegatio, nec vllo confirmante aut certificante iuramento foret opus.

c Audistís quia dictũ est: Oculũ pro oculo,

a dentem pro dente.

c Præterea, audistis dictum esse patribus vestris, Secundum talionis legem, oculum licet pro oculo ad vindictam repetere, vt pro oculo eruto is qui eruit, ad vindictæ satisfactionem, oculum suum debeat reddere: id est, suo quoque priuari: vt sic ꝑ iudicium vindictæ, quædam fiat damni in vtroque æqualitas: a similiter vt pro dente excusso, is qui excussit, suo quoque dẽte priuaretur, atque in cæteris lex taliõẽ vindictæ proponebat, quam licebat & docebat exquirere.

b Ego autem dico uobis, nõ resistere malo:

b Ego autem quod melius atque perfectius est vobis volens tradere, hos vos doceo & moneo, vt omnino malo non resistatis, per iracundiam vindictæq́ue appetitũ vos opponendo iis qui vobis mala intulerint, aut inferre voluerint, sed patiẽtia magis armari volo ac vincere, ac tali esse animo, vt etiam ad maiora sitis ferenda parati, vbi Dei gloria aut proximorum vtilitas id popoſcerit:

c sed si qs te ꝑcusserit ĩ dexterã maxillã tuã, præbe illi & alteram.

c videlicet vt si quis te percusserit in maxillam vnam, non solum non iracundè in illũ insurgas, ad reddendum talionem, verumetiam animo sis parato ad alteram quoque obiiciendam ictui, pro Dei gloria & proximorum vtilitate.

d Et ei q tecũ uult in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte & pallium.

d Item si quis te velit in ius trahere, ac iudicio tecum pro reb⁹ ciuilibus contendere, & quippiam tibi iudicio auferre, animo sis parato pro Dei gloria & proximorum vtilitate, etiam plura illi quàm exigit relinquere, potius quàm vllum scandalum generare, aut proximis officere, aut Dei gloriã tua contentione imminuere: videlicet vt si tunicam aduersarius tibi voluerit auferre, paratus sis dimittere cum tunica etiam pallium, potius quàm cũ detrimento tuæ animæ aut gloriæ Dei defendas tunicam.

e Et quicũque te angariauerit mille passus uade cũ illo & alia duo.

e Item si quis te compulerit per vim vt miliariũ vnum vel passus mille cum illo ambules, parato sis animo cum illo, si res exposcat, ambulare etiam alia duo miliaria, siue alia duo milia passuum, supra quàm exegit, potiusquam iracundè resistendo tuæ animę, aut proximorum saluti damnum inferas.

f Qui autem petit à te da ei.

f Insuper, si quis abs te postulat aliquid eorum quæ in tua sunt potestate, da illi secundum quod ipsius qui postulat requirit indigentia, secundum quod tua patietur facultas, & secundum quod ratio dictabit esse dandum. Non enim semper dandum est quod postulatur, quoniam irrationabiliter nõnunquã postulatur: neque rarò expedit petenti, non exaudiri in eo quod postulat. Frequẽter etiam non est in potestate eius à quo petitur, dare quod petitur.

a Et uolenti mutuare à te, ne auertaris.

a Et ab eo qui postulat sibi dari mutuò, ne auertaris: qui habes facultatem, noli vultum auertere, noli propter auariciæ metum negare, cum possis. Est enim hoc perfectæ iustitiæ, proximis commodare, & misericordiam præstare, prout potueris: nec in charitate potest consistere, qui misericordię viscera claudit fratribus necessitatem patientibus.

b Audistis quia dictũ est, Diliges proximũ tuum,

c & odio habebís inimicum tuum.

b Rursum in lege audistis præceptum, Diliges proximum tuum, quod exponentes Pharisæi, de amicis tantum putant intelligendum, de inimicis minimè, c quos putant licite haberi odio, idq́ue occasione eius quod signanter dicitur: Diliges proximum tuum, per quẽ intelligunt amicum, consequenter hinc colligentes à sensu contrario, permissum esse, inimicum habere odio.

d Ego autem dico uobis: Diligite inimicos uestros,

d Ego autem erroneo huic sensui apertè contradicens, præcipio vobis, non amicos tantum, verũ etiam inimicos diligere, etiam ipsorum salutem & bonũ optando, deq́; illorum malis dolendo.

e benefacite hís qui oderunt uos:

e Et ne satis esse putetis diligere inimicum lingua, aut falso ac simulato affectu, volo vos etiam in exteriori effectu internam dilectionem erga inimicos ostendere, beneficiis scilicet afficiendo eos qui vos persequuntur odio: beneficiis (inquam) vel corporalibus vel spiritualibus, prout vobis opportunum fuerit, & illis expediens, in quos conferenda sunt beneficia.

a et orate ꝑ ꝑsequẽtib⁹ & calũniãtibus uos:

a Et orate pro iis qui vobis persequutiones suscitant, & afflictiones inferunt, vosque insectan-

b ut sitis filij patris uestri qui in cælis est, c qui solẽ suũ oriri facit sup bonos et malos, & pluit super iustos, & iniustos.

tur calumniis,vel absentibus detrahentes, vel conuicia & probra ingerentes præsentibus. b Sic enim veri & germani filii efficiemini patris vestri qui in cælis est,illius mansuetudinem,patientiam,& longanimitatem,in vobis exprimentes, qui non statim aduersus se delinquentibus infert vindictam. c nõ statim malũ reddit pro malo, sed lõganimiter ferens ac patienter dissimulãs iniuriã, beneficia largitur malis sicut & bonis, æquè super illos ac super hos solem suum oriri faciens, & de cælo pluuiam descendere . Hic enim diuini effectus beneficii,nõ minus reprobis quàm bonis conducit,quantũ ad corpus attinet . AEquè enim vtrique de terræ fertilitate pascuntur , quæ à solis illuminatione & pluuiæ irrigatione desuper datur.Omnino autem necesse est, si cælestis patris veri vultis esse filii,talem in vobis charitatem atque dilectionem inueniri,quæ complectatur vniuersos, æquè inimicos atque amicos.

d Si enim diligitis eos qui uos diligunt, e quam mercedem habebitis? f Nónne et publicani hoc faciunt? g Et si salutaueritis fratres uestros tãtum, a quid ãplius facitis? b Nónne & Ethnici hoc faciunt?

d Si enim tantũ eos diligatis qui vicissim vos diligũt:id est, vestros tantũ amicos,inimicos habẽtes odio, e quam potestis ex hac semidilectione,imò vix dilectionis particula siue potius vmbra, beatæ retributionis expectare mercedem ? nunquid talem dilectionem dignã esse censebitis mercede regni cælestis ? an talem priuatam amicorum vnius aut alterius dilectionem ad salutem arbitramini posse sufficere? f Nequaquam.Nam etiam publicani & peccatores, qui solum temporalia sectantur lucra,talem dilectionem habent erga eos qui ipsos diligunt, sic & gentiles & alii quicunque : quos tamen constat hac dilectione salutem nequaquam consequuturos. g Et si tantum fratres vestros salutaueritis:id est,si charitatis indicia & beneuolentiæ effectus erga illos tantum ostenderitis qui vobis sunt sanguine aut vinculo aliquo cõsanguinitatis vel affinitatis vel singularis familiaritatis aut societatis coniuncti,cæteros tanquam alienos interim reputantes , nec vlla fraternitatis aut charitatis indicia eis demõstrantes, a quid magnũ, quid eximium , quid dignum filio altissimi hac in re facitis , propter quod sperare debeatis cælestem à patre vestro retributionẽ? b Nõne etiã Ethnicos & gentiles homines à Deo prorsus alienos,ista agere cernimus? quibus tamen ob hæc non est spes vlla beatæ remunerationis. Quamdiu enim ita particularis siue priuata est dilectio & beneuolentia,vt quosdam tantum complectatur,aut ad quosdam se extendat, ad alios autem non manifestum est non ex radice veræ charitatis illa procedere, quanuis secundum exteriorem speciem charitatis & beneuolentiæ opera esse videantur.Charitatis enim latitudo ad omnes omnino homines se extendit, neque quenquã à dilectione vel beneuolentia excludit.Quare dum huic impenditur dilectio illi non manifestum est,ex naturali tantum instinctu(quomodo & in gentilibus & in peccatoribus)non ex charitatis affectu, illam prodire , ac proinde beatæ remunerationis non inde esse expectandam mercedem , cum opus nullũ nisi ex charitate vera procedens,beatitudinis præmium quæat promereri.

c Estote ergo uos pfecti, sicut & pater uester cælestis perfectus est.

c Oportet itaque vos qui cælestis patris filii haberi & esse vultis,ipsiusque hęreditatẽ accipere,ita perfectos esse in charitate,vt simpliciter omnes dilectione complectamini,& erga omnes pro vestra facultate & opportunitate sitis benefici , quomodo pater vester cælestis perfectam erga omnes ostendit suam dilectionem , sua dona omnibus conmunicans.

ANNOTATIONES IN CAPVT V.

Quoniam ipsi possidebunt terram.)Græce est κληρονομησουσι cleronomisusi,quod significat, hæreditate possidebunt,aut in sortem siue hæreditatem accipient:quod in Psalmis aliquãdo dici-
Psal.36. tur hæreditabunt,vt illic:Iusti autem hæreditabunt terram . Ordo quoque in Græcis vulgatis diuersus est,in situ harum beatitudinum.Prius enim de lugentibus fit mentio quàm de mitibus . Verũ ordo noster apparet conuenientior.Humilitati enim proximè est adiuncta mititas, quas & saluator cõ
Matt.11. iunxit,dicens,Discite à me,quia mitis sum & humilis corde. ¶Dixerint omne malum aduersum vos,mentientes,propter me.)Nouissimum istud,propter me , non proxime antecedenti coniungi debet,mentientes,sed ad orationis principium referri,atque toti orationi applicari,in hunc sensum:Beati estis,cum propter me maledixerint vobis homines,&c. ¶Quòd si sal euanuerit.) Græce est μωρανθῇ moranthi,quod sonat infatuatum fuerit . Dicitur autem sal infatuatum , postquam euanescit , virtute deperdita,vt suo officio vltra non deseruiat:quo ferè modo ficum fatuam appellant,quę virtutem non habet ferendorum fructuum.Illud autem quod sequitur:In quo salietur?quidam impersonaliter accipiunt,in hunc sensum:Sale infatuato & virtute saliendi priuato,in quo(vt ita dicam)fiet salitio?quo vtentur homines in saliendo?Non enim ad saliendum sal deseruit insulsum.Melius autem est , vt perso-

naliter accipiatur,habeatque pro ſuppoſito ſal,in hunc ſenſum, *Si ſal euanuerit, ipſum ſal infatuatum in quo ſalietur,vt virtutem recuperet perditam?* Vt ſignificetur, infatuatum ſal nō poſſe ſale alio iuuari aut corrigi. Atque hic ſenſus apud Marcū clarius exponitur vbi capite nono nō ſic legimus, *Si ſal inſulſum fuerit,in quo illud condietis?* ❡Sic luceat lux veſtra.) Dictio illa,ſic,poſſet ad præcedentem referri ſimilitudinem,hoc modo: Quomodo dixi lucernam ſuper candelabrum lucere omnibus qui ſunt in domo,ſic & veſtram lucem dico lucere debere coram hominibus,ita vt videant bona veſtra opera. Vel ſimpliciter,Ita luceat lux veſtra,vt videant,hoc eſt,adeò luceat lux veſtra vt videant homines. Manifeſtum eſt autem particulam,vt,hîc non ſignare cauſam finalem. Nō enim dicitur: Ad hoc luceat lux veſtra vt videant homines,ſed,ſic vel ita luceat,adeò luceat,vt videant. Nam hîc tantum conſequutio indicatur,non finis inſinuatur intentio. Veluti cum dico, *Sic profecit adoleſcens iſte*, vt omnes coætaneos ſuperauerit. ❡Iota vnum aut apex vnus.)Per hunc modum loquendi inſinuat,nec minimum aliquid eorum omnium quæ in lege prædicta ſunt fore irritum,quod non impleatur. Nam apud Græcos non inuenitur minor litera,quàm Iota,quæ vnica fit protractione ſimplici:ſic apud Hebræos,Iod omnium literarum minima eſt. Adhuc autē minor eſt apiculus,qui literæ ſuperponitur. ❡Omnis qui iraſcitur fratri ſuo.)Græci codices vulgati addunt εἰκῆ iki,quod ſonat fruſtra vel temerè,aut ſine cauſa, atque idem etiam in ſequentibus intelligendū putant. Quiſquis temerè dixerit fratri ſuo racha, aut fatue,Non enim omnis ira ſimpliciter prohibetur,cum ſit quædā rationabilis:ſic & rationabilis eſt quædam increpatio proximi,quando expedit dicere illi fatue aut racha. Non eſt tamen ſimpliciter neceſſaria huius particulæ additio,neque ſi omittatur,ſenſui erit periculū. Ira nanque vitioſa intelligitur, quæ damnatur,& ex tali ira procedens damnatur indignatio atque conuicium,vt habes in Elucidatione. ❡Racha.) Quidam ſignificare dicunt vanum aut inanem,ſed magis videtur probanda aliorum ſententia,qui dicunt interiectionem eſſe certi nihil ſignificantem,ſed indignantis eſſe animi indicium: quemadmodum heu,Latinis non aliquid ſignificat,tamen dolentem monſtrat animum. ❡Quoniam frater tuus habet aliquid aduerſum te.)Ille aduerſum te aliquid habere dicitur,quem tu offendiſti,videlicet qui habet vnde tecum expoſtulet,qui cauſam habet de te conquerendi,tanquam à te læſus nec placatus. Qui autem te offenderit,aduerſus hunc tu aliquid habere dicēdus es, quoniam habes vnde cum eo expoſtules,& quur de eo quæraris. Signanter ergo Saluator iubet,ſi aduerſum te frater aliquid habeat,vt non offeras oblationē niſi recōſiliatus. Si verò tu aduerſum alium habes aliquid:id eſt,ſi tu ab alio læſus es,non præcipitur tibi, vt ante oblationem reconcilieris fratri, quoniamquidem tu fratrem non offendiſti. Magnæ tamen perfectionis fuerit,ſi propter charitatem,fratrem inducas qui te offendit vt tibi reconcilietur,& quaſi offeras teipſum ad reconciliationem,ac eum vltrò ipſe ſollicites ad redeūdum tecum in gratiam,à quo tu rogari debueras. Notanda eſt tamen differentia, inter reconciliari fratri,& fratri dimittere. Si enim te frater læſerit,non debes offerre Deo ſacrificiū, niſi prius fratri offenſam dimiſeris:non tamen exigitur, vt fratrem accedens cum illo te reconcilies, cum eum non offenderis:ſed tu ſi offenderis,reconciliationem debes curare antequam offeras. Itaque læſus debet dimittere, lædens autem reconciliari debet,antequam offerant. ❡Vade prius reconciliare fratri tuo.)Quidā codices Latini habent per infinitiuum,reconciliari,quem iungunt imperatiuo,vade. Melius tamen per geminum imperatiuum legitur,Vade prius,reconciliare fratri tuo,cui cōſonat lectio Græca ὕπαγε πρῶτον,διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου. ❡Donec reddas nouiſsimum quadrantē.)Significatur hac metaphorica loquutione perſolutio debiti vſque ad extremū:id eſt,rigoroſiſsima pro ſingulis peccatis pœnarū exactio,quomodo ſupra dicens iota vnū aut vnum apicem non præterire, ſignificauit omnium etiā minimorum in lege adimpletionē. ❡Iam mœchatus eſt eam.)id eſt,cum ea mœchatus eſt, impropriè dictum eſt. ❡Det ei libellum repudii.)Græce vnico vocabulo dicitur ἀποστάσιον apoſtaſion:id eſt,dimiſſorium ſiue repudiatorium:hoc eſt,libellum ſiue chartam dimiſsionis atque repudii. Huiuſmodi dimiſſoria quidam veterum dicunt publicos notarios debuiſſe cōſcribere, quibus eſſet commiſſum hoc officii. ❡Ei qui vult tecum in iudicio contendere.)Græce eſt θέλοντί σοι κριθῆναι:quod ſi ad verbum exprimatur,ſonat,volēti tibi iudicari vel tecum iudicari, quod interpres Latinus aptè per Periphraſim expreſsit,dicens,Ei qui vult tecum in iudicio contendere. ❡Et quicunque te angariauerit mille paſſus,vade cum illo & alia duo.)In Græcis vulgatis ſic legitur: Et quicunque te angariauerit miliare vnum,vade cum illo duo,vt ſignificetur vnius tantum miliaris adiectio. Plus indicat lectio Latina, quæ præter poſtulatum miliare alia duo ſuperaddit. Mille autem paſſus,pro vno miliari poſiti ſunt, quod mille paſſus vnum miliare contineat. ❡Diligite inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos.) In Græcis interſeritur hoc loco:Benedicite maledicentibus vos,quod ex alio loco huc videtur tranſlatū,vel ex Lucæ Euangelio,vel ex Pauli ad Romanos epiſtola. ❡Quid amplius facitis?) Græce eſt τί περισσὸν ti periſſon:hoc eſt,quid abundantius,quid ſuperabundans facitis,vel quid amplius,videlicet præ gentilibus & publicanis,qui eadem faciunt, quid ſcilicet facitis in quo illos exceditis? Hoc enim ſonat periſſon,id quod ſupereſt & abundat. Simili modo apud Paulum dicitur tertio capitulo epiſtolæ ad Romanos, Quid ergo amplius eſt Iudæo? vbi etiam Græce περισσὸν periſſon ponitur:hoc eſt, quid habet Iudæus in quo abundet præ gentili,aut ſuperet gentiles?

VI. CAP. ELVCIDATIO.

a Attendite ne iuſtitiã ueſtrã faciatis coram hominibus, ut uideamini ab eis.
b Alioquin mercedẽ non habebitis apud patrem ueſtrum qui in cælis eſt.

c Cum ergo facis eleemoſynam, noli tuba canere ante te,
d ſicut hypocritæ faciunt,
e in ſynagogis & in uicis, ut honorificentur ab hominibus.
f Amen dico uobis, receperunt mercedem ſuam.
g Te aũt faciẽte eleemoſynam, neſciat ſiniſtra tua qd faciat dextera tua, ut ſit eleemoſyna tua in abſcõdito:
h & pater tuus qui uidet in abſcondito reddet tibi.
i Et cũ oratis, nõ eritis ſicut hypocritæ qui amant in ſynagogis & in angulis platearum ſtantes orare, ut uideantur ab hominibus.
K Amen dico uobis, receperũt mercedẽ ſuã
l Tu aũt cũ oraueris, intra in cubiculũ tuũ, & clauſo oſtio ora patrẽ tuũ in abſcondito:

CAEterum & hoc diligentiſsime vobis attendendum eſt, cum opus aliquod ex ſuo genere bonũ feceritis, ne id faciatis coram hominibus, ne oculos habeatis ad homines eos requirentes ſpectatores, vt ab eis videamini, ſicq́ue laudem & gloriam accipiatis ab eis. b Nam ſi opera veſtra ſecundum ſpeciem vel ſecũdum genus ſuum bona, ad humanã gloriam feceritis, quaſi hominibus placere cupientes, ita fiet vt cæleſtem perdatis mercedem retributionis æternę, quam vobis erat pater cęleſtis daturus, ſi coram eo & ad ipſius gloriã tantum opera illa bona fuiſſetis operati. Opus enim quodlibet exterius, quantumuis ſecundũ ſpeciem aut ſecundum ſuũ genus bonũ exiſtat, beatam à Deo nõ meretur retributionẽ, ſi non ad Deum referatur intentio, ſi non fiat quaſi ſpectatore Deo, ad ipſi placendum, ipſiq; exhibendum in voluntatis ſuæ adimpletione honorem. Si verò homines habeas ante oculos, ſi per opera bona hominibus placere, & ab eis laudem accipere vel honorem elegeris, Deus ſua remuneratione beata non dignatur opera eiuſmodi, quæ ſibi intentione recta dedicata non fuerint. c Itaq́ue (vt ab hac generali doctrina deſcendamus ad exẽpla particularia) cũ eleemoſynã facere tibi viſũ fuerit, aut aliud quodlibet miſericordiæ opus quo proximo ſubuenias, caue hominum quæras conſpectũ, eaq́ue gratia tubam facias te antecedere, vt ad ſpectaculum prodeant homines viſuri te eleemoſynam facientem: d quemadmodum ſanctitatem fingentes, & per bonorum operum exterius apparens ſpecimen ſancti ac iuſti haberi laborantes faciunt hypocritæ: e idq́ue in locis publicis, vtpote in ſynagogis atque plateis, vbi à plurimis poſsint videri: ad eum vtique finem, vt ab hominibus honorem accipiant, & tanquã ſancti ac miſericordes glorificentur. f De quibus in veritate certam vobis ſententiam profero, quòd nihil in futuro remunerationis à Deo debeant præſtolari, quandoquidem mercedem ſuam omnem quam quærunt, in hoc mundo accipiũt: nec eſt quod expectent à Deo mercedem, quem opera ſua operantes non habuerunt ante oculos, & cuius remunerationem minime quæſierunt. g Qui verò eleemoſynam vtiliter & ſalubriter eo modo quo fieri debet facere voluerit, hic nequaquam publicum quærere debet, ſed ſecretum potius, vt quantum fieri poteſt occultè faciat, adeò vt ne ſiniſtra quidem ſciat quid dextera præbeat, vt tali loquendi exceſſu ſummum ſecretũ deſignemus: vt quantum ex intentione tua, eleemoſynam tuam facias in abſcondito, neque vllum quæras hominem ſpectatorem, vnde laudẽ vel honorem recipias, ſed Deum ſolum, propter cuius honorem & amorem facere debes quod facis. h Atque ita fiet, vt pater cæleſtis quem nullum latet ſecretum, qui etiam occultiſsima quęque nouit, hominibus penitus incognita, mercedem tibi retribuat longè meliorem atque deſiderabiliorem quacunque mercede temporaria, mercedẽ magnam nimis, nempe ſemetipſum: ob cuius vnius expectationem, meritò omnem temporalem mercedem debeat homo faſtidire, contemnere & execrari. i Ita & in oratione agendum. Cum enim vobis orare placuerit, cauete ne exemplum imitemini, & affectum hypocritarum qui amant & ſolent libenter in locis publicis, vtpote in ſynagogis & vicis communibus, orationes facere, ea intentione vt videantur ab hominibus, propter quod etiam ſtantes & in pedes erecti conſiſtantes, orare ſolẽt, vt facilius ab intrãtibus & exeuntibus & prętereuntibus cernantur, ſicq́ue finem ſuæ orationis faciunt, non vt Deum honorent, nõ vt à Deo quippiam impetrent, ſed vt apud homines hac ratione laudem ſibi aucupentur, & tanquã ſancti à vulgo hominum habeantur in multa reuerentia. k De quibus hoc vobis vt certum & indubitatum pronuncio, quòd in præſenti tempore omnem ſuam accipiant mercedem, poſt hanc non habituri aliam, eo quòd non Dei gloriam ſed proprium honorem ſuis orationibus quæſierint. l Quiſquis verò ſalubriter & rectè vt oportet orare voluerit, hic ſecretũ potius eligere debet, ita vt ex intentione ſua nequaquam publicum quærat, aut ſpectari ab hominibus, ſed Deum quærat vnicum ſuæ orationis teſtem, ingreſſusq́ue cubiculum (vt ita ſecretum & ſolitudinem ſignificemus) & oſtio clauſo, vt non introeat homo ſpectator aut orationis turbator: cubiculum (inquã) corporale aut ſpirituale cordis ſui ingreſſus, & clauſo

ostio vel corporali vel spirituali animæ : id est, corde in se recollecto & in vnitate firmato, ita orationem suam fundat ante Deum in abscondito, nihil hominũ conspectum curans.

a & pater tuus qui uidet in abscondito, reddet tibi.

a Ita fiet, vt pater tuus cælestis qui nouit etiam occultissima hominum, qui non minus ea videt quæ ĩ abscõdito, quàm quæ gerũtur in publico, (vtpote cui tenebræ nõ sunt tenebræ, cui nox non est nox, & cui secretum nullum est secretum) ipse tibi retribuat mercedẽ beatæ retributionis: & quod in oratione postulas, tibi daturus, sicut tibi salutare cognouerit, & deinde pro opere bono sanctæ syncereæque orationis (qua ipse summè honoratur, veraque ei exhibetur latria) redditur⁹ tibi deputata iustis actib⁹ largissima prę-mia.

b Orantes autẽ, nolite multum loqui, sicut Ethnici faciũt. Putãt enim, quòd in multiloquio suo exaudiantur.

b Orare quoque volentibus etiam illud obseruandum, vt non fidant in multiloquio, nec in inani verborum multiplicatione putẽt orationis vim sitam, quomodo faciunt gentiles, qui in multiplicatione verborũ sitam arbitrantur vim orationis, tuncque optime se orare existimant, cũ verba quàm maxime multiplicauerint, perinde quasi Deus verba requirat, & vocis sonitu aut labiorũ fatigatione oblectetur, aut quasi ad audiendũ cum putent esse tardiorem, nec audire quæ postulãtur, nisi multis verbis inclamata fuerint eius auribus, aut quasi ad exaudiendum sit difficilis, nec ab eo possit quicquam obtineri, nisi importunis clamorib⁹ & multa verborũ replicatione atque inculcatione extorqueatur.

c Nolite ergo assimilari eis.

c Nolite ergo gentilibus istis idololatris, & verũ Deũ non cognoscentibus similes fieri, sic fidẽtes in multiloquio, sed ante omnia orantes affectũ in Deum subleuare, & corde illi appropinquare magis quàm ore contendite. Hoc sciẽtes, quòd labiis Deũ honorare, vbi cor abfuerit, prorsus vanũ sit atque ridiculum, quodque tali multiloquio & nuda verborum multiplicatione orare sine cordis affectu respondẽte, vanum sit & minimè Deo acceptum.

d Scit enim pater uester, quid opus sit uobis, antequã petatis eũ.

d Quòd enim multiloquio apud Deum nõ sit opus, manifestũ est, ex eo quòd omnia quæcunque verbis ei dici possint habeat probè cognita, antequã rogetur à postulantibus. Propter quod, non opus habet multiplicatione verborum, vt intellectum & cognitionem accipiat postulandorũ. Neque item vt importunitate verborum eum impellamus ad exauditionem, quoniam ex se bonus est & pater piissimus, vt quæ nobis necessaria cognouerit libentissime donet postulantibus.

e Sic ergo uos orabitis:

e Volo itaque vobis bonã orandi formam pręscribere, quasi in exemplũ: quæ erit verbis quidem parca, sed affectu plenissima, & sensu absolutissima, vt vel hac oratione libentissime vtamini, vel ad huius orationis exemplũ, secundũ quod spiritus vos docuerit, alias orandi formulas cõmodas, ipsi vobis formetis, quibus vtamini, cũ patrem orare placuerit. Sic itaque orabitis:

f Pater noster

f Pater noster, qui nos secundum corpus & animã tales quales sumus rationales homines & beatitudinis tuæ capaces creasti, qui affectu verè paterno nos prosequeris, paternã de nobis curã gerẽs,

g qui es in cælis,

g qui in sublimib⁹ cælis gloriose inhabitas, tanquã in tẽplo sancto tuo, inque throno gloriæ tuę, vbi tuam maiestatem peculiarius erga angelos & electos tuos demonstras, in ostensione gloriæ tuæ, nos hîc super terram reptitantes vermiculi, indigni tui filii, quos ad hæreditatis cælestis possessionẽ creasti atque prędestinasti,

h Sanctificetur nomẽ tuum.

h ad te in sublimibus residentem clamam⁹, postulantes vt gloriosum & in sæcula benedictum nomen tuũ sanctifices in vniuerso mundo, & peculiariter in electis tuis: vt nomen tuũ facias ab omnibus in vniuerso orbe terrarũ coli, adorari, benedici, & debito honore honorari, tanquam nomen illud quod est super omne nomen. Da, vt nomẽ illud tuum nos & corde & ore & vita sanctificemus, vt tali nomine in quod credimus, quod confitemur, nihil vnquam agamus indignũ, quo ipsum à nobis blasphemetur & contemnatur. Agnoscant etiam tui nominis virtutem & gloriam vniuersi terrarum habitatores, ipsumque fide debita & cultu iusto sanctificent ac honorent per omnia. Destrue, & ad nihilum redige omnes ipsum blasphemãtes, ipsum inhonorantes, & ad vnitatẽ fidei eius cõgrega omnem orbẽ terrarum, vt vnanimes & vno ore omnes cõfiteamur nomini tuo magno, Psal. 98.
quod est terribile & sanctum, ab ortu quoque solis vsque ad occasum Psal. 112.
semper laudabile.

i Adueniat regnum tuum.

i Adueniat nobis regnum tuum, & modo in bona tua gratia, & post vitam istam, in perfecta beatitudinis gloria : vt tu modo regnes in nostris cordibus, pulso dæmone & peccato quæ in nobis semper sibi regnum cõstituere quærunt, nos quoque tecum postmodũ regnemus in gloria beatorũ. Non regnet in nobis in hoc morta- Roma. 6.

Iob.41. Ioan.12. li corpore vllum peccatũ:non dominetur nostri tyrannus diabolus,qui regnum tenet super omnes filios superbię, & princeps est mũdi huius, non praua dominetur in nobis concupiscentia,sed tu in nobis regna,tu in nostris cordibus obtine imperium, tu tibi nostra corda in stabilem possessionem vendica, pulsis viciorum turmis: fac tibi mansionem in intimis nostris,sit regnũ tuũ intra nos, & sancta charitas tua dominetur in nobis,atque ita superuincat supereemineatq; vt nihil ipsam quæat pessundare.Ita nunc tuũ nobis regnũ adueniat,ac deinde in regnum illud gloriosum,quod ab origine mundi omnibus electis tuis pręparasti,nos inducas: vbi omnes electi tui reges erũt coram te & sacerdotes, regnabuntque in conspectu tuo in sæcula sæculorũ. (Apoc.5.)

a Fiat uoluntas tua, sicut in cælo & in terra.

a Voluntas tua bona, beneplacens & perfecta ita fiat in terra, quomodo in cælo: vt quomodo in cælo semper impletur tua volũtas,nec illi quisquam præsumit resistere,sed omnes perfectissime tuæ voluntati obediunt, ita vt nec in cogitatione nec in affectione nec in verbo nec in opere vnquam vel minimum te offendant, sic & in terris cor mundum crea in hominibus,& spiritum rectum in ipsis innoua,vt ab offensionibus tuis sollicite cauentes,studiosissime tuam voluntatem,tua præcepta, tua consilia adimpleant,suamque voluntatẽ tuę per omnia conforment,vt quę tu diligis diligant,quæ tu odis odiant, quæ tu facere ipsos vis, faciant, quæ omittere omittant,neque faciant vnquã quod tu nolis fieri,aut omittant quod tu factũ velis. (Psal.50.)

b Panem nostrum supersubstantialẽ da nobis hodie.

b Panem quoque nostrũ illũ supersubstantialẽ da nobis hodie.Donec in hac vita viuimus, da nobis pabulũ cæleste & spirituale salutaris gratiæ,sacræ doctrinæ, & sanctæ Eucharistiæ,qui triplex panis omnem panem substantialem & corporalẽ superexcedit,& omni substantiali pabulo est præstantior,quo necesse est confirmari cor nostrum. (Psal. 103.) Tu enim optime nosti quàm simus ex nobismetipsis infirmi,quomodo semper ex nobisipsis ad corruptionẽ atque defectum tendimus:propter quod non est possibile nos in spiritus bono robore,& recta animi habitudine consistere, nisi tuo supersubstantiali pane iugiter confirmemur,atque conseruemur in bono statu animæ:pane scilicet sanctæ gratiæ tuæ, quæ per spiritum tuum cordi nostro infusa,animum in omni bono nutrit,& vigere facit,incrementaq; sumere: (Roma. 5.) pane item salutaris verbi tui, quo siue exterius per scripturas sanctas ac tuos prædicatores, siue interius per vnctionem spiritus tui, nos pascis,& in staturam iustam facis excrescere:pane item suauissimo tuæ eucharistiæ siue bonæ gratiæ,qui de cælo descendit, quẽ quisquis dignè manducauerit,viuet in æternum. (Ioan.6.) Triplicem hũc panem semper da nobis domine,& hoc die,& omnibus diebus vitæ nostræ,quibus super terram permanebimus.Nunquã nos destituat gratia tua, nũquam verbum tuum & vnctio tua nobis subtrahatur,salutaris eucharistiæ panis digna à nobis reuerentia,ad salutem animarum nostrarum sumatur in tui memoriam.

c & dimitte nobis debita nostra,

c Quoniã verò in multis offendimus omnes,& septies in die cadit etiã iustus,& si quis peccatũ dicit se non habere,mendax est:cogimur ò pater benignissime,ad te quotidie exclamare pro dimissione peccatorũ nostrorum,in quæ ex nimia nostra fragilitate(quã tu nostri figmenti conditor & cognitor non ignoras)vel ex obscura cęcitate,vel ex concupiscentiæ prauitate,aut aliter quomodocunque, nimiũ frequenter incidimus,vt ea nobis pœnitentibus,& peccata nostra confitentibus, deque tua offensa dolentibus,liberaliter dimittas,& indulgenter relaxes.

d sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

d Et ne fortè sit quod tuam misericordiam à peccatorum nostrorum remissione impediat,ecce quicquid aduersum nos deliquerunt homines fratres nostri & proximi libenti animo propter tuum amorem illis dimittimus,nullã reseruantes iram, nullũ vindictæ desiderium,nullã nocendi pro talione reddenda cupiditatem, vt sic tu quoque nobiscũ vicissim agas.

e Et ne nos inducas in tentationem.

e Et ne nos inducas in tentationem, ne patere nos ita in vllam tentationem induci, vt ab ea superemur vel absorbeamur: nulla nos tentatio apprehendat nisi humana, ne patere nos tentari supra id quod possumus, sed fac semper cum tentatione prouentum, vt possimus sustinere:adsiste nobis in omnibus tentationibus nostris,nec vllis tentationibus permitte nos in peccatum induci.

f Sed libera nos à malo.

f Sed tua gratia libera nos ab omni malo,vt nihil verè malum nobis præualeat, vt nihil animæ nostræ noxium super nos venire permittas: sed tua potenti dextera & benigna misericordia,cũcta nostræ saluti aduersantia fortiter & benigne depellas,vt ab oĩbus malis hic liberi tan-

a Amen,
b Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & uobis pater uester cælestis delicta uestra.
c Si autẽ nõ dimiseritis hominibus, nec pater uester dimittet uobis peccata uestra.

d Cũ autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes.
e Exterminãt enim facies suas., ut pareant hminibus ieiunantes.
f Amen dico uobis, quia receperunt mercedem suam.
g Tu autẽ cũ ieiunas,
h unge caput tuũ et faciẽ laua, ne uidearis hominibus ieiunans,
i sed patri tuo qui est in abscõdito: & pater tuus qui uidet in abscõdito reddet tibi.
K Nolite thesaurizare uobis thesauros in terra,
l ubi erugo & tinea demolitur,
m & ubi fures effodiunt & furantur.
n Thesaurizate autẽ uobis thesauros ĩ cælo
o ubi nec erugo neque tinea demolitur,
p & ubi fures non effodiũt nec furantur.

dem apud te satietate fruamur perfecta omnis boni. Amẽ. a Ita bone pater, ita verè & seriò petimus, cuncta hæc nobis à te cõcedi, vt ista nostra continet oratio. b In hac autem orandi forma, illud signãter dictum aduertite: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, vt videlicet spondeat se dimittere proximo, qui à Deo quærit remissionem. Ita enim Deus agit cum homine, quomodo ille agit cum proximo suo: vt si dimittat homo proximo suo, non tantum ore nec ficta simulatione, sed ex corde syncero, offensam qua ab eo offensus est, omnem ponens iram, amaritudinem, & cupiditatẽ vindictæ, Deus quoque vicissim ipsi donet & remittat offensas in se commissas, modo agat delictorum pœnitentiã. c Si autẽ nolit homo ꝓximo offensam dimittere, aut si tantum ore ac simulata apparentia, nõ autem ex vero corde ita vt in animo teneat erga proximum amaritudinem, rancorem, odium, cupiditatẽ atque molimen vindictæ, si quãdo se occasio obtulerit, ꝓculdubio neque Deus huiusmodi homini, quãtumuis pœnitentiam simulet, & ore pro remissione clamet, indulgentiam concedet peccatorũ suorũ. Est enim Deus, vt erga pios ac misericordes pius ipse & misericors: ita aduersum duros & immisericordes, ipse quoque sæuerus & ad miserendum difficilior, iudicium sine misericordia in illos exercens, qui nolunt in proximos facere misericordiam. d Quomodo autem supra de eleemosyna & oratione diximus, sic & de ieiunio nunc dicendum suo ordine, ipsum non debere fieri ad ostentationem, aut captandam inanem gloriam. Vnde cum ieiunare vobis placuerit, cauendum erit, ne exemplo hypocritarum efficta morositate & vultus sæueritate, cupiatis vestrũ ostentare ieiuniũ. e Sic enim faciunt hypocritæ, facies suas exterminantes, quasi extra consuetos terminos violenta quadam detorsione constituentes, cõsuetamque & natiuam vultus speciem, velut obscurantes & destruẽtes, artificiosa quadam compositione, non ad aliud, nisi vt hominibus hoc pacto persuadeant, ieiunio plurimum se affligi, ac velut consumi inedia, sicque laudem sibi aucupentur & quæstũ inanis gloriæ. f In veritate dico vobis, huiusmodi homines sic ieiunantes nihil bonæ mercedis manere apud Deũ in retributione iustorum: quoniã totam suã quam quæsierũt mercedem, in hoc mũdo accipiunt, vt nihil post excessum corporis habeant reliquũ. g Quisquis verò rectè & vtiliter, ad Dei gloriã, sui corporis castigationem, & faciliorem plenioremque diuinorũ præceptorum obeditionem, ieiunare voluerit, omnino non curet homines suum nosse ieiunium, h imò caput potius vngat, quomodo solẽt facere in solennitatibus, & faciem lauet diligenter, vt pulchrè splendeat ac niteat, sicque ieiuniũ vultu nõ prodat hominibus. i Ita fiet, vt pater tuus qui vbique adest, tam in abscondito quàm in manifesto, & vbique videt omnia, tã in occulto quàm in manifesto, videat te ieiunantem, & pro tuo ieiunio retribuet tibi bonã mercedẽ, & in præsenti te facturus tuarum passionum malarum & concupiscentiæ dominum, (pro quibus edomandis assumpseras coram Deo ieiunium) & in futuro beatitudinis suæ tibi pro opere pio collaturus mercedẽ. k Quoniam verò plurimi thesaurizare & ditescere desiderant, etiam hoc docebo, quomodo vtiliter vobis thesaurizare debeatis: qui igitur voluerit vtiliter thesaurizare, nõ sit occupatus in auarè congregandis cũ multa cura & sollicitudine terrenis diuitiis, quarum non est firma possessio, l vtpote quas erugo vel rubigo aut corruptio quęlibet putrefactionis exedit & consumit per lapsum temporis: aut tineæ, blattę, aliique id genus vermes corrodũt ac destruũt: m denique, antequã corruptio inuadat diuitias congestas, frequẽter etiã fures perfossis parietibus, furto eas diripiunt & auferunt: sicque priuatur possessor iis quæ magna cura cõgessit, & perditorũ dolore grauiter torquetur. n Magis aũt studere debet vnusquisque, vt sibi congreget thesaurum in cælo indeficientẽ: id est, vt diues fiat in operibus bonis, quæ Dei & virtutis sunt sedulò operandis insistens, quibus solis thesaurum in cælo sibi comparant homines: id est, amplæ mercedis expectationem. o Sic autem thesaurizare, longè vtilissimum est, eo quòd diuitiæ illæ cælestes sint omnino securæ, vtpote incorruptibiles & inauferibiles, quæ non possunt ab erugine aut rubigine aut quauis superueniente corruptione cõsumi vel destrui à tineis aut blattis aliisq; huiusmodi. p nec deniq; à furibus occultè subtrahi, aut etiam à raptoribus & prædonibus vl-

la violentia diripi. Seruat enim hũc theſaurum ſuis ſeruis fidelis & potens Deus, ne congeſtas bonorum operum meritò diuitias perdere valeant.

a Vbi enim eſt theſaurus tuus ibi eſt & cor tuum.

a Iccirco autem vos moneo in cælo magis quàm in terra theſaurizare, quoniã vbi vniuſcuiuſque fuerit theſaurus, illic erit & cor ipſius: vbicunque illud eſt cui ſuper omnia homo afficitur, illic affectus & cor eius verius eſſe dicitur, quàm illic vbi corpore agit. Vnde ſi theſaurus tuus fuerit in cælo, erit quoque in cælo cor tuum, ſi verò in terra, erit hîc quoque cor tuũ. Cũ autem corda veſtra malim ad cælos euolare atque in cælis agere, quàm terrenis infigi, & inhærere ſordibus, volo vos nõ in terra corruptibiles diuitias, ſed in cælo incorruptibiles theſaurizare.

b Lucerna corporis tui eſt oculus tuus.

b Docebo vos inſuper, quomodo in omnib⁹, bona intentio veſtris operibus debeat dare directionẽ. Quomodo oculus corporalis lucerna eſt, & quaſi candela accenſa, lucem præbens toti corpori, ſic mens ipſa tua fidei lumine illuminata, & recta mẽtis (quæ ex ſyncera fide procedit) intentio, eſt lucerna lucem præbens toti corpori: id eſt, omnibus membris ſiue viribus animæ, vt ſecundũ eã dirigentẽ rectè omnes vires aliæ incedant, & operentur ſuas operationes.

c Si oculus tuus fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit.

c Hic oculus ſi fuerit ſimplex, lucidus, non infectus vlla macula impediente viſus acumen, ſi mens tua recta ſit fide, & ſyncera intentione lucida, ꝓculdubio & totum corpus erit lucidum: id eſt, reliquæ omnes animæ vires ab hac fideli & recta intentione fient illuminatæ, & participabũt bonitatẽ atque rectitudinẽ à mente ſyncera, & rectè in ſuis operationibus dirigentur, neque fruſtra aut malè operabũtur ſua opera: quomodo ſi oculus corporalis benè lucidus fuerit, cætera omnia membra beneficio luminis eius rectè fungũtur ſuis officiis, vt pes nõ aberret ĩ ambulando, neq; manus in operando, atq; ita in cæteris. Tota quoq; congeries operationũ tuarũ, quæ vt corpus quoddã cõſiderari poteſt, erit lucida & bona: id eſt, erunt omnia quæ ex fide & recta intentione agis tibi ad ſalutẽ meritoria.

d Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebroſum erit.

d Si autẽ econtrario mens infidelis aut praua intẽtione corrupta fuerit, erit vniuerſum corpus tuum in tenebris, reliquæ omnes quæ in te ſunt vires, ſiue corporis ſiue animæ, in tenebris erunt, neque conuenienter aut meritoriè operationes ſuas operari valebunt propter defectũ bonæ intentionis & rectæ fidei, à qua debẽt omnia hominis opera dirigi & rectificari: quemadmodum cum oculus corporeus malus fuerit & lumine viſus carens, omnia corporis membra ſunt in tenebris, opera ſua debite exercere non valentia, eo quòd lumine careant dirigente ipſa in actionibus ſuis. Tota quoque congeries humanarum actionum, deficiente prædicto lumine, tenebroſa erit, & debita bonitate ac merito carens.

e Si ergo lumen quod in te eſt tenebræ ſunt, ipſæ tenebræ quantæ erunt?

e Si ergo ipſum quod in te deberet eſſe lumen ſit tenebræ, ſi mens tua tenebroſa ſit infidelitate; & intentio corrupta malicia, quæ deberet lumen eſſe & directionem præbere omnibus viribus & membris in operando, quantæ ergo erunt in homine tenebræ, quæ quidem nõ in ſolo ſunt oculo aut mente, ſed expanduntur per totum corpus, per omnes corporis & animæ vires? Omnia nãque ſunt in tenebris, ſi vni deſit menti fides & recta intẽtio, quẽadmodum in tenebris ſunt omnia corporis membra, oculo priuato lumine.

f Nemo poteſt duobus dominis ſeruire.

f Duobus autem dominis diuerſis non coniunctis adinuicẽ, ſic & eiſdem obſequiis & eodẽ miniſterio non poſsit ambobus ſatisfieri, non eſt poſsibile quenquã vnum ſimul inſeruire.

g Aut enim unũ odio habebit, & alterum diliget,

g Aut enim ex eis alterũ odio habebit, & alterũ diliget, ſi cõtrarii fuerint adinuicẽ hi domini:

h aut unum ſuſtinebit & alterum contemnet.

h aut alterũ eorũ ſuſtinebit, & feret tanquã dominũ legitimũ, eiuſq; parebit imperio, altero contẽpto atq; neglecto. Quomodo enim vnus homo pluribus diuerſa ĩperãtibus & plerunq; cõtraria, vel vt minimũ in cõpoſsibilia, poſſet rectè ſatisfacere: vnũ ergo eligat neceſſe eſt, cui ĩſeruiat. Neutri enim ſeruiet, ſi vtriq; ſeruire velit.

i Non poteſtis Deo ſeruire & mammonæ.

i Sic fieri nõ poteſt, vt quis Deo ſeruiat, ſimul & diuitiis theſauroq; cõgregando, ſed alterũ è duobus eſt eligendũ, alterũ dimittendũ: vt ſi ex corde Deo ſeruire velis, non poſsis ſimul cor apponere diuitiis, vel acquirendis vel augẽdis: ſi autẽ diuitiis ſeruire velis & cor apponere, nõ poſſis ſimul Deo vt oportet ſeruire. Vni enim rei ſuper omnia cor inhæreat neceſſe eſt, cui ſeruiet, & pre oĩbus intẽdat.

K Ideo dico uobis, ne ſolliciti ſitis animæ ueſtræ, quid manducetis, neque corpori ueſtro quid induamini.

k Et quoniã ſimul Deo & tẽporalibus rebus ſeruire cor humanũ nõ poteſt, ideo ergo qđ vtilius eſt docere volẽs, dico vobis, ne cor apponatis reb⁹ tẽporalibus, etiã ad vitã neceſſariis, vtpote eſcis & veſtimentis, neq; ꝓ illis occupe-

a Nónne anima plus est quàm esca?

b & corpus plus quàm uestimentum?

c Respicite uolatilia cæli,

d quoniã non serunt, neque metunt, neque cõgregant in horrea:

e & pater uester cælestis pascit illa.

f Nónne uos magis pluris estis illis?

g Quis autem uestrũ cogitãs, potest adijcere ad staturam suam cubitum unum?

h Et de uestimento quid solliciti estis?

i Considerate lilia agri, quomodo crescũt,

K nõ laborãt neq; nẽt.

l Dico aũt uobis, quoniã nec Salomõ in omni gloria sua coopertus est, sicut unum ex istis.

m Si enim fœnũ agri quod hodie est & cras in clybanum mittitur, Deus sic uestit:

tur cũ superflua sollicitudine vestra cogitatio atq; affectio quam volo esse liberam ad vacandum Deo & Euangelio. Non erit autem vobis difficile, superuacuam de rebus temporalibus proiicere sollicitudinẽ, si Dei respiciatis liberalitatem, in iis quæ iam præstitit vobis. a Nemini enim dubiũ est, quin ipsa anima rationalis qua viuitis, infinito maioris sit precii, quàm esca quælibet corporalis, cũ sit illa immortalis ad imaginẽ Dei formata ista corruptibilis, & in vsum tantũ corporis creata. b Neque rursum dubiũ est, quin corpus humanum in quo anima inhabitat, tam artificiosẽ fabricatum, sicque mirabiliter viuificatũ, multò sit nobilius & dignius indumẽto quo induitur, quod plerũque de lana texitur brutorum animalium. Hæc ergo nobiliora, nempe animam & corpus, cum vobis liberaliter donauerit Deus absque vestra sollicitudine, nõ est quod animi anxietate sitis solliciti de aliis vilioribus, vtpote alimentis & tegumentis: maximè cum illa sciat Deus, iam datis vobis corpori & animæ sustentandis esse necessaria. c Præter rationem, etiam exemplum vobis adiungo, quod mouere vos debet ad deponendã vanam sollicitudinem. Vertite oculos ad aues quæ in aere volitant, & cõsiderate, quomodo volatilia ista absque omni distrahente sollicitudine viuunt. d Neque enim seminant agros, neque metunt, neque in horrea congregant, quemadmodũ faciunt homines. e Viuunt tamẽ & pascuntur absque sua sollicitudine, ex Dei liberalitate & prouidentia mirabiliter inueniunt neutrimentum sibi congruũ: & cũ tam diuersæ sint volatiliũ in aere species, tamque innumera indiuidua, omnibus tamẽ absque sua sollicitudine Deus prouidet escã in opportuno tempore: quæ tamen nihil aliud faciunt, quàm cantilare, volare, pullos procreare & enutrire, atque huiusmodi, ad vlteriorẽ verò finem supernæ beatitudinis nõ ordinantur. f Vos verò rationales creaturæ, factæ à Deo ad æternam diuinitatis fruitionem, in quibus est Dei tam preciosa imago, longè maioris estis dignitatis & infinito maioris apud Deum æstimationis ac precii, quàm sint illa irrationalia animalcula, actibusque longè nobilioribus inseruitis Deo per rationalem animam, quàm illa possint. Ac proinde, nihil dubiũ esse vobis debet, quin multò maiorẽ de vobis curã gerat Deus, sitque paratior vobis quàm illis præbere necessaria, si modo vos iuxta vestræ cõditionis exigentiã fideliter illi seruiatis, vt illa iuxta intinctum suæ naturæ ei seruiunt & obediunt.

g Denique, nemo est vestrum ex se tam potens, quantumcũque sit anxius vel sollicitus, quantũuis id cogitet, velit moliatur, laboret, vt sua sollicitudine possit se vel cubito vno facere maiorẽ, neque quisquã sua sollicitudine à puerili statura minima se prouexit ad staturã ætatis virilis, sed Dei prouidẽtia & dispositione quisque debitũ sumit incremẽtũ. Si ergo Dei prouidẽtia sine vestra sollicitudine vos hucusque prouexit ad tãtam staturam, meritò confidere debetis, quòd sustentationi naturali amodo non denegabit necessaria. Valde enim iniquum est, ei quem multo tempore fidelem comperimus, sine causa postmodum diffidere: & qui in maioribus nobis semper benignè astitit, non confidere illi in minimis. h Quòd si nec pro esca sollicitos vos esse conuenit, quæ tamen vitæ corporali sustentandæ est simpliciter necessaria, multominus hauddubiè pro vestimento, quod magis honestati quàm necessitati deseruit. i Ad cuius persuasionẽ, aspicite exemplũ liliorũ quæ in horto vel agro crescũt. Videte quomodo illic sine sollicitudine sua nascuntur, & debitũ sumunt incrementũ, atque externum ornatũ.

k Manifestum est ea neque laborare ad texendũ vestimentũ, neque nere siue fila à lino vel lana de colo ducere, quemadmodum laborant homines ad componendũ sibi indumenta. Nõ igitur ipsa lilia sua sollicitudine aut suo labore se vestiunt. l Attamen illud audeo dicere, ne Salomonem quidẽ (quanuis regem præ cunctis qui ante ipsum fuerãt, ac pòst venturi erant, opulentissimum & omnimodis gloriosissimum) tanta gloria fuisse coopertum, tam specioso ornatu amictum, tam decoro amictu ornatũ, vt est ornatum & amictũ colore & habitu viuidissimo candidissimoque, vnum quodlibet lilium quod crescit in agro.

m Nunc itaq; si liliũ tale quod non nisi gramẽ est aut herba crescẽs in agro, Deus ita absq; sua sollicitudine ad honestatẽ ornat, & tam decorum exterius apparere facit: tale (inquam) gramen siue fœnum aut herbã, quod pmodicæ est durationis, vtpote quod hodie viret, & post

a quanto magis uos, modicæ fidei?

b Nolite ergo ſolliciti eſſe, dicentes:

c Quid mãducabimus? aut quid bibemus? aut quo operiemur?

d Hæc enĩ omnia gẽtes inquirunt.

e Scit enim pater ueſter, quia his omnibus indigetis.

f Quærite ergo primũ regnũ Dei, et iuſtitiã eius: & hæc omnia adijcientur uobis.

g Nolite ergo ſolliciti eſſe in craſtinum.

h Craſtinus enim dies, ſollicitus erit ſibi ipſi.

i Sufficit diei malicia ſua.

diem vnum aut alterum arefactum in clybanum proiicitur vt combu ratur,& prorſus conſumatur: a quanto magis vos confidere debetis, diuinam prouidentiam gerere curam veſtri, vt honeſto & decenti induamini veſtimento, quod ad honeſtatem & neceſsitatem ſatisfaciat? debetque vos iſta tam diligens circa inſenſibilem herbam Dei prouiſio,meritò reddere fidentes,vt propter veſtimenta non anxia diſtrahamini ſollicitudine, quæ vos à diuino obſequio impediat aut remoretur? b Nolo itaque vos anxia diſtrahi ſollicitudine pro conſequendis tẽporalibus bonis,iis etiã quæ corpori ſunt neceſſaria:vt dicatis cũ magna anxietate,quemadmodũ ſolent homines nihil niſi terrena ſcientes. c Vnde viuemus?vnde nobis victus ſuppeditabitur?vnde nobis erit veſtimentũ? d Huiuſmodi enim cogitationes anxiæ & occupationes ſollicitæ pro rebus corporalibus, ad homines gentiles ſpectant: qui Deũ non credentes,& prouidentiã Dei erga res humanas ignorantes,neque aliam quam hanc præſentam vitam cognoſcentes, nullã gerunt ſollicitudinem, niſi pro temporalibus & corporalibus rebus.

e Iccirco autem vos Deo & prouidentiæ eius credentes, meritò nõ debetis pro iis temporalibus gentiliũ more eſſe ſolliciti, quoniã pater veſter cæleſtis(qui vobis corpus dedit corruptibile) optime cognoſcit figmentũ ſuum,& conditionem nouit ac neceſsitatem corporis veſtri, quòd ſcilicet his omnibus,nempe victu & veſtitu indigeatis. Quòd ſi creditis,vt credere certe debetis,cõfidere vos quoque eius bonitati,cõſequenter decet,quòd neceſſariis vos nunquã deſtituet. f Ante omnia itaque cor apponite,& ex toto affectu ſuper omnia quærite regnũ Dei:id eſt,bona cæleſtia:& iuſtitiam regni Dei, qua ſcilicet peruenitur ad regnum.Cætera deinde omnia,Deo committite:ipſe vobis omnia velut adiiciet,ſuppeditabitque ad ſufficientiã abſque veſtra ſollicitudine. g Nolite igitur eſſe in longinquum ſolliciti,nolite pro venturis temporibus in longũ anxia & ſuperuacanea ſollicitudine vexari, quaſi diffidentes Deo,aut quaſi non hactenus ſatis experti benignitatẽ Dei,qui vos pauit à matris vtero. h Ventura nanque tempora ſuam habebunt ſollicitudinem. i Præſenti autem tempori,ſua malitia atque afflictio quæ eſt in comparando corporis neceſſaria,ſufficit.Quid opus eſt aut quid iuuat, ante tempus fieri te miſerum,& ſine cauſa teipſum curis affligere pro venturis temporibus, de quibus prorſus incertus exiſtis,num ad ea perueniens, cum neſciat vnuſquiſque quid ſibi craſtina ſit paritura dies? Sufficiat diei & tempori in quo nunc viuis,ſua malicia ſuaque afflictio, quæ eſt in acquirendo & parendo victum iam neceſſarium.Vanum eſt autẽ,diem hunc atque tempus modo præſens,onerare curis ſuperfluis,pro diebus olim venturis. Si autẽ Dei benignitas craſtinum tibi diem conceſſerit, ſi ad ætatem longiorẽ tibi dederit peruenire,tum habebis pro tempore illo curam,& ſollicitudinem ſuam adducent ſecum ventura tempora.

ANNOTATIONES IN CAPVT VI.

NEſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua.)Cũ ſit manifeſtum , non intelligendũ iſtud ſimpliciter vt verba ſonant,eo quòd neutri manuum conueniat ſcire aliquid vel ignorare,quidã ad morales recurrunt interpretationes:quas nos quidem non reprehendimus. Conuenientius tamen exiſtimamus,ſermonem iſtũ vt prouerbialem & hyperbolicum accipere, ad ſignificandũ ſummum ſecretum,vt indicetur debere hominẽ quod facit boni,ita velle ſecretum eſſe,quantum ex ſua parte attinet,vt nemo id ſciat,ita videlicet vt non ipſe quenquam id pro ſua gloria ſcire cupiat. Ad affectũ nanque propriæ laudis iſta maxima occultatiò referri debet. ¶ Et pater tuus,qui videt in abſcondito,reddet tibi.)Græci codices vulgati hîc & in ſequentibus,quoties hæc particula replicatur,adiiciunt ἐν φανερῷ en phanero:id eſt,in manifeſto vel in propatulo,vt indicetur, Deum qui in abſcondito videt, operi quod fit in abſcondito,daturum bonam remunerationem in manifeſto,coram omnibus in die iudicii.Sententia quidem commoda eſt,ſed an adiectitia ſit illa particula,vt ſunt pleraque in Græcis codicibus adiecta,incertum eſt. ¶ In angulis platearum.)Cum anguli loca ſint ſecretiora,& quæ in angulis fiunt paucis ſint conſpicua,quomodo Phariſæos quærentes videri ab hominibus , dicit dominus quæſiſſe plateatũ angulos? Sciendũ autem eſt,angulos hîc nõ intelligi occulta diuerticula aut receſſus, ſed duarum platearum aut plurium ſimul conuenientium coniunctiones,quæ vocantur cõpita,propriè enim angulus fit ex duorum rectorũ coniunctione,vt ex duabus lineis in figuris ſimul coeuntibus conſurgit angulus:ſic ex duorum parietum coniunctione,item & duarum platearum. ¶ Intra in cubiculum tuum,& clauſo oſtio ora patrem tuum.)Quomodo ſupra diximus,ſummum ſecretum ſignificari, cum dicitur : Neſciat ſiniſtra quid faciat dextera , ſic & in propoſito, per ingreſſum cubiculi oſtiique concluſionem,ſecretũ & ſolitudo ad literam videtur ſignificari.Neq; enim domini eſt ſententia,ſolũ in

cubiculo orandum,& ostio clauso,quasi damnet orationem quę fit in publico. Sed secretum & solitudinem intentionis potissimum vult docere, vt desideret homo, quantum ad se attinet, neminem scire quod Deum oret,neque vllam omnino ex hoc à quoquam gloriam postulet. Moraliter quoque per ingressum cubiculi,& ostium clausum,mentis recollectionẽ & cordis vnitatem pulchre intelligunt. Cum autem sequitur:Ora patrem tuum in abscondito,videtur prima facie illud, in abscondito, iungendum cum verbo,ora:vt sit sensus,Illic in abscondito,ora patrem tuum. Sed articulus in Græco adiectus indicat potius ad nomen patris esse referendum. Sic enim in Græco legitur, προσεύξαι τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ:hoc est,ora patrem tuum qui in abscondito,supple est,vel adest,vel videt, vel simile aliquid.

❡Orantes autem nolite multũ loqui.) Græce est μὴ βαττολογήσητε mi battologisite. Significat autem verbum βαττολογέω battologeo,multiloquium esse,eademq́ue sæpius inutiliter replicare. Est enim battologia,eorundem frequẽs & inutilis replicatio. Sumptum est vocabulum à Batto quodam,quem Poetam dicunt fuisse,superuacanea eorundem replicatione plurimum molestum. Alii insigniter balbum putant fuisse,quorum est eadem frequenter iterare. Ipse autem textus quid intelligat,paulo pòst explicat, cum ait:Putant enim quòd in multiloquio exaudiantur:vbi in Græco non battologia ponitur,sed πολυλογία polylogia,quæ aperte sonat multiloquium. In quem autem sensum istud sit accipiendum,& quomodo non longarum precum deuotio hîc reprehendatur,sed fiducia in clamore & multiplicatione verborum,more gentilium,ex Elucidatione diligens lector satis valebit aduertere. ❡Sed libera nos à malo.) Tam Græcis quàm Latinis ambiguum est, in quo genere sit accipiendus ablatiuus. Intelligi enim potest à diabolo,qui est malus,& cuius est tentare,atque ad malum pro virili inducere. Vnde cap. 4. dicitur de diabolo,Accedẽs tentator,&c. Cõmunius tamen per genus neutrum intelligimus,ab eo quod malum est. Cæterum in codicibus Græcis vulgatis, post prædicta, ante conclusionem Amen,quædam interiecta reperiuntur,in hunc modum:Quia tuum est regnum & virtus & gloria in sæcula: ac deinde finiunt,adiicientes,Amen. Verum ista quibusdam videntur adiectitia, licet ea Chrysostomus & Theophylactus exponant in suis commentariis. ❡Si enim dimiseritis hominibus.) Adiicitur istud ad declarandum,qur in petitione quinta dominus dixerit:Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris,quare videlicet similitudinem illam exprimere voluerit pro remissione peccatorum orantes. Non est autem simpliciter intelligendum,omnem eum qui alteri dimittit, accipere à Deo peccatorum remissionem. Nam si quis omnibus dimittat in se peccantibus,ipse tamen in impœnitentia sua permaneat,hic licet remittat aliis,à Deo tamen remissionem nõ accipiet. Intelligitur ergo remittere Deus peccata ex animo remissionẽ petentibus,quod non potest fieri nisi à pœnitentibus. Non enim potest quis ex animo pro peccati dimissione rogare Deum,nisi de commisso doleat,& nõ iterum committere proponat. Vel intelligatur iis qui proximis dimittunt Deum esse paratum ad dimittendum peccata,si veniam petierint:iis autem qui proximis recusant dimittere, Deum quoque nõ esse paratum ad dimittendum,donec in tali proposito perstiterint,quantumcunque videantur remissionem petere.

❡Nolite fieri sicut hypocritæ,tristes.) Si (tristes) iungas cum nomine, hypocritæ, vt adiectiuũ cum substantiuo,est sensus:Nolite fieri similes tristibus hypocritis. Si verò nomen,tristes,non coniungas cũ nomine,hypocritæ,hunc habebis sensum: Nolite fieri tristes,sicut hypocritæ: id est,nolite fieri ad modum hypocritarum,tristes. Tristitia autem ista non ad animum, sed ad vultum potius referatur. Vnde in Græco est σκυθρωποί scythropi,id est,tetrici,obscuri. Dicimus enim interdum triste,quod non est clarum,limpidum,amœnum : vt aerem tristem dicimus,pro nubilo, tristem vultum, pro vultu seuero vel tetrico:tristem potum,pro turbulento. ❡Exterminãt enim facies suas.) Græce est ἀφανίζουσι aphanizosi,quod Chrysostomus interpretatur,corrumpunt & perdunt. Cypriamus interpretatur,conficiunt. Ponitur autem idem vocabulum Græcum paulo pòst, cum subditur : Vbi erugo & tinea demolitur:ac rursum,Vbi erugo & tinea nõ demolitur. Vnde & hîc verti poterat:Qui demoliũtur facies suas, vel destruunt. Idem autem sibi vult quod nostra interpretatio habet,exterminãt. Theophylactus interpretatur,obscurant,ratione videlicet palloris quem ieiunantes superinducũt vultui,& per quem obscurantur ieiunantium facies. Sententia eadem penè in omnibus est,hypocritas efficere vt vultum torqueant,& aliter apparere faciant,quàm habet naturalis dispositio. ❡Vnge caput tuum.) Veterum mos erat, in festiuis gaudiis & solennitatibus ad lætitiæ signum vngi oleo & preciosis vnguentis, lauandóque nitentem reddere faciem : quemadmodum econtrario,in tristibus, ab vnctione & lotione abstinebant,qua de re nonnihil diximus in Psalmos super illo Psalmi centesimitertii,Vt exhilaret faciem in oleo. Hac ergo hyperbolica loquutione significare vult dominus,ieiunantem,quantum ad ipsum attinet, nequaquam debere optare hominum notitiam, sed magis celare debere, & occultare sua ieiunia signis lætitiæ:quemadmodum supra per loquutiones similiter hyperbolicas, de sinistra & dextera, deque ingressu in cubiculũ,similia voluit significare. Vnde illud quod dicitur:Ne videaris hominibus ieiunans, non sic accipiendum est, quasi velit dominus, à studio & proposito homines celare sua benefacta, cum id non satis consonet ei quod in præcedenti capite dictum fuit:Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona,& glorificent patrem vestrum qui in cælis est:sed affectum vult amouere inanis gloriæ,vt omnino non quærat ieiunans nosse id homines,pro accipienda ab eis gloria, sed gloriam tantum quærat apud Deum. ❡Lucerna corporis tui,est oculus tuus.) In Græcorum vulgatis exemplaribus non adduntur pronomina,sed tantum dicitur : Lucerna corporis est oculus. ❡Non potestis Deo seruire & mammonæ.) Syriaca lingua idem significare dicunt mammona, quod apud Græcos significat πλοῦτος plutus,quem diuitiarum deum fingunt, & pro diuitiis vsurpare solet. Sic mammona generaliter hîc positum videtur pro diuitiis, & quibuslibet rebus temporalibus,vt simul etiam honores & pompæ intelligantur. ❡Nónne vos magis pluris estis illis?) Græce legitur, οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον

διαφέρετε αὐτῶν. Hoc est, Nónne vos magis excellitis vel præcellitis ea? Eundem sensum habet communis lectio. ¶ Quis autem vestrum cogitans, potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum?) Cogitans, non simpliciter accipiendum est, sed pro cogitante cum sollicitudine & anxietate, & circumloquendo sic verti poterat: Quis vestrum sollicitans, vel sollicitudinem gerens, aut sollicitus existens, possit &c. id est, Quis per suam sollicitudinem tantum possit efficere? ¶ Quanto magis vos, modicę fidei?) Græce vnico nomine dicitur ὀλιγόπιστοι oligopisti: id est, paruam habentes fidem. Sed quærat aliquis, quonam pacto id adiungatur præcedentibus? Videtur enim nihil cohærere cum eo quod statim antecedit. Parua nanque fides, aut fidei defectus meretur priuari Dei beneficiis: quemadmodum fidei perfectio econtrario ea meretur accipere. Videtur ergo potius dicendum: Quāto magis vos, si fueritis bonæ fidei. Sciendum ergo est illud, modicæ fidei, adiici quasi per blandam increpationem: veluti si dicat pater filio, Nullum meorum seruorum ego patior necessariarum rerum pati ęgestatem, quanto minus te patiar necessariis deficere, nequā malè patri fidens? Blandus enim est hic increpandi modus, cum post expositum paratum beneficium, eius subditur cum amaritudine increpatio, quod impedire possit paratum patris beneficium. ¶ Quærite ergo primum regnum Dei, & iustitiam eius.) Intelligi potest, iustitiam Dei, vel regni Dei, & eadem est sententia. Veruntamen Græcæ lectioni conformius est, vt eius referat Deum. Est enim relatiuum in genere masculino positum. Pulchrè autem, cum dixisset, regnum Dei, statim adiicit, & iustitiam eius: vt indicet, finem per debitum esse quærendum medium, & non nisi per iustitiam ad regnum aspirandum. ¶ Hæc omnia adiicientur vobis.) Mira est emphasis in verbo illo προστεθήσεται prostethisetæ: id est, apponentur vel adiiciētur. Significatur enim, quòd tanquam minus principalia, & tanquam adiectitia addentur supra præcipua spiritualia bona, ita vt illa vix dona vel bona sua velit Deus censeri, vocans ea tantum adiectitia vel appositicia. Quanquam ista appositio intelligi etiam possit, ad eum modum quo conuiuis apponuntur vel præponuntur cibaria. Omnes enim quasi conuiuę sumus Dei, & de eius vnica mensa nos omnes pasci necesse est: quèmadmodum
Psal. 103. Psalmista indicat, dicens: Oculi omnium in te sperant domine, & tu das escam illorum in tempore opportuno. Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione. Vult ergo nos non esse sollicitos, quoniam diues noster paterfamilias in mensa sua apponet nobis quæ erunt necessaria: quemadmodum non est necesse, filios patrisfamilias esse pro victu sollicitos, quibus opportuno tempore ad mensam discumbentibus, cibus apponitur patris sollicitudine. ¶ Crastinus enim dies sollicitus erit sibiipsi.) Quidam codices Græci habent μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς: hoc est, sollicitus erit, vel curabit quæ suiipsius: id est, quæ sibiipsi erunt necessaria. Alii habet, μεριμνήσει ἑαυτῆς: id est, (vt nostra habet lectio) Sollicitus erit sibiipsi, vel curam habebit sui ipsius. Improprie autem dicitur dies crastinus curam habiturus suiipsius, quatenus videlicet homines crastino die solliciti erunt pro iis quibus tum opus erit. In eo autem quod sequitur: Sufficit diei malicia sua, maliciam nō moralē intellige, sed pœnalem: id est, afflictionem.

VII. CAP. ELVCIDATIO.

a Nolite iudicare, & nō iudicabimini: nolite condemnare, & nō condemnabimini.

b In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini: c & in qua mensura mensi fueritis, remetietur uobis.

d Quid autē uides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non uides?

e Aut quomō dices fratri tuo: Frater, sine, eiiciā festucā de oculo tuo: & ecce trabs est in oculo tuo? f Hypocrita, eijce primū trabē de ocu-

CAuete, ne per superbiam & fastum animi proximos vestros iudicetis aut condemnetis, dicta eorum aut facta nimium seuerè iudicantes, atque in partem peiorem sinistra interpretatione rapientes, id quod facere solent hypocritæ & superbi, qui sibiipsis nimium placētes, alios contemnunt, ac sine causa iudicant, temereque condemnant. b Ad hunc enim modū si non iudicaueritis proximos vestros, aut condemnaueritis, neque vos vicissim iudicabimini aut cōdemnabimini. c Secundum iudicium enim quo vos alios iudicaueritis, ipsi quoque iudicabimini: & secundum mensuram qua vos aliis metimini, vicissim remetietur vobis. Deus enim talem se erga homines exhibet, quales ipsi se exhibuerint erga proximos suos. d Quale est autem hoc, vt videat quis in oculo fratris sui festucam modicam, & in oculis propriis non sentiat magnam ac crassam trabem? Quàm noua res est, vt peccatum paruulum vix vllius ponderis ego obseruem, & deprehendā in proximo, in meipso autem non aduertam peccatum sine comparatione vlla maius & intolerabilius. e Et quomodo saluo pudore poterit quis dicere fratri suo: Frater sustine, & sine paulisper, eiiciā ego ex oculo tuo festucam, quam in eo video, qui ipse trabem in oculo suo habuerit? Qua fronte quis alium velit iudicare, & arguere pro peccato paruulo, & facile ferendo siue excusabili, quod fortè in eo deprehenderit exacta obseruatione & curiosa perscrutatione alienę conuersationis, cum ipse in se habeat peccatum lōgè grauius, quod excusari nullo modo possit, nec tamen pro eo se arguat aut emēdare studeat? f Hypocrita, qui alios seuerè corripiendo sanctitatem simulas, & zelum virtutis ostentas, cū intus omnis sis pietate vacuus, si proximum arguere velis, recto & necessario procede ordine. Pri-

lo tuo: & tunc uidebis eijcere festucam de oculo fratris tui.
a Nolite sanctum dare canibus,
b neque mittatis margaritas uestras ante porcos:
c ne fortè conculcent eas pedibus suis,
d & cõuersi canes disrumpant uos.
e Petite, & dabitur uobis.
f Quærite, & inuenietis.
g Pulsate, & aperietur uobis.
h Omnis enim qui petit, accipit: et qui quærit, inuenit: & pulsanti, aperietur.
i Aut quis est ex uobis homo, quẽ si petierit filius suus panẽ, nũ qd lapidẽ porriget ei?
k Aut si piscem petierit, nunquid serpentem porriget ei?
l Si ergo uos, cum sitis mali, nostis bona data dare filijs uestris:
m quantomagis pater uester q ĩ cælis est dabit bona petẽtibus se?
n Omnia ergo quæcũque uultis ut faciãt uobis homines, ita & uos facite illis. o Hæc est enĩ lex & ꝓphetæ.
p Intrate per angustam portam,

mum enim, tuiipsius miserere, & tuæ animæ præsta correptionis eleemosynam, incipiat à teipso iudicium, vt expurgare te studeas ab enormibus illis vitiis quæ cor tuum occultè obsident: ac deinde recto ordine procede ad miserendum atque medendum proximo. a Diligenter autem attendite vos, quibus commissa fuerit dispensatio mysteriorum Dei, vtpote diuinorum verborum prædicatio, & sacrorum sacramentorum administratio, ne sancta eiusmodi vestræ commissa fideli dispensationi exhibeatis canibus: id est, hominibus in malo furiosis & obstinatis, qui neque rationi neque authoritati volunt acquiescere, sed suum tantum cerebrum insequentes, nihil aliud quàm oblatrant, & rabido ore contradicunt eloquiis veritatis. b Neque item margaritas mundas & preciosas spargetis ante porcos, animalia immunda & sordida, margaritarum precium ignorantia: id est, ante homines toto affectu terrenis solis inhærentes: quemadmodum porcus luto gaudet, & oblectatur in volutabro luti. Ante huiusmodi homines non sunt spargenda preciosa diuinæ veritatis eloquia, quæ sunt tanquam preciosæ margaritæ. c Alioqui & sanctis fiet irreuerentia magna à porcis ignorantibus precium eorum, dum homines terrenis voluptatibꝰ & rebus temporalibus toti inhærentes irridebunt, & subsannabũt veritatis eloquia: d & vobis erit non paruum à canibus periculum, ne ipsi vos aggrediantur, & in vos furibundi insurgant, sanctorum exhibitione magis irritati. e Quoniam autem multa vobis passim occurrent discrimina in tanto negocio, & quoniam subinde multis indigebitis, tam spiritualibus quàm temporalibus rebus, idcirco vnum vobis trado refugium, quo obuentura omnia euincere & superare valeatis. Id est, orationis instantia, per quam poteritis obtinere omnia quæcunque vobis necessaria fuerint, siue pro vestra salute, siue pro vestri functione ministerii. Si qua autem re egueritis, ex affectu instanter petite, & dabitur vobis, quando, vbi, quantum, & quomodo pater vester cęlestis iudicauerit quàm maxime & suæ gloriæ & vestro vestrorumque commodo expediens. f Si qua re egueritis, à Deo illam precibus quærite, & assequemini quod quæritis. g Diuinæ misericordiæ ostium precibus pulsate, & aperietur vobis, prodibitque aduocatus diuinæ miserationis effectus. h Quisquis enim seriò & ex affectu cùm debita instantia Deum postulat, eorum aliquid quæ pro ipsius honore faciunt, absque dubio accipiet, vel hoc ipsum quod postulat, si ita suo honori magis conuenire Deus iudicauerit, & illi magis salutare, vel postulati loco aliud suę glorię, & illius saluti magis profuturum. i Quòd autem rectè vt decet postulantibus non sit negaturus Deus quæ sunt salutaria, manifesta mõstratur ex rebꝰ humanis sumpta similitudine. Quis enim hominum est, qui filio postulãti panem, rem proculdubio vtilem sibi & necessariam, pane denegato, porrigeret pro pane lapidem, esui prorsus inutilem? k Aut piscem postulanti, aptum esui, eo negato, serpentem porrigeret venenatum & noxium? Non est proculdubio patris officium, neque id fieri paternus sinit affectus: sed filiis famelicis seriò postulãtibus panem, dat pater & cum pane obsonium, si facultatem habet: & piscem petenti filio, piscem dat pater, vel aliud forsitan delicatius & melius, si facultatem habuerit. l Ad hunc ergo modũ siuos, qui natura mali estis, ab originis corruptione ad malum semper procliues, bona tamen data siue dona nostis, & soletis dare filiis à vobis quippiam petentibus: m quãtomagis pater vester cælestis, qui totus bonus est & æquissimus, in quo nihil est commixtum maliciæ, verè bona & salutaria daturus est filiis suis se postulantibus? n Sit autem vobis in agendis omnibus hæc certissima regula, & quasi primum circa mores principium: vt quæcunque vobis secundum rectæ rationis iudicium, & naturalis æquitatis dictamen vultis exigitisque à proximis fieri, eadem vt vos faciatis proximis. Item vt alteri non faciatis vnquam, quod secundum rectum rationis iudicium, & naturalis ęquitatis dictamen vultis exigitisque non fieri vobis. o In hac siquidem generali regula, summatim tota lex & Prophetæ omnes includuntur: particularia omnia legis præcepta atque prohibitiones, item & exhortationes omnes atque comminationes, quæ in Prophetis continentur, in hoc fundantur generali principio: deducuntur quoque & eliciuntur ex eo.
p Vos autẽ discipulos & seruos meos sollicitè pręmoneo, ne ad multitudinem aspicientes, & plurimorum præuia exempla insequentes, la-

a quia lata porta & spaciosa uia est quæ ducit ad perditionem: b & multi sũt qui intrant per eam. c Quàm angusta porta & arcta uia est quæ ducit ad uitam, d & pauci sunt qui inueniunt eam. e Attendite à falsis Prophetis, f qui ueniũt ad uos in uestimentis ouium, intrinsecus autẽ sunt lupi rapaces. g A fructibus eorũ cognoscetis eos. h Nunquid colligunt de spinis uuas, aut de tribulis ficus? i Sic oĩs arbor bona fructus bonos facit, k mala autem arbor, malos fructus facit. l Nõ potest arbor bona malos fructus facere: neque arbor mala bonos fructus facere. m Oĩs arbor quæ nõ facit fructum bonum, n excidetur, et in ignẽ mittetur. o Igitur ex fructibus eorũ cognoscetis eos. p Nõ oĩs q dicit mihi domĩe, domĩe, intrabit ĩ regnũ cælorũ: q sed q facit uolũtatẽ patris mei q in cælis est, ipse ĩtrabit ĩ regnũ cælorũ r Multi dicẽt mihi in

tam & spaciosam vitiorum viam ingrediamini, vt ambuletis in ea, sed omni studio præeligite viam angustam virtutis. a Nam lata hęc via & ampla porta terminum habet amarissimum & terribilissimum, nempe perditionem atque mortem æternam, ad quam peruenient vniuersi qui viam illam ad finẽ vsque perambulauerint. b Multi autem sunt qui per malam hanc incedunt viam, & ad infœlicem illum perueniunt terminum, quoniam stultorum est infinitus numerus: vt nemo multitudinis seducatur exemplo. c Sed viam arctam & angustam portã pręeligite: quæ licet admodum sit angusta, & difficultatem magnã videatur exhibere per eam ambulãtibus, habet tamen exitum suauissimum, & finem longè optabilissimum, nempe vitam æternam, præ cuius desiderio & expectatione, meritò pro nihilo computari debet omnis labor quem via videtur adducere: imò dulcis & iucũda debet esse omnis molestia, quamcunque in via contigerit occurrere. d Et hanc viam admodum pauci inueniunt, qui in ea ad finem vsque perambulent: vt nemo ideo viam spernat, qui à paucis comparatione ad alteram priorem, calcata. e Cauete autem vobis diligenter à falsis doctoribus, ne acquiescatis malis eorum doctrinis: f qui ad vos veniunt, & coram vobis sese ostentant tanquam Prophetæ siue doctores veritatis, sub specie sanctitatis, verbis & gestibus exterius simulantes humilitatem & simplicitatem: cum intus pleni sint omni malicia & dolo, sub ouina specie lupinum gestantes animũ, cupientes vestras animas deuorare & in perditionem abducere suis prauis doctrinis: quemadmodum lupus non venit ad oues nisi vt furetur, mactet, & perdat. g Certissimus autem probationis modus est ab ipsis eorum fructibus. Nolite attendere ad verborum folia, ad verborum ornatum, & blandiloquentiam, qua seducunt simplices: sed ad fructum attendite, qui in vita eorum apparet, & ex doctrina ipsorum consequitur. h Ex fructibus autem certam esse probationem, discimus ex consideratione herbarum & arborum fructiferarum. A malis nanque & infructiferis arbustis aut herbis, non solent boni fructus colligi: quemadmodum de sterilibus spinis nunquam vuas colligunt, neque ficus de tribulis. i Ita generaliter inter arbores fructiferas, illa iudicatur bona, non quæ folia pulchra habet, sed quę fructum bonum facit, & melior, quæ meliorem fructum: siue genus generi conferas, siue speciem speciei, siue indiuiduum indiuiduo in eadem specie. k Econtrario autem mala arbor iudicatur, quæ fructus producit malos, & peior quæ peiores fructus profert. Foliorum nullus habetur respectus, neque item corticis pulchritudo vel lenitas attenditur, sed tantum fructus considerantur, & ex his integrum profertur de arbore iudicium. l Non potest autem fieri, vt quæ arbor bona est malos proferat fructus, donec bona manet: aut quę mala est, bonos fructus proferat, donec mala permanet. Ita nõ potest esse doctrina mala, ex qua verè boni fructus per se procedunt: neque potest esse bona, quæ malos fructus profert. m Omnis autem arbor talis mala, quæ non producit fructum bonum, postquam tolerata fuerit diu satis & probata, vt spes non sit meliorum fructuum, n securi admota radici, excidetur, & tanquam inutilis ferendis bonis fructibus in ignem mittetur. Sic omnis doctor malus cum doctrina sua, quæ à Deo non fuerit, & generaliter quilibet peccator nõ faciens fructum bonum, auferetur de vita ista temporali per mortem, & in ignem proiicietur æternum. o Manifestum est itaque, quomodo ad similitudinem arborum, ex fructibus cognosci atque à veris Prophetis discerni debeant pseudoprophetæ. Soli igitur fructus sunt (vt iam antè dictum est) ex quibus arbor bona aut mala censetur. Neque bonæ sunt arbores, quæ pulchra habent folia, sed quæ fructus bonos proferunt. p Ita quoque non omnes qui in ore pietatem ostentant, qui verbis sanctitatem simulant, labiis me honorantes, & verbis confitentes se nosse Deum, dicentes mihi, Domine, Domine, pater, pater, Deus, Deus, & huiusmodi, bonæ arbores censendæ sunt, neque omnes tales vitam æternam accipient in regno cælorum: q sed quisquis facit voluntatem patris mei cælestis, quisquis in vita sua Deum glorificat, mandatis patris obediens, neque solum verbo, sed etiam opere & corde Deum agnoscens & cõfitens, hic arbor bona censendus est, & hæreditatem accipiet regni cælestis. r In illa autem die districti examinis & nouissimę retributionis, videbuntur multi propter operum bonorum defectum, spe beatæ retributionis frustrari, qui ta-

illa die,
a Domine, domine, nónne in noĩe tuo prophetauimus? & in nomine tuo dæmonia eiecimus? et ĩ noĩe tuo uirtutes multas fecimus?
b Et tunc confitebor illis, qa nũq̃ noui uos.
c Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem.
d Omnis ergo qui audit uerba mea hæc, & facit ea, aſsimilabitur uiro ſapienti, qui ædificauit domum ſuam ſuper petram:
e & deſcendit pluuia, & uenerũt flumina, & flauerunt uenti, & irruerũt in domum illã:
f & non cecidit.
g Fundata enim erat ſuper petram.
h Et omnis qui audit uerba mea hæc, & non facit ea, ſimilis erit uiro ſtulto, qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam: i & deſcendit pluuia, & uenerũt flumina, & flauerunt uenti, et irruerũt in domũ illã, & cecidit, & fuit ruina illi⁹ magna.
k Et factũ ẽ cũ cõſũmaſſet Ieſ⁹ uerba hæc, admirabãtur turbæ ſuper doctrina eius.
l Erat enim docẽs eos ſicut poteſtatẽ habẽs.

men ſibi perſuaſerant, eam ſibi deberi, ratione mortuæ ſuę fidei, & gratuitorum quorundam donorum, quibus in vita ornati & vſi fuerant.

a In illo enim die, multi cum ſe viderint excludi à regno cælorum, obiicient mihi, qui iudex ero & retributor omnium: Domine, in quem viuentes credidimus, nónne in fide & virtute nominis tui prophetauimus, alios ex illuminatione quam à te acceperamus docentes, atque etiam prædicentes futura? nónne item in fide atque virtute nominis tui quod inuocabamus, eiecimus dęmonia, & alia multa magnę virtutis ſigna & prodigia fecimus? Quomodo ergo nunc à regno excludimur, qui olim tibi ſic familiares fuimus? Nónne meritò pro his omnibus debetur nobis vitæ præmium? Nos certe arbitrabamur ſecuros nos eſſe de præmio, poſteaquam tibi tam fuimus familiares in tuo miniſterio. Quomodo ergo nunc fraudamur noſtra ſpe, & fruſtramur propoſito?

b Et ego horum obiectioni reſpõdebo, dicens: Hæc omnia quę adducitis nihil ad rem faciunt, cauſam veſtram adeò nihil adiuuant, vt etiam aliqua ex parte reddant deteriorem, eo quòd talibus à me donis, & tali mea familiaritate donati, non duxeritis vitam Deo dignam. Non hîc de donis, non de familiaritate fit quæſtio, ſed de operibus tantũ quę geſsit quiſque in corpore. Et quoniam opera non habetis fidei reſpondentia, ſed operatores fuiſtis iniquitatis, ſic vos mihi extraneos & alienos à me habeo, acſi nunquam vos nouiſſem, neque vos me agnouiſſetis. c Vos omnes qui eſtis operati iniquitatem, diſcedite à me maledicti in ignem æternum. Finem denique impoſiturus prolixo huic meo ſermoni, volo externa atque ſenſibili vobis mõſtrare ſimilitudine, quantum interſit inter eum qui audit ſimul & implet verba mea, & eũ qui audit, ſed non implet ea. d Omnis ergo qui verba mea iſta, quibus Chriſtianæ & Euangelicæ vitæ deſcripſi regulam audit, & poſtquam audierit, non auditor eſt obliuioſus, ſed factor operis, ſollicitus quomodo ea operibus impleat, & vita exprimat, hunc ego cõparabo viro prudenti, qui domum ſuam ſupra locum petroſum, ſuper ſolidum ac ſtabile fundamentum ædificauit: cautè ſibi proſpiciens, ne fortè ædificationis ſuæ aliquando iacturam patiatur, & perdat omnem laborem quem inſumpſit in ea: præuidensque futura pericula, quæ à tempeſtatibus & ventis obuenire poterant, elegit ſibi ſtabilem atque petroſam terram, cui ſuperædificauit domum ſuam. e Factumque eſt, vt orta grandi tempeſtate abundans pluuia deſcenderet è cælo, & excreſcẽtibus ex alueo ſuo torrentibus atque fluminibus domus illa aquarũ fluctibus concuteretur ab imo, ventorum quoque flatu admixto, obrueretur à ſummo faſtigio. f Verum non potuerunt fluctus aquarum pariter cum impetu ventorum præualere aduerſus domum illam, neque potuerunt hoc efficere, vt eam deiicerent, aut vel in partem alteram inclinarent.

g Nimirum ſuper petroſum ſolum bene fundata erat, cuius fundamenti beneficio inuicta & immobilis perſtitit in die malo, non deiecta nec inclinata, ſed tantum à ſordibus (ſi quæ fortè extrinſecus adhærebant) vndarum ablutione emundata. h Qui verò ſibi ſatis eſſe putat audiſſe verba mea, & poſtquam audierit, auditor obliuioſus factus, non ea in corde cuſtodit, neque in vita ſtudet exprimere, hunc ego comparabo viro ſtulto: qui ædificans domum, non habet curam ſolidi fundamenti, ſed ædificat ſuper terram arenoſam: propter quod nõ potuit eſſe firma aut diuturna illa ędificatio. i Mox enim vbi inundante pluuia excreuiſſent torrentes & flumina in domum illam irruentia, ventique flaſſent deſuper, ceſsit ædificatio, & collapſa eſt in terram, & fuit grauis admodum ruina domus illius. Prorſus enim diſſoluta atque confracta cecidit. Nimirum fundamentum ſolidum nullum habebat ædificatio, ſed ſuper arenoſam erat terram fundata: propter quod, irruentibus vndis & ventis, nõ valens reſiſtere ceſsit quantocyus & corruit. k Poſtquam autem finem feciſſet loquendi pręceptor Ieſus, populi (qui vſque tunc ſupremum ſilẽtium auribus & corde toti in eius doctrinam intenti præſtiterant) vehementi ſunt admiratione commoti: ruptoque ſilentio, magnæ admirationis voces proferebant adinuicem ſuper doctrina tam noua, tam eximia, tam efficaci, tam ſolida, tam cordis intima penetrante, & naturali rationi maxime conſentanea: qua tam fuerant refecti, vt citra faſtidium etiam prolixius diſſerentem audire eſſent parati.

l Erat enim docens magna cum authoritate, ſicut poteſtatem habẽs præcipiendi, legemque interpretandi, ac perficiendi eam, item & mira-

a & nō ſicut Scribæ eorum & Phariſæi.

cula faciendi doctrinam confirmantia: a & non more Scribarum atque Phariſæorum, qui tantum ea quæ Moyſes preſcripſerat, item traditiunculas & preſcriptiones aliorum frigidè proponebant & exponebant populo, dicentes: Moyſes dicit, Tradunt ſeniores, aut alia huiuſmo di forma loquendi vtentes, nullis quoque miraculis ſuam doctrinam va lebant confirmare.

PARABOLAE DE SAPIENTE ET ſtulto ædificatore latior explicatio.

FIrma hæc petra eſt, doctrina Chriſti infallibilis atq; certiſsima, vtpote ab eo procedens, qui fallere vel mentiri non poteſt. Super hanc ædificat, quiſquis eam auditam cuſtodit in corde, & toto conatu ſtudet vita atque moribus exprimere, omneſque ſuas cogitationes, affectiones, ſermones, & actiones, ſuper eam fundare: id eſt, ſecūdum eam dirigere eſt ſollicitus. Hæc enim eſt ędificatio, quam prudens homo ſuper tali fundamento ſuperſtruit, ſiue ſuperędificat. Venit pluuia, veniunt flumina, veniunt venti: quando tentationes obueniunt, vel à carne, vel à mundo, vel à diabolo, quæ noſtram ędificationem quærunt ſubuertere, quę nos à propoſito virtutis, & vitæ Euangelicę perfectione quęrunt deiicere. Ab imo flumina, à ſupremo venti veniunt: quoniam ex omni parte multiplex tentatio nos quęrit à ſtatu virtutis euertere. Flumina molliter alluunt, & velut ſuauiter circumlambunt domum, vt eam dulciter abſorbeant. Venti autem rugitu magno ſęuiūt, & toto impetu in eam irruunt, vt vi proſternant in terram: quoniam proſpera per molliciem homines diſſoluere quęrunt, aduerſa velut impetu proſternere. Vel aliter, per circumlambentes vndas, carnalium tentationum blandimenta: per ventorum flatus, malignorum ſpirituum ſuggeſtiones ſignantur. Illę plerunque hominem frequenti ſollicitatione blandè emolliunt, & mollicie reſolutum in ſe abſorbent. Hæ verò, ſubito impetu magis ſolent abripere inſtabiles. Qui autem Chriſti doctrinæ firmus innititur, hūc neque proſpera, neque aduerſa, neque carnis blandimenta, neque tentamēta diaboli, à ſtatu rectitudinis deiicere, vel etiam inflectere, poterūt. Imo verò, ablutis ſi quę adhęrebāt ſordibus, etiam mūdior remanebit domus: quoniam tentationibus probatus adeò non accipiet ſpiritualis homo detrimentum, vt etiam euadat mundior. Super arenam verò ędificat, quiſquis vitam ſuam non ſuper doctrina Chriſti fundat atque inſtituit, ſed vel ſecundum carnis ſuaſionem, vel ſecundum maligni ſuggeſtionem, vel ſecundum errantis multitudinis, ac mundi exemplum, vel etiam ſecundum aliquam purè humanam doctrinam, quę non eſt à Deo neque diuinę conſona. Quiſquis autem ita ędificauerit, ſtultus eſſe monſtratur, ex eo quòd omnem ſuam ędificationem perdit, & omnem laborem quem impendit illi. Mox enim, aduenientibus tentationibus quibuſlibet, cedit, & omni ex parte miſer efficitur. Hinc carnis & mundi blādimētis in quęuis carnalia vitia diſſolutus immergitur, illinc maligni ſuggeſtionibus in quęuis quantumuis magna facinora impellitur. Et licet nonnulli ex illis qui Chriſti non innituntur doctrinę, ad tem pus nonnunquam videantur bene ſtabiles: adueniente tamen tentatione citò monſtratur, quoniā is qui tentationum impulſibus cecidit, ſtabili non erat ille gradu. Quàm autem magna ſit ędificationis huiuſmodi ruina, tunc declarabitur, quando cum ædificante ſtulto omnis illa ſtulta ędificatio dabitur in eſcā ignis æterni. Hoc ante concluſionem huius prolixi ſui ſermonis, voluit dominus ſuos eſſe pręmonitos, vt nemo ſibi ſufficere putet, quòd verba Chriſti audierit, ſed ſollicitus ſit vnuſquiſque audita fideliter cuſtodire. Beati enim qui audiunt & cuſtodiunt verbum Dei.

ANNOTATIONES IN CAP. VII.

NOlite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condemnare, &c.) Græcorum vulgati codices alterum tantum habent, videlicet: Nolite iudicare, & non iudicabimini. Apud Latinos autem, poſſunt ambo illa in eandem accipi ſentētiam: vt propter inculcationem & declarationem, bis idem dicatur. Explicat enim, condemnare, quid ſit iudicare: quanquam & in diuerſam ſententiam poſ ſunt accipi, vt condemnatio poſterior ſit & grauior iudicio: quemadmodum in cauſis ciuilibus prius iu dicatur, ſequitur condemnatio. ¶In qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis.) Prouerbialis ſer mo eſt, ſignificans ita tecum agendum, quomodo tu agis cum altero: vt ſi tu bene vel male agas cū proximo, itidem agatur tecum. Quidam autem hoc intelligunt de viciſsitudine, quæ redditur ab hominibus: vt ſit ſenſus, Sicut tu alios iudicaueris, ita viciſsim alii te iudicabunt: & in qua menſura tu aliis menſus fueris, viciſsim alii metientur tibi. Verum hoc licet frequenter ita eueniat, non generalem habet veritatem: cum ſæpe in hoc mundo ab aliis iudicentur & condemnentur, qui neminem iudicant. Id quod vel in Chriſto apertiſsime videmus, cui nequaquam remenſum eſt iuxta menſuram qua menſus eſt nobis. Econtrario quoque, nonnulli iudicium & condemnationem effugiunt in præſenti tempore, qui iudicant & condemnant alios. Quare, pro generaliori expoſitione, videtur ſermo iſte diuinum ſpectare iu dicium. ¶Nequando conculcent eas pedibus ſuis, & conuerſi canes dirumpant vos.) In Græcis codicibus non additur, canes, ſed tantum dicitur, & conuerſi dirumpant vos. Certum eſt tamen, de canibus partem iſtam accipiendam, priori ad porcos attinente. Porci enim cōculcant, canes dirumpunt. ¶Aut quis eſt ex vobis homo.) Græce eſt ἢ, quod interdum valet, aut, interdum, an. Videretur huic loco com modius dicere: An quis eſt ex vobis homo, eſſetque ſenſus dilucidior. Tota quoque illa oratio, Quis eſt

ex vobis homo, quem si petierit filius eius panem, nunquid lapidem porriget ei? Ad verbum ex Græco reddita est, quæ quidem sic clarius posset efferri: Quis vestrum est, qui à filio suo postulatus panem, lapidem porriget ei? Vel sic, Si quem vestrum filius suus panem postulauerit, nũquid ipse lapidem porriget ei? Vel sic: Qui si ipsum filius postulauerit panem, lapidem porriget ei? ¶Bona data.) Datum accipitur nominaliter, quasi pro dono. Forsitan datum pro dono posuit, ad cacophoniam vitandam, ne diceret, dona bona. Non est tamen in Græco hoc loco δῶρον doron, quod propriè donum significat, sed δῶμα doma, quod potius datum nominaliter significat. ¶Omnia igitur quæcunque vultis &c.) Videtur nullam illationem significare coniunctio, sed tantum continuationis esse nota. ¶Quæ ducit ad perditionem.) Græce est ἀπάγουσα apagusa, id est, quæ abducit. Quod videretur in malam partem posse accipi, nisi statim in eo quod subditur, Arcta via est, quæ ducit ad vitam, idem verbum poneretur. Nam illic non potest in malum sonare. Rectius ergo simplicis tãtum significationem intelligimus, quomodo nostra habet lectio, Quæ ducit ad perditionem & vitam. ¶Quàm angusta via.) In Græco est ὅτι hoti: id est, quoniam vel quia. Vnde quidam codices Latini pro Quàm, legunt Quòd. ¶A fructibus eorum cognoscetis eos.) Fructus doctorum, possumus dupliciter accipere: vel fructus quos docentes faciunt: id est, fructus doctrinæ, qui videlicet ex ipsorum doctrina proueniunt. Vel fructus proprios ipsorum qui docent: id est, opera ipsorum & conuersationes. Prior tamen videtur generalior & certior. Facilius enim & certius doctor probatur, considerato fructu doctrinæ: diligenter videlicet attendendo quò tendat, an ad pietatem an ad impietatem, ad Deum vel ad carnem. Difficilius autem ex propria conuersatione possunt discerni pseudoprophetæ, propter simulationem sanctitatis. Plerique enim, tanti sunt in simulando artifices, ita se transfigurare norunt in angelos lucis, vt vix ab oculatissimis eorum conuersatio deprehendi possit aliud quàm sancta & immaculata: adeò vt hoc artificio, ministri Satanæ plurimos post se nonnunquam abducant, suoque asscribant domino cui militant. ¶Sic omnis arbor bona &c.) Quanuis ad propositum eorum quæ præcedunt magis proprie de doctoribus intelligatur, generaliter tamen etiam omnibus hominibus recte applicatur. Quod autem dicitur: Nõ potest arbor bona fructus malos facere, & cætera, accipiendum est, vt plurimum. Potest enim arbor bona, interdum fructum vnum aut alterum producere non bonum: quemadmodum & bonus homo, interdum opus aliquod facit non bonum. Verum in generalitate & multitudine intelligi debet, arborem bonam esse, quæ vt plurimum fructus bonos producit. ¶Sed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum.) Illud postremum, ipse intrabit in regnum cælorum, non habetur in vulgatis Græcorum codicibus. Habet tamen ipsius additio magnam emphasim. ¶Multi dicent mihi, in illa die.) Demonstratio est ad intellectum, diei illius magnæ & semper memorabilis, quomodo & Paulus Timotheo scribens, dicit: Reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi dominus in illo die, iustus iudex. ¶Admirabantur turbæ.) Græce est, ἐξεπλήσσοντο exeplissonto, quod sonat, non simplicem admirationem, sed vehementem & quandam obstupefactionem. Vnde in aliis aliquot locis, verbum illud Græcum vertitur, obstupescebant vel stupebant. ¶Et non sicut Scribæ & Pharisæi.) Græci codices non habent illud nouissimum, & Pharisæi.

VIII. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Cum autem descendisset de monte, sequutæ sunt eum turbæ.

CHristo verò post saluberrimam doctrinam Apostolis turbisque traditam descendente de monte, quem docendi gratia conscenderat, sequutæ sunt eũ turbæ multæ, ex iis quę eum docentem in monte audierant admirabilem & imitabilem nobis ostendentes deuotionem suæ fidei, qua sic perseueranter domino adhærebant.

b Et ecce leprosus ueniens adorabat eum, dicens:

b Descendenti itaque de monte domino, obuiã processit vir quidam plenus immunda lepra in corpore, fide tamen candidus, ac mũdus in mente, sub sordido corpore mundum occultans animum. Hic morbum agnoscens, & sanitatem desiderãs, medicum requirit, à quo se posse curari credebat: eumq; accedens, reuerẽtiam impendit tanto medico & tanto domino debitam, pro suæ fidei deuotione genibus flexis in terram humiliter procidens, & adorans corã eo: simulq; in breuissimo vno verbo, & fidei suę protestationem, & desiderii postulationem, bonus orator enunciat, dicens:

c Domine, si uis, potes me mundare.

c Domine, qui omnia potes, cui nihil est in Deo impossibile, qui potes quæ non valet natura, hoc apertè protestor coram omnibus, potestatem esse tibi me curandi à lepra mea, si modo volueris. Quod nulla virtute, nullo medicamẽto, valet natura, quod arti omnino non est possibile, credo, & protestor tua sola voluntate, absque mora & omni difficultate mihi posse præstari.

d Et extendens Iesus manum tetigit eum, dicens: Volo: mundare.

d Statim benignus dominus, desideriũ & fidem orantis attẽdens, ad exauditionem paratus, manum extendit, tanquam instrumento suę diuinitatis ea volens vti, ad operationem miraculi: eumq; extẽsa manu contingens, ver-

a Et confestim mundata est lepra eius.
b Et ait illi Iesus: Vide, nemini dixeris.
c Sed uade, ostende te sacerdoti,
d & offer munus tuū, quod præcepit Moyses in testimoniū illis.
e Cum autē introisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio, rogans eum, & dicens:
f Domine, puer meus iacet in domo paralyticus, et male torquetur.
g Et ait illi Iesus:
h Ego ueniam, & curabo eum.
i Et respondens Centurio, ait:
k Domine, non sum dignus ut ītres sub tectum meum:
l sed tantum dic uerbo, & sanabitur puer meus.
m Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habēs sub me milites: & dico huic, uade, & uadit: et alio, ueni, & uenit: & seruo meo, fac hoc, & facit.
n Audiēs autem hæc Iesus, miratus est, & sequentibus se dixit:
o Amen dico uobis, non inueni tātam fidem in Israel.

bum virtutis protulit,dicens:Volo:esto mundus. Tu mihi dicis,Si vis, potes me mundare. Propter hanc tantæ tuæ fidei tam apertam confessionem , ego vicissim iuxta tuum desiderium dico tibi , Volo te mundum fieri : esto mundus. a Mox leprosus ille salutari beatæ manus contactu & efficaci oris verbo sanitati plenissime est restitutus, omnisque ab eo lepra abscessit. b Volens autem dominus exemplum humilitatis nobis proponere , & superbæ vanitatis gloriam condemnare, dixit illi quem curauerat : Caue, ne hoc quod in te ostendi diuinæ potentiæ miraculum in vulgus efferas , neque statim coram aliis proclames , vt applausum mihi populi suscites, quem non affecto, sed patris gloriam. c Tu autem iuxta legis constitutionem vade, & ostende te sacerdoti,vt sit ipse conscius emundationis tuæ,ad quē ex legis præscripto spectat lepræ iudicium: vt per me factus mundus,per illū mundus proberis. d Offer quoque oblationem quam Moyses in emundatione leprosorum constituit offerri,in testimoniū ipsis leprosis,quod verè à lepra sua essent curati. Erat siquidem legalis illa oblatio eis in testimonium suæ emundationis,quoniam non nisi post compertam mundiciam illa offerebatur oblatio. e Factum est autem,domino ingrediente Capharnaum,vt Centurio quidam homo gentilis in ea ciuitate à Romanorum potestate cum militum centenario numero ad loci custodiam constitutus , fama nominis & virtutum eius audita, ad ipsum accederet,suppliciter orans,ac dicens: f Domine,puerum siue ministrum habeo mihi vnicè charum,qui domi meę iacet totus dissolutus paralysi, qua & torquetur grauissime, cuius miseriam non sine magno animi mei dolore valeo conspicere.Pro hoc tibi supplico,vt eum à morbo suo curare digneris , quemadmodum hactenus malis multis leuasti plurimos. g Attendens dominus deuotionem & fidem interuenientis pro seruo domini , benignum illi responsum dedit, dicens:

h Accedam ego domum tuam , vbi iacere dicis hunc puerum tuum : & pro tuo desiderio curabo illum. i Atuerò Centurio iste videns dominum ob suas preces velle domum suam accedere, ac iam recto itinere illuc tendere,prę humilitate cordis tanto munere indignum se reputans,cuius causa tantum laborem insumeret ille quem pro fidei suæ magnitudine maximi faciebat,indignum item se reputās,qui in domum suam homo gentilis tantum tamque diuinum virum susciperet, humili responsione cœptum domini iter sistere conatus est,dicens:

K Domine, non tanti meipsum facio, neque tam parui te æstimo, vt me dignum putem suscipere te in domum meam:cum sim ego gentilis homo & peccator,cuiusmodi simplex etiam Iudæorum genus solet despicere,ac velut canes pro nihilo ducere: quantominus ferendum mihi est,vt tu talis ac tātus populi doctor & diuinus Propheta domum meam ingrediaris,causa sanandi vilis seruili? Absit,vt tantam tibi vilitatem ostendam,quem omni credo veneratione dignissimum. l Sed verbo tantum iube fieri quod postulo,& fiet:nihil opus est tua pręsentia,neque vt videas, neque vt contingas ægrotum . Credo enim tantæ te esse potentiæ , vt absens absentem solius iussionis tuæ verbo curare possis. m Neque verò mirum, si solo verbo tu id possis : quandoquidem ego purus ac fragilis homo , nullam habens nisi ab hominibus potestatem , nempe à superiori Romanorum potestate , sub qua sum constitutus , solo verbo meo obedientes habeo ministros mihi subiectos , vt quum huic dixero, vade, vadat : quum alteri, veni, mox veniat : quum alteri dixero , Fac hoc siue illud, statim ad obediendum se componat. Quanto magis tu,cui omnia parēt, ex potestate tibi non ab homine, sed à Deo tradita, creata omnia habebis tuis iussis obedientia: vt si morbo imperaueris abscedere,abscedat ? si sanitatem venire iusseris,adueniat? n Tantæ autem fidei tam aperta protestatione audita,circunspiciens Iesus ad eos qui ipsum comitabantur apostolos, & turbas alias , in modum hominis admirantis vultum composuit,ad fidei tantæ in gentili homine relucentis comprobationem . Dixitque iis qui ipsum comitabantur: o In veritate dico vobis, ab eo tempore quo prędicans circuire cœpi,tantam fidē nec inter ipsos quidem Israelitas inueni:hactenus neminem expertus sum Israelitarū,(qui tamen ob scripturarum testimonia , & veterem eruditionem legis meritò debebant fide pollere præ gentibus) qui tantā mihi fidem vel verbo monstrauerit,vel opere,qualem hic homo gentilis verbis & opere exprimit.

a Dico autē uobis, ꝙ multi ab oriēte et occidēte ueniēt, et recūbēt cū Abrahā & Isaac & Iacob, in regno cælorū. b Filij aūt regni, eijcientur in tenebras exteriores. c Ibi erit fletus et stridor dētiū. d Et dixit Iesus Cēturioni, Vade, & sicut credidisti fiat tibi. e Et sanatus ē puer ex illa hora.

f Et cū uenisset Iesus in domū Petri, uidit socrū eius iacētem & febricitātē. g Et tetigit manū eius, & dimisit eā febris, & surrexit, & ministrabat eis.

h Vespere aūt facto, obtulerūt ei multos dæmonia habētes, & eijciebat spiritus uerbo, et oēs male habētes curauit. i Vt adimpleretur quod dictū est per Esaiā Prophetā dicētē: k Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portauit.

l Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit discipulos ire trans fretum.

m Et accedēs unꝰ Scriba, ait illi: Magister, sequar te quocūq; ieris

n Et dicit ei Iesus, o Vulpes foueas habēt,

a Propter hoc, in veritate dico vobis, multos ex gentium populis huius Centurionis similes, ab oriente, occidente, septentrione, atque meridie: id est, ex omni parte orbis, ex omnibus gentibus, tribubus, linguis & populis, per fidem venturos ad gloriam regni cælestis, illicque discubituros cum sanctis Patriarchis, Abraham, Isaac, & Iacob, tanquam veros secundum spiritum & legitimos ipsorum filios, propter imitationem rectæ plenæque fidei. b Cum interim carnales Iudęi qui videntur & sunt filii regni (vtpote carnale semen Patriarcharum, quibus factæ sunt promissiones regni) propter incredulitatem suā excludentur foras, nec admittentur ad possessionem regni, sed detrudentur in profundum inferni: vbi erunt tenebræ externæ, palpabiles, & horridissimæ, vbi nulla erit lucis consolatio. c Illic quoque perpetuus erit fletus, pro amissione tantorum bonorum, quibus seipsos priuauerunt: & pro tantorum inuentione malorum, quæ poterant euadere, æternus stridor dentium: quibus tristitiam & desolationem summam testabuntur, qua intus torquebuntur grauissime. d Quibus dictis, ad Centurionem sermonē conuertens dominus, ait illi: Promeretur fides tua tam insignis, quā ꝓtestatus es, vt quod petisti obtineas. Dignū est, vt potentiam virtutis meę sentias, quā nōdum in te expertus tantopere commendas. Vade in pace, iuxta fidem tuam fiat tibi: accipe quod postulasti breue & finale verbū. Fiat quod petisti. e Ad cuius verbi enunciationem ipso momento puer sanitatem perfectam recepit, ita vt plenus illi restitueretur membrorū omnium vsus, redirentq; singula ad statum & officia pristina. f Ingrediens autem Iesus domū in qua Petrus commoratus fuerat, antequā sequeretur dominum, quam ꝓ pręceptoris amore, ad vnius iussionis vocem reliquerat, repperit socrum Petri lecto decumbentem, & æstuantem febribus. g Quam, per apostolos interpellatus, manu apprehensam, protinus à febris ardore liberauit: sicq; subitò sanitati & viribus pristinis restituit, vt surgens de lectulo vbi decubuerat, domino cum suo comitatu in necessariis ministraret, tanquam si nihil fuisset mali perpessa. h Circa autem solis occasum, fama iam dispersa in populo de Christi in domo Petri præsentia, allati sunt ante domum in qua erat complures dæmoniaci: quos ipse nullo negocio, solo verbo curauit, præcipiens dæmonibus exire ab obsessis, eosque relinquere liberos. Neque solum dæmoniacos curauit, verumetiam alios omnes quocunque morbi genere vexatos. Nulla enim erat illi differētia in morborum generibus, nulla ex grauitate vexationis aut temporis longinquitate discretio, qui eadem facilitate (nimirum solo verbo) curabat omnia. i Atque hoc pacto impleta est prophetia illa Esaiæ Prophetæ, de Messia ita loquentis: k Ipse infirmitates nostras à nobis abstulit, & languores nostros nostraq; vulnera ipse portauit. Quæ scriptura, licet secundum præcipuam spiritus sancti intentionem ad passionem Christi spectet, per quam infirmitates nostras in se accepit ad satisfaciendum pro eis paternæ iustitiæ, & nostras ægrotationes nostrosque dolores portauit, debitas nobis pœnas in se ferēndo: minus principaliter nihilominus etiam de corporalibus infirmitatibus rectè accipitur, quarum sanatio corporalis præuium signum erat sanationis spiritualis, qua per passionem suam omnes erat à morbis ipsorum curaturus medicus animarum nostrarum. l Videns autem dominus ad se cōgregatas iam esse turbas plurimas, postquam aliquandiu in negocio laboris fuisset versatus, prædicans, & miracula faciens, voluit ad tempus se à turba subducere, dixitque discipulis suis: Transeamus nauigio lacum istum, in partem alteram. m Domino autem ad nauem causa transnauigandi proficiscēte, in via accessit ad eum Scriba quidam, dicens: Præceptor, adeò me allexit vis tuæ prædicationis, ita mihi placent & doctrina & vita tua, vt (si ita tibi visum fuerit) cupiā tuo adiungi sodalitio, tibique indiuiduus comes fieri, quocunque perrexeris. n Dominus autem probare volens illius animum, & quantam rem, quamque difficilem postularet, apertius ei explicare, dixit illi: Quod petis, rationabile quidem & salutare est, sed magnum & difficile, omnia videlicet tua propter me derelinquere, & mihi pauperi homini adhærere, cuius tanta est paupertas, vt ipsis etiam animalibus irrationalibus, siue quæ in terra siue quæ in aere habitant sim pauperior. o Nam vulpes quidem in terra habitantia animalcula, priuatas suas & peculiares habent foueas intra terram, vbi suos

a & uolucres cæli nidos.

b Filius autem hominis nõ habet, ubi caput ſuum reclinet.

c Alius autem de diſcipulis ait illi: Domine, permitte me primũ ire, & ſepelire patrem meum.

d Ieſus autem ait illi, Sequere me,

e & dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos.

f Et aſcendente eo in nauiculã, ſequuti ſunt eum diſcipuli eius.

g Et ecce motus magnus factus eſt in mari, ita ut nauicula operiretur fluctibus.

h Ipſe uerò dormiebat.

i Et acceſſerũt ad eũ diſcipuli eius, & ſuſcitauerũt eum, dicentes:

k Domĩe, ſalua nos, perimus.

l Et dicit eis Ieſus, Quid timidi eſtis modicæ fidei?

m Tunc ſurgens imperauit uentis, & mari:

n & facta eſt trãquillitas magna.

o Porrò homines mirati ſunt, dicentes:

educant fœtus, vbi ſe abſcondũt & latitant, ad quas recurrunt ſi perſequutionem ſuſtineant, ad quas deferunt ſi quam cœperint prædam.

a Volucres item quę in aere volitant, nidos ſuos proprios habẽt, vbi oua reponunt, pullos educunt & educant, in quibus ſe abſcondunt, & ad quos ſemper habent refugium ſi quid occurrerit. b Ego autẽ vilis hominis filius, humilis & ignobilis homo, quod ad corpus attinet, non habeo in mundo proprium quicquam: non dico domum, non dico cubiculum, non lectum, ſed ne tantillum quidem vbi caput meum reclinem. Id eſt, non tantum loci proprii, vbi dormire poſsim, quomodo in ſuis foueis dormiunt vulpes, & in nidis aues. Vel ne ceruical quidem, aut puluinar, quod dormiturus ſupponam capiti. Tanta cum ſit mea paupertas, vide quid ſit, propter me omnia relinquere, mihíque indiuidua ſocietate adhærere. c Acceſsit ad Chriſtum alius qui iam de numero erat diſcipulorum, dixitque illi: Magiſter, rectè placet mihi tua ſocietas, neque te cupio in totum derelinquere. Peto tamen dari mihi facultatem, vt tantiſper à te abſens eſſe poſsim, ſalua tua gratia, donec patri meo iam ſenio confecto claudam oculos, eique debitum funeris obſequium, vt bonum decet filium, impendam: quo peracto, redibo quantocyus, vt fiam tibi comes indiuiduus. Tenet enim me patris deſideriũ, affligit me ipſius grandis ſenectus, cui iuſtum videtur me filii impẽdere obſequiũ. d Ieſus autem volẽs apud ſe illũ detinere, vanũ ipſius deſideriũ refutat, dicens: Perſeuera tu mecũ. Vana tentatio eſt inſtabilitatis, quæ te ſollicitat, ſub prætextu pietatis. Nõ te indiget pater tuus: habet familiam ſuam, habet miniſtros, habet amicos, & forſitan filios alios, qui illi in neceſſariis inſeruiant. e Sine infideles ſeinuicem curare & ſepelire: nec opus eſt vt tu propter tuum patrem infidelem & mundanum hominem, deſeras Euangelii negocium, qui iam ſpiritualis & fidelis factus es. Abiice vanum iſtud deſiderium, depone falſam pietatem, & in eo quod ſemel elegiſti permane ſancto propoſito. Nam ſi ad domum paternam redieris, neſcis quanta tibi inſtent pericula, quæ te à ſancto propoſito quæant retrahere. f Dominum dehinc aſcendentem in nauiculam transfretandi gratia, ſequuti ſunt obedientes diſcipuli: quibus perinde erat, ſiue terra, ſiue mari, ſequi dominum, nimirum toti ex eius voluntate pendentes, vt nihil vellent ipſi, niſi quod vellet pręceptor. g Iam autem in naui ipſis exiſtentibus, & nauigare incipientibus, permiſit dominus (ad patris gloriam miraculo patẽti manifeſtandam, & diſcipulorum fidem probandam primum, ac deinde confirmandam) tempeſtatem magnam & cõmotionem in mari excitari, ita vt fluctus maris à ventis concitati in nauim irruentes, ipſam obuoluerent, ac velut operirent. h Ipſe verò dominus in interiori parte nauis longo fatigatus labore, dormiebat: tum vt fatigatum laboribus, & diutina vigilia humanum corpuſculum aliquantulum ſomnus inſtauraret viribus, cuius gratia à natura ſomnus datus eſt animalibus: tum vt ex hoc magis diſcipulorum fides probaretur, quibus non tantus veriſimiliter metus fuiſſet obortus, ſi non dormiuiſſet dominus. i Videntes autem diſcipuli tantum ſibi dormiente præceptore imminere periculum, iámque in proximo niſi ſuccurreretur mortẽ ſibi imminere, præceptorem accedunt, & dormientem excitant, velut neceſsitate compulſi, dicentes: k Cuſtodi nos præceptor, & ſerua ab imminente periculo. Iam enim niſi tu ſuccurras, vniuerſi perimus. Tempeſtas tanta eſt, vt obſiſtere vltra non valeamus, niſi tu adiuueris. l Exurgens à ſomno dominus, primum ipſos increpat de terrore nimio, quo erant correpti, qui ex imperfectione videbatur procedere fidei. Quid (inquit) vos homines modicæ fidei, exiguæque fiduciæ, tam immoderato timore eſtis propter hanc tempeſtatem conterriti? Quaſi non poſsim ego etiam dormiens vos ſaluare à cunctis periculis æquè atque vigilans, quaſi mecum vobis poſsit mali quicquam contingere. Qua in re oſtenditis modicam & imperfectam adhuc eſſe fidem veſtram, & fiduciam exiguam, quum dormientem putatis vobis ſaluandis non ſufficere. m Tunc ſurgens, & in apertum procedens ad locum ſuperiorem, imperauit ventis (à quibus erat tempeſtatis initium) vt ſilerẽt, & impetuoſe ſic flare deſiſterent: & mari imperauit, vt fluctibus ſuis nõ amplius nauem moleſtaret. n Statimque ad domini imperium ceſſauit ventus, quieuerunt fluctus: & facta eſt in mari magna tranquillitas, omni tempeſtate ſedata. o Qui ergo in naui erant cum apoſtolis, atque ii etiam in

coniunctis erant nauibus, videntes tã præclarum & euidens miraculum, in vehementẽ sunt admirationem adducti, super tanta Christi potestate, qua etiam ventis & mari imperare poterat, dixeruntq; adinuicem:

a Qualis est hic, q̃a uẽti & mare obediunt ei?

a Qualis & quantus hic est, cui etiam venti & mare obediunt, qui solo verbo potest concitatos ventos subitò continere, tumultuans mare compescere? cui ad nutum sic obediunt illa, etiam quę irrationalia sunt, imò quæ horum omnium videntur ferocissima? Sicque in hoc miraculo & patris gloria magnificè claruit, & discipulorum fides post probationem non parum est confirmata.

b Et cũ uenisset Iesus, trãsfretũ ĩ regionẽ Gerasenorũ, occurrerũt ei duo habẽtes dæmõia de monumẽtis exeũtes,

b Postquã verò, transito mari, venisset dominus in regionem Gerasenorũ, quæ erat in ripa opposita loco illi vnde soluerat nauis, occurrerunt ei dæmoniaci duo exeuntes de sepulchris mortuorum, quę extra ciuitatem erant, in quibus latitabant acti illuc à dæmonibus: qui vt filii sunt mortis & horroris, æternis tenebris deputati, ita loca horrida mortuorum quærebant: tum etiam, vt hominibus timorem & horrorem incuterent, talibus ex locis prodeuntes.

c sæui nimis, ita ut nẽo posset trãsire p uiã illã

c Erantque dęmoniaci isti sæui & terribiles valde, ita vt nemo auderet per viam illam transire, eo quòd sine incursu & nocumento neminem transire permitterent. Statim enim vt transeuntes aliquos videbãt, aduolabant, & impetum faciebant in transeuntes, non sine verberibus illos dimittentes.

d Et ecce clamauerũt, dicentes:

d Hi cum vidissent aduenientem Iesum, sentientes virtutem & potestatem eius, vehementer timere cœperunt: ad eum modum quo conturbantur timore latrones atque prædones, vbi præfectum vident cum magna vi militum ad se comprehendendum & puniendum venientẽ: imminentisq; pœnæ metu, cœperunt clamare, dicentes:

e Quid nobis & tibi Iesu fili Dei?

e Quid nobis rei tecum est Iesu fili Dei? Nihil nobis tecum est negocii. Nos tibi aut tuis nocere nõ quærimus, vt neq; possumus, agnoscentes tuam potentiam quam habes à Deo. Tu item ne nobis noceas. Quid huc voluisti venire ad locum istum vbi arbitrabamur nos liberos à tua præsentia & potestate, vbi te nõ arbitrabamur neque timebamus venturum?

f Venisti huc ante tẽpus torquere nos?

f An ideo huc venisti, vt ante tempus nos torqueres, eiiciens nos ex habitationibus nostris, & in abyssum demergens, antequã generalis iudicii dies adueniat? Noli quæsumus ita agere. Saltem hanc nobis facias gratiam, vt non in abyssum inferni nos statim coniicias. Satis enim tempestiuè ad locum illum carceris venturi sumus: sine interim nos aliquantulum adhuc in aere versari.

g Erat autẽ nõ longè ab illis grex multorum porcorũ pascẽs. Dæmones autem rogabant eũ, dicẽtes:

g Iuxta locum autẽ illum in quo hæc agebantur, grex magnus erat porcorum è ciuitate propinqua, qui illic pascebantur. Dæmones itaque videntes, ex Christi commi natione & virtute quam iam sentire incipiebant, fore sibi exeundum ex hominibus, magno abyssi metu perterriti, seruili supplicatione deprecantur dominum, dicentes:

h Si eijcis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum.

h Si ita omnino tibi decretum est, vt ex corporibus istis humanis nos eiicias, saltem hanc nobis facias gratiam, vt in porcos istos nobis ingredi liceat.

i Et ait illis, Ite.

i Consensit autem dominus postulationi dæmonum, dans illis potestatem, vt egredientes ab obsessis corporibus hominum ingrederentur in porcos.

k At illi exeuntes, abierunt in porcos.

k Accepto autem exeũdi ab homine imperio, & licẽtia ingrediendi in porcos obtenta, relinquẽtes obsessa hominũ corpora, statim introierunt in immunda pecora: & qui prius duorum tantum obsederant corpora, totum iam illum porcorum gregem impleuerunt, quoniam numero plurimi erant, qui abinuicem diuisi tantam porcorum multitudinem sufficiebant implere.

l Et ecce magno impetu abijt totus grex per præceps ĩ mare: et mortui sunt in aquis.

l Et ecce statim vt in porcos sunt ingressi, cœperunt illos ad cursum agitare versus mare: totusque grex ille porcorum magno impetu agminatim se præcipitem dedit in mare, & submersi sunt in eo.

m Pastores autẽ fugerũt, & ueniẽtes in ciuitatem, nũciauerũt hæc omnia, & de ijs q̃ dæmonia habuerant.

m Qui autem porcos istos pascebant, videntes tã horrendũ spectaculum, partim timentes ne & ipsis mali forsitan quippiam contingeret à dæmonibus vel obsessis porcis, partim metuẽtes ne ipsorum negligentiæ ad culpam imputaretur porcorum perditio, si distulissent nunciare factum dominis, fugientes ingressi sunt ciuitatem: nunciaueruntque ciuibus, & rumorem sparserunt in populo, de iis quæ facta fuerant, de porcorum submersione, & de sanatis dæmoniacis.

n Et ecce tota ciuitas exijt obuiam Iesu.

n Quo rumore tantæ nouitatis audito, vniuersi penè ciuitatis illius incolę, foras ciuitatem sunt ingressi, ad tam nouum spectaculum: vt oculis viderent, cuius iam auditu famam acceperant, sicque egredientes, processerunt obuiam Christo.

o Et uiso eo, rogabãt eum, ut transiret à finibus eorum.

o Quo viso & cognito, quòd ipse huius esset author miraculi, obstupefacti pro miraculi nouitate, & re terribili conterriti, forsitan etiam pro porcorum damno dolentes, deprecabantur eum

vt à finibus suis discederet.

ANNOTATIONES IN CAPVT VIII.

Volo mundare.) Distincte legendum est, Volo, mundare. Est enim, mundare, imperatiuus passiui generis. Id in Græco manifestum est, θέλω, καθαρίσθητι. ¶In testimonium illis.) Nos exposuimus, in testimonium illis leprosis: quoniam oblatio illa quam præscribit lex offerri à leprosis in emundatione sua, erat ipsis testimonium suæ emundationis. Sic enim lex dicit. Numeri 14, Hic est ritus leprosi quando mundandus est. Adducetur ad sacerdotem, qui egressus de castris, cum inuenerit lepram esse mundatam, præcipiet ei qui mũdatur, vt offerat duos passeres, &c. Ex quibus verbis manifestum est, oblationem testimonium fuisse certum emundationis, quoniam non permittebantur offerre, nisi post iudicium sanitatis. Potest etiam sic intelligi, In testimonium illis sacerdotibus, vt scilicet non habeant vnde me possint calumniari, quasi legis transgressorem, posteaquam te iuxta legis præscriptum ad illos miserim. ¶Accessit ad eum Centurio, rogans eum &c.) De hoc Centurione videtur nonnulla dissonantia inter Matthæum & Lucam, qua de re illos vide & lege, qui plenius de consonantiis Euangeliorum scripserunt. ¶Ego veniam, & curabo eum.) Hoc verbo non quid ipse facturus sit prænunciat, sed ad quid sit pro deprecantis deuotione paratus indicat: tanquam si dicat, Paratus sum tecũ domum accedere, & illic languentem curare. Quod & fecisset dominus, nisi obuians fidei magnitudo impetrasset sublimiorem curationis modum, quo videlicet absens curauit absentem. Sublimiorem nanq; curationis modum, sublimior fides impetrare meruit. Est autem sublimior curandi modus, quo absens absentem curat verbo, quàm præsens præsentem contactu. ¶Non inueni tantam fidem in Israel.) Græce aliquanto maiori emphasi dicitur, hoc modo, οὐδὲ ἐν τῷ ἰσραὴλ &c. id est, neque in Israel tantam fidem inueni: vel, ne in Israel quidẽ, illic videlicet vbi maxime videbatur fides requirenda, propter Prophetarum vaticinia. Non debet autem hoc simpliciter intelligi, neminem fuisse in omni populo Israelitico fide parem huic gentili Cẽturioni. Beata enim virgo Israelitica erat, Elizabeth, item & Ioseph, Simeon quoque & Anna, & forsitan horum erant similes alii plures. Sed hoc significare vult, ex quo prædicare & miracula facere cœpisset, hactenus non occurrisse quenquam Israelitarum à se quippiam petentem, qui tantam monstrasset fidem. Vel magnitudo ista respectiue consideretur, pro conditione hominis gentilis, & terrenis impliciti negociis. ¶Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portauit.) Allegatio hęc iuxta septuaginta est interpretes. Hieronymus autem sic ex Hebręo vertit, Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit: estque sententia eadem. ¶Et accedens vnus Scriba, dixit illi: Magister &c.) Vulgata est doctorum sententia, hũc Scribam malo & doloso animo Christum accessisse. Dicunt enim hoc ipsum quęsisse à domino, quod post Simon Magus à Petro in apostolicis Actibus describitur quæsiisse. Quia enim viderat Christum magna miracula facientem, cogitabat apud se stimulatus cupiditate auaritiæ (vt ipsi aiunt) quomodo eam posset adipisci potestatem talia faciendi miracula, vt ex eis sibi quæstum venaretur. Atque ob hoc responsum durum, illum aiunt audisse, dicente domino: Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos, &c. Quod in hũc modum interpretantur, Quid ex mea societate, ô dolose Scriba, tibi quæris diuitias: cum tam sim ego pauper, vt nemo me sit pauperior? sicque responsionem hanc domini volunt esse reprobantis & reiicientis dolosum animum. Nos vt huic sententiæ plurium patrum nequaquam refragamur, ita nec omnino assentimur: maxime cum in textu omnino nihil possit assignari, quod non eadem facilitate possit in bonam partem atque in malam interpretari. Et quãquam ipsum professionis nomen odiosum aliquid prima facie sonet, quoniam Scriba appellatur (quod est nomen persequutorum Christi) non est tamen necesse, omnes Scribas fuisse malos & dolosos: quemadmodum nec omnes Pharisæi, neque omnes legis periti mali erant. Vnde dici potest citra cuiuscunque præiudicium, hunc Scribam commotum efficacia verborum Christi, concepisse propositum bonum ipsum insequendi, hocque propositum domino iam abscedere paranti verbis indicasse, quæ ponuntur in textu: Magister, sequar te quocunque ieris: id est, propositum habeo te sequendi, si tibi videbitur me in tuam societatem admittere. Responsio autem domini accipi potest conuenienter, non vt reiiciat dolosum, sed vt tenero & mollibus assueto Scribæ difficultatem exponat conditionis postulatæ, tanquam si dicat, Bonum est quod postulas, sed tu vide qui mollibus assueuisti, & delicatius enutriri soles, num tam duræ conditioni par esse valeas. Vide qui omnium rerum soles pro voto & nutu habere abundantiam, num magistrum sequi possis, omnibus relictis, tantæ paupertatis, vt neque locum habeat, vel puluinar vbi caput reclinet. Atque hoc modo, commiserãtis potius vox ista est q̃ reiicientis. Sic enim solent difficiliũ institutorũ præpositi, vt cœnobiorum patres, postulãtibus in ardore spiritus ad eiusmodi instituti ꝓfessionẽ recipi, quę in ea professione sunt duri, ora proponere, idq; nõnunquã magna cũ passione, cũm tenellos vident corpore, animo tamen fortes tirunculos, ad difficilia sese ꝓ nomine domini offerẽtes. Hanc sententiã superius textũ elucidãtes, indicauimus: sic tamen, vt nemini præiudicatũ velimus. ¶Nõ habet, vbi caput suũ reclinet.) Potest intelligi de loco, vel de puluinari. Magis tamen quadrat, vt de loco intelligatur, quoniã de locis vulpium & auium præmittitur. Quasi dicat, Habent loca sua vulpes & aues, in quibus requiescũt & habitant. Ego autem nec tantillum proprii loci possideo, vbi caput meum valeam reclinare. ¶Permitte mihi primum ire, & sepelire patrem meum.) Quidam accipiunt, patrem mortuum fuisse, & tantum facultatem hunc petiisse, vt patri impenderet funeris obsequium. Verisimilius autem est, vt per sepelire patrem, intelligat habere patris curam, donec ipsum sepeliat: quomodo in historia beatæ Luciæ virginis, matrẽ ipsius legimus dixisse, Claude primum filia oculos meos, &c. hoc est, tantisper tuũ differ propositum vel petitionem, donec ego vixero: & postquam meos clauseris oculos, tũ facies quod volueris.

¶ Quid timidi estis, modicæ fidei?) Græce vnico nomine dicitur ὀλιγόπιστοι oligopisti, quod vnica voce Latina nequit exprimi: significat autem paruos fide vel homines parua fide. ¶ Tunc surgens imperauit ventis & mari.) Græce est ἐπετίμησε epetimise, quod potest verti, increpauit: estque sententia eadem. Increpando nanque mare & ventos eisdem imperabat vt cessarent, & imperando increpabat. Cũ imperio nanque dominus mare increpauit, & cum increpatione imperauit. ¶ Qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei?) Græci codices coniunctionem, καί &, statim post quia, subnectũt: potestq; singularis in hoc emphasis notari, hunc eliciendo sensum: Qualis est hic, quia etiam venti & mare obediunt ei? ¶ Venisti huc ante tempus torquere nos.) Siue id per interrogationem legatur, siue per amaram pronunciationem, eadem est sententia. Est enim vox querimoniæ, & quasi deplorationis pro eo quod metuebant. Id ex Euangelista alio cognoscitur, dicente: Deprecabantur eum multũ, ne in abyssum irent. ¶ Et ecce magno impetu abiit totus grex.) Pro toto illo, magno impetu abiit, Græce tãtum est, ὥρμησεν hormisen, quod vno verbo Latino, penitus exprimi non potuit. Sonat enim, rapiebatur, rapido cursu ferebatur vel agebatur, aut simile aliquid. ¶ Et de his qui dæmonia habuerant.) Græce est, καὶ τὰ τῶν δαιμονιζομένων, hoc est, ad verbum reddendo. Et ipsa dæmoniacorum: id est, ea quæ acciderant obsessis dæmonio: quod pulchra periphrasi noster interpres transtulit, dicens, Et de his qui dæmonia habuerant.

IX. CAP. ELVCIDATIO.

a Et ascendens Iesus in nauiculam, transfretauit, & uenit in ciuitatem suam.

b Et ecce offerebant ei paralyticum iacentẽ in lecto.

c Et uidens Iesus fidem illorum dixit paralytico:

d Confide fili remittũtur tibi peccata tua.

e Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra se, Hic blasphemat.

f Et cum uidisset Iesus cogitationes eorũ dixit:

g Vt quid cogitatis mala ĩ cordib⁹ uestris?

h Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere, Surge & ambula?

Geraseni verò quoniam oblatam sibi gratiam respuentes, se fecerunt indignos Christo, icirco eis relictis iterum nauem conscendit, vt transnauigaret ad ripam oppositam. Venitque ad ciuitatem suam, nempe Capharnaum: quæ ciuitas dicitur Christi, nõ quòd in ea natus vel educatus fuerit, sed quia in ea plurimum demoratus & conuersatus est cum suis Apostolis, postquam prædicare cœpisset, inque ea miracula fecit plurima. b Illuc autẽ ingresso, obtulerunt quendam hominem paralyticum lecto decũbentem: qui quoniam per semetipsum impotens corpore non potuit ad Christum accedere, à ministris vel amicis deferri se fecit vnà cũ lecto in quo iacebat, vt sanitatem impetraret. Et quoniam locus conueniens non erat exhibendi eum ante Christum à platea, propter populi multitudinem, ascẽderunt ad tectum domus vbi erat dominus, & tegulis effractis tectoq; nudato sic demiserunt illum ante Christum, tali artificio vtentes & tãta diligentia vt sanitatem infirmus acciperet. c Agnoscẽs autem dominus & approbans tantam istorum fidem, nempe & eius qui ægrot⁹ decumbebat lecto, & eorum quorũ ministerio deferebatur, misericordia motus est, vt tantæ fidei præstaret quod postulabat. Voluit tamen à radice morbum sanare, & prius spiritualem infirmitatem (quę corporalis morbi videbatur esse origo) quàm corporalem curare. Propter qđ dixit paralytico, suorum peccatorum in afflictione proculdubio agenti pœnitẽtiam: d Bono animo esto fili, & bonam habeto fiduciam, breui tibi veniet optata sanitas. Iam tui morbi radicem præscindens, dico tibi, quòd dimittuntur tibi peccata tua: vt ex maiori beneficio suscepto, confidas de præstando minori. e Quidam verò Scribarum qui illic aderant occasione illorum verborum Christi seipsos scandalizantes, sua inuidia & maleuolentia, dixerunt in cordibus suis: Hic homo blasphemat, quod Dei solius est sibi tribuẽs, qui nõ nisi homo est.

f Atuerò benignus Iesus oculo illo diuinitatis suæ: id est, per omniscientiam diuinam qua cunctas hominum cogitationes nouit, & omnia cordis abscondita intimè perspicit cognoscens ita illos malè cogitare in cordibus suis, ad redarguendum eorum impium & iniquum iudiciũ, quo ipsum blasphemum iudicabant sine causa, dixit eis: g Quare in cordibus vestris geritis mala & impia iudici, me iudicantes blasphemum, eo quòd dixerim, Dimittuntur tibi peccata? h Interrogo vos ego, vtrum sit horum facilius, dicere homini peccatori: Dimittuntur tibi peccata tua: id est, solo verbo peccatori peccata dimittere, & iustificare impium: an dicere homini paralytico, Surge & ambula: id est, solo verbo hominem paralyticum subitò sanare, ac in pedes restituere? Nónne hæc duo æquè sunt homini difficilia, imò impossibilia? nónne æqualiter solius sunt Dei, qui solo verbo facit quæcunque voluerit? Quia ergo non possum vobis ad oculum id demonstrare, quòd potestatem habeam ego filius hominis dimittendi peccata super terram (eo quòd res ista intus transigatur in spiritu, & sicut nõ peccatum, ita

a Vt aūt ſciatis, quia filius hoīs habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico:

b Surge, tolle lectum tuū, et uade ī domū tuā

c Et ſurrexit,

d & abijt in domum ſuam.

e Videntes autem turbæ timuerunt,

f & glorificauerunt Deum, qui dedit poteſtatē talem hominibus.

g Et cū tranſiret inde Ieſus, uidit hoīem ī telonio Matthæū noīe.

h Et ait illi ſeq̄re me.

i Et ſurgens ſequutus eſt eum.

K Et factū eſt diſcumbente eo in domo, ecce multi publicani & peccatores ueniētes diſcūbebāt cum Ieſu & diſcipulis eius.

l Et uidētes Phariſæi dicebāt diſcipulis eius.

m Quare cū publicanis et peccatoribus mādūcat magiſter ueſter?

n At Ieſus audiens, ait, Nō opus eſt ualētibus medico, ſed malè habentibus.

o Euntes autē diſcite, qd eſt: Miſericordiam uolo, & nō ſacrificiū.

nec peccati remißio poteſt oculis cerni) volo vobis per aliud ſenſibile ſignum æqualis virtutis,veritatem illius oſtendere, & per huius paralytici ſolo verbo ſanationem,quam oculis veſtris cernetis, demonſtrare, quòd non vanus fuerit meus ſermo ille prior,quo dixi,Dimittuntur tibi peccata:ſicque per id quod videri poteſt,aſtruam vobis id quod videri non poteſt. a Vt ergo certò ſciatis & abſque contradictione fateri cogamini,quòd ego verè poteſtatem habeam ſuper terram hominibus peccata dimittendi (quemadmodum in verbo illo ſupradicto viſus ſum indicare,& propter quod vos me tanquam blaſphemum iudicatis)conuertens me ad hunc paralyticum,ecce dico illi,omnibꝰ vobis & cæteris qui adſunt audientibus: b Surge ſanus,& in perfectæ ſanitatis ac virium tibi redditarum teſtimonium, accipe in humeros lectum tuum in quo iaces,& vade ſic lecto onuſtus in domum tuam: vt ſciant & videant omnes coram oculis ſuis,te plene eſſe ſanatum,nec vlla ſuperſit calumnia. c Statim ad verbum domini homo ille ſurrexit ſanus,priſtinis viribꝰ reparatus, imò fortior effectus quàm ante fuerat,Chriſto ſemper ad abundantiam reſtituente omnia. d Surgénſque homo ille & in pedes conſiſtens,iuxta verbum domini,alacriter in humeros ſumpſit lectum in quo delatus fuerat: & qui paulo antè nec ſuum ſolum corpuſculum portare valuit,iam etiam lecti onus portare ſufficiens,cum gaudio & exultatione in domum ſuam abſceſsit coram omniū oculis. e Videntes autem populi ſimplices & pii tam euidēs miraculum,vehementer admirati ſunt,& timuerunt:id eſt,magna erga Chriſtum reuerentia & deuotione ſunt affecti: f & gloriam dederunt Deo(ex cuius virtute Chriſtum hæc omnia agere credebant) qa dignatus eſſet populum ſuum viſitare per talem Prophetā tam glorioſa poteſtate & authoritate præditum,quodque populum ſuum voluiſſet tam potenti viſitatore lætificare & glorificare, à quo viam quoque ſalutis audirent. g Aſcendens aūt dominus à loco in quo paralyticū curauerat venit ad locū vbi in telonio ſiue ad teloniū reſidebat homo quidā cui nomē erat Matthæus, vbi ipſe publico fungēs officio reſidebat ad vectigalia ſuſcipiēda,totus intētus nummis & lucris tēporalibꝰ. h Quem vidēs dominus corporei ſenſus oculo,magis etiā ſpūali oculo miſerationis ſuę,vocauit eum ad ſe,dicēs,Veni,& ſequere me. i Quę vox domini cū interna alloquutiōe atq; motione affectus,tā fortiter & validè in eo eſt operata,vt ſtatim ea audita,relictis omnibus illis lucratiuis occupationibus,lucris omnibus ſpretis, ſurgens à loco vectigalium ſequeretur vocantem dominum. k Matthęus autem iſte diſponens indiuidua ſocietate poſthac comitari dominum, prius conuiuium ei magnificum parare voluit,quo & ipſum exciperet & ſuis valediceret:quemadmodum fieri ſolet, vbi abinuicem diſcedunt veteres ſodales,aut amici adueniunt.Ita ergo factum eſt, vt domino diſcumbēte in domo ipſius Matthæi,multi publicani & peccatores ex conſociis Matthæi venientes ſimul cum eo diſcumberent. l Quod videntes peruerſi Phariſæi,ægrè tulerunt, & calumniati ſunt aggredientesque diſcipulos,eo quòd à præceptore traduci metuerent, faciliusque diſcipulos ſe poſſe confundere ſperarent,dixerunt eis: m Quid hoc ſibi vult,quòd Magiſter veſter(qui ſanctus & tanquā Propheta à Deo miſſus æſtimatur,doctoremque ſe perfectionis profitetur) non abſtinet à communione & conſortio huiuſmodi hominum peccatorum & publicanorum,inter quos nunc conuiuatur? n Audiens dominus conquirentes Phariſæos cum diſcipulis ſuis,pro ipſis reſpondit, dicens, Qui benè valentes ſunt, his non eſt opus medico: ſed qui morbo aliquo laborant,hi egent medicorum opera.Sic ego qui ad hoc miſſus ſum à patre vt medear ſpiritualibus infirmitatibus:id eſt,peccatis hominū,conuerſari debeo inter peccatores. Vos autē ac veſtri ſimiles,qui videmini vobis iuſti & benè valentes ſpiritu,exiſtimatis vobis nō opus eſſe mea doctrina,neque eam requiritis neque ſuſcipitis:propter quod, ſine lucro & ſine fructu inter vos veſtrique ſimiles conuerſarer. o Vos autem qui ita ſæuerè per ſuperbum veſtrum ſupercilium condemnatis & deſpicitis peccatores abite & diſcite, quid ſit quod dicit per Prophetam Oſee dominus. Miſericordiam volo,& non ſacrificiū. Hoc eſt,miſericordiā præpono cuilibet corporali ſacrificio, & magis in illa quàm in his oblector. Hoc videlicet in verbo illo magis requirit à vobis Deꝰ, vt peccatorum miſereamini per compaſsionem & non deſpiciatis per

a Non enim ueni uocare iustos, sed peccatores.

b Tunc accesserũt ad eum discipuli Ioãnis, dicentes:

c Quare nos & Pharisæi ieiunamus frequẽter: discipuli autem tui non ieiunant?

d Et ait illis Iesus: Nunquid possunt filij sponsi lugere, quandiu cum illis est sponsus?

e Veniẽt autẽ dies, cũ auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabũt.

f Nemo aũt immittit cõmissuram pãni rudis in uestimentum uetus.

g Tollit enim plenitudinẽ eius à uestimento,

h & peior scissura fit

i Neq; mittũt uinũ nouũ in utres ueteres: alioquin rumpuntur utres & uinũ effunditur & utres pereunt.

K Sed uinũ nouum in utres nouos mittunt, et ambo conseruantur.

l Hæc illo loquente ad illos, ecce princeps unus accessit, & adorabat eũ dicẽs: Domine, filia mea modo defuncta est: sed ueni impone manum tuam super eã, & uiuet.

superbiã, quàm alia quæcunque externa opera, vel sacrificiũ in quibus vos omnẽ ponentes confidentiã, despicitis cæteros. a Quod autem dixi, non opus esse benè valentibus medico, sed male habentibus, hoc volui significare, quòd non veni ego vocare eos qui sibi iusti videntur: sed peccatores qui sua peccata agnoscere voluerint, hos ego veni vocare ad pœnitentiam & peccatorum remissionem. Nullam proinde habetis causam ægrè ferendi, quòd cum huiusmodi peccatoribus conuerser: cum hoc faciam non pro mea voluptate, sed pro ipsorum vtilitate. b Confutatis autem Pharisæis, veniũt discipuli Ioannis qui ab eo vitam austeram in ieiuniis & magna abstinentia didicerant, vt erat in seipso Ioannes homo austerus: accedentesque ad dominum, dixerũt ei: c Quare nos discipuli Ioannis, iuxta doctrinam magistri nostri, similiter & Pharisęi iuxta traditionem & exemplum seniorum, crebris affligimur ieiuniis: tui autem discipuli nulla obseruãt nostro more particularia ieiunia? Mirum videtur cum Ioannes ita nobis præscripserit abstinentiam, similiter & Pharisæi suis discipulis, non etiam te tuos discipulos docere similia. d Respondit illis dominus, Non est decẽs, vt filii sponsi siue filii nuptiarum (quorũ pater sponsus est, vel ad quos spectat interesse nuptiis) in luctu viuant ieiunantes & abstinentes, donec nuptiarum tempus sponso præsente perdurat: sed magis lætari debent & gaudere, quoniam ad nuptias spectant gaudia: videreturq; in sponsum, & nuptias esse iniurius, qui vellet nuptiarum tempore ieiunare: & nimium morosus esset ac planè ridiculus sponsus, qui nuptiarum suarum tempore à filiis tristia exigeret ieiunia. Sic nolo ego discipulos & filios meos, donec cum eis sum corporali præsentia, tristibus affligi ieiuniis, sed læta eos libertate gaudere volo. Quãdiu enim ad desponsandam mihi Ecclesiam cum illis sum corpore pręsens, volo eos leniter tractare, & quasi in nuptiali festo libertate gaudere. e Veniet autem postmodum tempus, quando ego sponsus eorũ ab eis auferar per mortem & ascensionem in cælum: & tunc quasi finitis lætis nuptiis, tristibus vacabunt ieiuniis: postquam ego ab illis abscessero, tunc instabit tempus luctus atque laboris. f Præterea, nemo prudens, si vestimentum vetus sit resarciendum, in locum qui implendus est immittet vel insuet partem panni noui, quàm consuat cum panno veteri. g Qui enim id facere tentauerit, duplex damnum facit: quoniam primum quidem aufert à vestimento illo veteri suam plenitudinem & integritatem, propter commixtionem illam panni noui cum veteri, quæ commixtio indecoram reddit vestem propter deformitatem. h Deinde, nocet illa commixtio: quoniam paulo pòst commixtionem pannus nouus violẽtia sua rumpit partes veteris panni, quibus assutus erat, propter defectum resistentiæ: fitque scissura peior & maior quàm ante fuerat. Ita tã decori quàm vtilitati obest, illa panni rudis in vestimentum vetus immissio. Si autem vestimentum vetus sit resarciendum, accipiendus est quàm fieri potest pannus simillimus quo impleatur hiatus: eritque talis suppletio, & magis decora, & magis durabilis. i Iterum, nemo prudens nouum vinum mittit in veteres & debiles vtres. Qui enim id facere tentauerit, geminum damnum incurrit: quoniam & vtres rumpuntur violẽtia musti, quam ferre nõ possunt, & vinum ruptis vtribus effunditur ac perit. k Qui autem prudentes sunt, vino nouo parant vtres nouos: vt sic & vtres conseruentur, sufficientes propter nouitatem musti ferre impetum, & vinum seruetur vtres tales non potens dirumpere. Ad hunc modum, mei discipuli quasi vetus vestimentum sunt, & quasi vtres veteres: debiles sunt, paruuli, & imperfecti adhuc: propter quod, nolo illis imponere grandia, donec ego cum illis sum, & in imperfectione eos tolero. Verum post meam ascensionem in cælum, cum per spiritum meum eos nouos fecero, & in gratia spiritus confirmauero, tunc maiora iniungam illis, tunc ieiunabũt, tunc prædicabũt, tunc magna & ferent & facient. l Domino autem prædicta ad Pharisæos, & Ioannis discipulos loquente, ac pro discipulis suis rationem reddente, ecce vir quidam magnus princeps vel pręses Synagogę accessit ad eum: exhibitaque cum humilitate reuerentia, supplicauit ei, dicẽs, Domine, filiam meam à domo abscedens reliqui in extremis agentem, & modo verisimile arbitror eam esse defunctam, priusquam huc ad te venerim: propter quod nunc ad te supplex venio, obsecrans, vt digneris mecum ad domum accedere, manumque tuã puellæ siue defunctæ si-

a Et surgens Iesus, sequebatur eum, & discipuli eius.
b Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecĩ ãnis, accessit retro, & tetigit fimbriã uestimẽti eius.
c Dicebat enĩ ĩtra se: Si tetigero tãtum uestimẽtum eius, salua ero.
d At Iesus cõuersus & uidẽs eã, dixit, Confide filia, fides tua te saluam fecit.
e Et salua facta est mulier ex illa hora.
f Et cũ uenisset Iesꝰ in domũ prĩcipis, & uidisset tibicines et turbã tumultuãtẽ, dicit illis:
g Recedite: nõ est enĩ mortua puella sed dormit. h Et deridebãt eũ. i Et cũ eiecta esset turba, intrauit, & tenuit manum eius & dixit: Puella surge.
Et surrexit puella.
k Et exijt fama hæc in uniuersam terram.
l Et trãseũte ĩde Iesꝰ sequuti sunt eũ duo cæci clamãtes, & dicẽtes:
m Miserere nostri fili Dauid. n Cũ aũt uenisset domũ, accesserũt ad eũ cæci. o Et dicit eis Iesus: Creditis quia hoc possũ facere uobis? p Dicunt ei: Vtique domine.

ue in extremis agenti imponere. Quod si facere non dedignaberis, credo eam ad contactum manus tuæ, vel rediturã ad vitam si mortua fuerit, vel sanitatem recuperaturam, si fortè adhuc in ea manet anima.

a Benignus dominus, audiens humiliter deprecantem pro filia principẽ, quantocyus surgens à loco vbi quieuerat ipse cum discipulis suis, comitatus est hominem, & eum tanquam viæ ducem protinus sequi cœpit. b Verum istud miraculum exhibendum in Archisynagogi filia, anteuertit aliud in muliere sanguiniflua. Christo nanque properante ad domum Archisynagogi, ecce mulier quædam quæ sanguinis fluxu laborauerat duodecim annos, & multa à compluribus medicis perpessa fuerat vt curaretur, omnemq́ue substantiam penè illis impenderat, neque tamen quicquam omnino profecerat: hæc muliercula ex tam multis præclaris Christi miraculis, quæ vel audierat, vel partim viderat, concepta fiducia magna, occultè à tergo ad Christum accessit, tetigitq́ue latenter extremam oram siue fimbriam vestimenti eius.

c Persuasum enim sibi habebat, & tanquam certum ac indubitatum fide credebat, si quicquam posset contingere eorum quæ erant domini, vel fimbriam tantum vestimenti eius, se à suo morbo curandam. Tanta erat huius mulieris fides, tanta fiducia, vt etiam sine domini verbo, solo vestimenti ipsius occulto contactu se crederet esse sanandam. Propter quod, sanitatem meruit accipere, factumq́ue est illi secundum fidem suam. d Dominus verò non ignorans quod factum fuerat, conuersus ad mulierem, dixit illi: Bono animo esto filia, & ne timeas: fidem tuam ego laudo, quæ hoc meruit, vt sanitatem reciperes. Esto sana à plaga tua, & vade in pace. e Statimq́ue ad illum contactum, in ipsa illa hora perfectæ reddita est sanitati, & cessauit omnis sanguinis fluxus. f Post verò exhibitum in muliere sanguiniflua miraculum, dominus iter prosequens cum venisset ad domum Archisynagogi, vidissetq́ue ibi tibicines, qui ad luctum excitandũ iuxta morem populi, erant conducti, & turbam tumultuantem (vt solet fieri in domibus magnatum atque diuitum, vbi quopiã in ædibus defuncto sepultura paratur) volens dominus coram paucis exhibere miraculum, turbam iussit eiici, dicens: g Abscedite hinc vos tibicines & tumultuantes reliqui. Non est quod hîc agatis. Non est puella mortua, sic vt mortua maneat: non est mihi mortua, qui eam iamiam ad vitam redire faciam, neque vobis est penitus mortua, qui breui illam iterum viuentem videbitis, sed dormit puella ista, tam mihi, qui eam resuscitabo, quàm vobis qui post paululum eam iterum viuam cernetis. h Illi verò, certò scientes puellam exhalasse animam, & vita esse priuatam, deridebant dominum, non intelligentes mysterium sermonis eius.

i Turba autem omni tibicinum & tumultuantium iuxta imperiũ domini domum egredi iussa & foras missa, intrauit ad locum illum in quo iacebat puella mortua: apprehendensq́ue manum eius, verbum virtutis protulit, dicens, Puella surge: reuertatur in te anima tua, & vitam recipe surgensq́ue à strato tuo vitę signum præbe. Statim ad verbum illud rediit in corpus anima: & viua surrexit puella, quæ fuerat mortua. k Exiitq́ue rumor miraculi huius tam præclari, in vniuersam regionem illam, & in cuncta circumiacentia loca. Sic patris huius fides & deuotio, non tantum ægrotanti filiæ impetrauit sanitatem, vt fecerat pro suo puero Centurio, verumetiam defunctæ vitam restituit: idq́ue fide non omnino perfecta, vt vel hinc pateat, omnia possibilia esse credenti. l Transeunte autem post hæc domino, à loco vbi miraculum prædictum fecerat, duo cæci eum insequuti sunt: qui ex magno recuperandi visus desiderio, clamauerunt dicentes: m Miserere cæcorum istorum ô Messia fili Dauid. Nos te credimus verum illum esse Messiam, quem prædixerunt Prophetæ nasciturum de semine Dauid, credimus te potentem ex virtute Dei nobis visum restituere, & iuxta fidem nostram oramus nobis fieri. n Cum verò introisset dominus in domum, prosequentes suum negocium cęci confidenter accedunt eum, & petitionem replicant, dicentes: Miserere nostri fili Dauid, & lumen visus restitue nobis. o Volens autem dominus probatam esse aliisq́ue testatam illorum fidem, interrogauit eos, Creditis me hoc posse vobis præstare, vt visum vobis restituã? p Qui statim vt corde credebant, ita ore confitebantur, dicentes: Vtique domine, sic credimus absque vlla hæsitatione, & hoc & maiora te posse.

Non enim à te postularemus quod crederemus præstare non posse.

a Tunc tetigit oculos eorum, dicẽs: Secundũ fidẽ uestrã fiat uobis.
b Et aperti sunt oculi eorum.
c Et cõminatus est illis Iesus, dicens: Videte ne quis sciat.
d Illi autem exeuntes diffamauerunt eum in tota terra illa.
e Egressis autẽ illis, ecce obtulerunt ei hominẽ mutum dæmoniũ habentem.
f Et eiecto dæmonio loquutus est mutus.
g Et miratæ sunt turbæ dicentes:
h Nunquam apparuit sic in Israel.
i Pharisæi autem dicebant, In principe dæmoniorum eijcit dæmones.

a Tunc manu sua contingens eorum oculos, ad demonstrandum, quomodo in omnibus operibus miraculorum humanitate vt instrumento vteretur diuinitatis, verbum virtutis protulit, dicens: Fiat vobis secundum fidem vestram: sicut creditis me id posse, ita volo id fieri, vt restituatur vobis lumen oculorum vestrorum. b Statimque illuminati sunt eorum oculi, & visum receperũt, qui prius clausi fuerãt: id est, visu carentes. c Sanatis autẽ cæcis, dominus districtè & quasi interminando præcepit, vt non in vulgus efferrent miraculum, neq; cuiquam dicerent quod ipsis in occulto præstitum fuerat. d Illi autem postquam abscessissent à Christo, huius miraculi rumorẽ & Christi famam sparserunt per totam illam regionem. e Post verò cæcos luminis beneficio donatos, oblatus est Christo mutus quidam habens dæmonium, à quo loquendi potestas illi adimebatur. Hic deuotione & fide credentium domino oblatus est, vt curare eum dignaretur à malis suis. f Statimque misertus dominus afflicti hominis, dæmonium eiecit, à grauiori & radicali malo incipiens sanitatem, ac radicem totius auferẽs mali: eiectoque dæmonio statim rectè loquutus est, qui prius mutus fuerat. g Ex eodem autem miraculo, hi quidem proficiunt, & in laudem Dei consurgunt: alii verò scandalizantur & conuertuntur ad blasphemias. Turbæ nanque simplices & humiles, licet indoctæ, tamen peruersum non habentes passionibus iudicium, cum reuerentia & timore admiratæ sunt super tam præclaris Dei operibus: inque protestationem suæ fidei & admirationis, dixerunt adinuicem: h Nunquã talis ac tantus Propheta, tam potens in opere & sermone, visus est in Israel. Videtur nobis hic Propheta magnus præ omnibus qui vnquam ad populum domini missi sunt, qui tam potẽter tam multa passim miracula ædit. Nam & Moyses licet quædam miracula magna fecerit, & alii post eum, nemo tamen illorum sic passim quibuscunque occasionibus oblatis tam crebra tamque miranda ædidit prodigia. i Contra verò, Pharisæi licet literati & in lege instructi, passionibus tamen inanis gloriæ iræ & inuidiæ excæcati, Christi miracula conabantur peruertere: & quoniam facta ipsa, ob nimiam euidentiã, negare nõ poterãt, ex modo & origine calumniosè peruertere ea quærebant, dicentes, Christum illa miracula omnia facere virtute non diuina sed dæmoniaca. Dicebant enim, illum fœdus iniisse & pactum habere cum dęmoniorum principe: atque ita cum vellet, posse dęmones inferiores eiicere, non quidem data sibi à Deo virtute, sed tali contracto fœdere, vt volente Christo principes dæmonum inferioribus statim iuberet abscedere. Neque hac calumnia solum Christi miraculis volebãt detrahere, verumetiam ab eius doctrina populum auertere, indicantes eum seductorem esse & magum, talia cum dæmone pacta habentem, ad seductionem & perditionem populorum.

k Et circuibat Iesus omnes ciuitates & castella.

k Sciens autem Christus non vni tantum ciuitati se missum, sed toti Iudæorum populo, & ad vniuersas oues quæ perierunt domus Israel: vt iniunctum sibi prædicatoris & pastoris munus pficeret, noluit in vna aliqua ciuitate quietem accipere, ad cæteras missis Apostolis: sed tanquam curam gerens de omnibus, de loco ad locum multo labore proficiscebatur: non tantum insignes ciuitates, aut magnifica oppida visitans, verumetiam humiles vicos & pagos vigilanter perlustrans, formam præbens præpositis Ecclesiarum, non ociosè desidere in ciuitatib⁹ vel aulis suis, sed præesse in sollicitudine & inuigilare subditis, tanquam qui coram Deo de ipsorum animabus sint reddituri rationem. Neque satis ipsis esse debet in alios onus reiicere vt ipsi viuant in otio. Non hoc exemplum reliquit eis pastor bonus, qui per semetipsum multo labore circuibat ciuitates & castella. Neque dedignentur humiles visitare pagos neque suam dignitatem putent dedecere visitationem locorum humilium, quoniamquidem Christus etiam castella & pagos perlustrabat. Quorsum autem sic loca Iudææ circuibat? An forte tãquam curiosus spectator rerum nouarum, cuiusmodi desiderium multos solet stimulare ad inutilium itinerum subeunda dispẽdia? Nequaquam, sed propter vtilitatem & salutem populi sui.

l docens in synagogis eorum, & prædicans Euangelium regni,

l Ad hoc autem dominus per ciuitates & castella circuibat, vt doceret homines, & palàm in synagogis prædicaret, non quidem fabulas aut nugas, non humanam sapientiam, sed id cuius cognitio erat vtilissima, Euangelium regni: id est, bonũ nũ-

cium regni cælestis,& quæ ad illud consequendum sunt necessaria hominibus:exemplum præbens Ecclesiarum præpositis,commissum sibi populum instruendi , de iis potissimum quæ ad salutem adipiscendam sunt necessaria:& omnes omnino populi doctores,debere non sui ostẽtandi gratia docere,quæ superuacanea sunt aut nimiũ sublimia, sed ad populi salutem quæ ad regni cælestis consequutionem sunt necessaria.

a curans omnem languorem & omnem infirmitatem.

a In testimonium autem & confirmationem suæ doctrinæ,virtutes multas & magnas ædebat,curãdo languores & morbos quoslibet,quã tumuis graues,quantumuis humanæ arti incurabiles,solo verbo vel cõtactu,absque omni molestia:fiduciam in hoc præstans post ipsum venturis Ecclesiarum præpositis,vt(si opus sit) etiam signis potentissimis confidant posse se Euangelium quod prædicant confirmare : vt confidant etiam maiora,si opus sit, perficere pro Dei gloria . Quod si non semper debeant signa adhibere in confirmationem doctrinæ , semper tamen bonæ vitæ & immaculatæ conuersationis exempla , verbis debent adiungere.

b Videns autem turbas , misertus est eis: quia erant uexati & iacentes,sicut oues nõ habentes pastorem.

b Cum autem loca diuersa sic visitando per ciuitates & castella dominus pertransiret , videns homines in erroribus & peccatis absque debita pastorum cura iacere neglectos , misericordia motus est super eis:quoniam erant vexati & afflicti à propriis concupiscentiis, & vitiis suis in quibus contabescebant , partim à dæmonibus qui plurimos etiam corporaliter obsidebant , partim à doctoribus qui ipsos negligebant,aut male aut corrupte instituebant: sicque tanquam derelicti & torpidi iacebant in sordibus peccatorum suorum , tãquam oues errabũdæ,non habentes pastores à quibus ex animo edocerẽtur.

c Tunc dicit discipulis suis , Messis quidẽ multa,

c Tuncque misericordia tactus erga eos,dixit suis discipulis:Videtis omnem hunc populum ita derelictum & pereuntem in ignorantia atque cupiditatibus suis . Ecce messis hic copiosa est , multa & ampla materia laborandi offertur Euangelii prædicatoribus:omnes enim isti ad messem præparati sunt, & tales sunt qui si doceantur Euangelicam veritatem,possint ad salutem adduci,& in patris mei horreum congregari:

d operarij autẽ pauci.

d sed heu perpauci sunt veri fidelesque operarii,qui ex animo & syncero affectu propter Dei gloriam & zelum animarum, negociũ Euangelicum agant.

e Rogate ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.

e Orandus est ergo Deus,& vos peculiariter discipuli mei,qui ad hanc rem erudimini,rogate Deum patrem meum qui est messis dominus , cui metitur,& in cuius horrea colliguntur atque inferuntur quoscunque Euangelica capit prędicatio,vt ipse in messem suam operarios mittat iuxta cor suum . Vt ipse curã gerens populi sui,viros mittat secundum cor suum,suo spiritu indutos & feruore fidei charitatisque zelo succensos,qui ex animo , non vilis quæstus gratia,non ambitiosæ dominationis cupiditate , sed synceriter ex amore Dei,& zelo salutis animarum homines doceant Euangelium regni cælestis.Tametsi enim Deus pater disposuerit eos mittere & tempus iam aduenerit,vult tamen orari à sanctis , vt quod decretum est impleatur, adiuuantibus vestris precibus,in tempore suo.

ANNOTATIONES IN CAP. IX.

TRansfretauit.)vox est à freto dicta,significans,trans mare nauigare de ripa ad ripam oppositam. Græca dictio διεπέρασεν dieperasen:secundum proprietatem suæ significationis valet, transripauit, si ita liceret dicere.Vnde verti potest,transfretauit vel transnauigauit vel traiecit, aut modo consimili. ❡Videns Iesus fidem illorum.)Quidam ad solos baiulos id referunt. Nos autẽ simul ad ipsum qui portabatur referendum putamus.Verisimile est enim,istud disposuisse aut iussisse virum hunc qui deferebatur,aut saltem consensisse.Non enim tantum laboris & molestiæ sine huius iussu,aut certè cõsensu,fuisset susceptum ad offerendum hunc domino,adeò vt scribat Marcus, ascendisse illos solarium domus,& tecto nudato tegulisque effractis illum demisisse. Et raro admodum inueniũtur tam fideles serui vel amici,vt tam difficilem rem aggrediantur sine iussu domini vel amici.Posset & sic intelligi,Videns Iesus fidem illorum baiulorum:id est, quam illi baiuli ostendebant ex iussione ægroti,cui fides illa inerat.Nec abhorret ab hoc,quod statim subiungitur,Dixit paralytico, Confide fili,&c. ❡Quid est facilius dicere.)Infinitiuus iste,à quibusdam legitur coniunctim,hoc modo : Quid est facilius dicere,an hoc quod dixi,Dimittuntur tibi peccata?an illud quod audietis posterius,surge & ambula? Conuenientius videtur,infinitiuum seiungere,hoc modo:Vtrum horũ est facilius,an dicere , Dimittuntur tibi peccata, an dicere:Surge,&c.Pro qua distinctione,facit replicatio infinitiui.Alioqui , iuxta primã connexionem,sufficeret infinitiuus semel positus.Est autem sensus: Vtrum iudicatis facilius , an dicere cum vi effectus & cum efficacia operis,Dimittuntur tibi peccata,an dicere similiter cum efficacia operis,Surge & ambula?Quasi dicat, Nónne iudicatis vtrũque ęquè impossibile naturæ virtute aut huma

nis viribus?vt si vnum sit in potestate verbi mei,sit item reliquum. ¶Vt autem sciatis quia potestatem habet filius hominis in terra dimittẽdi peccata,tunc ait paralytico,surge,tolle &c.) Difficultas hîc est in sermone,eo quòd incipitur oratio tanquam ex ore Christi,dum dicitur:Vt autem sciatis,quia potestatem habet filius hominis in terra dimittendi peccata. Omnino enim hîc videtur ipse loqui dominus ad Pharisæos,non ad lectores Euangelista.Quod verò deinde subiungitur:Tunc ait paralytico, iã non potest esse vox Christi,sed Euangelistæ est verbum:sicq́ue orationem Christi incompletam relinqui necesse est.Huic difficultati facile satis mederi potest,si illud(tunc ait paralytico)per modum parẽthesis interiectum dicamus,vt Euangelistæ vocem indicantem quorsum sermo Christi deflectat: quod autem sequitur,Surge & tolle,prosequutio sit orationis, diuertens tamen sermonem à Pharisæis,quos alloquebatur in sermonis exordio, ad paralyticum per quem illos vult confutare:vt per continuati sermonis vnitatem,cogat illos ad miraculum oculos deflectere,& animum intendere.Est autem hic similis loquendi modus,tanquam si te alloquens,coram nobis posito cæco,ita loquar:Vt credas tu incredule,me non ex me loqui,sed à Deo missum hæc tibi nunciare , tu cæce visum in nomine domini recipe. vehemens enim & perefficax est ista sermonis deflexio.Qui loquendi modus,aliquanto etiam apertius apud Marcum videtur indicari,vbi expresso apposito pronomine demonstratiuo sic dicitur: Vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata(ait paralytico) tibi dico,surge tolle &c.Qui autem per parenthesim istud legere noluerit fateatur necesse est,declinãdo à persona secunda ad tertiam,imperfectam relinqui orationem Christi:quæ tamen perfici posit,ex eo quòd in narratione Euangelista prosequitur. ¶Vidit hominem sedentem in telonio.)Non per e scribendum est teloneum,sed per i telonium.Sic enim Græce est ἐπὶ τὸ τελώνιον epi to telonion:id est, ad telonium vel in telonio.Deriuatur autem telonium,à nomine τέλος telos,quod tributum censum vel vectigal significat. Vnde telonarii dicuntur,qui vectigalia & tributa communia recipiunt. Telonium ergo dicitur, non ipsum tributum aut vectigal,sed ipse locus publicus in quo residebant qui suscipiebant vectigalia,& ad quem erant illa deferenda.Atque hoc videtur huic loco conueniẽs,vbi nostra versio habet,In telonio. Vel telonium pro mensa accipitur siue arca in qua recipiebantur vectigalia, & ad quam residebant telonarii,libris & chartis ad cõscribendum impositis.Hoc autem illi seruit quod apud Marcum dicit nostra versio,sedisse Matthæum ad telonium:quod non potest intelligi(vt vulgo intelligitur)ad recipiendum vectigal.Nam vectigal,non telonium,sed telos dicitur. ¶Non enim veni vocare iustos,sed peccatores.)Duplex est intelligentia.Vel iustos,intelligendo simulatè & superbè, cuiusmodi erant Pharisæi,in se confidentes tanquam iusti(vt apud Lucam dicitur)& aspernantes cæteros.Vel, si de quibuslibet verè iustis accipere malis,intellige,Non veni vocare ad pœnitentiam,quod apud Lucã expresse adiicitur.Verè enim iustos,ad pœnitentiam non venit vocare Christus,cum non egeant pœnitentia quatenus iusti sunt. ¶Nemo immittit commissuram panni rudis.)Per commissuram intelligitur particula panni,quæ consuitur vel assuitur in locum rupturæ.Dici potest eadem particula etiam assumentũ. Græce est ἐπίβλημα epiblima,significãs id quod immittitur vel iniicitur vel assuitur. ¶Domine,filia mea modo defuncta est.) Quomodo hoc sit accipiendum, & de apparenti discordia quæ videtur esse inter Euangelistas,require apud tractatores consonantiæ Euangelistarum. ¶Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis.)Pro toto illo,quæ sanguinis fluxum patiebatur,Græce vnica dictio ponitur αἱμορροοῦσα hæmorrousa: id est, quæ fluxit sanguine , quod pulchrè expressum est tali periphrasi,Quæ sanguinis fluxum patiebatur. ¶Non est enim mortua puella,sed dormit.)Communiter intelligitur,Non est mihi mortua,sed mihi dormit,cui omnia viuunt , & (quemadmodum dicit Apostolus)qui vocat ea quæ non sunt,tanquam ea quæ sunt.Nos tamen in Elucidatione indicauimus generaliter rectè accipi,Non est mortua, neque mihi neque vobis , sed dormit tam mihi quàm vobis, propter mox restituendum vsum vitæ. ¶Diffamauerunt eum.) In bonam partem , præter communem vsum,verbum istud accipitur.Respondenter enim ad verbum Grecũ διεφήμισαν diephimisan vsurpatur,idem valens quod,famam sparserunt. ¶Meßis quidem multa.)hoc est,multa est operandi materia in hominibus istis sic derelictis absque pastore.Sic ferè apud Ioannem dicitur, Videte, quia regiones iam albæ sunt ad messem:id est,iam tempus instat vt per falcem Euangelicæ prædicationis populi isti inferantur in horreum Dei,in vnitatem fidelis Ecclesiæ & regni cælestis. ¶Vt mittat operarios.)Græce est ἐκβάλῃ ecbali:id est,Emittat vel eiiciat vel extrudat,ad maiorem vehementiam.

X. CAP. ELVCIDATIO.

a Et conuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorũ,

POstquam verò aliquandiu iam cum domino versati fuissent discipuli, ipsumq́ue & docentem audissent,& miracula vidissent facientem , voluit se adhuc viuente ipsos quoque ad prædicandum & similia miracula faciendum emittere : vt hic tanquam in præludio quodam bonus præceptor velut tentaret probaretq́ue suos discipulos,& ipsi se experirentur vel aliqua ex parte quomodo post præceptoris mortem quando erant in omnem terram emittendi se gererent,fiduciam quoque acciperent ex hac minore peregrinatione in diuersas Iudeę partes,agente in terris magistro,suscipiendi alteram illam difficiliorẽ in oẽs partes orbis quę post mortẽ pręceptoris ipsis eratĩm ponẽda.Quemadmodũ artifex quispiã vbi discipulũ habuit suæ artis, eũq; tanto iã tẽpore secũ detinuit, sicq; cũcta edocuit vt meritò iã af-

a ut eijceret eos, & curarent omnẽ languorẽ & omnem infirmitatẽ.
b Duodecim aũt Apostolorum noĩa sunt:
c Primus Simõ qui dicitur Petrus,
d & Andreas frater eius: Philippus et Bartholomæus, Iacobus Zebedæi & Ioannes frater eius,
e Thomas & Matthæus publicanus, & Iacobus Alphæi & Thaddæus:
f Simon Chananæus,
g et Iudas scariothis, qui & tradidit eum.
h Hos duodecim misit Iesus, præcipiens eis, dicens:
i In uiam gentium ne abieritis.
k & in ciuitates Samaritanorũ ne intraueritis: sed potius ite ad oues quæ perierũt domus Israel.
l Eũtes aũt prædicate dicẽtes: Quia appropĩquabit regnũ cælorũ.
m Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones eijcite.
n Gratis accepistis, gratis date.

tem tenere deberet, antequam tamen eum dimittit à se, probat eũ donec adhuc cum illo agit, iubens illum opus artis suæ integrum corã se disponere atque perficere, vt si quidem in magistri præsentia bene succedat discipulo, ausum & fiduciam inde sumat etiã cum à magistro abscesserit opus idem exercẽdi: ipse quoque magister securè illi possit cõfidere, & à se eũ dimittere. Sic profecto ita prior emisso tanquam probatio quædam discipulorum fuit, & quasi preludium siue præparatio ad eam quæ posterius ipsis erat iniungenda. Valde enim successus prosper huius peregrinationis domino viuẽte illos cõfirmauit, vt post mortem absente domino aliam illam auderent aggredi. Itaque, tẽpore quodam ab oratione prolixa veniens Dominus, ex omnibus suis discipulis quos plures habebat, præcipuos duodecim conuocauit, & quasi vnum peculiare collegium ex illis constituit: a eisque ad confirmationẽ doctrinæ, potestatem dedit super omnes spiritus immundos, vt solo verbo eos possent eiicere ab obsessis: potestatem item sanandi omnem languorem & morbum, siue recentem siue veterẽ, siue multi siue pauci temporis, quasi prædicationis suæ sigillum ipsis dedit: vt talibus & miraculis & beneficiis, quæ erant dicturi confirmarent, & hominum animos (tam miraculorum stupore, quàm beneficiorum dulcedine) ad fidem inducerent. b Hæc autem sunt nomina duodecim discipulorum, qui ab emisione ista ad prædicationis ministerium, dicti sunt Apostoli. c Primus omnium, tanquam caput & princeps cæterorũ dictus est Simõ, filius Iohanna: quem dominus cognominauit Petrum, à firmitate rectæ fidei & soliditate fidelis confessionis suæ. d Cuius frater simul cum ipso vocatus, dictus est Andreas. Post hos sequuntur, Philippus & Bartholomæus, & duo filii Zebedæi, Iacobus & Ioannes. e Præterea Thomas, qui dicitur Didym⁹, & Matthęus qui telonarius siue publicanus fuerat, & à telonio ad Apostolatũ Dei gratia extitit vocatus: deinde Iacobus filius Alphæi, ad distinctionem prioris Iacobi, qui fili⁹ erat Zebedæi: & Iudas frater eius, qui & Thaddęus dicitur, vnde etiam interdum Iudas Iacobi nominatur: id est, frater Iacobi huius posterioris. f Postremò Simon, qui ad distinctionem Simonis Petri dicitur Chananæus, iuxta appellationem Hebraicam, vel Zelotes iuxta Græcam. (Quod enim Hebraicè chana, id Græce ζῆλος zelus dicitur) g & Iudas ille, vel à loco vel à tribu dictus Scariothes vel Ischariotes, ad distinctionem Iudę prioris Thaddęi: qui quidẽ Iudas Scariotes, postmodum traditor est factus domini & præceptoris sui, ex Apostolo proditor & parricida effectus. h Duodecĩ istos sic electos & ad se conuocatos, misit dominus ad prædicandum: prius tamen eos pręceptis instituens, quid agere aut loqui, & quomodo se gerere deberent in omnibus, dixitque eis: i Nolite modo gentes adire. Non enim nunc vos emitto ad pręcicandum illis, quoniam nondum tempus aduenit. k Item in ciuitates Samaritanorum, qui idololatrę sunt commixti Iudęis, ne introieritis, pręcicandi gratia. Neque ad hos enim modo vos mitto: quoniam sicut non ego missus sum à patre, nisi ad oues quę perierunt domus Israel, sic neq; vos donec vobiscũ corpore sum pręsens, ad alios mittere volo. Dabitur huius priuilegii gratia filiis Israel, & ciuitatibus Iudęorum propter electionem & promissiones patrum, quibus volo primum omnium Euangelium pręcicari, antequã in gentes transeat. l Sic autẽ facietis, cũ ad locum aliquem deueneritis, quomodo me priorem vidistis facientem. Annunciabitis hominibus Euangeliũ regni: id est, bonum lętumq; nunciũ regni cęlestis, dicentes: Prope est regnum cęlorum, tempus gratię iã aduenit, quo reconciliabitur Deo genus humanũ (quod hactenus sub ira ipsius detentum fuit) vt possit vnusquisque cęlestis regni hęres fieri, qui vitę veteris & peccatorũ suorũ voluerit agere pœnitentiam. Hęc & huiusmodi, de regno cęlorum & ad ipsum attinentibus, qualia me pręcicantem audistis, hominibus annunciabitis. m In confirmationem autem pręcicationis vestrę, ex potestate quam vobis tradidi, & trado, ędite fidenter miracula, curate oblatos vobis infirmos & languidos, etiã mortuos suscitate, mundate leprosos, dęmones eiicite. In summa, quicquid me vidistis facientẽ, fidẽter audete: atque illis etiã maiora, si occurrerint facienda. n In omnibus autẽ quęcunque ex commissa vobis authoritate & potestate loquemini vel facietis, absit à vobis auaritia aut quęstus cupiditas, vt neque verbũ pręcicationi neq; opera miracu-

lorum ad lucrũ diuendatis:sed sicut gratis & liberaliter omnino, absq; vlla mercatiõe,absque omni pacto & spe vllius lucri ista vobis tradidi, eorumq; potestatem vobis contuli, sic vos vicissim gratis & absq; spe lucri vel quæstus intentione , ea administrate & impendite iis ad quos missi fueritis. Hanc enim pestem pessimã, longissime abesse volo à vestris affectibus,spem videlicet lucri aut quæstus:quę si semel vestros animos peruaserit,scandalum maximum præbebit hominibus, & damnum maximũ vestræ prædicationi faciet. a Et vt omnem prorsus auaritiæ occasionem à vobis auferã,simul & ab omni cura terrena reddã expeditos, volo vos neque aurũ neque argentũ neque vllam omnino pecuniam possidere,aut vobiscum deferre in vestris zonis siue marsupiis. b Imò neque peram siue manticam aut sacculũ vos gestare volo in via,in qua vobiscũ commeatũ deferatis de loco ad locũ,tanquã illic quò venturi estis,non inuenturi vnde viuatis: c neque etiã plura indumenta vos habere volo,vt possitis vestitum mutare , nunc hoc nunc illo vestimento vos vestientes,quemadmodum facere solent diuites sæculi,cũ ad festa proficiscuntur. d Denique,neque calciamẽta vos habere patior integra,cũ non sint vobis necessaria,sed sandalia sufficiant. e Neque etiam virgam siue baculũ defensorium gestare vos patior,cum diuinam habeatis custodiam Dei opus agentes. f Neq; verò vllo prædictorum vos egebitis, quandoquidem operarius dignus est mercede sua:atque hac lege & naturali & Diuina,vobis debebit ab iis quibus prædicabitis de necessariis prouideri , vt vobis non sit opus vlla sollicitudine,neque quicquam vobiscũ deferre indigeatis.His modis,volo vos omnibus rebus terrenis esse nudatos,& omnino terrenũ nihil deferre vel accipere,nisi tãtum victui necessaria:primum quidem propter vosmetipsos vt ab omnibus terrenis expediti plena libertate affectus & mentis toti intendatis prędicando Euangelio,vtq; vobis omni præcisa occasione cupiditatis (postquã superfluum nihil vos habere patior)vni intendatis gloriæ Dei,vbi alioqui si prædicta non adimerẽtur:partim de vestro quæstu aut lucro solliciti nõ pure quæreretis Dei gloriam.Debent autẽ Euangelici prædicatores tales esse,vt in sua prędicatione nihil nisi Dei gloriam aspiciant,neque in quicquam omnino aliud intendant oculos . Alioqui facile vel dicunt vel agunt quod non debent,aut minus dicunt vel faciunt quàm debent,personas aspicientes & mirantes quæstus gratia:vbi ii qui solam Dei gloriam quærunt, personam non respiciunt,sed viam Dei in veritate docent.Præterea sic ab omnibus vos nudatos volo, etiam propter vtilitatem eorũ ad quos mittemini, vt maiorem in eis fructum efficiat verbum prædicationis vestræ . Nihil enim magis contemptibilem reddit apud homines doctrinam veritatis,quàm si doctores ad quæstum eam videantur proponere,& sua commoda quærere:ac proinde non fieri potest,vt tales doctores fructum multum faciant in populo.Contra verò,doctrinam reddit admirabilem & plurimum venerandam,si ipsius professores non se probentur quærere,nec suis consulere commodis,sed Dei tantum gloriam & auditorum salutem spectare, facitque tale doctorum exemplũ, vt fructum multum operetur sermo doctrinæ.Proinde, si iuxta meum præceptum omnia vos abiicere & contemnere viderint homines , neque nisi simpliciter victui necessaria admittere,non poterit non maximum fructum operari vestra prædicatio.Nam de victui necessariis, nemo sanæ mentis vel particulam rationis habens , offendi poterit si ea accipiatis ab iis quibus prædicatis , quandoquidem nemo tam vilis est operarius,etiamsi vilissimum & minimum quid operis faciat , qui non mereatur suo opere victum necessarium,si totum se operi impenderit. Imò etiam iumenta naturæ lege pasci debent ab iis quibus laborant, iuxta quod in lege definitum est : Non alligabis os boui trituranti. Quanto magis vos toti intenti Euangelico negocio , pasci ab illis debebitis quibus prædicabitis. Sic itaque vos emitto omnibus quidem rebus priuatos necessariis tamen non destitutos,imò omni sollicitudine leuatos & de omni necessitate prouisos. g Cum autem in ciuitatem quamlibet introieritis causa prędicandi Euangelii,non perinde sit vobis,apud quos suscipiamini hospitio,probi sint an improbi,bonæ famæ an malæ,sed cum iudicio,dignum Euangelicis viris hospitiũ quærite. h Itaque ciuitatem aut vicũ ingressi,perquirite ab incolis loci illius,vt commonstrẽt vobis virum aliquem pium,religiosum & hospi

a Nolite poßidere aurum,neque argentũ, neque pecuniam in zonis uestris:
b non peram in uia,
c neque duas tunicas,
d neque calciamenta,
e neque uirgam.
f Dignus enim est operarius cibo suo.

g In quancunque autẽ ciuitatem aut castellũ intraueritis,
h interrogate quis in ea dignus sit.

talem,qui ſolitus ſit pauperes & peregrinos hoſpitio ſuſcipere, qui bonæ ſit famæ & opinionis in populo, vt dignus ſit apud quem hoſpitẽtur prædicatores Euangelii.Nullibi enim locorum,deſunt homines veritatis & miſericordiæ amatores.

a & ibi manete, donec exeatis.

a Et cum talem aliquem inueneritis,ad eũ diuertite,& ab eo rogate hoſpitio ſuſcipi: ſuſceptique apud eum maneatis,donec illo in loco permanebitis, nec futili aut leui cauſa mutetis hoſpitiũ.Primum nanque cũ magno iudicio diligendus vobis eſt apud quem hoſpitemini. Nam ſi apud hominem mali nominis demoraremini,vilem redderetis apud homines prædicationem veſtrã. Tales enim haberemini vos , quales habentur illi apud quos demoramini.Nam ita ferè iudicant homines. Cõtra verò ſi apud viros probos & optimi nominis demoremini,& vos ex eorum commercio ęſtimabimini meliores,& veſtra prædicatio erit commendatior.Deinde digno aliquo hoſpite inuento , volo vos non futili aut leui ex cauſa mutare hoſpitium,ne inſtabilitatis notemini, aut tanquam vagabundi habeamini, diſcurrentes de domo in domum,& ne ſcãdalizentur illi qui vos priores exceperunt,ſi ad alios præter rationem tranſieritis,ne etiam ſuſpitio de vobis oriatur quòd delicatiora quæratis,non contenti iis quę primus hoſpes liberaliter obtulerit pro ſua facultate, quę omnia Euãgelicum prædicatorem non decent . Nolo tamen prohibere ex cauſis grauibus vel vrgente neceſsitate,aut ſuadente charitate mutare domicilium,maxime cũ conſenſu & gratia prioris hoſpitis. Neq; etiam prohibeo quin ad eos qui fortè vos inuitauerint ex amore Euangelii poſsitis accedere , cum in hoc meum habeatis exemplum qui facilem me omnibus & humanum præbeo,ſed de mutando loquor diuerſorio & de iure hoſpitii non violãdo ſtatuo.

b Intrantes autem in domum, ſalutate eam dicentes, Pax huic domui.

b Statim verò vt domum aliquã ingredimini,in ipſo ingreſſu offerte illi & omnibus quæ in ea ſunt ſalutationem,dicentes:Pax Dei ſit in domo iſta,& in omnibus qui inhabitant eam:ſic illos beneficio orationis veſtræ in benefaciendo præuenire ſtudete,vt prius illis impendatis ſpiritualia,quàm ab eis ſumatis tẽporalia:ſimul & hoc ipſo ſermonis initio oſtendite,vos eſſe Dei filios, & Dei negocium agentes,vt verè pacificos & pacis nuncios.

c Et ſi quidem fuerit domus digna, ueniet pax ueſtra ſuper eam.

c Et ſi quidẽ in ea domo fuerint filii pacis, ſi homines bonę voluntatis in ea inuenaintur,qui Deũ timeãt,& iuſticiam ſeruent,aut certè in malo nõ obdurati vos ſuſcipiant, veſtræq́; prædicationi ſint credere & obedire parati,habebit locũ illa pax veſtra in eis,& bona illa precatio in cordibus eiuſmodi hominũ faciet fructũ.

d Si autem non fuerit digna,

d Si verò in domo illa non fuerint filii pacis, homines idonei oblatam diuinam pacem ſuſcipere (vtpote ſi in malicia & infidelitate ſint obdurati , nec iuſticiam ſeruantes, nec iuſtitiã volẽtes ſuſcipere , qui in impœnitentia & peccatis ſuis permanere eligunt)ne ſic quidem inuanũ erit prolata pacis bona precatio.

e pax ueſtra reuertetur ad uos.

e Reuertetur enim ad vos pax quã obtuliſtis illis cum fructu ſuo, poſteaquam locũ in illis non inuenit , & licet illi fructũ nullum ex hac precatione accipient,eo quòd repellant pacẽ oblatã , vos tamen merito & fructu veſtro nõ priuabimini,qui quod veſtri erat officii feciſtis, quod bonum & ſalutare erat offerendo,tametſi illi non acceptarent:ad eum modum quo iuſti hominis oratio, quæ fit pro obſtinatis in malo, in ſinum ipſius conuertitur orantis , in eo pro quo funditur nullum fructum inueniens.

f Et quicunque non receperit uos, neque audierit ſermões ueſtros, exeũtes foras de domo uel ciuitate, excutite puluerem de pedibus ueſtris.

f Si autem ad aliquam ciuitatem vel vicum aliquem declinaueritis, vbi neque vos ſuſcipere neque veſtram prædicationem audire voluerint incolæ loci illius , vos poſt oblatam & refutatam tantam gratiam egredientes de domo illa vel ciuitate vel vico, etiam puluerem qui pedibus veſtris adhæſerit ex calcatione platearum vel terræ loci illius,excutite de pedib⁹ veſtris, in proteſtationem quòd non cauſa petendi terrenum aliquid eos acceſſeritis , ſed econtrariò ad præſtandum eis ſalutaria & multò maxima beneficia . Item & in execrationem atque deteſtationem illorum,ad inſinuandum quàm grauis ſuper illos veniet condemnatio . Indicabitur enim hac puluerum excuſsione,quòd in nullo cum eis cõmunicare & participare vultis:quod fieri ſolet , execratis & deteſtandis hominibus.

g Amen dico uobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorræorũ in die iudicij, quàm illi ciuitati.

g In veritate dico vobis,quòd in nouiſsimo die iudicii mitius agetur cum habitatoribus Sodomæ & Gomorræ, quàm cũ hominibus ciuitatis illius:aliqua ex parte ſiue aliqua conſideratione,ſæuerius & durius agetur cum his quàm cum illis,quatenus videlicet hi tantam ſibi vltrò oblatam gratiã noluerunt ſuſcipere,ſed abiecerunt & repulerunt eam , illis verò nun-

quam hæc gratia oblata fuit,& forsitan si oblata fuisset ex animo egissent pœnitentiam. Nihil autem dubium, quin hac ex parte & hac consideratione erit horum damnatio grauior, quàm illorum. Contemptus enim diuinorum beneficiorũ, valde cõtemptoribus aggrauat pondus iudicii. a Vt autem vos mei dilecti Apostoli, contra omnia aduersa quæ vobis poßint occurrere, armemini & præmuniamini (quoniã minus feriunt iacula quæ præuidentur) præmonebo vos de multis & grauibus malis: quæ licet forsitan non in hac prima emißione vobis occurrent, suo tempore tamen post meum à vobis absceßum euenient, & vicißim quæ aduersum illa mala vobis conferentur remedia, prænunciabo: vt sicut nunc in hac vestra prima emißione prõptos vos exhibetis, ita & ad posteriorem illam magis difficilẽ sitis præparati. Hoc itaque scitote in primis, quòd ego cum vos emitto ad Euangelicę prędicationis officium, sic vos emitto tanquam agnos inter lupos, imò in medio luporum. Vos enim homines inuenietis plurimos lupis similes, qui vobis contradicent, qui vos omni ex parte persequentur, qui denique in morem luporum vos discerpere & dilacerare desiderabũt, cum vos interim tanquam oues simplicitatem, humilitatem, & mansuetudinem semper tenere debebitis, & in patientia illorum rabiem sustinere, quantũuis multis & magnis malis vos homines afficiant: vt non putetis vobis statim esse vindictã requirendam vel exercendã in eos qui vobis aduersati fuerint. Non enim vos emitto vt canes inter lupos, aut vt lupos inter lupos, aut vt leones inter lupos, sed sicut oues inter lupos, imò in luporum mediũ. Ex omni enim parte vos adorientur contradictores atque persequutores instar luporum, hinc quidem mundi sapiẽtes, illinc mundi potẽtes, hinc Iudæi, illinc gentiles, hinc amici, illinc inimici, atque ita in reliquis. b Volo ergo vos prudentiam habere serpentinã, prudentiam fidei bonã, & columbinam simplicitatem: quibus duabus rebus omnẽ luporũ rabiem non pertimescetis, imò superabitis & superuincetis in omnibus malis. Serpentũ hæc est prudentia, aures suas obturare magis & incantatoribus, ne carminum suauitate educantur de petra aut cauerna in qua latitant, & in captionẽ veniant, sicque seipsos velut surdos faciunt ne incantati decipiantur. Hanc prudentiã vos imitari opus, vt aures vestras ad omnia vana fabulamenta mundi sapientum & cuncta promissa mundi potentum obstruatis, neque vllis suasionib⁹ aut promißis à semel suscepta fide & doctrina veritatis poßitis auelli, vt tanquam surdi his omnibus nihil moueamini. Nam his si aurem præbere velletis, facile vos sapientes incantatores fallerent, & ab ea in qua benè securi latitatis fide veritatis, educerent in damnationis laqueum. Est item prudẽtia serpentum, si quando deprehendãtur atque cedantur, super omnia capitis curam gerere, corpusque totum libenter verberibus exponere, vt caput in petra aut angusto foramine saluent, salua sibi putantes omnia, si caput seruent. Ita euãgelicos prædicatores, quod in ipsis est, caput fidem veritatis & Christum veritatem omnib⁹ decet præponere, libenterque pro eo capite seruando in quo vita est, corpus quibuslibet paßionibus expendere: vt omnia sibi salua putent, donec Christum teneant & fidem eius illæsam custodiãt, nihilque detrimentum aut damnum existiment, modo illum non perdant. Hoc præterea in serpentibus prudentiæ magnæ naturaliter inditæ est argumentum, quod erga aduersarios aut eos quibus nocere volunt non viribus agunt, sed astutia siue prudentia. Taciti enim obseruant opportunitatem venenũ suum emittendi, neque illud nisi commodißimo tempore & modo effundunt, vt sic præualeant. Cum enim corporis molem non habeant magnam comparatione ad cætera animalia, neque instrumenta valida ad pugnandum cum impetu, sed tantum venenum habeant quo quicquam agere poßint, cautè sibi prospiciunt, vt illud effundant quàm cautißimè & ad nocendum quàm possunt efficacißimè. Sic & Euangelii prædicatoribus agendum est nõ potentia aut viribus magno cum impetu, sed magis prudentia, obseruando tempus quo cõmodius, & modum quo maiori cum gratia & efficacia valeãt proferre sermonem Euangelicũ, qui est velut salutare quoddam venenum, quod vbi cum opportunitate & efficacia immissum fuerit hominibus ad cor vsque penetrans, & intima contingens, hominem facit sibi ac mundo salubriter mori ac Deo viuere. Sic enim fidelis & prudẽs seruus, quem dominus super familiam suam cõstituit, p-

a Ecce ego mitto uos sicut oues in medio luporum.

b Estote ergo prudentes, sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.

uidere debet,vt in opportuno tempore det illis mensuram tritici. Nõ putetis rem Euangelii clamorum impetu agendam, sed cum prudentia & mansuetudine . Cum hac autem serpentina prudentia volo coniunctam esse columbinam simplicitatem. Quemadmodum enim colũba animal est simplicissimum , dolum & omnem simulationem penitus ignorans,neque aliud vnquam exterius ostendens,quàm intus meditetur:sic omnino synceros & rectos absque dolo & simulatione decet Euangelii prædicatores. Cum enim in omnibus hominibus sit execrabilis duplicitas,tum maximè in prædicatoribus syncerissimi & simplicissimi Euangelii. Prudentes enim vos esse volo,sed sicut serpentes bona salutari dignaque imitatione prudentia : non autem sicut vulpes mala & dolosa astutia. Volo item vos simplices esse,sed sicut columbas rectitudinis synceritate,non autem sicut asinos ignorantiæ stoliditate.

a Cauete autem ab hominibus.

a Attendite autem,ne cuilibet vos credatis:sed cauete vobis ab hominibus , & cautè attendite quibus fidatis aut vosmetipsos credatis.

b Tradent enim uos in concilijs,
c & in synagogis suis flagellabunt uos,
d & ad reges & præsides ducemini,
e propter me,
f in testimonium illis & gentibus.

b Futurum est enim,vt persequutionem grauissimã vobis suscitẽt homines,tradituri:id est,delaturi vel exhibituri vos ad concilia & consessus iudicum,tanquã reos qui puniamini: c & in locis publicis vbi omnes conueniunt,palàm vos cedent flagellis,tanquam flagitiosos homines. d Super hæc etiam coram regibus & præsidibus,tanquam rei sistemini,vt de vobis fiat quæstio & feratur iudicium. e Patiemini autem hæc omnia,nõ tanquã malefactores propter vestra facinora, sed vt veritatis confessores & prædicatores , propter fidẽ nominis mei & prædicationem doctrinæ meæ. f Eueniéntque vobis illa omnia, in testimonium ipsis Iudæis atque Gentibus. Per has enim persequutiones,quas pro meo nomine proque mea doctrina sustinebitis,clarificabitur & commendabitur mirum in modũ doctrina veritatis, & palàm omnibus perefficax testimonium illi perhibebitur , tam apud Iudæos quàm apud Gentiles. Cum enim doctor tam constanter quamlibet magnas persequutiones sustinere nõ trepidat,pro eo quod docet, vehemẽter suam doctrinam tali constantia & patientia commodatam reddit apud illos coram quibus talia passus fuerit:& quanto pluribus in locis, quanto apertius,quanto crudelius,aduersum vos sæuitum fuerit à persequutoribus,tanto maius,latius & firmius erit testimonium veritatis: ita vt persequutionum harum occasione , & plurimum & celerrimum profectum sit habiturum Euangelii negocium . Ita, disponente Deo, ad gloriam cedet Euangelii & populorum salutem , quod impii persequutores in contrarium finem egerint.

g Cum autem tradent uos,

g Ne verò tantorum malorum terrore,infirma adhuc vestra corda frangantur,post enarrata mala quæ vobis suo tempore occurrent perferenda, subiungam euestigio quæ vos aduersum illa abundè valeant consolari . Et primum quidem, ne fortè vestram vilitatem considerantes,obiiciatis , quo pacto id fieri possit,vt vos homines rudes,indocti,& prorsus elingues,siue ineloquẽtes , ita coram regibus & præsidibus , sapientum quoque synagogis & consiliis,pro vestræ fidei defensione dignum quicquam agere valeatis.

h nolite cogitare,quo modo aut quid loquamini.

h Illud vobis prædico,vosque præmoneo,cum in eum articulũ vos deuenire cõtigerit, vt tradamini ad concilia aut corã regibus aut præsidibus sistamini,vt omnem tunc abiiciatis sollicitudinem, neque quicquam sitis anxii de responsione aut defensione,quomodo videlicet,aut quid sitis coram illis responsuri.

i Dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini.

i Dabitur enim vobis subitò,in illo articulo,quid loquamini:inspirabit suggerétque vobis Deus, per spiritum suum sanctum,sermonem congruum & efficacem, tum ad veritatem Euangelii validè confirmandam , tum ad contrariam falsitatem atque impietatem dilucidè redarguendam , iuxta quod Deus ipse pro auditorum conditione quàm conuenientissimum iudicauerit.

k Non enim uos estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri, qui loquitur in uobis.

k Non enim vos illi estis qui tunc loquemini , ac proinde vobis non est laborandũ,vt ex vobisipsis aut vestro ingenio proferatis elaboratũ sermonem: sed spiritus patris vestri cælestis,cuius negociũ agitis,ipse vobis commodum & efficacem suggeret sermonem,ad rationabilem defensionem eius,quam ex ipsius mandato prædicabitis,Euangelicæ doctrinæ. Vos proinde super huiusmodi omnem sollicitudinem anxiam deponite,suum patri negocium commendantes . Est enim illi indubiè cordi & curæ,suum negocium:vestri autem est officii, ea quæ ipse dederit atq; suggesserit ĩtrepidè eloqui,atq; ĩ ipsum pleno corde cõfidere.

l Tradet autem fra-

l Tanta autẽ propter fidẽ nominis mei inter homines vẽtura est

ter fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filij in parentes, & morte eos afficient:

a & eritis odio omnibus hominibus, ꝓpter nomen meum.

b Qui autem perseuerauerit usque ĩ finem, hic saluus erit.

c Cum autem persequentur uos in ciuitate ista, fugite in aliam.

d Amen dico uobis, non consummabitis ciuitates Israel, donec ueniat filius hominis.

e Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum.

f Sufficit discipulo, ut sit sicut magister eius:

g & seruo sicut dominus eius.

h Si patremfamilias Beelzebub uocauerũt, quantomagis domesticos eius?

i Ne ergo timueritis eos.

k Nihil enim est opertum, quod non reueletur: & occultũ quod non sciatur.

dissensio & persequutio, vt ii etiã qui naturali vinculo alioqui sunt coniunctissimi, naturalis propinquitatis velut obliti, inuicem se persequantur: ita videlicet, vt frater incredulus fratrem fidelem tradat in mortem, & pater infidelis filium fidelem: imò filii paternam reuerentiam cõtemnentes, crudeliter aduersum parentes insurgent, agentq; aduersum eos, vt sumatur de ipsis vltio, & tãquam sacrilegi aut blasphemi mortis pœna plectantur. a Et (vt paucis expediam) toti mundo eritis exosi, ab omnibus hominibus mundanis & incredulis spernemini, & contradictionem patiemini, propter confessionem nominis mei, & prædicationem doctrinæ meæ. b Verum in his omnibus, qui perseuerauerit vsque in finem, qui forti & infracto animo mala hęc omnia pro me per patientiam sustinuerit, vt non propterea veritatem deserat vitę vel doctrinę, hic tãquam legitimus agonista siue certator, coronabitur: id est, pro fideli ministerio coronam accipiet vitæ & salutis ęternę. Non enim qui bene inceperit, aut ad tempus aliquantum fidelis permanserit, postmodum resiliens, coronam meretur: sed qui ad mortem vsque fidelis fuerit. c Hoc autem vobis ad qualemcunque etiam temporalem consolationem permitto, imò pro Euangelii fructu, ac populorum spiritali vtilitate, pro loci & temporis opportunitate consulo, vt cum vos persequentur aduersarii veritatis in ciuitate vna, liberè ad aliam fugiatis, vt illic verbum Dei prædicetis, quod altero in loco repellitur: nisi forte aliquando casus se offerat, vt infirmis scandalo sit futura vestra fuga. Tunc enim necesse vos erit, pro gloria Dei & gregis salute vltrò etiam animam ponere, quomodo ego voluntariè in manus hostium sum daturus animam meam pro salute populi. d Illud autem in veritate dico vobis, quòd non consummabitis sic fugiendo omnes ciuitates Israel, donec veniat & se ostendat filius hominis: antequam peragraueritis omnes ciuitates Israel, omnes ciuitates fidelium, tempestiuè ego vobis adero, atque succurram, vos confortaturus & consolaturus, vel persequutionis sæuiciam mitigando, vel ad meipsum vos assumendo post labores in requiem. e Pręter autem supradicta, magnũ vobis in tantis malis debet esse solatium, consideratio eorum quæ prior ego magister vester & dominus pertuli, & quotidie perfero, causa Euangelii. Nõ enim debet discipulus se maiorem facere magistro suo, neq; seruus debet se maioris æstimare quàm dominus sese æstimet, vt erubescat aut recuset discipulus agere vel perferre, quę magister non erubescit aut recusat facere vel sustinere, aut indigna sibi putet seruus quę libenter sustinet dominus. f Satis autem erit discipulo, imò abundè multum erit, & nimis quàm ipsius conditioni debeatur, si æqualis habeatur suo præceptori, si nihil indignius perferre aut facere cogatur, nisi quod ipse quoque magister subinde facit aut sustinet. g Sic & seruo satis esse debet, imò abundè multum est, si hac in parte æqualis habeatur suo domino, si non durius tractetur, si non indigniora ei proponantur aut fiant, quàm suo sint proposita aut facta domino. Alioqui etiam ad indigniora & grauiora meritò parati esse debent serui & discipuli, quanto est ipsorum conditio inferior magistrorum & dominorum conditione: & magnum debent reputare, si non duriosa ipsis proponantur, quàm dominis aut magistris. h Si igitur me vestrum dominum & magistrum & quasi patremfamilias, qui toti vestro collegio præsum sicut paterfamilias in sua familia: me (inquam) si indignis cõtumeliis & probris affecerunt, vocantes me Beelzebub: id est, hominem magum & cũ dæmone Beelzebub pacta habentem, dicentes in nomine Beelzebub me eiicere dæmonia, & alia huiusmodi multa: si mihi sic talia probra ingerunt, & contradictiones suscitant, post paululum etiam maiores excitaturi: quid mirum, si vos meam familiam, meos domesticos, meos seruos, discipulos, & filios, similibus afficiant opprobriis? i Non ergo debebitis admirari, cum senseritis vobis contradictiones, & persequutiones propter Euangelium excitari: recogitantes, quòd & mihi prius longè etiam maiores excitarunt. Eritque istud in me exemplum, vobis ad confortationem & consolationem, vt nequaquam illos timeatis qui vos persequuntur, sic vt propter illorum rabiem vel omittatis vel peruertatis vitę aut doctrinę veritatem: sed meo exemplo fidenter eam eloquamini, & in ea ad finem vsque perseueretis. k Et meritò sanè pro nihilo contemnere debetis hominũ contradictiones atque blasphemias, cogitantes, quòd nouissimi dies iudicii omnia declarabit, & quales vos

ſitis qui blaſphemamini,& quales ſint illi qui vos ita blaſphemāt. Nihil enim nunc eſt tam opertum,tam abſconditum, tam latens apud homines,quod non in illo die reuelabitur,ſiue detegetur, fietq́ue palàm omnium oculis : & nihil omnino tam occultum, quod non tunc ab omnibus cognoſcetur. In die enim illa domini, vnuſquiſque qualis ſit declarabitur , domino illuminante abſcondita tenebrarum, & manifeſtante conſilia cordium:& tunc laus erit vnicuique à Deo. Propter quod paruipendere debetis quales nūc apud homines habeamini,necvobis quicquā curæ eſſe debet,quòd ab hominibus nunc contradictiones & perſequutiones patimini. Non enim reſpōdebit dies illa huic tempori,neque iudicium illud reuelatis abſconditis,iudicio hominum erit conforme quod nunc fit in tenebris. Illic enim mutatis vicibus boni videbuntur,qui hîc æſtimabantur mali,illic in honore cernentur, qui apud homines habebantur contemptui , illic apparebunt glorioſi, qui hîc fuerunt deſpecti,& omnino admirabilis erit iudiciorum commutatio.

a Quod dico uobis in tenebris, dicite in lumine:
b & quod in aure auditis, prædicate ſuper tecta.

a Huius rei conſideratione roborati, fiducialiter agite, & quæ nunc quaſi in occulto à me auditis, cum tempus aduenerit , palàm omnibus prædicate in lumine: b & quæ nunc quaſi ſecretò,& velut in aure auditis,prędicate etiam ſuper tecta:id eſt,in locis maxime publicis. Hoc volo Euangelii doctrinam quam nunc apud me agentes auditis , quaſi in tenebris & quaſi in aure,eo quòd nondum aduenit tempus publicationis Euangelii, quod poſt meam in cælos aſcenſionem erit (propter quod adhuc tantum in paruulo Iudææ loco illam prædico quaſi in tenebris & quaſi in aure,ſi conferatur ad publicū totius orbis, cui poſtmodum erit prædicanda) item quam magna ex parte ſecretò & ſeorſum à turbis inidoneis vos doceo , eo quòd vobis datum ſit noſſe myſterium regni Dei,non ita autem apertè turbis omnibus. Hanc,inquam,Euangelii doctrinam per vos meos apoſtolos poſt meam in cælos aſcenſionem prędicandam eſſe per orbem vniuerſum,palàm omnibus hominibus(ſicut qui in lumine loquitur & ſuper tecta, omnibus palàm loquitur)ita vt in omnem terram ſit exiturus ſonus prædicationis veſtrę, & in fines orbis terræ vèrba veſtra procedant.

c Et nolite timere eos qui occidunt corpus,
d animam autem non poſſunt occidere.

c Nequaq̄ verò ab hac audacia ſiue confidentia abſtrahere vos debebit timor principū& potētum huius ſæculi,qui poteſtatem habēt vos ſecundū corpus occidēdi, vitamq́ue hanc corporalem ſiue tēporalē per vim auferendi: d cæterum, animam ipſam aut hominem ſecundum animam,non valent occidere,ita vt animam poſsint deſtruere,efficereq́ue vt ipſa pereat. Nulla ſiquidem virtus creata animam hominis poteſt occidere vel deſtruere . Poteſt quidem homo per corporis læſionem ineptum reddere corpus inhabitationi animæ ,per diſſolutionē proportionis quæ ineſſe debet corpori, vt inhabitet ipſum atque informet anima, ſicq́; per actionem in corpus & lęſionem eius poteſt efficere , vt cogatur anima emigrare & ſeparari à corpore. Illud tamen non poterit quæcunque potentia,etiamſi omnium principum vires in vnum conglomerētur,vt vnius hominis vel infimi animam occidant. Hominis enim anima immortalis eſt & incorruptibilis , neque vllam paſsionem ſui corruptiuam in ſe poteſt à quocunque corporali agente quantumuis potentiſsimo ſuſcipere.

e Sed potius timete eum, qui poteſt & animam & corpus perdere in gehennam.

e Vultis autem cognoſcere, quis vobis ſit iure & ſeriò timendus? Ille nimirum, qui poteſtatem habet non ſolum corporis, verumetiam animæ, vtrunque horum æque habens ſuæ iuſsioni ſubiectum,poteſtq́ue non dico corpus tantum occidere, non dico etiam animam occidere(nam id pro nihilo ducerent carnales homines,qui ſibi optarent mortem,beſtiarum morti ſimilem) ſed corpus ſimul & animam:id eſt, totum hominem ſecundum vtranque ſui partem perdere perditione ęterna,& coniicere in ignem æternum & inextinguibilem . Hic proculdubio iure eſt metuendus:non autem timendi ſunt illi,qui tantum poteſtatem habēt corporis occidēdi, quod fidelis & pro iuſtitia moriens nihili debet æſtimare,imò tanquam lucrum deputare,vtpote per quod citius ad coronam pertingit, & multis malis eximitur. Hac conſideratione ſi quando vobis vanus vllus timor occurrat potentum huius ſæculi,ex parte fragilis corporis, quod naturaliter pœnas & mortem horreſcit:illum repellite & abiicite, attendentes ex parte altera,illa multo magis metuēda æterna ſupplicia,quæ tam corpori quàm animæ ſunt pręparata,ſi inordinato timore veritatem vel vitæ vel doctrinæ dereliquerit:vt ſic velut clauus infirmior validiori clauo pellatur. Neque hæc di-

co quòd velim vos filios & amicos meos timore cogi tormentorum inferni, (absit enim vt seruilem hunc affectum in vobis probem vel exigam: quum non sit timor in charitate, sed ipsa eum foras mittat, quam super omnia vos habere volo) sed vt habeatis quomodo timorem inordinatum, qui facile vobis è corporis sensitiuo affectu potest suggeri vel incuti, etiam contrario timore valeatis facillime depellere. Quemadmodum enim delectatio maior expellit minorem, eiusq; facit obliuisci hominem: similiter tristitia maior obliuisci facit & quasi aufert minorem, spes item maior minorem: sic & timor maior de malis videlicet multo grauioribus facillime timorem pellit minorem, vtpote malorũ incomparabiliter minorum. a Debet quoque plurimũ vos consolari contra omnia quæ obuenire vobis possint, fides & cõsideratio diuinę prouidentiæ: quam non dubium est Deo erga suos fideles esse maximam, id quod vel ex vilibus animalculis cognoscitur. Quid enim apud homines vilius æstimatur passeribus, quorum duo vno asse væneunt, nummo minimo? Attamen quantumuis illi sint hominibus viles, est nihilominus Dei tanta erga ipsos prouidentia, vt nec vnus ex illis super terrã cadat, vel morte deficiat, sine prouidentia, scitu, & permissione patris cęlestis. b Quòd si tanta est Dei erga passerculos illos prouidentia, vt nec vnus ex eis, quum tam sint multi, super terram cadat mortuus, nisi Deo permittente, neque ante tempus definitum & metam præstitutam vitę ipsorum: proculdubio magis iustum est, Dei prouidentiã erga vos esse maximam: tantam vtique, vt etiam capillos capitis vestri omnes numeratos habeat, neque vel capillus vnus de capite vestro possit decidere, sine Dei scitu & permissione: id est, vt vos & vestra omnia sua prouidentia curet diligentissime. c Non igitur est quod timeatis, meritò omnem debetis inanem eiusmodi timorem abiicere, qui vobis possit in Euangelii negocio impedimentum præstare. d Nihil enim dubium, quin vos multis passeribus sitis meliores, quin vos pauculos pluris faciat Deus, quàm plurimos passeres. Vnde si nec vni ex illis mali quicquam contingit sine Dei prouidẽtia, scitu, & permissione, vobis quoque persuasissimum esse debet, nihil posse à quoquã vobis mali (etiam quod ad corpus attinet) euenire sine prouidentia, scitu, permissione, & dispositiõe Dei. Quod si creditis, vt credere certè debetis, meritò timorem debebitis omnem abiicere. Diuinæ enim bonitati confidendum est, quòd nihil ipsa circa vos fieri permittet, nisi quod suo honori & vestræ saluti erit quàm maxime conueniens. Debet autem fidelibus suprema esse consolatio, diuinæ voluntatis circa eos adimpletio: debetque hoc summum esse vestrum desiderium, vt Dei voluntas, & prouida eius dispositio impleatur in vobis, quicquid tandem statuerit, siue ad vitam siue ad mortem: scientes, quoniam diligentibus Deum, omnia cooperabuntur in bonum. e Denique, si præmium spectetis quod Euangelii mei constantes prædicatores manet, illud generali pollicitatione vobis enuncio, quòd quisquis in hoc mundo me coram hominibus constanter & perseueranter confessus fuerit, primũ quidem vita & opere secundum Euangelium meum vitam dirigendo, deinde etiam verbo pro loco & tempore, vbi gloria Dei & proximorum vtilitas suaserit Euangelicam veritatem confitendo & prædicando: sicque in hac confessione ad finem vsque perseuerauerit, hũc ego vicissim confitebor, & agnoscam, tanquam meum seruum fidelem & filium, in die iudicii, coram patre meo cælesti, vt mercedem beatæ retributionis ab eo accipiat. f Exaduerso autem, qui me negauerit coram hominibus, quacunque tandem occasione: qui vel concupiscentia abstractus, vel timore malorum deterritus, aduersus meam doctrinam quicquam egerit vel dixerit, aut certe Euangelicam veritatem, vbi incumbit necessitas subticuerit & dissimulauerit, huiusmodi hominem ego vicissim reiiciam tanquã ignotum, coram patre meo cælesti, in die iudicii, quando coram patre meo venturus est ad examen iudicii, testimonium perhibebo aduersus illum, quòd non eum agnoscam inter seruos & filios meos. Videat proinde quisque vt mihi nunc inueniatur fidelis in confessione Euangelii, tam in verbo, quàm in opere, quisque pro data sibi gratia & iniuncto officio: vt in die illo vicissim ego eum agnoscam, & fidelis retributor inueniar. Soli autem oris confessioni & vocali prædicationi meæ doctrinæ, nemo fidat, quoniam si quis ore confiteatur se nosse me, factis autẽ negauerit: si labiis me honorauerit, cor autem lon-

a Nónne duo passeres asse uæneũt? et unus ex illis nõ cadet super terram sine patre uestro.

b Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt.

c Nolite ergo timere:

d multis passeribus meliores estis uos.

e Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo, qui in cælis est.

f Qui autem negauerit me corã hominibus, negabo & ego eum coram patre meo, qui in cælis est.

a Nolite arbitrari, quia pacẽ uenerim mittere in terram.
b Nõ ueni pacem mittere, ſed gladium.

c Veni enim ſeparare hominem aduerſus patrem ſuum, & filiam aduerſus matrem ſuã,
d & nurum aduerſus ſocrum ſuam:
e & inimici hominis, domeſtici eius.
f Qui amat patrẽ aut matrem pluſquam me, non eſt me dignus.

g Et qui amat filium, aut filiã ſuper me, non eſt me dignus.

h Et qui non accipit crucem ſuam, & ſequitur me, non eſt me dignus.
i Qui inuenit animam ſuam, perdet illam.

k Et q perdiderit animã ſuã propter me, inueniet eam:

gè à me abfuerit:hic non exiſtimet ſe à me cognoſcendũ. Audient enim omnes iniquitatis operatores, Non noui vos. Diſcedite maledicti. Similiter nemo ſibi ſatis putet, quòd ore non abnegauerit, aut verbis nõ contradixerit doctrinæ meæ. Quicunque corde & factis negauerint:audient in die illo, Non noui vos, diſcedite maledicti. a Nemo vero conturbetur aut ſcandalizetur, ſi ex prædicatione doctrinæ meæ videat mirandos tumultus & contradictiones grauiſsimas oriri, & omnia in mundo miſceri tumultibus. b Non enim veni vt mundo adferam pacem terrenam & temporalem, per quam ſecuri & quieti in ſuis peccatis homines permaneant:ſed veni vt mittam gladium : id eſt, ſeparationem & diuiſionem, ac bellum bonum inter homines, quo mala illa pax diſrumpatur, ad ſalutem multorũ, qui per ſeparationem à malis ſaluabuntur, vbi alioqui in pace illa mala periiſſent. Ad hoc enim veni, & ad hoc à patre miſſus ſum, vt teſtimonium perhibeam veritati : ad quam teſtificationem pax mala ſoluetur, & bellum bonum ac ſeparatio bona conſequetur, ſic verbo Dei quaſi gladio multos abinuicem diuidente, qui antè erant coniunctiſsimi. c Ex eo nanque ad quod à patre miſſus veni, talis conſequetur diuiſio, vt ſeparetur ac diuidatur filius aduerſus patrem ſuum, & filia aduerſus matrem ſuam, quorum tamen eſt naturaliter ſumma coniunctio, & ſummus conſenſus. d Diuidetur item nurus aduerſus ſocrum ſuam, & gener aduerſus ſocerum, quorum eſt tamen ex affinitate matrimoniali ſumma coniunctio. e Et perſequutionem patietur qui credere voluerit Euangelio, ſentietque inimicitias, ab iis qui ſunt domeſtici eius, qui ſunt ſibi vel conſanguinitate vel affinitate coniunctiſsimi : quæ ſanè perſequutio, multam habebit afflictionem. Tanto enim grauius fit homini malum quod patitur, & tanto affligit vehementius, quanto eum qui mala infert minus æquum erat malefacere, & magis iuſtum benefacere. f In Euangelii autem negocio exuendus eſt omnis affectus inordinatus cuiuſcunque rei, etiã natura coniunctiſsimæ:neque quicquam omnino poteſt in affectu præponi mihi & meo Euangelio: talemque eſſe oportet eum, qui meus diſcipulus & Euágelii miniſter eſſe voluerit, vt potius omnia perdat, & abneget, quàm offendat in me vel in Euangelium. Vnde, ſi quis patrẽ aut matrem amat pluſquam me, qui illos in affectu mihi prȩponit, ſicvt me malit meamque doctrinam deſerere, quàm patrem aut matrem abnegare, hic proculdubio non eſt idoneus qui meus ſit aut dicatur diſcipulus & ſeruus. g Similiter deorſum deſcendendo in generationis linea, ſi quis filium aut filiam mihi præponat vel Euangelio, ita vt propter amorem erga filios paratus ſit relinquere me vel Euangelium, non eſt eiuſmodi dignus qui dicatur meus ſeruus aut diſcipulus. Attamen ſunt hæc iam dicta inter omnia quæ ſunt in mundo homini coniunctiſsima: pater quidem & mater in generationis aſcenſu, filius autem & filia in generationis deſcenſu. Patri enim & matri supernè coniunctus eſt homo, vt aliquid eorum:& ipſi interim infernè coniuncti ſunt, filius & filia, vt aliquid ipſius. Quòd ſi nec iſta quæ natura homini proximè coniunxit, & ad quæ amorem indidit naturalẽ, licet mihi præponere, quanto minus reliqua quæ non ſunt ſic coniuncta homini, ſed prorſus extranea, vtpote aurum, argentum, prædia, poſſeſsiones, & huiuſmodi?

h Addo & illud : Si quis non accipit crucem ſuam in humeros, & ſequitur me, ſi quis non paratum ſe offerat animo, pro amore meo & Euangelio, quiduis quantumlibet durum aut probroſum, etiam vſque ad ſupplicium & ignominiam crucis ſuſtinere, atque ita mihi in patientia fideliter & indiuiſè adhȩrere, meaque ſequi veſtigia : qui huiuſmodi (inquam) non fuerit, non eſt idoneus vt meus dicatur diſcipulus. i Eſt autẽ perutile, ſic omnia propter me contemnere, etiã propriã corporis vitam: & exaduerſò maximum adfert homini detrimentum, affectu inordinato quicquã mihi præponere, ipſam etiam corporis vitam. Qui enim inordinato affectu ſuam vitam temporalem diligens, eam in hoc mũdo inuenire & cuſtodire laborat, potius me relinquere, quàm vitam corporalem perdere volens, hic inordinato tali affectu quo creaturam præponit creatori, cauſa eſt ſibiipſi perditionis & damnationis æternæ. k Contra verò, qui nunc paratus eſt propter me & Euangelium perdere animam ſuam, eligens magis temporalem vitam perdere, quàm me aut doctrinam meã abnegare, hic fideli illa dilectione qua me ſuper omnia diligit, animam ſuam ſaluam faciet in vitam æternam:

& quam in hoc mundo videbatur perdidisse, in vita æterna inueniet. Et si animam perdunt qui vitam corporis, inter omnia temporalia bona rem nobilissimam, mihi præeligunt: quanto magis perdunt animas, qui bona externa res vilissimas mihi præferunt, sic vt propter ea inuenienda vel seruanda me aut meam doctrinam abnegent? a Huiusmodi autem dignos & fideles meos discipulos in quanto precio ego habeam, quantæque sint apud patrem æstimationis, breui vobis verbo aperiam. Tanti (inquam) ego facio vos fideles meos discipulos, & omnes futuros vestri similes, vt quicquid vobis beneficii impensum fuerit, tanquam meis discipulis, vtpote si quis vos hospitio susceperit, aut aliud quodlibet humilitatis obsequium vobis præstiterit, id ego mihi factum putem: & tali remuneratione dignabor, ac si mihi beneficium tale fuisset impensum. b Qui autem me recipit, non se putet purum tantum hominum istum recipere, sed patrem meum cælestem in me recipit, qui in me habitat, & qui me misit: reputat pater sibi impensum beneficium, quodcunque mihi aut meis membris impenditur: & tali remuneratione beneficium illud dignabitur, acsi sibi fuisset impensum. c Qui susceperit quempiam Prophetam, siue doctorem aut prædicatorem veritatis, sub hac ratione & consideratione quatenus eiusmodi est: id est, quoniã Propheta est, vel prædicator veritatis, hic particeps efficietur mercedis illius quæ debetur Prophetæ. Quoniam enim non potest suum officiũ recte exequi Propheta, vel doctor, nisi secundũ corpus sustentetur, quasi Prophetam adiuuat, qui eum suscipit & sustentat: sicque velut illi collaborans, meritò particeps efficietur mercedis Prophetæ. d Imò qui iustum quemlibet susceperit, etiamsi Propheta ille non fuerit, modo eum suscipiat in nomine iusti, ea videlicet ratione & consideratione, quoniã iustus est & Dei seruus, particeps erit mercedis iusto illi debitæ, propter temporale quod iusto præbet subsidiũ, quod illi ad seruiendum Deo est necessarium. Signanter dico, in nomine Prophetæ, in nomine iusti: quoniam si propter cognationem, aut aliam aliquam occasionem, vel causam benefaciat quis iusto vel Prophetæ, non ob hoc mercedem accipiet iusti vel Prophetæ: eo quòd non in nomine iusti vel Prophetæ id fecerit. Nam licet idem sit factum vel beneficium exterius, eiusdem tamen non est apud Deum meriti, quod longè dispari exhibetur intentione. Qui enim in nomine Prophetæ vel iusti alicui benefacit, Deum in intentione habet, & propter Deum facit quod facit. Non ita, qui vel propter cognationem, vel propter temporale commodum, vel propter aliquid huiusmodi: e neque solũ mercedem habebunt apud Deum qui magnis Prophetis & insigniter iustis benefaciunt, neque ii solum qui magnis beneficiis illos afficiunt, vt qui suscipiunt hospitio, & præbent vitæ necessaria, (quod non est nisi diuitum) verumetiam qui minimis, & secundum humanam æstimationem vilissimis meis seruis, vel exiguum aliquod beneficium impenderint. Vnde illud in veritate dico vobis, quicunque vel minimũ aliquod obsequium aut beneficium impenderit vni alicui ex vilissimis & abiectissimis discipulis ac seruis meis, vtpote si vel poculum aquæ frigidę porrexerit ad bibendum, quod sanè perexiguum & minimũ est beneficium: si tamen id quantulumcunque sit impendat illi in nomine discipuli, ea videlicet ratione & consideratione quatenus meus discipulus & seruus est, non manebit illud misericordiæ & charitatis opus apud me ac patrem meum irremuneratum. Propter quod, meritò omnes homines laborare debent, & pro viribus conari, vt vobis vestrisque similibus in corporis necessitatibus (sine quibus Deo seruire non valetis) pro facultate sua subueniant, posteaquam tam certa promittitur retributio benefacientibus.

a Qui recipit uos, me recipit.

b Et qui me recipit, recipit eum qui me misit.

c Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet.

d Et qui recipit iustũ in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.

e Et quicũque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ, tãtum in nomine discipuli, amen dico uobis, non perdet mercedem suam.

ANNOTATIONES IN CAP. X.

Dedit illis potestatem spirituum immundorum.) Hoc est, super, vel contra immundos spiritus, quomodo in vulgatis Græcorum codicibus legitur, κατὰ ἀκαθαρτων πνευμάτων: id est, contra vel super immundos spiritus. ¶Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc &c.) Apostolorum nomen dicitur à Græco verbo ἀποςελλω apostello, quod significat emitto, vel à me mitto. Hinc Apostoli dicuntur, quasi à Christo missi in mundum, gratia prædicandi Euangelii: qua ratione etiam Christum Paulus in epistola ad Hebræos appellat Apostolum, quoniam à patre fuisset missus in mundum. Ponitur hoc ipsum verbum paulo pòst, cum dicitur: Hos duodecim misit Iesus, pręcipiẽs eis, &c.

❡Philippus & Bartholomæus,Iacobus Zebedæi,& Ioannes frater eius.) In vulgatis Grecorum cõdicibus,Iacobus & Ioannes, priori loco ponuntur ſtatim poſt Petrum & Andream, quo ordine etiam apud Marcum & Lucam enumerantur . Imò apud Marcum etiam Andreæ præponuntur ſtatim poſt Petrum,ſub appellatione Boanerges,quod eſt filii tonitrui. ❡Simon Chananæus , & Iudas Scariotis.) Non eſt exiſtimandum nomen Scariotis eſſe caſus genitiui locum ipſum ſimpliciter ſignificans,vt idem ſit Iudas Scariotis,quòd Iudas à Scariote.Eſt enim caſus nominatiui,videturq́ue dicendum per e in vltima Scariotes.Nam Græce eſt ὁ ἰουδας ἰσκαριώτης.Solet autem η i longum apud Latinos in e mutari, quoties Græcis vocabulis vtuntur Latini, vt vbi per duo η longa Græci dicunt προφητής prophitis, nos dicamus prophetes vtroque i longo in e longum mutato . Videtur igitur & hîc dicendum Scariotes caſu nominatiuo.Addunt quoque Græci iota in principio, dicentes Iſcariotes, ſed Latini omittunt primam literam. ❡Ad oues quæ perierunt domus Iſrael.) Verti poterat,ad oues perditas domus Iſrael.Sic enim per participium Græce dicitur πρὸς τα πρόβατα τά ἀπολωλότα. ❡Appropinquabit regnum cælorum.) Græce per præteritum dicitur,appropinquauit:id eſt,iam propè factum eſt,iam inſtat,tanquam venturum in proximo.Eandem quoque ſententiam noſtra lectio habet per futurum.

❡In zonis veſtris.) In zonis, id eſt,quod nos modo dicimus in crumenis vel burſis quas vocant,quod ſoleant in zonis æs ligatum geſtare. ❡Salutate eã,dicentes:Pax huic domui.) In vulgatis Grecorum codicibus totum illud omittitur,dicentes:Pax huic domui,tantum eſt,ſalutate eam. ❡Et quicunque non receperit vos.) Videtur impropriè dictum,quicunque non receperit vos, in hunc ſenſum:Vbicunque non receperint vos,vel vbicunque non fueritis recepti.Et reſpondet aptè quod ſequitur, exeuntes de domo vel ciuitate illa &c.Non enim ad ſingulas perſonas attinere iſtud videtur. Alioqui non dubiũ, quin in omni ciuitate & loco multi erant qui non erant recepturi neque audiri Apoſtolos. Nulla enim tam bona fuit ciuitas,in qua non magna populi multitudo(vt eſt veriſimile) permanſit incredula,conuerſis paucis electis ad prædicationem apoſtolicam.Mirandum ergo fuiſſet,ſi Apoſtoli aduerſum ſingulos à quibus nõ reciperentur,ſic puluerem deberent excutere,ſed aduerſus locum dirigi videtur hic ſermo, vbi communitas ipſa tota vel ex eis plurimi & præcipui illos nollent recipere : quemadmodum de Geraſenis legimus,quòd exierunt de ciuitate obuiã,imò vt ſcribit Matthæus ,tota ciuitas exiit obuiam Ieſu,& viſo eo,rogabant eum vt diſcederet ab eorum finibus:vbi innuitur ciuitatem illam totam Chriſtum non ſuſcepiſſe,quem rogabant abſcedere:propter quod,etiam prædicationis eius beneficio illo in tempore fuit priuata.Clarius hanc ſententiam indicat Marcus capite ſexto,plurali numero vtens:Quicunque(inquiens)non receperint vos,neque audierint,exeuntes inde,excutite &c. Atque hoc etiam clarius Lucas his verbis:In quamcunque ciuitatem intraueritis,& non ſuſceperint vos, exeũtes in plateas &c. ❡Amen dico vobis,tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorræorum.)Sodomorum genitiuus eſt nominatiui Sodoma,pluralis numeri.Sic enim Græci dicunt, Sodoma Sodomorum,quemadmodum etiam Hieroſolyma Hieroſolymorum.Sic & apud Eſaiam dicitur,principes Sodomorum.Et capite ſequenti idem nomen apud Græcos in ablatiuo caſu ponitur,cum dicitur:Si in Sodomis factę fuiſſent virtutes quæ factæ ſunt in te.Quoniam verò Latinis nõ dicitur vſitatè,Gomorra Gomorrorum ſed tantum in ſingulari ſecundum genus fœmininum, idcirco Latinus interpres Gomorræorum dixit, non Gomorrorum. ❡Ecce ego mitto vos ſicut oues,&c.) Videntur ea quæ ab hoc loco dicuntur, non dicta eſſe à domino promiſsione iſta priori,in qua nihil duri, aut aduerſi leguntur Apoſtoli perpeſſi:neque vlla perſequutio aduerſum ipſos creditur mota,quod & ipſi ſatis teſtantur,quum poſt cœnam nouiſsimam domino interrogante, Quando miſi vos ſine ſacculo & pera, nunquam aliquid defuit vobis?Reſpondent fidenter,Nihil. Ad illam igitur pręcipuam poſteriorem emiſsionem, qua poſt ipſius reſurrectionem mittendi erant in mundum vniuerſum ad prædicandum Euangelium omni creaturæ, ſermo iſte qui ſequitur de pſequutionibus grauiſsimis verba faciens,videtur referendus: vt occaſione prioris emiſsionis ad poſteriorem dominus intelligatur tranſiſſe, & quæ tum erant ipſis euẽtura iam prędixiſſe. ❡Tradent enim vos in conciliis.) Græce eſt εἰς συνέδρια is ſynedria:id eſt,ad conſeſſus vel cõcilia vel in conciliis.Nam accuſatiuus Græcus frequenter per ablatiuum apud Latinos redditur.

❡Nolite cogitare quomodo &c.) Græce eſt μὴ μεριμνήσατε mi merimniſete,quod valet: Ne curate,ne ſolliciti ſitis.Idemq́ue vult verbum cogitare,intelligendo non ſimplicem animi cogitatum,ſed qui cum anxietate & ſollicitudine eſt,cuiuſmodi ſolent eſſe cogitationes eorum qui verſantur in grauibus periculis,& illis maxime quibus ſe noſcunt impares,niſi modum aliquem adinueniant effugiendi.Idem vocabulum ſuprà poſitum fuit cap.6.cum dicitur,Quis veſtrum cogitans,poteſt adiicere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum?&c.& in eius capituli annotationibus ſimiliter fuit explicatum. ❡Non conſummabitis omnes ciuitates Iſrael,&c.) Nouè admodum dixit,non conſummabitis, ſupple fugiendo omnes ciuitates:loco huius,Non omnes ciuitates perluſtraueritis vel perambulaueritis,ſiue(vt ita loquar) non eritis conſequuti finem perambulãdo omnes ciuitates,antequam filius hominis veniat:id eſt,quando venerit filius hominis,nondum omnes ciuitates perambulaueritis: adhuc ſupererunt ad quas poſsitis confugere.Eſt autem iſte ſimilis loquendi modus,ac ſi magna ferculorum abundantia propoſita dicam tibi:Si de ſingulis vel modicum quid guſtare volueris:dico tibi,non conſummabis omnia hæc fercula,donec ſatieris ad nauſeam.Eſt enim ſenſus: Non conſummabis guſtãdo omnia fercula,aut clarius, Non finem facies guſtãdi ſingula,donec ſatieris ad nauſeam: hoc eſt,prius vſque ad nauſeam ſatiaberis, quàm ſingula deguſtaueris,aut finem guſtandi feceris. Exponunt autem hunc paſſum admodum variè propter nimiam ſuam obſcuritatem. Quidam dicunt,Donec filius hominis à morte reſurgẽdo:alii,donec veniat ad iudicium,propter eos qui in fine temporum reliquiis Iſrael ſunt prædicaturi cum perſequutionibus.Nos in elucidatione ſatis clarè noſtram ſententiã expreſsimus,ſic tamen,vt nihil cuiquam

velimus præiudicatum. ¶Si patremfamilias Beelzebub vocauerunt.) Nuſquam legitur, quòd Chriſtum appellauerunt Beelzebub, ſed tantum quòd in Beelzebub dicerent eum dæmonia eiicere. Eſt iſtud ergo accipiendum impropriè in talem ſenſum: Si me calumniantur quòd cum Beelzebub pacta habeam, quòd magus ſim, & dæmonum opera vtar, &c. Poſſet etiam ad patrem cæleſtem ſermo iſte referri. Quum enim Chriſtum dicerent Phariſæi eiicere dæmonia in nomine Beelzebub, aliquo modo patrem Chriſti appellabant Beelzebub, licet non id intenderent. Beelzebub enim, iuxta Phariſæorum calumniam, erat is in cuius nomine faciebat Chriſtus miracula, & hic ipſe (ſecundum veritatem) erat pater eius cæleſtis. Patrem ergo cæleſtem ipſi appellabant Beelzebub. Verum id non tam videtur ad propoſitum facere, quum videatur Chriſtus ſuo exemplo velle diſcipulos ad tolerantiam inducere: quemadmodum apud Ioannem latius exprimitur capite decimoquinto, in hæc verba: Mementote ſermonis quem dixi vobis. Non eſt ſeruus maior domino ſuo. Si me perſequuti ſunt, & vos perſequentur: ſi ſermonem meum ſeruauerunt, & veſtrum ſeruabunt. Poteſt etiam intelligi Chriſtus per execrationem vehementem dictus eſſe Beelzebub: quemadmodum hominem vehementer malum interdum execrantes ac deteſtantes, appellamus diabolum: imò interdum certo dæmonis nomine deſignamus, veluti cum malicia & nocendi cupiditate inſignem, Luciferum nominamus. ¶Nihil opertum eſt quod non reueletur.) Poteſt iſtud exponi de prædicatione Euangelii, iuxta id quod ſtatim ſequitur: Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, &c. Huncque ſenſum aſsignant: Verba iſta Euangelicæ doctrinæ, quæ nunc velut operta ſunt, & occulta: aliquando reuelabuntur, & ſcientur, fientque palàm. Atque in hunc ſenſum videntur apud Marcum eadem pene verba cum qualicunque mutatione adduci, capite 4. in hunc modum: Nunquid venit lucerna vt ſub modio ponatur, aut ſub lecto? Nónne vt ſuper candelabrũ ponatur? Non eſt enim aliquid abſconditũ quod non manifeſtetur: nec factum eſt occultum, quod non veniat in palàm. In eundem omnino ſenſum videntur ſimiliter poſita eadem ferè hæc verba apud Lucam capite octauo, vbi ſic habet: Nemo autem lucernam accẽdens &c. Et poſt pauca, Non eſt enim occultum quod non manifeſtetur, nec abſconditum, quod non cognoſcatur, & in palàm veniat. In Elucidatione tamen præſentem locum expoſuimus de omnium reuelatione in die iudicii, in quem ſenſum videntur eadem hæc verba accipi Lucæ 12. vbi ſic turbis loquitur dominus, Attendite à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis: & ſubdit, Nihil enim opertum eſt, quod non reueletur: neque occultum, quod non ſciatur. Videtur quoque hic ſenſus melius cohærere cum eo quod ſtatim præcedit, Ne ergo timueritis eos. Fortiſsima enim ratio ſpernendi hominum iudicia, & timores, eſt conſideratio extremi iudicii, in quo reuelabuntur omnia. ¶Vnus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre veſtro.) Caſus iſte ſuper terram, mortem ſignat. Ita enim ſolent morientes auiculæ de arboribus in terram concidere. Vel caſus intelligatur in laqueum, vnde in mortem veniunt. ¶Veſtri autem & capilli capitis omnes numerati ſunt.) Hyperbolica eſt loquutio, ad ſignificandum maximam curam eſſe Deo circa ſuos electos, & fidelem cuſtodiam, ne quicquam ipſis pereat. Sic enim ſolemus numerata habere ea quæ bene ſeruata volumus. Nam vbi numerus non habetur, facile aliquid deperditur è multis. ¶Multis paſſeribus meliores eſtis vos.) In Gręco eſt πολλῶν ςρουθίων διαφέρετε ὑμεις, hoc eſt, multos paſſeres pręcellitis vos. Hoc eſt, pluris eſtis vos apud Deum, quàm ſint multi paſſeres. ¶Nónne duo paſſeres aſſe væneunt?) Græce eſt ασσάριου aſſariu, diminutiuum ab aſſe, in quo diminutiuo magna eſt emphaſis, indicans vilitatem precii: quemadmodum ſermone vulgari dicere ſolemus, ſtuferulum, vel octonariolum, vilitatem ſignificare volentes. ¶Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet.) Præter intelligentiam ſuprà poſitam, etiam iſta poſſet aſsignari: Quiſquis recipit Prophetam ſub intentione Prophetæ, intendens ſcilicet illum recipere, quia doctor eſt veritatis: hic à Deo talem recipiet mercedem, qualem meretur is qui Prophetam recipit: qualiſcunque tandem ille ſit qui recipitur, etiamſi ipſe falſus & nequam eſſet Propheta, nihilominus qui eum vt Prophetam & in nomine Prophetæ recipit, ſuam accipiet à Deo mercedem, ac ſi verum ſuſcepiſſet Prophetam. Similiter qui iuſtum ſub intentione iuſti recipit, verè accipiet à Deo mercedem illam, quæ eſt deputata ſuſcipienti iuſtum: etiamſi ſuſceptus verè iuſtus non eſſet. Quod ideo poteſt intelligi à domino prædictum, ne nimium anxiè homines perquirerent, quibus pro Dei amore poſtulantibus debeant benefacere: ſícque frequenter hac ſcrupuloſa inquiſitione & ipſi priuentur hoſpitalitatis merito, & miniſtri Euangelii commodo & neceſſario careant ſubſidio. Quidam etiam de ſingulari Propheta & iuſto, id eſt, Chriſto intelligunt: ſed id minimum habet veriſimilitudinis. ¶Quicunque potum dederit vni ex minimis iſtis calicem aquæ frigidæ.) Potum dederit, Græce dicitur vno verbo ποτίσῃ potiſi, id eſt, potauerit actiue, cuius paſsiuo vtitur apud Paulum vetus interpres, dicens: Omnes vno ſpiritu potati ſumus: ſed tunc aptius per ablatiuum diceretur: Quicunque potauerit vnum, &c. calice aquę frigidę. Intelligitur ergo hîc, Quicunque ad potandum porrexerit vni ex minimis calicem &c. Neque eſt in Græco, aquæ frigidæ, ſed tantum eſt ψυχροῦ pſychru, quod Græci in neutro genere ſubſtantiuè accipiunt, ſicut Latini interdum frigidam in genere fœmineo accipiunt ſubſtantiuate, pro aqua frigida, vt cum dicitur in prouerbio, Frigidam ſuffundere. ¶Tantum in nomine diſcipuli.) Tantum poteſt iungi cum pręcedentibus in hunc ſenſum: Qui potum dederit vni ex minimis tantum, vel non niſi calicem aquæ frigidæ in nomine diſcipuli, &c. Vel cum eo quod ſequitur, hoc modo: Quiſquis vni ex his minimis potum dederit calicem aquæ frigidæ, modo id faciat in nomine diſcipuli: vel ſi tantum aut ſi modo in nomine diſcipuli, &c. Quid autem illud ſit, in nomine diſcipuli, clarius exprimit Marcus, qui ſic habet: Quiſquis potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo, quia Chriſti eſtis, &c. Hoc enim eſt dare alicui in nomine diſcipuli.

XI. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Et factum est, cum cõsũmasset Iesus præcipiens duodecim discipulis suis, transijt inde, ut doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum.

b Ioannes autem cum audisset in uinculis opera Christi,

c mittẽs duos de discipulis suis, ait illi:

d Tu es qui uenturus es, an alium expectamus?

e Et respondens Iesus, ait illis:

f Euntes renunciate Ioanni, quæ audistis & uidistis.

g Cæci uident, claudi ambulant, leprosi mundãtur, surdi audiunt, mortui resurgunt,

h pauperes euangelizantur.

i Et beatus erit, qui non fuerit scandalizatus in me.

POstquam autem desiisset dominus instruere, & præmonere suos discipulos illos duodecim, quos in Apostolos elegit, sicque instructos à se dimisisset ad loca diuersa, causa prædicandi Euangelii, voluit ipse non ociosus desidere, quasi emisis vicariis securus: sed similiter ad opus se accinxit, de ciuitate in ciuitatem, ac de loco ad locum prædicando transiens: vt pateret nõ amore ocii vel propriæ quietis vicarios eum emisisse, sed propter amorem fructus maioris se illos in coadiutores & cooperatores in Euangelii negocio assumpsisse: optimam dás formam ecclesiarum præpositis, vt in sollicitudine præsint, nec reiecto in alios onere viuant securi, nisi & ipsi pro sua virili operi sibi commisso inuigilent. Emisis itaque discipulis, ipse nihilominus ad diuersa loca per ciuitates & castella transiit, prędicandi Euangelii gratia. b Christo autẽ sic per ciuitates & vicos prędicante, prędicantibus item Apostolis, sicque vehementer eius fama per totam Iudææ regionem se spargente, discipuli Ioannis qui tum in vinculis detinebatur ab Herode, ad Ioannem præceptorem suum antiquũ referunt, quę & quanta de Christo ferantur in populo: forsitan inordinato aliquo zelo erga pręceptorẽ affecti, vt ferè solent discipuli immodicè pro suorum pręceptorum gloria contendere, dolentes magistrum suum superari ab alio, maxime quòd per Ioannem Christus videretur primam apud populum obtinuisse authoritatem, ipso videlicet perhibẽte Christo magnificum testimonium coram omni populo. c Ioannes itaque cum sic relata audisset à discipulis opera Christi, duos ex eis, ipsos forsitan à quibus hęc sibi relata fuerãt, pro ipsorum vtilitate, voluit ad Christum destinare, vt occasionem haberent Christum conueniendi, & clare etiam oculis videndi, quęcunque fama audierant, sicque plenius instruerentur de authoritate Christi, & signis conspectis, zelum illum (si quem forte inordinatum habebãt) deponerent. Vt autem ad Christum magis facilem & liberum haberẽt accessum, quęstionem eis in os dedit pręceptor Ioannes, quam Christo proponerent: non quidem pro suaipsius instructione, qui illam optimè tenebat, sed pro discipulorum instructione, qui nondũ plenè de Christo, vt oportuit, sentiebãt. d Instruxit autem istos Ioannes, vt ad Christum venientes ita dicerent: Ioannes Baptista clausus in carcere, mittit nos ad te, vt hanc tibi proponamus quęstionem: Tu ne es ille qui in lege & Prophetis scribitur venturus, ad saluandum populum? es tu Mesias ille, de quo tanta sunt in scripturis pręnunciata, quem tantopere desiderarunt & tam diu expectarunt patres nostri? an alius est expectandus, à quo sint expectanda, & per quem sint præstanda illa omnia? e Sciens autem Iesus bonum Ioannis animum, quo discipulos misit hanc proponere quæstionem, non propter eiiciendam dubitationem de corde proprio, quę ipsi nulla erat, sed propter discipulorum instructionem, quos maluit veritatem omnem de Christo coram oculis videre, quàm suo ore tantum docere, satisfacere volens Ioannis piæ intentioni, videntibus illis discipulis, multa signa egregia ædidit, multos infirmos variis languoribus solo verbo aut contactu curando, vt potius opere quàm verbo responsum daret quærentibus, & ipsa miraculorum vi quis esset palàm ostenderet. Quibus ita peractis, discipulos istos ad Ioannem remisit, plenius ab eo & maiore cum fructu post ea signa visa instruẽdos. f Dixitque eis: Redeuntes ad præceptorem qui vos huc misit, indicate illi, quæ à me vidistis fieri in exhibitione signorum, & quæ à me audistis in verbis doctrinæ: g quomodo videlicet cæcis ego visum reddiderim, claudis gressum, surdis auditum, leprosis mundiciam, imò & mortuis vitam. Hęc signa quę ipsi vestris oculis vidistis, illi nũciate p me facta, ex quibus quæstioni propositæ satisfactum facile vos docebit. h Quo ad doctrinam quoque quam audistis, indicate hoc illi peculiariter, quòd ego noua admodum doctrina pauperibus euangelizo, & prædico noua lætaque nuncia, videlicet quia pauperibus spiritu, & humilibus per me annunciatur lętum nunciũ regni cęlestis, quod accepturi sunt, quicunq; non per fastum meam prædicationem despiciunt, sed per humilitatem & spiritus paupertatẽ se illi subiiciũt. i Et beatus erit, quisquis in me

non fuerit passus scandalum. Bene illi erit, & ad lętum illud salutis nuncium pertinget, qui nec humilitate nec paupertate mea offensus, verbis & signis diuinæ potentiæ acquiescens, in me crediderit, & in Euangelium quod prædico: quemadmodum econtrariò, væ illis erit, qui in me scandalizati fuerint, mihique vel meæ prædicationi contradixerint.

a Illis autem abeũtibus, cœpit Iesus dicere ad turbas de Ioanne:

a Ne fortè autem ex hac quæstione proposita per Ioannis discipulos quispiam suspicaretur, Ioannem dubitasse de Christo, atque ea causa quęstionem illam per discipulos proposuisse, manifeste eam suspicionem magnificis laudibus refellere voluit dominus. Propter quod, statim vbi terga vertissent Ioannis discipuli, cœpit illius laudes magnificè coram turbis prędicare, dicens. Præsentibus nanque illius discipulis, noluit laudare præceptorem, sed post illorum abscessum laudauit: modestiæ in hoc formam commonstrans, cuius est neminem in os laudare, etiamsi laude dignus fuerit. Sapit enim hoc adulationem, quę ab omnibus Christi sectatoribus debet esse aliena. Ferè autem perinde est, siue præsentem quempiam laudes in faciem, siue collaudes absentem, præsentibus iis quos scieris mox ad ipsum laudes illas delaturos. Habet enim & hoc eandem adulationis speciem. In eiusmodi nanque, quodam modo præsens est, etiam qui persona abest. Illis itaque absentibus, occasione commoda sibi præbita, Ioannem Baptistam commendare voluit, quod multum vtilem fore sciret illius commendationem. Semper enim vtile est commendare, eos per quos populus instruitur, & dirigitur in viam salutis, vt fides maior illorum habeatur dictis, & maior fiat profectus in discipulis. Non vano itaque affectu (vt solent homines vani seinuicem commendare) sed magno cum iudicio, consideratione publicæ vtilitatis, tanquam bonum doctorem, palàm omnibus Ioannem laudauit, dicens:

b Quid existis in desertum uidere?

c Arundinem uento agitatam?

b Quum nuper ita turmatim conflueretis ad Ioannem prædicantem & baptizantem iuxta Iordanem, ad quid videndum tum exibatis? Qualem hominem tum requirebatis, à quo audiretis verbum salutis & baptisma susciperetis? c An hominem quærebatis vanum & instabilem, similem arundini, virgulto instabili & nutabundo, quod omni vento agitatur? Non profectò talem quærebatis, nec vt ad huiusmodi vanum hominem accurrebatis, sed tanquam ad virũ grauem & in veritate stabilem. Propter quod, dubitandum vobis non est, hunc ipsum Ioannem cuius iam audistis discipulos, eundem adhuc hominem esse, & per omnia sui similem ac sibi consentientẽ, tametsi nunc carcere conclusus non posit eandem vobis ore doctrinã tradere: tametsi lucerna iam sit sub modio posita, neque iam vltra suum lumen spargat vel ardorem, æque tamen manet lucerna lucens & ardens: nec arbitremini eum quoquo modo posse vacillare, quicquid vos docuit, vt certisimum ac indubitatum habete.

d Sed quid existis uidere? hominem mollibus uestitum?

e Ecce qui mollibus uestiuntur in domibus regum sunt.

d Rursum, quum ita exiretis, nunquid exibatis ad videndum hominem mollem & delicatum, vestitum mollibus, & preciosis indumentis, ac delicatis vtentem cibariis? Non vtique. e Nam talem si quæsiissetis, potius ad regum & principum aulas fuisset accurrendum. Illic enim quæri & inueniri possunt, qui sic preciosis indumentis vtuntur. Non autem est ea consuetudo incolentibus heremum. Sed accesistis ad Ioannem, tãquam ad hominem vitæ admodum austeræ, inconsueto hominibus victu & vestitu vtentem: propter quod, illum in magna habuistis veneratione. Et talis proculdubio etiam nunc permanet, carcere conclusus: & licet in domo regis seruetur, ipse tamen per omnia sui manet similis.

f Sed quid existis uidere? Prophetam?

g Etiam dico uobis, & plusquam Prophetam.

f Sed cum ita ad Ioannem exiretis turmatim, tanquam ad insignem & nouum quendam Prophetam exibatis, à Deo cælitus missum. g Et in hoc sanè recte. Verè enim non frustrati estis, neque intentione neque opera vestra. Est enim ipse non simpliciter Propheta, cæterorum more Prophetarum occulta pandens, vel futura prenuncians, sed est etiam Propheta simplici excellẽtior, & plus aliquid quàm Propheta: quatenus videlicet quem priores Prophetæ omnes verbo tantum post venturum prædixerant, ipsi datum est etiam digito pręsentem monstrare, ac dicere: Ecce agnus Dei: item quatenus non solum Propheta, sed etiam præcursor à Deo missus fuit. Nemo enim veterum Prophetarum simul pręcursoris Mesię officium habuit, vt iste habuit Ioannes: cui datum est etiam baptismo populum pręparare venturo suo domino. Tanta est enim huius Ioannis excellentia, simul & officii eius præeminentia, vt aliorum Prophetarum sit vocib⁹ multo antè pręnunciatus, simul &

a Hic est enim de quo scriptum est:

b Ecce ego mitto angelum meũ ante faciẽ tuam, qui præparabit uiam tuam ante te.

c Amen dico uobis, non surrexit inter natos mulierũ maior Ioanne Baptista.

ipsius officium aliorum Prophetarum sit testimonio multò antè prædictum. a Ipse enim est quem designauit Malachias Propheta in spiritu, loquens in persona patris cælestis ad filium, in hunc modum: b Ecce ego pater in temporis plenitudine ante te filium meum, antequam tu mundo manifesteris, præmittam quendam nuncium & pręcursorem, qui ante te præparabit tibi viam: qui priusquam tu mundo manifesteris, causa peragendi ad quod mittendus es, populum Israeliticum præueniendo præparabit, pœnitentiam & remissionem peccatorum operandam per te paulopost venturum, prædicando, & pœnitentiæ baptismo pœnitentiam agentes baptizando: vt te postmodum ad prędicandum adueniente, parata sit tibi apud populum illius pręcursione via & authoritas, te veniente ad consummationem eius, quod ille velut inceperat atque prænunciauerat. c Denique, ad plenam ipsius commẽdationem, hoc in veritate vobis testificor, quòd inter omnes qui de mulieribus vnquam communi lege sunt nati, nemo surrexit, aut natus est excellentior Ioanne isto, cuius est cognomentum Baptista: nunquam surrexit Propheta excellentior, qui sic & venturum pręnunciaret Messiam, & præsentem eundem digito monstraret, atque etiam venturo viam pararet. Nullus item ex filiis hominum cõmuni lege natorum de muliere & viro, purus existens homo, sanctitate maior surrexit hoc Ioanne, qui sanctificatus fuit in vtero matris, ita vt mereretur dominum agnoscere adhuc in matris vtero positus, & ad eius pręsentiam illic exultare: qui deinde vinum & siceram non bibit, & à teneris annis in desertis agens, vitam illic sanctissimam & maxime austeram duxit, vsque in diem ostensionis suæ ad Israel: ac deinde, strennuissime pœnitentiam & fidem in Christum docuit, atque iustitiam: pro qua tandem etiam in vincula coniectus est, & ad mortem vsque peruenit.

d Qui autem minor est in regno cælorum, maior est illo.

d Veruntamen licet magnus sit & excellens Propheta præ cęteris Ioannes iste, si tamen conferatur ad aliquem angelorum, qui in regno cęlorum existunt, imò ad minimum & infimum spirituum beatorum, inferior etiam isto inuenietur, quantum ad cognitionem Dei, rerumque diuinarum. Excellentior siquidem est cognitio illa beatificæ visionis, quam habet sanctorum angelorum vel beatorum spirituum minimus, & in beatitudinis gradu postremus, quàm sit cognitio prophetica Ioannis, licet eximia, tamen comparatione ad illam obscura, nimirum per speculum in ęnigmate, nondum facie ad faciem.

e A diebus autẽ Ioannis Baptistæ usque nunc, regnum cælorum uim patitur, & uiolenti rapiunt illud.

e A tempore autem quo Ioannes iste Baptista cœpit manifestari & prædicare populo, plurimi sunt ad Deum conuersi: & ad regnum cælorum per pœnitentiam, quã ille prædicauit, quasi turmatim cõfluunt, vt videatur regnũ cęlorũ vim pati à multitudine & feruore ad ipsum properantium: velut quum ad mercem aliquam nouam multitudo magna mercantium turmatim accurrit, ita vt quasi vi irruant in mercem illam raram, & desideratam: & sic violenti rapiunt illud, cum magno feruore & magna multitudine. Ita enim populus, Ioanne prædicante, exiit in magna multitudine, & ipsum audientes conuersi sunt ad pœnitentiam plurimi, diuersi status homines, publicani, meretrices, milites, & ex omni genere hominum: quos omnes in protestationem pœnitentiæ baptizando, ad regni cęlorum hæreditatem, per fidem eius quem prędicabat venturum, ascripsit. Ioanne quoque prędicante, cœperunt multi sibiipsis vim inferre: id est, pœnitentiam agere, per quam abstrahitur caro ab illecebris mundi & concupiscentiis vitiorum: quod sine dubio absque vi & violentia nequit fieri. Vim enim inferre sibi debet, qui per pœnitentiã abstrahere se debet ab omnibus carnis desideriis, & virtuti insolitæ dare operam. Item regnũ cęlorum à tempore prędicationis Ioannis, vim pati cœpit: id est, per violentiã pœnitentialẽ comparari: & violenti vimq; sibi facientes, illud diripiunt, illius fiunt hęredes, quod sine eiusmodi vi non possunt consequi.

f Omnes enim Prophetæ, & lex, usque ad Ioãnem prophetauerunt.

g Et si uultis recipere, ipse est Helias qui uenturus est.

f Neque mirũ, si adueniente Ioãne ita multi conuersi fuerint ad Deum per pœnitentiam: quoniãquidem omnes Prophetæ priores qui ante Ioannem loquuti sunt, imò & lex ipsa, ad Ioannis vsque tempus loquuti sunt, tempus respiciunt gratiæ, quod à Ioannis prædicatione sumpsit initiũ, quando cœperunt impleri illa quę in Prophetis prædicta erant de Christi incarnatione, & mundi visitatione, quando etiam impleri cœpit veritas eorum, quæ lex per cæremonias, sacramenta, & sacrificia sua præfigurauerat. g Denique, si verbo meo vultis credere, dicã vobis quod verũ est, ipsum esse Heliam

illum,de quo apud Malachiam dicitur;quòd ſit præuenturus diem domini', tanquam præcurſor & præparator populi, ante faciem domini venturi. Quod licet vos difficile ſuſcipietis, aut credetis, non intelligentes Malachiæ Prophetæ verba, niſi de Helia Theſbite, aduentum glorioſum poſtremum meum præuenturo: attamen verè ſic res habet, etiam hunc Ioannem apud Malachiam Heliæ nomine deſignari, ex ratione officii: eo quòd ſicut ille ſecundum aduentum, ſic iſte primum debuit præuenire,atque etiam propter ſimilitudinem vitæ & zeli atque conſtantiæ.

a Qui habet aures audiendi audiat.

a Veruntamen quia dicti huius eſt difficilis,& occulta intelligentia, neque facile id cuius poſſet perſuadere, eo quòd omnium iudicio & interpretatione ſapientum, non niſi de Theſbite Helia ſoleat locus ille Prophetæ intelligi,idcirco vnumquemque ad diligentius & ſollicitius iſtud myſterium exquirendum inuitans, admoneo,vt qui valet intelligere intelligat,verbique intellectũ diligenti meditatione apprehendat qui potuerit.

b Cui autem ſimilem æſtimabo generationem iſtam?

b Dum autem in huius tam præclari viri laudibus enarrandis occupor,meritò aduerſum illos debeo indignari, qui tam ſanctum atque probatum virum reſpuentes, eius prædicationi noluerunt acquieſcere, cuiuſmodi in populo hoc Iudæorum ſunt non pauci. Huiuſmodi autem homines,dicam vobis parabolica ſimilitudine, quibus mihi videantur ſimiles.

c Similis eſt pueris ſedẽtibus in foro, qui clamãtes coæqualibus ſuis,dicunt:

d Cecinimus uobis, et non ſaltaſtis:

e lamẽtauimus, & nõ planxiſtis.

c Similes ſunt pueris in foro aut platea aliqua latiori confluentibus ad ludendum,qui acclamantes ſuis coæqualibus,exprobrant illis ac dicunt, d Siue tibiis cecinimus priores, vt vos ad choream & ſaltum induceremus,noluiſtis nobis acquieſcere: e ſiue lugubria cantica cecinimus,vt vos ad luctum induceremus, & quaſi lugubrem ludum inſtitueremus, nec hoc voluiſtis. Sic ſunt iſti homines malæ voluntatis, quomodo pueri moroſi in plateis,cum ſuis coæqualibus exeuntes, tanquam eis colluſuri:qui cũm ad ludum proceditur, à ſuis coæqualibus non poſſunt induci, vt agant quicquam, neque vllum volunt ſiue lætum ſiue triſtem ludum ſuſcipere. Si enim lętum ludum proponant coęquales, dicunt,nolumus iam choream ducere,nolumus lętum ludum ludere: ſiue proponant coęquales ludum triſtem,vlulare incipientes,& quaſi funeralẽ ludum celebrantes,nec hũc volunt ſuſcipere: deniq;,quicquid proponatur, prębent ſe difficiles illi moroſi pueri, & plurimum impedimento ſunt pueris hilarioribus cupientibus exhilarare animum. Iuxta hanc ſimilitudinẽ,profectò homines peſſimè moroſi, duri,& difficiles ſunt homines iſti,quos notare volo: qui nulla ratione poſſunt ad pœnitentiam & veritatem induci, neque lætis neque triſtibus ſe patiuntur commoueri,ſurdi & immobiles ad omnia.

f Venit enim Ioannes, neque manducans, neque bibens:

g & dicunt,dæmonium habet.

h Venit filius hominis manducans, & bibens, & dicunt:

i Ecce homo uorax, & potator uini,

k Publicanorum & peccatorum amicus.

l Et iuſtificata eſt ſapientia à filijs ſuis.

m Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus in q̃bus factæ ſunt plurimæ uirtutes eius, quia non egiſſent pœnitentiam.

f Venit enim ad eos prior Ioannes Baptiſta, in auſteritate magna, vitam ſolitariam & ſingularem ducens,adeò vt neque comederet,neque biberet iuxta hominum conſuetudinem,comedens tantum locuſtas,ac mel ſylueſtre,& aquam bibens: g neque tamen tanta vitę auſteritate iſti cõmoti ſunt,ſed calumniantes dixerunt,illum dęmonium habere, cuius inſtinctu & virtute tãtam pręſtaret abſtinentiam:dicunt,nouitatem iſtam non eſſe à Deo, & ſingularitatem illam dęmoni alicui aſſcribunt,per quem eum dicũt ſuſtentari ad decipiendum homines. h Poſt Ioannem veni ego velut diuerſa ambulans via, cum hominibus vitam communem ducens, cum omni humilitate & manſuetudine me accommodans communi vitę hominum,omnibus factus omnia,vt omnes lucrifaciam,comedens & bibens de iis quæ apponuntur de communi victu hominum: i neque rurſum tanta ciuilitate & benignitate moti ſunt iſti calumniatores, ſed peruerſa interpretatione ſua etiam hanc vitam meam communem calumniantes,dicunt,me eſſe glutonem,& guloſum hominem,& vini potatorem:dicunt,me ventrem quęrere & delicata prandia,atq; hac cauſa me inter homines conuerſari, k & publicanorum amicum me exhibere,vt ab eis frequentius inuitatus vẽtri & gulę ſeruiam. Sic iſti quocunq; tandem modo inuitentur,recuſant venire ad pœnitentiã: quacunque via tractentur,manent in ſua obſtinati malicia. l Nihilominus iuſtificatur interim Dei patris ſapientia à filiis ſuis: ab iis qui ſunt ad vitam prędeſtinati,filii regni cęleſtis,qui ſapientiam Dei patris ad ſe miſſam:id eſt,me filium patris,digno ſuſceperunt honore,& iuſto exceperunt affectu. m Occaſione quoque filiorum illorũ alienorum,& incredulorum hominũ, quos ſimilitudine ſtatim propoſita ſignanter notauit,tranſit dominus ad increpationem eorũ,qui impœnitentes in ſuis

peccatis remanſerant, in ciuitatibus illis in quibus ipſe iam aliquandiu verſatus fuerat & prædicauerat, multaque miracula præclara ad doctrinæ ſuæ confirmationem ędiderat, eo quòd tantas ſalutis occaſiones neglexiſſent & contempſiſſent, necdum conuerſi per pœnitentiam ab iniquitatibus ſuis: indignanſque & dolens ſuper eorum impœnitentia, ait:

a Væ tibi Corozaim, uæ tibi Bethzaida:

a Væ vobis habitatores Corozaim, & habitatores Bethſaidæ, qui poſt tot viſa præclara miracula, & tam efficaces toties auditos vel certe oblatos ſermones meos, adhuc in veſtra permanetis impietate, nec egiſtis vel Ioanne vel me prędicante pœnitentiam: vobis omnibus, niſi egeritis pœnitentiam, ſempiternæ mortis denuncio comminationem:

b quia ſi in Tyro & Sidone factæ eſſēt uirtutes quæ factæ ſunt in uobis,

c olim in cilicio & cinere pœnitentiam egiſſent.

b quoniam ſi in ciuitatibus gentium idololatrarum, cuiuſmodi ſunt Tyrus & Sidon, exhibita fuiſſent hæc ſigna, cum doctrina illa cuius confirmandæ gratia fiunt, quæ in te ſunt cum Euangelica prædicatione exhibita, c nihil dubiū, quin illorum idololatrarū pleriq; ſtatim prędicatione audita, & ſignis viſis, olim iā cōuerſi eſſent, egiſſentq; pœnitentiam ex animo, etiā exteriori habitu, vtpote ſacco & cinere eā proteſtantes (vt mos eſt inſigniter pœnitentibus atque dolentibus) qui nunc in iniquitate ſua adhuc permanent, propter defectum eorum quæ vobis exhibita ſunt atq; propoſita.

d Veruntamen dico uobis, Tyro & Sidoni remiſſius erit in die iudicij, quàm uobis.

d Veruntamen non impunè feretis hunc contemptum oblatæ tantæ gratiæ. Dico enim vobis, quòd in nouiſsimo iudicii die, mitius agetur cum idololatris gentibus in ſua iniquitate mortuis, quibus non fuerint iſtæ tantæ occaſiones ſalutis oblatæ, cuiuſmodi ſunt Tyrii & Sidonii, quàm vobiſcum, qui oblatam contempſiſtis gratiam: erit illorum damnatio leuior, & veſtra grauior, hac ex parte, quòd vos contemptores fuiſtis exhibitorum vobis diuinorum beneficiorum: non ſic autem illi, quibus eadem non fuerant propoſita, imò qui ſi propoſita ipſis eadem fuiſſent, veriſimiliter euaſiſſent damnationem.

e Et tu Capharnaum, nunquid uſque in cælum exaltaberis?

f Vſque in infernum deſcendes.

e Et vos inhabitatores Capharnaum, apud quos à prædicationis meæ tempore amplius ſum demoratus, & plura amplius etiam quàm in cæteris ciuitatibus ædidi miracula, & prædicaui abundantius: vos, inquam, qui in hac ciuitate adhuc in impœnitentia perſeueratis, quid vobis perſuadetis? Putatis hanc meam tantam familiaritatem vobis ad ſalutem profecturam? Putatis vos, meis his virtutibus in cælum vſque prouehendos, ſi ita perſeueretis non agentes pœnitentiam? f Profectò ad infernum detrudemini, & in damnationem æternam coniiciemini, propter veſtram impœnitentiam, qui per meam familiaritatem ad cælum vſque videbamini exaltati, plurimúmque nobilitati, & quaſi in cælo facti proximi.

g Quia ſi in Sodomis factæ fuiſſent uirtutes quæ factæ ſunt in te,

h fortè manſiſſent uſque in hanc diem.

g Erit autem vobis iuſta condemnationis cauſa iſte contemptus ſiue neglectus oblatæ diuinæ gratiæ, quoniam ſi hæc ſigna diuinæ virtutis quæ ego ædidi coram vobis, cum prædicatione ad cuius confirmationem adhibentur, exhibita fuiſſent populo Sodomorum, h poterant certè hac occaſione oblata, pœnitentiam agere iniquitatis ſuæ, & terribile illud incendium quod totam vaſtauit pentapolim euaſiſſe, Deo repropiciato per miſericordiam. In tanta enim multitudine hominum qui omnes perierunt, veriſimile eſt ſaltem aliquos fuiſſe crediturος tam efficaci prædicationi, ſic talibus prodigiis confirmatæ, ſaltem quinquaginta, ſaltem quadragintaquinque, ſaltem quadraginta, ſaltem triginta, ſaltem viginti, aut ſaltem decem, propter quem iuſtorum numerum Deus olim promiſit Abrahæ totam Sodomorum ciuitatem ſe ſeruaturum, ſi vel decem iuſti in ea fuiſſent inuenti: vt omnino veriſimile ſit, quòd Sodomorum ciuitas in hodiernum vſque diem non fuiſſet deleta, ſi hæc eis oblata fuiſſet ſalutis occaſio, quam vos contemnitis: quemadmodum Niniuæ olim vnius hominis prædicatione nullis ſignis confirmata agens pœnitentiam, meruit pœnæ comminatæ relaxationem.

i Veruntamen dico uobis, quia terræ Sodomorum remiſſius erit in die iudicij, quàm tibi.

i Veruntamen non impunè feretis tantum diuinæ gratię contemptum. Dico enim vobis, quoniam hac ex parte multum aggrauabitur pondus damnationis veſtræ: & erit Sodomitis tolerabilior ſua damnatio, quàm vobis veſtra, conſideratione contemptus illius qui veſtram damnationem multum aggrauat, & defectus oblatæ gratiæ, qui ex altera parte Sodomitarum damnationem alleuiat. Poſtquàm autem indignabundo & condolenti ſpiritu Chriſtus dominus aduerſum incredulos & diuinorum beneficiorum contemptores horrendum væ terribiliter intonuiſſet, conſiderationem vertit ad diuinam iuſtitiam & ſapientiam, cuius iudicio occulto, iuſto tamen, quidam ad fidem aſſume-

a In illo tempore respondens Iesus dixit:
b Cõfiteor tibi pater, domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus,
c & reuelasti ea paruulis.
d Ita pater, quoniam sic fuit placitũ ãte te.
e Omnia mihi tradita sunt à patre meo.
f Et nemo nouit filium, nisi pater:
g neque patrem quis nouit, nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare.
h Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis,
i & ego reficiam uos.
k Tolite iugum meum super uos,

bantur, alii relinquebantur. a In illo itaque tempore, in spiritu exultans, super consideratione iustitiæ & misericordiæ patris sui, huic internę considerationi & exultationi velut respondẽs exteriori vocis ꝓtestatione, dixit: b Pater, domine cæli & terræ, & omnium quæ sunt in eis, tibi gratias ago de æquissimis & irreprehẽsibilibus iudiciis tuis, quibus disponis & permittis hæc magnifica tuæ fidei mysteria (propter quæ annuncianda ego veni in mundum) occulta & incognita remanere quibusdam, vtpote sapientibus & prudentibus huius sæculi, qui per superbiam indignos se faciunt, vt à te occulta huiusmodi doceantur: c paruulis autem & humilibus facis ea manifesta, quos tu per internam tuam inspirationem trahis ad me, & facis audire vocẽ meam, & credere iis quæ ego à te missus in mundum prædico. Aestimant nanque sapientes & prudentes huius sæculi, quæ ego doceo esse omnia absona & absurda, eo quòd omnis tã doctrina quàm vita mea humilitatem sapiat, à qua scandalum passi (propter fastum cordis sui) permanent increduli, vbi simplices & paruuli humiliter se subiicientes & intellectum captiuantes in obsequium fidei, omnia credunt & intelligunt. d Quare autem sic facias, quare hos derelinquas in cæcitate sua, illos erudias, non alia est quærenda ratio, quàm sanctissimum tuum beneplacitum: sicut vis, ita facis: & quia vis, ideo facis: nec est qui te pro hoc possit arguere, imò magna est fidelibus laudis & gratiarum actionis materia. e Et ego quęcunque habeo, à patre accepi & accipio, qui ab æterno mihi suam essentiam totam perfectè communicans, simul etiam omnem perfectionem communicat: eandẽ dans mihi omnipotentiam, eandem sapientiam, eandem bonitatem, idem dominium, eãdem æternitatem, & item omnia. Ita patri meo accepta refero quæcunque habeo: ac proinde ei meritò gratias ago, illumque vt omnis boni primum datorem agnosco. Omnia præterea creata dedit pater in mea potestate, & meo subiecit dominio: qui idem mihi super omnia creata dedit dominium, quod ipse tenet tanquã suo vero & consubstantiali filio: ita vt etiam nunc secundum veritatem sim omnium dominus, licet id non ostendam exequutione propter dispensationem redemptionis humanæ: quod tamẽ dominium post resurrectionem accipiam cum potestatiua exequutione, quando iudex constituar viuorũ & mortuorum, omnisque mihi potestas dabitur in cælo & in terra me assumpto in patris dexteram. f Et nemo hominum perfectè cognouit me filiũ Dei patris, nemo me cognoscit perfectè sicuti sum, nisi pater tantum, qui me perfectè cognoscit & comprehendit sicuti sum: g quemadmodum vicissim illum nemo cognoscit plenè & comprehendit, neque angeli in cælo, nisi tantum ego ipsius connaturalis filius: & si cui voluero reuelare, is etiam cognoscet patrem suo modo, iuxta capacitatem suam: non quidem secundum eundem gradum quo filius, sed aliquo modo, nempe hic cognitione ænigmatica per speciem in fide, ac postmodum visione aperta facie ad faciem fruitione beatifica. Mihi tamen hoc est peculiare & proprium, penitus patris essentiam comprehendere, & quantum est cognoscibilis, cognoscere: nõ quidem spiritum sanctum excludendo, quem vt coęqualem mecum includo, & de quo vt de filio est idem iudicium, sed omnem excludendo creaturam.

h Nunc igitur ego ille qui tantam à Deo accepi potestatem, cui omnia sunt tradita, qui solus patrem noui, qui solus possum hominibus patrem notum facere, ad omnes vocem imitationis & exhortationis emittẽs, absqꝫ personarum acceptione inuito vniuersos. Vos, inquam, omnes quicunque lassamini in via iniquitatis, & ambulatis vias difficiles, qui gemitis & sudatis sub pondere concupiscentiarum malarum, confidenter ad me accedite, aurem præbentes, & fidem adhibentes verbis meis: i & ego requiescere vos faciam à laboribus & oneribus vestris. Auferam à vobis pondera peccatorum vestrorum, faciamque auxilio gratiæ meæ, vt lætitia & consolatione reficiãtur animæ vestræ, & iis qui incuruabũtur in terram tanquam casui damnationis æternæ proximi vnde nunquã potuissent exurgere: ego meæ prædicationi credentibus & pœnitentiam agentibus auferam peccatorum pondera, & accipient hac alleuiatione refocillationem & lætitiam magnam in cordibus suis, ex adiutorio suauis gratiæ meæ, & testimonio securę conscientiæ, quæ est quasi iuge conuiuium. k Audacter autem & fidenter suscipite iugum meum super vos: id est, doctrinam meam (secundũ

quam vobis instituo ducendam vitam)fidenter arripite, nihil hęsitantes:

a & discite à me, quia mitis sum & humilis corde,

a & peculiariter duo hęc à me discite, nempe mititatẽ siue mãsuetudinem, & veram cordis humilitatem, quę in me ac mea omni conuersatione & doctrina, tanquam ad oculum descripta facillime videre potestis, & quę duo ante omnia maximè sunt necessaria iugum meum cum perseuerantia & fructu ferre volentibus, sine quibus nihil erit stabile in ędificio virtutum.

b & inuenietis requiẽ animabus uestris.

b Quòd si ita feceritis, docebit vos experientia, statim vbi vel paululum in his permãseritis, magnam requiẽ vos inuenisse animabus vestris: citò & facilè sentietis beneficium quietę atque securę conscientię, in qua quiete vehementer per humilitatẽ & mansuetudinem stabiliemini. Neque est quod deterreamini grauitate, quę prima facie videtur doctrinę meę inesse, eo quòd corpori graue videatur veterem vitam derelinquere, & nouam priori contrariam assumere, quod facere oportet secretò volentes agere pœnitentiam.

c Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.

c Iugum enim quod ego vobis ad me accedentibus imponã vt sub eo ambuletis, non est iugum difficile, sed suaue: doctrina mea Euangelica secundum quam ambulare vos faciam, suauitatem habet, & dulcedinem gignit in spiritu, iis qui secundum eam viuunt: neque alligabo ego vobis onera grauia & importabilia, sed onus paruulũ & leue portatu est, quod imponam in humeros vestros: id est, doctrina illa mea impleri facile poterit, per adiutorium gratię meę, quod pręsto est omnibus iis, qui bonę fuerint voluntatis.

ANNOTATIONES IN CAPVT XI.

CVm consummasset Iesus pręcipiens.) Iuxta Gręcam phrasim hoc ita dicitur, quod Latinis facilius & vsitatius sic diceretur: Cũ finem fecisset pręcipiẽdi, vel cum desiisset pręcipere, siue à pręcipiendo. ¶Tu es qui venturus es, an alium expectamus?) Non ignoramus varias aliorum super hoc loco enarrationes, neque eas damnamus. In Elucidatione tamen, quod nobis videbatur, indicauimus. Illud autem, qui venturus es, sic accipimus, Tu es ille qui vẽturus describitur in Prophetis, & multo antè vt venturus expectatus est à patrib⁹? Vnde in Gręco est participiũ ἐρχόμενος erchomenos: id est, veniẽs: vt sit sensus, ille veniẽs: id est, ille q̃ venire debet, iuxta Prophetarũ vaticinia & expectationẽ patrũ. Sic & in paulopost dicitur de Ioãne: Ipse est Helias qui venturus est: id est, qui describitur vt vẽturus apud Malachiã. Non enĩ tunc erat venturus Ioãnes, cũ hęc saluator loqueretur, sed iã venerat. Cũ tamẽ hic in Græco etiã apertius futurũ signetur. Sic enĩ dicitur ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, hoc est, ille q̃ futurus est venire, siue vt veniat (vt ita ad verbũ exprimã) siue q̃ venire debet, vt vulgo loquũtur. Vehementer autẽ vtile est, huius participii proprietatẽ istam diligenter attendere, quoniam ex eius inconsideratione facilè posset à recta sententia aberrari. ¶Pauperes euangelizantur.) Christus apud Lucam de seipso ex Esaia legit, quòd missus esset euangelizare pauperibus. Eandem hic sententiam dicit per genus passiuum. Idem enim est, Christum Euangelizare pauperibus, quòd pauperes euangelizari à Christo: tametsi posterior loquutio sit inusitata Latinis. Dicitur enim Latinis annunciari, nõ is cui perfertur nuncium, sed nuncium ipsum quod adfertur. ¶Hominem mollibus vestitum.) Græce est, hominem in mollibus indumentis amictum vel inuolutum: quod pulchrè expresit interpres: dicens, mollibus vestitum. Et paulopost, Ecce qui mollibus vestiuntur, in Græcis est, qui mollia gestant. ¶Etiã dico vobis, & plusquam Prophetam.) Prius illud, Etiam dico vobis, confirmatiuum est præcedentis: approbans videlicet rectè Ioannem quæsitum esse vt Prophetam. Quod autem mox additur, Et plusquã Prophetam, augmentum est laudis prioris. Est autem in Gręco καὶ περισσότερον, προφήτου, quod verti potest, & amplius Propheta: vel, quid maius Propheta: siue plusquam Prophetam, iuxta nostram interpretationem. Vel sic, excellentiorem Propheta. Idem omnia volunt. ¶Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista.) Magnitudo ista, vel ad Propheticam & præcursoriam dignitatem spectat: quam sententiam apertius Lucas indicat, hoc loco ita inquiẽs, Maior inter natos mulierum Propheta, Ioanne Baptista nemo est, vbi videtur indicari excellentia in gradu Prophetiæ. Vel magnitudo ista intelligatur secundum sanctitatis excellentiam, quæ sola verè magnum coram Deo facit. Vtrunque in Elucidatione indicauimus. In eo quoque quod sequitur, A diebus Ioannis Baptistæ regnum cælorũ vim patitur, & violenti rapiunt illud, duplicem nota intelligentiam, quarum vtranque satis clarè pandit Elucidatio. ¶Et si vultis recipere, ipse est Helias) Mos est in vulgari sermone, cum aliquid dicere volũt homines quod ipsi verum iudicant, aliis tamen creditu difficile & vix credibile fore suspicantur, ita dicere: Si vultis credere, aut si vultis recipere, ita se res habet. Quemadmodum obscura & difficilia loquentibus, mos est adiũgere. Qui potest capere, capiat, vel, Intelligat qui posit, aut huiusmodi aliquid. Vbi enim de credendo fit mentio, quod in voluntate situm est, signãter dicitur: Si vultis credere vel recipere. Vbi verò de intelligendo vel comprehendendo fit sermo, quod non est ita in hominis voluntate positum, dicimus: Qui potest capere, vel qui valet intelligere, capiat atque intelligat. Et iccirco nunc vtrunque ponit dominus, primum dicens: Si vultis recipere: ac mox post dictum id quod volebat, euestigio subiungens: Qui potest capere capiat, quoniam erat dictum illud & creditu & intellectu difficile. ¶Similis est pueris sedentibus in foro.) Hunc locum varii variè enarrant. Quidam singulare genus

ludi imaginantur,quo Iudæorum pueri colludebant. Nos quod videbatur nobis, paucis indicauimus. Nõ opus videtur aliquem nouum ludum specialem assignare. Satis est considerare puerorum consuetudinem qui in plateis congregati apud sese student ludendo effingere,quicquid ab aliis vident seriò agi. Videlicet nunc magistrum & discipulos repræsentant,nũc parentes & familiam referunt,nunc pueriles mercationes exercent,nunc processiones publicas celebrant,puerile a a a a a solenniter decantantes. Interdum nuptias fingunt,interdum funeralia obsequia exprimunt. Contingit autem pueros à suis æqualibus inuitatos,non æquè ad quemlibet ludum esse paratos, sed istum oblatum refellere,& alium eligere. Interdum verò prorsus morosi,quicquid fuerit oblatum respuunt, siue lætum siue tristem ludum coæquales proposuerint:vtpote siue tibia canant,vt ad choream eos prouocent: siue lugubrẽ vocem ædant,vt ad planctum eos excitent,quemadmodum fieri solet in obsequiis funeralibus. Id autem valde conueniet applicationi & intentioni Christi,statim subdentis: Venit Ioannes baptista &c. Nam ea quæ ad quibusdam de variis ludorum generibus dicuntur,admodum parum huic applicationi conueniunt. ¶ Cecinimus vobis,&c.) Grçce est ηὐλήσαμεν ilisamen:id est,tibia cecinimus vel tibiauimꝰ. Et pro eo quod habemus lamẽtauimus, Græce est,ἐθρηνήσαμεν ethrinisamẽ,quod venit à nomine θρῆνος threnos:id est,lamentatio,quemadmodum dicuntur threni Hieremiæ. Valet ergo vox Grçca lamentauimus siue lamentati sumus:id est,lamentationes cecinimus. Plus enim aliquid sonat, quàm simpliciter flere aut plangere. Quemadmodum enim tibia canentium est prouocare ad saltum, sic lamentantium siue lugubria aut threnos vlulantium est,excitare ad plãctum. ¶ Ecce homo vorax & potator vini.) Græce est φάγος phagos,quod venit à phago φάγω quod est,comedo. Vnde nomẽ illud significat comedonẽ vel comestorẽ. Vini autẽ potor Grçcis vnica voce dicitur οἰνοπότης œnopotes, quẽadmodũ Latini dicũt meribibulũ vel meribibulã. ¶ Tyro & Sidoni remissius erit ĩ die iudicii.) Grçce est ἀνεκτότερον:id est,tolerabilius vel remissius,q̃ ferè in idẽ redeũt. Cũ quo enĩ mitius agetur in iudicio, illi erit sua pœna tolerabilior:sicut cũ quo duriꝰ agetur, erit illi sua pœna grauior & toleratu difficilior. ¶ Et tu Capharnaũ,nunquid vsq; in cçlum exaltaberis? Vsq; in infernũ descendes.) Clarius id habet Lucas, hoc modo: Et tu Capharnaũ vsq; ad cælũ exaltata,vsq; ad infernũ demergeris:atq; ad eundem modũ etiam hoc in loco habent vulgati Græcorum codices. Est autem sensus iste satis clarus: Tu Capharnaum quæ tam multis & tam prçclaris miraculis es mirum in modum glorificata,& quasi ad cçlum vsque exaltata,demergeris in profundum inferni, quantum ad eos qui ex his omnibus nihil profecerunt. ¶ In illo tempore respondens Iesus dixit:) Cui respondit hic dominus,cum nemo eum interrogauerit? Sed sciendum,quòd respondere interdum dicimur etiam non interrogati,quando occasione alicuius rei moti loquimur. Sic infra capitulo 16. dicitur:Respondens petrus dixit:Domine,bonum est nos hîc esse: vbi tamen nemo illum interrogasset:sed respondere dicitur,quia motus illa gloria quam videbat,& suauitate quam gustabat,loquebatur. Sic impræsentiarum dicitur dominus respondere illi exultationi & cognitioni interiori quam sentiebat, & ex qua mouebatur ad ore cõfitendũ:id qđ apertius indicat Lucas, dicens:In ipsa hora exultauit in spiritu sancto,& dixit: ¶ Ita pater quoniam sic placitũ fuit ante te.) Quod dicit,Ita pater,vehementer confirmat quod dictum est,& magnum aliquid ac diligenter notandum significat. Quo modo loquendi & aliàs vsus legitur dominus. Vt Lucæ 12, Timete eum,qui postquam occiderit,habet potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis,hunc timete. Sic Lucæ vndecimo,Ita dico vobis,requiretur ab hac generatione. Simile ferè est quod in eodem hoc capite ait dominus: Etiam dico vobis,& plusquam Prophetam. ¶ Et ego reficiam vos.) Græce est ἀναπαύσω anapafso:id est refocillabo, reficiam, siue (vt dici solet) recreabo, vel refrigerabo aut requiescere faciam. ¶ Tollite iugum meum super vos.) Illius quis dicitur iugum suscipere,vel illius iugo submittere se aut collum suum,cuius se subdit obedientiæ. Vnde qui se diabolo subiiciunt ipsius quoque iugum dicuntur suscipere, aut super se tollere. Tollere ergo Christi iugum,est ipsius obedientiæ se subiicere,& eius doctrinam amplexari. Iugum autem Christi ducit vel trahit,qui in eius obedientia viuit. Quemadmodum e contrariò iugum diaboli ducit,qui secundum ipsius leges & suasiones viuit. Vnde dicit Apostolus,Nolite iugum ducere cum infidelibus. Et Psalmista,Dirumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum. ¶ Inuenietis requiem animabus vestris.) Nomen est hic ἀνάπαυσις anapassis, cui respondens verbum suprapositum esse diximus,Et ego reficiam vos. Est ergo hic sensus,Inuenietis refocillationem,refectionem,refrigerationem,recreationem aut requiem vel consolationẽ. ¶ Iugum enim meum suaue est,& onus meum leue.) Quidam distinctè per horum alterum intelligũt præcepta, per alterum consilia doctrinæ Christi. Nobis videtur commodius, eandem ipsam doctrinam Euangelicam & iugi & oneris nomine significari. Iugum enim est,quatenus secundum ipsam vitam ducere debemus & secundum ipsam incedere:onus est, quatenus ipsam ferendi siue implendi nobis est imposita necessitas. Aptè autem singulis sua addidit congrua epitheta,dicens,iugum non leue sed suaue,& onus non suaue sed leue. Solet enim iugum magis asperitate & incommoditate vexare animalia sub ipso incedentia, quàm grauitate:cũ sit iugum non magni ponderis. Onus verò ponderis grauitate solet esse molestum. Vnde difficultatem omnem volens adimere saluator,ne quisquam deterreatur, dicit iugum suum non esse molestum asperitate,sed suaue & commodum esse:& onus non esse grauitate molestum, sed leue & facile portatu. Contrarium verò alibi dicitur de Pharisæis,quòd alligabant onera grauia & importabilia in humeros hominum.

XII. CAP. ELVCIDATIO.

a In illo tempore, abijt Iesus per sata sabbato:
b discipuli autẽ eius esurientes, cœperunt uellere spicas & manducare.
c Pharisæi aũt uidẽtes, dixerunt ei:
d Ecce discipuli tui faciunt, quod non licet eis facere sabbatis.
e At ille dixit eis: Nõ legistis, qđ fecerit dauid
f quando esurijt, & qui cũ eo erant, quomodo intrauit in domum Dei,
g & panes propositionis comedit quos non licebat ei edere,
h neq; his qui cũ eo erãt, nisi solis sacerdotibus?
i Aut nõ legistis ĩ lege, q̃ sabbatis sacerdotes ĩ templo sabbatũ uiolant,
k & sine crimine sunt?
l Dico autẽ uobis, quia templo maior est hic.
m Si autẽ sciretis, quid est: Misericordiam uolo & nõ sacrificiũ, nunquã cõdemnassetis innocẽtes.
n Dominus enim est filius hoĩs, etiam sabbati.
o Et cũ ĩde trãsisset, uenit in synagogam illorũ.
p Et ecce homo manum habens aridam:
q & interrogabãt eũ dicentes: Si licet sabbatis curare?
r ut accusarent eum.
s Ipse autem dixit illis:
t Quis erit ex uobis ho-

AMbulabat autẽ quodam tempore dominus Iesus per segetes, in die sabbati: b & discipuli qui eum comitabãtur fame magna presi, vel ob longum itineris laborem, vel ob diutinum ieiunium, ad famem vtcunque reuelandam, data sibi opportunitate, cœperũt prætereundo spicas euellere, easq́ue confricare manibus, & manducare. c Quod videntes Pharisæi, præ inuidia nunquam quiescentes, & nusquam non dominum obseruantes, ad Christum accedunt, in ipsum deuoluturi calumniam, dicuntq́ue ei: d Ecce discipuli tui sabbatum violant te præsente, facientes seruile opus in euulsione & confricatione spicarum, quod non licet in sabbato facere. Quomodo istam tam manifestam transgresionẽ diuini mandati ipse vides oculis, nec arguis? aut quomodo sic istos instituis tuis doctrinis, vt diuina contemnant præcepta? e Quorum calumniæ pro suis discipulis ita respondit dominus: Arbitror vobis in lege eruditis non esse incognitum factum illud Dauidis qđ sacra describit Hystoria: f quando ipse à facie Saulis fugiens, graui famis inedia pressus, venit ad Achimelech sacerdotem in Nobe, vbi erat tabernaculum domini: g panesq́ue laicos ad manũ ibi non inueniens, comedit panes sanctos, nempe panes propositionis, quos ex domini mandato non licebat cuiquam manducare, nisi tantum sacerdotibus: h neque solus ipse de panibus istis sanctis comedit, sed & serui quos in suo comitatu paucos habebat. Hic si Dauidi cum suis licuit, ob famis vrgentem necesitatem, etiam sanctos panes manducare, quod alioqui tali necesitate exclusa prorsus erat illicitum: quare non & his meis discipulis consimilis necesitas suffragabitur? quare Dauidis exemplo non erunt à calumnia liberi? i Iterum ex lege cognoscitis, quòd sacerdotes diebus sabbati & festis in templo violant sabbatum, secundum eum modum quo vos dicitis meos discipulos violare sabbatum. Nam opera externa faciũt multa, immolantes victimas, easq́ue lauantes & cremantes, & sanguinem fundentes, aliaque huiusmodi facientes, quæ longe magis seruilia & magis distractiua videntur, quàm istud quod in meis discipulis accusatis. k Et tamen sacerdotes in templo ista sabbatis facientes, sicq́ue iuxta vestram æstimationem sabbatum violantes, sine peccato sunt, & nulla accusatione digni. l Dico autem vobis in veritate, quòd isti mei discipuli secum habent eum qui templo est lõgè maior & dignior, nempe Dei filium, in quo totius diuinitatis plenitudo inhabitat corporaliter. Vnde si sacerdotes eiusmodi opera seruilia facientes, per templũ excusantur à transgresione, meritò & hi mei discipuli, etiamsi opus aliquod fecerint in sabbato secundum speciem vtcunque seruile, excusari poterũt, per præsentiam eius quẽ secum habent, tantò digniorem templo. m Vos verò qui ita sæueri & morosi estis iudices aliorum, si verè intelligeretis vim eius verbi quod per Prophetam dixit Deus: Benignam & compasiuam misericordiam ego præeligo quibuslibet externis & corporalibus sacrificiis, huius verbi germanam sententiam si teneretis, non ita temerè & iniquè iudicassetis sine causa innocentes. Nam etiam si secundum externam speciem aliquid viderentur egisse minus rectum, debueratis aduertere quòd mea præsentia meusq́ue consensus illos à crimine reddat immunes. n Ego nanque filius Dei, in tempore de homine homo natus, sicut omnium temporum, sic etiam sabbati sum dominus, vt mea voluntate posit in eo fieri opus quodcũque mihi placuerit. o Et cum inde abiisset, venit in synagogam illorum. p Eratq́ue ibi in synagoga homo quidam habens alteram manum aridam, & prorsus ad agẽdum omne opus inutilem. q Cuius hominis occasione, interrogauerunt Christum Pharisæi, licitum ne esset an illicitum, diebus sabbati curare homines ab infirmitatibus. r Idq́ue eum interrogabant insidiosè, vt ex eius responsione ansam acciperent accusationis atque calumniæ.

s Dominus autem per similitudinem ita illis respondit: t Quis est vestrum omnium, qui si ouiculam habeat, contingatq́ue illam sabbato cadere in foueam, non eam sit quantocyus apprehensurus & alleuaturus de puteo?

mo qui habeat ouē unā, & si ceciderit hæc sabbatis ī foueam, nónne tenebit & leuabit eam?

a Quātomagis melior est homo oue?

b Itaque licet sabbatis benefacere.

c Tunc ait homini: Extende manum tuam.

d Et extendit, & restituta est sanitati sicut altera.

e Exeūtes autē Pharisæi, consiliū faciebāt aduersus eū, quomodo perderēt eū.

f Iesus autem sciens, secessit inde: & sequuti sunt eum multi,

g & curauit eos omnes, et præcepit eis, ne manifestum eum facerent.

h Vt adimpleretur quod dictum est, per Esaiam Prophetam dicentem:

i Ecce puer meus, quē elegi, dilectus meus, ī quo bene cōplacuit animæ meæ.

k Ponā spūm meū sup eū,

l & iudicium gentibus nunciabit.

m Non contendet neque clamabit,

n neque audiet aliquis in plateis uocem eius.

o Arundinem quassatam non confringet,

p & linum fumigans non extinguet,

q donec eijciat ad uictoriam iudicium.

r Et in nomine eius gentes sperabunt. ¶ Tūc o-

a Quòd si vos ad ouem subleuandam diei festo non parcitis, neque sabbatum violari putatis tali externo opere: quantomagis licebit in die festo curare hominem? cum multo maioris precii & dignitatis sit homo, quàm ouis: & multò amplius quilibet sit deuinctus benefacere proximo suo in natura compari, quàm iumento irrationali. b Vtique ergo licitum erit, etiam sabbatis infirmos curare, aliaq; huiusmodi charitatis opera pręstare ꝓximis, neq; talibus piis operibꝰ vlla fit diei festo iniuria. c Quo in aduersariorū confutationē prolato respōso, cōuersus ad hominē illū qui manū habebat aridam, dixit ei: Extende manū tuam illam quę arida fuit, & recipe sanitatē: iis omnibus qui adsunt, velint, nolint, videntibus. d Statimque obediens homo ille, manum vt iussus fuerat extendit: & plenæ restituta est sanitati, vt mouere eam eaque vti iam posset pro libito, perinde atque altera, quę arida nūquam fuerat. e Pharisæi verò tabescentes inuidia, subducentes sese à Christi præsentia, clanculum aduersus eum consulebant qua ratione eum, siue dolo siue vi, ad mortem perducerent.

f Quam illorum machinationem impiam omniscientia sua cognoscens benignus Iesus, eo quòd nondum passionis aduenisset hora, cedere volens furori, recessit inde: eumque abeuntem multi sequuti sunt, partim audiendæ salutaris doctrinæ, partim optatæ sanitatis recipiendæ gratia: g eosque omnes qui sanitatis causa sequebantur, solita sua benignitate curauit ab infirmitatibus suis: præcipiens illis, vt non se proderent, neque quo in loco se contineret palàm facerent. Latere enim & occultari à facie impiorum voluit, ad humilitatis & mansuetudinis exemplum, nostręque fragilitatis consolationem. h Sicque in hac dispensatoria Christi absconsione adimpletum est quod multo antè prædictum fuerat per Esaiam Prophetam, in patris persona ita de eo loquētem:

i Ecce filius meus, quem singulariter elegi præ omnibus filiis hominum, vt in eo requiescam secundum plenitudinem diuinitatis meæ: singulariter quoque mihi prædilectus, in quo super omnes beneplacitum est voluntati meæ. k Super hunc ego faciam requiescere spiritum meum non ad mensuram, vt in cæteris, sed secundum omnem plenitudinem, vt in vnigenito meo:

l generique humano, ac specialiter etiam populo gentium (partim per seipsum, partim per suos Apostolos, quibus de spiritu suo daturus est) annunciabit iudicium nouissimi examinis, differentemque bonorum ac malorum (quæ illic ostendetur) retributionem, simul & ea quæ ad eiusmodi retributionem siue bonam siue malam homines modo disponunt. m Cum autem in mūdum ad prædicandum aduenerit, non contentiosus erit, neque clamoribus rem aget: n neque quisquam in publicis locis pro inani gloria & plausu populi (vt solent mundi sapiētes) neque pro excitando tumultu (vt solent seditiosi) illum audiet loquentem: sed in omni potius māsuetudine & benignitate apparebit, mirāq; erga omnes præ se feret mansuetudinem atque modestiam.

o Arundinem quassatam non penitus confringet, sed alligabit potius & consolidabit, ne omnino rumpatur: p & linū debiliter accensum aut penè extinctū non opprimendo prorsus extinguet: sed potius ipsum ignem in eo fouebit, flammamque nutriet: id est, cor contritū & humiliatū non despiciet, neque imperfectum hominum abiiciet, sed inæstimabili sua pietate pusillanimorum & humilium peccatorum confracta corda sua medicinali gratia consolidabit, & imperfectum eorum qui sunt bonę voluntatis aspiciens, fidem & charitatem in eis adaugebit. q Perdurabitque hæc in puero meo mansuetudo, vsque ad nouissimi tempus examinis: quando eiiciet ipse ac proferet iudicium ad plenam victoriam, quando non iam in forma Euangelicæ humilis & mitis, sed in forma iudicis sæuerus atque terribilis apparebit, iustum de omnibus prolaturus iudicium, plenamque & perfectam accepturus victoriam, omnibus subiectis sub pedibus eius. r Interim verò antequam tempus illud adueniat, credent populi & sperabunt in eum, per fidem & spem in nomine eius beatam adepturi retributionem. ſ Quodam autem tempore, exhibitus est

blatus est ei dæmonium habens, cæcus & mutus:
a & curauit eum, ita ut loqueretur & uideret.
b Et stupebãt omnes turbæ, & dicebant:
c Nunquid hic est filius Dauid?
d Pharisæi autem audientes, dixerunt:
e Hic non eijcit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorum.
f Iesus autem sciens cogitationes eorũ dixit eis:
g Omne regnũ diuisum contra se desolabitur:
h & oĩs ciuitas uel domus diuisa contra se, nõ stabit.
i Et si Satanas Satanã eijcit aduers⁹ se, diuis⁹ est
k Quomodo ergo stabit regnum eius?

l Et si ego ĩ Beelzebub eijcio dæmones, filij uestri in quo eijciunt?

m Ideo ipsi iudices uestri erunt.

n Si autem ego in spiritu Dei eijcio dæmones, igitur peruenit in uos regnum Dei.

coram domino homo quidam tribus grauibus malis laborãs, nempe dęmonio obsessus, cæcus, & mutus. a Dominus autem (cui nõ est differentia siue ab vnica siue à multis sanandi miseriis) ita plenæ illum sanitati restituit, vt dæmonio eiecto omnis mali radice, & videret & loqueretur rectissimè, perinde ac si nihil vnquã fuisset perpessus malorum. b Quo miraculo tam patenti, simplices turbæ in magnam Christi admirationem & venerationem adductæ sunt, ita vt colloquentes adinuicem, dicerent: c Profectò hic est Messias ille, quem ex Dei promissione facta patrib⁹, de tribu Iuda, & de stirpe Dauid expectamus nasciturum. d Atuero inuidi Pharisæi suo more ad calumniam trahentes omnia, signum tam euidentissimum, cum factum negare non possent, ad dæmonis virtutem conati sunt referre, dicentes: e Quæ hic ædit miracula dæmones eiiciens aliaque huiusmodi faciens, non per Dei omnipotentis nomen vt sanctus Propheta, sed vt magus ac seductor ædit per virtutẽ Beelzebub principis dæmoniorum: cum hoc ipse fœdus iniit ad seducendum simplices, atque ex pacto inito princeps dæmoniorum ab isto inuocatus aliis minoribus à quibus obsidentur homines, imperat vt egrediantur: similiter & per horum ministerium alia agit, quæ secũdum speciem mira videntur simplicibus. f Iesus autem per suã omnisciẽtiam cognoscens impias illorum cogitationes, congruis argumentis illos confutauit, dixitque eis: g Omne regnum in quo fuerit dissidium, ita vt pars vna aduersus alteram insurgat, inuicémque se laborent perdere diuisæ partes, citò dissipabitur, & facile conteretur. h Et omnis congregatio ciuitatis, vel domus alicuius, si ita fuerit in se diuisa, vt pars vna se opponat alteri, non permanebit stabilis, sed corruet propriis vulneribus. Vt enim concordia minimę res crescunt, sic discordia maximæ collabuntur. i Me autem eiiciente dæmonia, si (iuxta calumniam vestram) dæmon dæmonem eiicit, maior videlicet minorem vi cogit exire locum quem libenter inhabitat, neque nisi coactus deserit, consequens est, vt inter dæmones sit dissidium & pugna. k Quòd si ita est, non ergo poterit eius regnum stabile permanere, sed quantocyus deficiat necesse est. Hoc autem rationabile non videtur, quòd regnum Satanæ iamiam penitus sit destruendum, quoniam ad sæculi vsque consummationem regnabit ipse super filios superbiæ, eritque princeps mundi, quantum ad impios. Aut si, quãtum ad bonos, dicitur regnum eius iamiam defecturum, sicut verè deficiet, per me id futurũ necesse est fateamini, per quem (vt vos dicitis) mitti iam cœpit inter illos discordia. Vel igitur negate, me in nomine dæmonis eiicere dæmones, vel diaboli & inferni victorem debellatorémque me agnoscite.

l Iterum dicite mihi. Ego si iuxta vestram calumniam in nomine Beelzebub principis dæmoniorum eiicio dæmones, exorcistæ vestri, filii generis vestri, qui inter vos coniurationibus eiiciunt dæmonia, in cuius nomine & virtute id faciunt? An & ipsi in nomine Beelzebub eiiciunt dæmones? Nequaquam id fatebimini, sed ex virtute Dei. Quod si de istis asseritis, dęmones eos eiicere, & nõ ex pacto cũ dæmonio: quo iure, qua rationis apparentia, hoc de me cõprobabitis, quòd aliter ego dæmonia eiiciam quàm ex virtute Dei? Illi si possunt ex Deo, quare non potero ego? Quid aduersum me habetis, nisi vestram inuidiam, quæ vos facit mea omnia in partem iniquã peruertere? m Ideo ipsi exorcistæ filii generis vestri, vos condemnabunt in iudicio: erunt ipsi vobis in testimonium iustæ condemnationis in die iudicii, quoniam videlicet cum illos videritis, tantum exorcistas & puros homines, ad inuocationem diuini nominis, sine pacto dæmonum eiicientes dæmonia, me tamen filium Dei impudentissimè dixeritis non aliter quàm in virtute dęmonis potuisse eiicere dæmonia. n Si autem ego (id quod verũ est) dæmones eiicio per spiritum sanctum, ac per virtutem diuinitatis, quæ in mea humanitate tanquam in instrumento domestico inhabitat, igitur iam in vos peruenit regnum Dei: tempus igitur nunc aduenit, quo inimicus diabolus per me deuincetur, eiicietur, & condemnabitur, regnumq; eius, quantum ad electos, prorsus destruetur, & regnum Dei surget pro eo in omnibus qui crediderint. Ista enim visibilis dæmonum è corporibus expulsio, quam ego per virtutem diuinitatis operor, si-

a Aut quõ poteſt qſquã intrare ĩ domũ fortis, et uaſa eius diripere, niſi prius alligauerit fortem, & tunc domum illius diripiet?

b Qui non eſt mecum contra me eſt,

c & qui non congregat mecum ſpargit.

d Ideo dico uobis:

e Omne pctũm et blaſphemia remittetur hominibus:

f ſpiritus aũt blaſphemia non remittetur.

g Et quicũque dixerit uerbũ contra filium hominis, remittetur ei.

h Qui autẽ dixerit cõtra ſpiritum ſanctum, non remittetur ei,

i neque in hoc ſæculo neque in futuro

k Aut facite arborẽ bonã & fructũ eiᵘ bonũ

l aut facite arborẽ malã & fructũ eius malũ.

m Siquidem ex fructu arbor agnoſcitur.

n Progenies uiperarum, quomodo poteſtis bona loq, cũ ſitis mali?

o Ex abundantia enim cordis os loquitur.

p Bonus homo de bono theſauro profert bona,

q & malᵘ homo de ma

gnum eſt illius inuiſibilis eiectionis, qua ille à ſuo regno deturbabitur, vt pro eo conſurgat regnum Dei. a Præterea, ſi quis à viro forti & bene armato voluerit prędã tollere, & ea quæ illa chara habet ab ipſo auferre, quomodo fieri id poterit, niſi vi inualeſcat ſuper eum, fortiórque eo factus alligauerit eum, atque ita demum velut ablata prius eius fortitudine, domum vniuerſam ſpoliabit, & omnia electa tollet pro libito? Ita ſanè ego cum forti diabolo, non per amicitiæ pactum, (vt vos inuidioſè confingitis) rem ago, ſed manu violenta cum illo congredior per virtutem diuinitatis ipſum alligo & ſupero: & quos ipſe obſederat, ab eo per vim aufero, vt ſecundum corpus viſibiliter, ita & ſecundum animam inuiſibiliter. b Præterea. Qua veriſimilitudine vos id poteſtis aſſerere, quod pactum ego habeam & amicitiam cum dæmone, cum inuicem maxime nobis aduerſemur? Qui enim non eſt mecum, non mihi conſentit, non mihi collaborat, nõ ad idem conatur ad quod ego, ſed omnino contraria quærit & curat, is mihi profectò æſtimandus eſt contrarius: & qui mecum non laborat, vt in vnitatem congreget diſperſos, is contrario ſtudio diſpergere laborat etiam vnitos.

c Atque hoc pacto Satanas, qui ſemper mihi contraria quærit (cũ ego præ omnibus diligam, & quæram hominum ſalutem, ille econtrario auidiſsimè ſitiat perditionem: ego toto ſtudio ad vnitatem fidei & ad vnum Eccleſię ouile diſperſos conor reuocare, ille contra per varios errores diſpergere) quomodo vobis poteſt videri amicus mihi aut pacti ſingularis fœdere ſociatus? d Quoniam verò ita apertè & contra omnem rationem auſi eſtis in me tam fœdam proferre blaſphemiam, vt opera manifeſtam Dei virtutem teſtantia, ſine vlla ratione vel rationis apparentia diabolo tribuatis, illud ego vobis præmonendo denuncio, e quòd omne peccatum quo fortè per fragilitatem vel per ignorantiam homines peccauerint (imò & blaſphemia ipſa, ſi vel ex ignorantia vel ex fragilitate proceſsit) remitti ipſum contingit, & frequenter dimittitur iis qui ſic deliquerunt, agentibus ſui peccati pœnitentiam. f Atuero blaſphemia ſpiritus, qua quis agnitam manifeſtè veritatem impugnat, quod à ſpiritu Dei manifeſtè euidenterque procedit, per certam & obſtinatam malitiam dæmonis virtuti aſſcribendo: blaſphemiam, inquam huiuſmodi in ſpiritum Dei, vel omnino nunquam vel rariſsimè contingit hominibus remitti: quoniam vix vnquam eiuſmodi homines ex animo agunt pœnitentiam. Meretur enim hoc illorum obſtinata peruerſitas, & à propoſito aſſumpta cæcitas, vt diuina gratia quam ſcientes impugnarunt, non reſpiciantur ad ſalutarem pœnitentiam. g Et quicunque verbum aliquod blaſphemiæ dixerit in perſonam filii hominis, videlicet ex infirmitate aut ignorantia, ſcandalum paſſus in aſſumpta ſerui forma, myſterium tantæ humilitatis neſciens intelligere, remiſsionem peccati ſui facile poterit obtinere. h Qui autem blaſphemiæ verba protulerit contra ſpiritum ſanctum, id quod manifeſte ex ſpiritus ſancti virtute procedere cernitur, propter inuidiam & voluntariè aſſumptam cordis cæcitatem dæmoni aſſcribens, i huiuſmodi vel omnino nunquam, vel nimium rarò contingere remiſsionẽ accipere peccati ſui, neque in hoc ſæculo neque in futuro: ſed in peccato ſuo morietur, eiuſque reatu detinebitur, & punietur imperpetuum. Veruntamen non vſque adeò mirum debet videri, ſi vos peruerſi Phariſæi impietates & blaſphemias huiuſmodi proloquamini. k Alterum enim horum de vobis, ſicut & de vnoquoque hominum, fiat neceſſe eſt: vel vt curetis eſſe bonæ arbores, & bonos proferre fructus: id eſt, bona eſſe voluntate, atque inde, verba operaque bona producere: l vel vt malam habeatis voluntatem, atque inde verba operaque mala proferatis. Talis enim debet eſſe fructus arboris, qualis eſt ipſa cuius eſt fructus arbor.

m Nam ex fructu quam profert arbor vnaquęque, bona ſit an mala, dinoſcitur. n Et quomodo vos, ô ſerpentũ genimina, de malis parentibus propagati peſsimi filii bona loqui ex vobis poſſetis, cum ſitis in vobis mali, cũ malam intra vos geratis radicem peruerſi affectus & peſsimæ voluntatis? o Ea enim per os ſolent homines eloqui, quæ amplius intra cordis affectũ latent abſcondita, & libenter ea ſolet proferre lingua quæ in volũtate altius hærent infixa. p Videlicet bonus homo, de bono cordis affectu velut de theſauro quodã precioſo, bona depromit verba & opera. q Is autem qui malus eſt, de malo cordis

lo thesauro pfert mala.

a Dico autē uobis, quoniā omne uerbū ociosum quod loquuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicij.

b Ex uerbis enim tuis iustificaberis, & ex uerbis tuis condemnaberis.

c Tunc responderunt ei quidā de scribis & Pharisæis, dicentes:

d Magister, uolumus à te signum uidere.

e Qui respōdēs ait illis:

f Generatio mala & adultera signum quærit:

g & signū nō dabitur ei

h nisi signū Ionæ Prophetæ.

i Sicut enim fuit Ionas in uentre ceti tribus diebus & tribus noctibus:

k sic erit filius hominis ī corde terræ, tribus diebus & tribus noctibus.

l Viri Niniuitæ surgēt in iudicio cū generatione ista, & cōdemnabunt eā: quia pœnitentiam egerūt in prædicatione Ionæ.

m Et ecce plusquam Iona hic.

n Regina austri surget in iudicio cū generatione ista, & condemnabit eā: quia uenit à finibus terræ audire sapientiā Salomonis.

o Et ecce plus quàm Salomon hic.

affectu (vnde habet vt malus sit) velut de malo quodā thesauro, aut verius de sentina mala, depromit opera & verba mala. Opera nanq; & verba, suam bonitatem atq; malitiam accipiunt ex cordis interna bonitate siue malitia, vbi quasi in thesauro quodam conuoluta iacet bonitas atq; malitia externorum verborum & operum. a Neq; verò illa solum impiissima blasphemiæ verba, suū habebūt iudiciū, sed & generaliter hoc dico, de omni verbo vano & inutili, quodcunque homines modo loquuti fuerint, reddendam eis esse rationem in die nouissimi examinis, quando cūcta quę dixerint fecerintve homines adducentur in iudiciū. b Ex verbis nanque suis vnusquisque hominū iustificabitur vel cōdemnabitur, sicut & ex operibus: ita vt si ex bono corde loquutus fuerit bona: id est, Deo grata, proximisq; vtilia, sit ex his verbis iustificādus, & pro eis coronādus: cōtra verò, si blasphema in Deū, aut in proximū noxia, aut in se vana, de corde malo sit proloquutus, ex eis sit condemnādus, & pro eis digna vltione plectendus. c In illo autē tempore, quidā de scribis atq; Pharisæis animo doloso Christum accesserunt, dicentes: d Præceptor desideramus & hoc poscimus à te, vt portentū aliquod singulare de cælo nobis spectantibus ædas, cuiusmodi olim patribus nostris per Moysen aliosque Prophetas nonnullos ostensa sunt: vt cū sub Moyse manna de cælo descendit, sub Iosue sol stetit immotus, sub Samuele data sunt tempore sereno tempestates & tonitrua, sub Ezechia sol apparuit retrogradiēs, atque ita in aliis nonnullis: vt tali aliquo signo tam magnifico, certò comprobemus te ex Deo esse. Nam ea quæ hactenus à te fieri vidimus, minora apparent, neque multum efficacia.

e Sciens verò dominus, quòd tantū animo tētandi sic illi loquerentur, nihilo melius crediturí etiamsi signa multò plura & maiora æderet, dura illis increpatione respondit, dicens: f Peruersa ista & adulterina natio incredulorum Iudæorum, à piissimis progenitoribus sanctis Patriarchis nimium degenerans, tētando à me signum petit, quasi signa nondum sufficientia viderit, si credere velit.

g Sed non dabitur ei modo pro sua curiositate signum quale postulat de cælo, quoniam neq; fructum in eis vllum faceret. h Dabitur tamen eis non multo pòst in terra signum admirabile, prodigium longè maximū, quod omnia signa priora longo interuallo superabit, nempe signū meæ resurrectionis, quæ in Iona Propheta fuit præsignata. i Quemadmodum enim Ionas latuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, postea verò exiuit illæsus: k sic filius hominis, secundum corpus in visceribus terræ intra sepulchrū clausus, per triduū (quod tres dies & tres noctes continet) delitescet: ac post triduum: id est, postquam tertia dies aduēnerit, iterum de sepulchro viuus resurget. Hoc signum omnium longè maximum, posterius monstrabitur generationi huic, post quod omnino nullus relinquetur excusationis locus iis qui ne tunc quidem crediderint. O quanta vos tantis signis incredulos, in venturo iudicio manet damnatio. l Habitatores enim ciuitatis illius magnæ Niniuæ, in die extremi iudicii & resurrectionis generalis resurgent ad vitam, vnà cum hominibus nationis huius incredulæ, & stabunt contra eos in testimonium iustæ condemnationis eorum: quoniamquidem ipsi cum sub offensa Dei fuissent, ad prædicationem tantum Ionæ simplicis Prophetæ & hominis puri, pœnitentiam egerunt peccatorum suorum ex animo, ita vt retractaret Deus sententiam mortis contra eos ex ore Prophetæ denunciatam. m Et ecce apud istos, imò in medio istorum astat, qui Ionam longissimo antecedit interuallo, nēpe Dei filius, ipse omnium dominus Prophetarum, cuius tantū vmbra, figura, & minister ille extitit: nec tamen ad eius tanti Euangelistæ prædicationem voluerunt pœnitentiam agere infidelitatis atque malitiæ suæ. n Item & regina Sabba, quæ ab austro olim Hierosolymam aduenit, surget in die iudicii vnà cū generatione ista, & contra eam stabit in testimonium iustæ condemnationis: quoniam ipsa ab extremis terræ finibus venit Hierosolymam, magnum valde itineris dispendium suscipiens, desiderio videndi audiendique Salomonem, de cuius sapientia tantum fama audierat. o Isti verò habent apud se, imò in medio sui, eum qui longissimo interuallo illum superat Salomonem, nempe Dei filium, patris æternam sa-

a Cum autem immundus spiritus exierit ab hoīe, ambulat p loca arida, q̄rēs requiem & nō īuenit. b Tunc dicit, Reuertar in domū meā unde exiui. c Et ueniēs inuenit eā uacātem, scopis mundatam & ornatam. d Tunc uadit & assumit septē alios spirit⁹ secū nequiores se, & intrantes habitāt ibi, e et fiunt nouißima hoīs illius peiora prioribus. f Sic erit & generatiōi huic peßimæ. g Adhuc eo loquēte ad turbas ecce mater eius & fratres stabāt foris, q̄rentes loqui ei: h Dixit autem ei quidā: i Ecce mater tua & fratres foris stant, quærētes te alloqui. k At ipse respōdēs dicenti sibi, ait: l Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei? m Et extendens manum in discipulos suos, dixit: n Ecce mater mea, et fratres mei. o Quicunque enim fecerit uoluntatem patris mei qui in cælis est, ipse meus frater, soror & mater est.

pientiam, cui collata omnis sapientia Salomonis, quasi nihilum debeat æstimari: nec tamen eius verbis auditum præbent, eiusq; sapientiam non solum non requirunt absentem, sed nec præsentem & vltrò oblatā suscipiunt, imò reiiciunt & blasphemiis insectātur. Quoniam igitur pessima hæc generatio tantam sibi oblatam gratiam ita indignè abiecit, & quasi calcib⁹ reppulit propositā, per ænigma vobis indicabo, quid illi in pœnam suæ infidelitatis tandem sit euenturum. a Cum itaque spiritus malignus ab homine aliquo expulsus abscesserit, peambulabat loca deserta sicca & inaquosa, si in eis commodam posit inuenire mansionem: & cum nec illic requiem quietā firmamque inuenerit, b secum decernit reuerti in priorem domum, vnde abscesserat, vt videat an non rursum posit in ea locum inuenire. c Veniensque illuc, inuenit eā à nullo hospite bono inhabitatam, qui sibi posset ingressum prohibere, & scopis tantum ab externis sordibus expurgatam, atque externis quibusdam ornamentis decoratam. d Tunc gaudens spiritus immundus & plaudens, propter recuperatam pristinam domum, præ gaudio se non cōtinet, neque solus habitationem illam ingreditur, sed vadit & inuitat, adducitque secum alios septem spiritus, se etiam impuriores, & ingressi pariter habitant in domo illa, e sicque nouissima hominis illius longè sunt peiora prioribus: quoniam à pluribus iam & impurioribus securius inhabitatur dæmonibus, qui prius tantum ab vno, & eo quidem nō firma possessione inhabitabatur. f Sub hoc videlicet ænigmate indicare volui, quid generationi isti pessimæ pro sua incredulitate sit euenturum. Propter nanque infidelitatem & ingratitudinem diabolo tradentur, qui eos longa possessione inhabitabit, & omnibus vitiis plusquam anteà vnquā vexabit. g Interim verò dum hæc atq; alia huiusmodi turbis audientibus loqueretur dominus Iesus, contigit matrem ipsius comitatā nonnullis ex cognatis ipsius, foris eum pręstolari, cupientes dum exiret ipsum alloqui. h Quod cernens quidam astantium Christo, satis ad loquendū promptulus, (vel vt eum tentaret, si fortè propter matrem Dei verbum relinqueret, vel vt apud eum gratiam iniret ex nouo & lęto nūcio) dixit ei: i Ecce mater tua & cognati tui foris te pręstolantur, cupientes te alloqui. k At ipse, vt ostenderet naturalem & carnalem affectum postponendum esse diuino amori, nihilque terrenum vel carnale præponendum esse negocio Euangelii, ita respondit illi qui sibi indicauerat de matris præsentia: l Quid tu carnaliū amicorum præsentiam mihi denuncians, Euangelicum niteris perturbare sermonem? Quid mihi matrem & fratres terrenos commemoras, vbi patris mei cælestis incumbo negociis? Vis scire tu, quos ego hoc in negocio secundum spiritum æstimem mihi matrem & fratres: id est, verè cognatos? m Extendēsque manum ad discipulos suos & auditores, qui tota attentione verbis eius vacabāt audiendis & intelligendis: n Huiusmodi, inquit, verbi diuini attentos auditores & sedulos obseruatores ego secundum spiritum mihi coniunctißimos reputo, vt matrem vel fratres. o Quicunque enim voluntatem patris mei, postquam attētè audierit, sollicitè quoque perfecerit, hunc ego mihi verè cognatum & coniunctißimum reputo, æstimans illum quasi mihi sit & frater & soror atque etiam mater. Hancque cognationem spiritualem pluris ego facio, quàm omnem carnalem, etiam proximā, cuiusmodi est inter fratres & sorores, matrem & filiū. Ac proinde à negocio patris mei cælestis, propter pręsentiam cognatorum carnis, nequaquam debeo (id quod tua videbatur poscere oratio) desistere.

PARABOLAE DE SPIRITV *immundo explicatio.*

HOmo iste à quo spiritus immundus exiit, populus est Iudęorū, à quo tūc quasi diabolus exiit, quando sibi populum illū Deus primum per Patriarcharum electionē, ac deinde per legis dationem segregauit in peculium ex omnibus gentibus. Egressus autem ab illo populo & exclusus diabolus, obambulabat deserta gentium, in quibus aquæ non erant gratiarum spiritualiū. In eis requiem quærit, habitans in illis vsque ad tempus gratiæ: sed quam quærit plenè non inuenit,

quoniam hoc tempore gratiæ à populo gentium per Euangelii prædicationē debebit foras eiici. Hinc verò eiectus, considerat apud se diabolus, num forte in Iudaicum populum sibi permitteretur liber introitus: & veniens in tempore gratiæ credentibus gentilibus cernet Iudæos vacātes à gratia Dei, quam noluerunt suscipere, scopis tamen mundatos & ornatos: id est, corporalibus quibusdam expiationibus exterius mundos, & ceremonialibus quibusdam obseruantiis, externisque iustificationibus legalis literæ, in quibus confidunt secundum exteriorem speciem velut exornatos. Et quia sic volentes suam iustitiam constituere, Dei iustitię nolent subiici, neque Euangelio credere, iccirco diabolica potestas illos in mansionem accipiet & subiectionem, ita vt iam videantur octo obsessi dæmonibus, iisque impurioribus, qui ante susceptam legem quasi vnico eoque minus malo obsessi fuerant. Atque ita fient posteriora generationis huius prioribus peiora: quoniam longè peior erit horum conditio & maior damnatio, quando post electionem singularem & promissiones sibi factas legemque acceptam, tandem omnibus erunt ingrati & increduli, exhibitam sibi & vltrò oblatam gratiam suscipere pertinacissimè recusantes, quàm prius, quando neque adhuc in populum Dei fuerant segregati, neque promissiones adhuc aut legem vel Prophetas accepissent.

XIII. CAP. ELVCIDATIO.

a In illo die exiēs Ies° de domo, sedebat sec° mare. b Et cōgregatæ sūt ad eū turbæ multæ, ita ut in nauiculā ascēdēs, &c. c Et loquut° est eis multa ī pabolis, dicēs: d Ecce exijt q seminat, seminare. e Et dū semīat, q̄dā ceciderūt sec° uiā: f & uenerunt uolucres cæli, et comederūt ea. g Alia aūt ciciderūt in petrosa, ubi non habebāt terrā multā et cōtinuò exorta sunt qa nō habebant altitudinem terræ: h sole autē orto æstuauerūt et qa nō habebāt radicē aruerunt. i Alia āt ciciderūt ī spīas lz et creuerūt spinæ, & suffocauerūt ea. d Alia aūt ciciderūt īterrā bonā l et dabāt fructū: aliud cētesimū, m aliud sexagesimū, n aliud tricesimū. o Qui habet aures audiē di audiat. p Et accedētes discipuli, dixerunt ei: Quare in pabolis loq̄ris eis? q Qui respondens ait illis:

QVodam autem tempore egressus de domo Iesus sedebat iuxta mare. b Cōuenerūtque ad eum plurimi doctrinæ eius auidi, ita vt ex terra commodè non posset eos docere: propter quod, ascendens in nauiculam, vt commodius à tam multis posset audiri, atque in ea sedēs, vt mos est doctoribus, inde docebat ad se confluentem multitudinem quæ ad audiēdum stabat in littore: c loquutusq; est eis parabolas multas, quib° quasi per symbola quędam & ænigmata mysteriū regni Dei illis prędicauit. Inter cæteras autem vna vel pręcipua erat illa, quam de semine proposuit, in hunc modum. d Contigit seminatorem quendam exire in agrum, ad iaciendum spargendumque semen suū. e Inter seminandum verò, quædam seminum vel vento vel aliàs quomodo libet longius abrepta, ceciderunt iuxta viam, in locum patentem, & frequenti calcatione compactum siue obduratum, f venientesque aues quæ in aere volitant, semina illa in loco exposito iacentia abstulerunt, atque deuorauerunt ea, neque fructus vllus ex eis enatus est: quoniam auium rapina intra terram non sunt permissa sufficienti tēporis mora abscondi, vt mortificata fructum facerent. g Quædā autem seminum ceciderunt in loca petrosa, vbi profunditatem terrę sufficientem non habuerunt, ad debitè fructificādum: atque hinc factum est, vt ante tempus congruum exorta germinauerint, quoniam terrę profunditatem sufficientem non habebant, vt se occultarent vsque in tempus naturæ congruum, vtque radicem figere possent ad sufficientem profunditatem. g Veruntamen sole grauius inardescente, vt solet in meridie æstatis tempore, statim ab æstu assumpta sunt quæ enata fuerant, quia radicem satis altè non habuerunt infixam, per quam humorem sufficientem ad se attraherent: iccirco à superueniente immodico solis ęstu, deficiente humore intrinsecus resistente, quantocyus arefacta sunt, priusquam ad iustam maturitatem possent pertingere. h Alia verò ceciderūt inter spinas: & illa quidem licet terram haberent satis multam, sufficientemque profunditatem, ad fructum tamen plenū non valuerunt pertingere: i quoniam exortę spinę pręualuerunt illis, & oppresserunt illa, ne ad quātitatem & perfectionem competentem ascenderent. k Quædam verò seminum sortita sunt terram bonam, non obduratam attritione pedum, non expositam prædationi auium, non petrosam, nō spinosam, sed mollem & pinguem, benèque fœcundam, l & semina huiusmodi fructum magnum protulerunt, nōnulla, quidem magnū valde, vtpote centesimum: m alia mediocrem, vtpote sexagesimū: n alia verò minorem, vtpote tricesimum. o Atque hæc dicens dominus Iesus, magna voce clamauit, dicēs: Audiat hæc quisquis aures habet ad audiendū, apponat his verbis animū vt intelligat, quisquis salutarē cupit discere doctrinā. o Accedentes autē ad eū familiari cōsuetudine discipuli, interrogauerūt eum, dicentes: Quare pręceptor bone, hominib° istis rudib° per parabolas loqueris, quas nequeūt ipsi inexercitatū ad huiusmodi sensum habētes ītelligere? p Respōdēs domin°, ait illis: Iccirco illis īter quos plurimi sunt incre-

Quia uobis datũ est nosse mysteria regni cælorũ, illis autẽ nõ est datũ.
a Qui enim habet, dabitur ei & abundabit:
b q autẽ nõ habet, & qđ habet auferetur ab eo.
c Ideo in parabolis loquor eis, quia uidentes non uident,
d & audientes non audiunt, neque intelligunt.
f Vt adimpleatur in eis ꝓphetia Esaiæ dicẽtis,
g Auditu audietis, & non intelligetis:
h & uidentes uidebitis, & non uidebitis.
i Incrassatũ est enĩ cor populi huius, & auribus grauiter audierunt,
kz et oculos suos clauserunt ne quãdo uideãt oculis, & auribus audiãt, & corde intelligant, & conuertantur & sanem eos.
l Vestri aũt beati oculi, quia uident: m & aures uestræ, quia audiunt.
f Amẽ quippe dico uobis, quia multi prophetæ & iusti, cupierunt uidere q̃ uidetis, & nõ uiderũt, n & audire quæ auditis, & non audierunt.
o Vos ergo audite pabolã seminãtis. p Oĩs q audit uerbũ regni & nõ ĩtelligit, q uenit malus et rapit qđ seminatũ est. r Hic est, qui secus uiam seminatus est.

duli, nonnulli etiam peruersi, in parabolis loquor, quoniã incredulis illis & peruersis non est datum intelligere mysteria regni Dei, aut secreta doctrinæ Euãgelicæ, quomodo vobis fidelibus auditoribus id est à patre datũ. Ita dispositũ est à patre, vt vobis apertius proponã mysteria Euangelii, illis autem per parabolarũ inuolucra, tanquam indignis quibus sancta nudè proponantur. a Ita enim à patre dispositum est, vt qui modicum quid accepit in cognitione veritatis, si modico illo benè vtatur, ipsumque diligenter custodiat, accipiat ampliora & abundet: b is autem qui non habet scientiam veritatis, & cum posset habere, vel negligit vel recusat suscipere (cuiusmodi sunt ex istis plerique) merito etiam eo quod habere videtur, priuatur: vt nõ solum non accipiat id quod si voluisset poterat, sed neque eius quod habet verum fructum accipiat. c Propter hoc loquor istis per parabolas, quoniam ita eorum meretur incredulitas: quoniam videntes oculis suis mirabilia diuinæ virtutis opera, meque ipsum Dei virtutem ista facientem, cæci manent, & videre nolunt, neque per fidem me agnoscere: d audientes item ex me omnia quæ mihi pater mandauit loqui ad illos, nolunt attendere auribus cordis, vt credant & obediant: neque quæ auribus corporis audiunt mente volunt intelligere. e Atque ita adimpletur in eis verbum Esaię, quod olim ex iussu Dei ad populum istum loquutus est, dicens: f Auditu externo audietis verba diuina: & non poteritis, quia non voletis, intelligere: g visu quoque corporali videbitis opera Dei, & non videbitis oculis mentis. h Induratum enim & obstinatum est cor populi huius per certam maliciam: auresque obturauerunt sibi, & oculos clauserunt, ne audire possint aut videre, aut corde intelligere ea quæ Dei sunt: sicque ipsi sibi impedimenta ponunt, & obstacula conuersionis & salutis suæ, quasi ad hoc ex proposito laborantes, nequando conuerti possint à malicia sua & sanari à miseriis suis. i Dum enim ex certa scientia agnitam veritatem nolunt suscipere, sed impugnare etiam audent, & confirmantia eam diuina testimonia insectari gaudent conuiciis dumque planè nolunt intelligere vt credant, quasi aditum omnem sibi videntur præcludere conuersionis atque salutis, per huiusmodi obstinationẽ & obdurationem cordis sui. k Vestri autem meritò beati & fœlices oculi, tam mentis quàm corporis: quia videntes vidẽt ea quæ à Deo in hoc tempore decreta sunt fieri: l vestræ quoque aures meritò prædicantur beatæ & corporis, & multomagis animæ: quoniam audientes audiunt ea quæ in hoc tempore ex Dei voluntate per me annunciantur mundo. m Illud enim in veritate dico vobis, quòd in præteritis à sæculo generationibus, plerique iustorũ, magni quoque reges & sancti Prophetæ amici Dei, magno desiderio cupierunt videre oculis suis illa quæ vos modo videtis, & post paululum plura maioraq; videbitis, & non est illis datum videre ea: n cupierunt quoque & auribus audire ea quę vos modo auditis annunciari mundo per os meum, atque etiam amplius apertiúsque postmodum audietis: partim per memetipsum, partim per spiritum meum: & non est hoc illis datum vt ea audirent. Optabant hæc isti quasi singularissimum donum, & eximium beneficium sibi æstimassent præstitum, si datum eis fuisset voto potiori. Ac proinde & vos modo, quibus tanta gratia proponitur & suscipitur, meritò beatos & fœlices dixerim. o Vos itaque quos pater cælestis tam specialis vocationis gratia est dignatus, audite enarrationem parabolæ eius, quam proposui de seminante & semine. p Sunt quidam, qui verbum sancti Euangelii cælestisque doctrinæ auribus quidem corporis secundum vocis sonũ accipiunt, sed virtutem verbi ad interiora non transmittunt, non student quæ audierunt intelligere, & intus in mente reponere atque custodire. q Quod cernens diabolus (qui per volucrem cæli ob agilitatem & aeris inhabitationem significatur) statim accurrit, omnis virtutis osor, & peculiariter bonorum initiorum persequutor, semenque illud cælestis doctrinæ quantocyus curat abripere, faciens videlicet illum qui audiuit obliuisci, & planè negligere siue etiam contemnere audita illa, & non intellecta: sicque fructus nullus ex hoc semine nascitur. r Huiusmodi homines sunt, quos prima

a Qui autẽ sup petrosa seminatꝰ est, hic est q uerbum audit, & continuò cũ gaudio accipit illud: b non autẽ habet in se radicẽ, sed est temporalis: c facta aũt tribulatione & ꝑsequutiõe ꝓpter uerbũ cõtinuò scãdalizatur. d Qui aũt seminatus est in spinis, hic est q uerbũ Dei audit, et sollicitudo sæculi istiꝰ. e et fallacia diuitiarũ suffocat uerbũ & sine fructu efficitur. f Qui uerò ĩ terram bonam seminatus est, hic est q audit uerbũ & ĩtelligit g et fructũ affert et facit h aliud quidẽ centesimũ, i aliud aũt sexagesimũ, k aliud uerò tricesimũ. l Aliam parabolam proposuit illis, dicens: m Simile factũ est regnũ cælorum hoĩ q seminauit bonũ semen in agro suo. n Cũ aũt dormirẽt hoĩes uenit inimicꝰ eius & supseminauit zizania in medio tritici, & abijt. o Cũ aũt creuisset herba & fructũ fecisset, tũc apparuerunt & zizania. p Accedentes aũt serui patrisfamilias, dixerũt ei q Domine, nõne bonũ semẽ seminasti ĩ agro tuo? unde ergo habet zizãia? r Et ait illis, inimicꝰ hõ hoc fecit. ſ Serui autẽ

parabolæ parte signaui, per terrã secus viam semen absque fructum accipientẽ: qui videlicet sermen verbi, quasi secus viam susceperunt, in terra dura & auium prędationi exposita. a Quos autem per secundam parabolæ partem signare volui, nempe per terram petrosam suscipientem semẽ absque fructu debito, homines quidam sunt leues & temporarii: qui dum audiunt verbum Dei, subita quadam deuotione affecti, cum gaudio illud videntur quasi intra sinum mentis excipere, & satis sibi videntur intelligere, conceptuque subitaneo in mente se habituros proponunt. b Veruntamen radicem stabilis deuotionis aut firmi satis propositi non habent, sed tantum tẽporarii sunt, & subitanea nec diu duratura deuotiõe: c id quod manifestè tunc ostendunt, cum tribulatione qualibet siue pugna vel modica propter verbum illud exurgente, vel à mundo, vel à carne, vel à diabolo, statim succumbunt: ac perdito vigore, quasi ab æstu tribulationis interno radicali humore deficiente consumpti, scandalizantur, & excidunt ab eo quod susceperunt sancto Dei verbo. d Quos deinde per tertiam parabolæ partem, nempe per terram inter spinas suscipientem semen, & fructum proferre incipientem, volui signatos, diuites sunt sæculi huius: qui cor apponentes diuitiis amplius quàm oportet, si quando verbũ Dei audiant, essentq; alioqui fructum forsitan bonum producturi, attamen per nimiam sęculi huius curam qua illorum cor possidetur, e perque diuitiarum fallaciam, cui supra quàm decet sunt intenti, verbũ cælestis doctrinæ fructum nequit proferre debitum: quoniam per sollicitudines eiusmodi & fallacias diuitiarum, quasi spinis quibusdam suffocatur & supprimitur, ne in altum liberè possit germinare. f Qui autem parabolæ quarto membro, per terram bonam semen suscipientem & fructum bonum reddẽtem signabantur, hi nimirum sunt qui verbum Dei, vbi & quando datur, libenter audire student: auditum quoque non negligere, sed omni studio intelligerę laborant, inque sinu boni cordis quasi intra bonam terram altè reponunt, & quasi intra eius profunditatem abscondunt, dum firmo proposito decernũt, nullam ob causam verbum illud semel susceptum, & benè intellectum de corde proiicere. g Et quoniam tam fideliter verbum Dei huiusmodi homines suscipiunt & custodiunt, iccirco in eis fructum profert copiosum: non in omnibus quidem æqualem, in omnibus tamen sufficientem: h in quibusdam quidem paucissimis, fructum plurimum, qui per centesimum significatur: i in aliis verò paucioribus, mediocrem, qui per sexagesimum: k in aliis autem satis multis, minorem, qui per tricesimum. l Aliam quoque itidem de semine & seminatore parabolam proposuit, dicens: m Ita se res habet cum regno cælorum, sic agitur de negocio Euangelii, quod prædicatur in Ecclesia bonis & malis, quemadmodum sequens indicat parabola, quæ est de homine patrefamilias, qui bonum semen seminauit in agro suo. n Cum autem somno graui dormirent homines per noctem, inimicus inuidens patrifamilias tantam vtilitatem, atque ipsi etiam agro suum fructum vberem venit, & super semen bonum prius à patrefamilias seminatum superiecit mala semina, eaque cum tritico bono seminato passim commiscuit: & completo maliciæ suæ proposito, abiit. o Cum autem iam ad aliquantam altitudinem ascendisset herba boni tritici, ac tandem post iustam quantitatem etiam fructum inciperet proferre, tunc simul apparuerunt & zizania in medio tritici exorta de superiacto malo semine. p Quod cõsiderantes serui patrisfamilias, qui ex officio suo & amore erga dominum curam gerebant agri dominici, accesserunt ad illum, & quærimoniam dolentes proponunt: q Domine, inquit, nónne bonum semen in agro tuo seminasti? Quid ergo sibi volunt ista quæ nunc se produnt zizania? Vnde putas ista consurgunt in agro tuo, quæ tu nequaquam in eo seminasti? r Respondit illis paterfamilias: Ego quidem semen bonum in agro seminaui, nec proinde à me surgunt ista zizania. Verum inimicus homo tritico bono superseminauit malum semen, & hinc zizania. ſ Rursumque illi dixerunt serui: Quid ergo? Vis domine, eamus in agrũ istum, & euellamus atq; colligamus ista zizania mala,

dixerunt ei: Vis imus, & colligimus ea? a Et ait: Non, ne forte colligentes zizania, eradicetis simul cum eis & triticũ. b Sinite utraque crescere usq; ad messẽ, et in tẽpore &c. c triticũ autem cõgregate in horreũ meũ. d Aliã parabolã proposuit eis, dicẽs: e Simile est regnum cælorũ grano sinapis, qđ accipiẽs hõ seminauit in agro, &c. f Cũ autẽ creuerit, maius est omnibus oleribus, g & fit arbor ita ut uolucres cæli ueniãt & habitent in ramis eius. h Aliã parabolã loquutus est eis: Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptũ mulier abscõdit in farinæ satis tribus, donec fermẽtatũ est totũ. i Hæc omnia loquutus est Iesus in parabolis ad turbas, k & sine parabolis non loquebatur eis. l Vt impleretur quod dictũ est p Prophetã dicẽtẽ: m Aperiam in parabolis os meũ, eructabo abscõdita à constitutione mundi. n Tunc dimissis turbis, uenit in domum: et accesserunt ad eum discipuli eius, dicẽtes: o Edissere nobis parabolã zizaniorũ agri. p Qui respondens, ait: q Qui seminat bonum semen, est filius hominis. r Ager autẽ est mundus. s Bonũ uerò semẽ, hi sunt

vt melius crescat triticum bonum? a Qui dixit: Nolo, ne forte zizania colligentes, simul cum eis euellatis & triticum. Difficile est enim ea quæ sic permixtim nata & adulta sunt, ita separare abinuicem, nisi & illi noceatur quod seruatum cupimus. b Permittite verò, vt crescant simul cũ tritico zizania vsque ad tempus messis: & tunc messoribus meis dicam, vt zizania colligant, & separatim alligent in fasciculos, ad comburendum igni, quandoquidem alteri non seruiunt vsui: c bonum autem triticum conferant in horreum meum, in vsus optimos. Huiusmodi separationẽ ego faciam, cum tempus messis aduenerit, interim simul vtraque crescãt.

d Item & aliam parabolam eis proposuit de grano sinapis, dicens: e Ita se res habet cum Euangelii doctrina, per quam ad regnum cælorum pertingitur, sicut cum grano sinapis: quod accipiens homo seminat in agro vel horto, estque in sese, quantum ad molis quantitatem, minimum ferè omnium seminum, vnde surgũt olera aut herbæ communes: f cum verò germinauerit, excreueritque in herbam aut stipitem, omnia iá olera mole supergreditur: g surgitque inde arbor tantæ & altitudinis & latitudinis, vt auiculæ volitãtes in aere in ramis eius nidificare, & habitationem sibi in eis possint constituere. Ita sanè & Euangelii verbum, licet secũdum speciem foris pusillum videatur & humile, magnam tamen in se virtutem continet, & seminatum in corde bono fructum facit amplissimum. Ex ipso enim tota consurgit altitudo Ecclesiæ, quæ arbor est altissima, & vinea latissima, sub cuius vmbra requiescere, & in cuius ramis nidificare gaudent, etiam qui in mundo honoribus, potentia, aut sapientia, videntur præcellere, & cæteros superare: intra quam sedulò commorari studẽt omnes qui sunt ad vitam prædestinati, qui propter fidei celsitudinem volucres cæli possunt non incommodè appellari. h Rursum aliam illis proposuit parabolam, dicens: Simile est sacrum Euangelii verbum fermento: quod cum acceperit mulier, abscõdit ipsum sub tribus farinę mensuris: ita vt ex eo vniuersa illa massa corrumpatur siue fermentetur, tanta videlicet massa à tantillo fermento. Ita verbum Euangelii secundum speciem modicum & humile, cum in corde bono fuerit abscõditum, tria quoque farinæ sata: id est, quicquid in homine est naturalium virium, natiua sua virtute fœliciter immutat, ac pro sua disponit qualitate. i Omnia hęc, atque etiam alia nonnulla huiusmodi loquutus est dominus Iesus ad turbas, per parabolas: k & præter parabolas illo in tempore vix aliud loquebatur. l Sicque impletum est in Christo illud quod in Psalmis Propheta Dauid sub persona sua Christi personam repręsentante prędixerat: m Aperiam (inquit) os meum, & loquar per parabolas & ęnigmata: atque sub huiusmodi ænigmatum inuolucris, ego de plenitudine omniscientiæ meę eructabo, proferamque hominibus admiranda & occulta Dei consilia, quæ ab initio, & ab æterno Deus pater fieri decreuit ante mundi constitutionem. Non enim decens foret, illa tam sacrosancta secretissimaque mysteria sic nude omnibus, æque dignis & indignis proponi: sed figurarum velaminibus ea conuenit velari, sicque velata proponi, vt credentes valeant, increduli nequeant intelligere. n Postquã verò parabolas istas Iesus fuisset loquut⁹, turbis dimissis, ingressus est domum. Vbi cum esset solitarius, accesserunt ad eum familiaritate domestica & filiali fiducia discipuli, dicentes: o Precamur te, præceptor bone, vt parabolam illam de zizaniis in agro superseminatis tritico, nobis suo ordine digneris exponere: quemadmodum iam ante illam de semine variè cadente per te expositam libenter audiuimus. p Dominus verò de discipulorum studiosa diligentia lætus, petitioni illorum facilè annuit: enarransque parabolam, dixit eis: q Paterfamilias qui bonum semen in agro seminat, ego sum filius hominis, qui in mundum veni spargere semen bonum Euangelii. r Ager autem iste in quo semen meum veni seminare, mundus iste est, cuius ego sum cultor & dominus.

s Semen verò bonum, quod ego in hoc agro semino, hi sunt iusti, electi, & prędestinati ad regnum æternum, quos ego mea gratia tales, vt eo digni sint, facio: quos ego in hoc mũdo pono ad fa-

filij regni.
a Zizania autem, filij sunt nequam.
b Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus.
c Meßis uerò, consummatio sæculi est.
d Messores autem, angeli sunt.
e Sicut ergo colliguntur zizania, et ignicõburũtur,
f sic erit in consummatione sæculi. g Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scãdala, & eos qui faciunt iniquitatem:
h & mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, & stridor dentium.
i Tunc iusti fulgebũt sicut sol, in regno patris eorum. k Qui habet aures audiendi audiat.
l Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro:
m quem qui inuenit homo abscondit, & præ gaudio illius uadit, & uendit uniuersa quæ habet, & emit agrum illum.
n Iterum simile est regnum cælorum homini negociatori, quærenti bonas margaritas.
o Inuenta autem una preciosa margarita, abijt, & uendidit omnia quæ habuit, & emit eam.

ciendum bonum iustitię fructum, ad eum modum quo agricola in agrum suum mittit semen, vt fructum ibi proferat. a Zizania autem sunt homines mali, filii mortis æternæ, qui fructum bonum non faciunt, sunt tamen in hoc mundo commixti malis.

b Inimicus verò qui zizania ista seminauit, malignus dæmon est, inimicus vtique, tam ipsius patrisfamilias, quàm seminis boni: quoniam & Dei gloriæ inuidet, & bonorum hominum saluti. Hic zizania superseminauit, cum non seminasset ea paterfamilias, quoniã fecit Deus hominem rectum, & absque omni iniquitate. Diaboli verò inuidia, peccatum in homines primum introiuit, nec cessat vsque hodie ad omne malum homines inducere. c Tempus autem messis, tempus intelligo consummationis sæculi & iudicii extremi: quoniam sicut in messe demetuntur quæcunque in agro sunt, bona cum malis, sic in consummatione sæculi omnes homines de vita auferentur ista mortali, quicunque tum viui inueniendi sunt: & sicut tempore messis secernuntur zizania à bonis frugibus, locoque distinguuntur & vsu, quæ prius erant commixta: sic, quantum ad bonos & malos, tum fiet. d Messores verò, quibus paterfamilias exequutionem negocii commendabit, angeli intelligendi sunt, qui ministri erunt iustitiæ, & exequutores sententiæ tunc ferendę per iudicem. e Sicut ergo tempore messis mittit paterfamilias messores, qui zizania separatim alligant in fasciculos ad comburendum igni: f ita cum aduenerit tempus consummationis sæculi huius, g mittam ego filius hominis, tunc in iudicis forma & gloria manifestandus, angelos ministros meos, qui de agro & regno meo, siue de mundo isto auferunt omnia peccata: id est, omnes qui in hoc mundo deprehensi fuerint in peccatis viuentes: h mittentque ipsi, tanquam ministri & exequutores sententiæ per me iudicem ferendæ, illos meo iudicio damnatos, in ignem æternum & inextinguibilem, vbi perpetuus erit luctus atque tristitia, neque aliud eudietur, nisi grauis vlulatus, & terribilis dentium stridor, pro amissis æternis bonis, & inuentis ęternis malis. i Iustis verò, licet nunc videantur omnia cum impiis esse æqualia, tunc longè alia dabitur retributio. Illis nanque in obscurissimas tenebras protrusis, hi splendidissima gloria fulgebunt lõgè supra claritatẽ solis, in regno patris mei, qui per me ipsis quoque pater est factus. K Hæc verba fidelissima sunt & vera, omnique attentione dignissima, quibus æquum est intendat quisquis aures habet: quæ quisquis audierit & custodierit, fructum ex eis non minimum consequetur. l Aliam quoque parabolam proposuit dominus, dicens: Ita se res habet cum Euangelii doctrina, per quam ad regnum cęlorum pertingitur: quemadmodũ subsequens indicat parabola, quæ est de thesauro quodam precioso in agro quopiam occultato: m quem thesaurum quum inuenisset homo quidam, tanti fecit, vt pro eo consequendo, vniuersa sua quę ante habebat, vendiderit. Ita qui hanc Euangelii doctrinam, quam ego veni manifestare mundo, auditu inuenerit, eiusque preciũ cognouerit, tanti illam faciet, vt pro ea possessione stabili consequenda libenter externorum bonorum omnium faciat iacturam: cum sit illa desiderabilis super aurum & lapidem preciosum multum, & dulcior super mel & fauum. n Iterum, quomodo se habeat negocium cælestis regni, sequenti edocetur parabola, quæ est de negociatore quodam margaritas preciosas multo studio perquirente: o qui postquam vnam quandam præ omnibus insigniter preciosam inuenisset, relictis omnibus aliis precio & virtute huic vnicę non comparandis, vendidit omnem substantiam suam pro vnica illa margarita assequenda. Ita sanè, qui cęlestem hanc doctrinam omnibus aliis doctrinis hominum nulla ex parte comparandam semel inuenerit, eiusque precium agnouerit, meritò propter illam firma possessione obtinendam omnem suam substantiam, & omnino quicquid est rerũ externarum, debet nihilifacere, potius quàm illam deserat paratus omnia perdere. Quoniam verò per hanc cælestem meam doctrinam non indifferenter quilibet saluatur audiens, sed illi tantum qui affectu auidissimo illam quasi thesaurum & preciosam margaritam custodiunt, alia quoque adiici-

a Iterum simile est regnum cælorũ sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti: b quam cum impleta esset, educẽtes et secus littus sedentes, elegerunt bonos in uasa, c malos autem foras miserunt.

d Sic erit in consummatione sæculi: e exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum, f & mittent eos in caminum ignis, g ibi erit fletus, & stridor dẽtium.

h Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam.

i Ait illis: Ideo omnis scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & uetera.

k Et factum est cum consummasset Iesus parabolas istas, transiit inde.

l Et ueniẽs in patriã suã docebat eos in synagogis eorũ, m ita ut mirarẽtur, et dicerẽt, n Vnde huic sapientia hæc et uirtutes? Nõne hic est fabri filius? o Nõne mater eius dicitur Maria, p et fratres eius Iacobus et Ioãnes, & Simon & Iudas, & sorores eius nõne oẽs apd nos sũt? q Vnde ergo huic omnia ista? r Et scãdalizabantur in eo. s Iesus autẽ dixit eis: t Nõ est Pro-

tur prædictis parabola, quæ huius rei exhibeat similitudinem.
a Quemadmodum enim quum sagena fuerit missa in mare, comprehendit quidem ipsa in se pisces omnis generis, bonos & malos. b Verũ non oẽs æque in vasa reponuntur piscãtiũ: sed cũ impleta fuerit sagena, ad littus eam attrahunt piscatores, ipsique secus littus sedentes, seligunt pisces bonos & vtiles humano vsui, ab iis qui nulli⁹ sunt apud homines vsus vel precii: bonos quidem in vasa sua reponentes, c malos autem foras proiicientes, tanquam nulli bono vsui seruientes. Ita profectò & Euãgelica doctrina dum palàm mundo prędicatur, plurimos capit ex omni conditione homines, qui fidem habent Euangelio, atque hos intra vnam Ecclesiam, quasi intra sagenam vnam concludit. Verum (vt de illis interim taceamus, quos ista sagena non capit) etiam qui intra eam concluduntur, non omnes ad regnum cæleste pertingent. d In consummatione enim sæculi, quando sagena ad littus trahetur: id est, prędicatio Euangelica cessabit, e exibunt angeli à Deo emissi, & tanquam exequutores sententię domini sui, separabuntur malos à iustis, in quorum medio versantur, donec venerit consummatio sęculi: f mittentq; eos & protrudent in gehennam ignis, g vbi sine omni lętitia perpetuus durabit cruciatus, nihilq; audietur nisi voces luctus & fletus, dentiumq; stridor horribilis. h Quibus ita per parabolas cum enarratione modica prolatis, conuersus ad discipulos dominus Iesus, volẽs eorum excitare animos, dixit: Recténe ea quæ modo loquutus sum intellexistis, an ampliorem dictorum queritis declarationem? Responderunt illi: Satis rectè ista pręceptor intelleximꝰ, tua declaratione adiuti. i Rursum ad illos Iesus. Ad hunc videlicet modum omnis professor Euangelicę doctrinę, quilibet Euangelii bonus prędicator, similis esse debet homini patrifamilias, qui de abundantia diuitiarũ suarũ proferre potest noua & vetera: id est, res varias, oĩgenamq; substantiã. Ita debet bonus Euãgelii prędicator, de corde diuite & spirituali eruditione pleno, nosse in tẽpore suo proferre sermonẽ auditoribus congruum, modo talem, modo talem, nunc apertum, nunc inuolutum, variis quoque modis & comparationibus posse auditoribus insinuare Euangelicę veritatis doctrinam: quemadmodũ nunc ego, partim inuolucris parabolarum diuersis, partim claris earum enarrationibus, de Euangelio regni vobis audientibus disserui.
k Postea verò quàm parabolas istas omnes coram turbis palàm ꝓposuisset, & coram discipulis secretò exposuisset dominus Iesus, abscesit illinc. l Veniensq; ad patriã suam Nazareth, vbi fuerat educatus, sicut & conceptus, cœpit in synagoga publice docere, & prędicare Euangelium Dei, quemadmodum aliis in locis fecerat.
m Mirati sunt autem conciues, qui eum nouerant ab annis pluribus, neque literis instructum, neq; in lege humana institutione eruditum: dixeruntq; adinuicem: n Vnde huic de infima plebe homini sapientia ista processit, quam præ se ferunt eius verba? & vnde ei potestas ista faciendi miracula, quæ eum narrant operari?
o Nónne ipse est filius fabri illius lignarii, cui nomen Ioseph? Nónne mater eius est muliercula quædam Iudæa, nomine Maria?
p Nónne apud nos sunt fratres eius siue consobrini, dicti Iacobus & Ioseph, Simon & Iudas? sorores item eius siue consobrinæ, nónne apud nos habitant, cognitę nobis ex nomine? q Huic ergo de pauperculis & indoctis parentibus nato, in familia ignobili educato, cuius tota progenies neq; literas nouit, neque mira operari, vnde ista omnia? tanta videlicet sapientia, tanta facundia, tanta confidentia, ac denique tam magnifica potestas ędendi prodigia?
r Hisq; & aliis huiusmodi argumentis nimium crassis & carnalibus, seipsos scandalizabãt plerique illorum, ex carnali Christi origine, sibi sumentes occasionem non æstimandi Christum honore debito, neque fidem habendi ipsius sermonibus: cum debuissent non secundum faciem iudicare, neq; ad solam ipsius humilitatem oculos conuertere. s Videns autem Iesus multos illorũ occasione suę doctrinę atque signorum scandalizari, dixit eis: Quod vobis modo erga me contingit, non est nouum neque insolitum.
t Sic enim solent Prophetæ nusquam minus in æstimatione ha

pheta sine honore, nisi in patria sua et in domo sua:

beri, quàm in patria sua & in cognatione sua: & cum ab aliis quibus incognita est eorum origo habeantur in precio, fidesque habeatur eorum sermonibus, ab hominibus gẽtis & cognationis suæ parum ipsis tribuitur. Ita planè mihi vobiscũ nunc euenire video, quemadmodũ olim Prophetis cum suis cõciuibus solet accidere.

a & nõ fecit ibi uirtutes multas, propter incredulitatem illorum.

a Et noluit illic tũ dominꝰ multa diuinę virtutis opera facere, neq; miracula multa ædere, propter plurimorum incredulitatem, quæ indignos eos faciebat diuinis beneficiis. Nonnulla tamen, sed pauca fecit, vel ob quosdam ex eis credentes, vel vt excusationem non haberent increduli de peccato suo, quam visi fuerant habituri nonnullam, si prorsus nullum apud suos ostentans diuinæ virtutis testimonium, fidem sibi haberi Christus exegisset.

XIIII. CAPITIS ELVCIDATIO.

a In illo tempore, audiuit Herodes Tetrarcha famam Iesu,
b & ait pueris suis:
c Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis: & ideo uirtutes operãtur in eo. d Herodes enim tenuit Ioãnem, et alligauit eum, & posuit eum in carcerem e propter Herodiadẽ uxorem fratris sui. f Dicebat enim illi Ioannes:
g Nõ licet tibi habere eã.

h Et uolẽs eum occidere, i timuit populum: quia sicut Prophetã eũ habebãt.
k Die autem natalis Herodis, saltauit filia Herodiadis in medio, et placuit Herodi. l Vnde cũ iuramento, pollicitus est ei dare quodcunque postulasset ab eo.
m At illa præmonita à matre sua:
n Da mihi (inquit) hic in disco caput Ioannis Baptistæ.
o Et contristatus est rex.

CVm autem fama nominis Iesu, virtutumque & doctrinæ eius iam inualesceret, & per vicina circumquaque loca diffunderetur, tandem & ad Herodẽ Tetrarchã peruenit. b Qui super auditis admiratus, recolens Ioannis quẽ occiderat sanctitatem, dixit ministris suis: c Arbitror ego hunc hominẽ de quo tanta feruntur, ipsum esse Ioãnem, cognomento Baptistam, quem ego sine causa iniuste occidi. Hunc ego arbitror diuina virtute suscitatum esse à mortuis, eo quòd in vita Deum timuit, & pro iustitia succubuit: atque ideo nunc mirabilia diuinæ virtutis opera vigent in eo, & efficiuntur per eum, ideo nunc miraculorum gloria claret illustris. Et quoniã Herodis & Ioannis mentio fieri cœpta est, priusquam ad alia fiat transitus, de morte Ioannis & occasione, ac modo mortis expedierit præmisisse. d Herodes itaque missis satellitibus, comprehendi fecit Ioannem Baptistam, & vinculis alligari, atque in carceris custodiam retrudi. e Causa autem huius comprehensionis obuenerat ex Herodiade, formosa quadam & impia muliere, quæ vxor fuerat Philippi fratris Herodis, sed abstulerat illam ab eo Herodes, sibique coniunxerat, vtens ea quasi legitima coniuge. f Quam rem sciens Ioãnes illicitam, & populo omni scandalo esse considerans, audacter illum increpauit, dicens: g Neque diuina neq; naturalis lex patitur, vt ista quam fratri tuo viuenti abstulisti, pro tua vxore legitima vtaris. Scandalo es omni populo, amouere te oportet offendicula, illamque ei à quo est ablata, & cui semel fidem dedit restituere.

h Atque hanc ob causam, quoniam sic à Ioanne arguebatur Herodes, desiderabat quidem illum interficere, vt esset à molestia & confusione liber, possetque sine contradictione sua frui libidine.

i Non audebat tamen eum interficere, propter timorem populi, qui eum maximi faciebant, vt Prophetam eximium, speciali Dei dono sibi missum: propter quod, seditionem metuebat in populo excitandam, si eum tentasset occidere. k Cum autem aduenisset Herodis dies natalitius, quem ex consuetudine principes festum agebant, festiuisque conuiuiis deducebant, ingressa est in locum conuiuii filia Herodiadis ornatu admodum curioso exculta, egitque illic in medio principum saltatricem, tanto artificio, tantaque gratia, vt mirum in modum Herodi, ac simul recumbentibus placuerit illa eius gesticulatio. l Exhilaratusque animo supra quàm decuit Herodes, partim ex vini abundantia, partim ex saltatricis puellæ forma ac gestu, pollicitus est illi coram omnibus dare quicquid esset postulatura, etiãsi regni postularet dimidium, promissionem quoque superaddito iuramento confirmans. m Illa verò tanta promissione à rege accepta, cõmunicato prius consilio cum matre sua mortis Ioannis (eo ꝙ cum Herode permanere in adulterio desiderabat) auidissima, iterum ad regem ingressa, dixit: n Domine mi rex, licet magna tu mihi obtuleris, rem tamen modicam ego postulo. Nõ enim aliud peto, nisi caput Ioãnis istius Baptistæ, quem tu alligatum tenes in vinculis, mihi huc in disco adferri, ac dono dari. o Quo audito, Herodes quidem nõnihil

a *Propter iusiurãdum autem, & eos qui pariter recumbebant, iußit dari.*
b *Misitq́; & decollauit Ioãnẽ in carcere.* c *Et allatũ est caput eius in disco, & datum est puellæ:*
d *et illa attulit matri suæ:*
e *Et accedentes discipuli eius, tulerunt corpus eius, & sepelierunt illud:*
f *& uenie͂tes nũciauerunt Iesu.* g *Quod cum audisset Iesus, secesßit inde in nauicula in locum desertũ seorsum.* h *Et cum audissẽt turbæ, sequutæ sũt eũ pedestres de ciuitatibus.*
i *Et exie͂s uidit turbã multã, et misertus est eis, et curauit languidos eorum.*
k *Vespere aũt facto, &c.*
l *Desertus ẽ locus, & hora iã præterijt:* m *dimitte turbas, ut euntes in castella emant sibi escas.*
n *Iesus autẽ dixit eis, Nõ habẽt necesse ire: date illis uos mãducare.* o *Respõderunt ei,* p *Non habemus hic nisi quinq́; panes, & duos pisces.* q *Qui ait eis: Afferte mihi illos huc.* r *Et cũ iußisset turbã discumbere sup fœnum,*
s *acceptis quinq́; panibus et duobus piscib⁹, aspicie͂s in cælum, benedixit,*
t *& fregit, & dedit discipulis panes,*
u *discipuli autem turbis.*
x *Et manducauerunt oẽs,*

conturbatus est & contristatus: partim ꝙ Ioannes aliquantulũ reuereretur, & hominem Deo atq; hominibus charũ, ita facile nulla ex causa morte afficere, horrendũ iudicaret: partim ꝙ seditionem aliquam in populo cõmouẽdam metueret, vbi res nota facta esset.

a Veruntamen, propter verbum iuramenti sui, quod verecundũ existimabat infringere, & propter eos qui simul aderãt auditores, & testes promissi, coram quibus erubescebat illud nõ implere, voluit præstare puellę quod petierat. b Misitq́; statim spiculatorẽ, qui Ioannem in carcere decollauit: c caputq́; pręcisum in disco allatum est, ac puellę illi saltatrici, vilissimę meretriculę, in saltationis suæ mercedem donatum. d Atq; ipsa statim gaudens ꝓ cõsequutione impii desiderii, attulit illud matri, vt lętaretur venenata vipera in morte hominis sancti: quem viuentem metuerat, ne per eum ab adulterio suo pelleretur. e Quo ita in carcere defuncto, accesseruut discipuli ipsius, truncumq́; corporis eius inde abstulerunt, & honesta sepultura in monumento condiderunt: videlicet quem erga viuentem gesserant amoris affectum, eundem etiam erga mortuum pręceptorem talibus obsequiis demõstrantes. f Eoq́; sepulto, ad dominum Iesum venerunt, nunciantes ei quod in Ioannem admissum erat crudele facinus. g Quod nunciũ cum accepisset Iesus, conscendens nauiculam abscessit inde, transiitq́ue in locum desertum & solitariũ, vt ibi cum discipulis suis post longos labores aliquantulum requiesceret. h Turbæ vero Christi pręsentiam auide sitientes, cum audissent ad locum desertum eum secessisse, statim ex circumiacentibus ciuitatibus plurimi ad ipsum per terram pedites confluxerunt. i Ad quos cum exisset solita benignitate dominus Iesus, qui requirẽtib⁹ semper se exhibet obuium, conspexit populum multum illic adesse: misertusq́; eorum, qui tanta fiducia multo cum labore ad se conuenerant, secumq́ue permanebant, curauit quotquot attulerant lãguidos, à quibuscunque detenti fuissent infirmitatibus. k Cum autem iam aduenisset vespera, discipuli pro turbis solliciti præceptorem accesserunt, dicentes: l Domine, locus iste in quo nunc agimus, desertus est, & inhabitatus hominibus: vbi neq; cibus, neq; hospitium, precio potest cõparari: & tẽpus diei iam ferè defluxit, iã ad occasum vergit dies. m Videtur proinde cõsultum vt turbis istis valedicas, abeundiq́; facultatem concedas: vt abeuntes ad vicos pagosq́; vicinos, comparent sibi alimenta quibus indigent, queq́; hoc in loco habere non valent. n Iesus autẽ diuinæ virtutis opus meditãs, discipulis ita respõdit: Non est necesse, vt iuxta vestrum consilium abeant populi, sibiq́ue escas comparent precio. Per vos enim pasci poterunt. Vos illis date manducare. o Quod verbum audientes discipuli, vehementer admirati de hac magistri iussione, dixerunt: p Qui fieri poterit bone pręceptor, vt nos tantam hanc populorum cibemus multitudinem, cum non habeamus hic ad manum quicquam alimentorum, præter quinq; panes & duos pisciculos? Quæ esca tam modica, quomodo sufficere possit tam immensę hominũ multitudini? q Respondit pręceptor Iesus: Adferte quantocyus huc ad me panes illos atq; pisciculos, vt ex eis omnem hanc turbam (quod vobis impossibile videtur) reficiam. r Quibus mox per obedientes discipulos allatis, iussit dominus vniuersam illam turbam ad sumendam refectionem se accommodare, ac super gramen per ordines & conuiuia in morem discumbẽtium residere. s Acceptisq́; ille in sanctas manus suas quinque panibus & duobus piscibus, primum oculos leuauit in cælum ad patrẽ suum omnipotentem: à quo sicut omnia habebat, ita ad eundem omnia referebat: patriq́; suo benedicens, gratias egit, tũ pro illa quam in manibus tenebat corporali esca à patre donata ad vsum hominum, tum pro eo quod iamiam erat exhibendum, diuinæ virtutis & pietatis beneficio: t ac post benedictionẽ, quæ manibus tenebat alimenta fregit, deditq́; discipulis fractos panes, item & pisces: v per quorum deinde manus, ministratum est vniuersæ multitudini. x Sicq́ue diuina virtute in manibus Christi frangentis alimenta illa paucula sunt multiplicata, vt omnibus qui illic aderant abundè satisfactũ esset. Mãducauerunt enim omnes quot-

& saturati sunt.
a Et tulerunt reliquias, duodecĩ cophinos fragmentorum plenos.
b Mãducantiũ autẽ fuit numerus, quinq́ milia uirorum, exceptis mulieribus & paruulis.
c Et statim cõpulit Iesus discipulos ascendere in nauiculam, &c. d Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare.
e Vespere autem facto, solus erat ibi. f Nauicula autem in medio mari, iactabatur fluctibus.
g Erat enim contrarius uẽtus. h Quarta autem uigilia noctis, uenit ad eos ambulans super mare.
i Et uidentes eum sup mare ambulãtẽ, turbati sunt, dicentes: k Quia phantasma est. l Et prae timore clamauerunt.
m Statimq́ Iesus loquutus est eis, dicens:
n Habete fiduciam: ego sum, nolite timere.
o Respondens autem Petrus, dixit: Domine, si tu es, iube me ad te uenire sup aquas. p At ipse ait: Veni. q Et descẽdẽs Petrus de nauicula, ambulabat sup aquã, ut ueniret ad Iesũ. r Vidẽs uero uentũ ualidũ, timuit: s et cũ cœpisset mergi, clamauit, dicens: t Domine, saluũ me fac. u Et continuò Ie

quot aderant, magni & parui, viri & fœminæ, nec solum refecti, verumetiam saturati sunt. a Denique, omnibus bene saturatis, tantum superfuit alimentorum, vt de fragmentis (quæ colligi iussit dominus ne perirent) cophini duodecim implerentur. Sic copiosè, sicque diuiter & magnificè, nouit suos pascere dominus Iesus. b Eorum autem qui manducauerant numerus fuit haudquaq̃ exiguus, nempe virorum quinq; milia, extra numerum positis mulieribus & paruulis, quorum indubiè non minor fuit numerus. Sic non est domino differentia, in benefaciendo paucis & plurimis. c Quo tam ĩsigni miraculo patrato, statim discipulos præcepto suo coegit nauem conscendere, fretumq; traiicere, ipse interim ad tempus aliquantum in loco manens, donec turbis valediceret, easque post instructionem debitã maturè dimitteret. d Quod vbi paulopost discipulorum abscessum fecisset, vt formam nobis daret recollectionis post distractionem, & solitariæ orationis post tumultuosam actionem, ascendit ipse in montem, vt solus ibi patrem oraret in abscondito. e Et facto iam vespere, post solis occasum, solus ibi permanebat in oratione. f Interim verò dũ abesset ipse à discipulis, ipsique essent in nauicula soli, non mediocre sunt perpessi periculum, vt solent omnia periculis esse plena absente domino. Nauicula enim in medio maris grauib⁹ quatiebatur procellis, húcque & illuc magna commotione impellebatur à fluctibus. g Nimirum ventus erat illis contrarius, qui tempestatem hãc excitabat in mari. h Cum verò longo iam tempore laborassent in remigando discipuli, vltra noctis medium, misertus pius dominus laborantium, tandem circa quartam noctis vigiliam ad illos venit supra mare, quasi super aridam ambulãs: vt solet laborantibus in suo nomine, benignus dominus semper adesse, rebúsque iam desperatis, libenter succurrere. i Videntes autem discipuli illum supra mare pedibus ambulantẽ, turbati sunt re insolita, k existimantes spectrum quoddam esse aut territamentũ fortassis diabolicum, quod ipsis illuderet, non verè ipsum esse dominum. l Adeóque vehemẽter ex ipsi⁹ sunt aspectu attoniti & exterriti, vt voce magna prę timore exclamarent. m Quam illorum conturbationem cernẽs pius dominus, qui non ad incutiendum terrorem, sed ad ingerendam consolationem venerat, statim ad illos voce qua ab omnibus facilè poterat agnosci loquutus est, dicens: n Confidite, bonoq; estote animo, filii. Non, vt vos metuitis, territamentum est phantasticum quod cernitis: sed ego ipse sum domin⁹ ac magister vester, qui vt vobis laborãtibus succurram maturè adueni. Proiicite metum omnem, animúmque partim laboribus fractum, partim timore abiectũ, me præsente resumite. Qua pastoris voce audita & agnita, bonæ ouiculæ omnes acceperunt consolationem. o Præ cæteris verò Simon Petrus, suo more ardens vbique, ex magistri tam noua pręsentia, subito feruore concepto, dixit ad eum: Domine mi, si tu verè es qui super aquas videris ambulans, iube & mihi, vt ad te itidem super aquas ambulans veniam. Credo enim quòd sicut tu tua virtute super aquas potes absque immersione ambulare, sic & ego potero tua iussione. p Videns dominus feruidam discipuli petitionẽ, iussit illi, vt ad se veniret super aquas. q Statímque ad iussionem domini ille exiliens de naui, cœpit ambulare super aquas, vt ad præceptorem accederet: neque cessit mare, donec in eo nõ vacillaret feruor fidei. r Atuero inter ambulandũ, cum sentiret ventum valide flantem, ac procellas in mari excitantem, oculísque paululum à magistro deflexis cœpisset in pericula naturæ ordine sibi incumbẽtia intendere, timore correptus est. Factúmque est diuina dispensatione, vt aquę maris, quæ prius donec firma stetisset eius fiducia solidum locum per miraculum ei pręstiterant, post timorem & dubitationem iam cederent calcanti, ita vt subsidere ac mergi inciperet. s Positus autem in submersionis periculo, rursum ad dominũ oculos quos paululum auerterat reflectens, auxilium eius implorauit, voce magna clamans: t Domine, inquiens, saluum me fac, & eripe ab imminenti submersionis periculo. v Statímque dominus, propinquus omnibus de tribulatione ad se clamantibus, extenta manu apprehendit eum: ti-

ſus extendens manum, apprehendit eum, & ait illi: a Modicæ fidei quare dubitaſti?
b Et cum aſcendiſſet in nauiculam, ceſſauit uẽtus.
c Qui autem in nauicula erant, uenerunt & adorauerunt eum, dicentes: Verè filius Dei es.
d Et cum transfretaſſent, uenerunt in terram Geneſar. e Et cũ cognouiſſent eũ uiri loci illius, miſerũt in uniuerſam regionem illam, & obtulerũt ei omnes malè habẽtes, & rogabant eum, ut uel fimbriã ueſtimenti eius tangerent.
f Et quicunque tetigerũt ſalui facti ſunt.

moremq́ue illum inordinatum, & malam diffidentiam, quæ in periculum eum induxerant, redarguens, ait: a O homo exiguæ fidei, modicæq́ue fiduciæ, quare me præſente & iubente hæſitans, metuebas implere quod iuſſeram? Quid venti flatum, aut maris procellas metuebas, me pręſentem habens & iubentem, qui ventis & mari impero? b Quumq́ue aſcendiſſet dominus vnà cum diſcipulo in nauim ad ſuos, ſtatim ventus quieuit, & mari reſtituta eſt tranquillitas: ſicq́ue poſt longum ex Chriſti abſentia laborem, ſubſequuta eſt copioſa conſolatio ex ipſius pręſentia, quemadmodum & aliàs ſemper poſt luctum bonis ſubſequitur conſolatio. c Illi verò qui erant in naui, nempe diſcipuli, nautæ, & forſitan alii qui ſimul cum diſcipulis nauem conſcenderant, viſo tantò miraculo, tum in ambulatione vtriuſque ſuper aquas, tum in venti cohibitione, mariſque ſedatione, accurrentes ad Ieſum poſtquam nauem eſſet ingreſſus, magna deuotione ipſum adorauerũt, confitentes quòd verè ipſe eſſet Dei filius, in quo tam præclara diuinę virtutis opera effulgerent. d Quumq́ue traieciſſent mare applicauerunt ad terram Geneſar. e Et quum ab incolis terræ illius fuiſſet agnitus, emiſsi ſunt nuncii per vniuerſam illam regionem, & in omnia circumiacentia loca: adductiq́ue ſunt ad eum plurimi ex locis illis languidi, variis morbis & malis vexati, exhibitiq́ue ſunt ante eum, tanquam coram medico ægroti: & deprecabantur eum, vt vel extremam oram veſtimenti eius liceret ipſis contingere. Ita enim confidebant, ſi vel fimbriam veſtimenti eius poſſent contingere, quantocyus ſe malis ſuis leuandos. f Factumq́ue eſt illis iuxta fidem ſuam: & quicunque fimbriam tetigerunt, ſalui facti ſunt, virtute diuina ab ipſo procedente, à quacunque fuiſſent infirmitate detenti.

XV. CAPITIS ELVCIDATIO.

Qvantumuis autem multa & magna ęderet miracula Ieſus, quantumcunque ipſe beneficia multiplicaret, & potentiæ ſuę virtutem efficaciter demonſtraret, Scribæ tamen & Phariſæi in ſua malitia inueterati & obdurati, nõ deſiſtebant perſequi dominum, eiusq́ue bonę opinioni inſidias & calumnias ſtruere.

g Tunc acceſſerunt ad eũ ab Hieroſolymis Scribæ & Phariſæi, dicentes:
h Quare diſcipuli tui trãſgrediuntur traditiones ſeniorum?
i Non enim lauãt manus ſuas, cum panem mãducãt.
k Ipſe autem reſpondẽs, ait illis:
l Quare & uos trãſgredimini mãdatum Dei, propter traditionem ueſtram?

g In illo nanque tempore, poſt tam multa egregia oſtenſa diuinę virtutis indicia, Scribæ & Phariſęi quidam ab Hieroſolymis, qui illuc cauſa obſeruandi Chriſtum (quod videtur veriſimile) aduenerant, videntes diſcipulos Chriſti manducare non lotis ante manibus, occaſionem hinc ſibi acceperunt calumniæ, acceduntq́ue diſcipulorum magiſtrum, tãquam ad eum deuoluturi calumniam, dicentes: h Quare pateris diſcipulos tuos negligere, & tranſgredi doctrinam atque ſtatuta maiorum? Quare non illos probius inſtituis? An fortè tu item vt illi maiorum es contemptor, & eorum quæ patres noſtri tradiderunt neglector? i Si quæras in quo tranſgrediantur ſeniorum traditionem, vidimus illos non lauare manus antequam cibum manducent, quum ſeniorum habeat traditio, non ſumendum eſſe panem, niſi lotis ante manibus. k Videns autem dominus inuidam horum mentem, & amarum animum, non tam ex zelo paternarum traditionum, quàm ex inuidia aduerſus veritatem innoxios arguentem, iniuſtam calumniam iuſta increpatione voluit retundere, dicens: Vos meos arguitis innocentes diſcipulos, quòd ſeniorum doctrinam non ad neceſsitatem præſcriptam, ſed ad honeſtatem tantum externam traditam, occupatiores in rebus neceſſariis obſeruare neglexerint. l Ego verò magis iuſta ratione vos poſſum & debeo arguere, qui non ſeniorum traditiones ad honeſtatem ſolum traditas negligitis, ſed præceptum diuinæ legis (cuius eſt obſeruatio ad ſalutem ſimpliciter neceſſaria) infringitis tranſgrediendo, propter veſtram malam traditionem, propter falſam & noxiam doctrinam veſtram, quam pro-

Deut. 5. *a Nam Deus dixit:*

b Honora patrem & matrem:

c qui maledixerit patri uel matri, morte moriatur.

d Vos autem dicitis:

e Quicunque dixerit patri uel matri:

f Munus quodcunque est ex me, tibi proderit,

g & non honorificabit patrem suũ aut matrem suam.

h Et irritum fecistis mandatum Dei, propter traditionẽ uestrã.

i Hypocritæ, bene prophetauit de uobis Esaias, dicens:

k Populus hic labijs me honorat,

l cor autem eorum longè est à me.

m Sine causa autẽ colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum.

n Et conuocatis ad se turbis, dixit:

o Audite, & intelligite:

p Non quod intrat in os, coinquinat hominẽ:

q sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.

pter auaritiam ipsi vos adinuenistis, & effinxistis. a Lex enim diuina per Moysen lata districtè præcipit, patrem & matrem honorare: obseruantibus præceptum signanter adiungens promissionem vitę longioris, transgredientibus autem comminationem mortis. b Sic enim in lege dicitur: Honora patrem tuum & matrem, vt sis longęuus super terram. c Qui patri aut matri maledixerit, qui parentes inhonorauerit, morte moriatur: indignus est vt vitam viuat, qui erga illos ingratum se monstrat, à quibus vitam accepit. Tanta districtione diuina lex à filiis, parentum exigit honorationem. d Vos verò propter vestram auaritiam, ad emungendam à populo pecuniam, eamque conuertendam in lucrum vestrum, quæ à filiis foret expedenda in sustentatione parentum, subtili & callida adinuentione peruersam doctrinam confinxistis vobis, qua homines docetis præcepto huic diuino contrauenire. Sic enim docetis homines: e Quicunque filius patri vel matri, suo subsidio indigenti, dixerit: f Pater aut mater, quicquid ego in templo Deo obtulero, quodcunque munus à me Deo oblatum fuerit, id tibi quoque proderit non secus ac mihi: quare præstat, vt hoc quod eram in tuam necessitatem expensurus, offeram templo, vt sic & mihi & tibi inde commodum proueniat. g Vos (inquam) dicitis, quòd quisquis ita parentibus respondeat subsidium à filiis postulantibus, & reipsa nullum eis honorem subuentionis atque subsidii præstet, rectè faciat, & parentibus satisfaciat verbis eiusmodi, etiamsi re illis non subueniat: & hac doctrina pessima impeditis, ne quicquam amplius quàm hæc bona verba dent filii indigis parentibus, nec sinitis filios vero honore afficere suos parentes: qui non in verbis blandis tantum, neque in exterioribus reuerentiæ signis est situs, sed maximè etiam in necessariorum subministratione. h Atque ita peruersa hac doctrina siue traditione vestra, fecistis irritum mandatum Dei, videlicet dum filios docetis inhonorare parentes, quod est diuino præcepto manifestissime contrarium. Prætexitis autem vestro huic dogmati speciem pietatis, quasi propter Dei & templi reuerentiam ita agendum doceatis, quum non nisi ex intus latente auaritia procedat impia & crudelis ista doctrina, quæ & naturæ aduersatur & diuino præcepto. i O ficti & simulati hypocritæ, qui sub pietatis specie & simulata extrinsecus sanctitate peruersum cor geritis, qui sub ouina pelle animum lupinum tegitis, quàm graphicè vos depinxit Propheta Esaias, quàm expresse aptèque vos ac vestri similes designauit, quum diceret in persona domini: k Populus iste labiis me honorat, verbis pietatem quandam singularem præ se fert, similiter & exteriorum operationum atque obseruationum specie miram quandam sanctitatem atque religionem ostentat: l verum cor ipsum, quod super omnia requiro & intueor, procul abest à me, nõ est rectum cor eorum ante me, cor ori non respondet, cũ intus pleni sint rapina atq; malitia. m Inuanum autem & frustrà colunt me, ore tantum & externis obseruationibus: non cõsequentur retributionem mercedis meę ex cultu tali oris tantum, aut externarum operationum, docentes populum non quę veræ sunt pietatis, sed doctrinas tantum & mandata hominum, talia quæ non solum diuinis mandatis non sunt consona, verum etiam manifestè repugnantia: sic quæ veræ pietatis sunt omittentes, imò peruertentes, quæ autem ad quæstum ipsorum faciunt adinuenientes, effingentes, & auribus hominum inculcantes, propter auaritiam. n Hisque ita vt digni erant cum authoritate & sæueritate refutatis (quòd festucam in aliis vidissent, ipsi trabem in suo oculo non videntes) turbas simplices, & ad pietatis doctrinam suscipiendam paratas ad se conuocat, vt super Pharisæorum quæstione proposita, quod veritatis est illos edoceat. Conuocatis itaque turbis, dixit: o Quę dicturus sum vobis, diligenter attendite, & mentis intelligentia laborate comprehendere. p Fieri non potest, vt id quod in os intrat, hominem verè coinquinet, aut immundum reddat tali immundicia, quæ coram Deo immundum faciat, quę sola verè immũdicia censenda est: q sed ea quę procedunt ab homine, quę à corde malo proficiscũtur aut mala voluntate: ac deinde per os egrediuntur (id quod frequẽtissimum est) hæc verè immundum coram Deo hominem constituunt, de cuius corde & ore talia mala proficiscuntur. Nihil enim hominẽ coram Deo potest immundum constituere, nisi peccatum: quod per nullum cibum

a Tunc accedẽtes discipuli eius, dixerunt ei:
b Scis quia Pharisæi, audito hoc uerbo, scandalizati sunt?
c At ille respondẽs, ait:
d Omnis plãtatio quã nõ plantauit pater meus cælestis eradicabitur.
e Sinite illos.
f Cæci sunt, & duces cæcorum.
g Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueã cadunt.
h Respondens autem Petrus, dixit ei: Edisser nobis parabolam istam.
i At ille dixit:
k Adhuc et uos sine intellectu estis?
l Nõ ĩtelligitis, quia omne quod in os intrat in uentrẽ uadit, & in secessum emittitur?
m Quæ aũt procedũt de ore, de corde exeũt & ea coinquinant hominem.
n De corde enĩ exeũt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, & blasphemiæ.
o Hæc sunt quæ coinquinant hominem.

in hominem introducitur, sed à malæ voluntatis radice abintus nasci debet. a His dictis, videntes discipuli Pharisæos ira efferuescere, & inuidia rumpi, tametsi mutire non vltra auderent semel egregiè traducti, accedunt præceptorem, vt eum commonefaciant eius quod viderant, dicuntque illi: b Aduertisti præceptor, quomodo Pharisæi isti audito hoc tuo responso, plurimum scãdalizati fuerint? Nosti quod ęgerrime verbum istud à te acceperint, quodque grauem tibi parent ex eo calumniam, quasi discretionem omnem ciborum, quam in lege Deus præcepit per Moysen, abstuleris atque confuderis? c Audiens verò pio affectu pro se sollicitos, proque suo honore & bono zelantes discipulos, ita respondit illis: d Quicquid à patre meo non proficiscitur, quicquid à Deo fundatum atque plantatum non est, non habet stabilitatem, sed radicitus euelletur ac destruetur: doctrina ista peruersa quæ non à patre meo profecta aut plantata est, sed quam ipsi sibi de corde suo confinxerunt, destrui atque euelli debet mea prædicatione, & plantatione contrariæ veritatis: quemadmodum econtrario, veritas quæ plantatur à patre meo, non euelletur, sed permanebit inæternum. e Proinde, sinite illos scandalizari vt velint. Non ego illos, sed ipsi se scandalizant sua malitia. Ego ad hoc missus sum, & ad hoc in mundum veni, vt testimonium perhibeam veritati, & falsitatem destruam. Mei est officii, quæ sunt veritatis semper docere, & vitia falsitatesque redarguere. Si illi propter cæcitatem suam, ex eo vnde profectum accipere debuerant scandalum sumere malint, habeãt sibi: non est quod mihi indignentur, in ipsis est omnis culpa. f Cæci sunt ipsi, malitia & inuidia excæcati, quæ eos non sinũt quod verum & rectum est iudicare, & duces sunt cæcorum, magistros se & doctores fatentur ignorantium, Scribarum & Rabbinorũ magnificis titulis gaudentes. g Quod si cæcus vnus cæcum alterum habeat ducem, facilè simul ambo in foueam cadunt: non est idoneus alteri ducatum præstare, qui ipse cæcus fuerit. Sic & isti in semetipsis cęci existentes, dum alios docent ignorantes, & se & eos quos docent, in damnationem mittũt. Quamobrem vehementer expedit, ad commonefactionem simplicium, & ignorantium populorum instructionẽ, durè hos pestiferos doctores redargui, ne ab eis incauti & nimium creduli seducantur, ac pro pietate impietatem doceantur. h Cum autem in domũ venisset Saluator, seorsum à turba Petrus vnà cum reliquis discipulis, nõdum plenè intelligentes quod breuibus apud populum dixerat, accedentes ad dominum rogant, vt exponere eis dignetur sermonem illum de esca non coinquinante, qui eis parabolicus intellectuque difficilior iudicabatur. i Iesus autem volens illos reddere ad sua verba eorumque intelligentiam attentiores, simulque ad hoc adducere, vt discant studio mentis fixius intendere intelligentiæ sermonum suorum, obiurgatione illos ferit priusquam verbum suũ edisserat, dicens: k Adhuc & vos adeò estis inintelligentes, vt ne id quidem per vosipsos capiatis, quod non multum est intellectu difficile, & vnicuique mentis aciem diligentius intendenti facile patere potest? l Intelligitis ne hoc, quod omne in os extrinsecus ingrediẽs, non in cor aut spiritum ingrediatur, vbi omnis immundicia vera nasci debet, sed in stomachum & ventrem mittitur, ac deinde quod superfluum fuerit, & ad nutritionem corporis delectum non fuerit in secessum expellitur? Quod autem in ventrem tantum cadit, & per secessum emittitur, non potest hominem immundum reddere. m Verum mala illa quæ de ore procedunt, hæc de corde proficiscuntur, vbi & gignuntur: & hæc impurum reddunt hominem. A voluntate nanque mala, dum mala desideria & mala proposita gignuntur, quæ deinde frequenter per os ebuliunt (quoniam ex abundantia cordis os loquitur) ita homo coram Deo verè immundus efficitur. n A corde nanque procedunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ, & maledicentiæ, siue in Deum, siue in proximum. Omnia hæc à corde procedunt, ipsa quidem talium peccatorũ mala proposita immediate in corde nascuntur, ipsa verò in exteriorem effectum adimpleta opera nihilominus à malis conceptionibus malisque propositis, quæ in corde latent, procedũt. o Et hæc atque huiusmodi sunt, quæ hominem verè immundum faciunt, cuius mundicia vel immundicia secundum eam partem cõsiderari debet, quę pręcipua est: id est, secundum cor & spiritum, non secundũ corpus aut carnem, quæ

a Non lotis autem manibus manducare nō coinquinat hominem.
b Et egressus inde Iesus, secessit in partes Tyri & Sydonis.
c Et ecce mulier à finibus illis egressa, clamauit, dicens ei:
d Miserere mei fili Dauid:
e filia mea male à dæmonio uexatur.
f Qui non respondit ei uerbum.
g Et accedentes discipuli eius, rogabant eū, dicentes:
h Dimitte eam, quia clamat post nos.
i Ipse autem respondens, ait:
k Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel.

est vilior pars hominis. a Manducare autem non lotis manibus, hominem non potest coinquinare, quum id tãtum corporalem quandam immundiciam habeat, non ad spiritum pertingat: quemadmodum econtrario, ante cibum sumendum manus lauare, nequaquam sanctificat hominem. b His itaque gestis, voluit dominus paululum Iudæos ex magna parte incredulos relinquere, atque ad gentilium partes diuertere, ad vicos scilicet & castella iuxta Tyrum & Sydonem, ciuitates gentilium, quas inhabitabant Chananæi, qui in terra relicti fuerant à principio, quando occupauerunt filii Israel terram promissionis, quod eos delere non potuissent. Ad hos voluit Christus, Iudæa relicta, diuertere: non quidem vt illic prædicaret, & palàm miracula æderet, ad eum modum quo fecerat in Iudæa (nondum enim tempus aduenerat) sed ad præsignandum id quod paulo pòst futurum erat, & ad instruendum Apostolos, quid aliquando essent acturi, quomodo videlicet post ipsius resurrectionem Iudæis resistentibus verbo Euangelii, eóque se indignos reddentibus, ad gentes essent transituri, corde deuoto ipsum suscepturas. c In cuius figuram, domino ad partes gentilium declinante, mox Chananæa quædam muliercula, hac in parte totius postmodum Christo crediture gentilitatis typum gerens, à partibus illis ad quas ipse declinauerat egressa, magna fide ac deuotione ad ipsum accessit, quem Iudæi vltro se offerentem repellebant, dicitque ei: d Miserere mei potens Messia, fili Dauid, quem ego fama virtutum in Iudæa æditarum audita, credo verum esse Messiam illum, qui olim Iudæis promissus est, vt venturus de semine Dauid, ad liberationem populi sui: præsta mihi quam à te postulo misericordiam. e Filia nanque mea grauiter à dæmonio torquetur, & pessimè ab eo tractatur, cuius miseriam atque afflictionem nō secus ac propriam doleo, ac proinde vt mei miserearis supplex deposco. Credo enim, si velis, posse te sanare illam. f Iesus audita mulieris oratione, neque verbum vllum respondit, veluti dissimulans quod audisset, volens mulieris gentilis fidem & deuotionem, quam in corde contuebatur, exercitare & declarare, per patientiam atque perseuerantiam: quo etiam modo non raro cum electis suis agit, vt orantium preces, licet salutaria postulantes, non statim tamen exaudiat, sed velut dissimulãdo differat, vt patiẽtiam exerceat electorum suorũ, & deuotionis accendat desideriũ. Crescunt nanque dilata desideria, si verè desideria sunt. g Dissimulante autem Saluatore, & nihil respondente, non statim mulier à proposito cessauit, neque clamare desiit: sed in oratione perseuerans, ipsum prosequuta est in itinere, clamorem continuans, ita vt discipuli vel misericordia moti, vel improbis clamoribus mulierculæ conuicti, dominum quasi intercessores accederent, eique dicerent: h Dimitte domine mulierculam istam, quoniam clamat post nos. Da illi quod postulat, & in pace eam abire iubeas. Vides enim quanto affectu, & quanta deuotione nos prosequatur clamoribus, quàm te perseueranter & seriò roget, idque pro filia. Parum est vt hoc illi tam ardenter, tamque perseueranter postulanti concedas, qui tam multa passim apud Iudæos malè gratos pręstas beneficia. Et si fortè non mereatur exaudiri gentilitas, vincat tamen improbitas: obtineat cordis deuotio, quod non meretur corporis generatio. Ita sancti Apostoli deuotionem mulieris sua intercessione adiuuãt, quomodo & nunc in cælis nihil dubium est illos fieri nobis orantibus intercessores, & ad impetrandum adiutores. i Interpellatus Saluator per Apostolos, qui prius nec verbo dignabatur mulierem, verbo iam respondet, dicens: k Non sum missus nisi ad perditas oues domus Israel. Non est mei officii prædicare, & miracula facere in persona propria, coram gentibus, sed tantum coram filiis Israel, quibus (propter electionem patrum & populi, promissionesque patribus ac semini eorum factas) peculiariter ego missus sum à patre, tanquam eorum minister, prędicator, & doctor, ad confirmandas & implendas promissiones patrum, & coram his mihi incumbit prędicare Euãgeliũ, ipsumq; signis & prodigiis confirmare. Ad gẽtes autem post meam passionem, per Apostolos meos salus ex superabũdanti Dei bonitate diffundetur. Non ergo conuenit, vt in terra hac gentilium ędam miracula. Tacentibus ad hoc verbũ Apostolis, vtpote non habẽtibus quod rationabiliter contra obiicerent, illa tamen fide & deuotione plena non siluit, non ab oratione cessauit: egregiæ perseuerantiæ nobis exemplum in se demon-

a At illa uenit et adorauit eum, dicens:
b Domine, adiuua me.

c Qui respōdens, ait:
d Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus.

e At illa dixit:

f Etiam domine.
g Nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum.
h Tunc respōdens Iesus, ait illi: O mulier, magna est fides tua:
i fiat tibi sicut uis.
k Et sanata est filia eius ex illa hora.
l Et cum transisset inde Iesus, uenit secus mare Galilææ. Et ascendens in mōtem, sedebat ibi.
m Et accesserunt ad eum turbæ multæ habētes secū mutos, cæcos, claudos,
n debiles, & alios multos,
o & piecerunt eos ad

strans, quæ primum vultus auersione, ac deinde aeris responsi confutatione bis repulsa, perseuerat nihilominus in orationis proposito. a Crescente itaque ex repulsa desiderio & deuotione sumente incrementum, propius ad Saluatorem accesit muliercula: procidensque coram eo in terram, & quantam potuit humilitatem illi demonstrans, dicebat: b Domine, qui omnia potes, adiuua & exaudi me. Non possum oratione composita mulier rustica & barbara coram te multa proloqui, neque opus est, neque tu desideras. Ecce breui verbo cordis mei tibi pando affectum. Domine, adiuua me. Gaudet in mulieris perseuerantia & humilitate dominus, necdum tamen obtinet illa quod postulat, sed vnicum adhuc ei certamē proponitur, vt in trina probatione ostendatur fidei & patientiæ perfectio. c Rursum itaque illi Saluator respondit: d Non est decens, neque honestum, vt panem accipiens filiorum, dem illum canibus. Non est decens, vt ego doctrinam Euangelicam, & miraculorum virtutem, quibus missus sum pascere populum Israel (qui sunt specialiter filii promissionis, & filii patris mei, ratione cultus Dei, & electionis patrum) subtraham filiis, & ea vobis exhibeam gentilibus, qui ratione infidelitatis & erroris vestri, quasi canes ante Deum, comparatione ad illum electorum populum, cēsemini. Videris ergo (ô mulier) postulare quod est rationi, honestati, & æquitati contrarium. e Iterum silentibus discipulis, illa suam causam bene fidenter prosequitur: & occasione accepta ex ipsis domini verbis, quibus videbatur confutanda, suam inde partem per humilitatem fouet & perficit, vnde mens superba graue accepisset scandalum. Audiens nanque Israelitas filios, se verò ac suum genus canes nominari, audiens illis panem deberi, sibi non deberi, tam odiosa comparatione nō est exacerbata mulier, quanquam alioqui ex sexus cōditione nimium irritari facilis: quinimo in humilitate & mansuetudine persistens, & domini quidem verbum non impugnans, sed confirmans, suum nihilominus propositum prosequitur, dicens: f Bene dicis domine, & quod dicis verum est, non esse bonum, panem filiis subtrahi, ac mitti canibus. Non tamen ex hoc consequitur, denegandum esse mihi quod postulo. g Tametsi enim non debeat canibus proiici panis ille mensæ appositus, quo saturandi sunt filii ad mensam discumbentes: attamen nemo incongruum iudicat, vt catelli qui sub mensa infernè iacent ad pedes filiorum, de micis illis comedant, quæ de mensa accumbentium filiorum, atque dominorum deciderint. Sic neque indecens erit, posteaquam filios Israel tam copiose cibasti, si nos canes vel miculam vnam accipiamus: id est, si in me gentilem mulierculam vel vnum aliquod beneficiolum cōferas. Hic non vltra se potuit cōtinere diuina benignitas: quæ licet iam ab initio orationis, desiderium pauperculæ exaudire disposuisset, & preparationem cordis ei⁹ audiisset, prouidè tamen exauditionē distulit, donec mulieris huius fides, deuotio, & patientia, ad plenum probata esset, in confusionem increduli & ingrati populi Iudæorum, & instructionem omnium credentium. h Respondens itaque dominus mulieri egregię iam probatæ, ait: O mulier, magnam ostendis fidem, deuotionem, & patientiam: magnam fiduciam præ te fers, ex qua tam perseuerans, tam humilis, tam ardens in oratione tua apparuisti. i Meretur hęc tua tam insignis fidei deuotio, vt licet nōdum tempus aduenerit palàm ædendi in gentibus diuinæ virtutis prodigia, speciali tamen priuilegio tibi concedatur quod postulas. Volo, ego tuam filiam à dæmonio esse liberam: & hoc ipso meo verbo dæmoni impero, vt tuam filiam quantocyus egrediatur, nec vltra in eam introeat. Tu vade in pace: habes, licet diu dilatum, tandem tamen impetratum, quod postulas. k Statimque ad verbum domini, egressum est dęmonium à filia, atque ab illa hora perfectè curata est, ita vt nunquam vltra ad eam vexandam redierit, matris fide perfectam hanc filiæ impetrante sanitatem. l Profectus autem inde, quoniam multa ibi miracula facere aut Euangelium prædicare nolebat, venit ad mare Galilææ, siue mare Tyberiadis, quod & stagnum Genesareth. Ascendensque in montem, causa solitudinis & orationis, ibi quieuit. m Eoque ab oratione egresso, accesserunt ab eum turbæ multæ, ex omnibus circūquaque iacentibus locis, habētes secum mutos, cæcos, claudos, n & debiles, id est, manu altera impotentes, & alios multos variis infirmitatū atque languorum generibus comprehensos. o Quos omnes domino obtulerunt curandos

pedes eius:

a et curauit eos, ita ut turbæ mirarẽtur uidentes mutos loquentes,

b claudos ambulantes, cæcos uidentes.

c Et magnificabant Deum Israel.

d Iesus autem conuocatis discipulis suis, dixit:

e Misereor turbæ, q̃a triduo iã p̃seuerant mecum, & non habent quod manducent.

f Et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in uia.

g Et dicũt ei discipuli:

h Vnde ergo nobis in deserto panes tãtos, ut saturemus turbã tãtã?

i Et ait illis Iesus:

k Quot panes habetis? At illi dixerũt: septẽ: & paucos pisciculos.

l Et præcepit turbæ, ut discũberẽt sup̃ terrã

m Et accipiẽs septem panes, n & pisces, & gratias agens,

o fregit, et dedit discipulis suis,

p & discipuli dederunt populo.

q Et comederunt omnes, & saturati sunt.

r Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas.

s Erãt autem qui manducauerũt, quatuor mi-

ante pedes ipsius ponentes atque proiicientes eos cum magna fiducia, tanquam obtrudentes medico curandos ęgrotos. a Ipse verò iniuriæ immemor, sibi paulo antè à Pharisæis illatę, oblatos sibi ægrotos, quantumlibet grauibus, & humano iudicio insanabilibus morbis detentos, potenter sanauit: ita vt in aperta virtute tantorum prodigiorum admirarentur simplices turbæ, dum viderent paulo antè mutos iam rectè loquentes, b paulo antè claudos rectè incedentes, paulo antè cęcos iam probè videntes, item & manus alterius vsu priuatos vtraque manu rectè vtentes, dæmoniacos curatos, sanatos paralyticos, atque ita in reliquis, tanquam si nunquam vlli fuissent morbo subiecti perfectè sanatos, ita vt nec vllæ remanerent morbi reliquiæ. c Dederuntque turbæ, his conspectis, gloriam Deo cæli, cuius solenne erat nomen Deus Israel, à quo omnem illam credebãt proficisci virtutem, quam in signis istis conspiciebant, & à quo missum credebant suũ Messiam, hunc qui tam potenter verbo operabatur, quæ secundum naturæ virtutem prorsus erant impossibilia. d Cum autem turbæ istæ per multum iam tempus cum eo fuissent in loco deserto demoratæ, sciens Iesus illorum egestatem, volensque diuino illos miraculo pascere, conuocatis ad se discipulis, quorum ministerio populum volebat pascere, dicit illis: e Miseret me turbarum istarum, quæ tanto studio & affectu mihi indiuulse adhærent, iamque triduum totum in magna patientia mecum in loco isto deserto & horrido commorati sunt, & iam cibaria illorum consumpta sunt, nec habent quod comedant. f Nolo autem famelicos à me dimittere, ne fortè si ieiuni minimeque cibo refecti abscedant, in via eos contingat destitui viribus, præ cibi defectu, simul & labore itineris, antequam domum perueniant, aut diuersoria inueniant, vbi cibum sibi comparent. His verbis compassionem & miserationem suam erga eos, qui propter Euangelium paterentur necessitatem, testabatur dominus, maxime erga eos qui perseuerãtes essent, nec statim adueniente tentatione ab Euangelio discederent. g Discipuli autem verbis domini auditis, facile coniicientes ex animo ipsius esse, de suo cibo turbas pascere, posteaquam testatus esset & illos non habere escas, & se nolle eos famelicos dimittere, ignorantes quomodo sine miraculo id posset fieri, dicunt illi: h Videris tu quidem tuis hisce verbis hoc exigere, vt de nostris escis turbam pascamus. Vnde verò nobis tantum panum hîc in deserto inuenire aut comparare poterimus, vt turbam hanc tãtam reficiamus? Quomodo ergo naturæ via id fieri possit quod verbis indicas, non videmus: i Quo verò clarius fieret ad patris gloriam quod parabat ostendere miraculum, hoc discipulorum audito responso, interrogabat eos dominus. k Quot habetis panes? Illi respondent: Panes septem habemus, & obsonii paululum, nempe pisciculos paucos, vt spes nulla sit via naturali, vnicuiq; ex turba hac tanta vel micam vnã pro refectione porrigẽdi, cũ sit victus iste siue cõmeatus nõster nimiũ tenuis ac perexiguus. l Ille ad miraculum se parans, discipulis iubet, vt turbã faciant super terram discumbere. m Turbisque dispositis, accipiens dominus & ante se constituens, partimq; manibus tenens septẽ panes illos, & paucos pisciculos, n primũ Deo patri suo gratias egit, laudans illum & benedicens, de cuius munere pręsentes illi panes & pisces pauci processerant, & de cuius liberalitate totus ille cibus quo erat omnis illa turba pascenda, expectabatur: erudiens nos hac sua gratiarum actione, debere nos Deo gratias agere de omnibꝰ donis, pręteritis, præsentibus, atque futuris, nec cibũ vnquã sumere, nisi benedictione & gratiarumactione pręmissis, quibus cibus omnis sanctificatur. o Post autem gratiarumactionem, cœpit frangere panes illos atque pisciculos, ac discipulis suis partes distribuere: p qui deinde quæ à domino accipiebant, ad populũ discumbentem in suis ordinibus deferebant: sicq; in manibus frangentis, panes illi & pisces sunt multiplicati, vt neque de manibus domini frangentis, neq; de manibus discipulorum deferentium cibus deficeret, donec turba illa vniuersa probè refecta esset atq; satiata. q Comederũtq; de paucis illis panibꝰ & piscibus omnes qui aderãt, viri ac mulieres & pueri, & vniuersi saturati sunt ad omnem sufficientiam. r Neq; tantũ sunt saturati, quin & reliquię superfuerunt copiosæ, quæ collectæ impleuerunt sportas septem: longè videlicet amplius superfuit, post omnes probè saturatos, quàm ante fuerat, quum adhuc omnes essent famelici. s Numerus autem co-

lia hominum, extra paruulos & mulieres.

rum qui manducauerant erat, quatuor milia virorum, extra numerum hunc positis mulieribus & paruulis minoris ætatis: quorum hauddubiè præter illa quatuor milia, nõ modicus erat numerus. Tam pulchro & euidenti miraculo & simplices turbas secum in labore perseuerãtes voluit pascere Christus, qui non potest non misereri sibi fideliter & perseueranter adhærentibus. Quos licet interdum in egestatem venire permittat, differens subinde in longum miserationis effectum, opportunè tamen semper adest antequam deficiant, qui ipsum sustinent, neque eos necessaria sua ope destituit. Neque tamen sufficit, horam vnam cũ Christo agere, sed triduum totum requiritur, antequam diuinæ se miserationis prodat effectus: ad designandum solidam stabilemque & benè probatam perseuerantiam requiri in iis qui diuinis affici sperent beneficiis. a Hoc autem tam egregio tamque spectabili coram turbis ostenso miraculo, statim à se Christus turbas dimisit, iussitque abscedere, ac reuerti in propria. Ipse verò conscensa nauicula, illis dimissis, venit ad fines Magedan: formam dans nobis veræ humilitatis, vt hominum gloriam fugiamus, & eorum qui nos laudant præsentiam non solum non requiramus, vt inanis gloriæ cupidi, verumetiam fugiamus, tanquam de perdendo bonis operis merito pauidi. Huius nanque exemplum nobis euidens dominus ostendit, dum turbas illas, coram quibus tam gloriosum signum ædiderat, quantocyus fugit, verius quàm reliquit.

a Et dimissa turba, ascendit in nauiculam, & uenit in fines Magedan.

ANNOTATIONES IN CAPVT XV.

TVnc accesserunt ad eum ab Hierosolymis Scribæ.) Quantum ad vim Latini sermonis, particula illa, ab Hierosolymis, iungi potest indifferenter, vel cũ verbo accesserunt, vt sit sensus: Scribæ accesserunt, ab Hierosolymis, vel cum nomine, Scribæ, vt sit sensus: Accesserunt ad Christũ Scribę ab Hierosolymis: id est, Scribæ Hierosolymitani: quemadmodum dicimus Christũ à Nazareth: id est Nazarenum. Huic posteriori coniunctioni fauet in Græco articulus præmissus, hoc modo, οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων γραμματεῖς: hoc est, ipsi ab Hierosolymis Scribæ. In Marco tamen manifeste tam Græci quàm Latini codices habent iuxta priorem connexionem: Venientes ab Hierosolymis. Sententia autem in idẽ penè recidit. ℂ Quicunque dixerit patri vel matri, munus quodcunque est ex me, tibi proderit.) Oratio ista defectiua est, videturque subaudiẽdum, benefacit, aut parentibus satisfacit, vel aliquid huiusmodi, in hunc sensum: Quicunque dixerit patri vel matri: munus quodcunque est ex me, tibi proderit, & non honorificabit (re scilicet ipsa subueniendo) patrem vel matrem benefacit, aut parentibus satisfacit, aut Deo rem gratam facit. Quod autem Latine habemus, Munus quodcunque est ex me, tibi proderit, id Græce sic legitur, δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, hoc est, donum quodcunque est ex me, in tuam cedet vtilitatem, vel tu eo iuuaberis, vel tibi proderit, tibi vtile erit. Potest autem istud dupliciter accipi. Primo, iuxta expositionem suprapositam in Elucidatione, vt sit vox filiorum, qua parentibus suam necessitatem exponentibus respondebant, præstare vt in templo offerretur Deo, sicque melius ipsos iuuandos, quàm si in corporis necessitates ipsum expendissent: atque ita benignis verbis docebantur filii parentibus satisfacere, re autem nihil præstare. Potest & aliter accipi, vt secundum amaritudinem aliquam & increpationem proferatur, in hunc sensum: Munus quodcunque ex me venturum erat ad templum vel Deum, tibi prodesse debet. Omnis oblatio quam eram oblaturus Deo, tibi debet impendi. Quasi dicat filius patri, velut indignando vel tristando, Pater tam es petax, tam me exhauris, vt oblationem Deo in templo non possim facere. Si me contigerit aliquid corrasisse vnde putem oblationem facere, mox tu ades indigens, & tibi hoc impendere debeo quod Deo decreueram. Atque ita amaro isto responso territabant filii parentes, ne liberè suam exponerent egestatem. Vterque exponendi mod⁹, in eandem reuertitur sententiam, Scribas videlicet docere filios, ita prætextu pietatis non subuenire parentibus. ℂ Et irritum fecistis mandatum Dei.) Græce est ἠκυρώσατε ikyrosate, quod significat, infirmare, inualidum reddere, destruere, & robore atque vigore priuare, siue eneruare atque euacuare vel abrogare: quomodo lex dicitur abrogari vel infirmari aut priuari vigore. Illius verbi contrarium est κυρόω kyroo, quod significat cõfirmo, approbo, vigorem do, corroboro. Apud Marcum ponitur supradicti vocabuli participium ἀκυροῦντες akiruntes, quod illic vertitur, rescindentes. Dicuntur autem Scribæ hac praua doctrina irritum facere, rescindere, destruere, suoque robore priuare mandatum Dei, quatenus hac sua doctrina causam præstant hominibus ipsum transgrediendi, maioremque suæ adinuẽtioni authoritatem tribuunt, quàm ipsi diuino mandato. ℂ Sine causa autem colunt me.) Græce est μάτην matin: id est, frustra vel inuanum: quod rectè dicitur sine causa, modo ipsa finalis intelligatur: vt significetur, ipsos non consequuturos finem illum quem externo & simulato suo cultu videbantur quęrere, quique illis exterioribus actibus videbatur debitus. ℂ Cæci sunt & duces cæcorum.) Græce aliquanto venustius dicitur: ὁδηγοί εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν, hoc est, ad verbum reddendo: Duces sunt cæci cæcorum, quod noster interpres expressius vertit: Cæci sunt & duces cæcorũ. ℂ Secessit in partes Tyri & Sydonis.) Frequens est scripturis, dicere in partes, quando loca significantur vicina. Sic capite statim sequenti dicitur: In partes Cæsareæ Philippi, pro quo Marcus expressè ponit, in vicos vel castella

Cæsareæ Philippi. ¶Filia mea malè à dæmonio vexatur.) Græce totum hoc, à dæmonio vexatur, dicitur vnico verbo δαιμονίζεται dæmonizetæ, acsi dicamus, dæmonizatur, hoc est, à dæmonio vexatur, vel affligitur vel agitatur. ¶Dimitte illam, quia clamat post nos.) Solet plerunque istud sic accipi & exponi, vt propter molestationem post tergũ clamantis mulieris dixerint Apostoli, magis quàm ex misericordia: quod quidẽ sonare videtur prima facie ea quam adiungunt causa, dicentes, quia clamat post nos. Verum nihilominus conuenienter accipi potest vt ex compaßionis affectu prolatum, estq́ue id Apostolorum honori congruentius, quod & nos in Elucidatione potißimum sequimur. ¶Nisi ad oues quæ perierunt domus Israel.) Genitiuus ille, domus Israel, regitur à toto illo, oues quæ perierunt. In Græco enim est per participium, ad perditas oues domus Israel. ¶Etiam domine.) Non est contradicentis, sed confirmantis & approbantis Christi sententiam, quasi dicat: Vtique domine, sic res habet. Ante verò id quod sequitur, Nam & catelli &c. subaudiendum videtur tale aliquid, Non tamen indignum est præstari mihi quod postulo, quasi dicat: Hoc quidem verum est quod dicis, non debere sumi panem filiorum &c. attamen ob hoc non ego repellenda venio. Nam & catelli &c. quemadmodum in Elucidatione declaratum est prolixius. ¶Debiles.) Quomodo claudi dicuntur, quibus in altero pede defectus est debiti vsus, sic debiles dicuntur, qui altera manu deficiunt ad rectum vsum. Sic enim differunt duæ dictiones Græce χωλὸς cholos & κυλλὸς kyllos, id est, claudus & debilis, vt prius ad pedis, posterius ad manus defectum pertineat. ¶Videntes mutos loquentes, claudos ambulantes.) Græca exemplaria interiiciunt κυλλοὺς ὑγιεῖς, id est, debiles sanos, ac deinde, claudos ambulantes. ¶Vnde nobis in deserto panes tantos?) Oratio est defectum patiens, supplendumq́ue est, comparabimus vel acquiremus vel inuenire poterimus. Panes autem tantos cum dicitur, dictio, tantos, non continuã quantitatem, neque panum magnitudinem significat, sed quantitatem discretam, panumq́ue multitudinem. Vnde clarius dici potest: Panes tam multos vel tam panum. ¶Et paucos pisciculos.) Nota duplicem diminutionem, ad gloriam miraculi. Non pisces dicit sed pisciculos, eosq́ue rursum nõ multos, sed paucos. ¶Gratias agens, fregit.) In Græco est participium præteriti temporis, quo Latini carent, estq́ue sensus: Postquam gratias egisset, fregit: vt indicetur fractioni præmitti gratiarum actio, nosq́ue doceamur, antequam Dei dona contrectemus, benedictionem & gratiarum actionem præmittere, ne vel contingamus quod non prius fuerit gratiarum actione sanctificatum. ¶In fines Magedan.) Græca exemplaria pro Magedan, habent μαγδαλά Magdala.

XVI. CAP. ELVCIDATIO.

a Et accesserunt ad eũ Pharisæi & Sadducæi,

b tentantes rogauerũt eum, ut signum de cælo ostenderet eis.

Tunc accesserunt ad Christum quidã de secta Pharisæorum & Sadducæorum, qui licet inter se dissiderent opinionibus, in Christi tamen persequutione vno animo conueniebant, siue potius vna inuidia & pari malicia conspirabant atque coniurabant. b Qui tentantes petebant à Christo, vt signum aliquod de cælo ipsis ostenderet. Hactenus (inquiunt) licet multa sint per te ædita signa, in his inferioribus, dum cæcos fecisti videntes, mutos loquentes, claudos ambulantes, dæmoniacos liberasti, paralyticos curasti, de paucis panibus multa milia satiasti, aliaq́ue huiusmodi, omnia tamen quę hactenus vidimus signa terrena sunt, & hîc aguntur in infimis, propter quod videri poßint non efficacia testimonia. Petimus igitur, vt signũ aliquod peculiare de cælo ostendas, ad hoc vt credamus tibi, quomodo olim Moyses de cælo fecit manna descendere, & Helias ignem.

c At ille respondẽs, ait illis:

d Facto uespere, dicitis, serenum erit: rubicundum est enim cælũ.

e Et mane, hodie tempestas: rutilat enim triste cælum.

c Sciens autem Christus, quòd non animo proficiendi, sed calumniandi & tentandi id peterent, non est dignatus eorum vanæ curiositati præstare quod petierunt, sed per increpationem respondit, dicens: d Cum aduenerit vespera, ex inspectatione dispositionis cæli siue aeris, prognosticamini atque coniicitis, futuram esse serenitatem: quod ita coniicitis ex rubedine cæli, quoniam videlicet tanquam igneum & ad modum ignis rubicundum apparet cælum, quod solet esse futuræ serenitatis naturale indicium. e Rursum, mane facto, ex tristi rutilatione cæli prognosticantes quod futurum est, dicitis: Hodie non erit aura serena, sed tempestas erit, quod ex indicio cognoscitis dispositionis cæli, quoniam videlicet cælum videtur rutilare siue rubere, sed cum tristitia & obscuritate, vnde colligitur nubes esse in aere aquosas aut densas, quæ vbi soluentur tempestatem facient, pluuiam aut ventos, aut alia huiusmodi, iuxta temporis conditionem & qualitatem nubium.

f Faciẽ ergo cæli diiudicare nostis.

f Ita quidem ex indiciis tenuißimis, omnino fallibilibus, ac parum admodum certis potestis quod nondum est sed adhuc futurum est prænoscere atque prædicere, antequam veniat: ita quidem faciem cæli: id est, dispositionem aeris, nostis diiudicare, vt ex ea vel serenitatem vel tempestatem prænosse atque prædicere valeatis.

g Signa autem tem-

g Vos igitur qui ex tam tenuibus in-

porum non potestis?

diciis potestis cognoscere, quid sit futurum in cælo, quomodo ex tam efficacissimis & apertissimis signorum tantorum quæ hactenus mundo palàm ostendi argumentis,nõ valetis colligere,quis sim ego,aut vnde venerim,& quale sit tempus istud nouum & insolitum, quod tantis fulget miraculis & gaudet beneficiis,tempus vtiq; gratiæ & visitationis vestræ,multum à præteritorum sæculorũ distans temporibus?Proculdubio abundè sufficere poterant vobis & debuerant quæ iam vidistis signa,neque plura opus esset requirere,si non vos inuidia & superbia vestra reddidisset excæcatos. Et qui hactenus credere recusatis, ne nunc quidem crederetis,etiamsi de cælo signum vobis ostenderem.

a Generatio mala & adultera signum quærit,& signum non dabitur ei,

b nisi signum Ionæ Prophetæ.

a Quare generationi isti malæ & adulterinæ(quæ à parentum suorum fidelium Patriarcharum fide & pietate plurimum degenerat) signum tale quale postulat non dabitur, ad satisfaciendum vano ipsorũ desiderio: b sed dabitur illi suo tempore signum vnum efficacissimum & validissimum, quo penitus conuincentur,& cui cum rationis apparentia prorsus nequibunt contradicere, signum videlicet resurrectionis meæ post triduum, quæ mea resurrectio fuit olim præfigurata in Iona Propheta. Sicut enim hic Ionas in vẽtre ceti fuit tribus diebus, ac postea fuit euomitus, ita & ego in sepulchro terræ quiescam tribus diebus,ac deinde de sepulchro viuus resurgam:quod signum omnibus signis efficacius,vobis suo tempore ostendetur,& ita manifestè exhibebitur, vt non nisi mendacio vobisipsis notissimo illi possitis contradicere. Attamen etiam in ipso manebitis increduli vt ante, sicut & nunc quales estis permanebitis,etiamsi quantumuis magnum de cælo vobis æderem miraculum.

c Et relictis illis abijt

d Et cum uenissent discipuli eius trãs fretũ, obliti sunt panes accipere.

e Qui dixit eis,

f Intuemini & cauete à fermento Pharisæorum & Sadducæorũ.

c Atque ita increpatis & confusis tentatoribus istis,tanquam indignos relinquens eos,abscessit dominus, vt mare transiret. d Cum autem discipuli pariter cum eo mare transnauigassent,& in alteram maris partem peruenissent,aduerterunt se per obliuionem non accepisse secum commeatum panum. Festinantes enim ad iussionem domini transnauigare,aut alia quauis occasione obueniẽte,obliti fuerãt, antequam nauem intrarent, secum panes accipere.pro necessitate loci deserti,eo quòd in loco ad quem perrexerant non facile panes haberi possent. e Interim verò Saluator monens discipulos suos,dicebat: f Videte diligenter, & vigilanter cauete vobis à fermento Pharisæorum & Sadducæorum:attendite vobis, ne de illorũ fermento aliquando gustetis aut manducetis, ne corrũpatur vestra simplicitas:quoniam modicumq́ fermentum totam massam corrumpit.

g At illi cogitabant inter se,dicentes:

h Quia panes non accepimus.

i Sciens autem Iesus, dixit:

k Quid cogitatis inter uos, modicæ fidei, quia panes nõ habetis?

l Nondũ intelligitis neq; recordamini quinque panum & quinque miliũ hominũ, & quot cophinos sumpsistis?

m neque septem panũ & quatuor miliũ hominum, & quot sportas sumpsistis?

g Audientes verò discipuli, dominum facere mentionem fermenti, non satis intelligentes quid sibi vellet per hanc monitionem, & quid per istud fermentum Pharisæorum intelligeret, cogitabant in semetipsis,atque adinuicem conferentes,dicebant: h Fortè hoc vult præceptor,quòd panes non accepimus, fortè nostram obliuionem carpit atque negligẽtiam,quòd antequam huc veniremus neglexerimus panes nobiscum sumere. Fortasse nos vult monere, ne cogamur ob defectum panum mendicare panem ab inimicis Pharisæis,dum dicit:Cauete à fermento Pharisæorum. i Cognoscens autem dominus,discipulos verbum illud suum non rectè capere,ipsumq́ue quod spiritualiter erat accipiendum pro sua ruditate,& ea in qua tum temporis adhuc agebant imperfectione,corporaliter intelligere,carnalẽ & crassam hanc arguẽs intelligentiam,& ad spiritualia eos submouere volens,per increpationem quandam illos alloquitur,dicens: k Quid in vobis cogitatis,& adinuicem ex cogitationibus vestris disceptatis atque mussitatis,quòd panes non habetis,quasi ego de corporali pane loquar, quasi pro eius obliuione vos notare velim?Quod vos modicæ fidei,tã crassè mea verba capitis?quare sic corporaliter, & non potius spiritualiter ea intelligitis?quare estis pro panibus solliciti,& anxii in vobis de panum defectu,quasi magnum mihi sit,vos absque magno panum commeatu pascere? l Nonne quæ paulo antè vidistis,sufficere meritò vobis debuerant ad tollẽdam huiusmodi anxiam sollicitudinem? An non intelligitis vim miraculi illius, vel non recordamini quando quinque panes distribui in quinque milia hominũ? quando ex quinque panibus & duobus piscibus satiaui quinque milia hominum?neque recordamini,quot cophinos tulistis fragmentorum? m Iterum, nõ recordamini miraculi illius,quando septem panes & paucos pisciculos distribui in quatuor milia,& quot fragmentis plenas sportas tulistis? Non vsque adeò

a Quare non intelligitis, quia non de pane dixi uobis: Cauete à fermento Pharisæorũ & Sadducæorum?

b Tunc intellexerũt, quia non dixerit cauendũ à fermento panum, sed à doctrina Pharisæorũ et Sadducæorũ

c Venit autẽ Iesus in partes Cæsareæ Philippi, & interrogauit discipulos suos, dicẽs:

d Quẽ dicunt homines esse filium hominis?

e At illi dixerunt: Alij Ioãnẽ Baptistã,

f alij autem Heliam,

g alij uerò Hieremiã,

h aut unũ ex ꝓphetis.

i Dicit illis Iesus:

k Vos autem quem me esse dicitis?

l Respondens Simon Petrus, dixit:

m Tu es Christus filius Dei uiui.

n Respondens autem Iesus, dixit ei:

o Beatus es Simon bar Iona,

p quia caro et sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in cælis est.

q Et ego dico tibi, quia tu es Petrus,

diu ista peracta sunt, vt iam potueritis eorum obliuisci cum sint adhuc recentia, vt meritò anxia sollicitudine torqueri vltra non debeatis pro panibus cum videritis in defectu panum tam copiose me saturasse tam immensum populum. a Quomodo non hoc intelligitis, quòd non de pane corporali dixi vobis: Cauete vobis à fermento Pharisęorum & Sadducæorum? Ex illis nanque prius gestis facile cognoscere poteratis, me non tam esse anxium pro panibus corporalibus, vt de eis vos admonere aut pro eorum neglectu vos increpare voluerim, sed magis de illorum praua & corrupta doctrina, vt ab illa vobis caueretis.

b Tunc increpatione & instructione ista eruditi discipuli, intellexerunt domini verbum non esse dictum de cauendo fermento panũ corporalium, neque de panibus corporeis, sed de doctrina Pharisæorum & Sadducæorum cauenda: quam dominus ipse fermentum appellabat, ratione corruptionis, eo quòd sicut fermentum modicum totam massam corrumpit & acidam facit, sic doctrina praua & diuinæ legi non conformis, facile totum hominem inficit atque corrumpit, omnemque cordis synceritatem tollit, totamque massam & corpus humanæ conuersationis viciat. c Venit autẽ Iesus in loca propinqua ciuitati illi quam in honorem Tiberii Cæsaris Philippus frater Herodis Cęsareã appellauerat, quę postmodum Paneas dicta fuit. Interrogauitque in via discipulos, dicens: d Quę est inter homines fama, quę opinio, quod iudicium, quę ęstimatio, de me qui secundum carnem & temporalem natiuitatem vilis sum homo, natus de homine, hominis filius: quẽ aut qualem me esse dicunt homines? e Illi autem familiariter respondentes, dixerunt: Varia est in populo de te sententia. Alii nanque te sentiũt ac dicunt esse Ioannem Baptistam, expergefactum ac resuscitatũ à mortuis: cuius sententię ipsum quoque Herodem esse audiuimus, qui auditis tuis miraculis, dixit: Quem ego decollaui Ioannẽ, hic surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in illo. f Alii te aiunt Heliam esse: cuius ante Messiam in Prophetis prędicitur aduentus, non existimantes quidem te Messiam posse videri, propter humilitatem nimiam: Heliam tamen non negantes, propter zelum prędicationis, & fiduciam reprehẽdendi quoslibet. g Alii te asserunt Hieremiam esse, resuscitatum à mortuis, quòd Scribas & sacerdotes plurimũ reprehẽdas, & multa authoritate doceas in populo: quemadmodum Hieremias fidentissimè sacerdotum & pontificum arguit vitia. h Alii te dicunt esse vnũ aliquem ex Prophetis cęteris, iste hunc, alius alium, pro suo quisque iudicio. i His auditis vulgi opinionibus tam variis, tam pugnantibus, voluit dominus suorum discipulorum audire sententiam, vt pro confessione veritatis acciperent pręmium, & in vera sua assertione ipsos solidaret. k Itaque eos interrogat, dicens: Vos verò, qui semper mecum estis, quibus secreta regni cęlestis patefeci, quos supra vulgus cęterum speciali electione honoraui, & peculiari eruditione instruxi, quid de me sentitis, quem me esse creditis? l Statim omnium nomine, tanquã omnium Apostolorum os, Petrus respondens, absque hęsitatione veritatis confessionem protulit, dicens: m Nos credimus & profitemur, te esse non Heliam, non Ioannem, non Hieremiam, non vnum ex Prophetis antiquis, qui omnes tantum serui & puri fuerunt homines, sed Christum filium Dei viui, verũ Messiam in lege atque Prophetis promissum, verum hominem & Deum, filium cõsubstantialem & coęqualem Dei patris, qui est verus & viuus Deus. n Hanc confessionem approbare simul & remunerare volens dominus, Petro confessionem istam proferenti intulit, dicẽs: o Verè beatus es tu Simon bar Iona: id est, filius Iohanna siue Ioannis, aut filius columbę, nimirum per spiritum sanctum regeneratus, ac proinde columbę filius, propter hanc fidei agnitionem & confessionem es & eris beatus, quandoquidem ad ęternam te adducet beatitudinem, vt eum quem modo per speculum in ęnigmate credis & confiteris, videas olim facie ad faciem. p Non enim caro & sanguis tibi istud reuelauit, nõ te purus homo (qui ex carne & sanguine constat) edocuit, vt hoc agnosceres, aut confitereris, sed pater meus cęlestis, ipse tibi dedit hanc fidei cognitionem & confessionem. Nemo enim filium nouit, quis sit, nisi pater, & cui voluerit pater reuelare. q Et quoniam tu mihi dixisti: Tu es Christus filius Dei viui, ego in approbationem simul atque remunerationem huius confessionis, vicissim tibi dico & de te testificor, quòd tu sis Petrus: id est,

a & super hanc petrã ædificabo Ecclesiam meam.

firmus & solidus, rectam scilicet & solidam fidei confessionem tenens. a Et super hanc petram, super hanc fidei veritatem quam es confessus, & quam protulisti, dicens: Tu es Christus filius Dei viui, item & super me petram firmissimam, quam in prædicto verbo confessus es, ego ædificabo atque superstruam ædificium Ecclesiæ meæ, quam ædificare volo patri meo. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, nisi quod ego ponam quod ero ego Christus Iesus: & veritas ipsa fidei atque confessionis de me, erit fundamentum totius ædificii.

b Et portæ inferi nõ præualebunt aduersus eam.

b Et hanc meam Ecclesiam in tanta fundabo stabilitate, in tali ponam soliditate, vt nullis oppugnationibus hostilibus, quantumuis maximis, possit expugnari, ita vt nec portæ inferi possint præualere aduersus eam: id est nulla discrimina, nulla pericula, nullæ persequutiones, etiam quæ ad mortem videantur proximę, & quasi ad portas mortis atque inferni deducere. Non item omnes illi exercitus dæmonum qui ĩfernum inhabitant, etiamsi soluantur vniuersi, & prorumpant ad subuertendam Ecclesiam, sic aduersus eam poterunt præualere, vt penitus deficiat. Semper enim vsque ad consummationem sæculi seruabuntur electi, & permanebũt fideles in Ecclesia mea, quib⁹ ego adero, & quos in soliditate fidei mihi seruabo: quos neque gladius, neque fames, neq; mors, neque vita, neque vlla creatura, possit separare à fide & charitate in me.

c Et tibi dabo claues regni cælorum.

c Et tibi Petre polliceor, daturum me post resurrectionem meam, quando secundum corporalẽ & visibilem præsentiam abscessurus ero, plenariam commissionem authoritatis meæ: constituam te qui hanc veritatis confessionem protulisti, cum plenitudine potestatis, meum in terris vicarium, daboque tibi claues regni cælorum, vt aperire & claudere valeas, per authoritatem tibi commissam, quomodo expediens fuerit.

d Et quodcunque ligaueris super terrã, erit ligatum & in cælis: e & quodcunque solueris super terram, erit solutũ et in cælis.

d Et quodcunque tu ex authoritate tibi sic tradita ligaueris super terram, id ratum habebitur in cælis, quemcunque tu rectè & debitè tua fungens authoritate ligandum duxeris in terris, hunc & Deus ligatum habebit in cælis. e Et quodcunque solueris super terram, Deus id ratum habebit in cælis: quemcunque tu debitè & rectè tua fungens authoritate solueris à vinculo quo alligat⁹ fuerat, hunc & Deus soluet & solutum habebit. Quicquid tu secundum rectum vsum tuæ potestatis operaberis in terris, ego in cælis sedẽs ad patris dexteram approbabo ratumque habebo, vtpote à meo vicario & in persona mea factum. Tanta erit tua authoritas, & eorum qui in tuũ locum successuri suntvsque ad consummationem sęculi. Omnino enim ad consummationem vsque sæculi perdurare debet in tuis successorib⁹ tradenda tibi potestas, quomodo in consummationem vsque non deficiet Ecclesia.

f Tũc præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent, quia ipse esset Iesus Christus.

f Tunc præcepit Christus suis discipulis, ne cuiquã id palàm dicerent, neque hoc in vulgus efferrent, quòd ipse esset Messias ille verus Dei filius: quoniam nondum erat temqus quo istud hominibus prædicari expediebat. Quia enim indigna adhuc passurus erat, & mortem laturus probrosam, expediebat vtique, donec id peractũ esset, tacere Christi diuinitatem, ne scandalum in eo paterentur homines, cum eum viderent post passionem in cruce morientem. Ita enim ferè apud vulgus solet euenire, cũ de eo homines semel contigerit scandalizari qui prius in summa æstimatione fuit habitus, vt difficillime ad pristinam de illo recuperandam opinionem redire possint. Atque ita periculum erat rudibus, si post acceptam diuinitatis Christi cognitionem, ipsum nihilominus vidissent morte probrosissima finiri. Scandalum enim fuissent passi, vt postmodum Apostolis prædicantibus Christi diuinitatem, non crederent. Vnde expediebat differri hanc prædicationem, vsque post consummata omnia humilia, & gloriosam resurrectionem atque ascensionem peractas, quando maiore cum fructu fieri id poterat.

g Exinde cœpit Iesus ostẽdere discipulis suis quia oporteret eum ire Hierosolymã, & multa pati à senioribus & Scribis & principibus sacerdotum,

g Ex eo autem tempore cœpit Iesus discipulis suis quę de ipso futura erant, prædicere, quomodo videlicet ex patris voluntate, & iuxta Prophetarum vaticinia ipsum oporteret ascendere Hierosolymam destinatum suæ passionis locum, atque illic multa grauia atque probrosa ferre à senioribus populi, & scribis, ac principibus sacerdotũ,

h & occidi:

h post passiones quoque & illusiones tandem morte ignominiosa vitam finire:

i & tertia die resurgere.

i ac nouissime tertia post mortem die ex mortuis ad vitam immortalem resurgere. Super his voluit dominus præmonere discipulos, vt cum hora veniret, qua implenda hæc erant, sibi cauerent à scandalo. Minus enim mouent quæ cognouimus præmoniti, quàm ea

quæ subitò eueniunt nihil tale expectantibus. Item vt cognoscerent discipuli, non ipsum ex coactione passionem & mortem suscepturum, sed libenti animo & voluntariè, ex amore paternæ voluntatis & salutis nostræ: quoniam videlicet illorum omnium præscius, non fugit, sed magis acceptauit ea promptissimo animo. Attamen non solas prędixit passiones, ne infirmi prorsus deiicerentur animo: sed post passionis humilitatem subsequēter adiunxit resurrectionis gloriam, ad consolandos & sustinendos ipsorum animos, vt qui ex prioribus passionibus tam dilecti præceptoris & domini non poterant non conturbari, ex subsequenti gloria vicissim consolationem acciperent.

a Et assumens eum Petrus, cœpit increpare illum, dicens:

a Atuero Petrus plus cæteris feruens & fidens, audito verbo domini de passionibus & morte, rem indignam iudicans, Dei filium pati & mori, pio quodam affectu & zelo, quanuis non secundum scientiam, cōmotus, accedens præceptorem, cœpit illum familiariter velut increpare, quomodo solent amici subinde seinuicem reprehendere, maximè vbi quis sibiipsi nimiū seuera proposuerit.

b Absit à te domine, non erit tibi hoc.

b Ait itaque Perrus: Propitius esto tibi domine. Nequaquam domine ita fiat, vt tu dicis. Omnino res indigna videtur, te altissimum Dei filium grauia pati, ac mortem subire probrosam. Tā non conueniens, tam indecens hoc videtur, vt etiamsi tu ad id, præ nimia humilitate & charitate, promptum te exhibeas, nos tamen minimè deceat sustinere. Nihil enim tibi istiusmodi opus est, ad nostram salutē operandam, qui vt Dei filius, solo verbo potest omnia.

c Qui cōuersus, dixit Petro:

c Ad hanc vocem prolatam non secundum Dei vnctionē, vt illa superior erat responsio, sed ex carne & sanguine: id est, humani ingenii vano iudicio, cōuersus Christus ad Petrum, eumque vultu sæuero & toruo intuens, quomodo solet præceptor irrationabilia loquentem intueri discipulū, magna cum authoritate respondit Petro:

d Vade post me, Satana.

d Quid tu mihi tua stulta consilia diuino decreto niteris præponere? Cessa huiusmodi proloqui vanos ac temerarios sermones, diuinæ dispositioni desine aduersari: sed mihi potius obediens, meisque verbis fidem habēs, me sequere: vt permaneas iuxta nomen tuum Simon: id est, obediens, non iuxta nomen alienum fias Satanas: id est, aduersarius. Non est serui antecedere dominum, sed domini voluntatem sequi debet seruus. Non debet discipuli consilium sequi præceptor, sed post præceptoris consilium abire debet discipulus.

e Scandalum es mihi: f quia nō sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.

e Hoc enim tuo consilio scandalum es mihi, impedimentum mihi præstare conaris ab impletione paternæ voluntatis & salutis humanæ. f Idque ob hoc, quoniam in ea parte non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum: non hoc tuum consilium à patre procedit, sed à carne & sanguine, ex humani ingenii iudicio. Propter quod, licet prius te laudauerim, in eo quod tibi nō caro & sanguis reuelauit, sed pater cælestis, hic tamen non laudo, in eo quod non pater sed caro & sanguis reuelauit. Et licet illic Simonē Ionę te appellauerim, hic certè Satanas potius mihi venis appellandus.

g Tunc Iesus dixit discipulis suis:

g Tunc Iesus ad refellendum efficacia maiori illā affectus molliciem, è qua Petri prodire videbatur dehortatio, ex occasione horum verborum Petri, talem protulit sermonem, quo prorsus omnē affectus molliciē auferret, & ad viriliter quęuis etiam grauissima agenda atque ferenda discipulos instrueret, dicēs:

h Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum,

h Non ego solum grauia & crudelia in memetipso laturus sum supplicia, verumetiam ab omnibus qui post me venire velint, & mei discipuli fideles censeri, hoc exigo, vt semetipsos abnegent, vt non se per affectus molliciem nimium diligant, non sibi inordinatè afficiantur, verū se à seipsis quodammodo alienent, quantum ad corpus attinet, & eius desideria: sic videlicet vt non seipsos mihi meęque doctrinę præponāt, sed pro meo nomine ac mea doctrina sint parati etiā semetipsos & propriam vitam perdere:

i & tollat crucē suā, & sequatur me.

i vtque sic abnegantes semetipsos, crucem suā accipiant in humeros: id est, animo sint parato pro me ac mea doctrina etiam mortē probrosissimā simul & crudelissimū supplicium (cuiusmodi est supplicium crucis) suscipere & perferre: atque ita me sequantur, fideliter & perseueranter in omnibus mihi adhærentes. Qui enim nōdum abnegauerunt seipsos, vt malint me aut meam doctrinam deserere, quàm suam vitam temporalem, aut quodlibet aliud vita temporali inferius perdere, quique ad crucem & omnia grauia ferenda non sunt parati potiusquam me deserant, hos ego non censeo dignos qui mei dicantur sectatores & discipuli.

k Qui enim uoluerit animam suam saluā facere, perdet eam.

k Qui enim animam suam in hoc mūdo voluerit saluam facere, in futuro perdet eam. Qui vitam suam tem-

a Qui autem perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.

porale tanti æstimat,vt non sit paratus pro meo amore & propter doctrinam meam tam in ore quàm in vita profitendam, illam expendere atque postponere, & (vt ita dicamus) perdere, hic nimium inordinate suam animam,quantum ad vitam temporalem,diligendo,causa est dãnationis eius,& ad perditionem æternam adducet illam. a Qui autem sic abnegat semetipsum,vt propter me ac meam doctrinam paratus sit etiam animam suam perdere:id est, vitam temporalẽ expendere & amittere,& quæcunque vita temporali sunt inferiora, hic animam suam in vitam æternam custodiet:fideli hac adhæsione, qua per charitatem mihi adhæsit super omnia,promeretur huiusmodi perditionem effugere,& vitam suscipere æternam. Sic itaque oportet eum qui me sequi & animam suam saluam facere voluerit, abnegare seipsum, vt pro meo amore sit paratus omnia,quantumuis chara, ipsam quoque temporalem vitam(qua nihil rerum temporalium est preciosius) relinquere,& omnia quasi stercora reputare, vt me sibi lucrifaciat: item & ad perferenda quælibet, quantumuis terribilia, ipsam etiam mortem temporalem (qua nihil est inter temporalia terribilius) esse paratum.

b Quid enim prodest homini si mundum uniuersum lucretur, animæ uerò suæ detrimentum patiatur?

c Aut quam dabit homo commutationẽ pro anima sua?

d Filius enim hominis uenturus est in gloria patris sui, cum angelis suis,

e & tunc reddet unicuique secundum opera eius.

b Ecquid vtilitatis veræ habere poterit homo, etiamsi vniuersum mundum lucretur,si non solum animam suam ad tempus seruet,sed pariter vniuersa etiam mundi bona lucretur atque possideat vnus: quid (inquam)veræ vtilitatis atque profectus hinc poterit habere homo, si animam suam perdat,eamque faciat æternæ perditioni obnoxiam, si ipsa post momentaneas vitæ præsentis delicias mox tradenda sit æternis cruciatibus? c Aut quid poterit homo dare in preciũ redemptionis animæ suæ,cuius cõmutatione possit suã animam, vbi semel in perditionẽ tradita fuerit,à morte redimere?Omnino nihil. d Filius enim hominis in nouissimo magni iudicii die venturus est in magnifica gloria patris sui,in qua manifestè videbitur vt filius patris,potestatem habens iudiciũ facere,vnà cum angelis suis ministris & exequutoribus futurę resurrectionis atque iudicii: e & tunc reddet vnicuique iusto iudicio mercedem,secundum opera iis qui bona egerunt vitam æternã, iis qui mala, ignem æternum. Tunc iudicabitur de singulis secundum opera sua, neque reperiri tũ quicquã poterit quo sperare possit homo redimere animam suam.Primũ enim,nihil in mundo,imò neque mundus totus tanti est valoris, vt possit cum vnius animę cõpensari precio: propter quod,non potest esse sufficiens ad redimendũ animam. Neque item in illa die,quando tradetur in perditionem anima, suscipiet iudex vllam omnino redemptionem:quoniam miserendi tempus amodo non erit,sed hora iustitiæ,quando tantum de operibus agetur quæstio. Insuper neque iudex ipse qui gloriosus adueniet, indigebit aut oblectabitur muneribus. Denique nec iudicandi secum illuc allaturi sunt quicquam eorum quæ in hoc mundo possiderunt, ne minimum quidem obulum,quo se possint redimere:sed tantum opera eorum sequentur illos, & eã tantum secum ferent quæ siue bona siue mala gesserunt in corpore,vt omnino nulla ex parte sperare possit homo dare pro anima commutationem,si eam semel tunc perdiderit: sed perditam semel necesse erit imperpetuum permanere perditam, nec recuperandi spes vlla vnquam esse poterit reliqua. Apoc. 14

f Amen dico uobis, sunt quidam de hic stãtibus, qui nõ gustabũt mortem, donec uideant filium hominis uenientem in regno suo.

f Et ne forte vobis per arrogantiam vanè id dictum videatur, de aduentu illo glorioso filii hominis ad iudicium, in veritate dico vobis, quosdam ex iis qui hìc mecum assistunt,antequam mortem corporalem videant, gustent,aut sentiant,visuros filium hominis venientem & monstrantẽ sese in gloria regni sui: ante non multos dies videbunt filium hominis in ea gloria & claritate refulgentem,noua corporis huius transfiguratione,in monte sancto,in quali gloria tum in oculis omnium veniet ad iudicium: in qua quidem transfiguratione, quædam similitudo monstrabitur, & testimonium exhibebitur illius gloriæ in qua posterius ad iudicium cum angelis suis adueniet. Ex ea nanque gloria in corpore adhuc corruptibili & adhuc passuro ac in terra sepeliendo, ostensa, coniici poterit, in quanta erit gloria ille aduentus posterior, in corpore post resurrectionem iam penitus glorificato,à patris dextera omni gloria plenissima descendente: & comprobabunt hi quos ad huius visionis cõspectum dignabor admittere, non vanum esse quod de posterioris aduentus gloria dixi, ex iis quæ iam ante viderint exhibita.

ANNOTATIONES IN CAP. XVI.

RVbicundum est enim cælum. Et paulopost, Rutilat enim triste cælum.) In Græco vtrobique est
verbum πυῤῥάζει pyrrhasi, quod ab igne est verbum descendens, videturq; valere, ad modũ ignis
rubicũdum est vel rutilat, aut ignis speciem præfert. ¶ Generatio mala & adultera.) Adultera
generatio potest intelligi dupliciter. Primò, quia generatio recedẽs à Deo, legitimo marito, quemadmo-
Deut.32. dum in cantico Moysi dicitur: Hæccine reddis domino Deo tuo, popule stulte & insipiens? Deum qui
te genuit dereliquisti, & oblitus es domini creatoris tui. Quomodo enim adultera mulier dicitur, quæ
virum legitimum cui semel est desponsata deserit, sic generatio ista rectè dicitur adultera, quæ Deũ ma
ritum legitimum cui adhærere deberet, & cui olim in legis susceptione desponsata fuit, derelinquit. Al
tero modo dicitur generatio adultera: id est, filii adulterini, filii nothi, paternæ probitatis haudquaquã
imitatores, & à paternis moribus degeneres. Atq; ita cõparatio debet fieri ad probos patres, nempe pri
scos illos Patriarchas, Abrahã, Isaac, & Iacob: & qui horũ fuêre imitatores: Samuel, Dauid, Ezechias,
Esaias, & horum plerique consimiles. Horum enim comparatione dicuntur adulterina generatio, & no
thi filii, cum respectu aliorum (quorum sunt in malitia imitatores) non adulterini hoc modo dicantur
Matt.3. filii. Vnde alibi à Ioanne appellantur viperarum genimina vel progenies, comparatione videlicet ad si-
Matt.23. miles ipsorum patres malos, de quibus aiebat dominus: Quem Prophetarũ non occiderunt patres ve-
stri? Et vos implete mensuram patrum vestrorum. ¶ Nisi signum Ionæ Prophetæ.) Miraculum intel
ligitur resurrectionis: quod signum dicitur Ionæ, quia in Iona absorpto à ceto, ac post triduum euomi
to saluo, præsignatum. ¶ At illi cogitabant inter sese, dicentes.) Potest intelligi, intra sese, cogitatione
voluebant, ita quod apud se hoc reputabant in cordibus suis. Vel sic, inter seinuicem cogitabant: id est,
cogitando loquebantur vel disceptabant adinuicem. In Gręco est, διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς: id est, cogitabãt
vel disceptabant in seipsis, vel apud seipsos: quod ad vtrunque sensum ambiguum est, & vtrũque inclu-
dit. ¶ Quid cogitatis inter vos modicæ fidei?) Intelligi debet vocatiuus, homines, vt sit sensus: Vos ho
mines modicæ fidei, quid cogitatis? In Græco autem vnica dictione dicitur ὀλιγόπιστοι oligopisti, quod so
nat, homines parua fide, siue parum credentes aut fidentes. ¶ Quinque panum & quinque milium
hominum.) Græce sic legitur πέντε ἄρτους τῶν πεντακισχιλίων: hoc est, quinque panes quinque milium, &
posterius: septem panes quatuor milium: id est, quinque panes quibus quinque milia fuerunt satiata, &
septem quibus quatuor milia. Satis aptè atque dilucidè Latinus interpres vertit, Nondum intelligitis
neque recordamini quinque panum & quinque milium hominum, neque septem panũ & quatuor mi-
lium hominum? Quidam autem codices per præpositionem mediantem sic habent: Neque recordami
ni quinque panum in quinque milia hominum: neque septem panũ in quatuor milia? Estque sensus di-
lucidus. ¶ Tu es Christus filius Dei viui.) Mira emphasi istud in Græco profertur eloquio, singulis
dictionibus singulis articulis additis, hoc modo, σὺ εἶ ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, acsi Latinè dicamus,
Tu es ille Christus, ille filius Dei, ipsius viuentis. ¶ Beatus es Simon bar Iona.) Vel Iona per
contractionem, vniusque syllabę omissionem, pro Iohanna scriptum est, quomodo apud Ioannem post
resurrectionẽ à Christo appellatur Simon Iohanna siue Iohannis. Vel à proposito Saluator ad nomen
paternum alludere, sed nihilominus columbam voluit signanter hoc in loco indicare, dicens, bar-iona.
Nam Iona Hebræis columbam signat. Rectè autem columbę filium hic nominat, vbi ipsum vt à spiri-
tu diuino (qui in columba signatur) loquentem commendare voluit. Vtrunque paucis indicat Elucida-
tio. ¶ Caro & sanguis non reuelauit.) Per carnem & sanguinem homo intelligitur ex carne constãs
Galat.2. & sanguine. Sic & Paulus ait: Continuò non acquieui carni & sanguini: id est, non accessi ad homines,
qui sunt caro & sanguis, vt ab eis discerem veritatem Euangelii. ¶ Portæ inferi non præualebũt.) Per
portas inferi accipere possumus illa per quæ ad inferos siue ad mortem est ingressus, quæque sunt mor
Psal. 9 ti proxima, cuiusmodi sunt pericula mortis & persequutiones ac passiones, quibus nunquã expugnan-
da est Ecclesia, tametsi oppugnanda grauissimè. Sic in Psalmo dicitur, Qui exaltas me de portis mortis:
id est, de periculis, passionibus, & malis, propter quæ videbar morti proximus, & iamiam mortẽ ingres
surus. Accipere item licebit totam vim dæmonum qui detinẽtur in inferno, vt sit sensus: Etiamsi dęmo
nes vniuersi soluantur qui detinentur in inferno, ipsiusque inferni portę reserentur, & prorumpant ag-
minatim per apertas inferni portas ad oppugnandum Ecclesiam, non tamen ipsa poterit vnquam pe-
nitus expugnari. Vtranque sententiam indicat Elucidatio. ¶ Absit à te domine.) Gręce dicitur, ἵλεώς
σοι κύριε: quod ad verbum sonat: Misericorditer tibi domine: hoc est, parce tibi domine, esto tibi propi-
tius, age tecum misericorditer. Quod aptè expressit Latinus interpres tali periphrasi: Absit à te Domi
ne. ¶ Scandalum es mihi.) Non hîc scandalum capitur, vt ferè solet, pro dicto aut facto non bo-
no alteri præbente occasionem ruinę, sed pro impedimento vel obstaculo ponitur. Est enim sensus,
Impedire me vis & obstare mihi, ne impleam patris decretum. ¶ Abneget semetipsum.) In eo
quod maius est, proculdubiò includit quod minus: in abnegatione videlicet suipsius, abnegationem
omnium cęterorum, vtpote filiorum, amicorum, parentum, domus, agri, diuitiarum, honorum, & si-
milium quoruncunque bonorum temporalium. Sic & in eo quod sequitur: Qui voluerit animam
suam saluam facere, perdet eam, sub eo quod maius est minus includitur. Multo enim magis qui vo-
luerit inordinato affectu sua temporalia bona salua facere, ea in affectu præponendo Christo, perdet
& ipsa & animam suam. Ista attentus lector ex Elucidatione facile percipiet. ¶ Animæ verò suæ
detrimentum patiatur.) Græce vnico vocabulo dicitur ζημιωθῇ zimiothi, quod significat perdere,
damnum accipere, iacturam facere, pati detrimentum. ¶ Quam dabit homo commutationem pro
anima sua.) Græce est τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα, hoc est, quid dabit homo commutationem: id est,
quid habet homo quod dare possit pro cõmutatione animę suæ? quid dabit homo, cuius cõmutatione

posſit redimere animam ſuam? Illud enim vocatur hic ἀντάλλαγμα antallagma ſiue cõmutatio, quod datur in locum alterius, vt liberetur alterum. Quẽadmodum ſi quis librum meum apud ſe teneat, neque velit dimittere, niſi certam pecuniæ quantitatẽ illi perſoluero, pecunia illa cum perſoluitur pro libri redemptione, ἀντάλλαγμα antallagma eſt, ſiue commutatio pro libro: quoniam videlicet datur in locum libri, & liber redimitur. Id ferè eſt quod vulgò appellamus ranſoen. Hoc autem modo conſtat nihil dari poſſe antallagma vel commutationem, pro anima ſemel perdita. Nam donec in hoc corpore ſumus, habemus quo redimamus animam, nempe pœnitentiam, lachrymas, preces & huiuſmodi. ¶ Donec videant filium hominis venientem in regno ſuo.) Venientem in regno ſuo, dictum videtur, pro apparentem in gloria regni ſui. Vnde Lucas ſimpliciter dicit: Donec videant regnum Dei: id eſt, gloriam & maieſtatem diuinitatis. Similiter & Marcus ait: Donec videant regnum Dei veniens in virtute: id eſt, gloriam regni ſe monſtrantem ac manifeſtantem in virtute. Poſſet quoque iſtud intelligi de aſcenſionis gloria quando ſuam gloriam Chriſtus diſcipulis in cælum aſcendens manifeſtauit: quæ quidem glorioſa aſcenſio, forma eſt aduentus poſterioris ad iudicium, ſecundum quod angeli in actis Apoſtolicis, ſpectantibus in cælum dicunt diſcipulis: Hic Ieſus qui aſſumptus eſt à vobis in cælum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cęlum. Potiſsimũ tamen de gloria trãsfigurationis videtur accipiendũ.

XVII. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Et poſt dies ſex aſſumpſit Ieſus Petrum & Iacobum, & Ioannem fratrem eius, & ducit illos in montem excelſum ſeorſum:

VT autem verbis ſuis iam de transfigurationis gloria prolatis fidem faceret, & promiſsis præſtaret effectũ Chriſtus dominus, poſt dies ferè ſex quàm iſta dixiſſet (extra computationem ſeponendo diẽ quo hæc dixit, & eum in quo trãsfiguratio facta eſt, dies tantum ſex ſumendo inter medio) ſecum aſſumpſit quos voluit ſuæ trãsfigurationis habere teſtes, præcipuos tres Apoſtolos ſuos, Petrum, Iacobum, & Ioannem fratrẽ Iacobi: cæteriſque in loco vbi erant permanere iuſsis, ipſe cum illis aſcendit in mõtem excelſum ſeparatim ab aliis: quoniam non coram omnibus volebat hanc monſtrare transfigurationis claritatem, ne humilitatis formam videretur offendere, veluti ſuam quęrens gloriam: ſimul vt ſecretum maneret, quod non ante reſurrectionem voluit in vulgus efferri. Tres tamen ſecum accepit teſtes, vt in ore duorum vel trium teſtium ſtaret omne verbũ, per quos ad Dei gloriam, res iſta poſt reſurrectionem, opportuno tempore, cũ authoritate denunciaretur fidelibus.

b & transfiguratus eſt ante eos.

c Et reſplenduit facies eius ſicut ſol:

d ueſtimenta autem eius facta ſunt alba ſicut nix.

b In monte itaq; exiſtens cum tribus iſtis electis diſcipulis, cũ in oratione eſſet, immutari cœpit forma ſiue figura eius, altera apparere cœpit ſpecies vultus eius. c Factaque eſt facies eius fulgidiſsima, ſplẽdor & claritas ineſtimabilis ab eius vultu ꝓcedebãt, velut è ſole procedit ſumma quæ eſt in terris claritas: quanquã & hæc inferior eſt comparatio. d Neque ſolũ facies, verũetiam veſtimenta ipſa, quibus beatum illud corpus operiebatur, ex abundantia trãsfigurati & clarificati corporis, maxima ſunt claritate perfuſa, ſuntq; facta candida & ſplendentia ad modum niuis: qua nihil poteſt inueniri ſuper terram albius, candidius aut magis ſplẽdidum. Proceſsit quippe hæc claritas ex diuinitate in homine Chriſto inhabitante, atque ex plenitudine animæ glorioſæ in corpus adiunctum redundante, ipſo ſic volente ad ſuæ diuinitatis gloriam, doctrinęque confirmationem, in tali claritate apparere

e Et ecce apparuerũt illis Moyſes & Helias, cum eo loquentes.

e Ad hæc ſic transfigurato Chriſto aſsiſtere viſa ſunt diſcipulis duo illa præclara legis columina, Moyſes & Helias: quorum alter diuinæ legis fuit lator, alter eiuſdem præcipuus zelator. Hi viſi ſunt & ipſi in claritate magna, cum domino amicè colloquentes, ſuper iis quæ ſalutem concernebant humani generis, de paſsione videlicet & morte quam in Hieruſalem erat laturus, ac de poſteriori reſurrectionis gloria: ipſum deprecantes & hortantes, ſecundũ patris voluntatem & Prophetarum vaticinia, opus illud arduum & ſummè deſideratum redemptionis humanæ, aggredi: pro aduentu in mundum gratias agentes, & pro eo quod adhuc reſtabat deprecantes & exhortantes. Voluit enim Deus pater duos iſtos, alterum legis primum datorem, alterum pręcipuum eius zelatorem, præ cæteris ſanctis & Prophetis cum ſuo filio apparere atque amicè colloqui, vt ſic oſtenderet, verum eſſe quod prius ipſe dixerat, non ſe veniſſe vt legis aduerſarium aut deſtructorem, ſed eius potius adimpletorem & conſummatorem: vt horum præſentia indicaretur, hunc eſſe finem legis & Prophetarum, in quem tota lex tendat atque Prophetæ. Quomodo enim legiſlator & legis zelator, cum legis aduerſario & deſtructorẽ amica poſſent miſcere colloquia?

f Reſpondens autem Petrus, dixit ad Ieſũ:

f Petrus verò viſa tãta gloria, atq;

a Domine, bonum est nos hîc esse:
b si uis, faciamus hîc tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, et Heliæ unum.
c Adhuc eo loquẽte, ecce nubes lucida obũbrauit eos.
d Et ecce uox de nube, dicens:
e Hic est filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui,
f ipsum audite.

ex ea summo refectus gaudio, gaudens quoque in societate patrum illorum tam amabili, cupiens solidum sibi & firmũ hoc permanere gaudium, fidenter dominum alloquitur, dicens: a Domine, bonum est nos hîc esse, optimè hîc nobis est, vbi tua nobis iucunda se monstrat gloria, vbi tam amœna adest tantorum patrum societas. b Si ita tibi videtur, si tu meam approbas quam propono sententiam, construamus hîc ad diuturniorem mansionem tria tabernacula, videlicet vnum tibi ac tuis, alterum Moysi, tertium Heliæ. Hæc Petrus ex abundantia gaudii subitò proferebat, delectationem illam in qua tũ erat tenere cupiens, nec attendens plenè quod diceret, non intelligens Dei cõsilium, quo non tam discipulos oblectare quàm ipsis aliisque prodesse glorificatione ista voluit. c Vix dum vocem istam Petrus finierat, non reddita ipsi à domino responsione, subitò nubes lucida apparuit, quę ipsos circundedit & obumbrauit, d simulque vox de nube audita est, de filio testimonium perhibens, ac dicens: e Hic, cuius hîc gloriam in transfiguratione cernitis, cui astant Moyses & Helias, qui vos in mõtem istum secum adduxit, horum omniũ quę erant agenda spectatores, ipse est filius meus consubstantialis & coæqualis, quem vnicè & summè diligo, vt filium meum vnigenitum, ab ęterno in meo sinu quiescentem, ac de me æternaliter genitum, in quo mihi est optimè placitum, qui mihi est totus gratus atque acceptus, cuius ego prædicationem omnem & facta omnia confirmo, ac rata habeo, cuius verbum meum verbum est, cuius opus omne meum opus est: f ac proinde in omnibus ei non secus ac mihi fidem haberi & obedientiam præstari volo: ipsum ego asigno toti orbi doctorem & pręceptorem, ipsum audite, ipsius doctrinę auscultate & credite, ipsius pręceptis obedite. Qui enim hunc audit, me audit: & qui hunc audire renuit, me spernit. Quod vobis dico, omnib⁹ dico, ipsum audite, huic populi omnes auscultate pręceptori. Ita quidem in hac transfiguratione, quemadmodum prius in baptismo, denuò tota apparuit trinitas. Pater, in voce desuper tonante: filius, in humanitate: spiritus sanctus, qui tunc in columbę specie, nunc in nube lucida, quę transfigurationi cõueniebat magis quàm columba.

g Et audiẽtes discipuli, ceciderunt in faciem suã: et timuerũt ualde.
h Et accessit Iesus, et tetigit eos, dixitq; eis:
i Surgite & nolite timere.
k Leuãtes autem oculos suos,
l neminem uiderunt, nisi solum Iesum.
m Et descendentibus illis de mõte, præcepit illis Iesus, dicens:
n Nemini dixeritis uisionem, donec filius hominis à mortuis resurgat.

g Discipuli verò, huius vocis terribile tonitruũ audientes, paternę pręsentię testimonium, conterriti & expauefacti à tantę maiestatis pręsentia, ceciderunt in facies suas, & timore magno conturbati sunt: qui tamen prius in aspectu claritatis filii transfigurati, non solum non fuerunt exterriti, sed plurima affecti lętitia. Quod ideo factum creditur, vt patris in hac voce indicaretur prępotens authoritas, & agnosceretur terrifica maiestas. h Accedens verò ad consternatos & prostratos in terram suos discipulos benignus dominus, ipse patris bene sibi cogniti voce minimè conterritus, manu illos tetigit, simul & voce alloquutus est, dicens: i Surgite à terra, & ne timeatis, nihil vobis cõtinget mali, nihil est periculi. Propter vestram vtilitatem vox ista terrifica intonuit, non vt mali quicquam patiamini. k Ad hunc contactum, simul & ad vocem magistri, erigentes sese à terra discipuli, leuauerunt sursum oculos, vt quę prius aspectu delectabilia viderant, viderent iterum. l Verum neminem iam viderunt, nisi Christum solum iuxta se stantem. Iam enim Moyses & Helias disparauerant, transfigurationis peracto mysterio: vt omnimoda monstraretur certitudine, ipsum esse Christum & non alium, de quo patris illud accipiendum esset tam magnificum testimonium. Nam si permãsissent astantes Moyses & Helias, forsitan suspicionis nonnihil potuisset oriri, num de illorum altero vox illa deberet intelligi. m His itaque gestis, post claritatem illam vultus ac vestium finitam, post peractam tansfigurationis gloriam, cum iam ad relictos discipulos, & expectantem turbam redire volens de mõte descenderet, pręcepit discipulis, ne cuiquam indicarent quod viderant, n ne transfigurationis istius gloriam ad quam videndã speciali priuilegio fuerant admissi, prędicarent, nisi post ipsius resurrectionem à mortuis: eo quòd non expediens fuisset, hanc rem ante perlatum crucis supplicium diuulgari in populo, sed maiori fructu post gloriosam resurrectionem & ascensionem erat prędicanda.

o Et interrogauerũt eum discipuli, dicẽtes:

o Inter descendendum quoque tres illi discipuli, qui gloriam viderant transfigurationis, occasione accepta ex eo quòd Heliam cũ domido viderant, quęstionem mouent de eo quod tum in populo vulgabatur, ex doctrina Scribarũ, debere Heliam pręuenire Mesię aduentũ,

a Quid ergo Scribæ dicũt quod Heliam oporteat primũ uenire? At ille respondens ait eis:

b Helias quidem uenturus est, & restituet omnia.

c Dico autem uobis, quia Helias iam uenit,

d & nõ cognouerunt eum:

e sed fecerunt in eo quæcunque uoluerunt.

f Sic & filius hominis passurus est ab eis.

g Tunc intellexerunt discipuli, quia de Ioãne Baptista dixisset eis

h Et cum uenisset ad turbam, accessit ad eũ homo genibus prouolutus ante eum, dicens:

i Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, & malè patitur.

k Nam sæpe cadit in ignẽ et crebro in aquã:

l & obtuli eũ discipulis tuis, & non potuerunt curare eum.

m Respondens Iesus, dixit:

dicuntque ei: a Quid sibi vult quod docent Scribæ, ex authoritate (vt ipsi dicunt) Malachiæ Prophetæ, quòd Heliam oporteat venire in mundum, prius quàm adueniat Meßias? Nos iam tuam gloriam vidimus, te verum Meßiam credimus aduenisse, quemadmodum & pa tentisimè nobis in hac transfigurationis gloria demonstrasti. Quòd autem Helias tuum aduentum præcesserit, nondum audiuimus: tametsi nunc illum tecum viderimus colloquentem in monte. An fortè in hac apparitione Heliæ, impletum credere debem⁹, quod illi de eius aduentu docent? aut quomodo accipiendum est, quod illi docent de Heliæ aduentu? Huic interrogationi dominus respondit, dicens: b Verum est illud quod de Heliæ aduentu Scribæ docent (est enim Prophetæ dictis consentaneum) & ita quidem futurum est, iuxta verbum Malachiæ, vt veniat Helias priusquam veniat dies domini magnus: & cum venerit, restituet omnia: id est, pleraque ad rectum statum reducet, conuersurus (iuxta Prophetam) corda patrum in filios, & paraturus domino plebem perfectam, reliquias Israel ante consummationem sæculi reducturus ad dominum Deum patrum suorum. Ita quidẽ Helias Thesbites secundum meum aduentum, qui erit ad iudicandum, præuenturus est, & populi sui reliquias ne condemnentur seruaturus: & hac sanè in parte, rectè illi docent. c Veruntamen occultiorem vobis intellectum Prophetiæ quam illi ignorant, pandens, hoc dico vobis, etiã priorem hunc meum aduẽtum, quendam prçuenisse Heliam: qui antequam ego mundo manifestarer, in spiritu præcesit & virtute Heliæ, vt populum sua prædicatione pararet in aduentum meum, qui hoc ipsum egit in priore meo aduentu, quod ille alter Helias Thesbites acturus est in aduentu meo secundo, qui ex vno eodemque officio, vnius quoque nominis meretur appellationem. d Et hunc Heliã priorem non cognouerunt homines, neque Scribæ, neque populi, neque Herodes, neque cæteri: non cognouerunt ipsum esse illum Heliam, primi aduentus mei præcursorem, non cognouerunt etiã de hoc in Propheta prædictum: sed tantum de illa Heliæ Thesbitæ persona intelligebant, gloriosum aduentum præuenturi. e Et quia eũ vt Heliam nõ cognouerunt, de illo & aduersus illum egerũt, non vt ipse dignus erat, non vt Heliæ nomen & officium exigebat, sed vt ipsis libebat: id est, malè illum tractauerunt, tam Scribæ, quàm Herodes. Scribæ quidẽ, illi contradicendo, & ipsius prædicationem atq; baptisma spernendo. Herodes verò, crudeliter eum in carcerem coniiciendo, & capite plectendo sine causa, propter iustitiam. f Et quomodo meum præcursorẽ nõ cognouerunt, sed persequuti sunt, & malè tractauerunt, sic & filius hominis in propria veniens à suis non recipietur neq; agnoscetur, sed repelletur & contradictionem patietur, fœdisimisq; opprobriis & crudelisimis afficietur suppliciis. g His magistri verbis instructi discipuli, intellexerunt quòd de Ioanne cognomento Baptista, sermonẽ faceret, ipsumq; Heliam diceret illum, qui iam venisset, & minimè agnitus crudeliter fuisset tractatus. Non enim de Helia priori Thesbite poterat verbum istud intelligi. h Cum verò post huiusmodi verba, tãdem ad turbam & alios discipulos peruenisset dominus, fuissetque à turbis visus & agnitus, statim accesit ad eum homo quidam genua flectens, aut genibus prouolutus ante eum, ita suppliciter deprecãs pro filii sui lunatici curatione, ac dicens: i Domine, miseria filii mei quem huc attuli, te moueat ad miserendum præstandumq; curationis effectũ: est enim ipse lunaticus, & grauiter torquetur: crudeli obsessus est dæmone, qui ipsum secundum varias lunæ immutationes miserè nimium exagitat, & grauisimè distorquet, miserandum ac deplorandum in hoc puero sæuitiæ suæ monstrans spectaculum. k Sæpe enim à dęmonio hoc propulsus in ignem cadit, aut in aquam, neque raro in summo vitæ agitur descrimine, quęritque illum, si posit, dęmon etiam vita priuare, vnde nobis in tantę crudelitatis aspectu magna est miseria atque molestia. l Et attuli illum huc ex auditu tuę famę, vt tibi eum offerrem curandum: cum autem te inuenissem absentem, discipulis tuis eum obtuli, quos audieram & ipsos dęmonia pellendi à te accepisse potestatem, sed nõ valuerunt oblatũ sibi curare puerum, ac proinde ad te necesitas me cõpellit confugere. Nihil enim spei est vltra reliquũ, nisi in te. m Audita hęc querimonia & deprecatione dominus, cognoscens impedimentũ esse ex fidei defectu, partim quidẽ in ipso patre of-

a O generatio incredula & peruersa,
b quousque ero uobiscum? usquequo patiar uos?
c Adferte huc illum ad me.
d Et increpauit illum Iesus: & exijt ab eo dæmonium, & curatus est puer ex illa hora.
e Tunc accesserunt discipuli ad Iesum secreto, & dixerunt: Quare nos non potuimus eijcere illum?
f Dicit illis Iesus: Propter incredulitatē uestram.
g Amen quippe dico uobis, si habueritis fidē sicut granū sinapis,
h dicetis monti huic, transi hinc, et trāsibit.
i Et nihil impoßibile erit uobis.
k Hoc autem genus non eijcitur,
l nisi per orationem & ieiunium.
m Conuersantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Iesus:
n Filius hominis tradendus est in manus hominum, & occident eū,

ferente puerum, partim verò propter aliquem fidei imperfectionem in discipulis (vel ob absentiam præceptoris, & quoniam iam aliquantū tempus pertransiit quod cum magistro agentes nō experti fuissent virtutem prius sibi concessam, vel ob sæuiciam dæmonis signa nimis terribilia ostendentis in obsesso, vnde in aliquam diffidentiam aut dubitationem poterant incidere, per increpationem respondit, dicens:

a O mala & incredula generatio, ô gens Iudaica ex se semper ad malum prona, & ad fidendum atque credendū semper difficilis, quæ semper aliqua ex parte veteris illius ceruicis exprimis vestigium, b quādiu apud vos ita incredulos & fide deficientes permanebo? quandiu tales vos patiar? quousq; tandē ista in vobis durabit fidei imperfectio? aut quando perfecta erit vestra fides atque fiducia? Quare tot hacten⁹ signis visis, non amplius fide profecistis? Defectus nanque sufficientis fidei in causa est, quo minus eiectum iam fuerit dæmonium. c Veruntamen quantocyus adferte illum ad me, vt ostendam non ex rei impoßibilitate, sed ex vestra fidei imperfectione, non esse sanatum puerū.

d Moxque allato puero, Iesus increpauit dæmonem illum, & cum increpatione ac comminatione illi imperauit, vt vetus hospitium relinqueret, atque ab obsesso emigraret: statimque dicto obediens dæmonium, exiit ab obsesso puero, & in illa hora perfectæ sanitati puer restitutus est verbo domini, ita vt imposterum non vltra à dæmonio illo vexatus vnquam fuerit. e Tunc discipuli seorsum à turba accedentes magistrum, cum esset solitarius in domo, interrogabant eum, quam ob causam ipsi dæmonem illum non potuissent expellere, cum tamen aliàs potestatem sibi tradidisset eiiciendi dæmones, & in prędicando Euangelio pridem ea potestate sępius vsi fuissent. f Quibus respondit Iesus, Non ex ipsa rei difficultate aut impoßibilitate fuit, vt non illum eieceritis, sed propter vestræ fidei defectum, & imperfectionem: quoniā tanta non erat in vobis fides, quæ ad talis dæmonis eiectionem sufficeret. Impediuit enim vos vacillatio aliqua aut diffidentia, quæ obrepsit vobis. Alioqui si non defectus impedisset fidei, proculdubio facile illū eiecissetis. g In veritate enim dico vobis, quòd fidem habenti perfectam & integram, similem grano sinapis (quod licet paruum quantitate, plenum tamen est virtute & magnæ arboris de se productiuum) nihil quantumuis humano iudicio magnum aut arduum, erit impoßibile, h adeò vt etiamsi monti huic, quantumuis magno & alto dicat: Præcipio tibi in nomine domini, vt locum istum, in quo nunc consistis, derelinquas, atque ad locum alterum transeas, ita sit futurum vt ille in perfecta fide iusserit, vbi id pro Dei gloria vtile aut necessariū fuerit.

i Et omnino nihil, quātumlibet humano iudicio aut via naturali videatur difficile, erit vobis in virtute perfectæ fidei impoßibile, quin id vel solo verbo nihil hæsitantes perficere poteritis, vbi ad Dei gloriam secundum spiritum Dei, id vobis vtile aut necessarium iudicabitur. Alioquin enim non ex fide vnquam procedit, talium rerum quæ supra naturam sunt tentatio: sed ex vana curiositate aut temeraria audacia, procedit illa præsumptio, cui nō pollicetur cooperari Deus. k Denique, hoc dæmoniorum genus, huiusmodi dæmones, qui sic forti obsidione suos poßident obsessos, & multa in obsessos vtuntur potestate, cuiusmodi dæmon in isto puero erat, nō simpliciter aliorum more obsesso, vtpote in quo dæmon obsidens tam singularem exercere solitus est crudelitatem, & quem à pueritia sic obsedit, ex cerebri quoque indispositione magnum habens ad suam obsidionem adiumentum: huiusmodi (inquam) dæmones non ita facile à corporibus pelluntur, vt vulgus simpliciter obsidentium dæmonum, l sed oratione & ieiunio opus est, vt per ieiunium corpore & anima purificatis, spiritus orationi poßit efficacius intendere, atque ita per orationem validam (ad quam disponit ieiunium) potenter quæat dæmon expelli. Grauiores siquidem morbi & pestes singulares, validioribus & peculiaribus curari debent remediis. m Cum autem post hæc versarentur præceptor simul & discipuli in locis Galilææ, rursum illis suæ passionis (quā & olim iam prædixerat) voluit refricare memoriam, dixitque illis:

n Futurum est non post multū tempus, vt ego tradar in manus hominum, vt ex patris voluntate ac mea voluntaria permißione, ego veniam in potestatem hostibus meis, vt de & in me faciant quicquid ipsis collibitum fuerit, & illi post multa ꝓbra atq; supplicia tādē morte me

a et tertia die resurget

b Et contristati sunt uehementer.

c Et cum uenisset Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, & dixerunt ei:

d Magister uester non soluit didrachma?

e Ait: Etiam.

f Et cum intrasset in domum, præuenit eum Iesus, dicens:

g Quid tibi uidetur Simon?

h Reges terræ à quibus accipiunt censum, à filijs suis, an ab alienis?

i Et ille dixit: Ab alienis.

k Dixit illi Iesus: Ergo liberi sunt filij.

l Vt autem non scandalizemus eos,

m uade ad mare, et mitte hamum, et eum piscẽ qui primus ascenderit tolle:

n & aperto ore eius, inuenies staterem: illũ sumens, da eis pro me & te.

crudelissima afficient. a Veruntamen non in morte permanebo, non me violenta & iniusta possidebit mors, sed tertia die resurgam ex mortuis, & rursum viuus efficiar, non moriturus in æternum. b Quibus auditis, vehementer contristati fuere discipuli, quod talia tam auditu quoque horrenda, de præceptore sibi dilectissimo atque suauissimo audirent. Nihil tamen audent his contra obiicere, quod iam semel sæuera increpatione pro hac re Petro fuisset impositum ex pręceptoris authoritate silentium. c Accidit quoque, cum venissent pręceptor atque discipuli Capharnaum, tum Galilæę pręcipuam ciuitatem, in qua tributum imperatoriũ exigebatur à transeuntibus, vt accederent ad Petrum ii quorum erat officium tributa huiusmodi colligere, eumque interrogarent, dicentes: d Soluit ne magister vester didrachma? Vult ne soluere, & solet ne soluere magister vester censum imperatorium? Ad dominum quidem non accesserunt, propter eius reuerentiam, quoniam in ea ciuitate plurimum conuersabatur, & omnibus erat cognitus, ac vulgo in ęstimatione magna habitus. Ad Petrum verò tanquam eum qui pręcipuus inter cęteros videbatur, & domino propinquior, accesserũt, & ab illo petierunt, num soluturus esset censum dominus. e Petrus interrogantibus respondit: Vtique dominus noster & solet & vult soluere censum: ne dubitate, certam accipietis persolutionem: non is est ipse qui velit principibus obsistere, aut cuiquam præbere scandalum. Ergo illum commonefaciam, vbi separatim à turba licebit accedere. f Et cum introisset dominus in domum separatus à turba, Petrum proponentem prędicti negocii causa accedere & alloqui magistrum, ipse anteuertit atque pręuenit, sciens & quid in via actum dictumque esset, & quid iam in corde Petrus versaret: & priusquam Petrus pro negocio proponẽdo os aperuisset, prior eum interrogauit dominus super ea re, dicens: g Scio Petre quid habeas in animo, scio quid à te exegerint in via teloniarii, scio & quid mihi volueris proponere. Verum vnum te interrogo, tu secundum rationis sententiam, & æquitatis naturalis dictamen responde. h Reges ac principes huius mundi, qui dominantur super terram, ac proinde tributa accipiunt, vt principes, à quibus illa accipiunt tributa? An à filiis suis atque domesticis ea accipiunt, an ab alienis, qui nec filii nec domestici sunt, sed ipsorum tantum subiecti imperio, vt serui & subditi? i Petrus in promptu habens responsionem in quęstione tam apparenti, respondit interroganti domino: Non solent principes terreni tributa accipere nisi ab alienis, ab iis qui non sunt filii neque familiares aut domestici. Non enim debent filii thesaurizare parentibus, aut eis tributum pendere, sed parentes potius filiis dare & thesaurizare debent. Ab alienis verò accipere debent terrarum principes & thesaurum colligere, vnde quæ sui sunt officii perficere valeant, populum scilicet & regnum potestatiuè defendere, & iustitiam cunctis administrare. k Intulit ex Petri responso dominus: Si ita res habet, vt certum est, ergo filii regum à tributo pendendo sunt liberi. Ac proinde secundum veritatem, ego tributi non sum debitor, quod à me exigitur: quoniamquidem filius sum ei⁹ qui est rex magnus supęr omnem terram, cuius est terra & plenitudo eius, & vniuersi qui in ea habitant: vos quoque estis à tributo liberi, qui estis domestici atque filii mei, qui sum princeps regum terræ, & totius terrę secundum diuinitatem verus dominus. Itaque tributi debitores non sumus, neque ego filius altissimi patris, neque vos mei discipuli atque filii. l Veruntamen ne propter rem minimam simus offendiculo simplicibus ac rudibus illis, quibus occultum hoc mysterium nondũ potuit esse cognitum, ne illi quæstuoso generi hominum demus occasionem de nobis conquerendi, aut male loquendi vel opinandi, m abi cito Petre, & accepto hamo, mitte illum in mare, & eum piscem qui primus hamo infixus hęserit, attrahe in terram. n Eius ore aperto, inuenies in eo staterem, id est, tetradrachmũ vnum, duo didrachma valentem: quem staterem siue quod tetradrachmum accipiens, abi ad eos qui à te tributum exegerunt, & iuxta promissum tuum persolue illis quod sibi putant debitum: duo videlicet didrachma, alterum didrachmum pro me, tanquam patrefamilias inter vos, alterum pro te ac tuis sociis, pro toto meo comitatu, cui⁹ te caput constitui, ne vel de me possint, vel de meo comitatu siue familia conqueri. In re enim quę Deo non est aduersa, pręstat quocunque tandem vti consilio, quàm infirmis fieri scandalo, & iuri potius nostro cędere, quàm in infirmis scandalum gignere.

Psal. 23.

Apoc. 1.

ANNOTATIONES IN CAPVT XVII.

ET post dies sex.) Lucas dicit: Factum est post hæc, dies ferè octo. In quo prima facie nonnihil videtur discordiæ, quam tamen facillime auferet, qui elucidationem diligenter inspexerit. ¶ Et transfiguratus est ante eos.) Græce est μετεμορφώθη metemorphoti, quod sonat, transformatus est. Quid autem sit hæc transformatio vel transfiguratio, periphrasi explicat Lucas, dicens: Et dum oraret, facta est species vultus eius altera. ¶ Vestimenta autem eius facta sunt alba, sicut nix.) Græci codices vulgati habent, sicut lux vel lumen. Magis tamen conuenit nix, ad id quod præcedit alba. Non enim apta videtur comparatio, dicendo: Facta sunt alba sicut lumen, cum lumen nō sit album. Quum verò dicitur: Facies eius splenduit sicut sol, vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix, manifestum est, secundum consuetudinem scripturarum, ad magnitudinem ineffabilis illius splendoris & claritatis, tales fieri comparationes ad solem & niuem, quibus in hoc mundo nihil potest fulgidius albiúsve designari. Est enim hæc scripturarum consuetudo, cum quippiam voluerint quod supra naturam est extollere, vt cum illo faciant huius rei comparationem, quod secundum naturam maxime tale inuenitur.
Psal. 118. Sic in Psalmis: In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitiis. Quàm
Psal. 18. dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Et iterum: Iudicia domini desiderabilia super aurum & lapidem preciosum multum, & dulciora super mel & fauum. ¶ Respondens autem Petrus, dixit.) Impropriè hic capitur respondere. Non enim quasi interrogatus Petrus responsum reddit, sed respondere dicitur quatenus ad id, vel ex eo, vel super eo quod cernebat, verba faciebat: vt ad rem coram se exhibitam responsio fieri intelligatur, non ad vllum interrogantem, cum nemo illum interrogauerit. Quemadmodum (exempli gratia) si quem videam coram me facientem quod rectum non est, quod videns dicam illi: Non bonum est quod facis: quodammodo respondere dicor (licet nihil ab illo interrogatus) quatenus super vel ex eo quod video, loquendi occasionem sumo. Idipsum & aliàs nonnunquam vsuuenit in sacris Euangeliis. ¶ Nisi solum Iesum.) Potest (solum) indifferenter accipi, vel aduerbialiter, vel nominaliter, idque tam in Græco, quàm in Latino: & est in vtraque acceptione eadem sententia. ¶ Quid ergo Scribæ dicunt?) Videtur (ergo) tantum continuationis esse particula, idque respicere vnde huius quæstionis sumitur occasio, quæ erat visio Heliæ cum domino in mōte. Hinc enim moti sunt, vt de Helia interrogarent præceptorem discipuli. Primū autem pro prius ponitur, prius videlicet quàm veniat Messias, aut dies domini. ¶ Helias quidem venturus est, & restituet omnia.) In elucidatione hanc priorem particulam de Helia Thesbitę exposuimus, aduentum Messiæ secundum (iuxta sanctorum patrum traditionem, & sacræ Apocalypsis reuelationem) præuenturo, vt sic à persona Heliæ in hoc verbo, transitus fiat, ad eum qui Helias est tantum officio, nempe Ioannem Baptistam, cum subsequenter dicitur: Sed dico vobis, quia & Helias iam venit. Posset tamen totus iste sermo accipi de Ioanne Baptista, absque mentione Heliæ Thesbitis, in hunc sensum: Ita quidem verum est, iuxta scripturam Propheticam, debere Messiæ aduentum præuenire Heliam, qui omnia restituat: scriptura rectè dicit, venturum esse ante diem Messiæ quendam Heliam, & per illum pleraque restituenda. Verum hoc dico vobis, quòd Helias iste qui aduentum Messiæ præuenturus describitur, iam venit, & non fuit agnitus. Neq; huic intelligentiæ obstat, quod dicitur per futurum tempus: Helias quidem venturus est, & restituet omnia. Nam tempus illud futurum ad Prophetiam refertur, vt sit sensus: Ita quidem verè dicit scriptura, venturum esse Heliam, & restituturum omnia. Quomodo etiam illa interrogatio discipulorum Ioānis:
Matth. 11 Tu es qui venturus es, debet intelligi: est enim sensus: Tu ne es ille Messias, quem scripturæ multo antè prædixerunt venturum ad populi liberationem? Sed & in Græco, priori loco per præsens tempus fit sermo. Helias quidem venit: id est, Heliam oportet venire suo tempore, iuxta Prophetæ verbum: & cū aduenerit, eius erit officium restituere omnia. Dicitur autē Heliam debere omnia restituere in suo aduentu, secundum communem loquendi consuetudinem, qua eum qui pleraque innouat, & ad statum meliorem reducit, dicitur restituere aut corrigere omnia. Quod quidem accipiebant ex verbo Malachiæ
Malac. 4. dicentis: Vt conuertat corda patrum in filios, & parare domino plebem perfectam. Non autem hoc in loco primum Ioannes Helias nominatur, & omnia restituturus prædicitur, verumetiam ab angelo hæc ita prædicta sunt, antequam ille conciperetur in vtero matris suæ. Sic enim de eo Zachariæ patri dicit
Lucę. 1. angelus: Spiritusancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ, & multos filiorum Israel conuertet ad dominum Deum ipsorum. Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Heliæ, vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare domino plebem perfectam. Sic & aliàs Saluator coram turbis, dixit: Si vultis recipere, ipse est Helias qui venturus est. ¶ Accessit ad eum homo genibus prouolutus.) Græce est γονυπετῶν gonypeton, quod indifferenter sonat, genua flectens, vel genibus prouolutus. ¶ Miserere filio meo, quia lunaticus est.) Lunaticos non solum naturali morbo laborare, ex hoc loco est euidentissimum, dæmonio nanque obsessum fuisse hunc lunaticum & à dæmonio curatum, Euangelista commemorat. Lunatici itaque non dicuntur, quasi à sola luna vexati, sed quia secundum diuersos lunæ respectus, & varias lunæ immutationes, obsessos homines torquent obsidentes dæmones: idque vel vt creaturam Dei bonam mali dæmones hoc callido consilio infament, quæ est sanctorum plurium sententia, vel quòd certis temporibus ex lunæ influentia cerebrum magis est dispositum ad suscipiendam influentiam dæmonis, quàm alio sit tempore: quemadmodum ii quoque qui naturali tantum infirmitate laborant, ad certas quasdam lunæ mutationes plus minúsve torqueri se sentiunt, iuxta quod amplius multiplicantur, vel sursum trahuntur humores mali, vel iuxta quod cerebrū magis euacuatur, vel alia huiusmodi causa cōsimili. ¶ Quousque ero vobiscum, vsquequo patiar vos?) Modus est obiurgandi, quo nihil nisi displicētiam indicat, quam de fidei imperfectione habet, qui sum-

mè oblectatur perfectione fidei. ⸿Et increpauit illum Iesus.) Intelligere oportet, illum dęmonem. Non enim puerum increpabat Christus patientem, sed dæmonem torquentem. Vnde in Græco est genus neutrum ἀυτὸ afto, illud, scilicet dæmonium. ⸿Si habueritis fidem ficut granum sinapis.) Significat fidem perfectam & efficacem, quæ grano comparatur sinapis: quod (vt in alia parabola dicitur) cũ Matt.14. sit minimum omnium seminum, magnam tamen arborem de se producit. Sic & fides cum sit minima, est tamen efficacissima, si perfecta fuerit, ita vt montes transferre possit. ⸿Transi hinc.) Græce est, μετάβηθι ἐν τεῦτεν ἐκει, transi hinc illuc. Hoc est enim quod Paulus vocat montes transferre, efficere, vt migrent de loco suo ad locum alterum. Quod tamen satis intelligitur, cum dicitur: Transi hinc. Qui enim hunc locum iubetur derelinquere, proculdubio alium iubetur accipere: quandoquidem extra locum omnem nihil potest consistere. Montis autem translationem in exemplũ hic proponit, quasi id quod hominibus videatur difficillimum. Quid enim impossibilius videatur humano iudicio, quàm verbo solo montem transferre? Hinc & Paulus volens maximũ quid significare, dicit: Si habuero fidem, ita vt montes transferam. Quidam autem spiritualiter montem intelligunt ipsum dæmonem. ⸿Qui didrachma accipiebant.) Non rectè quidam codices legunt didrachmam sub genere fœmineo ac numero singulari, sed didrachma, numero plurali ac neutro genere legi debet, id quod ex Græco manifestum est, vbi cum articulo plurali dicitur, τά δίδραχμα ta didrachma. Dicitur autẽ in singulari numero didrachmum, sicut tridrachmum, tetradrachmum. Valet autem didrachmum vnum, duas drachmas argenti, sicut tridrachmum tres, & tetradrachmũ quatuor. ⸿Magister vester non soluit didrachma?) Soluit, in præsenti tempore debet accipi: sic enim in Græco est τελει teli. Neque est hoc pronunciandum per expostulationem, quasi teloniarius cum Petro expostulet, quòd magister nón soluerit didrachma, sed per quæstionem legi debet: Soluit ne magister tuus didrachma? id est, vult ne magister tuus soluere? aut, solet ne soluere? est ne soluturus? Quemadmodum cum dicimus: Non soluis tu vectigalia? non vesceris tu hoc cibo? Quod similiter absque signo illo negatiuo dicimus: Soluis tu vectigalia? Vesceris tu hoc cibo? Vnde cum Petrus dicit: Etiam, non vult indicare, magistrum soluisse tributum, sed tantum de solutione exactores certos facit: propter quod & domino voluit in domo seorsum existenti rem proponere: quemadmodum & fecisset, si non ab eo fuisset præuentus. ⸿Inuenies staterem: illum sumens, da eis pro me & te.) Stater, idem est quod tetradrachmum, valetque duo didrachma. Non ergo didrachmum vnicum, sed duo soluit dominus. Vnde per cõiecturam possumus elicere, ex institutione Romanorum, transeuntem quemlibet per ciuitatem illam Capharnaum (quæ tum præcipua videtur fuisse in Galilæa) debuisse dare didrachmum vnum, etiamsi solus transiret. Si verò cum sua familia transiret aut comitatu maiori, non quidem pro singulis illorum, sed pro toto simul comitatu atque familia debuisse persoluere didrachmum alterum. Atque ob hoc Petro dicebant exactores: Magister vester non soluit didrachma? signanter vtentes plurali numero, quasi pro se ac suo comitatu duo didrachma postulantes. Nam quod quidam dicunt pro capitibus solum faciendam fuisse didrachmi solutionem, ac proinde pro Petro, vt ꝑ capite apostolorum factam fuisse solutionem vnius didrachmi, non ita multum habet apparentiæ. Neque enim sic caput erat Petrus, vt nouam faceret familiam, præter eam quam Christus habebat: neque verisimile est, tali illum singularitate coram populo eminuisse, præ cæteris apostolis, vt propter ipsum homines rudes duo peterent didrachma, si alloqui suffecisset vnum. Vnde videtur probabilius, quòd vnum exigebatur didrachmum pro Christo, vt patrefamilias, alterum pro Petro ac sociis, vt familia eius. Nec mouere debet quod ait dominus Petro: Da illis pro me & te. Intelligitur enim, pro te ac sociis tuis. Et videtur illa quidem ordinatio omnino rationabilis. Si enim qui solus transibat, vnius erat didracdmi debitor, quare non illi qui cum maiori familia transibat, velvnũ superadderetur didrachmum? Attamen non pro singulis de familia æquum fuisset singula didrachma exigere, quoniã hoc in nimium cęderet grauamen patrisfamilias, neque æquari debent cum patrefamilias domestici eius.

XVIII. CAP. ELVCIDATIO.

a In illa hora accesserũt discipuli ad Iesũ, dicẽtes:

b Quis putas maior est in regno cælorum?

c Et aduocans Iesus paruulum, statuit eum in medio eorum, & dixit:

d Amen dico uobis, nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis ĩ regnũ cælorũ.

IN illo tempore, postquam invia disputassent discipuli, quis eorum videretur esse maior, domum ingressi, accesserunt ad præceptorem, quæstionem illi proponentes atque dicentes: b Quísnam in regno cælorum erit maior? Quónam modo, quáve ratione vera cõparatur apud Deum excellẽtia? Quis est modus, quo maioris apud Deum meriti fiat homo atque in regno cælorum excelsior? c Ad hanc quæstionem dissoluendam, quo magis affectui discipulorum imprimeret dominus quæ erat docturus, eo quòd sensibilia exempla in moralibus peculiarem quandam vim habent animum mouendi, & quę dicuntur imprimendi memoriæ, puerulum quendam blandè ad se aduocauit, eóque in medio discipulorum, vt ab omnibus videretur, constituto, responsionem propositæ quæstioni adhibuit, dicens: d In veritate dico vobis, nisi ab omni superbia & ambitione auersi, toto studio vos huc conuertatis, vt efficiamini humiles, mites, simplices, ac puri à malitia, per virtutis studium, quemadmodum par-

uulus iste ætatis conditione humilis est, simplex & ĩmunis adhuc à malitia, nõ intrabitis in regnum cælorum. Ne existimate, per ambitionem, contentiones & iurgia comparandam esse celsitudinem regni cælestis, quomodo in regnis terrenis per ambitionem, feritatem & contentiones, prima loca rapi & occupari solent: sed humiles omnino vos fieri oportet, mites, & in malo simplices.

a Quicunque ergo humiliauerit se, sicut paruulus iste,

a Ita quisquis seriò & ex animo, non fictis tantum verbis, aut simulatis gestibus, se humiliauerit: quemadmodum puer iste humilis est in oculis suis, minimis contentus, magna non quærens, neque ad honores sublimes aspirans, doceri magis, q̃ docere & corripi magis, quàm corripere paratus, denique omnia humilia magis quàm sublimia ex affectu suo desiderans & sectans,

b hic est maior in regno cælorum.

b talis videlicet in regno cælorum erit præeminens, per suam humilitatem in regno illo exaltari merebitur: quoniam qui se humiliat exaltabitur, éstque humilitas ad veram in cælis exaltationem via certissima, sine qua ad eam peruenire nemo poterit.

c Et qui susceperit unum paruulum talẽ in nomine meo,

c Eos verò qui ad huius paruuli formam se humiliauerint, ego tãti facio & tanto dignor honore, vt si quis vnum aliquem huiusmodi in meo nomine, vel propter meum amorem susceperit, vel in hospitium colligendo, vel ad bonum dirigẽdo siue instituendo, vel aliud quodlibet charitatis & misericordiæ obsequium ei impendendo,

d me suscepit.

d id omne mihi factum reputem: sic gratum & acceptum habeo beneficium illud, & tali remuneratione dignabor in tempore suo, acsi mihi eiusmodi impendisset humilitatis obsequium.

e Qui autem scandalizauerit unum de pusillis istis q̃ ĩ me credũt,

e Exaduerso quoque grauissimum est malum, vllo nocumento huiusmodi nocere paruulis. Nam si quis vnum aliquem ex humilibus huiusmodi in me credentibus scandalizauerit, verbo vel exemplo minus recto occasionem illi præbens ruinæ,

f expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur ĩ profundũ maris.

f non pro nihilo reputari debet, pusillum ita scandalizasse: sed tanquam malum maximum debet æstimari, ita vt dignus sit huiusmodi scandalizator pusilli, qui crudeli & infami supplicio tollatur de vita, videlicet vt molari lapide ceruici appenso, ipse mergatur in profundum pelagi, sicq; vitam corporalem in vltionem finiat præbiti scandali. Præstantius quoque & magis vtile, magisq; optandum fuerit, ipsi quoque scandalizatori tali, vt publico & infami malefactorum supplicio submersiõis eiusmodi, vitam perdat temporalem, quàm per suum scandalum pusilli & humilis fidelis perdat animam in damnatione æterna. Vitam enim temporalem propriam quisque postponere debet saluti animæ proximorum suorum: neque cuiquam preciosius debet esse suum corpus, quàm fratris anima: atque ob hoc magis est homini expediẽs, propriam vitam corporalem amittere, quocunque tandem supplicio, quàm fratris animam scandalo perdere.

g Væ mũdo, ab scandalis.

g Væ iis qui in mundo degunt propter scandala, quibus est plenus ipse totus in maligno positus. Meritò debẽt exhorrescere quicunque in mũdo viuunt, ac sibi maxime metuere, ob multitudinẽ & magnitudinem scandalorum, quæ occurrunt vndique, quibus difficile est non offendi, quæ difficillimum est omnia absque nocumento & offensione euadere.

h Necesse est enim, ut ueniant scandala. Veruntamen, uæ homini illi, per quem scandalum uenit.

Eccle. 1.

h Oportet enim euenire scandala, donec mundus iste perstabit. Omnino ita futurum est vsque ad consummationem sæculi, neque spes est, vt prius in totum auferantur de mundo scandala. Semper enim stultorum erit infinitus numerus, semper erunt ad malum procliues homines, donec hoc perstabit sæculum: neque proinde poterunt ante deficere scandala, quàm veniat consummatio. Neque tamen id releuat aut excusat scandala ponentes, & scandalorum authores, quinimo væ illis & cõminatio expectatioq́ue grauissimæ vltionis, per quos ista veniunt scandala. Non enim patietur Deus abire inultos, qui suis prauis doctrinis aut exemplis, perdunt proximos: quasi non illis satis sit seipsos perdere, nisi & alios secum trahant in exitium.

i Si autem manus tua, uel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, & proijce abs te.

i Vt verò sciatis, quàm sit horrendum scandalum, & quàm fugiendum omnibus salutem desiderantibus, hoc vobis in seueritate denuncio, nihil debere esse homini tam charũ, tã gratũ, tam vtile, tã cõmodũ, tã dulce, tã necessariũ, quod non debeat à se abiicere, ac prorsus abnegare, potius q̃ ab eo scandalũ pati: oẽsque occasiones ruinę sollicitissimẽ vitari & præscindi debere, adeò vt si manus tua aut pes tuus (quæ duo mẽbra homini maximè sunt cõmoda ad res peragẽdas & paranda necessaria, prę ceteris) te scandalizauerit, tibique occasionem ruinę præstiterit, debeas illa abscindere, atque à te abiicere, pro effugiendo scandalo & saluanda anima.

k Bonum tibi est, ad

K Omnino enim expedit, vnius membri præcisione totum cor-

uitam ingredi debilem uel claudum, quàm duas manus uel duos pedes habentem mitti in ignem æternum.
a Et si ocul⁹ tuus scãdalizat te, erue eum, et proijce abs te.
b Bonum tibi est, unũ oculum habentem in uitam intrare, quàm duos oculos habẽtem mitti in gehennam ignis.

c Videte, ne cõtemnatis unũ ex his pusillis.
d Dico enĩ uobis, quia angeli eorum in cælis semper uident faciem patris mei qui in cælis est.
e Venit enim filius hominis saluare quod perierat.
f Quid uobis uidetur?
g Si fuerint alicui cẽtum oues, & errauerit una ex eis, nónne relinquit nonagintanouẽ in mõtibus: & uadit quærere eam quæ errauit?
h Et si contigerit ut inueniat eam, amen dico uobis, quia gaudet super eam magis quàm super nonagintanouẽ quæ non errauerunt.
i Sic non est uoluntas ante patrem uestrum qui ĩ cælis est, ut pereat unus de pusilis istis.

pus simul & animam à morte æterna sanare: meliusque est, manu vna aut pede vno truncatum intrare ad vitam, quàm duas manus & pedes duos temporaliter retinentem abire in mortẽ æternam. a Itidẽ pronuncio & de oculo (quo nihil habet homo charius, vtpote gaudiũ maximum homini adferens, & plurima docens) quòd si tibi occasionẽ ruinæ dederit, tibique immineat ex eo salutis periculum, eruere illum debeas, & longè à te proiicere. b Melius enim tibi est, vt vnum illud membrum tuum pereat & proiiciatur, quàm vt totum corpus tuum simul & anima coniiciatur in gehennam totius corporis, imò totius hominis salus æterna, vnius partis est saluti temporali præponenda. Non quòd per hæc indicare velim (quemadmodum prima facie sermo sonare videtur) debere hominem mutilare seipsum, pedeque aut manu aut alio quouis membro truncare, cuius non ipse est dominus, sed Deus, & cuius nõ ipse habet potestatem, sed Deus: sed quod per membra ista homini præ omnibus charissima & commodissima, manum, pedem & oculum, significare velim, nullam rem ita charam nobis esse debere, quantumuis nos consoletur, quantumuis nos adiuuet, quantumuis sit commoda aut necessaria, quam non pro effugiẽdo scandalo propter salutem animæ debeamus à nobis libenter abiicere, & prorsus abnegare. Melius est enim, absque tali re vel iucundissima vel commodissima salutem obtinere æternam, quàm ei inhærendo scandalum pati, sicque mortem inuenire æternam. Ecce quàm est horrendum scandalũ, quanta vos oporteat facere pro effugiendo scandalo, si vestras animas saluas cupitis in vitam æternam. c Item vos moneo, ne paruipendatis vnum ex humilibus istiusmodi fidelibus meis, pueri huius similibus, ne secundum mundi iudicium pauperes spiritu & humiles pro nihilo æstimetis, eos contemnentes atque spernentes. d Dico enim vobis, ꝙ angeli eis in custodes deputati, perpetua fruuntur visione beatifica patris mei cęlestis. Nequaquam ergo contemnendi sunt aut paruipendendi, quos tanti æstimat pater meus, vt ad custodiam illis assignare, & in ministerium eorũ mittere dignetur sublimes illas angelicas creaturas: quæ licet in ministerium mittuntur tanquam administratorii spiritus, propter eos qui ex hominibus hæreditatem sunt accepturi salutis, nunquam tamen absunt à conspectu vultus patris mei, cuius beatifica visione semper fruuntur, qui nunquam sic ad ministerium mittuntur, vt ab interna patris mei visione recedant. e Neq; id solum, verumetiam alia insuper ratione longè maiori humiles & fideles meos pater honorauit, pro quorum salute operanda, me filium suum vnigenitum ad terras demisit, vt in mundum veniens factus homo, quærerem quod perierat, genus humanum, quod per peccatũ in perditionem venerat, & sub morte conclusum seruabatur, vitæ restituerem, populumque meum & electos omnes à perditione ad vitam reducerẽ. Quomodo ergo ab hominibus contẽnendi erunt humiles & pauperes spiritu, electi mei, quos tanti fecit cælestis pater, item & patris filius? f Volo autem & sensibili vobis exemplo ostendere, quanti sint apud Deũ precii, electorum singuli. Vosipsi ex proponenda vobis parabola ferte iudiciũ, quod monstrabit ratio iudicate. g Si habuerit quispiam centum oues, & earum vnam contigerit aberrare à grege, hic si prudens est, & suarũ rerũ curam gerens, nónne in deserto aut in montibus aut in locis pascuæ relinquens sub custodia bona gregem illum totum nonagintanouem ouium, conuertet sese ad quærendam vnicam illam perditam ouem, vt eam reducat ad gregem quæ errauerat? h Quòd si contigerit quærentem inuenire eam quæ fuerat perdita, in veritate dico vobis, quòd singulari quodam gaudio super inuenta illa vnica oue gaudebit, quali non gaudebit super nonagintanouem ouibus illis quæ non aberrauerant: quemadmodum illi pro oue perdita fuerat tristitia, quali non afficiebatur pro iis quæ non aberrauerant, ita econtrario post ouem illam inuentam, peculiaris quædam de eius inuentione orietur lætitia, cuiusmodi non habebitur de illis quæ nunquam fuerant perditæ: quomodo & super filio prodigo reuerso, gaudium & festum speciale pater pius celebrat, quod non super filio habet semper obediente, qui patri indiuiduus semper adhæsit ac ministrauit. i Hanc parabolam proposito meo sermoni applicans, dico quomodo bonus paterfamilias, & pastor, nec vnam ouiculam perire patitur, sed errantes summa requirit diligentia, sic patris quoque mei qui in cælis est nõ esse voluntatem, vt vel vna

ex ouiculis istis, id est, pusillis atque humilibus electis meis, pereat. Quin imo vsque adeò illi curæ est salus ouicularum aberrantium, vt propter totum genus humanum (quasi ouem vnam simul vno die perditam) inueniendum, filium ad terras demiserit, qui ouem illam in humeros sibi adduceret: singulos quoque electorum, si quando aberrare à via recta contigerit, internis vel etiam externis exhortationibus, increpationibus, & quibuslibet modis opportunis requirit, donec reducat ad pascua, & ad vitam restituat. Et quomodo patris cælestis nõ est voluntas, vt quisquam pereat fidelium, sic neq; vos, quantum in vobis erit, pati debebitis, vt pereat quisquam fidelium: sed quinetiam enitendum vobis erit magno studio, vt errantem fratrem reducatis ad viam rectam.

a Si autem peccauerit in te frater tuus,

a Vnde si pro humana fragilitate à concupiscentia abstractus & illectus, aut ignorantia lapsus, aut impii dæmonis mũdíve suggestionibus seductus, fratrum tuorum quispiam in te peccauerit: id est, tali peccato quo te peculiariter offendit, aut quod in eo tu singulariter deprehendis, quo tu illum lapsum, aut etiam lapsui proximum (de quo idem ferè est iudicium) aduertis, noli ouem lapsam in foueam (cuius extrahẽdæ adhuc spes relinquitur) pertransire, noli dissimulare, quasi non aduerteris: id quod neque in vacca aut boue, aut quolibet iumento lex Mosaica patitur, quæ docet non præteriri debere bouem fratris collapsum in foueam.

b uade, & corripe eũ, inter te & ipsum solũ.

b Sed accinge te ad educendum de fouea, quantum in te fuerit, collapsum fratrem tuum: accede eum tu qui spiritualis es, & instrue eum in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris: argue eum separatim, nemine audiente alio præter eum quem arguis, vt verecundiæ consulas fratris tui: ne si statim coram pluribus peccatum aperias, ille erubescat, & indignatione aduersum te commotus, qui sine necessitate famam eius bonam commaculaueris, ex tua illa inordinata increpatione deficiat magis quàm proficiat: sed econtrario, ex priuata & mansueta correptione attendens tuam erga se charitatem, exque ea procedentem correptionem, mansuetudine deuictus, acquiescat bene monenti. Sic enim est hominis animus, eius maximè qui nondum in profundum est immersus obstinati cordis, vt mãsuetudine & charitate magis q̃ duricia & sæueritate proficiat, vtque eius libentissimè correptionem suscipiat, de quo habet bonam existimationem amicitiæ, quam profectò mõstrat, qui sic priuata correptione leniter fratrem corripit.

c Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum.

c Et si quidem ad tuam correptionem istam priuatam frater reatum agnoscat, ad cor redeat, agatque pœnitentiam, culpam agnoscens, & emendationem proponens, ecce fratrem tuum inuenisti, & lucratus es eum qui perierat, ouem extraxisti de fouea in quam collapsa fuerat, idque absque omni etiam famæ & boni nominis detrimento, quod ante omnia tentandũ est, videlicet prodesse multum, nocere nihil.

d Si autem te non audierit,

e adhibe tecum adhuc unum uel duos:

d Quòd si non hac via poteris tuum fratrem lucrari, si priuatæ monitioni non acquiescat, non tamen statim cessandum est: sed si cum omnimoda famæ conseruatione non potes solus prodesse, e tenta deinde quod proximum est, assume tibi alios duos aut tres spirituales homines, quos ad eam rem secundum charitatem noueris esse magis idoneos, quos existimas zelo Dei feruentes, & in corripiendo alacres atque efficaces, quos maxime apud illum collapsum putaueris posse proficere, & per quos minimè speraueris illius bono nomini officere, & expone illis priuatim fratris negocium, ac deinde cum his & per hos age apud fratrem, vt moueatur ex correptione & exhortatione plurium, qui solum te contempsit audire.

f ut in ore duorũ uel trium testium stet omne uerbum.

f Hos autem assumes tuæ admonitionis quasi testes & adiutores, qui tecum vno ex ore loquatur, qui simul arguant, simul moneant, simul exhortentur, vt sic in ore duorum vel trium testium sit validum & efficax quicquid dixeris. Plus enim fidei, plus efficaciæ, plus authoritatis est in verbo plurium ex ore vno loquentium, quàm in vnius tantum sermone: neque raro contingit, vt quod vnus quantumlibet amicus non impetrat, plurium authoritas velut extorqueat. Quomodo etiam iumẽtum in foueam collapsum, quod vnus non potest solus educere, aduocatis in auxilium pluribus, vtique educi poterit.

g Quòd si non audierit eos,

g Denique, si nec istos velit audire quos tecum adhibuisti, ne sic quidem cessare debes: sed tentanda erunt omnia, omnis erit mouendus lapis, antequam fratrem in peccato relinquas. Quemadmodum enim cum iumentum collapsum in foueam nec per te solum, nec per eos quos aduocasti socios, potueris educere, ad dominum iumenti referendum est nuncium, si fortè modum

a dic Ecclesiæ.

b Si autem Ecclesiam non audierit,

c sit tibi sicut Ethnicus & publicanus.

d Amen dico uobis, quæcunque alligaueritis super terram, erunt ligata & in cælo.

e Et quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cælo.

f Iterum dico uobis, quia si duo ex uobis consenserint super terram, de omni re quamcunque petierint, fiet illis, à patre meo qui in cælis est.

g Vbi enim sunt duo uel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.

ipse nouerit suum pecus eruēdi de puteo: ita postquam & per teipsum, & per adhibitos testes viros idoneos, nihil apud fratrem proficis, a ad Ecclesiam deferendum erit negocium, ad eos penes quos est ecclesiastica authoritas, ad quos ex officio spectat inuigilare saluti sibi commissarum ouium, qui cum authoritate posint arguere atque corripere, vtpote penes quos potestas est ligandi atque soluendi, sicque peccātem & in impœnitentia persistentem debita punitione feriendi: ad huiusmodi erit deferendum negocium, vt vel per superioris potestatis authoritem, vel per metum inferendæ punitionis resipiscat, qui semel atque iterū in charitate monitus noluit acquiescere monentibus. b Quod si neque Ecclesiam audierit, si ei penes quem est Ecclesiastica potestas, legitimo suo præposito, obtemperare recusauerit, eligens permanere in peccato suo, tanquam sanctę obedientię & Ecclesiasticæ potestatis contemptor: c de consortio abscindatur fidelium: hunc habeto, donec in eo impœnitentiæ proposito perseuerauerit, quasi non fratrem, vtpote gentilem, aut hominem prorsus mundanum, qui dignus non sit fratris aut Christiani ferre nomen. Hac enim in parte gentilem se monstrat, dum Ecclesiam audire contemnit, & Ecclesiasticæ potestati obtēperare recusat. Quare & hūc, post omnia tentata, tanquam gentilem ac prorsus mundanum & non Christianum, diuino relinque iudicio. Qui enim Ecclesiam contemnunt, tanquam qui extra Ecclesiam sunt, diuino sunt relinquendi iudicio. Ecce quanta cura vobis agendum est 1. Cor. 5. qui spirituales estis, ne, quantum in vobis est, vobis videntibus aut scientibus quisquam pereat fratrum vestrorum, quomodo nō ab illorum monitione sit cessandū, vsquedum se fratris nomine faciunt indignos. d Ne verò pro leui re quis contemnat Ecclesiam, aut pro nihilo ducat Ecclesiasticam potestatem, illud dico vobis, tantā esse eam, vt quicquid vos apostoli mei, cęterique vobis successuri Ecclesiarum presbyteri atque prępositi, super terrā hic alligaueritis, ratū habeatur in cęlis: quęcunque authoritate vobis cōmissa legitime vtentes ligandum iudicaueritis, Deus id habeat ratum in cęlis. Quare non est parui ęstimandum Ecclesię in terris iudiciū, cuius est in cęlis approbator Deus. e Et ne ad iudicium solum & destructionem sit Ecclesię potestas, hoc etiam adiicio, quòd quęcunque vos super terrā solueritis, erunt & in cælis soluta: quos legitime vestra vtentes potestate, dignos compertos absolutione, à peccato & vinculo illo, quo ligati fuerant solueritis, hos & Deus soluet in cælis: confirmabit ipse & approbabit, ratumque habebit in cælis, quicquid vos secundum debitum vestræ potestatis vsum in terris egeritis: vt quomodo peccantem & inobedientem fratrem potuistis ligare atque proiicere, sic & pœnitentem obedire paratum possitis recipere in gratiam, vt sit penes vos potestas resecandi infecta, rursumque sanata adglutinandi. f Et ne quis fortè paruifaciat ligari ab Ecclesia, atque à fidelium numero separari, tanquam ethnicus & publicanus, vt cognoscat quilibet, quantum perdat commodum, qui ab Ecclesiæ cōmunione sua culpa legitime eiicitur, & à reliquis fidelibus tanquam putridum membrū rescinditur atque diuiditur. Hoc iterum vobis dico, tantum esse commodum eorum qui in Ecclesiastica vnitate permanēt, vt si duo aut tres in oratione vnanimes, in cōcordia fraterna, in vna fide, vna spe, vna charitate, vno desiderio, absque diuisione, tanquam fratres in vnum habitātes, quippiam postulauerint à patre meo, non posit non exaudiri eorum oratio. Non enim potest non exaudiri oratio fidelium, cum sit in vnitate Ecclesiæ, quin iuxta quod Deus nouit & petentibus & Ecclesię toti esse quàm vtilissimum, ita disponat & faciat omnia. Quemadmodum econtrario, non est Deo acceptabilis oratio eorum qui in diuisione, ob suam impœnitentiam ab Ecclesiastica vnitate separati viuunt: ac proinde, quum omne hominis bonum spirituale per orationem debeat à Deo impetrari, maximum sibi haud dubie damnum facit, qui se ab Ecclesiastica vnitate diuidit: in qua diuisione si permanere eligit, neque statim ad vnitatem reuerti satagit, vbi senserit gladium iusto Dei iudicio Satanæ traditus, eius laqueis captiuus tenebitur, ad ipsius voluntatem, vt ad grauiora indies mala eum pertrahat quo voluerit. g Dico autem eos qui vnanimes orant necessario exaudiri, quoniam vbicunque duo aut tres fideles in meo nomine in pace & concordia fuerint congregati, vbi ad gloriam & honorem patris, in vnanimitate & bona cōcordia conuenerint plures fideles,

a Tūc accedēs Petrus ad eū, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei?
b usque septies?
c Dicit illi Iesus: Nō dico tibi, usque septies
d sed usque septuagies septies.
e Ideo, f aßimilatū est regnū cælorū hoī regi, qui uoluit rationē ponere cū seruis suis. g Et cū cœpisset rationē ponere, oblatus est ei un⁹, q debebat ei decē milia talēta
h Cū autē nō haberet unde redderet, iußit eū dominus eius uænūdari, & uxorē eius, et filios, & omnia quæ habebat, & reddi.
i Procidēs aūt seruus ille, orabat eū, dicens:
k Patiētiā habe ī me, & omnia reddam tibi.
l Misertus aūt dominus serui illi⁹, dimisit eū, et debitū dimisit ei.
m Egressus aūt seruus ille, īueīt unū de cōseruis suis, q debebat ei cētū denarios, n et tenēs suffocabat eū, dicens:
o Redde quod debes.
p Et ꝓcidēs cōseruus eius, rogabat eū, dicēs:
q Patiētiā habe ī me, & omnia reddam tibi.
r Ille autē noluit, sed

illic ego sum in eorum medio, tanquam adiutor & director eorum, in eo quod ad gloriam mei nominis tractant, vel postulant. Vbi autem adsum ego, non potuerunt non omnia prospere succedere & fœliciter transigi. Contra verò, iis qui diuisi sunt ab vnitate nominis mei, qui separati sunt ab illis qui sunt in vnitate fidei, his ego longè absum: non illorum præsum conciliabulis, sed præsidet in illorum medio Satanas, cui traditi sunt: quoniam non de gremio sunt Ecclesiæ, à cuius se diuiserunt vnitate, sed de synagoga sunt Satanæ, cui se adscripserunt, ab Ecclesia mea diuisi. a Hæc autem disserente domino, Petrus occasione eorum quæ ille docuerat, quod videlicet humiles oporteret esse fideles, atque ad remißionem iniuriarum faciles, in morem pueri, qui stabat in medio, quódque oporteret etiam errantem proximum requirere per correptionem, quęstionem mouet de remißione offensarum, quibus proximus offendit proximum, dicens: Domine, ad quotam vsq; vicem debet homo proximo suo dimittere commissam in se offensam? Ex tuis verbis satis colligimus, debere nos inuicem donare iniurias, quandoquidem etiam in nos peccantes iubemur requirere, & ad vitam rectam magna sollicitudine reducere. Sed hoc mihi est dubium, num fortè certus sit terminus in dimißione offensarum, an certis tantum aliquot vicibus debeamus dimittere, vt si frater nimia malitia numerum illum transeat, non vltra cogatur homo dimittere? b Sufficiet ne dimisisse fratri septem vicibus? Dominus respondit: c Non præscribo ego certum numerum aut terminum, neque tantum septem vicibus dico dimitti debere iniuriam proximo: d sed quotiescunque te contigerit offendi à tuo proximo, toties oportet te paratum esse ad remißionem, & ex animo semper dimittere, vt vindictam non appetas, etiamsi septuagies septies id contingat: hoc est, quadringentis & nonaginta vicib⁹, vel septuaginta & septem vicibus. e Quæ res, vt vestris cordibus infigatur profundius, parabolam vobis proponam, ex cuius conclusione euidentißime discetis, quàm seuerè à vobis hoc exigat Deus, vt offensas donetis inuicem. f Sic se habet regnum cælorum, sic pro eo acquirendo, agere oportet, quomodo subsequens indicat parabola, de homine rege, qui voluit rationem ponere, computúmque susci pere à seruis & debitoribus suis, atque ab eis solutionē exposcere. g Quod cum facere cœpisset, oblatus est ei vnus ex seruis debito magno obstrictus, nempe decem milium talentorum. h Cum autem hic facultatem non haberet soluendi tantum debitum, dominus (ad incutiendum illi terrorem, & experimentum sumendum quid esset acturus) seuera voce, aduocatis seruis aliis, iussit hunc venditioni exponi, simul & cum eo vxorem & liberos, & quęcunque ipsius erant, vt ex eorum venditione solutionem acciperet debiti, vel in tantillo quantulū ex his potuisset corradi. i Exterritus seruus voce domini, cōsilium aliud non inueniēs, quod vnicum est miserorum refugium, ad orationem confugit: procidensque in genua, coram rege, suppliciter deprecatus est illū, dilationem postulans. k Domine (inquit) patienter age mecum, ostende erga me longanimitatem tuam, in differendo supplicium: & ego totis adnitar viribus, vt tibi persoluam omne debitum, quantum in me fuerit. l His auditis, ille (vt sunt reges magnanimi, simul & munifici atque liberales, maximè autem erga supplices pii) non solum seruum impunitum abire permisit, verumetiam debitum omne ex abundanti munificentia liberaliter dimisit, quod ille quidē postulare nō ausus fuerat. Ita expectationem & postulationem serui vicit clementia domini. m His itaque gestis, tanta accepta gratia, egressus seruus ille, obuium habuit quendā de cōseruis suis, qui debito sibi obstrictus erat centum denariorū. n Quem conspiciens, nimium cito oblitus factæ sibi misericordię, manus in illum iniecit violentas, apprehēsum strinxit gutture, velut iamiam sumpturus pœnas de eo, nisi debitū quantocyus persolueret, dicitque illi: o Ocius persolue mihi debitum, æs adnumera quo mihi obstringeris. p Ille videns à conseruo parari sibi malum, ad preces confugit, quibus exactor iste tantam iam inuenerat gratiam. q Patientiam (inquiens) ostende erga me, longanimem te mihi exhibe, differ aliquantulum: & ego cuncta tibi reddam fideliter. O rem indignam, & auditu horrendam crudelitatem. Hæc illa ipsa vox erat, qua seruus iāiam à domino obtinuerat debiti maximi, nempe decem milium talentorum plenam remißionem: r & tamen eadem hac

abijt, & misit eum in carcerē, donec redderet debitum.

voce à conseruo prolata, pro debito minimo (Quid enim sunt denarii centum, si ad decem milia talentorum conferantur?) adeò non est crudelis ille seruus sui conserui misertus, vt quantocyus illum pro tam minimo debito iusserit coniici in vincula, atque in carcerem detrudi, vt sic per pœnam & confusionem publicam extorqueret à conseruo exiguum debitum. Ecce quàm est crudelis seruus erga conseruum, qui tam expertus est liberalem erga se dominum. Pro debito modico seruus conseruum trudit in carcerem: vbi dominus pro debito maximo seruitutem tantum fuerat comminatus: quæ vtique captiuitate est tolerabilior, idque mox post tantam erga se domini perceptam humanitatem, quod illius crudelitatem mirum in modum exaggerat, cum doceat natura, tales nos præstare proximis, quales ipsi libenter experimur alios. Quid fecisset exactor iste, si in loco fuisset domini, si nullam prior fuisset expertus misericordiam, si conseruum habuisset debitorem decem milium talentorum, posteaquam nihil nisi conseruus & prior misericordiam expertus, pro centum tantum denariis, tantam monstrauit crudelitatem?

a Vidētes autem conserui eius quæ fiebāt, contristati sunt ualde:

b & uenerunt, & narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerant.

c Tunc uocauit illum dominus suus, & ait illi:

d Serue nequam,

e omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me.

f Nónne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum?

g Et iratus dominus eius, tradidit eum tortoribus,

h quoadusque redderet uniuersum debitū.

a Videntes autem conserui factum huiuscemodi, non potuit non vehementer illis displicere tyrannica illa crudelitas, ab eo quem sciebant tantam expertum fuisse domini clementiam: quandoquidem natura homo crudelitatem & iniustitiam execratur, in iis potissimum qui priores ipsi experti sunt misericordiam: veluti quum ii qui à paupertate ad magna sunt euecti, videntur nil misereri pauperum, sed eos crudeliter opprimere. b Itaque rem istam ad dominum suum deferunt, & quid cum suo debitore conseruo ille qui remissionem acceperat seruus egerit, regi cum querimonia, oppressori indignantes, oppresso condolentes, denunciant. c Qua tam immani crudelitate & execrabili ingratitudine immisericordiaque audita, dominus seruum illum quantocyus ad se vocari, sibique adduci & præsentari iubet: quem adductum, obiurgatione statim acerrima aggreditur, dicens: d Serue nequam, peruerse & crudelis nebulo, quæ est hæc quam de te audio inaudita crudelitas? e Tu mihi debitor eras decem milium talentorum, & debitum omne tibi liberaliter dimisi, tantum quia rogasti me, vt patienter tecum agerem, plus tibi quàm petisti donaui: tu dilationem tantum postulasti, ego perfectam dedi remissionem omnium. f Talem posteaquam tu me fuisti expertus, seruus dominum, idque in debito tam grandi, nónne vicissim decebat, vt tu consimilem exhiberes misericordiam conseruus erga conseruum, & in debito longè minori? Quòd si etiam in totum non tibi visum fuisset debitum dimittere, vt ego tibi dimiseram, nónne vt minimum dilationem quam ille postulabat, in memoriam præstitæ tibi misericordiæ, roganti debueras concedere? Tu autem in nullo prorsus misertus es conserui tui, oblitus omnis misericordiæ, quam ipse iam senseras. Tibi itaque qui noluisti erga conseruum facere misericordiam, iudicium fiet amodo sine misericordia. g Tunc seriò iratus rex (qui ante cum rationem poneret, tantum per comminationem ad terrorem debitoris, iram verbo ostendebat verius, quàm in corde gerebat) debitū illud omne quod prius dimiserat humiliter supplicanti super crudelem & immisericordem tyrannum reuocauit: móxque definitiua prolata sententia, consimile aduersus eum protulit iudicium sine misericordia, quale aduersus suum conseruum ille exercuerat: statimque sine mora in manus tortorum illum tradidit, h qui illum in tenebrosa carceris loca concluderent, ac tormentis iugiter grauibus afficerent, donec ad nouissimum vsque minutum debitum omne persolueret: quod quia omnino non potuit, ob debiti magnitudinem, in tormentis illis permanere illum necesse fuit. Iam videtis, quò hæc tendat parabola. Videtis, quē habeat exitum.

i Sic & pater meus cælestis faciet uobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus uestris,

i Ita profectò vobiscum aget pater meus cælestis, si non dimiseritis offensas proximis vestris ex synceris cordibus: ita iudicium sine misericordia exercebit in omnes eos, qui noluerint suis proximis facere misericordiam, & commissas aduersum se offensas ex animo dimittere. Non enim dimittet illis pater meus peccata ipsorum, sicut ipsi proximis commissa aduersum se peccata noluerunt dimittere.

EXPLICATIO PARABOLAE HVIVS
de rege rationem ponente.

Rex iste, pater est cælestis: seruus debitor, quilibet est homo peccator, qui peccando fit Deo debitor, quoniam ipsi soli homo peccat, & ipsi fit per peccatum ad pœnam obnoxius. Cum debitoribus rationem ponit Deus, quoniam à peccatoribus vult placari, & suum honorem cui per peccatum derogatur, vult restitui. Decem milia talentorum debet peccator, quoniam in multis offendimus omnes, & septies in die cadimus, propter multitudinem & magnitudinem peccatorum, quibus Deum offendimus. Vehementer enim magnum est debitum quo Deo obligamur, tum propter grauitatẽ, tum propter frequentem iterationem & multitudinem peccatorum. Tanto nanque est quod in Deum committitur peccatum, grauius omni eo quod in hominem committitur, quãto est ipsius maiestas omnibus excelsior, & in immensum superat quicquid est in hominibus. Tanto obstrictum debito, iubet dominus vęnundari, cum omnibus quæ ipsius sunt, quando terribilia minatur peccatori, si non reconcilietur per pœnitentiam; vt comminationibus huiusmodi eum auocet, ne vltra adiiciat debita, ne prioribus peccatis plura adiiciat. Debitor comminatione domini exterritus ad terram procidens, ac dilationem petens supplicii, peccator est, comminationibus domini exterritus, anteactorum malorum agens pœnitentiam, & pœnitendi vitamque in melius commutandi spacium postulans. Rex precibus flexus, postulanti dilationem dat & remissionem, quoniam benignus pater cęlestis, bonitate supplicum semper vota excedẽs, & tempus concedit pœnitendi, & præterita omnia peccata dimittit seriò pœnitenti, omnia eius peccata post tergum suum proiiciens. Seruus conseruum habet debitorem, quoniam alter ab altero nonnunquam offenditur: neque quisquam est qui non aliquando à proximo lædatur in aliquo, siue in corpore, siue in re, siue in nomine, siue quomodolibet aliter. Debitum tamen conserui exiguum est, centum tãtum denariorum, cum debitum serui erga dominum absque proportione maius fuerit, decem videlicet milium talentorum: quoniam infinito & absque proportione grauiora sunt, & (vt ita dicam) pluriora, peccata illa quibus Deum offendit homo, seruus dominum, quàm ea quibus homo offendit hominem, seruus conseruum. Contingit enim centum vicibus offendi Deum, vbi non semel proximus offenditur: cum econtrario nunquam contingit verè offendi proximum, nisi simul & Deus offendatur grauius, cuius est præceptum, diligere, non offendere proximum. Denique, tanto grauior est vnaquæque offensio, qua homo offendit Deum ea qua offendit hominem, quanto in infinitum magis distat Deus ab homine, quàm ab homine homo. Centum denariorum debitum solui postulat seruus à cõseruo, quando pro offensa in se commissa exposcit vindictam. Seruus in conseruum manus iniicit, & stringit apprehensum gutture, cum rex nihil tale in seruum egisset, sed tantum comminando dixisset, vęnundari eum &c. quoniam pro leui offensa solent subinde homines multo grauiores abinuicem vindictas exposcere. quàm exigat Deus pro peccatis plurimis atque grauissimis: & quoniam ad vindictam ardentes sunt homines erga seinuicem, cum sit Deus lõganimis, diu comminans antequam feriat, nec tam per se vindictam quærens, quàm per vindictæ comminationem territãs, vt non vltra debita homo accumulet. Seruus rogat conseruum & solutionem pollicetur, sed nihil à conseruo impetrat, quando is qui offensus fuit, nullis flecti patitur precibus eius qui læsit, quin ius suum extremum exigat, & vindictam quam meditatur exerceat, etiamsi pro sua virili polliceatur is qui offendit damni reparationem aut rationabilem pro offensæ quantitate satisfactionem. Vbi & hoc notandum, minori humilitate flecti regem dominum, vbi maiori non flectitur homo seruus. Minor siquidem est humilitas, vbi seruus procidit ad pedes domini, quàm vbi seruus procidit ante pedes conserui. Quanto enim persona cui fit humilitas, æstimatur vilior, tanto est humiliatio illi cui exhibetur gloriosior. Maiorem siquidem humilitatem monstrat, qui etiam inferiori se subiicit, quàm qui tantum superioribus. Attamen supplicatione flectitur Deus à seruo, qua renuit flecti seruus à conseruo. Mittit seruus pro centum denariis conseruum in carcerem, donec reddat vniuersum debitum, quoniam pro leui offensa plenam exigit homo vindictam, nihil de suo volens iure concedere, vbi Deus liberaliter totum dimittit tam immensum debitum. Tristantur conserui, quoniam non potest non vehementer displicere sanctis & angelis ista crudelitas seruorum aduersus inuicem, qui tam liberalem erga se experiuntur dominum. Domino referunt negocium, quoniam sancti homines & angeli Dei pro miseria afflictorum, & eorum qui opprimuntur, quærentium & non inuenientium à fratribus suis misericordiam, orant, & diuinæ iustitiæ rectitudinem aduersum illos pauperum oppressores inuocant. Rex audito nuncio, seruum vocat & condemnat, quoniam Deus in nouissimo die, quando clamorem exaudiet oppressorum, & sanguinem eorum exquiret, ad iudicium euocabit huiusmodi. Sæuera obiurgatione rex seruum increpat, quia confusione publica eiusmodi homines iudex coram astantibus omnibus confundet. Exprobratur tunc seruo debitum dimissum, cuius alioqui nunquam erat mentionem facturus dominus: quoniam peccata quæ Deus dimisit homini, ad vltionem reuocat, in eo qui noluerit proximo misereri. Tunc iratus dicitur qui prius tantum comminabatur, & quodammodo iram simulabat: quoniam in die illo implacabilis erit ira Dei, quę in hoc mundo placari per pœnitentiam potuit. Tunc iratus rex durè loquetur seruo crudeli, quoniam tunc loquetur ad eiusmodi in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. Tunc exprobrabitur eis, quòd dominũ habentes tam ad miserendum atque condonandum facilem, ipsi noluerint proximis misereri. Tortoribus tradentur, quando in ira iudicis proferetur aduersus ipsos sententia: Discedite à me maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Illic permanebunt, donec reddant vniuersum debitum, quoniam tormenta perferent in æternum damnati, eo quòd secundum condignitatem rigorosæ diuinæ iustitiæ, nunquam erit perfecta ipsorum satisfactio: propter quod, æterna patientur tormenta, & fumus tormentorum eorum ascendet in sæcula.

Iacobi. 3. Prou. 24. Psal. 2. Apoc. 14

ANNOTATIONES IN CAPVT XVIII.

STatuit paruulum in medio eorum.) In Græco est παιδίον pædion, diminutiuum à παις pæs, quod sonat puerum. Vnde paruulus pro puerulo vel puello accipitur. Sic & in sequentibus, cum dicitur: Nisi cõuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli. Pro pusillis verò habetur μικρὸς micros, quod paruum significat. ❡Quicunque ergo humiliauerit se, sicut paruulus iste.) Non est intelligendum, qui humiliauerit se, ad eum modum quo iste paruulus se humiliat. Nondum enim humiliare se nouit paruulus, qui necdum nouit quid sit humilitas. Sed ita intelligendum est: qui se humiliauerit ad modũ huius paruuli, ad eum modum quo iste paruulus est humilis: hoc est, qui studio virtutis talis esse curauerit, qualis est hic puer conditione ætatis, vt habes in Elucidatione. ❡Et qui susceperit vnum paruulum talem in nomine meo.) Paruulos non signat ætate, sed virtute. Ideo non istum dicit paruulum, sed talem. Tales enim paruuli sunt, qui illius paruuli humilitatem & simplicitatem moribus exprimunt. Istud autem suscipere, non tantum sonat, in hospitium suscipere: sed generalis videtur esse vox ad obsequium quodlibet vel corporale vel spirituale: vt dicatur suscipere quempiam, qui vlla in re eum adiuuat: quomodo cum apud Paulum dicitur: Suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos, in honorem Dei: est sensus, Adiuuate vosinuicem, vobis inuicem proficite, vosinuicẽ euehere ac promouere in bonis laborate. Rom. 15. ❡Expedit ei, vt suspendatur mola asinaria in collo eius.) Expedit ei, intelligi potest impropriè, ad hunc sensum: Dignus est talis, vt suspendatur &c. Vel sic: Vtile est illi ad expiationẽ grauissimi peccati, per mortis temporalis supplicium puniri, vt mortem euadat æternam quam commeruit. Vel ad hunc sensum: Melius illi fuisset ante scandalum hoc commissum, supplicio ignominioso vitam finire, quàm huc deuenisse, vt animam proximi scandalo suo perderet. Proculdubio enim, quod per se malum non est (cuiusmodi est temporaliter puniri) præferendum est, & magis optandum eo quod est per se malum, vt est scandalizare proximum. Mola autem asinaria, pro lapide molari accipitur, quomodo apud Marcum in Græco legitur λιθὸς μυλικὸς lythos mylicos: id est, lapis molaris. Quare autem hoc in loco dicatur mola asinaria, duplex ratio assignari potest. Vel enim ab asino circumagitante lapidem, asinaria mola dicitur, vt significetur lapidis magnitudo. Vel lapis inferior ille magnus immobilis, cui innititur superior qui agitatur ac terit, mola asinaria dicitur, quòd tanquam asinus pondus graue ferat: propter quod, etiam asinus molaris inuenitur appellari, quomodo asinum nonnunquam appellamus hominem ad ferendum onera idoneũ. ❡Necesse est enim, vt veniant scandala.) Non est intelligenda absoluta necessitas, quasi non possit efficere Deus, vt non sit vllum scandalum ante consummationem sæculi, aut quasi simpliciter non possint homines cum adiutorio gratiæ Dei (quam nemini constat deesse) sibi singuli cauere ab omni scandalo, si adnitantur proviribus: sed significatur, quid certo futurum sit, tali loquendi modo, ac si dicamus: Proculdubiò ita est futurum, semper ita se res habebit, non est quod expectes aliud. Sic enim cum omnino certissimè futurum aliquid significare volumus, dicere solemus: Oportet te hoc agere, necesse est vt facias. Sic & Apostolus ait: Oportet hæreses esse, cum tamen simpliciter nulla sit necessitas. ❡Bonum tibi est ad vitam ingredi debilem vel claudum.) Quid sit differentiæ inter debilem & claudum, diximus in annotationibus cap. 15. Pro eo autem quod nos habemus, cum vno oculo, vna est apud Græcos dictio μονόφθαλμος monophthalmus, quod Latine dicere possumus vnoculum, vel luscum, quomodo apud Marcum interpres vertit. Luscus enim est, non qui distortis aspicit oculis (hic enim strabus dicitur) sed qui altero caret oculo. ❡Venit enim filius hominis saluare.) Coniunctio (enim) non hanc partem cum proxime præcedenti connectit, sed ad idem caput refert ad quod pręcedẽs particula iungitur, vt sit ratio secunda ad idem propositum ostendendum, id quod in Elucidatione satis indicauimus. ❡Gaudet super eam magis, quàm super nonagintanouem quæ non errauerunt.) Non debet (magis quàm) hoc in loco accipi propriè, vt significetur comparatio duorum gaudiorum adinuicem, quorum alterum sit de oue iam inuenta, alterum de ouibus nunquam perditis, quorum illud sit maius isto: sed tantum significatur, speciali aliquo actuali gaudio affici pastorem pro inuẽtione ouis perditę, eo quòd eam inuenit, cuiusmodi speciale & actuale gaudium non habet de iis quæ non errauerãt: quomodo de filio prodigo dicere possumus, quòd de eò redeunte pater gauisus fuerit, magis quàm de filio qui nunquam patrem reliquerat, ratione specialis illius gaudii, quo in reditu filii perditi exultauit, quali nunquam de altero gauisus fuerat, qui nunquam patri abfuerat. ❡Si autem peccauerit in te frater tuus.) Peccat iuxta hoc domini verbum in me, non solum qui peccatũ tale cõmittit, quo meã personam offendit. Quid enim, si me vidente proximus Deũ aut alium offendat, & talis sim ego qui monendo possim proficere, nunquid non debeo corripere peccãtem, eo quòd in me non peccauerit? Peccat ergo in me, qui coram me peccat, cuius peccatum mihi est cognitum. Non autem quemlibet passim hoc domini verbum obligat, sed eos maxime qui spirituales sunt, & tales qui in admonendo & corripiendo valent proficere proximo. ❡Vt in ore duorum vel trium testium stet omne verbum.) Pręter expositionem in Elucidatione positam, potest hoc de adhibitione testium intelligi respectu delationis subsequuturæ ad Ecclesiam: videlicet vt si secunda vice monitus non obtemperet, corripiens vnà cum testibus ad Ecclesiam deferat negocium fratris, qui testes perhibebunt testimonium coram Ecclesia, quod monitionẽ priuatã admonitus contẽpserit. ❡Si duo ex vobis cõsenserint super terrã.) Gręce est συμφωνήσωσιν symphonisasin, quod verbum à symphonia venit, quod cõsonantia interpretatur. Vnde sensus est: Si duo ex vobis consonantiam habuerint, vel consonantes fuerint. Tracta videtur similitudo ab instrumentorum musicorum melodia, in qua cum est omnimoda symphonia siue consonantia sonorum, neque quicquam est dissonantię, est illa melodia gratissima hominũ auribus. Sic est & de oratione, qua multi quasi vno ore absque omni dissonantia in vnitate charitatis pro eodem orant negocio. Non enim

poteſt huiuſmodi oratio Deo non eſſe accepta. ¶ Vſque ſeptuagies ſepties.) Variè id accipitur. Vel vt ſignificetur numerus ſeptuagenarius ſepties replicari, ſiue numerus ſeptenarius ſeptuagies replicari, quod in idem redit. Septies autem ſeptuaginta vel ſeptuagies ſeptem, faciunt 490. Vnde ſeptuagies ſepties, valet 490. vicibus. Huic conſonat quod in Græco habetur ἑβδομηκοντάκις ἑπτά : id eſt, ſeptuagies ſeptem, quod manifeſte indicat ſeptenarii numeri per ſeptuagenarium multiplicationem. Aliter accipitur ſeptuagies ſepties, vt non indicetur multiplicatio numeri poſterioris per priorem, ſed tantum poſterioris ad priorem adiectio, ac ſi diceretur, ſeptuagies & ſepties. Priori modo interpretatur Hieronymus, poſteriori Auguſtinus. Quantum ad ſenſum attinet, perinde eſt quomodo intelligatur locus, cum ſit manifeſtum, numerum talem determinatum pro indeterminato eſſe poſitum, ad indicandum, quotieſcunque hominem offendi contigerit, toties debere offenſam dimittere ei qui offendit, neque odium vnquam aut vindictæ appetitum retinere in animo. ¶ Aſsimilatum eſt regnum cælorum homini regi.) Siue regnum cælorum hîc accipiamus pro gloria beatorum, ſiue pro Eccleſia, vt aliquando ſolet, ſiue pro Euangelio, vt alibi, non conuenienter ſecundum vim enunciationis dictum videtur, regnum cælorum eſſe ſimile homini regi, ſi in modo efferendi vis fiat. Vnde videtur ſecundum intellectum ſanum accipiendum, ac ſi diceretur: Sic ſe res habet cum regno cęlorum, ſicque agere oportet eos qui in regno Eccleſiæ conuerſari, vel ad regnum glorię peruenire deſiderant, quomodo parabola ſubſequens indicat, quæ eſt de homine rege &c. Significatur enim, ad cõſequutionem regni cæleſtis ita hominem ſe debere gerere, & ita agere, quomodo proponenda de rege parabola indicat. Vnde illud quod dicitur, aſsimilatum eſt, ſecundum mentem Saluatoris videtur ad totam narrationem parabolæ referri: quaſi dicat, regnum cælorum qualiter acquirendum ſit, vel quid requirat, vel quis ipſum conſequatur, ſequenti indicatur parabola, quæ eſt de homine rege. ¶ Patientiam habe in me.) Græce eſt μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί: id eſt, longanimiter age, vel longanimis eſto erga me: id eſt, patiens eſto, vel patienter age mecum, ſiue (vt habet communis lectio) Patientiam habe in me, aut patientiam oſtende, vel patientia vtere erga me. ¶ Videntes autem conſerui eius quæ fiebant.) Conſerui eius, vel qui fecit oppreſsionem, vel qui paſſus eſt. Nihil enim refert, vtrum dixeris. Si dixerimus, conſerui eius qui fecit oppreſsionem, maior eſt emphaſis, quod à propriis conſeruis accuſetur oppreſſor immitis. Si dixerimus, conſerui eius qui oppreſſus eſt, ſignificatur compaſsio erga miſerum. ¶ Narrauerunt domino ſuo omnia quæ facta fuerant.) Quum nihil actum ſit quod narraretur, niſi factum vnum improbum ſerui huius nequam, tamen dicit, Narrauerunt omnia quæ facta fuerant, perinde ac ſi multa & mira acta fuiſſent. Hoc autem loquendi modo ſolet rei magnitudo exprimi: aliquando quidem in malum, aliquãdo in bonum: quomodo etiam in primum caput annotauimus huius Euangelii, vbi dicitur: Hoc autem totum factum eſt, vt adimpleretur quod dictum eſt à domino per Prophetam &c. ad ſignificandum videlicet ſacramenti illius quod narrabatur magnitudinem. ¶ Omne debitum dimiſi tibi.) In Gręco additur pronomen illud, cum magna emphaſi. Omne debitum illud dimiſi tibi, quaſi dicat: Debitum illud tam magnum, decem milium talentorum, dimiſi tibi. ¶ Quoadusque redderet vniuerſum debitum.) In Gręco additur αὐτῷ ſibi. Quoadusque redderet totum vel omne debitum ſibi, nempe domino. Verum tantundem in lectione noſtra vulgata continetur, etiamſi non explicetur pronomen illud. Manifeſtum eſt enim, Deum non aliena à nobis exigere debita. ¶ Si non remiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo de cordibus veſtris.) Græci adiiciunt ad huius partis finem, peccata eorum : quod tamen ex alio loco hîc videtur adiectum, ex capite videlicet ſexto, vbi dicitur : Si enim non dimiſeritis hominibus peccata eorum, nec pater meus cæleſtis dimittet vobis peccata veſtra.

XIX. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Et factum eſt, cum cõſummaſſet Ieſus ſermones iſtos, migrauit à Galilæa, & uenit in fines Iudææ trãs Iordanem:

b & ſequutæ ſunt eũ turbæ multæ, & curauit eos ibi.

c Et acceſſerũt ad eũ Phariſæi tẽtantes eũ, & dicentes:

d Si licet homini dimittere uxorem ſuam, quacunque ex cauſa?

POſtquam verò cõſummaſſet Ieſus omnes hos ſermones, relicta Galilæa, vbi iſta docuerat, venit in partes Iudææ trans Iordanem. b Suntque eum inſequutæ turbę multę, partim ex iis qui prius cum illo fuerant, partim ex iis qui recenter ad ipſum ex locis vicinis vndiquaque, eius audito aduentu, confluebant. Quas turbas, iuxta ſuam conſuetudinem docebat verbum Dei, ac deinde infirmos quos apud ſe habebant, quoſque accipiendæ ſalutis gratia ſecum attulerant, curabat ab infirmitatibus ſuis. c Hic rurſum adſunt perſequutores Phariſæi, quos malitioſa inuidia non permittebat à Chriſti obſeruatione & perſequutione quieſcere: accedũt dominum turbas docentem atque curantem, non vt boni aliquid vel audiant vel videãt, vnde proficiant, ſed vt eum qui aliis prodeſſe cupit, interturbent atq; confundant, & proficere cupientium profectum impediant, quæ eſt cõſummata iniquitas. Accedunt itaque dominum, vt eum tentent quęſtione captioſa, quam parauerant, dicentes: d Quid tibi videtur? Num liceat homini dimittere vxorem, qualibet ex cauſa, vtpote non propter fornicationem ſolam, ſed propter aliam aliquam fœditatem aut diſplicentiam quam in vxore maritus inuenit? Qua quidem quęſtione ita ſtringere putabant dominum Phariſæi, vt exiſtimarent non poſſe eum euadere calumniam, quamcunque partem elegiſſet. Si enim dixiſſet, ita

licere, rationi visus fuisset contradicere: quæ ad iniquum iudicat, sic ex qualibet causa vxorem posse dimittere pro re futili ac nihili, ad solam viri phantasiam, & graue hinc illi prouenisset odium à toto muliercularum sexu, in quarum grauamen non mediocre illa cessisset responsio, quòd cum ipsæ ius nullum haberent etiam pro graui causa virum dimittendi, à viris tamen possent pro sola ipsorum phantasia, ad leuem quamlibet occasionem, repudiari. Si verò dixisset, id non licere, habebant paratam ex Moyse obiectionem, quam & postmodum obiecerũt.

a Qui respondens ait eis:

b Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculũ & fœminam fecit eos?

a Dominus autem dolosum sciens illorum animum, non statim tentantibus respondit per nudam affirmationem aut negationem, sed artificiosè suam aptauit responsionem, dicens: b Credo vos in lege peritos illud legisse quod in exordio Geneseos scribitur, quemadmodum Deus qui hominem creauit circa mundi initium, sexto die distinctionis rerum, non vnicum tantum sexum creauit, sed geminum, sexũ videlicet masculinum & fœmineum, eo quòd non esset bonum (ad speciei conseruationem & propagationem hominum) virum esse solum absque sexu fœmineo: propter quod, statim post creatum virum, de costa eius facit ei adiutorium simile sibi: id est, fœminã eiusdem cum viro speciei, quæ illi potissimum ad speciei multiplicationem & generationem filiorum debebat esse adiutorio, cum ipse id solus non posset. In qua creatione dum masculum & fœminam idem Deus creauit, ex quibus deinde omnis humana soboles procrearetur, & fœminam creauit ex viri costa, satis indicauit Deus vinculum arctissimum, quo adinuicem vir & vxor copulantur, quodque quasi vna caro esse debeant & vnum corpus.

c Et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem & matrẽ, & adhærebit uxori suæ:

c Dixit quoque Deus per Adam, post extasim raptus in spiritu, de vxore sua ita loquentem: Hoc nunc os ex ossibus meis & caro de carne mea. Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit vxori suæ. Propter hoc tam singulare vinculum, quod inter virum & vxorem Deus esse voluit & signauit, in hac formatione mulieris de costa viri (per quod indicauit vnam carnem esse debere virum & mulierem) propter hoc (inquam) vinculum tam singulare, quali nec patri nec matri homo alligatur, relicto patre & matre adglutinabitur vir vxori suæ:

d & erunt duo in carne una.

d & erunt simul adglutinati inuicem, tanquam vna caro, nexu inseparabili, per matrimonii vinculum, adeò vt censendi sint vir & mulier duo in vna carne, vt iam non sint duo prorsus carne diuisa, sed sint vna caro: quatenus videlicet neque per se vir neque per se mulier sufficit ad speciem propagandam, sed inuicem se adiuuare debent:

e Itaque, iam nõ sunt duo, sed una caro.

e simulque debet amborum caro tanquam vna caro conuenire, ad peragendum opus illud, cuius gratia geminum sexum Deus fecit ab initio: id est, ad generandum sibi simile, & ad propagandum speciem. Tali autem & tam speciali vinculo non est alligata proles parentibus: vt meritò ex diuina institutione, relictis parentibus, vir vxori adhærere debeat. Nam quãuis natura speciali vinculo, & eõdem forti, colligauerit prolem parentibus, quatenus proles ex paterni seminis decisione, maternique menstrui vel sanguinis administratione est genita, propter quod aliquid patris vel matris dicitur: non tamẽ est proles genita, caro ex carne, neque os ex ossibus, quomodo prima vxor os fuit ex ossibus, & caro de carne primi mariti: propter quod, non solum aliquid viri vxor dici debet, sed cũ viro vna eademque caro. Quod autem in primis his coniugibus sensibiliter Deus ita ostendit in opere, in typum esse voluit & signum cuiuslibet coniugii: vt ostenderet, quantum esset inter quoslibet coniuges vnitatis vinculum. Ex his itaque facile intelligitis astuti Pharisæi, quænam mea sit ad vestram quæstionem responsio, videlicet quomodò absurdum foret carnem vnam temere diuidere, sic & illicitum esse, coniuges (qui vna sunt caro) abinuicem pro qualibet causa diuidi.

f Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.

g Dicunt illi:

h Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij, & dimittere?

f Quod ergo Deus ita coniunxit, non tentet homo separare. Cum duos quasi vnum & vnam carnem ita ab initio Deus coniunxerit, non est homini licitum, sua temeritate coniuncta hæc quasi vnum abinuicem diuidere. Diuinæ nanque institutioni licitum non est contrauenire. g Hoc audito responso, illi quam in promptu habebant & præmeditati fuerant obiectionem fidenter proferunt, quasi indissolubilem: h Quid ergo (inquiunt) Moyses legislator præcepit in libro Deuteronomii, dare vxori libellum repudii, Deut. 28. sicque eam dimittere? Cuius hæc sunt verba: Si acceperit homo vxorẽ, & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius, propter ali

quam fœditatem, scribet libellum repudii, & dabit in manu illius, & dimittet eam de domo sua. Nónne tibi in his verbis videtur præceptum dare de dimisſione & libello repudii, idq́ue ex qualibet leui causa, tantum quia non inuenit mulier gratiam ante oculos viri, propter fœditatem quamlibet? Nónne euidens est, tuam responsionem contradicere legi, & eius latori Moysi facere iniuriam? Huic obiectioni cum authoritate respondit dominus:

Ait illis:

a Quoniam Moyses ad duritiam cordis uestri permisit uobis dimittere uxores uestras.

a Mendosè vos colligitis, & sophysticam ex verbis Moysi texitis ratiocinationem. Non enim Moyses simpliciter præcepit dimittere vxorẽ quacunque ex causa, neque hoc illius verba indicant: sed tantum permisit vobis vxores vestras dimittere, tanquam minus malum, propter duriciam cordis vestri, propter duram vestram ceruicem & cor rebelle durum atque inobediens, ob quod noluit expressam vobis dare prohibitionem de non dimittẽdis vxoribus: veritus maiora mala, vtpote vxoricidia, & veneficia aliaq́ue huiusmodi, ob vestram prauitatem, si vos prohibuisset vxores vestras dimittere. Vxorum igitur dimisſionem ex causa leui tantum permisit Moyses, tanquam minus malum, quomodo parentes filiis petulantibus & discolis in minoribus nonnunquam malis conniuent & conniuendo permittunt, ne si illa prohibeant in peiora incidant. Quod autẽ præcepit Moyses: istud est, vt cum quis omnino voluerit vxorem dimittere, non eam absque libello dimittat repudii. Hic repudiandi modus à Moyse pręceptus est, non ipsa repudiatio. Propter quod & Moyses vsque ad mẽtionem de libello repudii, absque præcipiendi vel imperandi modo loquitur, tantum sub conditione, dicendo: Si quis acceperit vxorem, & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius. Neque addit statim, repudiet eam, sed dicit, scribet libellũ repudii (supposita videlicet ipsius mala voluntate, quòd eam velit dimittere) atque ita dato libello repudii dimittet. Vos igitur Moysi verba peruertitis, existimantes eum præcepisse repudium, quod tanquam minus malum tantum permittit.

b Ab initio autem nõ fuit sic.

b Ab initio autem institutionis matrimonii non ita fuit, diuisio atque dimisſio ista non consonat primariæ institutioni cõiugii, quod instituit Deus in Adam & Eua, primis coniugibus, vbi vir & vxor indicantur vna esse caro, ac proinde debere virum adhærere vxori suæ, & econtrario: contra quam primariam institutionem faciunt, qui ita pro quauis causa dimittendas putant vxores.

c Dico autem uobis, quia quicunque dimiserit uxorem suã nisi ob fornicationem, & aliã duxerit, mœchatur.

d Et qui dimissam duxerit mœchatur.

c Amplius autem dico vobis, legis imperfectionem mea authoritate ad perfectum adducens, & quod illa ob cordis vestri duritiem tacuit apertè pro Euangelii libertate explicans, quòd quisquis suam vxorem repudiauerit, atque à se dimiserit, ex alia causa quàm ob fornicationem (ob quam licitũ est vxorem à se dimittere) quique sua repudiata duxerit alteram in vxorẽ, hic in adulterii statu se constituit, & mœchum se facit: & quoties cum ista posteriore rem habet, adulterium & mœchiæ actum exercet.

d Item & qui dimissam illam duxerit in vxorem, in adulterii statu se constituit, & mœchum se facit: & quoties cum illa rem habet, toties adulterium cõmittit. Nihil moror, quid lex permittat. Nolo mihi obiici, quòd Moyses repudium permittat, quòd etiam permittat eam quæ cum libello repudii dimissa est duci à viro altero in vxorem. Ego veni legem adimplere, volo iustitiam discipulorum meorum abundare supra iustitiam Scribarum atque Pharisæorum, & tanquam potestatem authoritatemq́ue habens ad consummandã legem Moysi, quæ illa propter duritiam cordis vestri tacuit, & non expressè prohibendo quadam necesſitate, ad vos à maioribus malis continendos, permisit, ego palàm pronunciabo, & apertè explicabo iis qui me sunt audituri amatoribus Euangelii mei: quoniam ad hoc missus sum.

e Dicunt ei discipuli eius:

f Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere.

g Qui dixit illis: Nõ omnes capiunt uerbum istud, sed quibus datum est.

e Discipuli his auditis, quæ tam videbantur ab eo quod imbiberant Scribarum & Pharisæorum dogmate aliena, multum quoque pro viris dura, vtpote libertatem magnã quam eis lex permiserat stringentia atque tollentia, quasi admirantes dixerunt præceptori: f Si ita se res habet inter virum & vxorem vt dicis, & si tam est firmum coniugii vinculum, vt propter nullam fœditatem neque morositatem, neque quodlibet vitium, nisi tãtum propter fornicationem, liceat viro vxorem dimittere, profectò graue onus & magni periculi res est, vxorem ducere aut viro nubere. Cogetur enim qui semel infœlicem coniugem sortitus est, in multa molestia & afflictione cum illa vitam ducere, posteaquam non nisi propter fornicationem licebit illam dimittere. g Qui respondens ait illis:

Verbum istud de abstinentia à coniugio, non omnes capiunt. Continẽtiæ tantæ ab omni re vxoria non omnes sunt capaces: non cuiusuis est hominis prorsus ab vxore & re vxoria continere, tametsi per se melius sit & magis expediens, quàm vxorem ducere: sed illi tantum hoc verbum capiunt, illi continentiam & castitatem huiusmodi amplexantur, quibus à Deo datur continendi donum, quibus hoc à Deo inspiratur, vt pro amore eius ad liberius diuinę seruituti vacandum, continentiæ propositum assumant, & prorsus à re vxoria abstinere decernant. Atq; iccirco quanuis magis sit expediens abstinere quàm nubere, pauci tamen continentiam amplexantur, plures sectantur nuptias, quod paucioribus illud detur sublimius donum. Non autem potest homini à natura vel à semetipso prouenire, vt ad illam continentiam (quæ donum est Dei) perueniat.

a Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt.

a Sunt enim eunuchi quidam, qui eunuchi nati sunt de matris suæ vtero, inde trahentes naturalem generandi impotẽtiam: qui tamen per hoc non capiunt nec assequuntur verbum illud cõtinentiæ. His enim quanquam natura negat generandi potentiam, continentiæ tamen donum dare non potest: quandoquidem possunt qui eiusmodi sunt, concupiscentia animi sese contaminare, non minus quàm ii qui sunt ad generandum potentes se commaculant corpore. Qui enim viderit mulierem ad concupiscendum eam, hic iam mœchatus est eam in corde suo. Matt. 5.

b Et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus.

b Sunt eunuchi secundi ordinis, qui à natura quidem non sunt eunuchi, sed hominum arte & opera, per membri naturalis excisionem, eunuchi facti sunt, & ad generandum impotentes redditi, cuiusmodi homines in deliciis haberi solent, & in magno precio, in aulis principum, solentque custodes assignari & seruatores puellarum nobilium, & regum atque reginarum cubicularii. Quibus licet hominis manus potentiam abstulerit generandi, non tamẽ dare potuit continendi virtutem, sed possunt æquè animo commaculari vt cæteri, quibus sunt corpora integra.

c Et sunt eunuchi, qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorum.

c Sunt verò eunuchi alii, non secundum carnem sed secundum spiritum, nõ apud homines, sed apud Deũ, qui neque à natura tales sunt nati, neque per artẽ tales facti: sed per voluntatem propriam semetipsos fecerunt eunuchos, propter regnum Dei: qui cum à natura possint non minus quàm cæteri hominum generationi intendere, ob amorem tamen perfectionis Euangelicæ & perfectæ diuinæ seruitutis, non ex vlla coactione, sed ex libera voluntate, sibiipsis abnegando atque etiam abiurando interdicunt eius rei vsum: neque solum externum actum, verumetiam omnem internum affectũ sic à se student repellere & elongare, vt imperpetuum nec videre velint mulierem ad concupiscendum eam in corde suo. Ad hunc autem gradum, neque natura potest adducere, neque manus hominis: sed ex dono liberalissimi in distributione donorum suorum domini, ad illum oportet peruenire.

d Qui potest capere, capiat.

d Sic autem semetipsum eunuchum facere, res grandis est atque difficilis, ac proinde non est omnium, sed qui potest capere capiat: probet seipsum vnusquisque ac videat, num tanto par sit negotio: videat si tam est promptæ ardentisque erga Euangelium voluntatis, vt pro eius amore velit prorsus interdicere sibi atque à se abnegare & deuouere vsum omnem actus coniugalis. Non enim tam est examinanda qualitas corporis aut natiuæ cõplexionis, quàm bonę voluntatis synceritas, & firmitas erga Deum bonæ fiduciæ. Ei enim qui bonæ est voluntatis & firmam habet in Deo fiduciam, etiamsi sit corpore ad venerem pronissimo, nihil erit impossibile apud Deum, omnia poterit in eo qui se confortabit: neque dubium quin fides illa quæ etiã montes transferre potens est, poterit item tentationibus omnibus illum superiorem reddere: præcipuè cum sit fidelis Deus, pro cuius amore seipsum eunuchũ facit, qui ipsum non patietur tentari supra id quod possit, sed cum tentatione prouentum faciet, vt sustinere possit.

e Tunc oblati sunt ei paruuli, ut manus eis imponeret, & oraret.

e Post hæc oblati sunt domino Iesu paruuli, vt manus ipsis imponeret, & super eos oraret, sicque eis benediceret: vt solet fieri benedictio, per manuum impositionem & adiunctam vocis orationem: quod ex parentum fiebat deuotione, reputantium benè fore suis filiis, eosque in bono magis profecturos, si tanti viri Deoque acceptissimi Prophetæ accepissent benedictionem.

f Discipuli autem increpabant eos.

f Discipuli autem indignum iudicãtes puerulorum benedictione occupari suum magistrum grauioribus intentum, simul quoque metuentes, ne nimium eum fatigarent improbitate & importunitate sua homines, si ita suos inciperent ad eum ad-

a Iesus uerò ait eis:
b Sinite paruulos, & nolite eos ꝓhibere ad me uenire.
c Talium est enim regnum cælorum.
d Et cum imposuisset eis manus abijt inde.

e Et ecce unus accedens, ait illi:
f Magister bone, q̄d boni faciam, ut habeā uitam æternam?
g Qui dixit ei:

h Quid me interrogas de bono?

i unus est bonus De⁹.

k Si autem uis ad uitā ingredi, serua mādata.
l Dicit illi: Quæ?
m Iesus autem dixit:
n Non homicidium facies. Nō adulterabis Non facies furtū. Nō falsum testimonium dices. Honora patrem tuum & matrem.
o Diliges proximum tuum sicut teipsum.
p Dicit illi adolescēs
q Omnia hæc custodiui à iuuentute mea:

ducere puerulos, increpabant & prohibere nitebantur eos qui offerebant illos. a Quod videns dominus, dixit zelantibus pro se non rectè discipulis: b Sinite puerulos illos ad me accedere, & ne impediatis illorum ad me accessum. c Plurimum enim in illis oblector, quoniam talium est regnum cælorum: hi mihi foris etiam in corpore imaginem quandam repręsentant internæ dispositionis electorum meorum. Tales enim oportet esse in spiritu, eos qui sunt accepturi regnũ cælorum, humiles videlicet, mites & simplices in malo, quas conditiones in puerulis istis videmus etiam foris relucentes, ex conditione ætatis. d Accedentesque ad se pueros amicè amplexatus est, & impositis manibus orationem fundens (vt mos est benedicentium) ita benedixit eis, ac benedictos blandè à se dimisit: exemplum relinquens spiritualibus hominibus, libenter benedicere pueris nondum vllo dolo vitiatis, vasculis adhuc puris, & nullo peccati fœtore inquinatis, ac proinde ad suscipiendum sacræ benedictionis effectum multum aptè dispositis. e Transeunte autem per viam domino adolescens quidam diues ac probæ indolis verbis ipsius cõmotus, quibus de regno cælorum multa iam antè docuerat, & grauia nonnulla proposuerat, interrogauit eum, dicens: f Magister bone, multa te audio docentem de regno cęlorum, & ipsius admodum frequenter te audio replicare mentionem. Accendit me proposita merces, allicit me ostentatum præmium, interrogo igitur à te, quod sit verum ac compēdiosum medium, quo ad vitam valeam pertingere. Dic mihi, quid boni debeam facere, vt ad vitam perueniam sempiternam regni cælorum? g Audiens dominus hac interrogatione se honorari, dum & bonus ipse appellaretur, & de bono interrogaretur per quod ad vitã deberet perueniri, vt nobis humilitatis formam monstraret, doceretque nos nõ in propria gloria oblectari, sed in Deum semper eam referre, ita respõdit, quasi amica quadam obiurgatione: h Quid me dicis bonum, & de bono interrogas? Quid me hominem, qui non nisi homo habeor, appellas bonum? & quid me de bono interrogas, quod faciendo vitam æternam acquiras? Hanc gloriam non mihi, vt homo sum, volo acceptare, sed in patrē referre. i Solus Deus verè, perfectè, & secundum essentiam suam bonus est, imò bonitas ipsa: aliorum autem præter eum nihil est per se & essentialiter bonum, sed tantum participatione bonitatis eius, quatenus videlicet de eius perfecta bonitate communicant quæ ab ipso creata sunt. Propter quod, omnis bonitatis gloria ad Deum referri debet, vt à quo procedit & effunditur in cætera. Neque igitur ego secundum quod homo (cuiusmodi habeor inter homines) boni nomen mihi à me arrogo, neque quicquam sic per se bonũ potest facere homo quo ad vitam perueniat, de quo bono tu me interrogas. Attamen tuæ quęstionis intentioni respondens, indicabo tibi, quibus mediis possis ad vitam regni æterni pertingere. k Si itaque vis vitam adipisci æternam, custodi mandata & præcepta Dei. l Ille ignorans si fortè singularia aliqua præcepta vellet Christus à se obseruari, rursum interrogat: Quę ista sunt mandata, quæ me vis obseruare vt vitam ingrediar? m Respondit dominus, Ea sunt quæ præcepit in lege Deus, illa quæ nemo non nouit, præcepta decalogi, in quibus sunt: n Non facies homicidium. Non committes adulterium. Non facies furtum. Non dices aduersus proximum tuum falsum testimonium. Honora patrem tuum & matrem, o &(in quo cætera omnia includuntur) Diliges proximũ tuum ex bono affectu, sicut teipsum: vt nihil illi facias quod non velis tibi fieri, & quicquid tibi velis fieri, id tuo quoque proximo libenter facias. Maximè autem illa præcepta quibus ad Deum ordinatur homo, quæ prima continet tabula, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies, &c. de quibus non dubium est quin debeant obseruari, volentibus ad vitam ingredi, posteaquam illa etiam requiruntur quę tantum erga proximum rectè disponunt hominem. p Audiens autem adolescens, non nisi communia decalogi præcepta sibi enarrari à domino, qui expectauerat alia quędam singularia mandata, non existimans perfectionis magistrum huiusmodi fore contentum, quæ erant omnibus obseruatu necessaria, in testimonio suæ bonæ conscientiæ fiducialiter respondit domino: q Hæc omnia domine, pro virili, vt potui, obseruare sollicitus fui à pueritia mea: ex quo cœpi vti ratione, ad horũ obseruationem diligenter annisus sum, ne quicquam eorũ transgrederer.

a quid adhuc mihi deest?

b Ait illi Iesus:

c Si uis perfectus esse
d uade, & uende omnia quæ habes,

e & da pauperibus,

f & habebis thesaurum in cælo,

g & ueni sequere me.

h Cum audisset autẽ adolescẽs uerbum, abijt tristis.

i Erat enim habens multas possessiones.

k Iesus autem dixit discipulis suis:
l Amen dico uobis, quia diues difficile intrabit ĩ regnũ cælorũ.

Expectabam alia quædam singularia & prędictis maiora atque grauiora te mihi propositurum. a Sunt ne alia maiora, quæ prædictis superaddita hominem reddant Deo magis gratum, & maioris esse faciant meriti in vita æterna, de qua interrogabam? Etiamsi maiora & plura mihi iniunxeris, quàm illa sint communia præcepta decalogi, paratum me offero animo ad suscipiendum ea. b Audiens hæc dominus, adolescentem istum vltra communem legem, omnibus obseruatu necessariam, plura & maiora requirere, benignè suscipiens hoc eius desiderium, viam perfectionis ei patefecit, dicens: c Si non contentus communi salutis, via ad maiora aspirans, perfectionem Euangelicæ vitæ desideras assequi, hoc sequere consilium: d Vade primum, ac omnia quæ in hoc sæculo habes stude distrahere, atque à te alienare, vt nihil in hoc mundo possideas temporarium, quod te post modum in Dei seruitute possit impedire, vel tuum animum post susceptam vitam Euangelicam sollicitare ad reditum vitæ prioris, aut vt minimum anxium & sollicitum reddere. e Neque verò à te alienabis bona tua externa in vsus vanos & superfluos, sed vendes ea: & precio accepto, distribues illud & erogabis in vsum pauperum atque egenorum, si in tua facultate fuerit bona tua diuendere: vt qui post hac ex misericordia & eleemosynę gratia de mensa domini disponis viuere, futurus pauper Euangelicus, ipse prior facias ex tua facultate misericordiã & eleemosynam mundi pauperibus. Nõ mihi sufficit, vt facultates hac illácque dispergas, in cognatos, amicos, & notos, non tuis opibus indigentes, à quibus postmodum speres tibi benefieri, cum tibi re qualibet opus fuerit, sic tibi loculos reseruando, & modo quodam spiritui sancto mentiendo (quod ex carnali affectu procedens, diuinæ seruitutis nõ est stabile fundamentum) sed hoc requiro, vt carnalem erga amicos & cognatos amorem exuens, pro Dei amore & Euãgelicæ perfectionis desiderio, omnes tuas facultates impẽdas in vsus pauperum, modo in tua sint potestate: alioqui affectus suffecerit. f Atque ita, ex hoc statim Euangelicæ perfectionis aggressu, thesaurum magnum tibi thesaurizabis in cælo, præmium bonum tibi hac distributione comparabis apud Deum, pro cuius amore tua omnia impendisti in pauperes: qui cũ non habent vnde tibi retribuant, ipse qui sibi factum putat, quicquid fit in ipsius nomine pauperi, reddet proculdubio tibi in retributione iustorum. g Quibus peractis, sic expeditus & nudus ab omnibus temporalibus bonis, abiecta omni spe huius sæculi, tanquam non imperpetuum vltra ad ipsum rediturus, veni & sequere me: esto mihi comes indiuiduus, mea imitare vestigia, vt secundum formam doctrinæ meæ & vitæ, tuam vitam instituas exemplar viuendi, rationem instituas, ex me in omnibus tuæ vitę formam sumas, in humilitate, mansuetudine, patientia, charitate, obedientia, labore, vigiliis, orationibus, paupertate, fatigatione, inedia, zelo Dei in docendo, prædicando, aliisque huiusmodi quæcunque in me conspexeris, in quo potissimum sita est Euangelica perfectio, ad quam præcedens illa exterior facultatum abdicatio quasi præparamentum quoddam est & dispositio præuia, sine qua non commodè possit apprehendi atque teneri. h Cum verò adolescens ista audisset, tam secundum hominis iudicium grauia & difficilia, de relinquendis & dispergendis in pauperes facultatibus, ac pauperis & afflicti Christi sequela, deiectus animo cessauit interrogare dominum: & quasi ad tantum ferendum onus impar, vel certè imparatus, abiit cum tristitia, quòd scilicet tam grauia audisset sibi proponi, quæ nimis durum iudicabat suscipere. i Ad quod vehementer adiuuit, diuitiarum multitudo. Erat enim adolescens iste multum diues: eosque difficilius erat, hoc eius animo persuadere consilium, quod perpendebat non posse impleri sine maxima carnalium amicorum atque cognatorum indignatione. Erat item (vt solẽt diuites) latius educatus, & delicatè vixerat in diuitiis: propter quod, arduum ei nimis videbatur, cũcta proiicere sæculi bona, & pauperi homini ne domum quidem habenti sese adiungere, sicque iuxta humanum iudicium necessitatis etiã corporalis periculo se exponere. k At dominus Iesus videns iuuenem post responsionem desistentem, & abscedentem cum tristitia, eo quòd nondum posset diuitias relinquere, hinc sumpta commoda occasione, quantum diuitiæ sint impedimentum à seruitute Dei ostẽdit, dicens: l In veritate dico vobis, quòd diues difficile ingredietur in

a Et iterum dico uobis: Facilius est, camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum.
b Auditis autem his, discipuli mirabantur ualde dicentes:
c Quis ergo poterit saluus esse?
d Aspiciens autẽ Iesus, dixit illis,
e Apud homines hoc impossibile est,
f apud Deum autem omnia possibilia sunt.
g Tunc respondens Petrus, dixit ei:
h Ecce nos reliquimus omnia:
i & sequuti sumus te.
k Quid ergo erit nobis?
l Iesus autem dixit illis: Amen dico uobis, quòd uos qui sequuti estis me,
m in regeneratione,
n cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ,
o sedebitis & uos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.

regnum cælorum: qui affectum & cor suum apponit diuitiis, difficultatem magnam & impedimentum sibi præstat perueniendi ad vitam æternam. Si enim cor penitus diuitiis quis apponat, ita vt earum amor atque fiducia præcedat amorem atque fiduciam erga Deum, proculdubio fieri non potest, vt talis vitam accipiat, nisi fiat alius. Si verò amorem quidem habeat quis diuitiarum suarum, verum non tantum quin superet amor & fiducia erga Deum, hic licet salutem possit assequi in eo statu (ob supereminentem Dei amorem) nihilominus propter affectum diuitiarum, difficultatem patietur, & impedimentum à Dei seruitute, ac proinde retinaculum illi est quoddam, à regno cælorum retrahens: idque magis vel minus, secundum quod affectus ille maior aut minor fuerit. Exemplum iam vidistis in hoc adolescente, probo alioqui nec omnino mali desiderii, quomodo diuitiarum affectu à proposita sibi via perfectionis statim tristis abscessit, quam forsitan gaudenti fuisset amplexatus animo, si non ipsum diuitiarum amor strinxisset.

a Et rursum (inquit) dico vobis, Facilius est restam nauticam, tam crassam & grossam, transducere per foramen exiguum acus, per quod vix tenue filum magno visus acumine transducitur, quàm diuitem in diuitiis confidentem, eisque cor totum super omnia apponentem, introire in regnum cælorum, si in eo statu permanserit, & nisi respuerit. Huiusmodi enim cum Deum non super omnia diligat, sed creaturam præponat creatori, erga creaturam habens amorem, & fiduciam amplius quàm erga Deum, non potest esse regno cælorũ dignus, nisi discat spem illam & affectionem prauam deponere, & Deum super omnia diligere. b His autem auditis, aduersum diuitiarum amorem tam acriter prolatis, admirabantur plurimum discipuli, nondum perfectè intelligentes cuncta verba Domini, & dicebant vel ad præceptorẽ vel adinuicem: c Ecquis poterit saluus fieri? Si tam in angusto est posita salus hominis, si tanta requiruntur, tam grauia humano iudicio, ad salutem consequendam, cuiusmodi huic adolescenti sunt proposita, & si ita damnantur diuites, neque omnino possint salutem consequi: quotus ergo quisque poterit adipisci salutem, cum penè omnes sectentur ex corde diuitias, & paucissimos sit inuenire qui ita sint parati ex animo cunctas spernere diuitias, easque diuenditas erogare pauperib⁹?

d Iesus autem huic discipulorum admirationi paucis respondens, ait: e In humana quidem facultate aut in hominũ viribus situm nõ est, saluari & vitam consequi, aut illa agere quæ sunt ad consequendam salutem necessaria. f Apud Deum autem, nihil est impossibile, vel difficile: & quæ ex semetipsis non possunt homines, ex Dei gratia vtique possunt. Vnde licet hominibus ex se durum sit aut impossibile sic omnia spernere & me sequi, iis tamen in quibus fuerit operata gratia Dei, non erunt hæc neque impossibilia neque multum difficilia. Quomodo enim sine Deo nihil potest homo, ita in Deo se confortante potest omnia. g Tunc Petrus arrepta fiducia ex verbis domini, gaudẽs in testimonio bonæ conscientiæ, quòd iam saltem cœpisset cũ suis consodalibus implere illud domini consilium de relinquendis omnibus & sequẽdo Christum, prædictorum occasione fiducialiter dixit domino:

h Ecce domine nos, iuxta consilium quod supra audiuimus te dedisse iuueni, omnia nostra ad vocem iussionis tuæ reliquimus: i omnibusque relictis, nudi & expediti te sumus hactenus sequuti, & passibus corporis te semper comitantes, & vitæ imitatione vel aliqua ex parte, vt potuimus, te præceptorem insequentes: sicque quod iussisti (vt arbitror) iam aliqua saltem ex parte, fecimus. k Quid igitur nobis erit præmii? Num certò expectanda nobis est salus & vita illa beata, quę expectatur in patria? l Respondens autem dominus, dixit: In veritate dico vobis, quòd vos discipuli atque Apostoli mei qui me ita relictis omnibus sequuti estis, m in consummatione sæculi, in nouissimo die resurrectionis & regenerationis (quando omnia innouabuntur, & omnes homines ad vitam nouam redeundo, in corporibus resuscitatis, reuiuiscent, velut regenerati ad immortalem vitam,) n quãdo veniet filius hominis ad faciendum iudicium, & tanquam iudex reuelabitur, sedens super sedem iudicii sui in gloria patris. o Tunc non solũ beatam ab eo accipietis retributionem, verumetiam in supereminenti dignitate & authoritate sedebitis super duodecim thronos iudiciarios, tanquam assessores mei & coniudices, approbatoresque meæ sententiæ,

iudicaturi duodecim tribus Israel, populum vniuersum Iudaicum, qui vobis credentibus & prędicantibus noluit in me credere, ac multomagis vniuersum quoque ex gentibus populum infideliũ: eos qui noluerunt vestræ prædicationi acquiescere vnà mecum condemnaturi, ob incredulitatem suam. Quomodo enim nunc super terram vobis sum relicturus, quasi vicariis meis & coadiutoribus prædicandi officiũ, simulque claues regni cęlorum, ligandi atque soluendi omnimodam potestatem: ita & in illo die authoritate vos pollere & præeminere faciã, ac dignitate sublimi effulgere, vt orbis iudices vnà mecum appareatis: sicque omnibus fiat palàm, non inanem fuisse vestram in terris authoritatem, & manifestè videant illi quos cõtempserant: vt quomodo nũc socii estis passionum & humilitatis meæ participes, ita tunc socii inueniamini consolationum & gloriæ consortes.

a Et omnis qui reliquerit domum, uel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrẽ, aut uxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum,

a Neque verò solis vobis aut vestri etiam similibus, futuris Ecclesiæ præpositis, pro meo amore cuncta relinquentibus, bona erit retributio (tametsi vobis specialis quædam dabitur excellentia dignitatis) verũetiam quisquis omnino fuerit, cuiuscunque conditionis vel infimæ, qui reliquerit quippiam externum, illudque ex affectu suo proiecerit, & à se abdicauerit, (ne ab eo impedimentum patiatur in obseruantia mandatorum meorum, aut ab Euangelicę vitæ perfectione distrahatur) vtpote domum, vel fratres aut sorores, patrem aut matrem, aut reliquos de cognatione sua: similiter vel vxorem vel filios, qui sunt alioqui natura coniunctissimi: denique agros aut vineas, aut alias huiusmodi possessiones, siue aliud quidlibet externũ: idque fecerit ob amorem & honorem mei nominis, vt externis illis abdicatis liberius mihi seruire aut meum nomen verbo aut exemplo prædicare posit, non ad vanam ostẽtationem aut aliud quidlibet, nisi propter nomen meum:

b centuplum accipiet,

b talis (inquam) centuplum accipiet etiã in pręsenti tempore: nimirum pro temporalibus rebus & caducis, quibus diu gaudere vel frui non possunt homines bona spiritalia sola verè bona & stabilia, quæ cẽtuplo & millecuplo, imò sine comparatione, sunt meliora & præstantiora quibuscunque temporalibus: quibus quidem spiritalibus bonis etiam in pręsenti tempore multo melius intus in conscientia reficietur & consolabitur, quàm in possessione cuiuscunque rei temporalis.

c & uitam æternam poßidebit.

c Post finitum autem huius vitæ cursum, gloriosam insuper accipiet, pro spretis mundi diuitiis, vitæ & gloriæ sempiternæ retributionem, vbi bonorum omnium erit perfecta satietas. Tam est vtilis negociatio, propter nomen meum, mundum ac mundi substantiam omnem relinquere: propter quod, iure non debuit iuuenis ille contristari, vos quoque meritò bene sperare debetis, & de vocatione vestra gaudere magnificè.

d Multi autem erunt primi nouißimi,

d Neque ego hic personam respicio, neque genus, neque aliud quicquam considero: sed quicunque pro meo nomine huius mundi bona reliquerit, & ex animo mihi adhæserit, hunc ego iam dicta remuneratione dignabor. Vnde fiet vt multi ex iis qui sibi videntur primi esse in regno cælorũ, efficiantur postremi: quemadmodum carnales Iudæi, qui in genere cõfidunt, atque hinc se quasi primos reputant, quemadmodum & verè sunt, si credere velint: hi tamen propter suam infidelitatem, fient nouissimi in regno cęlorum, id est, in ipsum non intrabunt, quoniam ipso se facient indignos.

e & nouißimi, primi.

e Econtrario verò, ii qui aliquando nouissimi fuerunt in regno cælorum, id est, alieni à testamento Dei & promissione patrum, nempe gentiles, efficientur apud Deũ primi in regno cælorum. Multi enim venient ab oriente & occidente, & recumbent in regno cælorum, cum Abraham, Isaac, & Iacob, sicque efficientur primi qui fuerant nouissimi. Filii autem regni eiicientur foras, sicque nouissimi efficientur qui primi fuerant.

ANNOTATIONES IN CAP. XIX.

NOn legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & fœminam fecit eos?) In Græco non legitur hominem, sed tantum, quia qui fecit ab initio. Non incongruè tamen adiectum est, supplementi gratia, quoniam aliquid omnino oportet subaudiri. Relatiuum autem eos, non debet referre hominem, sed coniuges, virum & vxorem, de quibus in proposita tentatiua quæstione Pharisæorum fit mentio. Illud quoque notandum, quòd in Græco masculus & fœmina per genus neutrum dicuntur ἄρσεν καὶ θῆλυ arrhen & thily, vt sexus magis indicetur quàm personæ, vt sit sensus: Fecit eos in sexu gemino, masculino scilicet & fœmineo, vt iungerentur inuicem & vna caro fierent.
¶ Et dixit.) Huius verbi suppositum accipiendum videtur ex præcedenti oratione, Deus qui ab initio

Genes. 2. creauit hominem in sexu gemino. Si autem quæras quomodo Deus id dixerit, cum Genesis secundo capite indicetur non esse verbum domini, sed verbum Adæ, in promptu est solutio, dixisse hoc dominum per Adam. In Prophetico nanque spiritu hæc verba Adam protulit, dicens: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: hæc vocabitur virago siue (vt vicinius Hebræam exprimamus lectionē) vira, quoniam de viro sumpta est. Propter hoc, &c. Verba autem ista Adam protulisse in Prophetico spiritu, satis manifestat Paulus Apostolus, cum in epistola ad Ephesios, post eadem adducta, subiungit: Sacramentum magnum est hoc. Ego autem dico in Christo & Ecclesia. Posset nihilominus pro supposito verbi, dixit: Christus accipi, vt sit quasi additio alterius dicti ad dictum prius, innuaturque Christus citare verba Adæ. ¶ Erunt duo in carne vna.) Græce est per accusatiuum εἰς σάρκα μίαν is sarca mian, id est, in carnem vnam. Verum accusatiuus cum huiusmodi præpositione apud Latinos solet nō raro per ablatiuum explicari, quomodo subinde εἰς τὸ ὄνομα, id est, in nomen, ponitur, pro in nomine. ¶ Quod ergo Deus coniunxit.) Signanter vtitur numero singulari, dicens: Quod Deus coniunxit, cum tamen de pluribus sermo fiat: quia videlicet de pluribus vt de vno loquitur, de coniugibus scilicet duobus vt de carne vna. Pro verbo autem, coniunxit, in Græco est verbum συνέζευξε synezeuxe, quod sonat, coniugauit, vel in vnum iugum coniunxit aut copulauit. ¶ Quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit mœchatur.) Exceptio illa, nisi ob fornicationem, sic accipi debet, vt solum referatur ad partem præcedentem, vt nihil significetur aliud adiectione talis exceptionis, nisi quòd propter fornicationem sit licitum vxorem dimittere. Non autem ad totam enunciationem potest referri exceptio, quomodo secundum proprietatem sermonis videretur accipienda. Nā si ad totum referretur exceptio, indicaretur, eum qui ob fornicationem dimisisset vxorē, & aliam duxisset non mœchari. Cuius contrarium indubiè verum est. Nam etiamsi ob fornicationem vxorem tuam dimiseris, non tamen alteram tibi licet ducere vxorem, quandiu prior illa vixerit. Quanquam enim propter vitiatam thori coniugalis fidem, liceat vxorem dimittere, vt non cum ea cohabites, neque coniugale debitum præstes, vinculum nihilominus coniugii permanet firmum & indissolubile, nisi per mortem alterius coniugum. ¶ Non omnes capiunt verbum istud.) Græce est χωροῦσι chorusi, similiter & in eo quod post sequitur: Qui potest capere capiat. Significat autem capere hîc non propriè intelligere, sed capacem esse, atque intra capacitatem comprehendere. Est ergo sensus: Non omnes cōprehendere possunt hoc verbum, vt intra se capiant & amplectantur illud: id est, non cuiusuis est, non quilibet ad hoc aggrediendum, ad statum tam sublimem suscipiendum sufficit. Cum autem dicitur: Non omnes capiūt verbum istud, pronomen istud, demonstrare videtur id quod dicebant Apostoli: Non expedit nubere: verbum istud scilicet, de non ineundo matrimonio, id est, cōsilium cælibatus quod discipuli verbis attigerant. ¶ Non expedit nubere.) Latino vsui est familiarius, tantum mulieribus hoc verbum tribuere. Nubit enim mulier viro sicut vir ducit vxorem. Verum propter inopiam, interpres Latinus & hîc & in plerisque locis aliis vtitur tāquam vocabulo communi viris & fœminis, vt idem sit nubere, quod nuptiis copulari, quomodo & sonat Græcum verbum γαμῆσαι gamisæ, quod similiter à nomine γάμος, gamos formatur, sicut nubere à nuptiis, vel econtrario. Sed & apud vetustos authores inuenitur nonnunquam nubere vsurpatum vt commune vocabulum. ¶ Sunt enim eunuchi, qui de matris vtero sic nati sunt.) Quidam accipiunt istud, per defectum membri genitalis à natiuitate deficientis, quomodo aliquando nascitur homo quatuor tantum digitos aut tres in vna habens manu, atque econtrario nonnunquam senos in vna manu habens digitos, iuxta materiæ abundantiam vel diuisionem, aut defectum vel conuiscationem innaturalem. Facilius autem intelligimus, eunuchos nasci, eos qui nascuntur frigidi & impotentes ad generandum, quam frigiditatem nimiam ex defectu caloris sufficientis in generatione contrahunt. ¶ Sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus.) Græcè habetur verbum passiuum à nomine eunuchus εὐνουχίσθησαν eunuchisthisan, ac si Latinè effícto vocabulo dicamus, eunuchizati sunt: hoc est, eunuchi facti sunt. Vnde patet, nomen eunuchi in communi lectione ad verbum, facti sunt, replicari debere, id quod & ipsa apertè monstrat sententia. Item & in eo quod sequitur: Qui seipsos castrauerunt, in Græco est verbum actiuum à nomine eunuchus εὐνούχισαν, eunuchisan, ac si dicamus eunuchisauerunt, id est, eunuchos fecerunt, siue castrauerunt. ¶ Discipuli autem increpabant eos.) Relatiuum ad sensum videtur referre, offerentes, non pueros. Quorsum enim pueros increparent nondū capaces reprehensionis, nescientes quid facerent? Idipsum Marcus apertius indicat, dicens: Discipuli autem comminabantur offerentibus. ¶ Talium est enim regnum cælorum.) Vigilanter nota, quòd non dicit istorum tantum, sed talium: vt indicet, non ætatis se requirere imperfectionem, sed innocentiæ potius & humilitatis imitationem. ¶ Quid me interrogas de bono?) Græce hoc loco legitur: Quid me dicis bonum? quomodo Marcus & Lucas habent, ex quibus forsitā mutatio fieri potuit, quemadmodum in aliis plerisque locis factum cōstat, maximè quòd sensus sit facilior, cū legitur: Quid me dicis bonum? Neque verò inter Matthæum ita dicentem: Quid me interrogas de bono, & alios duos, dicentes: Quid me dicis bonū, contrarietas vlla est. Fieri enim potuit vt vna quæstione simul vtrūque proposuerit, dicendo: Quid me dicis bonum, & de bono interrogas? quemadmodū adolescens bis fecerat in quæstione mentionem boni, dicens: Magister bone, quid boni faciam, &c. ¶ Facilius est camelum per foramen acus transire.) Quidam per camelum animal accipiunt, cui nō est possibile ob sui magnitudinem acum transire. Verum hoc modo comparatio ista de camelo per acus foramen, nullam habet gratiam, nullam habet apparentiam. Quando enim vllum animal per acum transit? Quare melior videtur aliorum sententia, qui intelligunt restam nauticam (qua solet alligari nauis) miræ spissitudinis. Atque ita maiorem habet gratiam proposita comparatio, quoniā solent fila per acus foramen traduci: neque obstaret quicquam huiusmodi camelo, nisi esset ipsius nimia grossicies, qua impeditur vt

omnino impoſsibile ſit ipſam per foramen acus tranſducere. ¶Vos qui ſequuti eſtis me, in regeneratione,cum ſederit filius hominis.)Particulam illam,in regeneratione,quidam connectunt cum præcedentibus,in hunc ſenſum:Vos qui eſtis me ſequuti nunc in regeneratione,in ea quæ per fidem eſt regeneratione ſpirituali,qui me ſequentes regenerati eſtis,in fide & adoptione filiorum Dei, vt credẽtes in nomine meo facti ſitis filii Dei: vos(inquam)in die iudicii,cũ venerit filius hominis, ſedebitis,&c. Alii autem iungunt cum ſequentibus,per regenerationem intelligendo tempus reſurrectionis & conſummationis ſęculi,quando omnia immutabuntur & velut regenerabuntur:quem modum vt magis veriſimilem nos in Elucidatione ſequimur,omiſſo altero. Vtraque tamen lectio probatos habet authores.
¶Multi autem erunt primi nouiſsimi,& nouiſsimi primi.) In Elucidatione hãc partem ad Iudæos & gentes indicauimus referendam,quomodo expreſſe id Lucas nobis aperit,apud quem cap.13.ſui Euangelii ita legimus peculiariter dictum Iudæis,Neſcio vos,vnde ſitis: Diſcedite à me omnes operarii iniquitatis.Ibi erit fletus & ſtridor dentium,cum videritis Abraham,Iſaac & Iacob,& omnes Prophetas in regno Dei,vos autem expelli foras.Et venient ab oriente & occidente & aquilone & auſtro,& accũbent in regno Dei.Et ecce ſunt nouiſsimi qui erant primi,& ſunt primi qui erant nouiſsimi.Commodè autem Saluator hoc loco iſta adiicere voluit,vt doceret, ſuas promiſsiones iam antè poſitas,generaliter factas eſſe omnibus,quicunque eius verbis fidem haberent,& præſtarent obedientiam, nulla habita ratione gentis aut carnalis originis.Poſſet nihilominus generalius pars iſta ad omnes accommodari,vt generaliter loquendo multos dicamus ex iis qui prius videbantur vel ad tempus fuerunt primi, poſtmodum fieri nouiſsimos,& econtrario,propter quorundam peccatorum cõuerſionem,& aliorum iuſtorum auerſionem.Verum prior ſententia videtur præferenda,vt magis apta textui, id quod ſubſequens etiam monſtrabit parabola.

XX. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Simile eſt regnũ cælorũ hoĩ patrifamilias q̃ exijt primo mane conducere oparios ĩ uineã ſuã. b Cõuẽtione aũt facta cũ oparijs,ex denario diurno,miſit eos in uineam ſuam.
c Et egreſſus circa horã tertiam, uidit alios ſtantes ĩ foro otioſos, d & dixit illis:Ite & uos in uineam meam, e & quod iuſtum fuerit dabo uobis.
f Illi autem abierunt. g Iterũ aũt exijt circa ſextã & nonã horã,& fecit ſimiliter. h Circa undecimã uerò exijt et ĩuenit alios ſtãtes,et dicit illis: i Quid hîc ſtatis tota die otioſi? k Dicũt ei: Quia nemo nos conduxit.
l Dicit illis: Ite & uos in uineam meam.

VT autem vel ad oculum videatis,quomodo erunt nouiſsimi primi & primi nouiſsimi, ecce craſſam vobis propono parabolam,cuius tandem applicatio id apertè monſtrabit. Ita eſt de regno cælorũ & in eius datione ſic agitur,quomodo per ſimilitudinẽ in ſequenti figuratur parabola,de homine patrefamilias,qui pro cultura vineę ſuę ſollicitus, ſummo mane exiit ad conducendum operarios, quos mitteret in vineam ſuam ad operandum. b Inuentiſque operariis pactum fecit cum eis ex denario diurno, inter eum & operarios conuentum eſt de certa mercede denarii,quem pro ſingulorum dierum operis reciperent: atque ita pacto inito & ſtatuta mercede, iuſsit abire eos in vineam ſuam. c Quibus emiſsis ad opus,nondum cõtentus paterfamilias,cupiens amplius coli ſuam vineam, poſt duas horas,(hora videlicet tertia ab ortu ſolis) egreſſus domum ſuam, & ad forum veniens,locum vbi ſtare ſolent qui ſuam locare volunt operam, inuenit ibi alios ſtantes, qui nondum ad opus erant conducti, & abſque opere ſtabant otioſi. d Et hos ille miſit operari in vineam ſuam,dixitque illis: Iam ſummo mane quoſdam præmiſi operarios in vineã meam, ite etiam vos & laborate in ea: e & ego vobis dabo quod iuſtum fuerit. Cum his autem conuentionem non fecit ex denario diurno,eo quòd non eſſet dies integra,neque proinde deberi eis videbatur merces laboris integra, ſed fidei ſuæ committi voluit preciũ, dicens: Quod iuſtum fuerit dabo vobis:quaſi diceret,vos tantũ ite operari,cæterum de precio mihi confidite, non fraudabimini. f Et illi non exigentes pactum,benefidentes verbo patriſfamilias, abierunt ad laborem. g Nec his contentus paterfamilias ſemper magis ac magis ſuam vineam coli deſiderãs,iterũ exiit domũ circa ſextam & nonã horas ab ortu ſolis,& ſimiliter fecit:veniens ad forũ,inuenit ſtantes quoſdã otioſos, eoſq; miſit in vineã ſub mercede bonę fidei. h Sed & circa vndecimã horã,quando iã occaſui erat dies proximus,& hora vnica reſtabat lucis,non deſiit pro ſua vinea ille eſſe ſollicitus:egreſſuſque ad forũ,inuenit alios ſtãtes illic abſq; opere,& dixit illis, quaſi per increpationẽ,quòd tã tarda hora necdũ quicquã eſſent operati. i Quid(inquit)totũ diẽ hîc ſtatis otioſi,nihil operis honeſti operãtes : iã dies ferè pertranſiit,iam eſt ſol occaſui proximus,& vos nihil adhuc operis feciſtis? k Illi ſe humili reſponſione excuſant,ac dicunt: Iampridẽ ad opus eramus parati,ſi quiſpiam nos conduxiſſet.Poſtea autẽ quàm nemo noſtram operam conduxit,non fuit nobis quod operaremur:atque hæc eſt cauſa noſtri otii. l Ille autem excuſatione accepta, dicit: Iam plures ad vineam meam operarios præmiſi,ite etiam vos,& nouiſſima ſaltem hac hora in ea laborate, ne totum diem tranſigatis in otio.

a Cũ sero aũt factum esset, dicit dominus uineæ procuratori suo:
b Voca operarios, et redde illis mercedẽ, incipiens à nouißimis usq; ad primos. c Cũ uenissent ergo q circa undecimã horã uenerãt, acceperũt singulos denarios. d Veniẽtes aũt primi, arbitrati sunt q plus essent accepturi. e Acceperũt autẽ & ipsi singulos denarios. f Et accipiẽtes murmurabant aduersus patrẽ familias, dicentes:
g Hi nouißimi una hora fecerũt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus põdus diei et æstus. h At ille respõdẽs, uni eorũ dixit: i Amice non facio tibi iniuriam.
k Nónne ex denario conuenisti mecum?
l Tolle qđ tuũ est, & uade. m Volo aũt & huic nouißimo dare, sicut & tibi.
n Aut non licet mihi quod uolo facere?
o An ocul⁹ tu⁹ nequã est, qa ego bonus sum?
p Sic erunt nouißimi primi, & primi nouißimi

q Multi enim sunt uocati, pauci uerò electi.

Atque his paterfamilias non dicit cum prioribus, Quod iustum fuerit dabo vobis, neque mercedis vllius meminit, quoniam vix quicquam illis videbatur deberi, qui sic nouissima hora ad opus accederent.

a Cum autem iam post horã vnam vespera facta esset, iustus domine vineæ nolens mercedem operariorum suorũ apud se permanere vsque mane, dixit procuratori aut dispensatori suo: b Conuoca operarios istos omnes, qui in vinea mea hodie operati sunt, & redde illis deputatam mercedem æqualem omnibus, incipiendo ab illis qui vltimo loco ad opus venerunt, atque ita perueniendo vsque ad eos qui venerunt primi: ita vt singulis des iuxta conuentionem cũ prioribus factã, neque minus nouissimis quàm primis. c Euocati igitur illi qui vltimi circa vndecimam venerant, acceperunt à procuratore singuli singulos denarios, quantum videlicet iuxta pactum dandum erat primis.

d Quod videntes illi qui primi venerant, existimabant se amplius accepturos, (posteaquam hi qui nouissimi venerant, tantundem accepissent) quàm sibi in pacto promissum fuerat. e Verum non iuxta illorum existimationem euenit, sed acceperunt ipsi æquale cũ postremis precium, singuli videlicet denarios singulos, iuxta initam conuentionẽ.

f Quam ob causam murmurauerunt aduersus patremfamilias, tanquam passi iniuriam, atque dixerũt: g Hi qui nouissimi venerunt circa vndecimam horam, tantùm vna hora fecerunt opus: & ecce parẽ illis nobiscum tribuis mercedem, qui à mane ad vesperam vsque operantes tulimus graue pondus, difficilem laborem totius diei, item & ęstus, vnde medio die feruescente sole afflicti & exusti sumus, cum interim hi neque fatigationem laboris neque æstum solis pertulerint? Videtur autem iniquum, vt non plus accipiamus nos qui pondus diei & æstus tulimus, quàm isti, qui vnica tantum horula operati, nihil passi sunt difficultatis. h Respondens autem paterfamilias ad vnum aliquem ex eis, qui præ cæteris murmurabat vehementius, dixit: i Amice, nõ est quod conqueraris aut indigneris aduersum me, quasi tibi facta sit iniuria. k Nónne cõuentio inter nos facta est ex denario diurno: super certo & deputato precio, quod tibi ego pro opere diei vnius pollicitus sum persoluere? Id ego tibi bona fide adnumeraui, nec fefelli in obulo. Quid igitur habes causæ aduersum me murmurãdi? l Accipe quod tibi fuit debitum, & abi contentus absque murmure. m Cæterũ, his nouissimis qui vna tantum hora sunt operati, volo ex mea liberalitate & benignitate dare æqualem mercedem: non quidem vt ex conuẽtione debitam, sed propter meam liberalitatem, quoniam sic mihi est placitum. Quòd si ita facere mihi placuerit, quis iure me possit reprehendere? n An non licet mihi de rebus meis facere ac disponere vt voluero? Quis mihi prohibeat de propriis bonis liberaliter ei cui voluero supra meritum persoluere? o Quòd si tibi est malus & nequã oculus, certè ego bonus sum: si tu inuidus es, non æquis oculis aspicere valens quod alteri impenditur bonum, certè ego inuidus non sum, sed liberalis donator, & libenter beneficus iis qui operantur cõfidentes in verbo meo. p Quomodo autem in hac parabola videtis primos & nouissimos æquari mercede, nec in retributione haberi rationẽ primi aut vltimi, cum æquam omnes portionem acceperint: sic & in regno cælorum res se habet, non erit consideratio qui primi fuerint operati in vinea domini, qui posteriores, qui nouissimi: non ideo potiores partes habebunt in regno Dei Adam & Noe, Abraham, Moyses, Dauid, quia in prioribus ætatibus missi fuerunt operari in vineam Dei: neque ideo erunt vestræ partes deteriores, quod nunc in ætate nouissima ad opus mittamini: sed erunt primi tanquam nouissimi, & nouissimi tanquam primi: quoscunque Dei benignitas vocauerit & elegerit, atque in labore vineæ inuenerit, sine discretione eodem vitæ æternę præmio remunerabit. Non item erit deterior conditio gentilium, qui ad ætatem vsque nouissimam ociosi stantes tunc demum vocati sunt, & in vineam missi, quòd tardiores venerint, modo fideliter se in opere patrisfamilias Dei gesserint. Neque erit Iudæorum conditio potior, q à principio in vineam domini patres eorum laborauerint, sed æquale erit omnibus præmium regni cælorum, quicunque meis verbis credentes obedientiam præstiterint. q Illud enim diligenter notandum, quòd licet multi sint ad vitam æternam vocati, pauci sint tamen ad eã electi.
Heb.1. Vocati quippe sunt omnes Iudæi, quibus tã multifariè multisq;

modis olim Deus est loquutus in Prophetis,ac nouissimè etiam in filio suo,ex quibus tamen admodum pauci sunt ad vitam electi:sic & in Ecclesia plerique vocantur ad fidem Christi & vitam æternam,qui tamen (quoniam non dignè ambulant vocatione sua) non eliguntur ad vitam ad quam sunt vocati,sed reprobati abiiciūtur:propter quod, nemo debet in aliquo sibi placere, ratione originis aut vocationis suæ, sed per fidem & obedientiam verborum meorum, certam facere vocationem suam, & curare vt sit non solum vocatus,sed etiam electus.

a Et ascendens Iesus Hierosolymā, assumpsit duodecim discipulos secretò, et ait illis:

a Et ascendens Iesus Hierosolymam futurum suæ passionis locum,secum assumpsit secretò & separatim à turbis duodecim discipulos siue Apostolos suos,quibus datum erat nosse secretiora mysteria, & ait illis:

b Ecce ascēdim⁹ Hierosolymā, & filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Scribis,& condemnabunt eum morte:

c & tradent eū gentibus ad illudendum,& flagellandū, & crucifigendum:

d & tertia die resurget.

e Tunc accessit ad eū mater filiorum Zebedæi cum filijs suis,

f adorans,& petens aliquid ab eo.

g Qui dixit ei:Quid uis?

b Ecce nos ascendimus Hierosolymam locum deputatum passioni & morti meæ, vbi patris permissione, & propria voluntate tradar ego in manus & potestatem hostium meorum, principum videlicet Sacerdotum atque Scribarum,qui me innocentem per inuidiam sine causa in suo consilio mortis reum iudicabunt: c ac deinde gentili potestati tradent, vtpote præsidi & ministris eius,à quibus suæ sententiæ exequutionem impetrare debebunt:gentibusq́ue traditus,illusionibus & opprobriis plurimis afficiar, & flagellis cædar, ac post omnia cruci affigar, in ea positurus animam,& mortem pro generis humani salute obiturus. d Verum post hanc transactam passionis humilitatem, quantocyus subsequetur resurrectionis gloria. Tertia nanque die victor à mortuis resurgam, ad vitā gloriosam & immortalem. Super his præmonitos vos esse volui,vt cum venerit hora & tempus,quando hęc implenda sunt,reminiscamini ista sic vobis prædicta,vt nō scandalizemini in passionibus meis:scientes,non ex impotentia,sed ex propria voluntate ista me pati, simul vt in passionibus meis spe futuræ & prædictæ vobis resurrectionis consolemini atque sustentemini, donec promissum adimpleam. e His auditis de resurrectionis gloria,filii Zebedæi (quorum fuit mater Salome) suspicantes post resurrectionem regnaturum Christum in gloria,tali forsitan quali eū viderant in monte transfiguratum,tacti ambitione quadam & gloriæ desiderio, matrē subornarunt,quæ pro eis petitionem apud dominum proponeret, pro assequenda in regno illo temporali quod somniabant gloriæ præeminentia. f Accedens itaque illa cum filiis ad dominum, exhibita ei reuerentia adorationis debita, generali petitione rogauit, in re aliqua quam erat postulatura exaudiri: quemadmodum particulare aliquid potissimum si magnum fuerit, postulaturi generalem solēt petitionem pręmittere. g Non statim autem Christus petitioni assensum dedit, licet multum esset ipsa dilecta & fidelis ministra quæ proponebat petitionem: sed ad examen voluit petitionem deducere, eamq́ue particularius explicari voluit: vt si quidem iusta foret, assensum præberet: sin minus, eam reprobaret,præstito eo quod foret vtilius: nos hoc exemplo suo instruens, non ob affectum aliquem carnalem petitioni minus æquè facile acquiescere, quantumuis sit propinquus aut charus is qui petitionem proponit, sed prius diligenter eam examinare,honesta ne sit & rationabilis,an minus. Stultum est enim, petitioni consentire,antequam exposita fuerit.

h Ait illi: Dic,ut sedeant hi duo filij mei, et unus ad dexterā tuā, unus ad sinistrā, in regno tuo.

i Respondens autem Iesus, dixit:

k Nescitis quid petatis.

h Interrogata itaque à domino quid postularet, mater filiorum illorum, respondit: Dic vt duo isti filii mei tibi iuncti sanguine & animo (nempe cognati, nepotes, & discipuli) primi sint apud te,& digniora apud te loca obtineant, cum post resurrectionem tuam regnabis super terram in gloria: pollicere nunc illis primatum & loca digniora præ cæteris tuis discipulis,quando apparebis in gloria,vt tanquam duo tibi dignitate proximi sedeant tecum, alter ad dexteram, alter ad sinistram tuam. i Quam petitionem ex ambitione quadam atque etiam ex ignorantia procedentē considerans dominus irrationabilem & vanam,non iam matri respondit petenti pro filiis,sed ad filios(qui matrem subornauerant, & velut per matrem loquebantur) increpationem direxit, qua eorum vanam postulationem corrigeret,& mutaret in melius:quomodo solent parentes filiis noxia inconsideratè petentibus, non postulata concedere,sed ea subinde quæ sunt postulatis contraria. k Vos(inquit)non intelligitis quid petatis,quoniam & per ignorantiam falso præsupposito innitimini, somniantes nescio quam temporalem in mundo gloriam post resurrectionem meam: & per ambitionem quendam vestra mo-

a Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?

b Dicunt ei: Possumus.

c Ait illis: Calicem quidem meum bibetis:

Actu. 12.
Apoc. 1.

d sedere autem ad dexteram meam & sinistram, non est meum dare uobis,

e sed quibus paratum est à patre meo.

Luc. 22. *f Et audiétes decem, indignati sunt de duobus fratribus.*

g Iesus autem uocauit eos ad se, & ait:

h Scitis quia principes gentium dominantur eorum, & qui maiores sunt potestatē exercent in eos.

i Nō ita erit ĩter uos.

k Sed quicunque uoluerit inter uos maior fieri, sit uester minister

l & qui uoluerit inter uos primus esse, erit uester seruus.

Ioan. 13.

uetur affectio, ad petendum huius mundi excellentiam, quam non expedit petere. Quoniam autem verè vos diligo, patris & præceptoris affectu vestram petitionem corrigens, docebo vos, quid magis petere debeatis, & de quo magis expediat cogitare. a Interrogo itaque vos, num calicem illum amarę paßionis atque mortis poßitis bibere, quem ego sum bibiturus? num vosipsos sufficientes iudicetis, ad paßionem & mortem consimilem pro meo nomine perferendam, qualem ego sum pro vestra salute perlaturus? Ad harum paßionum humilitatem mallem vos deflectere oculos, quàm ad regni terreni (quod vos somniatis) gloriam: & hoc potißimum volo vt hoc meditemini, quomodo meis paßionibus conformemini. b Illi quanquam non plenè omnino caperent, quid sibi vellet ille calix de quo interrogantur, fidenter nihilominus respondent: Possumus, confidentes videlicet quicquid tam dilectus præceptor prior faceret aut ferret, se quoque pro eius amore & in eius fortitudine posse ferre aut facere. c Ait illis dominus: Prædixeram ego vobis pauloante priorem paßionem, ac posteriorem resurrectionem: sed vos humilitatem paßionis prætereuntes, oculos defixistis in gloriam resurrectionis, atque ob hoc pro loci eminentia supplicastis. Ego autem verè vos diligens, in postulata temporali gloria nequaquam petitioni vestræ assensum præbeo: sed in contrarium vertens stultam postulationem, hoc vobis polliceor, quòd in paßionibus mihi aliqua ex parte conformes eritis, ac pro meo nomine paßiones perferetis: tu quidem Iacobe, caput tuum subditurus gladio: tu verò Ioannes, post multas perpessas persequutiones, in dolium mittendus feruentis olei, ac deinde in Pathmos insulam relegandus exilio. d Cæterum, ad dexteram vel sinistram meam sedere, præcellentiam illam apud me in regno meo, non est meum, secundum quòd homo sum, vobis dare ratione cognationis, ad eum modum quo vos tanqam cognati id ex parte carnis per sollicitationē matris obtinere arbitrabamini: e sed illi ad hanc dignitatem peruenturi sunt, illis dabitur à patre meo illa supereminentia, quibus ab ipso hoc paratum est, qui ad hoc prędestinati & pręordinati sunt, dignique fiēt per eius gratiam & sua merita, vt ad eam dignitatem subleuentur: cuiusmodi erunt illi qui pro amore calicem quem ego bibam prior, post me sunt bibituri: quibus ego dispo-nam, sicut disposuit mihi pater meus, regnum, vt edant & bibant super mensam meam in regno patris mei. f Vbi verò audissent decem alii discipuli, quæ duo filii Zebedæi per matrem postulassent, & quomodo illis respondisset dominus, indignati sunt aduersum duos illos fratres: & de eorum postulatione, quòd ipsi se voluerint per ambitionē quandam anteferri cæteris: neque satis æquo animo id ferre potuerũt, quod ad hoc tali artificio laborassent. g Iesus autem pius præceptor, discipulos omnes ad se conuocauit, vt illorum duorum fratrum ambitionē cupiditatemq́ue corrigeret, & cæterorum aduersum hos indignantem zelum (qui & ipse ex aliquo superbiæ fastu videbatur procedere) compesceret: vt eos ad mansuetudinem, humilitatem, & pacem informaret. h Dixitq́ue eis: Manifestum est vobis omnibus, quemadmodum terreni principes imperantes populis dominium exercent super eos, quorũ sunt principes: & qui in sæcularibus dignitatibus aliis sunt præpositi, potestatē exercent super eos qui sibi sunt subiecti, tãquam domi nos se gerunt, in exteriori pōpa, in ministeriis & stipēdiis quę suscipiũt à subiectis, & in potestate qua super eos liberè vtuntur, pręcipientes illis & ab illis exigentes quicquid penè voluerint. i Ne existimate, ad hunc modum debere rem inter vos geri, vt conemini alter dominari in alterum, neque similem putetis eam præcellentiam quæ erit in vobis discipulis meis: ita vt si quis ex vobis aliis præficiatur, putet ille sibi ad eum modum agendum esse erga cæteros, quomodo agunt principes terreni erga suos subditos: nequaquam tale exemplum ego dominus vester & magister vobis ostendi. k Sed quicunque inter vos voluerit esse maior, qui inter vos præcellentiam comparare sibi voluerit, debet eam per humilitatem comparare, omniumq́ue ex bono affectu minister fieri: l & qui primus esse voluerit inter vos, fiat ille seruus omnium, se ex toto corde infra omnes humilians: vt ex vera cordis humilitate & charitate nemini se pręponat, sed postponat omnibus pro amore Dei quodlibet, quanuis magnum & vile præbere ministerium. Exemplum enim dedi ego vobis, vt qualem me videri-

a Sicut filius hominis non uenit ministrari, b sed ministrare,

c & dare animam suam in redemptionem pro multis.

d Et egredientibus illis ab Hiericho, sequuta est eũ turba multa.

e Et ecce duo cæci sedentes secus uiam, audierũt quia Iesus trãsiret: & clamauerunt, dicentes:

f Domine, miserere nostri fili Dauid.

g Turba autem increpabat eos, ut tacerent.

h At illi magis clamabant, dicentes:

i Domĩe, miserere nostri fili Dauid.

k Et stetit Iesus, & uocauit eos, & ait:

l Quid uultis ut faciã uobis?

m Dicunt illi: Domine ut aperiantur oculi nostri.

n Misertus autem eorum Iesus, tetigit oculos eorum.

o Et cõfestĩ uiderũt, p & sequuti sunt eum.

tis inter vos dominum & magistrum, tales & vos sitis erga inuicem.

a Ego enim non ad hoc in mundum veni, vt ministerium ab hominibus susciperem, vt hominũ ministerio ad meam pompam aut magnificentiam vterer, aut ad potestatem exercendam in eos: b sed ad hoc veni ex patris obedientia, & syncera erga homines charitate, vt tam patri quàm hominibus ministrarẽ, circuiendo, prædicando, in multis laboribus atque molestiis, miracula faciendo, & alia huiusmodi (in quibus non aliud quàm ministrum me ostendo) c ac postremo etiam animam meam darem ĩ redemptionẽ pro multis: id est, propriam vitam temporalem impenderem, mortem voluntariè subeundo in precium redemptionis omnium electorum, quorum erit admodum mult⁹ numerus: quo ministerio aliud vilius & consummatius nullum exhiberi posit: hac in re exemplum vobis præbens ac docens, tanta humilitate præfulgere & charitate flagrare, debere illũ qui inter fratres maior fuerit, vt paratus sit etiam propriam vitam suam impendere pro salute fratrum suorum: qui animus proculdubio longè abest ab illo tyrannico & inflato spiritu, quo plerunque principes terrenos super sibi subiectos videmus eleuari. Vos ergo nolite asimilari illis. d Cum autem egrederentur præceptor pariter atque discipuli ab Hiericho, turba plurima illum comitabatur. Et ecce duo cæci iuxta viam per quam transiturus erat dominus, residebant, postulandæ eleemosynæ gratia, vt solent iuxta vias publicas considere mendici, vbi est eorum quæstus vberior.

e Hi vbi ex nimio turbæ tumultu insolitum aliquid deprehendentes, interrogassent de causa tanti tumultus, & murmuris sic agminatim præter morem transeuntium, ac didicissent ex transeuntium responso, quòd Propheta ille nobilis & insignis doctor Iesus, nemini iam præ fama virtutum suarum incognitus, transiturus erat, quasi tempus opportunum nacti recuperandi luminis, vocem qua poterant virtute eleuant, clamantes atque dicentes: f Domine, fili Dauid, Mesia noster, ex progenie Dauid, miserere cæcorum istorum. g Hanc vocem cum fortiter & incessanter inclamarent, præ magno consequendæ sanitatis desiderio, increpati sunt à turbis transeuntibus, quòd tam improbè (vt videbatur) vociferarentur: & tacere iusi sunt, ne tanto Prophetæ fieret irreuerentia, ex horum improbis & importunis clamoribus, quibus etiam ipse potuit impediri per viam docens, ne audiretur à circundantibus. h Illi verò increpati adeò non tacebant, vt magis etiam vocem exaltarent: timentes, ne fortè per horum prohibentium strepitum non audirentur à domino, sicque beneficium perderent quod summo affectu postulabant. i Orationem itaque suam cæci isti iterum iterúmque sine cessatione replicant, dicentes: Domine Mesia, fili Dauid, miserere cæcorum istorũ, & lucis tuæ impende eis beneficium. k Quorum fide & deuotione, quam tam forti & perseuerãti oratione satis testabantur, perspecta, stetit dominus, ad significandũ, quòd precibus illorum commotus esset, & misericordiam illis impendere disponeret. Et præcepit eos ad se vocari. l Qui cum accesissent, ad testimonium fidei & deuotionis eorum claritatemque miraculi, coram omnibus illos interrogauit, dicens: Orastis me, vt vestri misererer. Iã volo misereri. Quid ergo est quod à me petitis? m Illi non egentes deliberatione, nihil in rebus omnibus magis desiderantes, quàm oculorum lumen, sine mora responderunt, dicentes: Domine, petimus donari à te nobis visum, quo priuati sumus, sicque vt aperiantur ad videndum oculi nostri. n Motus misericordia pius dominus, quoniam rem non malam postulabant, vtpote in rebus humanis maxime necessariam, exaudiuit eos, & tetigit eorum oculos beatis manibus, tanquam instrumento eis vtens inhabitantis diuinitatis. o Et confestim ad tam efficacem contactum, visum receperunt, suntque aperti oculi antè clausi, vt distinctè viderent omnia. p Neque verò ingrati fuerunt illi accepto beneficio, neque statim dereliquerunt curatorem suum, sed tanquam cum oculis corporis, simul etiam mentis oculis illuminati, sequuti sunt eum, laudantes & glorificantes Deum pro accepto beneficio.

PARABOLAE DE LABORANtibus in uinea latior explanatio.

Patertamilias est Deus, vinea eius est populus eius siue Ecclesia, quę à primò iusto sumpsit initium, perduratura ad consummationem vsque sæculi. In hac vinea laborat quisquis in populo Dei operatur aliquid ad gloriam Dei. Qui modicam habet gratiam, si in seipso tantum laborat, à vitiis se custodiendo, & diuinam voluntatem adimplendo, in vinea hac vnum palmitē colit. Qui verò abundantiori præditus gratia, non sibi solum sed & aliis in Deo proficit, vel exemplo, vel verbo, vel pariter vtroque, non vnicū sed plures palmites colit. Vel generaliter in vinea Dei laborant, quicunque operantur opera Dei, & exequuntur quæ Deo sunt placita. Exiit primò mane Deus conducere operarios in vineam suam, quoniam à principio mundi Patres ad operandum bonum, tam in seipsis quàm in aliis, inuitauit præmio proposito æternæ vitę, quod erat redditurus suo tempore fideliter laborantibus. Idcirco conduxisse dicitur operarios in vineam suam, & conuentionem fecisse cum eis, certum aßignans eis præmium, quo fraudari non possent. Hora tertia iterum exiit, quoniam sicut in ætate prima, sic & in secunda (quę est à Noe vsque ad Abraham) similiter homines ad virtutis studium tam in se, quàm in aliis inuitauit. Similiter fecit hora sexta & nona: id est, diuersis temporum distinctionibus, quarum prior ab Abraham protenditur vsque ad Moysen, & posterior totum tempus legis complectitur vsque ad Christi aduentum. Cum solis autem primis dicitur conuentionem fecisse paterfamilias, cum cæteris conuentionem non fecit: quia ab initio omnibus æqualem mercedem dare disposuit, propter quod conuentionem non renouauit. Circa vndecimam horam paterfamilias speciali modo exiit, filius quidem de sinu patris veniens, pater verò filium de sinu suo in mundum mittens in plenitudine temporis, quando aduenit hora nouißima & finis sæculorum. Inuenit alios qui vsque tunc ociosi steterant: id est, gentiles qui olim in vitiis consenuerant, & in idololatria penè ab initio vixerant, nunquam diuinis intenti operibus. Hi à patrefamilias increpantur, quoniam per Christi & Apostolorum prædicationem redarguti sunt de infidelitate & ignorantia. Illi se à nemine conductos dicunt, quoniam veritatis doctores & Prophetas non habuerant, qui eos cultum Dei docuissent. Alioqui iam diu ad opus abiissent in vineam domini, si conducti fuissent. Quòd statim conducti abeunt, signat, gentes in temporis plenitudine in ætate nouißima alacriter obedisse Euangelio. Cæteris omnibus hactenus dictum fuit: Quod iustum fuerit dabo vobis. His autem de præmio nihil dicitur, vt significetur, gentes non ex vllo debito (eo quòd nullam promißionem acceperant) sed ex mera gratia misericordiam consequutos & hæreditatem vitæ æternæ: cum Iudæis quodammodo ex debito, ratione promißionis factæ Patribus, videretur dandum præmium: quemadmodum pulchrè Apostolus

Rom. 15. ait: Dico autem Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis (id est, populi Iudaici) propter veritatem Dei, ad confirmandas promißiones Patrum: gentes autem super misericordia honorare Deum. Hora duodecima nemo vocatur ad laborem, sed omnes ad accipiendum laboris stipendium conuocantur: quoniam in consummatione sæculi (quę per horam duodecimam nouißimam & vesperam significatur) nemo ad laborem vocabitur, sed ad remunerationem omnes vocabuntur. Non enim erit vltra tempus operandi, sed fiet tantum pro operibus prioribus retributio. Omnes simul vocantur ad remunerationem, quoniam in vno die omnes accipiemus retributionem secundū opera, idque in sero aut hora duodecima, quæ est diei terminus: id est, in consummatione sæculi. Committit autem paterfamilias nego-

Ioan. 5. cium retribuendi procuratori suo, quoniam dedit pater filio potestatem iudicium facere, iudicemque

Actu. 10. constituit eum viuorum & mortuorum. Ad hunc procuratorem singuli veniunt, quoniam omnes exhi

Ro. 14. beri oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque quæ gesit in corpore. Veniunt vltimi simul

2. Cor. 5. cum primis, nec prius accipiunt retributionem primi quàm nouißimi, quoniam simul omnes sistentur eius tribunali, & simul accipient retributionis præmium. Denarius ille qui in pacto erat promissus primis tantum, qui summo mane conducti fuerant, singulis datur, etiam nouißimis: quoniam idem præmium vitæ æternæ quod primis illis promissum fuerat, æquè accipient qui in fine sæculorum laborauerunt in vinea domini, atque ii qui in mundi exordio. Nihil enim apud Deum facit prioritas temporis. Quòd à nouißimis iubet paterfamilias incipi, non ineptè accipitur ad significandum abundantiam gratiæ, quæ data fuit in plenitudine temporis: per quam, ex vltimis illis quidam plus etiam prioribus laborauerunt in vinea domini: propter quod, non immeritò priores sunt in retributione: quemadmodum sancti Apostoli, & plerique successores eorum similes. Primi putant plus se accepturos, & vbi non amplius accipiunt quàm nouißimi murmurare dicuntur, non ad significandum quòd in die retributionis vlla erit in beatis murmuaratio aut displicentia, quæ mereatur tāquam ex inuidia profecta redargui: sed hoc tantum videtur similitudine ista significari, quòd secundum humanum iudicium videatur istis qui sic in fine temporum primum vocati sunt non tantum deberi præmium, quātum illis qui in mundi initio, ac postea sub legis tempore: quoniam secundum humanum iudicium videtur æquum, vt populus Israeliticus qui semper à progenitoribus Dei cultor fuit, & in vinea ipsius laborauit, singulare acciperet præmium, præ gentium populo, qui in plenitudine temporis primum in vineam Dei venerunt, filii idololatrarum, qui in vinea domini non laborauerant: ac proinde illi primi ius quoddam videntur habere conquerendi, de æqualitate præmii. Dicunt primi se pondus diei & æstus tulisse, vel quia primi illi Patres longißimam vitam in huius mundi miseriis vixerunt, ac deinde per multum tempus in lymbo fuerunt detenti: vel quia cum posteris suis ad finem vsque in Dei operibus laborauerunt, cum nouißimi tantum vna hora fecerint: id est, non à parentibus cultores Dei fuerint, sed tales primum facti in plenitudine temporis. Responsio domini talem increpat cogitationem, & nullam ostendit priores Patres causam habere querelæ, de eo quod ad eandem retributionem admittat postremos: neque indignari debere mercedem dispensanti, neque inuidere æqualem mercedem accipientibus, sed illius potius libera-

litatem collaudare,horũ autem bono congaudere:quomodo & facient in retributione Patres illi primi,ſuper nouiſsimorũ ex Dei liberalitate ſaluatione plurima afficiendi conſolatione,& ſuperabundantem eius collaudaturi miſericordiam.Sic fiunt nouiſsimi primi,& primi nouiſsimi:id eſt,in retributione æquantur qui primi laborauerũt & qui nouiſsimi: propter quod,neque Iudæi in genere debent confidere,neque gentes propter genus metuere,quanuis in vltima hora conducti fuerint: ſed quiſque viriliter agere debet,vt poſtquam vocatus fuerit, fiat etiam electus . Non enim omnes vocati electi erunt, ſed ex multis vocatis pauci eliguntur,qui ſe poſt vocationem in opere ſtrennuos exhibuerint.

ALIA EIVSDEM PARAbolæ expoſitio.

EXponitur aliter hæc parabola,de diuerſis humanę vitę ætatibus.Quoſdam enim homines Deus primo mane conducit in vineam ſuam, quos videlicet in ipſa ſtatim pueritia ad ſeruiendum ſibi vocat . Alios circa horam tertiam, quos in adoleſcentia.Alios circa horam ſextam,quos circa ætatem mediã,quando ad ſummum roboris proficit homo : quemadmodum ſol hora ſexta in ſummo eſt ardore ſuo. Alios circa horam nonam:id eſt,in ſenectutis initio,quando iam incipit vigor corporis diminui: quemadmodum ſolis ardor hora nona imminutus cernitur . Circa vndecimam verò horam (quæ eſt prope finem diei) conducuntur,qui ad ſeruiendum Deo in ætate decrepita,vita fini proxima, vocantur.Hos autem nouiſsimos vocatos contingit interdum primos fieri, ſi tanto diligentius vocati ſe exerceant in operibus Dei , quanto tardius ſe veniſſe cognouerint: quemadmodum latro in cruce moriens,in extremo penè vitæ articulo vocatus fuit,qui tamen ex primis in retributione fuit. Econtrario quoque primos ſubinde videmus fieri nouiſsimos,dum ii qui in ætate minori Deo ſeruierant,poſtmodum ſeducti ab eo recedunt,& vel concupiſcentiæ carnis, vel auaritiæ,vel ſuperbiæ,Deo relicto,inſeruiunt.Propter quod,non debet quaſi certus confidere qui à pueritia Deo ſeruiuiſſe ſe meminit:quoniam qualis ſit futurus,ignorat:neque deſperare debet qui ætatem priorem ocioſè conſumpſit , ſi vel reliquum vitæ ſuæ tempus Dei operibus ſeriò velit impendere, quoniam magnæ affectionis ſtudio poteſt æquari prioribus.

ANNOTATIONES IN CAPVT XX.

EX denario diurno.) Græce eſt ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν ſubaudi κατὰ cata:hoc eſt,ex denario ſecũdũ diem,vel per diem:quod pulchrè interpres Latinus vertit,Ex denario diurno . Quemadmodum enim annuam mercedem dicimus, quæ pro opere totius anni perſoluitur,ſic denariusdiurnus dicitur,qui pro vnius diei opera ex pacto perſoluitur. ¶Vidit alios ſtantes in foro ocioſos.) In foro inueniuntur operarii,iuxta conſuetudinẽ qua in loco publico ſe exhibent operarii,vt ad labores conducantur ab indigentibus eorum opera:quomodo ad forum merces aliæ adferuntur,vt qui neceſſe habent ſibi eas comparent. ¶Quia nemo nos conduxit.Dixit illis: Ite & vos in vineam meam.) Poſt hoc addunt Græci codices vulgati:Et quod iuſtum fuerit,reddam vobis.Verũ id veriſimile eſt ex parte mox præcedente,vbi conducebantur illi circa horam tertiam,huc eſſe tranſlatum. Melius eſt non addi, etiam ratione ſignificationis,vt ex applicatione iam poſita liquet. ¶Acceperunt ſingulos denarios.) Græce eſt ἀνὰ δηνάριον ana dinarion:id eſt,per denarion: quod Latine dicitur:Acceperunt ſinguli denarium,vel ſingulos denarios, vel ſinguli ſingulos denarios. ¶Hi nouiſsimi vna hora fecerunt.) Poſitum eſt,fecerunt,pro laborauerunt,vel operati ſunt,aut in opere fuerunt. Vel poteſt intelligi accuſatiuus,opus.Sic & in Græco eſt ἐποίησαν epiiſan, quod nihil aliud ſonat quàm fecerũt. ¶Qui portauimus pondus diei & æſtus.) In Gręcis codicibus legitur,τὸ βάρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸν καύσωνα,hoc eſt,pondus diei & æſtum.Vnde poteſt æſtus accipi,vt accuſatiuus numeri pluralis . Sententia tamen integra & eadem manet,ſi per genitiuum legamus:pondus æſtus,id eſt,difficultatem æſtus. ¶An oculus tuus nequam eſt,quia ego bonus ſum?) Poteſt hoc ita intelligi : An tu propter meam bonitatem moueris erga cooperatores inuidia?Nunquid mea bonitas & liberalitas tibi fieri debet in occaſionem inuidię & murmurationis erga proximum tuum?Nos autem in Elucidatione ad hunc modũ explanauimus:Si tu maliuolus es & inuidus,ego certè tui non ſum ſimilis,ſed bonus ſum,liberalis & beneficus.Per oculum autem malum intelligitur inuidia,quæ non æquis oculis aſpicere patitur hominem bona proximi: & hũc oculum malum Marcus cap.7.ſui Euangelii expreſſè cum reliquis malis commemorat,dicens:Abintus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt,adulteria,fornicationes,homicidia,furta,auaritiæ,nequitiæ,dolus,impudicitiæ,oculus malus,blaſphemia,&c. ¶Multi enim ſunt vocati,pauci verò electi.) Vocati,& electi,nominaliter accipienda ſunt, id quod in Græco eſt euidens,vbi ponitur, κλητοὶ & ἐκλεκτοί,quæ manifeſtum eſt nomina eſſe,non participia. ¶Aſſumpſit duodecim diſcipulos ſecretò.) Secreto,id eſt, ſeparatim vel ſeorſum.Græci autem addunt,in via. ¶Tunc acceſsit ad eum mater filiorum Zebedæi.) Ex Marco manifeſtum fit, matrem à filiis fuiſſe ſubornatam, & ſimul cum matre acceſsiſſe filios.Nam ille de filiis tantum loquitur, nec matris meminit. Indicat etiam hoc ipſum, quod dominus increpationem dirigit ad filios,non ad matrem,dicens: Neſcitis quid petatis. ¶Adorans & petens aliquid ab eo.) Intelligitur generalis petitio præuia , quemadmodum Marcus introducit filios ita dicentes : Magiſter,volumus, vt quodcunque petierimus facias nobis. Sic autem ſolent poſtulaturi

prius generaliter proponere postulandi propositum, ac deinde id quod postulare volunt particulariter
exponere. Quemadmodum Bethsabææ legimus apud filium Salomonem deprecaturam pro Adonia,
in ipso aggressu dixisse filio:Petitionem vnam paruulam ego deprecor à te,ne cõfundas faciem meam.
Respondente autem rege filio: Pete mater mea,illa intulit. Detur Abisac Sunamitis Adoniæ fratri tuo
vxor. ¶Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?) Græci hîc addunt: Et baptismo quo e-
go baptizor baptizari? Quemadmodum & in eo quod sequitur, Calicem quidem meum bibetis,adii-
ciunt:Et baptismo quo ego baptizor baptizabimini. Verum ista ex Marco huc videntur allata.
¶Non est meum dare vobis.) Quidam vim faciunt in illa dictione,vobis:vt sit sensus, Non est me-
um dare vobis qui ambitiosi & elati videmini,aut vestri similibus:sed quibus à patre paratum est.Ve-
rum quod in Elucidatione diximus,est verisimilius:vt vis fieri intelligatur in pronomine,meum,secun-
dum intellectum illic expressum.Pro quo etiam facit quod in Græcis exemplaribus,vobis,non legitur,
sed tantum:Non est meum dare.Atque ita in eo quod sequitur,Sed quibus paratum est à patre meo,vi
detur subaudiendum orationis complementum,hoc modo:Quibus à patre meo paratum est,illi acci-
pient,vel illis ego dabo.Illis autem à patre quid paratum dicitur,qui ad hoc à patre prædestinati atque
Mat. 25. præordinati sunt:quemadmodum alibi dicitur,Venite benedicti patris mei,possidete paratum vobis re
1.Cor. 2. gnum ab origine mundi: id est,ad quod ab æterno prædestinati atque præordinati estis . Et apud Pro-
phetam,Oculus non vidit,nec auris audiuit,quæ pręparauit Deus diligentibus se.Manifestum est autē
hoc in loco,sedere ad dexteram & sinistram,priorum tantum locorum occupationem significare.
¶Principes gentium dominantur eorum.) Relatio est non ad nomen , in quo ab antecedente relati-
uum dissonat genere:sed ad rem fit relatio,vt sit sensus,eorum populorum vel hominum subiectorum.
InGręco autem legitur,κατακυριεύουσιν ἀυτῶν catakyriefousin afton:quod si plenè exprimatur,sonat,do
minantur in illos,vel super illos, vel aduersum illos, tanquam præualentes & potestatem habentes co-
gendi eos ad quod voluerint.Sic & pro eo quod sequitur, potestatem exercent inter eos, Græce habe-
tur κατεξουσιάζουσι ἀυτῶν,id est,potestatem habent vel exercent in eos,vel super vel aduersum eos,præ-
ualentem videlicet potestatem,qua ipsos possint ad parendum cogere. ¶Filius hominis nõ venit mi-
nistrari.) Id est,non ad hoc venit,vt sibi ministraretur,vt ministerium susciperet,sed vt ministraret no-
bis.Dicitur autem animam suam dedisse in redemptionem tantum pro multis, non autē pro omnibus,
Mat. 26. quemadmodum & alibi dicitur,Hic est sanguis meus noui testamenti,qui pro multis effundetur,in re-
missionem peccatorum : non quia passio Christi efficax non fuerit ad saluandos omnes , sed quoniam
non omnes erant eius fructum cõsequuturi, propria impediente infidelitate atque malitia.Propter hoc
tantum dicitur, pro multis, electis videlicet, in quibus ipsius passio fructum erat acceptura. ¶Duo
cæci sedentes secus viam,audierunt quia Iesus transiret.) A quibus & quomodo istud audierint cęci,de
transitu Christi,Lucas aperit:qui dicit,cæcum audientem turbam præterire,interrogasse à prætereun-
tibus,quidnam hoc esset,ac deinde ex responsione audisse quòd Iesus Nazarenus transiret. ¶Et con
festim viderunt.) Viderunt hîc ponitur,pro visum receperunt,vel videntes facti sunt: vt non tam viden
di actus illis datus significetur,quàm videndi potentia.Nam videntem interdum ab actu videndi dici-
mus,interdum à naturali ad videndum potentia:quomodo etiam dormientem hominem dicimus viden
tem,id est,visum habentem,sicque hoc loco,viderunt,accipiendum est, cum Græce sit ἀνέβλεψαν aneu
lepsan,quod proprie significat,visum receperunt,vel videntes facti sunt . Significat enim verbum istud
reditum à priuatione in habitum.Dicuntur autem cæcorum oculi esse clausi,etiamsi oculorum oprecu
la aperiantur more videntium, quando per ipsos nihil possunt videre : quemadmodum per clausam fe-
nestram nihil videri potest. Aperiri vero dicuntur oculi, dum visus restituitur : quoniam per eos videri
possunt quæ foris sunt, quasi fenestris apertis, & lumen iam præbentibus, quæ prius clausæ nihil præ-
bebant luminis.

XXI. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Et cum appropinquassent Hierosolymis,
b & uenissent Bethphage ad montem Oliueti.
c Tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis:
d Ite in castellum quod contra uos est, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: soluite, & adducite mihi.
e Et si quis uobis aliquid

CVm autem ab Hiericho iter prosequētes dominus cum discipulis & turbis,appropinquare inciperent Hierosolymis, b iamque venissent Bethphage , vicum situm iuxta montem , ab oliuarum copia appellatum Oliuetum, c sciens dominus in proximo instare passionis horam ante quā implenda erat Prophetia quædam de glorioso ipsius in Hierusalem aduentu multo antè prænunciata , tunc misit duos ex discipulis suis,Petrum & Ioannem,dicens eis: d Ite in vicum aut pagum vicinum,qui è regione siue ex oppositovestri situs est:quo cum introieritis,inuenietis in ipsa statim publica via asinam quandam alligatam,& cum asina simul etiam pullum:quæ iumēta cum inueneritis,confidenter in verbo meo soluite, & ad me huc adducite. e Et si quis vobis contradixerit,interrogans quā ob causam asinam alligatam soluatis, cuiꝰ authoritate id faciatis,aut quò eam velitis abducere, aut huiusmodi aliquid, vos illis respondete: Dominus misit nos huc,& ita iussit, vt solueremus ea,iumentum

dixerit, dicite, quia dominus his opus habet.
a Et confestim dimittet eos. b Hoc aũt factũ est, ut adimpleretur quod dictũ est per Prophetam, dicentem:
c Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus uenit tibi, mansuetus,
d sedẽs super asinam, & pullum filium subiugalis.
e Euntes autem discipuli, fecerũt sicut præcepit illis Iesus.
f Et adduxerunt asinam & pullum,
g & imposuerunt super eos uestimẽta sua,
h & eum desuper sedere fecerunt.
i Plurima autem turba strauerunt uestimenta sua in uia.
k Alij autem cædebant ramos de arboribus, et sternebãt ĩ uia.
l Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant, dicentes:
m Hosiah na filio Dauid.
n Benedictus qui uenit in nomine domini.
o Osanna ĩ altissimis.

istud, ipsumque cum pullo simul ad se adduceremus, quoniam ipse eorum vti vult ministerio. a Statimque hoc audito responso, illi vos absque contradictione sinent iumenta abducere, nec vlterior fiet vobis contradictio. b Voluit autem Christus dominus, antequã de mundo transiret, hoc vti iumentorum istorũ ministerio, quod posterius plenius explicabitur, vt scriptura impleretur Zachariæ Prophetæ, ita in spiritu populum Israeliticum alloquentis, atque dicentis: c Dicite & prædicate filię Sion, annunciate populo Iuda, qui habitat in Sion: Ecce rex Mesias tuus venit ad te, non in pompa & ornatu quo solent illi quorum est de hoc mundo regnum aduenire, cum ad suscipiendum regnum aduenerint: non in armorum bellicorũ strepitu, & caballorum satellitumque magnifico apparatu: sed in paupertate & mansuetudine: d non super caballum splendidum, aut dromedarium aut camelum residens, sed super asinam & pullum, filium animalis onerarii, & sub iugo incedere soliti: super iumenta videlicet humilia, atque despecta, oneribus magis ferendis, quàm hominum sessioni deputata, mansueta tamen & minimè ferocia. e Abeuntes autem discipuli qui missi fuerant, verbo pręceptoris confidentes, inuenerunt omnia sicut illis magister prædixerat, & quomodo præceperat, sic fecerunt. Ad locũ designatum venerunt, asinam alligatam & pullum cum ea inuenerunt, illamque soluerunt: inquirentibus quid facerent iumenta abducentes, responderunt: Dominus his opus habet: f & absque vlteriori contradictione, ea à loco vbi alligata fuerant abduxerunt, atque adduxerunt ad dominum. g Vbi autem ad dominum sunt adducta iumenta, videntes discipuli quòd eis insidere vellet, atque in eis vehi, ob reuerẽtiam & deuotionem qua erga ipsum afficiebantur, palliis quibus erant circumamicti se nudauerunt, iumentisque ea imposuerunt: h ac deinde suo ministerio desuper illum locauerunt, & sedere fecerunt, prius quidem super vno, deinde super altero. i Videntes autem turbæ, quòd vestimenta sua imposuissent discipuli iumentis ad honorandum dominũ, deuotione eorum prouocati, & exemplo bono inuitati, eiecerunt etiam plurimi ex eis pallia sua: & cum super iumenta sternendi locus non esset, sparserunt ea in via, per quam insidens iumento erat transiturus dominus. k Alii verò, quibus fortè non erant pallia, aut indumenta talia quæ absque nuditate possent exuere, arbores conscenderunt (vtpote vestitu grauiore minimè onusti, ac proinde ad conscensum arborum faciliores) & ramos cædentes aut effringentes ab arboribus, eos deiiciebant in viam per quam erat transiturus dominus. l Cum autem ita in humili magnificentia & magnifica humilitate procederet ad vrbem Hierosolymitanam rex atque Mesias noster, vt indicaretur, quorsum hanc qualemcunque humilem pompam (quæ regium aliquid præ se ferebat) assumpsisset, & quare ita in gloria aduenire vellet ad Hierusalem, diuina operatione factum est, vt simplices illæ turbæ quę Christum comitabantur hincinde eum circundantes, quibusdam præcedentibus, aliis subsequentibus, simul vna voce domino acclamarent, atque decantarent illam solennem acclamationem, quam in Psalmis venturo Mesię pręciniuit Propheta regius, spiritu quod futurum erat pręuidens: sicque Propheticam ex Psalmo vocem vsurpantes, canebant: m Hosiah na clamamus & concinimus, filio Dauid. Celebrem illam ac Propheticam acclamationem hosiah na, vero debitam Mesiæ, huic acclamamus filio Dauid, quem cum gloria deducimus verum illum profitentes (tam externo obsequio, quàm vocis testimonio) nostrũ regem & Mesiam, à quo salutem sperare, postulare & accipere debeamus: in quo, & non in alio, erit nobis salus. n Benedictus sit iste rex noster, sit nobis gratus, fœlix, ac faustus aduentus regis & Mesiæ nostri, qui ad nos venit in nomine domini, missus à Deo patre ad præstandam veram salutem: quem tantopere multis retroactis sæculis expectauerũt, desiderauerũt, & prenunciauerũt patres nostri: o Hosiah na, id est, salua obsecro, in altissimis: te rogam⁹, ô Mesia noster, vt salutem veram & cęlestem adferas nobis: quoniamquidem te à patre ad hoc nobis missum credimus & profitemur, vt salutem non vtique temporalem aut terrenam, sed veram & cælestem, præstes nobis. Hac acclamatione ex Psalmo deprompta ac Mesiæ spiritu Prophetico ascripta, voluit pater, spiritusancto operante, clarificare filium per ora simplicium: vt euidenter ostenderet, quorsum tenderet omnis ista gloria quæ videbatur impendi filio, & in-

excusabiles essent contradictores, tam apertis & euidentibus visis testimoniis veritatis. In his autem omnibus, regium honorem etiam exteriori signo Christus præ se ferebat, sic tamen vt in omnibus humilitatis & mansuetudinis formam seruauerit. Iumento nanque vehitur, vt solent vehi reges: iumentum sternitur, vt solent ornari regum caballi: etiam via per quam transit, ornatur, quod fieri solet regibus: plurimo comitatu circundatus venit, quomodo solent reges incedere circumstipati satellitibus. Vox illi regia ab omni populo acclamatur, & vox quæ regi cęlesti debebatur, ex præscripto Prophetico, nẽpe hosiah na: quod est, salua obsecro, & signanter salua in altissimis clamant: vt indicent nõ terrenum esse eius regnum, sed cæleste: à quo non terrenam sed supernam salutem postulant: quo ferè pacto regibus acclamari solet à populo, cum introducuntur in regnum: Viuat rex, viuat rex. Sit fœlix ac faustum regnum eius, ipse nos saluet ab inimicis nostris.

a Et cũ intrasset Hierosolymam, commota est uniuersa ciuitas, dicens:

a Quum autem ita dominus in tanta gloria ingrederetur Hierosolymam, turbis eodem feruore suum clamorem prosequentibus, neque cuiuscunque timore à suæ fidei protestatione & acclamatione cessantibus, vniuersa ciuitas commota est, propter rem tam nouam atque insolitam:

b Quis est hic?

b & admirantes qui in ciuitate erant, interrogabant, quisnam ille esset qui cũ tanta multitudine & acclamatione populi, sic ingrederetur ciuitatem.

c Populi autem dicebant: Hic est Iesus Propheta à Nazareth Galilææ.

c Quibus responderunt qui cum Christo veniebant: Hic qui cum gloria ciuitatem ingreditur, est magnus ille Propheta à Deo nobis missus, cui nomen est Iesus Nazarenus: quoniam à Nazareth ciuitate Galilææ processit nobis, vbi & educatus fuit.

d Et intrauit in templum Dei,

d Vt autem ostenderet dominus, debere se esse in iis quæ patris sunt, & patris gloriam super omnia se quærere, proque ea zelare, ingressus est in templum Dei:

e & eijciebat oẽs uendentes & ementes in templo,

e & cum authoritate magna, tanquam dominus templi, potestatem habens corrigendi & puniendi quæ aduersus patris gloriam illic fiebant, eiecit omnes quos inuenit in templo ementes atque vendentes, cum iis quæ emebant atque vendebant, oues scilicet & boues, & alia ad immolandum idonea, quæ dispositione sacerdotum permittebãtur vendi in templo, vt nõ esset excusatio hominibus cessandi à sacrificiis, & magis vnicuique promptum esset oblationem facere.

f & mensas nummulariorum,

f Mensas quoque nummulariorum & trapezitarum cum terribili potestate euertit, eorumque æs in terram effudit, qui illic à sacerdotibus quęstus gratia locati fuerant: vt pro certo lucro pecuniam non habentibus mutuarent, ne vllus relinqueretur excusationis locus iis qui nec animalia secum habebant, quę offerrent in sacrificium, neque pecuniam qua ea sibi compararent:

g & cathedras uendentium columbas.

g similiter & sedes illas in quibus sedebant vendentes in templo columbas, euertit. Hæc omnia ipse ad ostendendum authoritatem & potestatem suam, tanquam templi dominus exercebat, magna cum sæueritate, diuino quodam lumine ex eius vultu radiante, quo territi homines illi qui eiiciebantur è templo, non sunt ausi illi contradicere aut resistere: exemplum prębens suis successoribus, iis qui in populo Dei pręsunt, pro nulla re æquè zelare atque pro Dei gloria, neque vsquam sæueritatem maiorem exercere, quàm in eos qui Dei gloriam contaminant, eumque suis peruersis adinuentionibus inhonorant.

h Et dicit eis:

h Causam quoque indicans, quur ista sic fecisset, ex Propheta adducit testimonium, dicens:

i Scriptum est, Domus mea, domus orationis uocabitur.

i Scriptum est in Esaia Propheta, loquente per eũ domino, Domus mea vocabitur & erit domus orationis, in qua videlicet vacare debeant homines adorationi, deprecationi, & gratiarumactioni, non autem mechanicis & lucratiuis negotiis intendere.

k Vos autem fecistis illam spelũcam latronum.

k Vos verò eam quæ deberet esse domus orationis, facere nitimini, & (quantum est in vobis) facitis esse speluncam latronum, intendentes in ea lucris temporalibus, ac miscentes omnia tumultibus, cum in ea deberet esse tranquillitas, & summum silentium, orationi necessaria: quemadmodum in speluncis latronum omnia plena sunt tumultibus, & lucris intenditur temporalibus, ac diuisioni prædarum.

l Et accesserũt ad eũ cæci & claudi in templo, & sanauit eos.

l His verò ita cum authoritate eiectis, quæ in templo Dei forent agenda re ipsa docere volens, accedentes ad se claudos, cæcos, & aliis infirmitatibus detentos, curauit: cęcis reddendo visum, claudis gressum, surdis auditum, atque ita in cæteris. Hæc enim charitatis beneficia siue ministeria, ad patris faciebãt gloriam, & ea in templo Dei, in domo orationis decens erat fieri, non autẽ illa temporalium mercationum quæstuosa negocia, auaritiæ magis humanæ quàm diuinæ gloriæ seruiẽtia.

m Videntes autẽ prin

m Videntes autem hæc omnia

cipes Sacerdotum & Scribæ mirabilia quæ fecit,

a & pueros clamantes in templo, & dicentes, Osanna filio Dauid,

b indignati sunt, & dixerunt ei:

c Audis quid isti dicunt?

d Iesus autem dicit eis: Vtique.

e Nunquam legistis, quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem?

f Et relictis illis, abijt foras extra ciuitatem, in Bethaniam: ibique mansit.

g Mane autem reuertens in ciuitatẽ esurijt.

h Et uidens fici arborem unam secus uiam, uenit ad eam.

i Et nihil inuenit in ea, nisi folia.

k Et ait illi: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum.

quæ fiebant, tum à populo, tum à Christo, principes Sacerdotum & Scribæ, a & peculiariter pueros clamantes atque dicentes canticum illud, Hosiah na filio Dauid: quam gloriosam acclamationem à turbis prius decantatam, audientes pueri, diuina inspiratione sunt prosequuti vsque in templum, b indignatione nimia commoti sunt, tum aduersus pueros ista canentes, tum aduersus Christum ista cani permittentem, & dixerunt ei: c Audísne quid pueri isti canant? Quare pateris tantam tibi laudem supra tuum meritum decantari, & quare non prohibes turbas atque pueros ista canentes? Miramur te, qui sapiens vis haberi, & humilitatem verbo semper commendare soles, istas tam superbas acclamationes æquo ferre animo. d Quibus ille respondit: Audio certe quid isti dicant. e Sed vos nunquam ne legistis scripturam illam libri Psalmorum, dicentem: Ex ore simplicium infantium atque lac sugentium puerorum, perfectam fecisti atque monstrasti, ô Deus, laudem tuam, vt destruas inimicum & contradictorem siue persequutorem tuę gloriæ? Idcirco pueros & turbas clamantes non prohibeo, quoniam scripturam impleri volo, qua spiritussanctus per os Dauid olim prædixit, vos ac vestri similes veritatis inimicos confundendos esse ex ore infantium atque lactentium, & Dei laudem ex eorum ore perficiendam: id quod hodie oculis vestris apertissime impleri cernitis, vt nullus vestræ malignæ infidelitati relinquatur excusationis locus. f Et relictis illis in sua malitia, postquam egisset & docuisset in templo Dei pro suo placito, cum iam aduenisset vespera, exiit foras extra ciuitatem, ad castellum siue vicum cui nomen Bethania, vbi morabatur Martha cum Maria sorore ibique suscipiebatur hospitio: sic videlicet infideles tanquam sua præsentia indignos relinquens, & fideles vt sua dignos præsentia visitans: vt nobis ostendat, quòd infidelitatem atque inuidiam detestetur ac fugiat, eos autem in quibus est fides, obediẽtia & charitas requirat, vt apud eos hospitetur, & cum eis maneat. g Cum autem die sequenti ad ciuitatem rediret, quasi immemor hesternę iniurię, ob malorũ contradictionem & ingratitudinem non putans denegandum esse doctrinę pabulum simplici & fideli populorum multitudini, singularem quandã in se sensit esuriem: vel naturalem omnino, eo quòd pridie eius diei parum admodum cibi sumpsisset, intentus orationi & ieiunio, vel assumptam & voluntariam, ad præbendum occasionem miraculo & mysterio. h Quomodo autem solent esurientes circunspicere, num vsquam quicquam occurrat quo famem sedent, atque vbi viderint ad illud accurrere sedandæ famis gratia: sic & dominus esuriens, ad eundem modum secũdum externum hominem se gessit. Vidensque ficum quandam iuxta viam per quam transibat, accessit ad eam tanquam cupiens ex eius fructibus famem sedare: non quidem quòd verè id vellet, aut ad eum finẽ arborem accederet, cum præsciret non habere fructus arborem, quoniam non erat tempus fructuum: sed vt sensibili miraculo in arbore illa fructibus vacua ostenderet, quid aliquando incredulis Iudæis illorumque similibus euenturum erat, & quæ illos manebat suo tempore manifestanda maledictio. i Erat quidem arbor illa secundum speciem exteriorem ornata pulchris foliis, & à longè magnum aliquid ostentabat exteriori specie: vbi autem propius ventum est, nihil in ea fructuum inuentum est, sed folia tantum. Quæ quidem arbor, rectè infideles Iudæos figurabat, qui ratione cęremoniarum, & simulatæ hypocriticæque iustitiæ exterius magnam erant præ se ferentes sanctimoniam. Verum vbi propius venerit dominus, qui est cordium iudex, fructum veræ pietatis, opera verè bona in eis minimè inueniebat. k Arbori itaque illi fructibus carenti maledixit Dominus, dicens: Amodo non proferas fructus inæternum, neque ex fructibus tuis quisquam manducet, sed arescas radicitus, & omnis tibi vigor pereat, eo quòd fructum non habuisti in tempore visitationis tuæ, cum in te fructum requirerem. Scilicet hanc maledictionem super arborem illam protulit dominus: non quidem lignum illud intendens, quod neque rationem neque sensum vllum habebat, & in quo culpa nulla erat, maxime cum non esset tempus fructuum: sed illos potissimũ designare volens, quorum typus atque figura erat arbor illa sine fructibus: nimirũ vt indicaret, maledictionem hãc super incredulum Iudęorum genus venturum, si in tempore visitationis suæ, domino requirente in eis fructum veræ

a Et arefacta est cō tinuò ficulnea.

b Et uidentes discipuli, mirati sunt, dicētes:

c Quomodo continuò aruit?

Respondens autem Iesus, ait eis:

d Amen dico uobis, si habueritis fidem, & non hæsitaueritis, non solum de ficulnea facietis,

e sed & si mōti huic dixeritis, tolle & iacta te in mare, fiet.

f Et omnia quæcunque petieritis in oratione credentes, accipietis.

g Et cum uenisset in templum, accesserunt ad eum docētem principes Sacerdotum, & seniores populi, dicentes:

h In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hācpotestatē?

i Respondens autem Iesus, dixit eis:

k Interrogabo uos, & ego unū sermonem: quem si dixeritis mihi, & ego uobis dicam, in qua potestate hæc facio.

l Baptismus Ioannis unde erat,

m è cælo, an ex hominibus?

pietatis per prædicationem suam, nollent pœnitentiam agere, neque fructus dignos pœnitentiæ proferre. a Statim autem accepta maledictione ista, arbor virtutem eius in se sentire cœpit, estque continuò arefacta, omnem perdens humorem atque virorem, ita vt posthac ad ferendum fructum prorsus inutile lignum esset. Cui arefactæ arbori, assimilati sunt obstinati in sua infidelitate Iudæi, postquam nolentes agnoscere tempus visitationis suæ, sub maledictione positi, nullum verę pietatis fructum proferre videntur. b Vbi autem discipuli animaduertissent, & manifesto oculorum iudicio deprehendissent, arborem illam sic arefactam ex maledictione domini, admirantes tantam & tam apertam verbi vnius efficaciam in arbore illa, dixerunt ei tanquam gaudentes, & congratulantes: c Ecce magister, quomodo arbor ista cui maledixisti, continuò vim sensit maledictionis tuæ, quomodo non in multum tempus dilatus est effectus & exequutio iussionis tuæ, sed continuò ad verbum tuum ipsa arefacta est: sic & adinuicem dicebant, admirantes super magistri potentia & verborum eius efficacia. Iesus autem respondens huic ipsorum admirationi, ait: d Est quidem istud quod cernitis admiratione dignum. Veruntamen quod amplius est, in veritate dico vobis, quòd etiam vos si fidem perfectam & sufficientem habueritis, absque hæsitatione, non solum tale aliquid facere poteritis in nomine meo, quale iam me vidistis facere, sed alia lōgè etiā maiora, & quæ humano iudicio æstimantur difficiliora: e ita vt etiam montes solo verbo & iussione possitis de loco suo transferre in marē. Adeò nihil est tam humano iudicio magnum, difficile, aut impossibile, quod non per fidem firmam & perfectā, vbi gloria Dei poposcerit, & spiritus eius suggesserit, efficere poteritis in virtute fidei atque nominis mei. f Et generaliter omnia quæ in oratione petitis, si fidenter nihil hęsitantes postulaueritis, proculdubio pręstabūtur vobis: vel ipsa eadem quæ postulastis, si ea vobis esse salutaria nouerit Deus, vel pro his alia quæ Deus vobis magis vtilia esse cognouerit. Cum enim pro iis oratis quæ per se salutaria sunt, nihil dubium est, quin vobis ea pater cælestis concedat, qui vestræ salutis est plusquam vosipsi amātior. Cum verò pro iis oratis quæ per se quidem salutaria nō sunt, suadet fides & spiritussanctus, talem postulationem diuinæ voluntati submittere, dicendo: Pater, si ita vis, si sic est volūtas tua, aut huiusmodi aliquid. Vnde quanuis non semper id quod proponitur concedat pater, dum tamen quod suæ voluntati placet concedit, proculdubio quod postulastis impletur: quoniam ipsius fit voluntas, quam in oratione potissimum petistis impleri. g Cum autem ad templum venisset dominus, vt sicut pridie fecerat, iterum doceret populum, ad eum iam in docendo occupatum, accesserunt principes Sacerdotum, iunctis sibi senioribus & gubernatoribus populi, vt eum interturbarent docentem, & authoritatem ei derogarent, dicentes: h In qua potestate vel authoritate ista omnia facis, & à quo istam habes potestatem, facultatem, commissionem siue authoritatem sic agendi omnia pro libito, eiiciendi videlicet de templo, quos illic locaueramus nostra authoritate, item & prędicādi in templo populis, cum neque sacerdos sis, neque legisdoctor, neque à nobis vllam commissionem acceperis? Volumus igitur à te cognoscere, qua authoritate ista pręsumas quę tibi iure nō cōpetunt. Non tolerandę enim videtur temeritatis, & pręsumptionis non ferendæ, tanta te attentare quæ ad tuum non spectant officium, si potestatem hanc tibi nemo dederit. i Quanquam autem in promptu haberet expressam responsionem dominus, qua respondere poterat, se à patre Deo authoritatem hanc accepisse: quia tamen non discendi, sed calumniandi studio quæstionem suam proponebant, & quia aliàs non semel id indicasset, ac palàm testatus fuisset, se à patre missum, & quoniam ex scripturis id satis cognoscere poterant, noluit margaritas frustra ante porcos spargere, sed prudenti artificio eorum improbitatem maluit cum confusione retundere, dicens: k Vos me priores interrogatis, in cuius potestate ego hęc faciam. Ego verò priusquam vobis respondeā, vnam vobis quęstionē nō admodum difficilem proponam: quā vbi solueritis, tum & ego vestrę libenter respondebo. l Interrogo itaq; vos, Ioannes vnde authoritatē habuit & potestatē baptizandi populū baptismo pœnitentię? m ex Dei authoritate siue cōmissione id fecit, an ex authoritate sibi ab vllo hominū data? vtpote

a *At illi cogitabant inter se dicentes:* b *Si dixerimus è cælo, dicet nobis: Quare ergo nõ credidistis illi* c *Si aũt dixerimus ex hoĩbus, timem⁹ turbã.* d *Oẽs enĩ habebãt Ioannẽ, sicut Prophetã.* e *Et respõdẽtes Iesu, dixerunt: Nescimus.* f *Ait illis & ipse:* g *Nec ego dico uobis, in qua potestate hæc facio.* h *Quid autem uobis uidetur?* i *Homo quidam habuit duos filios, & accedens ad primũ dixit: Fili, uade hodie operare in uinea mea.* k *Ille autem respondens, ait: Nolo.* l *Postea autem pœnitentia motus, abijt.* m *Accedẽs aũt ad alterum, dixit similiter.* n *At ille respõdens, ait: Eo domine. Et nõ iuit.* o *Quis ex duobus fecit uoluntatẽ patris?* p *Dicũt ei: Primus.* q *Dicit illis Iesus:* r *Amen dico uobis, quia publicani & meretrices præcedũt uos in regno Dei.* s *Venit enim ad uos Ioãnes in uia iustitiæ, & non credidistis ei:*

vel à rege, vel à sacerdotibus, aut ex propria temeritate baptismum illum confingens de suo capite, nullam de ea re authoritatem habens. Respondete mihi, quid super hac re sentiatis, vt ego vobis respondeam posterior? a Illi autem apud sese consultantes, dixerunt adinuicem: b Si dixerimus, quòd è cęlo fuerit Ioannis baptismus, quòd ex diuina authoritate sibi cælitus data baptizauerit populum baptismo isto pœnitentię, statim nobis obiiciet, quare illi non crediderimus, nósque vt Deo repugnantes arguet, & coram populo faciet erubescere. c Si autem alteram partem tentantes eligere, dixerimus, quòd ex hominibus fuerit Ioannis baptismus, quòd vllus hominum hanc ei authoritatem contulit, vel quòd ipse eum ex proprio capite confinxit, vt magnum aliquid videretur facere, & nouitate admirandus fieret, simplicibus turbis qui plerunque noua solent amplius mirari: si tale quid dixerimus, grauiter admodum populus id feret, & periculum erit ne contra nos oriatur seditio, & ipsi nos opprimant lapidibus, contradicentes illi sententiæ quæ ipsis omnibus est persuasissima, videlicet baptismum Ioannis esse à Deo & non ab hominibus. d Omnes enim turbæ hoc sibi de Ioanne persuasum habebant atque indubitatum, quòd verè Dei Propheta esset à Deo missus ad prędicandam pœnitentiã, & baptismo præparandum populum, in aduentum eius quem post seventurum prædixerat. Huiusmodi erat impiorum super quæstione proposita, consultatio: qua, non quid veritati & scripturis magis consentaneum expendebant, sed quid propriæ æstimationi & proprio commodo minus aduersum, examinabant: hac in re apertè monstrantes, se suam magis quàm Dei gloriam quærere, & propriam æstimationem præferre diuinæ veritati. e Post huiusmodi itaque consultationem, responsionem protulerunt, dicentes: Nescimus, an à Deo an ab hominibus Ioannes potestatem istam acceperit: sic videlicet per mendacium conantes effugere, vbi nec quod veritatis erat, nec quod ipsi malitia excęcati sentiebant, vellent proferre, ne se confunderent, aut populum offenderent. f Respondit illis similiter, absque alterius partis determinatione, dominus: g Quia vos meæ quęstioni respondere non valuistis aut nõ voluistis, facili alioqui & cui vnus quilibet è vulgo absque negocio possit satisfacere, idcirco neque ego ad interrogationem mihi propositam vobis respondebo. Qui enim veritatem interrogati confiteri erubescitis, veritatem interrogantes audire non meremini. h Volo autem vobis, quales vos sitis, & quid de vobis agetur, aptis parabolarum comparationibus ostendere. Vestrum ipsorum requiro iudicium, vosipsi super eo quod proponam proferte iudicium. i Homo quidam duos habebat filios, ad quorum priorem accedens, dixit illi: Vade fili, & operare hodie in vinea mea, egredere ad opus quod præcipio tibi. k Ille autem dure & inobedienter respondens patri, dixit: Non vadam ad opus tuum in vineam. l Post tamen prolatum inobedientiæ verbum, ad cor rediens, & seipsum arguens pro culpa in patrem commissa, verbum malum facto bono correxit, & qui inobedientem sermonem patri repugnando malè protulerat, pœnitendo obedientiam præstat in opere, & inobedientiæ verbum obedientię facto commutat, abitque iuxta patris iussionem ad opus præscriptum.

m Accedens quoque pater filium alterum posteriorem, dixit illi similiter vt priori: Fili, vade ad opus hodie in vineam meam. n Ille autem verbis blandis spondet obedientiam, dicens: Libenter pater tuis iussis parebo. Non exhibet tamen opere quod verbo promittit. o Interrogo vos, vter horum verè patris voluntatem atque mandatũ impleuerit, an ille prior qui post verba inobedientiæ pœnitentiam agens opus præstitit obedientię, an hic posterior qui verba tantum patri dedit, sed opus neglexit? p Dicunt illi: Nihil dubium, quin prior voluntatẽ potius impleuit patris sui, quàm iste posterior. q Hoc responsum retorquens in illos dominus, ait: r Amen dico vobis, quia lubricę meretrices & iniusti publicani, qui Ioanne prędicante egerũt pœnitentiam, & conuersi sunt à peccatis suis, pręferentur vobis in regno Dei: quoniam illi in regnũ Dei suscipientur, tanquam qui voluntatem Dei impleuerint: vos autem foras à regno Dei excludemini, vt qui voluntatem Dei non adimplestis. s Venit enim ad vos Ioannes in via iustitię, ad hoc à Deo missus, vt homines tã verbo q̃ exemplo erudiret ad iustitiam, prędicans pœnitentiã, & baptismo pœnitentię baptizans

a Publicani autem & meretrices crediderũt ei.

b Vos autem uidẽtes, nec pœnitẽtiam habuistis postea, ut crederetis ei.

c Aliam parabolam audite:

d Homo erat paterfamilias, qui plantauit uineam, & sepem circundedit ei,

e & fodit in ea torcular,

f & ædificauit turrĩ.

g Et locauit eam agricolis,

h et pegrè ꝓfectus ẽ.

i Cũ aũt tẽp⁹ fructuũ appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, ut acciperent fructum eius.

k Et agricolæ apprehensis seruis eius,

l alium cæciderunt,

m alium occiderunt,

n alium uerò lapidauerunt.

o Iterum misit alios seruos plures prioribus.

p Et fecerunt illis similiter.

q Nouissimè autem misit ad eos filium suum, dicens:

r Verebuntur filium meum.

in remissionem peccatorum: & noluistis eius prædicationi credere, vt ageretis pœnitentiam. a Publicani autem & meretrices crediderunt prædicationi eius: & licet antè vixissent in peccatis & inobedientia, contra Dei voluntatẽ, Ioanne tamen prędicante, pœnitentiam egerunt. Hac in parte similes priori filio, qui prius quidẽ fuerat inobediẽs, sed postmodũ pœnitentiam agens, ex inobediente factus est obediens: propter quod, iuxta vestrã responsionem, sic istos habet Deus vt obedientes filios, & eos qui suam voluntatem impleuerint. b Vos autem videntes etiam publicanorum & meretricum exempla coram oculis vestris, videntes passim omnes ad ipsius prædicationem conuerti, ne postea quidem tot exemplis visis pœnitentiam agere voluistis, vt crederetis eius prædicationi, & conuerteremini à vestra inobedientia: ac proinde, similes estis posteriori filio, qui (iuxta vestram sententiam) patris non æquè ac prior impleuit voluntatem. Iure igitur publicani & meretrices vos pręcedent in regno Dei, quemadmodum iure filius ille prior hęreditatis erit paternæ particeps, tanquam obediens filius, vbi posterior ab hæreditate excludetur, tanquam inobediens. c Rursum & aliam audite parabolã, qua apertius etiam vos vobis depingam, & quę propter vestram hanc duram impœnitentiam euentura sint vobis, ad vestram præmonitionem aperiam: d Quidam fuit magnæ familiæ pater, qui plantauit vineam, eamq́ue sepe bona circundedit aduersus incursum bestiarum, ne depasceretur ab eis, & ne conculcaretur à transeuntibus, si per eam non sepe clausam iter facerent. e Fodit quoque in ea torcular siue lacum, in quo vuæ postquam maturuissent calcarentur, & exprimeretur atque colligeretur vinum ex eis: f turrim insuper ędificans in medio eius, propter mansionem cultorũ & custodum vineę, & colligendos in tuto fructus eius. Sic scilicet diligenter iste paterfamilias de omnibus huic prouidit vineæ, quę erant necessaria, sepẽ circundans, torcular fodiens, turrim ędificans, cauens ne, quantum in ipso esset, quicquã deesset huic vineę, quo minus fructum ex ea acciperet. g Hanc autem vineam sic per omnia probè munitã paterfamilias locauit, non dedit, agricolis quibusdam, qui eam colerẽt & custodirent: h & ipse vineam relinquens in manu & fide agricolarũ, abiit in locum suum quo voluit, agricolas permittens agere de vinea pro suo libito. i Cum autem aduenisset tempus, quo fructum afferre debebat vinea, tempus scilicet vindemiæ, misit dominus aliquot seruos suos ad agricolas illos, in quorum manus tradiderat vineã suam, vt de fructu eius acciperent iuxta conuentionem initam: quoniam vineam locauerat, non dederat, & ipsi eam mercede conduxerant, non dono acceperant. k Agricolę autem isti plurimum ingrati erga patremfamilias, qui eos magno affecerat honore, suam vineam eorũ committens fidei, magnum item commodum eis præsterat, locata eis vinea sub honesta mercede, vnde vitam transigerent, non solum non transmiserunt domino per seruos illos de fructu vineæ, verumetiam apprehensos eos, malè tractauerunt, l quosdam verberibus afficientes, aut flagris cædentes, m alios interficiẽtes, n alios etiam lapidibus ignominiosè obruentes, tanquam maleficos homines. o Cuius rei fama ad dominum perlata, non statim impatientia cõcitatus est, sed longanimiter egit cum eis: volensq́ue illos per benignitatem ad pœnitentiam adducere, iterum misit ad eos alios seruos plures quàm antea miserat: vt qui pauciores non fuerant reueriti, saltem multitudine maiori permouerentur, & cohiberentur à malitia. p Verum illi in sua malitia perseuerantes, longanimitatem & benignitatem contemnentes domini, secundum duriciam & impœnitentiam cordis sui thesaurizare sibi pergunt iram eius, vnde ad pœnitentiam adduci & misericordiã inuenire debuerant: adiiciunt peccatis prioribus posteriora, nihilo mitius hos tractant posteriores atque illos priores tractauerant, vt duplo fiant homicidę plusquam antè fuerant. q Volens autem longanimis dominus omnia tentare, priusquam peccatores perderet, tandem addidit filium suum quem habebat vnicum, & vnicè dilectum, ad illos mittere, dicens: r Tametsi non sint reueriti seruos meos, verisimile tamen est quòd reuerebuntur filium meum. Tametsi seruos contempserunt, vtpote vile genus hominum, & de quibus nõ tanta est cura dominis: attamen non videtur rationabile, vt filium ita contemnant & interficiãt. Filius enim, quatenus patri ꝓximus est & patris hæ

a Agricolæ autẽ uidentes filium, dixerunt intra se,
b Hic est hæres, uenite occidamus eum, et habebimus hæreditatem eius.
c Et apprehẽsum eũ, eiecerunt extra uineã, & occiderunt.
d Cum ergo uenerit dominus uineæ, quid faciet agricolis illis?
e Aiunt illi: Malos malè perdet,
f & uineam suam locabit alijs agricolis, q̃ reddẽt ei fructum temporibus suis.
g Dicit illis Iesus:
h Nunquam legistis in scripturis,
i Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.
k A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris.
l Ideo dico uobis, quia auferetur à uobis regnum Dei,
m & dabitur genti facienti fructus eius.

res, & quasi pater in eo videtur, maiorem solet impetrare reuerentiam à bonis,& timorem incutere malis,quàm seruus, qui propter conditionis vilitatem,& generis ignobilitatem facile despicitur. Cũ etiam dominus filium mittit, indicium est, rem illam pro qua mittitur multum cordi esse patri,&in proximo adfore patrem,si non audiatur filius: propter quod, meritò debebant agricolæ isti viso filio timore corripi: & emolliri ad pœnitentiam, vel solo patris metu:ne si etiam hunc contemnerent,in proximo ipse in potestate sua vltor adueniret. a Agricolæ verò videntes filium aduenisse patrisfamilias, ne sic quidem moti sunt ad pœnitentiã aut obedientiam: sed fecerunt ei,non aliter quàm seruis prioribus. Dixerunt enim intra se: b Hic est hæres patrisfamilias à quo vineam conduximus, filius scilicet vnicus eius qui nobis locauit illam. Venite igitur,& occidam⁹ eum:& hærede sublato de medio,nos hæreditatem istam nobis vsurpabimus, agemusque in ea & de ea quomodocunque voluerimus. c Placuit eis impium consilium, neque cessauerunt donec opere adimplerent illud: apprehendunt missum filium,extra vineam eiiciunt, in protestationem quòd non eum agnoscant vineæ dominum,sicque abnegatum crudeliter interficiunt.

d Audistis domini longanimitatem tam magnam, tam diuturnam: audistis nefandam &indies crescentem agricolarum impietatem. Nunc vestrum interrogo iudicium,ipsi proferte sententiam. Cum dominus vineæ,post cæsos & occisos seruos, post etiam filium interfectum crudeliter, ipse ad vlciscendum consummatum agricolarum istorum scelus aduenerit, quid faciet illis? Quam exercebit,putatis,in illos vltionem? e Illi quod per se erat consequens, respondent, dicentes: Malos istos pro suis sceleribus perdet mala morte & crudeli supplicio: f vineam tamen suam non perdet, neque succidet,sed aliis agricolis melioribus tradet eam, à quibus accipiat opportunis temporibus fructum eius. g Hoc vbi respondissent, noluit Christus apertè in eos torquere sensum parabolæ, occultè tamen ad ipsos dictam esse significauit, authoritatem adducens ex Psalmo, in qua de reprobatione eius fit mentio, dixitque illis: h Nunquam legistis id quod in libro Psalmorum de mea scribitur passione,sub figura reprobati lapidis? Habet autem scriptura illa ad hunc modum: i Lapis ille quem ædificantes reprobauerunt, postmodum factus est caput anguli: lapis qui ab ædificantibus tanquam ad omnia inutilis antè fuerat reprobatus, hic postmodum inuentus est præ omnibus maximè commodus, deseruiens videlicet coniunctioni duorum parietum, ad coniungendos in angulo duos diuersos parietes, eósque sic in vnitate continendos, factus summangularis lapis, totum ædificium continens. k Diuina autem dispositione,non humano consilio aut casu aliquo id factum est: & est omnibus illud considerantibus admirandum spectaculum. Quæ verba si intelligitis, videtis, quàm rectè prædicta in vos competat parabola. Vos nanque illi estis agricolæ, qui & seruos Prophetas in patribus vestris occidistis, & nouissimè me quoque interficietis. Vos isti estis ædificantes, quibus Synagoga commissa est regi & ædificari. A vobis ego tanquam inutilis & noxius reprobabor, condemnandus morte turpissima: sed pater me faciet in caput anguli, per resurrectionem me exaltando, & caput constituendo super omnem Ecclesiam,vt duos parietes, id est, duos populos in vnam coniungam Ecclesiam, & totum ædificium in stabilitate & vnitate sua indissolubili contineam.

l Quoniam ergo,scriptura attestante,vos illi estis interfectores agricolæ,consequenter quoque (iuxta vestræ responsionis decretum) pœnam vobis denuncio subsequuturam, quòd auferetur à vobis regnum Dei, propter vestram obstinatam infidelitatem atque malitiam, quam sicut erga Prophetas semper ostenderunt patres vestri, sic vos erga me demonstrastis,ac demonstrabitis, moriemini in peccatis vestris,& alieni efficiemini à regno Dei,foràsque excludemini ab eo: m & dabitur illud genti quæ faciet fructus dignos & decẽtes ipsum, populo gentium credituro dabitur promissio & ius regni cælestis,posteaquam vos ipsos eo indignos redditis. Venient enim ab oriente & occidente,ab aquilone & austro,qui recumbent cum Abraham,Isaac,& Iacob,in regno cælorum:sicque filii & hæredes regni efficientur, qui prius fuerant alieni à testamento & promissionibus Dei: filii autem regni (qui estis vos,ratione electionis paternæ)eiicientur foras, sicq; à vobis auferetur

a Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur:
b super quem uerò ceciderit, conteret eum.

c Et cũ audissent principes Sacerdotum & Pharisæi parabolas eius, cognouerũt quòd de ipsis diceret.
d Et quærentes eũ tenere, e timuerũt turbas, quoniã sicut Prophetam eum habebant.
f Et respondens Iesus, dixit iterum in parabolis eis, dicens:

regnum Dei. A vobis etiam Scribis atque Pharisæis, qui nunc populo Dei præestis, auferetur regimen populi Dei, & constituentur pro vobis alii rectores populi Dei, Apostoli mei videlicet & eorum successores, qui curabunt populos fructificare Deo. a Insuper & hoc ex authoritate Esaiæ Prophetæ vobis denuncio, quòd omnis qui super lapidem istum à vobis reprobandum ceciderit, aut in eum impegerit, lapsus confringetur, fietque ei ad mortem talis offensio: b super quem verò lapis iste suo pondere ceciderit, prorsus comminuetur, & peribit perditione subita ac manifestissima. Hoc est, quicunque in me scandalizatus fuerit, mihi contradicendo & repugnando, mortis se reum efficiet: & super quemcunque venerit pondus illud iudicii mei grauissimum, perditione subita & æterna peribit. Hæc est tota illa vltio, quam iuxta Prophetarum testimonia congruè ad propositam parabolam vobis superuenturam denuncio, nisi egeritis pœnitentiam. c His auditis, principes Sacerdotum & Pharisæi facile intelligebant, se in prænarratis parabolis fuisse notatos, eo quòd manifestè satis ad ipsos fuissent directæ istæ tam graues parabolæ. d Quam ob causam grauiter indignati, nec quicquam emendati, cupientes vlcisci factam sibi (vt existimabant) iniuriam, quęsierunt apprehendere eum, & manus in eum mittere: e retraxit tamen illos ab implendo tum temporis suo desiderio, non amor veritatis, aut metus Dei, sed timor populi, quoniam populus omnis magna erga illum afficiebatur reuerentia, tanquam erga Prophetam magnum, quem misisset Deus singulari beneficio ad salutem populi sui: propter quod timebant, ne aduersum se oriretur tumultus in populo, si tentassent illum contingere. f Non cedens autem illorum feritati dominus, Euangelicæ veritatis & paternę voluntatis intrepidus annunciator, prædictis adiecit, & alias eisdem de rebus earundemque rerum significatiuas parabolas, de malitia scilicet Iudęorum, ob quam merentur reprobari à Deo, in locum suum substituendis aliis.

EXPLANATIO PARABOLAE de uinea & malis agricolis.

Paterfamilias est Deus, pater vtique magnæ familiæ: cuius est terra & plenitudo eius, orbis terrarum & qui in eo habitant. Vinea ei⁹, est populus eius: specialiter autem domus Israel: quemadmodũ Esaias ait, Vinea domini exercituũ, domus Israel est. In qua vinea, singuli palmites vel germina singula, sunt singuli de populo, cultores domini: id quod subsequenter indicat Esaias, dicens: Et viri Iuda, germen delectabile eius. Hanc vineam plantauit Deus per specialem electionem Patriarcharum & patrum, à quibus synagoga duxit originem. Sepem circundedit, torcular fodit, turrim in medio eius ędificauit, quando populum illum mirabilis protectionis & legislationis beneficiis, sic instruxit, defendit, custodiuit, ornauit, sicque in omnibus ei prouidit, vt ex ipsius parte nihil deesset populo illi, quominus fructum bonum faceret: ita vt meritò possit cum vinea sua expostulare, ac dicere: Quid vltra debui facere tibi, ô vinea mea, & non feci? Hanc vineam sic egregiè paratam, & omnibus necessariis instructam, locauit agricolis: quia synagogam pascendam & gubernandam tradidit sacerdotibus atque senioribus, qui post Moysen super eius consederunt cathedram, illique in cathedra fuere successores, ac postmodum etiam regib⁹, qui sic populum in lege Dei verbo & exemplis instituerent, vt fructum ferrent Deo. Non autem dedit illis Deus vineam, sed locauit: quoniam præpositos populi sui non vult dominari, sed operari in eo, ipse sibi soli reseruans vineæ dominium. Locat tamen agricolis vineam: quia præpositis fideliter in populo suo laborantibus, mercedem promittit. Peregrè proficiscitur, tradita agricolis vinea: quoniam Deus quasi absentem se exhibet, relinquens præpositos agere pro volũtatis suæ libero arbitrio. Significatur enim in hac absentia libertas operariorum. Donec enim præsens adstat spectator dominus, quasi coacti laborant operarii: vbi autem abfuerit ille, operantur vel otiantur liberius. Appropinquante tempore fructuum, mittit dominus seruos ad accipiendum de fructu vineæ, posteaquam fructuum nihil ad se videt adferri ab agricolis: quoniam post legem datam, quum meritò iam populus Dei fructum faceret diuini cultus, nec tamen eum pro voto perciperet dominus in populo suo, propter negligentiam vel malitiam potissimum præpositorum populi, misit seruos suos Prophetas sanctos, per quos fructum requisiuit, hortantibus illis populum ad cultum Dei, & potissimum populi prępositos, vt iudices, reges, atque pontifices, ad quorum nutum obsequebatur populus: sic per seruos suos requisiuit fructum de vinea dominus, qui ei vltro non offerebatur. Serui ab agricolis malè recipiuntur, & tractantur crudeliter: quoniam Prophetarum exhortationibus & increpationibus non solum non obedierunt synagogæ prępositi, verumetiam ignominia aut verberibus, imò & morte plerosque ex eis affecerunt. Mittit alios seruos, prioribus occisis: quia in diuersis mũdi ætatibus & generationibus, sub diuersis regibus & pontificibus, diuersos Pro-

phetas misit. Verum posteriores non mitius tractantur prioribus, adeò vt sanguine Prophetarũ repleretur Hierusalem vsque ad os, quemadmodum de Manasse legitur: vt meritò eis exprobraretur à domino: Quem prophetarum non occiderunt patres vestri? Et iterum, Hierusalem Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt? Et quod semel misisse satis non fuit domino vineæ, sed crebrius misit, illud signat, quod postmodum dominus exprobrauit, dicens: Quotiens volui congregare filios tuos, quomodo congregat gallina pullos suos sub alas, & noluistis? Quod primis interfectis seruis non statim ad vindictam pergit dominus, neque etiam secũdo missis, significat miram Dei longanimitatem & benignitatem, qua (iuxta Apostoli verbum) peccatores inuitat siue adducit ad pœnitentiam, & multam illam patientiam qua vasa iræ tolerat apta in interitum, & donec impleantur eorum peccata sustinet patienter, vt postmodum in eis notam faciat potentiam iræ suæ. Post missos plurimos diuersis vicibus seruos, nouissimè filium mittit: quoniam postquam multifariè multisque modis loquutus fuisset Deus patribus in Prophetis, nouissimè omniũ loquutus est nobis in filio suo: & quando venit plenitudo temporis ac fines sæculorum aduenerant, misit Deus filium in mundum. Ad vineã autem istam & eius agricolas, missus est filius, quoniam ipse dixit, Nõ sum missus, nisi ad oues quę perierunt, domus Israel. Missus est fructum vineæ requirere: quoniam ad hoc eum vnxit spiritus domini, vt Euangelizaret pauperibus, prædicaret remissionẽ captiuis, visum daret cæcis, surdis auditum, & annum domini prædicare acceptum: & quia in omnibus semper gloriam patris & veræ pietatis fructum quærebat. Viderunt agricolæ hæredem, & cognouerunt hæredem esse: nihilominus propter auaritiam, vt ad ipsos deueniret hæreditas, interfecerunt eum: quoniam ex scripturis in quibus erant plurimum versati Scribæ atque Pharisæi, item & ex potentissimis signis & efficacissima doctrina Christi, si non obstitisset inuidia & auaritia, sufficiens illis notitia præstabatur de Christo, si non ambitio & auaritia eorum excæcasset oculos, peruertissetque iudicium. Videbãt sceptrum de Iuda ablatum, regnante alienigena: Danielis hæbdomadas finitas videbant, audierant Magos ab oriente aduenisse Hierosolymam de nouo rege nato quem ipsi stellæ indicio viderant quærentes Zacharias vaticinatus fuerat, de ventuіro post Ioannem saluatore. Idipsum Ioannes postquam adoleuisset, magnificè confirmauit. Neque siluerant pastores, quæ in huius ortu viderant: neque in angulo gestum fuit quod egit & dixit Simeon, & cum eo Anna. Quid autem sibi vult quod dicunt adinuicem? Hic est hęres, venite occidamus eum, & nostra erit hæreditas? Nunquid illi Christo occiso, dii aut Dei filii existimabant fieri? Illud videlicet significatur, quod pulchrè in libro Sapientiæ in horum persona dicitur: Circunueniamus iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinę nostræ, Promittit se scientiam Dei habere, & filium Dei se nominat. Et post pauca, Gloriatur patrem se habere Deum. Videamus ergo, si sermones eius veri sunt. Ac deinceps, Morte turpissima condemnemus eum. Hinc disce quomodo propter hoc cogitant occidere hæredem, vt sit eorum hæreditas: quoniam videlicet propter hoc cogitauerunt præpositi Synagogæ Christum occidere, quia non dominari illos permittebat in populo, quoniam eorum ambitionem, auaritiam, & cupiditatem redarguebat, & falsas ipsorum doctrinas ambitiosasque fictiones traducebat & patefaciebat coram populo, ne seduceretur ab eis: & in omnibus erat (vt ipsi dicebant) contrarius operibus ipsorum. Propter quod, vt esset ipsorum hæreditas, vt populum pro suo libito tractare possent, & pro sua volũtate ambitiosè in eo dominari, cõtradictore sublato, in Christi mortem machinati sunt, ambitione ita suadente, cum sorore auaritia. Apprehensum hæredem eiecerunt agricolæ extra vineam & occiderunt: quoniam extra portam passus est dominus, morte turpissima condemnatus, & cum iniquis latronibus deputatus, vt esset mors eius ignominia spectabilior. Post filii interfectionem tanquam consummatis sceleribus, venit ad puniendum sceleratos dominus vineæ, qui vsque tunc eos ad pœnitentiam expectauerat: quoniam post Christi passionẽ, impletis peccatis Iudæorum, ad vltionem Dei iustitia venit: primum quidem temporalem, in illa miserãda desolatione quæ sub Tito & Vespasiano Imperatoribus facta est: venturus olim in extremo iudicio longè grauius, per vltionem ignis æterni. Vineam suam non disperdidit, quam semel plantauerat, quoniam non reppulit (vt ait Apostolus) populum suum, sed aliis agricolis eam locauit, quia sub Apostolis sanctis constituit populum suum atque horum successoribus, iuxta illud Psalmi, Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram. Hi vineam coluerunt, & fructificare fecerunt domino: quoniam ipsis prædicantibus, fructum veræ pietatis atque bonorum operum fecerunt fideles populi. Alio nanque plantante, rigante alio, Deus incrementum dedit, vt fructum ferret vinea. Quam autem hi solliciti fuerint vineam suam colere, ad reddendum fructum domino vineæ, ipsa eorum tum scripta, tum facta, testantur.

ANNOTATIONES IN CAP. XXI.

AD montem olíueti.) Videtur poni constructio transiens, pro non transeunte: vt mons olíueti dictum sit, pro monte qui est oliuetum. Græcè enim est ὄρος τῶν ἐλαιῶν, hoc est, ad montem oliuarum siue oliuis consitum. Oliuetum autem, locus oliuarum dicitur: quemadmodum salicetum, locus salicũ, & harundinetum locus harundinum. ¶ Ite in castellum, quod contra vos est.) Castellũ hoc loco non arcem significat, sed vicum vel pagum. Græce enim est nomen κώμη come, quod non arcem significat, sed pagum aut vicum. Sic & alibi, quoties dicitur Iesus in castella perambulasse vel in castella venisse, non arces significantur, sed vici aut pagi. Illud quoque quod contra vos est, quidam putant significare contrarietatem animi, quomodo à quibusdam exponitur de Hierusalem, Christo ac di-

ſcipulis contraria. Verius autem ſic exponitur:quod è regione vel ex oppoſito ſitum eſt . Græce enim eſt ἐις τὴν κωμὴν τὴν ἀπέναντι ὑμῶν:id eſt,ad vicum è regione veſtri. ¶Dicite filiæ Sion.) Hoc teſtimonium iuxta Hebraicam veritatem ita legitur, Zachariæ 9. Cap. Exulta ſatis filia Sion , iubila filia Hieruſalem. Ecce rex tuus veniet tibi,iuſtus:& Saluator,ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam & ſuper pullum filium aſinæ.Secundum verò 70.ita legimus,Lætare valde filia Sion,prædicta filia Hieruſalem . Ecce rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluans,ipſe manſuetus,aſcendens ſuper ſubiugalem & pullum nouum.Vnde patet,Euangeliſtam non curioſè ad verbum recitaſſe teſtimonium Prophetæ,ſed iuxta ſententiam:quemadmodum & aliis pleriſque in locis, tam Euangeliſtæ,quàm Apoſtoli cæteri,atque adeò Chriſto dominus,feciſſe leguntur.Illud autem principium, Dicite filiæ Sion . Ecce rex tuus venit tibi,videtur ex Eſaiæ 62. capite recitatum:reliquum autem,certum eſt Zachariæ eſſe.Quod autem dicitur,ſuper pullum filium ſubiugalis,ad maiorem humilitatem pertinet:quaſi dicat,filium aſinæ

2. Petr.2. ſub iugo incedere ſolitæ,quomodo de Balaam ait beatus Petrus, quod correptionem habuit ſuæ veſaniæ ſubiugale mutum animal. ¶Et eum deſuper ſedere fecerunt.)In vulgatis Gręcis legitur καὶ ἐπεκάθισαν ἐπ᾽ ἀυτῆς:hoc eſt, Et ſedere fecerunt eũ ſuper ea, videlicet aſina.Per quod tamen non excluditur, quin & ſuper pullum ſederit,quod alii Euangeliſtæ Marcus & lucas teſtantur. Verum,hoc tantum indicatur,quod etiam ſuper aſinam ſederit,prius forſitan quàm ſuper pullum. Noſtra interpretatio ambiguè habet,per aduerbium deſuper eum ſedere fecerunt. ¶Dicentes:Oſanna filio Dauid.) Datiuus ille,filio,poteſt accipi vt rectus à participio expreſſo,dicentes:Magis tamen cõgruum videtur, ſubaudire verbum aliud vnde regatur , ad hunc ſenſum : Oſanna canimus vel dicimus vel clamamus filio Dauid.Vocem autem Hebraicam oſanna,vulgò non perfectè iuxta Hebraicam ortographiam exprimimus,quemadmodum nec Græci,qui ſcribunt ὡς ἄννα hos anna,cum Hebræi ſcribãt hoſiah na. Verbum enim,hoſiah,ſignificat ſalua vel ſaluifica.Na autem,interiectio eſt blandiẽtis,pro qua nos vtimur quæſo vel obſecro, vel (comicè) amâbo . Sumitur autem iſta acclamatio ex Pſalmo 117. Vbi ſic iuxta Hebræum legimus,Obſecro domine,ſalua obſecro,obſecro domine bene proſperare, benedictus qui venit in nomine domini. ¶Manè autem reuertens in ciuitatem,eſuriit.)An purè naturalis fuerit eſuries,an aſſumpta,non habemus compertum.Naturalis eſſe potuit, ſi pridie poſt longum ac multum in docendo laborem parum cibi ſumpſerat,nocte quoque(vt ſolet)in oratione peruigil remãſerat.Nemo enim ignorat,cœnam ſobriam cum nocturnis deinde ſubſequentibus vigiliis,naturaliter maturam eſuriem adducere.Forſitan autem aſſumpta fuit voluntariè , quomodo aliquando conturbationem & fremitum ſpiritus aſſumpſit,& lachrymas.Vtroque modo fieri potuit:ſed vtrum eorum factum ſit incertum eſt. ¶Et omnia quæcunque petieritis in oratione credentes accipietis.) Participium,credentes,in ambiguo poſitum,connecti poteſt vel præcedenti vel ſubſequenti.Prior connexio, hunc ſenſum habet:Quæcunque credentes petieritis in oratione,accipietis:id eſt,quæcunque ſine hæſitatione & cũ bona fide petieritis.Iuxta poſteriorem conſtructionem,hic habebitur ſenſus,Quæcunque in oratione petieritis,accipietis credentes:id eſt,accipietis,ſi modo credatis,vel credendo accipietis : quoniam non impetrat oratio,niſi adſit fides,quemadmodum Iacobus indicat,dicens:Poſtulet autem in fide,nihil hęſitans.Qui enim hæſitat, ſimilis eſt fluctui maris,qui à vento impellitur. ¶Fili,vade hodie operare in vineam meam.) Quidam codices Latini per infinitiuum legũt,operari : alii per imperatiuum, operare:quod poſtremum Græcis conſonat,per imperatiuum habentibus,ἐργάζου ergazu.Accuſatiuus autem ille,in vineam meam,ad primum imperatiuum,vade,referri debet : vt ſit ſenſus : Vade in vineam meam,operare ibi.Apud Græcos tamen,poteſt cum imperatiuo,operare conſtrui: quoniam in datiuo caſu ponitur ἐν τῷ ἀμπελῶνί μου,id eſt in vinea mea. ¶Eo domine.) Quidam codices Græci habent, ἐγὼ κύριε,ego domine:alii autem ὑπάγω κύριε vado domine. ¶Publicani & meretrices præcedent vos in regno Dei.)Præcedent,hoc in loco impropriè debet accipi,vt non dicat ordinem ad ſubſequentes. Non enim Phariſęi impœnitentes recipiendi erant poſteriores aut poſteriori loco cõſtituendi in regno cęlorum,quo omnino non erant introituri.Ideo autem dicuntur pręcedere,quoniam illi ad regnum eligentur his ab eo excluſis,quia videlicet pręeligentur ad vitam:id eſt,prę eis:ſic videlicet,vt his reprobatis à regno,illi aſſumantur.Qua forma loquendi dicimus,duorum pro vna aliqua re contendentium alterum prępoſitum eſſe alteri,vel alterum pręceſsiſſe,cui eſt res illa conceſſa, pro qua ſimul ambo inſtabant,altero ſpe ſua fruſtrato.Ad hunc modum etiam pręferre dupliciter accipitur. Proprie enim hunc illi pręferimus,quando huic ordinem priorem damus,illi poſteriorẽ.Impropriè verò, quando huic damus illi negamus.Sicque pręferet vel pręponet Deus publicanos & meretrices pœnitentes , Phariſęis impœnitentibus. ¶Nec pœnitentiam habuiſtis,poſtea.)Illud,poſtea,magnam habet emphaſim , & cauſam Phariſęorum oſtendit in hoc deteriorem,quod etiam publicanorum & meretricum pręuia exempla cernentes,nihil moti fuerint. ¶A domino factum eſt iſtud , & eſt mirabile in oculis noſtris.) Iuxta communem intellectum, pronomen , iſtud, ad totum refertur quod pręceſsit , ad hunc ſenſum: Quod lapis ille ita prius ab ędificantibus ſit reprobatus,ac poſtmodum in caput anguli factus , id factum eſt à domino.Ex Gręco tamen apparet ſenſus alius accipiẽdus.Nam apud Gręcos dictio κεφαλὴ caput ſignificans,generis eſt fœminini:ſimiliter & quę angulum ſignificat γωνία gonia:ac deinde cętera omnia eodem genere dicuntur,facta eſt iſta,& eſt mirabilis, &c. Vnde videtur prima facie pronomen iſtud referre,caput ad hunc ſenſum : A domino factum eſt caput hoc anguli , & eſt illud caput anguli, mirabile in oculis noſtris,quomodo non aſpernandi quidam interpretantur authores.Et habet id quidem commodam ſententiam,in idem recidentem cum ea quam communiter accipimus . Poteſt autem pro communi ſententia dici,genus fœmineum poſitum pro neutro: quemadmodum aliàs nõnunquam fieri ſolet. Velut Pſal.26,Vnam petii à domino,pro vnũ petii vel vnam rem petii . Sic & in propoſito,

A domino res ista facta est, vel istud factum est, &c. ¶ Ideo dico vobis, auferetur à vobis regnum Dei,& dabitur genti facienti fructus eius.) Incertum est, an priuatim ad ipsos præpositos qui in parabola sub agricolis designati sunt, istud pertineat: an ad populum totum Iudaicum, quantum ad permansuros in incredulitate. Si ita diceretur, Auferetur à vobis regnũ Dei,& dabitur aliis agricolis, aliis præpositis, ad ipsos Synagogæ primates peculiariter deberet aptari. Nunc verò, cum ait, Et dabitur genti facienti fructus eius, videtur, in priori particula præpositos simul cum sibi adhæsuris in malitia notari, tanquam à regno cælesti excludendos. Vtrunque sensum satis indicat Elucidatio. Hoc tantum nota, quòd non eodem modo in vtroque regnum cælorum accipitur. In vno enim, pro ipso regno beatitudinis supernę: in altero verò, pro populo Dei in hoc mũdo, sumitur. Posset & pro lege vel verbo Dei accipi, quod similiter à Iudæis ablatum est, dum excæcati sunt, & eius vera intelligentia priuati. Datũ autem gentibus, qui prædicationem Euangelicam habent & credunt. Illud etiam genti facienti fructus eius, videlicet regni Dei, variè debet exponi, iuxta variam acceptionem regni Dei. Accipiendo enim regnum Dei pro regno cælorum, fructus facit regni huius, qui opera Dei operatur, vitæ æternæ meritoria. Si pro populo Dei sumatur, fructus regni faciunt ipsi præpositi, quando populum faciunt ita viuere & fructificare, vt decet populum Dei & sanctificatum Deo.

XXII. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Simile factũ est regnũ cælorũ homini regi qui fecit nuptias filio suo. b Et misit seruos suos uocare inuitatos ad nuptias. c Et nolebant uenire. d Iterum misit alios seruos, dicens: Dicite inuitatis. e Ecce prandiũ meum paraui: f tauri mei et altilia occisa sunt, & omnia parata. g Venite ad nuptias. h Illi autem neglexerunt: i & abierunt, alius in uillã suã, alius uerò ad negociationem suam. k Reliqui uerò tenuerũt seruos eius, & contumelijs affectos occiderũt. l Rex autẽ cũ audisset, m iratus est, & missis exercitibus suis pdidit homicidas illos, & ciuitatẽ illorũ succendit. n Tũc ait seruis suis,

SIc res se habet quantum ad regnum cælorum, quomodo in sequenti indicatur parabola, de homine quodam rege, qui nuptias magnificas apparauit vxorem ducturo filio suo. b Ad quas nuptias cum multo antè quàm exhiberentur, inuitasset plurimos vt regia magnificentia simul atque munificentia postulabat, adueniente iam nuptiarũ tempore, quando exhibendę & celebrandæ erant, misit seruos suos, vt eos qui prius inuitati fuerant, vocarent ad iam paratas nuptias: quomodo in magnificis conuiuiis fieri solet, vt prius inuitati ante dies aliquot, postmodum in ipsa hora vocentur ad paratum conuiuium. c Venientibus autẽ seruis, illi qui inuitati fuerant non habentes rationem inuitationis prius factæ, venire recusant ad regias nuptias. d Rex multa vsus patientia atque clemẽtia (quæ maximum est principis ornamentum) iterum alios mittit seruos ad idem negocium: vt discant inuitati, seriò se vocari, imò requiri ad nuptias, geminis missis nuntiis, & regi vehementer esse cordi, vt veniant. Quos seruos posteriores emittens, verba posuit in ore eorum, quibus vocarent inuitatos, dixitque eis: Sic dicetis inuitatis: e Hęc dicit dominus qui misit nos ad vos. Ecce prandium nuptiale paraui pro nuptiis filii mei, quas celebrare volo: prandium illud ac festum nuptiale, ad quod ego iampridem vos inuitaui, iam paratum est vt exhibeatur vobis, vosque gustetis illud. f Boues & oues & cuncta altilia mea quæcunque ad hoc festum alui impinguauique, siue gressibilia siue volatilia, occisa sunt: & cuncta quæ ad nuptias regales pertinent iam sunt parata, ex parte domini nostri nulla est expectatio. g Tantum expectantur conuiuæ inuitati, vt veniant, ac gustent præparatum sibi prandium, festumque nuptiale celebrent. Nolite ergo iam moram facere, quoniam moram non patitur ciborum præparatio, sed quantocyus venite ad præparatas vobis nuptias. h Ne his quidem nuntiis secundis ita efficaciter vocantibus acquieuerũt inuitati, sed in suo obfirmati malo proposito negligunt, rennuunt atque contemnunt venire, regias paruipendunt nuptias, tametsi magnificentissimas. i Abierunt autem ad sua priuata quisque negocia, alius ad villam suam, alius ad exercendam negociationem suam, propria commoda præferẽtes regalibus nuptiis. k Quidam verò non solum non venerunt vocati, verum insuper vocantes seruos multa affecerunt iniuria, & post multas eis illatas contumelias interfecerunt. l Cognoscens autem rex tantam aduersus seruos suos exercitatã crudelitatem, & erga se nimiam monstratam ingratitudinem atque contemptum, non vltra ferendam putauit horum malitiam, quam hactenus per longanimitatẽ dissimulauerat: m sed ira exardescens, pro rei indignitate, exercitus militum suorũ misit ad ingratos & homicidas illos, eosque omnes iussit interfici, & in sceleris detestationem etiam illorum ciuitatem igne succendi. n Quibus digna vltione consumptis, nolens rex munificus pro nihilo paratas esse tam celebres nuptias, neq; tam instructum conuiuium nullis proficere, de aliis cogitare cœpit conuiuiis qui prius

a Nuptiæ quidem paratæ ſunt, b ſed qui inuitati erant non fuerunt digni. c Ite ergo ad exitus uiarũ, & quoſcũque inueneritis, uocate ad nuptias.

d Et egreſſi ſerui eius in uias, cõgregauerunt omnes quos inuenerũt, malos & bonos, e & impletæ ſũt nuptiæ diſcumbentiũ. f Intrauit autẽ rex ut uideret diſcũbentes, g & uidit ibi hominẽ nõ ueſtitum ueſte nuptiali, h & ait illi: Amice, quomodo huc intraſti, non habens ueſtem nuptialem?

i At ille obmutuit.

k Tunc dixit rex miniſtris, Ligatis pedibus eius et manibus mittite eũ in tenebras exteriores. l Ibi erit fletus & ſtridor dentiũ. m Multi enim ſunt uocati, pauci uerò electi.

n Tunc abeuntes Phariſæi & conſiliũ inierũt ut caperẽt eũ in ſermone. o Et mittunt ei diſcipulos ſuos cũ Herodianis, dicentes:

inuitati non fuerant, poſteaquam illi periſſent qui inuitati non venerant. Dixitque ſeruis ſuis: a Nuptias quidem meas ego paraui: & ſicut pollicitus fui, inuitatis prandium nuptiale ego exhibui, ita vt de me non poſsit quiſquam conqueri, quòd verbis fidem non fecerim.

b Verum iſti qui inuitati fuerant, indignos ſeipſos fecerunt meis nuptiis, dum vocati venire recuſarent: propter quod, iuſta vltione mea illos perdidi. c Vos igitur, ne vacuæ remaneant nuptiæ, ne fruſtra tantus ſit apparatus delitiarum exhibitus, celeres abite ad compita & viarum exitus, ad loca maximè publica & maximè frequẽtia hominibus: & quoſcunque inueneritis, qualeſcunque tandem fuerint, pauperes, diuites, cæci, videntes, ſurdi vel audientes, denique cuiuſcunque cõditionis fuerint, vocate ad nuptias. d Mox obedientes ſerui, egreſſi ſunt in vias publicas: conuocaueruntque & congregauerunt in domum nuptialem domini ſui, quotquot & qualeſcunque inueniebãt, & ſequi vellent vocantes, tam bonos, quàm malos, tam pauperes, quàm diuites, tam ſurdos quàm audientes, atque ita in cæteris, nullo habito perſonarum reſpectu, ſed abſque delectu omnes. e Sicque factũ eſt, vt plenæ fierent nuptiæ diſcumbentibus, nuptialis domus impleta eſt conuiuis. f Congregatis autem illis in domum nuptialem, introgreſſus eſt rex, vt videret diſcumbentes conuiuas, vt conſideraret quales haberet hoſpites, num honeſti ac læti eſſent, & nuptiis digna eſſent omnia, ne fortè quicquam illic eſſet quod ſuas fœdaret nuptias.

g Vidit autem in numero cæterorum, quendam illic accumbentem, qui veſte nuptiali ornatus non erat, nuptias regias ſuo plebeio habitu aut pannis ſordidis plurimum dehoneſtantem. h Quẽ toruo aſpiciens vultu, ita alloquutus eſt: Amice, cui ego amicitiam magnã ex mea munificentia monſtraui, qua fronte, qua temeritate ſiue audatia huc es ingreſſus ad meas nuptias, ac cum cæteris vnà cum ad menſam accumbis, veſtem non habẽs nuptialem? Quid tibi ita viſum fuit, meas irridere ac dehoneſtare nuptias? Non eſt quod paupertatem aut defectum cauſeris. Ecce omnes hi pauperes erant & nudi, ex viis & ſepibus huc adducti: ſed ingredientes ad nuptias meas, petierunt & acceperunt nuptiales veſtes, in quibus diſcumbunt, & grati ſunt mihi, eaſque mundas ſeruãt, nec priſtinos reſumunt pãnos. Ita & tu ſi petiuiſſes, veſtem accepiſſes nuptialem, viles pannos tuos habitu commutaſſem digno meis nuptiis. Nunc vero hîc reſides tanquam vnus conuiuarum, totus deformis & difformis cæteris, de nuptiali veſte nullam curam gerens. i At ille ſe deprehenſum videns, nec habens quod reſponderet, obmutuit, ſibi malè conſcius & excuſationẽ non habens.

k Statimque rex miniſtris ait: Amouete hunc quantocyus, & eiicite è nuptiis: ligatiſque pedibus & manibus, ad ſupplicium rapite illum, proiicientes eum in exteriores, palpabiles, ac denſiſsimas inferni tenebras. l Illic erit ſine fine fletus & ſtridor dentium: illic tormẽta ſentient, tam interna, quàm externa damnati, quorum non erit finis in ſæcula. Facile vos docet parabolæ huius finis, quorſum tendat intẽtio. m Non enim quiſquis ad vitam æternam vocatur, ſtatim ad eam electus eſt aut ad eam pertinget. Plurimi nanque ad vitam æternam vocati ſunt, ex quibus plurimis admodum pauci ſunt electi, qui eam ad quam vocati ſunt vitam conſequentur: quemadmodũ in prædicta parabola, multi indicantur vocati, homicidę videlicet illi priores, ex quibus nulli fuerunt electi ad nuptias, quia nõ fuerunt digni: ac deinde ille etiam qui in nuptiis ſine nuptiali veſte diſcũbebat, & eiectus fuit è nuptiis: ac proinde, ſibi nemo de vocatione tantum blandiatur, ſed per fidem & vitam bonã ſtudeat dignè & ambulare vocatione ſua, vt etiam electus fiat. n His auditis, Phariſæi non ignorantes ſe notatos iam narratis parabolis, ſubduxerunt ſeſe à Chriſti præſentia, tractareque pariter & conſilium capere cœperunt, quomodo illum in ſermone comprehenderent, & callidè illaquearent, quomodo videlicet aliquid ex ore eius poſſent callido rapere conſilio, vnde calumniam in eum deuoluerent. o Quoniã aũt ſciebant ſe apud illũ haberi ſuſpectos, nec facile per ſe id poſſe efficere ſperabant, hoc habuerunt conſiliũ, vt aliquot ex ſuis diſcipulis ſubornarent atque ſubmitterẽt, quos putabant illi incognitos, hiſque adiungunt Herodianos, id eſt, aliquot de ſecta eiuſmodi Herodiana, quæ tributum defendebat perſoluendũ Romanis, vel miniſtros aliquot aut partem agentes Herodis. Hos ita

a Magister, scimus quia uerax es, & uiam Dei in ueritate doces,

b & non est tibi cura de aliquo. Nō enim respicis personā hominū.

c Dic ergo nobis, q̄d tibi uidetur?

d Licet censum dare Cæsari,

e an non?

pariter iunctos, tanquam Iesu incognitos, verbis instruunt Pharisæi, quid, quomodo, qualibus verbis præponere debeant. a Qui ita subornati, speciem præ se ferentes pietatis, sub ouina pelle lupinum tegentes animum, Christum accedūt, ac dicunt illi: Magister nos multa iam experiētia certò cognouimus, te veritatis esse amatorem atque doctorem, & viam Dei docere non ad hominum affectus non ad quęstum proprii commodi, vt plerique faciunt, sed iuxta infallibilem veritatis regulam. b Neque tibi cura est de quoquam, neque quenquam metuis. Non enim personarum es acceptor, non respicis facies siue personas hominum, nihil omnino externum attendis, neque nobilitatem, neque diuitias, neque potestatem, neque munera, neque aliud quodcunque externum, vt propter metum vel fauorem cuiusquam aliter doceas quàm habeat veritas, & conscientia tibi docendum testetur, aut eorum quæ sunt veritatis quicquam omittas. c Atque hac de causa nunc ad te venimus, quæstionem hactenus inter multos seditiosè disputatam, simplici determinatione à te postulantes dissolui.

d Est autem hæc quæstio, num populo Iudaico liceat dare tributum aut censum Romanorum Imperatori, vt quidam sentiunt, dicentes iustum esse, vt tributa soluantur iis sub quorum protectione seruamur: e an id non liceat, vt sentiunt alii, arbitrantes, iniquum esse, illicitum ac diuino aduersum honori, populum quem sibi Deus elegit in peculium ex omnibus gentibus, vlli alii regni aut principi tributum soluere, aut quouis modo subiectionē profiteri, pręter quàm soli Deo, cuius sunt peculiaris populus. His verbis tā callidis, arbitrati sunt Pharisæi Christum comprehendere. Erat enim ad vtramlibet responsionis partem parata calumnia. Si enim dixisset, licere tributum solui à populo, grauiter id accipiendum sciebant: qui licet tributa tum solueret vi & necessitate coactus, animo tamē libertatem sperabat, maximè quod recens adhuc esset tributi iugum. Vehementer autem illud cupiebant Scribæ atque Pharisæi, tale aliquid ex ore Christi rapere, vnde apud populum eius posset existimatio minui, cuius solius timore ab illo cōprehendendo abstinebant. Si dixisset non licere, aderāt Herodiani, qui ad præsidem detulissent hanc responsionem, & ipsi statim apud præsidem Christum accusassent, tanquam seditiosę doctrinæ & rebellionis contra principes authorem.

f Cognita autem Iesus nequitia eorum, ait:

g Quid me tentatis hypocritæ?

f Atuero omniū cognitor Iesus, subdolam illorum fraudem optimè cognoscens, ita responsum cum increpatione temperauit, vt nihil ex eius responso posset rapi in calumniam, quęstioni tamen tacitè satisfaceret. g Dixit itaque eis, Hypocritæ, qui sub pelle ouina intrinsecus vulpinum cælatis animum, qui pietatem simulantes, tāquam doceri cupientes, impietatem meditamini, quid me tentatis? quorsum tendit ista vestra nequam interrogatio, quam non vt discatis proponitis, sed tantum vt tentetis atque decipiatis? Noui enim ego dolosum animum vestrum, vosque scitote & mementote deprehensos.

h Ostendite mihi numismа census.

i At illi obtulerunt ei denarium.

k Et ait illis Iesus: Cuius est imago hæc & superscriptio?

l Dicūt ei: Cæsaris.

m Tunc ait illis:

n Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari,

o & quæ sunt Dei Deo.

h Ne tamen me existimetis diuerticula quęrere, respondebo vobis, licet indignis super quęstione proposita. Prius tamen ostendite & exhibete mihi nummisma census, siue nummū tributi, quē videlicet pro tributo persoluitis. i At illi mox ei exhibuerunt denarium, qui erat nummus tributi. k Quem videns Iesus, ait illis: Cuius est hæc imago huic insculpta denario, & cuius est īscriptio quam video in circuitu imaginis? cuius gerit nummus iste imaginem & inscriptionem? l Dicunt illi: Cæsaris est imago, qui nummum cudit, & eiusdem est inscriptio, testans videlicet ipsum esse qui cudit nummum. m Ex horum responsione volens illos conuincere dominus, ait: n Vos fatemini, nummum hunc Cæsaris esse pecuniam, & ipsius habere imaginem & inscriptionem: quo dum vtimini, ipsius vos ditioni subditos testamini, cuius nummismate vtimini, & necessaria vobis comparatis, nec petit ipse, nisi de suo tributum: quare quod ipsi vt principi & ei cui in subiectionē vos tradidistis (id quod & nūmismatis eius susceptione & vsu quotidiano testamini) debetur, licitū est reddere, & reddi debet. o Nolo tamen sic vos subiectos esse homini, & homini quę ipsi debentur reddere, vt interim Deum obliuiscamini, q̄ primas partes habere debet in vobis, & cui ante omnia persolui debet quicquid ipsi est debitum. Vnicuique itaque quod suum est reddite, sic quę Cæsaris sunt Cęsari, & quę Dei sunt Deo persoluētes, vt nec prætextu Cæsareæ subiectionis putetis eximi vos à cultu

a Et audientes, mirati sunt:
b & relicto eo, abierunt.
c In illo die, accesserunt ad eũ Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem:
d & interrogauerunt eum dicentes:
e Magister, Moyses dixit: si quis mortuus fuerit, non habẽs filiũ,
f ut ducat frater eius uxorem illius, & suscitet semen fratri suo.
g Erant autem apud nos septem fratres: primus uxore ducta defunctus est, h & non habens semẽ reliquit uxorem suam fratri suo.
i Similiter secũdus et tertius, usque ad septimum.
k Nouissimè autẽ omnium, & mulier defuncta est.
l In resurrectione ergo cuius erit de septẽ uxor?
m Omnes enim habuerunt eam.
n Respondens autem Iesus, ait illis:
o Erratis nescientes scripturas, neq; uirtutẽ Dei. p In resurrectione enim, neq; nubẽt neq; nubentur,
q sed erunt sicut angeli Dei in cælo.

Dei, nec propter cultum Dei à debito Cæsareo. a Audientes verò tam interrogantes isti, quàm ii qui eos submiserant Scribæ tam prudens Christi responsum, tam circunspectam propositæ quæstionis dissolutionem, admirati sunt, quòd illum tam certũ (vt ipsi arbitrati fuerant) laqueum sibi paratum, potuisset deprehendere: magis autẽ, quòd absque calumnia potuisset effugere. b Frustrati itaque proposito, relicto eo, dolentes abscesserunt, præter confusionem nihil reportantes. c In illo autem ipso die, accesserunt ad dominum Sadducæi, homines sectæ contrariæ Pharisæis, asserentes non expectandam esse resurrectionem mortuorum, neque vitam aliam post hanc vitam, neque in futuro vlla præmia bonorum aut malorum operum, nihilo ampli⁹ quàm aliorum animalium expectatur resurrectio, posteaquàm semel mortua fuerint. Idque super eo astruebant fundamẽto, quia spiritum non ponebant neque animam separatam à corpore, separatim ac per se subsistentem, sed animas hominum dicebant interire cum corporibus, eo ipso quo emigrant è corpore: quemodmodum de cæteris est speciebus animalium: vnde consequenter eliciebant, non hominũ magis quàm brutorum fore resurrectionem. d Hi pro suo errore astruendo argumentum vnum habebant suo iudicio prævalidum, tale quod etiam Christo non formidarent tanquam insolubile proponere, eo quòd ipsius doctrinam scirent docere sectæ suæ contraria. Proponunt itaque suum roboris Achillæi argumentum, dicentes: e Moyses in lege ita scripsit nobis iubente domino. Quãdo habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absque liberis mortuus fuerit, f vxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater eius, & suscitabit semen fratris sui, & primogenitũ ex ea filium appellabit nomine illius, vt non deleatur nomen eius ex Israel hoc præsupposito certissimo ac notissimo Moysi præcepto, prosequimur narrationem. g Erant apud nos septem fratres, quorum prior ducta vxore absq; liberis decessit. h Quare iuxta legem, absque semine vita defunctus vxorem reliquit fratri suo, ad suscitandum sibi semen in Israel: qui & accepit eam, legi obediens, & fratris boni officium custodiẽs. i Hic rursum absque liberis mortuus est, relicta vxore fratri tertio: atque ita vsque ad septimum nouissimumque fratrem vxor peruenit, & ne ipse quidẽ septimus liberos ex ea suscitauit, sed mortui sunt omnes absque liberis ex muliere ista suscitatis. k Post omnes autem viros prius mortuos, tandem etiam mulier ipsa moriens naturæ debitum soluit. l His itaque præmissis, si (vt asserunt Pharisæi, atque tua etiam videtur doctrina astruere) ponenda est mortuorum resurrectio, interrogamus, q̧s horum septem fratrum in resurrectione mulierem illam ĩ vxorem accipiet? m AEqualis enim videtur de omnibus esse ratio, quoniam eam omnes habuerunt vxorem, neque quisquam ex ea suscitauit liberos: ne fortè respondeatur, eum qui liberos ex illa suscitauit debere eã sibi vendicare. Cum igitur æqualis appareat de omnibus ratio, consequi videtur expositione resurrectionis, vnam eandemque fore septem virorum vxorem, quod manifestè absurdum est & nulla lege permissum, nullique genti obseruatum, vtpote naturæ contrarium. Cum igitur posita resurrectione mortuorum tam manifestum sequi videatur inconueniens, irrationabilis sit oportet illa doctrina. Nam si rationabilis ac vera esset, nihil inconuenientis ex ea posset inferri: quãdoquidem ex vero nihil sequitur nisi verum: & ex eo quod rationabiliter asseritur, nihil sequi potest irrationabile. n Sadducæorum verò iam narratæ obiectioni respondens dominus, ait: Argumentatio vestra omnis super malo fundatur fundamento, falsoque præsupposito innititur: quod vbi destructum fuerit, corruet quicquid superstructum fuerat. o Vos enim multum erratis, neque scripturas intelligentes, neque virtutem Dei cognoscentes. p In resurrectione enim, & in vita illa ad quam resurgent mortui, non celebrabunt homines nuptias, aut matrimonia contrahent, neque dabuntur ad nuptias, vt fit in hoc sæculo. Neque viri vxores ducent, neque mulieres nubent viris, neq; parentes filios suos aut filias tradent nuptui, neque illic vlla omnino erũt coniugia, vbi nulla erit generatio, quæ est coniugii fructus: q sed erunt homines in vita illa noua similes angelis Dei in cælo, vitam ducent cælestem & immortalem: propter quod, nulla illic erit opus generatione. In præsenti enim vita, cõiugia celebrãtur, propter generatio-

nem: estque generatio necessaria propter indiuiduorum corruptionē, vt conseruetur species, item & propter speciei multiplicationem, quā per generationem alterius de altero Deus fieri instituit ī hominibus, sicut & in cæteris perfectis animalibus. In resurrectione autem, quando iam erit completus electorum numerus, & quando non vltra erit indiuiduorum corruptio (eo quòd immortali vita erunt homines præditi) superflua foret, imò irrationabilis generatio, ac proinde nulla erunt coniugia: quemadmodùm inter angelos nulla sunt coniugia, eo quòd nulla ipsis competat generatio, quoniam speciei multiplicatione non habēt opus, qui ab initio in tanto sunt numero simul à Deo creati, in quanto eos esse voluit, vitamque omnes ab initio habent immortalem. Sic & virtutem Dei non intelligitis, dum resurrectionem tanquam impossibile aliquid reputatis, eo quòd vobis secundum naturæ virtutem, & secundum naturales rationes ratiocinantibus videatur impossibilis, quasi non sit potens operari Deus quæ supra naturā sunt, quasi non sint omnia apud Deum possibilia, quasi Deo quicquā sit difficile vel impossibile. a Cæterum, quod vos de mortuorum resurrectione ambigitis, ex scripturæ testimonio id facile monstrari potest, cum apud rubum dominus apparens patri vestro Moysi, dixit: b Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Ex quibꝰ verbis colligitur, non penitus mortuos esse Patriarchas istos, tam secūdum corpus quàm secundum animam, vt propterea non sit expectanda eorum resurrectio, sed magis secundum spiritum (qui hominis potior pars est) eos viuere apud Deum. c Si enim non adhuc viuerent illorum spiritus, non se Deus illorum Deum diceret. Deus enim nō dicitur eorum quę nihil sunt, neque in rerū natura subsistunt, sed viuentium & subsistentium: sicque Patriarcharum Deus dicitur, quatenus secundum spiritum apud Deum viuunt, quem & suo tempore in corpus suum redire faciet, vt eorum fiat resurrectio. d Audientes autē turbę quòd tam prompta & efficaci responsione Sadducæorum dissoluisset tentamenta, insuper & scripture authoritate quam oppugnabāt veritatem ex abundanti confirmasset, admirati sunt de Christi prudentia & doctrina, qui vnus tot hominibus iisque magna (vt habebantur) scientia præditis, tam nullo negotio potuisset satisfacere, imò & cum confusione à se tentantes abigere. e Pharisæi verò vbi viderunt Sadducæis à Christo pulchrè satisfactum, eisque os obstructum, vt nō haberent vltra quod obiicerent responsis ab illo, vel responderent ꝓpositis, conuenerunt iterum ipsi in vnum, vt tractarent pariter quid essent acturi. f Procedens autem vnus ex eis, dominum adiit, tentatiuam quæstionem de mandato magno propositurus: quæ quæstio perplexa apud Iudæorum sapientes fuisse videtur, aliis hoc, aliis illud, pro mandato magno assignantibus. Accedensque Pharisæus iste dominum, ait: g Magister, quod est mandatum magnum in lege? Cum tot sint in lege tamque varia mandata, quod ex his omnibus censeri debet maximum atque præcipuum omnium? h Videns dominus, quòd vtilem & ædificationi opportunam quæstionem Pharisæus ille proposuisset, exactam distinctamque responsionem adhibuit quęstioni propositę, dicens: i Hoc est mandatum maximum & omnium primum, quod subsequitur, sicut per Moysen in Deuteronomio traditur: Audi Israel: Dominus Deus vester Deus vnus est. Diliges dominum Deum tuū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mēte tua, & tota fortitudine tua: k videlicet ex toto affectu volūtatis, l ex toto intellectu & cognitione animæ, m ex tota mentis intētione, & ex omnibus corporis animæque viribus. n Hoc est mandatum omnium primum & maximū, quo maius dari non potest: quoniamquidem totum complectitur quod Deo homo debet, & omnem hominis erga Deum dispositionem tradit: neque aliud mandatum est, cuius obseruatio ęquè hominem Deo gratum facit, aut cui hominem deceat amplius intendere. o Quod autem secūdum locum habet, simile est priori, quoniam similiter de dilectione loquitur, hisque verbis cōtinetur: p Diliges proximum tuum ad formam & exemplum dilectionis qua teipsum diligis, ita videlicet vt omnē hominem quatenus Dei imaginē in se gerit, in Deo & propter Deum diligat, illiq; bonum æternum ad quod creatus est ex bono affectu optet: similiter & bonū virtutis, quo ad illud bonū fœlicitatis æternæ pertingitur, quo-

a De resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictū est à Deo, dicente uobis:
b Ego sum Deus Abrahā, et Deus Isaac, & Deus Iacob?
c Non est Deus mortuorum sed uiuentium.
d Et audientes turbæ, mirabantur in doctrina eius.
e Pharisæi autem audientes quòd silentium ĩposuisset Sadducæis, conuenerunt in unum,
f & interrogauit eum unus ex eis, legisdoctor tentans eum:
g Magister, quod est mandatum magnum in lege?
h Ait illi Iesus,
i Diliges dominum Deum tuum,
k ex toto corde tuo,
l & in tota anima tua,
m & in tota mēte tua.
n Hoc est maximum & primum mandatum.
o Secundum autem simile est huic.
p Diliges proximum tuum, sicut teipsum.

a In duobus his mandatis, uniuersa lex pendet & Prophetæ.

b Congregatis autem Pharisæis interrogauit eos Iesus dicens:

c Quid uobis uidetur de Christo, cuius filius est?

d Dicunt ei, Dauid.

e Ait illis:

f Quomodo ergo Dauid ĩ spiritu uocat eum dominum dicens:

g Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis.

h Donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum.

i Si ergo Dauid uocat eum dominum, quomodo filius eius est?

k Et nemo poterat respondere ei uerbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.

modo sibi vnusquisque bona eiusmodi cupit maximè. Item & bona corporis & fortunæ, quomodo & quantum pro animæ salute proximo commoda fuerint, sic illi optet eadem: quemadmodum vnusquisque sibi in iis cupit salubriter esse prouisum. Denique vt proximo faciat quicquid fieri velit sibi, & nihil proximo faciat quod sibi nolit fieri. Post primum iam antè narratum præceptum, non est aliud isto maius. Summatim enim complectitur, quicquid est homini, vt rectè erga proximum se gerat, necessarium. a In duobus his mandatis, tota lex pendet, & pendent Prophetæ omnes. Quæcunque enim per multa particularia præcepta exhortationesque & comminationes lex docet atque Prophetæ, omnia summatim in his duobus præceptis continentur, & ex eis dependant atque eliciuntur omnia, tanquam gemino fonte totius æquitatis, & ex eis sui vigoris robur accipiũt. Omnia nanque quibus erga Deum instruuntur homines, summatim in priore mãdato continentur: quæcunque verò erga proximum instituunt, in posteriore. b Cum itaque tot iam interrogationibus & tentationibus Pharisæorum atque Sadducæorum vicissim sibi in interrogando succedentium infracto animo respondisset dominus, ad retundendam superborum elationem, & comprimendum fastum tumidorum cordium, voluit ipse quoque quæstionem proponere suis tentatoribus, qua illis os obstrueret, eosque mutos redderet, ac à se confusos dimitteret. Et quo maior esset illorum confusio, congregatis pariter quæstionem proposuit, dicens: c Quæ est vestra de Messia sententia, de cuius ille nascetur semine, & cuius erit filius? d Illi respondẽt, De semine Dauid prædicunt scripturæ illum nasciturum, & Dauidis fore filium, super cuius sedebit solium, & cuius instaurabit regnum.

e Quorum responsioni tentando ita obiicit dominus: f Si filius Dauid est Messias, quomodo ergo spiritu illustratus Prophetico Dauid, illum appellat suum dominum? g Sic enim in Psalmo 109 loquentem in spiritu de Messia legimus, Dixit dominus pater domino meo Messiæ filio suo, sede à dextris meis, accipe mecum æqualitatem gloriæ & potestatis, h ac in potioribus meis bonis inæternũ cõquiesce. Futurũq; est tandẽ suo tempore, vt subigã tibi oẽs inimicos tuos subiectione perfectissima atq; nouissima siue humillima, quẽadmodũ scabellũ subiicitur pedibus calcantis illud, qui ipsum valet versare atq; reuersare pro libito. i Cũ ergo Dauid in hoc verbo secũdum spiritũ loquẽs Propheticũ, Messiam appellet suum dominum, æquè atque Deum patrem, eodem honoris vocabulo vtrunque indistinctè nominans, cum ait: Dixit dominus domino meo, quomodo cũ hoc simul stare potest, vt Dauid sit Messię pater? Si enim pater est Dauid Messiæ, consequens videtur, quod Dauid Messiam non debeat appellare suum dominum, sed magis econtrariò, Messias Dauidem debebit nominare patrem & dominum. Sic enim filii regum patres suos reuerentiæ causa etiam dominos appellare solent, vel simpliciter, vel patris addito vocabulo: non sic autem patres suos filios appellant suos dominos. Videmini ergo non plenam dedisse respõsionem, cum interrogati cuius Messias sit filius, dixistis, Dauidis: quasi purus homo sit Messias, & non simul etiam Deus ac Dei filius. Hac siquidem via, obiectionem istam ex Psalmo exclusissetis, si respondissetis, & Dauidis secundum humanitatem, & Dei patris secundum diuinitatem illum esse filium. k Nemo autem ex Pharisæis omnibus huic obiectioni respondere quicquàm potuit, quoniam illam Messiæ diuinitatem & nobiliorem ex patre generationem ignorabãt, & vt purum hominem cum temporali regno aduenturum expectabant. Et cum iam toties ipsi victi essent atque confusi, tandem præ verecundia silere compulsi sunt, non audẽtes amplius quicquam eum interrogare in illo die, quoniam plus satis confusionis & erubescentiæ retulerant. Toties enim repulsi & confusi, desperabant posse se quicquam efficere, & cõfusionem maiorem metuebant. Propter quod, suadente eadem superbia & inuidia, qua prius dominum aggressi fuerant, causa minuendi gloriam eius eumque calumniandi ac se ostentãdi, nunc tacere & abscedere malunt: ne Christi gloria amplius cresceret, néve ad propriæ confusionis cumulũ adderent. Viderant enim, suum omnem malitiosum conatum in illustrationem gloriæ Christi & propriam ignominiam cædere.

PARABOLAE DE NVPTIIS
regijs latior explicatio.

REx eſt Deus pater, filius verbum patris. Huic filio nuptias fecit pater, quando in plenitudine temporis verbum fieri carnem voluit, & cum humana natura diuinã coniungere in vnitatem ſuppoſiti, ſicq́ue humanato & incarnato verbo Eccleſiã ſanctam in ſponſam copulare. Geminæ ſiquidem in vnis videntur nuptię. Nam & inter naturam duas Diuinam atque humanam nuptialis quædam coniunctio facta eſt, quando in vnitatem ſuppoſiti conuenerunt, vt eſſet homo Deus & Deus homo: ac deinde inter Chriſtum Dei filium vt ſponſum ex parte vna: & Eccleſiã vt ſponſam dilectam ex parte altera: propter quam ſibi deſponſandam fœderetq; coniugali copulandam de ſummis cælorum ad hęc noſtra deſcendit infima. Inuitati ad has nuptias populus erant Iudæorum, qui quoniam promiſsionem acceperant de Chriſto in mundum venturo, & ſalute ac bonis omnibus per eum pręſtãdis, hac ratione ab initio quaſi inuitati habentur ad nuptias. Inuitati autem hi fuerant multoante quàm exhiberentur nuptię, quemadmodum ſolet fieri inuitatio cõuiuarum antequam paratum ſit nuptiale prandium, quoniam multoante Chriſti aduentum in mundũ Iudæorum populus promiſsionem de Chriſto & afferendis mundo per eũ bonis acceperant. Miſit rex ſeruos ſuos vocare inuitatos ad nuptias, quoniam per Prophetas ſuos Deus populum Iudaicum (qui olim in Patriarchis repromiſsiones acceperant) non deſiit exhortari ad dignè ſe præparandum in aduẽtum ſponſi, vt digni eſſent venturis nuptiis, earumq́ue fructum in ſe ſuſcipere. Prophetarũ nanque exhortationibus & comminationibus populus ille in aduentum parabatur venturi Meſsiæ. Venire nolebant inuitati, quia populus ille ſemper inobediens fuit voci domini, & monitionibus Prophetarum noluit acquieſcere, vt nuptiis ad quas inuitati fuerant digni fierent. Iterum mittit alios ſeruos rex longanimis hisq́ue verba dicit quæ annuncient videlicet iam eſſe paratas nuptias & parata omnia, tantum expectari conuiuas: quando poſt Prophetas priores in plenitudine temporis mittit Apoſtolos, quibus iuſſit prædicare regnum Dei, ſub hac forma: Impletum eſt tempus, appropinquauit regnum cęlorum, pœnitemini & credite Euangelio. Priores illi ſerui non iſta annunciant, quoniam Prophetæ non ſic adeſſe regnum cælorum prædicabant, ſed tantum venturum eſſe prænunciabant. Quòd dicit prandiũ meũ paraui, tauri mei & altilia occiſa ſunt, venite ad nuptias, tantumdem eſt acſi dicat: Iam venit plenitudo temporis, iam exhibui quod multoante promiſi, iam filius meus nuptias celebrauit, in carnem venit. Proponitur vobis apparatum prandium, abundantia videlicet bonorum ſpiritualium in tempore gratiæ de plenitudine Chriſti effluentium, & ſatietas perfecta fœlicitatis æternæ, cuius participes eſſe poſſunt quicunque vocantibus ſeruis, id eſt, Apoſtolis, per fidem & obedientiam ad nuptias venire voluerint. Omnia iam parata ſunt, non eſt quur moretur quiſquam, nihil niſi expectantur conuiuæ. Olim inuitati cum multis ſuſpiriis expectabant tempus nuptiarum. Nunc paratis nuptiis expectantur conuiuæ, quoniam olim patres tantum auditis repromiſsionibus vehementi deſiderio ad earum impletionẽ anhelabant. Nunc autem vbi impletæ ſunt, faſtidiunt Iudæi. Quod nunciant ſerui ex ore domini, Nuptiæ paratæ ſunt, & omnia parata, ipſum eſt quod prædicant Apoſtoli: Impletum eſt tempus, appropinquauit regnum cælorum. Quod addunt, venite ad nuptias, illud eſt: Pœnitentiam agite, & credite Euangelio. Negligunt inuitati & venire recuſant, quoniam Iudæi prædicantibus Apoſtolis noluerunt credere Euangelio, non fuerunt allecti ſpe propoſitæ cæleſtis dulcedinis. Abeunt vnus in villam, alius ad negociationem, quoniam temporalibus & terrenis rebus nimium inhærentes, contempſerunt æterna atque cæleſtia, oculos habentes defixos in promiſsiones temporales, cæleſtia promiſſa nihili fecerũt. Non ſolum autem non obedierunt vocantibus ſeruis, ſed in eos etiam inſurgentes iniuriis, contumeliis, & morte affecerunt eos: quia Chriſti Apoſtolos ad mortem vſque perſequi non deſierunt Iudæi, plures ex eis occidentes & interficientes. Rex his auditis, ſeruos miſit ad vltionem, quoniam videns Deus obſtinatos Iudæos nolle obedire Euangelio, inſuper & ſeruos ſuos ab illis perſequutionem pati, quomodo & filium occiderant, Romanorum exercitum ad illos interficiẽdos miſit, & eorum ciuitatem incendio perdendam in vltionem ſceleris. Illis digna punitione perẽptis, ſerui emittuntur ad nouos quærendos conuiuas, qui inuitati non fuerant, quoniam Iudæis indignos ſe reddentibus ad obtinendas patrum promiſsiones per infidelitatem & inobedientiam, iuſsit dominus conuerti diſcipulos ſuos, & trãſire ad populos gentium, qui nullam ante promiſsionem acceperant de Meſsia vel bonis cęleſtibus, ſicq́; inuitati nunquam fuerant. Iſtos verò in illorum locum ſubſtituit, vt promiſsionem acciperent factam patribus, eſtq́ue illorum incredulitas facta occaſio conuerſionis iſtorum. Ad exitus viarum ire iubẽtur ſerui qui prius tantum ad inuitatos ire iuſsi fuerant, quoniam Apoſtoli quibus prius miſsis ad prædicandum præcipiebatur non abire in viam gentium, neque in ciuitates, introire Samaritanorum, ſed tantum ad oues domus Iſrael, iidem poſtea iubentur exire in mundum vniuerſum, & Euangelium prædicare omni creaturæ. In exitibus autem viarum inueniuntur vocandi in locum Iudæorum, quoniã vagabantur gentiles in variis erroribus atq; peccatis vagi & inſtabiles in oĩbus viis ſuis à veritate, & à Deo alieni. Exeũt ad iuſsionẽ domini in exitus viarũ ſerui, illicq́; vocãt quotquot ĩueniũt ad nuptias, quãdo in omnẽ terrã domino mittẽte exiuit Apoſtolorũ ſonus pręcicationis, & ĩ fines orbis terrę verba eorũ. Abſq; diſcretione iubet dominus vocari quicunq; inuenti fuerint, & ſic abſq; diſcretione ſerui vocãt quoſcunq; inueniũt, quoniam nõ eſt perſonarũ acceptor Deus, ſed in omni gente & populo qui timet Deũ, hic acceptus eſt illi, neminem reſpuit quantumuis ex ſe pauperẽ, quantumuis etiam fuerit malus,

omnes pœnitentiam volentes agere,& Euangelio credere obuiis vlnis excipiens.Ex his autem ita promiscuè congregatis,nuptiæ impletæ ſunt,domus nuptialis eſt impleta,quoniã Apoſtolica prædicatiõe intra Eccleſiam congregata eſt ex gentibus turba magna quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus,tribubus,linguis & populis,qui omnes intra vnam Eccleſiam (quæ eſt nuptialis domus Dei) in vna fide & vna ſpe vocationis congregati & coadunati ſunt. Non obfuit celebrarum celebritati,quod illi inuitati venire recuſauerint , neque ob hoc pauciores interfuerunt paratis nuptiis , imò plures illis prioribus poſt illorum abnegationem ſunt ingreſsi ad nuptias : quoniam propter Iudæorum incredulitatem non minus impletæ ſunt promiſsiones Dei , neque ideo nulli fructum aduentus Chriſti ſunt conſequuti,quia Iudæi eum auerſati ſunt,imò paucis Iudæis oblatas Euangelicas promiſsiones repellentibus , ingens gentium numerus factus eſt earum particeps , eſtque ex eis impletus electorum numerus.Hucuſque parabola propoſito ſeruit,de Iudæorum abiectione & electione gentium. Quod autem adiicitur,demonſtrat non omnes qui intra Eccleſiam vocati ſunt,ad nuptias electos eſſe ad perfruendum nuptialibus delitiis,quoniam diſcernit Deus qui digni ſint ad eas admitti, qui reprobari. Significatur hoc,in eo quod rex deſcribitur ingreſſus ad videndum diſcumbentes . Conſiderat enim Deus merita eorum qui intra Eccleſiam vocati ſunt , & fideles habentur . Videt num veſtem nuptialem habeant diſcumbentes in nuptiis . Expendit num vitam vocatione dignam geramus, num dignè ambulemus vocatione qua vocati ſumus. Vita ſiquidem Chriſtiano homine digna , qualem exigit Chriſti fides , veſtis nuptialis eſt , de qua Apoſtolus dicit : Abiiciamus opera tenebrarum , & induamur arma lucis,ſic vt in die honeſtè ambulemus.Et alibi huius veſtimenti meminit,cum dicit:Si tamẽ veſtiti & non nudi inueniamur.Veſtimenta enim ſordida & pannos viles,id eſt,opera mala, vult Deus nos abiicere , qui in Eccleſia ſpiritualibus bonis perfrui cupimus, & pro eis nuptialem veſtem,id eſt, vitam & conuerſationem bonam aſſumere . Videt dominus in nuptiis ſuis diſcumbentem vnum qui non habebat nuptialem veſtem , quoniam non omnes intra Eccleſiam vitam aut conuerſationem habent Chriſtianiſmi profeſsione dignam, ſed multi cum ore confiteantur ſe noſſe Deum,factis negant, & cum dicant ſe Chriſtianos eſſe,tamen Chriſtiani non ſunt,ſed carnales atque mundani,qui veſtimenta illa candida quæ in baptiſmo acceperunt commaculauerunt , ſemel abiurata peccata reſumentes, ſicque in impœnitentia vitam degentes,quorum conuerſatio non in cælis eſt , ſed in carne & mundo. Hi ſanè veſtem nuptiis dignam non habent, quia vitam Chriſtianiſmo quem profitentur dignam non viuunt. Ad menſam tamen nuptialem cum aliis diſcumbunt nuptiali veſte pulchrè ornatis , quoniam iiſdem ſacramentis & externis omnibus bonis quæ in Eccleſia ſunt ex munificentia Chriſti vtuntur, & in externis videntur aſsimilari cæteris ſola diſcreti deformitate & difformitate habitus,id eſt,ſola vita differentes.Quod autem vnum dicit inuentum eſſe talem,mirum eſt,cum velit ac parabola concludere dominus paucos eſſe electos ex multis vocatis . Forſitan igitur ob hoc vnum dixit , vt inſinuetur nobis diligens Dei conſideratio ad vitam & merita fidelium. Qui enim in tanto numero vnum videre potuit,cuius aſpectum ne vnus quidem in tanta turba latere potuit , hunc admodum exactè ſingulos perſpexiſſe neceſſe eſt. Alioqui ſub tantorum ornatu vnius facile potuiſſet cælari deformitas. Cum ergo dicit vnum eſſe deprehenſum in tanta turba, indicatur nobis ſecurum debere eſſe neminem, neque cuiquam ſpem eſſe debere in aliorum meritis , aut in eis ſe poſſe effugere iudicium, ſi non profeſsione ſua vitam dignam ducat.Et notandum quod veſte nuptiali carens homo iſte non ingredientem regem præuenit ſupplicando,ſed donec ab eo palàm arguatur,ſilet & diſsimulat.Si enim prior ipſe ſuã agnoſcens turpitudinem præueniſſet in confeſsione regem,petiſſetque ſuper inhonoratione nuptiarum veniam,& nuptialem veſtem ſibi reſtitui petiſſet , inueniſſet vtique gratiam . Nunc autem vbi dominum præſentem videt,neque tamen quicquam loquitur aut ſupplicat,merito deprehenſus pœnas luit . Hoc videlicet ſignificatur,quod peccator ſi prior ipſe dicat iniquitates ſuas iuxta conſilium Propheticum,ſi peccatum ſuum agnoſcat & confiteatur priuſquam cum eo dominus contendat in iudicio,inueniet miſericordiam, quemadmodum verbum indicat Prophetæ,Dixi cõfitebor aduerſum me iniuſtitiam meam domino,& tu remiſiſti impietatem peccati mei.Si verò in præſenti tempore peccator ſileat à confeſsione,in impœnitentia ſua perdurans,vſque dum veniat dominus in hora mortis,quando cum eo cõtendet & expoſtulabit in iudicio,non erit tunc veniæ locus , non erit excuſatio neque vlla redemptio. Tunc acriter increpabit dominus eum quem ſic deprehenderit , quod nuptias ingreſſus abſque veſte nuptiali deprenſus fuerit,quoniam hoc peccatori Chriſtiano & damnationem improperabitur , quod in Eccleſia vitam profeſsione Chriſtiana dignam non duxerit . Quod autem amicum vocat dominus eum quem paulopoſt ſæuera ſententia eiiciet è nuptiis,fidei datur & profeſsioni:vt indicet dominus nõ ex odio ſed ex iuſtitia procedere increpationem & condemnationem . Obmuteſcit deprehenſus quoniam non habebunt in die iudicii impii rationabilem excuſationem qua ſe valeant defendere. Videbũt enim ſe deprehenſos iuſto Dei iudicio . Vel increpat dominus eum quem inuenit ſine nuptiali veſte, quoties peccatorem vel interna viſitatione interius vel exterius quomodocunque increpat,vt ad pœnitentiam adducat.Qui ſi obmuteſcat obſurdeſcatque ad increpationes Dei , proferetur in ipſum damnationis ſententia.Manus quoque & pedes ligantur ei qui in ſupplicium mittitur , vt ſignificetur quod in inferno nulla eſt redemptio,quodque inde non poterunt inæternum effugere:quemadmodum cum alicui in aquam ſubmergendo manus & pedes ligãtur,fit hoc ne enatare poſsit,ac mortem euadere.Significatur præterea , quod in inferno exiſtentes nihil vltra boni operis facere poſsint , quo Deum ſemel iratum placare valeant,vt educantur de tenebris, ſed perpetuò illic permanebũt ſub ira eius abſq; ſpe redeundi in gratiam. Qui enim manus & pedes habet ligatos nihil poteſt operis vtilis facere. Rectè autẽ illi manus & pedes ne vltra operetur,qui donec tẽpus eſſet operandi operari rennuit. Porrò quod

ministris rex dicit, Ligatis manibus & pedibus proiicite eum, signat angelos vel bonos vel malos diuinę iustitiæ fore exequutores. Vnde & alibi dicitur tradendus reus exactoribus siue tortoribus, & seruus ille qui accepta misericordia à domino, noluit misereri conserui, traditus fuisse describitur tortoribus quoadusque redderet vniuersum debitum. Illic tenebræ erunt exteriores, quoniam in inferno tenebræ densissimæ erunt & summè afflictius, nec vlla lux eis lucebit in solatiũ. Illic fletus erit & stridor dẽtium, id est, tormenta inæstimabilia, quæ indicant fletus & stridor dentium, ex dolore nimio procedentes. Magni enim doloris maximè spiritualis est indicium fletus: & magni cruciatus in corpore est inditium stridor dentium. Vel fletus ad dolorem pertinet, stridor dentium ad indignationem. Nam solent vehementer indignantes stridere dentibus. Erit autem in damnatis non solum dolor maximus sed pariter etiam indignatio & ira maxima aduersus semetipsos potissimum, quæ ex eo orietur quod se videbunt, sua propria culpa bona infinita perdidisse quæ consequi potuerant, & ex aduerso infinita mala inuenisse, quæ euadere potuerant. Huius itaque exemplo prudens quisque præmonitus non satis esse sibi putet quòd intra Ecclesiam sit, quòd fidem habeat sine operibus, quòd ad vitam vocatus sit, & vocatus venerit viuens in Ecclesia, sed (iuxta Pauli monita) prouideat vnusquisque dignè ambulare vocatione qua illum dignatus est dominus, opera tenebrarum abiiciendo & induendo arma lucis, satagatque (iuxta Petri consilium) per opera bona certam facere suam vocationem.

ANNOTATIONES IN CAP. XXII.

Tauri mei & altilia mea occisa sunt & omnia parata.) Altilia dicuntur Græcè σιτιςὰ sitista, id est, saginata. Nam ad solennia conuiuia celebranda, solent saginari siue accuratius ali diuersorum generum animantia, tum gressibilia, tum volatilia, quod sit animalium benè saginatorum caro delicatior. Quidam autem per tauros & altilia occisa spiritualiter intelligunt, præmissas ante Christi Prophetarum mortes. Nos nihil aliud hac loquendi forma significari indicauimus, nisi quod statim sequitur: Parata sunt omnia, venite ad nuptias. Cum enim eò ventum fuerit vt ea quæ ad festum aliquod saginata sunt interfecta fuerint, iam non potest differri solennitas, neque nisi expectantur conuiuæ. ¶ Illi autem neglexerunt.) Negligentia ista significat incuriam & contemptum, atque ita sonat vocabulum Græcum ἀμελήσοντες amelisontes: id est, non eis curæ fuit, non tanti fecerunt nuptias vt venire vellent. ¶ Alius in villam suam, alius ad negociationem suam.) In villam, id est, in agrum, quomodo Græcè legitur, εἰς τὸν ἴδιον ἀγρὸν, id est, in proprium agrum. Per negociationem verò intelligitur ipsa occupatio vendendi vel emendi. Vel intelligi potest, ipsum quod negociando sibi comparauit. Quæ acceptio illi seruiet qui voluerit hunc Matthæi locum cum illo concordare, quod est Lucæ 14, Iuga boum emi quinque, & eo probare illa. Eritque hoc pacto sensus ad negociationem videndam: id est, ad videndum illud quod negociando sibi comparauerat. ¶ Bonos pariter & malos.) Hoc modo loquendi videtur generaliter significari quæcunque conditionum distinctio, id est, diuites & pauperes, nobiles & ignobiles, sanos & infirmos, & qualescunque tandem fuerint. ¶ Impletæ sunt nuptiæ discumbentium.) Vsitatius per ablatiuum diceretur: Impletæ sunt nuptiæ discumbentibus. Antiquè tamen per genitiuum fit eloquutio, quomodo adiectiua plenitudinem significantia regunt indifferenter genitiuum vel ablatiuum, vt plenus vini aut vino. Sed & apud Vergilium genitiuũ verbo plenitudinem significanti additum legimus, cum ait: Implentur veteris bacchi: id est, vino veteri. ¶ Vt caperent eum in sermone.) Capere intelligitur ad modum animalis quod capitur laqueo. Vnde in Græco verbum est à laqueo descendens παγιδεύσωσιν pagidefsosin: id est, illaquearent, vel laqueo caperent. ¶ Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis.) Herodianos vulgò accipiunt & exponũt, Herodis milites, vt milites Herodis intelligantur coniuncti fuisse Pharisæorum discipulis. Quorundã tamen sententia est satis verisimilis per Herodianos significari peculiarem quandam sectam, quæ opposita fuerit sectæ Iudæ Galilæi, cuius capite quinto Apostolicorum actuum mentionem facit Gamaliel. Hic enim Iudas in diebus descriptionis siue professionis Iudæorum, quando exiit ædictum à Cæsare, vt describeretur vniuersus orbis, & ire præcipiebatur vnusquisque ad ciuitatem suam professionis gratia (quemadmodum Lucas meminit) hæresim suscitauit seditiosam, contendens nequaquam licere Iudæis descriptionem eiusmodi professionemque suscipere, nec alium debere agnoscere dominum præter Deum cæli, ac proinde tributum vel censum non licere ipsis soluere Cæsari. Huic hęresi Herodiani videntur fuisse contrarii, dicentes omnino iustum esse temporalibus dominis subiectos permanere, eisque tributa pendere, neq; id libertati veræ aduersari. Nomẽ autem sortiti sunt ab Herode, vel quod ipsius pene tempore orta sit hæc secta, vel quia Herodis partibus fauebat, qui à Romanis constitutus fuerat rex alienigena, quemadmodum ei manifestè aduersabatur illa contraria Iudæ Galilæi hæresis. Simul etiam quia Herodes sectam istam vtpote sibi fauentem fouebat, vt solent principes libenter illas fouere sectas qui sibi fauent & placentia asserunt, solentque vicissim sectarum authores magnatum fauores exquirere defensionis gratia, adque eorum captandum fauorem loqui placentia. Dicunt autem istos Herodianos sub Sadducęis contineri in omnibus penè cum Sadducęis consentientes, sed illam de tributi persolutione sententiam defendendam sibi superadiicientes, & alia nonnulla huiusmodi. Esse autem sententiam istam admodum probabilem, vel vnicum illud probat quod pro illo verbo domini apud Matthæum quo discipulos monet, dicens: Attendite vobis à fermento Pharisęorum & Sadducęorum. Marcus ponat: Cauete à fermento Ppharisęorum & Herodis: vbi fermentum Herodis positũ videtur, pro fermento Herodianorũ, quemadmodum Gręca quędam exemplaria expressè habere cernimus, ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν ἡρωδιανῶν, id est, à fermento Herodianorum. Vnde videtur apud Marcum idem esse fermentum Pharisæorum & Herodianorum vel Herodis, quod Apud Matthæum fermentum Pharisęorum & Sadducęorum, cum sit vnũ idemque domini verbum eodẽ prolatum tempore qđ

ponit vterque. Et vt hoc in loco quem tractamus forſitan non omninò malè poſsint accipi Herodis miniſtri Herodianorum nomine, illic tamen non eſt veriſimile mentionem facere velle dominum de fermento militum Herodis. Quæ enim hæc foret coniunctio miniſtrorum Herodis cum Phariſæis? Videtur quoque magis intentioni Phariſæorum accommodum, vt homines ſectæ alicuius fuerint iſti Herodiani quàm Herodis milites. Quomodo enim non ſtatim agnouiſſet dominus parari ſibi malũ, ſi vidiſſet ad ſe venientes regis milites cauſa interrogandi ſolutionem ſeditioſæ quæſtionis? Denique facile cõcordari poteſt omnis diuerſitas, ſi etiam ipſi Herodis miniſtri dicantur talis fuiſſe ſectæ quam ponimus. Solent enim illi ſectæ adhærere miniſtri cui ſciunt fauere ſuos dominos. ¶ Non enim reſpicis perſonam hominum.) Græca dictio πρόσωπον proſopon ſignificat indifferenter faciẽ vel perſonam. Vnde verti poteſt, Non reſpicis faciem hominum vel perſonam hominum, & eadem vtrobique ſententia eſt. Eſt autẽ in faciem ſiue perſonam reſpicere, conſiderare externum aliquid, illiusque reſpectu aliquid agere vel dicere. Quemadmodum iudex dicitur reſpicere faciem vel perſonam, quando conſiderat externum aliquid quod cauſæ ſit extraneum, vtpote diuitias, nobilitatem, pulchritudinem, cognationem, munera, vel huiuſmodi quippiã atque ex illius reſpectu aliter indicat quàm ſecundum veritatem ipſa ex ſe cauſa poſtulat. Sic doctor dicitur faciem ſiue perſonam reſpicere, quando propter alicuius rei externæ conſideratione omittit dicere quæ veritas & conſcientia dici poſtulant, vel aliter docet quàm illa exigant. ¶ Erant autem apud nos ſeptem fratres.) Potuit iſtud ſecundum veritatem apud illos contigiſſe, & tanquam rem ita factam intelligi poſſunt propoſuiſſe. Vel tanquam hypotheſis ſuppoſitioque & caſus poſsibilis ſupponitur, cum non dubium ſit tale quid poſſe contingere. Sic enim ſolent diſputantes quæ poſsibiliter euenire poſſunt (quæ vulgò caſus nominant) tanquam res geſtas ſubinde proponere diſputationis gratia. Poſito nanque poſsibili (vt eſt dialecticorum maxima) nullum ſequitur inconueniens. ¶ In reſurrectione ergo cuius erit de ſeptem vxor?) Hic manifeſtum eſt, argumentari Sadducæos ex falſo præſuppoſito. Interrogantes enim cuius erit vxor, euidenter ſe monſtrant præſupponere, quòd alicuius in reſurrectione eſſet futura vxor, ſicque in illa reſurrectione eſſe futuras nuptias & coniugia, ad eum modum quo in vita præſenti, quod vanum falſumque eſſe demonſtrat Saluator: Erratis (inquiens) neſcientes ſcripturas neque virtutem Dei. ¶ In reſurrectione enim neque nubent neque nubentur.) Cogitur interpres Latinus ſubinde his vocabulis impropriè vti propter defectum propriorum vocabulorum. Nubere enim licet propriè tantum mulieribus conueniat reſpectu virorum, generaliter tamen hìc accipitur, vt & viris & mulieribus conueniat. Valet enim nubere in propoſito matrimonium contrahere, aut nuptiis coniungi, quorum vtrunque viris & mulieribus commune eſt. Pro verbo autem nubentur in Græco eſt ἐκγαμίσονται ecgamiſontæ, quod ſignificat matrimonio iungi, vel elocari nuptum, tradique nuptui. Et conuenit liberis reſpectu parentum. Nubuntur enim à parentibus liberi, quando eos nuptum elocant aut nuptui tradunt. Atque ita manifeſtum eſt verbum, nubentur, ſecundum ſignificationem non eſſe paſsiuum verbi nubent, in ea ſignificatione in qua hìc præmittitur, cum dicitur: Neque nubent neque nubentur. Habet enim hìc neutralem non actiuam ſignificationem. Nam ſecundum actiuam ſignificationem diceremus parentes nubere ſuas proles, id eſt, nuptui tradere. Huius autem verbi paſsiui quo hìc Euangeliſta vtitur, Paulus ponit actiuum participium capite ſeptimo prioris Epiſtolæ ad Corinthios cum dicitur, Igitur qui matrimonio iungit virginem ſuam, benefacit: & qui non iungit, melius facit. Vbi loco illius, qui matrimonio iungit, Græcè legitur participium ἐκγαμίζων ecgamizon, id eſt, nubens actiuè, hoc eſt, matrimonio iungens, &c. Eſt itaque præſentis loci ſenſus: In reſurrectione neque matrimonia contrahent, neque tradentur nuptui. ¶ Erunt ſicut angeli Dei in cælo.) Particula, in cælo, iungi poteſt cum angelis, vel cum verbo erunt. Secundum priorem connexionem ſenſus eſt: Erunt ſicut angeli Dei qui in cælo ſunt. Secundum poſteriorem: Erunt in cælo ſicut angeli Dei. ¶ Non legiſtis quod dictum eſt à Deo, dicente vobis.) Intelligi debet: Dicente ad Moyſen, ac per eum vobis omnibus: quoniam Moyſi loquebatur pro omnibus, & hoc Moyſi mandauit dominus, vt eadem narratione cœtui filiorum Iſrael quæ prius ex ore domini audierat. Clarius id ponit Marcus his verbis: De mortuis autem quod reſurgant nõ legiſtis in libro Moyſi, ſuper rubum quomodo dixerit illi Deus: Ego ſum Deus Abrahã, &c.

XXIII. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Tunc Ieſus loquutus eſt ad turbas & ad diſcipulos ſuos dicens:

IN illo tempore volẽs dominus Ieſus Scribarum & Phariſæorum obſtinatam malitiam pro ſuo merito traducere: (tum pro ipſorum vtilitate ſpirituali, ſi fortè vel acrimonia talis correptionis & publicæ confuſionis quadam ignominia reſipiſcerent, qui oleo ſuauioris inſtructionis & blandæ exhortationis nolebãt emolliri: tum pro vtilitate audientiũ, vt præmoniti ſibi cauerent diligentius ab illorum malitia, tum etiam in exemplum prælatis Eccleſiarum, vt diſcant quomodo perſiſtentes in ſua malitia obduratos debeant coram omnibus arguere, ad aliorum cautelam & præſeruationem, neque cuiuſcunque quantumuis potentes aut honorati vultum reuereri) dixit ad turbas & diſcipulos ſuos: b In locum Moyſi legiſlatoris ſucceſſerunt vobis Scribæ atque Phariſæi, quorum eſt officium, legẽ per Moyſen olim latã populo prælegere, & exponere, atq;

b Super cathedram Moyſi ſederunt Scribæ & Phariſæi.

a Omnia ergo quæcunque dixerint uobis seruate,& facite.
b Secundum opera uerò eorũ,nolite facere.
c Dicunt enim, & non faciunt.
d Alligant autem onera grauia & importabilia,& imponunt in humeros hominum,
e digito autem suo nolunt ea mouere.
f Omnia uerò opera sua faciunt ut uideantur ab hominibus.
g Dilatant enim philacteria sua,
h & magnificant fimbrias.
i Amant autem primos recubitus i cœnis,
k et primas cathedras in Synagogis,
l & salutationes in foro,
m & uocari ab hominibus rabbi.
n Vos autem nolite uocari rabbi.
o Vnus est enim magister uester.
p Omnes autẽ uos fratres estis.
q Et patrem nolite uocare uobis super terrã.
r Vnus est enim pater uester qui in cælis est.

hoc modo sedent iam ipsi in cathedra Moysi, quatenus illius sunt in officio docendi & gubernandi populum successores. a Propter hoc, non prorsus contemnendi sunt, neque in totum spernendi, imò quęcunque vos docuerint legi & legis æquitati consona, studete obseruare, ac iuxta doctrinam illam viuere. b Cæterum, quod ad eorum vitam, mores & opera attinet, nolite imitari eos: quoniam bene docentes, male viuunt. c Non enim respondet vita verbis, cùm aliter ipsi viuant quàm viuendum doceant. Ita vos moneo, preciosum à vili prudenter distinguere, & assumpto eo quod vtile est noxia refutare. d Imponunt autem simplicibus turbis multa grauia & seruatu difficilia legis omnia præcepta rigidissime interpretantes, insuper & alia multa ex seipsis superadiicientes, quæ admodum rigidè à populo obseruari exigunt: e cum ipsi interim ne digitum quidem velint huiusmodi oneribus admouere, id est, ne minimam quidem diligentiam impendere illis obseruandis quæ præcipiunt aliis. f Quòd si quis dixerit, Scribas & Pharisæos videri legis obseruatores valdè integros, ac multa admodum bona opera facere: vtpote ieiunare, orare, eleemosynam facere, aliaque huiusmodi, sciendum est, omnia eorum opera pro nihilo apud Deum computari, eo quòd non recta intentione ea faciant, non quærentes in his placere Deo, sed apud homines gloriosi videri. Nullis autem operibus secundum veritatem lex Dei impletur, talibus quæ non ad Dei gloriam, sed ad ostentationem fiunt, ad complacẽdum hominibus. g Quòd autem hominum gloriam quærant manifestum est indicium in philacteriis & fimbriis ipsorum. Nam philacteria sua, id est, conseruatoria legis (membranas videlicet, in quibus descriptum continebatur magnum legis mandatum) faciunt insigniter lata & magna, supra vulgus hominum: h similiter & fimbrias (quas ex præscripto legis facere sibi debebant filii Israel per quatuor angulos palliorum) insigniter magnas faciunt plus quàm cæteri hominum: vt harum rerum externarum speciali ostentatione, insigniter quoque sancti videantur hominibus. i Amant insuper & affectãt loca digniora, tum in mensis, tum in Synagogis: cum magno ambitionis & inanis gloriæ affectu quærunt sedere in locis dignioribus, in magnificis cœnis & prandiis, k item & in Synagogis, vbi à plurimis valent in sua præeminentia conspici. l Ad idem pertinet, quod in locis publicis, & vbi multus est hominum confluxus (cuiusmodi est maxime forum) amant ab hominibus salutationes accipere cum reuerentia, vt solent maiores & præcipui ab inferioribus multa veneratione salutari, m & ab hominibus gaudent vocari magistri, titulos splendidos sibi gaudent dari ab hominibus. In his atque aliis huiusmodi illi mirificè sibi placent, hæc cum affectu pręcipuo requirunt, huc tendit omnis eorum exterius simulata hypocrisis. n Vos verò his in rebus nequaquam illis assimilari volo gloriosis & ambitiosis hominibus. Vnde vobis prohibeo, ne affectetis nominari huiusmodi superbis atque pomposis titulis, vt velitis appellari ab hominibus magistri, aut consimilibus huiusmodi honorificis appellationibus oblectemini. o Secundum veritatem nanque, vnicus est magister omnium Deus, à quo originaliter & primariò omnis veritas procedit, fitque nota hominibus: siue quantum ad ea quę per lumen naturale discit homo, siue quantum ad ea de quibus per gratuitam spiritus eruditionem instruitur. p Omnes autem vos adinuicẽ fratres estis, & discipuli vnius patris atque pręceptoris. Quare nõ debetis ambitiosa affectione alter ab altero requirere honorem & gloriam, sed humiliter in charitate & mansuetudine adinuicem, vt condiscipulos & fratres decet conuiuere. q Similiter neque affectet quisquam patris vocabulum, vt velit superba appellatione ab aliis pater nuncupari, in hoc vane & superbè sibi complacendo: neque vos quenquam ea consideratione patrem appelletis, in eo sistendo absque relatione vlteriori in Deum: iuxta eum modum quo huiusmodi appellationem exposcunt superbi. r Secundum veritatem nanque vnus est simul quantum ad corpus & animam pater omnium vestrum, Deus omnipotens cælos inhabitans, qui vobis omnibus dedit esse, viuere, sentire, & intelligere: qui omnes fecit de nihilo, corpus & animam dedit omnibus, omnes pascit, omnes sustentat, omnibus benefacit largiter, paternumque suum affectum multipliciter demonstrat in opere. Qui autem inter homines genitores dicuntur, nihil nisi semen-

a Nec uocemini magistri: quia magister uester, unus est Christus.

b Qui maior est uestrum, erit minister uester.

c Qui autem se exaltauerit, humiliabitur:

d & qui se humiliauerit, exaltabitur.

e Væ autem uobis, Scribæ & Pharisæi hypocritæ,

f qui clauditis regnũ cælorũ ante homines.

g Vos enim nõ intratis, nec introeuntes sinitis intrare.

h Væ uobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ,

i qui comeditis domos uiduarum, orationes longas orantes.

k Propter hoc amplius accipietis iudiciũ.

l Væ uobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ,

m qui circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum:

n & cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quàm uos.

administrant, suntque generationis pótius ministri dicendi, quàm genitorum patres: cum Deus solus sit, qui vitam & omnia influit. Deo ergo aliqua ex parte rapere vult suam gloriam, qui patris se nomine appellari affectat. a Non item affectetis vocari ab hominibus morum instructores siue moderatores aut gubernatores, quoniam ego vnus omnium vestrum sum instructor, moderator ductor atque præceptor, qui & exterius per vitam simul & doctrinam, & interius per spiritus vnctionem, aut qualemcunque internã admonitionem, vos doceo quæ sunt salutaria. Neque est quisquam sciens gubernare aut instituere alium, nisi id ei à me & patre fuerit præstitum. Ad hunc modum, volo ego vos discipulos ac sectatores meos ab omni ambitione & superbia longissimè abesse, neque vllum vobisipsis honorem, ob quamcunque vobis datam à Deo præcellentiam, requirere (quomodo Scribę atque Pharisæi faciunt) sed omnem gloriam semper in Deum regerere: à quo procedunt, si quæ videtis in vobis honore digna. b Hæc est enim summa doctrinæ meæ, vt qui inter vos maior ac dignior fuerit, aliisque præpositus, non ex hoc in se infletur, sed tanto magis se studeat humiliare infra omnes, sitque ipse in affectu cordis sui, non tanquam dominus & princeps, sed quasi seruus & minister omnium, paratus ministrare fratribus suis, eo modo quo vtilissimè poterit: paratus, inquam, etiam vitam & omnia illis ministrare, quomodo ego propriam vitam vobis impendam redimendis. c Qui autem contra hanc formam humilitatis seipsum exaltauerit, qui de seipso sentit supra quàm debet, atque hinc magnificari & exaltari quærit ab hominibus, hic à Deo humiliabitur, deprimetur atque reprobabitur: d quemadmodum econtrario, omnis qui de seipso humiliter sentit, nec sibi vanè placet, neque sibiipsi gloriam aut honorem poscit, sed Deo, verè apud Deum & à Deo exaltabitur: nunc quidem in exaltatione meritorum sublimium, & spiritalium gratiarum, quæ abundè dantur humilibus, ac postmodũ in fœlicitate perfecta regni cælorum, quod debetur ex promisso humilibus. e Vobis autẽ Scribis atque Pharisæis hypocritis æternę maledictionis comminationem ego denuncio, certissimò super vos venturam, nisi pœnitentiam egeritis, f quoniam regni cælestis aditum præcluditis hominibus. Et cum ex professione atque officio debeatis populum vobis commissum ad illud assequẽdum instituere, non solum id non facitis, verumetiam impedimentum illis præstatis. g Nec enim ipsi intratis, nec alios quantum in vobis est, intrare permittitis: quando non solum vos credere non vultis, vt vitam accipiatis, verumetiam alios simplices cupientes vitam ingredi, & Euangelio credere, pro vestra virili prohibetis, ne credant Euangelio, vitamque accipiant. Item non ipsi solum malè viuitis, & legem Dei transgredimini, sed aliis etiam authores estis transgrediendi: tum per vestram prauam doctrinam, malè docentes homines quæ non sunt pietatis: tum per exempla vestra mala, & conuersationem plenam scandalo, quibus simplices trahitis in ruinam. h Rursum vobis æternæ maledictionis comminationem, nisi resipiscatis, denuncio, ô Scribę atque Pharisæi hypocritæ, i qui per auaritiam & cupiditatem domos viduarum comeditis, absorbentes, inque vestrum peculium artificio simul & importunitate conuertentes, quicquid in domibus viduarum à morte viri relictum est facultatum: idque facitis fictione sanctitatis, prætextu scilicet longarum precum vestrarum. k Quoniam autem vos per hypocrisim sic fingitis orationes longas, & rebus sacris ad quæstum abutimini: idcirco grauius & durius aduersum vos exercebitur iudicium. Est enim hypocrisis ista, res apud Deum maximè exosa, atque detestabilis. l Væ iterum vobis Scribæ atque Pharisæi hypocritæ, m qui magna diligentia quæritis adducere ad Iudaismum homines gentiles: & quo videamini erga cultum ac legem Dei zelosi, varia loca terra marique perlustratis, ad faciendos ex gentibus proselytos: n sed cum ad Iudaismum eos adduxeritis, ita eos mala vestra doctrina & vita mala scandalizatis, vt duplo quàm vos efficiantur gehennæ filii. Nõ equidem hoc arguo, quòd pro conuertendis ad legem Dei gentibus estis solliciti: sed illud damno, quod iam adductos nõ instruitis, tum doctrina recta, tum probis moribus, vt veros decet Israelitas institui: imò econtrario, vestra impia doctrina, item & prauis exemplis, illos scandalizatis, occasionemque præstatis eis nomen Dei blasphemandi, ac rur-

ſum ad ſuam gentilitatem relabendi: qua ex re efficiuntur rei damnationis, duplo quàm vos, eo quòd à veritate ſemel agnita redeũt ad idololatriam, ſicut canis qui reuertitur ad vomitum, & ſus lota in luti volutabrum: quibus melius fuiſſet veritatem non agnoſcere, quàm poſt eam agnitam iterum ad falſitatem deflectere. Propter quod, duplo efficiuntur gehennæ filii quàm vos, qui in Iudaiſmo permanetis: & licet variis infecti vitiis, idololatræ tamen non eſtis.

a Væ uobis duces cæci,

a Væ iterum vobis Scribæ atque Phariſæi, duces cæci, qui profitemini vos doctores & ductores populi, ſed cæci ductores eſtis:

b qui dicitis: Quicunque iurauerit per templum, nihil eſt.

b qui ob quæſtum, auaritia excæcati, docetis homines quæ impia ſunt & irrationabilia, dicentes: Si quis iurauerit per templũ, nihil eſt: qui ſimpliciter per templum iurauerit, nullius efficaciæ eſt illud iuramentum, non obligat iuramentum illud, neque debitor eſt adimplendi iuramenti qui ſic iurauit.

c Qui autem iurauerit in auro templi, debitor eſt.

c Si quis autem per aurum iurat quod eſt in templo, erit hoc iuramentum validum & obligatorium, eritque qui ſic iurauit debitor implendi iuramentum. Item ſi quis iurauerit vel peierauerit per templum, non ex hoc pœnam incurret: ſi autem iurauerit vel peierauerit per aurum templi, debitor efficitur, & ad luendam pœnam eſt obligatus. His modis vos, ô cæci duces, docetis homines pluris facere aurum quod offertur in templo, & quo templum ſolum adornatur, quàm ipſummet templum. Id enim manifeſtè prætendit hæc doctrina, quæ iuramẽtum per templum facit nullius eſſe põderis, iuramentum autem per aurum templi facit æſtimationis eſſe maioris. Proculdubio enim quanto vnũquodque maius eſt per quod iuratur: tanto iuramentum maioris debet eſſe ponderis.

d Stulti & cæci, quid enim maius eſt, aurum,

e an templũ quod ſanctificat aurum?

d Ego autem vos, ô ſtulti & cæci, interrogo, vtrum ſit maius digniuſque cenſendum: aurum quod eſt in templo ad ipſius decorem, e an ipſum templum ſanctificatum domino, à quo accipit ſuam ſanctificationem aurũ quod offertur in eo? Nam abſque controuerſia, id quod ſanctificat maius eſt eo quod ſanctificatur ab ipſo: quemadmodum benedicens maior eſt eo cui benedicit. Non autem aurum templum ſanctificat: ſed econtrario, templum ſanctificat aurum, quod offertur in ipſo: quoniam antequam aurum in templum inferretur, erat templum ſanctum: aurum verò priuſquam inferretur in templum, erat prophanũ: in templum autem illatum, factum eſt ſanctum, & conſecratum Deo, vtpote, quòd non vltra liceat ad vſus prophanos conuertere. Manifeſtè igitur falſa eſt & irrationabilis hæc doctrina veſtra.

f Et quicũque iurauerit in altari, nihil eſt.

g Quicunque autẽ iurauerit in dono quod eſt ſuper illud, debet.

h Cæci,

i quid enim maius eſt, donum,

k an altare quod ſanctificat donum?

f Doctrinæ autem priori iam damnatæ conſimilis eſt etiã iſta, qua docetis, iuramentum factum per altare nullius eſſe ponderis, nec debitorem conſtituere, ſiue ad impletionem ſiue ad pœnam: g iuramentum autem factum per donum quod ſuper altare offertur, magni valoris ac ponderis eſſe, ac debitorem conſtituere eum qui iurauit, ſiue ad implendum quod iurauit, ſiue ad pœnam ferẽdam pro tali iuramento ſtatutam. h O ſtulti & cæci doctores, quomodo ergo toto cælo ſic fœdiſſime aberratis? i Interrogo vos ego, vtrum maius ſit maiorique dignum reuerentia, donum quod in altari offertur Deo, k an ipſum altare quod ſanctificat donum ſibi ſuperpoſitum? Non enim altare ſanctificatur à dono ſibi impoſito, quoniam antequam donum ſuperponeretur iam ſanctum erat: ſed econtrario, donum ab altari ſanctificatur. Maius ergo eſt altare, quàm donum quod in eo offertur: tamet ſi vos propter auaritiam, contrariam confingitis doctrinam, vt doceatis homines ſumma erga oblationes templi & altaris affici reuerentia, amplius etiam quàm erga templum vel altare, ſicque veſter quæſtus reddatur vberior, ex frequentatione donariorum atque oblationum populi.

l Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & in omnibus quæ ſuper illud ſunt.

m Et quicunque iurauerit in templo, iurat in illo & in eo qui habitat in ipſo.

l Quoniam ergo ſine hæſitatione maius eſt altare ipſum, quàm oblatum in eo donum, ſimiliter templum ipſum maius eſt auro quod in eo eſt: conſequitur, maius quoque eſſe iuramentum & maioris efficaciæ, quod fit per altare, quàm per donum, & quod per tẽplum, quàm per aurum templi. Iuramentum enim per altare, includit iuramentum per donum altaris, ad eum modum, quo maius & dignius in ſe includit minus dignum: ita videlicet, vt quiſquis per altare iurauerit, ſimul ex conſequenti iuret per donum quod ipſi eſt ſuperpoſitum. m Et ſicut qui iurat in altari, iurat ſimul ĩ dono quod ſuper ipſum eſt impoſitum: ita qui per templum iurat, nõ ſolum per ipſum iurat, ſed pariter etiam per Deum qui in templo ſpecialiter inhabitat, quatenus ipſius eſt cultui ſanctificatum, & ſpecialiter dedicatum: propter quod, non poteſt

a Et qui iurat in cælo, iurat in throno Dei, & in eo qui sedet super eum.

b Væ uobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ,

c quia decimatis mentam & anethum & cyminum:

d & reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium & misericordiam & fidem.

e Hæc oportuit facere, & illa non omittere.

f Duces cæci, excolantes culicem, camelũ autem glutientes.

g Væ uobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ,

h quia mundatis quod deforis est & calicis & paropsidis,

i intus autem pleni estis rapina & immunditia.

k Pharisæe cæce, mũda prius quod itus est calicis & paropsidis,

l ut fiat & id quod de foris est, mundum.

parui æstimari iuramentum quo per templũ iuratur. a Sicut qui iurat per cælũ, iurat per ipsum quod est thronus siue sedes & aula Dei, quoniam cælum Dei sedes est, in quo tanquam in throno gloriæ suam ostendit magnificentiam, ac simul iurat per sedentẽ in throno isto, siue habitantem in aula ista. In vtroque enim horum est similitudo: quoniã Deus, vt cælum, ita & templum inhabitat. Vnde sicut qui per cęlũ iurat, simul iurat per sedẽtem in ipso: sic qui per templum iurat, iurat etiam per habitantem in eo. Quoniam enim in iuramento aduocari debet prima veritas in testimonium, non potest per creaturam iuramentum fieri, nisi quatenus ad Deũ refertur, vt in creatura per creatorem iuretur. Vnde consequitur, iurantem per templum & cælum, iurare simul & per habitantem atque sedentem in eis. b Iterum vobis ęternæ maledictionis comminationem denuncio, nisi resipueritis. c Propterea, quòd minima exactè, imò superstitiosè obseruantes, ea quæ præcipua sunt, & maximè requirit Deus, negligitis. Decimas enim datis, non solum de rebus magni pretii, vtpote tritico, ordeo, & similib⁹, verumetiam de rebus minimi pretii, vtpote de mentha, ruta, anetho, cymino, aliisque huiusmodi: quod facitis volentes haberi sanctiores & legis zelatores perfecti, d negligentes interim quæ Deus in lege sua super omnia postulat, nempe iustitiam, misericordiam, & fidem siue fidelitatem, & veritatem. Aduersus iustitiam enim facitis misericordiam & fidem, qui nec Deo nec hominibus præstatis quod ex officio debetis: qui cum populo deberetis esse magistri veritatis & salutis doctores, falsitatem pro veritate docetis, & à salute consequenda homines arcetis, sine misericordia, & contra fidem qua vos populi magistros & duces profitemini, miserè seducentes & perdentes animas hominum. e Non equidem damno, quòd etiam in minimis sitis diligentes, sed ista grauiora & præcipua oportebat ante omnia obseruari à vobis, vt quæ Deus maxime requirit habetque acceptissima: ac cum his poterant (sicut & debent) etiam illa minus principalia obseruari. Non parua damno, non reiicio externa illa minima, sed maxima maximè requiro præ omnibus. f O duces cæci, qui hac simulata vestra & ficta religione impletis in vobis vulgatum illud prouerbium, vt culicem excoletis, camelum glutientes: quasi culicem minimum animalculum non valeatis glutire, sed excolatis illũ magna diligentia, & curatis ne per guttur vestrũ transeat: cũ interim camelũ, animal maximæ magnitudinis, sufficiatis absque obstaculo vorare, siue deglutire per guttur: hoc est, diligenter & superstitiosè cauetis, ne in minimis & vix vllius ponderis rebus offendatis, non curantes interim in maximis offendere: quasi non ferat conscientia vestra, in minima recula legem transgredi, Deumque offendere, cũ in re maximi momenti, audeat transgressionẽ incõparabiliter grauiorẽ. g Iterũ vobis æternæ maledictionis intimo cõminationẽ, ô Scribæ & Pharisæi hypocritæ, h quia religione præpostera externã mundiciẽ maximè curatis, internam quę apud Deũ est pręcipua, penitus negligentes. Mundatis enim quod extrinsecus apparet in poculo vel paropside siue patina, id est, exteriores poculi patinæque partes, quę videntur corporeis oculis, in his nihil fertis esse immundiciæ, quod non statim curiosè emundetis. i Intus autem in cordibus vestris pleni estis auaritia, per quam estis parati ad congregandum per fas atque nefas bona iniusta, & immundicia diuersorum peccatorũ: neque tamen huiusmodi percipitis immundiciã, nec ab ea vos expurgare estis solliciti, quasi magis sit molestum maculam foris videre in patina, quàm ferre intus in anima. Non est autem rectus hic ordo, & est præpostera religio vestra, ô cæci Pharisæi. k Ante omnia nanque habenda est ratio internæ mundiciæ, ante omnia curandum est de animæ emundatione, vt tui calix & patina primum intus mundentur: id est, tu prius in anima in teipso munderis: l ac deinde ratio habenda est etiam externæ mundiciæ, vt quæ in calice & patina foris apparent, mundentur. Non enim externam damno mundiciam, nec sordes laudo: sed præposteram tãtum religionem, imò superstitionem, qua externa tantum (neglectis internis) curantur, redarguo. Ipsa quoque sola interior mundicia, facit omnia foris munda: quoniam mundis sunt omnia munda, & nihil est eis immundum: quemadmodum econtrario, iis qui immundam habent animam, nihil est mundũ, sed coinquinata sunt omnia: propter quod emundata anima, consequitur mundicia externa:

a Væ uobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ,

b quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus ſpecioſa, intus uerò plena ſunt oſſibus mortuorum, & omni ſpurcitia.

c Sic & uos à foris quidem paretis hominibus iuſti, intus autem pleni eſtis hypocriſi et iniquitate.

d Væ uobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ,

e quia ædificatis ſepulchra Prophetarũ,

f & ornatis monumẽta iuſtorum.

g Et dicitis: Si fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, nõ eſſemus ſocij eorum in ſanguine Prophetarum.

h Itaque teſtimonio eſtis uobiſmetipſis, q̃ filij eſtis eorũ q̃ Prophetas occiderunt.

i Et uos implete menſurã patrũ ueſtrorum.

k Serpentes genimina uiperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ?

l Ideo dico uobis,

m Ecce ego mitto ad uos Prophetas,

n & ſapientes,

o & Scribas,

vt exterius coram Deo nihil iudicetur immundum, etiamſi ſecundum humanum oculum quippiam videatur immundiciæ. a Iterum vobis æternæ maledictionis intono comminationem, ô Scribæ & Phariſæi hypocritæ, b propterea quòd hypocriſi veſtra ſimiles redditis vos dealbatis ſepulchris: quæ cum foris appareant admodum ſpecioſa in oculis hominum, intus tamen nihil continent niſi mortuorum oſſa, & omnem ſpurcitiam fœtoris atque corruptionis ex defoſſo cadauere prodeuntium, quam ferre non poſsint ſenſus hominis. c Ad hunc modum & vos exterius quidem videmini hoĩbus ſancti & iuſti, ꝓpter opera veſtra externa, quę fingitis ad inducendum homines in admirationem ac venerationem veſtri: ſic per hypocriſim iſtam veſtram eſtis quaſi dealbati, & pulchrè adornati atque depicti, vt aliud videamini foris hominibus, quàm intus eſtis in corde. Coram Deo autem, apparetis fœdiſſimi & execrabiles, nimirum intus geſtantes animum hypocriticum, & omni plenũ malitia, vtpote ſuperbia, ambitione, auaritia, ira, inuidia, infidelitate, cæcitate, & huiuſmodi. Et quemadmodum fœtor palàm oſtenditur, & ſpurcitia in ſepulchro latitans, ſiquando ipſum aperiri contingat, ſic & veſtra ſpurcitia non ſemper latebit: ſed quando aperientur corda hominum, & manifeſtabũtur occulta cordium in die domini, tunc apparebitis Deo, angelis, & hominibus abominabiles.

d Iterum vobis, ô Scribæ atque Phariſæi hypocritæ, æternæ maledictionis comminationem intimo, & niſi reſipueritis, certò venturam denuncio, e qui Prophetarum quos occiderunt patres veſtri magnis ſumptibus extruitis & ornatis ſepulchra, f ſimiliter & aliorum qui ſanctitate & iuſtitia inſignes, mortui ſunt ĩ domino, vt ſit mortuorum veneranda & ſempiterna apud poſteros memoria: g idq́ue facitis in veſtram excuſationem, & patrum accuſationem, quaſi vos pœniteat malefactorum iſtorum quæ commiſerunt patres veſtri, in occiſione iuſtorum: & dicitis, Nos ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, quando prædicabant ſancti iſti Prophetæ, non conſenſiſſemus illis in Prophetarũ perſequutione & occiſione, ſed obedientes nos præſtitiſſemus illorum ſermonibus quos loquebantur ex ore domini. Propter quod, in proteſtationem iniuriæ Prophetis illatę, & mortis eorum iniuſtæ, nunc erigimus & ornamus eis monumenta. h Dum itaque hæc facitis & dicitis, ipſi teſtimonium perhibetis & confitemini, filios vos eſſe illorum qui Prophetas occiderunt. Nam & ob hoc monumenta occiſis extruitis, in recompenſationem qualẽcunque iniuriæ ſanctis Prophetis per iniuſtam mortem à patribus illatæ, vt ſolent innocenter interfectis monumenta erigi, ab iis qui ſunt ex parte homicidę, ad interfecti memoriam & confuſionem homicidæ: & apertè id verbo teſtamini: dum dicitis, Si fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non fuiſſemus eis conſentientes in Prophetarum ſanguine. i Illud autem vobis cum dolore & amaritudine animi prænuncio, tametſi verbis ita videamini à iuſtorum occiſione abhorrere, factis tamen & operibus non inferiores vos futuros patribus veſtris: quinimò prędeceſſorum omnium malitiam ſuperabitis, & menſuram peccatorum paternorum adimplebitis. Illi enim Prophetas occiderunt, vos Prophetarũ dominum occidetis: illi ſeruos, vos filiũ Dei, idq́ue morte turpiſſima, & crudeliſſimo ſupplicio, qualiter nullum vnquam Prophetarum tractauerunt patres veſtri: vt veſtræ malitiæ comparatione, videri poſſint modica quæ commiſerunt patres veſtri. k O ſerpentes & ſerpentum genimina, malorum patrũ peſſimi filii, veneni paterni nequaquam expertes ſed hæredes, imò plus patribus malitiæ veneno pleni, quomodo effugere poteritis imminens æternæ damnationis iudicium, ſi in hac veſtra perſtiteritis venenata malitia? Quid vobiſipſis inaniter blandimini de ſanctitate & iuſtitia veſtra hypocritica, cum certa vos maneat gehennæ damnatio? l Ideo plenius & clariũs vobis exprimere volens veſtram malitiam, dico vobis: m Ecce ego Dei filius, æterna patris ſapientia, qui ad hoc in mundum veni, vt patris voluntatem doceam & perficiam, miſi ad vos, & mitto, & mittam, Prophetas meo edoctos ſpiritu, & ex ore meo loquentes, n homines in quibus eſt ſapientia Dei, o & Scribas in lege ac ſcripturis admodum inſtructos, ad erudiendum vos in via veritatis atque iuſtitię. Huiuſmodi & in prioribus temporibus ad vos miſi plurimos, antequam per carnem venirem in mundum: & poſt mortem atque reſurrectionem meam, mittam ſi-

a & ex illis occidetis, & crucifigetis,
b & flagellabitis in Synagogis uestris,
c & persequemini de ciuitate in ciuitatem.
d Vt ueniat super uos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram,
e à sanguine Abel iusti,
f usque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ,
g quem occidistis iter templum & altare.
h Amen dico uobis, uenient hæc omnia super generationem istã.
i Hierusalem Hierusalem, quæ occidis Prophetas,
k & lapidas eos qui ad te missi sunt?
l Quoties uolui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas,
m & noluisti?
n Ecce relĩquetur uobis domus uestra deserta.
o Dico enim uobis, nõ me uidebitis amodo,
p donec dicatis:
q Benedictus qui uenit in nomine domini.

militer alios, nempe Apostolos discipulosque meos, & alios Euangelii mei doctores, qui vobis Euangelium meum prædicabunt. a Et vos quosdam ex illis occidetis, & crucifigetis: quam malitiam in me primum omnium implebitis: b quosdam ex eis in vestris Synagogis tanquam malefactores ignominiose flagellabitis, c & multis persequutionibus de ciuitate vna ad aliam facietis diuagari, nusquam illis daturi requiem, aut habitationem permissuri quietam. d Atque ita fiet, propter hanc superabũdantem & plenam vestram malitiam quam supra patres vestros in me ac meos fideles exercebitis, vt non vltra differatur ira Dei: quæ se continuit vsquedum impleretur per vos mensura delictorum paternorum, sed vindicta iam exerceatur in vos pro iniusta interfectione omnium, qui ab initio interfecti leguntur, e ab Abel qui primus propter iustitiam à fratre interfectus fuit in agro, pastor ouium, f vsque ad Zachariam filium Barachiæ siue Ioadæ sacerdotis, g quem ad imperium Ioas regis patres vestri occiderunt inter templum & altare: id est, pro omnibus omnino interfectis in innocentia sua, cuiuscunque status vel conditionis, in quocunque loco, à primo vsque ad nouissimum. h In veritate dico vobis, & (ne per comminationem tantum loqui me existimetis) iterum vobis dico, omnia ista ventura super hanc generationem: id est, mala omnia quę patres vestri commiserunt super vos accumulanda, illaque omnia in vobis punienda. Tam enim sæuera, tam manifesta, tam grauis super vos, qui mensuram patrum adimplebitis, vltio Dei veniet, vt videantur in memoriam eius redire mala omnia à patribus vestris in sæculis prioribus ab origine mundi commissa, ac pro his omnibus simul in vos exercere vindictam grauissimam. Tametsi enim nõnunquam etiam in præteritis temporibus puniuerit Deus parentum peccata, nunquã tamen sic tota se effudit ira Dei, vt nũc effundet se super generationem istam: quando crudelissimo excidio locum suum perdet, & gentem, & disperget in omnes nationes orbis profugos: neque hoc solum, verumetiam reprobabitur à Deo generatio ista semper rebellis & peruersa, & eligetur in locum eius generatio alia, nempe populus gentium. i Doleo super te, ô Hierusalem, Hierusalem, sciens quæ ventura sunt tibi in tempore suo: quoniam & olim occidisti, & occidere nondum cessabis Prophetas, k & lapidare consueuisti, ac variis persequutionibus affligere ad te missos pro tua salute, vt te à malis auocarent, & in bonis instruerent: quæ semper rebellem & inobedientem te monstrasti, à principio ex quo te elegi, & assumpsi in peculium meum. l Quoties laboraui ego, vt habitatores tuos à malis suis auocarem, atque ad pœnitentiam adducerem, sicque eos ad me congregarem, & sub protectione ac prouisione bonitatis meæ colligerem, ad eum modum quo gallina de pullis suis magnam curam gerens, voce sua eos sub alas suas colligit, vt sub ipsis securi latitent, & certam protectionem accipiant. m Verum tu semper in tua infidelitate & inobedientia perseuerans, rennuisti audire inuitantem, vocanti noluisti auscultare, monenti noluisti acquiescere, vestri cordis desideria diuinæ semper voluntati pręponẽtes. n Quoniam igitur toties vocantem contempsistis, totque ac tãtis meis beneficiis semper extitistis ingrati, ecce in vltionem peccati, terra habitationis vestræ à vobis deseretur, atque ab aliis habitabitur. Eiiciemini de habitationibus vestris, è terra in quam introduxeram patres vestros proiiciemini, & dispergemini in omnes gentes: alienigenæ occupabunt terrã habitationis vestræ, & erit vobis deserta, habitata aliis. Ipsa quoque Synagoga, quam hactenus Deus inhabitauit, propter electionem patrum, relinquetur à Deo, & erit deserta ac desolata, propter infidelitatem, & noua ex gentibus consurget Ecclesia. o In confirmationẽ autem horum omnium, quòd implenda sint in tempore suo, illud vobis prædico, quòd ab hoc tempore non me vltra videbitis, p donec in magna gloria & comitatu venientem cernatis, & laudis diuinæ voces, & veri Messiæ canticum mihi omnis acclamet populus, dicens: q Benedictus qui venit in nomine domini: cum iterum rediero Hierosolymam, omnis mihi populus cum gaudio Messiæ voces acclamabit, & regnum meũ meque à patre missum aperta voce & signo efficaci confitebitur: vt eo signo conspecto, & visa tanti miraculi gloria, nulla postmodum vobis relinquatur excusatio vestræ infidelitatis atque malitię. Neque etiam aliter vos me videbitis, quàm modo in infirma & mor-

tali natura, nisi quando in aduentu meo ad iudicium videbitis venientem cum gloria, quando, velitis nolitis, cogemini fateri me verum & benedictum esse Dei filium, vnius cum illo essentiæ & gloriæ, quod modo pertinacissime credere ac confiteri recusatis.

ANNOTATIONES IN CAP. XXIII.

TVnc Iesus loquutus est &c.) An hæc omnia quæ in hoc loco ponuntur, post præcedentia consequenti ordine à Christo prolata sint, ex aliis Euangelistis videtur difficultas. Qua de re illi videndi sunt qui consonantiã scribunt Euangeliorũ. Tantũ impręsentiarũ pro omni effugienda difficultate, aduerbium tunc accipiatur, non vt tempus demonstret determinatum, quo statim præcedentia dicta aut facta sunt, sed tempus indeterminatum, quomodo nonnunquam Euangelista dicit: In illo tempore: non demonstrando aut referendo tempus eorum quæ antecedunt, sicuti suprà annotauimus in caput tertium. ¶Super cathedram Moysi sederunt Scribæ.) Sederunt, hoc loco peculiarem habet significationem, quomodo etiam Græca dictio ἐκάθισαν ecathisan, vt simul cum præterito etiam præsens includat. Valet enim, sessionem acceperunt: id est, iam siti sunt, & sessionem acceperunt, iamque resident ab antiquis diebus. Similem habet significationem quod frequens est in Euangeliis atque Paulinis epistolis verbum ἤγγικε, quod significat appropinquauit: id est, factum est propè, & iam propè est. ¶Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, seruate & facite.) Græci codices sic habent, Omnia ergo quæcunque dixerint vobis seruare, seruate & facite. ¶Alligant enim onera grauia & importalia.) Alligant accipe pro ligant, in vnum scilicet fasciculum multa coaceruando & congerendo præcepta. Sumpta est similitudo à ligantibus manipulos vel lignorum fasciculos, quos deinde ligatos imponunt humeris aliorum gestantes, ipsi nihil portantes, aliis tantum imponentes onera. Sic ipsa onera ligari dicuntur ad eum modum quo manipuli ligantur. Atque ita in Græco simplex verbum ponitur δεσμεύουσι desmefousi, id est, ligauit. Vnde patet per onera ista quæ in humeros hominum imponebant Pharisæi, intelligi præceptorum & traditionum cumulos. Importabilia etiam dictum est pro difficile portabilia, vt frequenter solet accipi. Quid autem sit nolle digito mouere onus, vel digitum oneri admouere, ex vulgata loquendi consuetudine satis cognoscitur. ¶Dilatant enim phylacteria sua, & magnificãt fimbrias.) φυλακτήριον phylacterion Græca vox est, descendens à verbo φυλάττω phylatto, siue phylasso, id est, seruo vel custodio. Latinis valet (vt vno verbo dicamus) conseruatorium. Erat hoc charta quædam, in qua descriptum erat magnum legis mandatum, quod circa frontem gestabant Iudæi, ad commonefactionem diuinæ legis. Horum autem phylacteriorum vsum accipiebant Iudęi, ex eo quod capite sexto Deuteronomii post expressum magnum mandatum, ita subiungitur: Eruntque verba hæc quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo, & narrabis ea filiis tuis, & meditaberis sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque consurgens. Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque & mouebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in limine & ostiis domus tuæ. Propter quæ verba dicunt nonnulli phylacteria gestare solitos Iudęos non solum ante oculos circa frontem, verumetiam super brachium, maximè dexterum, vt semper obuiam haberent mandatorum Dei memoriam, quotiescunque ad opus manum extenderent. De fimbriis autem expressum est legis constitutum libri Numerorum, capite 15. his verbis: Dixit quoque dominus ad Moysen, Loquere filiis Israel, & dices ad eos, vt faciant sibi fimbrias per quatuor angulos palliorum, ponentes in eis vittas hiacynthinas, quas cum viderint, recordentur omnium mandatorum domini, ne sequantur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes, sed magis memores præceptorum domini faciant ea, sintque sancti domino Deo suo. Ac rursum Deuteronomii 22, Funiculos in fimbriis facies tibi per quatuor angulos pallii tui quo operiris. Phylacteriis itaque & fimbriis Iudæi omnes communiter vtebantur, sed Pharisæi insigniter lata phylacteria, & pręcęteris maiores fimbrias gestabant vt viderentur prę cęteris religiosi. ¶Amant autẽ primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in Synagogis.) Vtrunque horum & primus accubitus & prima cathedra Grçce simplici vocabulo dicitur πρωτοκλίσια & πρωτοκαθεδρία, protoclisia & protocathedria, ac si Latinè efficto vocabulo dicamus, præaccubitio & præsessio. Notanter autem primos recubitus cœnis, primas cathedras Synagogis tribuit. Accumbere nanque est conuiuantium, & cathedra docentium. ¶Vnus est enim magister vester.) Quomodo solus Deus verè dici possit, ac debeat magister, & doctor hominis, & quomodo nõ est possibile, vt quisquam in altero efficiat vllius rei cognitionem, & quæ ad hanc rem pertinent plenè à proposito tractauimus in libris quos de Consideratione rerum naturalium ędidimus libri vndecimi 17. capite. Quod autem bis hoc in loco prohibetur ne vocemur magistri, eo quod vnus sit magister, vel ob inculcationem factum accipiatur, vt repetitum fortius insigeretur discipulorum animis, vel talis ponatur distinctio, vt priore loco magisterium signet instructionem intellectus, posteriore vitę, ac morum institutionem: quam distinctionem nos in Elucidatione satis indicauimus.

¶Væ vobis &c.) Væ, interiectio videtur esse comminantis de malis venturis: quemadmodum heu est interiectio dolentis, & hey indignantis, vah irridentis & subsannantis. Licet autem interiectione ista consuetum sit vti etiam in comminatione malorum temporalium, Saluator tamen noster qui æterna aspicit, vix ea nisi in comminationem mali æterni vtitur: quemadmodum nunquam beatum quenquam dicit, nisi pro bono æterno. Sunt enim hæ ferè voces contrariæ in vsu scripturarum, vt quomodo sub nomine beatitudinis exprimitur æternorum bonorum promissio, ita hac interiectione indicetur æternorum malorum comminatio. Et si interiectionem velimus interiectioni opponere, euge opponere poterimus ipsi væ, nisi quòd euge præsentis boni indicat gaudium, væ futuri tantum mali damnationem. ¶Clauditis regnum cælorum ante homines.) Id est, præcluditis hominibus quod

alioqui ipsis ex Dei bonitate apertum est, vt si velint, introeant. Quasi enim aperiebat Christus ianuam regni cælorum, & ipsum proponebat hominibus, quum diceret: Pœnitentiam agite, & credite Euangelio, appropinquabit enim regnum cælorum. Ipsi autem ante homines regnum cælorum claudebant, quando populum in sua conabantur infidelitate retinere. ❡ Nec introeuntes sinitis intrare.) Hoc est, eos qui intrare cupiunt, vel qui intraturi erant, aut qui, nisi per vos impedirentur, intrarent. Hos non sinebant Pharisæi intrare, non quod violenter possent quenquam à salute prohibere, sed quia per malam doctrinam eos auertebant à fide, & per eam consequenda salute.

❡ Comeditis domos viduarum.) Comedere domum, prouerbialiter dicitur, pro comedere quicquid in domo est: quemadmodum patriam deuorare dicimus vulgato sermone eos, qui nouis adinuentionibus totam populi substantiam in suum student peculium conuertere. Quod autem sequitur, orationes longas orantes, id Græce ita dicitur, προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι: quod ad verbum Latine exprimi non potest, sed periphrasi vertit interpres, Orationes longas orantes, pro quo apud Marcum dixit: Sub obtentu (id est, prætextu) prolixæ orationis, cum vtrobique in Græco eodem modo habeatur.

❡ Facitis eum filium Gehennæ duplo quàm vos.) Græce est διπλότερον ὑμῶν dyploteron hymon, quod ad verbum verti posset, dupliciorem vobis, vel duplicius vobis, id est, duplo magis quàm vos. Proselytum autem duplo magis filium fieri gehennæ dicit, propter relapsionem ad pristinam gentilitatem, ex scandalo à Iudæis sibi præstito, quomodo exponit Elucidatio, vel ob hoc quod soleant mali discipuli præceptores suos superare malitia. ❡ Quicunque iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit in auro templi, debitor est.) Quæ hîc dicuntur, nihil est, & debitor est, siue (vt in Græco habetur) debet, intellectum duplicem recipiunt: primo, vt significetur debitum siue non debitum ad præstandum quod iuratum est: secundo, vt significetur debitum vel non debitum ad pœnam pro tali iuramento statutam. Vtrunque intellectum attingit Elucidatio, & in eundem finem vterque tendit, ad indicandum videlicet, quomodo iuramentum per aurum templi & donum altaris maioris æstimari docebant Pharisæi, quàm per templum vel altare, vt sic persuaderent populo donorum & auri, quæ in templis offeruntur, maiorem esse reuerentiam, quàm templi & altaris. ❡ Qui decimatis mentam, &c.) Decimare dicitur, & qui decimas dat, & qui decimas accipit, quo posteriori modo Paulus vocabulo isto vtitur in epistola ad Hebræos, cum Leui dicit per Abraham à Melchisedech decimatum. Verum præsenti loco magis est congrua prior significatio. Dabant enim ipsi Scribæ decimas etiam de minimis, hic nimium religiosi, cum in præcipuis legis deficerent. ❡ Excolantes culicem, camelum autem glutientes.) Prouerbialis hic sermo est, quo rectè notantur ii qui circa minima multum sunt scrupulosi, vt dici solet, de multo maioribus & enormioribus peccatis parum solliciti. Veluti si quis in die ieiunii cœnæ tempore micam panis non audeat sumere, ne violet ieiunium, audet tamen totas horas in detractione aut malis concupiscentiis insumere. Tractus est hic sermo ab eo quod fieri solet, cum in poculum quippiã immundi inciderit, vtpote musca aut culex, aut aranea, aut aliud huiusmodi, quod per guttur bibentes transmittere nolumus. Tunc enim magna diligentia cauemus, ne simul id cum potu per guttur transeat, ipsumque vel priusquã poculum ori admoueamus eiicimus, vel si in ore primum percipitur, linguæ ac dentium obstaculo impedimus ne transeat. Quàm autem foret absurdum, si quis camelum animal maximum posset glutire, neque illum excolare curaret, muscam autem vel culicem nõ auderet glutire. Sic sunt illi quibus tam est angusta siue scrupulosa (vt dici solet) conscientia, vt rem minimam in qua vel nihil vel parum admodum mali est, nequaquam audeant, cum ab iis quæ manifeste Deo sunt contraria non abhorreant. Notandum tamen, quod veterum quidam, liquantes culicem legunt: vbi vulgata habet lectio, excolantes culicem. Potestque & hoc in eandem reduci sententiam. Liquare enim dicimus illud quod integrum non glutimus, sed per multam temporis moram in ore retinemus, vt paulatim liquescat, & liquefactum paulatim ac resolutum, ita per guttur transeat, velut cum magnam saccari duri portionem in os simul iniicimus, illudque non teramus dentibus, sed per liquefactionem dissolui facimus, vt paulatim transeat, ita liquare dicemur portionem illam saccari. Habet itaque liquatio difficultatem & moram, deglutitio difficultatem & moram non habet. Sic illum liquare culicem & camelum glutire dicimus, qui parua non audet admittere, nisi cum magno cõscientiæ remorsu, maxima absque vllo penè remorsu audet. Est autem in Græco διυλίζοντες dyilizontes, quod significat excolantes vel desecantes, quasi à materia extranea purgãtes. ❡ Pleni estis rapina & immũdicia.) Græce secundo loco est ἀκρασίας acrasia, quæ significat intemperantiam. Vnde immundicia pro intemperantia potest accipi, vt notentur non solum auaritię, sed pariter etiam gulositatis & intemperantię. ❡ Munda prius quod intus est calicis & paropsidis.) Nouè hoc dixit, non loquens de interiori parte ipsius visibilis calicis aut paropsidis, sed de interiori homine, quasi calicem & paropsidem in se homo habeat, suã mentem & animũ. Quod autem sequitur, Vt fiat & quod deforis est mundum, duplicem recipit intellectum. Prior hic est, Sit tibi potissimum & ante omnia cura mũdicię interioris, quã si habueris, erunt tibi omnia munda, etiã quę foris sunt: quoniam (vt ait Apostolus) mundis sunt omnia munda, & immundum nihil. Secunda hęc est: Primã curã habe de mũdanda cõscientia, ac deinde recto ordine ad exteriorem etiã procede mundiciã: vt significetur ordo rectus & necessarius quo primũ & potissimũ spiritus mundicia, secundo autẽ loco etiã externa curetur. Sic enim solet nonnunq̃ dominus ordinem rectũ docere eos in quib⁹ videbat religionẽ pręposteram: velut cum alibi dicit, Eiice primũ trabẽ de oculo tuo, & tunc videbis eiicere festucã de oculo fratris tui. Et alibi, Qui sine peccato est vestrũ, primus in illã lapidem mittat: quasi dicat, Seipsum quisq; primũ diiudicet & emẽdet, ac deinde ad emendandũ ꝓcedat ꝓximum. ❡ Intus autẽ pleni estis hypocrisi.) Opera quidẽ illa per quę homo hypocritã agit, & sanctum se simulat, externa sunt: sed illa hypocritam neminem faciunt, quum habeat similia opera etiam

verè ſanctus,in quo operibus reſpondet animus. Vera enim hypocriſis intus eſt in animo,ex intentione
ſimulandi & oſtentandi quam non habes ſanctitatem. ¶ Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ,
qui ædificatis ſepulchra Prophetarum,&c.) Aduerte pondus huius væ ſiue maledictionis ſeruari vſque
ad locum illum : Et vos implete menſuram patrum veſtrorum. Nam quæ antecedunt, maledictionem
non merentur . Non enim ideo digni erant maledictione Scribæ , quod Prophetarum ædificarent ſe-
pulchra , quum id ob reuerentiam facerent innocenter occiſorum . Neque rurſum , quia filii erant ho-
micidarum , quoniam filius non portabit iniquitatem patris , ſed anima quæ peccauerit , ipſa morie-
tur . Quod etiam dicebant , Si fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum , non fuiſſemus ſocii illorum,
&c.nec hoc per ſe maledictione dignos facit . Hæc ergo omnia præmiſſa ſunt , vſque dum illud adue-
niat : Et vos implete menſuram patrum veſtrorum , ibique pondus cadit maledictionis . Propter hoc
enim erat illis ventura maledictio , quia malitiam præcedentium malorum patrum erant conſummatu-
ri,propter quod ſtatim ſubiungitur:Serpentes,genimina viperarum,&c. ¶ Et vos implete menſu-
ram patrum veſtrorum.) Non per imperium id pronunciandum eſt, ſed cum graui pondere magnę a-
maritudinis,vt ſignificetur hac amara pronunciatione quid Dei permiſſione ſint facturi,non vt eis hoc
malum iubeat aut præcipiat facere . Atque ad hunc modum etiam in vulgato ſermone loqui ſolemus,
vbi cum dolore mali aliquid præſignare volumus nunquam eventurum . Veluti ſi iuuenem videamus
admodum matura ætate mala tentantem, ita dicimus : Ita puer maturè incipe,ſic patris improbitatem
imitare,ſic ad crucem aut patibulum feſtina : videlicet hoc modo ſignificare volentes,quid huic puero
venturum metuamus aut ſuſpicemur. ¶ Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus.) Sanguis alicu-
ius dicitur venire ſuper eum, quem vindicta petit pro effuſo tali ſanguine , vt ſanguis Abel ſuper Cain
venit,quoniam pro effuſo innoxio ſanguine , diuina illum ſubſequuta eſt vltio . Sic clamabant tumul-
tuantes Iudæi : Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros. Hoc eſt,Si quam tu ó Pilate metuis pro
Chriſti condemnatione vindictam,nos omnem illam in nos ac liberos noſtros ſuſcipimus . Sic ſanguis
per contrarium dicitur amoueri ab aliquo , quando efficitur vt ſuper eum non veniat vltio , quomodo
3.Regum ſecundo capite,Salomon ait ad Banaiam,iubens ei interficere Ioab:Interfice(inquit) & ſepe-
li eum,& amouebis ſanguinem innocentem qui effuſus eſt à Ioab, à me & domo patris mei : videlicet
indicare volens,quod per interfectionem Ioab perficeretur vltio de interfectione duorum innocentum
Abner & Amaſæ,ſicque nullum amodo eſſet periculum,nequando dominus pro horum interfectione
ſuper domum Dauid vindictam induceret : quemadmodum ſuper vniuerſum Iſrael venit vltio Dei, 2.Reg. 21
propter ſanguinem Gabaonitarum , quos occiderat Saul, donec in vindictam peccati , cruci affigeren-
tur à Gabaonitis ſeptem filii Saul,quando repropitiatus eſt dominus terræ, & amotus eſt ſanguis Ga-
baonitarum ab Iſrael . Hoc igitur eſt ſanguinem venire , vltionem venire pro effuſo ſanguine,hoc ſan
guinem requirere , vltionem exquirere vel adducere pro effuſo ſanguine , quomodo apud Lucam di-
citur : Ita dico vobis , requiretur à generatione hac. ¶ A ſanguine Abel iuſti , vſque ad ſanguinem
Zachariæ filii Barachiæ.) De hoc Zacharia veriſimilior ſententia eſt , fuiſſe illum filium Ioiadæ pon-
tificis,qui populum à ſeruitute impiiſſimæ Athaliæ liberauit,& Ioas regem in domo domini educauit,
ac deinde in regnum inſtituit.Hunc Zachariam hiſtoria Paralipomenon tradit iuſſu Ioas regis ingrati
à populo lapidibus obrutum ĩ atrio domini,cũ ex ore domini populum increparet pro idolatria,quod
recte conſonat ei quod hic dicit dominus , interfectum eum inter templum & altare . Cæterum de no-
mine patris nulla eſt difficultas , ſi binomius fuiſſe dicatur , vt vnus homo Ioiada & Barachias fuerit
nominatus . Cui aſtipulatur quod ait Hieronymus in Euangelio , Nazaræorum loco Barachiæ ſe no-
men Ioadæ repperiſſe: eratque hæc nominum pluralitas apud Iudæos frequentiſſima: quemadmodum
ex Philone manifeſte cognoſcimus de genealogia Saluatoris . Sed quæſtio ita dicentibus oritur, cur in
hoc Zacharia voluerit Chriſtus terminum ponere , vbi vniuerſitatem interfectorum vellet ſignificare,
quum poſt ipſum plurimi alii interfecti fuerint , dicente ſcriptura de Manaſſe , quòd impleuerit Hie- 4.Re.21.
ruſalem innoxio ſanguine vſque ad os . In Elucidatione indicauimus , ob ſtatuum , ſiue conditionum,
item & loci diuerſitatem duos iſtos fuiſſe expreſſos , vt ſignificetur pro omnibus iuſtis cuiuſcunque
conditionis , aut quocunque in loco interfectis , exquirenda vindicta . Abel enim ſimplex erat oui-
um paſtor , nec ſacerdos erat , quoniam primogenituræ annexum erat ſacerdotium , ſub tempore le-
gis naturæ , vt ſancti doctores tradunt . Abel autem primogenitus non fuit . Neque item Prophetam
eum fuiſſe legimus , ſed hoc tantum quod iuſtus fuerit , & de optimis domino immolauerit . Zacha-
rias autem ſacerdotis filius & ſacerdos fuit , inſuper & Propheta . Sic enim liber ait Paralipomenon:
Spiritus domini induit Zachariam , filium Ioiadæ ſacerdotem , & ſtetit in conſpectu populi , & dixit
eis : Hæc dicit dominus Deus : Quare tranſgredimini ? &c. Magna itaque inter has conditiones eſt
diuerſitas . Similiter & in interfectionis loco, quoniam in agro ille, hic in templi atrio fuit interfectus.
Item & in occiſionis modo, quoniam ille ab vno ſuo fratre, hic à toto populo, iubente rege, interem-
ptus fuit. ¶ Amen dico vobis, venient hæc omnia ſuper generationem iſtam.) Iſta repetitio ſemel
dicti cum particula,ita, vel amen, ſignificat vehementem aſſeuerationem, & rem notatu bene dignam.
Sic & alibi , Poſtquam confeſſus eſſet dominus patri , quod abſcondita à ſapientibus & prudentibus
reuelaſſet paruulis : ſtatim ſubiungit, Ita pater, quoniam ſic fuit placitum ante te. Et alibi : poſtquam
patrem Deum docuiſſet timendum poteſtatem habentem mittere corpus & animam in gehennam,
mox ſubiungit : Ita dico vobis , hunc timete . Idem in huiuſmodi vſu vult particula , ita, quod amen.
Vnde apud Lucam hoc loco dicitur:Ita dico vobis,requiretur ab hac generatione. Cæterum huius loci
ſententia duplex aſſignari poteſt,ſecundum quod generationem hanc dupliciter accipimus.Poteſt enim
generatio iſta intelligi tota collectio malorum,qui ab initio perſequuti ſunt bonos,quomodo generatio

iuſtorum (de qua in Pſalmis dicitur: Hæc eſt generatio quærentium dominum) omnes complectitur bonos ab exordio. Sic enim à principio ad finem vſque ſæculi duæ tantum generationes diſtinguuntur ſibiinuicem contrariæ, quarum hæc ſit Dei, illa diaboli. Hanc generationem ſi dicamus intelligi, non erit difficultas magna, quomodo verum ſit à generatione exquirenda eſſe in bonos commiſſa omnia ſcelera. Sed huic videtur non ſatis conſonare quod præcedit, vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, vbi particulariter ipſos videtur velle deſignare, quos dixit patrum menſuram impleturos, quosque ſerpentes appellauit, & viperarum genimina. Nos in Elucidatione generationem iſtam intelligimus, particulariter hanc generationem peſſimam interfectorum Meſſiæ ſui, & ſuper hanc generationem, quomodo omnia prius patrata ſcelera dicantur venire, indicamus. Item & in Commentariis libri Pſalmorum ſuper illo Pſalmi 108, In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conſpectu domini, & peccatum matris non deleatur: & in Annotatione & in Elucidatione indicauimus. Conſimilem enim huic verſui propoſitus locus habet ſententiam. ¶ Hieruſalem Hieruſalem quæ occidis Prophetas, & lapidas.) Quanuis per præſens tempus dicatur, occidis, lapidas, non tamen actualis occiſio & lapidatio ſignatur, ſed vetus conſuetudo & antiquæ malitiæ obduratum propoſitum etiamnum perſeuerans indicatur, valetque tantundem ac ſi dicas, Quæ ſoles occidere & lapidare, quæ hactenus occidiſti & lapidaſti plurimos, & antiquum malitię huius propoſitum etiamnum obtines. Illud quoque manifeſtum eſt, ſub nomine metropolis ciuitatis totum regni Iſraelitici populum intelligi, adque vniuerſos ſermonem dirigi. ¶ Dico enim vobis, non me videbitis amodo.) Duplicem indicat Elucidatio interpretationem: ſed prior de prædicto aduentu domini in Hieruſalem, videtur veriſimilior. Nam id magis verba indicare videntur. Vox enim illa, Benedictus qui venit in nomine domini, feſtini gaudii eſt acclamatio. Quomodo ergo in ſecundo aduentu iſti damnandi homicidæ videntes aduenientem iudicem, cum gaudio acclamabunt venienti, qui videntes in quem pupugerunt (iuxta Apocalypſis verbum) plangent ſe ſuper eum, & timore turbabuntur horribili à pauore imminentis iudicii.

XXIIII. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Et egreſſus Ieſus de templo, ibat.

b Et acceſſerunt diſcipuli eius, ut oſtenderēt ei ædificationes tēpli.

c Ipſe autem reſpondens, dixit illis: Videtis hæc omnia?

d Amen dico uobis, non relinquetur hic lapis ſuper lapidem, qui non deſtruatur.

e Sedente autem eo ſuper montem Olìueti,

f acceſſerunt ad eū diſcipuli ſecretò dicētes:

g Dic nobis, quando hæc erunt, & quod ſignum aduentus tui, & conſummationis ſæculi?

Poſtquam in templo docuiſſet dominus per diem, & egiſſet quæ patris erant, iuxta conſuetudinem ad veſperam egreſſus, diſcedebat à templo, verſus montem Oliuarum. Siquidem diebus erat docens in templo, nocte verò exiens morabatur in monte Oliuarum. b Ipſumque ita à templo exeuntem, quidam diſcipulorum familiariter acceſſerunt, commonſtrantes magnificentiam & artificium ſtructuræ atque ornatus templi, tanquam magnum quoddam & ſingulare ſpectaculum: ad eum ferè modum quo ſolent filii libenter commonſtrare parentibus, ſi quid viderint ſibi nouum aut dignum ſpectatu. c Videns autem Chriſtus diſcipulos ſuos iuxta hominum æſtimationem magnificare ſtructuram illam pretioſam, volensque huiuſmodi æſtimationem ab ipſorum cordibus auellere, dixit eis: d Nunc vos quidem iſta omnia, quaſi magnum quoddam ſpectaculum, multa curioſitate aſpicitis atque miramini. Veruntamen illud dico vobis in veritate, vēturum eſſe tempus, quo iſta omnia ſic deſtruentur atque diſſipabuntur, vt nec lapis ſuper lapidem remaneat, vt neque veſtigia vlla huius tam magnificæ ſtructuræ relinquantur, nec ſaltem diruti parietes remaneant. Sicque conſideratione finis inſtantis, omnem illam gloriam quæ videbatur velut nihili reputandam docuit.
e Auditis autem verbis illis, admirati ſunt & ſtupefacti diſcipuli, tanquam ſuper re auditu horrenda: veruntamen apud ſe quæſtionem continuerunt, donec ad locum ſecretum perueniſſent, vbi eum de hac re plenius interrogarent. Peracto igitur itinere, cum dominus iam reſideret in monte Oliuarum, diſcipuli tanquam opportunitatem commodam nacti, ad interrogandum de quæſtione quam gerebant in animo, eò quòd cū ipſo eſſent ſolitarii: ſedebatq; ipſe tanquā paratus ad docendum, itē ex oppoſito ſedebat ipſius templi, de quo ſermo habitus erat: f his inquā occaſionibus acceſſerunt diſcipuli ita ſeparatim à turba ſedentem præceptorem, & interrogauerunt eum, dicentes: g Pręceptor, pauloante cum tibi ſtructuram tēpli monſtraremus, verbū auditu horribile reſpondiſti nobis, de templi deſtructione. Sed dic nobis, oramus, ſi ita tibi videtur expediens id nos cognoſcere, quo tempore iſta contingent, & quæ erunt ſigna aduentus tui ad iudicium, & conſummationis ſæculi. Diſcipuli nanque tempora iſta ſimul commiſcebant, putantes deſtructionem templi quam prædicebat dominus, non niſi in cōſummatione ſæculi & aduentu ſuo futurā: atq; ob hoc, de tempore deſtructionis templi & conſummationis ſçculi, quaſi de vno tem

a Respondens Iesus, dixit eis:

pore interrogabant. a Quoniam autem non inutilis erat, neque omnino curiosa discipulorum proposita quæstio, quæ signa interrogabat aduentus & consummationis sæculi (quorum notitia, ad præmonitionem fidelium, qui in illa incident tempora, vtilis admodum erat & necessaria) benignè dominus respondit interrogantibus & prolixa narratione, partim de Hierosolymitanæ vrbis excidio, partim de temporibus nouissimis disseruit: sic vt quasi permixtim, nunc de vno, nunc de altero, loqueretur: potissimum tamen, de tempore nouissimo, cuius notitia erat magis necessaria.

b Videte ne quis uos seducat.

b Dixit ergo illis dominus: Videant qui in illa incident tempora, siue vos illi sitis futuri, siue vestri posteri, ne à quoquam seducantur. Tempora enim illa nouissima de quibus interrogatis, erunt tempora admodum periculosa, in quibus sibi cautè admodum prouidere debebunt, quicunque in recta fide perstare voluerint.

c Multi enim uenient in nomine meo, dicentes: Ego sũ Christus.

c Circa nanque tempora illa falsi doctores multi exurgent, ad disseminãdos varios errores & hæreses in populo: seseq; ostentabunt hominibus, tanquam à Deo missos, & ex Deo docentes: in tantam quoque prorupturi audaciam, vt audeant prædicare populo, & dicere: Ego sum Christus siue Messias ille promissus, me sequamini, meam doctrinam tenete, & aliam omnem abiicite. Ad hoc (inquient) missus sum à Deo, vt ista & ista annunciem hominibus, vt de erroribus multorum sęculorum illos eruam, & veritatem illis aperiam, quam ignorauerunt patres eorum.

d Et multos seducent.

d Et multi seductoribus istis aurem accommodantes, seducentur per eos, atque à veritate abducentur in errorum deuia. Miscebuntur quoque tunc omnia tumultibus insolitis.

e Audituri enim estis prælia,

f & opiniones præliorum.

e Audituri nanque estis prælia multa in diuersis regnis & mundi partibus insigniter crudelia, f item & opiniones siue famas aut rumores aliorum adhuc instantium præliorum. Audietis hîc quidem gesta esse pręlia, illic geri, alibi parari: sicque erunt omnia tumultibus & terroribus plena.

g Videte, ne turbemini. Oportet enĩ hæc fieri:

g Vos autem his visis ne conturbemini, scientes, quòd ista omnia sic euenire oporteat ante consummationem. Omnino enim ista sic euenire oportet.

h sed nõdum est finis.

h Veruntamen non statim aderit consummatio sęculi. Nam erunt ista tantum pręludia, & quędã velut pręcurrentia indicia venturę consummationis.

i Consurget enim gẽs in gentem, & regnum in regnum.

i Consurgent nanq; gentes & regna aduersus inuicem, & arma mouebunt nouo insueto modo, vix vsquam locorum pace permanente, & vbique bello aut certè belli fama & apparatu sæuiente.

k Et erunt pestilentiæ,

l & fames, & terræ motus per loca.

k Erunt quoque singulares pestilentiæ, & varia morborum genera: quæ tum ipsa nouitate, tum vehementia & efficacia & celeritate nocendi, tum etiam generalitate, qua se longè lateque spargent, erunt admodũ terribiles. l Erunt quoq; fames admodum graues, per totum penè orbem, & terræ motus magni per loca diuersa, siue per singula penè loca. Quæ omnia sua ipsa nouitate velut prænunciabunt, adesse in proximo consummationem sæculi. Quemadmodum enim senibus antequam ad mortem perueniãt, multa prius incommoda & insoliti casus eueniunt, ex defectu virtutis naturalis ad finem tendentis, quæ ipsis sunt velut prognostica & prænuncia mortis imminentis: sic & consummationem nouissimam, mala multa & insolita præcedent, pòst paululum venturi finis propinqua indicia.

m Hæc autem omnia initia sunt dolorum.

m Priores autem illæ miseriæ præliorum, famis, pestilentiæ, & terræmotuum, comparatione ad ea quę subsequentur mala, modica videri possint, & tãtum dolorum atque miseriarum principia. Nã erunt hæc generaliter omnium mala. Quæ autem sequentur, erunt fidelibus peculiaria.

n Tunc tradent uos in tribulationem, & occident uos.

n Grauissima nanq; tunc mouebitur cõtra fideles persequutio, & tribulationibus multis afficientur à malis, ita vt etiam morte sint affecturi plurimos.

o Et eritis odio omnibus gentibus, propter nomen meum.

o Eritisque vos mei discipuli & fideles odio habiti ab omnibus gentibus & hominibus incredulis, propter fidem & confessionem nominis mei. Erit enim tunc aduersus nomen meum & fidem meam grauissima cõiuratio, & persequutio principum mundi & sapientum, adeò vt penè abominationi sint futuri qui meum nomen confiteri voluerint.

p Et tunc scandalizabuntur multi,

q & inuicem tradent,

r et odio habebunt inuicem.

p Et tunc multi persequutionis sæuitia, vel cordis instabilitate scandalizabuntur ac corruent, attendentes spiritibus erroris, & magistris mendacii, apostatantes à fide: q & seinuicẽ tradent homines, accusabuntque, & deferent ad tribunalia & consessus iudicum, r habebuntq; seinuicẽ odio & persequentur inuicẽ: non solum illi qui à principio infideles fuerant persequentur fideles, verumetiam qui à fide apostatauerint, postmodum aduersum eos sæuient

qui in recta fide voluerint permanere.

a Et multi pſeudoprophetæ ſurgent, & ſeducent multos.

a Et multi falſi doctores ſurgent, non miſſi à Deo, ſed mittentes ſeipſos & exaltantes, per faſtum ſuperbi cordis ſui, vnde præſument ſe oſtentare tanquam à Deo miſſos ad docendum veritatem: multoſque ſua blandiloquentia & erroneis perſuaſionibus à rectitudine, tum vitæ, tum doctrinæ ſeu fidei, abducent in errores & vitia.

b Et quoniã abũdabit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum.

b Et quia erit tunc admodum abundans in terris iniquitas, quoniam ſcandalis plenus erit mundus, multorum charitas refrigeſcet: quorundam quidem penitus refrigeſcet ſiue extinguetur, aliorum verò licet non penitus extinguetur, attamen vacillabit, & obſcurabitur aliquantulum, multumque periclitabitur. Quemadmodum enim frigus abundans calorem extinguit atque expellit, vel certè imminuit, ſic iniquitas (quæ eſt velut quoddam animæ frigus) cum abundauerit & excreuerit, fauorem charitatis (qui eſt velut ignis & calor quidam) extinguit, facitque refrigeſcere.

c Qui autem perſeuerauerit uſque ĩ finem, hic ſaluus erit.

c Veruntamen, qui his omnibus malis nihil obſtantibus in rectitudine vitæ atque fidei patienter & perſeueranter permanſerit, qui nullis perſequutionibus veritatem vitæ atque doctrinæ deſeruerit, hic demũ coronabitur, & ſalutem conſequetur æternam. Quę quidem tam magnifica promiſſio, & tã certa expectatio ampliſſimæ mercedis fidelium, debet animos in bono propoſito & finali perſeuerantia confirmare, vt ꝓpter nullam perſequutionem à bene ceptis deſiſtant.

d Et prædicabitur hoc Euangelium regni in uniuerſo orbe,

d Ante verò quàm veniat ſæculi conſummatio, oportebit hoc Euangelium regni cæleſtis prædicari per totum orbem, non obſtantibus quibuſcunque perſequutionibus & malis: prædicatio Euangelicæ & Chriſtianæ doctrinæ per vniuerſum orbem dilatanda erit,

e in teſtimonium omnibus gentibus:

e ita quod teſtimonium illi perhibebitur apud omnes populos: & id quidem magno cum fructu electorum, ita vt non ſit gens aut populus, cui non annunciandum ſit Euangelium ante finem mundi:

f & tunc ueniet conſummatio.

f quod certiſſimum & indubitatum eſt ſignum conſummationis, quod donec videatur impletum, non veniet conſummatio: quo econtrario impleto, tunc erit expectanda conſummatio.

g Cum ergo uideritis abominationem deſolationis, quæ dicta eſt à Daniele Propheta, ſtãtem in loco ſancto,

g Quantum autem ad tempus deſtructionis Hieroſolymitanæ attinet, hoc ſcitote, quòd cum videritis ſtantem in loco ſancto illam abominationem deſolationis quam prædixit futuram Daniel, poſt occiſum Chriſtum ſtatuto tempore,

h qui legit intelligat.

h tunc aduertat animum qui legit Prophetiam illam, & intelligat tempus eſſe quo impleri debeat. Hoc eſt, cum videritis Romanorum exercitum locũ ſanctum Hieruſalem ad obſidendum & oppugnãdum circundare. Vel cum videritis idolum aut ſtatuam poni in loco ſancto (quemadmodum in eo ad plura tempora ſtetiſſe legitur ſtatua Adriani equeſtris) tunc qui legit intelligat, propè adeſſe tempus.

i Tunc qui in Iudæa ſunt, fugiãt ad mõtes:

i Euenient autem tunc Iudæis tanta tamque horribilia mala, vt beatus ſit putandus, qui illa poſſit vel omnibus relictis effugere. Vnde qui in Iudæa ſunt, ſi ſibi velint conſultum, ad montes confugere debebunt, vt ibi latitent, à facie malorũ quę ſuperueniẽt Iudæis.

k & qui in tecto non deſcendat tollere aliquid de domo ſua.

k Et qui in tecto ĩ ſupremo domus vel in ſummo ſolario prope tectum fuerint, conſulendũ illis eſt, ſi vlla via pateat, vt mox viſo periculo fugiant, neque vel domum ſuam ingrediantur ad auferendum aliquid quod ſecum portent ad fugam: ſed abſque omni mora ſollicitè aufugiant, ne à tantis malis comprehendantur.

l Et qui in agro, non reuertatur tollere tunicam ſuam.

l Item qui in agro fuerit, non erit illi conſultum vt fugã vel tantiſper differat, donec reuerſus domum veſtem ſecum auferat meliorem in qua fugiat. Erit in mora maximum periculum, & tanta erunt illa inſtantia mala, vt pręſtet omnia relinquere, quàm ab eis cõprehẽdi, nihilque ſit anteferendum fugę, quę vnicũ erit tanta mala effugiẽdi remedium.

m Væ autem prægnantibus & nutrientibus, in illis diebus.

m Atque hac ratione, infœlices erunt mulieres imprægnatę & grauidę, atque illę etiã quę pueros lactant, eo ꝙ ad fugam minus erunt paratæ & idoneæ. Grauidæ nanque mulieres, onere prolis quam geſtant in vtero impediuntur ab expedito curſu aut celeri fuga. Illæ item quæ pueros lactant, naturali commiſeratione permotæ, non valent ſuos relinquere infantes: quos ſi ſecum fugientes abſtulerint, impediuntur onere & moleſtia illorum, ne expeditè valeãt fugere.

n Orate autem, ut non fiat fuga ueſtra in hyeme, uel ſabbatho.

n Eadem item ratione optandum erit Iudæis, vt non tempus iſtud fugæ veniat hyeme vel ſabbatho. Vtrumque enim tempus illud, foret ad fugam admodũ incõmodum. Hyeme nanque dies ſunt breuiores, vt longè fugere non permittat lumen citò deficiens: ſunt item frigora & alia incommoda multa in mõtibus ad quos cõfugiendũ eſſet, minuſq; tũc inueniunt fugitiui aut

a Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet.

b Et nisi breuiati fuissent dies illi, nõ fieret salua omnis caro.

c Sed propter electos breuiabuntur dies illi.

d Tunc si quis uobis dixerit, Ecce hîc est Christus aut ecce illic, nolite credere.

e Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophetæ,

f dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorem inducãtur (si fieri potest) etiam electi.

g Ecce prædixi uobis.

h Si ergo dixerint uobis: Ecce ĩ deserto est, nolite exire,

i ecce in penetralibus, nolite credere.

k Sicut enim fulgur exit ab oriente, & paret usque in occidentẽ: ita erit & aduentus filij hominis.

errantes in montibus vnde sustententur, quàm æstate. Sabbatho verò, ex legis præscripto, non nisi sabbathi iter, spatium videlicet modicum licet conficere, quod ad effugiendum nequaquam sufficeret. Procul nanque fugiendum foret à tantis malis, quæ vniuersam penè Iudæam complebunt. a Erit enim tunc temporis tribulatio tam magna huic populo Iudęorum, qualem anteà nunquam sunt experti vsque ad tempus præsens, neque vnquam experientur maiorem aut similem, donec mundus perstabit. Neque erunt vllius ponderis mala quę ante senserunt patres eorum, vel in AEgyptiaca seruitute, vel in captiuitate Babylonica, vel in aliis oppreßionibus, quibus subinde nunc ab hoc nũc ab illo fuerunt afflicti, si conferantur cum istis quæ tunc sentient malis. Erit enim ira & vltio Dei consummata aduersus populum istum: & post omnem miseriam in obsidione perlatam, qui reliqui fuerint, dispergentur captiui in omnes gentes, & Hierusalem calcabitur à gentibus, donec impleantur statuta tempora: quando postquam intrauerit plenitudo gentium, etiam Israel salu⁹ fiet. b Et nisi diuina dispositione breuius aßignaretur illud afflictionis Iudaicæ tempus, quam ipsorum culpa exigebat, & diuinæ iustitiæ sæueritas videbatur exposcere, non seruarentur aut remanerent ex Iudæis illis vel vllæ reliquię, sed radicitus deleretur illa praua generatio. c Veruntamen propter electos, quos ex populo illo postquam plenitudo gentium intrauerit ad se conuerti faciet, vt fiat ex duobus populis vnum ouile & vnus pastor, breuiabuntur dies illi afflictionis. Recordabitur dominus pacti sui quod habuit cum Abraham, Isaac, & Iacob, nec volet penitus delere semẽ eorum etiam carnale: sed reliquias sibi seruabit ex eis, quas ad se faciet conuerti circa consummationem sæculi. Facietque, vt persequutionis grauitas breuiori durationis mora compensetur, vt non penitus absorbeantur aut deficiant fideles de Ecclesia. d In nouißimis autem illis temporibus, de quibus ab initio sermonem feci, cautißimè sibi prospicere debebunt qui in ea incident tempora, ne acquiescant spiritibus erroris, néve omni credant spiritui, sed diligenter probare eos debebunt, si ex Deo sint. Hoc autem pro generali & certa regula teneant, vt alium Christum non recipiant, præter eum quem iam olim receperunt, neque aliud Euangelium præter id quod iam olim prædicatum est, & cui ipsi iam olim crediderunt. Propter quod, si fama spargatur, quæ dicat, aut hîc aut illic apparuisse Christum siue Meßiam à Deo missum, qui nouam doctrinam & solam verã doceat, quam etiam miraculis magnis confirmet, non debebunt huiusmodi rumoribus fidem habere fideles: quin potius pro anathemate habere debent omnem eum qui alium Christum vel aliud Euangelium prædicauerit, etiamsi angelus videatur de cęlo aduenìens. e Exurgent nanque in illis temporibus diuersi pseudochristi & pseudoprophetæ, qui mentientur se esse Christos, & à Deo missos ad veritatẽ prædicãdam, & omnium sæculorum errores corrigendos: qui & mihi, & Euãgelio per me prædicato detrahent, meque vt pseudochristum & seductorem reprobabunt, se autem verè à Deo missos, & multoante promissos asseuerabunt: f Deoque permittente, per dæmonum virtutem tanta ędent signa atque prodigia, tam euidentia, tamque efficacia, vt etiam electis Dei seducendis atque in errorem mittendis sua euidẽtia videantur posse sufficere, nisi Dei speciali custodia à lapsu seruarẽtur aliquot electi. g Ecce prædixi vobis, & præmonui de iis quæ ventura sunt in illis temporibus, vt pręuisa iacula cum aduenerint, per clipeum prouidentiæ sic excipiantur, ne noceant, neque dubitationis vulnus cordibus vestris infigant. h Itaque (vt vel frequenti replicatione rem necessariam vobis inculcem) si dixerint vobis homines, Ecce illic in deserto est Christus, non moueamini à firmitate vestrę fidei, neque exeatis ad audiendum illos. i Item si dixerint, Ecce illic in domo est, in conclaui quopiam Christus, æque nolite fidem habere eiusmodi suasionibus. k Cum enim iterum Christus venturus est, non erit opus vt quisquam vobis eum indicet aduenientem. Tam enim manifestus veniet, vt palàm omnibus sit reuelandus atque ab omnibus videndus. Sicut enim fulgur quando apparet mundo, ab omnibus manifestè cernitur, vtpote ab oriente transiens ad occidentem, propter quod non est opus vt ab vllo monstretur aut nuncietur hominibus. Ecce hîc aut ibi est fulmen: sic & filius hominis manifestè

a Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.

b Statim autẽ post tribulationem dierum illorũ sol obscurabitur,

c & luna non dabit lumen suum:

apparebit omnibus, cum iterum aduenerit, vt videat eum omnis oculus, & neminem latere posſit. a Et quemadmodum aquilæ pertrahuntur odore cadaueris ad locum vbi ipsum iacuerit, sic me adueniente, ad me congregabuntur omnes electi: sentientque mox illi virtutem præsentiæ aduentus mei, & rapientur mihi obuiam in aera, vt semper sint mecum & in me pascantur atque satientur: quemadmodum ad cadauer festinant & congregantur aquilæ, vt ex eius carnibus pascantur. Nihil opus est, vt aquilis quispiam indicet, Ecce hîc aut illic cadauer iacet putridum: ipso odore ad se allicit aquilas. Sic nullo erit electis meis demonstratore opus, q̨ dicat, Ecce hîc aut illic est Christus: me adueniente, statim vltrò meam sentient præsentiam, & ad me congregabuntur per virtutem præsentiæ meæ. b Non multo autem pòst illorum dierum nouiſsimorum tribulationem, imminente iã in proximo consummatione sæculi & aduẽtu filii hominis, sol iste corporeus perdet lumen suum, & conuertetur in tenebras: c similiter & luna lumine suo priuabitur, simulque cum sole deficiet lumine, sicut deficit riuulus fonte siccato, vnde profluebant aquæ eius.

d & stellæ cadent de cælo,

e & uirtutes cælorũ commouebuntur.

d Item & stellæ desinent super terram lumen effundere, sicque de cælo videbuntur subitò decidere & deperire. e Virtutes quoque cęlorũ commouebuntur: vires scilicet naturales & influentię quæ corporibus insunt cælestibus, & quibus potenter in hæc agunt inferiora, immutabuntur & deficient simul cum ablato lumine. Sic etiam ante consummationem totius sæculi, tribulatio maxima orietur vniuersis fidelibus per totum orbem, qualis nunquam ante fuit neque pòst erit: quæ tanta erit tamque acerba, vt nisi propter electos suos illam Deus breuiorem faceret, quam hominum malitia promerebitur, & quam persequutorum rabies volet, vix quisquam relinqueretur fidelium, qui non persequutionis enormitate vel auferretur de via, vel à veritate deficeret. Veruntamen propter electorum salutem, faciet Deus cum tentatione prouentum & pactum vt sustinere valeãt, & inuenire exitum. Ipsi quoque angelici exercitus (qui cælorum virtutes nominantur) cõmouebuntur & conturbabuntur super re tã insolita & die tam noua.

f Et tunc parebit signum filij hominis in cælo:

g & tunc plangent omnes tribus terræ.

h Et uidebunt filium hominis uenientẽ in nubibus cæli,

i cum uirtute multa,

k & maiestate.

l Et mittet angelos suos, cum tuba & uoce magna,

m & congregabunt electos eius à quatuor uentis, à summis cælorum usque ad terminos eorum.

f Ac tunc apparebit in cælo coràm oculis omnium signum filii hominis, signum crucis in qua filius hominis exaltatus & clarificatus fuit, opus in ea perficiens ad quod à patre missus venerat in mũdum: quod signum tunc apparebit, ad iudicis denunciationem, ad incredulorum confusionem, & consolationem fidelium. g Et tunc venientem cernentes iudicem, plangent ex omnibus populis mali & increduli, qui in ipsum credere aut ipsius mandatis obedire contempserunt, & crucem eius effusumque in ea sanguinem contempserunt & conculcauerunt, per sua peccata, de quibus non egerint pœnitentiam: plangent (inquã) impii isti, non aduenientem iudicem neque signum eius, sed seipsos plãgent, propter imminens sibi ex testimonio malæ conscientiæ condemnationis iudicium: boni verò forsitan etiam plangent prę gaudio, cum videbunt suum dominum olim sic contemptum & despectum apud homines, cum tanta nunc gloria redeuntem è cælis: quemadmodũ gaudere solet atque præ gaudio subinde flere amicus, cum post longã peregrinationem multosque labores & pericula, videt incolumem prosperè redeuntem amicum suum. h Et videbunt vniuersi tam boni quàm mali filium hominis venientem in nubibus cæli, tanquam nubibus pro vehiculo & throno insidentem: vt quomodo in nube ascendit à terris ad cælum, ita in nube redeat ad iudicium. i Veniet autem cum magna virtute & magnifica gloria: angelorum maximo exercitu circundatus: quemadmodum cum rex ad pugnam contra inimicos suos egreditur, multis milibus militum stipatus: k & in magnifica maiestate, vtpote in gloria patris sui: in tanta vtique tamque præcellenti gloria, vt manifestè omnibus patere posſit, hunc esse verum filium Dei, & hunc eum esse qui potestatem habet à Deo patre iudicãdi viuos ac mortuos. l Vtetur autem filius hominis, ad declarandum magnificentiam & gloriam potestatis suæ angelis pro ministris suis: quos emittet per vniuersum orbem cum tuba & voce magna, videlicet vt voce validiſsima personantes per orbem, inclament vocem illam magnæ virtutis, Surgite mortui, venite ad iudicium: & perficietur horum ministerio mortuorum resurrectio, m congregabuntq; per eos & deducentur ad dominum in occursum ipsius omnes electi à

a *Ab arbore autem fici discite parabolã.*
b *Cum iam ramus eius tener fuerit, & folia nata,*
c *scitis quia propè est æstas.*
d *Ita & uos cũ uideritis hæc oĩa, scitote q̃a prope est in ianuis.*
e *Amen dico uobis, quia non præteribit generatio hæc, donec hæc omnia fiant.*
f *Cælum & terra transibunt:*
g *uerba autem mea nõ præteribunt.*
h *De die autem illa & hora nemo scit, neque angeli cælorum,*
i *nisi solus pater.*
k *Sicut aũt in diebus Noe ita erit & aduentus filij hominis.*
l *Sicut enim erant in diebus ante diluuiũ comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes usq; ad eũ diem, quo ĩtrauit Noe ĩ arcã*
m *& non cognouerũt, donec uenit diluuium & tulit omnes:*
n *ita erit & aduentus filij hominis.*
o *Tunc duo erunt in agro:*
p *unus assumetur,*
q *& unus relinquetur.*

summo cælorum vertice, vsque ad respondentem ex opposito extremum & contrarium verticem: id est, vbicunque tandem locorum delituerint, siue corpora siue animæ, tunc certè rursum counientur, & viui ipsi ac resuscitati tam corpore quàm anima procedent illi obuiam, ad congratulandum diu expectato iudici. a Accipite verò similitudinem ab arbore fici, & ex eius similitudine dicite argumentari instans tempus consummationis sæculi. b Quemadmodum enim ex certis quibusdam indiciis quæ videtis in ficu colligitis propè esse tẽpus æstatis, vtpote cum videritis ramos eius teneriores siue molliores fieri, vt solent arborum rami per tempus hyemis rigore frigoris indurati, adueniente vere mollescere vi solis appropinquantis præcepta, vt iam incipiant ex se folia producere. c Ex his indiciis argumentando colligitis, iam hyemem transiisse, & vernũ tempus aduenisse, nec lõgè abesse tempus æstatis. d Ad eundem modum, cum ista omnia quæ prædixi signa aduentus mei euenire videritis, certo argumẽto colligere poteritis, quòd propinquus sit aduentus meus, & iudicii atque consummationis sæculi dies immineat. e Dico enim vobis in veritate, quòd non deficiet generatio ista hominum, antequã omnia impleantur: id est, ante consummationẽ sæculi oportebit hæc omnia impleri quæ prædixi vobis: & qui ex ista generatione hominũ erunt superstites in tempore illo, videbunt impleri omnia. Non etiam deficiet generatio fidelium, donec omnia impleantur: quoniam vsque ad consummationem sæculi perstabit Ecclesia. Vnde qui in nouissimis temporibus sunt venturi fideles, verè hæc omnia impleri videbunt.

f Quæ autem ego loquor vobis, infallibilem & indubitatam habent veritatem, eaque non euenire est prorsus impossibile. Cælũ quidem & terra transibunt, & immutabuntur siue innouabuntur ab eo statu in quo nunc sunt, ad statum perfectiorem in consummatione sæculi deducenda, postquam seruire desierint homini, cui interim seruiunt, sicque mutabilitati & instabilitati sunt subiecta. g Verba autem mea certissima sunt, penitus infallibilia & immutabilia, vt aliter quàm prædixi euenire non posit, neque quicquam vel minimum eorum non impleri. h Sicut autem certissimum vobis esse debet, venturum aliquando esse diem vnum consummationis sæculi atque iudicii: ita omnino incognitum est hominib⁹, imò & angelis in cælo, quisnam ille dies sit futurus: nemo hominum in terra, neque etiam angelorum in cælo, distinctè cognoscit diem illum iudicii nouissimum.

i Hoc enim secretum sibi seruare vult Deus, & hominibus nequaquam patefacere, quod eis non expediat ipsum cognoscere. k Sic autem erit in aduentu filii hominis, quantum ad malos & absque timore viuentes homines, quomodo erat in diebus Noe in aduentu diluuii super terram: similiter veniet dies domini & imparatos opprimet homines mundi huius, quomodo diluuium in diebus Noe subitò oppressit homines mundi, tale nihil expectantes. l Quemadmodum enim in diebus Noe, antequam veniret diluuium, viuebãt homines mũdi in securitate magna & voluptate, nihil expectantes mali, sed omnia agentes vt solet inter homines fieri: videlicet epulantes & delitiantes, matrimonia quoque contrahentes, & nuptui dantes, vsque ad diẽ nouissimum quo intrauit Noe in arcam: m & non cognouerunt, donec subito adueniens omnes opprimeret & interficeret qui non erant cum Noe in arca, qui Noe pœnitentiam prædicanti & diluuium comminanti noluerunt credere, neque voluerunt intelligere, quod sibi denuntiabatur periculum, sed permanserunt in pristina sua securitate & voluptatibus: n sic & ante aduentum filii hominis, mundani homines prædicantibus pœnitentiam & iudicium propinquum denuntiantibus viris sanctis nolentes credere, in pristinis autem suis cupiditatib⁹ & impietatibus eligentes permanere, subitò opprimentur imparati, & morientur in iniquitatibus suis. Dies enim domini sicut fur in nocte ita veniet, cum nõ expectabunt homines. o Tũc erit videre admirabilem diuisionem & separationem eorum qui videbantur sibi ꝓximi & coniunctissimi, vel officio, vel negotio, vel etiam alio vinculo. Duorum nanque simul in eodem agro laborantium, p alter assumetur ad gloriam, & tanquam electus rapietur obuiam iudici in aera, vt lætus occurrat ad gratulationem venienti: q alter verò reprobabitur ad damnationem, & tanquam reprobatus relinquetur in terra,

a Duæ molẽtes ĩ mola b una aſſumetur, c & una relinqtur. d Duo ĩ lecto: e unꝰ aſſumetur f & unus relinquetur. g Vigilate ergo, quia neſcitis qua hora dominus ueſter uenturus ſit. h Illud autẽ ſcitote, quoniã ſi ſciret paterfamilias qua hora fur uẽturus eſſet, uigilaret utiq;, i & nõ ſineret perfodi domum ſuam. k Ideo & uos eſtote pati, qa qua neſcitis hora filius hoĩs uẽturꝰ eſt l Quiſputas eſt fidelis ſeruus & prudens, quẽ cõſtituit dominus ſuus ſup familiã ſuã, ut det illis cibũ in tempore? m Beatus ille ſeruus, quem cum uenerit dominus eius inuenerit ſic faciẽtẽ. n Amẽ dico uobis, quoniã ſup oĩa bona ſua conſtituet eũ. o Si aũt dixerit malus ſeruus ille ĩ corde ſuo: morã facit dominꝰ meꝰ uenire, p & cœperit pcutere cõſeruos ſuos, q mãducet aũt et bibat cũ ebrioſis, r ueniet dominꝰ ſerui illiꝰ ĩ die qua nõ ſpat: ſ et hora qua ignorat, t & diuidet eũ, u partẽq; eius ponet cum hypocritis. x Illic erit fletus & ſtridor dentium.

vt inde detrahatur accepta ſentẽtia in inferiora tartari. a Sic duarũ ſimul in vna mola molentiũ, quæ in vna re domeſtica ſimul inueniẽtur occupatæ, b ſubitò altera aſſumetur ad gloriã, c altera reprobabitur ad dãnationẽ. d Similiter duorũ eodẽ in lecto quieſcentiũ, vtpote duorũ cõiugũ vel familiariũ, e alter ſubitò aſſumetur ad gloriã f alter reprobabitur ad pœnam. Ita quoq; in reliquis, quilibet apud ſeſe æſtimare poteſt admirabilẽ (etiã inter corpore, officio, negotio vel occupatione coniunctiſsimos) fore diuiſionẽ: quæ profectò multũ homines terrere debẽt, & ad ſe dignè pręparandũ in diẽ illum, adducere.

g Debet autem vobis meritò id eſſe occaſio ſemper vigilandi, & cũ ſollicitudine obſeruandi atque expectandi diem illum aduentus mei, quòd incerti ſitis, quando dominus veſter ſit venturus ad iudicium. Quia enim certiſsimi eſtis horam illam ſemel vẽturam, & quando illa ſit ventura omnino vobis eſt incognitum, iccirco ne vnquam inueniamini imparati, ſemper vobis eſt vigilandum, in fide recta & operibus Deo placitis, quæ per dilectionem fides operatur: omnis autem torpor, deſidia, & ſecuritas mala, procul debet à vobis abeſſe. h Illud autem certiſsimum eſt, ſi quis paterfamilias ſciret horam determinatã qua ad ipſius bona diripienda fur eſſet venturus, diligentiſsimè illum vigilaturũ eſſe & obſeruaturũ ſua omnia, vt præcaueret damnũ ſibi à propinquo fure imminens, i nec ſineret domum ſuam à fure perfodi, ad direptionẽ bonorum ſuorum: & quia tempus determinatum ignorat, iccirco ſemper oportet bonũ patremfamilias eſſe ſollicitũ, & ſemper eſſe benè munitum atq; prouiſum, vt non vnquã à fure opprimatur imparatus, poſsitq; mox vbi illũ audiat reſiſtere. k Sic vnuſquiſq; homo prudens, eo quòd determinatum tempus non nouit aduẽtus domini, omne tempus debet habere ſuſpectum, & ſemper paratũ ſe præſtare. Quàm verò omnibus ſit vigilantia iſta in bono neceſſaria, & quàm damnanda dormitatio in malo, aperta vobis monſtrabo ſimilitudine. l Quemadmodũ enim ſeruus fidelis quem dominus præfecit famulitio ſiue famulorum collegio, & quaſi rectorẽ ac præcipuũ ſuper eos conſtituit, vt opportuno tempore curet illis conuenientem ipſorum cõditioni cibum adminiſtrare, ſi accepto hoc mandato à domino commiſſum ſibi munus fideliter & vigilanter exequi ſtuduerit, toto conatu & vigilantia ad hoc intendens, vt domino ſuo fidelis inueniatur, & domini fideliter impleat voluntatem, hic per vigilantiam ſuã & fidelẽ adminiſtrationem, magnam apud dominum inibit gratiam:

m & cum aduenerit dominꝰ, & ſuũ ſeruũ fidelem comprobauerit, proculdubio mercedem bonam accipiet. n Inuentus nanq; fidelis in modico, ad altiora ſublimabitur, & conſtituetur à domino ſuper omnia bona ſua, ad ſummũ honorem eum prouehet, qui ĩ minori fidelis cõprobatus eſt. o Si verò ſeruus, accepta tali à domino poteſtate, & mandato ſuſcepto, ob domini abſentiam, timorem domini poſtponat (eo quòd longè abeſſe exiſtimetur & non breui rediturus) p cœperitque non vigilanter neque fideliter adminiſtrare ſibi commiſſum officium, ſed magis econtrariò abuti poteſtate ſua, & eam poteſtatem quam accepit in bonum ſeruorum vertere cœperit in tyrannidem & in malum conſeruorum ſuorum, non ſolum non dans illis cibum in tẽpore, verumetiam probra & plagas ſine cauſa inferens: q ipſe verò pecuniam domini ſui malè expendat in comeſſationibus & impudicitiis cum ebrioſis & meretricibus, non impunè feret ſeruus eiuſmodi tam infidelem adminiſtrationem commiſsi ſibi muneris: & ſecuritas illa in qua viuit domini, timore poſtpoſito quaſi nunquam vltra ſit rediturus, cedet ei in magnum malum. r Veniet enim nõ poſt multum temporis dominus, in die illa qua non expectauerit illum ſeruus,

ſ & hora quam ille ignorabit, quando ſcilicet nihil ille ſeruus ſuſpicabitur de aduentu domini: inueniensque hunc in eo malitiæ ſtatu, imparatum penitus ad reddendam rationem, t ſubitò eum condemnabit & diuidet, diſſecabitq; eum à familia ſua, tãquam indignum qui cæteris conſeruis adnumeretur, propter infidelitatem ſuam: u ponetque portionem eius cum damnandis hypocritis, quorum eſt certa damnatio, in ignem coniicietur æternum, x vbi erit fletus & ſtridor dentium, & cruciatus æterni. Iuxta hanc ſimilitudinem quiſquis in cõmiſſo ſibi munere modo vigilans & fidelis fuerit, huic benè erit in die iudicii: contra verò, malè illi erit, qui infidelis inuentus fuerit.

ANNOTATIONES IN CAP. XXIIII.

ET egressus Iesus de templo,ibat.) Videtur hypostigma faciendum post nomen Iesus,vt particula,de templo,construatur cum verbo,ibat.Id ex Græco patet manifestius, vbi alio ordine sic dicitur,Egrediens vel egressus Iesus ibat à templo. ¶Videtis hæc omnia?Amen dico vobis nõ relinquetur &c.)Potest illud,Videtis hæc omnia,legi per modum quæstionis ad excitandum affectum audientis,quo admirabilius videatur quod statim subiungitur, Amen dico vobis non relinquetur lapis &c.Quasi dicat:Ex omni hac structura tam ampla,tam artificiosa, & tã magnifica quam vos modo cernitis & admiramini,nihil remanebit integrum,sed tota dissipabitur. Secundum hunc modũ apud Lucam Pharisæo murmuranti super peccatrice lauante pedes suos respondit dominus: Vides hãc mulierem?Osculum mihi non dedisti,hæc autem ex quo intraui,non cessauit osculari pedes meos,quasi dicat,Hæc mulier quam tu aspiciens spernis & condemnas,talis est,vt te amore & beneficio erga me superet.Interdum istud sine interrogatione dicitur sed minori affectu. Velut cum Moyses conterritis propter AEgyptios filiis Israel, iuxta mare dicebat,AEgyptios quos nunc videtis, nequaquam vltra videbitis vsque in sempiternum,quod maiori cum affectu ita diceretur:Videtis AEgyptios istos? Nec vnum ex eis vltra videbitis vsque in sempiternum. Quod autem dicitur,Non relinquetur hîc,id est,in hoc ædificio lapis super lapidem,qui non destruatur,accipiendum est secundum hyperbolem,vt significetur maxima & extrema destructio, nihilque ex eo ædificio relinquendum. Neque enim verisimile est tã fuisse curiosos aut potius ociosos Romanos, vt eis vel vacauerit vel libuerit singulos lapides abinuicem auellere,quomodo facere solẽt,qui veterem murum destruunt, & lapides singulos abinuicem magno labore dissoluant, vt ex iisdem lapidibus murum nouum construant. ¶Dic nobis quando hæc erunt,& quod signum aduentus tui & consummationis sæculi?) Discipuli plures interrogationes vt vnam faciunt.Arbitrabantur enim ipsi non longè abesse iudicii diem, & quod dixerat dominus de destructione templi,putabant ad tempus consummationis sæculi referendum. Dominus autem sic prudenter responsionem suam temperat,vt tamen apertè tempora non destinguat. Vnde in toto sermonis processu sic loquitur,quasi de vno eodemque tempore loqueretur,cum sit euidẽtissimum,quædam ad tempus consummationis sæculi, quædam vero ad tempus Hierosolymitanæ destructionis pertinere. Literam tamen sectanti videbitur dominus tempus vnũ & idem insinuare quo fient hæc omnia, multoties replicans,tunc,tunc,tunc:ex qua replicatione, quis non putaret vnicum tempus per totum sermonem signari?Apud Lucam tamen distinctius aliquanto dicuntur,quæ apud Mattheum magis videntur commixta. ¶Multi enim venient in nomine meo.) In nomine meo venient, id est, sub nomine meo,videlicet nomen meum & officium ac gradum sibi vsurpantes,& hoc esse se iactitãtes, quod sum ego.Aliàs verò accipitur in nomine patris,vt idem sit quod missus à patre,vt in illa acclamatione Hebræorum,Benedictus qui venit in nomine domini.Et apud Ioannem,Ego veni in nomine patris mei, & non recepistis me.Alius veniet in nomine suo,& illum recipietis.Hoc est,ego veni missus à patre, & alius veniet missus à seipso.Rursum alibi valet sub nomine alicuius idem quod sub consideratione vel ratione alicuius.Vt cum suprà dicebatur: Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, & iustum in nomine iusti,hoc est,quatenus vel quia Propheta vel iustus est,aut sub ea consideratione & ratione.Itẽ qui potum dederit vni ex his in nomine discipuli,id est,quia discipulus meus est. ¶Prælia & opiniones præliorũ.)Opiniones,id est famas vel rumores.Græcè est ἀκοάς akoas,id est, auditiones, pro quo clarius dixit interpres opiniones.Ita alibi dicitur de Christo,Abiit opinio eius in totam Syriam, Græce idem est vocabulum,quemadmodum supra suo loco indicauimus. Signanter autem dixit prælia & opiniones vel rumores præliorum,quod interdum ipsi rumores præuii non minus imò aliquando plus mundum perturbent & territos reddant homines,quàm ipsa tandem cum euenerint prælia. ¶Cum ergo videritis abominationem desolationis &c.) Vsque ad hunc passum nos in Elucidatione omnia exposuimus de temporibus nouissimis instante consummatione sęculi, eo quod manifestè videantur illuc pertinere penè omnia, & licet pleraque illorum partim etiam impleta sint ante destructionem Hierosolymitanam,si tamen simul omnia conferamus, inuenientur ad illud tempus non inconuenienter reduci omnia.Neque enim gentes aduersus gentes,neque regna aduersus regna ante destructionem Hierosolymæ multum legimus consurrexisse,neque per varia loca terręmotus,tametsi in Iudæa quædam bella intestina præcesserint,& quædam fames.Neque Euangelium regni prædicatum est in toto orbe, ante consummationem sæculi:cum in multis partibus orbis iisque permagnis non sit hactenus prædicatum vel auditum Euangelium.Vnde vt concedamus aliqua ex parte ista pręcessisse illam destructionem,certè præcipuè videntur referenda ad tempora nouissima.Quod tamen modo sequitur:Cum ergo videritis &c.apertè videtur ad miseriam Iudæorum pertinere.Propter quod,cõuenientior esset cõiunctio,autem,quam ponit Lucas,dicens:Cum autem videritis ab exercitu circundari Hierusalem &c. Quantum verò ad literam,nota diuersis modis totam hanc orationem posse distingui. Prior est accipiendo particulam illam,qui legit intelligat,vt interiectam parenthesim,& iungẽdo reliqua hoc modo, Cum videritis abominationem desolationis,quæ dicta est à Daniele Propheta, stantem in loco sancto (qui legit intelligat) tunc qui in Iudæa sunt fugiant ad montes. Alter distinctionis modus est, vt in particula illa,qui legit intelligat,prior compleatur sententia:in eo autem quod sequitur:Tunc qui in Iudęa sunt,inchoetur noua,hoc modo,Cum videritis abominationem desolationis quæ dicta est &c. tũc qui legit intelligat,supple tunc adesse tempus implendæ illius Prophetiæ, & desolationem instare. Ac deinde sequitur,Tunc qui in Iudęa sunt &c.Hanc autem distinctionem nos sequimur in Elucidatione. Est enim iis quæ apud Lucam dicuntur magis consentanea.Sic enim ibi legimus, Cum autem videritis

ab exercitu circundari Hierusalem, scitote quia appropinquabit desolatio eius. Tūc qui in Iudæa sunt, &c. Ob idem quoque Lucę verbum abominationem desolationis interpretati sumus exercitum Romanorum, qui abominandam & horribilem Iudæis desolationem exercuit in loco sancto, nihilominus & aliam magis vulgatam expositionem de idolo aliquo adiungentes. ¶ Stellæ cadent de cælo.) Nō cadent secundum veritatem ipsæ stellæ de cælo, sed tantum secundum apparentiam, quatenus subitò deficiente lumine, non vltra videbuntur: quemadmodum vulgus hominum deficere & extingui iudicant stellam, cum ipsorum subtrahitur aspectui. ¶ Mittet angelos suos cum tuba & voce magna.) Potest coniunctio, &, expositiuè accipi, vt per tubam intelligatur ipsa illa vox magnæ virtutis quæ angelico fiet ministerio ad modum terribiliter sonantis tubæ. De hac autem tuba etiam Paulus dicit, Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti. Et alibi: Dominus Iesus in tuba & voce archangeli descendet de cælo. ¶ A summis cælorum vsque ad terminos eorum.) Græce est, à summis cælorum vsque ad summa eorum: vel à verticibus cælorum vsque ad vertices eorum, id est, ab vno polo vsque ad alterum è regione oppositum. Quo modo loquendi hyperbolico significat ab omnibus locis cōgregandos electos, vbicunque tandem latitent, quoniamquidem nullus est locus qui non intra duos hos cælorum terminos contineatur, sicut rursum dicens à quatuor ventis totam significat cæli latitudinem, quæ secū dum quatuor partes orientem, occidentem, meridiem, & septentrionem diuiditur, à quibus quatuor venti procedunt & denominantur. Valet enim hoc à quatuor vētis, idem quod à quatuor partibus mū di, ex quibus venti quatuor procedunt & nomen accipiunt, quemadmodum alibi dicit dominus: Venient ab oriente & occidente & aquilone & meridie, & recumbent cum Abraham &c. ¶ Scitote quia propè est in ianuis.) Prouerbiali sermone dicitur esse in ianuis quod propinquum est vt veniat, eo quòd prope sit ad ingressum qui assistit ostio. In eundem sensum dicimus pulsare fores quod est in ꝓximo & iamiam adueniet. ¶ Et non cognouerunt donec venit diluuium.) Non cognouerunt, id est, non crediderunt & noluerunt intelligere vt crederent. Alioqui cognoscebāt simpliciter Noe iusto multo ante quàm veniret diluuium prædicante pœnitentiam: quemadmodū apertè testatur Berosus Chaldæus author fide dignus, insuper & beatus Petrus in priore sua Epistola occultè insinuat. ¶ Tunc duo erunt in agro &c.) Hæc omnia mysticè alii interpretantur, & accōmodant diuersis statibus & conditionibus hominum, quorum alii laborant velut foris in agro alii velut domi in mola, alii velut in lecto quiescunt. Nos simpliciter ista dicta exposuimus, ad indicandam mirabilem & consideratione dignissimam separationem, quæ in eo die videbitur. ¶ Super familiam suam.) Græce est ἐπὶ θεραπείας epi therapias, id est, super famulitium. Familia nanque etiam liberos complectitur. Famulitium autem tantum famulos siue seruos. Idem est ac si diceret super conseruos suos. Conserui nanque eius sunt famulitium domini sui. Illud autem in tempore, valet cū opportunum fuerit. Vnde signanter in Græco dicitur ἐν καιρῷ en kæro, quod significat in opportuno tempore vel in opportunitate. ¶ Moram facit dominus meus venire.) Græce est vnico verbo χρονίζει chronisi, verbū à nomine χρόνος chronos (quod significat tempus) formatum, & valet tardare, aut cunctari, siue moram facere. Est ergo sensus, Tardat redire, vel cunctatur redire, vel differt reditum. ¶ In die qua non sperat.) Sperat pro expectat ponitur. Græce enim est προσδοκᾷ prosdoka, id est, expectat vel præstolatur. ¶ Et diuidet eum.) Græce est διχοτομήσει dichotomesi, id est, dissecabit, id est, secādo diuidet, vel separabit eum, à familia videlicet sua illum abiiciendo, & reprobando inæternum. Non enim accipienda est ista diuisio vt totius serui in duas partes, sed vt ipsius totius à familia & communione domini sui, quod indicat statim subsequens particula: Partemque ipsius ponet cum hypocritis. Hypocritarum autem meminit, quod certa sit illorū damnatio. Vel quia modo quodam sunt hypocritæ, quicunque prælationis ordinem tenent, sed cōmissam sibi curam malè exercent. Ipsi nanque gradu & officio se profitentur aliorum pastores & gubernatores, cum reuera potius sint aliorum oppressores & subuersores.

XXV. CAP. ELVCIDATIO.

a Tunc simile erit regnū cælorū decē uirginibus, b quæ accipiētes lāpades suas, exierūt obuiā spōso & spōsæ. c Quinq; autē ex eis erant fatuæ, & quinq; prudētes. d Sed quinq; fatuæ acceptis lāpadib⁹, nō sūpserūt oleū secum. e Prudētes uero acceperunt oleum in

IN illo nouissimo iudicii die, quantū ad pręmiū regni cælorum, ita res sę habebit & sic aget iudex, quomodo subsequens edocet parabola, quæ est de decem virginibus: b quæ æquè omnes visæ sunt se parare ad occurrendum sponso venturo & copulaturo sibi suam sponsam in vxorem, atque ad hoc lampades acceperunt, quibus illum cum gloria & honore aduenientem susciperent. c Harum autem decem virginum quinque erant fatuæ, & totidem prudentes. d Quinque fatuæ in hoc suam stultitiam demonstrarunt, quòd volentes obuiam pergere sponso, atque ad hoc lampades assumentes, neglexerunt in vasculis aptis deferre secum oleum, vnde flammam lampadis nutrire possent tardante sponso: qua in re, suam insipientiam, incogitantiam, improuidentiam, dormitationem, atque stultitiam, patenter insinuant. e Prudentes autem quinque accipientes secum lampades, simul etiam in vasculis commodè ad hoc paratis detulerunt secum oleum: vt si fortè diutius tardaret venire sponsus, lampades suas inde nutrire possent vsque ad aduētum eius.

uasis suis cũ lãpadibus
a Moram autem faciente sponso, dormitauerunt omnes,
b ac dormierunt.
c Media autem nocte clamor factus est:
d Ecce sponsus uenit, exite obuiã ei. e Tũc surrexerũt oẽs uirgĩes illæ, et ornauerũt lãpades suas. f Fatuæ aũt sapientibus dixerunt:
g Date nobis de oleo uestro, quia lampades nostræ extinguuntur.
h Responderũt prudentes, dicentes:
i Ne forte non sufficiat nobis & uobis,
lz ite potius ad uendẽtes, & emite uobis.
l Dum autem irent emere: uenit sponsus:
m & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias.
n Et clausa est ianua.
o Nouissimè uerò ueniunt & reliquæ uirgines, dicentes:
p Domine, domine, aperi nobis.
q At ille respondẽs, ait: Amẽ dico uobis, nescio uos.
r Vigilate itaque,
s qa nescitis diẽ neque horã. t Sicut enim hõ peregrè proficiscẽs uocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua.

a Factum est autem, sponso tardante venire, neque post longam expectationem adhuc adueniente, cœperunt, deficiente sensuum vigore & imbecillitate naturæ succumbente, modicè primum dormitare, quemadmodum facere solent qui in longum vigilias protrahunt vltra quàm sensuum vigor ferat, b ac deinde vt vigiliarum penitus impatientes pleno somno sunt obrutæ, vt solet à dormitatione modica ad dormitionem perfectiorem & plenum somnum perueniri.

c Atuero nocte media, cum illæ omnes iam dormierent, & quãdo minimè expectabatur sponsus venturus, ecce factus est rumor & clamor magnus, ab eis qui sponsum comitabantur, dicens: d Ecce sponsus ille quem expectastis iam adest: surgite à somno, & venienti procedite obuiam. e Tunc excitatę simul omnes virgines illæ surrexerunt, & parare cœperunt lampades suas, vt dignè sponsum exciperent. Et quidem prudentibus illis quæ secum in vasculis attulerant oleum, non fuit defectus olei, licet iam diu sponsum fuissent præstolatæ, neque defecisset, etiamsi fuisset mora sponsi prolixior.

f Fatuæ verò quæ sibi non prospexerant de oleo, subito se comperErunt non habere oleum. Videlicet tum primum intempestiuè & serò nimium cœperunt aduertere, quòd antequam somno se darent aut sponsus adueniret, tempestiuè præuidere debuerant. g Propter quod, suam egestatem considerantes & releuari cupientes, dixerunt ad sapientes virgines: Date nobis de oleo vestro, quoniam lampades nostræ neque ardere neque lucere valent, ex defectu olei quod nos neglexímus deferre nobiscum. h Prudentes verò intempestiuam istam & nimium seram petitionem non suscipientes, respondent: i Oleum quod nobiscum attulimus, aliis communicare non possumus, sed nobis seruare debemus. Vix scimus, an nobisipsis nostrisque lampadibus oleum nostrum sufficiet. Nostra res agitur, nobis nostra sunt curæ. Non est hic tempus communicãdi oleum, vbi in ipso puncto sponsus aduenit. k Ex nobis igitur nihil vobis esse potest spei: sed ite (si vobis videtur) ad venditores olei, & ipsi vobis cõparate oleum: alia via si fieri posit vobis consulite, à nobis nihil est quod impræsentiarum expectetis vobis posse præstari. l Interim verò dum illæ abirent sibi consulere, & oleum ad sponsi aduentum comparare, venit sponsus: m & virgines illæ quæ in manibus tenebant ardentes lampades introierunt cum eo simul ad nuptiale conuiuium, vbi & cum eo erant perfruituræ nuptialibus gaudiis: n sponsoque cum suis nuptialis conuiuii domum ingresso, occlusum est & vectibus obfirmatum ostium, vt nemo extraneus admitteretur, neque quisquã vltra à foris posset in domum illam ingredi, quemadmodum neque egredi cuiquam licebit ingresso. o Venerunt nihilominus illæ stultæ postmodum, & petierunt ingressum, dicentes: p Domine, domine, sponse honorande, da nobis ingressum ad nuptialia gaudia. Et nos enim egressæ fuimus obuiam tibi, & lampades tulimus in occursum: sed olei tantum defectus (quod neglexeramus) nos fecit imparatas in tuo aduentu, vt non simul cum aliis intrauerimus. Sufficiat tibi, quòd obuiam processimus, & lampades tulerimus, tametsi nec ardentes nec lucentes: & participes nos facito nuptialis lætitiæ. Sed heu sero nimium isti veniunt clamores non exaudiuntur stultę illæ virgines in eo quod postulant. q Respondit nanque illis sponsus, Nõ noui ego dignas meis nuptiis nisi illas quæ ad meum aduentum erant paratæ. Vos quę huiusmodi nõ fuistis, dignas nõ iudico quas admittam ad gaudia mea. Iã clausa est ianua nulli posthac patebit ingressus. r Iuxta huius itaq; parabolæ significationẽ, vigilandũ vobis est, & semper paratas habere debebitis vestras lampades cum oleo, nequando imparatis vobis adueniat sponsus, & vos à nuptiis illis æternis quæ in cælesti regno ab omnibus electis qui in aduẽtu sponsi digni inueniẽtur, cũ sempiterna & ineffabili lætitia celebrabũtur, excludamini. s Merito autem semper vigilandum est, & semper habendæ sunt paratę cum oleo lampades, eo quòd determinatum diem aut determinatam horam aduentus iudicis ignoretis: ac proinde omnem horam & omnem diem oportet habere suspectam, atque ita viuere per momenta singula, tanquam iamiam euocãdi sitis ad iudicium. t Iterum simile erit regnũ cælorum homini proficiscenti peregrè, ita agetur quantum ad retributionem cælestem, quomodo sequens indicat parabola, quæ est de ho-

a Et uni dedit quinq; talẽta, b alij aũt duo, c alij uerò unũ: d unicuiq; secũdũ ꝓpriã uirtutẽ: et ꝓfectꝰ est statĩ. e Abijt aũt q quinq; talẽta acceperat, & opatus est ĩ eis, f & lucratus est alia quinq;. g Similiter & q duo acceperat lucratus est alia duo. h Qui aũt unũ acceperat, abiẽs fodit ĩ terrã et abscõdit pecuniã domini sui. i Post multũ uerò tẽporis uenit dominꝰ seruorum illorũ, & posuit rationem cum eis. k Et accedens q quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta dicens: l Domine, quinque talẽta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. m Ait illi dominus eius: n Euge serue bone & fidelis qa super pauca fuisti fidelis, super multa te constituã: o intra in gaudium domini tui. p Accessit autẽ & qui duo talenta accepat, & ait: q Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sũ. r Ait illi dominus eiꝰ: s Euge serue bone et fidelis qa sup pauca fuisti fidelis, sup multa te cõstituã: t intra in gaudium domini tui. u Accedẽs aũt & q unũ talentum acceperat, ait:

mine rege aut homine patrefamilias, qui à domo sua ad tempus aliquãtum peregrè abfuturus, de lucro sollicitus, bona sua tradidit in manus seruorũ suorũ. a Huic dans quinq; talenta, b illi duo, c isti vnum tantum: d alii plus, alii minus, vnicuique secundũ suam industriam, prout videbat ab vnoquoque secundum suam industriam plus aut minus posse fideliter administrari. Quo facto, ipse profectus est, domum & quæ in domo erant, relinquens in manu & fide illorum. e Ille ergo qui plus cæteris acceperat, nẽpe talenta quinque, absente domino statim cœpit ante oculos habere domini sui reditum, & sollicitus esse cœpit, quomodo domino redeunti se fidelem monstrare posset: abiitque ex hoc animo ille seruus, & in accepta domini pecunia cœpit diligẽter exercere negotiationem, vt redeunti domino cum lucro depositum redderet, f sicq; fidelem se comprobaret: atque ita negotiando sua diligentia & industria super illa quinque quæ accepit talenta, lucratus est quinque altera. g Item qui duo acceperat talenta, simili animo & fide erga dominũ, negotiatus est in eis siue per ea: & negotiando superlucratus est alia duo, minus videlicet superlucratus, vt minus acceperat. h Is verò qui tantum vnum acceperat talentum, cum omnium facillimè potuisset superlucrari, alterum non fuit tamen sollicitus vt superlucraretur aliquid, sed abiit & fodit in terra acceptũ talentum, illicque defossum abscondit, nec operatus est in eo quod sibi à domino traditum fuerat ad hoc vt negotiaretur in eo & lucrum faceret: sicque domino suo infidelem iste animum ostendit, cuius negotium non rectè curauit. i Post longum autem tempus, peractis iis ad quæ exierat, reuersus est dominꝰ seruorum istorum: statimq; aduocatis seruis, cœpit ab illis rationem exigere commissæ vnicuiq; pecuniæ, vt videret quid vnusquisq; de cõmissa sibi pecunia egisset, atque ex hoc fideles seruos aut ĩfideles discerneret.

k Accedens itaque ad dominum in bonæ conscientiæ testimonio primus ille seruus, pro quinque acceptis talentis, decem obtulit, dicens: l Tradideras tu mihi Domine abiens quinque talenta, en decem tibi pro quinque refero. Super ea nanque quæ à te accepi, quinque alia negotiando lucratus sum: quæ iccirco tibi offero, sicut & priora, quoniam tuum esse deputo, quicquid lucratus sum mea diligentia, & tibi laborem meum omnem debeo. Nihil enim aliud sum quàm seruꝰ inutilis, feci quod facere debui. m Lętus dominus pro fidelitate serui quam cernebat in allato lucro, diligentiam eius acceptans & fidem commendans, dixit illi: n Euge mi bone & fidelis serue, nunquam ego hanc tuam fidelitatem quam erga me monstrasti patiar irremuneratam. Et quanuis modicum sit in quo laborasti, & lucrum in se sit exiguum quod attulisti, attamen in modico magnam tuam fidem considerans (quam ipso lucro pluris facio) ad maiora te subleuabo, faciamque te excelsum & gloriosum in familia. o Intra quantocyus ad gaudia mea, quæ præparaui & exhibiturus sum omnibus seruis meis fidelibus. Sic gloriosam accepit remunerationem, illa fidelis serui sollicitudo & diligentia. p Venit quoque alter ille qui in duobus talentis fidelem se comprobauerat, lucrumque suum proferens, ait:

q Abscedens tu domine, fidei meæ commiseras duo talenta, præcipiens vt negotiarer in eis. Ecce mandato tuo sollicitè obediens, lucratus sum vltra credita mihi duo talenta, alia duo: quæ tibi vt tua libenter & liberè profero, gratulans tibi lætum reditum.

r Acceptat & huius fidem dominus: & quanquam non tantum adferat pondere, quantum prior ille, gratus tamen est domino pius conatus, quò iuxta creditum sibi modicum fecit diligenter quod potuit. s Ostensoque illi vt fideli seruo, vultu hilari, ait: Euge mihi bone & fidelis serue, quoniam in modico fidelem te comprobaui, ad maiora te proueham ex mea liberalitate atque munificentia. t Ingredere domum gaudii mei, & sempiternis mecum fruere gaudiis. u Postremò accesit etiam ille piger seruus qui negotiatus non fuerat in commissa sibi pecunia, vidensq; pro lucro & fide in lucro mõstrata priores collaudatos, iam sibi malè conscius quòd non illorũ esset inueniẽdus similis, cœpit excusationẽ (vt ipse putabat) sed veriꝰ accusationẽ proponere, dicens:

a Domine, scio quia homo durus es,
b metis ubi nō seminasti, & congregas ubi non sparsisti,
c & timēs abij, & abscōdi talētū tuū ī terra
d Ecce habes quod tuū est.
e Respondens autem dominus eius, dixit ei:
f Serue male et piger, sciebas quia meto ubi nō semino, & congrego ubi non sparsi.
g Oportuit ergo te cō mittere pecuniā meā nū mularijs, & ueniēs ego recepissem utiq; quod meum est cum usura.
h Tollite itaq; ab eo talentū, & date ei qui habet decem talenta.
i Omni enī habēti dabitur, & abundabit:
k ei autē qui non habet, et quod uidetur habere, auferetur ab eo.
l Et inutilē seruū eijcite ī tenebras exteriores: m illic erit fletus & stridor dentium.
n Cum autem uenerit filius hominis in maiestate sua,
o & omnes angeli cū eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ:
p & congregabuntur ante eū omnes gentes.

a Domine, consideraui & attēdi seueritatem rigiditatemque tuā, quod sis sæuerus & rigidus exactor eorum quę commisisti seruis tuis, b ita vt etiam metere velis vbi nō seminasti, & colligere tibi vbi nō sparsisti: hoc est, vt etiam ampliora exigas, quàm dederis. c Quam in exigendo rigiditatem atque austeritatē considerans, non ausus sum ad negotiationem expēdere, sicque fortunæ cōmittere pecuniam tuā, ne fortè si periisset pecunia, tuam iram incurrerem: sed arbitratus sum mihi hoc satis fore, si hoc ipsum saltem quod mihi traditum fuerat nō amitterem: si vel illud tibi possem restituere sine omni lucro. Hoc animo abii ego, & fodi pecuniam tuam in terra, cauens diligenter, ne aliquo pacto mihi posset auferri, & nunc effossam ecce refero tibi. d Ecce habes quod tuum est, quod tradidisti mihi. In hoc mihi videor satisfecisse tuæ volūtati, & fidem monstrasse erga te meā, etiamsi nihil lucri attulerim. e Ad hæc serui pigri excusatoria verba excandescens dominus, iram & vultu & verbo ostendit, dicens: f Serue male & piger, quid tu excusationem proponis, & iustificare te niteris, ac quasi officio satisfecisse contendis? Quod tu in excusationē proponis, ego tibi in accusationē magis conuerto: & vnde tu te iustificare niteris, ego te condemnabo. Ex ore nanque tuo, & ex verbis tuis, te condemnabo. Ais tu, propter timorem mei, non expendisse te, sed absque lucro seruasse pecuniam meam: ad hoc te inductum dicis cōsideratione austeritatis & sæueritatis, qua sum in exigēdo adeò rigidus, vt cum lucro omnia exigam (iuxta verbum tuum) etiam metens vbi non seminaui, & colligens vbi non sparsi. Hęc verò adeò pro te nihil faciunt, vt etiam planè tibi aduersentur. g Debebat nanque ista consideratio sæueritatis meæ, potius tibi esse incitamentum & coactio quædam ad faciendum lucrum ex pecunia mea: magisque timor meæ sæueritatis te debuit compellere ad operandum in pecunia; & vel paululum lucrifaciendum per eam, quàm ad cessandum inducere: cum scires ad hoc tibi datam fuisse à me pecuniam, vt me absente negotiareris, ac fructum faceres. Si enim tam rigidum me exactorē putabas, præscire vtique debuisti, quòd mandati mei omisionem non inultam finerem. h Tunc dixit ministris astantibus, Tollite ab isto pigro & infideli seruo talentum quo malè vsus est, & adiicite illi qui decem iam habet talenta, qui in quinque talētis fidelis probatus est, cū iste etiam in vno infidelis fuerit. i Ita omni habenti cōmissum aliquid & benè vtēti eo, atq; in eo fideliter operanti, amplius dabitur: & ditescet ipse, fietq; abundans. Promeretur enim qui in modico fidelis inuenitur, ad maiora promoueri, & plura accipere. k Contra verò, ei qui habens non habet, id est, commisso sibi nō bene vtitur, auferetur etiam illud quod videtur habere, id est, quod habens non habet, & quo non benè vtitur. Non solum enim plura accipere non meretur, verumetiam acceptis priuari dignus est, qui acceptis non rectè vtitur. l Neque tamen hæc pœna sufficiēs erit seruo isti pigro & inutili, sed insuper arripientes illum vos ministri mei, proiicite eum in exteriores & densissimas tenebras, vbi nulla lucis erit consolatio. m Illic erit fletus sempiternus & stridor dentium, pro æternorum amisione bonorū & inuentione malorū, quæ nunquam poterunt euadere. Tale fiet tunc iudicium aduersum eos, qui modo pigri ac negligentes fuerint, in operādo opera Dei. Quapropter vigilandum est semper, & agēdum viriliter atq; fideliter, iuxta domini voluntatem, iis qui domini gaudia consequi & tormenta effugere desiderant. n Parabolis pręcedentibus, qui remuneratione bonam aut malā sint accepturi, expositū est. Nunc audite formā ipsam iudicii, bonorumque à malis discretionem mirabilem. In illo itaque die, cū venerit ad iudiciū filius hominis in gloria patris sui, in qua talem ac tantū decet refulgere iudicem, o & cum eo aduenerint pariter oēs angeli eius (quod quidem erit partim ad magnificentiam aduentus iudicis, quemadmodum solet princeps non prodire in publicum, nisi multitudine militum circūdatus, partim ad obsequium & ministeriū ipsius iudicis, eo quòd angelico ministerio perficienda erat mortuorum resuscitatio,) tunc iudex ipse totus decorus & gloriosus sedebit super sedem suam gloriosam, erit illi clara nubes pro throno in quo residebit iudicaturus, & tanquam potestatem habens faciendi iudicium reuelabitur coràm omnibus. p Et congregabūtur ante ipsum omnes populi, omnes manifestari oportebit atq; exhiberi ante tribunal eius, cuiuscunque gentis, populi, tribus aut lin-

a Et separabit eos abinuicē sicut pastor segregat oues ab hœdis: b & statuet oues quidem à dextris suis, c hœdos aūt à sinistris d Tunc dicet rex his q̄ à dextris eius erunt: e Venite benedicti patris mei. f Poßidete paratū uobis regnum, à constitutione mundi. g Esuriui enim, & dedistis mihi manducare: h sitiui, & dedistis mihi bibere, i hospes eram, & collegistis me: k nudus, et operuistis me, l infirmus, et uisitastis me: ī carcere erā, & uenistis ad me. m Tūc respondebunt ei iusti, dicentes: n Domine, quādo te uidimus esurientē & pauimus, sitientem & dedimus tibi potū? quando aūt te uidimus hospitē & collegimus te, aut nudū, & cooperuimus te? aut quando te uidimus infirmū aut in carcere, et uenimus ad te? o Et respōdēs rex, dicet illis: Amē dico uobis, quādiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. p Tunc dicet & his qui à sinistris erunt:

guæ fuerint, sine personarum discretione: ita vt à primo Adam, vsque ad nouissimum qui nascetur in mundo, ne vnus quidem sit absuturus illi examini atque discretioni. a Quibus sic congregatis, iudex singulorum cognoscens opera & merita, sua illa qua nihil non nouit omniscientia, abinuicem illos separabit: b bonos locaturus ad dexterā, tanquam ouiculas simplices in bono, mansuetas atque innocentes: c malos verò ad sinistram tanquā sordidos & malè olentes hœdos, qui computruerunt & sordent in iniquitatibus suis, coràm oculis domini, ad eum modum quo pastor solet oues separare ab hœdis. Eritque hoc admirabile in tanta turba & innumerabili hominum multitudine, quòd nec in vno iudex errabit, ita vel vnum hœdum adnumeret ouibus, aut ouem vnam associet hœdis. d Tunc proferet rex ille & iudex gloriosus de throno suo amabilem sententiam, pro iustis qui à dexteris consistent, dicens: e Venite & adiungamini mihi, in æternum à me non separandi vos benedicti & electi patris mei: quos & olim in terris præuenit pater meus in benedictionibus dulcedinis, & benedixit in omni benedictione spirituali, & nunc benedictione perfecta vult satiare ī cælis. f Hæreditate nūc accipite & possidete regnum illud æternū atq; perfectum patris mei, vt sitis hæredes patris & cohęredes mei, idem mecū & cum patre regnum possidētes, quod vobis paratū est ante mundi exordium, ad quod ab æterno prędestinati estis, antequam mundus fieret. Hanc autem tam fœlicem retributionem pro operibus bonis & Deo placitis, in quibus fideles vos comprobastis dū tempus esset operandi, suscipietis: g quia, videlicet propter meū amorē erga ꝓximos vestros charitatis opera exhibuistis, dum pro vestra facultate esurientes pauistis, h sitientes potastis, i hospites collegistis, k nudos operuistis, l infirmos & incarceratos visitastis, & alia huiusmodi charitatis atque misericordiæ opera studiosè proximis præstitistis pro amore mei nominis: quę omnia ego vt mihi facta reputo, eo quòd in meo nomine & propter meū amorē proximis vestris ea impenderitis. Nō quòd de his solis operibus externis misericordiæ illic fiet quęstio, aut pro solis eis remuneratio, sed q̄a generalior & facilior est modus ad salutē pertingendi per ista externa misericordiæ opera, quibus maior pars hominum (quæ sublimioribus & hierarchicis actibus nescit intendere) sese occupare debet, & Deum sibi promereri. Vnusquisque autem iudicabitur secundum ea opera, quæ ipse iuxta datum sibi talentum tenetur exequi. m Tunc admirabuntur præ humilitate iusti, de tanta Dei dignatione, maximè quòd ipse sibi ista misericordię opera dicet exhibita, quę tamen nō ipsi vidētur sed proximis exhibita. Ex admiratione itaque tantæ dignationis, dicent iusti: n Admiramur domine, quomodo dicas te à nobis pastum, potatum, vestitum, susceptum hospitio, atq; visitatum: cum nos te in eo statu nunquam viderimus, in quo hæc tibi obsequia potuissemus impendere? o Et respondebit illis rex, rationem reddens tantæ remunerationis, ac dicet: Amen dico vobis, quicquid impendistis vel exhibuistis vni alicui ex humilibus & vilibus istiusmodi discipulis vel fidelibus meis, in nomine meo, eo quòd mei fuerint serui atque discipuli, id omne ego mihi factum reputo: & tali tantoq; dignabor præmio, acsi ipsi mihi hæc eadē impendissetis. Nō quòd in nouissimo illo die sic verè eiusmodi obiectio proponetur à iustis, aut à iudice dabitur respōsio: sed vt per ista indicetur iustorum simplex humilitas, qua ipsi se ex condignitate rigorosa suorum operum, non agnoscent tāto præmio dignos. Nam si hanc condignitatem spectemus, quid aut quantū est, esurientem pauperem pascere, aut sitientem potare, ad quod naturæ instinctu inducimur, vt pro hoc tanta accipiamus præmia. Ex altera autem parte, vt per responsionem iudicis ostendatur ipsius summa benignitas, humanitas, atque liberalitas, qua tanti facere dignatur seruorum suorum opera, & tā glorioso præmio coronare, cum post omnia perfecta dicere eis possit, Serui ītiles estis, fecistis quod debuistis facere: ipsius quoque dignatiua charitas qua in tanto pretio habet seruos suos, vt eos quasi alterum se æstimet, & tanquam sua membra, vt sibi factum reputet quicquid alicui eorū in nomine ipsius impenditur.

p Ouiculis autem ex parte dextera de suo præmio iam certis, ad hœdos sinistræ, vultu terribili & tremendo se conuertet ille metuēdus

a Diſcedite à me maledicti,
b in ignẽ æternũ, qui paratus eſt diabolo & angelis eius.
c Eſuriui enim, & nõ dediſtis mihi mãducare, ſitiui, & nõ dediſtis mihi potũ: hoſpes erã, & non collegiſtis me: nudus, & non operuiſtis me: infirmus & in carcere, & non uiſitaſtis me.
d Tunc reſpondebunt ei & ipſi, dicentes:
e Domine, quando te uidimus eſurientẽ, aut ſitiẽtem, aut hoſpitem, aut nudum, aut infirmũ aut in carcere, & non miniſtrauimus tibi?
f Tunc reſpondebit illis, dicens,
g Amen dico uobis, quandiu nõ feciſtis uni de minoribus his, nec mihi feciſtis.
h Et ibunt hi in ſupplicium æternum, iuſti autem ĩ uitã æternam.

iudex, & pronunciabit aduerſum eos terribilem æternæ damnationis ſententiam, dicens: a Eſtote ſeparati à me, & à meo aſpectu, ſocietate, amicitia, ac gaudiis omnibus eſtote alieni, ſub æterna maledictione mea ac patris mei, ſub ira æterna permanſuri. b Neque hoc tamen vobis ad pœnam ſatis erit, bonis æternis priuatos vos eſſe, ſed inſuper ad ignem ſempiternum & inextinguibilem abſcedite, qui dęmonum principi & vniuerſis angelis eius deputatus eſt, vt ibi cum illis cruciatus perferatis æternos. c Eſt autem iuſta veſtræ condemnationis ratio, neglectus & contemptus præceptorum meorum, quoniam non adimpleſtis quæ præcepi vobis. Neglexiſtis enim opera dilectionis & miſericordię proximis veſtris pro loco & tẽpore impẽdere, nec vel amor meus ad illis præſtandum quæ poſtulabat eorum neceſsitas vos induxit: videlicet vt eſurientes paſceretis, potaretis ſitientes, nudos veſtiretis, peregrinos colligeretis, infirmos & incarceratos viſitaretis: ſed viſis proximis veſtris in huiuſmodi miſeriis & indigentiis, clauſiſtis viſcera veſtra ab eis, & mandatum meum (quo præcepi vobis inuicem diligere, & proximos ſicut voſipſos) eſtis tranſgreſsi. Propter quod, erit iuſta veſtra cõdẽnatio. d Quemadmodũ autem ſupra dicũtur iuſti reſpõdere iudici ex humilitate, præ admiratione benignitatis eius, ſic & iſti impii audientes tã ſæuerã aduerſum ſe pronũciari ſententiã, velut cõquerẽtur per ĩpatientiã, & quaſi murmurabũt, dicentes: e Domine, quid eſt quod tam ſæuerum aduerſum nos pronuncias decretũ? Nos te nunquã in eo ſtatu vidimus, in quo vel eſurire vel ſitire potuiſſes, aut tibi nos in aliquo eorũ quę tu enarraſti potuiſſemus miniſtrare. Quomodo ergo nunc obiicis nobis, quòd te famelicum non pauerimus, & alia huiuſmodi: atque ex hac criminum obiectione, tam crudele aduerſum nos pronuncias decretum? f Et reſpondebit illis iudex, omnem eorum quærimoniam & murmurationem ſuo reſponſo diſſoluens, ac dicet illis, g In veritate dico vobis, quod facere neglexiſtis vni cuilibet ex his humilibus & ſimplicibus, ac viliſsimis ſecundum ſæculum diſcipulis aut ſeruis meis, quod ab vno aliquo horum viſcera veſtra clauſeritis, cum indigentem veſtro auxilio conſpiceretis: ſic ego æſtimo, acſi à memetipſo clauſiſſetis viſcera, meque ipſum pertranſiſſetis non impenſa miſericordia. Nõ quòd ad hunc modum locus dabitur condemnatis, poſt ſentẽtiam obiiciendi aduerſus iudicem, aut quòd reſpõdere dignabitur iudex quęrimoniis damnatorum: ſed vt per illorum obiectionem & huius reſpõſionem, monſtretur rationabilem fore condemnationem eorum, nec vllam cauſam iuſtam ipſos damnatos habere conquærendi: & vt Dei iuſtitia cõmendetur, quę ſic in iuſto iudicio aduerſum illos tale decretum pronunciat. h Mox autem vbi prolata ſententia fuerit, eo ipſo momento exequutionem accipiet, atq; abinuicem admirabili diuiſione ſeparabuntur, impii quidẽ ad ſupplicia nũquam finienda, iuſti verò ad vitam ęternam, viſuri Deũ facie ad faciem, & ĩ aſpectu vultus Dei ſatiendi imperpetuum. Talis fiet in breui momento tã horribilis diuiſio, inter bonos & malos, inter oues & hœdos qui in hoc mũdo adhuc permixti ſunt: eritque chaos magnum firmatum inter hos atque illos, vt neque ex tormentis mortis ad gaudia vitę inęternum quiſquã tranſire valeat, neque viciſsim à gaudiis ad mortis tormenta abiici.

PARABOLAE DE DECEM *uirginibus explanatio.*

Decem illę virgines, vniuerſitas eſt fideliũ, qui ratione fidei & rectitudinis eius virgines merentur appellari, cum infideles quatenus nec in Deum credũt rectius meretrices vel fornicatrices aut adulterę mereantur appellari. Et conuenit rectè vniuerſitati denarius numerus omnino perfectus, in quo omnes numeri ſimplices cõprehenduntur, qui & aliàs frequenter vniuerſitatem vel perfectionem deſignat; vt in Apocalypſi, Suſtinebis tribulationem diebus decem, id eſt, omnibus diebus vſque ad mortẽ, qua etiam ratione decalogo pręcepta ſua cõplecti voluit domin⁹. Harũ autem virginum non omnes ſunt prudentes, ſed cum quinque prudentibus ſunt etiam quinq; fatuę: quia in Eccleſia fideles aliqui boni ſunt & ſapientes, aliqui mali & inſipientes. Habent oẽs virgines lampades, ſed in oleo eſt differẽtia inter ſapientes & fatuas, quia in Eccleſia oẽs fi-

deles similiter fidem habent quasi lampadem: quemadmodum & ore confitētur se nosse Deūm. Sed in operibus est differentia. Quidam enim fidem habent otiosam, sine operibus Deo gratis, & hi sunt insipientes, quoniam id quod fides requirit negligunt, & lampadem otiosam tenent. Alii verò fidem habent per dilectionem operantem opera bona & Deo grata: quemadmodum Apostolus ait, fidem per dilectionem operantem esse quæ hominem gratum faciat Deo. Hæc opera bona sic per dilectionem facta, hoc sunt fidei, quod oleum lampadi. Quemadmodum enim non illuminat domum lampas, nisi oleum in se contineat, sic non illuminat domum cordis fides mortua, cui non sunt adiuncta opera ex dilectione procedentia. Vel aliter, Lampades sunt ipsa externa opera, quæ fideles in Ecclesia passim omnes boni atque mali cernuntur habere. Nam quod ad externa attinet, plerique mali & in nouissimo die damnandi videntur similes iustis. Oleum verò est vel ipsa charitas, vel ea quæ ex charitate procedit recta intentio & directio ad Deum in omnibus externis operib⁹. Quemadmodum enim oleum infusum lampadi facit ipsam ardere & lucere, sic ipsa charitas & ea quæ a charitate procedit recta intentio & directio ad Deum, externa nostra opera reddit lucentia & ardentia, vt sint grata Deo, facitque nos in operibus nostris lucere & ardere, quomodo de Ioanne ait dominus, Hoc oleum habent sapientes, fatuæ non habent: quoniam inter fideles quidam solum externis fidentes operibus, non curant opera sua ad Deum dirigere, sicque in tenebris semper ambulant defectu olei, quantumuis lampades gestent in manibus. Alii verò (iuxta Apostoli verbum) in fide sua per dilectionem operantur, & siue comedunt, siue bibunt, siue aliud quid faciunt, omnia in gloriam Dei faciunt, cauentes (iuxta Saluatoris consilium) ne iustitiam suam faciant coràm hominibus, vt videantur ab eis, sed coràm Deo omnia faciunt qui videt in abscondito, vt ipsi placeant & ab eo mercedem accipiant. Omnes verò istę virgines fatuę æque atq; prudentes sponso pergunt obuiam, quoniam fideles omnes & boni & mali dicunt se Christi aduētum expectare, & ad iudicium (vt aiunt) se præparant, & ad cælestia gaudia in eius aduentu suscipiendo omnes aspirant, sicut fide ita & spe mortua, quæ absque debitis ad finem tendit mediis. Hoc oleum signanter dicuntur sapientes in vasis suis accepisse secum, nō tantum in lampadibus, quoniam charitas atque ea quæ ex ipsa venit directio bona in corde est habēda, & à corde debet in externa opera effundi: quēadmodum oleum in vasculo aliquo defertur ne effluat, & ex vasculo illo effunditur opportuno tēpore in lampadem. Tardat sponsus aduenire, quoniam iudicii diem Christus dominus differt, vt impleatur electorum numerus, & longè vltra quàm credebatur longius differtur. Sic enim Apostoli atque ipse Christus loqui videbantur, tanquam si iamiam in proximo institisset dies ille iudicii, dicente domino, Vigilate, quia nescitis diem neque horam, dicente Ioanne, Filioli iam nouissima hora est, dicente Paulo, Nos sumus in quos fines sæculorum deuenerunt, & iterum: Præterit figura huius mundi, dicente Petro, Omnium finis appropinquabit, & alia huiusmodi: cum tamen ad nostra vsque tempora ad plurimos annorum centenarios dies ille sit dilatus, neque adhuc videatur propinqua consummatio sæculi. Tardante autem sic sponso, dormitauerunt omnes & dormierunt tam prudentes quàm fatuæ, quia dū differtur dies iudicii, omnes moriuntur tam boni quàm mali, & mortem corporis nemo potest euadere, quoniam secundum corpus vnus est omnium interitus (vt sapiens ait) sicut moritur stultus sic & sapiens, & est vtriusque æqua conditio. Dormitatio præcedit dormitationem, quoniam per dormitationem ad dormitionem & somnum quietum pertingitur: propter quod, per dormitationem intelligi potest defectus ille quo homo ante mortem incipit deficere, atque ad mortē tendere, prius quàm mors adueniat: quemadmodum senibus potissimum videmus accidere per dormitionem verò ipsam mortis consummationem. Media nocte aduenit sponsus diu expectatus, quia die & hora quam nemo nouit nisi Deus, subito veniet ad iudicium Christus, quando minimè eum præstolabuntur homines, sicut fur in nocte ad furandum venit hora qua minimè suspicatur paterfamilias, ita & ipse ad iudicandum adueniet. Clamor autem factus est, Ecce sponsus venit, exite obuiam ei, atque hic clamor ab iis fiet qui cum sponso venient, & ab eo missi erunt: quoniam mittet adueniens filius hominis angelos suos cum tuba & voce magna, vt dicant: Surgite mortui, venite ad iudicium. Ecce adest iudex, surgite de puluere mortui, & venite ad iudicium. Tunc surgent omnes illæ simul virgines, quoniam æque boni atque mali omnes resurgent à somno mortis corporalis, & viui resuscitabuntur in corporibus suis. Euigilantes virgines statim lampades suas parare incipient, quoniam statim ad opera sua in illo die quisque cōsiderationem vertet, quoniam de operibus tunc solum quæstio fiet. Reddet enim tūc filius hominis (vt ipse ait) vnicuique secundum opera sua. Et in Apocalypsi dicitur, quod opera eorum sequētur illos, & quod de singulis iudicabitur secundum opera ipsorum, quomdo etiam Paulus ait, omnes manifestandos ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisque quæ gessit in corpore, siue bonum siue malum. Incipient parare lampades, non quod tunc tempus erit faciendi grata Deo opera prius facta, sed quia conuertet se vnusquisque tunc ad considerandum conscientiam suam & opera quæ attulerint secum: vt sciāt, num dignè sponso possint occurrere. Statim autem dum incipiunt parare lampades, aduertūt fatuæ virgines sibi deficere oleum: quoniam dies illa domini reuelabit omnia, & illuminabuntur abscondita tenebrarum, & manifestabuntur consilia cordium, & tunc clarè videbunt ii qui tantum in fide otiosa vel in externis tantum operibus absque charitate & recta intentione habuerunt fiduciam, quod ad occursum iudicis illa non sufficiant. Agnoscentes fatuæ suam ægestatem, ad sapientes recurrent, postulantes sibi communicari oleum, quia tunc conturbati subitò illi qui vanam habuerunt fiduciam, cupient in alienis meritis saluari, postquam propria vident non sufficere. Sapientes virgines interim non conturbantur, sed cū fiducia præstolantur aduenientem iudicem, quia in testimonio bonæ conscientiæ lętabuntur iusti in operibus quæ ad gloriam Dei fecerunt, scientes quod nunc ille adueniat qui ea videt quæ in occulto fecerunt coram eo, quique ex authoritate & potestate sibi à patre data, pro illis in occulto factis retri-

buet in propatulum coram omnibus. Sapientum autem reſponſio ad fatuas, qua negãt ſe poſſe communicare ſuum oleum, indicat quòd in illo die nemini prodeſſe poterunt aliena opera vel merita, quoniam iudicabitur de ſingulis ſecundum opera ſua, & recipiet vnuſquiſque prout ipſe geſſit in corpore. Nam licet in hac vita prodeſſe poſſit proximo opus bonum ab altero factum, vel alterius interceſſio ad conſequendam vel impetrandam per ipſum gratiam Dei, in die tamen nouiſsimo, quando vltra tempus merendi non erit, non poteſt ex alio aliquo quicquam meriti vel ſalutis expectari: tantum ex propriis operibus quę ſecum tulit quiſque vel condemnabitur vel ſaluabitur. Quod etiam dicunt, Ne fortè non ſufficiat nobis & vobis, iuſtorum humilitatem inſinuat, qua ipſi vix ſibi putabunt ſufficere ad ſalutem ſua merita, rigoroſam condignitatem ſpectando, nec tanti ea facient, vt pręſumant ſe etiam alios in ſuis meritis poſſe ſaluare. Quod verò adiiciunt, Ite potius ad vendentes, & emite vobis, vel tanquam per ironiam (qua digni ſunt qui ſic in rebus neceſſariis negligenter egerunt) adiectum accipitur, vel iuxta conſuetudinem loquentium inter homines, qui cum poſtulantur aliquid quod non habent, ſic poſtulantes ſolent remittere ad eos qui eiuſmodi habere ſolent: tanquam ſi dicant, Nequaquam in nobis confidite, nihil eſt vobis ſpei à nobis, cæterum num aliundè vobis parare poſsitis quod poſtulatis à nobis vos videritis. Nobiſcum bene agetur, ſi hoc modicum olei quod nobiſcum attulimus nobis ſuffecerit, vt cum ſponſo ingrediamur. Illis ſine oleo manentibus, ſponſus cum ſapientibus quæ paratas tenebant lampades lucentes atque ardentes, ad domum nuptialis conuiuii ingreditur, illis neglectis & foris manentibus quæ non habuerunt oleum, quoniam iuſtis ad cæleſtem gloriam cum Chriſto, cui ſeruierunt introeuntibus cum gaudio, iniuſti foris manebunt, & à regno excludentur cum confuſione & perturbatione maxima. Prudentibus cum ſponſo ingreſsis in nuptialem domum, ianua clauſa fuiſſe deſcribitur, quoniam regni cęlorum aditus poſt nouiſsimi diem iudicii, patebit nemini: quando cum patrefamilias erunt omnes pueri eius in cubili, eritque impletus electorum numerus, quæ tamen ianua vſque ad diem illũ clauſa non fuit aduentantibus continuo nouis hoſpitibus ſiue conuiuis, ab oriente, occidente, aquilone, & meridie, qui cum Abraham, Iſaac, & Iacob, cęleſtibus menſis accumberent. Quod nouiſsime prudentibus iam intus lætantibus cum ſponſo, veniunt fatuæ, ſibique aperiri poſtulant, ſed repulſam patientur tanquam ignotæ, dicitur ad ſignificandum fuiſſe irrationabilem & vanam impiorum fiduciam, quomodo vel ex fide otioſa, vel ex operibus tantum externis ſine charitate, & recta intentione factis ſperauerunt adipiſci gloriam regni cæleſtis. Illa nanque poſtulatio qua dicunt, Domine domine aperi nobis, ſignificat vanam talium hominum fiduciam: propter quod dicunt, Domine domine, tanquam adhuc ſuam fidem proteſtantes aut externa opera. Verum illa reſpõſio, Neſcio vos, indicat eiuſmodi fidem otioſam, aut vacua charitate opera non eſſe grata Deo, neque æternæ vitæ meritoria. Ex quibus concluditur ſemper eſſe vigilandum omnibus ſalutem cupientibus, & ita vigilandum, quomodo docet parabola, vt nemo ſit de ſalute ſecurus, ſibique putet omnia ſalua, ſi tantum lampadem teneat, nemo fidat otioſę fidei, quam Iacobus mortuam appellat, nemo item operibus fidat externis, quæ vt hominibus magnum quid eſſe videantur, ſine interiori charitate & recta intentione, & laudem aliquam apud homines mereantur, certe apud Deum nihil ſunt, niſi adſit charitas, & ex ea procedens recta intentio. Id quod Paulus aperte teſtatur, dicens: Si linguis hominum loquar & angelorum, charitatẽ autem non habeam, & cętera quæ deinde in charitatis magnificam commendationem annectit.

PARABOLAE DE SERVIS QVI pecuniam acceperunt domini ſui latior explicatio.

HOmo iſte peregrè proficiſcens, Chriſtus dominus eſt, qui à domo ſua quam ædificauit, & bene inſtituit, abſceſſit tãquam peregrè proficiſcens, quoniam poſt reſurrectionem ſuam diſcipulis inſtructis, ad cælos aſcendit, atque ad patrem rediit, ſecum ferens humanitatem, in qua cum hominibus conuerſatus fuerat, eo quòd tũc à nobis ſuam corporalem & viſibilem præſentiam ſubduxerit, vſque ad diem reditus ſiue iudicii. Non in totum ille dominus abiit, ſed reuerſurum ſe prædixit, atteſtantibus in ipſius aſcenſione angelis, atque dicentibus: Hic Ieſus qui aſſumptus eſt à vobis in cælum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cęlum. Proficiſcens autem vocauit ſeruos ſuos, & tradidit illis bona ſua: quoniam ſtatim poſt aſcenſionem ſuam miſit diſcipulis ſpiritum ſanctum (iuxta illud Pſalmi, Aſcendens in altum dedit dona hominibus) & per eum multiplicia dona ad vtilitatem & conſummationem Eccleſię domus Dei, per quem etiam ad conſummationem vſque ſęculi nunquam definet fidelibus ſua dona largiri. Vni autem dedit quinque talenta, alteri duo, alteri vnum, quoniam aliis quidem maiora dona dantur, aliis minora, aliis plura, aliis pauciora: quemadmodum Apoſtolus ait, Alii quidem per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ, alii ſermo ſcientiæ, alii gratia ſanitatum, &c. Omnia autem hęc operatur vnus atque idem ſpiritus, diuidens ſingulis prout vult. Hęc autem dona tradit ſeruis ſuis dominus, non tanquam dominos faciens bonorum iſtorum, vt otientur & glorientur in eis, ſed tanquam diſpenſatores tantum eos conſtituit, vt negotientur in eis, & ſuo domino lucrum adferant: quemadmodum ait Apoſtolus Paulus, Sic nos exiſtimet homo, quaſi miniſtros Chriſti, & diſpenſatores myſteriorum Dei. Hic iam quæritur, inter diſpenſatores vt fidelis quis inueniatur. Et Petrus Apoſtolus, Sicut boni diſpenſatores multiformis gratiæ Dei. Quæ autem alicui vt diſpenſatori tantum traduntur, non illi dantur, vt ſibi ſeruet, & eis fruatur in otio, ſed vt ea expendat in pręſcriptos vſus ad vtilitatem eorum, pro quibus bona illa tradita ſunt ei diſpenſanda. Sic

qui in Ecclesia dona quælibet acceperunt,sciant sibi non in eis otiosè gloriandum, aut capiendam tantum animi sui oblectationem,sed negociandum esse in eis, & fructificandum ad domini lucrum, id est, ad Dei gloriam,& proximorum vtilitatem,minimè interim neglecta propriæ animæ salute. Quod autem post commissa seruis bona peregrè abscedere dicitur dominus, significat libertatem ĩ qua nos constituit Deus,vt agere posimus vel bene vel male,otiari vel negociari pro nostri libertate arbitrii. Sic enim quandiu dominus astat seruis, velut coguntur ad opus. Ipso autem absente, liberius agunt, neque probatur seruorum erga dominum fides,nisi absente domino. Nam coram astante & pręsente domino, plerunque etiam pigerrimi serui ad sudores vsque laborãt. Eo verò absente, tum demum cernitur,quales verè sint in animo. Sic nobis igitur quasi abest dominus,relinquens nobis plenam libertatem operandi vel cessandi vsque ad diem iudicii. Primus quinque talentis acceptis,studiosè lucro intendens, fideles dispensatores in Ecclesia signat,qui agnoscentes magna satis dona sibi commissa,summo ad hoc conantur studio,vt non inuanum suam videantur recepisse gratiam. Hi quinque talenta superlucrantur,quoniam iuxta proportionem donorum suorum ad Dei gloriam & proximorum suamque salutem proficiunt ex illis. Seruus qui ex duobus talentis duo superlucratur,alios signat qui minora dona acceperũt, nihilominus iuxta proportionem suarum virium quantum potest,proficit. Seruus tertius talentum domini abscondens,signat eos in Ecclesia, qui donis Dei acceptis otiosè viuunt, neque ea student vtiliter expendere:idque ob pigritiam & damnandam socordiam,quoniam vident requiẽ quòd sit bona(quemadmodum de Isachar habet Prophetia Iacob)& in vsu donorum vident sibi magnum suscipiendum esse laborem. Hic seruus piger suæ pigritiæ prætexit timorem domini, quo se dicit retractum ne operaretur. Ita otiosi in Ecclesia plerunque prætexunt timorem Dei, allegantes periculum quod est in vsu donorum,& quod ii qui publice aliquo officio occupantur, aut aliorum saluti volunt proficere, facile in aliquod periculum incidant:& minora esse pericula,iis qui sibi solis viuunt, & qui dulci fruuntur otio. Deus(inquiunt)multum sæuerus est iudex: admodum difficile est,eum qui publicæ vtilitati intendit non offendere,& qui in paucioribus se occupat,offendit minus. Melius est vt in otio mihi viuam,& sim securus de mea salute, quàm si multos lucrer,& ipse fortè peream. Hi serui pigri sunt,hi dicunt dominum austerum esse,& hac consideratione se dicunt moueri ad otium. Custodiunt quidem isti talentum,sed in terra abscondunt,& lucrum non faciunt,quoniam plerumque huiusmodi videntur vitam satis probam ducere,& quantum ad seipsos attinet,abstinent à communibus hominum cęterorum vitiis. Verum his rebus Deo non satisfaciunt, cuius in vanum acceperunt gratiam, quam illis non pro se tantum,sed & pro aliis contulerat. Post multum temporis reuertitur dominus, vt rationem exigat, quia in extremo iudicio adueniet Christus,vt examinet vniuscuiusque opera,& fidelitatem singulorum seruorum suorum. Tunc serui vtiles & fideles in bonæ conscientiæ testimonio prodibunt confidenter,procedentque obuiam domino,& lucrum suum adferent:non quod ibi sua iactabunt merita,sed quia vniuscuiusque conscientia monstrabit quæ egerit,quámve domino fidelis fuerit. Ibi adferent lucra sua serui:quoniam(vt in Apocalypsi dicitur)opera illorum sequuntur illos. Ibi seruis fidelibus fiet bona retributio propter lucra quæ attulerint,non propter bona quę acceperant,quoniam non ibi quisquam accipiet præmium secundum quantitatem donorum gratuitorum quæ acceperat, sed pro bono & fideli vsu & lucro ex eis acquisito. Et vnicuique illic reddetur, non secundum dona sua, sed (vt in Euangelio ait dominus)secundum opera sua. Euge,dicet dominus seruo vnicuique fideli, quoniam eius opera approbabit. Seruum quoque bonum & fidelem agnoscet,quoniam omnis qui eum cõfessus fuerit coram hominibus,& vsque ad mortem fidelis fuerit,hunc & ipse confitebitur coram patre & angelis. Vnde & fidelitatem cõmendat atque remunerat,dicens:Quia super pauca fuisti fidelis. Fidelitatem autem hanc lucrum allatum probat. Super pauca ait domin⁹ seruum fuisse fidelem: quia quicquid donorum in hoc mundo accipimus, perexiguum est, si ad immensum illum cumulum bonorum cælestium conferetur. Ideo & subditur,Super multa te constituam. Hoc est,super omnia mea. Nam minus dicit & maius significat. Super omnia autem seruos fideles Christus constituet, quando eos (iuxta verbum Apostoli) suos cohæredes & patris sui hæredes efficiet, ac (iuxta sacram Apocalypsim) reges & sacerdotes,vt regnent super terram viuentium in sæcula. Atque hanc esse istam constitutionem super omnia indicat, quod statim subditur,Intra in gaudium domini tui. Tertius seruus ad dominum accedens, excusationem præmittit,quod esse solet hominis sibi malè conscii:deprehensi in scelere & metuentis pœnam. Sic homines pigri donis Dei abusi, vel certe non vsi, accusabuntur testimonio suæ conscientiæ, quod non satisfecerint voluntati domini. Excusationem tamen conabuntur proferre,quoniam videbuntur isti serui pigri habere aliquid honestæ excusationis,eo quòd retracti videantur timore diuinæ iustitiæ,& consideratione sæueritatis eius. Hoc enim sibi vult illud,Domine sciebam quia homo austerus es. Et item illud,Metis vbi non seminasti,& colligis ea quæ non sparsisti.(Prouerbialis nanque est sermo ille, quo significatur magna in exigendo rigiditas)& timens abii,& abscondi talentum in terra,hoc est,non sum ausus expendere,ne fortè totum perderem,non sum ausus collato mihi dono vti, propter pericula peccatorum quæ in vtendo conspexi. Addit tamen, Ecce habes quod tuum est, hoc est, sicut non sum vsus bene,ita nec male sum vsus:quanquam non profeci aliis,caui tamen mihi,ne me vitiis communibus inquinarem:sicque velut mundum tibi tuum talentum & integrum sine lucro refero. Dominus hunc seruum vt pigrũ & infidelem increpat,eo quòd lucrum non inuenit. Quid faceret ergo,si etiam ipsum talentum cum ebriosis & adulteris dilapidasset,aut in alium quemlibet malum vsum insumpsisset? Diligenter autem notandum, quod serui pigri excusationem, dominus ei vertit in accusationem & iustam condemnationem,quum ait:Sciebas quia ego homo austerus sum,&c. Quoniam videlicet timor Dei quem prætexunt pigri,& consideratio diuinę sæueritatis,debebat illis esse potius incitamentum ad se-

dulò & studiosè operandum,& fideliter expendendum commissa dona, quàm ad cessandum ab opere. Si enim ita sæuerum & iustum iudicem credimus fore dominum nostrum, quomodo sperabimus effugere iudicium eius,si infideles & inobedientes nos inuenerit? Vnde hoc vel maximè omnes debet ad operandum incitare,quemadmodum Apostoli Pauli habemus exemplum,dicentis: Vę mihi est,si non Euangelizauero. Necessitas enim mihi incumbit. Et alibi, Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum. Quod vult dominus committi pecuniam suam nummulariis, & cum vsura eam accipere,non aliud signat nisi quod vult Christus nos non inuacuum gratiam suam & dona accipere,sed ad lucrum semper intendere, vt ad Dei gloriam & proximorum vtilitatem quæ accepimus conuertamus. Tunc enim cum vsura accipiet ipse commissum talentum,quando in nouissimo die ex donis quæ contulit fidelibus cumulos accipiet meritorum atque bonorum operum. In vltionem iubet dominus auferri talentum à pigro,& dari fideli seruo habenti iam decem talenta, ad significandum id quod frequenter contingit etiam in hac vita. Sæpe enim is qui à Deo gratiam accepit quam otiosam sinit, priuatur ea,& is qui acceptis gratiis bene vtitur,augeri sibi sua dona meretur. Maioribus enim dignus est qui minoribus bene vtitur. In futura quoque retributione, ex impiorum & pigrorum condemnatione augebitur gloria seruorum fidelium:quoniam erit illis hoc ad singulare gaudium, quod tanta dignatione se viderint peruenisse ad gloriam æternam, vbi suos conseruos vident æternis deputatos tormentis. Ad conclusionem autem huius tam dignæ notatu parabolæ est repetenda ex priori parabola illa finalis exhortatio domini,dicentis: Vigilate itaque,quia nescitis diem neque horam. Est & illud diligenter audiendum quod ait Paulus Apostolus, Exhortamur vos fratres, ne inuacuum gratiam Dei recipiatis. Et rursum,Bonum autem facientes non deficiamus, tempore enim suo metemus non deficientes. Et iterum,Itaque fratres mei dilecti,stabiles estote & immobiles,abundantes in opere domini semper,scientes quia labor vester non est inanis in domino,cum(vt in alio loco dicit)mercedem sit accepturus vnusquisque secundum proprium laborem.

ANNOTATIONES IN CAP. XXV.

Exierunt obuiam sponso & sponsæ.) Græci codices non habent,& sponsæ,neque adeò multum videtur ad rem pertinere, neque etiam ad significationem parabolæ, maxime quòd in sequentibus nusquam nisi de sponso fiat sermo. ¶ Dormitauerunt omnes & dormierunt.) Dormitare licet frequentatiuum sit, minus tamen est quàm dormire. Dormitare enim illum dicimus, qui incipit somno premi,necdum tamen se penitus somno vult dare:cui dum frequenter somnus ad modicam morulam velut inopinato oculos claudit, quos rursum ipse aperit somno discusso, sic dormitare dicitur. Postea verò quàm penitus à somno deuictus resoluitur in plenam quietam,iam dormitare desit,& dormire dicitur. Quod ergo dicitur,Dormitauerunt & dormierunt,iuxta communem consuetudinem accipitur eorum qui in longum vigilias protrahunt, antequam somno se dedant quempiam expectantes, aut serium aliquid agentes. Solent nanque hi defectu vigoris oculorum dormitare antequam dormiāt. Sub hac distinctione etiam in Psalmo dicitur: Ecce non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel: hoc est, neque paululum dormiet neque multum. In Græco autem verba sunt diuersa non abinuicem deriuata ἐνυσταξαν καὶ ἐκάθευδον. ¶ Sicut enim homo peregrè proficiscens.) Oratio ista est incompleta, perficienda hoc modo: Simile est regnum cælorum sicut homo peregrè proficiscens. Vel,Sic se habet regnum cælorum sicut homo peregrè proficiscens,aut alio modo consimili. ¶ Ecce alia quinque superlucratus sum.) Gręci codices sic habēt ἰδὲ ἄλλα πέντε τάλαντα ἐκέρδησα ἐν ἀυτοῖς:hoc est,Ecce alia quinque lucratus sum in eis:id est,per ea. Idem penè sibi vult quod habet communis lectio,Alia quinque superlucratus sum. ¶ Euge serue bone.) Græce est εὖ ef,id est,bene,recte. Est applaudentis,approbantis, & collaudantis, pro quo nos rectè habemus, euge. ¶ Oportuit ergo committere pecuniam meam nummulariis.) Græce est τραπεζίταις trapezitis,id est,mensariis, qui quidem dicuntur nummularii.

¶ Possidete paratum vobis regnum ab origine mundi.) Græce est verbum κληρονομήσατε clironomizate,id est,hæreditate possidete,vel in hæreditatem accipite, vel vnico verbo, hæreditate. Sic enim in Psalmis dicitur,Iusti autem hæreditabunt terram. Et illud,ab origine mundi,iungendum est cum participio,paratum,ad hunc sensum: Possidete regnum vobis paratum ab origine mundi, ante mundi initium,antequam mundus fieret. Minus enim dicit & plus significat. Non enim cœpit parari regnum æternum electis,quando mundus creabatur,sed ab ęterno regnum illud electis fuit paratum,sicut ipsi ab æterno ad hoc fuerunt prædestinati, etiam prius quàm mundus fieret. Vnde apud Paulum dicitur nos Deus elegisse ante mundi constitutionem. Illa autem regni præparatio, non est aliud quàm hominum ad illud prædestinatio. Vt in verbo illo domini, Sedere ad dexteram meam vel sinistram,non est meum dare vobis,sed quibus paratum est à patre meo. Et alibi de bonis cælestibus dicitur, Quæ præparauit Deus diligentibus se. Econtrario autem,quando in malam partem fit sermo,dicitur ignis infernalis paratus esse diabolo & ministris eius,quatenus ad ignis illius cruciatus est cum suis præscitus.

XXVI. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Et factum est cum cōsummasset Iesus sermones hos omnes,
b dixit discipulis suis:

Postquam tandem suæ prædicationis ministerium multo labore ad finem perduxisset dominus Iesus,tot ac tantis supernæ doctrinæ documentis mundo traditis, támque efficacibus diuinæ virtutis miraculis palàm exhibitis, quæ partim in præcedētib⁹ suo ordine fideliter sunt descripta,partim silentio ob multitudinem pertransita: b sciés iam

a Scitis, quia poſt biduum paſcha fiet, b & filius hominis tradetur ut crucifigatur. c Tunc congregati ſunt principes Sacerdotum & ſeniores populi, in atrium principis ſacerdotum, qui dicebatur Caiphas:

d & conſilium fecerunt, ut Ieſum dolo tenerent, et occiderent. e Dicebant autem, Non in die feſto: ne fortè tumultus fieret in populo. f Cum autem eſſet Ieſus in Bethania, in domo Simonis Leproſi, g acceſsit ad eũ mulier, habens alabaſtrum unguenti pretioſi,

h & effudit ſuper caput ipſius recumbentis.

i Videntes autem diſcipuli idignati ſunt, dicẽtes,

k Ut quid perditio hæc?

l Potuit enim iſtud uænundari multo, & dari pauperibus.

m Sciens autem Ieſus, ait illis:

n Quid moleſti eſtis huic mulieri? o Opus enim bonum operata eſt in me. p Nam ſemper pauperes habetis uobiſcum: me autem non ſemper habetis. q Mittens enim hæc unguentũ hoc in corpus meũ, r ad ſepeliendũ me fecit. ſ Amen dico uobis, ubicunq; prædicatũ fuerit hoc Euãgeliũ in toto mundo,

adeſſe in proximo tẽpus paſsionis ſuę, diſcipulos ſuos chariſsimos volens de vẽturis pręmonere, ait illis: a Ex ipſo tẽporis decurſu & ſupputatione dierũ facilè cognoſcitis (id quod & vulgò ſciũt homines) adeſſe in ꝓximo, nẽpe poſt dies duos, feſtũ paſchę diẽ. b Verũ illud inſuper pręmoneo (quod ex vobis nõ itẽ potuiſtis cognoſcere) iamiam me eſſe tradendũ in manus inimicorũ, atq; poſt paſsiones crudeles morte crucis ignominioſiſsima interficiẽdũ. c Illo autẽ in tẽpore, ii qui in ſacerdotibus primatũ gerebant, & qui populo pręerant, ad conſulendũ pariter cõuenerunt in atriũ Caiphę principis ſacerdotũ: d & hoc in cõcilio illo tractauerunt atque etiã definierunt, vt Ieſum dolo aliquo vel per inſidias cõprehenderent, atq; ita morte perderẽt. e Veruntamen non illis cõmodũ videbatur in feſto paſchali (quod proximè inſtabat) ſuum illud malignũ perficere conſiliũ, ꝙ ſeditionẽ populi, qui tũ in Hieruſalẽ plurimus ex omni Iudęa erat adfuturus, metuerent exoriturã, ſi quid aduerſus Chriſtũ attentare voluiſſent. Itaq; illi mortem Chriſti ſtatuerunt differendã ad opportunitatẽ commodi tẽporis poſt feſta paſchalia. Verũ aliud quiddã ex proditore diſcipulo ſuperueniens, effecit, vt dilationis iſtud mutaretur cõſiliũ. f Nam cũ circa id tẽporis in Bethania verſaretur dominus Ieſus, in domo Simonis cognomento Leproſi, g accidit, vt mulier quædã fide & deuotione erga illũ plena, pixidem ex alabaſtrite lapide, magni pretii vnguentũ continentẽ, ad locũ vbi ille recũbebat accedẽs, magno impetu aperiẽs, velut effregerit, h ſicq; totũ ipſum vnguentũ ſuper ipſius recumbentis caput effuderit, ita vt per corpus vniuerſum deflueret, & domũ totam odore repleret. i Quod factũ videntes quidã ex diſcipulis, pręcipue Iudas ille futurus poſt paululũ proditor, ęgrè id acceperunt, & aduerſus mulierẽ oſtentantes irã, dixerunt: k Quare ſic mulier iſta malè ſtulta & prodiga rẽ pretioſam dilapidat? l Siquidẽ vnguentũ hoc quod modo iſta ſine vtilitate effudit, magno pretio vẽdi potuiſſet, quoniã multi erat pretii: atq; ex pretio illo refici potuiſſent multorũ viſcera pauperũ, quod lõgè pręſtantius Deoq; gratius fuiſſet, q̃ ita ſine vllius cõmodo rẽ tanti pretii profundi. m Sciens verò dominus Ieſus maligni proditoris animũ, qui huius fuit murmurationis vel vnicꝰ vel pręcipuus author, nimirum ꝙ non ex miſericordię pio affectu pauperũ cauſam ageret, ſed ex auaritię praua concupiſcentia ſuum lucrũ quęreret, pro mulieris deuotę & pii operis eius excuſatione, ſolita pietate reſpondit: vni potiſsimũ, ſed quaſi pluribus numero plurali loquens, ac dicens: n Quare mulieri huic iniuſte exhibetis negotiũ? Quare aduerſus illã ſine cauſa, veſtrũ quidam indignantur & obmurmurant? o Nihil enim illa eſt operata mali, vt debeat quaſi pro malo pati calumniã, aut obiurgationem accipere: ſed bonũ eſt opus iſtud quod in me eſt operata. Opus enim iſtud ex recta in me fide & deuotione cordis ſyncera peractum, nihil in ſe deformitatis continens, non poteſt mihi non eſſe gratũ & acceptum. p Nã quod de pauperibus obiectũ eſt, nihil derogat bonitati operis. Pauperũ enim ſemper magnam eſt ĩuenire copiã, quibus quoties & quandocunque volueritis poteritis benefacere. Me verò ſecundũ corporalem & viſibilem iſtam in mundo pręſentiam non ſemper, imò non diu pręſentem habebitis, neq; obſequia eiuſmodi mihi in hoc mundo diu pręſtari poterunt. Propter quod non eſt arguẽda illa tanq̃ prodiga, ꝙ aliquanto liberalius erga me adhuc pręſentem corpore, deuotionem ſuam oſtenderit: nec perditum cenſeri debet, quod mihi pia deuotio ſic liberaliter impendit. q Quod enim iſta modo hoc vnguẽtũ effudit ſuper caput & corpus meum, r id fecit quaſi præueniens & præſignans tempus ſepulturæ meæ. Tuliſſetis vtique ſine murmure hoc mulieris opus, ſi mortuo ipſum mihi impẽdiſſet: quoniam vulgo receptum eſt, mortuorum corpora vnguentis pretioſis deliniri & condiri aromatibus. Exiſtimate, ſi aliter nequit ſedari veſtra indignatio, mulierem iſtam paululum pręueniſſe tempus ſepulturę meę quod eſt in proximo, & pro ſepulturæ officio exhibitum illud in mę pietatis opus. s In veritate autem dico vobis: tanquam ex hoc opere quod vos malignè calumniamini, conſequetur apud poſteros lau-

a dicitur et quod hæc fecit in memoriã eius. b Tunc abijt unus de duodecim q̃ dicitur Iudas Scariot, c ad principes sacerdotum, & ait illis: d Quid uultis mihi dare, & ego uobis eum tradam? e At illi cõstituerũt ei triginta argenteos. f Et exĩde q̃rebat opportunitatẽ, ut traderet eũ. g Prima aũt die azymorum accesserũt discipuli ad Iesũ, dicẽtes: h Vbi uis parem⁹ tibi comedere pascha? i At Ies⁹ dixit: Ite ĩ ciuitatẽ ad quẽdã et dicite ei: k Magister dicit: l Tẽp⁹ meũ ꝓpe est, apud te facio pascha cũ discip. meis. m Et fecerũt discipuli, sicut cõstituit illis Iesus: n & pauerũt pascha. o Vespere aũt facto, discũbebat cum duodecim discipulis suis.

p Et ædentibus illis, dixit: q Amen dico uobis, quia unus uestrũ me traditurus est. r Et contristati ualde, cœperunt singuli dicere,

s Nunquid ego sum domine?

t At ipse respondẽs, ait:

dem mulier ista, quòd vbicunque locorum post meã mortem & ascensionem in cælos prædicabitur Euangelium regni in toto orbe, de meis doctrinis & factis, a simul & hoc opus quod ista nunc fecit, tanquam peculiare aliquid & bene memorabile, narrabitur in ipsius laudabilem commemorationem: quemadmodum solent in posteris generationibus gesta insignia, ad laudem & memoriam eorum qui ea gesserunt, narrari. b Ex hac autem Christi responsione, & mulieris defensione, statim traditionis eius processit occasio. Iudas nanque dictus Scariotes, à loco aut cognatione Scariot, vnus ex duodecim Apostolis (qui prædictæ murmurationis vnicus vel certe pręcipuus author extiterat) domini sui responsione, licet modesta & æquissima, nihil placatus, imò exacerbatus magis, ob animi sui superbiam & cupiditatem, in maliuolentia cordis sui & auersione quam cõtra præceptorem conceperat, ab Apostolorum collegio se tantisper subtrahens, c accessit ad principes sacerdotum, quos sciebat in mortem Christi conspirasse, & ad eam sedulò machinari, cumque eis secretò loquutus est, dicẽs: d Quid præmii mihi vultis constituere, aut quantum persoluere pretium, vt ego vobis illum dolo tradam, quem scio vos toto corde ad mortem requirere? Vos pretium mihi decernite, & ego modum adinueniam, quo promissum adimpleam. e Gaudentes plurimum illi homicidæ peruersi, oblata nimirum vltro occasione tam commoda, ad complendum suum desiderium, sine mora decernũt carnifici pretium, constituentes ei triginta nummos argenteos, quos pro sui magistri & domini proditione acciperet. f Quod pactum ille accipiens, tam vili contentus pretio, abscessit, rediitque ad præceptorem & vetus Apostolorum collegium: interim nihilominus modum assiduè meditans & opportunitatem quærens, ad præstandum quod pepigerat. Atque hæc res occasionem præstitit Iudæorum principibus mutandi consilii, quo decreuerant, ante festum nihil de nece Christi agere. Nunc verò, quæ ante proditionem & passionem proximè ab illo gesta sunt, prosequatur historia. g Prima itaque die ex illis septem, in quibus ex legis decreto fermentatum nihil gustare, sed azymis & infermentatis tantum panibus vesci debebant Iudęi, quæ erat quinta feria, in qua advesperam erat ędendus paschalis agnus, accesserunt ad præceptorem discipuli, dicentes: h Designa nobis, si videtur, locum, in quo paschalem agnum decreueris iuxta ritum legis hodie manducare, vt quę ad eam rem sunt necessaria cuncta paremus. i Respondit autẽ illis dominus, Introeuntes in ciuitatem ipsam Hierusalẽ, indicio hoĩs baiulantis vas aquę, inuenietis illũ apud quẽ decreui hodie manducare pascha, dominũ videlicet domus illius quã ingredietur aquã baiulans. Quem cum inueneritis, sic illi loquemini: k Hęc tibi mandat, & hęc tibi per nos dici iussit magister noster Iesus: l Tẽpus passionis meę & trãsitus mei ex hoc mũdo in proximo est, decreui hodie apud te iuxta legis pręscriptum, paschalem agnũ manducare cũ discipulis meis, ita tibi volo, antequàm hinc abscedam, valedicere: demonstra his meis quos ad te misi discipulis, locum idoneũ. m Quib⁹ mandatis à pręceptore susceptis, pergunt illi quo missi erant, bene confidentes in verbo eius, nihil hæsitantes, quin ita essent inuenturi vt dixerat: n & iuxta illi⁹ voluntatẽ parauerunt quę ad ęsum paschalis agni erãt necessaria. o Cũ autem iam aduenisset vespera, tẽpusq; aduenisset cœnandi, venit Iesus & discubuit cũ duodecim Apostolis suis, cœnã facturus nouissimã. p Inter ędendũ verò, ostendere volens, ꝙ ipsum nõ lateret mala proditoris machinatio, palàm oĩbus dixit: q In veritate dico vobis, ꝙ vn⁹ quispiam ex vobis qui modo mecũ tã amicè (vt videtur) conuiuamini, pòst paululũ me est in manus hostiũ proditurus. r Quo statim verbo, amantiũ cordibus hauddubie amarissimo, grauiter admodũ conturbati & vehementer cõtristati sunt discipuli: maxime ꝙ sibi essent singuli bene conscii, neq; de quoquã suorum cõdiscipulorũ ita male possent suspicari, cũ tamen pręceptoris planissimo verbo non possent non credere. Singuli itaque sibi metuentes, ne forte tã horribile malũ sibi posset cõtingere, cœperunt sigillatim alius post aliũ dicere: s An forte ego traditor ille ero, quem modo generali sermone designasti? Si ego is sum futurus, profer in palàm nomen meũ, vt pudore confusus desistam, vel etiã confratrũ gladio confossus occumbã, poti⁹ quàm ad tam execrandum scelus perueniam. t Piissimus dominus videns singulorum a-

a Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet.
b Filius quidem hominis uadit, sicut scriptũ est de illo.
c Væ autem homini illi, per quem filius hominis tradetur.
d Bonũ erat ei, si natus non fuisset hõ ille.
e Respondens autem Iudas qui tradidit illum, dixit:
f Nunquid ego sum Rabbi?
g Ait illi: Tu dixisti.
h Cœnantibus autem eis,
i accepit Iesus panẽ, & benedixit,
k ac fregit, deditque discipulis suis, & ait:
l Accipite, & comedite: Hoc est corpus meum.
m Et accipiẽs calicẽ, gratias egit, & dedit illis, dicens:
n Bibite ex hoc oẽs.
o Hic est enĩ sanguis meus noui testamenti,
p qui pro multis effundetur in remißionem peccatorum.
q Dico autem uobis, nõ bibã amodo de hoc genimine uitis,
r usque in diem illum, cum illud bibam uobiscum nouũ in regno pa-

nimos plurimũ conturbatos, consolrri illos volens qui erant sibi bene conscii, simul & ferire tacitè illũ qui machinabatur malũ, ita tẽperauit respõsionem, vt non expresso noĩe diceret apertè, Iudas est qui me tradet: satis tamen per circũloquutionem illũ sibi designaret, qui meditabatur malum. Dixit proinde sollicitis discipulis: a Qui mecũ intingit manũ in vase escario, siue in catino, ipse est qui me tradet in manus inimicorum meorũ. Sufficiat illi qui malũ hoc in aĩo gestat, quod se nouerit deprehensum, minimeq; latere me suũ propositũ. Non enim ideo hęc dico, quasi de mea paßione doleã, aut mortem cupiã effugere: sed vt illi qui malum hoc facturus est consulam, vt illi mea hac tam leni & modesta pręmonitione occasionem pręstem resipiscendi à diaboli laqueo. b Et quidem ego filius virginis hominis secundum assumptã humanitatem, voluntarie ex affectu cordis ad paßionem procedo, & ad mortem paratus sum, iuxta decretum paternę voluntatis, & iuxta quod hac de re multoante pędixerunt scripturę. c Verũtamen illi per cuius procurationem ego tradar in mortem, nulla ex hoc erit excusatio, sed ęterna super illum veniet maledictio. d Optabilius illi foret, nunquam accepisse vitam, q̃ ad illud deuenisse malum, & ad maledictionis illius peruenisse miseriam: ita vt cum pro malitię suę demerito æternæ damnationis persentiet maledictionem, sit optaturus, sed frustra, nunquam se esse, & vitam accepisse, vt miseriam illam posset effugere. e Tunc Iudas ille qui eum erat traditurus, videns singulos interrogasse pręceptorem, ne fortè si vnus ipse sileret, deprehenderetur à cęteris tanquã sibi male cõscius, inuerecunda audatia & ipse ausus est interrogare, dicens: f Nũquid ego is sum magister, de quo loqueris? g Christus inuerecundã audatiam, vera, sed modesta responsione confudit, dicens: Tu dixisti. Non ego te prodo, sed ipse te malę cõscientiæ indicio prodis, quod bene nosti interrogans. h Cum autem iam cœnã illam nouißimam pręceptor vnà cum discipulis celebrarent, post ęsum paschalis agni, consummatis legis mysteriis, i volens Christus ante abscessum instituere verum legis nouę sacramẽtum, cuius ille paschalis agni ęsus tantum figura & vmbra erat, accepit in manus suas illas sacras & venerabiles panem, qui in mensa conuiuantibus iacebat appositus: quem tenens manibus, primum benedixit, id est, gratias egit patri cęlesti: tum pro illo quem tenebat manib⁹ pane corporali, qui vtiq; donum erat patris, vt cętera omnia quę sunt in vsu hominum: maximè verò ꝓ illa legalium consummatione, & saluberrimi sacramenti nouę legis institutione, quam ex patris erat operaturus voluntate. k Post benedictionem autẽ fregit panem illũ quem tenebat, deditq; discipulis manducandũ, dicẽs: l Accipite de manu mea quod porrigo, & comedite. Hoc est corpus meum. Hoc quod porrigo, quod manducandũ prębeo, non iam panis est secundum substãtiam, quemadmodum ostendit externa species, sed verum est & viuum corpus meum istud quod cernitis, quod pro vobis tradetur in mortem. Non vobis cibarium panem prębeo, sed meam carnem, quæ sub hac panis specie latet occulta. m Quo facto, & à discipulis sub panis specie dominico corpore manducato, accepit similiter Iesus poculum, vt panem antè acceperat: actisq; similiter patri gratiis, tradidit ipsum discipulis, dicens: n Accipite poculum istud de manu mea, & ex eo omnes bibite. o Quod enim in hoc poculo inest, non substantia vini est, tametsi ita secundum speciem sensus iudicet, sed in veritate est sanguis meus, ille in quo nouum testamentũ instituetur, dedicabitur & confirmabitur: quemadmodum olim testamentum vetus in sanguine brutorũ animalium in figura fuit dedicatum atque confirmatum: p ipse (inquam) sanguis ille, qui pro multis, nempe pro electis omnibus & prædestinatis, effundetur in remißionem peccatorum. Per hũc siquidem meum sanguinem, electi omnes, & qui sunt crediturі in me, remißionem consequentur peccatorum suorum: quorum nõ potuisset sine sanguine, & meo sanguine obtineri remißio. Hoc autem tam admirabile & suauißimum corporis ac sanguinis mei sacramentum, ego vobis iamiam abscessurus instituo, & quasi in memoriale sempiternum derelinquo. q Dico enim vobis, ꝙ cœna hęc vltima est, quam in statu isto mortalitatis communiter celebrabimus: neq; bibam ego posthac secundum conditionem huius status de generatione ista vitis, id est, vinum tale quale modo valedicentes inuicem bibimus, r vsq; in tempus illud quo vinum nouum, vinum

tris mei.

a Et hymno dicto, exierunt in montē oliueti.
b Tunc dicit illis Iesus:
c Omnes uos scandalum patiemini in me, in ista nocte.
d Scriptum est enim:
e Percutiam pastorē, & dispergentur oues gregis.
f Postquam autem resurrexero, præcedam uos in Galilæam.
g Respondens autem Petrus, ait illi:
h Et si omnes scandalizati fuerint, ī te ego nūquā scandalizabor.
i Ait illi Iesus:
k Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cātet, ter me negabis.
Ait illi Petrus:
l Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo.
m Similiter & omnes discipuli dixerunt.
n Tunc uenit Iesus cū illis in uillam quæ dicitur Gethsemani,
o & dixit discipulis suis: Sedete hic, donec uadam illuc, & orem.
p Et assumpto Petro, & duobus filijs Zebedæi, q cœpit cōtristari & mœstus esse.

longè aliud, vinū prorsus cæleste bibam vobiscum: non in hoc mundo, vt modo terrenum istud vinum bibim⁹, sed in regno patris mei. Non amodo simul cœnabim⁹, vsque dum simul iuxta promissum meū edamus & bibamus super mensam meam, in regno patris mei: vbi vino illo nouo cælestium delitiarū inebriabimur, sicut & pane nouo satiabimur in gloria. a Peracta autē cœna, & pro gratiarumactione decantatis aut recitatis Deo laudib⁹, deduxit præceptor discipulos extra Hierusalem, ad montem oliuarum: in hoc nimirum patenter ostendens, nō se passionem voluisse effugere, vel mortem detrectare, quandoquidem præscius malæ machinationis Iudæ & Iudæorum, de ciuitate (vbi absque periculo permanere potuisset) vltro egressus est, ad locum illum, quo suum proditorem sciebat esse venturum. b Ne verò subitus casus qui discipulis post paululum in magistri negatione erat obuenturus, illorum animos non præmonitos vsque in desperationē deiiceret, aut absorberet immoderata tristitia, voluit super venturo casu illos præmonere, dicens: c Omnes vos mei discipuli hac nocte in me patiemini scandalum, omnes occasione mei delinquetis, & corruetis hac nocte, quando me derelicto omnes aufugietis. d Sic enim de hac re scripsit Propheta Zacharias: e Percutiam (inquit pater cælestis) pastorem, illum quem misi pastorem Israeli sinam venire in manus hostium: percussoque pastore, & in manus inimicorum tradito, dispergentur & fugient, pastore derelicto, oues eius: id est, magistro tradito, aufugient discipuli. f Veruntamen, ne vos nimium conturbet vestrum hoc scandalum, quod ex infirmitate potius quàm ex malitia vobis accidet, néve in totum spem vestram deiiciat meæ passionis narrata miseria, illud quoque vobis prædico, quod posterioris est gloriæ, nimirum quòd post meam resurrectionem à mortuis (quæ erit tertia die) rursum vos ad me congregabo, & manifestabor vobis, vosque consolabor. Præcedamque vos in Galilæam, ad eum locum vos conuocabo, vt illic me vobis simul congregatis, familiariter iterum manifestem. g Dum autem ista sollicitus de præmonendis discipulis præceptor loqueretur, Petrus Apostolorum caput, suo more feruens animo, ex bonæ conscientiæ testimonio, & optimi erga præceptorem affectus ardore, ita respondit: h Quid alii mei condiscipuli sint facturi, scire non possum, tam etsi de omnibus bene confidam. De me autem hoc ausim pronūciare, & ex syncero cordis affectu sic sentio, tantum esse meum erga te amorem, vt impossibile mihi videatur in te scandalum pati, teque derelinquere. Imò & si vniuersi à te abscederent, ego nihilominus firmissimo cordis proposito tibi semper decreui adhærere & inhærere. Hæc ille discipulus, propriæ infirmitatis non bene conscius, ex feruore boni affectus confidenter proferebat. i Verum dominus infirmitatē discipuli noscens, magnificam illā pollicitationē longè abiecit, dicēs: k In veritate tibi hoc tanq̃ indubiè euenturum prædico, quòd in hac ipsa nocte, ante binum gallicantum, tribus vicibus me sis abnegaturus. Iterum Petrus, tametsi de veritate verbi præceptoris nihil dubitaret, tamen ex zelo nimio, quem tum erga præceptorem gerebat, iudicans non posse se ab illo separari, iterum confidenter respondit: l Ego ne te abnegarem, præceptorem dominum & patrem tam dilectissimum, quem ego Dei filium & vitæ verba habentem cognoui & confiteor? In æternum ego te non abnegabo, etiam si mihi tecum essent carceres & tormenta quælibet, denique mors omnium terribilium terribilissimum, perferenda. m Atque ad hunc modum post Petrum discipuli reliqui, fidem præceptori spoponderunt: fortiter asserentes, nullius rei gratia se vnquam tam benignum dominum abnegaturos, aut vel relicturos.

n Colloquens verò ita cum discipulis dulcis præceptor, peruenit tandem ad villam quandam trans torrentem Cedron, iuxta montem oliuarum, dictam Gethsemani, quod interpretatur, vallis pinguedinum. o Vbi hortum quendam ex more ingressus, ad orandum patrem in abscondito, secretum quærens, dixit discipulis octo, vt in anteriori parte loci illius residerent atque quiescerent, interim dum ipse ad patrem in parte vlteriori solitarius orationē effunderet. p Attamen tres sibi familiariores discipulos secum assumpsit, ac separauit à reliquis, nempe Petrum, Iacobum, & Ioannem: vt qui prius in monte viderant transfigurationis gloriam, iidem familiarius nūc cernerent conturbationis & incipiētis passionis angustiā. q Coram his itaq; cœpit

r

a Tunc ait illis:
b Tristis est anima mea usque ad mortem.
c Sustinete hîc, & uigilate mecum.
d Et progressus pusillũ, procidit in faciem suam, orans, & dicens:
e Pater mi, si possibile est,
f transeat à me calix iste.
g Veruntamen non sicut ego uolo, sed sicut tu.
h Et uenit ad discipulos suos,
i & inuenit eos dormientes.
k Et dicit Petro,
l Sic? Non potuistis una hora uigilare mecum?
m Vigilate, & orate, ut ne intretis in tentationem.
n Spiritus quidẽ prõptus est, caro autem infirma.
o Iterũ secũdò abijt, & orauit, dicens:
p Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum,
q fiat uoluntas tua.
r Et uenit, & iterum inuenit eos dormiẽtes: erãt enim oculi eorum grauati.

Iesus vehementi dolore ac mœstitudine affici, pauore quoq; & horrore concuti, sic vt etiã in corporis specie & gestu manifeste se proderet afflictio animi. a Et vt voce etiã exprimeret certius, quod corporis gestu indicauerat, verbũ coram illis protulit arctissimæ expressiuũ angustiæ, dicens: b Tanta premitur mœstitudine cor meum, vt maior vix possit æstimari: ita vt sufficiens videatur aĩam è corpore eiicere, vitamq; finire, nisi me diuinitatis virtus ad perferẽda quæ supersunt passionũ tormenta sustentaret. c Vos hîc manete, interim dũ ego ad patrem fundam orationẽ: & vnà mecũ vigilate orantes, ne vos imminens tentatio absorbeat. d Quo dicto, subduxit se aliquantulum ab illis, quantum ferè iactus est lapidis: illicque coram patre suo vnico consolatore pauperum, effundere volens amaritudinem animæ suæ, positis in terram genibus, procidit deinde in faciem suam: ad protestationem infimæ humilitatis, qua coram patre se humiliabat, & declarationem extremæ desolationis qua anxiabatur in animo: sicque in terrã prostratus, orabat patrem in abscondito, dicens: e Pater mi, tantus horror & pauor ex imminente passionis amarissimo calice, me tuum filium, secundum infirmam humanitatis, quam tuo iussu assumpsi naturam, inuasit, vt si fieri posset, & si alia via tuæ voluntati placuisset genus humanum redimere, f cuperem propositum mihi passionis tam acerbæ calicem effugere. g Veruntamen, licet secundum inferiorem corporis appetitum id appetat humana infirmitas, secundum rationem tamen & voluntatem per omnia me conformare volo tuæ sanctissimæ voluntati: vt secundum rationem non hoc ego fieri optem, quod carnis appetitus inferior omnia corporis incommoda exhorrescens concupiscit, sed hoc votis omnibus & ardentissimo desiderio cupiam de me fieri, quod tua sanctissima voluntas de me futurum decreuit. h Qua oratione finita, exurgẽs dominus ad inuisendos discipulos venit: partim ad illos admonendos, partim ad demonstrandam eam quam erga ipsos habebat dilectionem & sollicitudinem, partim ad animi sui declarandam angustiam, vt solent homines anxii animo de loco ad locum, maximè ad amicos chariores, obambulare. i Veniens itaq; ab oratione ad discipulos, inuenit eos somno depressos, propter tristitiam nimiam, quæ illorum corda ex præceptoris illis tam tristibus verbis grauauerat. k Tunc quasi occasionem nactus bonam, arguendi Petrum tarditatis & infidelitatis, qui pauloante prius cæteris & plus cæteris magna iactauerat, amica & verè paterna exprobratione illum aggressus est, dicens: l Quid tu mi Petre? siccine fidem facis illis tuis promissis tam magnificis? Quomodo ad carcerem vsque & mortem iuxta promissum me sequi poteris, qui nec horulam vnam potuisti mecum vigil persistere? Si in recula tam minima deprehenderis infidelis, quomodo putas in maioribꝰ te fidem seruaturũ? m Discite vel hinc mei charissimi filioli, discite vobis nihil fidere, sed magis sollicitè metuere: ac proinde excusso somno, vigilate in oratione vnà mecũ, vt imminens tentatio vos non apprehendat, neque absorbeat. n Noui equidẽ animum vestrum bonũ & spiritum promptũ, paratãq; voluntatẽ, ad præstandam dictis fidẽ, ad agendum & perferẽdũ pro meo amore omnia: sed attendere debetis, hunc animum esse in carne, ad bonum omne tarda & inualida: vtpote quę secundum inhabitantẽ in ipsa appetitum quammaximè exhorrescit omnia corporis incommoda, estq; reluctans semper spiritui, & aduersus eum concupiscens. Quæ sanè carnis infirmitas, meritò vos vobis reddere debet suspectos, & salutarem timorem debet incutere, vt tanta iam imminẽte tentatione per orationem ad Deum confugiatis, sine cuius speciali auxilio pugnam tã validam haudubiè nequibitis superare. o Qua exhortatione discipulis ita admonitis, rediit iterum dominus ad solitudinis & orationis locum: ibique orationem quam prius effuderat coram patre, in eadem animæ amaritudine replicauit, dicẽs: p Mi pater, exhorrescit quidem carnis infirmitas instantis passionis subire amaritudinem: & ita exhorrescit, vt modis oĩbus illam cupiat effugere. q Veruntamen, posteaq̃ ita tu vis, posteaq̃ ita decretũ est apud te, vt ego calicem hunc bibam pro generis humani salute, libentissimo animo volo illũ suscipere, atq; ad fundũ vsq; cupidissimè exhaurire. r Finita oratione, ad discipulos vt antè reuersus, iterum eos repperit dormientes. Erant quippe pluribus rationibꝰ somno grauati: tum ꝙ à cœna venissent benè refecti, tum

a Et relictis illis, abijt, & orauit tertiò, eũdem sermonem dicens. b Tunc uenit ad discipulos suos, & dicit illis: Dormite iã & requiescite. c Ecce appropiquauit hora, & filius hominis tradetur in manus peccatorũ. d Surgite eamus. e Ecce appropinquauit q me tradet. f Adhuc eo loquẽte, ecce Iudas unus de duodecim uenit, & cum eo turba multa, cum gladijs & fustibus, g missi à principibus sacerdotum, h et seniorib⁹ populi. i Qui aũt tradidit eũ, dedit illis signũ, dicẽs: k Quẽcũq; osculat⁹ fuero, ipse est, tenete eũ. l Et confestim accedens ad Iesum, dixit: m Aue Rabbi. Et osculatus est eum. n Dixitq; illi Iesus: o Amice, ad quid uenisti? p Tũc accesserũt, & manus iniecerunt in Iesum, & tenuerũt eum. q Et ecce unus ex his qui erãt cum Iesu, extendens manum, exemit gladium suum: r & percutiens seruũ prĩcipis sacerdotũ, amputauit auriculã eius.

quod noctis tempus aduentaret, tum maximè ꝙ tristitia essent prægrauati, quæ sic illorum corda deprimebat, vt nihil ex animo liberet agere, qui torpor somni fomitẽ amplius ministrabat. a Recedẽs proinde ab illis dominus Iesus, exhortationem suã priorem videns nihil profuisse, iterum ad orationem rediit, eundẽ proferens sermonem, quẽ bis iam antè protulerat. Quæ quidem orationis sub eodem tenore replicatio, ex parte altera vehementiam testabatur angustiæ, quæ pro calicis amotione illum fecit secundum partem inferiorem postulare: ex opposito, promptitudinẽ indicabat perfectæ obedientiæ, secundũ quam patris voluntati suã plenissimè subiiciebat voluntatẽ. b Tunc surgens ab oratione, iterũ ad discipulos accessit: quos videns somno prorsus grauatos, compassione motus indulsit eis, vt aliquantulũ requiescerent, dixitq; eis: Quandoquidẽ frustra vos ad vigilandũ video commoneri, & à somno quasi violenter deprimi, condescendens vestræ infirmitati, indulgeo nunc vobis, vt dormiatis & requiescatis paululũ, vsque dũ ego vos expergifecero. c Statimq; post modicã morulã, hostium turmã cernens aduenientẽ, excitauit illos, dicens: Satis iam dormitũ est. Ecce iam aduenit iamq; adest hora illa, qua ego tradar in manus hoĩm peccatorum, qua permittentur impii persequutores mei potestatem in me obtinere, vt pro libito in me exerceant omnẽ sęuitiam, quam vsq; in tẽpus istud exercere sunt patris voluntate prohibiti. d Exurgite otius à somno, & obuiam pergamus venientibus ad requirendum me hostibus: vt manifesto possitis probare inditio, ꝙ vltro ad passionem hanc, quam sum perlaturus, ipse me obtulerim. e Ecce iam adest traditor ille quem pauloante cœnantibus vobis designaui verbo & signo, iãiam aduenientem illum videbitis, vt proditionis suæ impium machinamentũ opere compleat. f Vixdũ finito hoc sermone, ecce Iudas vn⁹ Apostolorum duodecim apparuit, accedens ad Christum, comitatus magna caterua ministrorum armis diuersis militarib⁹ instructorum, gladiis scilicet & hastis ac fustibus: g qui ad hoc à principibus sacerdotũ, qui in spiritualibus præerant populo, h atq; à senioribus, qui pręerãt in tẽporali regimine, missi fuerant cũ Iuda, vt eo indicãte ipsi Iesum vi armorũ obruerent, & cõprehensum adducerent. i Traditor autẽ iste Iudas, priusquã ad Christum appropinquasset, signum dederat comitibus, quo ipsis illum erat proditurus, dicens: k Vbi ego accessero, diligenter considerate cui ego sim præbiturus osculũ. Cui enim me videritis prębere quasi pacis osculũ, ipse erit quẽ quęritis: ipsũ apprehẽdite, statim in illũ manus mittite, & quod libuerit, de illo agite. l Ac iuxta pactum hoc, cum appropinquaret Iesu, subsequẽtib⁹ clam ministris, Iudas recta & confidenter iuxta consuetudinem accedẽs, salutationem pacificã pręceptori obtulit. m Aue (inquiẽs) pręceptor bone: simulq; vt verbum protulit salutationis, osculum quoq; pacis obtulit: hoc pacto fallere putans præceptorem, aut certè condiscipulos, ne ante tẽpus magistri proditor persentiretur. n Sciens verò piissimus Iesus, & optimè exploratum habens impium impii proditoris animum, noluit tamen acri obiurgatione illũ palàm arguere, aut digna (quod certè potuisset) vltione ferire, imò neq; oblatũ reppulit osculum: sed deflexis in eum mansuetissimis illis paternę cõmiserationis oculis, sic illi respõdit:

o Amice Iuda, cui nunquam ego nisi magnę amicitię atq; etiam peculiaris familiaritatis & honoris signa monstraui, q̃ prauum nunc aduersus me gestas animũ? siccine amico reddis vicissitudinem? Vbi quęso hoc apud te commerui, vt osculi me indicio proderes hostibus? Vel nunc ad cor reuertere fili mi Iuda, & quid egeris apud temetipsum considera. p Statim verò vbi Iudam vidissent ministri Iudęorum Christo præbentem osculum, memores dati signi, magno impetu in eum irruunt, velut lupi in ouem, velut raptores in prædam: & manus violẽtas in eum iniecerunt, apprehensumq; tenuerũt, quasi ordinaria iudicum authoritate captiuũ. q Vn⁹ interim ex discipulis, Petrus noĩe, vt semper aliàs, ita etiam hic zelo magno feruens, cũ videret rẽ eò tendere, atque eò iam peruenisse, vt manibus in pręceptorem iniectis, captiuũ illũ conarentur abducere, nõ vltra expectandũ putans, subitò exemit illum quem fortè gerebat gladiũ: r viq; magna administrãte etiam vires amore & furore, feriens, ictum duxit in vnũ quendã ex ministris principis sacerdotũ, qui cęteris liberius audaciusq; in Christum irruerat: sed declinante in partem dexteram gladio, dexteram tantum auriculam

a Tunc ait illi Iesus:
b Conuerte gladium in locum suum.
c Oẽs enĩ q accceperĩt gladiũ, gladio ꝑibunt.
d An putas, quia non possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi modo plus ꝙ duodecim legiões angelorũ?
e Quomodo ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri.
f In illa hora dixit Iesus turbis:
g Tanquam ad latronem existis cum gladijs & fustibus, comprehendere me.
h Quotidie apud uos sedebam docẽs ĩ tẽplo,
i & non me tenuistis.
k Hoc autem totum factum est, ut adimplerẽtur scripturæ Prophetarum.
l Tunc discipuli oẽs, relicto eo, fugerunt.
m At illi tenẽtes Iesum, duxerunt ad Caypham,
n principem sacerdotum, ubi Scribæ & seniores conuenerant.
o Petrus autẽ sequebatur eum à longè, usque in atrium pricipis sacerdotum.
p Et ingressus intro,

illi amputauit. a Quem Petri zelum intemperatum aspiciens Iesus, dura satis obiurgatione eum cõpescuit, dicens: b Noli Petre gladio hic agere, sed gladium exemptum in vaginam potius locum proprium reconde. Non est enim hoc Euangelicæ perfectionis dogmati cõsonũ, quo docui, non esse resistendũ malo, sed maxillam vnam ferienti, alteram quoque prompto animo esse prębendam. c Omnes qui aliter ꝙ oportet non ex Dei mandato vtuntur gladio, aut aliis eiusmodi bellicis instrumentis, gladiò perdentur: sæpe quidem in præsenti tempore materiali gladio, semper verò in futuro tempore diuinę vltionis gladio spiritali. d Denique, etiamsi mihi placeret vim vi depellere, an putas mi Petre tua mihi defensione opus fore? Nihil minus. Haberem nanq; in promptu auxilium longè validius. Nihil enim mihi opus esset, nisi ad patrem meum exclamare pro auxilio: & ille qui me semper audit, quantocyus mihi demitteret in adiutorium, quantũ vellem angelorum numerum, etiã vsq; ad duodecim legiones & amplius: quorũ vnꝰquilibet vel infimus, totam hanc quam cernitis hostiũ armatorum turbam nullo negotio posset conficere, atq; in cineres vsque redigere. e Verum si hoc pacto aduersum istos velim agere, quomodo impleri poterunt scripturæ, quæ multoante hoc prædixerunt, ita debere fieri? nimirum vt ego tradar, patiar, ac moriar, pro salute mundi. Nam ita per vim obsistendo hostibus, impediretur scripturarum adimpletio, quod omnino fieri non debet. f Ac deinde conuersus Iesus ad turbam illam tumultuantium ministrorum, cum multa mansuetudinis modestia eis loquutus est, dicens: g Quid sibi vult iste armorum strepitus? Aut quid opus fuit instrumentis eiusmodi bellicis, nempe gladiis & hastis, quibus ad me tãquam ad latronem, atque maleficum hominem modo existis, ad me comprehendendum? h Nihil opus erat hoc tumultu, ac strepitu me extra ciuitatem quęrere, cum ego per singulos penè dies palàm in loco publico, nempe in templo ac synagogis docuerim: vbi si id vobis vestrisq; dominis in animo fuit, & si iustam ad id causam habere existimatis, minore vtiq; molestia me potuissetis comprehendere.

i Attamen hactenus nemo vestrum manus in me cõiecit, neq; vel digitum mihi admouit, nocendi gratia. Quid igitur nunc, tanto strepitu tantaq; molestia extra ciuitatẽ in ipsa intempesta nocte me quęritis, ad eum modum quo solet quæri homicida, statim perpetrato facinore, vt comprehendatur anteq̃ possit effugere? k Id autẽ omne, nẽpe quod dominus Iesus ita cum tumultu & strepitu malorũ hoĩm comprehensus est sine causa, quòd reluctari noluit, neque obsistere comprehensoribus, ita diuina dispositione fieri debuit, sicut per Prophetarum scripturas multoante fuerat prædictam. Nempe Esaias de eo prædixerat, quòd tanq̃ ouis ad occisionem esset ducendus, & non aperiret ad contentionẽ os suum. Hieremias eũ agno assimilauit, qui portatur ad victimam. Psalmista prædixit circundandum à vitulis & canibꝰ multis, atq; à tauris obsidendũ. Aliaq; in eandẽ sententiã multa, sancti prędixerunt Prophetę. l Videntes aũt discipuli eo rẽ ꝓcessisse, vt cõprehensus iã teneretur præceptor, & ab eius ore audientes nõ concedi locum defensionis, metuentes sibi, ne & ipsi cum eo abducerentur captiui, si cum eo diutius permanerẽt, relicto eo præ timore, omnes aufugerunt, qui paulo ante sigillatim ad carceres & mortem vsque fidem spopondedant.

m Illi verò cõprehensum iam & alligatum Iesum, magno gaudio & exultatione adduxerũt ad domum Cayphę, n qui tũ temporis, summo fungebatur sacerdotio, apud quem cæteri omnes populi rectores, qui in mortem Christi vnanimiter conspirauerant, Scribæ videlicet & seniores, erant congregati, expectantes ministrorum reditum, vt scirent quid actum esset de eo quod agebant negotio. Toti enim in hoc erãt, & sic erant, vt quiescere nõ possent, nisi exitum prius cognouissent negotii: quemadmodum solet cõtingere iis, quibus res quælibet vehementer est cordi. o Interim verò dum sic cõprehẽsus abducitur pius dominus, fluctuabat apud se & vehementer anxiebatur animo Petrꝰ, memor promissi pauloante pręstiti magistro. Propter quod, non penitus magistrum deserere illum permisit conscientia & zelus amoris. Neque tamen propius accedere audebat, propter timorem, ne fortè & ipsum similiter cõprehenderent. Sic itaq; hęsitans intra sese, cogitauit saltẽ à lõgè subsequi turbã illã ministrorũ: atq; ita ad domũ vsq; principis sacerdotum dominum captiuũ ipse fugitiuus est prosequutus. p Quòd

ſedebat cum miniſtris, a ut uideret finem.

b Principes autẽ ſacerdotum, & omne concilium quærebãt falſum teſtimonium contra Ieſum, ut eum morti traderent.

c Et non inuenerunt, cum multi falſi teſtes acceſsiſſent.

d Nouiſsimè autem uenerũt duo falſi teſtes, & dixerunt:

e Hic dixit, Poſſum deſtruere tẽplum Dei, & poſt triduum reædificare illud.

f Et ſurgẽs princeps ſacerdotum, ait illi:

g Nihil reſpondes ad ea quæ iſti aduerſum te teſtificantur?

h Ieſus autẽ tacebat.

i Et princeps ſacerdotum ait illi:

k Adiuro te per Deum uiuum, ut dicas nobis, ſi tu es Chriſtus filius Dei.

l Dicit illi Ieſus:

m Tu dixiſti.

n Veruntamen dico tibi: amodo uidebitis filiũ hominis ſedentem à dextris uirtutis Dei, & uenientem in nubibus cæli.

o Tũc princeps ſacerdotum ſcidit ueſtimenta ſua, dicens:

quum perueniſſet, ſumpta audatia, & ipſe intro in aulam anteriorem eſt ingreſſus, a ibique tanquam ignotus reſidebat in turba miniſtrorum, vt videret quid de Chriſto eſſet agendũ, qualémve illa captiuitas haberet exitum. b Poſtquam verò per miniſtros adductus eſſet in domum ſummi ſacerdotis Chriſtus dominus, ſtatim congregatum eſt aduerſus eum Iudæorum concilium, vt de eo perquirerent, & decernerẽt quid foret agendũ. Et quoniam ſine cauſa legitima indecẽs fuiſſet morti addicere innocentẽ, multa ſollicitudine & ĩduſtria ad hoc vtebantur, vt falſum teſtimoniũ aduerſus eũ inuenirent, vt ſic colorem aliquem honeſtum ſaltem apud hoĩes haberent quo illum poſſent ſine nota morti tradere. Poſtea enim q̃ irreprehenſibilis Chriſti innocentia locum hoſtibus non concedebat veræ accuſationis, neceſſariũ illis fuit ad falſitatem recurrere. c Verum neque hac via ſatis cõmodum pro ſuo voto potuerunt inuenire teſtimonium, ita vt productis multis falſis teſtibus (quorum alii hoc ſe vidiſſe, alii illud ſe audiſſe teſtabantur) nõ eſſet tamen inuentũ cõueniens neq; ſufficiens illorũ teſtimonium. Vel enim quę dicebantur criminalia non erant, vt cũ honeſtate ex illis morti poſſent quenquã adiudicare: vel in aſſertorũ ꝓbatione teſtes deficiebant, vel prorſus abſurda & nõ veriſimilia proferebant. Tam enim etiã ab omni ſpecie mala abſtinuerat in omni vita innocens ille agnus Dei, vt nihil apparentis aut veriſimilis calumniæ aduerſus eum poſſet inueniri. d Poſt multos verò, tandẽ alii duo falſi teſtes ꝓceſſerũt in medium, accuſationemq; aduerſus illũ proponebant, dicẽtes: e Nos hunc audiuimꝰ dicentẽ, Poſſum deſtruere hoc tẽplum Dei, & intra triduũ reędificare illud. Quod verbũ falſi illi teſtes neque ita retulerũt vt dixerat Chriſtꝰ, neq; eo aĩo & eo intellectu quo dixerat: ſed ad ſenſum alium, immutatis verbis, detorquebant benè dicta ad calumniam. f Cum itaq; hoc teſtimonium ſufficiens non eſſet pro condemnatione Chriſti, vt neq; prius adducta fuerant valida, princeps ſacerdotum hoc inuenit cõſilium, vt Chriſtum faceret in concilio loquentem, de iis potiſsimum rebus in quibꝰ facilius aliquid aduerſus eum ex ipſiuſmet ore rapi poſſet. Propter quod, exurgens in medium ſummus ſacerdos, quaſi grauiter cõmotum ſe fingens auditis accuſationibus & teſtimoniis, ad reſpõſionem Chriſtũ inuitauit, dicẽs: g Audiſti aduerſum te perhibita complura teſtimonia, grauia certè & difficilia. Habéſne quod ad illa reſpõdeas? Si defendere te poſsis, locũ damus tibi ad defenſionem: loquere fidenter. Si verò nõ habes quod reſpõdeas, nos taciturnitatem tuam in iudicio, cõſenſum interpretabimur, & ſecundũ audita feremus aduerſum te ſententiam. Huiuſmodi ſermonibꝰ exiſtimabat ille ad verba ſe poſſe cõpellere Chriſtum, vt aliquid ex ore eius raperẽt. h Verum ipſe doloſum ſciens principis animũ, ſciẽs quoq; reſpõſione nihil opus eſſe, quandoquidẽ ipſimet iudices ĩ cordibꝰ ſuis nihil eorum quæ aduerſus ipſum fuerãt prolata ſatis validũ exiſtimabant ad cõdẽnationem, iuxta Propheticũ teſtimonium ſilebat, nec aperuit coram tõdentibus os ſuũ. i Videns autẽ princeps ſacerdotum, ꝙ neq; hac via potuiſſet ad verba Chriſtum deducere, iterũ exurgens cũ ira & faſtu, dixit ad eũ: k Adiuro te & obteſtor ꝑ Deũ verũ & viuũ, Deũ patrũ noſtrorũ, Abrahã, Iſaac, & Iacob, vt palam nobis hic cõfitearis, ſi tu verè ſis Meſsias ille Iudęis ꝓmiſſus & expectatꝰ, & verè filiꝰ Dei altiſsimi, iuxta quod de te plurimi ſentiunt, tuis edocti ſermonibus. l Hic piiſsimus Ieſus, audita patris mentione quaſi expergefactus, ꝓpter paterni noĩs in quo adiuratus fuerat reuerentiam, ſimul & ob veritatis amorem, ad quam profitendã cum adiuratione ſacroſancti noĩs inuitabatur intrepidè omnem illis aperuit veritatem, nõ omittens in cõcilio palam eã ꝓfiteri, etiamſi optimè præſciret hinc illos occaſionem accepturos ſuę condemnationis. m Adiuratus itaque ſic reſpõdit ſolita modeſtia: Sicut interrogaſti me, ſic res habet, verũ dixiſti, ego ſum Chriſtus filius Dei benedicti. n Inſup & hoc adiicio vobis ad præmonitionẽ, ꝙ eũ qui nunc corã vobis in humilitate aſtat iudicãdus, poſterius aliquando videbitis veniẽtẽ in gloria illa quã habebit morte deuicta, ſedẽs à dextris paternę maieſtatis: ſicq; in patris ſui gloria videbitis apparentem in nubibꝰ cęli, quãdo veniet iudicare viuos & mortuos. o Quo verbo in aures oĩm publicè ꝓlato, princeps ſacerdotũ exiſtimans cauſam abũdè ſufficientem ſe extorſiſſe à Chriſto, rupit veſtimenta ſua, quaſi prę dolore & diſplicentia auditę blaſphemiæ: exclamanſque voce magna co-

a Blasphemauit.

b Quid adhuc egemus testibus? c Ecce nunc audistis blasphemiã: qd uobis uidetur? d At illi respondentes, dixerunt: Reus est mortis.

e Tunc expuerunt in faciẽ eius, f et colaphis eum cæciderũt. g Alij aũt palmas in faciem eius dederunt, dicentes:

h Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit? i Petrus uerò sedebat foris in atrio.

k Et accessit ad eũ una ancilla, dicens: l Et tu cũ Iesu Galilæo eras. m At ille negauit corã oĩbus, dicens: Nescio qd dicis. n Exeunte autem illo ianuã, uidit eum alia ancilla, et ait his qui erãt ibi: o Et hic erat cum Iesu Nazareno: p & iterum negauit cum iuramento, quia nõ noui hominẽ. q Et post pusillum, accesserunt qui stabãt & dixerũt Petro: r Verè & tu ex illis es: nã & loquela tua manifestum te facit. s Tũc cœpit detestari & iurare, quia nõ nouisset hominẽ. t Et cõtinuò gallus cantauit.

u Et recordatus est Petrus uerbi Iesu, quo dixerat illi: x Priusquã gallus cantet, ter me negabis. y Et egressus

ram omnibus, ait: a Blasphemiam in Deũ loquutus est improbus iste, Deo æqualẽ se faciens, quodq; Dei est propriũ sibi attribuens. b Nihil iã opus est ad hoĩs huius condẽnationẽ alieno testimonio. c Ipse aduersum se, vobis oĩbus qui circunsedetis vt iudices audientibus, apertũ protulit testimoniũ, tam impiam, aduersus Dei summi honorẽ nõ erubescens proferre blasphemiã. Ferte iudices sententiã, ex iis quæ ipsi vestris audistis auribus, date iudiciũ. d Ad cuius propositionem circunsedentes omnes illi iudices, à senioribus incipiente impietate, sigillatim protulere sententiam, Christum vt blasphemum morte plectendum, iuxta legis decretũ, quæ blasphemum iubet de vita tollere. Sic illi iudices impietatis, veritatis cõfessionem ęstimãtes blasphemiã, innocentẽ Dei filiũ morti adiudicant: vitęq; venam mortis reũ pronũciant, filii mortis. e Mox cõsilio soluto, traditus est Christus custodiæ & voluntati ministrorũ, qui gratificari cupientes suis dominis, quibus eum summè nouerant exosum, inhumaniter & improbè nimium tractare eum cœperunt, expuẽtes & execrantes magna irreuerentia in beatã faciẽ eius, in quã desiderant angeli prospicere. f Pugnis quoq; & colaphis eũ cędentes, quod hoĩbus nihili solet fieri. g Quidã verò improbiores, quasi puerilẽ ludũ de eo sibi faciẽtes, velata eius facie, alapas ei impingebãt, ita vt lõgè audiretur sonitus ictuũ: ac post singulos quosq; ictus cũ illusione dicebant: h Prophetiza nobis Christe, à quo hũc iã ictũ susceperis? Prophetã te esse iactasti, & Christũ Dei filiũ, ac proinde scientẽ occulta oĩa. Dic ergo nobis oculis clausis, quis tibi hãc impegerit alapã? i Interim verò dũ hęc in Christũ ludibria in interioribus domus exercerent impietatis ministri, Petrus in anteriori parte domus in ipso atrio residebat incognitus. k Quẽ tãdem videns, & diligenter contẽplans vna quędã ex ancillis domus illius, quę illũ fortè pluries cũ Christo viderat obãbulantẽ, procaci insultatione coram oĩbus eum aggressa est, dicens: l Tu discipulus es huius Iesu Galilæi, quẽ principes nostri vinctũ modo adduci iusserunt: probè mihi notus es, & frequẽter in illius comitatu cõspectus. m Statim Petrus ad ancillæ vnius vocẽ perterritus, dum mori timuit, vitam negauit: prorsusq; immemor factus est tã splendidæ illius pollicitationis suę, aperta voce coram oĩbus præceptorẽ suum abnegauit, asserens omnino nihil se scire de hoĩe illo, imò neq; quid mulier illa sibi vellet, satis intelligere. n Et cũ timore iam perturbatus, locũ exire vellet, perq; ostiũ egredi inciperet, intuita est illum alia ancilla domus illius, dixitq; astantibus: o Certè hic est vnus discipulorum hui⁹ Iesu, qui dicitur Nazarenus. p Ille gemina accusatione amplius exterritus, secundò negauit dominũ: etiã cum iuramẽto astrués, se hoĩem illũ nõ nosse, neq; cũ eo quicq̃ vnq̃ habuisse familiaris cõmercii: idq; tanta astruebat & deierebat cõstãtia, siue potius ĩpudẽtia, vt ab accusatione statim mulier desisteret, suspicãs ne fortè alius fuisset ei similis, quẽ in Christi viderat comitatu. q Post paululum tamẽ, vbi attentius illũ cõsiderassent qui vocẽ puellę audierant, quasi certiores interim facti de veritate, cũ seueritate illũ aggrediuntur, dicẽtes: r Profectò tu vnus es discipulorũ hoĩs istius, id quod vel ex loquela idiomatis tui facile aduertim⁹. Galilæa siquidẽ loquela loqueris, qua & captiuus hic loquitur, & cęteri eius discipuli loqui solẽt, quorũ pręcipui noscũtur esse Galilęi. s Tũc videns mai⁹ sibi iã imminere periculũ, postq̃ etiã à ministris cœpisset agnosci: vt opinionẽ istã de illorũ cordib⁹ eiiceret, cœpit mẽtiri ĩpudentissimè, & absq; oĩ pudore nõ solũ inuerecundè abnegare, verũetiam cũ anathematizatiõe, execratione, atq; maledictione suiipsius impiè peierare, ꝙ nihil vnq̃ cũ Christo habuisset familiaris cõmercii. Sic cõtinuò in peius ꝓficiens ĩfidelis discipul⁹, primum quidem tãtum abnegauit magistrum, deindè abiurauit & peierauit, postremò execrationẽ quoq; & detestationẽ periurio superaddidit. t Qua negatiõe trina cõpleta, statim Petr⁹ gallũ aduertit canentẽ. u Moxq; verbi dominici recordat⁹ est, quo sibi magna iactanti prędixerat fore, x vt eadẽ nocte anteq̃ gallus bis caneret, siue anteq̃ gallum canẽtẽ attẽderet, ter ipsum esset negaturus. Iã illum rei exitus docuit, veracẽ fuisse magistrum, se verò vanissimũ esse discipulũ, & oĩa simul promissa cũ ipso itidẽ vana fuisse. y Statimq; à domi-

foras fleuit amarè.
a Mane autem facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotũ et seniores populi aduersus Iesum, b ut eum morti traderent. c Et uinctũ adduxerũt eũ, & tradiderunt Põtio Pilato præsidi. d Tunc uidens Iudas q eũ tradidit, q dãnatus esset, e pœnitẽtia ductus, retulit triginta argẽteos principibus sacerdotũ & senioribus, dicens: f Peccaui, tradẽs sanguinẽ iustum. g At illi dixerũt: Quid ad nos? tu uideris. h Et proiectis argẽteis in tẽplo, recessit: i & abiens, laqueo se suspendit. k Principes aũt sacerdotũ acceptis argenteis, dixerunt: l Nõ licet eos mittere in corbonam, m quia pretiũ sãguinis est. n Cõcilio aũt inito, emerunt ex illis agrum figuli, in sepulturã pegrinorum: o ꝑpter hoc uocatus est ager ille acheldemach, hoc est ager sãguinis, p usq; in hodiernum diem.
q Tunc adĩpletũ est &c. r Et acceperunt triginta argenteos, s pretiũ appretiati: t quem appretiauerunt à filijs Israel, & dederunt eos in agrum figuli, u sicut cõstituit mihi dominus.
x Iesus autem stetit ante præsidem:

no misericorditer respectus & attactus interius, grauissimũ amaræ compunctionis & pœnitentiæ sensit in corde dolorem: egressusque foras extra atrium principis sacerdotum, locũ quærens solitudinis ad deflendum peccatum suum, tanto cordis anxiebatur dolore, vt erũpentibus ex oculis lachrymis fleret amarissimè: sciẽs hanc vnicam esse pœnitentię viam, qua cum magistro posset redire in gratiam: solum hoc esse lachrymarum lauachrũ, in quo peccati sui fœditatem abluere posset, atque abstergere.

XXVII. CAPITIS ELVCIDATIO.

Postquã verò noctẽ in Christi illusione & afflictione duxissẽt insomnẽ ministri ĩpietatis, mane facto, statim vt illuxisset dies, cõuenerunt vniuersi principes sacerdotũ & seniores, qui conscii erant cõspirationis & cõiurationis in mortẽ Christi, ad consulendũ in cõmune aduersus eũ: b videlicet quomodo morti eum traderent, & qua morte eũ perderent, & quid ꝑ accusatione pręcipua coram pręside ꝓferrent. c Soluto concilio, vinctũ eum à domo Cayphæ adduxerunt ad Pilatũ pręsidẽ, vt tanq̃ mortis reũ ac publica concilii sentẽtia dãnatũ, ipse authoritate imperiali puniret. Pri⁹ verò q̃ in ordinẽ passionis Christi sermo lõgius decurrat, breuiter dicendũ, quẽ finẽ sortita sit execranda Iudę proditio. d Iudas itaq; postq̃ innocentẽ, sibiq; semper beneficentissimũ dominũ triginta argenteis, pretio admodũ vili, vendidisset Iudęis, facinore peracto ad se rediens, suiq; peccati enormitatẽ passionibus iam ex parte sedatis considerans, videns ꝙ iã damnatus esset dominus suus, seq; initium & originẽ fuisse huius condẽnationis, e dolens de patrato scelere, retulit triginta argenteos, pretiũ negotiationis suę, illis à quibus acceperat, nempe principibus sacerdotum & senioribus populi, dixitq; eis: f Grauissimè ego me peccasse confiteor, in eo quod hominẽ innocentẽ, & de nullo male meritũ ad mortẽ tradiderim sine causa, eiusq; dãnationi occasionem dederim: ita videlicet verbo vno, & pręceptoris innocentiam, & suã impietatẽ agnoscens. g Cui responderunt Iudęorũ principes: Quid tu egeris, nostra nihil refert: bene tu an male egeris, ipse videris. Nos quid egerimus scimus, neq; mali vllius sumus nobis conscii: h Iudas autẽ suã illã pœnitentiã & quęrimoniam vidẽs nihil posse ꝓficere, eosq; obduratos cernens, & prorsus definitos in mortẽ Christi, ex sceleris enormitate miser ille in desperationem corruit: proiectisq; cũ indignatione magna argenteis in templo (eo ꝙ nollet mori possessor iniqui pretii) abiit, i & laqueo sibi extorsit animã: quod in magistro infœliciter cœperat latrocinium, infœlicius cõplens in semetipso. k Principes autẽ sacerdotũ, accepta pecunia illa, dixerunt adinuicẽ: l Non licet vltra pecuniã istã mittere in arcã sanctam, vbi dona seruantur quæ voluntariè Deo & templo offeruntur: m quoniã pretiũ est sanguinis, quoniã numerata est ꝓditori pro traditione hoĩs ad mortem: vnde quodã modo prophanata atque polluta videtur, vt iam non videatur dignũ mittere eã in sacram arcã aut gazophylatium sanctũ. n Consulentes ergo pariter, hoc decreuerunt, vt ex argento illo emerent agrũ quẽdam figuli (sic dictum, vel à domino antiquo, vel à conditione luti quod ex agro illo fodiebatur) ad eũ vsum, vt in illo sepelirentur peregrini, sepulturę proprium locum non habẽtes. o Propter quod, ab eo tempore ager ille appellatus est voce Syriaca, Acheldemach, quod interpretatus, ager sanguinis, qui videlicet ex sanguinis pretio fuit cõparatus: p quã appellationẽ, vsq; ad tẽpus istud descriptionis Euangelii huius, locus ille obtinuit. q Sicq; adimpletũ est, quod multo ante prædictum fuerat per Prophetam, ita dicentẽ: r Et acceperũt primates Iudęorũ triginta argenteos, s pretium illius quod pro Christo appretiato & ęstimato persolutum fuerat: t quẽ ipsi pretio ęstimatum, emerunt à filiis Israel (id est à Iuda proditore, vno ex gente Israelitica) & expenderunt illos in emptionem agri figuli, u iuxta quod mihi Prophetę dominus reuelauit. His obiter ita de ꝓditoris obitu interiectis, passionẽ saluatoris nunc pleno cursu prosequatur oratio. x Iesus itaq; per principes sacerdotum, co

a & interrogauit eum præſes, dicẽs: b Tu es rex Iudæorum?

c Dicit illi Ieſus: Tu dicis. d Et cũ accuſaretur à principibus ſacerdotum et ſenioribus, nihil reſpondit.

e Tũc dicit illi Pilat⁹: f Nõ audis quãta aduerſum te dicunt teſtimonia? g Et nõ reſpõdit ei ad ullũ uerbũ,

h ita ut miraretur præſes uehementer.

i Per diẽ autẽ ſolẽnẽ cõſueuerat præſes populo dimittere unũ uinctum, quem uoluiſſent.

k Habebat aũt tunc uinctum inſignem, qui dicebatur Barrabas.

l Cõgregatis ergo illis, dixit Pilatus:

m Quẽ uultis dimittã uobis: Barrabam,

n an Ieſum qui dicitur Chriſtus?

o Sciebat enĩ, ꝙ ꝑ ĩuidiam tradidiſſent eum.

p Sedẽte autem illo ꝓ tribunali, miſit ad eum uxor eius, dicens:

q Nihil tibi & iuſto illi.

r Multa enim paſſa ſum hodie per uiſum, propter eum.

ram Pilato præſide vinctus, tanquã mortis reus ſiſtitur, vt per eius authoritatem lata in Iudæorum concilio aduerſus eum mortis ſentẽtia in executionem producatur. a Nolens autem Pilatus ante auditum reum, & cognitam cauſam proferre ſententiam, Chriſtũ interrogat, dicens: b Túne rex es Iudæorum? vt iſti tui accuſatores iactaſſe te clamitant? c Cui pius Ieſus cũ multa modeſtia ita reſpondit: Tu dixiſti, regem me eſſe Iudęorum: ſic res habet vt propoſuiſti interrogans, verè rex Iudæorum ſum ego. Ita quidem iudici amore iuſtitię & cauſa noſcendæ veritatis interroganti reſpõdit: d Accuſatorib⁹ autẽ ſuis principibus ſacerdotũ atq; ſenioribus populi ſine ratione & ꝓbatione multa aduerſum ſe inclamãtibus, non eſt dignatus reſpondere, eo ꝙ friuola eſſent, aut manifeſta habentia falſitatem, nullaq́; ſufficienti probatione firmata, propter quod reſpõſione digna non erant. e Qua de re admirans Pilatus, vt adverba illum perduceret, cauſa noſcendæ veritatis, ſic illum alloquutus eſt, dicẽs: f Audíſne quàm multa iſti accuſatores tui aduerſum te proponant? Vides, in quàm multis & quàm acriter te accuſent, quàmq́; in te vno ore oẽs iſti inclament validè. Quid igitur taces? Quare non teipſum aduerſus illorum accuſationes defendis?

g Sed dominus Ieſus ſciens nihil opus eſſe reſponſione ad eiuſmodi friuola & vana, quæ neq; iudicis animum quicquã mouebant, eo ꝙ rationem & ꝓbationem dictis aduertebat abeſſe, ſolisq́; clamoribus illos omnia agere, non reſpondit pręſidi, donec ita interrogaret, ne verbulum quidem: propterea ꝙ non ſerio tunc loqueretur Pilatus, quaſi reſponſionem verè exiſtimans neceſſariam, ſed ſimulatè tantum, videlicet magnificare ſe ſimulans accuſationes actorum, vt reum vel terrore ad verba induceret. h Ex qua Chriſti tã conſtanti & nihilominus placida taciturnitate, in magnã admirationem ductus eſt præſes. Poſt multa autem verba vltro citroque habita, inter præſidem quærentem abſoluere eum, quem innocentem & ex inuidia traditum aduertebat, & ex aduerſo accuſatores, qui improbis clamorib⁹ non ceſſabant ad mortem eum depoſcere, tandem conſilium incidit animo Pilati, quomodo illum poſſet de manibus accuſatorum eruere. i Siquidem conſuetudo Iudæis erat, vt in ſolennitate paſchali per annos ſingulos præſes vnum aliquem ex vinctis qui mortem erant commeriti, dimitteret liberum, ad ipſorum poſtulationem, quemcũque ſcilicet ipſi poſtulaſſent: quod in memoriam illis permittebatur diuini beneficii, quo in nocte illa paſchę in AEgypto, percuſſis AEgyptiis, ipſi euaſerunt ſalui, deque captiuitate ferrea in libertatem tum fuerunt educti. k Erat autem tunc temporis vinctus quidam malitia inſignis, & præ improbitate ſua bonis omnibus exoſus, cui nomen erat Barrabas. Hunc cogitauit Pilatus cum Chriſto conferre, & ex duobus his alterum proponere eligendum: ſperans quòd Ieſum, aduerſus quem nihil morte dignum adhuc probatum fuerat, alteri illi cuius malitia cõſtabat omnibus, eſſent præelecturi. l Conuocatis itaque ad ſe Iudæis, & tota illa turba ad ſe congregata, propoſuit illis conſilium cordis ſui, dicens: Paſchalis iam adeſt feſtiuitas, neceſſe eſt mihi, iuxta veterem veſtram cõſuetudinem, vinctum aliquem pro veſtra poſtulatione dimittere liberum. m Nunc itaque duos vobis propono, quorum alterum vt eligatis volo: Barrabam ſcilicet illum latronem, quem noſtis omnes morte dignum, vtpote qui contra reipublicæ bonum machinatus ſit in ciuitate regia ſeditionem, n aut Ieſum hunc qui modo pręſentatur, & de quo adhuc quæſtio agitur, qui à pleriſque Meſſias æſtimatur & dicitur, aduerſus quem nihil adhuc morte dignum eſt comprobatum. o Quærebat autem Pilatus hoc conſilio ſic prudenter Chriſtum de manibus accuſatorum eripere, eo quòd aduertiſſet, iniuſtè eum accuſari, neque niſi inuidia moueri Iudęorum primates ad eius mortem procurãdam: propter quod totis viribus ad liberandum eum quem innocentem credebat præſes (vt & ex officio tenebatur) agebat. p Ad hoc verò acceſſit, & aliud quod grauiter præſidis animum deterrebat, ne aduerſus Chriſtum quicquam ageret. Siquidem ipſo pro tribunali in morem iudicis ſedente, miſit ad eum vxor ſua nuncium, qui hæc illi ex ipſius nomine diceret: q Nihil rei ſiue negotii tibi ſit cum homine illo iuſto & innocente, qui tibi adductus eſt iudicandus: caue ne aduerſus illum quicquã agas aut tentes innocentem. r Multa enim paſſa ſum hodie in ſomnis, & territamenta magna per viſum mihi oſtenſa ſunt,

a Principes autem sacerdotũ & seniores persuaserunt populo, ut peterent Barrabam, Iesum uerò perderent.

b Respondens autem præses, ait illis: Quem uultis uobis de duobus dimitti?

c At illi dixerũt, Barrabam.

d Dicit illis Pilatus,

e Quid igitur faciam de Iesu, qui dicitur Christus?

f Dicunt omnes, Crucifigatur.

g Ait illis præses,

h Quid enim mali fecit?

i At illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur.

k Videns autem Pilatus, quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret,

l accepta aqua lauit manus coram populo, dicẽs:

m Innocens ego sum à sanguine iusti huius.

n Vos uideritis.

quæ omnia ad ipsius inducebant liberationem: vt non dubitem, pessimè nobis futurum, si aduersus hunc innocentem quicquam tentaueris. Proinde ab illo te quantocyus absolue, eumque dimitte liberum, ne manus tuas in eo commacules, & super omnem domum tuam inducas inexpiabile malum. a Statim verò vbi audissent principes Iudæorum verba præsidis, quibus Christum conabatur à morte eximere per collationem cum Barraba, metuentes ne populus innocentem Christum præeligeret Barrabæ latroni, cœperũt magna celeritate per turbam huc atque illuc discurrere, ac multa efficacia & authoritate populis suadere, vt Barrabam peterent sibi dimitti, Christum verò ad mortem postularent. b Iterum ergo Pilatus Iudæos interrogauit, dicens: Vtrum duorum illorum quos iamiam proposui vobis, dimitti pro consuetudine vestra postulatis? Barrabam homicidam & seditiosum, an Iesum innocentem, in quo nullam mortis causam inuenio? c Seductus principum malo consilio populus omnis, respondit: Dimitti nobis petimus Barrabam. d Quod populi responsum vehementer admirãs præses (non enim existimauerat tam peruerso corde fore homines illos qui se Dei cultores iactabant, vt manifestarium homicidam homini innocenti præeligerent) iterum obiecit illis: e Quare non potius Iesum hunc postulatis, qui Messias vester à plerisque sanioris iudicii existimatur & dicitur? Præstaret ne illum in vita seruare, de quo tanta est apud plurimos ex vestris existimatio? Quid igitur de eo vultis fieri? f Statim clamorosis vocibus responsum insanum proferunt rabidi canes, dicentes: Malè pereat Iesus, & cruci affixus moriatur in patibulo. g Præses indignissimè ferens hanc Iudæorum duram ceruicem & irrationabilem pertinaciam, cum indignatione illos alloquutus est, dicens: h Ecquid mali fecit homo iste, propter quod cruci debeat affigi, aut vel alio quocunque mortis genere plecti? Vos hactenus nihil aduersus illum efficax, imò neque probabile attulistis, quod morte dignum debeat iudicari. An hoc exigitis à me qui sum minister iustitiæ, vt vestro seruiam affectui: vt sine causa hominem innocentem, pro vestro tantũ voto, in crucem adigam, præcipuè virum talem & tantum, cuius fama per vniuersam terram Iudææ & omnia in circuitu loca cum honore peruenit? i At illi videntes Pilatum totis viribus conari, vt Christum absolueret, concitato amplius populo, iunctis vocibus cœperunt vociferari, & clamores in cælum tollere, tanquam rabidi canes sine ratione latrantes, neque aliud clamantes, nisi: Affigatur cruci homo iste, affigatur cruci: videlicet vt clamorum importunitate & improbitate extorquerent, quod neque per rationem euincere, neque per authoritatem obtinere potuerant. k Tandem Pilatus post longam verborum pugnam, post multa pro Christi dimissione excogitata & acta, videns quòd Iudæos nullis rationibus, nullis responsis, quantumuis rationabilibus, posset placare, sed continuò amplius insanirent & tumultuarentur, perpendens illos pro suæ duræ ceruicis pertinacia, non cessaturos, donec propositũ, siue per fas siue per nefas, ad effectum perducerent, perterritus quoque illorum minis & clamoribus, succubuit iniustitię, & fractus animo, quò hactenus boni iudicis munus egerat, pro innocentis liberatione fortiter depugnans, consensit petitioni iniustè accusantium.

l Prius tamen quàm eorum petitioni satisfaceret, aperto testimonio & signi & verbi declarare voluit Christi perfectã innocentiam. Accepta nanque de manu ministri fundentis aqua, manus suas omnibus videntibus abluit, dixitque eis: m Hoc signo ablutionis manuum mearum palàm ego testor hominis huius quem vos ad mortem deposcitis, innocentiam: & hoc apertè profiteor, non ex animo meo, neque secundum rectum iustitię dictamen, hunc me posse ad mortem damnare, quem ego iustum & innocentem comperi & confiteor: neque ego condemnationis huius quam à me poscitis culpam, volo in me suscipere, sed culpam omnem ego in vos reiicio qui vestra improbitate me cogitis ad proferendum contra iustitiam & conscientiam iniquum iudicium. n Ego quod in me erat effeci, vt de manibus vestris innocentem eriperem. Vos posteaquam me coegistis ad iniquum iudicium, culpam & reatum om

a Et respondens uniuersus populus, dixit:
b Sanguis eius super nos, et sup filios nostros.

nem meritò portare debebitis. Vestrum agitur negotium, vos quid agatis, videritis. a Videntes autem Iudæi eousque se promouisse clamoribus, vt ad extremum ferè punctũ causa deuenisset, essetq; iamiam ferenda sententia: vt animum adderent timido præsidi, celeriusque perficeretur negotiũ, omnes vna voce clamabant: b Nos totum hoc negotium vltro & libenter in nos suscipimus, omnẽ culpam (si quæ est) in nos transferimus, nobis totum volumus imputari: nos pro eo quod egeris respondere parati sumus, atque etiam (si quam fortè vltionem existimas propter ei⁹ necem in te ac domũ tuam, vel à Dei iudicio, vel à Cęsaris ita posse venire) nos te securũ facimus, totumque pondus illud, iam nunc in nos transferimus, atque in filios & posteros nostros, vt pœnas demus nos & filii nostri pro nece eius, si quæ vel à Deo vel à Cæsare exigetur vltio. Sic impii isti homicidæ & parricidæ, suo iudicio semetipsos condemnantes, vltioni sempiternæ se subiiciunt: & non se tantum, sed posteritatem quoque vniuersam, vnà secum sub maledictionem pertrahunt.

c Tũc dimisit illis Barrabam,
d Iesum autẽ flagellatũ tradidit eis, ut crucifigeretur.
e Tũc milites præsidis, suscipiẽtes Iesũ in prætorio, cõgregauerunt ad eũ uniuersam cohortem:
f & exuentes eum, chlamidem coccineam circundederunt ei.
g Et plectentes coronã de spinis,
h posuerũt sup caput ei⁹
i & arundinem in dextera eius:
k & genu flexo ante eũ illudebant ei, dicentes:
l Aue rex Iudæorum,
m & expuentes in eum,
n acceperũt arundinem, & pcutiebãt caput eius.
o Et postquam illuserũt ei, exuerunt eũ chlamidẽ,
p & induerunt eum uestimentis eius: & duxerunt eum, ut crucifigerent.
q Exeuntes autem, inuenerũt hominẽ Cyrenæũ, nomine Simonem.
r Hunc angariauerunt, ut tolleret crucem eius.

c Pilatus cautione hac à Iudæis accepta benè securum se existimans, petitioni eorum satisfecit. Barrabam pro consuetudine diei festi dimittens liberum, d Christum verò (quem paulò antè flagellari iusserat, ad satisfaciendum Iudæis, sperans ita illos cessaturos à clamoribus) cruci adiudicans: tradens eum illis, vt iuxta suum desiderium de eo agerent: id est, vt cruci affigeretur sicut poposcerant.

e Tunc milites præsidis, ad quos spectabat exequutio decretorum eius, suscipientes Iesum in domo prætoria, congregauerunt ad eum illudendum totam cohortem militum: vt tanto probrosior atque grauior esset illusio, quãto plures adessent spectatores simul & illusores. f Illic exuentes Christum vestimenta propria, circundederũt ei chlamidem coccineam, siue purpuream vestem quandã, detritam & reiectitiam, quam alicubi fortè inuenerant, vt quasi regio cultu ornarent eum qui se regem & Mesiã dixerat. Nam purpura regibus conuenit. g Insuper, quia reges decet coronam gestare, manibusque sceptrum tenere, ad eiusdem reprętentationis ꝓpositum, coronam de acutis spinis contexentes, h imposuerunt crudelitate magna atque vt impresserũt beato eius capiti: vt hoc pacto à vertice capitis ad calcem vsque pedis, non relinqueretur in eo sanitas. i Baculum quoque arundineum, quasi pro sceptro regali, in manibus illi dederunt. k Ac deinde flectentes ante eum genua, vt solet regibus fieri, ita eum irridebant, in simulatione dicẽtes: l Salue rex Iudæorum. Nunc manifestè cernitur, cuiusmodi rex tu sis, qui te Israelis regem & Mesiam esse iactasti. Hanc videlicet illusionis miseriã tuæ præsumptionis superbia promeruit.

m Neque hoc illorum insatiabili petulantiæ satis videbatur, verum insuper sordida oris excrementa sputaque fœtentia in faciem eius benedictam, iaciebant: n ac subinde de manibus eius accipientes arundineum baculum, caput sacrum grauibus ictibus feriebant, vt spinæ caput pungerent, capitique infixæ vehementius de capitis venis educerent sanguinem. Sic angelorũ dominus, verè rex regum & dominus dominantium, in cuius manu sceptrũ est, & imperium omnium finium terræ, cui debet in veritate flecti omne genu, ab improbis hominibus sordida fęce terrę, simulatione nequam illuditur & affligitur. o Consummata verò ad hunc modum illusione, ad exequẽdam deinde latam in Christum mortis sententiã properantes ministri, chlamidem illam purpuream qua eum ad irrisionem circundederant, non sine vi & dolore ab eo auferũt, p ac propriis vestimentis indutum (vt ab omnibus ipse facilius agnosceretur) educunt de domo prætoria, ad locum supplicii, qui Caluariæ dicitur, vt illic eum cruci iuxta præsidis sententiã affigerẽt. q Cũ autem eum ad supplicium ita educerent, obuiam illis factus est homo quidem gentilis à Cyrene, cui nomen erat Simon, qui fortè fortuna de villa sua redibat in ciuitatem. r Hunc in via repertum, vt coegerunt, Christi crucem post ipsum portare: eo quòd nõ sufficeret ipse, propter exhaustum corporis vigorem, ad locum vsque supplicii tanti ponderis lignum baiulare, quod tamen ab initio cum eum educerent humeris eius imposuerant, atque ipse aliquousque gestauerat, quoadusque videlicet suppetebant corporis vires.

a Et uenerunt in locum q dicitur Golgota, quod est, caluariæ locus.
b Et dederũt ei uinũ bibere cum felle mixtum.
c Et cum gustasset noluit bibere.

d Postquam autem crucifixerunt eum,
e diuiserunt uestimenta eius, sortem mittentes.

f Vt impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem:
g Diuiserunt sibi uestimenta mea,
h & super uestem meã, miserunt sortem.
i Et sedentes seruabant eum.
k Et imposuerũt super caput eius causam ipsius scriptam,
l Hic est Iesus rex Iudæorum.
m Tũc crucifixi sunt cũ eo duo latrones, unus à dexteris, & unus à sinistris.

n Prætereuntes autẽ blasphemabãt eum, mouẽtes capita sua, & dicentes:
o Vah qui destruis templum Dei, & in triduo illud reædificas,
p salua temetipsum:
q si filius Dei es, descende de cruce.
r Similiter & principes

a Peruentum est tandem ad locũ publici supplicii, qui Hebraico vocabulo appellatur Golgota, quod interpretatũ valet, loc⁹ caluariæ siue cranii: nimirũ à caluariis siue craniis aliisq; ossib⁹ & spinis mortuorum cadauerũ, tũ ab hominibus, tũ ab aliis bestiis, quę illic abũdabant: vt solet videri in locis consimilibus, in quibus exequutio fit ciuilis iustitiæ. b Quo cum peruenisset innocens Iesus, propinata est ei ab amara illa hominum fęce amaritudo fellea, nempe vinũ cum felle commixtũ: cum aliàs dãnatis solitum fuerit vinum merũ propinari, ad ipsorum consolationẽ, deiectorumq; animorũ cõfortationem. c Quod vinum felli commixtum admonuit quidẽ ori suo dominus, vt gustaret, quanquam fraudis & amaritudinis non ignarus: propter consuetudinem non improbandam Iudæorum, & propter adimpletionem scripturarum id prædicentium. Verũ postquam gustasset, noluit bibere, quoniam non vltra volebat ipse affligere cor suum infirmum, & amaritudine alioqui satis superque plenum, nec minus ratione eius quod signabatur mysterii. d Postquam autem in loco isto supplicii Christum vestimentis nudatum vique magna crudeliter distentum, perfosis diro vulnere manibus ac pedibus, crucis ligno affixissent ministri præsidis, cõpleta domini sui sententia, e iuxta tortorum mortem, ad spolia sunt conuersi: diuiseruntque sibi Christi vestimenta, & super eis sortem miserunt: superius quidem vestimentum in quatuor partes diuidẽtes, vt esset vnicuique quatuor militum crucifigentium pars vna: super tunicam verò inconsutilem indiuisam, sortem mittentes, quis eam sibi sumeret. f Atque ita adimpleta est Prophetia illa quã prædixit spiritus sanctus per os Dauid, in persona Christi ita loquẽtis: g Diuiserunt sibi milites crucifixores vestimenta mea, facientes quatuor partes, vnicuique militi partem: h & super vestem meam, super tunicã inconsutilem miserunt sortem, quis eam in portionem suam acciperet, nolentes eam scindere, eo quòd esset inconsutilis. Vsqueadeo etiam ad nouissimum iota aut apicem minimum sunt in Christi passione impleta omnia, quæ per Prophetas prædicta fuerant. i Pendente autem in cruce domino, milites illi sedentes iuxta crucem in loco commodo, obseruabãt eum, donec exhalaret animam, ne fortè priusquam expiraret, de cruce illum deponere quisquam tentaret. k Curauit quoque Pilatus titulum poni super caput Christi pendentis, quo causa indicaretur crucifixionis eius, iuxta Romanorum consuetudinem: qui in testimonium iusti iudicii, titulum mortis causam exprimentem, super reum solent constituere. l Tituli autem huius talis erat tenor, Hic est Iesus, rex Iudæorum. Quo titulo hoc voluit indicare Pilatus, non pro alia causa illum fuisse cruci affixum, nisi quòd regem se esse dixisset Iudæorum. m Quo verò esset confusibilior Christi damnatio & mors ignominia plenior, curatum est inimicorum malitia, vt simul cum illo eodem genere supplicii plecterentur alii duo scelerati: inter quos medius ipse, tanquam dux latronum, aut sceleratorum princeps, suspensus est, altero ad dexteram, altero ad sinistram eius in cruce appenso: vt vel sic persuaderetur vulgo, omnibusque spectaculum illud visuris, non minus imò amplius mortem esse commeritum Christum, quàm alios illos duos sceleratos latrones.

n Cum autem in tanta afflictionis angustia penderet innocens ille agnus Dei, super tantum crudelium vulnerum dolorem adiiciebant improbi illi homines amara conuitia. Prætereuntes nanque iuxta crucem plerique de populo Iudæorum, capita sua more irridẽtium & subsannantium super eũ commouentes, dicebãt: o Ecce miserum illum & execrandum hominem qui præsumptione nimia dixit se posse templum Dei destruere atque intra triduum reædificare, cũ modo seipsum nõ posit à morte saluũ facere. p Quod si dissolutam tantam templi molem intra tam breue spatium potuisset reparare, posset certè nunc à morte seipsum saluum facere.

q Dixit quoque se esse Dei filium, & à Deo patre missum in mundum. Quod si ita est, descendat nũc de patibulo cui affixus hæret, excutiat clauos virtute diuinitatis, & credem⁹ verum esse quod iactauit. Si non posit, vt certè non potest, scimus illa omnia fuisse impudentissima superbi impostoris mendatia. r Neq; solum in

ſacerdotum illudētes cū Scribis & ſenioribus, dicebant:

a Alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere.

b Si rex Iſrael eſt, deſcendat nunc de cruce, & credimus ei.

c Confidit in Deo, liberet nūc eū ſi uult. Dixit enim, quia filius Dei ſū.

d Idipſum autem & latrones qui crucifixi erāt cū eo, improperabant ei.

e A ſexta autem hora tenebræ factæ ſunt ſuper uniuerſam terram uſque ad horam nonam.

f Et circa horam nonā, clamauit Ieſus uoce magna, dicens:

g Eli Eli, lama azabtani? hoc eſt, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquiſti me?

h Quidam aūt illic ſtantes & audientes, dicebāt:

i Eliam uocat iſte.

k Et continuò currens unus ex eis, acceptā ſpongiam impleuit aceto, & impoſuit arundini, & dabat ei bibere.

l Cæteri uerò dicebant, Sine uideamus an ueniat Elias liberans eum.

m Ieſus aūt iterum clamans uoce magna emiſit ſpūm. n Et ecce uelū tēpli ſciſſum eſt in duas pᵗes à ſummo uſq; deorſū.

huius illuſionis culpa rei extiterunt ſimplices de vulgo, verumetiā principes ſacerdotum cum ſcribis ac ſenioribus, qui merito cordatiores eſſe debuerant, atque etiam vulgus ab eiuſmodi in miſerum procaci inſultatione compeſcere, vna cum aliis probra in eum iacientes, dicebant: a Alios iſte complures iactatur curaſſe à miſeriis ſuis, cæcis viſum, ſurdis auditum, claudis greſſum reſtituendo, leproſos mundando, atque (vt fama fert) etiam mortuos ſuſcitādo. Nunc verò, ſeipſum non poteſt à morte ſaluum facere, neq; de paſſionibus iſtis liberare. Vnde certò colligitur, priora quoque illa mirabilia per illū non verè, aut certè non ex virtute diuina fuiſſe patrata. Si enim verè alios potuiſſet à morte ad vitam ſuſcitare, etiā nunc multò facilius ſeipſum poſſet à morte ſeruare. b Si rex Iſrael ipſe eſt, qualem ſe iactauit, verus Meſsias à Deo miſſus, oſtendat modo & comprobet veritatem, clauos excutiendo de manibus, ac de cruce deſcendēdo: & credemus vera eſſe quæ dixit, alioqui nunquā credituri. c Ecce qui ſemper gloriabatur in Deo, patrem ſe dicens habere Deum, & illum ſibi ſemper adeſſe, neque ab eo vnquā derelinqui, quomodo nunc à Deo relinquitur in tāta miſeria: quod argumentum eſt, non eſſe Deum cum eo, nec illi in eo eſſe beneplacitum, neque in nomine Dei quæ egit egiſſe. Si enim in nomine domini patraſſet opera ſua, defenderet illum vtique Deus, & non in tanta deſereret anguſtia. d Ad hunc etiam modum, latronū qui cum eo pendebant alter in Chriſtum iaciebat ſcommata, dicens: Si verè es filius Dei, ſaluum fac temetipſum & nos. Verum iſtis ita de terra Chriſtum irridentibus, pater cæleſtis nō oblitus dilecti pueri ſui, deſuper eum admirādo ſigno clarificauit. e Eius nanque voluntate, per trium horarum ſpatium, quibus in cruce viuens filius eius pendebat, nempe ab hora ſexta diei vſq; ad nonam, factæ ſunt tenebræ denſæ & horribiles ſuper vniuerſam terram, ſole lætos radios ſuos continente, velut prę compaſsione creatoris ſui, qui in tāta ignominia & afflictione nudus pendebat in ligno, eoſque à terra abſcondente & retrahente, præ horrore facinoris quod gerebatur in ea. f Circiter nonam autem horam cum in maxima iam penderet anguſtia Chriſtus dominus, mortiq; fieret proximus, magna voce ad patrem clamauit, dicēs: g Eli Eli lama azabtani? Quod in Latinā linguam tranſlatū, valet: Deus meus Deus meus, vt quid dereliquiſti me? principium videlicet Pſalmi vigeſimi primi, quem Dauid in perſona Chriſti pendentis in cruce pronunciauerat. Vt in hac flebili & querula voce, amariſsimæ ſuæ paſsionis anguſtiam nobis exprimeret, quam, non obſtante ea quæ cum ipſo ſemper & indiuiſibiliter erat diuinitate, ſuſtinebat ſimul vt à patre tanti laboris fructum, generis humani ſalutem requireret: id quod & ſubſequenti voce alia clarius explicauit, cum ad prædictam vocem adiūgeret, Sitio. h Quidam autem aſtantium, audita voce illa, Eli Eli, dicebant ad inuicem: i Audite, Eliam inuocat maleficus iſte, vt eum deponat de cruce. Videamus, num illi Elias ſit allaturus auxiliū. Dicebant autem hoc, vel quia verbum Chriſti non rectè intellexiſſent, vel quia ſic eis in verbo rectè intellecto petulanter ludere collibuit. k Ac paulopoſt, pronunciato à Chriſto verbo altero, Sitio, currens vnus ex miniſtris, ex verbo illo occaſionem ſumens, ſpongiam accepit, eamque in aceto intinctam impoſuit arundini longę: quam vſque ad os pendentis porrigens, ſic illi verè pluſquam melleo fonti, propinat aceti acrimoniam. l Alii autem ſiſtentes in verbo illo, Eli Eli, dicebant illudentes, Sine expecta paululum, videamus, num venturus ſit Elias quem inuocat, ad liberandum eū. m Dominus autem Ieſus, omnibus iam in ſe conſummatis quæ pater ipſum pati voluit, & quę per Prophetas de eius paſsione fuerāt prędicta, iterum exclamans voce magna, dicenſque: Pater, in manus tuas commendo ſpiritum meū, poteſtatiuè à ſemetipſo ex patris voluntate animam poſuit, eſtque ipſa ad tempus diſpenſatoriè à carne ſeparata. n Statimque moriente domino, velum illud quod in tēplo diuidebat inter ſancta & ſanctaſanctorum, ſciſſum eſt per medium à ſummo vſque deorſum, ita vt quæ prius intra ſanctaſanctorum latebant abſcondita, iam reuelata paterent. Vt ſenſibili hoc ſigno innoteſceret, per Chriſti mortem cuncta legalium cæremonia-

a & terra mota est, & petræ scissæ sunt, b et monumẽta apta sũt: c & multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt. d Et exeũtes de monumẽtis, post resurrectionem eius uenerunt in sanctam ciuitatem, e & apparuerũt multis. f Cẽturio autẽ & q cum eo erãt custodiẽtes Iesũ, g uiso terræmotu & his quæ fiebant, timuerunt ualde dicentes: h Verè filius Dei erat iste. i Erant autem ibi mulieres multæ à longè, k quæ sequutæ erant Iesum à Galilæa. l Inter quas erat Maria Magdalenæ, m & Maria Iacobi et Ioseph mater, n et mater filiorũ Zebedæi. o Cũ autẽ sero factũ esset, uenit quidam hõ diues ab Arimathia, nomine Ioseph, p qui & ipse discipul⁹ erat Iesu, q hic accessit ad Pilatũ, et petijt corpus Iesu. r Tũc Pilatus iussit reddi corpus. s Et accepto corpore, Ioseph ĩuoluit illud in sindone munda, t & posuit illud ĩ monumẽto suo nouo quod exciderat ĩ petra. u Et aduoluit saxũ magnũ ad ostiũ monumenti, & abijt. x Erat autẽ ibi, Maria

rum inuolucra esse manifestanda, & plana veritate ante omnium oculos palàm exhibenda. a Inanimes quoque creaturæ, quasi cõpatientes creatori suo & sceleris patrati exhorrentes magnitudinẽ, nouo modo immutatę sunt, & velut cõturbatæ. Terra quippe horribiliter mota est, atque etiam petræ durisimæ vltrò scissæ sunt. b Item & mortuorum sepulchra cum terræmotu & petrarum scisione aperta sunt. c Nec solum monumenta aperta, sed & corpora multa sanctorum olim vita defunctorum atque in monumentis conditorum, surrexerunt de monumẽtis. d Deque sepulchris iam tum apertis in Christi morte, postmodum resurgentes die tertia, post ipsam Christi resurrectionem, venerunt in resumptis corporibus ad ciuitatem sanctam Hierusalem, e seque in testimonium veræ resurrectionis multis ostenderunt visendos: vt dubium esse non debeat vllum, quin verè ad vitam resurrexerint. f Porrò Centurio ille qui militibus præerat ad exequutionem sententiæ à Pilato misis, vnà cum iis qui cum eo erant, Iesum in cruce pendẽtem donec moreretur obseruantes, g visis signis illis tam patentibus, terribili videlicet illo terræmotu, petrarum scisione, & inaudita eiusmodi solis obscuratione, compuncti sunt corde vehemẽter, & magna erga Christum reuerẽtia affecti, super patrati sceleris indignitate dolentes, & innocenti tam crudelia passo compatientes, dixerunt: h Profectò non apparet hic homo mortis fuisse reus, sed iustus omnino & innocens, imò Dei filius sit necesse est, quem Deus tam potẽtibus atque patentibus signis in pasione clarificat: quique sic etiam in vltimo vitæ articulo, patrem Deum tam fidenter inuocauit, suamque illi animam tanta fiducia commendauit.

i Interim verò dum hæc agerentur, aderant iuxta pasionis locũ mulieres nonnullæ horum omnium spectatrices & testes, aliquantulum elongatæ, & velut ex opposito stantes, quò commodius spectarent omnia: k quæ dominum Iesum magno deuotionis affectu, solitę comitari docentem, vnà cum ipso ascenderant à Galilæa ad Iudæam, quæ de suis facultatibus illi ac discipulis solebant necessaria suppeditare. l Inter has erat Maria dicta Magdalenæ, soror Lazari, m & altera eodem nomine dicta Maria, mater Iacobi minoris & Ioseph, n & cum his Salome mater Ioannis & Iacobi maioris, filiorum Zebedæi: quæ mulieres illic aderant cum Maria matre Iesu, filio compatientes, & matrem, vt poterant, afflictisimam consolantes. o Cum autem ad vesperam iam dies declinaret, venit homo quidam diues & inclytus, nobilis decurio, vir consularis dignitatis, ab Arimathia ciuitate, cui nomen erat Ioseph, p qui Iesum frequenter docentem audierat, & bonum erga illum grati discipuli gerebat affectum, tanquam erga eum à quo nil nisi meram audisset veritatem. q Hic, audito aut forte viso crudeli facinore, in innocentem designato, nihil reueritus Iudæorũ inuidiam, accesit confidenter vt homo nobilis ad Pilatum pręsidem, petens ab eo sibi donari corpus defuncti, vt illud pro suo libito posset absque cuiuscunque contradictione de cruce deponere, ac sepulturæ tradere. r Pilatus nolens viro nobili rem satis modicã denegare, simul & pietate aliqua erga innocentẽ occisum permotus, annuit illius postulationi, iusitque sua authoritate corpus deponi, & illius voluntati tradi. s Abscedensque ad locum supplicii Ioseph, corpore de cruce deposito, excepit illud magna cum reuerentia, indignantibus hauddubiè inuidis & improbisimis Iudęis: acceptumque in vlnas suas ipse inuoluit in linteo mundo, cum aromatibus & vnguẽtis, iuxta morem Iudæorum: t sicque inuolutum condidit in sepulchro nouo, quod ipse sibi in suam sepulturam, non longè à loco supplicii, in loco petroso magna diligẽtia excidi aptarique curauerat: sic mortuo præceptori exhibens omnem quam poterat honoris reuerentiã, neque sumptibus parcẽs neque verecũdię.

u Et ne fortè ad ipsum Christi corpus in monumento conditum inimicorum rabies posset facilem habere accessum, saxũ prægrande aduoluit ad monumenti ostium. Hisq; ita fideliter peractis, abscesit: tum quòd vltra nihil se præstare posse videbat in obsequium magistri: tum quòd iam nox aduentaret, discessumque suaderet ad propria. x Aderant autem illic Maria Magdalenæ, & altera

Magdalenæ, & altera Maria, sedentes cōtra sepulchrū. a Altera autē die, quæ est post parasceuen, conuenerunt principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum dicentes: b Domine, recordati sumus, qa seductor ille dixit adhuc uiuēs, post tres dies resurgā. Iube ergo custodiri sepulchrū, usq; in diē tertiū: c ne forte ueniāt discipuli eiꝰ, et furētur eū, et dicāt plebi: surrexit a mortuis: d & erit nouissimꝰ error peior priore. e Ait illis Pilatꝰ, Habetis custodiam, f ite et custodite sicut scitis. g Illi autē abeuntes munierunt sepulchrum signantes lapidem cum custodibus.

h Vespere aūt sabbathi, quæ lucescit in prima sabbathi, uenit,

i Maria Magdalenæ, k & altera Maria, uidere sepulchrum. l Et ecce terræmotus factus est magnus. m Angelus enim domini descendit de cælo: n & accedens, o reuoluit lapidē, & sedebat sup eū. p Erat autē aspectus eius sicut fulgur, q & uestimentum eius sicut nix.

r Præ timore aūt eius, exterriti sunt custodes, & facti sunt uelut mortui.

illa eiusdem nominis, mater Iacobi: quæ ex opposito sepulchri residebant, sepulturam & sepulturæ modum, atq; ipsum sepulchri claustrum, piè diligenterque considerantes. a Postridiè verò eius diei quo mortuꝰ est dominus Iesus: id est, in die sabbathi quę parasceuen siue sextam feriam proximè sequitur, principes sacerdotum & Pharisæi, quemadmodum Christo ante mortem vnanimiter aduersati, ita & post mortem in eius persequutione concordes, accesserunt ad Pilatum, dicētes: b Domine præses, in mētem nobis venit, quòd populorum subuersor iste heri tuā sententia crucifixus, dum adhuc viueret, iactare solitus sit, post tres dies se resurrecturum ex mortuis, atque ad vitam iterum rediturum. Quod nos quidem vt ita impleatur, minimè formidamus. Verun tamen propter fraudem & dolum discipulorum ac sectatorum eius, hoc à te postulamus, ad plenam tuæ sententiæ exequutionē, vt tua authoritate præcipias sepulchrum, in quo ex tua permissione conditus iacet, diligenter obseruari, donec tertius à morte dies fuerit transactus. c Alioqui si non adhibeatur custodia, periculum est, ne ipsius discipuli, quos plurimos habet sui admodum studiosos, magistri honorem peruersè zelantes, in tenebris nocte corpus eius furtò auferant & abscondant, persuadeantque populo, eum iuxta quod viuens prædixerat surrexisse ex mortuis.

d Quod si ita eueniret, fieret vtique postremus error qui ex hac falsa persuasione oriretur, lōgè peior priore, quo illum donec viuerent tanta æstimatione populi prosequebantur. e Quorum postulationi Pilatus annuens, dixit: In promptu vobis sunt custodes, quibus pro voto vestro hoc committatur negotii.

f De hac re mihi placet agatis vt vultis. Ite, & diligenter, quantum potestis, sepulchrum fideli munite custodia. g Illi autem mox abeuntes, sollicitè sepulchrū munierunt aduersus fraudem quam metuebant: primum quidem, grāde illud saxum quod ad ostium erat monumenti sigillo obsignantes, vt non posset aperiri monumentum, nisi fracto signaculo: deinde & custodes adhibentes illi negotio sufficientes, qui posset prohibere, si qui fortè ad auferendum mortui corpus manum mittere tentarent.

XXVIII. CAP. ELVCIDATIO.

POstquam verò sabbathi dies transisset, eiúsque vespera iam ad subsequentis diei initiū peruenisset, vt inciperet iam lux aduenire primæ post sabbathum diei, i Maria dicta Magdalenę, k & altera illa Maria mater Iacobi minoris, venerunt summo mane vixdum oriri incipiente sole, vt sepulchrum viserent: & si quo modo ad corpus possent accedere mortui, pręparatis vnguētis ipsum inungeret. l Ipsis verò magnæ pietatis deuotione sic ad sepulchrum pergentibus, ad ostensionem terribilis potentię & maiestatis Christi, qua mortis victor iam tum è corde terrę, vel surgebat, vel surrexerat, factꝰ est subito vehemens terræmotus. m Nimirum angelus domini, patefacturus resurrectionis Christi magnificum mysterium, de cælo aduenit: n ac loco sepulchri in forma visibili & operatione sensibili præsentem se exhibens, o lapidem quo occlusum erat os monumenti amouit, seditque super illum quasi expectans aduentātes pia deuotione mulierculas, vt de resurrectionis veritate eas erudiret. p Erat autem aspectus vultus eius quem assumpserat, admodum terribilis, in modū fulguris choruscātis:

q & vestimentum quo amictus erat, candidissimum atq; splēdidissimum erat, instar niuis: vt ipso quoque externo habitu mōstraretur resurrectionis domini festiuū gaudiū & magnifica gloria, cuius ipse aduenerat nuncius. r Qui verò ex Iudæorū ꝓcuratione sepulchrū obseruabant, angelo in tanta claritate & magnificentia viso, timore magno correpti sunt, atque terrore nimio conturbati: factiq; sunt mortuis similes, sensu priuati & motu, ita vt ad tempus aliquantum, nec membrum vllum mouere possent, neq; verbum vllū proferre. Et hos quidem custodes infideli corde sepulchrum obseruantes, meritò ita exterruit domini angelus.

a Respondens autem angelus, dixit mulieribus: b Nolite timere uos. c Scio enim, quòd Iesum qui crucifixus est, quæritis d Non est hîc. Surrexit enim sicut dixit. e Venite, & uidete locũ, ubi positus erat dominus. f Et cito eũtes, dicite discipulis eius, q̃a surrexit: et ecce præcedet uos ĩ Galilæam: ibi eum uidebitis. g Ecce prædixi uobis. h Et exierunt cito de monumento, cum timore & gaudio magno, currentes nunciare discipulis eius. i Et ecce Iesus occurrit illis, dicẽs: k Auete. Illæ aũt accesserũt, et tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eũ. l Tunc ait illis Iesus: m Nolite timere: n ite, nũtiate fratrib⁹ meis ut eãt in Galilæam, ibi me uidebũt. o Quæ cũ abijssẽt, ecce quidã de custodibus uenerunt in ciuitatem, & nuntiauerunt principibus sacerdotũ oĩa quæ facta fuerãt. p Et cõgregati cũ seniorib⁹, cõsilio accepto, q pecuniã copiosam dederũt militibus, dicẽtes: r Dicite, q̃a discipuli eius nocte uenerũt, et furati sũt eum, nobis dormientibus. s Et si hoc auditũ fuerit à præside, nos suadebimus ei, & securos uos faciem⁹. t At illi accepta pecunia

a Atuero mulieres pia deuotione dominũ inquirẽtes, verbis lenibus & blanda cõsolatione prior ipse affatus est, dicẽs: b Vos quæ non corde incredulo, sed piæ deuotionis affectu huc venistis, vos (inquã) ne metuite ab aspectu claritatis meæ, neque exterreamini vos, vt isti iacent perterrefacti increduli. c Noui enim, ꝙ corde deuoto quæratis Iesum dominum meũ, qui crucifixus fuit in parasceue, atque hoc in sepulchro vobis videntibus conditus. d Ecce verò quem quęritis, iam non adest, neque inuenire hîc illum poteritis. Resuscitato nanq; & resumpto corpore, quod hîc vidistis poni mortuum, resurrexit ipse ad vitam: iuxta quod viuẽs adhuc discipulis non semel prædixerat, tertia die se ex mortuis resurrecturũ. e Et ne vlla vobis de veritate resurrectionis eius supersit hæsitatio, accedite huc propius, & introspicite in locum vbi corpus illius vobis videntibus positum fuerat. Videte locum vacuum, & prorsus mortui cadauer nullum continentem. f Et vos nunc certò cognita huius rei veritate, celerius hinc abeuntes, nunciate discipulis in mœrore latitãtibus lætũ hoc nuntiũ, quod à mortuis surrexerit dominus, quodque in Galilæa se eis sit palã demonstraturus, ipsique eum illic sint visuri in resuscitato corpore, ad veritatem resurrectionis certissimis indiciis comprobaturi. g Ecce functus sum officio meo, annunciaui vobis & prædixi quæ de cælo missus sum nunciare vobis, ac per vos reliquis domini mei discipulis. h Quibus tam blandę consolationis tamque certæ instructionis sermonibus auditis, credentes & obedientes mulierculæ, timore admirationis, & gaudio consolationis plenæ, festinanter de loco sepulchri egressæ: properabant ad discipulos, nunciare eis læta quæ audierant de domino nuntia. i Ipsis verò hoc animo ad ciuitatem properãtibus, ecce in itinere obuium se illis exhibuit dominus Iesus amica eas salutatione, solita benignitate salutans, ac dicens: k Auete. Quæ statim ex ipsa viuæ vocis energia præceptorem agnoscẽtes, fiducialiter ad ipsum ꝓpius accesserunt, pedesque eius nimio deuotionis affectu ad deosculandum apprehendentes, ipsum fide plena, vt Deum & dominum suum, adorauerunt. l Tunc dominus quod ante per angelum suum nunciauerat, ipse iam per se iterum illis mandauit, dicens: m Vos quæ corde fideli me quæritis, nolite timere, neque à mea neque ab angelorum meorũ præsentia, n sed ite ocyus, & nunciate discipulis meis, quos ego vt amicos & fratres habeo charissimos, vt in Galilæam abeant ad locum destinatum: ibi me eis demonstrabo pariter congregatis, certissimisque argumentis veritatem meæ resurrectionis illic cõprobabo. o Interim verò dũ hę abiissent è sepulchro, custodibus sepulchri angelico terrore disparente ad se redeuntibus, vitæque officia recipientibus, quidam illorum venerunt in Hierusalem, & ad principes sacerdotum à quibus ad custodiam sepulchri fuerant constituti, retulerunt ex ordine omnia quæ euenerant: nẽpe de terræmotu, de apparitione angeli, de ipsorũ conturbatione, de monumenti apertione, de corporis absentia. p Quibus plurium fide digna relatione auditis, conturbati non modicum principes sacerdotum vnà cum senioribus, inierunt cõcilium, quid hac in re facto opus esset. q Visumque est illi impietatis cõcilio, hoc esse consiliũ bonum, vt custodes testes veritatis pecunia corrumperent, & clarissimam veritatem impudentissimo mendatio opprimerẽt. Propter quod, custodibus pecuniam dederunt copiosam, dicẽtes eis: r Cauete diligentissimè, ne in vulgus efferatis, aut vel hominum cuiquam post hac verbũ faciatis, de iis quę vidistis. Sed hũc in populo rumorẽ spargite, quòd discipuli illius noctè vobis dormientib⁹ clanculũ corpus de monumẽto abstulerint. s Quòd si præsidem timetis, ne fortè rescişcat ille veritatem, vosque pro falsitatis sparso rumore, & infideliter peracto vobis commisso negotio pœnas luatis, nos causam hanc & culpam in nos vltro suscipimus: si præsidem de hac re quicquam audire contigerit, nos eũ contentum reddemus, nihilque vobis inde eueniet periculi.

t Illi autem perditissimi homines, pecunia corrupti, acquieuerunt malæ suasioni sacerdotum: feceruntque vt ab illis edocti

fecerunt sicut erãt edocti.

a Et diuulgatũ est uerbũ istud apud Iudæos, usque in hodiernum diem.

b Vndecim aũt discipuli abierũt ĩ Galilæã, in mõtẽ ubi cõstituerat illis Iesus.

c Et uidentes eum adorauerunt:

d quidam autem dubitauerunt.

e Et accedens Iesus loquutus est eis, dicens:

f Data est mihi omnis potestas, in cælo & in terra.

g Euntes ergo, docete omnes gentes:

h baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti,

i docentes eos seruare omnia quæcunque mandaui uobis.

k Et ecce ego uobiscum sum omnibus diebus,

l usque ad consummationem sæculi.

fuerant, constanter Christi resurrectionem pernegantes, ipsius autem corpus furto ablatum asserentes. a Estque hoc tam impudens & irrationabile mendatium, tanto studio diuulgatum, tãto quoque consensu & plausu receptum apud Christi gloriæ inuidentissimos Iudæos, vt bona pars illorum non aliud sibi persuaderi possit aut velit. Permanetque vsque in hoc tempus apud illos falsissima ista persuasio, qua etiamnum blãdiuntur sibi, atque in infidelitate sua se corroborant. b Vndecim verò Christi Apostoli, auditis iis quæ per mulieres ex ore domini sibi fuerant nuntiata, profecti sunt ĩ Galilæam, locum à domino designatum, ad montem illum quem eis cõstituerat & designauerat dominus Iesus, vt in eo se ipsis manifestaret. c Et cum illic congregati eum vidissent in resumpto corpore gloriosum, procidentes omni fide & deuotione eum adorauerunt, confitentes eum verè dominum ac Deum suum esse. d Quidam nihilominus ex his qui aderant cum vndecim Apostolis, dubitationis nonnihil passi sunt, ob inauditam rei nouitatem, quæ animum solet ad credendum reddere tardiorem. e Accedens verò propius dominus Iesus ad discipulos suos, & familiarius se illis applicans, solito more benignitatis suæ, multa loquutus est eis de regno Dei, deq; mysteriis paterni consilii. f Inter cætera autem, de potestate sibi à patre data, ad ipsorum consolationem, dixit eis: Nunc mihi homini per resurrectionẽ glorificato, data est omnis omnino potestas, in cælo & in terra. Promeruit hoc apud patrem mea humilitas & obedientia, qua ad mortem vsque crucis sum humiliatus, vt nunc in humanitate locum accipiam in patris mei dextera, omniumque habeam potestatem & plenum dominium in cælo & in terra, constitutus quoq; à patre iudex viuorum omnium & mortuorum. g Nunc igitur vos mei discipuli, qui ad hoc à patre estis electi, & à me vocati, vt gloriam meam & nomẽ orbi prædicetis, nunc (inquam) tempus est, vt abeũtes in orbem vniuersum, non solum Iudæis vt hactenus, verumetiam gentibus omnibus, vbicunque tandem constitutis, prædicetis doctrinã quam ex me audistis, & quam per spiritum sanctum plenius sum inspiraturus cordibus vestris: h eruditosque in doctrina nominis mei, baptizate credentes, in nomine patris & filii & spiritus sancti, sanctę trinitatis nomen super eos inuocantes, in remissionem omnium peccatorum. i Sicque baptizatos & ablutos, ne satis hoc sibi esse putent ad salutem, docete sedulitatem bonorum operum, vt diligenter obseruent opereque adimpleant omnia, quæcunq; vobis vel per os meum, vel per spiritum meum, tradidi tradamq; obseruanda: vt ita dignè ambulantes vocatione sua, per bona opera satagant certam facere vocationem suam. k Nec est quod metuatis, grex pusillus, nõ est quare diffidere debeatis vos, licet ex vobis viles sitis & humiles, ineruditi & rudes. Semper enim ego vobis adero in mea vinea laborantib⁹: nec vobis solum, sed & omnibus in vestrum locum successuris, & Apostolicũ munus administraturis, l vsque in consummationem sæculi. Vobis laborantibus ego cooperabor, & per meæ virtutis cooperationem proficietis in omnibus ad quæ vos misero: facietisque in me magna, qui ex vobis non valetis nec minima. Semper erit mihi cura Ecclesiæ meæ, quam per vestræ prædicationis ministerium ædificabo mihi, neque eam deseram, vt penitus deficiat, donec istud perstabit sæculum.

FINIT ELVCIDATIO
in Euangelium secundum
Matthæum.

Elucidatio Paraphrastica

IN SANCTVM CHRISTI EVANGElium secundum Ioannem, cum Annotationibus in aliquot capita. Per fratrem Franciscum Titelmannum, Hassellensem, ordinis fratrum Minorum.

PSALMVS NVNCVPATORIVS, ad honorem sancti Ioannis Apostoli & Euangelistæ. Pro operis sequentis nuncupatione, cum iubilo omnipotenti Deo decantatus, septem scandens gradibus.

GRADVS PRIMVS. DE PECVLIARI ELECTIONE ET singulari dilectione qua fuit à Christo electus & dilectus Ioannes Apostolus.

MAgnifica ô anima mea, quos facit magnos qui solus est magnus: exalta & prædica in iubilo vocis quos ille facit excelsos in abundantia donorum suorum.

Contemplare admirabilem in sanctis suis sanctorum omnium dominum: diuitias liberalitatis & munificentiæ eius in illos admirari nunquam desinas.

Inter cætera verò misericordiæ vasa, quæ ille in gloriam suam præparauit, pluri ma numero & pretio dignissima: electum illud attentius contemplare virginalis pudicitiæ vasculum, quod omni odore bono impleuit sinus eius qui in sinu patris requiescit ab initio.

Illum loquor virginem electum, discipulum dilectum, magnum Apostolum, scribam fidelem, theologum inclytum: Iohanna nomen aptissimum indidit ei piscator Zebedæus, genitor carnis eius.

Adolescentem humilem & simplicem agnouit veniens in carnem vnigenitus filius Dei: laborantem in naui & retibus cum Zebedæo patre, vidit ipse iuxta mare deambulans, & vocauit eum.

Attendit verè Israelitam, in quo non erat dolus malus: & ex piscatore piscium piscatorem fieri voluit hominum.

Non est passus maritali opere humiliari eum: ante ratas nuptias illum sibi asciuit comitem indiuiduum & asseclam inseparabilem.

Rebus nempe magnis & eximiis super consocios omnes iam tunc destinabat illum: propterea ne honesti quidem thori commercio humiliari passus est illum.

Videlicet æditũum illum parabat mundissimo dignissimoque sacrario suo: arcam testamenti deauratã in qua totũ erat diuinitatis mysteriũ, & vrnã auream mãna cælesti grauidã, daturus ei erat in custodiam

Insuper & secretorum suorum conscium, testem ac notarium præcipuum habere illum elegit, per quem nota mundo fierent admiranda diuinitatis sacramenta, quæ nulli cæterorum data fuerũt eloqui.

Propterea dũ viueret ĩ carne filiꝰ Dei, singulari quodã peculiaris amoris & familiaritatis amicę priuilegio dignatꝰ est eũ: sciẽs quantis eũ rebꝰ iam tũ destinabat, quãtis eũ decoraturus olim erat ministeriis.

Omitto quòd cum Simone collegii principe & Iacobo fratre in monte vidit transfigurati gloriam, in horto conturbati angustiam: ꝙ insuper solus ipse cũ Simone missus fuerit ad soluendũ in mysterio pullũ & asinã, quòd cũ illo oĩm capite solus vltimam apparere cœnã missus fuerit & pascha nouissimũ.

Quæcunque huic cum vllo aliorum fuere communia, & si verè magnis omnia grauida mysteriis, nõ impręsentiarum iuuat verbis extollere: quæ verò vni huic peculiaria sunt exhibita amoris singularis indicia, hæc commemorare delectat amplius.

¶ Quando aduenit hora, vt peracto cursũ sui ministerii transiret ex hoc mundo ad patrem qui inter homines homo vixerat, vnigenitus filius Dei: ibi scilicet peculiaris amoris signa patuere, ibi familiarioris dignationis apparuere testimonia.

Conuiuio accumbens nobili, memorabilem sęculis omnibus cœnã celebrans gallina illa in medio pullorũ trepidantiũ, quos sub maternis sibi aggregauerat alis: accipitrẽ heu pessimũ in medio pullorũ, vrsum sæuientẽ & leonẽ ferocientẽ sub exuuiis innocẽtis ouiculę, verbo designauit, q̃ sciebat corda oĩm.

Rigescunt statim & obstupescunt, ad execrandi sceleris auditum, innocua pectora: metu percelluntur omnes, vox hæret faucibꝰ graui mœrore turbata silent omnia. Hic virgo ille nobilis, discipulus quem diligebat magister bonus, præ amoris teneritudine seipsum non sustinens: caput virgineum in pectus illud reclinat sacratissimum, in quo totius inhabitat plenitudo diuinitatis corporaliter.

Inde videlicet tunc hausit auide, quod postmodum effudit abunde fluenta sacri Euangelii, quibus omnes Asiæ plantauit totius orbis postmodum rigauit Ecclesias, de pectoris dominici fonte potauit.

Hausit aquas in gaudio de fontibus Saluatoris: quibus subueniret in terra deserta & inaquosa siti periclitantibus & pereuntibus animabus hominum.

Considerauit liberalem & munificum dominum, seruus & dispensator fidelis: prompsit non auarus de vase pleno liberaliter, mensuram confertam & coagitatam & supereffluentem, quam effunderet pincerna diues conseruis sitientibus, ad omnem abundantiam. Gloria patri. &c. Sicut erat. &c.

Gradus secundus. De peculiari dilectionis signo quod in cruce pendens Christus Ioanni ostendit.

DEnique exaltatus iam à terra, appensus in ligno maledicto, æneus ille Moysi serpens, vt viuifico sacri sanguinis veneno mortuum mundum reuocaret ad vitam.

Vide obsecro te, quisquis hoc legis canticum: vide quanta Ioannem suum dignatione ibi agens animam nobilis magister reddidit nobilem, & sæculis omnibus honorabilem.

Stabat iuxta arborem paradysi, iuxta lignum vitæ quod pomum ferebat viuificum, virgo mater virgo Deipara: mœrore graui saucia, amaris plena doloribus, felle satura, ebria absynthio, nunc vere Marah quondam Noemi, Miriam illa inclyta.

Simeonis ille gladius diro vulnere perpenetrabat virginei pectoris intima: cum in ligno maledictionis exaltatum ante omnium oculos videret fructum benedictum, quem de cęlo cõceperat in vterũ suũ.

Huic astabat materni doloris testis & consolator discipulus dilectus, pectus fidele demonstrans præceptori: quem nec in extremo abnegare voluit aut deserere supplicio.

Ad locum ignominiæ, cæteris omnibus condiscipulis in propria dispersis, adduxit illum fides erga præceptorem integra: fides inuicta, spes inconcussa, & inextinguibilis charitas, quam neque tantarum impetus aquarum prorsus valuit extinguere.

Vidit igitur qui pendebat in ligno astantem sibi in amaritudinem matrem, vere nunc ex Noemi Maram: vidit astantem ad matris obsequia & solatia discipulum fidelem, quem nõ immerito peculiari semper amore dilexerat.

Nõ se potuit vltra continere diuini cordis ĩæstimabilis pietas: quos in vita peculiari super omnes prosequutus fuerat amore, in finẽ quoque moriens familiari dilectionis symbolo gaudere voluit.

Testamentum breue iamiam moriturus de cruce dulcis condidit Iesus: imò donatione magis inter viuos donauit vtrisque quod voluit.

Mulier (ad matrẽ inquit) ecce filius tuus: ad discipulũ verò, Ecce (ait) mater tua: sic breui verbulo testamentum clausit, & sanguine obsignatum proprio post paululum moriens effecit ratũ ac validum.

Sic vtrisque opportuna sapiẽter prouidit solatia: vt neque virgo mater necessario destituta relinqueretur obsequio, neque virgo discipulus parentali prorsus orbatus magisterio.

Et illi enim pro fragilitate sexus, ac virginei pudoris verecundia fido erat opus custode, deuotoque famulo: & huic pro instructione magnarum rerum quibus erat destinatus, fideli opus erat magisterio.

Gloria patri & filio: & spiritui sancto. Sicut erat in principio, & nunc & semper. &c.

Gradus tertius. De commendatione excellentiæ sancti Ioannis præ alijs Apostolis, in eo quod virginem matrem in suam commendationemà Christo accepit.

GAude piscator humilis, lætare virgo nobilis, in tanto ministerio: exulta adolescens inclyte, & iubila ei qui te ad tantam prouexit gloriam.

Nobilis quidem in clauibus suis & fascibus Simon ille bar Iona, super gregem agnorũ & caulas ouium: in ouili suo gloriosus ille, ligans & soluens, innodans & enodans, pro arbitrio.

Tuà verò quanto est excellentior dignitas, cuius sunt commissa fidei sancta sanctorum? in quæ nõ nisi summo sacerdotalis ordinis apici datus vnquam fuit introitus.

Tibi tradita est in custodiam nobilis arca testamenti, de imputribili fabricata ligno, & auro superuestita purissimo propitiatorium clementiæ Dei, quod obumbrant Cherubin gloriæ eius.

Virga Aaron diuino in testimonium sempiternum florida miraculo, tabulæ testamenti quas inscripsit digitus Dei: thuribulum aureum quo propitiatio fieri debuit pro peccatis populi, aurea quoque vrna, manna seruans imputribile.

Hæc (inquã) omnia, tam multa numero, tam magna pretio: tibi vni à magno pręceptore sunt credita.

Profecto tibi ceciderũt funes in præclaris, fœliciter tibi cecidere funiculi distributiõis: egregie opima est portio tua, bene ꝑclara hęreditas, quã moriẽs tibi pater Iacob testamẽto disposuit extra fratres tuos

Siquidem & tibi fasces fuerunt & claues, æque ac cæteris omnibus fratribus tuis: nec fuit his in reb⁹ deterior pars tua sorte condiscipulorum tuorum.

Super hæc verò, singularis amoris priuato priuilegio, donatione ista extra cæteros tuam voluit honestare pudicitiam magister bonus: vniuersum suum quod in mundo possidebat peculium, effudit in sinũ tuum: matrem dilectissimam, thesaurum incomparabilem, tuæ commendans fideli custodiæ.

Neque vero præceptoris falsum est in te iudicium: commissum tibi munus ab hora illa amaræ separationis ad finem vsque, adimplesti strennue.

Donec superesset in illa halitus vitæ, non discessisti à ministerio illius: quasi filius obedientissimus matri deiparæ obsequebaris, sollicitudine impiger, labore infatigabilis.

Vicissim illa pro grato ministerio necessarium tibi rependebat magisterium, de iis quæ in se pro salute mundi gesta sciebat: quæcunque ab initio magni mysterii conferens in corde suo virgo prudens abscondita tenebat, à capite ad calcem vsque, plenissime te erudiebat omnia.

Sic te illa doctorem formabat populis, ducem & præceptorem gentibus: vt per te illuminaretur orbis vniuersus, ad agnitionem salutis.

Gloria patri & filio: & spiritui sancto.

Sicut erat in principio & nunc & semper: & in sæcula sæculorum. Amen.

Gradus quartus. De fideli ministerio prædicationis post defunctum matrem Christi, & de exilio Apostoli.

DEnique, post matris fœlicem vocante filio transitum, gubernacula suscepisti populorum multorum: prudens architectus superstitionis delubra demoliens, religionis sacræ fundasti Ecclesias per amplissimas angustæ Asiæ prouincias.

Quæ super harenam male locata erant, subuertisti phana ruinosa, impia delubra: illisque euersis, supra firmam petram ædificasti turres inuictissimas, virtutis & salutis fundasti propugnacula.

Eradicabas mala zizania, plantabas bona germina, rigabas arbusta crescentia: seminabas agros, plātabas vineas, & fructum fecerunt, Deo prosperante, plantationes nouellæ horti delitiarum tuarum.

Ne verò esset in vllo tuus locus inferior fratribus, etiam passionum tibi data fuere certamina: ne non esset consummata corona beatitudinis tuæ, datum est & tibi, sicut cæteris, pro nomine Iesu pati contumeliam, & persequutionem, propter iustitiam.

Pro fideli confessione cæsus virgis, gaudens ibas à conspectu concilii: quoniam dignus habitus esses pro nomine Iesu pati contumeliam.

In feruentis olei dolium mitti te præcepit iussio potestatis iniquæ: sed & hinc velut athleta vnctus non adustus, sine omni nocumento exiisti illæsus.

Exulem denique Pathmos dura suscepit insula: sed neque illic tibi abfuit dilectus tuus, pro cuius bona confessione ferebas grauia.

Sicut abundabant in te Christi passiones, sic per Christum abundabat consolatio tua: secundū multitudinem dolorum quos ferebas in carne tenera, consolationes internæ sanctam lætificabant animam.

Mirāda illic tibi exulāti ostēdit dilectus tuus altissimę theologię mysteria: Apocalypsim sacrā datū est videre tibi ī spū: Ecclesię statū vniuersum, ad cōsūmationē vsq; sęculi, quasi ī tabella legere depictā.

Quæ vidisti sublimiter & intellexisti subtiliter, in libro descripsisti fideliter: quibus inest spiritus ille qui reuelat mysteria, ipsi intelligunt, ipsi sapiunt magnitudinem tantorum mirabilium.

Porcis margaritæ istę sunt absconditæ, canibus sunt occultata sancta mysteria: animalibus & carnalib⁹ est obsignatus liber iste sigillis multis, ne possint eū vel legere vel introspicere.

Gloria patri & filio: & spiritui sancto. *Sicut erat in principio & nunc & semper. &c.*

Gradus quintus. De Euangelio quod post reuersionem ab exilio descripsit, altissima Theologia pleno.

TAndem ab iniquo diuina cura reuocatus exilio, inuisisti quas dilecto tuo plātaueras in horto delitiarum, areolas aromatum: fructum odoris boni offerre illi cupiens, in naribus gratissimum.

Tūc verò demolitores vulpes, syluestres apros, & feras singulares repperisti ī vinea: lupos ī caulis offendisti dissipātes gregē electū magistri tui, mordentes, furātes, mactātes, perdētes innoxias ouiculas.

Ibi te zelus domus Dei armauit in prælium, loricam induisti quasi gigas: apprehendisti arma & scutum, vt exurgeres oppressis in auxilium.

Ibi videlicet bonaergem te verè demonstrasti, tonitrui filium aduersum hæresiarchas impios effundens valida tonitrua & eiaculans vrentia fulmina.

Atque, vt finem semel vniuersis imponeres commentis impiis, sanæ fidei regulam, in testimoniū sempiternum, descripsisti Ecclesiis per orbem vniuersis: Euangelium sanctum, orthodoxæ veritatis immobilem columnam: firmissimum fundamentum, validissimum firmamentum, rubricam rectissimam, certissimam regulam, gnomonem commodissimum.

In hac regula diiudicatur omnis ædificatio bona aut mala: quicquid ab ea dissonat vel in minimo, incuruum deprehenditur, falsumque & mendax redarguitur.

Cherinthus & Ebion, Sabellius & Arrius, Samosatenus & Eunomius, & quicquid est monstrorum huiusmodi mendatium, te scribente confusa & confecta sunt: in calamo tuo arundineo multiplicata incidisti colla hydrarum, draconum immanium comminuisti capita.

Scriptura digitorū tuorū vsque hodie gladius est biceps, sarculus electus, in manib⁹ sponsæ: quicquid aduersus veritatem orthodoxiæ enascitur impii dogmatis, celerrime purgatur & præciditur in illo.

Et magni quidem etiam illa facienda sunt quæ dedere scripta Ecclesiis cæterorum calami conscribarum tuorum: quæcunque descripserunt notarii veritatis, Euangeliographi sancti, vsq; ad iota paruulū aut minimum apiculum, vniuersa sunt veritate plena, fide certa, attentione & obseruatione dignissima.

Quæ verò tu de materni cordis mystico sacrario congesta, imò de pectoris dominici fonte potata, eructasti & euomuisti viuentium aquarum flumina: longe nimium superant altitudine, præcellunt dignitate, ponderis vincunt magnitudine & suauitatis integræ exuberant dulcedine.

Nobilis inter publicanos Matthæus, teloniorū ad vnam vocationē proiectis libris & syngraphis: primus conscribere res magnas aggressus, ab humanæ generationis linea scripturæ suę sumpsit initium.

Post hunc, inter sacerdotes egregius ab Alexandria Marcus, assecla Simonis: compendio perstringens quæ ille dixerat fusius, à voce præconis viam parantis venturo domino, scribendi sibi fecit initium.

Post hos, ab Antiochia Lucas, arte insignis medica, sermonis disertus facundia, vasis electi indiuiduo comitatu celebris: magni mysterii altius repetens originem, à sacerdote præcursoris genitore, descriptionis suæ sumpsit exordium.

Tu verò piscator humilis & ignobilis, non publicæ administrationis officio notus, non sacerdotii dignitate eminens, non arte vlla liberali insignis: superasti tamen in scriptura manus tuę illorum scripta omnia, vicisti in exaltatione vocis tuæ illorum dicta vniuersa.

Abraham genuit Isaac,Isaac autem genuit Iacob,sic incipit narrationem Publicanus Iudæus : Alexandrinus sacerdos à prophetico de præcursoris voce testimonio exorditur hystoriam:

Fuit in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam sic post magnificum disertumque proemiũ, orditur narrationis filium Antiochenus medicus.

Ita quidem illi sæculari prudentia ac dignitate celebres viri,exorsi sunt quæ de magnis mysteriis voluerunt describere volumina: principium altius nulli illorum dedit omnium distributor donorum spiritus,sine quo non describitur vlla pagina sacra.

Tibi verò piscatori ignobili & illiterato,de principio sine principio datum est principium altissimũ: quo sublimius nihil exprimi,nihil ab vlla mente potuit excogitari diuinius.

In principio, inquis,erat verbum,& verbum erat apud Deum,& Deus erat verbũ, hoc erat in principio apud Deum , omnia per ipsum facta sunt : huiusmodi tu verba de verbo abbreuiato profundis, tam grandia in ipso statim vestibulo.

Ab altissima Theologia tuæ scripturæ dedit initiũ moderator calami spirit⁹ dilecti tui:propterea vni tibi peculiari attributione,nomẽ Theologi asscripserũt patres orthodoxi ab Ecclesiæ nascẽtis exordio.

Insuper & totum ipsum filium texturæ tuæ subtilissimum,de occultis est diuinitatis mysteriis:secundum altitudinem principii correspondent media,respondent & nouissima.

Quæ ab aliis conscribis tuis prætermissa fuerant,nostræ eruditioni ad salutem vtilia , tuum calamũ non potuerunt effugere:quę nobis deerant ex illis,per te impleri nobis voluit artifex omnium spiritus, cuius perfecta sunt opera. Gloria patri & filio:& spiritui sancto. Sicut erat in principio. &c.

Gradus sextus. De excellentia Ioannis super Euangelistas cæteros,quódque ea excellentia conuenienter signata fuerit per uisionem Aquilæ.

SCilicet hæc illa erat volantis aquilæ facies,quam in visione mystica quatuor animalium desuper eminentem conspiciebat huius cognitor & figurator mysterii:hanc ille tum prophetico notabat spiritu,prophetico pręscribebat eloquio,scripturę tuę in sacramẽtis diuinitatis singularẽ pręcellentiã.

In humana facie monstratus est,qui ab humana hominis Dei genealogia accepit scribendi initium: quæque ab humanato Deo,ad morum instructionẽ,dicta fuere aut facta hominib⁹ studiose cõtexuit.

In leonis apparuit vultu,qui à rugitu præconis libri sui fecit exordium : insuper & triumphantis de tribu Iuda leonis,verè leoninam,cæteris accurratius sategit conscribere victoriam.

In facie bouis aut vituli signatus est,cuius libri est principium à descriptione sacerdotii , immolantis idoneas hostias:finis verò cæteris omnibus clarius vituli electi pingit immolationem bouis in area horti sudantis labores & passiones scribit distinctius.

Tibi verò magno theologo,pro altitudine scriptorum,figura competebat altior:auis qua non est alia siue visu perspicatior,siue volatu fortior,tuæ celsitudinis est constituta symbolum.

Repunt humi & infernè commorantur homo,leo,bos,animalia terrestria,nec se valent in altum attollere:sola aquila beneficio subuecta alarum,conscendit excelsa;& in altissimis sibi nidum constituit.

Eadem quoque,contra oppositã è regione micantem solis rotã irreuerberatis contuetur luminibus: pręfulgidũ illustrantis omnia syderis iubar illæsis oculis aspicit sola,nec vllum inde accipit incõmodũ.

Ita tibi Ioannes sancte,excellentia ista munere peculiari collata est alarum magnarum & oculorum valentium:relictis terrarum imis,vsque in altissimum patris sinum auolans , de ingeniti vnigenito contemplatus es,quæ supra sensum hominum sunt,multa mirabilia.

Gloriosus quidem in raptu suo & auditu arcanorum verborum gentium ille magister,vas electionis: verum si ad tuam conferatur excellentiam,exigua videbitur & obscura ista gloria.

Ad tertiũ vsq; cęlũ raptus ille puenit egre,non transiit vltra:illic audiuit raptus,non vidit(cuius erãt obducti squãmis oculi)mirabilia:deniq;,audita nõ illi fuit licitũ eloq,nõ hoĩ humana lĩgua patefacere.

Te verò longè supra oẽs cęlos,ad patris ĩgeniti sinũ,adduxit ĩpet⁹ alarũ tuarũ:quod in secretissimo illo sinu ab æterno latebat abscõditũ,nõ audisti aurib⁹,sed ipsis vidisti limpidissimis oculorũ luminib⁹.

Deniq;,sup iis q̃ vidisti vel audisti,nequaquã tibi sunt occlusa labia,nõ est ĩpositũ silẽtiũ:fas vtiq; & liberũ licitũq; tibi fuit,quęcũq; vidisses vel audisses,lĩgua eloqui pręsẽtib⁹,calamo describere absẽtib⁹

Te vocauit sursum cæléstis tuba,à facie sedentis in throno progrediens:huc,inquiens,ascende in spiritu,& ostendam tibi:huc veni,& videbis mirabilia:ac rursum,Quod vides,ait,scribe in libro,& mitte Ecclesiis:scribe,ait,quæ vidisti,& quæ post hæc oportet fieri.

Ita tu quidẽ cęlesti obediẽs iussioni,q̃ nostrę videras vtilia saluti,descripsisti fidelissime:familię spõsi de pleno horreo tritici mẽsurã de diuite penu vini portionẽ,dispẽsator fidelis distribuis ĩ opportuno tpe

Quod fuit ab initio,quod audisti,imò quod vidisti tuis oculis, quod perspexisti & contrectasti manibus de verbo vitæ,& vita manifestata est:vt vidisti ita testatus es,& annuntiasti nobis, vitam æternam quæ apud patrem erat ab æterno,& apparuit nobis in tempore.

Quod vidisti & audisti annuntiasti nobis, vt & nos societatem habeamus tecum:sicque vna tecum nobis sit societas,cum patre ingenito & Iesu Christo eius vnigenito.

Veruntamen ob rerũ magnitudinem,quæ à te descripta sunt,tenuibus ingeniis captu sunt difficilia: multo opus est studio,meditatione longa,affectu deuoto opus est volentibus paginarum tuo illatarum attramento penetrare intelligentiam.

Hinc quidem ad lectionẽ studiosam ipsa rerũ inuitat maiestas, copiosa allicit vtilitas, imò cogit quæ à demolitoribus vineę callidis vulpeculis procedit necessitas:illinc remoratur dictorũ sublimitas,reuocat laboris difficultas,deterret quod curiosis solet maiestatis,perscrutatoribus euenire certũ periculũ.

Quomodo imperitis artis nauticæ non est securũ indomitos sulcare fluctus,aut vasta sine remige na-

uigare maria:sic iis qui in catholico dogmate inexercitatos habent sensus & mentem instabilem, sensu pueris & fide paruulis,ab altitudine verborum tuorum non paruum est periculum.

Succurrit tamen ex parte huic periculo orthodoxorum patrum quos vnus tecum impleuit spiritus, laboriosa diligentia & officiosa charitas:quos feruens in Deum amor,& ardens ad fratrum profectũ dilectio,suadere fecit in explicandis nodis , quos volens in altum piscatrix aquila perplexis vnguibus inuoluit & implexuit,haud facile solubiles.

Qui alta nauigant maria,donec littora quieta immotis tenẽt oculis,aut fixa in cælo sydera fixis obseruant luminibus scyllas & charybdes, & vniuersa simul effugiunt nauigationis pericula.

Ita qui in altitudine versantur cuiuslibet paginæ sacræ,eius potissimum quam sacris subtiliter depinxit vnguibus aquila dilecta : fulgentium in firmamento militantis Ecclesiæ syderum inhærentes luminosis radiis,probatis orthodoxorum infixi sensibus,nauigabunt fœliciter in gaudio.

Ab omni impietate & errore liberi subibunt optatos portus in gaudio : diu multumque desiderata littora obtinebunt gaudentes,& possidebunt ouantes,in securitate perfecta & sempiterna lætitia.

Gloria patri & filio:& spiritui sancto. Sicut erat in principio & nunc & semper,&c.

Gradus septimus. Deuota nuncupatione sancto Apostolo labor offertur præsentis operis, & pia supplicatione eiusdem postulatur intercessio.

DIuinorum patrum studiose obseruantes sacra vestigia,ad elucidandam scripturæ huius paginam, laboris nonnihil nos quoque adiecimus:pro data pusillo mihi puero gratia , propter sublimium verborum reuerentiam & simpliciorum fratrum commoda , visum est & mihi hac in re pauxillum quiddam conferre,quod forte superno munere poteram.

Nõ quasi aspernãtes aut paruifacientes aliorũ vetera,noua nostra superbi cudimus:vestigia potiꝰ adoramus illorũ,qui priores laborauerũt ĩ agro, quorũ nos ĩdigni simꝰ calciamẽta vel portare vel soluere.

Illi laborauerũt ac sudauerunt priores in opere domini, & nos in eorum labores ingredimur:pondus diei & æstus in se ferentes,facilem nobis & suauem suis reddidere sudoribus laborem,residuum.

Aurum & argentũ,coccũ,byssum,& purpuram, omnemq; pretiosum lapidem,apertis thesauris suis principes viri illi obtulerunt in ædificationem & ornatum tabernaculi : ego plebeius & semipaganus quod habeo,mente deuota offero,pillos caprarum exigui pretii.

Illi de eo quo abundabãt, multa & magna in dominitum gazophilacium misere munera: ego pauper & inops, egenus & mendicus,qui ad portas diuitum stipem mendico exiguam, æra minuta duo offero libenter,confero gaudenter, victum meum omnem & vniuersam substantiam.

Sit tibi aquila sublimis,virgo nobilis,discipule dilecte, magne scriba,tibi,inquam,Ioannes sancte sit gratus iste labor agrestis operarii:per te quoque dilecto tuo,domino meo, fiat commendatus & placitus,ante conspectum throni gloriæ eius.

Tibi,Ioannes sancte,nostram hanc deuoto corde nuncupamus,porrectis exhibemus manibꝰ quam descriptæ per te sacræ paginæ impendimus operam:tu eam animo benigno frõte læta,obuiis vlnis,excipe dignanter,de manibus supplicantis seruuli deuotique clientuli.

Sub tuo patrocinio ingrediatur ante oculos eius , qui tibi sinum suum molle fecit ceruical & suaue reclinatorium:per te agnoscat libenter,quod de pauperculi ingenii vena exili & curta suppellectili , ab hilari datore,imò redditore proficiscitur,exiguum munusculum.

Sordidas ego habeo manus,sordidis amictus vestimentis: nudus prodire non audeo coram eo qui diligit munditiam,propterea sub candidum virgineę tuæ puritatis supplex confugio pallium,vt honester in decore & nitore munditiæ tuæ.

Aduocatum,te docente,cognouimus apud patrem nobis esse fidelem,Iesum iustum:qui etiam propitiatio dignatus est fieri pro peccatis nostris in pretio magno quo nos redemit,ĩ glorioso sanguine suo.

Apud hunc te precamur oratorem benignum,intercessorem fieri nobis fidelem:te enim peculiari diligit amore,qũo olĩ in carne viuẽs passibili,ita etiam nunc multomagis in immarcessibili fulgẽs gloria.

Ora pro nobis,amice sponsi,dilecte Christi,vas mũditię,puritatis virgineæ, incorruptũ speculũ:florem pudicitiæ pro nobis interpella, qui inter candida totus ipse cãdidus commoratur & pascitur lilia.

Intercede pro nobis,virgo purissime,hircis sordentibus,lasciuientibus vitulis,inutilibus hœdis,iumẽtis putrefactis in stercore suo:impetra nobis pia interuentione apud agnum Dei sine macula , peccatorum omnium nostrorum,vt pondere grauium,ita multorum numero,veniam.

Mentis castitatem & corporis puritatem,ab eo qui castitatis est author & amator ipse castissimus,cõciliet nobis oratio tua:qui te copiosis huiusmodi donis fecit insigniter diuitem & nobilem , nobis tua prece vel exiguam(quantum vt illi placeamus opus esse nosti)donet eorum portiunculam.

Ita tuo seruulo fiet in lætitiam & exultationem labor iste,quem tibi nuncupat deuotio cordis aridi: & forsitan tuæ liberalitatis munificentia prouocari poterit animus malæ requiei impatiẽs, osorque pessimi otii,ad operas vel meliores vel consimiles.

Si tibi discipulo dilecto,ac ꝑ te magistro dilectissimo,gratũ fuisse munusculũ istud persenserint fibrę cordis,heu,modo duri nimium & aridi:non me post hac vllius pigebit honesti laboris , non capiet tędium operis sancti,non me ab exercitio pio vllum deterrebit fastidium.

Gaudens gaudebo in domino,& exultabit cor meum in Deo Iesu meo:cantabo domino,qui bona liberaliter tribuet mihi:cantabo semper & laborabo nomini sancto eius, quod est benedictum in sęcula.

Gloria ingenito patri & vnigenito filio:& paracleto spiritui sancto. Sicut erat in principio,&c.

Finit Psalmus ad honorem sancti Ioannis Apostoli & Euangelistæ,omnipotenti Deo pro operis huius nuncupatione decantatus.

EPISTOLA NVNCVPATORIA.

EXIMIAE PIETATE VIRO: ET SVMMO uirtutum ſplendore clariſsimo domino, magiſtro Ruardo Tappart, Enchuſiano, ſacræ Theologiæ Profeſſori eruditiſsimo, inſignis collegiatæ Eccleſiæ diui Petri Louanienſis Decano, ac præclaræ Academiæ Louanienſis Cancellario digniſsimo. Necnon Hæreticæ prauitatis inquiſitori aduigilantiſsimo. Præceptori ſuo Petrus Titelmannus indignus diſcipulus S. D.

CVm abhinc annos aliquot piæ memoriæ, tui Titelmanni, mei olim fratris chariſsimi, lucubrationes magno cum pietatis fructu legi paſsim aduertiſſem, Præceptor obſeruande: nec vllo temporis tractu earundem lectionem tepeſcere: (vti eius rei locuples eſt teſtis ipſa typographorum diligentia: noctes atque dies Titelmãnum concrepãs.) Id ſumme in votis fuit: vt & reliqua adhuc opuſcula quæ neſcio vbinam terrarum latitabant, in publicum prodirent: quod tamen ilico præſtare non potui, eo quòd hoſpite ignoto ſeruabantur. Cui rei cauſa fuit: partim tui Titelmanni mors præmatura: partim ipſa tam magna loci intercapedo. Non tamen ſine magno animi mœrore hucuſque latuerunt. Auxit hunc dolorẽ cotidiana typographorum importuna ſollicitatio, quæ mihi adeò fuit moleſta: vt quidnam agerem, animus dubitaret. Cupiebam enim votis eorum facere ſatis, nec licuit. Ad huius moleſtię cumulum acceſsit, quod vel deieranti non crederent, penes me non eſſe quod petebant: mihi veluti hæreditario ſucceſſu, quicquid reliquum eſſet laborum Titelmanni vendicantes. Quæ quærelæ dum nullum faciunt finem, adeò vt huiuſmodi hominum conſortium fruſtra fugerem, eo animum impellunt, vt quacunque via aut ratione id fieri poſsit, nec amicis, nec ſumptibus parcendo, tandem è tenebris in lucem, ab exilio in patriam reuocare ſtatuerim. Quod animi decretum veluti indignatione conceptum, flacceſcere forte potuiſſet: niſi in dies magis ac magis ex vltimis Hiſpaniæ, Galliæ, Italięque finibus opera prius per ipſum ædita ante annos decem aut eo amplius viderem peti, ex hoc noſtro Antuerpiano Emporio longe celeberrimo, à Titelmanni tui ſtudioſis. Qua in re id mihi ſentire videntur, quod eximius ille Eccleſiæ Doctor beatus Ambroſius nempe hominem non in vita, ſed poſt mortem eſſe laudandum, & poſt conſummationem eſſe magnificandum. Sic nimirum nunc demum defunctus Titelmannus tuus viuere videtur grauiſsimorum virorum lectione: quorum omnium tam piis votis, ác Chriſtianis afflagitationibus quãto ſtudio, quot moleſtiis quantis ſumptibus, quáve induſtria conatus ſum ſatisfacere, haud facile dixero. Poſtquam igitur voti compos factus, lucubrationes aliquot ad manus noſtras venerunt, non fuit conſilium diutius pias mentes ſuo deſiderio fraudari. Quare tuo vnius exactiſsimo iudicio fretus, qui (abſit adulatio) lumen es Theologiæ, atque adeò totius ſtudii vniuerſalis Louanienſis decus: ſiue eruditionem ſpectes, ſiue vitæ integritatem. Hoc Ioannis Euangelium, Titelmanni labore elucidatum, auſus ſum ædere. Cui vni ſi placet, aliis diſplicere non poteſt. Tu igitur obſeruande præceptor accipe animo candido quod Titelmannus offert, opus exiguum tuo nomini dicatum: quanuis magnificẽtia tua & eximia eruditione indignum, non tamen tuæ humanitati ingratum: quæ non tam munera, quàm dantis animum conſiderare ſolet. Reddit quod accepit, maiora lubens daturus. In eo nil eſſe fateor, quod inſigni tuæ eruditioni accedat: non deerit tamen quod animum tuum, ingeniumque grauiſsimis rebus preſſum reficiat. Denique ſit iſtud veluti pignus & memoria perpetua chariſsimi tui Titelmanni, quem tuæ magnificẽtiæ defendendum trado, contra morſus inuidorum, ſi qui forte calumnientur quod tua magnificentia probauit. Quod ſi cum fructu legi, & benigno animo à lectore pio ſuſcipi ſenſerimus: curabimꝰ, & reliqua Euãgelia vnà cũ commentariis in Iob, & in Cantica canticorum in medium proferri: & ſi quid præterea ad manus noſtras venerit. Hiſce precor Deum optimum maximum, vt te præceptor obſeruande ſeruet incolumem in annos plurimos multo pietatis augmento.

Datum Rothnaci, ſexto Calendas Ianuarii. Anno. 1543.

ELVCIDATIO SANCTI EVANGELII ſecundum Ioannem. Per Fratrem Franciſcum Titelmannum, Haſſellenſem.

PRIMI CAPITIS ELVCIDATIO.

a In principio erat uerbum,

b & uerbũ erat apud Deum,

c et Deus erat uerbũ.

d Hoc erat in principio apud Deum.

e Omnia per ipſum facta ſunt:

f & ſine ipſo factum eſt nihil.

g Quod factum eſt in ipſo uita erat.

h Et uita erat lux hominum,

i & lux in tenebris lucet,

k & tenebræ eam non comprehenderunt.

l Fuit homo miſſus à Deo, cui nomen erat Ioannes.

m Hic uenit in teſtimonium, ut teſtimoniũ perhiberet de lumine,

n ut omnes crederent per illum.

o Non erat ille lux, ſed ut teſtimoniũ perhiberet de lumine.

p Erat lux uera, quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum.

AB initio & ante ſæcula, ab æterno, & ante omne principium temporis, erat verbum increatum mentis paternę, ęterni patris, coæternus filius, ſecunda in deitate perſona. b Verbum autem hoc non ſolitarium erat, ſed apud Deum patrẽ, & cũ Deo patre ſemper erat: ſic ab eo perſonaliter diſtinctũ, vt tamen ſecundum eſſentiam nõ ſit vlla diſtinctio. c Vnde & ipſum verbum ab ęterno non tantum apud Deum, ſed etiam Deus erat vnus, idemq́ue cum patre, non alius Deus à patre, ſicut vtriuſque vna & eadem eſt, non alia atque alia, ſubſtantia d Hoc, inquam, verbum increatum ſic ab æterno ante omne principium temporis erat cum ipſo Deo patre ſuo, à quo ſecundum æternam generationem ſemper procedit, omnem eſſentię plenitudinem, & omnis bonitatis perfectionem ab ipſo accipiẽs. e Per hoc etiam verbum omnis creatura in tempore exiſtẽtiæ ſuæ cœpit initium: quoniam pater per verbum ſuum omnem fecit creaturam, f ita vt nihil in rebus creatis ſit factum, quod non per ipſum verbum ſit factum, atque in ſua natura & perfectione diſpoſitum: imò neque poſſit fieri aliquid non per ipſum verbum, quoniam indiuiſa ſunt patris & ſui verbi opera. g Omnia autem quę in tempore per verbum facta ſunt, antequam in ſe, & in propria natura ſubſiſterent, multo nobiliori modo præfuerunt in ipſo verbo, tanquam in originali principio, & viuo, ſempiternoq́ue exemplari: vnde quæ in ſua natura tantum entia & viuentia dicuntur ſecundum aliquam entitatis & vitę participationem, in ipſo verbo ab ęterno erant eſſentia ipſa, & vita infinita. h Atque hęc vita prima & infinita, tametſi omnibus omnino creaturis dederit eſſendi principium, ſpecialiter tamen inter omnes corporeas creaturas hominem inſigniuit lumine naturalis rationis, creans illum ad imaginem & ſimilitudinem ſuam: nec ſolum lumine rationis naturalis hominem donauit: ſed lumine inſuper gratię quotidie viſitare dignatur. i Et lux iſta beatiſsima, à qua lumẽ omne tam naturę quàm gratiæ effluit, in hoc mundo (qui ex ſe eſt plenus errorum tenebris) lucere non deſinit, per omnes generationes in animos hominum ſuos radios ſpargens, & illuminando erudiens. k Verum excreſcẽte indies hominum malitia, tam denſę factę ſunt tenebrę huius mundi, vt lucem illam in ſua puritate non valuerint comprehendere, neque eius influxum & illuminationem potuerint homines malitia & erroribus excæcati ſuſcipere. l In temporis autem plenitudine, quando lux iſta clarius debuit manifeſtari, voluit Deus in mundum pręmittere hominem quendam purum, ſed virtutibus & gratia inſignem, cui ex Dei impoſitione angelo nunciante nomen inditum eſt, præcellentię eius ſignificatiuum, nempe Ioannes: quod vocabulum ſonat, eum in quo eſt gratia Dei. m Hic homo miſſus à Deo, venit in mundum, tanquam pręcurſor & teſtis, ad perhibendum teſtimonium veritati: videlicet vt de vera illa luce, quę poſt ipſum erat hominibus in aſſumpta natura hominis manifeſtanda, teſtimonium perhiberet, & lucem illam quæ & quanta, & vnde eſſet hominibus ſua prædicatione declararet: n vt per eius talem pręcurſionem & pręuiam pręedicationem, omnis populus, luce illa poſterius adueniente, inueniretur paratus plena eam fide ſuſcipere. o Non erat quidem Ioannes lux illa prima, ęterna & infinita, in quam credere deberent homines: ſed tantum lucis illius pręcurſor ac prenuncius, & quaſi orientis ſolis rutilans aurora pręceſsit, hoc habens officii, vt lucem illam ſuo teſtimonio hominibus pędicaret & commendaret, eoſq́ue ad credẽdum in illam induceret. p Vera autem lux illa erat, quę non ſolum vnam aliquam mundi portionem, nec vno ſolum tempore illuminat, quemadmodum Ioannes in ſola Iudęa & modico luxit tempore: ſed quę mundum vniuerſum omni tempore, & vult & poteſt illuminare, omnem ſcilicet hominem qui vel natus eſt vel naſcetur in

a In mundo erat.
b Et mũdus per ipſum factus eſt.
c Et mundus eum non cognouit.
d In propria uenit,
e & ſui eum non receperunt.
f Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri:
g his qui credũt in nomine eius.
h Qui non ex ſanguinibus,
i neq; ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri,
k ſed ex Deo nati ſunt.
l Et uerbum caro factum eſt,
m & habitauit in nobis.
n Et uidimus gloriam eius,
o gloriam quaſi unigeniti, à patre.
p Plenum gratiæ & ueritatis.

mundo. Hæc lux verbum eſt patris, quod in omnes homines participium ſuæ lucis, lumen naturalis rationis infundit: lumen quoque ſpiritualis viſitationis, & internæ illuminationis in omnibus generationibus ſemper promptè infundit humanis mentibus, ita vt quantum in ipſo eſt, hac etiam illuminatione omnes illuminet. Denique nihil omnino eſt luminis in quoquam, vel naturæ vel gratiæ, quod non ab illa vna & prima luce effluxerit. a Et hęc quidem lux, ſiue hoc verbum in mundo erat, ab initio ex quo creatus eſt mundus, cælum & terram ſua eſſentia, pręſentia, atque potentia adimplens. b Nimirum in initio temporis per ipſum factus eſt mundus, ſicut & per ipſum donec ſubſiſtit, ſuſtentari, & manuteneri debet. c Attamen homines mundum inhabitantes, illum à quo & eſſe ſuum & omne bonum habent (tametſi ita ſibi ſemper pręſentiſsimum) non cognouerunt, malitia excęcati, ita vt pro creatore adorarent creaturas. d Deinde verò lux illa aut verbum illud, ſecundum aſſumptam ſerui formam, à patre deſcendens ad propria venit, ſuper terram apparens, quam in principio creauerat, & peculiariter in terra Iudęæ, quam in ſpeciale peculium elegerat: e ſed veniens ita verbum à ſuis non eſt agnitum, non eſt creator à creaturis, dominus à ſeruis, debito ſuſceptus honore: imò nec ab illo ſuo peculiari populo, quem præter cõmune creationis beneficium aliis multis ſibi deuinxerat, reuerentia decenti exceptus. f Quicunque verò iſtud verbum ſic in mundũ adueniens, fide & deuotione congrua receperint, eique in finem vſque fideliter adhęſerint, cuiuſcunque tandem ſint conditionis aut ſtatus, ſine perſonarum acceptione, per filium naturalem ad tantam gloriam prouehentur, vt fieri poſsint etiam ipſi filii Dei ſecundum adoptionem & gratiam, qui alioqui ex natura erant filii iræ: g hi, inquam, qui per fidem ei adhęrent. Nã is eſt modus quo vult & debet ſuſcipi in mundum veniens filius Dei, per fidem ſcilicet in credentium cordibus. h Iſti verò qui ſic credendo efficiuntur filii Dei, non tales ſunt per generationem naturalem, qua ex parentibus ſunt generati in eſſe naturę: in qua generatione fit commixtio ſeminum maris & fœminæ, quæ ex ſubſtantia ſanguinis per decoctionem naturalem formantur: i neque tales nati ſunt ex concupiſcentia mollis & carneæ mulieris, aut ex concupiſcentia viri, non ex coitu illo carnali parentum, quo ad inuicem in concupiſcentiæ ſuæ ardore commiſcentur, habent vt ſint filii Dei, ſed potius vt filii ſint iræ, mortis, & diaboli. k Tales autem, id eſt, filii Dei fiunt, per aliam generationem ſpiritualem & ſupernaturalem, qua ex Deo homo renaſcitur, & regeneratur, dum per fidem anima Deo cõiungitur. Quemadmodum enim carnalis generatio ex coniunctione maris & fœminæ procedit, ſic generatio diuina ex coniunctione animę cum Deo per fidem. Quòd ſi quis requirat, vnde tanta dignitas homini procedat, vt fieri poſsit filius Dei, cum tanta ſit inter Deum & hominem diſtantia, ſciat ille, ex verbo hoc de quo iam multa diximus, totum iſtud nobis procedere. l Verbum enim hoc ab æterno exiſtẽs apud patrem, in temporis ad hoc conſtituti plenitudine, humanam naturam dignatum eſt aſſumere in ſuppoſiti vnitatem: & filius patri coęternus, in tempore factus eſt caro & ſanguis, id eſt, verus & viuus homo: m & habitauit in medio noſtri, tanquam vnus quilibet aliorum hominum, eadem humanæ vitę opera exercens, quę nos puri homines, & nihil aliud quàm homines exercemus. Atque ita per hunc, qui vtranque in ſe ſuſcepit & conciliauit naturam, poteſtatem accepit homo, vt fiat filius Dei: per hunc ſimul hominem & Deum, illa nobis hominibus puris confertur diuina regeneratio. n Ne verò hac de re, vt impoſsibili aut non veriſimili, quiſquam dubitet, nos qui cum eo per multum temporis cõuerſati ſumus, ego qui hæc ſcribo, & mecum alii plures, nos illum vidimus oculis noſtris in mundo conuerſantem nobiſcum: o & tantam eius perſpeximus, in ſignis diuinæ potentię, atque in doctrina diuinæ ſapientiæ, tantam gloriam longè omni creaturæ imparem præcellentiam, vt manifeſtè ex ea comprobatum ſit, & euidenter demõſtratum, quòd ipſe quomodo, ita verè ſit vnigenitus filius, à patre ęternaliter procedens, & ab eodem temporaliter miſſus in mundum. p Verbum illud, inquam, factum eſt caro, & in nobis habitauit, plenum exiſtens etiam in aſſumpta humana natura, gratiæ & veritatis: quoniá in ipſo inhabitabat plenitudo totius diuinitatis corporaliter, & ſpiritu ſancto non ad menſu=

a Ioannes testimoniũ perhibet de ipso, & clamat, dicens:

b Hic erat quẽ dixi:

c Qui post me uenturus est, ante me factus est,

d quia prior me erat.

e Et de plenitudine eius nos oẽs accepimus,

f & gratiam pro gratia:

g quia lex per Moysen data est, gratia & ueritas per Iesũ Christum facta est.

h Deum nemo uidit unquam.

i Vnigenitus filius qui est in sinu patris,

k ipse enarrauit.

l Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserũt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & leuitas ad eum,

m ut interrogarẽt eũ, Tu quis es?

n Et confessus est, & non negauit. Et cõfessus est, quia non sum ego Christus.

ram erat plenus, eratque ipse veritas, & omnis veritatis cognitione ab exordio suæ conceptionis plenissimus. a Neque verò nos solum de eo testificamur, sed etiam Ioannes ille Propheta magnus, & ab omni populo meritò æstimatus maximi, à Deo edoctus, testimonium ipsi perhibuit, dum Christum pręsentem demonstrans, clara voce in aures omnium clamauit, & dixit: b Ecce nunc illum, de quo priusquam vobis ostenderetur, multa & præclara vobis pr̨edixi, & hoc signanter prę aliis frequenter inculcaui. c Postquam ego ad tempus aliquan tum vobis pr̨edicauero, alius veniet, & quasi succedet mihi in pr̨edicationis officio, qui tamen à Deo patre longissimo interuallo mihi præpositus est, & cui ego secundum infinitam distantiam sum postpositus: d nimirum quia me & duratione & omnimoda dignitate prior erat: ab ęterno cum patre vnus Deus existens, cum ego tantum sim creatura vilis, & in tempore ad eius obsequium destinatus. Iure igitur mihi est in tempore pręferendus & prælatus, qui me secundum ęternitatem prior est. e Tanta autem fuit perfectio plenitudinis eius, vt ex ea quę est non ad mensuram, sed infinita & inexhausta, nos omnes ad mensuram secundum participationem aliquam acceperimus, quicunq; in nomine eius credidimus, sintque item accepturi ex eadem quicunq; in posteris generationibus credent in eum. f Quasi autem eximium beneficium, & toti humano generi vniuersale, per verbum hoc incarnatum accepimus gratiam testamenti noui, longè pręstantiorem, loco testamenti veteris: quę & ipsa non parua erat gratia, sed comparatione ad gratiam noui testamenti (in quam per verbum incarnatum commutata est) perexigua: quum in comparatione ad eam, non sit nisi vt figura ad rem figuratam, signum ad rem signatam, vmbra ad veritatem, seruitus ad libertatem, imperfectum ad perfectum. g Lex enim vetus olim per Moysen, tanquam per ministrum & famulum, ac nũcium inter Deum & populum, à Deo data est: gratia autem & veritas in institutione noui testamenti, per Iesum Christum, non famulum sed filium Dei, perfecta est, vtpote per quem, ea quę prius legalibus oraculis repromissa, & cęremoniis fuerant præsignata, opere & reipsa sunt exhibita: quando ablato iugo seruitutis antiquę, libertas noua Euangelii successit, & vmbra cedente, veritas manifestata mundo refulsit. h Quod si quis fortè nos interroget, vnde nobis ista posint haberi comperta, quæ ex Dei secreto consilio pendere, & homini per se non posse comprehendi videntur, huic respondebimus, Deum quidem in sua natura diuina à nemine hominum corporeis oculis vnquam visum esse, sicut nec videri potest, quum sit inuisibilis: neque item corporeis auribus vnquam à quoquam in seipso auditum esse, vel audiri posse, cum nullo sensu simpliciter sit perceptibilis. i Sed patris verbum illud, de quo suprà diximus, ipse existens vnigenitus filius Dei patris, qui & in sinu eius ab ęterno requiescit (id est, ab eius semper fœcunditate æterna generatione ꝑcedit, & apud eum perpetua perfectissimaq; fruitur beatitudine) k ipse ad nos descendens, & in assumpta serui forma visibilis apparens, nos qui cum eo familiariter sumus cõuersati, tanquam pręceptor discipulos, de omnibus his fideliter & apertè edocuit, nobisque patris omne cõsilium & propositum, vt amicis & fratribus, lucidissimè declarauit. l Et quoniam paucis suprà de testimonio Ioannis diximus, nunc latius ipsum ad fidem veritatis firmandam explicabimus. Quum enim iam aliquandiu manifestatus fuisset mundo Ioannes, tum prædicando, tum baptizando, & tantæ æstimationis haberi inciperet apud plebem, vt à non paucis Mesias esse putaretur, Iudæorum primores ab Hierosolymis (vt certum aliquid cognoscerent) nuncios solennes, nempe sacerdotes & leuitas, miserunt. m Qui ad eum peruenientes, ex nomine Iudæorum à quibus fuerant missi, eum interrogauerunt, dicentes: Quis tu es, & cuius præcellentiæ vel officii, vel qua præditus authoritate, vt sic præter cõsuetudinem homines in desertis locis noua quædam doceas, & nouo ritu baptizes? Nunquid fortè Mesias tu es ille nobis repromissus, quemadmodum nonnulli de te suspicantur? n Ioannes autem sic interrogatus, ingenuè confessus est veritatem, & non negauit, neque in vllo contradixit veritati. Et hoc signanter ante omnia, & super omnia apertissimè est confessus, quòd nõ ipse esset qui expectabatur Mesias: ne videlicet alienam gloriam sibi raperet, & domino suo debitum honorem præcursor ac seruus in se

a Et interrogauerunt eum, Quid ergo? Elias es tu?

b Et dixit: Non sum.

c Propheta es tu?

d Et respondit: Non.

e Dixerunt ergo ei:

f Quis es? ut responsum demus his qui miserunt nos.

g Quid dicis de teipso?

h Ait:

i Ego uox clamantis in deserto, dirigite uiã domini, sicut dixit Esaias Propheta.

k Et qui missi fuerãt, erant ex Pharisæis.

l Et interrogauerũt eum, & dixerunt ei:

m Quid ergo baptizas, si tu non es Christus?

n Respondit autẽ eis Ioannes, dicens:

Ego baptizo in aqua: medius autem uestrum stetit, quẽ uos nescitis.

o Ipse est qui post me uenturus est, qui ante me factus est:

p cuius ego non sum dignus, ut soluam eius corrigiam calceamẽti.

q Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans.

transferret. a Postquam autem confessus esset Ioannes se Mesiam non esse, aliam ei proponunt quæstionem, interrogantes, num forte Elias esset, qui & ipse ex vaticinio Malachiæ Prophetę Iudęis expectabatur venturus, antequam adueniret dies domini. b Etiam huic interrogationi per negationem Ioannes respondit, dicens, se Eliam non esse, iuxta intellectum quærentium: personam videlicet à se abnegans Eliæ, officium autem non recusans. c Rursum illi interrogabant: Nũquid tu vnus aliquis es ex antiquis Prophetis, aut peculiariter Propheta ille quem nobis per Moysen Deus se suscitaturum promisit, vt eum sicut Moysen audiamus? d Respondit iterum Ioannes, nec ex antiquis Prophetis, qui olim vixerant aliquem se esse, nec peculiarem illum in lege promissum Prophetam. e Quum itaque illi multis interrogationibus propositis, non aliud quàm negatiuam respõsionem à Ioanne accepissent, certum & definitum aliquid discere cupientes, ita eum interrogauerunt: f Si neque Christus es, neque Elias, neque Prophetarum aliquis, neque peculiaris ille Propheta, dic igitur nobis, quisnam tu sis, & quod tuum officium, aut quæ & vnde tibi commissa authoritas: vt certum aliquid respondere valeamus principibus nostris, qui nos huc miserunt istius rei à te perquirendæ gratia. g Quid de teipso affirmas? Quem aut qualem aut cuius officii & potestatis teipsum prædicas? h Tunc Ioannes qui eatenus particulariter interrogantibus singulariter responderat proposita quæstione generali, generalem item & plenam cum authoritate adhibuit responsionem, dicens: i Ego ille sum de quo Esaias Propheta multo antè prędixit in temporis plenitudine, antequam reuelaretur gloria domini, filius altissimi patris, audiendam esse vocem cuiusdam præconis, qui in deserto clara voce omni populo ad se confluenti pœnitentiam prędicaret, doceretque homines venturo domino viam parare, id est, in aduentum & occursum eius qui post paululum esset vẽturus, seipsos per pœnitentiam peccatorum dignè præparare. k Nuncii autem isti, qui missi fuerant ad Ioannem ex secta erant Pharisęorum: quę suę iustitiæ nimium fidens, Ioannis prædicationem & consilium spreuit. l Quem deinde contemptum satis isti exprimunt, dum post claram responsionem, inuidia nesciente quiescere, odiosam iterum quęstionem velut indignantes proponunt: m Quid ergo tu, inquiunt, ita nouo ritu populum hîc in deserto baptizare pręsumis, si neque Mesias es, neque Elias, neque Propheta aliquis: quemadmodum ex tua iam confessione audiuimus? Profectò non mediocris videntur ista pręsumptionis, sic populum in desertum conuocare, illicque noua & insolita præter consuetudinem prędicare, ac deinde aqua baptizare, cuiusmodi ante te nemo tentauit: maxime cum citra authoritatem eorum ad quos eiusmodi rerum spectat admissio, hæc omnia facis. n Ioannes cũ multa modestia simplicem eis veritatem pro responsione aperuit, dicens: Ego quidem in aqua tantum baptizo, baptismo tali quod corpus abluat, sed à peccatis emundandi virtutem non habet, tantum in signum & pręparationem quandam baptismi subsequuturi per alium. Est autem alius quidam me maior, qui inter homines homo, in mediis hominum turbis cõuersatur, quique inter vos & Deum medius assistit, mediator Dei & hominum, ipse Deus & homo, quem vos ignoratis, & mundus adhuc ignorat, post paululum tamen per me manifestandus. o Ipse est, qui iuxta Dei patris dispositionem post me venturus est, & mundo ostendendus: qui vt filius patri coæternus, ab eo ęterna generatione secundum diuinam naturam procedens, iure mihi pręlatus est, atque prępositus, dignitate & gloria tanquam creator creaturę, tãquam seruo dominus: p qui tam incomparabiliter est me dignior, vt meipsum non reputem dignum, vel infimum quodlibet, & omnium quæ possunt cogitari vilissimum ei impendere obsequium siue ministeriũ: quale est calceamentorum corrigiam soluere, aut calceamenta portare, aut aliquid huiusmodi. Atque hic adueniens cum se mundo manifestauerit, baptismo longe nobiliori credentes baptizabit, ad quem meus iste baptismus in aqua non est nisi præparatio quędam, & velut assuefactio præuia. Propter quod, indignari vos non debetis aduersus me, meumque baptismum: sed illum qui venturus est & eius nobiliorẽ baptismum, cum humilitate & patientia expectare. q Hęc autem quęstio à nunciis Iudęorum cum Ioanne habita est in Bethania, non illa

a Altera die uidit Ioannes Iesum uenietem ad se,
b & ait,
c Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.
d Hic est de quo dixi: Post me uenit uir, qui ante me factus est,
e quia prior me erat.
f Et ego nesciebã eũ,
g sed ut manifestetur in Israel, propterea ueni ego in aqua baptizans.
h Et testimonium perhibuit Ioannes, dicẽs:
i Quia uidi spiritum descendentem quasi columbã de cælo, & mansit super eum.
k Et ego nesciebam eum.
l Sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit:
m Super quem uideris spiritum descendentem & manentem super eũ, hic est qui baptizat in spiritu sancto.
n Et ego uidi, & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei.

o Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo.
p Et respiciẽs Iesum ambulantem, dicit:

quidem quæ est iuxta Hierusalem, vbi Martha morabatur & Maria, sed vltra Iordanem, in loco illo vbi Ioannes tum agebat, populum docens atque baptizans. a Postera autem die, quum perstaret Ioannes in officio, prędicationique & baptizationi sedulò instaret, venit dominus Iesus, tanquam vnus aliquis ex vulgo, ad locum vbi agebat Ioannes, tum vt officium eius sua præsentia comprobaret, tum vt humilitatis nobis exemplum monstraret, libenter etiam eos qui videntur inferiores, modò bona prædicantes, audire. b Quem videns Ioannes, & spiritu quis esset agnoscens, digito eleuato eum commonstrãs, & clara voce proclamans, dixit ad turbas circunstantes: c Ecce agnum Dei, ecce illum qui venit auferre peccata mundi. Videte hic in assumpta humana forma innocentem filium Dei: qui sicut agnus mansuetus, victima efficietur pro salute totius mundi, ad satisfaciendum diuinæ iustitiæ, per sanguinis sui effusionem, pro omnibus omnium sęculorum peccatis. d Iste est de quo iam antè crebrò dixi vobis: Postquam ego ad aliquantũ tempus prædicauero, manifestabitur mundo alius quidam vir magnus, simul homo & Deus: qui tanquam ab æterno à patre secundum æternam generationem procedens, iure mihi antepositus est & prælatus, tanquam dominus seruo, tanquam iudex præconi, tanquam saluator præcursori. e Nec mirum si in tempore mihi præferatur, quoniam ab æterno prior me erat, & dignior existens ab æterno Deus, cum nondum ego in rerum natura subsistęrem. f Et ego quidem, quantum ad humanam cognitionem, illum quis esset non cognoscebam, cuius persona mihi in deserto hic à pueritia agenti fuit incognita, & cum quo nullam vnquam duxi familiarem cõuersationem. g Attamen propter hoc ego à Deo patre, tanquam seruus illius & præcursor, sum præmissus ad prędicandum & baptizandum præparatorio hoc aquæ baptismo, vt ipse per me fiat populo Israelitico manifestus. Hæc est summa mei officii, illum tanto me pręcellentiorem, verum mundi saluatorem, prædicando & demonstrando, populo facere manifestum, & ad credendum in eum populorum corda præparare. h Amplius quoque & apertius de illo Ioannes testificatus est, palàm omnibus, dicens: Testimonium quod ego de hoc agno Dei perhibeo, non humanum est, sed diuinum, vtpote quod ego nõ ab homine, sed à Deo per miraculi diuini indicium acceperim. i Vidi nanque spiritum sanctum in specie columbę de cęlo à patre descendentem, & super eum requiescentem: in testimonium verę diuinitatis eius, quòd in eo inhabitaret non ad mensuram spiritus, & quòd in eo totius diuinitatis inhabitaret plenitudo corporaliter. k Vnde & ego prius quidem eum non cognoscebam, humana noticia aut conuersatione familiari. l Sed Deus pater, qui mihi in hoc prędicandi & in aqua baptizandi inunxit officium, is mihi per internam inspirationem, & spiritus instructionem signum dedit, quo eum cognoscerem, dicens: m Super quem in media turba videris spiritum sanctum descendentem in specie columbæ, & requiescentem super eum, scito hunc esse verum illum mundi saluatorem, & agnum Dei, cuius te præcursorem esse volui, & in omni tuo officio non aliud quàm ministrum: ipse est qui post te prædicabit mundo, & credentes baptizabit, non (vt tu facis) aquæ tantum baptismo, in protestationem pœnitentiæ, & expectationem venturi saluatoris, sed baptismo longè nobiliori, per quem in fide suscipientibus conferetur à Deo spiritussanctus, ad peccatorum omnium remissionem, & gratiæ spiritualis infusionem, ad plenã perfectamque in spiritu regenerationem. n Et ego iuxta signum hoc mihi à Deo datũ, vidi super hunc hominem spiritum sanctum descendentem in columbæ specie, & super eum requiescentẽ: hincque cognoui edoctus à Deo, non ab homine: & sicut cognoui, ita testificor, absque vlla hæsitatione, quoniam hic est verè agnus Dei, & filius Dei, saluator mundi, in quem vos omnes vt credatis hortor, & vt ab eo salutem verã expectetis, per Deum qui mihi ad vestrum omnium commonitionem hæc reuelauit, sanctè obtestor. o Factum quoque est post hæc, die altera, vt iterum staret ad sui officii strennuam exequutionem paratus Ioãnes, astarentque ei duo ex discipulis ipsius, ad audiendũ ex eius ore doctrinam salutis. p Videns itaque Ioannes Iesum inter turbas, ita vt prius in humilitate ambulantem, atque ad se tãquam vnum aliquem ex vulgo venientem, iterum testimonium simile quale prius de eo perhibuit, disci-

a Ecce agnus Dei.
b Et audierunt eum duo diſcipuli loquentẽ, & ſequuti ſunt eũ.
c Conuerſus autẽ Ieſus, & uidens eos ſequentes ſe, dicit eis:
d Quid quæritis?
e Qui dixerunt ei:
f Rabbi (quod dicitur interpretatum, magiſter) ubi habitas?
g Dicit eis, uenite, & uidete.
h Venerunt & uiderunt, ubi maneret:
i & apud eum manſerunt die illo.
k Hora autem erat quaſi decima.
l Erat autẽ Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant à Ioanne, & ſequuti fuerant eum.
m Inuenit hic primũ fratrem ſuum Simonẽ, & dicit ei:
n Inuenimus Meßiam, quod eſt interpretatum Chriſtus.
o Et adduxit eum ad Ieſum.
p Intuitus autem eum Ieſus, dixit:
q Tu es Simon, filius Iona: r tu uocaberis Cephas, quod iterpretatur Petrus. ſ In craſtinum uoluit exire in Galilæã, t & inuenit Philippum. Et

pulis illis audientibus dicens: a Hic quem vos eleuato digito commonſtro, eſt innocens & ſine omni peccato filius Dei, ad hoc miſſus à patre in mundum, vt tanquam agnus & victima offeratur pro expiatione omnium ſcelerum mundi. Ipſe eſt verè Meſsias, & ſaluator mundi. b Audientes verò diſcipuli qui aſtabant à præceptore ſuo Ioanne, cuius commendationem non poterant non magnifacere, Chriſtum tantis efferri præconiis, in magnam admirationem adducti de tanta præcellentia, cœperunt illum abeuntem proſequi, tanquam cupientes ſe illi inſinuare, & familiaritatem aliquam cum eo inire. c Pius autem Ieſus, qui ſe affectu ſimplici quærentes nunquam abiicit, nec faſtidit, vultum ad eos conuertens, & ſequentes eos conſiderans, vt eos ad ſecum colloquendum (quod vehementiſsime deſiderabant) inuitaret, benignè eos alloquutus eſt, dicens: d Quid eſt, ô boni pueri, ꝙ me proſequimini? an fortè eſt quod à me vobis præſtari velitis? e Illi gaudentes tantum virum vltro ſibi antequam interrogaretur loquutum eſſe, & hinc futuræ familiaritatis ampliorem ſumentes fiduciam, reſponderunt ei: f Rabbi, id eſt, magiſter (ea eſt enim nominis illius Hebraici ſignificatio & interpretatio) ſcire deſideramus, vbinam tua ſit habitatio, aut vbi moram trahas, hoſpitiumque accipias, vt nobis liceat te familiariter (ſi tibi non erit moleſtum) inuiſere, atque à te verba ſalutis audire. g Cui tam pio deſiderio fauens & annuens piiſsimus dominus, dixit ad illos: Venite mecum, & ipſi oculis veſtris locum videte manſionis meæ. h Statim illi gaudentes tam benignum ſe inueniſſe magiſtrum, Ieſum comitantur, & ad locum hoſpitii vbi manebat cum eo peruenerunt. i Adeoque illis cœpit in ipſo ſtatim initio dulceſcere Chriſti præſentia, vt eo die non poſſent aut vellet ab eo ſeparari: ſed apud eum eodem in hoſpitio ſunt demorati, beatos ſe æſtimantes, quòd tam breui tempore, cum tanto magiſtro, tam pulchra futuræ familiaritatis conſequuti eſſent initia. k Iam verò ad veſperam dies declinabat: erat enim quaſi decima diei hora, quum illi dominum ſequerentur. In quo magnus eorum erga Ieſum feruor declaratur, quod neque noctis imminentis occaſione ab eo diuelli ſe patiebantur. l Alter autem duorum horum diſcipulorum, qui (vt iam diximus) audito teſtimonio Ioannis de Chriſti præcellentia, eum fuerant inſequuti, Andreas erat frater Simonis Petri: qui & poſtmodũ vnus ex Apoſtolis duodecim deſignatus fuit. Hic non cõtentus ſua beatitudine, nec propriis tãtum commodis intentus, ſtatim de fratre ſuo Petro (quo nihil habebat charius) fuit ſollicitus, vt eũ quoque ad Chriſtum adduceret, faceretque huius gaudii & fructus participem. Quapropter illum ſollicitè perquirens (nam & ipſe tum temporis illic aderat) prior inuenit, lætumque ei nuncium cum exultatione referens, ait: m Neſcis frater animo meo chariſsime, quantum gaudii, & fructus quantum ſimus conſequuti. Iam enim ex magiſtri Ioannis indicio inuenimus & cognouim⁹ Meſsiam illum, in lege & Prophetis promiſſum, & patribus tantopere deſideratum. Meſsias autem Hebrẹum vocabulum, idem Hebræis quod Græcis Chriſtus, Latinis vnctus ſignificat. n Statimque gaudens gaudentem adduxit ad Ieſum. o Quem pius magiſter oculo pietatis ſuæ, quo homines bonæ voluntatis intueri ſolet, aſpiciens, & futurum in eo fidei ſanctæ feruorem (cuius iã ſemina aliqua, imò initia, in eo videbat) diuinitatis ſuæ omniſcientia contemplans dixit ad eum: p Noui te ex nomine, & quis iam ſis, & quis olim futurus. q Tu enim Simon es, filius Iona ſiue Iohanna: quæ nominatio tibi bene competit, quoniam obediens es ſalutem tibi monſtranti (quæ eſt interpretatio nominis Simon) & filius es colũbæ, propter ſimpliciter animi, item & gratię Dei, propter electionem: quę ſunt interpretationes nominum, Iona & Iohanna. r Poſterius autem ſuo tempore imponam ego tibi nomen alterum, vt voceris Cephas, id eſt, Petrus: à petra videlicet, ſiue firmitate fidei, quam tu confiteberis, vbi poſt aliquantum temporis plenius inſtructus fueris. Sic Ieſus Petro, & ea quæ ſibi humana via erant incognita patefecit, & quæ futura hominibus omnibus occulta, per diuinitatis ſuę omniſcientiam prędixit. ſ Poſtridie verò eius diei quo hęc geſta ſunt, parabat dominus reditum à Iudęa, ad quam aſcenderat vt Ioannis prædicationem audiret, & com probaret, itemque vt teſtimonium ab eo iuxta patris voluntatem ſuſciperet, in Galilæam, vbi adhuc morabatur: t ſicque reditum parans,

dicit ei Iesus: Sequere me. a Erat autē Philippus à Bethsaida, ciuitate Andrææ & Petri. b Inuenit Philippus Nathanael, & dicit ei: c Quē scripsit Moyses in lege, et Prophethæ, inuenimus Iesum filiū Ioseph, à Nazareth. d Et dixit ei Nathanael: à Nazareth pōt aliquid boni esse? e Dicit ei Philippus, Veni, & uide. f Vidit Iesus Nathanael uenietē ad se, & dicit de eo: g Ecce uere Israelita, ī quo dolus nō est. h Dicit ei Nathanael Vnde me nosti? i Respōdit Iesus, et dixit: k Prius q̄ te Philippus uocaret, cū esses sub ficu, uidi te. l Respondit ei Nathanael, & ait: m Rabbi, tu es filius Dei: tu es rex Israel. n Respōdit Iesus, et dixit ei: o Quia dixi tibi, uidi te sub ficu, credis: maius his uidebis. p Et dicit ei: q Amen amē dico uobis, uidebitis cælū apertū, et angelos Dei ascendentes & descendentes, supra filium hominis.

inuenit virum quendam, Philippum noīe, qui & ipse postmodum Apostolorum collegio erat annumerandus: & vocās eum dixit: Sequere me, & vnà cum istis te adiungas, vt mihi discipulus fieri incipias. a Philippus autem iste originē trahebat ex Bethsaida ciuitate Galilææ: è qua etiam Andręas, & Petrus erant oriundi, & forsitan horū cura & instructione ille ad dominū Iesum venit, vt ab eo vocari mereretur. b Philippus autem iste, postq̄ dominum cognouisset, & quis ipse esset plenius, tum ab ipso, tum à conciuibus intellexisset, inueniens alium quendā sibi probè notum, nomine Nathanaelem, qui & ipse Galilæus erat, natus in Cana Galilææ, sollicitus fuit adducere eum ad Iesum, dixitque ad eum: c De quo Moyses iuxta sapientum enarrationem fertur scripsisse in lege, & de quo Prophetę sancti multa scripserunt, hunc nos inuenimus, & quis sit cognouimus, nimirum Iesum illū, qui æstimatur filius Ioseph, Nazarenum. d Audiens hæc Nathanael, homo (quantum videtur) in lege eruditus secum admirans, & quasi contra obiiciens, dixit: An putas ex Nazareth Galilæę tantū boni posse Israelitico populo surgere? Nónne magis ex Iudæa & Bethleem ciuitate Dauid, iuxta propheticā scripturam, expectari debet Messiæ aduentus? e Philippus verò nondum sufficienter in his rebus institutus, postposita verborū disputatione, hortatur simplici aīo Nathanaelem, vt ad Christum ipse accedat, atq; ab eo audiat plenam veritatem: nihil dubitās, quin eius obiectionibus ille facilè satisfaceret. Nec mora: acquiescens Nathanael Philippi cōsilio in simplicitate cordis eum sequitur, vt ad dominum pergat. f Quē videns dominus Iesus ad se venientem, prius q̄ cum eo miscuisset sermonem, de eo loquutus est, iis qui coràm aderant audientibus. g Ecce (inquit) vere Israelita, in quo nulla est duplicitas animi, aut fictio simulationis, quæ in plerisq; huius conditionis hoībus (id est, eruditis in lege) solet inueniri: sed est simplex iste & rectus, bene in hoc patrē Iacob repræsentās, vt meritò semen Israel verū secundū imitationē virtutis, & non tātum secundum carnem posit noīari. h Nathanael verò audiēs Iesum sic de intimis suæ cōscientiæ apertè pronūciantem, admirās ait ad eum: Vnde tu domine me nosti, vt ista de me tam definite pronuncies? Non enim arbitror vnq̄ te antehac nostro vel cōuictu vsū vel colloquio. i Dominus Iesus, ostendēs se nō humana cognitione (quæ ex sensibus oritur) eū cognoscere, sed per diuinā omnisciētiam, dixit ad eū: k Nō nunc primū vbi te video, incipio agnoscere præsentem: sed cum absens adhuc esses, & nullo sensu te valerem apprehendere, cū esses adhuc sub arbore ficu, anteq̄ te Philippus huc adduceret, iā te cognoscebā corpore absentē, & loco distātem, nō minus q̄ nūc præsentem. l Ex quibus verbis aduertēs Nathanael, dominū Iesum absentia atq; præsentia, præterita, atq; futura, aperta, atq; occulta, ęquè cognoscere, atq; hīc oīa sciētē Deū interna spiritus instructione cognoscēs, postpositis argumētis & obiectionibus, pulchram cōfessionē ingenuè ꝓtulit, dicēs: m Magister bone, nūc credo, ꝙ verè sis filius Dei, qui oīm habes scientiā, qui etiā corda scrutaris & renes, quodq́; verè sis tu Messias ille nobis ꝓmissus & expectatus, vt super Israel regnes imperpetū. n Quoniā verò tā facilè suæ dubitationi cedentē, & veritati tā modica instructione prōptè acquiescētē, cōspexit illū dominus copiosa sua benignitate maioris & manifestioris signi vltro ei adiecit certitudinē, dicens: Tu quidem ꝓ tua simplicitate, ex modico tantum verbo quod non multi ponderis aīo duro videri posit, credis & confiteris me esse filium Dei, nimirū ex eo tātum quod dixi, te mihi prius cognitū fuisse, q̄ te Philippus vocaret, cum adhuc sub ficu esses. Propter hāc tuam tam promptam fidem, aliud testimonium veræ diuinitatis meæ, longe maius & clarius videre mereberis. o Atq; ad hoc signum explicādum, adiecit dicens: p Cum firma & indubitata veritatis assertione, non tibi soli, sed & his nūc astantibus polliceor futurum aliquando, vt cælos mihi videatis patere, angelosq́; super me ascendere & descendere, tanquam in ministerium & obsequium ad me dominum suum & regem, à patre missos. Vobis & iis qui tūc mihi erunt à secretis, post mortem & resurrectionem meam, quando tempus aduenerit mei abscessus à mundo, & reditus ad patrē, vobis, inquam, videntibus, tunc ego eleuabor, atq; per nubes assumar in cælum, cum multo angelorum comitatu, quos mihi pater obuios mittet, vt me ipsorū dominum suum filium, cū victoria redeuntem in triūpho adducāt, & decēti gloria: quod erit meæ diuinitatis signum efficacisimū, & euidētisimū testimonium.

ANNOTATIONES IN CAPVT PRIMVM
Euangelii secundum Ioannem.

IN principio erat verbum.) Caue intelligas, in principio tēporis, quomodo in principio Genesis dicitur, in principio temporis Deum creasse cælum, & terram. Hic enim sensus palàm impius est & hęreticus: quo nimirū significatur, verbum patris simul cū tempore, existendi sumpsisse initium. Orthodoxi verò duobus modis, quod hîc dicitur, in principio, exponunt. Quidā per principiū intelligunt patrem, ex quo ęternaliter ꝓcedit, & in quo æternaliter permanet, verbum. Sic posteriori loco manifeste interpretatur diuus Cyrillus, & item Augustinus. Verum hæc intelligētia non vsqueadeo ad literā commoda videtur, eo ꝙ statim subsequatur per replicationem: Hoc erat in principio, apud Deū: vbi non videtur principium pro patre accipi. Alioqui per vtranq; particulam idem diceretur, & in eadem oratione idem videretur superuacaneè repeti. Idē enim esset, in principio, & apud patrē. Vnde conuenientius videtur, vt per illud, esse in principio, significetur ęternitas durationis, nimirum vt idē valeat, in principio, quod à principio, vel ab initio: per quę in scriptura etiā alibi ęternitas significari solet. Vt cū in Prouerbiis dicit sapiētia: Dominus possedit me in initio viarum suarum, anteq̄ quicquam faceret, à principio. Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis totum ad æternitatē refertur. Idem est apud Ecclesiasticum ab initio, cum dicitur: Ab initio & ante sæcula creata sum. Nam id quod sequitur, ante sęcula, exponit pręcedens, ab initio. Ioannes quoq; Apost. in 1. sua Canonica, in eadem significatione verbo illo vtitur, dicēs: Quod fuit ab initio, &c. Sic & apud Micheā de filio dicitur: Egressus eius à principio à dieb[9] æternitatis. Nos proinde hanc intelligentiā in Elucidatione prælegimus, vt literæ magis cōsentaneā, quam etiam veteribus inuenimus probatā. Nam & ipse Cyrillus priori loco eam satis indicat, quum ait, principio nihil esse antiquius, neque posse principii principiū cogitari. Et cū deinde subiungit: Si enim erat in principio, quæ mēs poterit vnq̄ vltra illud, erat, cōuolare? Aut quando illud erat mente ita tenebimus, vt cogitationes nostras nō antecedat? Chrysostomus verò hanc aperte ponit, & solā ponit intelligentiam: in principio esse, exponens, sine principio esse, & æternum, ac per hoc quod dicitur, esse in principio, significari dicens, æternitatem, sicut per id quod dicitur: Hoc erat in principio apud Deum, coæternitatē cū patre. Oīm autē apertissime Theophylactus nostram sententiam explicat, dicens: In principio erat, hoc est, à principio erat. Quod enim à principio est, eius omnino nullū tempus inuentū, quando non erat. Confirmatq; hanc intelligentiā, per id quod suprà citauim[9], ex ipsius Ioannis Canonica epistola. Intelligit ad eundem modum Hilarius lib. 2. de Trinitate, & Augustinus lib. 6. de Trinitate: In principio, id est, ante omnia, exponens. Concorditer & Basilius magnus, æternitatem verbo isto signari asserit.

1. Iann. 1.

¶ Et sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso vita erat.) Huius loci, etiam apud veteres, Gręcos atq; Latinos, varia inuenitur distinctio. Græci codices, qui nūc sunt in manibus, textum præsentem ita distinguunt: Et sine ipso factum est nihil quod factū est. Ac deinde: In ipso vita erat. Iuxta quā distinctionem, Chrysostomus & Theophylactus apertissime enarrant, volentes, propter spiritumsanctum à creatione excludendum, adiectū esse illud, quod factum est, ne videlicet etiā spiritussanctus credatur per ipsum verbū esse factus. Distinctione autē illam quæ in nostris Latinis passim inuenitur exemplaribus, adeò duo isti Gręci īterpretes persequuntur, vt omnino eam reiiciant, quasi hæreticorum figmentum. Macedoniani enim hæretici spiritum esse creaturam contendentes (quos ea ratione orthodoxi πνευματομάχους pneumatomachos, id est, contra spiritum pugnantes appellabant) iuxta morem nostrum distinguentes, per id quod factum est, spiritum intelligebant. Verum ista hæreticorum peruersitas nostræ distinctioni, prorsus nihil obest, si modo recte & catholice secundum eam textus exponatur: id quod non solum Latini patres fecerunt, verumetiam aliquot ex Græcis. Augustinus enim apertissime & legit & interpretatur locum præsentem secundum modum nostræ distinctionis, prolixe & subtiliter declarans, quomodo creatura sit in verbo vita, licet non sit vita in semetipsa. Quia (inquit) sapientia Dei, per quā facta sunt omnia, secundum artem continet omnia, anteq̄ fabricet oīa hinc quæ fiunt per ipsam artem, non continuò vita sunt: sed quidquid factum est, vita in illo est. Foris (inquit) corpora sunt, in arte vita sunt. Amplius verò & Cyrillus author Græcus, ipsis quoq; Chrysostomo & Theophylacto vetustior, iuxta cōsuetudinē nostræ distinctionis legit & interpretatur clarissime. Veruntamē sensum posterioris illius partis, Quod factum est, in ipso vita erat, longe aliū assignat, quàm expresserit Augustinus, aut nostra Elucidatio. Sic enim ille accipit hanc orationem, vt relatiuum, ipso, non referat, verbum, sed immediate præcedens, Quod factum est: & pro supposito verbi, erat, non sumit totum illud, quod factū est, sed nudum verbi vocabulum, iuxta hanc cōstructionem: Quod factum est, verbum erat in ipso vita, id est, verbum vita erat in ipsis quę facta sunt. Vbi, quod factum, quasi absolutè positū sine rectore apposito accipi debet, quomodo fit in oratione ista: Dominus, in cęlo sedes eius. Eritq; iuxta hāc constructionem, sensus huius orationis, in omnibus creaturis ipsum verbum esse vitam eorū: id est, verbum intime omnibus creatis inesse, & vitam atq; esse omnibus influere: quod ipsum sit vita per essentiam, creata autem solū per participationem eius. Quem sensum ipse apertissime indicat: Non solū, inquiēs, per ipsum facta sunt vniuersa, sed quęcunq; facta sunt, vnigenitus filius Dei principiū, & subsistentia omnium, tam visibilium, quàm inuisibilium, in ipsis vita erat. Quam etiam sententiam prolixè prosequitur, & aduersum hæreticos ex ea validum sumit argumentū, quod Dei filius non creaturis debeat connumerari, sed extra numerum creaturarū seponi, & vna cū Deo patre substantia ęstimari. Quid ad hæc (ait subsequenter) hæreticorum insania dicet, cum spiritussancti Euangelicam vocem audiat, quod in creatis omnibus verbū Dei quod in principio est, vita erat? & cætera quæ in hanc sententiā verbis & rationibus plurib[9] disserit. Sanctus aūt Hilarius lib. 11. de Trinit. aliā à prædictis ponit pūctationē huiusmodi: Sine ipso factum est nihil, quod factū est in ipso: vt deinde separatim sequatur: Vita erat. Cuius distinctionis etiam

Psal. 10.

Theophylactus meminit,nec eā refellit.Nos tamen breuitatis gratia,ab illa expendenda aut lati⁹ explicanda supersedem⁹. ¶Erat lux vera,quę illuminat omnē hominem,&c.) Quęrat fortasse aliquis,quomodo omnes homines lux diuina illuminet,quum multi excæcati & obscurati remaneant.Tribus modis id dissoluitur.Primum quidem,per illuminationem naturalem,quatenus omnem hominem De⁹ ad imaginem suam rationalem condidit. Secundo,intelligendo Deum,quātum in se est,omnem hominem illuminare:plerosq; autem suo vitio manere excęcatos,sine lumine gratię, ꝙ indignos se reddant.Priorem sensum vnicum ponit Cyrillus,dicens,verbum illuminare creatiuè omnem hominem,quatenus omnem hominem creat rationalem.Chrysostomus solum habet posteriorē.Theophylactus simulvtrunque.Augustinus verò,ad duos prædictos tertium adiicit,hunc: Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum:subaudi,qui illuminatur,ita vt nemo in hoc mūdo posit illuminari,nisi per verbum. Nos in Elucidatione nihil horum omisimus. ¶In propria venit, & sui eum non receperunt.) Potest hoc intelligi,vel generaliter de mundi inhabitatoribus,vel peculiariter de populo Iudaico.Vtrunq; sensum indicant Augustinus & Theophylactus.Cyrillus & Chrysostomus tantum posteriorem. Vtraque autem sententia est commoda,& invtraque quod sequitur præcedenti addit exaggerationē.Iuxta priorem,ad hunc modum: Ab initio quidem creaturę verbum patris secundū diuinitatem erat in mūdo,& hoīes mundi incolę ipsum nō cognouerūt. In temporis aūt plenitudine,etiam in assumpta forma serui: nouo modo venit in mundū,& ne sic quidem à suis est agnitum,aut susceptum. Iuxta alterum sensum, sic fiet exaggeratio ex sententia patris Cyrilli.Ferendum illud forsitan,& qualicunq; venia dignum homines gentiles non cognouisse verbum.Illud verò grauius & intolerabilius, quod ipsi quoq; Iudæi,populus eius peculiaris,verbum ipsum etiam in carne veniens,& se visibiliter manifestans,contempserūt. ¶Gloriam,quasi vnigeniti à patre.)Diligenter est notandum,quod admonent Chrysostom⁹ & Theophylactus,verbum (quasi)hoc in loco non esse similitudinis,neq; parabolę siue comparationis, sed confirmationis & determinationis indubitatę,certisimęq; diffinitionis,ad glorię maiestatem & incōparabilem excellentiam significandā.Veluti cum videmus regis alicuius gloriā,quam particulatim exprimere non sufficimus : dicimus,ꝙ incedat vt rex : id est,quod verè sit rex, & verè regem se monstret in apparatu suo.Cæterum,quod in fine dicitur,à patre,quidam ad gloriam referunt,in hunc sensum: Vidimus gloriam eius à patre,quasi gloriam vnigeniti:vt indicetur,gloriam istam filii à patre procesisse,& patrē glorificasse filium.Cyrillus verò & Theophylactus,magis videntur ipsum adiunxisse immediate pręcedenti vocabulo,vnigeniti,vt sit sensus:Vidimus gloriam eius,vt gloriam vnigeniti filii à patre procedentis,cum quo est vna substantia. ¶Plenum gratiæ & veritatis.) Plenum, nominatiuus est,iungendus cū nomine verbum,id quod manifeste patet ex textu Gręco,vbi verbum & plenū ambo ponuntur in casu noīatiuo & genere masculino,λόγος πλήρης,sermo plenus,tanꝗ si Latine sic diceremus:Sermo caro factus est,&c.Plenus gratię & veritatis. Ad hoc indicandum, nos in elucidatione repetiuimus illud, Verbum caro factum est. ¶Qui post me venturus est,ante me factus est.) Non secundum antecesionem temporis,Christus ante Ioānem factus est,cum(vt ex Lucę Euangelio cognoscitur) sex mensibus eo posterior fuerit:sed antecesio intelligitur & prælatio dignitatis,& præcellentia gloriæ,qua erat Christus supra Ioannem inter homines glorificandus,iuxta id quod ipse Ioannes ait: Illum oportet crescere,me autem minui.Vnde quod dicitur,ante me factus est,tantundem valet ac si dicas:Prępositus est mihi,supra me exaltatus est,maior me factus est.Atq; hoc pacto vno ore veteres oēs interpretātur. ¶Et de plenitudine eius &c.)Theophylact⁹ etiā hęcverba Ioānis Baptistę esse putat,vsq; ad locū illū,Et hoc est testimoniū Ioannis.Cyrillus verò & Chrysost.hęc verba Euangelistę esse dicunt,confirmantis ea quę à Ioanne dicta sunt.Quę sententia magis veritati consentanea videtur,propter illud quod sequitur:Vnigenitus fili⁹,qui est in sinu patris,ipse enarrauit.Nō enim Baptistę quicꝗ adhuc enarrauerat Christ⁹,cum de se testificaretur,sed Apostolis ipsis posterius enarrauit oīa.Iuxta illud quod inCanonica epistola idē ait:Quod vidimus & audimus,annunciamus vobis,vitam æternam,quæ erat apud patrem, & apparuit nobis. ¶Et gratiam pro gratia.) Augustinus piè interpretatur , gratiam qua ex fide iustificamur,pro gratia remunerationis æternæ,qua à Deo gratis coronamur.Iuxta illud Apostoli,Gratia Dei,vita æterna.Verum communior expositio gratia noui testamenti,pro gratia veteris testamenti datam intelligit, quam veteres magis approbant,Cyrillus,Chrysostomus,& Theophylactus, & nos in elucidatione sequuti sumus. ¶Propheta es tu?Nō sum.)Gręci authores,Cyrillus,Chrysostom⁹,Theophylactus,vim faciunt in articulo Gręco ad nomen Prophetę apposito,vt nō de quolibet generaliter Propheta proponatur quęstio,sed de illo peculiari & insigni quem in lege promisit Moyses,dicens:Prophetam suscitabit vobis Deus,&c.ipsum sicut me audietis.Atq; ita Ioannē respondisse dicūt,vt nō se Prophetā absolute negauerit,sed illum Prophetam,& Prophetarū oīm dominum,qui expectabatur.Augustinus verò generaliter intelligit,Ioannem non esse Prophetam,quoniā(iuxta domini testimonium)esset plusquam Propheta,eo ꝙ non more cęterorum vēturū pręnunciandi tantū,sed etiam pręsentem demonstrādi haberet officium.Potest & tertia addi expositio,vt intelligatur Ioannes interrogari,num ipse vnus ex antiquis Prophetis sit:quemadmodū postmodū de Christo nōnulli sunt opinati, vt patet ex aliis Euāgelii locis.Nos in Elucidatione duplicem sensum,primum illum,& hunc postremū expresimus. ¶Medius autem vestrûm stetit,&c.) Duplicem attigimus expositionem,quarum vtriusq; sancti enarratores,meminerunt. Prior tamen, quę est de communi conuersatione Christi inter homines, magis ad propositum facit,& apud doctores sanctos est celebratior. ¶Cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamenti eius.) Secundum literam,hoc prouerbiali modo loquēdi humilitatem suam tantū Baptista insinuat,& quàm sit Christo inferior demonstrat:asserens,se indignum esse,qui vel infimum aliquod obsequiū Christo impēdat.Nec aliter interpretātur Cyrillus,Augustinus,& Chrysostomus.Gregorius ve-

Lucę.1.

1.Ioan.1.

Rom.6.

1.Ioan.1.

rò,& alii nonnulli,myſticas alias ſuperaddunt enarrationes, quibus ſuperſedeo. ¶Hæc in Bethania facta ſunt.) Codices Græci qui nunc ſunt in manibus,pro Bethania, habent Bethabara,atque ita in emendatioribus exemplaribus haberi annotarunt Chryſoſtomus & Theophylactus. Vnde apparet etiam apud Græcos olim fuiſſe huius loci variam lectionem,& vulgatiora exẽplaria etiam tunc Bethaniam habuiſſe.Beatus Hieronymus in libro de locis Hebraicis nõ Bethaniam, ſed Bethaibam appellat locum iſtum,de quo hîc fit mentio. Sic enim de eo poſt nomen Bethanię ſeparatim tractatum ſcribit: Bethaiba trans Iordanẽ,vbi Ioannes in pœnitentiam baptizabat.Vnde & vſq; hodie plurimi de fratribus,hoc eſt de numero credentium,ibi renaſci cupientes,vitali gurgite baptizantur.Illud certum videtur,etiamſi Bethaniam legamus,non illam tamen intelligendam eſſe Bethaniam,vbi Mariæ ac Marthæ domicilium,& domini familiare hoſpitium:cum hæc(vt Chryſoſtomus ait,& locorum inſpectio manifeſtat)non trans Iordanem fuerit,aut in deſerto,ſed prope Hieroſolymam longè à Iordane,vnde ſi Bethaniam legamus,alium accipere oportet eiuſdem nominis.Nam hoc frequens eſt,idem vocabulũ pluribus locis conuenire:quemadmodum Hieronymus teſtatur,duplicem fuiſſe Bethleem,alteram in tribu Zabulon,alteram in tribu Iudæ,& duas item Canas idem aſsignat,de quibus in ſequẽtis capitis annotationibus dicemus. ¶Ecce agnus Dei,ecce qui tollit peccata mundi.)Græci codices vulgati habẽt numero ſingulari,peccatum mundi:id quod & Theophylactus annotauit,& rationem adiũxit,his verbis:Quare autem nõ dixit peccata,ſed peccatum? Fortaſſe quidem per hoc quod dicit peccatum,in genere dixit & de omnibus.Sicut enim ſolemus dicere, Defecit homo,hoc eſt omnis humanitas,à Deo, ita & hoc loco dicens peccatum,omnia peccata ſignificauit. Ex quo patet,ſiue peccatum legamus,ſiue peccata,ſententiam eſſe eandem.Ex Cyrillo & Chryſoſtomo,quid legerint nõ colligitur: ſed quod plurali numero intellexerint,manifeſte cernitur.Auguſtinus nobiſcum,plurali numero legit.Pro eo autem quod paulo antè poſitũ eſt,altera die,Græcè eſt,τῇ ἐπαύριον,ti epaurion: id eſt,craſtino die: pro quo interpres Latinus,ne fortè quis putaret diem proxime ſubſequentem debere intelligi,poſuit altera die.

¶Et ego neſciebam eum.) Beatus Auguſtinus plurimis verbis locum iſtum tractans,dicit,Ioãnem ſecundum aliquid cognouiſſe dominum,ſecũdum aliquid non cognouiſſe : cognouiſſe quidẽ de eo,quod eſſet dominus ac Meſsias:non cognouiſſe autem,quod baptizandi poteſtatem ſibi ſoli retineret,& nulli ſeruo ſuo eam daturus eſſet.Videtur autem ſimplicior aliquanto & facilior ſenſus in elucidatione,ſuprà expoſitus:quem veteres authores approbant,Cyrillus,Chryſoſtomus,& Theophylactus,cęteríque etiam recentiores:vt dicat Ioannes,ſe humana quidem cognitione quæ per conuictum,ac familiarẽ conſuetudinem acquiri ſolet non agnouiſſe Chriſti excellentiam,ſed per diuinam reuelationem. ¶Rabbi, quod eſt interpretatum magiſter,vbi habitas?) Totum illud,quod eſt interpretatũ magiſter,per parentheſim interiicitur, non tanquam verbum duorum diſcipulorum, ſed velut ipſius Euangeliſtæ,interpretari volentis nomen Rabbi,quo illi appellabant Ieſum. Sic paulo poſt, Inuenimus Meſsiá,quod eſt interpretatum Chriſtus.Et iterum,Tu vocaberis Cephas,quod eſt interpretatum Petrus. Sic & apud Matth.1. Matthæum dicitur: Et vocabitur nomen eius Emanuel,quod eſt interpretatum nobiſcum Deus. ¶A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe?) Diuus Auguſtinus aſſertiuè id pronunciandum contendit,dicens, Nathanaelem audito nomine Nazaret in ſpem erectum(eo quòd legis ſcrutator egregius ex ipſa intellexiſſet,Chriſtum à Nazareth proditurum) ſeriò & cum aſſertione verbum iſtud pronunciaſſe.Cyrillus verò,Chryſoſtomus,& Theophylactus,dubitatiuè intelligunt,quo modo etiam nos in elucidatione ſumus interpretati,neque verò hæc dubitatio aut interrogatio laudem diminuit ipſius Nathanaelis,quaſi ex infidelitate proceſſerit,ſed prudentiam magis commendat in eo quod cõtra ſcripturarum teſtimonia nihil velit temerè recipere, nec omni ſtatim ſpiritui credere, ſed antè probare, num ex Deo & veritate 1.Iann.4. ſint,iuxta Euangeliſtæ huius in epiſtola monitionẽ.Chryſoſtomus verò etiam manſuetudinem ipſius in hoc attendit,quòd Philippum rudiorem & ineruditum, nuda aſſertione ea proponentẽ, quæ per ſe non admodum credibilia videbantur,ita facilè tamen & promptè ipſe vir in lege eruditus(quemadmodum de eo concordi ſententia ſacri doctores omnes teſtantur)fuerit inſequutus,diſcendæ veritatis gratia.

¶Videbitis cælum apertum, & angelos aſcendentes & deſcendentes.) Hunc paſſum obſcurè ſatis videntur expoſuiſſe veteres. Auguſtinus moraliter angelos intelligit bonos prædicatores in Eccleſia,qui interdum aſcendunt,ſublimia vel contemplantes vel prædicantes: interdum deſcẽdunt,humilia loquentes vel agentes:Cyrillus angelicos quidem ſpiritus intelligit, aſcendere autem eos & deſcendere, ſuper, ſiue(vt ipſe ait)ad filiũ hominis,in eo quod ex mandato ipſius,ad credentium ſalutem ſubſeruiunt:nunc exeuntes,nunc redeuntes, in quo Chriſti maxime gloria clareſcit.Chryſoſtomus angelos dicit,quaſi regios miniſtros,ſuper Chriſtum vel ad Chriſtum dilectiſsimum regis filium aſcẽdiſſe & deſcendiſſe:hoc quidem paſsionis tempore,illud autem reſurrectionis & aſcẽſionis.Theophylactus particularius iſta exprimit,dicens,ante paſsionem apparuiſſe angelum ad confortandum Chriſtum: in reſurrectione quoq; & aſcenſione,viſos eſſe angelos.Rupertus Tuitienſis Abbas,qui in hũc librum non pœnitendos ſcripſit commentarios,cælum dicit apertum fuiſſe per Chriſti paſsionem, quando patefacta eſt fidelibus ianua cæli.Ex eo autem tempore factam eſſe concordiã inter angelos & homines,talem,vt angeli deſcendant ad animas ſanctorum è corpore egredientes,& aſcendant vnà cum ipſis,vt eas deducant per ianuam cæli patentem ad æterna gaudia.Nos in elucidatione, his omnibus non præiudicantes, quod nobis viſum fuit literæ maximè conſonum,apertè ſatis explanauimus. Ad gloriam enim aſcenſionis Chriſti ſenſum verbi huius accommodauimus:quam gloriæ ſuæ magnificentiam Iudæis ferè ſimiliter proponit,dicẽs: Si ergo videritis filium hominis aſcendentem, illuc vbi erat prius?

SECVNDI CAPITIS ELVCIDATIO.

a Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ:

b & erat mater Iesu ibi.

c Vocatus est autem & Iesus & discipuli eius ad nuptias.

d Et deficiente uino, dicit mater Iesu ad eũ:

e Vinum non habent.

f Et dicit ei Iesus:

g Quid mihi & tibi est, mulier?

h Nondum uenit hora mea.

i Dicit mater eius ministris:

k Quodcunque dixerit uobis, facite.

l Erãt ibi lapideæ hydriæ sex positæ, secũdum purificationẽ Iudæorum, capientes singulæ metretas binas, uel ternas.

m Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua.

n Et impleuerunt eas usque ad summum.

o Et dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte Architriclino.

p Et tulerunt.

HOrum itaq; discipulorum societate comitatus dominus Iesus, descendit à Iudęa in Galilęam. Contigit autẽ tertia die, postq̃ à Iudæa profectꝰ esset, nuptias in loco quodã Galilææ, cui nomẽ erat Cana, celebrari, b quibꝰ nuptiis mater domini Maria (vel ob cõsãguinitatẽ cũ altero cõiugũ, vel ob familiarẽ aliquã noticiã) ĩuitata aderat honestam ciuilitatẽ, qua naturalis fouetur amicitia & charitas fraterna non minuitur, docens non temerè esse relinquendam. c Audito autem, quod à Iudæa cum aliquot comitibus rediisset Iesus, vocatus est & ipse ad nuptias, simul & ii qui ipsum tum comitabantur discipuli, ob gratiam ipsius eodem sunt vocati. d Postq̃ vero discumbentibus conuiuis vinum omne iam exhaustum esset, quod sufficiẽs futurum existimabatur vocatis ad nuptias, pia mater Iesu, pauperũ subuenire penuriæ, & pudori consulere cupiens, materna fiducia filio suo suggessit, quòd vinum omne iam exhaustum esset, nihilq́; superesset quod conuiuis posset honeste proponi. e Scilicet pia mater filiũ suum credens oĩm habere potestatem, sic ei defectum paucis verbis indicauit, tacitè ab eo postulans, vt sua virtute suppleret quod illorum inopiæ deerat. Idq́; ab eo maiori fiducia iã postulabat (tametsi aliàs ad signa ędenda inuitare eum insolita) quod ex signis iam pręuiis coniiceret tempus adesse, quo mũdo deberet seipsum manifestare, postq̃ testimonio Ioannis, & patris, & spiritussancti mũdo esset manifestatus, & insuper discipulorum honesta societate ex Iudæa aduenisset comitatꝰ. Propter hoc, scilicet nunc illa à filio miraculum postulat, quod eatenus non tentauerat. f At vero dominus Iesus, vt ostenderet in miraculorum operatione patris glorię se debere seruire, non humanę voluntati, neq; vel materno affectui, durè satis, quantum ad verborũ faciem videtur, matrem alloquitur, dicens: g Quid tu mihi, ô mulier, pro tuo affectu suggeris miracula facere? Hac sanè in parte qua sum ęditurus miracula, nõ tibi subdor vt matri: secundũ hanc partem nihil mihi tecum est negotii, neq; in huiusmodi tuo sum subiectus imperio, sed in his patris tantum seruio glorię. h Nondũ aduenit tempus illud, quo palàm ego (vt tu existimas) manifestari debeam mũdo. Adhuc enim Ioãnes ad tẽpus aliquantum prędicare debet, donec cursum sui ministerii peragat: atq; ille vbi minui ceperit vel prorsus desierit, tum demũ ego in gloria signorũ palàm mundo exhibebor. i Mater benignissima filii verbis, licet in speciem durioribus, nihil offensa, bene confidens de inęstimabili ipsius pietate (maxime quòd nõ putaret in hoc patris gloriam postponi, si vnum aliquod miraculum necessitate quadam velut compellente, in humili satis loco filius patraret) accessit tacita ad eos qui in nuptiis ministrabant. k Suggessitque eis in aurem, vt quicquid ipsis à filio suo diceretur, id promptè expediteq; perficerẽt: ne fortè ipsi sua tarditate aut inobedientia miraculum impedirent. l Erant autẽ in loco illo nuptiarũ positę vrnę aliquot aquales, sex numero, ex lapidis materia, nec ad alium vsum q̃ ad aquam seruandã illic positę, iuxta vulgatũ morem Iudęorũ, quibus propter crebrã purificationẽ & ablutionẽ corporis, semper aquarũ copiã in promptu habere cõsuetũ erat, eęq́; magnæ satis erãt capacitatis, nimirũ singulę capiẽtes aut ternas, aut vt minimũ binas metretas, id est, mẽsuras certas, quarum genti illi communis vsus erat, quos etiã cados alio nomine appellant. m Motus itaq; pietate, tum erga matrem, tum erga pauperes coniuges, dominus Iesus ad miraculum se parans, ministris iussit, vrnas illas aquales (quarum aliquæ multo vsu aquarum, vel prorsus, vel magna ex parte erant exhaustæ) ad summum vsque aqua implere, ne vlla ratione posset miraculo detrahi, sicq́; Dei gloria, per calumniam supprimi. n Qui statim iussa complentes hydrias aquis impleuerunt vsque ad os: ita vt manifestè cerni posset, nihil nisi aquam in hydriis illis contineri. o Statimq́ue dominus ĩuisibili & ineffabili diuinitatis suæ virtute (cui omnis subest creatura) aquam illã in vinũ optimũ & pręstantissimũ cõuertit, dixitq́; ministris: Nunc promite ex hydriis istis liquorem, & ad eum qui triclinio pręest, omniumq́ue in nuptiali conuiuio agendorum curam gerit, adferte, vt sobrius ipse, & pro oneris sibi incumbẽtis necessitate, minime potu obrutus, vini huiꝰ qualitatem discernat. p Et ita iuxta domini

a Vt aũt gustauit Architriclinus aquã uinũ factã, & nõ sciebat unde esset, ministri autem sciebant qui hauserant aquã, uocat spõsũ Architriclinus, et dicit ei: b Omnis homo primũ bonum uinũ ponit: & cũ inebriati fuerĩt, tũc id quod deterius est. c Tu autẽ seruasti bonum uinũ usque adhuc. d Hoc fecit initiũ signorũ Iesus, in Cana Galilææ. e Et manifestauit gloriam suã. f Et crediderunt in eũ discipuli eius. g Post hæc descendit Capharnaũ ipse & mater eius et fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Et prope erat pascha Iudæorũ. h Et ascendit Iesus Hierosolymam. i Et inuenit in templo uendentes oues & boues & columbas, k & nummularios sedentes. l Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, m oẽs eiecit de templo: oues quoq; & boues, & nũmulariorũ effudit æs, & mensas subuertit. n Et his qui columbas uendebant dixit: o Auferte ista hinc,

verbum fecerunt, promẽtes ex hydriis, atq; ad illum adferentes. a Vbi verò ille gustasset aquã conuersam in vinũ, siue vinum ex aqua factum, & pręstantissimũ ipsum esse post gustum diiudicasset, ignorans quid actum esset, aut vnde vinum istud esset allatũ (tãetsi ministri rem omnem cognitam haberent, qui ipsi ex parte aliqua miraculi cooperatores & testes fuerant, aquam haurientes ex qua factum fuit vinum) admiratus Architriclinus vini huius pręstantiam, sponsum ad se vocari iubet, & quasi cũ indignatione quadam expostulando eũ alloquitur, dicens: b Solent passim qui conuiuia parant hunc in potu promendo obseruare ordinem, vt vinũ pręstãtius prius apponant conuiuis, ac deinde, cum iã impleti fuerint, & largius bibere cœperint, sic vt ad ebrietatem tendant, tunc posteriori loco quod est minoris virtutis ac pretii vinum apponunt. Videlicet quoniam in conuiuii initio, palato adhuc recenti, & stomacho nondum impleto, optimè discernunt conuiuæ: ac si quid præstantis vini tum illis apponatur, & nutrimentum bonum & oblectationem multam inde accipiunt, aguntur quoque hospiti debitę gratiæ à conuiuis, quod eos lautè exceperit, magnificeq́ue tractauerit. Postquam verò inebriari cœperint, ablata gustus discretiõe, parum refert quid proponatur. c Tu vero ordine hoc inuerso, vinũ pręstantissimum & priori hactenus deprompto vix comparandum, in finem conuiuii seruasti, quod omni iure debuisset apponi in ipso statim initio.

d Hoc autem signum tam magnificum, quod signorũ oĩm Christi, quæ ipse in mundo post baptismum, ad manifestationem suæ diuinitatis ædidit, initium & primum fuit, exhibuit in loco illo Galilææ, qui Cana dicitur: e in quo signo patenter ipse demonstrauit gloriam diuinæ virtutis suæ, per quam tantum fuerat miraculum operatus.

f Discipuli quoq; illi qui nullo adhuc signo ab eo conspecto, tantũ ex Ioannis testimonio & verbis quę audierant, in eũ credere cœperãt, eiq́; adhęrere, comitati eũ à Iudęa in Galilęã, viso nũc tam patenti miraculo, quale nunq̃ in Ioanne viderant, mirũ in modum in fide & deuotione erga ipsum sunt confirmati. g Post hæc ad inferiores partes Galilææ transiit, ad Capharnaum ciuitatem maritimam: nec solus ipse, sed cũ eo mater & cognati siue consobrini, & discipuli alii qui eũ fuerant à Iudęa ꝓsequuti: ibiq́; ad tẽpus modicũ sunt demorati. Instabat autem post paululum illa Iudæis celeberrima solẽnitas paschalis, quam in memoriam olim sibi præstiti beneficii liberationis ex AEgypto, diligentissima obseruatione colebãt. h Et ascendit dominus Iesus cum suis, instante solennitate, Hierosolymam, iuxta consuetudinem Iudæorum: qui omnes illuc ad faciendum pascha, debebant ex legis præcepto conuenire. i Veniensq́ue in Hierosolymam, & templum Dei ex more primum inuisens, conspexit in ipso templi ingressu animalium immolatitiorum, ouium scilicet & boum & columbarũ, & aliorum huiusmodi, quæ ad offerendum domino ex legis præscripto erant accommoda, venditores, qui illic à sacerdotibus propter auaritiam erant constituti: k item & collybistas siue nummularios illic inuenit residentes, qui pro certo lucro nummos maiores commutabãt minoribus: vel etiam pecunias mutuabant non habentibus: vt nemo excusationem videretur habere rationabilem, quantumuis pauper, nihil offerendi in templo. l Quem tantum in sacro loco rerum sæcularium tumultum conspiciens, ęgrè admodum ferens, quòd sic patris sui domus dehonestaretur, paternę glorię zelo vehementer accensus, ad vlciscẽdum tantã loco sancto illatam ignominiam, arripuit funes, qui ibi ad manũ occurrebant, quibus fortè animalia alligabantur: eosq́; in modũ flagelli connectens & complicãs, m sęueris ictibus totam illam turbam tumultuãtem quantocyus è templo fugere coegit: neque homines tantum, sed & bestias ipsas, oues & boues, inde abegit, & columbas eiecit: insuper & nummulariorũ ęs, quod in mensis ad permutandum aut mutuandum promptum iacebat, ipse effudit, dispersitq́ue per pauimentũ templi: mẽsas deniq; ipsas in feruore spiritus confregit, atq; subuertit. Ista videlicet aduersus tam multos vnus homo agebat, fulgore quodam mirabili de eius vultu prodeunte, quo nimiũ conterriti venditores, illi non ausi sunt contradicere vel resistere percutienti, non tam verberibus territi, quàm ipsa vultus maiestate perculsi. n Causam verò huius facti sui assignãs, dixit ad eos qui colũbas illic aliaq́; vendebant: o Auferte procul hinc à loco sacro prophana ista negotia, neque iterum

& nolite facere domũ patris mei, domũ negotiationis.
a Recordati sunt uerò discipuli eius, quia scriptum est:
b Zelus domus tuæ comedit me.
c Responderunt ergo Iudæi & dixerunt ei:
d Quod signũ ostẽdis nobis, quia hæc facis?
e Respondit Iesus & dixit eis:
f Soluite templũ hoc, g & in tribus diebus excitabo illud.
h Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis ædificatũ est tẽplũ hoc, et tu ĩ tribus diebus excitabis illud?
i Ille autem dicebat de tẽplo corporis sui.
k Cũ ergo resurrexisset à mortuis, recordati sũt discipuli eiꝰ qa hoc dicebat: et crediderũt scripturæ, & sermoni quẽ dixit Iesus.
l Cũ aũt esset Hierosolymis in pascha ĩ die festo, multi crediderũt in nomine eius, uidẽtes eius signa q̃ faciebat.
m Ipse aũt Iesus non credebat semetipsũ eis n eo qđ ipse nosset oẽs & qa opꝰ ei nõ erat ut qs testimoniũ ꝑhiberet de hoĩe. Ipse enĩ sciebat, qd esset in homine.

huc ea inferatis. Et nolite domum patris mei cælestis vestro abusu facere domum negotiationis atque mercationis: quod certè facitis, dum hîc ementes atque vendẽtes, templum ipsum quasi in boarium forum conuertitis, & quasi nũdinas celebratis in domo orationis. a Quod videntes discipuli, factum quidem alta mente reposuerunt: ac post resurrectionem Domini, quando apertus est eis sensus ad intelligendum scripturas, tunc eis in mentem venit, quòd factum istud bene cum illo concordaret scripturæ, loco, in quo Dauid sub persona hominis Christi ita loquitur ad patrem: b Zelus & feruens æmulatio pro honore & sanctificatione domus tuæ, totum me absorbuit atque vorauit, totumque possedit animum meum, ita vt contemptum illius non paterer inultum. Cuius verbi licet intellectus præcipuus ad domum Dei spiritualem (quæ est fidelium congregatio) spectet, nihilominus & de materiali templo Dei minus principaliter ipsum venit intelligẽdũ.
c Iudæi verò sic violenter & ignominiosè, tãquam fures & latrones è templo eiecti, indignãtes aduersus tantum vnius infirmi hominis ausum murmurantes dixerunt ad eum: d Quæ est ista tua confidentia tanta, vt quæ principes constituerunt tu tam imperiosè audeas reprobare, atque etiam vi infringere? Quod si ex authoritate Dei id tibi licere præsumis, quo signo tu nobis comprobas, quod à Deo missus sis, quodque ex Dei authoritate tibi ista facere liceat? e Dominus Iesus signum postulantibus, signum omnium signorum maximum, miraculum videlicet suæ resurrectionis post exhibendũ dedit, sed sub velamine parabolico sermone: quoniam indigni erant malitiosè interrogantes, tanta sibi sacramenta nudè proponi. f Loquutus est itaq; ad eos Dominus de corpore suo, sub similitudine templi, dicens: Vos quidem templum istud corporis mei, in quo plenitudo inhabitat totius diuinitatis, dissoluetis, animam meam passionibꝰ & tormentis, me permittente, à carne separaturi. g Ego autem per potentiam diuinitatis meæ, eandem qua vos modo è templo eieci, postquam tres dies mortuus fuero, in die tertia ipsum à morte resuscitabo: rursumque animam & carnem in compaginationem & vnionem priorem reducã.
h Cuius verbi intellectum non capientes cæci Iudæi, sic contra obiiciunt: Templum istud in quo nunc stamus & loquimur, post reditum ex Babylonica captiuitate intra annos multos, nempe quadraginta sex, magno cum labore à filiis captiuitatis vix absolui potuit: & tu intra tam breuissimum tridui spatium stultè & nimium impudenter præsumis illud te posse ædificare, si dirutum fuerit? i Verùm isti malè intelligentes Christi verbum, vanè eum calumniabantur. Verbũ enim illud intelligi voluit de sanctissimo illo sui corporis tẽplo, quod toti diuinitati, per inhabitationem sancti spiritus non ad mẽsuram, peculiariter dedicatum erat & sanctificatum, à conceptionis suæ initio.
k Discipuli autem & hoc verbum, tãquam bene memorabile, extunc in corde gestantes absconditum, post Christi resurrectionem, dato eis intellectu mysteriorum clariori, reuocantes ad memoriam quæ antè à Christo audierant aut viderant, recordati sunt etiam huius verbi: videntesque ipsa rei impletione omnia sic euenisse, vt Christus prędixerat, firmati sunt in fide credentes scripturis, de eius resurrectione & vera diuinitate loquentibus, item & doctrinæ scripturis conformi, quam ex ore ipsius audierant. l Cùm autem dominus Iesus ad tẽpus ageret Hierosolymis in solennitate paschali, multi Iudæorum qui ex omnibus locis circumiacentibus illuc ratione solennitatis legis prędcepto conuenerant, videntes signa multa & magna quę faciebat, in sanandis solo verbo infirmis, aliisque huiusmodi, attendere cœperunt & bene affici doctrinæ eius, & in eum tanquam Prophetam magnum à Deo missum fide quadam initiatiua & imperfecta credere. Perpauci enim adhuc perfecta in eum fide credebant. m Veruntamen ob imperfectionẽ & instabilitatem fidei, non semetipsum eis credebat, nõ eis apertè & nude mysteria omnia reuelabat, tanquam sensu adhuc paruulis, & tantarum rerum necdũ capacibus. n Videlicet quoniam ipse singulos sigillatim, qui essent & quantæ fidei aut capacitatis, noscebat, neq; opus ei erat, vt quisquã ei verbo indicaret de singulis, cuiusmodi aut quãti essent. Siquidẽ per omniscientiã suã diuinam, quam nihil potest latere, omnia nouit, etiam abscondita cordiũ, & nostra omnia, quæ vel in intimis cordis latent, nobisipsis multo exactius habet perspecta.

ANNOTATIONES IN CAP. II.

IN Cana Galilææ.) Hieronymus in libro de locis Hebraicis, duplicem Canam distinguit, alteram in tribu Ephraim, alteram in tribu Aser, de qua est in præsenti loco sermo. Et dicitur Cana maior, comparatione ad alteram, minorem. Diciturque signanter Cana Galilææ, ad differentiam alterius. Et vsque ad sua tempora idem Hieronymus oppidum illud situm esse testatur in Galilæa gentium. ¶ Et erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus.) Ex eo quod præmittitur vocatio matris, ac deinde vocatio filii, non ineptè colligunt Chrysostomus & Theophylactus, non vt magnum aliquem Prophetam propter miraculorum claritatem ad nuptias illas vocatum fuisse Iesum, sed vt popularẽ & notum. Sic enim filium vocauerunt, quomodo matrem. ¶ Deficiente autem vino, dicit mater Iesu ad eum.) Quæri non immerito hoc in loco potest, quid matrem induxerit vt filium modo ad miraculum sollicitaret, quod hactenus fecisse non legitur, neque ipse Christus aliàs miracula patrasse inuenitur. Huius autem quæstionis solutionem ex sententia Chrysostomi & Theophylacti in Elucidatione perstrinximus. ¶ Quid mihi & tibi est mulier?) Potest hoc verbum dupliciter intelligi. Prius quidẽ ad hũc sensum, Quid mihi tecum est negotii? quo modo loquendi dicere solemus: Quid Deo & satanæ? Quid luci & tenebris? vel aliter, Quid luci cum tenebris? Et in hunc sensum manifeste enarrat Augustinus, dicens, hanc increpationem eò pertinere, vt indicaret dominus secundum eam partem cuius erat miracula facere, id est, secundum diuinitatem, matrem se non agnoscere, & cum ea commune nihil habere, neque in vllo subiectum esse. Neque nos in Elucidatione alium sensum assignauimus. Potest verò aliter accipi verbũ præsens, in hunc sensum: Quid mea & quid tua, mulier? hoc est: Quid mea refert, aut tua quid refert, si vinum non habeant, nobis non incumbit, in his nuptiis de vino prouidere, aut eorum quę ædenda sunt, vel bibenda curam gerere: ipsi viderint, qui huic præfecti sunt negotio. Et hic quidẽ sensus, Græcæ loquutioni non est inconueniens. Sic enim interdum vtuntur datiuis huiusmodi, mihi, tibi,
1. Cor. 5. pro ablatiuis mea, tua. Vt in epistola priore ad Corinthios, Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Vbi intelligitur, attinet vel incũbit, vel aliquid huiusmodi. Quid mihi attinet, vel pertinet, vel incumbit de his qui foris sunt iudicare? quod iuxta communiorem loquendi modũ Latini dicerẽt: Quid mea interest aut refert, de his qui foris sunt iudicare? Atque hunc sensum innuere videtur Theophylactus, cum ait: Increpat Iesus non absurde matrem. Dicit enim: Si non adest vinum, oportet illos ipsos quibus deest accedere & rogare, & non te matrem. Neque multum ab his distat, quod Cyrillus hunc in locum scribit. Secũdum hunc autem sensum, non habet locum illa consideratio diuinitatis, per quã Augustinus verbum istud exponit, neque item nostra Elucidatio quæ illum sequitur. Referenda autẽ erit hæc increpatio secundum speciem durior ad indicandum, quòd non facile aut leuiter ad miracula Christus vellet procedere (quemadmodum solent gloriosuli ad magna peragenda, si quæ possunt esse promptuli) sed maturitate opus esset, & euidenti ac certa necessitate. Id enim est quod Cyrillus ait: Nõ à se, neque non rogatus, ad actionem miraculorum solet dominus procedere. Necessitati enim atque vsui hominum gratiam prębere solet: quanuis gratiora etiam sunt quæ petuntur, si aliquantulum differuntur. Chrysostomus & Theophylactus dominum ista duriore oratione hoc voluisse matri persuadere dicunt, quod non expediret ad gloriam Dei, tantum ex matris sollicitatione ipsum miracula facere, ab indigentibus, ait Chrysostomus, non à matre id erat quærendum: quoniam quæ familiarium precibus impetrantur, quanuis magna, raro tamen eorum prædicationibus augentur. Indigẽtium verò laudes cum quid impetrarint, omni vacant suspitione, nihil ab his simulatur, & multa vtilitas prouenit. Consimilemque omnino sententiam & Theophylactus habet. Cæterum, id quod priori loco, Chrysostomus ait, Mariam ex quodam affectu humano, quasi gloriam apud homines quærentem ex filii miraculis, de vino quærelam proposuisse, atque ob hoc durius ei loquutum esse dominum, nequaquam tutũ fuerit hac nostra tempestate approbare: quando ex Ecclesiæ totius vnanimi consensu constat, & sic ab omnibus piis creditur, virginem Mariam ab omni actuali peccato, etiã leuissimo, fuisse semper immunem. Adde, quod nec ab originali peccato libera pertinaciter negari sine impietate potest. Neque profectò hac in re vel tanti est facienda à nobis illius authoritas, posteaquam totius Ecclesiæ vnanimis sententia contrarium clamat. Neque tamen ob hoc Chrysostomũ ipsum damnamus, qui ea suis dixit tẽporibus, quando matris Dei dignitas nondum plenè Ecclesiæ innotuit: quæ si nunc dicantur impietatis notam non effugient, postquam vniuerso fidelium cœtui per latissima orbis terrarum spatia, spiritus sancti haud dubiè operatione, certius persuasa est diuersa sententia, & Deiparę matris sanctitas plenius reuelata innotuit. Ista quidem hoc in loco admonere, visum nobis fuit operæpretium, vt simpliciores quique lectores nostra hac admonitione præmuniti, si fortè in locum aliquem huiusmodi apud Chrysostomum aut Theophylactum inciderint. (Nam & alibi nonnulla prædictis similia authores isti dixisse comperiuntur) non illorum authoritate commoueantur, vt vel tantillum mutent de pia erga Christi matrem affectione, quam à cunabulis, iuxta antiquæ fidei traditionem & obseruationem à piis parentibus imbiberunt: sed nec illi culpa ante Deum vacare se arbitrẽtur, qui nostra hac tempestate ista quæ sepeliri & celari magis decebat, ex huiusmodi authoribus collecta, simplicioribus lectoribus non sine exaggeratione ponunt ob oculos, atque etiam (quod maioris est periculi) & pueris decantant, & indoctis mulierculis in sinum obtrudunt. ¶ Nondum venit hora mea.) Variè id exponitur. Augustinus intelligit, nondum venisse horam passionis & mortis, quando in infirmitate carnis moriens erat matrẽ agniturus, commendando eam discipulo, qui dum viueret, secundum diuinitatem qua ęduntur miracula, matrem noluit agnoscere. Chrysostomus & Theophylactus, per horam istam intelligũt, tempus opportunum faciendi miracula. Videlicet quia nondum erat cognitus præsentibus, quia nondum illi scie-

bant deesse vinum, neque adhuc quisquam rogauerat pro vino nisi mater sola, iccirco aiunt dixisse dominum, Nondum venit hora mea. Quasi diceret: Tantisper differẽdum est miraculum, donec ipsi qui indigent defectum intelligant, quo miraculum vniuersis appareat, & Dei gloria clareat. Nos in elucidatione aliam insuper rationem indicauimus, ob quam diceret dominus nondum venisse horam siue tempus opportunum faciendi miracula. ¶ Capientes singulæ metretas binas aut ternas.) Metreta Græcis dicitur à verbo μετρῶ metro, quod significat mensurare. Est enim certum genus mẽsuræ, de cuius capacitate varii variè loquuntur. Quidam idem esse dicunt quod cadum, alii idem quod sextarium. Quidam metretam vnam dicunt capere decem congia. Alii sextarium totum, quod idem metretam appellant, tantum sextam esse partem congii asserunt. ¶ Ferte Architriclino.) Triclinium locus est in quo discumbitur, dictum à tribus lectis, τρεῖς treis enim Græci tres dicunt, & κλίνην clinen lectum. Tres enim mensas in conuiuio apponere veteres solebant, & accumbendo cœnare. Hinc Architriclinus dicitur, qui triclinio præest: sicut archimagirus dicitur, qui quoquinæ præest. Nam ἀρχέω archeo, significat impero vel præsum. Triclinarii autem dicuntur ministrantes in triclinio, & subsunt architriclino: quẽadmodum culinarii, vel coquinarii, qui in culina sub archimagiro ministrant. Quare autem ad hunc architriclinum deferri vinum iusserit dominus, & quod officium eius fuerit, pulchrè explicat Chrysostomus, his verbis: Non conuiuas, inquit, de miraculo tulisse sententiam, sed architriclinum, qui sobrius nihil adhuc gustauerat. Etenim nemo ignorat, huiusmodi in conuiuiis officia maxime sobriis & temperantibus demãdari: quorũ solum officium est, vt debito ordine & apparatu omnia dispensantur. Iccircò sobrium virum in miraculi testimonium adducit. Non enim dixit Christus, vt recumbentibus miscerent, sed ferrent architriclino. ¶ Vt autem gustauit architriclinus.) Ex his architriclinis verbis manifestum est, vinum illud præstantissimum fuisse. Atque ex eo generalem sententiam proferunt sancti doctores, quæcunque à Christo miraculosè facta sunt, optima fuisse & perfectiora iis quæ secundum communem naturæ cursum solent fieri. Eiusmodi, ait Chrysostomus, erant Christi miracula, vt quàm quæ natura perfecta sunt longe pulchriora melioraque reddantur. Ita & aliàs distortum membrum, q̃ sana validius reddebat. Consentiunt Cyrillus & Theophylactus. ¶ Post hæc autem descendit Capharnaum.) Capharnaum (vt ait Hieronymus in libro de locis Hebraicis) ciuitas erat maritima, iuxta stagnum Genezareth in finibus Zabulõ & Neptalim, ac proinde, situ erat inferior ipsa Cana, quæ erat in tribu Aser: propter quod, à Cana ad Capharnaum descendisse scribitur dominus. ¶ Nummulariorum effudit æs.) Quos Latinè nũmularios vocamus, Græci vocant colybistas & cermatistas. κόλυβος Colibus enim (vt ait Theophylactus) apud Græcos significat minutum nummisma, quod Romani nũmum vocant. Vnde colybistæ dicuntur, qui parua nummismata vendunt, id est, qui nummos maiores minoribus, cum quæstu & lucro aliquo commutant. Eadem est ratio alterius nominis. Nam & κέρμα cerma, æs minutum siue pecuniam minorem significat, vnde dicti sunt cermatistæ. ¶ Soluite templum hoc.) Cum soluite dicit, non imperat, vt faciant rem nephariam: sed quod ex illorũ malitia & sua permissione euenturum erat, eo loquendi modo significare voluit. Velut cum Iudæ diceret: Quod facis fac citius. Ioan. 13. ¶ Iesus autem non credebat semetipsum eis.) Diuus Augustinus prolixa interpretatione videtur hoc ad dominicam mensam referre, dicens, cathecumenos omnes in Christum credere, & tamen non vicissim illum se eis credere, eo quòd nondum sumere possint ipsius corpus & sanguinem, donec perfecte fuerint Christiani. Neque multum ab hoc sensu distat, quod hoc ex loco monet Cyrillus, eos quibus diuinorum mysteriorum dispensatio credita est, non nimis cito neophytos ad dominicam mensam accipere. Chrysostomus verò & Theophylactus, de secretiorum mysteriorũ occultatione præsentem locũ intelligunt, eo quòd non omnia dogmata, vt verè fidelibus & perfectis discipulis, credebat vel aperiebat. Christus enim (vt ait Chrysostomus) instabilibus hominibus nõ fidit, plurima occulit: & quemadmodum nos, non eodem modo amicis nomine & re credimus, ita neque Deus. Hæc autem expositio magis secundum literam proposito videtur conueniens. Nã si de reali corporis & sanguinis perceptione loquamur, non solum imperfectis istis tunc temporis non dabat hoc sacramẽtum, sed neque veris discipulis suis, nec omnino vllis, vsque ad tempus cœnæ nouissimæ, quo primum omnium creditur consecrasse panem in corpus suum, & vinum in sanguinem, atque ita dedisse discipulis.

III. CAP. ELVCIDATIO.

a Erat autẽ homo ex Pharisæis, Nicodem⁹ nomine, princeps Iudæorum.

b Hic uenit ad Iesum nocte,

c & dixit ei: Rabbi, scimus quia à Deo uenisti magister.

CVm signa Christi iã manifesta fieri, & multi sermonibus eius auditum præbere inciperent, extitit inter cæteros vir quidam honorabilis, ex secta quæ Pharisæorum dicitur, nomine Nicodemus, vnus ex Iudæorum principibus, qui populo erãt ad regimen & gubernationẽ præpositi. b Iste permotus verbis & operib⁹ Christi, vt certius aliquid posset de eius doctrina cognoscere, secretò ad eum accessit per tempus noctis: tũ ne ab aliis notaretur vt Christi discipulus, tum vt solus cum solo disputans plenius posset edoceri. c Accedensque dixit ad eum: Præceptor, iam satis persuasum est plerisque Iudæorum, tam à Deo missum esse veritatis doctorẽ, vt voluntatem & consilium eius mundo annuncies. Id quod nobis potissimum persuadet, signorum quibus tuam doctrinam cõfirmas efficacia.

a Nemo enim poteſt hæc ſigna facere quæ tu facis niſi fuerit Deus cum eo.
b Reſpondit Ieſus & dixit ei:
c Amē amen dico tibi, niſi quis renatus fuerit denuò, nō poteſt uidere regnum Dei.
d Dicit ad eū Nicodemus: e Qūo poteſt hō naſci, cum ſit ſenex?
f Nūquid poteſt ī uētrē matris ſuæ iterato introire & renaſci?
g Reſpōdit Ieſus: Amē amē dico tibi, niſi qs renatus fuerit ex aqua & ſpū ſctō, non poteſt introire in regnū Dei.
h Quod natum eſt ex carne, caro eſt:
i & quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt.
k Nō mireris, qa dixi tibi: Oportet uos naſci denuò. l Spiritus ubi uult ſpirat, & uocē eiº audis: m ſed neſcis unde ueniat, aut quo uadat.
n Sic eſt oīs q natº eſt ex ſpū. o Reſpondit Nicodemº, & dixit ei: Qūo poſſūt hæc fieri?
p Reſpondit Ieſus, et dixit ei: q Tu es magiſter ī Iſrael: & hæc ignoras? r Amē amē dico tibi, qa qđ ſcimus loquimur, & quod uidimus teſtamur,

a Nemo enim ſigna tanta, tam multa, tam inſolita, diuinam virtutem apertè teſtantia poſſet edere in nomine Dei, niſi miſſus à Deo, niſi cum illo & per illum in huiuſmodi operaretur Deus. Obſecro itaque te, vt veritatem quam Deus te miſit prædicare, apertè me doceas. Ob hoc enim ſecretò ad te veni, turbā fugiens. b Suſcipiens pius dominus in hoc homine boni deſiderii initium, primum illud proponit, quòd à tempore gratiæ caput eſſe debebat vitæ ſpiritualis, & ſalutis principium, baptiſmi videlicet & regenerationis ſacramentū dicēs: c Illud tibi imprimis cum veritatis atteſtatione affirmo, neminem poſſe pertingere vt introeat & videat regnum Dei, deſiderabilem gloriam fœlicitatis æternæ, qui non prius renatus, aut regeneratus fuerit, quaſi de integro, ſecunda & prorſus noua generatione. Hoc eſt meæ doctrinæ primum principium, & illius quam mundo afferre veni ſalutis oſtium. d Hæc audiens & minimēq; intelligēs rudis in huiuſmodi ſpiritualibus Nicodemus, iuxta Iudæorum conſuetudinem, magis literæ & carni ſolitus inhærere, cum admiratione dixit ad Ieſum: e Quid hoc ſibi vult, quod ais, neminem poſſe videre regnū Dei, niſi qui denuò natus ſit? De ſenibus igitur quid fiet? f Quomodo fieri poterit, vt iterum ipſi in matris ſuæ vtero concipiantur, foueātur, ac tandem partu ædantur, vt ſic iterum de nouo naſcantur? Attamen iſtud tua verba (quantum ego capio) indicare videntur. g Audiens dominus ſecundum carnem omnia intelligere rudem diſcipulum, ad ſpiritualem intellectum eum tranſtulit, dicens: Iterum tibi cum veritatis certa proteſtatione clarè denuntio, neminem poſſe introire ac poſsidere æternæ gloriæ fœlicitatem, niſi qui iterum natus fuerit, natiuitati ſeu generatione ſpirituali, quæ per baptiſmi ſacramentum perficitur: dum exterius quidem viſibile aquæ elementum, ad abluendū, corpori adhibetur, interius autem ſpiritus ſanctus in anima peccatorum remiſsionem & gratiæ collationem inuiſibiliter operatur. h Duplex ſiquidem eſt intelligēda natiuitas. Altera naturæ & carnis: & quod hac tantum natiuitate carnali natum eſt, non niſi caro eſt: qui ſolū hoc modo natus eſt, homo tantum carnalis eſt, adhuc peccati originalis ſorde fœdatus. i Altera verò natiuitas eſt ſpiritualis, quæ meritò ſecunda natiuitas vel regeneratio dicitur. Et hac qui nati ſunt, non iam caro dicendi ſunt, neque vltra carnales appellandi, ſed ſpirituales, propter regenerationem ſpiritualem, qua ſunt à carnis corruptione emundati.

k Ne verò tibi illud nimis videatur nouum, quod dixi, neceſsariā eſſe vobis generationem ſecundam: neque tibi hoc videatur, aut impoſſibile, aut incredibile, quanuis ſenſus iudicio comprehendi non poſsit. l Scilicet à vento materiali accipe comparationem. Is enim quocunq; fert impetus, incerto curſu vagatur & ſpirat ꝑ omnia, nūc huc, nunc illuc, ita vt à nullo poſsit ꝓhiberi, quin naturalem ſuum curſum peragat: & ſonitum quidem eius auditu facilè percipis. m Attamen difficile eſt & interdum impoſsibile, ſenſu percipere determinatum locum, vnde egrediatur, & vbi generatus ſit, aut determinatum locum quo pergat aut vbi flare deſinet. n Ad hunc plane modum ſe res habet in eo qui naſcitur ex ſpiritu, idem eſt iudiciū de regeneratione ſpirituali: ſimiliter eſt ipſa ſenſu imperceptibilis, & ſimiliter ipſa quo modo fiat, & quando fiat determinatè non poteſt percipi. Vnde ſi difficile ſit intelligere, quomodo ſe res habeat in flatu materialis venti, nō mirum ſi ſit intellectu difficilis regeneratio ſpiritualis. o At verò Nicodemus, nondum ſibi ſatis intelligere viſus, quod à Chriſto docebatur, rurſum interrogat, pleniorem requirens inſtructionem, dicensque ad eum: Et quomodo poſſunt hæc fieri? Obſecro te, vt eadem hæc mihi plenius & planius explices. p Dominus autem Ieſus, quoniam iā lucidè ſatis, quantum res illa patiebatur, & quantum tempus illud poſtulabat, ſatis apertè ſententiam aperuerat, Nicodemo quaſi ſenſibilem demonſtrationem requirenti, eius quod fide potius debebat ſuſcipere, per increpationis modum ita reſpondit: q Tu ex officio & conditione populo in Iſrael doctor es, atque magiſter: & iſta quæ tibi ſunt iam lucidè ſatis propoſita, atque etiam ſenſibili exēplo declarata, necdum intelligis? r Illud tibi cum veritatis proteſtatione firma aſſertione teſtificor, quæ ego in mundo loquor, & mecum pater ac ſpiritus ſanctus, ea nos non loqui quaſi incerta & dubia, ſed quæ certiſsima ſunt & certiſsime nobis cognita loquimur, & illa quæ vidimus ſiue co

a & testimonium nostrum non accipitis.

b Si terrena dixi uobis, & non creditis:

c quõ si dixero uobis cælestia credetis?

d Et nemo ascendit in cælũ, nisi qui descẽdit de cælo, filius hominis qui est in cælo.

e Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto,

f ita exaltari oportet filium hominis,

g ut oĩs qui credit in ipso, nõ pereat, sed habeat uitam æternam.

h Sic enim Deus dilexit mundũ, ut filiũ suũ unigenitum daret,

i ut omnis qui credit in eũ, non pereat, sed habeat uitam æternam.

k Non enim misit Deus filium suũ in mũdũ, ut iudicet mũdum, sed ut saluetur mundus per ipsum.

l Qui credit in eũ nõ iudicatur.

m Qui autẽ nõ credit, iam iudicatus est:

n quia non credidit in noĩe unigeniti filij Dei

o Hoc est aũt iudiciũ q̃a lux uenit ĩ mũdũ, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem.

gnitione perfectissima scimus, testificamur & prædicamus: a cum tamen sermonem nostrum & testificationem nostram perpauci adhuc ex vobis suscipiant, ea fide qua decet tam sacrosanctum totius Trinitatis excipi testimonium. Exemplum tu iam in teipso mõstrasti, qui de spirituali regeneratione mihi loquenti, vix fidem habere potes. b Quòd si ista quæ hîc in terris aguntur, & quæ per exemplum terrenum ac corporale adhibitum vobis exposui, credere non valetis, aut non vultis, quæ tamen videntur (modò fidei pietas se adiungat) captu satis facilia: c quomodo res supermundanas & prorsus cælestes, vtpote æternæ generationis processum, aut incarnationis verbi sacramentum, aut humanę redemptionis mysterium, filii descensum & ascensum, fide suscipietis, si eiusmodi vobis prædicare tentauero? d Maxime cum nemo vnquam hominum in cælum conscenderit, imò neque conscendere possit virtute propria, vt quæ ibi sunt occulta videat, præter vnum me qui in temporis plenitudine per assumptionem humanitatis homo factus, & ex homine natus, de cælo descendi, manens nihilominns secundum diuinitatis naturam in cęlo, sicut ab initio in cælo eram, ab æterno in patris sinu quiescens. Vnde cum solus ego ex humano genere, in cælo sim domesticus, qui illic ab initio habitaui, illinc mea voluntate descendi, illuc quoque propria virtute rediturus, meritò mihi cęlestia prędicanti vos puri homines fidem plenissimam debetis, tanquam ei qui illa nouit exactissime: quemadmodum filio de paternis rebus narranti, fides tribuitur. e Inter cætera autem, hoc est præcipuum & quasi caput omnium quę ego veni nuntiare & operari in mundo, mysterium scilicet redemptionis humanæ per ignominiosum crucis suppliciũ, quod olim ĩ typo veteri populo Moyses signauit. Quemadmodũ enim Moyses quondam in deserto ex iussione Dei, serpentem æneum suspendit in altum, vt qui à serpentibus ignitis morsi fuerant, ænei illius serpentis aspectu sanarentur: f sic & ego filius virginis matris (qui peccatum nullum habeo, similitudinẽ tamen carnis peccati porto, sicut æneus serpens venenum non habet, sed tantum venenosi serpentis similitudinem) post paululum exaltari debebo in ligno crucis pro salute totius humani generis. g Videlicet vt omnis qui me aspexerit, in me vt Deũ & hominem pro salute mundi passum credendo, sanetur ab omni peccati veneno, quod igniti illi serpentes impii dæmones insufflauerant: sicque à peccatorum vulneribus sanatus, non veniat in perditionem, sed magis seruetur in vitã sempiternam. h Tam singulari enim & familiari, ac vere plusquã paterno amore pater meus cælestis humanum genus mundum inhabitans dilexit, vt pro eis peccato suo perditis iterum redimẽdis, atque in pristinæ conditionis statum restituendis, me suum proprium & cõsubstantialem filium æternaliter à se procedentem, & quidem filium non ex multis vnum, sed vnicum & vnigenitum sibi charissimum, dare voluerit, quasi in oblationem & hostiam, pro expiandis mũdi sceleribus: quasi in redemptionis humanæ pretium ad satisfaciendum diuinæ iustitiæ, quasi in mediatorem pacis & reconciliationis, ad ostensionẽ suæ inæstimabilis misericordiæ. i Ad hoc, inquam, dare voluit & in mundum mittere me filium suum, vt omnis qui mihi per fidem veram & dilectionem perfectã adhæserit, per me seruetur à miseria mortis æternę, & beatitudine perfruatur vitę æternę. k Quod enim me pater nunc misit in mundum, carnem accipere me volens, atque inter homines hominem fieri, non hoc fecit propter humani generis iudicium & condemnationem: sed vt per me homines transferrentur à morte ad vitam. l Vnde quisque mihi per fidem & dilectionem veram adhæserit, condemnationis æternę iudicium non accipiet, sentẽtiamque mortis effugiet. m Qui verò obstinata mente & animo ingratissimo tantam sibi vltro oblatam gratiam suscipere recusauerit, in filium Dei saluatorem mundi credere nolens, hic profectò suũ iam habet iudicium certum, ipse seipsum condemnat, & iustè condemnandum ostendit, dum libera electione proprio suo iudicio repellit oblatã salutem, & prælegit damnationem: n per hoc videlicet quod in vnigenitum filium Dei, mundi saluatorem credere recusauit, quem tamen in hoc propriè pater misit in mundum, vt per eum credẽtes mortis damnationem effugerent. o In hoc autem iusta est incredulorum condemnatio, quod cum lux vera in mundum aduenerit à patre

a Erant enim eorum mala opera.
b Omnis enim qui mala agit odit lucẽ, & nõ uenit ad lucem, ut nõ arguãtur opera eius.
c Qui aũt facit ueritatẽ, uenit ad lucẽ, ut manifestentur opera eius, qa in Deo sunt facta.
d Post hæc uenit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis, & baptizabat.
e Erat aũt & Ioãnes baptizans in Ennõ iuxta Salim, quia aquæ multæ erãt illic: & ueniebãt et baptizabãtur
f Nõdũ enĩ missus fuerat Ioãnes in carcerẽ.
g Facta est autẽ q̃stio ex discipulis Ioãnis cũ Iudæis de purificatiõe
h Et uenerũt ad Ioannem, & dixerunt ei:
i Rabbi, qui erat tecũ trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat,
k et oẽs ueniũt ad eũ.
l Respondit Ioãnes, & dixit:
m Non potest homo quicquã accipere, nisi fuerit ei datũ de cælo.
n Ipsi uos mibi testimoniũ perhibetis, quòd dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum.

cælitus missa, homines tamen mundi huius lucem illam noluerunt suscipere, præeligentes magis in tenebris errorum atque peccatorũ suorum permanere: sicque & luci huic cælesti verbo patris, & ipsi qui eã misit patri ingrati, condemnationis reos sese constituerunt. a Propter hoc autem lucem odientes repulerunt, & in tenebris ignorantiæ suæ voluerunt permanere, quoniam mala erant eorum opera, in quib9 per longam consuetudinem & animum peruersum sic erant obfirmati, vt nollent arguentem se lucem sustinere, sed tenebras magis amare, in quibus latere posset eorum malitia. b Omnis enim qui in animo habet male agere, odit lucem, tanquam suo proposito malè conuenientem: & non venit ad eam, sed quantum valet fugit eam, quærẽs latibula, vt non manifesta fiant & reprehendantur opera eius, quibus ex affectu cupit inhærere. c Qui autem bonum habet desideriũ & propositum, secundum Euãgelii doctrinam, quod est veritatis & iustitiæ operandi, hic nequaquã angulos aut latebras quærit, sed confidenter prodit in lucem, vt fiant manifesta ipsius opera, quoniam secundũ Deum & iuxta Dei voluntatem sunt facta: propter quod bene sibi cõscius nihil metuit. Sic mea doctrina, cum sit lux, odiunt eam & fugiũt, qui in peccatis eligunt perseuerare: diligunt autem & amplectũtur me meamque doctrinam, quibus propositum est vitam bene instituendi.
d Post aliquãtum verò temporis, venit Iesus cum discipulis suis in terram Iudææ, illicque cum eis demorabatur, prædicare incipiens per semetipsum, & per discipulos baptizare. e Adhuc autem & Ioãnes perstabat in officio suo, prædicans & baptizãs, donec vulgatum fieret Christi baptisma. Baptizabat autem in loco ad hoc accõmodo, appellato Ennon, iuxta Salim, vbi erat aquarum copia: propter quod, locus erat officio illi baptizationis imprimis idoneus. Veniebantque ex Iudæis multi, tum ad Ioannem, tum ad Christum ipsiusque discipulos, baptismi suscipiendi gratia. f Incipiebat nanque Christus prædicationem & baptisma, Ioanne adhuc prædicante, & nondum in carcerẽ misso, id quod paulo post futurum erat. Sic enim expediebat, vt simul cum Ioanne ad tempus aliquantum Christus suum officium exercere inciperet, vt priusquam ille desineret hic iam ĩ authoritate haberetur, sicque facilius Ioanne misso in carcerem, Christum vno animo omnes sequerentur. g Ex hac autem occasione, quæstio quædam contentiosa orta est, inter discipulos Ioannis, qui pro sui præceptoris antiquo honore immodice zelabant, & Iudæos quosdam qui Christi baptisma suscipiebant, & fortè Ioannis baptismati præferebant, de purificatione baptismatis, vtra præstaret, an illa quã Ioannes an illa qua Christus purificabat. h Atque ob huius quæstionis dissolutionem, discipuli Ioannis ad præceptorem venerunt, quasi de iniuria querimoniam proponentes: i Magister (inquiunt) homo ille qui nuper apud te erat trans Iordanem, vbi tum baptizabas, & cui tu perhibebas tam magnificum testimonium, hic modo in tantam venit æstimationem, & tãtam sibi vsurpat authoritatem, vt palàm homines ad se venientes baptizet, ad eum modum quo tu prior id cœpisti: k & ecce turmatim omnes ad eum confluunt, te relicto, & habet iam ille plures sectatores quàm tu habeas, quod nos certè pro nostro erga te bono affectu, æquo animo ferre vix possumus, vt is qui per te authoritatem adeptus est in populo, te adhuc baptizante, tuũ sibi officium sibi vendicet, & tibi se vel æquare vel præponere tentet. Cupimus igitur super hac re tuã audire sententiam, an rectè faciant, qui illum te, relicto, sectantur. l Audiens hæc Ioannes, inordinato zelo feruentes discipulos de veritate & dignitate Christi plenius edocuit, dicens: m Fieri nõ potest, vt quicquam omnino boni, vel corporalis vel spiritualis homo quilibet habeat vel accipiat, nisi id ei detur à cælo: id est, à Deo, cuius est in cælo mãsio. Ita si quid ego habeo, non mihi illud tribuo, neque mihi inde gloriam aut laudem postulo, sed Deo id omne refero acceptum. n Vos ipsos ego testes habeo, quòd aperte confessus sim Iudæis interrogantibus, me non esse Mesiam aut Christum in lege promissum, sed tantũ missum esse in præcursorem, ad præparandum viam illi qui post me esset venturus, verus Mesias & verus saluator mundi, mihi modis omnibus incomparabilis. Hoc testimonium ipsi vestris auribus ex me audistis, antequã adhuc iste mundo esset cognitus, aut prædicare vnquã & baptizare cœpisset. Non igitur ægrè vos id ferre debetis, aut in meã

a Qui habet ſponſam, ſponſus eſt.
b Amicus aũt ſponſi, qui ſtat & audit eum, gaudio gaudet, propter uocem ſponſi.
c Hoc ergo gaudium meum impletum eſt.

d Illum oportet creſcere, me autem minui.
e Qui de ſurſum uenit ſuper omnes eſt.
f Qui eſt de terra, de terra eſt, et de terra loquitur.
g Qui de cælo uenit, ſuper omnes eſt.
h Et quod uidit, et audiuit hoc teſtatur:
i & teſtimonium eius nemo accipit.
k Qui autem accepit eius teſtimoniũ, ſignauit, q̄a Deus uerax eſt.
l Quẽ enĩ miſit Deus, uerba Dei loquitur.
m Non enim ad menſuram dat Deus ſpiritũ.
n Pater diligit filiũ, & omnia dedit in manu eius.

o Qui credit in filium habet uitam æternam.
p Qui autem incredulus eſt filio, nõ uidebit uitam, ſed ira Dei manet ſuper eum.

reputare iniuriam, ſi ille ſuũ incipiat exercere officium, & mihi præferatur. Et hac quidem in re quomodo meus afficiatur animus, lucido exemplo vobis monſtrabo. a Cũ quis vxorem aliquã habet ſibi deſponſatam, & ſponſę celebrat nuptias, ipſe quidem ſolus cui ſponſa iũgitur ſponſus dicitur, & ſolus eſt ſponſus. b Amicus verò ſpõſi, tãetſi ſponſus ipſe non ſit, tamẽ dum ſtat aduertens, & audit ſponſum cũ ſponſa dulciter affectu maritali confabulantẽ, nõ fert ægrè, non dolet, non inuidet, ſed gaudio perfunditur magno propter vocẽ ſponſi cum ſponſa, ex qua cognoſcit bene inter illos conuenire, & ex bonis initiis, ſperat proceſſum bonũ nuptiarum. c Sic modo in me de illo impletur gaudium. Ille enim ſponſus eſt, qui ad hoc deſcendit de cælo, vt ſibi ſponſam Eccleſiam credentiũ copulet: ego autem ſponſus nõ ſum, ſed amicus, aut potius miniſter & præcurſor ſponſi: & ob hoc merito nunc gaudeo, dũ ſponſam video ſponſo coniungi, & ſponſum cũ ſponſa colloqui: dum illo audio prædicare plebi, eamque ſibi per fidẽ adiũgere. d Et vtique ſic eſt voluntas Dei, vt ille in æſtimatione hominũ & numero diſcipulorũ proficiat, indiesq́; magis ſe proferat eius gloria: ego verò cedere illi debeo, vt ſeruus domino, vt aurora diei: & eo adueniente meã oportet minui æſtimationẽ, vt me relicto, illi vt vero ſponſo omnes adhæreant. Nec mirũ ſi illi ego debeã cedere. e Qui enim de cælo de ſinu patris deſcendit, vt homo fieret, proculdubio hic omnibus eſt præcellentior, & merito præferendus omnibus. f Et qui de terra eſt, non de cælo deſcendẽs, ſed de terra tãtũ formatus, purus homo (cuiuſmodi ſum ego) hic vt terrenus eſt & vilis ſecundũ cõditionẽ ſuã, ita humilia loquitur ex ſeſe, id eſt, terrena quæ ſenſibus valet percipere, non autem cæleſtia ex ſe loquitur, quæ nõ poteſt per ſeipſum capere. g Qui verò de cælo deſcendit, non homo purus tantum de terra formatus, ſed ſimul Dei filius ab æterno à patre genitus, hic merito omnibus præeminet. h Atq; hic eſt, qui cæleſtia quę apud patrem in cælo didicit, loquitur: quorũ accepit à patre certiſsimã cognitionem, ea prædicat & teſtificatur in mundo, ſecundũ ſcientiam diuinitatis ſuæ. i Sed hoc eſt dolendũ, quòd eius prędicationẽ & doctrinam perpauci ſic vt oportet fideli corde & ſtabili fide ſuſcipiunt, quam æquũ erat ab omnibus ſumma cũ deuotione promptiſsime acceptari. k Quiſquis verò eius doctrinã ſuſceperit, ſic ei credẽdo cõprobat, & quaſi ſigillo appoſito cõfirmat, Deũ eſſe veracem: quoniam in filiũ credendo, credit in patrem: quemadmodũ econtrario, qui filii teſtimonio non credit, quaſi ſigillando cõprobare videtur, quòd mendax ſit Deus, cui recuſat præſtare fidem. l Is enim qui à Deo patre miſſus eſt, verba Dei, à quo miſſus eſt loquitur: atque ob hoc qui eius teſtimonium accipit, Deũ veracẽ comprobat: qui nõ accipit, Deũ mendacii arguit. m Et bene quidem ille verba Dei loquitur, nec aliud q̄ verba Dei loqui poteſt, cui pater nõ ad menſuram & portionẽ aliquam pręciſam, ſed ad omnẽ plenitudinem ſpiritum ſanctum dedit: ita vt in eo totius diuinitatis plenitudo corporaliter inhabitet, vt ſit ipſe vnum cum patre, ac homo exiſtens ſit nihilominus verus & Deus: propter quod, aliud quàm verba Dei loqui non poteſt, ſicut nec aliud q̄ opera Dei operari. n Pater enim cæleſtis filium ſuum ſibi coæternũ & conſubſtantialem dilectione æterna & infinita diligit, & omnia quæ ipſe habet ab æterno ei communicat, ipſam quoque eandem ſuã ſubſtantiam & eſſe idem ei donans, in tempore verò omnium rerũ poteſtatem & plenũ dominium ei dedit, vt ſit cum eo vnus dominus omnium in cælo in terra, ac ſpecialiter quantum ad res hominum, vt ſuo tempore de omnibus ferat iudicium. o Propter hoc, quiſquis per fidem veram & perfectam ei vt filio Dei ſe adiunxerit & inhæſerit, per eum vita viuet æterna: nunc quidem in gratia ſpiritus ſancti, quem ab eo & per eum accipiet, ac deinde in gloria ęternitatis, quam per ipſum aſſequentur omnes electi. p Qui verò fide non adhæſerit filio Dei, vel credere, vel obedire verbis eius recuſans, hic vitam non aſſequetur æternam, ſed irę Dei manet obnoxius donec talis perſeuerat: & ſi in ea incredulitate permanſerit, veniet ſuper eum ira Dei, ad vltionem perditionis, & ĩperpetuũ ab eo nõ recedet, feretque ille tormenta ꝑpetua.

ANNOTATIONES IN CAPVT III.

Nisi quis renatus fuerit denuò.) Vbi Latina lectio vulgata multis in locis habet renatus, Græcè simpliciter est natus. Fortasse interpres Latinus eo cõsilio renasci, pro nasci posuit, quod nõ de natiuitate carnali, quę prior est & vetus natiuitas, sed de spirituali, quæ est quasi secunda & noua natiuitas, sermo habeatur, pro eo autẽ quod nos habemus denuò, Grędicitur, ἄνωθεν anothẽ, quod ambiguę est significationis, ex qua ambiguitate diuersa intelligẽtia nascitur, & varia lectio. Significat enim anothen, vel idem quod desuper, vel idem quod denuò, aut de integro siue iterũ. Secundã significationẽ communis sequitur lectio Latinorum, quam & nos in Elucidatione sequimur. Iuxta priorem verò, Cyrillus locũ præsentem ita intelligit, Nisi quis natus fuerit desuper vel de supernis, id est, superna & cælesti diuinaque generatione, quæ fit per spiritum sanctũ desuper à patre venientẽ, nõ potest videre regnum Dei. Quod autem ita intelligat Cyrillus, manifestissime ostendit, in eo quod subiungit: Cum verò, inquiens, desuper regenerationẽ istam quæ per spiritũ est fieri asserat, apertè ex substãtia patris spiritũ esse demonstrat. Ita certe de se quoque alibi dicit: Ego de sursum sum. Et Euangelista, Qui de sursum venit, super oẽs est. Ad eundem modum manifeste exponit Theophylactus, Chrysostomus, aut certe eius interpres, vtriusque meminit intelligentiæ, neque quid magis sequatur satis apparet. Illud certum videtur, Nicodemũ sic accepisse verbum domini, vt intelligeret iuxta sensum nostræ lectionis, hominẽ debere denuò siue iterũ nasci. Id quod ex ipsius obiectione manifeste cognoscitur, vbi ait: Nũquid potest homo in ventrem matris suæ iterato introire, & nasci? Si enim intellexisset ille hominẽ debere nasci è supernis, stulta omnino videretur de introitu in matris vterũ interrogatio. Neque in verbo isto Nicodemus vocabulo illo ambiguo vtitur, sed alterũ ponit δεύτερον, id est, secũdo, vel iterato, quod apertius respõdet ad denuo, q̃ ad desuper. Atq; hinc apparẽti satis argumẽto probari potest, sensum illum quẽ nostra lectio vulgata habet, fuisse ex mẽte Euangelistæ. Nõ enim Græcè dominus alloquutus est Nicodemũ (licet Græce scripserit Ioãnes) sed Hebraice. Nõ igitur dici potest, q̃d Nicodemus in ambiguitate vocabuli ἄνωθεν anothen falsus fuerit, quẽadmodũ Theophylactus ait, Nicodemũ dictionem illã anothen in alia significatione accepisse, q̃ saluator protulisset. Non enim vocabulũ illud audiuit Nicodemus, sed Hebraicũ sermonẽ, non habentẽ æquiuocã illã particulã. ❡ Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto.) Gręci codices hoc loco non habẽt nisi, ex aqua & spiritu, veruntamẽ quia de spiritu sancto ĩtelligitur, parũ refert si addatur. ❡ Spiritus vbi vult spirat &c.) Hũc locũ beat⁹ Augustinus de spiritu sancto intelligit: de spiritu aũt materiali (quẽ ventũ dicimus) expositionẽ, quasi incõmodã oppugnat, dicẽs: Quis nostrũ fratres, nõ videat (verbi gratia) austrũ euntẽ à meridie ad aquilonã, aut aliũ ventũ venientẽ ab oriente ad occidentẽ? Q̃uo ergo nescimus, vnde veniat, aut quo vadat? Græci verò ĩterpretes, Cyrillus, Chrysostomus & Theophylactus, concorditer de spiritu materiali & vento locum istum interpretantur, eo modo quẽ nos in Elucidatione satis clarẽ expressimus. Vnde etiã facile est obiectioni Augustini respondere. ❡ Q̃uo possunt hæc fieri?) Nonnulli sanctorũ hoc Nicodemi verbũ & alia quæ ante præmisit dubitationẽ indicantia, nimis (vt mihi videtur) sinistrè aut (vt mollius dicã) rigidè nimis interpretantur, quasi hæc protulerit tanquã diffidẽs, aut credere recusans, ad quod etiã pertinere dicũt illã domini increpationẽ quę subiungitur: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Nobis verò (salua aliis sua authoritate) visum est, Nicodemi istam inquisitionẽ & crebras interrogationes, ad ardens veritatis desiderium & insatiabile discendi studiũ pertinere. Nõ enim statim bonus est discipulus, qui ad omnia quę à præceptore dicũtur obmutescit, etiãsi prorsus quæ dicuntur nõ intelligat. Eiusmodi enim discipuli raro ꝓficiũt. Siquidẽ de singulis dubitare, vt habet Aristoteles, nõ est ĩutile. Et iuxta vetus Græcorũ prouerbiũ, qui nihil dubitat, nihil nouit. Cõmendandũ verò est in discipulo, si interrogando etiã importunus fiat pręceptori, vt quantum res patiatur, ad extremũ vsq; sibi elucidari oĩa postulet: modo id obseruet, vt in quibus fidẽ præceptor exigit, nõ pertinaciter cõtra sentiat, & vbi demõstratio, vel elucidatio vlterior haberi nõ potest, ab inquirẽdo desistat, humiliterq; iis quę dicta sunt fidẽ adhibeat. Discentẽ nanq; (vt idẽ ille Philosophus ait) oportet credere, illic scilicet vbi fidẽ ab eo postulat qui docet, etiamsi demonstrationẽ non adferat, aut vllã probationẽ. Atq; huc referẽdus mihi videtur sermo iste secũdũ speciẽ increpatorius, in quo dominus post declarationẽ vtcunq; sufficientẽ, quãtum res illa patiebatur, ab vlteriori inquisitione discipulũ ꝓhibet, & ad fidẽ pręstandã dictis perurget. Estq; id freques pręceptoribus, vt immodicũ discẽdi desideriũ vel importunã inquisitionẽ eorũ quę vlterius nõ possunt vel nõ debẽt demõstrari, per quandã increpationis seueritatẽ cõpescãt. Et quod post increpationẽ Nicodemus nõ vltra apponit quæstionẽ aliã, id mihi videtur in eo argumentũ bonæ voluntatis, & qualiscunq; fidei, vt minimũ initiatiuẽ, quę & postmodũ temporis successu increuit, quẽadmodũ in eo monstrauit, quod pro Christo adhuc viuente, in publico Iudæorũ concessu loqui nõ timuit, & post mortem honestę sepulturę obsequia ei impẽdere nõ erubuit. ❡ Qui de sursum venit, super oẽs est.) Græce est ἐπὶ πάντων epi pantõ, quod verti potest super omnes, vel super oĩa, quo posteriori modo secundũ genus neutrũ manifeste Cyrillus interpretatur, dicẽs, Christũ non solũ humanã gloriã superare: sed oẽm omnino creaturã. Super oẽs, inquit, est creaturas: nõ vt cũ eis cõnumeratus, sed vt ab oĩbus separatus, & tamẽ omnibus præsens, vt Deũ decet. ❡ Signauit, quia Deus verax est.) Græcè est ἐσφράγισε esphragise, id est, signauit, sigillauit, vel sigillo obsignauit: hoc est certo cõprobauit & cõfirmauit. Idẽ vocabulũ infrà ponitur cap. 6. vbi de seipso Christ⁹ loquitur, dicẽs: Hũc enim pater signauit, De⁹: id est, certo demõstrauit & cõfirmauit, verũ esse filiũ suũ. Cyrillus hoc in loco plus aliq̃d emphasis videtur ĩ verbo isto annotasse, q̃d eĩ signatur vel sigillatur, siue signaculo munitur nõ solũ approbatur & verũ esse cõprobatur, verũetiã sigillo occluditur. Vnde ĩ hac signatiõe, simul approbatio & occultatio videtur ĩcludi. Atq; ita (iuxta Cyrillũ) q credit Xp̃o misso à patre, is sua sapiẽtia ꝓbè discernẽdo, quasi cõclusi quoddã & certũ signauit, nõ posse diuinã mẽtiri naturã. Hic tamẽ author ĩ loco altero illo sexti capitis iam citato longe aliter verbum istud, signauit ĩterpretatur, de quo suo dicetur loco.

Ioann. 3.

a Vt ergo cognouit Iesus qa audierunt Pharisæi, qđ Iesus plures discipulos facit & baptizat, ꝙ Ioānes (quanquā Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæam, & abijt iterum in Galilæam.

b Oportebat aūt eū trāsire per mediā Samariā.

c Venit ergo ī ciuitatē Samariæ, quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit Iacob Ioseph filio suo. d Erat autem ibi fons Iacob.

e Iesus autē fatigatus ex itinere sedebat sic supra fontem. f Hora autem erat quasi sexta.

g Venit mulier de Samaria haurire aquam.

h Dicit ei Iesus: Da mihi bibere.

i Discipuli enim eius abierant in ciuitatem, ut cibos emerent.

k Dicit ei mulier illa Samaritana: l Qūo tu, Iudæus cū sis, bibere à me poscis, q̄ sum muleer Samaritana? m Nō enī coutuntur Iudæi Samaritanis. n Respōdit Iesus, & dixit ei: Si scires donū Dei, & qs sit q dicit tibi: da mihi bibere, tu forsitā petisses ab eo, o & dedisset tibi aquam uiuam.

POstquàm verò cognouit dominus Iesus, vel ꝑ deitatis omniscientiam, vel ex aliorū relatu cognitione humana, famā sui nominis & officii ad Pharisæos peruenisse, auditū́que ab eis esse, quòd prædicare & baptizare etiā ipse inciperet, imò plures haberet iā sectatores quàm Ioānes (quanquā Iesus ipse per se non passim vulgus populi confluentis ad ipsum baptizabat, sed discipulis suis, quos verisimile est, prius ab eo fuisse baptizatos, officiū dederat baptizandi populum, ipse interim doctrinæ vacans & euangelizans, ad quod præcipuè fuit missus à patre) postquā igitur cognouit Iesus à Pharisæis hæc esse audita, eosq́ue ex his graui contra se inuidia concitatos, locum dare volens eorum improbitati, disposuit Iudæam, vbi tum baptizans agebat, ad tempus relinquere, & in Galilæam iterum reuerti. b Ad perueniendū autē à Iudęa in Galilæam, necesse erat transire terram Samaritanorū, quæ inter vtrāque velut media interiacet, quā tum temporis inhabitabant alienigenæ olim à rege Assyriorum translatis Iudęis illuc missi, qui simul cū sua veteri idololatria quam ex natiuitatis loco attulerant, etiam Deum cæli præscriptis cæremoniis legis colebant, pro more Iudęorum quorum sedes occupauerant. c Hac itaque constrictus necessitate dominus, venit ad ciuitatem quandam Samariæ, quæ appellabatur Sychar, sitam in transitu viæ, iuxta prædium illud siue illam terræ portionem, quam sacra Geneseos historia testatur, datam fuisse à Iacob Patriarcha filio Ioseph, extra fratres suos, quam ipse in gladio & arcu suo abstulerat de manu Amorrhæi. d Erat autem iuxta locum illum fontalis quidam puteus, magnæ satis altitudinis, quem Iacob foderat, & quo vti ipse ad suæ familiæ suorumq́ue iumentorum sustentationem solebat. e Super hunc fontem dominus Iesus ex itineris labore fatigatus, ad requiescendum aliquantulum resedit, sic vt mos est iis qui fatigati sunt ex itinere iuxta fontes aut fluuios libenter requiescere. f Hora aūt erat ab ortu solis, quasi sexta, & penè meridies erat, quando solis æstus affligit grauissime, & vehementius fatigare solet per viam ambulantes: vt non modica intelligatur fuisse domini fatigatio, nec sine causa humana necessitate quæsisse modicam requiem. g Domino autem Iesu sic supra fontem residente, mulier quædam in loco illic vicino moram trahens, venit ad puteum circa meridiei & prandii tempus, aquam haurire ad potum vsusq́ue necessarios. h Quam videns dominus, siti magna æstuans, postulauit ab ea, vt aquam sibi de puteo hauriret, potumq́ue præberet: allegans, se graui sitis afflictione premi, & valde fatigatum aliquid quærere refocilliationis. i Quod autē à muliere ista extranea hoc requirebat ministerium, & non potius à discipulis, inde erat, quoniam discipuli ex ipsius iussu iam abierāt in ciuitatem vicinam, causa emendi cibos necessarios, sicq́ue solus ipse remanserat, extra ciuitatē illorū pręstolans reditum. k Mulier ergo ista admirans, quasi rem nouam & insolitam, quòd tam familiariter homo Iudæus à se Samaritana aquam bibendam posceret, dixit ad eū: l Quomodo tu, qui mihi ex ipso habitu videris esse Iudæus, à me dignaris vel audes postulare potum, quæ sum mulier Samaritana? Hactenus enim tale nihil à me visum est, vt tantum commercii Iudæus cum Samaritano habere voluerit. m Dicebat aūt hoc mulier ista, propter odiū quod inter Iudæos erat & Samaritanos: illis hos execrantibus, eorumq́ue conuictum & commerciū omne fugientibus, tum quòd suorū locorū bonam partem occuparent, tum quod gentiles essent, & idololatræ, quos abominabātur Iudæi. n Dominus aūt Iesus mulierculæ dignāter se manifestare volēs, ita ei respōdit: Postulaui nunc ego à te haustū aquæ putei, rē vilissimā: & differs præstare quod postulo. Tu verò si scires, quale donum ex Deo tibi ego conferre possim, & si me nosses qui modo à te potū postulaui, quis sim, & vnde venerim, & quantæ sim potestatis, tu ꝑculdubio nō solū non promptissime mihi obedisses, sed insuper humillime me fuisses deprecata pro collatione donorum illorum quæ sunt in mea potestate: o & ego orationem tuā exaudiens, dedissem tibi non aquam huiusmodi corpoream, sed aliam longe præstā-

a Dicit ei mulier:
b Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: unde ergo habes aquam uiuam?

c Nunquid tu maior es patre nostro Iacob,
d qui dedit nobis puteũ, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius?
e Respondit Iesus & dixit ei:
f Oĩs qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum.
g Qui aũt biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.
h Sed aqua quã ego dabo ei, fiet ĩ eo fons aquæ salientis in uitam æternam.
i Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut nõ sitiam, neq; ueniam huc haurire.
k Dicit ei Iesus: Vade uoca uirum tuum & ueni huc.
l Respondit mulier, & dixit: Non habeo uirũ.
m Dicit ei Iesus: Bene dixisti. Quia non habeo uirum.
n Quinq; enim uiros habuisti, & nũc quẽ habes non est tuus uir.
o Hoc uere dixisti.
p Dicit ei mulier:
q Domine uideo quia Propheta es tu.
r Patres nostri in monte hoc adorauerunt.

tiorem, cuius cõparatione aqua ista corporalis merito aqua mortis sit æstimãda, & quę sola aqua viua vere meretur nominari: gratiam videlicet spiritus sancti, quæ animam nunquam morituram reficit & potat, sicut aqua ista corporea carnem istam mortis necessitati subiectam aliquo vsque reficit & sustentat. a Mulier verò verborum istorum sensum non capiens, nec aquam aliam præter eam quę corpus reficit valens intelligere, ita aduersus propositum sermonem modeste obiecit, dicens: b Domine, vt video, nullum est apud te vas in quo aquam possis haurire de puteo isto, neque item funem habes, aut aliquid eius loco, quo attrahas aquam: & propter putei profunditatem fieri non potest, vt fine his aquam tibi compares. Quomodo igitur salua veritate dixisti, te habere aquam viuam, quã mihi si postulassem dedisses? c An fortè tu apud Deum maioris es sanctitatis aut meriti, q̃ fuerit Patriarcha Iacob, quẽ nos quoque Samaritani, licet secundum carnem Iudæi non simus, vt patrem nostrum colimus: tum quòd ipsius religionem in cultu Dei cæli imitamur, tum quòd eius hæreditatem ex patriis nostris sedibus translati inhabitamus. d Qui pater Iacob puteum hunc fodit, & posteris vsque in hoc tempus reliquit: & ipse olim dum viueret ex eo bibit, & filii eius, ac vniuersa familia, insuper & iumenta ei⁹. Ille igitur tãtus pater & Patriarcha, si aliam hoc in loco aquam habere non potuit, pręter huius aquę puteũ, tu vbi hic inuenias aquã viuã quã mihi petenti tribuas? e Atuero dominus Iesus ad spiritualis aquę intelligentiã volens transferre mulierẽ, distinctionẽ ei assignat, dicens: f Inter hanc aquã de qua tu modo verba facis, & illã quã tibi ego sum pollicitus, hæc est distantia, quod quisquis ex tua hac aqua biberit, tametsi ad tẽpus sitis aufugiat, breui tamẽ redibit, & iterũ necesse erit consimilẽ aquam sumere: neque vnquã, in quantacunque sumatur quantitate, sic perfectè hominẽ poterit reficere, vt nõ iterũ affligatur ariditate sitis. g Qui verò ex aqua ista semel biberit, quã ego deuotè petentibus tribuo, per illã sic in anima reficitur, vt inęternũ nõ patiatur animæ suæ afflictionẽ, nec egestate affligatur humoris spiritualis. h Imò multiplicabitur indies in anima eius aqua ista spiritualis gratiæ, & tanquã fons viuus in eo scaturiet atque ebulliet, donec eum perducat ad vitam sempiternam: vbi perfecta erit & semper duratura ebrietas, omnibus in quibus modo aqua ista scaturit. i Audiens mulier tantam aquæ huius quam Christus pollicebatur commoditatẽ, nec valens iuxta verum & spiritualem intellectum verba illa accipere, eo quòd rudis esset & carnalis, magno affectu dixit ad eum: Obsecro domine, vt hanc mihi aquam largiaris, ne siti amplius affligar, neque vltra cogar à domo mea locum hunc accedere, aquæ ex puteo isto hauriendæ gratia. Hanc enim mihi gratiam præstans, multa me leuabis molestia.

k Videns autem dominus mulierem rudem verborum sublimiũ non bene capacem, ad signum reuelationis secreti se conuertit, quo melius ipsa posset commoueri, dixitque ad eam: Abi hinc domum, & virum tuũ aduoca, vt vnà tecum huc adueniat. l Quæ sibi benè conscia, quod virum propriũ & legitimũ non haberet, respondens dixit illi: Domine mi, virũ ego non habeo, quem aduocẽ vel adducã.

m Statimque dominus vt ostenderet omnem mulieris statũ sibi probe esse cognitum, confirmans verbum eius, dixit: Rectè & verè hoc dixisti, te modo non habere virum. n Quinque etenim viros iam antè habuisti: verùm is qui modo tibi cohabitat in modum viri, & qui à plerisque vir etiam tuus existimatur, verè tuus non est maritus, neque legitimo tibi est sociatus coniugio. o In hoc sane veritatẽ confessa es ingenuè, quòd virũ te modo habere denegasti.

p Illa ab homine extraneo & ignoto audiens sibi tã aperte proponi rem secretissimam, quã humana via ille videbatur non potuisse cognoscere, vehemẽti admiratione perculsa, simul & rubore perfusa dixit ad eũ: q Domine, quantum ego ex verbis tuis istis coniicere valeo, Propheta esse videris: nimirũ occulta cognoscens ex reuelatione diuina, quorũ humana via cognitionẽ non es assequutus. Postea igitur quàm occasionem nactus sum ita commodam, quæstionem tibi proponam quæ nostros animos multum & diu perplexos detinuit. r Maiores nostri sancti Patriarchæ, qui locum hũc

a Et uos dicitis, quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet.

b Dicit ei Iesus: Mulier, crede mihi, qa ueniet hora, quando neq; ĩ mõte hoc, neq; ĩ Hierosolymis adorabitis patrem.

c Vos adoratis quod nescitis:

d nos adoramus quod scimus:

e qa sal' ex Iudæis est

f Sed uenit hora & nũc est, quãdo ueri adoratores adorabunt patrẽ ĩ spiritu et ueritate

g Nam & pater tales quærit, qui adorẽt eũ.

h Spiritus est Deus: & eos qui adorãt eũ in spiritu & ueritate oportet adorare.

i Dicit ei mulier: scio quia Messias uenit qui dicitur Christus.

k Cum ergo uenerit ille, annunciabit nobis omnia.

l Dicit ei Iesus:

m Ego sum qui loquor tecum.

n Et continuò uenerunt discipuli eius, & mirabantur, quia cum muliere loquebatur.

quondam inhabitauerunt, in monte isto dicto Garizim, huic loco vicino Deum adorare consueuerunt, inque eo & vota facere & immolare hostias. a Vos autem Iudæi docetis, Hierosolymis in Iudæa locum esse orationis, & illic multo posterius ædificatum templum dicitis locum esse à Deo deputatum ad vota facienda, & offerendas hostias, & huc ascendere docetis vniuersos ad orationem, locum istum quem patrum nobis authoritas commendatum reddidit prorsus negligentes. Cupio igitur super hac quæstione à te meram edoceri veritatem, vt certò sciam vtro in loco sit Deo acceptior oratio. b Dominus Iesus mulieri rem vtilem studiose interroganti, solita benignitate respõdit, dicens: Rem, ô mulier, auditu & fide dignam tibi aperiam. Ecce in proximo tempus aderit constitutum, quando ii qui Deum patrem meum vere colent & adorabunt, neque peculiariter hoc in monte, neque peculiariter in templo illo Hierosolymitano adorare satagent, neque omnino vllam habebunt loci rationem, ita vt putẽt in hoc tantum aut illo loco velle coli Deum: sed ipsum in sese in omni tempore & in omni loco discent adorare. c Et nunc quidem inter vos Samaritanos homines gentiles & nos Iudæos, hęc est differentia, quod vos adoratis eum cuius non veram habetis cognitionem: quoniam Deum quem colere vos dicitis, non vere cognoscitis: quem si vere cognosceretis, non simul cum eo alia quoque idola coleretis, sed vni ipsi vt summo & soli Deo latriæ cultum impenderetis. d Iudæi verò, quem adorant vnum verum Deum, recte & cognouerunt, vni ipsi & non cum eo idolis latriæ cultum exhibentes. e Iccirco autem Iudæis speciali dono vera vnius Dei per legem cognitio data fuit, quoniam ex ipsorum genere salus debebat oriri humano generi, ex populo illo secundum carnem nasci debebat iuxta Dei voluntatem mũdi saluator: propter quod, vera cognitione & vero cultu vnius Dei populus ille specialiter debuit sanctificari, ob reuerẽtiam illius ex ipso nasciturі. f Instat autem in proximo, imò iam aduenire & adesse incipit tempus illud Euangelicæ libertatis & gratiæ, quando veri cultores Dei à sensibilibus ad inuisibilia subleuati, intus potissimum in spiritu, fide spe & charitate Deum colere & adorare satagent, non vltra crassis vmbris aut corporalibus legis cæremoniis inhærentes, sed per spiritus libertatem, ex animo qui proprius est, & verus per se cultus Dei. g Nam & pater meus cælestis verus Deus huiusmodi homines quærit, qui sic eum in spiritu & veritate colant, in hoc tempore legis nouæ & gratiæ, quod modo incipit, sicut & semper huiusmodi magis quæsiuit, quàm si eos qui corporali tantum & cæremoniali cultu ipsum colerent. h Nimirum Deus ipse in sua natura non crassum est aut sensibile corpus, sed spiritus est, sensu imperceptibilis, propter quod ab hominibus maximè adorari vult & coli officiis & actibus spiritualibus, quæ non per corporis organa foris exercentur, sed intus in anima ipsa peraguntur, cuiusmodi sunt actus fidei spei & charitatis, aliarumque huiusmodi diuinarum virtutum, in quibus est præcipuus & primus Dei cultus, sine quo cultus omnis exterior Deo non est acceptus, estque cultus iste internus cultus Dei verus, vtpote quem omnes illi externi veterum cæremoniarum cultus præsignabant. i Respondit autem illi mulier: Nos certo scimus, partim lege edocti, partim Iudaico firmati testimonio, expectari à Iudæis Messiam, quendam virum magnum & insignem futurum, qui Græco vocabulo Christus appellatur: k qui cum venerit, de his aliisque huiusmodi omnibus plenam nos edocebit veritatem. Sic enim pollicitus est per Moysen Deus, olim Prophetam magnum suscitare mundo, cuius doctrinæ omnes deberent attendere, & verbis habere fidem indubitatam. l Videns autem Dominus mulieris animum satis rectè ad fidem capiendam dispositum, planã ei dignatus est aperire veritatẽ, dicens: m Ego qui nunc tecum loquor, ille sum Messias, multo ante vobis promissus & expectatus: ego sum qui veni in mundum, annunciare vobis omnia quæ ad salutem erunt necessaria. n Interim vero dum sic cum muliere sola solus dominus loqueretur, peracto negotio ad quod missi fuerant, redierunt à ciuitate discipuli: videntesque rem nouam & aliàs insolitam, vehementer admirati sunt, quòd sic cum vna muliercula, & ea quidem Samaritana, tam familiariter, præter consuetudinem,

a Nemo tamē dixit: qd quæris, aut quid loqueris cū ea? b Reliquit ergo hydriā suā mulier, & abijt in ciuitatē, & dicit illis hominibꝰ: c Venite & uidete hominē, q dixit mihi oīa quæcunque feci.
d Nunquid ipse est Christus?
e Exierunt ergo de ciuitate, & ueniebant ad eū. f Interea rogabāt eū discipuli dicētes, Rabbi, manduca.
g Ille autem dixit eis: h Ego cibū habeo mā ducare quē uos nescitis i Dicebāt ergo discipuli adīuicē, Nūquid aliqs attulit ei māducare? k Dicit eis Iesꝰ l Meus cibus est, ut faciā uolūtatē eiꝰ q misit me, ut pficiā opus eius. m Nónne uos dicitis, quòd adhuc quatuor menses sunt, & messis uenit. n Ecce dico uobis, leuate oculos uestros, & uidete regiones, quia albæ sunt iam ad messem. o Et qui metit mercedē accipit, & cōgregat fructū in uitā æternā: ut & qui seminat simul gaudeat & qui metit.
p In hoc enī uerbū uerū, qa alius est qui seminat, et alius est q metit.

dominus protraheret colloquium. a Veruntamen ob reuerentiam nimiam erga præceptorem, nemo illorum ausus est eum interrogare, quid à muliere ista postulasset, aut qua de re cum ea miscuisset sermonem: persuasissimum habentes, non nisi sanctum & salutare illud fuisse colloquium, nec sine peculiari ratione huic mulieri, licet Samaritanæ, tantam familiaritatem fuisse exhibitam. b Mulier autem illa, cum audisset à Christo, quod verè ipse esset Messias, nimio fidei feruore succensa, hydria iuxta puteum derelicta, festina abiit in ciuitatem, cupiens tanti boni cæteros quoque conciues efficere participes: & testimonium perhibens veritati, occurrentibus sibi hominibus ciuitatis illius dixit: c Venite mecum, & ego vobis demonstrabo hominem, qui mihi per spiritum Prophetiæ res occultissimas, & humana via sibi minime cognitas patefecit: qui cum me nunquā viderit, neque de me vnquam audierit, homo Iudæus existens & extraneus, sic tamen exactè mea omnia nouit, vt mihi non videatur dubium, quin Prophetiæ spiritum habeat. d Et forsitan ipse est Messias ille patribus nostris olim promissus, atque hoc in tempore ad salutem populi destinatus. e Quibus ex muliere auditis, homines ciuitatis illius rei nouitate allecti, de ciuitate egressi, ducatu mulieris venerunt ad Iesum residē tem iuxta fontem, vt eum viderent & audirent. f Interim verò dū mulier hydria relicta ad ciuitatem properaret, ac per ciuitatem discurreret, quæ audierat nunciare, antequam de ciuitate mulier cum cæteris redisset, discipuli qui cum domino tum soli erant, eum ad sumendum cibum quem ex ciuitate secum attulerant inuitabant, quod scirent eū iam ex itinere fatigatum cibo indigere, ad refectionem corporis.

g Ipse verò sciens quid ageret absens muliercula, & quem expectaret ad se populi concursum, vt ostenderet, quantū sibi esset cordi salus hominum, dixit ad eos: Non est iam tempus cibum hunc corporalem sumendi, quem vos proponitis. h Ego enim alium habeo manducare cibum, non corporalem, sed spiritualem, longe illo mihi gratiorem, quem vos adhuc ignoratis: & hunc ego vestro sic præfero, vt vestrum illum nolim sumere, donec meum hunc ante sumpsero. i Quod verbum audientes, nec satis intelligentes discipuli, inter sese cō quirentes dicebant: Nunquid forte alius quispiam cibos ei attulit gratiores, quos nostris præponit? k Dominus autem Iesus audiens discipulos in verbi huius intellectu hallucinantes, vt ostenderet spiritualem cibum esse, de quo verba fecerat, non corporalem, dixit eis:

l Cibus meus quem dixi me habere manducandum, hic est vt voluntatem perficiam Dei patris, qui me misit in mundum, vt opus quod ille mihi iniunxit, perficiam. Hoc mihi est omni cibo corporali longe gratius, nihil æquè meum animum pascit ac reficit: & vbi huius rei sese offert occasio, libenter escam corporalem postpono & negligo. Quod autem opus sit istud de quo loquor, per comparationem vobis indicabo. m Vulgo homines tempora supputantes, & ventura prǽsentibus conferētes, mesis tempus multō antè quàm adueniat prǽuident, & cum desiderio expectant, dicentes: Post quatuor menses, tempus desiderabile messis adueniet. Sicut autem isti messem temporalem multa attentione considerant, & magno desiderio expectant, sic ego spiritualem multo desideratius attendo & expecto. n Et vos modo oculos mentis vestræ atque etiam corporis leuate, vt contemplemini vniuersum populum terræ: quoniam verè iam maturescunt, & quasi albescunt homines regionis huius, quemadmodum solent albescere segetes instante messis tempore. Ex his qui modo ad me accurrunt & iamiam aderunt Samaritanis, considerabitis prope adesse tempus fidei & conuersionis gentium, quam ego meam & vestram messem reputo. o Atque in hac messe qui laborauerit, non gratis laborabit, sed mercedem beatæ retributionis accipiet, quisquis huic instabit operi: & congregabit, sic metens fructum copiosum, id est, populos credentes in horreum domini messis, in vitam scilicet æternam. Sicque fiet, vt de fructu isto simul, gaudeant & qui priores seminauerant, & qui posteriores messuerunt: dum vtrique sicut sui laboris mercede non priuabuntur, ita & fructu lætabuntur.

p Signanter dixi, vt & qui seminat simul gaudeat, & qui metit, quoniam hac in re, quantum ad messem istam spiritualē attinet, recte locum habet vulgatum prouerbium, quo dici solet, alium seminare

a Ego misi uos metere qđ uos nõ laborastis. b Alij laborauerunt. c Et uos in labores eorum introistis. d Ex ciuitate aũt illa, multi crediderũt in eũ Samaritanorũ, ꝓpter uerbũ mulieris testimoniũ perhibẽtis, quia dixit mihi omnia quæcũque feci. e Cum uenissent ergo ad illũ Samaritani, rogauerũt eum, ut ibi maneret. f Et mansit ibi duos dies. g Et multo plures crediderunt propter sermonem eius. h Et mulieri dicebãt: i Quia iã nõ ꝓpter tuã loquelã credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus, quia hic est uere saluator mũdi. k Post duos aũt dies exijt inde, & abijt in Galilæam. l Ipse enim Iesus testimoniũ perhibuit, qa Propheta ĩ sua patria honorem non habet. m Cũ ergo uenisset in Galilæã exceperũt eũ Galilæi, cũ oĩa uidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo. n Et ipsi enim uenerant ad diem festum.

& alium metere. Hic sanè veritatem certam habet prouerbialis iste sermo, tametsi in messe corporali non semper ita eueniat. a Ego enim vos elegi, & huc destinaui in animo, post paululum externa quoque iussione vos missurus, vt metatis quæ vosipsi non seminastis, vt aliorum opus consummetis, in quo ab initio ipsi non laborastis. b Qui ante vos extiterunt in populo domini, Patriarchæ atque Prophetæ, hi priores in erudiendo populum, partim verbis, partim exemplis, laborauerunt, ac pro formandis ad fidem & obedientiam vnius veri Dei hominibus multum insumpsere laborem, pro hac re & mira gerentes, & grauia ferentes: c & vos modo in labores eorum subintroibitis, tanquã illorum opus consummaturi, & quod illi pro ratione temporis ad perfectum adducere, non potuerunt ad perfectionem debitam Euangelii prædicatione perducturi. Sicque fiet, vt simul & illi qui vobis messem hanc præparauerunt, habituri sint gaudium, & vos qui opus eorũ consummabitis, nihilominus vestri laboris & fructus mercede perfruamini: vt sicut fuit in opere laboriosa societas, ita sit & in retributione iucunda communio. d Ex ciuitate autem illa Sychar, multi Samaritanorum ad fidem & deuotionem erga Christum sunt inducti, ex occasione rumoris quem mulier illa sparserat in populo, dicens: Venite, & videte hominem, qui mihi reuelauit omnia mea, etiã secretissima. Tam ceperunt ad fidem disponi, & quasi obuia vltro fieri corda gentilium, imminente prædicationis Euangelicæ tempore. Vt vel hoc ipso exemplo manifestè statim pateret veritas verbi domini, quo dixerat albescere regiones ad messem. e Prouocati itaque muierculæ vnius verbis homines Samaritani, ciuitatem propere sunt egressi, mulieris vestigia insequentes, vt viderent eum cuius tantam famam tenui aura perceperant: & cum ad eum peruenissent, cœpissentque ab eo verbum audire salutis, allecti verborum eius dulcedine, obnixe eũ deprecati sunt, vt ad tempus aliquantum apud se dignaretur commorari, ac veræ salutis sibi viam docendo demonstrare. f Dominus autem Iesus, sciens nondum adesse tempus, quo penitus esset conuertenda gentilitas, nec tamen contemnendos omnino putãs tam suppliciter postulantes, in hoc eis consensit, vt duos tantum dies apud eos permaneret, docens interim eos quæ salutis erant & fidei, donec posterius suo tempore plenius omnia edocerentur. g Neque suo fructu caruit labor docentis. Factum est enim, Christo prædicante, vt multo plures in ipsum crederent, quàm à principio crediderant, cum per solam famam à muliercula de eo audissent. Multo siquidem efficacius præsentis viua vox ad fidem animos inflectit, quàm nuda absentis fama. h Vnde in protestationem perfectioris suæ fidei erga Christũ, dicebant mulieri quæ primum sibi Christi famam nunciauerat: i Nos licet à principio tuo verbo cœpimus habere fidem, iam tamen non vltra propter verbũ narrationis tuæ credimus in istum mundi saluatorem: sed propter verba prædicationis, quæ nostris auribus ipsi ex eius ore audiuimus. Et hoc ab eo edocti certò cognoscimus, fideque indubitata tenemus, hũc verè esse Messiam, saluatorem mundi, à Deo missum ad salutem humani generis. k Quoniam verò tempus nondum aduenerat, quo reiectis Iudæis, Euangelium prædicandum erat gentibus, sed Iudaico populo propter patrum promissiones, adhuc ministrari debebat, non nisi duos dies illic voluit demorari, tametsi multis precibus instanter sollicitatus: post quos deinde, iter institutum est prosequutus, pergẽs in Galilæam. l Quod autem non in suam ciuitatem Nazareth, in qua fuerat enutritus, venit dominus, sed ea relicta ad loca alia Galilęę diuertit, causam ipse reddidit, allegans Prophetas nusquam minus in precio esse quàm apud suos ciues, in patria sua, apud quos familiaritas antiqua cõtemptum solet parere. Vnde fit, vt fructum maiorem apud exteros faciãt homines, à Deo missi, quàm apud ciues proprios: propter quod, magis apud exteros voluit dominus conuersari, vbi fructum posset ampliorem conquirere. m Cum ergo dominus, relicta Nazareth ciuitate sua incredula, ad alias Galilææ ciuitates diuertisset, Galilæi magna fide & reuerentia eum exceperunt: ob id maxime, quod ea iam vidissent quæ pauloante Hierosolymis in solennitate paschali patrauerat mirabilia. n Nam & ipsi pręsentes tum aderant Hierosolymis, propter festiuitatem paschalem, quę ex legis præscripto eos coegerat Hierosolymam ascendere, atque ex miraculis istis iam antè visis, magnã de

a Venit ergo iterum in Cana Galilææ, ubi fecit aquam uinum.
b Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum.
c Hic cũ audiſſet, quia Ieſus adueniret à Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, et rogabat eum ut deſcenderet, & ſanaret filium eius.
d Incipiebat enĩ mori.
e Dixit ergo Ieſus ad eum: f Niſi ſigna et prodigia uideritis, non creditis. g Dixit ad eũ Regulus: Domine, deſcende priuſquam moriatur filius meus.
h Dicit ei Ieſus, Vade, filius tuus uiuit.
i Credidit hõ ſermoni quẽ dixit ei Ieſꝰ, et ibat.
k Iã autẽ eo deſcẽdente, ſerui occurrerunt ei, & nunciauerunt, dicentes, quia filius eius uiueret. l Interrogabat ergo horã ab eis, in qua melius habuerit.
m Et dixerunt ei: Quia heri hora ſeptima reliquit eum febris.
n Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Ieſus: filius tuus uiuit.
o Et credidit ipſe, & domus eius tota.

Chriſto æſtimationem animo conceperant, propter quam illum ad ſe venientem promptius atque magnificentius exceperunt. a Venit itaque rurſum ad locum illum Galilææ, nomine Cana, vbi prius miraculum illud inſigne conuerſionis aquæ in vinũ oſtenderat. Quo cum veniret, commoda ſtatim ſe obtulit occaſio prius illud miraculum alio ſecundo velut innouandi. b Erat enim in Capharnaum non longe illinc diſtante ciuitate Galilææ, homo quidam gentilis & nobilis, vel natus de regio genere, vel ĩ officio aliquo adminiſtrationis regalis conſtitutus, cuius filius in ciuitate Capharnaum ad mortem vſque grauiſsima febri laborabat. c Qui cum aliorum relatu didiceſſet, dominum Ieſum relicta Iudæa, aduenire in Galilæam, nec longe à loco illo abeſſe, ex fama miraculorum eius quæ à referentibus audierat concepta bonę ſpei fiducia, ad Chriſtum ipſe acceſsit, obnixe ei ſupplicans, vt deſcendere ſecum dignaretur vſque Capharnaum, filiumque ægrotantem ab infirmitate curare. d Erat enim humana via morbus incurabilis, & res plane deſperata: quoniam cum à domo abſcederet pater, iam morti proximꝰ erat, & in extremis agebat filius. Propter quod ad Chriſtum, tanquam ad vnicum ſubſidium confugiebat, quem credebat ex diuina virtute ea quoque poſſe quæ humanas vires tranſcenderent. e Verum quia imperfecta erat hominis iſtius & inſufficiens fides, qui pręſentiam requirebat domini Ieſu, quaſi abſens abſentem curare non potuiſſet, non ſtatim dominus petitioni eius aſſenſum præbuit, ſed quaſi de infidelitate eum redarguens, per modum increpationis dixit ad eum: f Sic eſtis corde duri, & fide imperfecti, tu tuique ſimiles, vt ſignis tantum & prodigiis, iiſque ſemper nouis, velut cogi debeatis ad fidem: cum tamen ex inſtructionibus præuiis, & ex ſignis aliis iam antè oſtenſis, merito ad fidem pleniorem debueritis ꝓficere. g Regulus autem ille paterno affectu pro filio animam agente nimium anxius, impatiens moræ, non exiſtimans tempus eſſe latius diſputandi, rurſum poſtulationem ſuam magno affectu replicat, dicens: Mi domine, nunc quæſo te deſcende mecum in ciuitatem, & filium mihi chariſsimum ſanare digneris. h Eſt enim in mora periculum, quoniam iam eſt morti proximus. Cernens autem benigniſsimus dominus hominis illius fidem, licet imperfectã, ſuperabundanti ſua pietate ſupplẽs quod illius deerat imperfectioni, dixit ad eum: Nõ opus eſt, vt iuxta tuam poſtulationem pro hac re tecum vadam, non mea ad ſanãdum tuum filium opus eſt præſentia. Abi tu domum, filium tuum proculdubio viuum & valentem reperies. i Audiens hæc Regulus ille, non vltra domini præſentiam requiſiuit, ſed verbo ipſius ſimplici ſimpliciter credens, domum quantocyus properauit, vt quid de filio actum eſſet videret, & veritatem verborum Chriſti comprobaret. k Inter abeũdum verò obuios ei habuit in itinere miniſtros, læta ſibi adferentes de filii bona valetudine nuncia: aſſerentes filium ſubitò conualuiſſe, & euaſiſſe mortis periculum. l Quo audito ſibi gratiſſimo nuncio, ab eis horam interrogauit, in qua erat morbo leuatus filius: vt ſic ex temporis conſonantia diſceret & comprobaret, non caſu aliquo aut immutatione naturæ reualuiſſe filium, ſed verbo Chriſti diuina & ſupernaturali virtute. m Et reſpondentes ſerui indicauerũt ei, quòd pridie eius diei circiter horam ſeptimam, ſtatim poſt meridiem, à febri illa qua laborabat grauiſsime, ſubito fuiſſet liberatus, & priſtinæ omnino redditus ſanitati. n Conferens itaque ſecum pater, perpendit hanc ipſam fuiſſe horam, in qua cum domino pridie miſcuiſſet ſermonem, quãdo poſt omnia ab eo audiuit: Abi domum, filius tuus viuit & valet. Atque hoc indicio certiſsime comprobatum eſt, non caſu aliquo aut naturali qualibet immutatione filium ſic tanta alteratione ab infirmitate grauiſsima ad plenam ſanitatem rediiſſe, ſed per virtutem verbi Chriſti, quod abſens protulerat, & in abſente vt præſens ipſo ſenſus experimento cognouit fuiſſe operatum. o Quam ob rem & ipſe Regulus, tanto viſo miraculo & accepto beneficio, in Chriſtum credidit, tanquam à Deo miſſum ad ſalutem hominum, & cum eo pariter omnis familia, quę eivt homini nobili, aut in magni officii adminiſtratione poſito, erat non modica eruditione eius inſtructa, & exemplo ꝓuocata, in Chriſtum ſimiliter credidit. Sic enim ferè ſolet familia dominorum vel pieta-

a Hoc iterum ſecundum ſignũ fecit Ieſus, cum ueniſſet à Iudæa in Galilæam.

tem, vel impietatem imitari. a Hoc autem ſecũdum fuit ſignum, quod altera iam vice dominus à Iudæa rediens in Galilæam patrauit, & in eodem ferè loco in quo prius illud miraculum conuerſionis aquæ in vinum oſtenderat, vt hoc ſecundo prioris velut innouauerit memoriam.

ANNOTATIONES IN CAPVT QVARTVM.

OPortebat autem eum tranſire per mediam Samariam.) Græci codices tantum habent, per Samariam: atque ita etiam Latini codices antiqui & emendatiores habent. Senſus tamen non mutatur, ſi intelligas, per Samariam intermediam. Semper enim locus, per quem fit iter, medius eſt inter locum à quo proceditur, & alterum ad quem pergitur. ¶Sedebat ſic ſupra fontem.) Adiicitur aduerbium, ſic, iuxta morem communem, volentium aliquid quaſi ſecundum modum quo fiat exprimere, & quaſi ipſis geſtibus quibus id fieri ſolet ante oculos proponere. In quem vſum etiam apud rhetores & eruditos huius ſęculi, ſolet particula illa vſurpari, & plerisque in vulgato vſu loquendi nimium eſt frequens. Sedebat igitur ſic, id eſt, vt ſolẽt laſſati ex itinere ſedere iuxta fontes. Nec aliud eſt, quod aliquanto clarius & diſtinctius annotarunt Chryſoſtomus & Theophylactus modum illum loquendi, ad humilitatem & quendam neglectum referri. Quod autem ſedebat ſic (ait Theophylactus) ſignificat ſimpliciter, & vt forte obueniebat, & non ſuper ſede, ſed ſic ſimpliciter, videlicet ſuper pauimento, refocillans corpus, & apud fontem ſe recreans. ¶Non enim coutuntur Iudęi Samaritanis.) Coutuntur vocabulum Latinum, tametſi non ſit in vſu, interpres ad ſimilitudinem Græci verbi συγχρῶνται ſynchrontæ non incommode effinxit, ad exprimendam Græci vocabuli ſignificationem. Senſus eſt, Iudęos nõ habere conſuetudinem, aut commercium cum Samaritanis. ¶Domine, neque in quo haurias habes.) Loco totius illius, in quo haurias, Gręce vnum nomen ponitur ἄντλημα antlema, id eſt, hauſtrum, vel hauritorium, id eſt, inſtrumẽtum quo hauriatur aqua. Altitudo autem hîc profunditatem ſignificat. ¶Patres noſtri in monte hoc adorauerunt.) Cyrillꝰ de monte Garizim locũ iſtũ exponit, dicens, ridiculoſam iſtam religionem Samaritanorum inde ortam eſſe, quòd in monte Garizim data eſſet benedictio, vt in Deuteronomio ſcribitur. Theophylactus verò montem illum putat intelligendum, in quem ductus fuit Iſaac, à patre Abraham, ad immolandum. Verum prior opinio Cyrilli videtur veriſimilior. Nam mons in quem Iſaac à patre ductus fuit ad immolandum, non in Samaria ſitus erat, ſed in Iudæa, non dictus Garizim, ſed Moria, quemadmodum legimus capite 22. Geneſeos. Pro eo enim quod in noſtra ęditione Latina legitur: Vade in terram viſionis, in Hebræo legitur Moria, quod alii lucidum interpretantur, alii viſionem, quemadmodum teſtatur Hieronymus in libro de quæſtionibꝰ Hebraicis. Mõs autem iſte Moria, nihil dubium quin in Iudęa ſitus fuerit, cum ibi poſtmodum à Salomone ædificatum ſit templum, vt habes 2. Paralipomenon 3. ¶Mirabantur quod cum muliere loqueretur.) Non mirabantur quaſi ſuſpicantes malum, vt ait Auguſtinus, ſed bonum mirabantur. Nimirum (iuxta Cyrilli Chryſoſtomi & Theophylacti ſententiam) Chriſti humanitatem, facilitatem, & humilitatem admirabantur: quod ipſe tantus vir, & tam celebris mundo, cum muliere paupercula & Samaritana loqui non dedignaretur. In eo autem quod ſequitur, ex diſcipulis neminem quicquam interrogaſſe Chriſtum, de iis quæ cum muliere dixiſſet, ſignificatur illorum erga præceptorem iuſta reuerentia. Diſcipulorum enim non eſt proborum, magiſtri facta curioſius perquirere, aut eorum rationem importune ſcrutari. ¶Adhuc quatuor menſes ſunt.) Quemadmodum annotauit Cyrillus, fermè veris initium videtur fuiſſe, tunc cum iſta dominus loqueretur, quando ſata vix adhuc herbeſcentem viriditatem emiſerant, quæ poſt quatuor menſes, vt matura ſeges, metentium manum poterant deſiderare. ¶Ipſe enim Ieſus teſtimonium perhibuit.) Videtur ſermo iſte non ſatis cohærere. Pręmiſit enim, relicta Samaria, Chriſtum veniſſe in Galilæam, & mox ſubiungit, quaſi rationem reddens facti huiꝰ: Ipſe enim Ieſus teſtimonium perhibuit, quia non eſt Propheta ſine honore, niſi in patria ſua. Quæ verò hæc eſt cohærentia aut conſequentia? Num ideo Samariam debuit derelinquere, & Galilæam accedere, quia non honoratur Propheta in patria ſua? An non magis econtrario videretur, ea ratione debuiſſe apud Samaritanos Chriſtũ permanere, & ad Galilæam non accedere? Siquidem Galilæa ipſius erat patria, in qua honorem nõ habet Propheta. Senſit iſtud incommodum continuationis Diuus Auguſtinus, & explicare conatus eſt, ſed ita obſcure, vt vix capi poſsit eius ſententia, quam tamen plurimis verbis dilatat. Patriam Chriſti totam intelligit Galilæam, eo quòd in ipſa eſſet conceptus & enutritus: & in hac tota eum non habuiſſe honorem ait. Videturque mihi (quantum ego quidem ſenſum eius capio) hoc dicere, quod rationẽ reddere voluerit Euangeliſta, quare cum apud Samaritanos tantum bidui ſpatio demoratus fructum tantum fecerit, modicum tamen admodum fructus fecerit apud Galilæos, licet iam diu inter eos verſatus. Huius eſt ratio, quia Prophetæ apud ſuos non ſunt in pretio: vnde neque fructum apud ſuos multũ faciunt, ſed magis apud exteros, id quod & Chriſto euenit. Theophylactus aliquanto facilius videtur nodum diſſoluere. In verbo illo, Ipſe enim &c. dicens cauſam reddi, quare non perpetuò in Galilæa dominus permanſerit, ſed ad Samaritanos aliquando conceſſerit. Eius hęc ſunt verba: Quum exiſſet à Samaria dominus, in Galilæam digreditur. Deinde, ne quis inquirat & dubitet, quare non ſemper manet in Galilæa, ſed peregrinatur apud eos, maxime cum videatur eſſe ex Galilæa, dicit, quod propterea nõ manſerit in Galilæa, quia nullum honorem illi exhibuerãt. Chryſoſtomus in hoc à prædictis diſſentit, quòd patriam iſtam, de qua fit in propoſito ſermo, Capharnaum intelligit. In qua debitum honorem nõ fuiſſe domino impenſum probat, ex illa ipſius exprobratione quam apud Matthæum cap. 11. legimus, Et tu

Capharnaum, nunquid vsque in cælum exaltaberis? vsque in infernum descendes. Præsentem itaque locum sic intelligit, vt dicat rationem hic reddi, quare Christus non ad Capharnaum suam patriam scribatur concessisse, sed prius quidem ad Samaritanos, deinde ab his ad Galilæam, siue ad alia Galilææ loca, quàm ad Capharnaum, vtpote ad Canam & alias ciuitates: videlicet ne sui grauius iudicarentur, si ipso apud eos semper agente, nihilominus peruersi & increduli remanerẽt. Nullam verò ex his tribus sententiam nostra sequitur Elucidatio, sed illam solam quam beatus Cyrillus clarius, & meo sanè iudicio præ cæteris omnibus magis consone ad scripturam aliorum Euangelistarum, exprimit, his verbis: Vrbem quidem Samaritanorum post duos dies reliquit. Verum cũm Nazareth vbi enutritus fuit in Galilæam descendenti primum occurrebat, tamen in eam non diuertit: eiusque rei causam attulit, dicens, ipsum Iesum testatum fuisse, Prophetam non esse sine honore, nisi in patria sua, quod tritum est atque quotidianum, etiamsi magnum sit, paruipendere. Præteriit ergo patriam, non quia inanis gloriæ esset cupidus, sed quia optime sciebat prædicationem fidei fructum ibi facere non posse, vbi prædicator contemneretur. Hæc ille. Conferat lector, si libebit, ea quæ Lucas cap. 9. sui Euangelii, scripsit de saluatore veniente in Nazareth, ibique prædicante in synagoga, vbi & verbum illud protulit in aures omnium, quod hîc proponitur, de Propheta non accepto in patria sua, propter quod & præcipitare illum sui conabantur de montis supercilio, ipse autem transiens ab eis descendit Capharnaum. Conferat, inquã, ista lector diligens, cum iis quæ hîc à Cyrillo dicuntur: & videbit (ni fallor) à nobis, non sine causa solã illam Cyrilli sententiam esse acceptatã, omissis cæteris, quæ mihi certè min⁹ habere vidẽtur claritatis & probabilitatis: illud maxime quod Chrysostomus affert. Quod enim prius debuit ad Canam peruenire, q̃ ad Capharnaum pertingeret, in superiorib⁹ monstratum est, cum ciuitas Capharnaum maritima sit in finib⁹ Zabulon, & Neptalim, & sit inferior ipsa Cana, in tribu Aser: vnde suprà cap. 2. dictum est, Christum à Iudæa prius in Canam aduenisse, ac deinde ad Capharnaum descendisse. Sic & in eodem hoc capite Regulus dominum in Cana existentem, cupiens aduenire Capharnaum, rogat, vt descendat & sanet filium. Vnde apparet, venientibus à Iudæa per Canam esse transitum ad Capharnaum. Ac proinde, non magni videtur esse momenti quod ait Chrysostomus, rationem reddi, quare Christus non in Capharnaum venerit, sed in Galilæam & in Canam, quasi ad Capharnaũ potuerit venire sine transitu Canę. ¶ Et erat quidam Regulus.) Gręci codices vulgati habent βασιλικὸς basilicos, quod significat regalem vel regium. Sic enim iste appellatus est (iuxta Chrysostomi & Theophylacti sententiam) siue φ regio esset genere, siue quòd alia principatus dignitate fungeretur. Eademque ratio in nomine Reguli locum habere potest. In libro enim Esdrę quosdam huiusmodi regulos aut sub regulos legimus, ab officiis administrationis regiæ appellatos. Quidam suspicantur interpretem Latinum legisse βασιλίσκος basiliscus, diminutiuum nomen regis, quòd à priore non nisi vnius literæ immutatione differt.

QVINTI CAPITIS ELVCIDATIO.

a Post hæc, erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymã. b Est autem Hierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida, quinque porticus habens. c In his iacebat multitudo magna languentiũ, cæcorũ claudorũ, aridorum, expectantium aquæ motum. d Angelus autem domini descendebat secundum tempus in piscinã, & mouebatur aqua. e Et qui primus descendisset in piscinam, post motionẽ aquæ, sanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate.

FActum est autem post hęc tam pręclara diuinæ virtutis opera exhibita, vt adueniente solennitate alia, iterum dominus Iesus à Galilæa ascenderet Hierosolymam, tum vt legis mandato satisfaceret, tum vt patris gloriam captata occasione coram multitudine fœlicius illustraret. b In ciuitate autem Hierosolymorum, lacus quidam erat siue natatoria piscina, quæ Græca appellatione dicebatur προβατική, probatica, id est, ouilis, vel pecualis, quod in ea oues, & pecora alia in templo immolanda prius aqua lauarentur & emundarentur: Hebraico item vocabulo eadem ratione Bethsaida vel Bethesda dicebatur, quod domum pecudum sonat, quæ piscina magnificè extructa, porticus quinque habebat, quibus ad aquam descendebatur. c In his autem porticibus, multi admodum decumbebant male habentes, variis & longis infirmitatibus vexati, cæci quoque & claudi, & manci, siue impotentes manibus: & aliis variis morbis vexati: qui omnes magno consequendæ sanitatis desiderio motum aquę illius præstolabantur. d Siquidem angelus domini certo ac definito vel opportuno tempore secundum dispensationem diuinam in aquam illam descendebat, signo visibili virtutis suæ pręsentiam demonstrans, in peculiari quadam aquæ illius turbatione & commotione. e Post quam sensibilem factam motionem, vnus aliquis ægrotantium cui contigisset alios anteuertere, & primum in aquam illam sic motam descẽdere, beneficium consequebatur perfectæ sanitatis ab infirmitate sua quãlibet graui aut via humana desperata & incurabili. Hoc enim miraculum Deus adueniente tẽpore gratiæ, in typũ paulo post instituendi sacri baptismi, voluit Iudæis ostendere, vt ad ipsum suscipiendum hac ratione paulatim assuescerent. Experientia enim antiqua certo edocti,

a Erat aūt quidā hōibi, triginta & octo annos habēs in infirmitate sua. b Hunc cū uidisset Iesus iacentē, et cognouisset, quia iam multum tēpus haberet. c Dicit ei: Vis sanus fieri? Respōdit ei languidus: d Domine, hominem nō habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: e dū uenio enim ego, alius ante me descēdit. f Dicit ei Iesus: g Surge, tolle grabatū tuū & ābula. h Et statim sanus factus est hō ille: et sustulit grabbatū suum, & ambulabat. i Erat autem sabbathū in die illo. Dicebāt ergo Iudæi illi, qui sanatus fuerat: sabbathum est, non licet tibi tollere grabbatum tuum.

k Respondit eis:

l Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabbatum tuum, & ambula.

m Interrogauerūt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabbatum tuum & ambula?

n Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset.

o Iesus enim declina-

aquam piscinę hostiarum cęremonialium sanguine permixtam, angelo operante, ab omni infirmitate intinctos curare, disponebantur ad credendum, quòd in baptismali lauacro, per aquam sanguine veræ illius hostiæ pro totius mundi salute immolandę commixtam, operante spiritusancto, omnium omnino peccatorum plena conferetur remissio, & perfecta ipsi animæ sanitas redderetur. a Inter plurimos igitur qui illic spe salutis in porticibus decumbebant, vnus erat morbi diuturna afflictione insignis, qui triginta & octo perpetuos annos graui infirmitate vexatus fuerat. b Quem cum dominus Iesus in lectulo infirmitatis suæ decumbentem, vt singulariter miserum, pietatis oculo illo quo miseros misericorditer solet aspicere, fuisset intuitus, considerasset quoque tot annos illum in hac infirmitate transegisse, & ab annis multis spe consequendæ aliquando salutis iuxta locum illum frustra fuisse demoratum, commodum ei visum est, in hoc miraculū edere, & patris gloriam in eo manifestare. Tanto enim miraculum illud futurum erat gloriosius, quanto deploratior erat & inueteratior morbus. c Dixit itaque ad eum: Cupis tu consequi sanitatem, & morbo tuo isto leuari? Mox ille qui languidus iacebat, tam amicè sibi loquentem audiēs hominem ignotum, spe auxilii concepta, miseriam suam verecunde exposuit, dicens: d Vir amande & honorande, sanitatem quidem desidero, sed quomodo eam miser ego consequar nescio. Omni enim auxilio destitutus, neminem habeo qui mei curam gerat, qui me post aquæ turbationem in lacum deferat. e Vnde fit, cum per me ipse expedite ambulare non valeam, neque quenquam habeam qui me deferat, vt semper aliorum aliquis me anteuertat in descendendo, qui vel me validiores sunt incessu, vel suos habent ministros per quos tempestiue deferantur ad aquam. Hęc ille dicebat Iesu, quem ætate adhuc iuuenem, viribus fortem, & vultu benignum ac misericordem conspiciebat, tacite & verecunde postulans ab eo auxilium. f Audiens dominus hunc in tanta miseria, non vt eiusmodi solent, impatienter aut sibi aut aliis maledicentem, sed cum patientia & verecundia modeste suam tantum necessitatem proponentem, volēs in eo diuinæ operationis miraculum ostendere, verbum virtutis protulit, dicens: g Exurge tu de lectulo ĩ quo decumbis, & sanitate recepta, accipe illum in humeros tuos, atque ita palàm omnibus, in testimonium irrefragabile veræ tuæ sanationis, hinc abi in domum tuam. h Statim verò vt verbum illud ore suo diuino protulit dominus Iesus, ita plene homo ille curatus est, tamque perfecte redditus sanitati, & viribus omnibus ac membris restitutus, vt accipiens in humeros lectulum infirmitatis suæ ipsum ante oculos omnium per viam publicam deferret. i Dies autem iste in quo hæc peracta sunt, dies erat sabbathi. Atque hinc superstitiosi Iudæi, in rebus minimis scrupulosi, neglectis maioribus & pręcipuis, ansam sumpsere calumniandi & arguēdi hominem illum qui lectum deferebat, dicentes ad eum: Dies sabbathi & requietionis est hodie, non est tibi licitum hoc die deferre lectum tuum, quoniam ab omni seruili opere lex diuina sabbatho iubet quiescere. k Homo autem ille paruipendens Iudæorum verba, & illi magis obedire volens, à quo sanitatis beneficium acceperat, ita respōdit se arguentibus. l Quod ego facio non ex me facio, sed ex iussione & obedientia eius qui me sanauit ab infirmitate. Is enim mihi præcepit, dicens: Tolle lectum tuum & abi domum: cui post tantum acceptum beneficium non obedire, mihi nefas videtur, pręcipuè cum non dubitem illum scire, quid & quare sic mihi præceperit: quod non fecisset homo sanctus & diuinus, si iudicasset illicitum, & gloriæ Dei aduersum. m Quo audito, suspitione statim Iudæis incidente de Christo, quòd author ipse esset huius negotii, interrogauerunt ab eo, quisnam ille esset, à quo se curatum dicebat. Quis, inquiunt, est homo ille tantæ præsumptionis & audatiæ, qui tibi contra Dei præceptum ausus est iubere, in die sabbathi lectum tollere, domumque per viam publicam deferre? n Erat verò homini isti dominus Iesus de nomine incognitus, neque quis ipse esset, aut quo appellaretur nomine sciebat. Nimirum perpetuo vexatus morbo, loca publica non visitauerat: propriaque miseria abunde occupato, nouis rumoribꝰ & alienis rebus intēdere non vacauerat. Et quanquam de facie dominum vtcunque nosset, non tamen præsens ipse aderat, vt demonstrari potuisset. o Statim enim post æditum mira-

uit, à turba constituta in loco.

a Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi:

b Ecce san⁹ factus es, c iam noli peccare: ne deterius tibi aliquid cõtingat. d Abijt ille hõ, & nũciauit Iudæis, quia Iesus esset, qui fecit eum sanum.

e Propterea ꝑsequebãtur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in sabbatho. f Iesus autem respõdit eis: g Pater meus usq; modo operatur: h et ego operor. i Propterea ergo magis q̃rebãt eũ Iudæi interficere: quia nõ solũ soluebat sabbathũ, sed & patrem suũ dicebat Deũ, æqualẽ se faciẽs Deo. k Respondit itaq; Iesus, et dixit eis, l Amẽ amẽ dico uobis, nõ põt filius à se facere quicq̃, nisi quod uiderit patrem facientẽ.

m Quæcunque enim ille facit, hæc & filius similiter facit.

n Pater enim diligit filiũ, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit: o & maiora his demonstrabit ei opera,

culum dominus Iesus se subduxit à præsentia hominis sanati & proxime circumstantium hominum, atque intra turbam interiorem illo in loco existentem dispensatorie sese occultauit. Tum vt inanis gloriæ fugiendæ præberet exemplum, tum vt miraculi fama ad patris gloriam ipso absente per sanatum & spectatores liberius, latiusque dispargeretur ad alios, tum ne sua præsentia Iudæorum animos vehementius irritaret, quasi improbum eorum furorem declinans. a Post paululum verò domin⁹ sanatum illum in templo pro collata sibi gratia Deo agentem gratias inuenit, illicque se ei quis esset amico colloquio prodidit, dicens: b Ecce iam plenam tibi contuli diuino munere sanitatem: primum quidem malis animi tui curatis, id est, peccatis omnib⁹ tibi dimissis, ac deinde corporis infirmitate ablata, pristinisque viribus tibi redditis. c Posthac igitur diligenter tibi caue, ne iterum peccata committas, vt non in maius malum propter ingratitudinem recidas: siue in præsenti tempore in morbum grauiorem, siue in futura retributione in malum æternum. d Ex hac autem admonitione dominum Iesum melius quàm antè cognoscens qui sanatus fuerat, ad Iudæos rediit, à quibus prius interrogatus fuerat de nomine curatoris sui: ipsisque renunciauit, Iesum esse qui se curasset, & à quo mandatum suscepisset lectum suum perferendi domum. Non id quidem ex animo malo, quòd odium conciliare vellet male gratus curatori suo, sed propter illius gloriam ex tam præclaro miraculo omnibus manifestãdam. e Atque hanc ob causam, inuidi & cæci Iudæi aduersus Christum odio ac indignatione sunt commoti, quòd in die sabbathi ista fecisset, id est, hominem languidum curasset, & lectum ei deferre iussisset, cum illis videretur vtrunque in sabbatho illicitum, nempe & hominem curare, & lectum in humeris ferre. f Iesus autem dominus existens sabbathi, qui ad patris gloriam sine peccato & ipse faciebat, & aliis facere iubebat, quæcunque volebat, adducto patris sui exemplo se excusauit, dicens: g Pater meus ab initio creaturæ, ex quo primum creaturam condidit, vsque modo ab opere sustentationis & dispositionis rerum omnium non cessat, atque etiam in sabbatho operari nunquam desinit: neque dubium est, quin citra sabbathi iniuriam id faciat. h Atque ita & ego patri consubstantialis filius, ab initio operari non cesso, & patri in omnibus cooperor, nec sabbathi violator ob hoc debeo appellari: cum sim ego, sicut & pater, sabbathi & omnium temporum dominus. i Quod verbum adeò Iudæorum insanos animos non placauit, vt magis etiam irritauerit, & quasi iram aduersus Christũ duplicauerit, vt tanto ardentius eum quærerent interficere, quasi geminam suo proposito causam prętexentes: primum quidem, quòd sabbathum violaret, ea in sabbatho faciẽs quæ illicita ipsi iudicabant. Deinde, quòd Deum diceret suum patrem, & se Dei filium, ita se dicẽs Deo æqualem, & eadem sibi quæ Deo competere atque licere: quòd ipsi apertam blasphemiam in Deũ reputabant, nolentes Christũ quis esset, agnoscere. k Dominus autem Iesus aduersus calumniantes, tali se apologia siue responsione defendit: l Illud ego vobis cum protestatione veritatis affirmo, quòd nihil ego patris verbum & filius, faciam, vel facere possim à memetipso, sic vt vlla mihi competat operatio, quę non sit mihi cum Deo patre communis: sed illa tantum ego facio opera, quæ patrem meum facere noui, quæ mihi sunt cum patre communia, & quæ mihi pater dat vt faciam. Vnde dum me meaque opera vos malignantes reprehenditis, in patrem meum cælestem calumnia recidit: qui & eadem operatur, quę & ego & mihi author est, vt ea faciam, quæ facio. m Et non solum in vno hoc opere quod nunc arguitis id veritatem habet, sed generaliter omnis operatio mihi filio est cum meo patre communis: ita vt omne quod fecerit pater, ego similiter & communiter cum eo idem illud efficiam, quoniam indiuisa sunt æterni patris & coæterni filii opera. n Diligit nanque dilectione æterna pater æternus, coæternum sibi filium eumque sibi ab æterno gignens consubstantialem & per omnia coæqualem, sic ei dat communem in omnibus operationem, vt nihil possit pater, quod non idem & filius, nihil sciat pater, quod non item filius sciat, quemadmodum suo more apud homines, solent patres filios adamantes omnem suam artem & potestatem eis tradere, & omnia sic demonstrare, vt nihil eos celent, aut sibi occultum reseruent. o Insuper & maiora quàm hactenus ex me

a ut uos miremini.

b Sicut enim pater suscitat mortuos & uiuificat, sic & filius quos uult uiuificat.

c Neque enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio,

d ut omnes honorificēt filium, sicut honorificant patrem.

e Qui nō honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum.

f Amen amē dico uobis: quia qui uerbū meū audit, & credit ei qui misit me, habet uitam æternam.

g Et in iudiciū non uenit, sed transiet à morte in uitam.

h Amen amē dico uobis: quia uenit hora, & nunc est, quando mortui audient uocem filij Dei, et qui audierint, uiuent.

i Sicut enim pater habet uitā in semetipso, sic dedit & filio habere uitam in semetipso.

k Et potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est.

l Nolite mirari hoc:

vidistis opera, mihi filio suo pater dabit operari: qui & mortuos excitabo, & infernum ac mortem debellabo, quæ maiora sunt, quàm infirmi vnius sanatio: a ex quibus merito vos in admirationem & venerationem diuinæ virtutis debeatis prouocari. Inter hæc autem diuinæ virtutis opera, quæ mihi pater dabit operari, vel præcipuum videtur, mortuorum resuscitatio, quæ est mihi cum patre communis. b Quemadmodum enim pater meus potestatem habet mortuos suscitare à morte, atque ad vitam reducere, sicut & quæ non sunt ad esse perducere: sic & filius eandem cum patre habens potestatem, mortuos potest viuificare quos voluerit, cum plena potestate & imperio, tanquam mortis ac vitę dominus. Mortuos, inquam, siue secundum corpus, siue secundum animam: quoniam vtranque vitam pater & filius, similiter tribuunt aut reddunt. c Alterum quoque opus præ cæteris magnum & spectandum in filio est, opus iudicii, quod in eo posterius monstrabitur. Pater enim cælestis in neminem per semetipsum exercebit iudicium sine filio, sed filiū suum iudicem designauit, & constituit omnium viuorum atque mortuorum, vt ipse Deus & homo de hominibus pronunciet iudicium: d propter quod, merito omnes homines reuereri debent, & honore afficere filium, qui est ipsorum assignatus iudex: sicut patrem reuereri debent, & honorare, qui ipsum constituit iudicem. Quem enim sic Deus pater omnibus præponit, & sibi æqualem constituit, nihil dubium, quin hunc & ab omnibus in æquali secum honore velit haberi. e Vnde quisquis filium à patre missum non debito afficit honore, verbis eius credendo & obediendo, sed ipsum inhonorat contradicendo, & persequendo, is nec patrem honore debito reueretur à quo missus est filius, & in cuius nomine venit in mundum: quemadmodum is qui legatum contemnit, regem quoque spernit, à quo ille missus aduenit. f Et hoc ego vobis cum certa veritatis protestatione ad vestram commonitionem affirmo, quòd quisquis meis sermonibus fide & obedientia attenderit, sicque in patrem qui me misit ista loqui & prædicare mundo (cuius ego semper gloriam quæro & prædico) crediderit, vitam habeat æternam, & modo in anima incipientem, per spiritus viuificantis gratiam, & post perficiendam per consummatam gloriam: g neque ad iudicium condemnationis perueniet, qui huiusmodi fuerit, sed mortis æternæ euaso periculo, in quod increduli incident, transferretur ad vitam, & per mortem corporis ad vitam animæ perueniet sempiternam. h In veritate autem dico vobis, iam tempus aduenire in proximo, imò iam adesse, & currere tempus acceptabile gratiæ, in quo ii qui mortui fuerint secundum animam morte peccati, audientes cum fide & obedientia debita vocem filii Dei incarnati, in mundo, patris voluntatem prædicantis, reuiuiscent per gratiam & peccatorum remissionem. Sicut & secundum corpus audient nonnulli vocem filii Dei se excitantis, eaque audita, ad vitam redibunt corporalem: quę in quibusdam corporalis resuscitatio, signum quoddam erit & testimonium eius quę intus agitur inuisibilis resurrectionis. Neque verò hæc dixerim, quasi à semetipso hanc præcellentiam, actusque tam magnificos filius habeat, sed quia à patre ea omnia accepit. i Quemadmodum enim pater meus in se vita ipsa est secundum essentiam, non secundum participationem vitam habens ab alio, sic & filio suo dat (dum eum sibi consubstantialem ab æterno gignit) vt & ipse vita sit similiter per essentiam, non viuēs tantum secundum participationem. Atque hinc & filio conuenit viuificare, sicut patri: quoniam ei quod est per essentiam vita, per se conuenit, aliis quæ tantum participatione aliqua viuentia sunt vitam participando influere. k Dedit quoque pater filio, sicut potestatem viuificandi, sic & authoritatem iudicandi omne genus humanum, eo quòd ipse sit filius hominis, non Deus tantum, sed Deus simul & homo. Cōueniebat enim, & sic visum est patri, vt homines per hominem iudicarentur, qui inuisibili forma iudicem exhiberet seipsum, ante quem exhiberentur iudicandi, & à quo sententiam voce sensibili pronunciatam pro suis meritis acciperent. Propter quod, non ipse pater per semetipsum iudicare voluit mundum, sed per filium in assumpta forma serui, tamen gloriosa, decreuit generale iudicium fieri. l Neque verò id vobis mirum videatur, aut tanquā absurdū & incredibile æstimetur, quòd filius hoīs huiusmodi habeat potestatem:

a quia uenit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient uocem filij Dei:
b & procedent qui bona fecerũt in resurrectionem uitæ:
c qui uerò mala egerunt, in resurrectionẽ iudicij.
d Non possum ego à meipso facere quicquã
e Sicut audio, iudico,
f & iudicium meum iustum est:
g quia non quæro uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui misit me.
h Si ego testimoniũ perhibeo de me, testimonium meum non est uerum.
i Alius est qui testimoniũ perhibet de me,
k & scio quia uerum est testimonium eius, quod perhibet de me.
l Vos misistis ad Ioannem:
m & testimonium perhibuit ueritati.
n Ego autem non ab homine testimoniũ accipio:
o sed hæc dico, ut uos salui sitis.
p Ille erat lucerna,

quoniamquidem ipsa experientia olim rei huius discetis & comprobabitis veritatem. a Erit enim dies & hora soli Deo cognita, quando omnes qui in monumentis latent in terra, aut in profundis abyssis in mari, audito sonitu illo terribili magnificæ tubæ, quam per angelicum ministerium sonabit per orbem vniuersum in iudicium adueniens filius Dei, idem & filius hominis, in momento, in ictu oculi, prodibunt de sepulchris & latibulis suis: b & exhibebuntur omnes in resumptis corporibus ante tribunal iudicis, vt recipiant singuli mercedem secundum opera sua: ii quidem qui in hoc mundo vitam bene egerunt, in fide & operibus Deo dignis, per suam resurrectionem accepturi in anima simul & corpore beatam vitam & gloriam: c qui verò male vitam transegerunt in vitiis & concupiscentiis suis, per suam resurrectionem accepturi in anima, item & corpore æternæ condemnationis iudicium, & vltionis sempiternæ interminabile supplicium. d Fieri omnino non potest, vt opus vllum ego faciam, quod nõ pater ipse mecum operetur, aut quod ab ipso non accipiam: quemadmodum & ipse nihil potest facere per semetipsum, sed per me faciat necesse est quæcunque facit. e Atque etiam in exequutione iudicii, non ego à meipso iudicabo, sed à patre: sicut ab eo audiero, sic iudico & iudicabo, conformiter vtique ad ipsius voluntatem & sapientiam, quę mihi cum eo communis est & eadem. f Propter quod, certo scio meum iudiciũ nihil posse habere obliquitatis aut iniustitię, quod illi primæ & certissimæ regulæ: id est, patris iudicio per omnia respondet. g In omnibus enim actibus & iudiciis meis non sequor ego voluntatem meam propriam & peculiarem, quæ à patris mei voluntate discordet: sed per omnia voluntatem sequor patris, qui me misit in mundum, & secundum eius iudicium ac beneplacitum cuncta dispono, cuius voluntati contrarium nihil facere aut possum, aut volo, propter perfectissimam quæ inter nos est concordiam & vnitatem.

h Et quidem de his quę iam loquutus sum vobis, si ego solus testimonium perhibeam, si meo solo verbo asserantur, si ea nullius alterius sint testimonio comprobata, non omnino sine causa meum vnius testimonium (maxime cum ad propriam laudem facere videatur) tanquam suspectum refelli forsitan à vobis possit, tanquam dubiæ & incertæ veritatis. In causa nanque propria non cito credendum est perhibenti sibi testimonium, maxime si ad laudem res pertineat de qua agitur. Vnde nec mihi, quem nõ nisi hominem vultis existimare, facile vos credetis, maiora de me prædicanti, si non in alieno testimonio quæ dixi comprobentur. i Nunc verò non ego solus, neque primus ista de me protuli, sed alius quidam præclaræ apud Deum sanctitatis, & præcipuæ apud homines auctoritatis, Baptista Ioannes palàm omnib[9] magnificum & apertum de me perhibuit testimonium. k Et ego per diuinitatis meæ sciẽtiam certo cognoui, veram esse prædicationem Ioannis quam de me protulit mundo: propter quod, eam & confirmo, & innouo ad patris mei gloriam. Ipsi vos Iudæorum principes testimonium si velitis, perhibere valebitis. l Vos enim priusquam ego manifestus fierem mundo, ad Ioannem maxima cum authoritate populum docentem & baptizantem solennes nuncios destinastis, qui eum interrogarent, num iuxta multorum æstimationem ipse esset Messias: m & ipse aperte vobis confessus est omnem veritatẽ, dicens se non esse Messiam, sed ministrum tantum esse & pręcursorem eius, qui post paululum manifestãdus esset mundo, & alia huiusmodi multa, quę merito vobis debebant ad fidem sufficere. n Neque verò hęc dixerim, quasi à quoquam hominum commendationem mei gratia requirens, quasi ex testimonio hominis puri ego Dei filius debeam gloriam mihi venari, aut mendicando conquirere. Ego enim sicut nullius indigeo, in meipso apud patrem perfectam gloriam habens, ita neque ab hominibus quicquam valeo accipere, in quo mea crescat gloria. o Sed ob hoc tantum mentionem induco testimonii Ioannis, vt vos ad memoriam reuocantes quæ ab eo audistis, & cũ illis quæ modo ex me auditis, & in me videtis conferentes, inducamini in fidem verborum meorum: sicque ab ira incredulis omnibus ventura, saluas faciatis animas vestras. p Erat Ioannes ille, non lux ipsa quæ mundum illuminaret, non Dei verbũ aut ipsa patris sapientia, sed tamen diuini luminis participio ad mensurã satis copiose illustratus, quasi candela, ardorẽ habens

a ardēs, b & lucens. c Vos autem uoluistis ad horam exultare in luce eius.

d Ego autē habeo testimoniū maius Ioāne.

e Opera enim quæ dedit mihi pater ut perficiam ea, ipsa opa quæ ego facio, testimoniū perhibent de me, quia pater misit me.

f Et qui misit me pater, ipse testimonium perhibuit de me.

g Neque uocē eius unquam audistis, neq; speciem eius uidistis.

h Et uerbum eius non habetis ĩ uobis manēs, i quia quem misit ille, huic uos non creditis.

k Scrutamini scripturas, quia uos putatis in ipsis uitam æternam habere.

l Et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.

m Et non uultis uenire ad me, ut uitā habeatis

n Claritatem ab hominibus non accipio.

o Sed cognoui uos, qa dilectionem Dei non habetis in uobis.

p Ego ueni in nomine patris mei, & non accepistis me.

q Si alius uenerit in nomine suo, illum accipietis.

& lumen: a ardens quidem, & erga Deum deuotione fidei, & erga proximos zelo dilectionis fraternæ, ad præparandas in salutem animas populorum: b lucens verò, tum per apertæ veritatis publicam prædicationem, tum per vitæ probatissimæ exemplarem cōuersationem. c Vos autē Iudęi non serio illius attendistis prędicationi, neq; stabilem ex ea fructū studuistis colligere, sed tātum ad tēpus modicum velut exultare, & gloriari subitanea quadam & instabili deuotione in eius prædicatione voluistis. Ipso enim prædicante & baptizante, cœpit initio omnis ad eum regio properare, atque ab eo & eruditionem & baptisma turmatim requirere & suscipere, sed post paulum, eo cessante, omnium iam videmini obliti quæ ille docuit: & peculiariter illud quod potissimum docebat Ioannes, neglexistis eum quem venturum ille prædicabat modo suscipere recusantes, atque ita in vobis frustratus est illius omnis labor. d Quod si forte etiam huius testimonium vobis vile ęstimetur, habeo ego prętereà testimoniū aliud longe maius validius & fide dignius, q̃ sit Ioannis testimonium, nimirum patris mei testimonium, cui nefas sit refragari. e Opera enim ista diuinæ virtutis omnem naturæ vim superantia, quæ mihi pater dedit, vt ea exhibeam in mundo, ad confirmationem doctrinæ meæ, illa (inquam) opera, quæ sic ego facio in nomine & ex iussione patris mei, testificantur de me, quòd à patre sim missus in mundum. Non enim tot ac tanta signa in nomine Dei patris ædere possem, nisi ille me misisset, meamque approbaret doctrinam, in cuius confirmationem hæc facio operà. f Ipse enim quidem pater per semetipsum de me testimonium perhibuit, & quis ego sim, mundo declarauit, quando super me spiritu demisso in specie columbę, voce magnifica è supernis intonuit, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. g Et vos quidem vocem ipsius propriam, nunquam auribus audistis, neque speciem eius aut formam propriam oculis vidistis: quoniam cū sit ipse ex sua natura spiritus, neque visu neque auditu, neque vllo sensu alio per se potest percipi: ego tamē qui eiusdem cum eo sum naturę, video eum, & plenissime cognosco, & per opera quæ in me operatur, ipse se vobis quasi visibilem exhibet: & merito vobis operū eius testimonium debet sufficere, postquam oculis ipsum videre, aut auribus audire non potestis. h Et verbum eius vos non habetis intra vos permanens, non inuenit locum in cordibus vestris verbum patris, neque ego qui verbum sum & filius eius, neque sermo meus quem ex eius iussione loquor in mundo: i quoniam mihi quem pater in salutem mūdi destinauit, credere, verbisque meis fidem dare, pertinaciter recusatis: sicque per incredulitatē, ad vos missum Dei verbum à cordibus vestris impie repellitis. k Denique, si prędicta omnia non sufficiant, quęrite & ex scripturis testimoniū, easque diligenter perspicite, in quibus confiditis scientiam veritatis (quę est animę vita) inuenire: nec malè confiditis, si rectè quæritis. l Quas, si (vt oportet) animo syncero & ab odio excæcante iudicium libero, fueritis diligenter perscrutati, etiam illic testimonium veritatis inuenietis: quoniam in ipsis est de me plurimus sermo, & frequens mentio eorum quæ per me aguntur in mundo. m Vos tamen animo obfirmato aduersus tot ac tanta veritatis testimonia, contemnitis ad me venire per fidem: quod si faceretis, vitam ex fide veram & æternam proculdubio consequeremini. n Non ideo autem hæc dico, neque ob hoc ad me vos inuito, quòd propriam gloriam hac in re quæram. Ego enim ab hominibus gloriam non venor, ego in meipso plenus gloria apud patrem & à patre, ab hominibꝰ non opus habeo gloriam & claritatem mendicare, imò neque mihi quicquam ab hominibus potest addi gloriæ, præter eam qua plenus sum in memetipso. o Sed vos ego quales sitis cognoui, nimirum vacui à vera Dei dilectione. Vosipsos enim plusquam Deum, & gloriam vestram plusquam gloriam Dei diligentes, veram Dei dilectionem (quæ omni amori debet præponderare) non habetis, quod in vobis est totius mali seminarium & fontale principium. p Veni ego ad vos ex iussione patris mei, ab eo missus in mundum ad vestram salutem: & noluistis, neque etiamnum vultis me credendo suscipere, sed aperte mihi resistitis, & quasi inutilem indigne repellitis. q Veniet autem olim in temporibus nouissimis, alius quidam mihi aduersarius, non missus à Deo, sed à semetipso præsumptione ꝓpria, qui se iactabat esse

a Quomodo uos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est nõ quæritis?

b Nolite putare, quia ego accusaturus sum uos apud patrem:

c est qui accusat uos Moyses, in quo speratis.

d Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi.

e De me enim ille scripsit.

f Si autem illius literis non creditis, quomodo uerbis meis credetis?

quod sum ego: & huic vestra progenies, in hoc vestram imitatura incredulitatem & rebellionem, toto corde adhærebit. Nimirum quia ego ad vos veniens in humilitate & paupertate appareo, nec ea quæ in corde vestro sunt, id est, honores & diuitias amplector vel approbo, sed tantum patris voluntatem vobis simpliciter annuncio, vestram superbiam redargens, ob hoc à vobis nõ suscipior. Ille autem Antichristus cum venerit, quia apparebit in honore & diuitiis multis, & donis temporalibus honorabit sibi adhærentes, superbia vestra illum suscipiet: quæ diuersitas manifeste argumento est, vos esse à Dei dilectione vacuos, ac propria dilectione plenos. a Quomodo enim fieri posset, vt vos Dei sermonibus fide debita attendatis & obediatis, quibus maxime cordi sunt honores mundi huius, & gloria quæ est ab hominibus: gloria autem Dei quæ primum deberet habere locum, infimum in corde vestro vel certe nullum obtinet, vt non sit vobis curæ acquirere gloriam quæ est apud Deum, quæ nimirum sola est & verè stabilis gloria. Nihil profecto mirum, si doctrinam Dei, & fidem Dei repellatis, postquam propriam gloriam toto animo quærentes, Dei gloriam contemnitis? b Nolite verò existimare, quòd ego tantum vos apud patrem sum accusaturus, quòd me solum habeatis aduersarium in hac infidelitate & superbia vestra. c Etiam ipse Moyses, in quo vos gloriamini tanquam eius discipuli, & cuius cathedram tanquam successores & locum eius tenentes occupatis, vos accusat, & condemnationi obnoxios arguit, aduersus vos vestramque incredulitatem ferens testimonium. d Videlicet quoniam nec ei credere vos comprobatis, dum me refellitis. Nam si Moysi verbis & scriptis haberetis fidem, mihi quoque fidem, reuerentiam, & obedientiam debitam præstaretis: e quoniamquidem ille in suis scriptis mei meminit, & venienti mihi fidem obedientiamque præstari præcepit. Veluti cum dixit: Prophetam suscitabit vobis Deus de medio fratrum vestrorum, ipsum sicut me audietis, itemque & aliàs frequenter meum in suis scriptis aduentum præsignauit. f Postea verò quàm illius cuius tanta apud vos est & tam antiqua authoritas, scriptis non creditis, nec obtemperare vultis, non vsque adeò mirum videtur, si mihi adhuc vobis incognito, & nullius in corde vestro æstimationis aut pretii, cæca obdurati cordis vestri pertinacia fidem dare recuset.

ANNOTATIONES IN CAPVT QVINTVM.

Post hæc erat dies festus Iudæorum.) Græci authores Cyrillus, Chrysostom⁹, & Theophylactus, sacram pentecosten hanc solennitatem fuisse intelligunt. Festum enim proximum de quo in capite præcedenti sermo erat, pascha fuit: quo peracto à Iudæa in Galilæam redierat, vnde nunc rursum creditur ascendisse. ¶ Est autem Hierosolymis probatica piscina.) Græca exẽplaria vulgata quę nunc sunt in manibus, sic habent: Est autem Hierosolymis super probaticam vel ad probaticam, piscina: vt significetur piscina vel pars esse eius totius loci qui probatica dictus esset, vel iuxta locum illum sita. Verum tale nihil ex vllo Græcorũ cõmentatorum vel tenuissimo indicio, haberi potest. Quinimo Theophylacti interpretatio satis aperte testari videtur, quod nostro more legerit, probatica piscina, duo illa in eodem casu iungens, vt adiectiuum cum substantiuo solet coniũgi. Sic enim ille scribit: Probatica autem dicebatur piscina, eo quòd oues illic ad sacrificium congregabantur, & intestina eorum abluebantur. Ac posterius, vbi historiam istam ad mysterium baptismi accommodat. Porro, inquit, per probaticam piscinam, intellige baptisma, in quo Iesus dominus noster, ouis illa pro nobis immolata, lotus est & baptizatus pro nobis. Ac deinde per eandem piscinam mysticè pœnitẽtiam intelligens, ita ait: Probatica autem quædam dicetur piscina ista. Nam intestina & cogitationes, quæ in sacrificium viuũ, sanctum, beneplacitum Deo pręparantur, & innocua fiunt sicut πρόβατα probata, hoc est, oues in ista abluuntur. Consentiunt his quę de hac re scribit diuus Hierony. in lib. de locis Hebraicis, in hęc verba: Bethsaida, piscina quæ fuit Hierosolymis, cognomento probatica, quam nos pecualem possumus interpretari. Ecce dum ait, cognomento probatica, manifeste nostram comprobat lectionem. Deinde ad exprimẽdam loci illius conditionem subiungit: Hęc quinque quondam porticus habuit. Ostenduntur gemini lacus, quorum vnus hybernis pluuiis adimpleri solet, alter mirum in modũ rubens, quasi cruentis aquis antiqui in se operis signa testatur. Nã hostias in ea lauari à sacerdotibus solitas ferunt, vnde & nomen accepit. ¶ Quæ cognomĩatur Hebraicè Bethsaida.) Gręca exẽplaria vulgata pro Bethsaida, habent Bethesda: quod quidã secundũ Hebręã etymologiã, interpretantur, domũ pecualem. Nam beth Hebręis significat domum, eder gregem vel pecus. Vnde Betheder, domus gregum, vel pecualis potest intelligi. Ex authoribus vetustis quomodo legerit certi nihil deprehendi potest, cum nemo vocabuli huius vim tractet, aut etymologiam excutiat. ¶ Angelus autem domini descendebat secundum tempus in piscinam.) Secundũ temp⁹, id est, certo vel opportuno tẽpore. Verum hoc tẽpus quale fuerit, particulariter à nemine veterum scriptum inuenio, præter quàm à Cyrillo: qui apertè asserit, solo die pentecostes con

tigiſſe hanc aquę motionem. Die pentecoſtes, inquit, angeli de cælo deſcendentes, piſcinæ illius aquam mouebant: & huius motionis ſonus, adeſſe ipſos ad ſanctificandum aquam, ſignificabat. Ac poſt pauca, Quapropter aqua etiam illius piſcinæ, angelorum aduentum ſignificans, non alio quàm pentecoſtes tẽpore mouebatur. Nec male iſta ſententia myſterio conuenit. Siquidem per hoc piſcinæ miraculũ (iuxta concordam ſanctorum patrum ſententiam) voluit Deus multo ante baptiſmi per Chriſtum inſtituendi ſignificare virtutem. In baptiſmate autem, non aqua ipſa per ſe ſanctificat, niſi inſuper de cælo virtus adſit, & cooperetur ſpiritusſancti, qui die ſacro pentecoſtes deſcendens, aquã turbauit: id eſt, baptiſmale lauacrum hominibus ſanctificauit, ita vt extunc præciperetur Apoſtolis, vt euntes in mundum vniuerſum, vniuerſos credentes baptizarent in remiſsionem omnium peccatorũ. Chryſoſtomus & Theophylactus generaliter tantum exponunt, certo tempore, vel opportuno tẽpore. Videri tamen poſſet Chryſoſtomus, ſi ipſius verba preſsius conſiderentur, hoc ſenſiſſe, quòd non tantum certo aliquo & definito tempore (vt ait Cyrillus de pentecoſte) Angelus deſcenderit, ſed generaliter per ſingulos annos, aliquo tempore, vel etiam pluribus temporibus non quidem certis illis & definitis, ſed indeterminatis, quando & quoties domino fuiſſet placitum ex eo colligimus, quod commendans hominis iſtius ſanandi patientiam, dicit, ipſum octo & triginta annos nunquam diſcedentẽ illic expectaſſe, vt ſanaretur. Quod ſi verum eſt, illum per tot annos nunquam diſcedendo à loco illo expectaſſe, conſequens videtur, vt non aliquo definito tempore vel die, illa fieret motio aquæ, ſed generaliter, quãdo Deo placebat, vel ſemel per annum vel pluries. Si enim ſtatuto aliquo tempore, vtpote in ſolennitate pentecoſtali, tantum facta fuiſſet hæc motio aquæ, non videretur veriſimile, quod per tot annorum ſpacium illic in porticibus in publico loco nunq̃ diſcedendo homo ille permanſiſſet. Mox enim vbi audiſſet, illo die ex infirmis illis aliquem eſſe ſanatum, certum habuiſſet, ante annum futurum nihil ſibi ſpei eſſe ad conſequendum ſanitatem. Neque veriſimile videtur, tam fuiſſe impotentem, aut ſic fuiſſe omni deſtitutum auxilio, vt non aliquem potuiſſet acquirere per totum anni ſpaciũ, qui ipſum à loco illo auferret, ne fruſtra ibi tantum tempus in loco publico verecũde tranſigeret. Mihi ſanè (ſaluo aliorũ iudicio) magis arridet illa ſentẽtia, nec definito aliquo tantum die vel tempore, nec ſemel tantum in anno, ſed indeterminato & incerto tempore, quando & quoties Deo eſſet placitũ, aquam illam ſic moueri ſolitam. Quam ſententiã aliqua ex parte cõmendat, quod Euangeliſta ſimpliciter dixit, In his porticibꝰ iacebat multitudo magna languentiũ, &c. Non enim videtur loqui tantũ de illo tẽpore feſti, ſed ſimpliciter & generaliter, aſsiduè in porticibus illis iacere ſolitã huiuſmodi infirmorũ multitudinẽ. Ex quo deinde conſequẽs videtur, ꝙ per totũ annũ huiuſmodi expectabatur aquæ motio, neq; tantũ definito aliquo tẽpore: ipſa aũt aquę turbatio in ſignũ ob hoc data fuiſſe videtur, vt per eã intelligerẽt infirmi, quãdo & quoties vim ſanatiuã aqua acciperet. Verũ nos in hac re nihil definitè aſſerimus, ſuũ cuiq; iudiciũ liberũ relinquentes. Prolixus aũt q̃ noſtrũ inſtitutũ ferat, locũ iſtũ tractauimus: ob id maxime, quod apud ſcriptores minus plene tractatus videatur. ¶ Ieſus autem declinauit à turba conſtituta in loco.) Græci codices non habent præpoſitionem, à, ſed abſque ea in hunc ſenſum legunt, Ieſus aũt declinauit, turba exiſtente vel conſtituta in loco. Vt ſignificetur dominus non à turba declinaſſe, ſed ab ipſo quem ſanauerat, vel à proxime aſtãtibus Iudæis, intra reliquam turbam ſe occultaſſe, vt facile eſt in turba oculos cuiuſpiam vel aliquorũ effugere. Atque hunc ſenſum manifeſte indicat Cyrillus, cum ait, Chriſtum diſpenſatorie in multitudine hominum occultatum, vt ira Iudæorum deferueſceret. In eandem ſententiam legit & Auguſtinus, id quod aperte teſtantur hæc eius verba: Ieſus autem cũ hoc feciſſet & dixiſſet, declinauerat ab eo in turba. Videri igitur ſatis probabiliter poteſt (cũ & Græci & Latini conſentiant, & ratio ſuffragetur) ſuperuacaneam eſſe in vulgatis Latinorum codicibus præpoſitionẽ. ¶ Propterea perſequebantur Iudæi Ieſum, quia hæc feciſſet in ſabbatho.) Vulgati Græcorum codices interiiciunt, & quærebant eum interficere. Verũ id in nullis Latinis inuenitur, neq; interpretũ quiſquã vel Græcorũ vel Latinorũ illius verbi hoc ſanè loco meminit. Vnde probabiliter æſtimari poteſt, ex ſequentibus huc eſſe adiectum. ¶ Pater meus vſque modo operatur.) Cyrillus & Theophylactus, vſque modo, idem valere putant, quod etiam in ſabbatho. Poteſt tamen & generalius accipi, vt ſit ſenſus, Ab initio quo cœpit operari pater, nunquam eũ ab operando ceſſaſſe, cũ ab initio creaturæ nunquã deſtiterit à ſuſtentationẽ & gubernatione mundi. Vnde ſi quamlibet operationem in ſabbatho, violationem ipſius reputare Iudæi voluerint, conſequens erit, tot ſabbathorũ Deum patrem eſſe violatorem, quot præceſſerant ab initio creaturæ. Atque in hoc ſenſu, vt magis generali, ille etiã ſanctorũ intellectus, includitur, & inſuper aliquid vehemẽtię additur orationi. ¶ Amen dico vobis, non poteſt filius à ſe facere quicquã, niſi quod viderit patrem ſuum facientem. Et poſt pauca: Pater diligit filium, & omnia demonſtrat ei quæ ipſe facit.) Ne quis forte iſta quæ hîc humano more dicuntur de filio Dei, aliter intelligat quàm de diuinitate credi conueniat, atque vt noſtra Elucidatio in his tã diuinis verbis non aberrare à patrũ interpretatione ſciatur, paucisſima hic patris Cyrilli verba, quibus locũ iſtũ enarrat ſubiiciã. Sic enim loca iſta enarrans ait: Impoſsibile eſt (ait Chriſtꝰ) cũ filius patris & ex eo naturaliter ſim, me aliud velle aut aliud facere, q̃ quod pater & velit & faciat, non quia quaſi exemplo quodam didicerim, aut quia voluntate ſiue electione imitandum eſſe patrem iudicauerim, ſed quia naturæ legibus ad eandem operationẽ atque conſiliũ conſcẽdo. Pater etiam rurſus filio demonſtrat, quę ipſe facit: non quaſi depicta in tabulis, nec quaſi ignorantẽ doctrina iuuans, (oĩa enim filius vt Deus nouit) ſed totũ ſeipſum in natura filii ſic pingẽs, vt quęcunq; in ſe habeat, in filio demonſtret: ita vt ex quibus, quænam ſit natura patris, cognoſcitur, ex illis etiam natura filii demonſtratur. Iſta Cyrillus. Atque ad hunc modũ cæteri omnes orthodoxi, pro Chriſti gloria exponunt, quæ hîc dicuntur: cũ econtrario Arriani & alii hæretici, ferè omnia huiuſmodi aduerſus Dei gloriã torquere & peruertere conati fuerint: quorum venena peſtifera vt certius nos effugeremus, per omnia ortho-

Matt. 28.

doxorum patrum ſentẽtiæ in diuiniſsimorum verborum iſtorum enarratione inhęſim⁹. ❡Et poteſtatem dedit ei iudicium facere,quia filius hominis eſt. Nolite mirari hoc, quia venit hora.) Hic locus ſecundum variam diſtinctionem varie legitur & intelligitur à patribus. Latini codices ita diſtinguunt,vt illud, Quia filius hominis eſt , iungatur cum immediate præcedenti : ac deinde noua incipiatur ſententia,ab eo loco:Nolite mirari hoc. Quam diſtinctionem ſolam Auguſtinus ſequitur,dicens,illa particula, Quia filius hominis eſt,rationem dari eius quod præcedit,nimirum quare pater filio poteſtatem dederit faciendi iudicium, ad eum ferè modum per omnia quo nos in Elucidatione ſenſum iſtum lucide ſatis explanauimus . Cuius etiam verba nonnulla ad pleniorem intelligentiam , hic placuit ſubiicere. Non ad iudicium viuorum & mortuorum pater ipſe venturus eſt , quia non ipſe videbitur in iudicio. Videbunt in quem pupugerunt.Forma illa erit iudex,quæ ſtetit ſub iudice: illa iudicabit,quæ iudicata eſt. Iudicata eſt inique, iudicabit iuſte. Veniet ergo forma ſerui,& ipſa apparebit . Etenim forma Dei quomodo appareat iuſtis & iniuſtis?Nam ſi iudicium non fieret niſi inter ſolos iuſtos, appareret tãquã iuſtis forma Dei. Quia verò iudicium futurum eſt iuſtorum & iniuſtorum , nec licet vt iniqui videant
Matth. 5. Deum (Beati enim mundo corde,quoniam ipſi Deum videbunt) talis apparebit iudex , qualis videri poſsit,& ab eis quos coronaturus eſt,& ab eis quos damnaturus eſt.Forma ergo ſerui videbitur,occulta erit forma Dei.Occultus erit in ſeruo filius Dei, & apparebit filius hominis : quia poteſtatem dedit ei & iudicium facere,quia filius hominis eſt. Et quia ipſe ſolus apparebit in forma ſerui , pater autem non apparebit,quia non eſt indutus forma ſerui,ideo ſuperius ait : Pater non iudicat quenquam, ſed omne iudicium dedit filio. Hactenus Auguſtinus. Eandem quoque per omnia diſtinctionem & conſimilem punctationem ſequitur Græcus author Cyrillus,ſecundum eandem ferè ſententiam quæ ſuprà latius declarata eſt , exponens id quod dicitur : Quia filius hoĩs eſt : vt intelligamus cauſam reddi,propter quam dixerit ſibi data eſſe in tempore iudiciariam poteſtatem,cum ei vt vnigenito patri coæterno competat ſemper iſta poteſtas . Ideo , inquit , datam in tempore dicit filius Dei hanc ſibi poteſtatem, quia filius hominis eſt:ſecundum quod homo eſt dari ei debuit , in tempore, quod ſecundum diuinitatem habet in æternitate. Cæterum in eo quod ſubiungitur: Nolite mirari hoc,aliam ille intelligit relationem , quam ſuprà nos ſimus interpretati . Accipit enim ille pronomen, hoc, vt referat non id quod proxime dictum eſt de accepta poteſtate , ſed miraculum ipſum ſanationis paralytici , in hunc ſenſum: Nolitẽ mirari hoc, quod vnus longo morbo diſſolutus verbo corroboratus, etiam grabbatum tulit & abiit:cum mortem omnino ſim deſtructurus, & orbem terrarum iudicaturus . At verò Chryſoſtomus & Theophylactus,aliter prædicta diſtinguunt,in verbo illo,Poteſtatem dedit ei iudicium facere,completam enunciantes ſententiam:ac deinde,à capite quaſi nouam inchoantes,hoc modo: Quia filius hominis eſt,nolite mirari hoc, quia venit hora &c. Aſsignantque hunc ſenſum : Quod dixi mihi à patre datum eſſe facere iudicium,nolite tanquam nouum aut incredibile admirari ex eo quod filius hominis ſum: quoniam idem ego qui filius ſum hominis,ſum nihilominus filius Dei,quemadmodum tunc monſtrabitur,quando omnes de monumentis prodibunt in generali omnium reſurrectione . Atque hi quidem adeò ſuam diſtinctionem amplectuntur , vt noſtram penitus reiiciant, eo quòd hæreticus quidam Paulus Samoſatenus,iuxta noſtræ diſtinctionis formam legens,ex hoc loco aſſeruerit,Chriſtum eſſe hominem purum:dicens,ipſum iudicem eſſe conſtitutum,non vt Deum patri æqualem,ſed vt hominem, cui data ſit à Deo illa poteſtas. Sed nos iam ſuprà oſtendimus, iuxta Auguſtini & Cyrilli enarrationes, nihil eſſe periculi in noſtra diſtinctione,neque veritati aduerſum aliquid ea ſignificari,propter quod debeat reiici vel poſtponi. ❡Audient vocem filii Dei,& procedent qui bona fecerunt, &c.) Verbum illud,procedent,ad vtranque partem ſequentem referatur,in hunc ſenſum:Audient omnes boni & mali,vocem filii Dei,& omnes item procedent ſiue prodibunt de monumentis, ſiue boni ſiue mali,ſed alio atque alio modo:boni quidem ad vitam æternam,mali verò ad ſupplicium ęternum. Hãc diſtinctionem annotarunt Cyrillus & Auguſtinus. ❡Si ego teſtimonium perhibeo de me ipſo, teſtimonium
Ioann. 8. meum non eſt verum.) Videtur hoc pugnare cum eo quod alibi dicit,Et ſi ego teſtimonium perhibeo de meipſo,teſtimonium meum verum eſt. Verum ſoluitur contrarietas, ſi intelligamus in propoſito loco,ſecundum opinionem & iudicium illorum,ad quos ſermonem habebat,Chriſtum fuiſſe loquutum: quemadmodum pulchre annotauit Chryſoſtomus,particulam illam, Teſtimonium meum non eſt verum,non temerè eſſe intelligendam,ſed ad illorum opinionem eſſe referẽdam: nec ſua authoritate Chriſtum illam aſſerendo pronunciaſſe,ſed pro auditorum ſuſpicione loquutum eſſe, quaſi diceret : Vobis non eſt verum,vos non credetis,ſi ego tantum de me ipſo teſtimonium perhibeam . Annotarunt idem Cyrillus & Theophylactus. ❡Ego autem habeo teſtimonium maius Ioanne.) Gręce eſt μείζω τῶν ἰωάννου,vbi quia in genitiuo caſu ponitur,Ioannis,iuxta morem Græcorum ablatiuo carentium, putãt quidam repetendum,teſtimonium,hoc modo:Habeo teſtimonium maius teſtimonio Ioannis. Atque ea ratione quidam mutant ablatiuum in genitiuum,legentes ad hunc modum:Habeo teſtimoniũ maius Ioannis,ſubaudientes teſtimonio. Atque in hunc modum debet etiam noſtra lectio intelligi. ❡Scrutamini ſcripturas,quia vos putatis in ipſis vitam habere.) Sermo iſte vt ĩ Latinis,ita & in Gręcis ambiguus eſt,ſecundum quod verbum,ſcrutamini,vel imperatiuè ſumitur vel indicatiuè. Chryſoſtomus imperatiuè accipit,dicens, Chriſtum hoc verbo mittere Iudæos ad diligenter perſcrutãdas ſcripturas,& hoc eis iubere vt ſcrutentur. Cyril. verò hunc ſenſum,tametſi cõmunẽ eum & tritũ agnoſcat,nequaq̃ tamen recipiendum putat,ſed indicatiuè & aſſertiuè verbũ contendit accipiendũ,in hunc ſenſum:Vos quidẽ ſcripturas ſcrutamini,putãtes in illis vitã inuenire:ſed quę vobis erit ex hoc vtilitas,cũ in illis de me teſtimonia deprehẽdẽtes, nolitis tamẽ ad me venire,vt vitã habeatis?Imo magis aĩarũ veſtrarũ maxĩa detrimẽta inde vobis colligitis,vnde ſalutem cõſequi putatis,dũ ad contradicendũ tantũ veritati ſcripturã legitis.

¶Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.) Cōmuni loquentium consuetudine volētium quod certo venturum putant cum modestia asserere, conditionalem loquendi modum pro tēporali assumit. Vult enim significare, cum alius venerit, illum ab eis suscipiendum. Communi autem sententia omnes doctores Antichristum hic intelligendum esse affirmant, de quo & Paulus scribens Thessalonicensibus per omnia his Christi verbis similia loquitur, posterioris Epistolæ secundo capite: Cuius, inquit, de Antichristo, est aduentus secundum operationem Satanæ in omni virtute & signis & prodigiis mendacibus, & in omni seductione iniquitatis, iis qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, consenserunt autem iniquitati.

VI. CAP. ELVCIDATIO.

a Post hæc abijt Iesus trans mare Galilææ q̄d est Tyberiadis:

b Et sequebatur eū multitudo magna quia uidebāt signa quæ faciebat sup his q̄ infirmabātur.

c Subijt ergo in montē Iesus, & ibi sedebat cū discipulis suis.

d Erat aūt ꝓximū pascha, dies fest⁹ Iudæorū.

e Cū subleuasset oculos Iesus: et uidisset, q̄a multitudo maxima uenit ad eū, dicit ad Philippum:

f Vnde ememus panes, ut manducent hi?

g Hoc autē dicebat tentans eū. h Ipse enī sciebat, quid esset facturus.

i Respōdit ei Philipp⁹: Ducētorū denariorū panes, non sufficiūt eis, ut unusquisq; modicū q̄d accipiat.

k Dicit ei unus ex discipulis ei⁹ Andreas frater Simonis Petri,

l Est puer unus hic, qui habet quinque panes ordeaceos & duos pisces.

m Sed hæc quid sunt inter tantos?

His verò peractis, alio quodam tempore domin⁹ Iesus abiit trans mare situm in Galilæa, quod ab imminente Tyberiade ciuitate, sic à Tyberio Cæsare nominata, appellabatur mare siue stagnum aut lacus Tyberiadis. b Prosequebatur autem eum, hominum plurima multitudo: idque potissimum ob signa & miracula, quæ ab eo fieri videbant super male habentes. Quidam enim ex admiratione signorum, vt rerum nouarum cupidi: alii, propter sanitatem vel sibi vel suis acquirendam: alii propter eius doctrinam audiendam, Christum prosequebantur, omnes signorum eius potentia & efficacia permoti. c Perueniens autem in locum desertum trans mare dominus, ascendit in montem ipse cum discipulis: ibique inter eos familiariter resedit, vt cum eis de rebus cælestibus conferens, ad patrandum paulo post miraculum se ac suos præpararet: exemplum in hoc præbens, iis qui in Ecclesia pastorum locum tenent, prius se in monte solitudinis & cōtemplationis apud semetipsos exercere, quam ad ministrandum aliis descendant, sicque ex quiete & amore cælestis contemplationis, ad proximorum necessitates sese demittere. d Cum autem hæc agerentur, non longe aberat paschalis solennitas, quod tempus miraculo congruum videbatur: vt eius fama per illos qui Hierosolymam erant profecturi ad solennitatem, facilius latiusque ad Euangelii ꝓfectum spargeretur. e Sedens itaque dominus in montis altitudine, cum oculos illos benedictos inæstimabilis pietatis: oculos, inquam, & corporis & mentis multomagis, ad prospiciendum in turbam inferne præstolantem subleuasset, vidissetque maximam hominum multitudinem ad se vndiquaque conuenisse, ac per multū iam tempus patienter expectasse, animo meditans opus diuinæ virtutis, quo populum erudiret atque consolaretur, quendam ex discipulis nomine Philippū, qui erat à Bethsaida, alloquutus est, quasi consilium inquirens, & dixit: f Vnde nobis tanta suppetere possit vis pecuniarum, vt panes emamus ad tantam hanc multitudinem reficiendam sufficientes? g Interrogabat autem hæc dominus, tantū vt Philippum tentaret, vtque ex eius responso clareret rei quā Christus meditabatur, humana via impossibilitas. h Non autē quasi ignorans interrogabat, quoniam ipse quid in animo haberet, & quid iamiam facturus erat, præsciebat. i Philippus autem de proposita interrogatione vehementer admiratus ita respondit: Quid tu domine de emēdis panibus in omnem hanc turbam loqueris? Etiamsi ducentis denariis (qui à nostra tenuitate longè absunt) panes nobis comparemus, non suffecerint omnes illi panes, non dico ad saturandos omnium ventres, sed neque ad tenuiter reficiēdum & famis necessitatem depellendam. k Alius verò quidam ex discipulis nomine Andreas, frater Simonis Petri, audita domini interrogatione de modo reficiendi populum, & Philippi responsione ignorantis cōsilium, dixit ad dominū: l Est hic in comitatu nostro puer quidam habens in cibum quinque panes, eosque ordeaceos, & duos pisciculos, nec aliud quippiam escarum in pronptu est, quod ad manū habere possimus: quod si ad multitudinem cibandam sufficeret, facile esset tuo proposito ex nobis inuenire consiliū. m Sed quid commeatus iste tam tenuis & modicus, ad tam immensam hominū, & famelicorum hominum turbam? Humana profectò via, ex tā mo

a dicit ergo Iesus: Facite homines discũbere.
b Erat autem fœnum multum in loco.
c Discubuerũt ergo uiri numero quasi quinque milia.
d Accepit ergo Iesus panes, & cum gratias egisset.
e Distribuit discũbentibus: similiter et ex piscibus, quantum uolebant.
f Vt aũt impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superauerunt fragmenta ne pereant.
g Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmẽtorum, ex quinq; panib⁹ ordeaceis, q̃ superfuerunt his qui manducauerant.
h Illi ergo hoĩes cũ uidissent qđ Iesus fecerat signum dicebant:
i Quia hic est uere Propheta, qui uenturus est in mundum.
k Iesus ergo cum cognouisset, quia uẽturi essent ut raperẽt eũ, & facerent eum regem.
l Fugit iterum in mõtẽ ipse solus.
m Vt autem sero factũ est, descenderũt discipuli eius ad mare:
n & cũ ascẽdissẽt nauĩ, uenerunt trans mare in Capharnaum.

dico cibo fieri nõ potest, vt omnes isti vel famis necessitate leuẽtur. Proinde tu pręceptor cõsiliũ inueni, quo nos secundũ humanã prouidẽtiã destituimur. a Declarata igitur, ad exhibẽdi miraculi gloriã, rei difficultate & impossibilitate secundũ naturã, ad miraculum se accingens dominus, ait discipulis: Curate, vt in certos ordines digesti atque compositi homines isti discumbant: ego illis cibum apponi curabo, quem edant. b Erat autem illo in loco virentis graminis, multa copia: propter quod ad accumbendum locus ille commodus & amœnus videbatur. c Statimque obędientes discipuli iuxta verbum domini, turbas disponunt ad conuiuia, per ordines eos dirigentes, sic vt singulis commode possit ministrari: eratque numerus eorum qui discumbebant, quinque milia virorum, non connumeratis mulieribus & paruulis, quorum proculdubio non minor erat numerus. d Illis itaque discumbentibus, & Dei gratiam ac benignitatem ex Apostolica instructione præstolãtibus, dominus Iesus in sacras illas ac benedictas manus suas panes quinque illos accepit, eosque adhuc in manibus tenens, eleuatis ad cælum oculis patri gratias egit, à quo omne bonum sciebat descendere, & à quo patrandi miraculi virtutem se habere agnoscebat: in hoc suo nos exemplo instruens, patri bonum omne acceptum referri, quodcunque nobis obtigerit, ipsique semper in omnibus donis suis gratias agere:

e ac deinde, per Apostolorum manus discumbentibus iussit apponi partes quas frangendo multiplicabat: similiter & de piscibus agebat, singulis quantum vellent ex vtrisque ministrans, non ad necessitatem tantum aut tenuem sufficientiam, sed ad plenam abundãtiam. Diuina quippe virtute, qua ab initio condita sunt omnia ex nihilo, in manibus illius panes piscesque frangentis, sic illa substantia multiplicabatur, vt omnib⁹ abundè sufficeret. f Postquam verò iam omnes essent egregiè refecti & bene saturi, non solum depulsa fame, sed & impleto desiderio, iussit discipulis, colligere fragmenta micasque panum & piscium, quæ manducantibus superfuerant, ne perirent Dei dona: partim, vt ex hac fragmentorum collectione illustrior redderetur miraculi gloria: partim, vt ex ea nos edoceremur nunquam bona Dei dona, ad vsum hominum concessa, propter abũdantiam spernere aut vilipendere, sed quæ nobis fortè supersunt, in aliorum indigentium vsus fideliter conseruare. g Tanta verò est inuenta fragmentorum copia, vt colligentes ea discipuli duodecim cophinos impleuerint fragmentis illis, quæ ex quinque tantum panibus & duobus pisciculis omni turbæ illi saturatæ supererãt: ita vt post absolutum cõuiuium, multo plus reliquiarum sit repertum, quàm ante ciborum poterat inueniri. h Proinde homines illi tantum & miraculum & beneficiũ in semetipsis experti, merito magnam inde conceperunt de Christo signi authore existimationem, quam & verbo testabantur, dicentes: i Verè hic est ille Propheta magnus & insignis in lege promissus, & tanto desiderio hactenus nobis expectatus, vt qui venturus esset, & à Deo mittendus in mundum, ad salutem populi. k Dominus autem Iesus per diuinitatis suæ omniscientiam cognoscens, homines illos ex miraculi huius admiratione sic nimio & incomposito erga se feruore affectos, vt animo meditarentur in regem temporalem ipsum sibi constituere, & nisi fuga se ab eis subduceret iamiam illos ad rem properaturos, sic vt etiam reluctantem eum conarentur in regnum subuehere, atque ita rebellare Romanis (quòd putarent sub tanto rege non posse non optime agi) l rursum in montem se subduxit, vnde ad pascendam turbam descenderat vt aliquantisper ab eis abesset, donec affectus ille immodicus & subitaneus feruor populi, temporis mora deferbuisset, & calor ardentium animorum aliquantulũ refrixisset: exemplum nobis imitabile præbens, temporales honores & mundi põpas non tantum non ambire, verum etiam oblatos quoad licet refugere. m Cum autẽ iam adueniret vespera, discipuli ad mare descenderunt ex domini iussione, qui sic eis constituerat solus in montem ascendens, vt quantocyus ipsum trans mare præcederent:

n sicque conscensa naui, post periculum & miraculum statim describenda, tandem peruenerunt in ripam oppositam, in ciuitatem Capharnaum, quę sita erat ex opposito loci illius in quo miraculum

a Et tenebræ factæ erãt: & nõ uenerat ad eos Iesus.

b Mare aũt uento magno flante exurgebat.

c Cum remigassent ergo quasi stadia uigintiquinque aut triginta, uident Iesum ambulantem super mare, & proximũ naui fieri:

d & timuerunt.

e Ille autem dicit eis: Ego sum nolite timere.

f Voluerunt ergo accipere eum in nauim:

g & statim nauis fuit ad terram in quam ibant.

h Altera die turba q̃ stabat trans mare, uidit qa nauicula alia nõ erat ibi, nisi una: & qa nõ introisset cũ discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius abijssẽt. Aliæ uerò superuenerunt naues à Tyberiade iuxta locum ubi manducauerant panem gratias agentes Deo.

i Cũ ergo uidisset turba, qa Iesus non esset ibi neq; discipuli eius, ascenderũt in nauiculas, et uenerũt Capharnaũ, quærẽtes Iesum.

k Et cum inuenissent eũ trans mare dixerunt ei:

l Rabbi, quando huc uenisti?

m Respondit eis Iesus, & dixit:

prædictum dominus patrauerat, & in qua tum temporis dominus cum suis morabatur. a Cum autem nauim ingresi aliquandiu nauigassent, nox aduenit, & necdum ad eos venit dominus, in monte solus prolixius orans: atque etiam à proposito diutius à discipulis, ad probandam eorum fidem, abesse volens. b Absente autem domino, tempestas magna satis exorta est, eleuabanturque in altum fluctus maris à venti impetu, qui vehemẽtia sua mare conturbabat, & contrarius existens nauiculam fluctibus ex aduerso occurrentibus quatiebat, ac velut obruebat. c Cum itaque remigassent illi ad stadia ferè vigintiquinque aut triginta, multoque & longo labore, ob venti nimiam aduersitatem, parum profecissent, pius dominus qui laborantibus in tribulatione propius semper adesse cõsueuit, opportune illis adfuit remigando iam defatigatis: apparuitque eis per tenebras noctis, pedibus mare calcans, ac super maris aquas quasi super terræ solum ambulans. d Quem videntes naui iam proximũ fieri, nimia rei nouitate perterriti, timuerunt, existimantes spectrum forsitan esse phantasticum, aut dæmonis illusionem, cuiusmodi nonnunquam solent noctis tempore nauigantibus aut iter conficientib[9] apparere. e Pius verò Iesus, qui non ad suorum terrorem, sed consolationem veniebat, voce blanda & familiari conturbatos alloquutus est, dicens: Ego ipse sum dominus ac pręceptor vester, ponite superuacaneum hunc animi vestri timorem. f Quem statim ex voce domestica agnoscentes discipuli, pulso timore, consolatione magna refecti, accurrebant gestientes, velut aduentũ ei sibique gratulantes, & voluerunt eum ad se in nauim suscipere: g ipsoque ingresso, statim nauis diuino miraculo subito visa est applicuisse terrę, ad quam nauigando pergebant, à qua multum satis Christo ingrediente distabant. Sicque per Christi præsentiam resarcitum est damnum multæ & laboriosæ nauigationis nocturnæ, qua parum profecerant, vt solent omnia Christo præsente damna sarciri. Atque ita in vno hoc facto tria lucent miracula. Primum, in eo quòd pedibus mare calcauit: secundum, quòd tempestatem subito sedauit: tertiũ, quòd nauim à littore multum adhuc distantem in momento terrę appulit.

h Postridie verò eius diei quo turbas pauerat domin[9], turba quæ in loco illo vbi patratum erat miraculum trans mare ex opposito ciuitatis Capharnaum adhuc perstabat, cœpit aduertere & secũ perpendere, quod pridie ibi nõ fuisset nauis alia, præter illam quam cõscenderant discipuli: & certò sciebant, dominum Iesum hanc nauim non conscendisse cum suis discipulis, sed solos eos fuisse nauim ingressos: propter quod, existimauerant adhuc in monte quem ascenderat agere dominum, nihil suspicantes de miraculo ambulationis super mare. Interim tamen aliæ superuenerant naues à Tyberiade, ciuitate vicina (vt erat continuus aduentantium ad Iesum confluxus) applicantes ad locum illum in quo dominum inuenire existimauerant, videlicet vbi pridie à domino pastæ fuerant turbæ, & manducauerant panem, gratiarum actionem Deo patri & Christo filio ei[9] persoluentes, pro tam opportuno accepto beneficio, & viso tam insigni atque iucundo miraculo. i Turba, inquam, ista quæ adhuc in loco illo præstolans Iesum perstabat, cum ex prędictis indiciis tandẽ aduertisset, inde eum abscessisse, & nusquam inueniri, neque quenquam discipulorum eius illic remansisse, facile suspicantes quòd discipulos fuisset ipse quocunque tãdem modo aut via sequutus, quos viderant versus Capharnaum nauigasse, non ferentes abesse à Iesu, conscensis nauibus illis quæ superuenerant, transnauigauerũt in oppositam ripam, & peruenerunt Capharnaum, quo prior cũ suis appullerat dominus: statimque eum cuius gratia venerant, quæsierunt.

k Et cum eum trans mare in Capharnaum (quæ sita erat in littore, ex opposito loci illius vbi miraculum factum fuerat) inuenissent, ignorantes quonam modo peruenisset illuc dominus, aut lacum traiecisset, interrogauerũt eum, dicentes: l Magister, quãdo aut quomodo huc venire potuisti? Nos enim te præstolabamur, & abscessisse ignorabamus, quoniam vnica erat illo in loco nauicula, quam sine te discipuli soli conscenderant. m Dominus autem Iesus, adhuc illos in animo voluere sciens hesternum propositum, de se in regem constituendo (quod sanè propositum non ex vera fide & dilectione

a Amen amen dico uobis quæritis me non quia uidistis signa:

b sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.

c Operamini, non cibũ qui perit, sed qui permanet in uitam æternam:

d quem filius hominis dabit uobis.

e Hunc enim pater signauit Deus.

f Dixerũt ergo ad eũ:

g Quid faciemus ut operemur opera Dei?

h Respondit Iesus, & dixit eis:

i Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.

k Dixerunt ergo ei:

l Quod ergo tu facis signũ ut uideamus & credamus tibi? quid operaris?

m Patres nostri manducauerũt mãna ĩ deserto,

n sicut scriptũ est: Panem de cælo dedit eis mã ducare.

erga Deum procedebat, sed magis ex amore proprio, quòd speraret sub tali ac tanto rege sibi omnia fœliciter successura, ac in bonis omnibus temporalibus se per illum abundaturos) ad euellendam ex eorum animis hãc malam proprii amoris radicem, & verę fidei pietatem inserendam, durè satis per modum increpantis eos alloquutus est, dicens: a Hoc ego certò noui, & cũ veritatis protestatione vobis affirmo, quòd nunc me prosequuti estis & quæritis, non ex vera radice pietatis proficisci, sed tantum ob vestrũ propriũ cõmodum, & cõmodũ corporis non animę. Videlicet ob hoc nunc me tam studiose (vt videmini) quæritis, non quia miracula vidistis diuinã in me virtutem attestantia: hoc est, non quòd ex miraculis istis vera fide & dilectione erga Deum sitis affecti. Nam & aliàs plura feci miracula, nunquam tamen sic me quæsistis regem facere. b Sed propter beneficium temporale quod pridie accepistis, ideo me prosequimini, & vano conceptu regem me facere constituitis, vobis & vetri vestro consulentes: sperantes nimirum per me in temporalibus bonis omnibus consequi abundantiam & prosperitatem. Non est autem hoc verum pietatis studium, ad quod vos adducere cupio. c Super omnia enim laborare & anniti vos oportet, vt cibum acquiratis, non istum corporeum & temporalem, qui nobis est cum brutis animantibus communis, & facile tã malis quàm bonis acquiritur, quíque consumptus in secessum emittitur, sed cibum animæ verum & incorruptibilem, qui animam in vita pascat æterna, sic vt nunquam esuriat aut deficiat: d quem profectò verum animæ cibũ ego vobis sum daturus, si excusso somnio temporalis cibi & abundãtiæ, ex animo eum à me postulaueritis. e Me enim filium hominis in tẽpore de virgine natum, pater cælestis signauit, & quasi sigillo confirmauit, testimoniisq; firmissimis & irrefragabilib⁹ declarauit, & declarabit amplius, illum esse qui hominibus cibum verum vitæ æternæ debeã largiri, à quo verus animæ cibus debeat expectari. Signauit etiam me pater vnctione & segregatione peculiari prę cæteris omnibus filiis hominum, quem etiam ab æterno vt characterem suũ & imaginem quasi in identitate substantiæ gignendo signauit. f Audientes verò turbæ ita durè sibi loquentem dominum, non statim quidem in contumeliam prorumpunt: ex parte tamen aliqua, amarum animum & nonnihil offensum produnt, dũ quasi indignãtes interrogãt: g Quid tu vltra à nobis exigis, aut quid faciem⁹, vt iuxta tuum consilium operemur quæ Deo sunt grata, & vitam cõferant æternam? Nónne iam satis nos fecimus, qui legem seruamus, atque insuper te tanto affectu quærimus, & terra marique sectamur? h Dominus autem verę pietatis radicem eis volens demonstrare, paucis verbis sic illis respondit: i Inter omnia opera quibus Deũ vobis demereri possitis, & Deo grati fieri, hoc est præcipuum & primum, ex quo pendent cætera omnia, vt vera recta & syncera fide illi adhæreatis, eumque super omnia diligatis, quem ipse misit in mundum: vt vosipsos diligere & quæ vestra sunt quærere desinentes, totum affectum cordis vestri, in me transferatis, me super omnia diligentes, & meam doctrinam ad quam docendam à patre sum missus, super omnia mundi bona requiratis. Vnicum hoc opus internum radix est totius Euangelicę pietatis, ex qua quodcunque opus processerit Deo gratum erit: quicquid autem inde nõ nascitur, gratũ Deo non erit, neque vitæ æternæ meritoriũ. Propter hoc scilicet vos nũc arguo, quia radicẽ istam veræ pietatis in vobis nõ inuenio. k His verò auditis, aperti⁹ iram suam prodere incipiũt, & quales antè fuerint, nunc satis demonstrant, dum verbis quasi exprobratoriis cũ eo expostulant, dicentes: l Si vis vt tibi & in te credamus, ostende ergo nobis signum aliquod sufficiens & efficax, quod nos de veritate missionis tuæ à patre certos reddat. Non enim videtur rationabile, vt tibi credamus, nisi signo aliquo efficaci nobis comprobes, te verè à Deo missum esse. Hactenus verò nihil tale ostendisti, quod ad faciendã nobis fidẽ videatur sufficere. m Nã si fortè signũ hesternũ velis adducere de pastu multorum milium, exiguũ & tenue videtur istud miraculum, si cũ eo cõferatur quod olim patribus nostris per Moysen fuit à Deo exhibitũ: quãdo patres nostri olim sub Moyse in deserto manna comederũt, panẽ sibi de cęlo datũ, n iuxta testimo

a Dixit ergo eis Iesus:

b Amen amen dico uobis, non Moyses dedit uobis panem de cælo,

c sed pater meus dat uobis panẽ de cælo uerum.

d Panis enim uerus est, qui de cælo descendit, et dat uitam mundo.

e Dixerũt ergo ad eũ:

f Domine, semper da nobis panem hunc.

g Dixit autẽ eis Iesus:

h Ego sum panis uitæ. Qui uenit ad me non esuriet:

i & qui credit in me, nõ sitiet in æternum.

k Sed dixi uobis, quia & uidistis me, & nõ credidistis.

l Omne quod dat mihi pater, ad me ueniet:

m et eũ qui uenit ad me, non eijciam foras.

n Quia descendi de cælo, non ut faciam uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui misit me.

o Hæc est enĩ uoluntas eius q̃ misit me patris, ut oẽ qđ dedit mihi nõ pdã

nium scripturæ dicentis in Psalmis, Filiis Israel egresis de AEgypto Deus panem misit cælestem, nõ ex terra eductum, sed de cælo aereo in modũ roris super terrã demissum, quo pane annos totos quadraginta eosdẽ aluit in deserto. Hoc sanè miraculũ longè maius videtur, eo quòd ex te heri vidimus, & absque vlla comparatione præcellentius. Sic illi aperte suam prodentes ingratitudinem, gloriosissimum illud Christi miraculum simul & beneficium, attenuant, & comparatione iniqua velut nihilifaciunt. a Contra quorũ improbitatem, exaduerso dominus Iesus illud per Moysen olim exhibitũ attenuat: & quanta per se pater fecisset, non vni populo, sed toti mundo, enũciat, dicens: b In veritate dico vobis, non Moyses (vt vos dicitis) panem vestris patribus dedit de cælo: quoniam non ipse miraculi illius author erat, sed minister tantum & nuncius: deinde nõ de patris sinu, imò nec de empyreo cælo cibus ille descendebat, quem dabat Moyses, sed tantum ex aere, vbi diuina virtute formabatur: nec denique verus panis erat ille, sed tantum figuratiuus. c Nunc verò in hoc tempore gratiæ, Deus pater meus ipse vobis per semetipsum mittit & donat me panem verum, cuius manna illud vmbra & figura tantum erat: & hunc panem verè de cælo mittit, de summa altitudine cælorũ, de proprio sinu suo in quo ab ęterno quiescit. d Verus etenim panis ille est, qui à Deo patre in hunc mundũ ad hoc missus est, vt panis verum & perfectum officium operetur, nimirum vt vitam veram & perfectam det toti mundo. Cum enim panis officiũ pascendi ac nutriendi habeat, illum constat esse verũ panem, qui verè pascit vitamq́ue præbet toti homini, & ita sustentat, vt nunquam deficiat, multo melius quàm esca crassa & corruptibilis: quæ videtur quidem ad tempus carnem pascere, vitamq́ue ei seruare, sed diu id facere nõ valet: animã vero ipsã nullo modo valet nutrire. e Quibus illi auditis de tam commodo & salutari pane, non intelligentes mysterium verborũ Christi, corporalis cibi desiderio iterũ intenti. f Domine, inquiunt, panem istum quem tantopere commendas, semper da nobis, tu nobis illũ semper ministra, & nos te sequemur per omnia. In quem modum, mulier quoque Samaritana Christum audiens de aqua saliente in vitam æternam verba facientem, postulabat aquam illam sibi semper adesse, ne sitiret amplius. g Iesus autem volens eis temporalis cibi somnium excutere, atque ad spiritualem intellectum eos transferre, ita eis respondit, apertius explicãs quæ prius dixerat obscurius. h Ego (inquit) panis ille sum verus, quem dixi missum à patre, quiq́ue vitam veram præstat mundo. Et quisquis per fidem synceram ad me venit, vt panem istum fide manducet, fame nõ affligetur anima eius: i siue (vt eandẽ verbis aliis sententiam eloquar) qui in me credit, sitim non patietur animæ, nulliusq́ue veri boni egestate affligetur imperpetuum, sed satietate & ebrietate perfruetur æterna, à statu gratiæ transiturus ad statũ gloriæ, vbi sine fine omnium bonorum est abundantia. k Sed quomodo aliàs dixi vobis, ita res habet: nimirum vos ex pane isto vestra culpa fructum non capitis, quoniam videntes me, & signa quæ ego operor in nomine patris, verba quoque audientes quæ ego loquor ab illo, non vultis ad me venire, & in me credere, vt ex me impleamini bonis, sed infidelitas peruersa vos ĩ egestate vestra retinet. Veruntamen licet vos me repellatis, siue ad me venire recusetis, non ob hoc prorsus erit sine fructu meus in mundum aduentus, neq; ob hoc nulli me fide suscipient. l Omnes enim homines quos ab æterno secundum prædestinationem, atque in tempore secũdum stabilem vocationem, electionem & adoptionem, pater mihi dederit, electi mei omnes qui à Deo patre sunt ad vitam prædestinati, ad me venient, in me fide recta credendo, mihiq́ue fideliter adhærendo: m eos verò qui sic ad me venerint ego nequaquã vt morosus dominus vel crudelis tyrannus repellam aut auersabor, per cõtemptũ, sed maximi eos faciam, benignissimeq́ue vt pastor bonus & pater benignus excipiam, & magna eis præstabo. n Ad hoc enim ego de cælo à patre missus veni in mundum, non vt propriam meam faciã voluntatem patris voluntati repugnando, sed vt ipsius per omnia paream voluntati: qui me misit in mundum, vt quę vult ille, ego quàm studiosissime perficiam. o Vult autẽ hoc pater meus, & sic irre-

ex eo, sed resuscitē illud in nouissimo die.

a Hæc est aūt uolūtas patris mei qui misit me, ut omnis qui uidet filium & credit in eum, habeat uitam æternam,

b & ego resuscitabo eū in nouissimo die.

c Murmurabāt ergo Iudæi de illo quia dixisset: Ego sum panis uiuus qui de cælo descendi, & dicebant:

d Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem?

e Qūo ergo dicit hic: quia de cælo descendi?

f Respōdit ergo Iesus & dixit eis:

g Nolite murmurare in inuicem.

h Nemo potest uenire ad me, nisi pater q misit me traxerit eum:

i & ego resuscitabo eum in nouissimo die.

k Est scriptum ĩ Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei.

l Oīs q audiuit à patre, & didicit, uenit ad me.

m Non quia patrē uidit quisꝙ, n nisi is qui est à Deo, hic uidit patrē.

o Amē amē dico uobis: qui credit in me habet uitam æternam.

p Ego sum panis uitæ.

q Patres uestri manducauerūt māna ĩ deserto,

uocabili statuto decreuit, vt ex omnibus quos mihi ipse ab æterno secundum prædestinationem, & in tempore secundum electionem donauerit, tanquam præordinatos ad vitam, ego nō abiiciā aut perditione æterna perire sinam, vel vnum ex eis: imò hoc vult, vt nec secundum corpus pereant electi mei, aut in morte permaneant, sed vt ad vitam resuscitem eos in nouissimo iudicii magni die, vt sic & in corpore & in anima mecum viuant in gloria, qui mihi modo per fidem adhærent in vita. a Iterum repeto, & apertius dico, hanc esse patris qui me in mundum misit voluntatem, cui ego contradicere aut repugnare nec possum nec volo, vt omnis qui me filium Dei, siue corporis siue mentis oculis cognoscit, & fide recta vera dilectione formata in me credit, vitam habeat æternam: quæ modo quidem incipiat in anima per gratiam, ac post consummetur per gloriam. Et non in anima tantum viuet, sed etiā in corpore. b Propter hoc enim ego eum in nouissimo magni iudicii die, in consummatione sęculi, ad vitam resuscitabo, vt totus homo in corpore simul & anima vitam extūc accipiat sine fine perennē. c His verò ex ore Christi auditis, Iudæi crassi & carnales verborum spiritualium minimè capaces, aduersus ea quæ non intelligebant (vt moris est animalibus hominibus, blasphemare quæcunque non intelligunt) calumniando murmurabāt, ob hoc maxime quod dixisset: Ego sum panis vitę, qui de cælo descendi: dicebantque mussitantes alter ad alterū: d Nōne hic homo filius est hominis abiecti & ignobilis, cui nomen Ioseph, inter nos educatus & ex multo tempore nobis cognitus, cuius nos & patrem & matrem & cognationem omnem probe nouimus? e Quæ igitur ista est tam effrons iactantia, & impudens præsumptio hominis istius, vt iactare ausit, de cælo se descendisse in mūdum? Qui enim & patrem & matrem habet in terris, quomodo de cælo venisse aut descendisse credetur? f Audiens verò dominus Iesus, inter sese mussitantes, & murmurando huiusmodi proferentes Iudęos incredulos, ita illis placido vultu respōdit, dicens: g Cessate, ô Iudęi, à murmuratione huiusmodi, quæ nihil vobis prodesse poterit: ac postquam oblatam vobis Dei gratiam suscipere non placet, ab eius saltem impugnatione desistite, ne cum Deo pugnare videamini. Quod vos modo mihi non creditis, ideo est, quia ad vitā præordinati non estis, aut quia pater vocatione hac & electione vos nō est dignatus. h Nemo enim hominum potest ad me venire, per veram in me fidei deuotionem, nisi pater qui me in mundum misit, illum interius inspirando siue erudiendo ad me adduxerit, & quasi inflectendo cor eius ad me pertraxerit. i Quisquis autem sic à patre ad me attractus fuerit, mihique per fidem adiunctus, ego eum in nouissimo magni iudicii die ad vitā resuscitabo, vt in corpore simul & anima totus homo reuiuiscat in gloriam. k In Prophetis variis scriptum legimus, electos & pręedestinatos ad vitam omnes à Deo doceri, illuminari & erudiri debere, qui solus hominem docet salutarem sciētiam veritatis. Humana quippe eruditio nihil proficit, si nō adsit qui intus doceat, trahat, & moueat, cooperator, imò præcipuus operator, Deus. l Iuxta hoc Prophetarum testimonium dico, quòd quisquis à Deo patre interius loquente audiuit & didicit eam quæ est de me meaque doctrina veritatem, is mihi se per fidem adiunget: contra verò, qui non à patre docti fuerint, non poterunt ad me venire. m Neque verò hæc dico, quasi corporeis oculis possit Deus videri, aut vt in se est cognoscere: vt ne quis existimet, de sensibili patris præsentia & instructione me loqui. n Hoc autem, nempe patrē videre, aut vt in seipso est perfecte cognoscere, mihi est proprium, qui semper sum apud Deum & à Deo: ab æterno quidem, ex Deo Deus procedens, in tempore autem secundum assumptam hominis formam à patre missus in mūdum. o Vnde illud vobis velut caput negocii cum veritatis protestatione affirmo, quòd quisquis fide vera & integra mihi se adiunxerit, tanquam mēbrum effectus corporis mei, is ex me veram & æternam assequetur animæ corporisque vitam, quæ modo initium sumit per gratiā, post consummanda per gloriam. p Propter quod, iterum dico & aperte profiteor, me esse verum panem vitæ, qui animæ vitā largior, nullo vnquam tempore inter morituram. q Fateor equidem, pa-

a & mortui ſunt.

b Hic eſt panis de cælo deſcēdens, ut ſi quis ex ipſo manducauerit, non moriatur.

c Ego ſum panis uiuus, qui de cælo deſcendi.

d Si qs mãducauerit ex hoc pane, uiuet ĩ æternũ

e Et panis quẽ ego dabo caro mea eſt, ꝓ mũdi uita

f Litigabant ergo Iudæi, ad inuicem dicētes:

g Quomodo poteſt hic nobis carnem ſuam dare ad manducandum?

h Dixit ergo eis Ieſus:

i Amē amē dico uobis, niſi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinē, nō habebitis uitam ĩ uobis.

k Qui manducat carnē meã, et bibit meũ ſanguinē habet uitã æternam,

l & ego reſuſcitabo eũ in nouiſsimo die.

m Caro enim mea uerè eſt cibus, & ſanguis meus uerè eſt potus.

n Qui manducat meam carnem & bibit meũ ſanguinem, in me manet & ego in illo.

o Sicut miſit me uiuens

tres veſtros (iuxta ea quæ per vos paulo antè adducta ſunt) manna illud corporale olim in deſerto perpetuos quadraginta annos mãducaſſe, quod vos permagni facitis. a Verũ per hunc cibum corporeum, non potuerunt à morte neque corporis neque animæ ſeruari. Omnes enim ſecundum corpus defuncti ſunt, plerique etiam ſecundum animam, ob murmurationes & tentationes impiæ ſuæ incredulitatis. b Ego verò longè alius ſum panis, & ſine collatione pręſtãtior, qui ad hoc de cælo miſſus ſum in mũdum, in aſſumpta hominis forma, vt quiſquis in fidei ſynceritate me mãducauerit, me in ſe traiecerit, ſeque mihi per fidem counierit, mortem non ſentiat, neque animæ neque corporis, ſic vt in morte corpus permaneat quod ad glorioſam vitam ſuo tempore reſuſcitabitur. c Nõ de alio aliquo loquor, neq; de craſſo alio & perituro cibo verba facio. Ego, inquã, ego panis ſum vitam habens, vitaque exiſtens in memetipſo, & vitã præbere ſufficiēs omnibus: qui de cælo deſcendi, de ſinu patris veni in mundum. d Hunc panem abſque perſonarum acceptione à patre omnibus propoſitum, ſi quis manducauerit ſyncera fidei deuotione, quiſquis tandem ille fuerit, ex me verã & æternam conſequetur animæ vitã. Non enim poterit non viuere, nec mortē poterit ſentire, quiſquis mihi qui vera ſum vita adhæſerit, & vnũ fuerit mecũ. e Et panis iſte quem ego dabo mundo, ipſa eſt mea vera & viua caro, quam ego dabo ad viuificandum mundum. Dabo in tempore paſsionis corpus hoc meum ad ſupplicia ac mortem perferēda, quibus genus humanum à morte liberabitur æterna: dabo quoque in ſacramenti magnifici inſtitutione, in mortis meę memoriam, corpus meum ſub panis ſpecie ſumendum fidelibus, vt digne ſumentes vitã animæ accipiant, & in vita ſeruentur. f Hæc verba merè ſpiritualia & diuina non intelligentes craſsi Iudæi, tumultuari cœperũt & inter ſeſe contendere aduerſus ea quæ audierant: indignanteſq; dixerunt alter ad alterum: g Quid ſibi vult iſte hominis huius tam irrationabilis ſermo? Quomodo fieri poſsit, vt iſte nobis carnem ſuam præbeat manducandã? Quis non exhorreat, carnem humanã & maxime viuentem comedere? h Audiens verò dominus eorum contentionem & murmura, nõ ob hoc à veritatis prædicatione deſiſtit, neque blanda & placentia, vt eos in affectu priſtini fauoris retineat, loqui curat, ſed conſtanter veritatē eis pergit proponere, dicēs: i In veritate ego vobis ſeriò & conſtanter illud affirmo, non eſſe vobis vllam ſpem ſalutis & vitæ æternæ conſequendæ, niſi per manducationē carnis meæ, & ſanguinis potationem: niſi videlicet in me verũ hominem habentem veram carnem & verũ ſanguinē fide ſyncera credideritis, quod eſt fide carnem meã manducare & ſanguinē meũ bibere: item niſi in ſacramento per me ad mundi vitam inſtituendo, vbi tempus & opportunitas poſtulabit, meam veram carnē & verũ meum ſanguinem ſub ſacramentalibus ſpeciebus digne ſumere ſatageritis, tanquam verum animæ cibum & potũ, quicũque eius capaces eſtis. k Qui autem carnem meam manducat & ſanguinē bibit, ita in me credendo, atque etiam in euchariſtiæ ſacramēto corporaliter ſumendo, is per communionem & participationem mecũ, vitam habet æternã: modo quidem ſecundum initiũ aliquod in vita gratiæ, poſt verò ſecundũ conſummationem in plenitudine gloriæ. l Neque ſecundũ animam tantũ viuet, verumetiã ſecundũ corp⁹: quoniã ego eũ ad vitam glorioſam & immortalē reſuſcitabo, in nouiſsimo magni iudicii die, vt totus homo reuiuiſcat ad gloriã. m Nã caro mea verè eſt cibus, & cibi ac panis verè præſtat officiũ, melius quàm cibus quilibet alius corporeus: & ſanguis meus verè præſtat officiũ potus, melius quã alius quilibet liquor corporeus: quoniam caro mea, in qua eſt diuinitas humanitati cõiuncta, verè animã cibat, ſimiliter & ſanguis potat: id eſt, veram vitam totus ego præſto hominibus, qui meã carnem & meum ſanguinem, id eſt, me totũ, in fide & ſacramento digne ſumunt. n Qui ſic meam carnem manducat, & meum ſanguinem bibit, is per huiuſmodi communionem ſic vnum efficitur mecum, vt ipſe in me ſit, tanquã palmes in vite, & membrũ in corpore: & egò viciſsĩ in eo, tãquã ſpiritũ & vitã influēs, & animam eius per vnionē gratiæ intime inhabitans. o Quēadmodum pater meus cæleſtis vitam habens in ſemetipſo, ſecundũ aſ-

pater, & ego uiuo propter patrē: & qui māducat me, & ipse uiuet ꝓpter me.

a Hic est panis qui de cælo descendit.

b Non sicut māducauerunt patres uestri māna, & mortui sunt.

c Qui manducat hūc panem, uiuet in æternum.

d Hæc dixit in synagoga, docēs in Capharnaū.

e Multi ergo audiētes ex discipulis eiꝰ dixerūt:

f Durus est hic sermo, et quis potest eū audire?

g Sciēs autem Iesus apud semetipsū quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis:

h Hoc uos scādalizat?

i Si ergo uideritis filiū hominis ascendētem, ubi erat prius?

k Spiritus est qui uiuificat, caro non prodest quicquam.

l Verba quæ ego loquutus sum uobis, spiritus & uita sunt.

m Sed sunt quidam ex uobis qui non credunt.

n Sciebat enim ab initio

sumptam hominis naturam me misit in mundum,& ego propter eū viuo,siue ab eo vitam habeo,tam secundum humanam quàm secundum diuinam naturam:sic qui me manducauerit, propter me viuet, id est,ex me & à me vitam accipiet,per influxum gratiæ & spiritus, quem me sumendo mihique se vniendo ex me hauriet. a Iterum dico,quod iam sæpius vos admonui,& vt rem maxime fide dignam repeto,me esse verum illum ac longè saluberrimum panem,de cælo è sinu patris in hunc mundum demissum , ad vitam & salutem hominum. b Non est panis iste similis illius cuius vos paulo antè meministis,non sicut manna illud corporale , quod in deserto manducauerunt patres vestri annis quadraginta, nec tamen per ipsum à morte vel animæ vel corporis potuerunt seruari:sed mortui sunt, omnes quidem corporis morte,nunquam ab ea per vim mannæ illius redituri ad vitam, multi verò etiam morte animæ in peccatis suis cōdemnati perierunt. c Atuero panem istum quem vobis pater misit cælestis,quisquis manducauerit,vitam ex eo assequetur æternam: seruabitur à morte & damnatione æterna,quantum ad animam attinet,insuper & corpore resuscitandus ad vitam immortalem & gloriosam. d Hæc omnia fidei salutaris verba sanctissima,dominus Iesus in synagoga palàm omnibus prædicauit in ciuitate Capharnaum,ad quam ipse præcesserat, & turbæ eum subsequutæ fuerant.

e Perpauci verò in tanta turba fructum verum ex verbis istis tū temporis acceperunt : imò non paucis qui prius videbantur aliquid esse,& Christo vtcunque credere,ac tanquam sectatores & discipuli adhærere, facta sunt in occasionem scandali,propter instabile fundamentum imperfectæ fidei,ita vt adinuicem velut conquerendo & fastidiendo dicerent: f Absurdus atque etiā auditu grauis est sermo iste,quem vix patienter ferant aures humanæ. g Cognoscens autem dominus apud semetipsum per diuinitatis suæ omniscientiā, quòd sectatorum & auditorum eius multi ex verbis illis scandalo accepto aduersus se murmurarent , ad comprimendam irrationabilem eorum murmurationem, & transferendos ad spiritualem intellectū eorum animos,dixit eis: h Sic vos facile ex verbis his meis offendimini,& scandali occasionem vobis accipitis,ex eo tantum quod dixi me panem vitæ esse,& carnem meam cibum,ac sanguinem potū, eaque esse mundo necessaria ad salutem? i Dicam vobis quod magis videatur admirandum,certissime tamen complendū. Quid si me in assumpta natura humana videritis suo tempore,post resurrectionem à mortuis,propria virtute diuinitatis ad cælos ascendentem, ad dexteram patris apud quem eram ab æterno in eius sinu requiescēs secundum diuinitatem , priusquam in mundum venirem secundum assumptam humanitatem? An fortè ne tunc quidem me vera dixisse credetis? Aperiam autem vos radicem morbi quo laboratis , & quo pacto verba mea salubriter debeant audiri edocebo. k In omnibus quæ ego loquor vel ago , spiritualis intelligentia est quæ ædificat,& prodest ad veram animæ vitam:carnalis autem intellectus eorum quæ ego loquor aut ago,veram non adfert animę vtilitatem aut ædificationem,sed potius hebetat mentem,& affectum impedit a vero fructu. l Verba mea omnia quæ ego loquor , non caro sunt, neque secundum carnem & sensum crasse intelligenda , sed spiritus sunt & spiritualiter debent intelligi:sicque intellecta vita sunt vitámque præbent animæ. Vos proinde,dum omnia secundum sensus iudicium crasse accipitis,& ad spiritualem intellectum trāsire negligitis,fructum doctrinæ meæ non accipitis. Quemadmodum videlicet id quod modo dixi de māducatione carnis meę,vos ita carnaliter intelligitis,quasi velim ego carnem meā mactatam & concisam in frustra,& aqua vel igne decoctā,dentibus discerpi, quomodo fit in māducatione carnis ouinæ aut bouinæ,& ideo in hoc carnali intellectu scandalizamini:cum mea verba de manducatione spirituali , quæ fit per fidem & sacramentalem communionem,debeant intelligi, vt ad vitam proficiant. m Crassum verò istud & peruersum iudicium in plerisque vestrum ex radice infidelitatis procedit:videlicet quia in me credere nolunt , ideo quæ dico secundū carnalem & sensibilē intellectū statim accipiūt,vt refellant & reiiciant: spiritualē autē intelligentiam non quærūt,vt in vero fructu proficiant. n Hæc autem

Iesus, q̃ essent credẽtes, a & quis traditurus esset eum.

b Et dicebat, Propterea dixi uobis quia nemo potest uenire ad me, nisi fuerit ei datũ à patre meo.

c Ex hoc multi discipulorũ eius abierũt retro, & iam non cũ illo ambulabant.

d Dixit ergo Iesus ad duodecim:

e Nunquid & uos uultis abire?

f Respondit ergo ei Simon Petrus:

g Domine, ad quem ibimus? uerba uitæ æternæ habes.

h Et nos credimus & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei.

i Respondit eis Iesus:

k Nónne ego uos duodecim elegi, & ex uobis unus diabolus est?

l Dicebat autem de Iuda Simonis Scariotis.

m Hic enim erat traditurus eum, cũ esset unus ex duodecim.

dicebat dominus Iesus, notare volens incredulos: quoniam ipse per diuinitatis suę omniscientiã sciebat, qui essent verè & fideliter in se credentes, & exaduerso qui essent nõ rectè credẽtes: a inter quos peculiariter illum iam præuidendo sciebat infidelẽ discipulũ, nomine Iudã, qui post paululum futurus erat sui domini traditor, qui & ipse vnus erat ex numero eorum qui Christi verba ægrè ferebant.

b Cõmonefaciensque eos verborum supradictorum, ait: Scilicet hoc erat quod paulo antè dicebam vobis, neminem posse ad me venire, fide perfecta in me credendo, nisi hoc ei à patre meo datum fuerit, nisi ab ipso trahatur, erudiatur, & velut inflectatur, vt mihi se adiungat. Propter hoc multi ex vobis non credunt in me, quoniam nõ est illis datum à patre meo vt credant: ex quibus aliqui forsitan posterius sunt credituri, cum eis datum fuerit: alii nunquam, quibus id pro demerito impietatis & pertinatiæ suæ à patre non dabitur.

c Ab eo autem tempore & ex ea causa, id est, occasione istorũ verborum Christi, multi eorũ qui prius fide quadã imperfecta ipsi adhæserant, & tanquam discipuli sectari eum solebant, propositum inceptum derelinquentes, comitari eũ desistebant, & ab eius societate se separantes redibant in propria. d Quod videns dominus, ad duodecim illos peculiares suos discipulos & Apostolos conuersus, vt ostenderet se neminem velle ad sequelam sui cogere, neque propter semetipsum aut suam propriam gloriam discipulos vllos requirere, interrogauit eos, dicens: e Vos iam discipulorum numerum occasione prædicationis meæ, multum imminutum cernitis. An fortè etiam vos, illorum qui se à me diuiserũt prouocati exẽplo, me vultis relinquere, atque in propria reuerti? Si abire vobis libuerit, per me vtique licebit: liberos requiro discipulos, neminem cogo inuitum.

f Hac interrogatione proposita, Simõ Petr⁹ erga dominũ pręcipuo feruens amore, tanquã caput Apostolici collegii, omniũ nomine fidenter respondit, dicens: g Nos te domine in æternũ nostra voluntate non deseremus, neque alium requiremus magistrũ & dominum, tecum viuere & mori parati. Tu enim verba habes veram animæ vitam donantia, doctrinam tu loqueris ædificantem & viuificantem animas. h Et nos fide syncera in te credimus, certoque & absque omni dubitatione cognouimus (sicut omniũ nomine ego apertè cõfiteor) te esse Mesiam in lege & Prophetis promissum, verum & consubstantialem filium Dei, qui secundum assumptam naturam humanam missus es in salutem mundi. i Ista quidem Petrus bene confidens de omnibus, & de nullo coapostolorũ suorũ male suspicans, omnium nomine fidenter asserebat. Verum dominus, qui occulta nouit cordium, sciens nec duodecim ipsorum omnium esse rectum animũ, aut stabilem fidẽ, ita Petro ac cæteris respondit:

k Non vsqueadeo mirum videri debet, si ex rudi illa turba multi recesserint, quandoquidem & inter vos pauculos, numero duodecim quos ego ex omnibus peculiariter elegi in Apostolos & discipulos secretisimos ac familiarisimos conuictores, vnus quidã mihi notus est non syncerę fidei, neque recti & stabilis erga me cordis, diabolicum gerens animum, & opus patraturus aliquando diabolicum.

l Designabat vero in hoc verbo, & quasi præueniẽdo notabat de futuro crimine, quendam ex duodecim Apostolis, nomine Iudã, filium Simonis, à loco Scarioth: m qui nimirũ inaudita vesania post tot ac tanta accepta beneficia, beneficentisimum sibi dominũ pro modico pauculorum nummorum prętio erat proditurus in manus hostium: tali exitu tandem declaraturus, quod licet corpore dominum fuisset aliquandiu insequutus, cæterorum more discipulorũ, forsitan & ex verò affectu ad tempus perdurante, nunquam tamen veram charitatis radicem in sese habuisset.

ANNOTATIONES IN CAPVT VI.

DIcit ad Philippum.) Quare Philippum præ cæteris interrogando dominus tentauerit, rationem aliquam attingunt Chrysostomus & Theophylactus, apertius etiam Cyrillus, dicentes, illum libentius discere, & sępius quęrere solitum, tãetsi non ita esset acutus ingenio, vt altiora facile posset intelligere: atque ob hoc, vt rudiorem & maiori exercitatione ad sublimiora fidei mysteria capienda indigentem, ipsum interrogari præ cæteris. Sic enim solent boni præceptores, huiusmodi discipulos

discendi auidos & ingenio tardiores,frequentius interrogare,& familiarius instruere.Quod aũt rudior
aliquanto fuerit,licet discẽdi cupidus,& libẽter interrogare solitus,ex illo declaratur, quòd circa Chri-
sti passionem cum iamdiu cum domino fuisset versatus,rudi admodũ postulatione Christũ adhuc in-
terpellat,dicens:Domine,ostende nobis patrem,& sufficit nobis.Vnde etiam à domino benigne corri-
pi meruit de tarditate ac ruditate,atque insuper plenius edoceri de mysterio.Tanto tempore(ait domi
nus)vobiscum sum,& non cognouistis me?Philippe,qui videt me, videt & patrem meum, & alia quæ
Euangelista hîc scribit cap.19.Iterum quæ in cap.1.scripta sunt circa initium vocationis eius, quomo-
do statim Nathanaelem ad Christum cui prior iam ipse crediderat,inuitauerit,eidemq́ue addubitanti,
& quasi contra obiicienti,num à Nazareth posset tantum boni procedere,nõ erudite vel elaborate re-
sponderit,sed hoc tantum simpliciter dixit:Veni & vide, satis ipsius simplicitatem cum pia discendi a-
uiditate coniunctã videntur testari.Ad idem facit & illud quod infra scribitur cap. 12. de gẽtilibus vo-
lentibus videre Iesum,qui ad ipsum quidem præ cæteris accedebant (vt probabiliter æstimari potest)
quod simplicitatẽ & benignitatem quandam præ se ferebat,vt solent huiusmodi ab ignotis facilius in-
terpellari,præ aliis plus grauitatis præ se ferentibus.Ipse verò non sibi fidit tanquã rudior, sed Andreã
accedit tanquam magis intelligentẽ,vt eum consolat super negocio,atque ita demum ipse nec dũ solus,
sed vnà cum Andrea ad Christum ingreditur.¶Erat autem fœnum multum in loco.) Fœnũ pro gra-
mine passim in scripturis ponitur. Vt cum dicitur apud Esaiam,Omnis caro fœnum, & omnis gloria
Psa.102. eius tanquam flos fœni.Et apud Psalmistam,Homo sicut fœnum dies eius,&c. Fiãt sicut fœnum tecto
rum.Tanquam fœnũ velociter impii arescent.Hoc admonendũ putaui,ne simpliciores existiment,gra
mina de messa & exiccata ac iam emortua,virore perdito,fuisse fœnũ istud cuius hîc fit mentio.Iccirco
enim graminis virentis meminit, vt loci opportunitatẽ & amœnitatem ad discumbẽdum significaret.
¶Et cũ gratias egisset.)Matthęus dicit Christũ benedixisse,non gratias egisse.Verum (vt annotauit
Cyrillus)idem hæc duo volunt:cum gratiarũ actio pro cibo,sit ipsius sanctificatio,iuxta illud Aposto-
li,Nihil immundum,quod cum gratiarum actione percipitur.Sanctificatur enim per verbum Dei, &
orationẽ.Non ignoramus,inquit ille,benedici omne quod sanctificatur,ea oratione quam in mensa fa-
cere solemus.¶Discubuerunt ergo viri,numero quasi quinque milia.) Peculiariter in hoc Euãgelista
obseruanda est,& diligenter consideranda,ipsius in loquendo religiosa cautela,& sanctus quidam me-
tus in pronunciando,ne forte in aliquo minus teneat veritatem.Ob hoc enim iste frequentius in descri
bendo res gestas,ea maxime quæ nõ omnino ad punctum sciri aut describi possunt, particulam aliquã
moderantem ὣσ hos,id est,quasi aut fere aut circiter:vt modo dicit,quasi quinque milia,& suprà capite
quarto, Hora autem erat quasi sexta.Itẽ capite.21.quasi cubitis ducentis. Itẽ capite.11, Erat Bethania
à Hierosolyma quasi stadiis quindecim. Et rursum in hoc ipso capite paulo post,Cũ remigassent ergo
quasi ista stadia.25 aut.30.Atque hoc annotamentũ ne quis fortè ridiculum habeat, quod ego sanè nõ
paruifaciendum puto,primũ ex ratione ostendam, nonnullius momenti esse obseruationem huius rei:
deinde & ex sanctorum patrũ authoritate idipsum declarabo.Sanè Marcus Euangelista, vnus ex qua-
tuor,cum tempus describeret quo peragebatur Christi iudicium & crucifixio, absolute pronunciauit,
dicens:Erat autem hora tertia,& crucifixerunt eũ. Non ait,quasi aut circiter tertia,sed absolute, hora
tertia.Ioannes verò idem tempus describens,etiam quod ipsam crucifixionem aliquantũ præcessit, vt-
pote quo adhuc Pilatus contra Iudæos disputabat sedens pro tribunali.Erat,inquit, parasceue paschę,
hora quasi sexta.Quid si hîc Ioannes absolute pronunciasset,dicẽs:Erat hora sexta, sine adiectione mo
derantis particulæ,an non hic vel apertissima emergeret Euangelistarum duorũ dissonantia?cũ alter tẽ
pore crucifixionis diceret fuisse horam tantũ tertiam, alter verò etiam ante crucifixionẽ,imò ante con-
demnationem fuisse horã sextam?Nunc verò noster Euangelista loquens per moderantem particulam,
viam innuit nobis soluendi dissonantiã,& inueniendi concordiã.In eo enim quod dixit,quasi,insinuat,
tempus potuisse esse inter medium, inter tertiã & sextam:& quia mediũ vtriusque extremorũ est par-
ticeps,& ab vtroque subinde denominatur,comparatione ad alterum oppositũ,hinc factum esse,vt al-
ter horam qua hæc agebantur dixerit tertiam,alter sextam:id quod etiam apparentius videretur,si cõ-
simili obseruatione dixisset item Marcus,Erat hora quasi aut circiter tertia. Vides igitur nõ vanam nec
inutilem esse,religiosam istam inscribendo cautelam.Aduerterũt hanc etiam sancti doctores, Cyrillus
& Theophylactus,ac super verbo illo capitis quarti,Hora autem erat quasi sexta, vigilãter adnotarũt.
Vide obsecro(ait in locum illum scribens Theophylactus)& diligentiam Euangelistæ.Neque enim di
xit affirmatiue,hora erat sexta:sed,vt minus excidat à veritate,quasi sexta,inquit, securum faciens ser-
monem.Et Cyrillus in eandem sententiam,Horam verò,non certe sextam,sed quasi sextam fuisse scri-
bit,vt etiam nos dicamus,vel in minimis non paruam veritatis curam habere.Hæc ille. Cũ verò iuxta
istorum ac nostram annotationem ita loquitur Ioannes,vtens particula ὣσ hos,id est,quasi aut circiter
non est arbitrandum,ita illam accipi vt significet numerũ vel tempus incompletũ, quo modo solet di-
ci vulgato verbo,id quod quasi aut ferè fit aut factum est, nõ esse factum aut fieri.Sic enim ea particu-
la sermo nõ redderetur securior,nec minus affirmatiua ac definitiua esset oratio,quę definitè astrueret,
nondũ eum numerum vel tempus illud fuisse completũ. Debet autem sic apud hunc Euangelistam ac
cipi illa particula:quomodo vti solemus præpositione vel aduerbio circiter:vt significetur per eius ad-
iectionem nec multum supra,nec multum infra tempus aut numerũ appositũ fuisse:vt siue plus aliquid
fuerit siue minus,siue etiam ipsa mensura completa,nec deficiens nec abundans, oratio semper habeat
veritatem.Videlicet vt in proposito loco,quasi quinque milia fuisse intelligantur,siue paulo plures fue
rint,siue paulo pauciores,siue etiam determinate in eo numero,vt nec vnus superfuerit,nec vnus defu-
erit.In hoc autem falsificaretur oratio,si aut multo plures aut multo pauciores, (secundum numerum

comparatione ad tantum numerum notabilem,) illic adfuiſſent. Si cui fortè hæc annotatio prolixior iuſto videbitur, ſuper tam modica, id eſt duarum literarum particula ὧσ hos, aduertat ille, nec iota in lege Dei nec apicem eſſe paruifaciendum. ❡Cum gratias egiſſet, diſtribuit diſcumbentibus.) Græci codices vulgati aliquanto plus habent quàm noſtri. Sic enim legunt: Diſtribuit diſcipulis, diſcipuli autẽ diſcumbentibus. Et ita quidem Cyrillum legiſſe non ſolum textus ipſe (in quo hęc ita leguntur poſita ab eo qui vertit, quanuis aliàs ſoleat vulgatam Latinorum in omnibus ferè lectionem ſequi) verumetiã commentarium ipſum declarat, in quo circiter finem huius miraculi pulchrum & iucundum myſteriũ in eo conſiderat, quod non per ſemetipſum dominus ſcribitur propoſuiſſe turbis ęſcas, ſed per diſcipulos: qui deinde cophinos duodecim plenos cibis poſt abſolutum miniſterium reportauerunt, in ſignum magnæ remunerationis & copioſiſsimæ, quam accipient ii qui mundo in Eccleſia Apoſtolorum & doctorum rectè funguntur officio, ſpiritali ſcripturæ vtriuſque pabulo plebem domini fideliter paſcẽtes. Auguſtinum certum eſt non aliud legere, quàm quod habẽt noſtri codices Latini. In Chryſoſtomi quoque & Theophylacti enarratione nihil prorſus ĩuenitur, quod teſtetur illos aliter legiſſe quàm nos paſſim habeamus. ❡Similiter & ex piſcibus, quantum volebant.) Quidam ex Græcis legere malunt numero ſingulari, quantum volebat, quòd vulgati codices habeant ἤθελεν ithelen, numero ſingulari: vt indicetur, Chriſtum turbis dediſſe quantum ipſe volebat. Verum hæc ſententia ex nullius Græcorum authorum interpretatione comprobatur. Certè Auguſtinus nobiſcum legiſſe videtur, qui id quod nos legimus exponens, dicit, quantum ſufficiebat. Non autem dediſſet quantum ipſis ſufficiebat, niſi quantũ volebant dediſſet. Denique miraculi gloriam attenuat, ſi dicatur dediſſe dominus quantum ipſe volebat. Auget verò, ſi dicimus, dedit quantum ipſi volebant qui edebant. In illo enim auara quædam parſimonia, in hoc autem diues liberalitas ſignificatur: quemadmodum & in eo quod ſubſequẽter dicitur, impletos eſſe vel ſaturatos eos qui manducauerant. ❡Ex quinque panibus ordeaceis, quæ ſuperfuerũt his qui manducauerant.) Nõnulli codices Latini hîc interiiciunt, & duobus piſcibus. Verũ id nec Græca nec Latina vetuſta & emendata exemplaria habent. Additum videri poteſt ad ſententiam exprimendam. Nam & ſi non exprimatur, tamen ſubintelligi non eſt dubium: cum non ſit veriſimile ſolũ panis reliquias remanſiſſe, ſed etiam piſcium. Cæterum relatiuum, quæ, ipſa fragmenta refert. Illa enim fragmenta ſuperfuerunt manducantibus, & relicta erant ex cibis propoſitis. ❡Hic eſt verè Propheta, qui venturus eſt in mundum.) Prophetam non quemlibet intelligunt, ad eum modum quo Samaritana illa nondum Chriſtum agnoſcens, dicebat: Domine, video quia Propheta es tu, ſed illum inſignem, de quo apud Moyſen & Prophetas alios audierant prędictũ. Id ſignificat primũ articulus qui in Gręco pręmititur, ac ſi dicatur: Hic eſt ille Propheta. Deinde, quod ſequitur, qui venturus eſt in mundum, id eſt, de quo à Prophetis ſcriptum eſt, quòd ſit mittendus ac venturus in mundũ ad ipſius ſalutem. Annotarũt hanc ſermonis emphaſim & Græci & Latini interpretes. ❡Et cum aſcendiſſent nauim, venerunt trãs mare in Capharnaũ.) Per anticipationem id dicitur, quod in Capharnaum venerint. Nã ea quæ ſtatim ſubdũtur, de remigatione in mari, & ambulatione Chriſti ſuper aquas, vſque ad applicationẽ nauis ad terrã, prius tempore geſta eſſe conſtat, quàm Capharnaũ ſint ingreſsi. ❡Fuit ad terrã in quam ibant.) Improprie dicitur, fuit ad terrã,, id eſt, venit ad terrã vel applicuit terrę. Græce eſt ἐγένετο ἐπὶ τῆς, id eſt, fuit in terra, vel ad terrã, vel facta eſt ad terrã. Quidã autẽ Latini codices ſecũdo loco præpoſitionẽ nõ habẽt, legentes hoc modo: Fuit ad terrã, quã ibant. Sed emẽdatiores ſecundã adiiciũt præpoſitionẽ, in, fuit ad terram in quam ibant. ❡Iuxta locum vbi manducauerant panem, gratias agentes Deo.) Quidam codices Latini pro Deo, habent domino: nec ad ſenſum quicquam refert. In Græcis autem exemplaribus hoc loco ſatis magna eſt varietas. Quædam enim particulam illam, gratias agentes Deo, omnino non habent. Quędam per genitiuum habẽt abſolute poſitum, hoc modo: εὐχαριστήσαντος τοῦ κυρίου: hoc eſt, gratias agente domino, ſiue poſtquam gratias egiſſet dominus. Alia cum noſtra lectione conſentiunt. Ex Græcis authoribus, an legerint, & quid legerint, nihil poteſt certi deprehendi, quantũ ad hũc locum attinet, eo quòd in commentariis nihil iſtius attingãt. Certè Auguſtinus apertiſsime nobiſcum legit. ❡Hunc enim pater ſignauit Deus.) Nos in Elucidatione priori loco ſimpliciter expoſuimus, ſignauit, id eſt, certo declarauit, & comprobauit, reuelauit ſuo teſtimonio, de quo ſenſu ſatis diximus in annotationibus tertii capitis, verbum illud Baptiſtę tractantes: Qui autem acceperat teſtimonium eius (id eſt filii Dei) ſignauit, quia Deus verax eſt. Atque hanc expoſitionem Chryſoſtomus vtriuſque loci Germanam eſſe exiſtimat. Aliter verò Cyrillus iſtam ſignationem intelligit, vel vnctionem, vel identitatem & eſſentialem ſimilitudinem. Eius in hunc locum hæc ſunt verba: Signari, aut pro vngi poſuit (Signabatur enim qui vngebatur) aut naturaliter ad formam patris (vt ita dicam) ſe eſſe formatum ſignationis nomine denotauit, vt dicere videretur: Non eſt mihi difficile, permanentem cibum vobis largiri, quo ad æternæ vitæ inauditas delitias deducemini. Nam & ſi homo ſim vt vnus veſtrum, vnctus tamen à Deo patre ſignatuſque ſum, ad incommutabilem eius identitatem. Hæc ille, altius quidem & ſublimius, haud ſcio tamen, an ad Euangeliſtæ mentem accommodatius: maxime cum horum modorum neutro, in loco illo ex capite tertio ſuprà adducto videatur accipi poſſe verbum illud ſignauit: vbi hominem credentem ſignare dicit, quod verax ſit Deus: cum & in Græcis & in Latinis, in vtroque loco prorſus idem ſit vocabulum ἐσφράγισε eſphragiſe, id eſt, ſignauit ſigillo, ſiue ſignaculo obſignauit. Theophylactus primam illam ſimpliciorem ſententiam Chryſoſtomum ſequutus, primo loco vt præcipuam, conſtituit: ac deinde ſecundo loco, poſteriorem illam Cyrilli ſententiam non tacet, & quaſi in vnum ambas expoſitiones conuoluit, quem & nos hac in parte elucidando textum ſumus inſequuti. Auguſtinus verò ſignationem iſtam intelligit ſingularem quandam ſequeſtrationem huius filii hominis, à cæteris filiis hominum: eo quòd iſte ſit filius hominis ſimul & filius Dei, ho-

mo simul & Deus:cæteri tantũ homines, & tantum filii hominũ. ¶ Quia dixisset, Ego sum panis viuus.) In Græcis non est, viuus, sed tantum, panis qui de cælo descendi. In eo autẽ quod sequitur: Nónne hic est filius Ioseph, interiiciunt, Iesus, hoc modo, Nónne hic est Iesus filius Ioseph? vt per contemptũ adiiciatur ipsius etiam proprium & vulgatũ nomen. ¶ Nisi pater qui misit me traxerit eum.) Tractus iste nõ violentiæ est neque coactionis, sed liberæ electionis: vt nullo modo per ipsum existimetur auferri libertas arbitrii, quam catholicæ Ecclesiæ sanctis dogmatibus cogimur confiteri. Modũ autem quo tractus iste sit intelligendus, pulchre Cyrillus his exprimit verbis: Cum dicit, neminẽ posse ad se venire, nisi pater traxerit eum, non vi quadam cogi trahique credẽtes putandum est, sed monitione, doctrina, & reuelatione ineffabiliter facta, vt ille solus nouit qui dignos cognouit. Omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me. Vbi enim auditus disciplina doctrinaque adest, ibi fides non vi, sed persuasione oritur. Patrocinio igitur Dei patris, quod ex charitate dignis præstatur, non vi, Christum fideles agnoscunt. Non enim possumus, secundũ Ecclesiæ veritatisque dogmata, liberam potestatẽ hominis (quod liberum arbitrium appellamus) vllo modo negare. Ita iusti quidem præmiis, propter iustitiam, afficiuntur: qui verò male vixerunt, nõ iniuria puniuntur. Hæc ille ad verbum pro veritate liberi arbitrii, secundũ Ecclesiasticam determinationem loquitur. Eadem ferè annotarũt Chrysostomus & Theophylact9, in tractu illo hoc potissimum intelligentes significari, quod diuino auxilio habeat opus & magna Dei cooperatione, qui credere debeat & ad ipsum venire. Quomodo verò vocabulo trahẽdi minime repugnet libera prõptitudo, & quod inuitum esse non oporteat aut contranitentẽ eum qui trahitur pulchre monstrat Augustinus, ex illo Poetæ Hemistichio, Trahit sua quemq; voluptas. Si, inquit, Poetæ dicere licuit: Trahit sua quemq; voluptas: non necessitas, sed voluptas: non obligatio, sed delectatio: quãto fortius nos dicere debemus, trahi hominem ad Christum, qui delectatur veritate, delectatur beatitudine, delectatur iustitia, delectatur sempiterna vita, quod totũ Christus est? Ista quidem tam aperte, tam sine inuolucris verborum, tam sine sententiarum ambagibus, viri illi & antiquitate venerandi & sanctimonia clari & rerum diuinarum atque humanarũ scientia celeberrimi pro veritate liberi arbitrii pronunciant: & audent etiam hodie impudentissimi quidam hæretici rem certissimam vocare indubiũ. ¶ Est scriptum in Prophetis: Erunt omnes docibiles Dei.) Sententia quidem huius verbi, descripta est, non apud vnum Prophetam, sed apud multos. Crebrò enim apud Prophetas fit mentio, de illuminatione & eruditione diuina. Nusquam tamen apertius hoc verbum haberi videtur, quam apud Esaiam, cap. 54. vbi sic legimus: Ponam omnes filios tuos doctos à domino. Atque hinc, in Commentariis super Esaiã testatur Hieronymus, Christum hoc testimonium deprompsisse, præter hũc verò, nemo veterum eorũ qui in hunc librum Commentarios ædidere, neque Græcorum neque Latinorum particularem aliquẽ locum designauit, ad quem dominus alluserit: sed tantum generali sermone apud Prophetas scriptum id esse affirmant. Pro eo autẽ quod nostra habet lectio, docibiles Dei, Græce est διδακτοὺς θεοῦ didactos theu, id est, doctos à Deo, vel discipulos Dei. Noster interpres maluit dicere, docibiles quàm doctos: ne quis putaret doctos participialiter accipiendum, secundum tempus præteritum, cum Græce διδακτοὺς didactos nomen habeatur, non participium. Sed quęrat aliquis, quomodo id veritatem habeat, omnes esse doctos à Deo vel discipulos siue docibiles Dei? Quare enim multi inerudititi manẽt & indocti, si erunt omnes docti à Deo? Cyrillus de dignis id tantum intelligi putat: nimirum quod dignis hominibus diuina reuelatione manifestanda essent fidei & salutis mysteria, vt ille solus nouit, qui dignos cognouit. Chrysostomus duplicem quęstioni adhibet solutionem, De pluribus, inquit, hoc dictum est, & præterea omnes volentes significat. Magister enim omnibus proponitur, ad docendum & communicandum doctrinam suam. Theophylactus & illam Cyrilli, & hanc postremã Chrysostomi coniungit. Augustinus geminam insuper adhibet solutionem. In commentariis quidem super Ioannem, omnes regni illius homines docibiles Dei fore dicit: qui etiamsi ab hominibus audiant tamen quod intelligunt intus datur, intus coruscat, intus reuelatur. In libro autem de prædestinatione sanctorum ita verbum istud accipiendum putat, quomodo suprà in annotationibus primi capitis diximus de illo verbo, Illuminat omnem hominem &c. in hunc videlicet sensum: Omnes qui docentur, à Deo docentur: ita vt nemo doceatur vel instruatur ad fidem, qui non à Deo doceatur. Consimilemque loquendi modum etiam ex vulgari sermone adducit. Veluti cum de aliquo literarum magistro, qui in ciuitate solus est, dicimus: Iste omnes hîc literas docet: non quia omnes discunt, sed quia nemo illic literas discit, nisi qui ab eo discit.

¶ Panis enim verus est.) Græci codices habent, Panis enim Dei est. Atque ita & Latina quædam vetustiora & emendatiora exemplaria legunt, vt est videre apud Augustinum. ¶ Et panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita.) Græca exemplaria per replicationem verbi dabo, sic habent, Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. In quem sensum accipi potest etiam nostra lectio. Quanuis & simpliciter intelligi potest, sine replicatione, Panis quẽ ego dabo pro mũdi vita est caro mea. Carnem autem nominat, totum seipsum, ab eo quod in ipso est infirmius & humilius.

De sacramẽtali Eucharistia, ex Patrum sententia, aduersus Hæreticorum temeritatem.

¶ Sciendum verò, quòd licet ea quæ hucusque dicta sunt, à sanctis doctoribus de Christo secundum diuinitatem ferè intelligantur, vt quod se dixit esse panem vitæ, & panem verum, & panem cælestem: ea tamen quæ nunc sequuntur, vbi suæ carnis facit mentionem, de Christi humanitate magna ex parte intelligunt, prout in dignissimo Eucharistiæ sacramento sumitur & manducatur eius caro sub panis specie, sumitur & bibitur eius sanguis sub specie vini. Et quoniam hæretici plerique nostri temporis dignissimo huic sacramento (quod in capite isto plurimum saluator noster commendat) studiosissime detrahentes, nihil eorum quæ hîc dicuntur de sacramentali illa manducatione intelligendum cõtendũt, sed omnia referũt ad fidem, dicentes: Christi manducare carnem & sanguinem nihil esse aliud quàm in Christum verum hominem credere: de sacramentali autem verę carnis & sanguinis veri sumptione, nec

verbum audire volunt: ſophiſtas & ſcripturarum peruerſores clamitantes, eos qui iſta ad ſacramentum carnis & ſanguinis domini interpretando referunt, non inutile fuerit, hoc in loco ad illorum inſaniam retundendam, ſanctorum patrum ſententias etiam ad verbum proponere, ex quibus aperte monſtretur Græcorum vetuſtiſsimos patres maxima religione in verbis iſtis quæ ab hoc loco dicuntur, ſacramentum illud intellexiſſe. Et primum quidem diuini illius & veriſsime aurei oris ſententiam audiamus. Verbum nanque illud pertractans, quod in huius altiſsimi ſermonis initio dominus propoſuit. Ego ſum panis vitę, ſic ait. Iam in myſteriorum traditionem deuenturus eſt. Et primum de diuinitate ſua ſic diſputat: Ego ſum panis vitę. Neque enim de corpore hoc dictum eſt, de quo circa finem inquit: Panis quem ego dabo caro mea eſt, ſed adhuc de diuinitate. Ad hunc autem locum perueniens, expreſſe teſtatur, in hoc verbo myſteriorum ſermonem adduci: per myſteria indubie intelligens dominici corporis & ſanguinis ſacramenta, quę ſancti patres quaſi per antonomaſiam myſteria appellare conſueuerunt. Nam quod ea ſacramenta intelligat, expreſsius quàm vt negari vel ab ĭpudētiſsimo tergiuerſatore poſsit, verba ipſa quæ deinde in loci propoſiti enarratione ſubiungit, teſtantur. Illi quidem, inquit, tunc temporis nihil ex his dictis, nos ipſius beneficii vtilitatem cepimus. Quare neceſſario dicendum, Quàm admiranda myſteria, & cur data ſint, & quęnam eorum vtilitas? Vnum corpus ſumus, & membra ex carne eius, & oſsibus eius. Quare initiati, eius præceptis parere debent. Vt autem non ſolum per dilectionem, ſed re ipſa in illam carnem conuertamur, per cibum id efficitur quem ille nobis eſt largitus. Quum enim ſuum in nos amorem indicare vellet, per corpus ſuum ſe nobis commiſcuit, & in vnum nobiſcum redegit, vt corpus cum capite vniretur. Hoc enim amantium maxime eſt. Hoc Iob ſignificabat de ſeruis, à quibus maxime amabatur: Quis det nobis, vt eius carnibus impleremur? Quod Chriſtus fecit, vt maiori nos charitate aſtringeret, & vt ſuum in nos oſtenderet deſiderium, non ſe tantum videri permittens deſiderantibus, ſed & tangi, & manducari, & dentes carni ſuæ infigi, & deſiderio ſui omnes impleri. Ab illa igitur menſa, tanquam leones ignem ſpirantes, ſurgamus, diabolo formidoloſi, & caput noſtrum intelligamus, & quam in nos præ ſe tulit charitatem. Vbi deinde idē vir ſanctiſsimus, & ſcripturarum diſertiſsimus, ſimul ac diligentiſsimus enarrator, multo pluribus verbis ſancti huius ſacramenti pretium, elaborata oratione magnificat & extollit: docens etiam, quemadmodum à fidelibus ſumēdum, ne in iudicium fiat indigne ſumentibus. Admiranda ſane, inquit, Eccleſiæ myſteria, admirandum ſacramentum. Sed ſicut magnum eſt & admirabile, ita ſi pure acceſſeris, ad ſalutem acceſsiſti: ſin praua conſcientia, ad pœnam & ſupplicium. Qui enim manducat & bibit indigne ſanguinem domini, iudiciū ſibi manducat & bibit. Nam ſi qui regiam purpuram coinquinant, haud ſecus quàm qui ſcindunt puniuntur: quid mirum, ſi ii qui immunda conſcientia Chriſti corpus accipiunt, idem ſupplicium ſubeant, quod illi qui eum clauis cruci affixerunt? Hæc autem omnia, quis niſi deploratæ omnino mentis & irrationabilis iudicii, non aduertat ad viſibilia dominici corporis & ſanguinis pertinere ſacramenta? Non minus verò aperte, imò longè diſtinctius ea quæ ad hoc attinent ſacramentum, Theophylactus Bulgarienſis epiſcopus ſecundum catholici dogmatis regulam exponit, quum in huius loci explanatione ita ait: Attende autem, quòd panis qui à nobis in myſteriis manducatur, non eſt tantum figuratio quædam carnis domini, ſed ipſa caro domini. Non enim dixit: Panis quem ego dabo, figura eſt carnis, ſed caro mea eſt. Transformatur enim arcanis verbis panis ille, per myſticam benedictionem, & acceſsionem ſancti ſpiritus, in carnem domini. Ac poſt pauca: Igitur & nunc panis in carnem domini mutatur. Et quomodo, inquis, non apparet nobis caro, ſed panis? Vt non abhorreamus ab eius eſu. Nam ſi quidem caro apparuiſſet, inſuauiter fuiſſemus affecti erga communionem. Nunc autem condeſcendente domino noſtræ infirmitati, talis apparet nobis myſticus cibus, qualibus aliàs aſſueti ſumus. Ac deinde exponens quod ſequitur: Qui manducat meam carnem, &c. hoc loco, inquit, diſcimus ſacramentum communionis. Nam qui edit & bibit carnem & ſanguinem domini, in ipſo manet domino, & dominus in ipſo. Contemperatio enim fit noua & ſuper rationem, ita vt ſit Deus in nobis, & nos in Deo, & cętera quæ ſequuntur: in quibus oſtendit, quomodo ex vnione cùm verbo habeat caro illa Chriſti, vt viuificare poſſit. Beatus verò Cyrillus, ſcripturarum exactiſsimus enarrator, & hæreticorum validiſsimus oppugnator, non ſolum à loco illo ſuprà ſignato: panis quem ego dabo, ſacramentum communionis in verbis domini intelligit, ſed ab initio ſermonis, vbi Iudæis poſtulantibus, Domine, ſemper da nobis panē hūc, ita reſpondet: Ego ſum panis vitæ. Qui credit in me, non eſuriet. Sic enim in eius verbi enarratione ait: His autem verbis ſuboſtendit ſanctiſsimi ſui corporis vitam & gratiā, qua in nobis vnigeniti proprietas (id eſt, vita) & ingreditur & permanet. Ac poſt pauca: Mānę (quod Iudęos Iordanē tranſgreſſos deſiit nutrire) figura latius explicata, concludens ſubiungit: Quando igitur ad regnum cælorum per Chriſtum vocati ſumus (non enim aliud ſignificat Iudæorū in repromiſsionis terrā ingreſſus) tunc & manna ſenſibile deſiit. Non enim literali amplius legis ſenſu, ſed cæleſti pane, id eſt, Chriſto, ad vitam æternam nutrimur, & morte deſtructa Dei participes, gratia ſancti ſpiritus & communicatione corporis domini, efficimur. Et rurſum, nonnullis interpoſitis, ſubiungit: Quid igitur Chriſtus pollicetur, quid credentibus adfert? Corruptibile certe nullum, ſed benedictionem, quam communicatione corporis & ſanguinis Chriſti aſſequemur, vnde ad eam incorruptionem integre reducemur, vt cibo corporali & potu non indigeamus. Nequaquam verò tacenda ſunt quæ idem iſte vir ſanctiſsimus aduerſum illos qui à myſtica & ſacramentali hac menſa ſe quacunque occaſione ſubtrahunt, ita ſubiungit: Quæ cum ita ſe habeant, ſciant baptizati homines & diuinæ gratiæ participes facti, ſi rariꝰ in Eccleſiam proficiſcantur, & longo temporum ſpacio, propter ſimulatam religionem, myſtice communicare Chriſto recuſent, ab æterna ſe vita procul depellere. Quippe recuſatio huiuſmodi, quamuis ex religione proficiſci videatur, & ſcandalum facit, & laqueos inſtruit. Quare oportet omnibus viribus à peccato mundari, & recte vi-

uendi iactis fundamentis, manna cum fiducia ad sumendam vitam concurrere. Sed variæ sunt diaboli, multiplicesque ad decipiendum insidię. Nam primum ad viuendum turpiter inducit. Deinde, cum malis onerati fuerint, tunc à Christi gloria abhorrere persuadet, qua possent à turpitudine voluptatis, quasi ab ebrietate, reuocari. Post quæ omnia, in exhortatione pia sermonem hunc ita absoluit: Quare demus operam, oro, vt vinculis diaboli abruptis, & iugo seruitutis eius excusso, in timore domino seruiamus: & carnis voluptate per continentiam superata, ad cælestem gratiam accedamus, corporisque Christi participes efficiamur. Sic enim, sic inquam, & diabolum fugabimus, & diuinæ naturæ participes, ad vitam & incorruptibilitatem ascendemus. Consimilem omnino exhortationem habet, post multa, in huius ferè sermonis conclusione, enarrans verbum illud: Qui manducat meam carnem, &c. vbi multa efficacia illos qui prætextu suæ indignitatis, sanctæ communionis sacramentum frequentare negligunt, refellit: insuper, quæ & quanta ex illius sumptione nobis bona spiritus proueniant, pulcherrime declarat. Quæ quidem exhortatio, quoniam ad pietatem plurimum valet, & fidei catholicæ regulam de hoc sacramento optime confirmat, ad verbum eam hic adscribendam arbitrati sumus. Nos verò, inquit, si vitam æternam consequi volumus, si largitorem immortalitatis habere in nobis desideramus, ad recipiendam benedictionem (eucharistiam dicit) libenter concurramus: caueamusque ne loco laquei damnosam religionem diabolus nobis prætendat. Recte, inquit, dicis. Scriptum tamen esse non ignoramus, iudicium sibi comedere & bibere illum, qui de pane comedit & de calice bibit indigne. Ego igitur probo meipsum, & indignũ inuenio. Quando igitur, quicunque tu es qui ista dicis, dignus eris? Quando Christo teipsum offeres? Nam si peccando indignus es, & peccare non desinis. (Quis enim delicta intelligit, secundum Psalmistam) expers omnino eris viuificæ huius sanctificationis. Quare pias, quæso, cogitationes suscipias, studiose sancteque viuas, & benedictione participes: quæ, mihi crede, non mortem solum, verumetiam morbos omnes depellit. Sedat enim, cum in nobis manet Christus, seuiẽtem membrorum nostrorum legem, pietatem corroborat, perturbationes animi extinguit: nec in quibus sumus peccatis considerat, sed ęgrotos curat collisos redintegrat: & sicut pastor bonus, qui animam suam pro ouibus suis posuit, ab omni nos erigit casu. Et hactenus quidem sanctorum patrum super textu pręsenti sententiam bona fide citauimus, ipsaque eorum verba ob oculos lectori proposuimus expendenda: ne si forte paucis & summatim illorum tantum sententiæ fuissent perstrictæ, minus apud nos esset fidei. In qua quidem re, licet prolixitate maiore vsi fuerimus, quàm eius proposito conueniat, qui literales annotatiunculas conscribere sit professus, nobis tamen ita visa est expedire, hoc sanè in loco, illa prolixitas. Partim quidem, vt ostenderemus, non sine ratione & authoritate ea quæ in hoc textu dicuntur, ad sacrosanctum eucharistiæ sacramentum exponendo nos retulisse. Partim verò & multo magis, vt hæreticorum nostri potissimum temporis impudentiam & insaniam tantorum virorum authoritate, vel frangerem⁹, vel mitigaremus: quibus id persuasissimum est & cantatissimum, in toto hoc capite prorsus nullam fieri sacramentalis cibi aut potus mentionem: nec metuunt egregii homines, viros orthodoxos qui iuxta sanctorum istorum sententias locum hunc de sacramentali cibo interpretantur, scripturæ subuersores & falsarios appellare, sophistasque & impostores. De istis verò, & eruditione & sanctimonia toti Ecclesiæ celebratissimis viris, quid dicturi sunt? Nunquid & hi falsarii fuerint, & impostores, & sophistæ, & scripturarum peruersores, ob id solum quod in sano illorum cerebro consona non dixerint? Scio tamen quid ad hæc dicturi sint. Homines, inquient, fuerunt isti, errare potuerunt. Vos autem, ô egregii, cuiusmodi tandem existimabimus? Nunquid non etiam vos homines estis? An forsitan diuina quædam numina vos esse credemus, vt quæ à sanctissimis & eruditissimis viris, quos tot sæculis Ecclesię vniuersę Gręcorum atque Latinorum fecere permaximi, fideli traditione accepimus præcipua nostræ fidei mysteria, ad obscurorum quorundam hominum (atque vtinam non improborum) clamorosam tantum assertionem, conuitiis solis roboratam, sine iudicio sic abiiciamus? Sed hîc rursum nobis obiicient diui Augustini sententiam, qui totum hunc textum absque mentione sacramentalis cibi enarrat, per manducationem corporis Christi non aliud intelligens, quàm spiritualem societatem sanctorum: Christiq; carnem manducare, & sanguinem bibere, non aliud esse, quàm Christo incorporari, & per fidem cum eo vnum fieri in societate sanctorum, ita vt ipse in Christo maneat, & Christus in eo. Vide autem obsecro, hominum istorum improbam nimis impudentiam, effrontemque & omnis honestatis expertem inuerecundiam: qui cum in cæteris Augustini verba nec pilifaciant, hîc tamen in illo mire sibi placent, & serio triumphant, illud libenter inculcantes: Quid paras dentem & ventrem? Crede, & manducasti. Verum hi primum quidem illud intelligant, Augustini vnius interpretationem, trium illorum probatissimorũ atque vetustissimorum patrum authoritati, in eo quod secundum catholicæ fidei normã afferunt, nequaquam derogare aut præiudicare: maxime cum Augustinus illorum neque sententiam refellat, neque damnet interpretationem, sed tãtum suam ponit, aliam & ab illorum interpretatione distinctam: id quod passim in scripturarũ enarratione sanctis doctoribus vsuuenire constat, vt alius sic, alius sic interpretetur, alius tamen alii non præiudicet. Ac proinde manet in suo robore firma illorum authoritas, neque eius hac via pondus eleuatur aut imminuitur. Hoc tantum aduersariis præstat ista obiectio, quod Augustini, hoc sanè in loco, non grauantur authoritate. Sed quantum hoc illis est leuaminis, si hoc tantum in loco ab Augustino non refutentur, cum in aliis plus mille locis eorum insanam & sacrilegam impudentiam apertissime idem ipse condemnet: id quod nemini non est notissimũ, qui vel de facie Augustinum agnouerit, eiusque scripta vel de limine salutauerit. Denique, si Augustini authoritas tanti illis est, vt eã ad erroris sui patrocinium trahere conentur illic, vbi nihil eis valet suffragari: quare non magis ad veritatis eruditionem illum, quod multo sanè ipsis foret vtilius, recipiunt? ¶ Quoniã verò improbi isti calumniatores, aduersum orthodoxos, etiam ex scripturæ, ipsius contextu suã improbitatem firmare co-

nantur, illud quod post pauca subiungitur: Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicq̃. Verba quę ego loquor vobis spiritus & vita sunt: eo referentes sua peruersa interpretatione, vt dicant, verbis istis cauisse dominum, ne de reali aut corporali manducatione quæ dicta sunt possent intelligi, cogit nos necessitas semel hanc disputationem ingressos, etiam hunc locum secundum patrum orthodoxorum sententiam, & catholicæ fidei normam aliquantulum latius pertractare, & quemadmodum prædictis nequaq̃ repugnent ista quæ subnectuntur, ostendere. Licet enim non per omnia similiter verba ista ab orthodoxis exponantur, in hoc omnium enarrationes conueniunt, vt nulla sit cum prædictis repugnantia, quin optime & commodisśime posśint iuxta sensum catholicum suprà à nobis latisśime expositum accipi. Et primum quidem Augustini super hoc loco sententiam, quandoquidem illum sibi videbantur pauloante habere patronum, audiamus. Caro, inquit, non prodest quicq̃, sed quomodo illi intellexerũt. Carnem quippe sic intellexerunt, quomodo in cadauere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo spiritu vegetatur. Proinde sic dictum est: Caro non prodest quicq̃, quomodo dictum est: Scientia inflat. Iam ergo debemus odisse scientiam? Absit. Et quid est, scientia inflat? Sola, sine charitate. Ideo adiunxit: Charitas verò ædificat. Adde ergo scientiæ charitatem, & vtilis erit scientia: non per se, sed per charitatem. Sic etiam nunc caro non prodest quicq̃, sed sola caro. Accedat spiritus ad carnẽ, quomodo accedit charitas ad scientiam, & prodest plurimum. Nam si caro nihil prodesset, verbũ caro non fieret. Ac post pauca: Sicut illi intellexerunt carnem, non sic ego do ad manducandum carnem meam. Proinde, Verba, inquit, quæ ego loquutus sum vobis, spiritus & vita sunt. Quid est, spiritus & vita sunt? Spiritualiter intelligenda sunt. Intellexisti spiritualiter, spiritus & vita sunt. Intellexisti carnaliter, etiam sic illa, spiritus & vita sunt, sed tibi non sunt. In his Augustini verbis, quid est quod aduersum orthodoxos faciat, præmissa domini verba de sacramentali manducatione corporis & sanguinis eius interpretantes. Aliud est enim carnaliter manducare, aliud sacramentaliter. Carnaliter enim manducare, est sic manducare quomodo solent homines carnem manducare, prius eam mactando, deinde in partes concidendo, ac deinde dentibus dilacerando, sicque in ventrem corporalis nutritionis gratia traiiciendo. Qui ita Christi carnem manducandam intelligebant, carnaliter intelligebant: & sic mãducare nihil profuisset soli carni intentis, nec altius aliquid de ipsius quàm de alterius alicuius animalis carne existimantibus. Nos aũt dum veri corporis & veri sanguinis Christi necessariam sumptionem ex verbis Christi intelligimus, non vtique sic carnaliter intelligimus, quomodo illi intelligebant, sed modo longe altiori, nempe spirituali simul & sacramentali, quo carnem sumimus, non sub carnis specie, nec sanguinem sub specie sanguinis, sed carnem sub specie panis, & sanguinem sub specie vini: neque mactamus nos carnem, aut coquimus, aut dilaceramus: neque corporalis nutrimenti gratia, vt carnem ouinam aut bouinam solemus manducare, cibum illum & potum illum sumimus. Denique, nec ipsam Christi carnẽ propter semetipsam sumimus, sic quasi ipsam per se credamus habere vim viuificantem animam, sed propter vnionem cũ diuinitate & verbo inhabitante carnem, quo pasci optamus nostram animam. Ne verò soli iam Augustino inniti videamur, qui vnus aduersum nos ex antiquioribus pauloante producebatur, audiamus & cęterorum super his verbis interpretationem. Primus quidem Cyrillus sic ait: Caro si sola intelligitur, nihil prorsus viuificare potest: quippe quæ viuificante indigeat. Cum verò incarnationis mysteriũ laudabili cura scrutati fueritis, & inhabitantem in hac carne cognoueritis, quanuis nihil per seipsam caro possit, viuificam tamen esse credetis, nisi etiam spiritum sanctum non posse viuificare contẽdatis. Nã quoniam cum viuificante verbo caro coniuncta est, tota est effecta viuifica: & cætera quæ in eandem sententiam prolixius prosequitur. Exponens deinde quod sequitur: Verba quę ego loquor vobis, sic ait: Huiusmodi est quod dicitur: Putatis, inquit, me dixisse, viuificũ natura sui terrestre hoc esse corpus? Ego verò de spiritu & de vita ęterna loquutus sum. Nõ enim natura carnis viuificũ reddit spiritũ, sed spiritus virtus viuificã carnem efficit. Verba ergo quę ego loquutus sum, spiritus .i. spiritalia, & de spiritu, & vita .i. de viuifica & naturali vita sunt. Chrysostomus aliquanto simplicius & facilius locũ istũ enarrat, dicens: Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam: hoc est, secundum spiritum verba mea audienda sunt. Qui secundum carnem audit nihil lucratur, nihil vtilitatis accipit. Verba quę ego loquor vobis, spiritus & vita sunt. Spiritus, hoc est, spiritalia, nihil naturale, nullam naturalem consequentiam habentia, sed omni hac terrena necesśitate & huius vitæ legibus libera. Ac post pauca: Quod autem caro non prodest quicquam, non de ipsa carne dicitur. Absit, sed de his qui carnaliter accipiunt quæ dicuntur. Quid est autem, carnaliter intelligere? Simpliciter vt res dicuntur, neque aliud quippiam excogitare. Non enim ita iudicanda sunt, quomodo ea quæ videntur, sed mysteria omnia interioribus oculis consideranda, hoc est, spiritaliter. Quomodo enim nihil prodest caro, sine qua nemo potest viuere? Vide q̃ ea particula, Caro non prodest quicquam, non de ipsa carne, sed de carnali auditione dicta est. Consentit huic per omnia Theophylactus, & eadem prorsus loquitur, carnem dicens nihil prodesse, eo quod carnaliter intelligere Christi verba nihil adfert, sed spiritũ prodesse, quia spiritualis intelligẽtia cõfert plurimum. Verba quoque ipsius spiritum esse, id est, spiritualiter intelligenda, & vitam, id est, viuificantia, & vitam adferentia spiritaliter intelligentibus. Ex his omnibus sanctorum patrum interpretationibus, tametsi non per omnia quantum ad singulas particulas similiter exponant, illud tamen summatim colligitur, concordi omnium sententia locum istum propositum prorsus nihil officere orthodoxorum intellectui, qui sermonem Christi supra enarratum de sacramentali corporis & sanguinis dominici manducatione dictum accipiunt: id quod impudentisśime calumniantur improbi & animales hæretici, clamitantes intellectum illum cum Christi verbis pugnare, quibus dixit carnem nihil prodesse, sed spiritum esse qui viuificat. Verum nos iam satis in his refellendis, quantum sanè operis huius tractatus patitur, demorati, ad nostrum institutum redeamus.

a *Post hæc autem ambulabat Iesus in Galilæã.* b *Non enim uolebat in Iudæam ambulare, quia quærebãt eum Iudæi interficere.* c *Erat autẽ in proximo dies festus Iudæorum, scenopegia.*

d *Dixerunt autem ad eum fratres eius:* e *Transi hinc, & uade in Iudæam,* f *ut & discipuli tui uideãt opera tua quæ tu facis.* g *Nemo qppe in occulto quid facit, & quærit ipse in palã esse.* h *Si hæc facis, manifesta teipsum mundo.* i *Neq; enim fratres eius credebant in eum.* k *Dixit ergo eis Iesus:* l *Tempus meum nõdum aduenit:* m *tempus autem uestrum semper est paratum.* n *Non potest mundus odisse uos:* o *me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quòd opera eius mala sunt.* p *Vos ascendite ad diem festum hunc: ego enim non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est.* q *Hæc cũ dixisset ipse, mansit in Galilæa.*

VII. CAP. ELVCIDATIO.

POst ea quę iam antè descripta sunt, dicta ac facta, perambulabat dominus Iesus Galilęã, verbis & signis patris vbique gloriã quærẽs. b Causa verò ob quã in Galilęa diutius cõmorari voluit, & nõ ascẽdere in Iudæã, inuidia erat principum Iudęorũ: quorũ odiũ tantũ erat aduersus Christum, vt mortem ei meditarẽtur & molirẽtur. c Cõtigit itaq;, post longã illius in Galilęa demorationem, vt solẽnitas quędam Iudęis admodũ celebris appropinquaret, quę Græco vocabulo solennitas appellabatur scenopegiorum: à figendis tabernaculis, in quibus per dies solennitatis illius habitabãt, in memoriam antiquę peregrinationis sanctorum Patriarcharum, qui in tabernaculis & casulis morabantur, item & posteriorum patrum de AEgypto egressorum, qui in deserto per annos quadraginta in tabernaculis fuerant commorati, priusquam terram promissionis acciperent. d Hac itaque solennitate imminente, quidam ex iis qui Christo secundum carnem erãt cognati, partim Christo diffidentes, partim humanũ affectum sequentes, dixerunt ad eum: Quid nunc imminente solennitate in Galilæa latitas? e Quin potius transi hinc in Iudæam, ad Hierosolymam Israelitici regni metropolim, quo nunc confluxuri sunt ad solennitatem & templi visitationem vndequaq; plurimi: f vt auditores & sectatores tui, quos illic admodum multos habes, videant opera ista mirabilia quæ tu facis. g Nõ enim solent ii qui seipsos manifestare, & suum nomen mundo notũ facere quęrunt, opera sua illa per quę pręcellentiã sibi & authoritatem conciliare putant, in locis secretioribus patrare, vbi à paucis videri aut sciri possint: imò loca maxime publica & plurimis frequentata quęritant, vt illustriorem reddant sui nominis gloriam, & latius ipsorum fama spargatur. h Proinde si verè ista facis mirabilia, quę de te narrãtur, si verè à Deo istam habes potestatem tanta signa patrandi, quanta te posse plerique iactitant, relinque humilem & desertã Galilęam, ac Hierosolymam conscende, vt illic in ciuitate splendidissima, ac populo plenissima, tuam gloriam magnifices, & fiat nomen tuum per orbem manifestum. i Hęc autem dicebant quidam ex cognatis Iesu, nondũ affectu syncero in eum credentes: sed vel hæsitantes de veritate doctrinæ & operum eius, vel affectu infideli ex illis mundi huius gloriam sibi conciliare volentes. k Ad hęc dominus Iesus, vt affectum illorum refelleret, & in signis miraculorum patris tãtum gloriam non hominum se quærere demonstraret, ita eis durè respõdit: l Tempus à patre mihi constitutum, quandò ego ad solennitatem hanc sum profecturus, nondum aduenit. Non est iustum, vt hac in re vestro seruiam carnali affectui, sed patris tantum voluntati: à quo mihi constitutum tempus cum aduenerit, proficiscar. m Tempus autem vestrum non eget dilatione, semper paratum est: iã nunc vobis licet, si libet ascendere, pro animi vestri affectu. n Fieri nõ potest, vt mundani & ambitiosi homines (cuiusmodi sunt in Iudæa multi, ex iis maxime qui me persequuntur) vos odio habeant, aut persequantur, quandiu illorum estis similes, honorem similiter mundi & ambitionem quærentes. o Me verò illi exosum habent odio graui vsq; ad mortem, propterea quòd eorum vitia & peccata redarguo, in quibus corrumpunt, & corrumpũtur. Hęc scilicet causa est, quare vobis absq; periculo liceat publice ad festum ascẽdere, mihi verò non ita, donec tempus constitutum aduenerit. p Vos proinde, si videbitur, & quando videbitur, fidenter ascendite ad festiuitatem imminẽtem: nec est quod me præstolemini, aut meam requiratis pręsentiam. Ego enim non adhuc ascẽdam ad festiuitatem istam, quoniam tempus meum, quod à patre mihi est constitutum (cuius consilio omnia gero) nondum aduenit. Insidias mihi parant inimici mei, Iudæorum principes: atq; ob hoc ad tempus dispensatorie me vult pater latitare in solennitatis initio, postmodum nihilominus manifestandum in gloria. q Post quæ verba, fratribus ascendentibus Hierosolymam, ipse remansit ad tempus in Galilæa, nolens affectum carnalem cognatorũ suorum cum negotio miscere

a Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non manifeste, sed quasi i occulto
b Iudæi ergo quærebant eum in die festo:
c & dicebant, ubi est ille?
d Et murmur multum erat in turba de eo.
e Quidã enim dicebãt, quia bonus est.
f Alij dicebãt: Nõ, sed seducit turbas.
g Nemo tamẽ palàm loq̃batur de illo, propter metum Iudæorũ.
h Iam autem die festo mediante, ascendit Iesus in templum, & docebat.
i Et mirabantur Iudæi, dicentes:
k Quomõ hic literas scit, cum nõ didicerit?
l Respõdit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina nõ est mea, sed eius qui misit me.
m Si quis uoluerit uoluntatem eius facere, cognoscet de doctrina utrũ ex Deo sit, an ego à meipso loquar.
n Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit.
o Qui autem quærit gloriam eius qui misit eum, hic uerax est, & iniustitia i illo nõ est.

Euangelico, aut diuinam gloriam humana diluere. a Postquam verò illi priores ascendissent, cum sibi tempus videretur opportunum, ipse dominus posterior ascendit ad solennitatem: non quasi in manifesto, multarum turbarum frequentia comitatus: quemadmodum aliàs nonnunquam incedere solitus erat, sed quasi occultè cum paucis suis discipulis: ne occasionem dare videretur Iudæis, in se amplius furendi. b Incipiente igitur festiuitate illa, plerique Iudæorum, tum ex iis qui Iudæam & Hierosolymam inhabitabant, tum ex iis qui aliunde ad festum confluxerant magno studio Iesum requirebant absentem: nonnulli quidem ex affectu bono cupientes audire & videre eum, alii verò ex affectu peruerso quærentes ei nocere. c Et admirantes dicebant, alii in contemptum: Vbinam modo latet seductor & magus ille? Quare non prodit in publicum? Alii in honorem: Vbinam est Propheta & magister ille, qui in festis solet adesse Hierosolymis, miraq́ue docere & agere? d Proculdubio non sine causa graui nunc abest, qui festos hos dies diligentissime solet obseruare. Factumq́; est dissidium & murmur magnum in turbis populorum qui conuenerant, diuersis diuersa vt sentientibus, ita loquentibus. e Nimirum alii erga Christum piè affecti dicebant, sanctum ipsum esse ac iustum, & à Deo missum Prophetam prædicabãt. f Alii verò in Christum impii, econtrario asserebant, non ipsum sanctum esse & à Deo missum Prophetam, sed magum & seductorem populorum, falsam doctrinam prædicantem, atque ex pacto cum dæmonibus miracula facientem. Sic pro suo quisque affectu apud sese, alii benè, alii malè de Christo loquebantur. g Nemo tamen apertè & palàm audebat pro eo loqui in bonum, propter timorem principum Iudæorum, quos sciebant aduersus illum maximo odio furere, ac iam mandata dira dedisse, vt eum comprehenderent & interficerent. h Quum verò solennitas illa, quæ per dies septem celebrabatur, ad medium vsque processisset, in ipso solennitatis medio, peruenit dominus Iesus in Hierusalem: palamq́ue se ostendere volens mũdo, templum est ingressus, atque illic turbas docere cœpit cum fiducia, nihil Iudæorum pertimescens maliciam: vt sicut antè latens humanæ fragilitatis ostendit in seipso infirmitatem, sic modo apertè prodiens diuinæ suæ virtutis, cui nemo posset nocere, maiestatem declararet: seq́ue pro gloria patris & Euangelii, nullam humanam vim metuere demonstraret. i Audientes verò Iudæi, Christum palàm in templo magna cum authoritate & gloria prædicãtem, admirati sunt vehementer, & dixerunt adinuicem. k Qui fieri potest, vt homo iste literas sciat, scripturas calleat, & verba sapientiæ teneat: quum (vt illi testantur, qui ipsum ipsiusq́ue familiam & conditionem probè nouerunt) nunquam literas didicerit, & scholas in quibus docentur literæ, nunquam frequentauerit? Hinc enim quidã bene Christo fauentes, diuinam colligebant esse sapientiam & doctrinam eius: alii verò, magicam, & ex dæmone collatam. l Sciens verò dominus, quòd hac de re mirarentur, & conquirerent: ita eis respondit: Doctrina quam ex me auditis, non proprie mea est, sic quasi ego eam habeam à memetipso, sed est doctrina patris mei cælestis: qui sicut me misit in mundum, ita mihi dedit atque præcepit quæ debeam loqui & prædicare in mundo. m Quòd si quis bonæ fuerit voluntatis, qui pio & humili affectu desideret patris mei obedire voluntati, & propriam suam diuinæ non opponere, sed conformem & concordem efficere, is demũ scire poterit de doctrina mea, qualis sit: ex Deo an ex meipso, an ex diabolo. Qui bonæ & humilis sunt voluntatis, ipsi sciunt meam doctrinam verè esse diuinam, non humanam: quemadmodum econtrario, qui animo sunt superbi, & obduratæ in malo voluntatis, nequeunt intelligere, quòd à Deo sit mea doctrina, sed contemnere malunt, quæ doceo, quasi ea loquar à memetipso. n In hoc autem qui bonæ sunt voluntatis, facile aduertere possint, non me loqui à meipso: quoniam qui ex suo capite & sua inuentione loquitur, quæ à Deo non accepit, is propriam suam gloriam quærit, & proprium nomen superbe extollere: quod ego si facerem, rectè me diceretis loqui ex memetipso, & non ex Deo. o Nunc verò dum ego in omnibus patris tantum gloriam quæro & specto, non gloriam propriam, quam vbique (vt ipsi non potestis non agnoscere) fugio, per omnia, quod ad meipsum spectat, humilitatẽ & contemptũ eligens, fateri quoque debetis, me à memetipso

a Nónne Moses dedit uobis legem?
b & nemo ex uobis facit legem.
c Quid me quæritis interficere?
d Respondit turba, et dixit: Dæmonium habes, quis te quærit interficere?
e Respondit Iesus, & dixit eis:
f Vnum opus feci, & omnes miramini.
g Propterea Moyses dedit uobis circūcisionem: non quia ex Moyse est, sed ex patribus:
h & in sabbatho circunciditis hominem.
i Si circuncisionem accipit hō in sabbatho, ut non soluatur lex Moysi: lz mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabbatho.
l Nolite iudicare secundum faciem:
m sed iustum iudicium iudicate.
n Dicebant ergo quidā ex Hierosolymis:
o Nónne hic est quem quærūt īterficere? Ecce palàm loquitur, & nihil ei dicunt:
p Nunquid uerè cognouerunt principes, quia hic est Christus?

non loqui, sed ab illo cuius gloriam quæro: ac proinde, veracem esse & iustum, ac nihil mihi alienum arrogantem, sed tantum quod mihi traditum est officium exequentem, quum non possit Deus pater doctor esse mendacii, aut approbator iniustitiæ. a Ostendam autem vobis, iniustum esse vestrum aduersus me odium, & persequutionem impiam. Ecce Moyses legem vobis dedit, & promulgauit, quam à Deo accepit: & vos ab illo legem suscepistis, eiusque obseruationi vltronea voluntate vosipsos deuinxistis. b Attamen ex vobis qui contra me malum meditamini, nemo est qui legem istam perfectè obseruet. c Quare enim me quęritis interficere? In hoc sanè omnes legem (quę homicidium prohibet, & iustum iudicium præcipit) pręuaricamini, quod contra iustitiam mihi innocenti sine causa mortem meditamini? d Ad hoc Christi verbum, multi ex turba illa principum parti adhærentes, & dissimulare volentes, quod occultè in animo meditabantur, in contumeliam proruperunt, dicentes: Dæmonio agitatus ista loqueris, quæ nemo possit vera comprobare. Quis enim te quærit interficere? Quis tibi quærit nocumentum inferre? Hactenus nemo vidit tibi vim vllam à nobis inferri. Mendaciter proinde & nequiter in odium nostrum ista confingis, quæ nos opere necdum ostendimus. e Sciens verò dominus Iesus, quid ipsi animo voluerent, tametsi nondum opere monstratum, ad plenam sui expurgationem hac est vsus apologia siue defensione, dicens: f Vnum opus ego ante aliquantum tempus vobiscum existentes in solennitate pentecostes operatus sum, signū vnum patraui, hominem infirmum sanans in sabbatho: & de hoc opere vos omnes admiramini, tanquam de opere insigniter malo: atque hinc mihi calumniam struitis, hinc mihi malum paratis, quasi blasphemo in legem, & violatori sabbathi, & vnicum hoc opus quasi præcipuum, prętexitis in odium mei & persequutionem. g Sed respondete, obsecro, mihi. Nam vestrum ipsorum requiro iudicium: Moyses ecce legislator in lege vobis constituit, circuncidere omne masculinum: non ita quidem, vt ipse primus fuerit institutor circuncisionis, quę multo antè Abrahæ data, & cæteris Patriarchis obseruata fuit, in signū distinctionis populi Israelitici, de quo secundū carnem erat nasciturus Messias, à cæteris gentibus. h Et hanc circuncisionem vos ita obseruatis, vt nec propter sabbathi reuerentiam omittatis circuncidere pueros, cum dies octauus à natiuitate cum sabbatho coinciderit. i Si igitur accipit homo circuncisionem præputii in die sabbathi, ita vt non soluatur lex Moysi, absque violatione legis: item propter hoc in sabbatho fit circuncisio, vt non violetùr lex Moysi, ex ea parte qua præcipit masculinum omne die octauo circuncidi: k quæ vobis causa iusta esse poterit, aduersum me exercēdi odium, ex eo quod non vnam aliquam partem, sed totum ipsum hominem sanum feci in sabbatho? Maius enim videtur, totum aliquē hominē simul in aīa & corpore & membris omnibus corporis sanari, quàm in præputio circuncidi, atque ita modo quodam velut in vno tantum illo genitali membro sanari, recteque iuxta legem disponi. Maior in illo videtur Dei gloria, & hominis commodum amplius. Hoc igitur si licet in sabbatho, & non violat sabbathum, illud quod per se melius est, quare in sabbatho non licebit? l Proinde vos moneo, ne (contra legis præceptum) secundum faciem & personam iudicetis, quod in vobis toleratis & commendatis, ipsum, imò ipso aliud melius in me condemnantes: quod est secundum faciem & personam, non secundum rei veritatem iudicare: m sed rē ipsam diligenter expendentes, studete quod iustum est iuste iudicare, ne hac quoque ratione legis comprobemini transgressores, quæ quod iustum est præcipit iuste exequi. n Cum verò ita constanter & intrepide palàm in templo docentem eum viderent quidam Iudæorum ex Hierosolymis, principum parti fauentes, & Christo aduersantes, vehementer admirati de Christi confidentia, dixerunt: o Nónne hic est quē principes nostri ex multo iam tempore decreuerunt & quæsierunt interficere? Ecce verò nunc palàm docet in templo multa cum fiducia, & nemo principum aduersus eum quicquam agit vel loquitur, quod ad eam rem pertineat, sed docere permittitur, vt antè solitus fuerat. p An fieri potuit, vt contra id quod hactenus senserunt, iam persuasum sit principibus, hunc verè Messiam esse promissum. Verum id existimare, omnino videtur irrationabile. De hoc enim Iesu, nos cognoui-

Sed hunc scimus unde sit.
a Christus autẽ cũ uenerit,nẽo scit unde sit.
b Clamabat ergo Iesus in templo, docens, & dicens:
c Et me scitis, & unde sim, scitis:
d & à meipso non ueni, sed est uerus qui misit me, quẽ uos nescitis
e Ego scio eũ: et si dixero qa nescio eũ, ero similis uobis mendax.
f Sed scio eum, quia ab ipso sum,
g & ipse me misit.
h Quærebãt ergo eũ apprehendere:
i & nemo misit in illum manus,
k quia nondum uenerat hora eius.
l De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant:
m Christus cum uenerit, nunquid plura signa faciet, quàm quæ hic facit?
n Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc:
o & miserunt principes & Pharisæi ministros, ut apprehenderent Iesum.
p Dixit ergo eis Iesus, Adhuc modicum tẽpus uobiscũ sũ: & uado ad eũ qui me misit.

mus vnde sit, locum nouimus vnde processit, nempe ciuitatem Nazareth, in qua conceptus fuit & educatus: insuper & parẽtes eius, ex quibus est progenitus nouimus, vtpote patrem Ioseph & matrem Mariã. a Messias autem cum venerit in mundum, non poterit sciri generatio eius, iuxta quod in scriptura dicitur: Generationẽ eius quis enarrabit? Et alibi, Egressus eius ab initio, à diebus ęternitatis. b Sciens itaque dominus, sic malignari aduersum se plerosque Iudęorum, & tam futilia aduersus veritatem obiicere, ad confutandum illorum obiecta, eleuata voce (vt ab omnibus posset audiri) clamauit cum fiducia veritatem docens, ac dicens: c Vos quidem, secundum hanc quam videtis formam humanitatis assumptam, me vt hominem vnum aliorum similem videtis & cognoscitis: item & locum originis ac conuersationis, progeniemq́ue ex parte nouistis. Verum secundum naturam diuinam, quæ mihi est cum patre communis, vos nequaquam me cognoscitis, neque vnde venerim scitis. d Ego enim in hunc mundum non veni, humanam assumendo naturam, à memetipso, quasi iniussus, & à nullo missus: sed est Deus pater in seipso perfectè verus & veritas ipsa, qui me misit in mundum, volens me in tempore fieri hominem: quem vos non verè cogniscitis, vt patrem meum & eum qui me misit: quoniam si eum cognosceretis patrem & mittentem, non me repelleretis filium & missum ab eo: atque ita secundum hanc naturam, neque me cognoscitis, neque vnde venerim scitis. e Ego autem perfecta comprehensione illum cognoui, vt filius patrem, qui sum cum eo vna substantia: & si dixero me eum non nosse, contra veritatem loquar mendacium, efficiarq́ue mentiendo vestri similis, qui meram falsitatem & mendacia blasphemantes loquimini. f Vtique enim illum scio, & perfecta comprehensione cognosco: quoniam ab ipso sum, secundum vtranque naturam: secundum diuinam quidem, esse ęternum ab eo per generationem naturalem accipiens: secundum humanam verò, in tempore ex eius voluntate hominis naturam assumens, g & ab ipso in hac temporis plenitudine veni in mundum, missus ab eo in salutem humani generis. h His autem Christi verissimis sermonibus, excæcati maligno odio peruersi Iudęi, adeò non sunt emolliti, vt magis etiam exarserit eorum furor: eoq́ue vesaniæ processerunt, vt missis ministris quærerent eum apprehendere, ad interficiendum. i Verum diuina virtute impediti, prauum animi sui propositum & conatum non valuerunt in effectum optatum perducere: quoniam nemo permissus est, vt auderet vel posset in eum violentas manus iniicere. k Videlicet quia nondum tempus aduenerat à patre constitutum passioni & morti eius, sed prędicare ipsum adhuc ad tempus aliquantum oportebat, & pluribus miraculis atque mysteriis plenioribus patris gloriam amplius illustrare, Euangeliiq́ue doctrinam firmare. Horam autem illam à patre constitutam, sicut filii obedientia præsentem effugere non voluit, ita Iudæorum improbitas anticipando præuenire non valuit. l Quanuis verò ex ista Christi prædicatione, Iudæorum primores & his adhærentes, magis in eum ira exarserint, alii tamen plerique simpliciores ex turba illa, fructum ex ea bonum sunt consequuti, multis in eum deuotione fidei feruentibus: qui & sibiinuicem his verbis, ad credendum in eum, animum addebant. m Verus (inquiunt) Messias cum aduenerit in mundum, non est verisimile plura signa aut maiora æditurum esse eum, quàm Iesus iste ædiderit, atque etiamnum quotidie non desinit ędere. Quare igitur non credamus, verum hunc esse Messiam, & verum mundi saluatorem? Quare hunc habentes præsentem, sine causa abiiciemus, & incerti præstolabimur alium? n Adeoq́ue voces istæ in turba tumultuante inualuerunt, passim vnoquoque ad alterum sibi proximum huiusmodi mussitante, vt ad Pharisæorum noticiam statim perlatum sit, hanc in turba de Christo opinionem vulgari. o Propter quod, velut noua exardescentes iracundia Iudæorum primores, pontifices & Pharisæi, in conspiratione aduersus CHRISTVM socii, miserunt ministros, vt manus violentas in Iesum iniicerent, ipsumq́ue ex authoritate publica, tanquam reum & punitione dignum apprehenderent: sed nihil potuerunt efficere. p Volens itaque eis ostendere dominus Iesus, quòd frustra laborarent, tentantes eum ante tempus apprehendere, dixit eis: Adhuc modicũ tempus necesse est,

iuxta patris decretum, me versari in mundo, docere & miracula facere, ad patris gloriam: ac deinde, vbi tempus ad hoc deputatum aduenerit, per mortem transiens victor redibo ad patrem, qui me misit, ascendens in cælum ad dexteram patris. a Ac tunc quidem vbi abscessero, plerique ex vobis qui modo præsentem contemnunt, absentem requirent, videreque & audire secundum corporalem præsentiam desiderabunt: sed ita me inuenire vltra non valebitis, non dabitur vobis mea frui visibili præsentia. b Et vbi ego sum, nunc quidem (sicut ab æterno) secundum diuinitatem, tunc autem ero etiam secundum humanitatem, in cęlo apud patrem, illuc perueniẽdi nulla vobis spes esse potest, si in vestra infidelitate perseueraueritis: neque omnino cuiq̃ potestas vlla esse potest illuc propria sua virtute perueniendi, sed per me illuc assumendi sunt, quicunq; modo per fidem se mihi adiungũt. Propter quod, modo vobis consultum fuerit, dum me pręsentem habetis, tempestiue in me credere, & cęcũ istum furorem ab animo pellere. c Audientes verò & minime intelligentes Christi verba Iudæi, malicia sua excæcati, dixerunt adinuicem: Quonam homo iste abiturus est, ita vt eum non inueniamus? An forte in gentium populos per orbem vniuersum longe lateque dispersos profecturus est, à lege & gente sua discedens, vt coram eis prædicet & miracula faciat? d Aut quid sibi vult hoc verbi, quo dixit: Quæretis me, & non inuenietis? Ac deinde: Quò ego vado, vos non potestis venire? e Cum verò ad finem iam peruenisset festi solennitas, eius septimo & vltimo die, qui præcipua religione & celebritate, tanquam terminus & clausula totius solennitatis, à Iudæis colebatur, dominus Iesus captata temporis opportunitate, quasi valedicturus turbis iamiam post festum celebratũ abituris, paratus ad docendum stabat: & voce eleuata, quo facilius ab omnibus posset audiri, ea loquens quæ vehementer vtilia essent omnib⁹, clamabat, dicens: f Ego sum fons aquarum viuentiũ. Quisquis in anima potari, humectari, & refocillari desiderat, per fidem ad me veniat, credat, & adiungat se mihi: ita fiet, vt aquas vitæ de plenitudine mea in gaudio hauriat: quibus arida anima irrigabitur, vt viuat: & fœcundabitur, vt proferat fructum vitæ æternæ. g Qui enim in me fide syncera crediderit, secundum testimonia scripturarum, quæ de me loquuntur, & mihi pręstandam esse fidem testantur, sic in me credens, vt verum Deum, & mundi saluatorem, quomodo scripturę de me credendum docent, is adeò replebitur, cum tempus aduenerit constitutum, aquis istis spiritualium gratiarum, vt quasi flumina fluant de ventre eius: aquis istis (quę veræ sunt aquæ vitæ, vitam veram conferentes animæ) ita copiose replebuntur, qui in me crediderint, spiritussancti videlicet gratia & charismatibus, vt de eorum plenitudine & efficacia, non ipsi sibi solis proficiant, sed alii quoque per eos sint reficiendi, & fructum plurimum consequuturi. h Voluit autem in hoc verbo dominus Iesus tacite donum innuere spiritussancti, quem post ipsius ascensionem in cælum, accepturi erant ex eius munere discipuli, ac reliqui in eum perfecte credentes, ad tantã plenitudinem, vt post illum acceptum, aliis quoq; in fide erudiẽdis, & ad Christum conuertendis sufficerent. i Nondum enim ad talem abundantiam erat spiritus datus, eo modo quo pòst dandus erat in signis visibilibus, neque in ea abũdantia & efficacia in qua erat mittendus: k quoniam dominus Iesus nondum per resurrectionem à mortuis, & ascensionem in cęlos fuerat glorificatus. Sic enim decretũ erat apud patrem, vt non prius secundum eam abũdantiam, & in visibilibus signis mitteretur spiritussanctus, quam deuicta morte filius Dei in assumpta natura humana ad patris dexteram residens, ipse simul cum patre illum de cælo mitteret. Videlicet vt per hoc declararetur, communiter & indifferenter spiritum sanctum à filio, sicut à patre, procedere: sicque innotesceret, filii cũ patre vera æqualitas. l His igitur aliisque huiusmodi tantæ efficaciæ & præcellentię verbis, ex benedicto Christi ore auditis, simpliciores plerique ex turba bonam de eo existimationem concipientes, dicebant eum verè esse Prophetam, hominem esse magnæ sanctitatis, à Deo ad populi instructionem missum. m Alii verò plus ei tribuentes, dicebant, non tantum Prophetam aliquem vulgarem eum esse, sed illum prę omnibus insignem Messi-

a Quæretis me, & non inuenietis.

b Et ubi ego sum, uos non potestis uenire.

c Dixerũt ergo Iudæi, ad semetipsos: Quò hic iturus est, quia non inueniemus eum? Nũquid in dispersionem gentiũ iturus est, & docturus gentes? d Quis est hic sermo quem dixit: Quæretis me, & non inuenietis: & ubi sum ego, uos non potestis uenire?

e In nouißimo autẽ die magno festiuitatis, stabat Iesus, & clamabat, dicens:

f Si quis sitit, ueniat ad me, & bibat.

g Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ.

h Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.

i Nõdum enim erat spiritus datus,

k quia Iesus nondum erat glorificatus.

l Ex illa ergo turba cũ audissent hos sermones eius, dicebant: Hic est uerè Propheta.

m Alij dicebant: Hic est Christus.

a Quidam autem dicebant: Nunquid à Galilæa uenit Christus?

b Nónne scriptura dicit: quia ex semine Dauid, & de Bethleem castello ubi erat Dauid, uenit Christus?

c Dissentio itaque facta est in turba, propter eum.

d Quidam autem ex ipsis uolebant apprehendere eum, sed nemo misit super eum manus.

e Venerunt ergo ministri ad pōtifices & Pharisæos.

f Et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum?

g Respōderūt ministri, Nunquam sic loquutus est homo, sicut hic homo

h Responderūt ergo eis Pharisæi: Nunquid & uos seducti estis?

i Nunquid ex principibus aliquis credidit ī eū, aut ex Pharisæis?

k Sed turba hæc quæ non nouit legē, maledicti sunt.

l Dixit Nicodemus ad eos, ille qui uenit ad eum nocte, qui unus erat ex ipsis:

m Nunquid lex nostra iudicat hoīem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat?

am, de quo cæteri omnes Prophetæ, sicut & lex ipsa, testimonium perhibuerant. a Quidam verò principum parti fauētes, ad destruendum priorum sententiam, dicebant: Non debet à Galilæa ignobili loco expectari Christus, nec verisimile est inde venturū esse Messiam: b Ex scripturis enim aperte cognoscitur, quòd ex tribu Iudæ, de semine regio & linea Dauid, insuper & de loco in quo natus est Dauid, nempe de Bethleem, Mesias debeat expectari, sitq; inde venturus in mundum. Hic verò Iesus ex Galilæa nobis prodiit, vbi & ipse moratur & parentes eius: nec proinde ex semine Dauid ortus videtur, nec in ciuitate Bethleem natus. Nazarenus enim dicitur, non Bethleemita: & Galilæus vocitatur, non Iudæus. c Sic itaque diuersis diuersa sentientib⁹, ac pro sensus varietate varia pugnantibus atque loquentibus, facta est in turba illa magna dissensio, occasione Christi & verborum eius. d Quidam verò ex iis qui aderant in fauorem principum Iudæorum, tentauerunt & conati sunt eum manibus tenere violentis, vt ad principes eum adducerent puniendum: sed diuina virtute (quod nondum aduenisset eius hora) prohibiti, propositum nequiuerunt perficere. Vis enim quędā à maiestate verborum Christi egrediens ipsos compescebat, ne vel auderent vel possent, quod ex sua malicia desiderabant. e Sicque factum est, vt ministri qui ad comprehendēdū Iesum subornati fuerant, vacuis manibus reque infecta redirent ad eos à quibus missi fuerant, pontifices & Pharisæos. f Quam ob rem, illi grauiter aduersus ministros indignati, quòd spe sua se viderent frustratos, expostulantes cum eis, dixerunt: Quid causæ est, quòd hominem illum, cuius comprehendendi gratia, vos misimus, non adduxistis, iuxta mandatum quod vobis constituimus? g Interrogati ministri ingenue confitentur veritatem, dicentes: Nos quidē iuxta votum & mandatū vestrum agere tentauimus: sed virtus & maiestas verborum eius nos à proposito perficiendo cohibuit, vt quod volebamus non valuerimus efficere. Tanta enim est maiestas & virtus verborum eius, vt nunquam quenquam hominum audierimus ita loquentem: propter quod, omnium nostrum nemo vel digitum ausus est ei admouere. Sic illi ministri, homines alioqui imperiti & improbi, Christum vi ipsa veritatis coacti glorificant, eiusque doctrinam magnifice commendant, in condemnationem impiorum dominorum suorum. h Qua responsione à ministris accepta, fortius iurgantes Pharisæi dixerunt: Quid vos ita loquimini perditi nebulones, perinde quasi & ipsi credatis in eum, sic eius prædicationem commendantes? i Considerate, num ex omnibus iis qui principes sunt populi, qui legis cognitione & authoritate pollent in populo, vel vnus aliquis in eum crediderit: aut ex Pharisæis quisquam, qui religione & sanctitate præeminent: quorum vos conuenit exemplum magis imitari, quàm hominum simplicium & ignorantium. k Nam turba ista imperiti & improbi vulgi, in qua neque legis est cognitio quæ est in sacerdotibus, neque sanctitatis præcellētia quæ est in Pharisæis, à Deo reproba est & maledictioni diuinæ ac damnationi obnoxia: propter quod, illorum exemplum nequaquam vos debebat mouere, sed iuxta nostrū mandatum illum debuistis comprehensum adducere. l Aderat verò in concilio isto Iudæorum, princeps quidam nomine Nicodemus, de quo suprà circa initium huius descriptionis dictum est, venisse eum aliquando per tempus noctis ad dominum Iesum, & ab eo secreta quædam audisse mysteria, qui pro suo affectu quem erga Christum ex eo tempore gerebat vtcunque bonum, licet adhuc imperfectum, ita pro eo aduersum alios sententiam suam proposuit, dicens: m Lex quam nobis Moyses tradidit obseruandam, quę nobis debet in omni iudicio esse prima regula & amussis certissima, constituit neminem debere vt reum iudicari, vel ad supplicium requiri, nisi pri⁹ ille aduersus quem causa agitur, diligenter interrogetur, & examinetur, & nisi locum acceperit se rationabiliter defendēdi, ac deinde post auditam eius defensionem decretum fuerit à iudicibus, num dignus sit puniri an non. Hunc sanè ordinem vos in re ista quam tanto ardore præpropere quæritis perficere, non rectè obseruatis: qui prius comprehendi vt reum iubetis hominem istum, nunquam legitime vel accusatū vel interrogatū in iudicio. Scilicet hęc dicebat Nicodemus,

a Responderunt, & dixerunt ei:

b Nunquid & tu Galilæus es?

c Scrutare scripturas, & uide, quia à Galilæa Propheta non surgit.

d Et reuersi sunt unusquisque in domum suã.

sciens Christum facile Iudæorum obiectionibus responsurum. a Quibus à Nicodemo ita prolatis, cæteri quorum erat furore excæcatus & accensus in Christum animus, vt nec rationem vltra nec æquitatem attenderent, in ipsum quoque Nicodemum ira exarserunt, quòd pro innocente loqui ausus fuisset in iudicio: contumeliamque in eum regerentes, dixerunt: b Forsitan & tu ex discipulis es hominis istius Galilæi, aut à Galilæa, vnde ille processit oriundus, vt idcirco defendendum eum susceperis, aduersus communem omnium nostrum sententiam? c Euolue tu diligentius scripturas, quarum doctorem officio te profiteris: & inuenies, nunquam insignem aliquem Prophetam è Galilæa ignobilissima pene Israeliticæ regionis parte & gentibus finitima, prodiisse: peculiariter verò illum inter Prophetas omnes insignem Messiam, à Galilæa non esse expectandũ, sed magis ex Bethleem ciuitate Iudææ, & ex familia Dauid: quæ cum exactius perpenderis, homini isti Galilæo desines patrocinari. d Sicque factum est, illis inter sese dissidentibus, vt solueretur concilium re infecta, singulis ad domum suam abeuntibus: nihilque aduersus Christum tale peractum est, quale illi existimauerant, eo quòd nondum tempus aduenisset à patre passioni constitutum.

ANNOTATIONES IN CAPVT VII.

Post hæc ambulabat Iesus in Galilæam.) Intelligibilior videretur oratio, si diceretur, per ablatiuum: Ambulabat in Galilæa, quomodo in Græco per datiuum dicitur. Interpres Latinus videtur considerasse motum de loco vno ad alterum, vtpote de ciuitate in ciuitatem, atque ideo accusatiuum iunxisse præpositioni. Non enim sensus est, Christum post hæc ad Galilæam perrexisse: cum ea quæ in priori capite descripta sunt, omnia in Galilæa gesta fuisse constet. Illud tamen quod sequitur, in Iudæam, sine incommodo sententiæ posset accipi, pro ad Iudæam. Quanuis conuenientius videtur, vt simili modo quo prior particula intelligatur, maxime cum in Græcis eadem sit loquendi ratio, in Galilæa, in Iudæa. ¶ Non enim volebat in Iudæam ambulare.) Ex Chrysostomo cognoscimus, variam fuisse huius loci lectionem. Legit enim ille, non volebat, sed valebat vel poterat. Non poterat, inquit, in Iudæa ambulare. Sic autem eum legisse, ex enarratione ipsa fit clarissimum: cum & quæstionem moueat, quare dictum sit, Christum non potuisse ambulare in Iudæa, qui omnia potuit: eandemque dissoluit, dicens, illud ab Euangelista dictum esse, tanquam de homine qui humane operaretur. Theophylactus nobiscum legit & interpretatur, noluit. Ex Cyrillo nihil colligitur, cum particulam istam non attingat enarrando. Augustinus item iuxta nostram lectionem legit, & consentiunt vulgati omnes Græcorum codices. ¶ Dies festus scenopegiorum.) Græce dicitur sine aspiratione, scenopegia: Latini plerunque adiiciunt aspirationem, dicẽtes, scenophegia. Est autem dictio composita ex nomine σκῆνος scenos, quod tabernaculum significat (vnde dicitur, ars scenofactoria, cuius artis in actibus scribitur fuisse Paulus Apostolus, id est, ars faciendi tabernacula) & verbo πήγνυμι pegnymi: id est, figo. Dicta sunt igitur scenopegia, à figendis tabernaculis. Plurali autem numero sic appellatur illa festiuitas, quemadmodum bachanalia & encœnia dicimus, pro ipsis solennitatibus. Cæterum, quo ritu hæc tabernaculorũ festiuitas fuerit à Iudæis celebrata, nusquam expresius legimus, quàm cap. 8. secundi libri Esdræ, vbi hæc scripta habentur. Inuenerunt scriptum in lege, præcepisse dominum in manu Moysi, vt habitent filii Israel in tabernaculis, in die solenni, mense septimo, & vt prędicent & diuulgent vocem in vniuersis vrbibus suis, & in Hierusalem, dicentes: Egredimini in montem, & afferte frondes oliuæ, & frondes ligni pulcherrimi, frondes myrti, & ramos palmarum, & frondes ligni nemorosi, vt fiant tabernacula, sicut scriptum est: Et egressus est populus, & attulerunt, effeceruntque sibi tabernacula, vnusquisque in domite suo, & in atriis suis, & in atriis domus Dei, & in platea: & habitauerunt in tabernaculis. Et fecerunt solennitatem diebus septem, & in die octauo collectam iuxta ritum. ¶ Dixerunt autem ad eũ fratres eius.) Græci authores, Chrysostomus & Theophylactus, per fratres aperte intelligũt filios Ioseph. Quibus & Cyrillus videtur accedere, qui illud Hieremiæ duodecimo: Fratres etiam tui, & domus patris tui spreuerũt te, secundum allegoriam ad Christum accommodans, ita scribit. Diuinitus autem cum fratres Propheta dixerit, statim subiecit: & domus patris tui, ne filii virginis fratres eius putarentur. Hic enim tacite indicare videtur, filios Ioseph putatiui patris sui, fuisse istos fratres, de quibus hic habetur sermo. Id quod & pauloante indicare videtur, cum de istis loquens dicit: qui putabantur fratres saluatoris. Si enim fratres pro cognatis acciperet, non diceret, qui putabantur fratres saluatoris, sed qui verè erant. Beatus verò Augustinus (quem hac parte communis sequitur Latinorum doctorum consensus) per fratres domini, non ipsos filios Ioseph, sed consanguineos matris eius intelligẽdos putat, iuxta scripturarum consuetudinem, quæ solet consanguineos appellare fratres: quemadmodum Genesis 13. Abraham & Loth dicti sunt fratres, cum tamen Abraham esset patruus ipsius Loth, frater nimirũ Aram patris Loth. Et hęc quidẽ posterior Augustini opinio magis est verisimilis, & pietati Ecclesiasticęq; obseruatiõi, vt virginis matris honori amplius fauens, magis est consentanea. Omnino enim virginis matris honor id videtur suadere, vt virgo ipsa virgini sit à Deo patre in custodiam data: & virgineum decuit esse nutricium illum, qui virginalis pudicitiæ institutorem & remuneratorem IESVM, ex Dei prouidentia debuit educare. Illam tamen priorem sententiam non arbitror ego tãquam impiam esse condemnandam, cum per

[margin: 2. Esdr. 8] [margin: Hiere. 12.]

Eccleſiaſticam cenſuram non emanauerit aduerſus eam vlla definitio. Cæterum illorum inſania qui fratres iſtos domini filios Mariæ auſi fuerunt ore temerario aſſerere, quos poſt Chriſtum genuiſſet, nullo modo ferenda eſt, ſed tanquam impia & blaſphema, totiuſque Eccleſiæ vnanimi definitione condemnata, exibilari debet. Nam (vt Diuus ait Auguſtinus) ſicut in ſepulchro vbi poſitum eſt corpus domini, nec antea nec poſtea mortuus iacuit, ſic vterus Mariæ nec antea nec poſtea quicquam mortale concepit. ℂ Ego non aſcendam ad diem feſtum iſtum.) Quærat aliquis, quomodo verè hoc dixerit dominus ſe non aſcenſurum, quum poſt paululum aſcenderit? Facilis eſt ſolutio, intelligendo, non adhuc aſcendam: quem ſenſum indicat id quod mox ſequitur: Quia tempus meum nondum impletum eſt. Atque ita & Chryſoſtomus locum iſtum explicat, & conſentiunt vulgata Græcorum exemplaria, in quibus legitur, nondum aſcendo. Auguſtinus in hoc vim facit, quod dicitur, non aſcendã ad diem feſtum iſtũ, quia non eſſet dominus aſcenſurus in Hieruſalem ad captandam humanam gloriam. Ideo, inquit, ad diem feſtum hunc non aſcendit dominus, quia non gloriari temporaliter, ſed docere ſalubriter homines cupiebat. Illos autem dixit ad feſtum diem hunc aſcendere, quia in feſto illo gloriam requirerent humanam. Cyrillus aliud in hoc verbo myſterium intelligit, putans his verbis velle Chriſtum indicare, quod legales vmbras iam faſtidire inciperet, quas poſt paululum penitus eſſet euacuaturus. Apertiſsime, inquit, modo nolle ſe vnà cum Iudæis diem feſtum agere, & vmbras cum illis ſequi, dominus affirmat. Nam quod ad paucos & ad fratres dictum eſt, ad totum genus Hebræorum pertranſit. Et poſt pauca, textus verba ita explanat: Vos, inquit, qui vmbris adhuc inhæretis, qui Iudaiècaffecti eſtis, aſcendite in hunc feſtum diem, per vmbras eum celebraturi. Ego verò, cui vmbræ cordi non ſunt, non aſcendo: quia per vmbras celebrare iucundum non eſt. Expecto autem veræ ſolennitatis tempus, quod nondũ impletum eſt. Hæc ille. ℂ Iam autem die feſto mediante.) Sciendũ eſt, vbicunque in hoc capite & aliis aliquot, ſiue ſequentibus ſiue pręcedentibus, Latini habent, diem feſtum, Gręce haberi vnicam dictionem ſimplicem ἑορτὴ heorte, quod Latini vno verbo dicunt, feſtum, aut feſtiuitatem. Noſter interpres plerunque, diẽ feſtum vertit: non quidem vnũ aliquem diem intelligẽs, vtpote vel ſabbathũ tantum, vel primã poſt ſabbathũ, ſed totum illud tempus quo durabat feſtiuitas: id quod etiã Auguſtinus annotauit, dicens, apud Iudęos diem feſtum appellari, non vnum diem, ſed plures. Vnde initium diei feſti, intelligitur, primus dies ſolennitatis totius. Ita ergo cum in propoſito dicitur: Iã autem die feſto mediante, intellige, cum iam ageretur dies medius ſolennitatis, cum ad dimidium vſque iam perueniſſet tota feſtiuitas, ita vt quantum iam tranſactum erat eius tantundem adhuc ſupereſſet. Neque verò te debet offendere oratio illa, die feſto mediante. Neceſsitate enim quadam compulſus ita dixit Latinus interpres, ne longa nimium periphraſi vteretur. Græce enim eſt τῆς ἑορτῆς μεσούσης tis heortis meſuſis: quod non poteris cõmode vertere abſque periphraſi longa, niſi dicas, feſtiuitate mediante, aut mediata. Vtrũque enim habet Auguſtinus. Videtur autem hæc dies fuiſſe quarta ab inchoata ſolennitate. Septẽ enim diebus durabat ſolennitas, quẽadmodũ habes cap. 16. Deuteronomii: Dies enim quartꝰ medius inuenitur, qui tres ante ſe dies, & poſt ſe tres item habere cernitur. ℂ Mea doctrina non eſt mea.) Quomodo in hoc verbo non ſit pugnantia, aut includatur contradictio, ex Elucidatione ſatis potes aduertere. Intelligit enim, doctrinam quam docebat non ſibi eſſe propriam, ſic vt patri eſſet contraria, ſed eãdem eſſe cum patris doctrina. Idem vult, cum poſt ait: An ego ex meipſo loquar, id eſt, an alienum aliquid & contrariũ patri dicam, vel an ſeparatim & diuiſim ab eo aliquid dicam, quod videlicet ille mihi non iuſſerit vt dicam? Quo modo Cyrillus Chryſoſtomus, & Theophylactus interpretantur. ℂ Nolite iudicare ſecundum faciem.) Auguſtinus hoc loco legit: Nolite iudicare perſonaliter, id eſt, ſecundum perſonam. Sententia eſt eadem cum noſtra lectione. Idem enim eſt, iudicare ſecundum faciem, quod ſecundum perſonam: & faciem accipere, idem eſt quod accipere perſonam. In Gręco hoc loco habetur κατὰ ὄψιν cata opſin, id eſt, ſecundum aſpectum, vel ſecundum faciem. Aſpectum nanque rei, vulgò ipſius faciem nominamus. ℂ In nouiſsimo autem die magno feſtiuitatis.) Sic intellige: In nouiſsimo die, die inquam magno illo feſtiuitatis. Hic erat ſeptimus dies, vt ſuprà ex capite 16. Deuteronomii oſtendimus: quem Iudæi, quod finis eſſet & clauſula totius feſti, peculiari ſolennitate & deuotione colebant, præ aliis diebus à primo die intermediis. Primum enim diem & nouiſsimum (vt aiunt Chryſoſtomus & Theophylactus) vt magnum & ſanctum ex lege colebant. Atque ob hoc, in nouiſsimo illo magno feſti die iſta Chriſtus voluit docere, vt fructum maiorem ipſius verba progignerent in animis audientium, & vt iam profecturis in propria quaſi viaticum cibum diſtribueret, in quo vegetati proficiſcerentur & proficerent. ℂ Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.) Difficultas hoc in loco eſt, ex parte illius verbi, ſicut dicit ſcriptura. Vbi enim hoc in ſcriptura poſsit inueniri, quod ſequitur, flumina de ventre eius qui crediderit fluere viuentis aquæ. Non enĩ in ſcripturis alicubi locus eiuſmodi occurrit, qui id aſſerat. Ad hanc difficultatem ſoluendam, Chryſoſtomus & Theophylactus ita diſtinguendũ putant hoc verbũ, vt particula illa, ſicut dicit ſcriptura, cũ pręcedentibus iũgatur, ea autem quę ſequuntur ſint libera, tanquam à Chriſto prolata, non vt ex ſcripturę teſtimonio citata: quem ſenſum nos quoque, vt magis facilem & ſimplicem, in Elucidatione ſequuti ſumus. Quod ſi interroges, quare ita dixerit ſaluator: Qui in me credit, ſicut dicit ſcriptura, de huius ventre flumina fluent aquæ viuæ: dicimus, admodũ opportune factam eſſe illam adiectionem. Illi enim qui aduerſus Chriſtum murmurabant, ſcripturarum videbantur inniti teſtimonio, dicentes: Nunquid à Galilęa venit Chriſtus? Nónne à Bethleem, &c. Et iterum, Chriſtus cum venerit, nemo ſciet vnde ſit. In his vtique conformiter ad ſcripturam Chriſto detrahere ſe exiſtimabant. Vt igitur Chriſtus oſtendat nequaquam ſe ſcripturarum veritatem refugere, nec aduerſum illas quicq̃ ab eis exigere, dicit: Qui ſic in me credit, quomodo de me ſcriptura loquitur, & iuxta ſcripturas quę teſtimonium de me perhibẽt, me ſuſceperit, de eius ventre fluent aquę viuentis flumina. Beatus

autem Hieronymus in prologo super Pentateuchum, aliá intellexisse videtur distinctionem, vt scripturę verbum sit illud quod dicitur, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Quod ipse quidem in ędítione 70. dicit non haberi, sed in Hebraicis inueniri: locum tamen particularem vbi id scriptum sit, non designat. Quidā recentiores ob Hieronymi authoritatem saluandam, putant in Prouerbiis locum posse notari: vbi 5. cap. dicitur: Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide. Quod tamen Hieronymi proposito non videtur satisfacere: quoniam ille hunc passum inter loca illa annotauit, quæ in æditione vulgata 70. interpretum non reperiuntur. Locus autem ille ex Prouerbiis, eodem ferè modo est apud 70. quo apud nos ex ipsius secundum Hebræum translatione, legitur. Nobis simplicius videtur, priorem sequi sententiam. Augustinus difficultatem istam dissimulans, prorsus non attingit. Priorem tamen sententiam satis videtur comprobare, cum verba ista domini exponens, sic ait: Quid hoc est, quando Euangelista exposuit, immorari non debemus. Vnde enim dixerit dominus: Si quis sitit, veniat ad me & bibat: & qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ: consequenter exposuit Euangelista, dicens: Hoc autem dixit de spiritu, &c. Vbi dum ita absolute loquitur, particulā illam omittens, sicut dicit scriptura, videtur verbum illud (flumina de ventre eius, &c.) non vt verbum ex scriptura citatum, sed vt à Christo pronunciatum, accepisse. ¶Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.) Græca exemplaria vulgata pro (datus) habent (sanctus) in hunc modum: Nondum erat spiritussanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Atque in hunc modum legisse videtur ex enarratione Theophylactus. Cæterum, in sensu prorsus nulla est à nostra lectione diuersitas. Si enim nō exprimant illi participium, datus, necesse est intelligāt. Alioqui sensus esset impius, ante Christi glorificationem simpliciter non fuisse spiritum sanctum. Et nostri codices licet sanctum non exprimant, indubie tamen non alium spiritum loqui volunt, quàm spiritum sanctum. Ita sensum per omnia esse eūdem, est necessarium. ¶Nunquid & tu Galilæus es?) Videri possent hîc Pharisæi per contemptū Galilæum dixisse Christi discipulum: quemadmodum Iulianus apostata in suis libris, quos contra Christianam religionem plenos blasphemia conscripsit, contemptus gratia, Christum Galilæū appellat, & ab eo Christianos Galilæos. Atque id profectò sententiæ magis conueniret. Alioqui, quæ consequētia erat, ob hoc Nicodemum natione Galilæum dicere, quod pro eo loqueretur? Christi autem ex parte aliqua discipulum vel auditorem vel fautorem, probabiliter satis poterant ex ipsius defensione colligere. Et sic intellexisse videtur Augustinus. Galilæus, inquit, id est, seductus à Galilæo. Obstare tamen huic videtur intellectui: quod in Græcis dicitur, cum præpositione, ex ipsa Galilæa, quod magis locum originis videtur respicere. Cæterum, in eo quod sequitur, Vide quia à Galilæa Propheta non surgit, Græci per præteritum legunt, surrexit, neque nomini Prophetæ articulus additur, vnde melius intelligitur hoc verbum in genere, de quolibet Propheta, iuxta sensum priori loco in Elucidatione expressum, quem & Augustinus videtur sequutus.

VIII. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Iesus autem perrexit in montem oliueti. b Et diluculo iterum uenit in templum, c & omnis populus uenit ad eum, & sedens docebat eos. d Adducunt autem Scribæ & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio: & dicunt ei: e Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. In lege autem Moses præcepit huiusmodi lapidare. f Tu ergo quid dicis?

Postquam verò diem totum turbis erudiendis insumpsisset dominus Iesus, appetente vespera, cum in Hierosolymis commodum non haberet locum hospitii, perrexit ad montem oliuarum, iuxta quē erat Bethania gratissimum ei præbere solita hospitium, vt corpore ad necessitatem modice refecto peruigil deinde pernoctaret in oratione. b Transacta autem nocte, primo mane rursum ad templum properabat, iniuriarum immemor, sui tātum memor officii, quod opportune importune ad patris gloriā exequi assidue studebat. c Confluxitque ad eum omnis populus qui pridie eum audierat, amplius cupiens ab eo institui in doctrina Dei: & ipse nihil pertimescens Iudæorum inuidiam, quasi securus sedebat in templo, palàm eos in iis quæ Dei sunt erudiens. Audientes verò Scribæ & Pharisæi, quòd rursum venisset Iesus in templum, & doceret turbas, tametsi iam sæpius ab illo essent confutati, præ nimia tamen inuidia quiescere non valentes, aut certè non volentes, cum per vim (quod pridie tentauerant) nihil se proficere comprobassent, cogitauerūt dolo aliquo, & fraude subtili in periculū vitę eū adducere. d Adducunt proinde muliérculam quandam in adulterii peccato sic deprehensam, vt tergiuersationi non esset locus, essetque cōmissi adulterii certa probatio: eamque ad Christum adductam in templum illic vbi sedebat docens, statuerunt in medio tanquā mortis ream, vt videretur ab omnibus, & sententia à Christo proferenda ab omnibus item audiretur. Qua sic coram Christo exhibita, quæstionem ei dolosam proponunt, dicentes: e Magister, hæc mulier quam coram te exhibemus, iam nunc in adulterio deprehensa est, quemadmodum certo testimonio probatum est, vt non sit repugnandi locus. Lex autem Moysi adulteros constituit lapidibus ab omni populo obruendos, in detestationem & horrorem adulterii. f Cupimus igitur de hac re tuam audire sententiam, num iuxta Moysi decretum ista sit lapidanda, aut fortè aliquid tibi hac in re immutan-

a Hoc autem dicebant tentantes eum, ut possent accusare eum.

b Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terram.

c Cum ergo perseuerarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis:

d Qui sine peccato est uestrum, primus in illam lapidem mittat.

e Et iterum se inclinãs scribebat in terram.

f Audiẽtes autẽ hæc, unus post unum exibant:

g incipientes à senioribus:

h & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans.

i Erigens autem se Iesus dixit ei:

k Mulier ubi sunt qui te accusabant?

l Nemo te condẽnauit.

m Quæ dixit, Nemo domine.

n Dixit autem Iesus, Nec ego te cõdemnabo.

o Vade,

p & iam amplius noli peccare.

q Iterum ergo loquutus est eis Iesus, dicẽs: Ego sum lux mundi.

dum videatur. a Hæc autem dicebant, non animo discendi veritatem, sed corde fraudulento, ad deuoluendum in Christum calũniam. Hac enim quæstione captiosa ita existimabant illum constringere, vt quamcunque partem elegisset, calumniam nõ effugeret. Siue mulierem quasi in arbitrio suo positam condemnasset, apud plebem eum reddidissent odiosum, quòd misericordiam & mansuetudinem, quam vbique prędicabat, & qua plurimum animos plebis ad se alliciebat, opere non demonstraret, sicque sperabant auersis ab ipsõ vulgi animis facile se posse eum interficere. Siue eam absoluisset, apertam habebat calumniam, quòd Moysi legem faceret irritam, atque hinc videbantur habituri causam iustam eum interficiendi.

b Sciens verò dominus animum illorum fraudulentum, & dolosa consilia non ignorans, in neutram partem definiendo sententiam protulit: sed quasi aliud agens se inclinabat versus terram, & digito scribebat in terra. Videlicet facto illo enigmatice designans, ad hoc se venisse in mundum, vt hic in terra legem alteram charitatis & mãsuetudinis hominibus daret, legem scilicet Euangelicam, qua illam Mosaicæ legis seueritatem & rigorem temperaret, pro lege timoris legem inducturus amoris, & pro lege mortis legem vitæ. c Cum verò ita quasi nõ attendens dissimularet dominus, & differret respõdere interrogantibus, instabant illi iterum iterumque interrogantes, & ad responsionem eum perurgebant, auide præstolantes calumniæ occasionem. Erigens proinde se dominus, dixit ad eos: d Si quis est vestrum ab omni peccato immunis, qui nõ vel maioribus & pluribus sit coram Deo peccatis obnoxius, vel certè paribus, aut talibus vt minimum quibus secundum iustitiæ rigorem vltio deberetur cõsimilis, hic primus lapidem iaciat in mulierem. Non negat adulterã lapidandam, sed illos qui aliena peccata persequebãtur ad vltionem, monet in sese descendere, & prius seipsos expurgare, quàm in alium exerceant vindictam. e Hisque breuiter dictis, rursum se vt antè fecerat, inclinabat, & scribebat in terra quasi ipsa corporis positione designans, debere secundum Euangelicam legem vnumquenque magis ad propriæ vilitatis miseriam attendere, quàm ad alios seuere iudicandos oculum deflectere. f Mirabile dictu. Statim vbi verbum illud breue ex ore Christi audissent calumniatores, diuinæ virtutis operatione sic in suis conscientiis sunt conturbati, & confusi in semetipsis, vt quasi erubescentes & pertimescentes coram illo diutius subsistere, abscederent vniuersi, g incipientes à senioribus: quorum sicut erat peccatũ in corde, ex gradu & authoritate graui9, sic & confusio maior erat: h sicque factum est, vt egresis omnibus accusatoribus, solus absque illis Iesus remanserit in templo, muliere coram se astante in medio turbæ simplicis: quæ quia spectabat tantum, non accusabat, eiici cum accusatoribus conscientiæ suæ rubore non meruit. i Illis itaque cum confusione eiectis, iterum se dominus erexit à terra, ad quam inclinatus permanebat donec egrederentur accusatores, quasi locum concedens eis egrediendi, tanquã qui egredientes non attenderet: dixitque astanti corã se mulierculæ:

k Mulier, vbi nunc sunt qui te accusabãt, & ad pœnam deposcebant pro crimine debitam? Nemo (vt video) accusator modo aduersum te assistit. l An verò hactenus te nemo condemnauit? An non est ab illis in iudicio legitime aduersus te prolata sententia mortis?

m Illa verò pauens & tremẽs, in benignitate tamen vultus & verborum eius confidens, dixit ei: De mea condemnatione nusquã quicquam est actum, nisi quòd modo ad te sum adducta. n Dicit ei Iesus: Posteaquam nemo te ad mortem condemnauit, nec ego te condẽnabo: qui non veni iudicare ac perdere, sed liberare & saluare peccatores qui pœnitentiã egerint. o Insuper ex authoritate quę mihi ex diuinitate competit, liberam te facio ab omni & culpa & pœna, peccatũ dimittens, & pœnam peccato debitam relaxans: p hoc tamen te moneo, tibique iniungo, ne iterum te peccato tradas, ne tibi deterius aliquid contingat. q Iterum ergo dominus Iesus corã turbis loquutus est, vel prædicti negotii, vel alia qualibet occasione, dicens: Ego sum vera lux mũdi, qui hoc præsto hominibus verè secundum animam, quod foris sol iste visibilis sua luce præstare videtur corporibus. Sic ego hominibus lumen spirituale & vitam item

a Qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen uitæ.

b Dixerũt ergo ei Pharisæi: Tu de teipso testimoniũ perhibes, testimoniũ tuũ non est uerũ.

c Respondit Iesus, & dixit eis: Et si ego testimoniũ perhibeo de meipso, uerũ est testimoniũ meum, quia scio unde ueni, & quo uado.

d Vos aũt nescitis unde uenio, aut quo uado.

e Vos secũdum carnem iudicatis,

f ego nõ iudico quẽquã.

g Et si iudico ego, iudiciũ meũ uerũ est, quia solus non sum, sed ego & qui misit me pater.

h Et in lege uestra scriptũ est: Quia duorũ hominũ testimoniũ uerũ est

i Ego sum qui testimoniũ perhibeo de meipso, & testimoniũ perhibet de me q misit me pater.

k Dicebant ergo ei:

l Vbi est pater tuus?

m Respõdit Iesus: Neque me scitis neq; patrẽ meum. Si me sciretis, forsitan & patrẽ meum sciretis.

n Hæc uerba loquutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendit eum, quia necdum uenerat hora eius.

spiritualem dare veni, quomodo solis corporea lux mũdo lucem vitamque præstat corporalem. a Vnde quisquis per fidem me sequitur lucem veram, is non ambulat in tenebris ignorantiæ atque malitiæ, sed lumẽ ex me accipiet vitæ: spiritus sancti gratia illuminabitur, qua & modo viuat in gratia, & pòst in vitam adducatur sempiternam. b Audientes verò hæc Pharisæi, suo more omnia calumniantes, dixerunt ad eum: Tu solus te ipsum commendas, & de propria tantum laude ac gloria testificaris: alium verò neminẽ probatæ fidei audimus eadem affirmantem. Cum itaque in propria causa cuilibet hominis testimonium sit suspectum & vanum, nos tuam quoque hanc de teipso testificationem merito reiicimus, vt suspectã & vanam. c Horum obiectioni ita dominus respondit: Tametsi ego de meipso testimonium perhibeam, non tamen ob hoc debet quasi suspectum aut falsum reiici, sed vt verum & fide dignum potius acceptari: quia noui ego vnde veniã & quo vadam, nempe quòd à patre Deo venerim, ab eo missus loqui quæ loquor & quæ ago agere, iterumque ad ipsum post paulùlum sum rediturus, quando deuicta morte ascendam in cælos ad dexteram eius: atque ideo meritò debet meo testimonio tametsi de meipso, fides haberi. d Quod autem vos meo testimonio putatis non credendum, ex vestræ infidelitatis ignorantia procedit: videlicet quia nescire vultis, vnde venerim, & quo vadam, quod vtique scire facile possetis, si mihi velletis credere: atque hoc si sciretis, nihil dubium, quin meo testimonio sine hæsitatione fidem præstaretis. e Vos enim in iudicio grauiter nimium erratis, eo quòd secundum carnem (id est secundum externa & ea tantum quæ foris apparent) iudicatis, nolentes in me agnoscere nisi eam quæ foris apparet naturæ humanæ infirmitatem, eam verò quæ intus latet, & in verbis atque operibus satis se manifestat, diuinitatem, credere recusantes. f Ego autem secundum carnẽ & externam tantum apparentiam neminem iudico, neque modo in hac infirma serui forma in quenquam iudiciũ condemnationis profero. g Atque etiam si ego iudico nunc discretionis iudicio, secundum quod olim iudicium exequutionis pronunciabo, non erroneum est iudicium meum, sed verum est & rectum: quia in omni qđ ego iudico, loquor, aut ago, non sum ego solus, sed mecum est pater meus qui me misit in mundum, per omnia mecũ consentiens, à quo dissentire non possum, sicut nec ipse à me potest dissentire. h Et hoc aperte etiam lex Moysi, in qua vos gloriamini, testatur, quòd in ore duorum vel trium testium stare debeat omne verbum, & verum debeat ac ratum haberi duorum vna in re consentientium testimonium. Quod si verum est, iustum quoque est, vt meo testimonio credatis, quod gemina testificatione, non duorum hominum, sed duarũ in deitate personarum, confirmatur. i Videlicet ego sum qui de meipso perhibeo testimonium, & idem hoc de me testificatur pater qui me misit: qui iampridem & per Ioannis prædicationem, & per spiritus in columbæ manifestationem, vocisque supernæ attestationem, quis sim ego, mundo declarauit, atque etiam nunc per verba & opera quæ ego ex eo loquor & ago, testificari non desinit. Non iure igitur, neque cum rationis vlla verisimilitudine, meum testimonium vt falsum aut suspectum potestis refellere, sed vt diuinum omnĩ fide debetis excipere. k Audientes verò Pharisæi, quòd patris sui testimonium adduceret, perinde quasi ignorarẽt quem vellet indicare patrem, interrogauerunt eum, dicentes: l Vbinam est iste pater tuus quem iactitas? Procedat in publicum, vt audiamus quod tibi sit perhibiturus testimonium. m Respondit illis Iesus: Vos, propter vestram infidelitatẽ, neque me cognoscitis qui sim, & vnde venerim, neque patrem meum cognoscitis, qui me misit in mundũ. Si autem me, quis sim, velletis credentes agnoscere (id quod frequenter satis vobis indicaui, & efficacibus testimoniis comprobaui) procul dubio & patrem meum eadem fidei notitia agnosceretis, vt eũ qui me misit & genuit. n Hæc aliaque plura huiusmodi verba loquutus est dominus Iesus palàm omnibus in templo, iuxta locum vbi mittebantur donaria & oblationes templi, vbi sedebat docens populum: & quanuis summo odio eũ persequerentur Pharisæi, nemo tamen in eum ausus est vel potuit violentas iniicere manus, quia

a Dixit ergo iterum eis Iesus: Ego uado, & quæretis me,

b & in peccato uestro moriemini.

c Quo ego uado, uos non potestis uenire.

d Dicebant ergo Iudæi: Nũquid interficiet semetipsum, quia dicit: Quo ego uado, uos non potestis uenire?

e Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum.

f Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo.

g Dixi ergo uobis, qa moriemini in peccatis uestris. Si enim non credideritis quia ego sum, moriemini ĩ peccato uestro

h Dicebant ergo ei: Tu quis es?

i Dixit eis Iesus: Principium, qui & loquor uobis.

k Multa habeo de uobis loqui & iudicare.

l Sed qui me misit uerax est: et ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mũdo.

m Et non cognouerũt, quia patrem eius dicebat Deum.

n Dixit ergo eis Iesus:

o Cum exaltaueritis filium hominis, tũc cognoscetis quia ego sum,

nondum tempus aduenerat à patre constitutum passioni: quod nullius humanæ potestatis violentia poterat præueniri. a Rursum ergo ad Iudęos incredulos, sermone increpatorio loquutus est, dicẽs: Non quando vobis libebit ego hinc sum morte violenta inuitè aufferendus: sed quando patri mihiq́ue videbitur, post non multum temporis, ego sum abiturus per mortem ex hoc mundo ad patrẽ: ac tũc quidem absentem nonnulli ex vobis videre & audire desiderabunt quem præsentem modo contemnunt. b Et vos qui obstinato corde neque præsentem neque absentem requirere aut suscipere volueritis, in peccatis vestris morte peribitis æterna. c Quo autem ego, per voluntariam mortem, in virtute diuinitatis meæ sum profecturus, vestrum nemo propria virtute eo valebit peruenire, nisi per me illuc adducatur, per fidem nunc mihi quasi corpori membrũ inhærens. d Audientes verò Iudæi, iam denuò illum loqui de suo abitu, non intelligentes mysterium verbi, dixerunt adinuicem: Quid sibi vult hoc verbũ, quo minatur nobis homo iste abscessum, vt nõ valeamus eum subsequi? An fortè semetipsum interficiet, vt manus persequentium effugiat, per mortem sibi vltro inferendã? Nec enim alium videmus modũ quo possit euadere: & tamen tale aliquid prætendere videntur hæc eius verba: Quo ego vado, vos non potestis venire. e Sciens autem Iesus occultas Iudæorũ murmurationes, dixit eis: Vos estis homines puri, terreni, & de terra generatione carnali ex commixtione maris & fœminæ geniti: ego autem è supernis sum, & desuper adueni, non purus homo, sed Deus simul & homo: secundum diuinitatem ab æterno à patre cælesti genitus, secundum humanitatem quoque in tempore, non ex operatione viri, sed per operationẽ superuenientis spiritus sancti generatus. f Vos de mũdo hoc estis, hinc vestræ natiuitatis trahentes originem: ego autẽ nõ hinc originem duco, qui ab æterno secundum diuinitatem apud patrem fui, priusquam in tempore homo fierem, quiq́ue in tempore supra mundi & naturæ cursum diuina virtute corpus humanũ assumpsi. g Ob hoc scilicet ego vobis iam dixi, quòd in peccatis vestris moriemini. Si enim nolueritis credere, quòd ego sim ille quẽ me prędico, & quem me pater esse testificatur, id est, filius Dei, & Saluator mundi, procul dubio morte peribitis æterna. Cum enim vos ex vobis non nisi puri homines sitis, in mundi huius corruptione geniti, non potestis per vosmetipsos à morte saluari, & ad vitam sempiternam pertingere. Ego verò, quoniam Deus simul & homo desuper in mundum, vt mediator Dei & hominum adueni, eos qui se mihi per fidem volunt adiungere, potero à morte saluare, atque ad vitam beatam transuehere. Vnde si in me credere non volueritis, necesse est in vobisipsis pereatis. h Iudæi igitur, quasi hactenus nihil de Christo vel à Ioanne vel à patre vel ab ipso audissent, ita eum interrogãt: i Tu quis es, vt credamus in te, aut quem vis te esse credamus, posteaquam ita seuere à nobis fidem exigis? Respondit eis dominus Iesus: Credite me esse principium, authoremq́ue & creatorem omnium rerum, vnum eundemq́ue cum Deo patre: qui etiam nunc secundum assumptam in tempore humanam naturam, similis vobis, in medio vestrum consistens ista loquor vobis. Ita secundum diuinitatem credite me similem & æqualem patri, secundum assumptam verò naturam hominem verum similem vobis. k Cæterum, ego ex tradita mihi à patre commissione, multa habeo aliàs pronunciare & iudicare de vobis: veniet tempus, quando ego vos aliter conueniã & alloquar in iudicio, ingratitudinem vestram istam & infidelitatem seuero examine discussurus. l Iam verò hoc tantum vobis apertè testificor, eum qui me misit patrem cælestem, veracẽ esse, qui mẽtiri non possit, aut fallere: & ego quæ ab illo accepi, quæ ille mihi præcepit mundo prædicare, hæc & non alia loquor in mundo. In quo vestra erit iusta condemnatio, quòd me à patre veracissimo missum, nec aliud quàm ille mandauit loquentem, nolueritis recipere. m Iudæi verò excęcati malitia, non intelligebant quòd Deum Christus appellaret patrem: sed patrem aliquem terrenum somniabant, quoniã de cælo illum venisse non credebant. n Adiecit quoque dominus loqui Iudæis sermone parabolico, qui non nisi post impletionem rei posset intelligi. o Vos, inquit, modo quis ego sim non vultis agnoscere. Veruntamen posterius, quando ego à

vobis fuero exaltatus in ligno crucis, tunc me cognoſcetis quis ſim, tunc viſis miraculis quæ partim me in ligno pendente, partim poſt reſurrectionem meam ædentur in mundo, ad gloriam nominis mei, multi veſtrum credent, quod verè ego ſim filius Dei & ſaluator mũdi. a Tunc quoque credentes cognoſcetis, quod ego à meipſo modo non loquar in mundo, neque à meipſo facio quicquam, quaſi iniuſſus, ſed ſicut me pater docuit, ita loquor, & omnino omnia loquor ac facio ex præſcripto patris: id quod ita fuiſſe tũc manifeſte ipſe mõſtrabit, quando tam patentibus ſignis me clarificabit in mundo.

a & à meipſo facio nihil, ſed ſicut docuit me pater hæc loquor.

b Et ipſe qui me in mundum miſit pater cęleſtis, mecum ſemper eſt, mecum vnus Deus exiſtens, & vna ſubſtantia: neque ſic me miſit, quaſi à ſe ablegauerit, quaſi me reliquerit ſolum, quoniam ego ſemper quæ illius ſunt voluntati grata & placita perficio, & nihil facio niſi ſecundum eius voluntatem, neque aliud vnquam facere poſſum niſi quod vult ipſe: vt ſicut eſſentiæ eſt perfecta vnitas, ſic & voluntatis plenus declaretur conſenſus. c Cum autem verba iſta dominus Ieſus loqueretur, plerique audientium, aduertentes rationabilia eſſe quæ dicebantur, & tanta conſtantia efficaciaque ſermonis ab illo prolata, cœperunt fide quadam imperfecta & initiatiua ei adhęrere, credentes eum vera loqui ex Dei iuſsione, tametſi quid diceret plenè nondum intelligerent. d Ad quos in fide iam cœpta confirmãdos, tali exhortatione vſus eſt dominus: Si vos, vt modo cœpiſtis, ita fideliter permanſeritis in ſermone meo, perſeuerantes in fide & obedientia eorum quæ ego loquor in mundo, ita demum eritis mihi veri diſcipuli. Parum enim eſt cœpiſſe credere, ſed perſeuerantia & ſtabilitate eſt opus. Quod ſi vos mihi fideles diſcipuli permanſeritis, ero ego vobis viciſsim magiſter fidelis, docturus vos plenius omnem veritatem de iis quæ ad ſalutem conſequendam fuerint neceſſaria: e & ipſa veritas fidei quam ex me diſcetis, vos reddet verè liberos ab omni ſeruitute peccati, mortis, & diaboli, quibus miſere ſeruiunt omnes qui hanc ignorant veritatem. f Hoc verbum domini carnales Iudæi, vt cætera omnia, carnaliter intelligentes, de ſeruitute temporali ſic ei obiicientes reſponderunt: Nos ab Abraham nobili Patriarcha genus ducimus, & de ipſius ſemine prognati ſumus: liberi: non ſolum de liberis, ſed & de ingenuis nobilibusque progenitoribus nati, neque vnquam cuiquam in ſeruitutem fuimus addicti. Quomodo igitur tu nobis libertatem promittis, quaſi eam non haberemus? g Ieſus verò oſtendens ſe de alia loqui ſeruitute ſpirituali, quam illi ignorabãt dixit eis: In veritate dico vobis, quod quiſquis peccatum facit, hoc ipſo peccati ſeruum & diaboli mancipium ſe conſtituit. A quo enim quis vltrò ſe ſuperari permittit, & cui voluntarie obedit, huius proculdubio & ſeruus efficitur. Atque hęc eſt ſeruitus illa, à qua vobis per fidem ſermonis mei promitto libertatẽ.

b Et qui me miſit, mecũ eſt, & nõ reliquit me ſolum, quia ego quæ placita ſunt ei, facio ſemper.

c Hæc illo loquente, multi crediderũt in eum.

d Dicebat ergo Ieſus ad eos qui crediderũt ei, Iudæos: Si uos manſeritis in ſermone meo, uerè diſcipuli mei eritis, & cognoſcetis ueritatem,

e & ueritas liberabit uos.

f Reſponderunt ei: Semen Abrahæ ſumus, & nemini ſeruiuim⁹ unquã: quomodo tu dicis, liberi eritis?

g Reſpondit eis Ieſus: Amen amen dico uobis, quia omnis qui facit peccatũ, ſeruus eſt peccati.

h Videmus autem & in ciuilibus rebus, eum qui conditione ſeruus eſt, non habere ius ſtabile in domo, ſic vt nũquam expelli poſsit aut eiici de domo. Ille autem qui filius eſt & hæres legitimus, ius habet ſtabile in patris domo permanendi in æternum, nec eiici poteſt aut priuari hæreditate paterna ſibi iure naturali debita. Sic vos qui ſerui eſtis ſeruitute peccati, non filii per fidem & gratiam facti, tametſi nunc in mundo iſto commixti bonis, ad tempus feramini, nõ habebitis tamen in domo patris mei manſionem ſtabilem, ſed hinc eiiciemini ac protrudemini in carcerem ſempiternum. Ego autem qui filius ſum, ius habeo in domo & regno patris mei permanẽdi imperpetuum, & per me idem conſequentur omnes qui per fidem ſe mihi adiungunt, per me in Dei filios adoptati. i Proinde, ſi ego Dei filius vos in me credentes liberos fecero per adoptionem fidei & gratiæ, veram eritis libertatem conſequuti, & tanquam veri filii Dei nõ expellemini vnquã è domo patris veſtri, ſed ab Eccleſia hac militante ad ſupernam in cælis triumphantem transferemini, vt illic corã patre veſtro gaudeatis imperpetuum. k Non equidem ignoro, vos Abrahæ ſecundum carnẽ filios aut nepotes eſſe: ſed & illud noui, quòd me ſine cauſa quęritis interficere, non propter meũ aliquod maleficium, ſed propter veſtram inuidiã, & odium quod aduerſum me geritis in pectore: propterea quod ſermo meus in vobis locum non inueniat, quoniam verbo meo non vultis credere.

h Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.

i Si ergo uos filius liberauerit, uerè liberi eritis

k Scio, quia filij Abrahæ eſtis: ſed quæritis me interficere, qa ſermo meus non capit in uobis.

a Ego quod uidi apud patrem, loquor: & uos quæ uidiſtis apud patrē ueſtrum, facitis.
b Reſponderunt & dixerunt ei: Pater noſter Abraham eſt. Dicit eis Ieſus:
c Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite.
d Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui ueritatem uobis loquutus ſum, quam audiui à Deo.
e Hoc Abraham non fecit.
f Vos facitis opera patris ueſtri.
g Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione nō ſumus nati.
h Vnum patrem habemus Deum.
i Dixit ergo eis Ieſus: Si Deus pater ueſter eſſet, diligeretis utiq; me,
k ego enim ex Deo ꝓceſſi, & ueni. Neque enim à meipſo ueni, ſed ille me miſit.
l Quare loquelam meā non cognoſcitis?
m Quia non poteſtis audire ſermonem meum.
n Vos ex patre diabolo eſtis: & deſideria patris ueſtri uultis facere.
o Ille homicida erat ab initio:
p & ī ueritate nō ſtetit,

a Ego tamen non aliud vobis loquor, quàm id quod à patre didici, quodquè ipſe mihi vt loquar conſtituit: quemadmodum vos ea facere conamini quæ à patre veſtro diabolo (cuius per imitationem vos filios efficitis) didiciſtis & vidiſtis: quæ vobis ipſe prior exēplo monſtrauit, quæq; vobis ipſe ſuggerit, opere perficere quæritis, hoc eſt, ſine cauſa innocentem interficere. b Cum autem in hoc verbo dominus videretur patrem Iudæorum inſimulare malitiæ, illi cupientes in eum deuoluere calumniam, reſponderunt: Pater noſter eſt Abrahā. An ab hoc tu dicis nos didiciſſe quæ bona non ſunt, & quę ab eo vidimus mala perficere? At ille depellens à ſe calumniam, & alium ſe eis patrem inſinuare voluiſſe declarans, ita Iudæis reſpondit: c Veros ſanctorum filios non carnis tantum propagatio efficit, ſed bonorum factorum imitatio. Vos proinde, ſi filii veri ſancti Abrahæ apud Deum haberi vultis, curate operibus bonis illius fidem & probitatem exprimere. d Quod vos certè non facitis, dū me interficere quæritis, hominem non ſolum innocentem, aduerſus quem nullam poſsitis cauſam mortis inuenire, verumetiam beneficium & multis modis vtilem vobis, vtpote qui veritatis verba quæ mihi pater cæleſtis dedit, vobis fideliter annunciauerim: quem proinde vos non ſolum non vexare malis, ſed magis pro gratiarum actione beneficiis debebatis afficere. e Huiuſmodi autē opera longè illis ſunt diſsimilia, quæ Abraham in ſemetipſo oſtendit: qui non ſolum innocentibus nil nocuit, imò non ſolum erga beneficos gratus extitit, verumetiam erga exteros pius & hoſpitalis, erga impios quoque peccatores miſericors, & apud dominum vltionem meditantem pro eis interceſſor. f Vos itaque parricidalibus cogitationibus intenti, non Abrahæ opera facitis, ſed alterius patris veſtri cuius in his eſtis imitatores. g Illi volentes ad hoc Chriſtum adigere, vt apertè cōfiteretur, quem diceret ipſorum patrem, rurſum obiiciunt, dicentes: Nos ex fornicatione non ſumus nati, ſed ab Abraham ex Sara libera & legitima vxore, ſumus legitime progeniti: nec proinde alium tu nobis patrem aſsignare potes ſecundum carnem, quàm Abraham.
h Quòd ſi de patre ſpirituali ſecundum animam fortè loqueris, ita vnicum agnoſcimus patrem ſpirituum vniuerſę carnis, nēpe Deum cæli, quem colimus. Quomodo igitur tu nos dicis in malis patrē noſtrum imitari? Neceſſe eſt enim, hæc contumelia vt vel in Abraham vel in Deum recidat. i Reſpondit illis Ieſus: Iam antè patrē veſtrum eſſe dixiſtis Abraham: huius vos non eſſe filios comprobaui. Nunc Deum patrem veſtrum eſſe dicitis, & neque hoc verum eſſe monſtrabo. Si enim Deus cæli verè pater veſter eſſet, & vos eius eſſetis legitimi filii, fieri non poſſet, quin me quoque diligeretis & digno ſuſciperetis honore. k Ego enim ex Deo patre proceſsi: ſecundum generationem æternā ſemper ex eius ſubſtantia procedēs, & nunc in temporis hac plenitudine ab ipſo in mundum miſſus adueni. Non enim ego ex memetipſo iniuſſus veni in mundū: ſed Deus pater me miſit in mundum, volens me inter homines hominem fieri, vt per me ſalutem conſequatur genus humanum. Fieri itaque nō poſſet, quin me diligeretis, ſi verè eſſetis filii Dei, qui me ab æterno genuit, & in tempore miſit in mundum. l Volo autem indicare vobis, quid cauſæ ſit, quòd me loquentem, quis ſim, non agnoſcitis.
m Videlicet in promptu eſt ratio, quia propter odium quod in corde geſtatis, & ambitioſum animum quo pleni eſtis, non poteſtis, ita vt æquum eſt, cū iudicio & attentione debita, audire verba mea: quæ ſi abiectis paſsionibus malis animi iudicium perturbantibus, attente in ſilentio audiretis & expenderetis, nihil dubium, quin facile me ex ipſa doctrina quam loquor agnoſceretis. Dicam autem vobis apertè, quandoquidem id poſtulatis, quem vobis patrem exiſtimem aſſignandum. n Vos, inquam, impii homicidæ, diabolum habetis patrem, cuius deſideria mala perficere quæritis, quem vos in conatu & propoſito veſtro malo imitamini. o Ille enim à principio, ſtatim vbi conditus eſſet homo, & in paradyſo poſitus, fœlicitati eius inuidens, meditatus eſt homicidium, quomodo ſcilicet hominē perderet, & in mortem mitteret eum qui erat alioqui non moriturus, nec ceſſauit, donec animo conceptum homicidium opere perpetraſſet: p ipſe quoque ab initio non perſtitit in veritate, ſtatim poſt-

quam conditus esset à Deo vero se separando, & vanitati seipsum subiiciendo, per præsumptionem superbiæ, ęstimans se esse quod nõ erat: & vsque nunc veritate contempta, mendacio semper & vanitati inhæret.

a quia non est ueritas in eo.

a Non est enim in eo veritas, sed ex quo semel voluntariæ se tradidit vanitati, factus est alienus à veritate & plenus vanitate, omnis osor & persequutor veritatis: contra verò, amator & ꝓmotor omnis vanitatis, mendacii, & iniquitatis.

b Cũ loquitur mẽdaciũ, ex proprijs loquitur,

b Vnde cum ille mendacium loquitur falsitatis aut vanitatis, & ex iis quæ ipse genuit & primus adinuenit ex iis quæ sibi sunt propria & domestica, ex iis quibus plenus est & quæ ex animo diligit, loquitur:

c quia mendax est, & pater eius.

c quia totus ex se mendax & vanus est; & pater primusque inuentor mendacii, qui primus omnium mendacium confinxit, dum se Deo æqualẽ fieri velle iactauit, & posse præsumpsit, ac posterius hominem per mendacium in peccatum pertraxit.

d Ego aũt quia ueritatẽ dico, non creditis mihi.

d Huius autem mendacis diaboli filios vos esse comprobatis, dum mihi certam vobis veritatẽ ex Deo prædicanti credere recusatis, & ideo non creditis quia veritatem loquor, longè meliùs credituri, si pro veritate mẽdacia vobis enarrem, quemadmodum diabolus semper falsitatem præeligit veritati.

e Quis ex uobis arguet me de peccato?

e Quòd si forsitan quispiam ex vobis causam aliquam iustam habere se existimet, ob quam mihi fidem deneget, eam proferat quisquis ille est, demonstret ille peccatum quod mihi velit impingere.

f Si ueritatẽ dico, quare uos non creditis mihi?

f Quòd si nemo vestrum quicquam possit aduersum me adducere: & ego vobis ex Deo loquar veritatem, quid causæ esse potest vobis, vt mihi vera prædicanti denegetis fidem? Videlicet non meus sermo in causa est, sed vestra peruersitas est in culpa.

g Qui ex Deo est, uerba Dei audit.

g Nam qui ex Deo sunt, qui à Deo sunt prędestinati & electi, quique Deum ex affectu amant & colunt, ii verba Dei libenter audiunt, fideque & ea qua decet reuerentia suscipiunt, non tantum non impugnant: quomodo semper bòni filii parentum verba libenter audiunt.

h Propterea uos non auditis, qa ex Deo nõ estis.

h Atq; ob hoc vos non vultis quæ ego loquor Dei verba audire, vt eis credatis & obediatis, quia ex Deo non estis, quia Dei filii & veri cultores non estis, nec ab eo prædestinati aut electi estis ad vitam.

i Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei:

i Audientes ista tam apertè aduersum se dicta Iudæi, cum destituti essent rationabili responsione, ad conuicia & contumelias (qui mos est insensatorum hominum) se conuertunt, & respondentes dicunt ei:

k Nónne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, et dæmonium habes?

k Nónne benè nos dicimus, te Samaritanum esse, id est, hominẽ vilissimum & nullius pretii, dæmonioque malo obsideri, quo agitãte nos nobile Abrahæ genus filios diaboli audes asserere, & populũ Dei peculiarem ex Deo esse pernegas?

l Respondit Iesus:

l Ad hanc tam atrocem contumeliam, humili modestia ita dominus respondit, vt tamen à cõuitio (quod alioqui non magno negotio in ipsos potuisset regerere) abstineret. Et primæ quidem contumeliæ qua Samaritanum eũ appellabant, nihil dixit respondendum, quod merum illud esset conuitium impatientis animi, responsione indignum: aut quia secundum mysterium Samaritanũ (quod custos interpretatur) se esse tacite volebat consentiendo insinuare. Quod autem secundo loco dixerãt eũ agitari dęmonio, quoniam contra patris faciebat gloriam, ita modeste refellit.

m Ego dæmonium non habeo, sed honorifico patrem meum, & uos inhonorastis me.

m Ego, inquiens, non obsideor neque agitor à dæmonio, sed patrem meum in omnibus honorare & glorificare studeo: ex quo omnia mea ego loquor & ago, non (vt vos dicitis) ex dæmonio. Vos autem me inhonorastis & inhonoratis, verba mea quæ ex Deo loquor non solum non suscipientes corde fideli, verumetiam conuitiis improbis insectantes.

n Ego autem non quæro gloriam meam:

n Ego autem in his quæ loquor & ago, non humano more propriam meam gloriam quæro, non quæro mihi apud homines vel contra Deum vel extra Deũ laudem vel applausum inanem, sed gloriam meã si quam videar quærere ad patris mei refero gloriam.

o est qui quærat & iudicet.

o Est tamen in cælis pater meus, qui gloriam meã requiret qui me vult propter se honorificari, sicut & ipse per me quærit glorificari: quique pro mea gloria aliquando iudicabit, aduersum eos qui modo eam supprimunt.

p Amen amen dico uobis, si quis sermonẽ meum seruauerit, mortem non uidebit in æternum.

p Hoc tantum modò ad præmonitionem vobis omnibus cum veritatis certissima attestatione denuncio, quòd quisquis verba mea ista quæ vos modo contemnitis credendo & obediendo custodierit, mortis & damnationis æternæ nunquam experietur miseriam, quam experiẽtur omnes qui verbis meis animo obfirmato credere recusauerint.

q Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognouimus quia dæmonium habes.

q Iterum ex

a Abrahã mortuus est, & Prophetæ: & tu dicis: Si quis sermonẽ meũ seruauerit, non gustabit mortem in æternum?

b Nunquid tu maior es patre nostro Abrahã, qui mortuus est? & Prophetæ mortui sunt?

c Quẽ teipsum facis?

d Respõdit Iesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.

e Est pater meus q glorificat me, quẽ uos dicitis quia Deus noster est: & non cognouistis eum.

f Ego aũt noui eũ. Et si dixero, qa nõ scio eũ, ero similis uobis mendax.

g Sed scio eum & sermonem eius seruo.

h Abraham pater uester exultauit, ut uideret diem meum.

i Vidit, et gauisus est.

k Dixerunt ergo Iudæi ad eũ: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham uidisti?

l Dixit eis Iesus:

m Amen amen dico uobis: antequam Abrahã fieret, ego sum.

hoc sermone calumniandi ansam sumentes Iudæi, prius conuiciũ posteriori assertione confirmant, dicentes: Nunc certò cognouimus, verum esse quod paulo antè dicebamus & tu inficiari volebas te obsideri & agitari dæmonio. Prorsus enim irrationabilia & insana sunt quæ loqueris. a Nam Abraham tantus Patriarcha mortem non potuit effugere, item & Prophetæ, ac iusti omnes morte finiti sunt, neque ex eis quisquã est qui mortem non viderit. Et tu dicis: Si quis sermonẽ meum seruauerit, mortẽ non experietur in ęternũ? b An fortè tu maioris es præcellentiæ, maiorisque apud Deũ æstimationis aut meriti, quàm fuerit Abraham tantus Patriarcha, qui mortem debuit videre: aut Prophetis omnibus tu vnus es præcellentior, qui omnes morti succubuere? Sic es tu iactabundus & impudẽs, vt quę tanti tamque Deo gratissimi viri non potuerunt assequi, audeas polliceri, imò quod ipse non habes homo mortalis & miserabilis, aliis audeas ex tui sermonis obseruatione promittere? c Quem teipsum, ô infœlix homo, esse iactitas? quid de temetipso nimium inaniter gloriando, præsumis? d Dominus autem Iesus solitam patiẽtiam seruans, ita modestè respondit: Si ego meam propriam & peculiarem apud homines gloriam quærerem, per ostentationem aut ambitionem superbiæ, vt moris est hominum, & non esset Deus me glorificans in veritate, inanis & pro nihilo æstimanda esset gloria mea: quoniam gloria quæ tantum apud homines per ostentationem comparatur, & non à Deo cõprobatur, vera non est gloria, sed tantum quædam similitudo & inanis imago veræ gloriæ. e Nunc autem non ego tantum meipsum glorifico, sed est in cælo pater meus, qui me potenter in doctrinæ & signorum admirabili efficacia ac supernaturali virtute glorificat, de quo patre meo vos gloriamini, dicentes, quòd Deus vester sit quem colitis, cum tamen in veritate eum non cognoscatis, cuius voluntatem non perficitis, & verba non recipitis. f Ego verò plenè eum noui, per comprehensionem eum perfectissime cognoscẽs, cum quo vnus sum Deus, & vna substantia. Et si dicerem, me eum non nosse, mendacium dicerem: sicut vos mendacium profertis, dum illum vos nosse affirmatis. g Verè enim ego noui & scio illum, eique per omnia obedio, & præcepta eius seruo: & quæcunque mihi loquitur, custodio, vt ea obedienter perficiam, & hominibus fideliter annunciem. Cæterum, quod ad obiectionem vestram attinet, qua ex me quęsistis, num Abraham patre vestro maior essem, hoc tãtum impræsentiarum (quod sat est) respondeo: h Abraham ipse pater vester olim cum in carne viueret, ex diuina reuelatione prænoscens me in temporis plenitudine venturum in mundum, & humanæ salutis operaturum mysterium, in ista fide & spe exultabat ac gestiebat magno affectus desiderio videre tempus aduentus mei in mundum, quod per reuelationem futurum præcognoscebat. i Nunc quoque Abraham cognouit diem illum tandiu expectatum aduenisse, nouit me in mundo humanam assumpsisse naturã: satisfactum est nunc ex parte aliqua eius desiderio breui ad perfectum complẽdo: & gauisus est gaudio magno, in spe propinquæ liberationis & salutis, quam per me sibi omníque generi humano cognouit esse venturam. k Hoc autẽ Christi verbum, vt hactenus omnia, secundum carnalem sensum accipientes Iudæi, quasi omni ratione & veritatis apparentia carens, voce clamorosa impugnarunt, dicentes: Cùm tu nondum annos habeas quinquaginta, qui fieri potuit, vt Abraham tu videris, aut te viderit Abraham, qui ante tot sæcula vita defunctus esse cognoscitur? Omnino tuus iste sermo, etiam sensui apertissime videtur aduersari.

l Dominus autẽ Iesus, aduersum criminatores istos, tantũ humanæ infirmitatis modicam durationẽ considerantes, ostendere volens eam quam secundum diuinitatem habebat æternitatis durationem, ita eis breui verbo respondit: Hoc quidẽ incredibile iudicatis, quòd simul ego cum Abraham fuerim. m Ego verò, quod longè est amplius, vobis vt rem certissimam, cum protestatione veritatis affirmo, nimirum quòd antequam Abraham ipse fieret aut nasceretur, aut in rerum natura subsisteret, ego secundũ naturã diuinitatis meæ sum in meo esse stabilis, ingenerabilis, & incorruptibilis, & omnino immutabilis, idem ipse existens Deus verus ab æterno ante om-

ne principium, qui nunc vobis in hoc temporis puncto secundũ carnem præsens assisto.

a Tulerunt ergo lapides, ut iacerent in eum.

a His verò auditis, iam non vltra se continere valentes insani Iudæi, in peius continuò proficientes, tanquam canes furibundi, qui hactenus tantum oblatrarunt, nunc quoque insultum & morsum parent, conuolantes ad lapides, vt innocentem Iesum quasi blasphemum sine iudicio præuio, indemnatum lapidibus obruant.

b Iesus autem abscondit se, et exiuit de tẽplo.

b Ipse verò dominus, qui se verbis modo Deum declararat, factis hominem quoque infirmum se volens demonstrare, cedens eorum furori, exiuit de templo, eo modo quo nouit ipse: seque ab eis abscondit, sic vt nemo ei posset nocumenti quicquam inferre.

ANNOTATIONES IN CAPVT VIII.

IEsus autem perrexit in montem olíueti, &c.) Tota ista hystoria de muliere adultera, in Græcis codicibus aliquot non inuenitur, in aliis inuenitur. Chrysostomus & Theophylactus, ne verbum quidem ex ea attingunt: sed quod circa finem præcedentis capitis dictum est ad Nicodemum, Scrutare scripturas, quia à Galilęa Propheta non surgit, continue adiungunt illi quod post hystoriam istam subditur, Iterum ergo loquutus est eis Iesus: id quod ex ipsorum interpretatione est manifestum. Beatus Augustinus totam hystoriam, vt cætera apud Ioannem, legit & exponit. ¶ Qui sine peccato est vestrum.) Græce vna dictione composita dicitur ἀναμαρτήτος anamartitos, id est, sine peccato. Posset etiam accipi, vt significet idem quod impeccabilis, siue qui non posset peccare. In eo autem quod sequitur: Audiẽtes autem hæc, vnus post vnum exibant, interiicitur in Græcis: & à conscientiis suis redarguti siue reprehẽsi, quod per modum glossematis videtur adiectum. ¶ Vos deorsum estis.) Quidam codices antiquiores habent, de deorsum, quod magis cum Græcis quadrat, vbi legitur ἐκ τῶν κάτω, id est, ex iis quæ inferne, quod est de deorsum. ¶ Principium, qui & loquor vobis.) Videtur prima facie hic esse sensus: Ego sum principium, & ille ipse qui vobis nunc loquor. Secũdum diuinitatem sum principium vnum idemque cum patre, & secundum humanitatem nunc vobiscum in tempore loquor, vt vos doceam & erudiam quid de me credere debeatis. In quem sensum locum istũ Ambrosius aliquoties citat: ex loco isto probans, quòd Christus verè principium sit dicendus. Atque ita principium accipitur in casu nominatiuo: relatiuum autem qui, non principium refert, sed pronomẽ ego. Verum huic intellectui obstare videtur lectio Gręca, quæ per accusatiuũ habet generis fœminei τὴν ἀρχὴν tin archin, id est, ipsum principium in accusatiuo. Vnde videtur absurda oratio, si dicamus: Ego sum ipsum principium, perinde acsi diceretur: Ego sum veritatem. Hoc incommodum ex Græcorum librorum collatione sentiens Augustinus, & effugere cupiens verbum credite, putat ex sensu subaudiẽdum vt ab eo regatur accusatiuus principium. Eius in hunc locum ista sunt verba: Vt scirent Iudæi quid illum credere deberent, respondit: Principium Non tanquam diceret, principium sum, sed tãquam diceret, Principiũ me credite: quod in sermone Græco euidenter apparet, vbi fœminini generis est principium. Velut si vellet dicere, se esse veritatem: & dicentibus: Tu quis es? responderet veritatem, cum videretur ad id quod dictũ est: Tu quis es, respondere debuisse, veritas, id est, veritas sum. Sed altius respondit, cum videret eos ita dixisse, tu quis es, acsi dicerent: Quoniam abs te audiuimus. Nisi credideritis quia ego sum, quid te esse credemus? Ad hoc respondit, principium. Tanquam diceret, Principium me credite. Et addit: qui & loquor vobis, id est, quia humilis propter vos factus ad ista verba descendi. Nam si principium sicuti est ita maneret apud patrem, & non acciperet formam serui, & homo loqueretur hominibus, quomodo ei crederent, cum infirma corda intelligibile verbũ sine sensibili voce audire nõ possent? Ergo, inquit, credite me esse principium: quia vt credatis, non solũ sum, sed & loquor vobis. Hæc Augustinus. Alii verò putant accusatiuum illum Græcum accipi hoc loco aduerbialiter, vt idẽ valeat, quod primo vel principio, quemadmodum apud Græcos solet interdum vsurpari: sicut etiam τέλος telos nomen significãs finem, interdum apud illos aduerbii vice accipitur, vt idem sit quod denique vel tandem vel postremo: perinde ac si Latine accusatiuum, finem, ponamus pro aduerbio, finaliter. Assignantque hunc sensum: Principio, ille ego sum qui & loquor vobis. Nam cætera indigni estis audire, qui toties iam audistis tam multa, & in nullo profecistis, adhuc quærentes: Tu quis es? perinde quasi nihil vnquam audieritis. Verumetiam huic intellectui aliquid videtur obsistere. Nam Græca lectio habet, non ὃσ hos relatiuum masculinum, sed ὅτι hoti quod est relatiuum generis neutri, vel aduerbium idẽ valens quòd quia. Vnde sic videtur dicendum: Principio, quod loquor vobis, vel quia loquor vobis, vt quædam habent exemplaria Latina, quemadmodum & Beda annotauit, hanc quoque præferens lectionem, Potest igitur si per relatiuum dicatur neutrum, hic esse sensus: Principio hoc ego sum, quod & loquor vobis & prædico. Tanquam si dicat: Imprimis illud ego sum, quod dico vobis me esse, nempe Dei filius & præco, à Deo missus in mundum, ad salutem hominum, & alia huiusmodi, quæ iam sufficienter vobis sunt per me annũciata, si modo velitis dictis meis habere fidẽ. Si verò ὅτι hoti accipiatur pro quia, poterit cõmode istud cum sequentibus continue legi, in hunc sensum: Vos cum toties iam ex me audieritis, & quis sim, & ad quid venerĩ, tamẽ adhuc quasi nihil audieritis sic interrogatis: Tu quis es? Ego verò illud imprimis vobis respondeo, quia ipse in hunc mundũ descendi, & veni loqui vobis, & nõ desino vobis prædicare veritatẽ, ob hoc multa habeo de vobis loqui & iudicare: quoniã erit vobis illud grauissimę condẽnationis occasio, ꝙ mihi palã sic loquẽti nolueritis credere, quẽadmodũ alibi dicitur: Qui nõ credit, iã iudicatus est, quia nõ credidit in filium Dei. Chrysostomus paucissimis verbis locum istũ pertransit, vt vix ꝑcipi

poſsit quid aut quomodo intellexerit. Sic enim ait: Principium qui & loquor vobis: Hoc eſt: Sane indigni eſtis qui ſermones meos audiatis, & quis ſim intelligatis. Vos vt me tentetis ſemper loquimini, mihi autem non attenditis, & in omnibus nunc vos reprehendere non poſſum. Hoc enim ſignificat, Multa habeo de vobis dicere & iudicare, non tantum reprehendere, ſed punire. Nobis in Elucidatione viſum eſt, ſenſum ſequi Latinorum authorum, Auguſtini, atque Ambroſii, quo Chriſtus ſe appellat rerum omniũ principium, diuinitatemque ſimul & humanitatem breuiſsimo verbo inſinuat. ¶Sermo meus non capit in vobis.) id eſt, locum non habet in vobis, non comprehenditur à vobis, quemadmodũ pulchre declarat Auguſtinus: Si ſermo meus, inquiens, caperetur, caperet. Sic enim eſt ſermo Dei & ſic eſſe debet fidelibus, tanquam piſci hamus. Tunc capit, quando capitur: nec fit iniuria illis qui capiuntur. Ad ſalutem quippe, non ad perniciem capiuntur. Similia ferè loquitur Theophylactus, poſt Chryſoſtomum, quod dicitur ad doctrinæ magnitudinem referens: Non, inquit, propter aliud inſanitis cõtra me, quàm propter ſermonem meum, qui ſublimior eſt veſtra cogitatione & à vobis capi nequit, quãuis nõ propter hoc oportebat occidere, ſed magis orare vt doceam dogmatum ſublimitatem, & colere, & obſeruare. ¶Nos ex fornicatione non ſumus nati.) Nos in Elucidatione id exponimus de fornicatione corporali, quomodo etiam Chryſoſtomus & Theophylactus videntur intellexiſſe. Auguſtinus verò, ad ſpiritualem fornicationem refert, id eſt, ad idololatriam, quæ in ſcripturis ſubinde fornicatio ſolet appellari. ¶Mendax eſt, & pater eius.) Quemadmodum ex Auguſtino diſcimus, fuerunt hæretici qui hunc locum ita intelligerent, vt putarent diabolum patrem habere alium à Deo. Sic enim intelligebãt, Diabolus eſt mendax, & item ipſius diaboli pater eſt mendax. Sed hic intellectus planè ridiculus eſt, & nimium puerilis. Intelligendus eſt autem diabolus & mendax dici, & non ſimpliciter mẽdax, ſed inſuper mendacii pater: quoniam primus ipſe mendacium adinuenit, id quod pulcherrime declarat Auguſtinus his verbis: Diabolum dominus dixit patrem mendacii. Quid eſt hoc? Audi quid ſit, Replica modo ipſa verba, & intellige. Non omnis enim qui mentitur, pater ſui mendacii eſt. Si enim ab alio mẽdacium accepiſti, & dixiſti, tu quidem mentitus es proferendo mendacium, ſed pater mendacii ipſius non es, quia ab altero accepiſti mendacium. Diabolus autem à ſeipſo mendax fuit. Mendacium ſuum ipſe genuit, quod à nemine audiuit. Quomodo Deus pater genuit filium veritatem, ſic diabolus lapſus genuit quaſi filium mendacium. Similia loquuntur Chryſoſtomus & Theophylactus, dicentes diabolum genuiſſe mendacium, & eo primum fuiſſe vſum, ipſumque mendacium prolem eſſe diaboli. ¶Quia non poteſtis audire ſermonem meum.) Non poteſtis, inquit, non quod facultatem eis eſſe neget liberi arbitrii, ſed quia ſecundum ſtatum in quo tunc erant quandiu in odio illo permanebant, non poterant audire & intelligere ſermonem Chriſti. Vnde & mox ſequitur, quaſi ratio verbi præmiſſi, Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis perficere. Ob hoc ſcilicet non poteſtis, quandiu in eo ſtatu diſpoſiti eſtis. Idem fere ſibi vult, quod Chryſoſtomus & Theophylactus dicunt, non poſſe dictum eſſe pro non velle. ¶Ego autem ſi veritatem dico, non creditis mihi.) Emendatiora exemplaria Latinorum, cõſentientibus Græcis, hoc loco habent quia, non ſi: & eſt ſenſus longe plenior. Quaſi dicat: Vos quia ex patre diabolo eſtis, qui ex ſe eſt amator & pater mendacii & oſor veritatis, hinc procedit vt mihi non credatis, propterea quod veritatem loquor: cui, ſi falſitatem loquerer, crederetis. Iuxta id quod ſupra dixit, capite quinto: Ego veni in nomine patris mei, & non accepiſtis me. Si alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis. Quare enim hoc, niſi quia ille loquetur mendacium ſuũ, ego loquor veritatem Dei? ¶Quis ex vobis arguet me de peccato.) In Græcis codicibus, præſens tempus eſt, arguit. Senſus in idem redit. Vult enim dicere: Quis ex vobis poſsit me arguere? ¶Mortem non videbit, ac deinde: Mortem non guſtabit.) Notat hîc Auguſtinus loquutionem ſcripturarum, dicentium, mortem guſtare & mortem videre, pro eo quod eſt, mortem experiri. ¶Abraham pater veſter exultauit, vt videret diem meum.) Notat Auguſtinus, non eſſe dictum: Exultauit quia vidit, ſed exultauit vt videret diem meum: quoniam credens exultauit ſperando, vt videret intelligendo. Incertũ autem relinquit, per diem Chriſti quid intelligatur, an dies ille temporalis aduentus Chriſti in mundũ, an dies æternitatis in quo cum electis ſuis regnabit in ſæcula. Vtrunque autem dicit illum vidiſſe adhuc in carne poſitum, ſecundum reuelationem fidei. Omnino enim putandum eſt, ſanctiſsimum illum Patriarcham non latuiſſe myſterium incarnationis filii Dei, & paſsionis pro ſalute mundi: quarum vtrãque in myſterio etiam legitur præfiguraſſe. Hanc quidem, in eo quod filium duxit ad immolandum, & hircum pro eius obtulit redemptione: illam verò (vt ait idem Auguſtinus) in illa ſerui adiuratione, quando mittens ſeruum ſuum ad quærendum vxorem filio ſuo Iſaac, dixit: Pone manum ſub fœmore meo, & iura mihi per Deum cæli, &c. In hoc enim ſignificatum eſt, Deum cæli de ipſius fœmore quod tangere ſeruus iubebatur, naſciturum. Concorditer ferè cum Auguſtino exponunt, Chryſoſtomus & Theophylactus: niſi quod per diem, peculiariter diem paſsionis intelligunt. Hunc, inquiunt, exultauit vt videret, quia optatum & deſideratum habuit diem illum & gaudii authorẽ, ſcilicet eo quod in beneficium cederet, & non parui alicuius commodi, neque vulgaris eſſet dies, ſed magni. Et hunc diem crucis cum præuidiſſet Abraham, gauiſus eſt, eo quod futurus erat in ſalutem mundi. Nos in Elucidatione (ſalua iſtis ſua authoritate) aliam dedimus explanationem, videre diem intelligentes, non ſecũdum viſionem fidei qua Abraham adhuc in carne poſitus vidit diem Domini, id eſt, præuidit, ſed de exhibitione rei, quomodo ea nos dicimur vidiſſe quæ noſtris temporibus acciderunt, etiamſi nunquã rerum illarum geſtarum fuerimus ſpectatores. Sic vulgo dicimus, Quàm admiranda vidimus nos qui hoc ſæculo viximus, intra paucorum annorum ſpatia, ſignificare volentes, multa noſtro æuo miranda eueniſſe. Sic Abraham, cum per reuelationem cognoſceret de ſemine ſuo olim naſciturum Chriſtũ mũdi redemptorem, exultando geſtiuit vt videret diem illum, id eſt, tempus aduentus Chriſti in mun-

dum, quemadmodum & cæteri omnes Prophetæ diem istũ videre desiderabant. Id quod alibi apertius dominus testatur, dicens: Multi reges & Prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt. Donec tamen in carne esset Abraham, non est ei datum videre quod desiderabat: quoniam nondũ aduenerat plenitudo temporis. In aduentu autem Christi vbi aduenit plenitudo temporis, satisfactum est eius exultabili desiderio: vidit Christum in carnem venisse iamiam immolandum, & gauisus est, gratias agens Deo de tam propinqua salutis adimpletione, per illum cuius diem tandiu cum exultatione fuerat præstolatus. ¶ Quinquaginta annos nondum habes.) Solet hîc quæri, quamobrem dixerunt Iudæi de annis quinquaginta, cũ nimium longe adhuc Christus abesset ab ea ætate. Veteres quidam existimauerunt, occasione huius verbi, Christum excessisse annum quadragesimum, cũ ista diceret, vt videretur ad hanc ætatem annorum quinquaginta accedere. Verũ hæc sententia, ab vniuersali Ecclesiæ consensu reiicitur, & ex Euangelica hystoria satis refellitur. Quæstio verò ipsa nullius est momenti, vt propter eã tale aliquid quisquam opinetur. Dici enim potest, iccirco eos tam amplum sumpsisse annorum spatiũ, vt minus errarent, & certius Christum refellerent. Quasi dicant: Etiamsi quinquaginta esses annorum, tamen adhuc longissimè ab Abrahæ ætate abesses. Nunc verò nec illos te attigisse certissimũ est. Apud Chrysostomum, pro quinguaginta legimus, quadraginta: quod an errore interpretum aut librariorum euenerit, an ex ipsius authoris fuerit sententia, aut ex codicum errore quibus ille vsus fuit, incertum est. Nihil enim commentando hac de re disserit. Theophylactum certissimum est nobiscum legisse, quinquaginta. Sic enim & interpretatur: Quæstionem autem illam quare Iudæi dixerint quinquaginta, magis quàm triginta, curiosam dicit, putans casu fructum esse, quod eis in mentem simpliciter venerit ille numerus: commemorans nihilominus quorundam responsionem, dicentium, id factum esse ob honorem anni iubilei, qui quinquagesimo quoque recurrebat anno, tanquam si dicant Iudæi: Tu necdũ iubileum vnum absoluisti, & Abraham te vidisse iactitas? Nonnulli ex recentioribus putant, Iudæis ita visum fuisse, quòd fermè annorum quinquaginta esset dominus, cum nondum longe transgressus esset annum trigesimum, ob multum laborem in prædicationibus vigiliis atque ieiuniis. Qui si addant maturitatem & grauitatem illam vultus tam seriem, licet non crudelem aut truculẽtam, quam pręse ferebat, cui onus tanti officii incumbebat, ac post paululum tãtarum passionum pondus imminebat, non omnino videbuntur sine ratione dicere. Nã id frequenter vsu venit, vt vultu ipsius magna maturitas & grauitas, de annorum ætate iudicantes grauiter fallat. ¶ Antequam Abrahã fieret, ego sum.) Nota distinctum loquẽdi modum, de creatura temporali & verbo æterno. De illo nempe Abraham dicit, antequã fieret: de se, non dicit, ego fiebam, imò nec ego eram, sed ego sum: volens hoc verbo præsentis temporis significare suam immutabilem essentiam, & infinitam æternitatem, secundum quam nec præsens agnoscit, nec præteritum, sed quoddam perpetuum præsens. Propter hoc & paulo antè dixit: Nisi credideritis, quia ego sum, moriemini in peccatis vestris. Poterantque vel ex hac peculiari ratione loquendi meritò aduertere, quòd ille ipse esset, qui olim in rubo Moysi apparens, dixit: Qui est, misit me ad vos.

IX. CAP. ELVCIDATIO.

a Et præteriens Iesus, uidit hominẽ cæcũ à natiuitate, & interrogauerunt eum discipuli eius:

b Rabbi, quis peccauit, hic aut parentes eius, ut cæcus nasceretur?

c Respõdit Iesus: Neque hic peccauit, neq; parẽtes eius, sed ut manifestẽtur opa Dei in illo.

d Me oportet operari opera eius qui misit me donec dies est.

e Venit nox, quando nemo potest operari.

f Quandiu sum in mundo, lux sum mundi.

g Hoc cum dixisset, ex-

PRæteriens per viam publicam dominus Iesus, hominem quendam à natiuitate cæcum iuxta viam repperit sedentem: quem cum gradum sistens, defixis oculis attentius considerasset, (ad eum modum quo artifex vbi materiam videt insigni alicui operi quod meditatur idoneã, defixis oculis attentius eam solet contemplari) discipuli ex hac occasione dominũ Iesum interrogant, dicentes: b Magister, dic nobis, ob cuius peccatũ homo iste cæcus est natus, an ex peccato ipsius proprio (quod non videtur verisimile, cũ nemo possit peccare antequam natus fuerit) an ex peccato parentũ, qui sic in filio puniri forsitan meruerũt? c Huic quæstioni ita respondit dominus: Neq; suo ipsius peccato homo iste cõmeruit vt cęcus nasceretur, neq; ex parentum peccato hoc ei euenit: sed Deo disponẽte, ex alia qualibet causa, naturali casu aliquo occurrẽte, sic natus est, vt nũc per me in eius curatione manifestaretur gloria Dei, per miraculum diuinæ virtutis, quod in eo iam nunc patrandum videbitis. d Sic enim decet me operari opera virtutẽ patris qui me misit testificantia, ad confirmationem doctrinę quam ille me misit prædicare mundo, donec dies est, & tempus ad hoc commodum, donec ego in hoc mundo ero secũdum corporalem visibilémque præsentiam. e Adueniet autem post diem huius vitę aliud tẽpus noctis post mortem, in quo nemo poterit opera quæ sibi ad salutem prosint operari: sed vnusquisque ex iis quæ prius in vita est operatus, debitam sibi mercedem recipiet. Ita & ego quandiu secũdũ visibilẽ præsentiã sum in mundo, in die vitæ huius, debeo quę patris mei sunt visibiliter operari ad salutẽ credẽtiũ. f Quãdiu enĩ ego sũ in mũdo secũdũ carnis visibilẽ pręsentiã, illuminare debeo homines mundũ inhabitantes, prædicatione doctrinę & opatione miraculorũ. g Quæ cũ dixisset, ex ore suo beato sputũ iecit ĩ terrã: cõ

puit in terram, & fecit lutum ex sputo,

a & liniuit lutum super oculos eius,

b & dixit ei: Vade, laua in natatoria Siloe, qđ interpretatur missus.

c Abijt ergo & lauit, & uenit uidens.

d Itaque uicini & qui uiderãt eũ prius, quia mendicus erat, dicebãt: Nõne hic est qui sedebat & mendicabat? Alij dicebãt: Quia hic est. Alij aũt, Nequaquã, sed similis est ei. Ille uero dicebat: Quia ego sum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sũt tibi oculi? Respondit: Ille homo qui dicitur Iesus, lutum fecit, et unxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoriã Siloe, et laua. Et abij, & laui, & uideo.

e Et dixerunt ei: Vbi est ille? Ait, nescio.

f Adducunt ad Pharisæos eũ q cæcus fuerat.

g Erat aũt sabbathũ, quãdo lutũ fecit Iesus, & aperuit oculos eius.

h Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi, quomodo uidisset.

i Ille aũt dixit eis: Lutum mihi posuit sup oculos & laui, & uideo. k Dicebãt ergo ex Phari-

miscensque cum puluere, sic lutũ fecit ex sputo: hoc ipso facto, quasi veteris operis modum repræsentans, quo ex limo terræ primum hominem condidit: vt eũdem se esse declararet, qui in principio genus humanum de terra formauerat, & qui modo in temporis plenitudine idem ipsum in cæco isto significatum reparare debebat. a Acceptumque lutum istud, quod ex sputo fecerat, superunxit oculis cæci, ad eum modum quo solent medici vnguentis linire loca vulneris: vt se generis humani, sicut olim ex luto plastẽ, ita nunc & medicum declararet. b Neque hoc facto statim visum recepit cæcus, sed prius illi iussit dominus abire ad piscinã natatoriã, dictã Siloe (quod Hebraici idiomatis vocabulum, Latinis missum significat) vt illic oculos aqua ablueret, atque ita demum visum reciperet. c Fecitq; per omnia promptè obediens cęcus, quod iusserat dominus: abiit ad piscinam lutum habens positum super oculos, aqua piscinę eos lauit: & visu recepto, gaudẽs rediit. Potuerat sanè dominus solo verbo (vt aliàs frequenter fecerat) miraculum istud quoque patrare, sed sputũ & lotionem piscinę adhiberi voluit, vt in miraculo simul mysterium significaret reparationis humanæ. Cęcus enim iste, genus humanum ignorantiæ cæcitate ab origine sua miserum signat. Sputum ex ore Christi, spiritum sanctum designat: qui ex patre per filium, quasi ex corde per os, procedit. Hoc sputum in terram proiectum est, quando in vterum virginis desuper missus spiritus sanctus aduenit: & tũc massa luti ex sputo facta est, quando per virtutem spiritus sancti verbum caro factum est, ex virgine matre. Hoc sputum superlitum est oculis cæci, quando Christus homo docendo & operãdo mirabilia, quasi illuminantem medicinam admouit cordibus. Sed non fuit plene cæcus curatus, donec in piscina Siloe lauaretur: quoniam non plene potuit sanari genus humanum, donec lauaretur in baptismali lauacro aquæ & sanguinis Iesu, qui verè missus dicitur. d Hoc itaque sic patrato miraculo, vicini qui circa locum illum commorabantur, & qui eum viderant prius ac probe nouerant, (erat enim mẽdicus ad eleemosynam à transeuntibus postulandam illic sedere solitus) admirantes quod factum fuerat, dicebant adinuicem, de modo gestæ rei perquirentes: Nónne hic est cæcus, ille qui hoc in loco sedere solet ad postulandam à transeuntibus eleemosynam? Et cum alii eundem esse hominem dicerent, alii propter mutationem nimiam & secundum naturam planè impossibilem, negarent eundem esse, sed alium aliquem illius similem esse assererent, ille constanter veritati perhibuit testimonium, dicens, se eundem esse hominem qui vsque tunc cæcus à natiuitate fuerat, & mendicare illic solitus erat. Quo audito, admirantes nimium rei nouitatem, modum eum interrogant suæ curationis: illeque fideliter modum omnem & ordinem rei gestæ eis narrat, dicens, hominem illum qui vulgato nomine Iesus dicitur, luto vnxisse oculos suos, ac deinde ad natatoriam Siloe lauandum misisse, lotumque quantocyus visum integrum recepisse. e Cupientes autem huius facti authorem cognoscere, interrogauerunt, quisnam aut vbinam esset ille qui id fecerat. Verum cęcus nesciens quò abiisset dominus, respondit, ignorare se vbinam ille esset. f Audientes hæc quidam ex iis qui aderant, adduxerunt cęcum illum ad Pharisęos: vel quod eorum partibus fauebant, vt ex facto aut facti circunstantia aliquid quærerent calumniæ, quo, prius quam latius spargeretur, obfuscaretur miraculi gloria: vel propter admirationem, vt audirent quid hac de re illi iudicarent. g Erat autẽ dies sabbathi, in quo lutum fecerat, & luto cęcum sanauerat dominus, vnde calumnię ansam verisimiliter acceptura erat Pharisęorum impia cęcitas. h Exhibitus itaque homo ille ante Pharisęos, iterũ interrogatur ab eis, quonã pacto à sua cęcitate curatus visum recepisset. i Interrogatus verò, ingenue confessus est in publico concilio veritatem, nihil illorũ personã vel authoritatẽ reueritus, dixitque eis per omnia, vt iam antè interrogantibus responderat, hominem illum qui vulgo Iesus dicitur, sibi lutum posuisse super oculos, ac deinde post ablutionem in aqua Siloe visum integrum se recepisse. k Quidam itaque ex Pharisęis, quorum erat erga Christũ irreconciliabile odium, & animus in cęcitate obduratus, ne tanto quidem tamque euidentissimo signo quicquam emolliti, ad calum-

ſæis quidā: Non eſt hic hō à Deo qui ſabbathū nō cuſtodit. a A'lij aūt dicebāt: Qūo poteſt hō pctōr hæc ſigna facere? Et ſchiſma erat īter eos b Dicūt ergo cæco iterū: Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? c Ille autē dixit: Quia Propheta eſt. d Non crediderūt ergo Iudæi de illo qa cæcus fuiſſet & uidiſſet, e donec uocauerūt parētes eius qui uiderat, & interrogauerūt eos, dicētes: Hic eſt filius ueſter, quē uos dicitis, quia cæcus natus eſt: qūo ergo nunc uidet? f Reſpōderūt eis parētes eius, & dixerūt: Scimus quia hic eſt filius noſter, & qa cæc' nat' eſt. g Quomodo aūt nūc uideat, neſcimus, aut quis eius aperuit oculos, nos neſcimus. h Ipſum interrogate, ætatē habet, ipſe de ſe loquatur. i Hæc dixerūt parētes eius, quoniā timebāt Iudæos. Iā enim cōſpirauerant Iudæi, ut ſi quis eū cōfiteretur eſſe Chriſtū, extra ſynagogam fieret. k Propterea parentes eius dixerūt: Quia ætatē habet ipſū interrogate. l Vocauerūt ergo rurſū hoīem q fuerat cæc', & dixerunt ei: m Da

nam detorſerunt illud in quo Deum patrem & eius filiū Ieſum collaudare debuerunt: dicentes, fieri non poſſet, vt homo iſte à Deo miſſus eſſet, qui ſabbathum violaret, in ſabbatho curans hominem.

a Alii verò, quorum erat mens ſanior, & minus corruptum animi iudicium, ſigni claritate permoti, velut refellentes priorum calūniā, dicebāt: Si peccator eſſet homo iſte, & ex Deo non eſſet, nunquam per eū tot ac tanta ſigna Deus operaretur. Factaq; eſt inter eos diſſenſio, aliis in bonam, aliis in malam partem de Chriſto loquētibus.

b Ipſum itaque hominem qui ſanatus fuerat, callide interrogant aſtuti Phariſęi, vt ſuam ipſe de Ieſu proferret ſententiā, Tu, inquiūt, quid ſentis de eo, qui tibi viſum reddidit? Scilicet hoc quærebāt impii, vt ſi quidem cæcus ipſe qui beneficium à Chriſto acceperat de eo malè loqueretur, aut vt minimum benè loqui non auderet (quod futurum ſperabant) refellerent illos qui in miraculo Chriſti gloriam prædicabant, cum ad ipſos nihil attineret. c At ille curatori ſuo non ingratus, aut beneficii immemor, nihil pertimeſcens Iudæorum poteſtatem, ingenue confeſſus eſt veritatem, palàm omnibus affirmans, Chriſtum eſſe virum ſanctum & magnum corā Deo, miſſum ab eo ad erudiendos homines in viam ſalutis. d Cum autē hūc audirent non loqui ſibi placentia, ac præter opinionem ſuam reſponſum aliud ab eo accepiſſent, nihil facientes cæci teſtimonium, necdum credere voluerunt veritatem patrati miraculi. Et cum non haberent cauſam honeſtam tergiuerſandi, ipſo in quo miraculum oſtēſum erat præſente ac teſtimonium perhibente veritati, quaſi tempus redimere cupientes, negauerunt hominem illum verè cæcum fuiſſe, & à cæcitate curatum: e atque huius rei probandæ gratia, parētes eius ī conciliū aduocari iuſſerunt. Quos, cum adueniſſent, ita interrogant: Perhibete teſtimonium de homine iſto, num filius veſter ſit, & num verè à natiuitate (vt aſſerit ipſe) cæcus fuerit. Quòd ſi ita eſſe dixeritis, modum quoque nobis ſimul exponite, quo viſum receperit. Ad hoc enim vos huc modo aduocauimus, vt rei huius ex vobis certam diſcamus veritatem. Sic illi rem eandem, & multorum efficaci teſtimonio ſatis comprobatam, iterum iterumque interrogāt, alicunde aliquid inuenire ſperantes, quod traherent in calumniam, & quo obſcurarent miraculi gloriam. f Interrogati verò parentes hominis cęci, Iudęorum inſidias metuentes, cautè reſponderunt, dicentes: Quòd hic filius ſit noſter, negare nequaquam poſſumus: item & quod cæcus natus ſit, neque hactenus vnquam viderit, ſcimus: duo hæc, ſicut certò nouimus, ita conſtanter teſtificamur.

g Cæterum de eo quod poſterius nos interrogaſtis, nēpe de modo quo à cæcitate ſua curatus viſum receperit, nos certum nihil habemus, neque item quis ſit qui eū curauit nouimus: propter quod, his de rebus teſtimonium perhibere non valemus. h Hæc ſi ſcire deſideratis, ab ipſo melius diſcere poteritis, ipſum interrogate. Nō enim puer eſt, aut minoris ætatis quàm vt teſtimonio perhibendo ſufficiat ipſe de ſe & iis quæ ſibi acciderunt loquatur. i Hæc autem ita cautè dixerunt parentes cæci illius, iram metuentes Iudæorū: qui conſpiratione facta, ex conſenſu plurium decreuerant, vt ſi quis Ieſum palàm confiteretur eſſe Meſsiam, tanquā mendax & blaſphemus extra ſynagogam eiiceretur, & à communi Iudæorum cōmercio abſcinderetur, tanquam indignus qui cum populo Dei cōnumeraretur, quæ apud Iudæos extremæ erat ignominiæ nota. k Ob hoc videlicet ſibi metuentes parentes cæci illius, dixerunt: Filius noſter ex ætate ſufficiens eſt perhibere de iis quę ſibi acciderūt teſtimonium, ipſe de eis interrogatus loquatur, non opus eſt vt pro eo nos loquamur. Nō enim id dicebant parentes, quaſi filio malè volentes, aut in periculum eum volentes adducere: ſed quia vtilius exiſtimabant, ſolum ipſum, quàm ſe cum eo pariter venire in periculum.

l Cū ergo neque hac via quicquā inuenire potuiſſent rationabile, quo detraheretur miraculo, dimiſsis parentibus, rurſum vocari ad ſe iubent illum qui fuerat cæcus: ac iam maiori quàm antè ſeueritate illum aggredientes, vt metu perterritum contra veritatem & conſcientiā loqui conpellerent, ita dixerunt ei: m Nos authoritate noſtra qua fungimur vice Dei, hoc à te exigimus, vt per confeſsionem veritatis, quam hactenus extorquere à te non potuimus, Deū glori-

gloriam Deo.
a Nos scimus, quia hic homo peccator est.
b Dixit ergo eis ille:

c Si peccator ē, nescio.
d Vnū scio, quia cæcus cum essem, modo uideo.
e Dixerunt ergo illi: Quid tibi fecit? quomodo aperuit tibi oculos?
Respōdit eis: f Dixi uobis iam, & audistis: qd iterū uultis audire?
g Nunquid & uos uultis discipuli eius fieri?
h Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis: nos autem Moysi discipuli sumus. i Nos scimus qa Moysi loquutus est Deus. k Hunc autem nescimus unde sit.
l Respōdit ille homo, et dixit eis, m In hoc enim mirabile est: quia uos nescitis unde sit, & aperuit meos oculos.
n Scimus autem, quia peccatores Deus nō audit: sed si quis Dei cultor est, & uoluntatem eius facit, hūc exaudit.
o A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati.
p Nisi esset hic à Deo, non poterat facere quicquam. Respōderunt, & dixerunt ei:

fices: vt miraculi huius gloriam, non peccatori homini, sed Deo ipsi asscribas. a Nos enim certò scimus, hominem istum à quo te dixisti curatum, peccatorem esse, atque à Deo alienum: & ob hoc à te nostra authoritate exigimus, vt neges quod prius affirmasti, illum esse sanationis tuę authorem, sed Deo ipsi quicquid id est asscribas, acceptumque referas. b Sic adiuratus homo ille qui cæcus fuerat, videns sibi parari malum, si apertius aliquid in Christi commendationem loqueretur, ita temperauit respōsum, vt nec apertè Christum commendaret, nec illorum sententiam iniquam approbaret, dixitque eis: c Quod is qui me sanauit homo peccator sit, & à Deo alienus, non scio: & si vos, vt dicitis, certò id scitis, ego non item compertum habeo: neque mea refert, ea de re disputare aut definire, quæ soli Deo certò potest esse cognita. d Vnum hoc scio, quod in me ipso expertus didici: illudque vt scio, ita & confiteor, quòd cum à natiuitate cæcus fuerim, modo visum habeam. e Necdum verò quiescentes illi improbi, rem iam sæpe narratam, quasi nunquam auditam, denuò interrogant, dicentes: Quonam modo te sanauit homo ille, aut quid fecit tibi quo visum restituit? Ille vidēs non aliud quàm calumniam struere inuidos, totiesque iam eadem repetere, iusta quadam indignatione aduersus illorum improbitatem commotus, dixit eis: f Iam sæpe dixi vobis, & quis me curauerit, & quonam modo curauerit: & vos iam ista non semel, tam ex aliis, quàm ex me, audistis. Quorsum attinet, iterum eadem de re interrogare, perinde quasi hactenus nihil audieritis? g An ideo forte iterum audire ista desideratis, vt in eum credētes, eius efficiamini discipuli? Si credere vultis in eum, dilucide satis miraculum vobis iam exposui: si non vultis, superuacaneum fuerit eadem repetere. Qui enim secundo & tertio narranti non credidistis, nec si quarto narrauero, credetis. h Hoc autem verbo cæci paulo stomachosius prolato, vehementer aduersus eum indignati Pharisæi, quasi probrum & cōuicium insigne in eum iacientes, dixerunt: Tu si voles, homo scelestus & miser, magi illius & seductoris efficiaris discipulus. Absit autem, vt nos illius vnquam efficiamur discipuli: sed Moysi permanebim⁹ discipuli, qui nobis legem dedit, cuius & professores sumus. i Nos certò scimus, diuinarum scripturarum authoritate edocti, Moysen fuisse cum Deo familiariter colloquutum, quomodo loqui solet amicus ad amicum, & ab eius ore legem quam profitemur accepisse. k De hoc autem homine, certum nihil nouimus, quis sit, vel vnde venerit: eamque doctrinam, quā loquitur, vnde acceperit, nescimus. Nos igitur certa incertis præeligentes, & secura dubiis, Moysi adhæremus, illum refugimus. Sic impii illi verè iudicio cæci, cui se existimant maledicere, optima benedictione benedicunt: in se verò maledictionem impiissimam proferunt, quæ & in hodiernum vsque diem in eis iusto Dei iudicio operatur. l Quanto autem impii illi Pharisæi aduersus Christū magis sæuiebant, & blasphemabant, tanto cæcus ille ad Christi defensionem magis animabatur. Vnde constantior iam factus, ita illis aperta confessione respondit: m Est id, profectò admirabile, vos necdum scire de Iesu vnde sit, & vnde venerit, posteaquam tam euidēs & magnum in apertione oculorum meorum vidistis miraculum. Nam ex hoc meritò cognoscere debebatis, verè ipsum à Deo venisse. n Illud enim pro comperto habemus, quòd Deus homines peccatores non solet in eiusmodi exaudire, vt eis concedat in nomine suo facere diuinæ virtutis miracula: sed homines Deum vera pietate colentes, eiusque voluntatem diligentissime perficientes (cuiusmodi fuerunt olim sancti Patriarchæ atque Prophetæ, aliique plurimi iusti) huiusmodi Deus solet audire nomen suum inuocantes: & per hos in nomine suo mirabilia huiusmodi signa solet operari. o Neque verò vulgare est signum istud, quod in me patratū videtis, sed admodum singulare & rarum, quale ab initio mundi vix legitur factum esse, nempe vt homini in cæcitate nato quisquam vnquam visum contulerit à natura denegatum. Proinde ex tam euidēti signo omnem naturę virtutem transcendente, satis cognoscere poterunt qui æquo sunt iudicio, quòd à Deo venerit Iesus. p Nam si (vt vos dicitis) peccator & à Deo alienus esset homo iste, non tam præclarum signum ederet per illū Deus: imò nec alia illa multo minora, quæ passim ope-

rari cognoscitur, ad confirmationem doctrinæ suæ. Quum verò ita apertè pro Christi gloria ille loqueretur, non ferẽtes id Pharisæi, exprobrauerunt ei, dicentes: a Quid tu miser & infœlix homo, qui totus natus es in peccatis (id quod vltio diuina in tua cæcitate testatur) nos docere præsumis, qui sum⁹ legis professores, & ex professione nostra populi doctores? Sic per iræ impatientiam, cæco suæ cæcitatis irrationabiliter exprobrant miseriam: cum ab iis quæ à natura insunt, nemo verè sit laudandus aut vituperandus. b Neq; hoc contenti conuitio, addunt excommunicationis pœnam, eiiciẽtes eum à synagoga Iudæorum: & à communione Iudaicæ gentis, quasi gentilem & alienam à Deo, separant, non ob aliud, nisi quod Christi gloriam liberius prædicasset. c Statimque perlata sunt ad dominum Iesum quæ cæco huic acciderant, quòd tam fortiter pro sua gloria egisset, quodq; pro ipsius confessione eiectus esset extra synagogam: & misericordia mot⁹ (vt solet erga eos misericordia affici magis, qui ab hominibus conculcantur propter iustitiam) diligẽter eũ quę sunt, vt consolaretur, & amplius erudiret: d Quumque eum inuenisset, vt fidem eius notam faceret, & amplius firmaret, interrogauit eum, dicẽs: Credis tu in verum filium Dei, illum qui te per miraculum sanauit? e Ille tametsi iam crederet, tamen quia personam non agnoscebat eius qui se sanauerat, respondens dixit: Optarem mihi demonstrari hunc filium Dei qui me sanauit, vt vidẽdo credam in eum, eique debitas pro mea sanatione gratias agam, & dignum Dei filio honorem impendam. f Dixit ei Iesus: Iam tu illum bene vidisti per fidem, quem tam constanter ad tantam vsque inuidiam confessus es: & ego qui tecum nunc loquor, ego ipse sum, quem oculis quoque corporis videre desideras, curator tuus. g Quo audito, statim ille de corde bono bonam confessionem elicuit, dicens: Credo domine, te verè esse filium Dei, qui per diuinam virtutem me à cæcitate mea curasti. h Nec verbo simplici contentus, etiam operis adiecit protestationem, coram illo se prosternens in terram, eumq; ex toto cordis affectu, vt verum Dei filium, & à Deo in mundum destinatum adorans: vt per oĩa pateret, cæcum istũ sicut in corpore visus lumen corporeũ acceperat, sic & in anima spiritale lumen fidei à Christo accepisse. i Volens autem consolari eum dominus Iesus, dixit ei: Per meum hunc in mundum aduentum, admirabile fiet inter homines discretionis iudicium: tale nimirum, vt qui antè cæci fuerant, per me fiant videntes: contra verò, qui prius videntes fuerant, iam cæci fiant. Talis in meo aduentu fiet vicissitudo & commutatio rerum, vt qui antè ignorantes fuerant, meam doctrinam audientes & videntes miracula, per fidem illuminentur in cognitione veritatis, id quod in tua sanatione, quasi in mysterio, volui ostẽsum: ii verò qui se iactãt legis scientiam & veritatis cognitionem habere, per infidelitatem nolentes neque dictis neque factis meis habere fidem, mentis cæcitate replebuntur: id quod in Pharisæorum obstinata incredulitate apparet euidentissime. k Audierunt autem verba hæc quidam ex Pharisæis, qui illic cum ipso aderant: & suspicantes verbum hoc in se dici à Christo, interrogauerunt eum, dicentes: Nũquid etiam nos cęci sumus? Nunquid tu nos cęcos dicis, qui legis sciẽtia eminemus? Respondit eis Iesus: Si quidem in oculis vestris cæci essetis, si vestram cæcitatem agnosceretis, non haberetis culpam permanentem in vobis: medicum enim quæreretis, per quem à vestra miseria facilè curaremini. Nunc verò, quia non vultis cæcitatem vestram agnoscere, sed gloriamini tanquam videntes, in legis & veritatis cognitione: propter hoc videlicet permanebitis in peccato vestro, quoniam morbi vitium ignorantes, & sanitatem vobis persuadentes, medicum nec requiritis, nec admittitis.

a In peccatis natus es totus, & tu doces nos?

b Et eiecerunt eum foras.

c Audiuit Iesus, quia eiecerunt eum foras.

d Et cum inuenisset eum, dixit ei: Tu credis in filium Dei?

e Respondit ille, & dixit: Quis est domine, ut credam in eum?

f Et dixit ei Iesus: Et uidisti eũ, & qui loquitur tecum ipse est.

g At ille ait: Credo domine. h Et procidẽs, adorauit eum. i Et dixit ei Iesus: In iudiciũ ego in hunc mundum ueni, ut qui non uident, uideant: & qui uident, cæci fiant.

k Et audierũt quidam ex Pharisæis, q cũ ipso erãt, & dixerũt ei: Nũquid et nos cæci sumus? Dixit eis Iesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc uerò dicitis, quia uidemus, peccatũ ergo uestrũ manet.

ANNOTATIONES IN CAPVT IX.

Vidit hominem cæcũ à natiuitate.) Quod in verbo illo (vidit) non simplex intelligendus sit aspectus, sed cum attentione peculiari & defixione oculorum in eum, iuxta modum in Elucidatione à nobis expressum annotarunt etiam Augustinus, Chrysostomus, & Theophylactus, addentes, discipulos hinc sumpsisse occasionem interrogandi. ¶Rabbi, quis peccauit, hic aut parentes eius?) Videtur quæstio hæc Apostolorum prima facie esse ridicula, quatenus innuere videntur, dubitare se, an propter peccatum proprium homo ille natus esset cęcus: cũ per se euidens sit, neminem posse

peccare antequam sit natus. Verum si rectè intelligamus quod dicitur, non apparebit ridiculum. Audierant, paralytico quem apud probaticam piscinam domin⁹ curauerat, post sanationem dictum: Vade, & iam noli peccare. Vnde intellexerant, illum propter sua peccata morbum illum contraxisse. Illius igitur memores, dum hunc à natiuitate cæcũ vident, præceptorem interrogant, num & huic ista cæcitatis miseria similiter euenerit: & quia non videtur vllam apparentiæ habere verisimilitudinem, quod propter suum peccatum cæcus factus esset, statim adiiciunt, aut parentes eius? Quasi posteaquam primum non videtur rationi consentaneum, vt ipse suo id peccato meruerit, ad id quod proxime videri posit transeant: id est, ad parentum peccata. Vel vtrũque quasi inconueniens proponunt, prius quidem ratione repugnante, alterum verò lege declarante, quòd filius non portabit iniquitatem patris. Atque ita enarrant Chrysostomus & Theophylactus, dicentes, discipulos potius loqui dubitando, quàm interrogando vel percunctando. ¶ Neque hic peccauit, neque parentes eius.) Ex quæstione repetendum est illud, vt cæcus nasceretur. Non enim simpliciter istud verum est, nisi illud adiicias, in hunc sensum: Neque hic peccauit, neque parentes eius peccauerunt, vt iste cæcus nasceretur. ¶ In natatoria Siloe.) Natatoria, idem hîc dicitur, quod suprà cap. 4. piscina. Idem enim est in vtroque loco Græcum vocabulum κολυμβήθρα kolymbithra, quod nomen à natando formatur. ¶ Itaque vicini & qui viderant eum prius.) Quidam codices Latini non habent coniunctionẽ. Vetustiores & emendatiores habent, consentientibus & Græcis, Augustinus quoque, & in textu, & in commentario, coniunctionem habet. In eo autem quod sequitur: Quia mendicus erat, Græci codices habẽt: Quia cæcus erat. Verum id non tam apte loco quadrat. Non enim ita notus erat multis quia cæcus, sed quia mendicus. Augustinus nobiscũ legit, item & Theophylactus: quod non solum ex textu, verumetiam ex interpretatione liquet. Sic enim ait: Non temere autem hoc annotauit Euangelista, quòd mendicus fuerit, sed vt ostendat ineffabilem misericordiam domini, qua se ad infimos vsque demittat, ita vt & mendicũ summa diligentia curaret. Et vt inde etiam disceremus, ne contemnamus minimos. ¶ Extra synagogam fieret.) Græce per nomen vnum dicitur ἀποσυνάγωγος aposynagogos, id est, eiectus, aut separatus, aut alienus à synagoga, siue congregatione. Idémque erat apud illos esse aposynagogum, quod Christianis est esse excommunicatum: id est Ecclesiastica communione priuatum. ¶ Si peccator est, nescio.) Quemadmodũ annotarũt Chrysostomus & Theophylactus, non id per dubitationem profert cæcus iste, vel per metum, sed vt ad euidentiam eos facti à verbis abducat. Quasi diceret: Nihil de hoc impræsentiarum dico, nihil pronuncio, nolo super hoc modo verbis contendere. Certè factum ipsum manifestum est, & negari non potest ad illius consideratione nem vos mitto, illud manifeste noui, & affirmare possum. Vnde illud: Si peccator est, nescio, secundum dicentis intentionem tantundem valet, ac si dixisset: Quod vos vt certum scire vos dicitis, eum esse peccatorem, id ego nequaquam approbo: hac in re, ego longe secus ac vos iudico. ¶ Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri?) Annotarunt sancti doctores Augustinus & Chrysostomus, emphasim particulæ, & qua semetipsum iam inter discipulos Christi annumerare cæcus iste significauit, quasi dicat: Iam ego discipulus illius sum. Nũquid etiam vos vultis fieri quod sum ego? ¶ Scimus, quoniã peccatores Deus non audit.) Augustinus verbum istud tanquam ab eo qui adhuc inunctus est & cathecuminus, necdum plene instructus in rebus diuinis, prolatum, non putat habere veritatem, adducens exemplum humilis illius publicani, quem Deus orantem audiuit. Potest tamen verbum illud cæci non male intelligi, de peccatoribus qui in proposito perseuerant peccandi. Quando enim propositum mutant peccandi, & remissionem quærunt peccati, iam desinunt esse & nominari peccatores, quemadmodum de publicano illo legitur, quòd descenderit iustificatus in domum suam. Atque ita saluat à falsitate hoc verbum Theophylactus, addens & alteram sententiam, Deum non exaudire peccatores, ad operationem signorum, ꝑ ipsis glorificandis, Chrysostomus cæcum ista dicentem putat inniti sententiæ illi, quam suprà quidam dixerant ex Pharisæis: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Quasi dicat: Opinio mea cũ vestra consentit, verbo illi inhæreo, & vos in eo permanete. Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Si ergo confitemini Deum non exaudire peccatores, & iste miraculum tam insigne in me patrauit, quod omnem superat virtutem humanam, & ex sola diuina fieri potuitvirtute, non potest homo ille (quod vos asseritis) esse peccator, sed verus cultor Dei. ¶ In peccatis natus es totus.) Secũdum Augustinum & Chrysostomum, exprobare hoc verbo illi voluerunt cæcitatem, perinde quasi propter peccata cæcus esset. Insipienter omnino, ait Theophylactus, cæcitatẽ ei obiiciunt, existimantes, quòd quasi maledictus & condemnatus esset ante natiuitatem, vt cæcus nasceretur, id quod ratione carebat. ¶ Et procidens, adorauit eum.) In hac adoratione cæcum agnouisse & professum esse Christi veram diuinitatem, vt in Elucidatione indicauimus, testantur Augustinus, Chrysostomus, & Theophylactus. ¶ Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc verò &c.) Iuxta sententiam quã in Elucidatione posuimus, pulchre & Augustinus exponit, his verbis: Si cæci essetis, id est, si cæcos vos aduerteretis, si vos cæcos diceretis, & ad medicum curreretis: si ergo ita cæci essetis, non haberetis peccatum, quia ego veni auferre peccatum. Nunc verò, quia dicendo videmus, medicũ nõ quæritis, in vestra cæcitate permanetis. Theophylactus aliam ponit duplicem intelligentiam, alteram de cæcitate corporali, alteram de spirituali cæcitate. Prior hæc est: Si per necessitatem naturæ excæcati essetis, venia vtcunque daretur vobis incredulitate laborantibus. Nunc autem, quia dicitis vos videre, & plane etiam spectatores facti estis miraculi huius in cæco, & adhuc incredulitate laboratis, non digni estis venia, sed peccatum vestrum indelebile manet. Posterior hæc est: Si essetis cęci, id est, imperiti scripturarum, non haberetis tale peccatum: id est, tam graue, quia per ignorantiam peccaretis. Nunc autem dicitis quòd videatis, & prudentes vosipsos & legisperitos facitis, & ita per vosipsos condemnati estis, & maius habetis peccatũ, quia scienter peccatis.

a Amen amen dico uobis: qui non intrat per ostium in ouile ouium: sed ascendit aliũde, ille fur est & latro.

b Qui autem intrat per ostium, pastor est ouiũ.

c Huic ostiarius aperit, & oues uocem eius audiunt.

d Et proprias oues uocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emiserit, ante eas uadit: & oues illũ sequuntur, quia sciũt uocẽ eius.

e Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non nouerũt uocem eius.

f Hoc prouerbium dixit eis Iesus. Illi autẽ non cognouerũt, quid loqueretur eis.

g Dixit ergo eis iterũ Iesus: Amen amen dico uobis, quia ego sum ostium ouium.

h Omnes quotquot uenerunt,

i fures sunt & latrones.

X. CAPITIS ELVCIDATIO.

VT autem per similitudinem vosipsos vobis depingam, illud in veritate vobis affirmo, quòd quisquis in stabulum ouium non intrat per ostium (qui est introitꝰ regius) sed per alium introitum suspectũ, vtpote per fenestram aut occultum alium aditum ascendendo ingreditur, is non pastor est ouium, sed fur potiꝰ & latro, qui non venit ad oues nisi vt furetur aut mactet. b Qui verò per ostium, per rectum & apertum introitum ingreditur in ouile, is vel ex hoc ipso cognoscitur esse pastor ouium. c Nimirum huic ipse ianitor & stabuli custos ostium aperit, atque in stabulum ipsum inducit. Nec tantum ostiarius illum agnoscit, verumetiam oues eundem suscipiunt, vocem eius audiendo agnoscentes. d Ipse verò vicissim ita pernouit singularum ouium vultus & conditiones, vt vocare eas possit nominatim, atque ita vocando nominatim singulas, educit eas de caulis, ad salutaria pascua. Cum autem visum ei fuerit, illas foras emittere, siue educere ad pascua, non ipse domi otiosus desidet, sed cum grege exiens totum gregem antecedit, vt suo ducatu viam illis commonstret, pedum quoque tenens pastorale, vt aberrantes sequi se compellat: & simplices ouiculæ nihil formidantes aut suspicantes mali, pastorem antecedẽtem sequuntur cum fiducia, eo quòd vocem eius agnouerũt, ex qua pastorem bonũ à noxio lupo aut fure discernere norunt. e Eum verò qui nõ est ipsarum proprius pastor non sequuntur, licet præcedentem & vocantem, sed magis fugiunt ab eo, eo quòd non agnouerunt vocem extraneorum & ignotorum: propter quod, meritò formidantes malum, aufugiunt. Videlicet ouile istud Ecclesia est, oues sunt populus domini. Qui non per ostium intrant, sed aliunde ascendunt, fures & latrones, illi sunt, qui non propter Dei gloriam recta intentione populi dominici regimen & curam suscipiunt, sed propter ambitionem aut quæstum, aut aliquid huiusmodi. Qui per ostium intrant, pastores veri, ii sunt qui populum domini curãt, non nisi propter gloriam Dei, & animarum salutem, intentione syncera. His ostiarius aperit, quia spiritus sanctus (qui custos est ouilis huius) vel pater ipse cælestis, vel ipse etiã filius, ad subditorum curam administrãdam tales excitat & inducit. Et huiusmodi veros pastores, oues, id est, electi Christi audiunt, credendo & obediẽdo sanctis eorum monitis. Hi nominatim vocant oues: quia sigillatim singulorum curam gerentes, ad bonum exhortantur singulos. Præcedunt quoque oues quas educunt ad pascua, quia per viam salutis ambulantes exemplum conuersationis bonæ se præbent subditis. Illos autem qui non sunt veri pastores, non audiunt oues: quoniam electi domini, hæreticos & ambitiosos homines praua docentes non suscipiunt, sed reiiciunt. f Hanc parabolam peruersis illis Scribis atque Pharisæis Christus proposuit, volens sic illos sibi ante oculos ponere, & qui essent crassa similitudine declarare. Verum illi propositam parabolam non satis intelligebant, tãetsi in genere nonnihil suspicarentur ista aduersum se dici. g Explicare itaque volens dominus Iesus obscurã parabolam, dixit eis manifeste: Ego sum ostium istud ouium, cuius pauloante memini. Per me, vt per ostium, introire debet in Ecclesiam fidelium, quisquis vel vt pastor oues curare, vel vt ouis in stabulo isto curari voluerit. Nemo nisi per fidem nominis mei rectè introire poterit in ouile Ecclesiæ, siue tanquam pastor vt regat, siue tanquam ouis vt pascatur & regatur. h Et multi quidem in præteritis sæculis se ingesserunt ad regimen & gubernationem populorum: sed quotquot ante me venerũt, quicunque sine me absque fide & amore nominis mei accesserunt ad populi gubernationem, qui non ex intentione recta, non ex fide & amore erga Deum se ingesserunt prælationi & gubernationi populorum (cuiusmodi olim extiterunt sensu carnis suę inflati Philosophi, & idolorum pontifices, & cuiusmodi etiamnum vos estis, qui gloriam Dei non quæritis) non merentur pastorum titulo insigniri: i sed fures magis & latrones dici debent, qui non per ostium propter fidem & amorem Dei introierunt intentione recta vt prosint ouibus, sed per fenestram ascenderunt aliunde, intentione sinistra: non vt prosint, sed

a Sed non audierunt eos oues.

b Ego ſum hoſtium.

c Per me ſi quis introierit, ſaluabitur: & ingredietur & egredietur, et paſcua inueniet.

d Fur non uenit, niſi ut furetur, & mactet, & perdat. e Ego ueni ut uitam habeant, & abundantius habeant.

f Ego ſum paſtor bonus. Bonus paſtor animam ſuam dat pro ouibus ſuis. g Mercenarius autẽ, & q nõ eſt paſtor, cuius nõ ſunt oues propriæ: h uidet lupũ uenientẽ, & dimittit oues & fugit:

i & lupus rapit, & diſpergit oues.

lz Mercenarius autem fugit, quia mercenarius eſt,

l & non pertinet ad eũ de ouibus.

m Ego ſum paſtor bonus,

n & cognoſco meas, & cognoſcunt me meæ.

o Sicut nouit me pater, et ego agnoſco patrem.

p Et animam meam pono pro ouibus meis.

q Et alias oues habeo, quæ non ſ&nt ex hoc ouili:

vt præſint:non vt paſcant,ſed vt paſcantur. a Verum qui ad vitam æternam ſunt prædeſtinati,electi Deí,non obedierunt illis prauа & inania docentibus:ſed diuinam magis inſtructionem ſequuti,ab illorum ſunt ſeductione pręſeruati.Iterum dico: b Ego verè ſum illud oſtium,per quod oues dominicę intrare debent in ſtabulum & caulas Eccleſię. c Quiſquis in me pura deuotione credendo,ſic per me introierit in vnitatem Eccleſię,veram ille conſequetur ſalutẽ animę & corporis. Eritque eorum qui ſic mihi ſe adiunxerint tanta libertas & ſecuritas,vt quocunque ſe vertant,ſiue ingrediantur ad vitę contemplatiuę officia, ſiue egrediantur ad vitę actiuę opera,ſiue ingrediantur ad ſemetipſos, ſiue egrediantur ad proximos,nuſquam defectum patiantur: ſed paſcua vbique inuenient, vbique eis aderit gratia mea, quæ eos ingredientes & egredientes deducet, cuſtodiet, nutriet,& mali nihil vſquam pati ſuſtinebit. d Qui in ouili hoc furem agit & latronem,non ad aliud ingreditur ouile, niſi vt furetur oues legitimo ſuo domino: eaſque furto abductas mactet,& laniando interficiat. Sic qui per ambitionem aut auaritiam ſe ingerunt in prælationem populi,non prodeſſe quærunt,ſed ſua tantũ lucra cum ſubditorum grauiſsimo damno ſpectant. e Ego verò non ſic veni in mundum vt perdam, ſed vt ſaluem: non vt vitam auferam,ſed vt vitam conferam fidelibus ouiculis meis,vtque in vita vera confirmentur,& creſcendo proficiant magis ſemper ac magis abundantes, donec à vita iſta gratiæ ad perfectum transferantur gloriæ ſtatum.

f Non ſolum autem oſtium ego ſum, ſed paſtor etiam ouium, & paſtor verus ac bonus,paſtoris rectè adimplens officium. Bonus enim paſtor meritò ille cenſeri debet, qui pro ſalute ſibi creditarum ouium paratus eſt vitam iſtam corporalem impendere, mortemque ſuſcipere, vbi Dei gloria & ouium ſalus popoſcerit: cuius ego poſt paululum in memetipſo perfectum exemplum demonſtrabo. g Non ſic autem mercenarius, qui non ex Dei amore aut zelo ſalutis animarum gratis oues curat, ſed ex ambitione tantum vel auaritia, quaſi ob mercedem temporalis honoris aut quæſtus,qui verè paſtor dici non meretur,vtpote cuius non ſunt proprię oues illæ quas videtur curare,cum non ex animo illarum curam gerat, nec eas in viſceribus habeat,vt habere eas debet paſtor verus. h Hic,inquam, mox vbi videt periculum aliquod imminere,vbi quempiam ſentit in gregem ſuum deſęuire,timens pelli ſuæ non gregi,ſubducit ſeſe à cura gregis,ac fuga ſuæ vitæ corporali conſulit: nihil interim conſiderans, quanta per eius abſentiam damna in grege contingant, modo ipſe alicubi extra periculum tutus latitet. i Sicque abſente paſtore,perſequutor diabolus aut malignus quiſpiam ſeductor,ſiue oppreſſor,in morem lupi abſque reſiſtentia pro ſuo libito ſæuit in gregem,quaſdam ex ouibus rapiendo & deglutiendo, alias diſpergendo per deuia. x Idcirco,inquam,fugit imminente periculo mercenarius,quoniam non verus paſtor eſt ex animo,ſed mercenarius tantum,non niſi amore tẽporalis mercedis & lucri quod ex grege quærit,populum regens: l & quia vel nulla omnino vel nimis exigua eſt ei cura de ſalute ouium,pluris faciens ſuam vnius corporalem vitam,quàm ſuarum omnium ouium ſalutem,ſiue corporalem ſiue ſpiritualem. m Ego(vt quod veriſsimum eſt atque certiſsimum,frequenti replicatione vobis volentibus nolentibus inculcem) verè paſtor ſum bonus, n nimirum oues meas & ipſe probè cognoſcens, & ab eis viciſsim cognitus. Ego enim ſecundum approbationis noticiam noui eos qui ſunt ad vitam prędeſtinati:& iidem me agnoſcunt paſtorem ſuum, voci meæ credentes & obedientes. o Quemadmodum pater meus me cognouit, quis ſim, meque gratum habet & diligit filium ſuum, & ego viciſsim patrem meum cognoſco & diligo:ſic ego Dei & hominum mediator,& paſtor bonus humani generis,oues meas electos meos cognoſco,& diligo,& viciſsim ab eis ego cognoſcor,diligor,& audior. p Et tanta eſt illa,qua meas oues proſequor dilectio,vt pro earum ſalute volenti animo daturus ſim in mortem animam meam,pro eis à morte redimendis mortem in memetipſo,cuius non ſum debitor,ſuſcepturus. q Neque verò ſolæ oues iſtæ domus Iſrael ad ouile meum ſpectant, tametſi primas ipſæ obtineant:ſed inſuper & alias oues habeo quæ non ſunt ex hoc ouili,

ex hac generatione Israelitica, nempe prædestinatos ex populo gentium per orbem vniuersum dispersarum. a Quas oues posterius, vbi à mortuis resurrexero, atque ad cælos ascendero, per Apostolos meos (quos mittam in mundum vniuersum) ex dispersione errorum & vitiorum congregabo, iuxta patris decretum, in stabilitatem Ecclesiæ, & veræ fidei vnitatem: b & ipsi vocantem me per Apostolos meos auidissime audient, animoque promptissimo voci meæ credent & obedient, toto corde excepturi eam quæ ipsis offeretur salutem. c Atque ita fiet, post meam in cælos ascensionem, ex duobus populis, nempe Iudæorum & gentium, vnum ouile, vna sancta Ecclesia: cuius vnus pastor, & caput vnum, ego ero, Iesus Christus, duos populos mihi adiuncturus in vno corpore. d Et hæc est meo patri peculiaris ratio me diligendi, quòd pro salute ouium, quas ipse mihi dedit regendas, ex obedientia erga ipsum & charitate erga illas, animo volenti sim daturus in mortem animam meam: e non sic tamen vt omnino in morte permaneam, sed iterum eam post triduum resumam, rediturus post tridui tempus ad vitam, anima reducta in corp⁹, eique reunita, vt antè fuerat. Quod enim pro meis ouibus sum moriturus ad tempus, dispensatorie hoc agetur mea voluntate, non simplici & absoluta necessitate. f Nemo siquidem violenter à me, tanquam inuito & nolēte, possit auferre animam meam, cuiuscunque tandem potentiæ fuerit, vel potestatis: ita vt me nolente mortem suscipere, mortem mihi possit nolenti inferre. g Sed ego pro mea voluntate vltrò animam meam patiar à corpore separari, hanc permissurus (vbi mihi visum fuerit) hostibus potestatem siue licentiam. h Ego enim vt verus Deus, simul & verus homo, potestatem habeo plenam & liberrimam (quam nullus possit cogere vel impedire) vt cum mihi visum fuerit, & quandiu mihi visum fuerit, animam meam patiar à corpore separari: i ac deinde, cum mihi visum fuerit, iterum animam aliquandiu dispensatorie separatam, potestatiue in corpus reducam, rursumque corpori vniam: sicque potestatem habeo & mortem suscipere, vt verus homo, & à morte ꝑ meo placito resurgere, vt verus Deus: cui soli id proprie competit habere mortis & vitæ plena cum potestate dominium. k Atque vt ita faciam, nempe vt prius animam meam ponam pro salute ouium, ac deinde eam resumam, mihi mandauit pater meus, qui me misit in mundum: ipsius voluntas & decretum me ad voluntarie moriendum inducit, non vlla necessitas aut humana potestas compellit. l Quibus verbis ita à Christo magno affect⁹ ardore prolatis, rursum in turba audientium ortum est dissidium, diuersis diuersa de Christo, vt sentientibus, ita & pronunciantibus. m Multi enim ex ipsis, Pharisæorum atque Scribarũ errori fauentes, nihil emendati verbis Christi, dicebant cum execratione aliis qui videbantur eum audire attentius: n Dæmonio obsidetur homo iste, & ex dæmonio quæ dicit loquitur, prorsus irrationabilia, & à cõmuni sensu aliena. Quorsum attinet, huic dæmoniaco sic attentum præbere auditum? o Nonnulli verò, quorum erat erga Christum non malus animi affectus, ad confutandum priorum illorum maledictas calumnias, dicebant: Profectò verba ista, si attente audiantur, & expendantur cum iudicio, manifeste arguunt non agitari dæmonio illum qui ea pronunciauit: neq; vanum videri debet, tam prudentibus, tam efficacibus, tam cohærentibus & rationabilibus sermonibus, aurem vtranque & totum animi affectum apponere. p Quòd si quem non moueant verba, opera ille consideret, quibus verba comprobantur, vtpote cæci nati illuminationem, & alia huiusmodi pleraque: quæ non dæmonis, sed diuinæ virtutis efficacia videntur esse testimonia. q Factum est autem post aliquantum temporis, vt celebraretur apud Iudæos Hierosolymis festum innouationis & dedicationis templi, quod à Iuda Machabæo institutum fuerat, celebrari, in memoriam emundationis & sanctificationis templi à gentib⁹ prophanati, & ab ipso effectu festũ dicebatur encœniorum, id est, innouationis: eo quod tunc quasi innouata fuerunt templum & sancta. r Celebrabatur autem hoc festum in hyeme, iuxta tempus illud in quo à Iuda Machabæo facta fuit templi sanctificatio, nempe quinta & vicesima die mensis noni, qui Casleu dicebatur, & respondet ex parte Decembri. ſ In hac

a & illas oportet me adducere:

b & uocẽ meã audient:

c & fiet unum ouile & unus pastor.

d Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam,

e ut iterum sumam eam.

f Nẽo tollit eã à me:

g sed ego pono eam à meipso.

h Potestatem habeo ponendi eam,

i & potestatem habeo iterum sumendi eam.

k Hoc mandatum accepi à patre meo.

l Dissensio iterum facta est inter Iudæos ꝓpter sermones hos.

m Dicebant autem multi ex ipsis:

n Dæmonium habet, et insanit: quid eũ auditis?

o Alij dicebant: Hæc uerba non sunt dæmonium habentis.

p Nunquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

q Facta sunt autem encœnia ĩ Hierosolymis, 1. Mac. 4.

r & hyems erat.

ſ Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis.

a Circundederunt ergo eum Iudæi, & dicebant:
b Quousque animam nostrã tollis? Si tu es Christus, dic nobis palàm.
c Respõdit eis Iesus: Loquor uobis, & non creditis.
d Opera quæ ego facio in noĩe patris mei, hæc testimonium perhibent de me.
e Sed uos nõ creditis,
f quia non estis ex ouibus meis.
g Oues meæ uocẽ meã audiũt: h & ego cognosco eas, & sequuntur me.
i Et ego uitam æternam do eis:
k & non peribunt in æternum:
l et nõ rapiet eas quisquam de manu mea.
m Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est:
m & nemo potest rapere de manu patris mei.
n Ego & pater unum sumus.
o Sustulerunt ergo lapides Iudæi, ut lapidarent eum.
p Respondit eis Iesus:

festiuitate ambulabat Iesus palàm in templo, quasi paratum se offerens ad docendum & benefaciendum: non quidem in ipsis templi interioribus, vbi quieta esse omnia debebant, ambulabat, sed in anteriori parte, in porticu Salomonis. a Hic itaque deambulantem dominum Iesum, improbi Iudęi quiescere non valentes præ inuidia, ex omni parte circumcinxerunt: partim ne effugere posset ab eorum manibus, partim præ auiditate calumniandi & rapiendi aliquid ex ore eius: & quasi edoceri se velle simulantes, ac de veritate fieri certiores, dixerunt ad eum: b Quandiu tandem animos nostros ita dubios & suspensos tenebis, & quasi perdi molesta dubitatione sines, vt nesciamus quid de te sentire aut agere debeamus? Si verè tu es ille Mesias nobis in Lege & Prophetis promissus, palàm id nobis & clare lucideque, sine verborum ambagibus, aut parabolarum inuolucris (quib⁹ tua ferè soles inuolucre) expone: vt si quidem vera comprobentur quæ dicis, credamus tibi: sin aliter, ex authoritate refutare possimus figmenti mendacium. c Sciens verò dominus, quòd non discendi animo quęrerent, sed tantum studio calumniandi, ita eis respondit: De eo quod vos nunc ex me interrogatis, iam sæpe dixi vobis, clare vtique satis & lucide, & quis sim, & à quo venerim, & quorsum missus sim in mundum. Sed vos meis sermonibus fidem præstare pertinacibus animis recusatis, neque aliud, q̃ calumniam & contradictionem aduersus sermones meos meditamini, de credendo ne minima quidem cogitatiuncula agentes. d Neque verbis solum veritatem vobis expono, sed insuper & operibus miraculosis naturæ virtutem transcendentibus, quæ ego in nomine patris cęlestis, secundum virtutem diuinitatis quã ab illo habeo, operor in mundo: quæ profectò efficax & validum satis perhibent testimonium veritati quam prædico, & quis ego sim, aut vnde venerim, satis euidenter vel me tacente clamant. e Sed vos neque verbis neque operibus ad fidem induci vultis, pertinaci animo oĩa contemnẽtes & nihilifaciẽtes, imò ad blasphemiam vniuersa detorquentes. f Nimirum quia non estis de numero eorum qui ad fidem & salutem sunt prædestinati: cuiusmodi si essetis, me vtique pastorem & saluatorẽ à Deo patre edocti agnosceretis. g Siquidem oues meæ, electi mei, ad vitã prædestinati & mihi ab æterno dati à patre, vocem meam audiunt, & sermonibus meis quos à patre in mũdo loquor, simpliciter credunt, fideliterq; obediunt. h Et ego vicissim oues meas illas cognosco, approbo, & diligo, tanq̃ pastor bonus: & ipsæ me sequuntur credendo & obediendo, omnia quæ credenda propono credentes, quæ fieri præcipio sollicite obseruantes, quæ in vitæ meæ speculo exempla demonstro diligenter in semetipsis per imitationem exprimentes. i Et ego tanq̃ pastor bonus ouibus meis benefaciam, daturus eis, propter fidem qua in me credunt, vitam sine fine duraturam: modo quidem initium accipiẽtem in gratia, ac deinde perfecte implendam in gloria. k Et licet secundum corpus videantur mori æquè ac cæteri increduli, non tamen peribunt, non permanebunt in morte, neq; secundum animã, neq; secundũ corpus, quod etiã in suo tempore ad vitã gloriosam & immortalem resuscitabitur. l Neq; poterit cuiuscunq; violẽtia fieri, vt vel vna aliqua ex ouibus meis, ex iis quĩ ad vitam sunt prædestinati, mihi depereat aut rapiatur de manu mea, sic vt per me non assequatur prædestinatam vitam & gloriam. m Quod enim pater me⁹ mihi dedit, ab æterno secundum prædestinationem, & in tempore secũdum vocationem & electionem, id ego omnium maximi facio: quicquid mihi ab illo datur, non potest mihi non esse charisimũ, & prę oĩbus eximiè dilectũ: n & nullaviolentia poterit illud de manu patris mei rapere, sic vt non ad salutem prædestinatam posit adducere eos quos per me saluare prædestinauit. Quòd si de manu patris mei nemo illos posit rapere, consequens est, vt neque de manu mea. o Nimirum ego & pater vnum sumus, vna substantia, vnus Deus, vnius eiusdemq; potentiæ & virtutis, vnius quoq; & eiusdem per omnia voluntatis, vt non aliud posim velle ego, q̃ quod vult ipse, nec aliud ipse q̃ velim ego. p His verbis vsqueadeo ad impatientiam sunt adacti inuidi & furibundi Iudęorum animi, vt sine iudicio mox ad lapides conuolarent, Christum quasi blasphemum interempturi & obruturi lapidib⁹, licet nec legitime de blasphemia conuictum, nec pœnæ mortis legitime adiudicatum. q Quorum malignum conatum, & peruersum nimis propositum videns

a Multa bona opera ostendi uobis ex patre meo. b Propter quod eorum opus me lapidatis? c Respõderunt ei Iudæi, De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: d & quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. e Respondit eis Iesus: Nónne scriptum est in lege uestra: f Ego dixi dij estis? g Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, h & non potest solui scriptura: i quem pater sanctificauit & misit in mundum, uos dicitis, Quia blasphemas, quia dixi: filius Dei sum? k Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi. l Si autem facio, & si mihi non uultis credere, operibus credite: m ut cognoscatis, & credatis, quia pater in me est, & ego in patre. n Quærebant ergo eum apprehendere, o & exiuit de manibus eorum. p Et abijt iterum trans Iordanem, in eum locum ubi erat Ioannes baptizans primũ, et mansit illic. q Et multi uenerunt ad eum, & dicebant: r Quia Ioannes quidem signum fecit nullum,

dominus Iesus, ita se responso rationabili aduersus illorum furorem defendit, dicens: a En, ego vobis ex eo tempore quo inter vos docui, & conuersatus sum, multa bona opera vobis vestrisque admodum commoda exhibui, ex virtute diuinitatis meę quam habeo à patre: plurimis profui, nemini quicquam vnquam nocui. b Dicite igitur mihi, cuius operis gratia ex omnibus iis quæ erga vos vestrosque exhibui, me lapidibus nunc obruendum decernitis? Non enim beneficiis, sed malefactis, ex lege competit lapidatio. c Iudæi volentes videri legis zelatores, respondent: Nos, inquientes, non te volumus lapidare ob vlla opera bona quę exhibuisti in populo, sed propter verba blasphemię, quę nobis audientibus palàm es loquutus, te censemus dignum lapidibus obrui, iuxta decretum legis, quæ blasphemum iubet lapidari: d videlicet quoniam tu, qui non aliud es quàm homo vilis & miser, sicut vnus quilibet de infima fęce hominum, tibiipsi attribuis diuinitatem quam non habes, incredibili & intolerabili arrogantia falsò te iactitans esse Deum, cum dicis te vnũ esse cum patre Deo. e Quam Iudæorum responsionem ita Iesus confutauit, vt ostenderet, non ob hoc se lapidari dignum, quod Deum se esse dixisset: Scriptum est, inquit, in veteris testamenti libro in Psalmis, ex persona Dei loquentis ad homines, iudices & prępositos populi: f Ego dixi, dii estis vos, ratione excellẽtię & potestatis vobis traditę secundũ quã diuinũ aliquid participatis. g Si itaq; scriptura ac per scripturã Deus illos appellet nōie Dei, ad quos tantũ sermo Dei factus est, & qui secundũ participationem tantũ aliquam diuinũ aliquid habent, h & non potest mendacii aut blasphemię argui scriptura, sed verũ & ratũ haberi debet quicquid illa loquitur: i quomodo ergo ex hoc mihi potestis crimẽ impingere blasphemię, ꝙ meipsum quẽ pater cælestis sanctificauit, id est, secundum diuinitatem ab æterno sanctũ genuit, & secundum humanitatem plenitudine sancti spiritus vnxit, ac in mundum misit, ad operandum quæ mihi præcepit, cui tam singularis est cum patre familiaritas & vnitas, dixerim esse filiũ Dei, aut etiam Deum? Si illi qui participationem tantum aliquam diuinitatis habent sine blasphemia dii appellantur, quomodo ego dicar iure blasphemus, qui secũdum naturam Deus sum, & totius diuinitatis habeo in me inhabitantem plenitudinem, eo quòd filium Dei me esse dixerim? k Videlicet si non per me vidistis fieri in nomine patris opera mirabilia diuinam virtutem manifestè attestantia, non exigo à vobis in me fidem. l Postea verò quàm opera eiusmodi, neque pauca, neque mediocria, coram vobis exhibui, meritò sanè & omni iure hoc à vobis exigo & requiro: vt si quidem meis verbis solis fidem præstare nolueritis, vel propter opera ista quibus verba confirmantur, credatis: m ita vt credentes cognoscatis, me verè vnũ esse cum patre, ex quo eiusmodi opera facio, vtpote quod in me sit ipse pater, & ego in eo, sicut filius & pater vnius eiusdemque substantiæ, sicut personæ distinctę in vna indiuisa substantia. Nam id ex operibus istis, quæ vestris oculis cernitis per me fieri, manifestè, si velitis, valebitis cognoscere. n Ne sic verò placati impiorum Iudæorum animi, suę maliciæ propositum exequi pergebant laborantes eum tanquam blasphemum & supplicio dignum apprehẽdere. o Verum quia nondum aduenit hora passioni constituta, dominus Iesus non se teneri permisit ab eis: sed absque nocumento vel obstaculo vllo, relictis illis, abiit ipse liberè quò voluit. p Abiit verò rursum in locum quendam solitarium, vbi prius aliquantisper fuerat demoratus, in locum videlicet quendam trans Iordanem vbi Ioannes Baptista prius baptizauerat: illicque ad tempus demoratus est cum discipulis suis, cedere volens Iudęorũ furori sua absentia, atq; in solitudine extra turbarum tumultũ ad passionẽ imminentẽ sese pręparare, in gratam & acceptam patri hostiam. q Ipso verò illic agente, multi ex iis qui eum audierant docentem, & miracula viderant facientem, ad eũ venerũt, ob deuotionem fidei qua erga eum afficiebantur: qui in protestationem suæ fidei, Christum Ioanni comparantes, sed præferentes, dicebant: r Ioannem quidem signa nul-

a omnia autẽ quæcunque dixit Ioannes de hoc, uera erant.
b Et multi crediderũt in eum.

la fecisse, cuiusmodi & multa & magna à Christo fieri viderant: a cæterum omnia Ioannis verba quę de Christo testificando prędixerat, exactè iam impleta esse, vtpote, quod Christus post ipsum esset venturus, ac longè maior se futurus, quodq; se imminuto ipse esset augmentum sumpturus, & alia complura. b Atque ita factum est, ex comparatione eorum quæ Ioannes vaticinãdo prædixerat, cũ iis quæ in Christo impleri cernebant, vt multi ad credendum in Christum sint inducti, vt crederent ipsum verè à Deo missum esse in mundum ad salutem populi.

ANNOTATIONES IN CAPVT X.

QVi non intrat per ostium, &c.) Obserua, quemadmodũ distinctè loquitur dominus, de bono pastore & de malo. Illum dicit intrare, & per ostium intrare: hunc ascendere, & non per ostium, sed aliunde, quod est furum officium. Cęterum, hanc totam parabolam quanuis ex parte aliqua dominus ipse posterius exponat, nos tamen in Elucidatione præueniendo eã paucis explanauimus, vt melius sigillatim singula intelligerẽtur. Concordat autem nostra expositio magna ex parte, cum iis quę Augustinus idem agens (id est, parabolam istã exponens) scripsit. Per ostium enim intelligit Christum, per ouile Ecclesiam. Per ostiarium spiritumsanctum intelligit, qui omnem nobis reuelat veritatẽ, vel ipsummet Christum dominum, qui nobis dignatur manifestare seipsum. Chrysostomus verò & Theophylactus, per ostium intelligũt scripturam, per quam Christus intrauit, quia ab ea testimoniũ habuit. Ostiarium verò, vel Moysen vel spiritum sanctum, nostri non est officii, neque annotatiunculas tantum scribentis angustia sinit, latius ista exponere: quæ si sigillatim essent persequenda, in nimiam excrescerent latitudinem, cui vix iusti sufficeret amplitudo commentarii. Tam sunt quæ hîc dicuntur, omnia sacramentis grauida, & spiritalibus sensibus fœcunda. ¶ Hoc prouerbium dixit eis Iesus.) Græce est παροιμία parœmia, quod propriè prouerbium interpretatur. Dixit autem Euangelista prouerbium pro parabola, quanquam secundum proprietatem significationis abinuicem differant. ¶ Omnes quotquot venerunt, fures sunt & latrones.) In vulgatis Gręcorum codicibus additur πρὸ ἐμοῦ pro emu, id est, ante me. Verum id ad complendam sententiam videtur adiectum, cum nec à Græcis authoribus inueniatur super eo quicquam annotatum, sed faciunt illi vim in verbo, venerunt, videlicet quia dixerit dominus, Omnes quotquot venerunt, fures sunt & latrones, non autem, qui missi sunt. Atque hinc dicunt non esse illud dictum in iniuriam Prophetarum, quasi & ipsi fures fuerunt & latrones. Prophetæ enim veri, missi sunt à Deo: sed pseudoprophetæ à nullo missi fuerunt, sed à seipsis venerunt: quemadmodum dominus ait Hieremiæ vigesimotertio & 27, Ego non mittebam eos, & ipsi currebant. Beatus Augustinus non legit quidem in textu, nisi quod habet communis lectio Latinorum: exponendo tamen adiicit, pręter me, atque per hoc Prophetas excipit à generali illa sententia, dicens, eos non præter dominum venisse, qui cum eo veniebant, & ab eo venturo vt præcones & prænuncii mittebantur. ¶ Ego sum ostium. Per me si quis introierit, &c.) Ad pleniorem capitis huius intelligentiam, diligẽter aduerte, bis dictum esse à domino de introitu per ostium, & bis ab eo dictum esse: Ego sum ostiũ. Diuersum enim modum ingrediendi per ostium voluit proponere. Quidam enim per ostium ipsum intrant, vt pastores & curatores ouium: alii, vt ouiculæ intrant, vt pascantur cum reliquo grege. De priorib⁹ loquitur in principio, cum ait: Qui non intrat per ostium in ouile ouium, &c. Et item in initio explicationis parabolæ, quum ait: Ego sum ostium. Omnes quotquot venerunt, &c. De posteriori autem ingressu, quo ouiculæ intrant per hoc idem ostium, sermo habetur, cum secũdo dicitur: Ego sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur. Annotauit hoc ipsum diuus Augustinus, cum locum istum tractans ait: In hoc euidenter dominus ostendit, non solum pastorem, sed etiam oues, intrare per ostium. ¶ Ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.) Secundum literalem sensum, videtur hoc modo loquẽdi significari magna securitas, libertas, & fiducia eorum qui in Christum fideliter credunt, ita vt in omnib⁹ sint securi, & quocunque se verterint, bene eis omnia cedant ad salutem. Sic enim consuetum est in scripturis, per introitum & exitum significari omnem actionem cui se homo applicuerit. Propter quod, in Psalmo dicitur: Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum, id est, in omnibus ad quæ miseris manum, siue domi, siue foris. Sic Dauid scribitur fuisse ingrediens & egrediens ante filios Israel, & in omnibus gessisse prospere. Atque hæc est Chrysostomi & Theophylacti sententia, quam nos in Elucidatione attigimus. Diuus Augustinus, prius quidem ingressum & egressum ita distinguit, vt ingressus referatur ad exercitium hominis interioris, & egressus ad exercitium exterioris hominis. Vtrũque enim conuenit ei qui in Christum credit, nempe vt per fidem interius quæ Dei sunt cogitet, & per eandem foris etiam proximis in exemplum operetur salutaria opera. Etiam hanc intelligentiam in nostra Elucidatione expressimus. Secundo autem loco, idem Augustinus aliam ponit intelligentiam, in qua magis se dicit oblectari. Nimirum ingressum intelligens, introitum in Ecclesiam per fidem Christi, egressum autem discessionẽ ex hoc mundo ad patriã cęlestẽ. Pascua verò vtrobiq; inueniuntur: vera tamen & perfecta illic inuenientur pascua, vbi plena erit bonorũ oĩm satietas, quod erit in gloria paradysi. ¶ Vt vitam habeãt, & abundãtius habeant.) Augustinus prius refert ad vitã fidei & gratiæ spiritualis, qua viuunt fideles in pręsenti tẽpore, posterius aũt ad vitã glorię, quę est in futuro. Cõsimiliter intelligũt Chrysost. & Theophylact. Posset tamẽ illud abũdantius sic intelligi, quomodo apud Paulũ dicitur, abũdare magis. Nos in Elucidatione simul ista, quasi in vnũ sensum conuoluim⁹. Ex abũdãtia enĩ quotidiani ꝓfectus in hoc tẽpore, pertingunt fideles ad illã plenã perfectamq; abũdantiã, quę est in cęlis. ¶ Mercenarius aũt fugit.)

Quis verè sit mercenarius censendus, paucis verbis bene expresit Augustinus, dicens: Sunt quidam Ecclesiæ præpositi, quibus Paulus Apostolus dicit: Sua quærentes, nõ quæ Iesu Christi. Quid est, sua quærentes? Non Christum gratis diligentes, non Deum propter Deum quærentes, temporalia commoda sectantes, lucris inhiantes, honores ab hominib⁹ appetentes. Hæc quando amantur à præposito, & propter hæc seruitur Deo, quisquis est talis, mercenarius est, inter filios se non computet. ❡Non pertinet ad eum de ouibus.) Græce est οὐ μέλει αὐτῷ : Hoc est, Non est ei cura de ouibus, vel oues non sunt ei curæ, aut cordi. Atque in eundem sensum accipi debet nostra lectio : Non pertinet ad eum de ouibus. Alioqui, re ipsa verè ad illum de ouibus pertinet, & iure vtique deberet adeò cordi habere gregem, vt etiam mortem pro eo susciperet. Sed non pertinet ad eum, quia ipse non curat nec cordi habet, nec ad se pertinere putat ouium curã. ❡Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meã.) Videtur prima facie absurditatem sermo iste continere. Quid enim? An ideo pater filium diligit, quia passurus est pro hominibus? An igitur non semper dilexit filium pater, aut non diligeret, si non pateretur pro hoïe? Sed nihil videbitur absurdi, si rectè intelligatur. Quemadmodum enim filius aliquis sciens se patri à pueritia semper fuisse, atque etiamnum esse charissimum, si nunc opus aliquod faciat, quod sciat patri suo fore gratissimum, rectè & verè dicere poterit: Propterea me diligit aut diliget pater, quia opus hoc, aut illud perfeci, non quasi significare volens iam patris erga se dilectionem incipere, quum sciat vnicè semper à patre se fuisse dilectum, sed quia in opere illo peculiarem rationem amoris patri se præbere nouit, propter quam sibi in eo complaceat: sic & propositus sermo accipiendus est. Quasi dicat filius patris Christus: In hoc erga me peculiarem rationem amoris & complacẽtiæ habet pater, vel hoc ei in me summe complacet, & ea ex parte me habet gratissimũ, quod sic ei in amore & dilectione erga homines consentiam, vt etiam mori pro eis velim. Atque hunc sensum indicare videtur Theophylactus, cũ post multa ait: Hoc igitur significat, cũ dicit: Pater diligit me, eo quòd morior pro vobis, quasi exultet & gaudeat pater, quòd filius sibi similis sit, & seruet similitudinem suæ erga homines dilectionis. Cæterum, in eo quod additur: Vt iterum sumam eam, quidam codices habent, &, pro, vt. Alii habent, vt: quibus consentiunt Græca exemplaria. Videtur autem, vt, accipiendũ eo pacto, vt dicat conditionem & modũ eius quod dicitur, in hunc sensum: Ponam quidem animam meam, sed ita vt iterum eam sumam, non prorsus eam perdam, vel ea lege vt iterum sumam. Quanquam potest & finaliter accipi. Ad tempus enim mori voluit Christus, vt gloriose resurgeret, & tam sibi quàm omnibus in se credentibus vitam morte deuicta compararet. ❡Facta sunt autem encœnia in Hierosolymis.) Encœnia Græcum vocabulum est, compositum à nomine καινόν cœnon, id est, nouum. Vnde encœniorum festum dicitur, festum innouationis vel dedicationis templi. Cuiusmodi autem ista fuerit solẽnitas, ex capite 4. primi lib. Machabæorum aperte cognosci potest: vbi post debellatos à Iuda Gorgiam & Lysiam, de purificatione tẽpli scribitur, in hunc modum: Et ante matutinum surrexerunt quinta & vicesima die mensis noni (hic est mensis Casleu) centesimi quadragesimi anni, & obtulerunt sacrificium secundum legem, super altare holocaustorum nouũ, quod fecerant. Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo, & obtulerũt holocausta cum lætitia, & salutaria laudis. Et ornauerunt faciem templi coronis aureis, & scutulis, & dedicauerunt portas & pastophoria, & imposuerunt eis ianuas. Et facta est lætitia in populo magna valde, & auersum est opprobrium gentium. Et statuit Iudas, & fratres eius, & vniuersa Ecclesia Israel, vt agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis, ab anno in annũ, per dies octo, à quinta & vicesima die mensis Casleu, cum lætitia & gaudio. Hæc ibi. Quòd autem hanc solennitatem voluerit Euangelista, manifestè satis indicauit, cum adiecit: Et hyems erat. Optime enim tempus consentit. Nonus enim iste mensis Casleu, apud nos ex parte cum Decembri concurrit. Quidam verò existimauerunt, hæc encœnia celebrata fuisse in memoriam primæ dedicationis factæ sub Salomone. Verum hi non satis aduerterunt temporis consonantiam. Illa enim (vt tertii Regum 8. legimus) in mense Bethanim, id est, in mense septimo, fuit celebrata, quando nondum hyems agitur, sed autumnus vix sumit initiũ. Concurrit enim ex parte cum nostro Septembri. Alii existimauerunt, commemorationem agi posterioris dedicationis factæ post templi reædificationem, ab iis qui de captiuitate redierũt Babylonica. Et his quidem tempus non omnino repugnat, cum facta fuerit in mense Adar, qui est mensis vltimus, apud nos correspondens ex parte Februario, & ex parte Martio, quasi abscedente hyeme, & adueniente veris tempore, non longè à pascha: quemadmodum patet primi Esdræ 6. & 3. Esd. 7. vbi quasi coniunctim describuntur, celebritas dedicationis templi, & solennitas paschæ. Videtur tamen id quod primo loco dictum est verisimilius, quod nusquã legatur anniuersarius dies constitutus illi dedicationi post captiuitatẽ Babylonicam factæ: quod de altera illa facta sub Machabæis legitur. Et potuisset Euangelista à propinquitate paschalis solennitatis tempus describere, quomodo alibi fecit, dicens: Et proximum erat pascha dies festus Iudæorum, si huius dedicationis tẽpus voluisset significare. ❡In porticu Salomonis.) De hac porticu legitur 3. Reg. 6. in hunc modum: Et porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis, iuxta mensuram latitudinis templi, & habebat decem cubitos latitudinis ante faciem templi. Fieri autem potuit, vt porticus ista, templo à Chaldæis combusto, eadem remãserit. Vel si & ipsa simul cum templo periit, alteram reædificauerint ad illius similitudinem filii captiuitatis, quemadmodũ & templũ ad prioris similitudinem reędificauerunt, vt merito porticus Salomonis potuerit appellari. Vel forte alia ratione Salomonis dicta est, eo ꝙ in ea vel stare ad loquendum populo consuetus sit, vel demorari pro sacrificiis peragẽdis. Certam nullam rationem hoc in loco assignant commentatores. ❡Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est.) Hic locus aliter in Græcis exemplaribus legitur, in hunc modum : Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est. Atque ita Chrysostomus & Theophylactus interpretantur. Estque iuxta hanc lectionem sensus admodum facilis, neminem posse oues Christi diripere, ꝙ nemo inueniatur ma=

ior aut potentior patre, à quo illas dono accepit. Augustinus legit ad eum modum quo nostra habet lectio: Pater quod dedit mihi, maius omnibus est, exponens de diuinitate, quam à patre ab æterno accepit, & quæ omnia superat. Nos in Elucidatione, per id quod pater dedit filio, intelligimus electos & prędestinatos, quomodo & suprà capite sexto, Omne quod dat mihi pater, ad me veniet. Maius autem, secundum æstimationem & appretiationem interpretamur. Quod enim paruum est nobis, & paruifacimus, id facile perire sinimus, maxime si quis vim inferre velit. Quod autem magnum est, & magnifit à nobis, id non nisi coacti superiore aliqua potestate aut virtute dimittimus. Potest & tertia addi expositio, secundum quam ipsi electi intelligantur maiores omnibus aduersariis potestatibus, non quidem in semetipsis, sed in Christo cui credunt. Iuxta id quod alibi suis discipulis idem ait: Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. Et iterum: Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. ¶ Nónne scriptum est in lege vestra.) Per legem hîc intelligit dominus omnem scripturam veteris testamenti, cum etiam Psalmos sub lege comprehendit. Alibi verò legem accipit specialius, vt contra Prophetas distinguat, cum ait: Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem. Et iterum: In his duobus mandatis, tota lex pendet & Prophetæ. Alibi verò totam scripturam in tres partes diuidit, cum apud Lucam ait: Oportet impleri quæ scripta sunt in Lege, & Prophetis, & Psalmis, de me.

XI. CAP. ELVCIDATIO.

a Erat autem quidam languens Lazarus, à Bethania, de castello Mariæ & Marthæ sororum eius.

b Maria autem erat quæ unxit dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus infirmabatur.

c Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes:

d Domine, ecce quem amas infirmatur.

e Audiens autem Iesus, dixit eis: f Infirmitas hæc non est ad mortem, sed ut glorificetur filius Dei per eam.

g Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam, et Lazarum. h Vt ergo audiuit, qa infirmabatur, tũc quidẽ mãsit in eodem loco duobus diebus, deinde post hæc, dicit discipulis suis: i Eam⁹ ĩ Iudæã iterũ. Dicũt ei discipuli: k Rabbi, nũc q̃rebãt te Iudæi lapidare: et iterũ uadis illuc?

INterim verò dũ sic latitaret domin⁹ trãs Iordanem, contingit quendã ex peculiarib⁹ eius amicis grauissimo ad mortem vsq; languore corripi, Lazarũ scilicet à Bethania, ex castello siue vico illo sic noĩato oriundũ: qui vicus erat possessio Marię & Marthę sororis ipsius Marię, quę ambæ sorores erant ęgrotãtis Lazari. b Hæc autẽ de qua modo loquimur Maria, ea erat quę (vt paulo pòst plixiori narratione declarabitur) dominum passioni & morti proximum, in mysterio mortis & sepulturę suę, vnguento precioso perfudit, atq; etiam prę humilitate & dilectione nimia, pedes eius capillis capitis sui extersit. Huius, inquam, Mariæ frater, nomine Lazarus, vir nobilis & sororum similis, id est, Christo deuotus, graui ad mortem vsq; infirmitate est correptus. c Cum itaq; sorores pro fratris salute naturali affectu sollicitę, humanum sibi viderent deficere subsidium, ad Christum tunc absentem (quem omnia posse credebant) nuncios miserunt, qui ex ipsarum nomine ad Christum huiusmodi nũcia perferrẽt, dicentes: d Domine, frater noster quem tu peculiari soles psequi amore, sicut & ipse te vicissim diligebat, hic nũc infirmitate laborat graui, & humana via ĩcurabili. Sic videlicet à Christo tacitè postulantes, si ita ei videretur expedire ad gloriam Dei, vt illũ dignaretur vel verbo absentẽ (quod olim fecerat seruo Centurionis & Reguli) curare. e Accepto verò huiusmodi nuncio dominus, respondit iis qui nuncium attulerant, ac per eos sororibus illis à quibus missi fuerãt. f Infirmitas ista qua modo Lazarũ dicitis laborare, non eũ ad mortem stabilẽ perducet, sic vt per eã absorbeatur & mortuus maneat mortuus, sed propter gloriã Dei dispensatoriè permittitur in eum grassari, nimirum vt per eius occasionem virtus diuinitatis meę, qui sum filius Dei, manifestetur, illum à mortuis resuscitãdo, postq̃ vita defunctus fuerit. g Amabat verò dominus Iesus amore peculiari, piam & deuotã istam familiam, Martham in frequenti ministerio pro se sollicitam, Mariam in contemplationis & deuotionis vnitate sibi inhærentem, & Lazarum fratrem piarum sororum bona exempla sedulò imitãtem. h Postquam igitur audisset dominus ex nunciis, Lazari infirmitatem, nõ statim ad iter se accinxit, sed in eodem loco in quo nuncium acceperat, permansit adhuc duos dies post acceptum nuncium, vt per mortis moram longiorem gloriosior postmodum sequutura appareret resuscitatio. Post duos autem dies, quum iam ad Lazarum resuscitandum decreuisset proficisci, dixit ad discipulos: i Surgite, redeamus in Iudæam. Discipuli verò memores iræ & odii Iudæorum in dominum, quasi cupientes eius vitę consulere, dixerunt ad eum: k Bone magister, non diu est quòd te ad mortem requirebant Iudæi, & lapides iam paratos habebant vt te lapidarent, ita vt effugere debueris manus eorum. Et nunc quid sibivult quod illuc præter vllam necessitatẽ redire velis, vbi certò nosti te habere hostes & multos & graues, qui tibi machinantur malum?

a Respōdit Iesus: Nōne duodecim sunt horæ diei? b Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucē huius mundi uidet.

c Si autem ambulauerit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.

d Hæc ait, & posthæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed uado ut à somno exuscitem eum.

e Dixerunt ergo discipuli eius:

f Domine, si dormit, saluus erit.

g Dixerat autē Iesus de morte eius, illi autem putauerunt, quia de dormitione somni diceret.

h Tūc ergo Iesus dixit eis manifeste:

i Lazarus mortuus est, & gaudeo propter uos, ut credatis quoniam non eram ibi.

k Sed eamus ad eum.

l Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad cōdiscipulos: Eamus & nos, & moriamur cū eo. m Venit itaque Iesus, & īuenit eū quatuor dies in monumento habentem.

n Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam, quasi stadijs quindecim. Multi autē ex Iudæis uenerant ad Martham

a Dominus autem discipulorum huic obiectioni ita respondet: In horas duodecim dies totus diuiditur, nec semper eadem perseuerat hora, sed succedit alii alia, posterior priori: atque per hanc successionem frequenter euenit, vt quod vna hora velit homo, alia non velit. Mutatur quippe cum tempore homo. Sic & Iudæorum animi, qui antè paululum in me erant furore accensi, nunc forsitan post aliquantulum temporis præteritum, erunt in me mitiores. b Et hoc docet experientia, eum qui ambulat in die, nihil habere periculi, vt impingat alicubi & corruat, eo quòd lumen hoc corporale videns, per illud dirigitur, & sibi à periculo cauet. c Qui autem in tenebris noctis ambulare tentauerit, facile alicubi impinget & corruet: quoniam lucem non habet in oculis, qua dirigatur gressus ambulantis. Sic & spiritualiter, qui in veritate (quę est lux animæ) opera sua agit, quemadmodum ego mea omnia ago in veritate, is non sibi debet metuere à malo: qui verò male agens in tenebris ambulat peccatorum, illi meritò timendum est, nec euadet ille pericula mortis. Vnde & si perseueret aduersum me ira Iudęorum, ego nihilominus confidenter ibo quò decreui, & quæ pro gloria Dei erunt, operabor. d Atque his dictis, tunc causam eis cœpit aperire, ob quam decreuisset proficisci in Iudæam, dixitque ad eos: Lazarus communis noster, id est, meus & vestrum omnium amicus, cuius nos tam sæpe humanitatem sumus experti, is nunc morte sopitus dormit, & huius causa dispono proficisci in Iudæam, nimirum vt à somno mortis eum suscitando, simul & patris mei gloriam manifestem, & beneficium beneficio compensem. e Discipuli verò rudes, de dormitione corporis existimantes eū loqui & de excitatione corporali, simul & à Iudæa ob periculum abhorrentes, quasi contrà respondentes, dixerunt illi: f Domine, si dormit amicus noster Lazarus, signum bonum est illud recuperandæ sanitatis. Nam id in ægrotantibus docet quotidiana experientia, sępe post somnum quietum ipsos habere melius. Nec proinde necessarium est, vt illius causa tu redeas in Iudæam, vbi tā multi tam malè tibi volunt. g Volebat autem Iesus illo suo sermone Lazari mortem significare, vsitata scripturæ consuetudine mortē appellans dormitionem, & mori dormire, propter spem resurrectionis. Discipuli autem pro sua ruditate, corporaliter omnia intelligentes, existimabant dominum loqui de somno siue dormitione corporali, animalibus naturaliter competente, ad virium sensitiuarum (quæ in suis operationibus nimia vigilia fatigantur) reparationem. h Videns igitur dominus discipulorum ruditatem, tunc illis dixit verbis apertissimis: Dormitio ista de qua loquutus sum vobis, non dormitio corporalis somni, sed mortis dormitio debet intelligi. i Iam enim è vita ista excessit amicus noster Lazar⁹: & in hoc gaudeo, propter vestram vtilitatem, vt in fide erga me confirmemini: gaudeo, inquam, me illic non adfuisse cum ille moreretur. Si enim illic præsens adfuissem cum infirmaretur, precib⁹ sororum deuictus illum debuissem curare, qui passim omnibus soleo, etiam nunquam bene meritis, subuenire: ex qua infirmi curatione, non tanta vobis vtilitas prouenisset, quanta ex mortui resuscitatione, quam breui videbitis: neque tantum ex illo vestra fuisset fides firmata, quantum ex hoc firmabitur. k Surgite ergo, & locum sepulturæ eius adeamus, vt pro gloria Dei vobis videntibus eum resuscitem à mortuis. l Hæc audiēs Thomas cognomento Didymus, vtpote quod omninò definito consilio decreuisset dominus proficisci in Iudæam causa resuscitandi Lazari, vehementia quadam accensus, dixit ad condiscipulos: Posteaquā ita seriò id postulat præceptor, sequamur fidenter, & moriamur cum eo. Si nos velit in mortis periculū adducere, prosequamur eum. Non est enim seruus domino maior, aut discipulus pręceptore preciosior.

m Veniens itaque cum suis discipulis dominus, de loco in quo latuerat, ad Bethaniam vbi mortuus fuerat Lazarus, inuenit eius cadauer iam quatuor dies iacuisse in monumento, Iam enim à sepultura quartus erat dies. n Bethania verò, locus erat non multum distans à ciuitate Hierusalem, nimirum stadiis tantum quindecim, quæ sanè permodica est distantia. Atque hæc propinquitas ex parte aliqua causam dedit, vt multi Iudæorum ex ciuitate venissent ad Martham & Mariam, gratia consolādi eas super morte fratris sui: quemadmodum

& Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo.

a Martha ergo ut audiuit quia Iesus uenit, occurrit illi.

b Maria aũt domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum:

c Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.

d Sed & nunc scio, q̃a quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.

e Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus.

f Dicit ei Martha:

g Scio, quia resurget in resurrectione ĩ nouissimo die.

h Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio & uita. Qui credit in me, etiã si mortuus fuerit, uiuet.

i Et omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in æternum.

k Credis hoc?

l Ait illi: Vtique Domine, ego credidi:

m quia tu es Christus, filius Dei uiui, qui in hũc mundum uenisti.

n Et cũ hæc dixisset, abijt, & uocauit Mariã sororẽ suã silẽtio, dicẽs:

o Magister adest et uocat te.

p Illa ut audiuit surgit cito, & uenit ad eum.

solent amici & noti, vbi tristior aliquis casus obuenerit, seinuicẽ inuisere, ad dolentium tristitiam (partim sua præsentia, partim consolatoriis verbis, partim opportunis auxiliis) mitigandam, ne modum iustum excedat. Maxime verò ad eos qui sunt in pretio plures solent confluere: qui plures aliis videntur amicos habere, cuiusmodi istę erant mulieres insignes & honorabiles. a Domino autem castello Marthæ & Mariæ iam appropinquante, Martha statim vt audiuit ex præcurrente fama, aduenire Christum, non illum putauit domi expectandũ: sed vt honestius exciperet sibi gratissimum hospitem, ꝓcessit de domo in occursum eius. b Soror autem eius Maria suo more contemplationi sedulò intenta, in interioribus domus quieta residebat, adhuc ignara aduentus domini. Occurrens itaque domino Martha, non cum illo iracunde expostulauit, quòd fratrem non curasset, cum infirmitatem per nuncium cognouisset, & curare solo verbo eum potuisset: sed multa cum humilitate tantum desiderium suũ ei intimauit, dicens: c Domine, si tu præsens hîc adfuisses cum adhuc infirmaretur frater meus Lazarus, non hæsito de tua benignitate, quin nostris deuictis precibus libenter eũ curasses atque à morte seruasses. d Neque tamen adhuc res prorsus desperata est. Firma enim fide teneo, quòd etiam nunc postquam ille defunctus est, si tibi placuerit, excitare illum poteris, inuocato nomine patris tui cælestis, qui te semper audit, & tibi donat quęcunque ab eo postulaueris: ex cuius virtute, & in cuius nomine, tu semper omnia tua agis. e Quibus magnæ proculdubio fidei verbis, ita dominus generali sermone quasi annuendo, respondit: Mortuus quidem est tuus frater quem diligebas, sed iterum ipse à mortuis reuocabitur, atque in vitam redibit. f Quoniam autem sermo iste generalis erat, neq; exprimebat quicquam de peculiari fratris resuscitatiõe, iccirco Martha amplius aliquid volens cognoscere, ita domino respondit: g Verè dicis, & hoc indubitata fide à te edocta credo, fratrem meum à mortuis resuscitandum in generali mortuorum resurrectione, quæ fiet in nouissimo magni iudicii die: quando omnes boni atque mali de monumentis prodibunt, vt recipiant secundum opera sua. h Volens autem Christus eius fidem amplius probare, priusquam postulationi satisfaceret, rem magnam & intellectu difficilem ei proposuit, dicens: Ego sum is per quem resurgent omnes electi, & per quẽ omnes item electi vita viuẽt æterna. Vnde quisquis in me veram vitam credit, per fidem charitate viuentem mihi inhærens, hic etiam si mortuus fuerit corporis morte, mori tamen non poterit in anima: quæ semper in me manet viuens, quandiu in me, qui sum vita, permanserit, & ego vicissim in ea permansero. i Et omnis qui vera vita animæ sic ex me & in me viuit, & in me sic, vt oportet, credit, non morietur morte damnationis æternæ, quam per fidem mei nominis effugiet: sed vita viuet sempiterna, modo quidem viuere incipiens per gratiam, postmodum victurus in æternitate per gloriam. k Credis tu Martha his quæ ego tibi propono? Pronuncia fidei tuæ confessionem, vt desiderii tui merearis accipere adimpletionem. l Statim illa ex corde pleno fidei protestationem eructat veritatis, dicens: Vtique domine, fide certissima credo omnibus quę à te dicuntur. Et hoc tanquam omnium de te credẽdorum caput & summarium, sicut per fidem persuasissimum habeo, ita & ore constanter confiteor: m quòd tu verè sis Messias ille in lege promissus, & Prophetis, ac patribus diu expectatus, à Deo plenitudine spiritus sancti non ad mensuram vnctus, Dei veri & viui naturalis & cõsubstantialis filius, qui de sinu patris dignatus est in assumpta hominis forma ad homines descendere, ad operandum humani generis salutẽ. n Hisque dictis, festina abiit domũ, & sororem suã Mariam, quam sciebat à Christo peculiariter dilectam, clanculum vocauit, vt etiam ipsa dominum digno susciperet obsequio, & propositam postulationem confirmaret. Dixit itaque ad eam Martha, quasi in aurẽ ei loquens, propter multorum præsentiam: o Surge citò Maria, ecce dominus huc ad nos venit, & ipse te vocat: scio tuum occursum illi fore gratissimum, & merito exposcit illius reuerentia, vt alacri occursu (quemadmodũ ego iam prior feci) honeste eũ excipias. p Quę, statim vbi domini audisset pręsentiã, nunciũ haud dubie lętis-

a Nōdū enī uenerat Iesus ī castellū, sed erat adhuc ī illo loco ubi occurrerat ei Martha.

b Iudæi ergo q erāt cū ea in domo, et cōsolabātur eā, cū uidissent Mariā qa citò surrexit, & exijt, sequuti sūt eā dicētes: Quia uadit ad monumentum ut ploret ibi.

c Maria ergo cū uenisset ubi erat Iesus, uidēs eū, cecidit ad pedes eius, & dicit ei: d Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.

e Iesus ergo ut uidit eā plorantē, et Iudæos qui uenerāt cū ea plorantes, f infremuit spiritu, & turbauit seipsum, g & dixit ei, ubi posuistiseū?

h Dicunt ei: Domine, ueni, & uide.

i Et lachrymat⁹ est Ies⁹.

k Dixerūt ergo Iudæi: Ecce quō amabat eum.

l Quidā aūt ex ipsis dixerūt: Nō poterat hic q aperuit oculos cæci nati facere ut hic nō moreretur? m Iesus ergo rursum fremēs in semetipso uenit ad monumentum.

n Erat aūt spelūca, & lapis suppositus erat ei.

o Ait Iesus: Tollite lapidem.

p Dicit ei Martha, soror eius qui mortuus fuerat:

simū, festina surrexit de loco ī quo residebat, abiitq; ī occursum ei⁹.

a Nondum enim dominus vsque in vicum ipsum peruenerat, sed aberat adhuc in aliquanta distantia, circa locum in quo ei Martha occurrerat. b Iudæi veò qui ex Hierosolymis venerant, & cum Maria (quæ amplius forsitan propter affectus teneritudinem, afflicta videbatur) in domo sedebāt, ad eam consolandam de morte fratris, cum vidissent eam ita subitò surrexisse, & domum exiisse, causam ignorantes huius rei (Nam in aurē sorori suæ Martha de Christi aduentu loquuta fuerat vt cæteri quid esset ignorarent) sequuti sunt illam exeuntem, putantes eam ex impatientia aut vehementia doloris properare velle ad monumentum fratris, vt ibi largius plorando dolorem suum lachrymis (vt solent supra modū afflicti) mitigaret. Propter quod, fideliter eam sunt comitati: vel ne mulier solitaria & absque consolatore seipsam nimis affligeret, vt solent non rarò qui dolori suo plenas laxant habenas: vel vt multorum simul plangentium præsentia, melius illa suo dolori satisfaceret. c Cum itaque Maria ad locum peruenisset in quo erat Dominus Iesus, mox vbi eum vidit, ex plena fide & deuotione qua erga eum ardebat, ad pedes eius humiliter procidit, eum sicut corde, sic & operis signo, vt verū Deū adorando: statimque cordis sui dolorem, coram illo qui succurrere posset aperiens, ad eum ferè modum quo prius Martha, dominum alloquuta est, dicens: d Mi domine, si tu præsens adfuisses tunc cū infirmaretur frater meus, non dubito, quin tu eum tua benignitate solita, ex diuinitatis virtute, à morbo curasses, ac præseruasses à morte. Tu verò etiam nunc quod tibi bonum videtur facies. e Piissimus Iesus cum eam videret amarè flentem, item & illos qui cum ea erant Iudæos, propter compassionem erga illam, simpliciter plorantes, lachrymas humilium volens consolari, & deuotarum sororum desiderio satisfacere, quasi ad opus se præparans, f assumpsit in semetipso voluntarię turbationem quandam vehemētis indignationis, quam & fremitu externo demonstrauit. g Iussitque demonstrari sibi locum monumenti, vbi defuncti corpus reconditum fuerat: non quòd locum ignoraret, sed vt miraculum subsequens glorificaret. h Quibus auditis, sanctę sorores spe bona concepta dominum ad monumentum deducere paratæ, dixerunt ei: Veni domine, & vide locum, nos te libentissime deducemus. i Intereundum verò, cum omnes videret ac præ cæteris ipsas sorores amarè flentes, compassione humana permotus, & ipse lachrymas fudit, tum vt amorem erga se diligentes tenerrimum ostenderet, tū vt diuinæ virtutis opus in testimonium suæ diuinitatis exhibiturus, veræ humanitatis indicium præmitteret. k Iudæorum verò nonnulli, qui illic aderant, Christum videntes compassionis affectu lachrymas ꝓfundere, dixerunt ad seinuicem: Videte, quomodo Lazarum defunctum vir iste diligebat. Profectò non vulgaris amoris lachrymæ istę in viro tanto sunt indicia. l Quidam verò, vel calumniantes, vel dubitantes de Christi virtute dicebant: Nónne iste est de quo fama vagatur, quòd hominem à natiuitate cęcum à sua cæcitate liberauerit, visumque ei donauerit? Quòd si verum est, quomodo nō potuit hunc quem tantum dilexisse probatur, à sua infirmitate curare atq; à morte seruare? Minus enim videtur, hominem ab ęgritudine naturali curare, quàm (quod prorsus supra naturam est) cæco nato visum donare. m Dominus autem Iesus, postquam compatiendo humanis necessitatibus lachrymatus esset, aduersus diabolū omnis quę est in humana natura miseriæ authorem, quem iamiā erat expugnaturus, iterū indignationem assumpsit, quam & fremitu vt antè monstrauit: atque in hoc fremitu & indignatione, ad monumentum vsq; peruenit, magna populi turba comitatus. n Monumentum autem in quo reconditum erat Lazari corpus, in spelunca erat, cui ex more erat superpositus magnus lapis, quasi occludens os sepulchri. o Iussit itaque dominus, vel discipulis, vel aliis qui astabant, vt lapidem illum reuoluendo amouerent ab ostio monumenti: non quod clauso eo non posset resuscitare defunctum, sed vt clarius appareret miraculum, cum astantes viderent, prius quidem defunctum ac fœtidum cadauer interius latitans, ac deinde hominem viuentem subitò prodeuntem. p Martha verò soror Lazari defuncti, erubescēs

a Domine, iam fœtet, quatriduanus est enim.

b Dicit ei Iesus:

c Nónne dixi tibi, quoniam si crederis, uidebis gloriam Dei?

d Tulerũt ergo lapidẽ.

e Iesus autem eleuatis sursum oculis, dixit:

f Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me.

g Ego autem sciebam, quia semper me audis:

h sed propter populum qui circũstat dixi, ut credant quia tu me misisti.

i Hæc cum dixisset, uoce magna clamauit: Lazare, ueni foras.

k Et statim prodijt qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes institis, & facies eius sudario erat ligata.

l Dixit eis Iesus: Soluite eum & sinite abire.

m Multi ergo ex Iudæis qui uenerãt ad Mariam & Martham, & uiderant quæ fecit, crediderunt in eum.

n Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, & dixerũt eis quæ fecit Iesus.

tam honorabili domino sepulchri fœtorem in nares benedictas ingerere, quasi prohibere id cupiens, dixit ad eum: a Mi domine, iam credo fœtorem cadauer defuncti fratris mei exhalabit, qui ne te offendat, vereor. Iam enim quartus est dies, quòd eum in hoc sepulchro condidimus. Si itaque tibi videbitur, lapidem ita dimittes, & quod voles nihilominus facies. b Quæ verba quoniam secundũ speciem videbantur dubitationem quandam sonare, tanquam si desperaret iam ipsa de fratris tandiu defuncti resuscitatione, item inobedientiam aliquam videbantur & cunctationem in adimplenda iussione domini prætendere, quasi per increpationem eam alloquutus est, dicens: c Nónne iam ex me antè audisti, quòd si firma fide, absque hæsitatione & diffidentia credideris me id posse quod desideras, videbis in eius circa fratrem tuum adimpletione glorificari Deum? Noli igitur sic quasi hæsitans aut parum fidens, quæ dubitationem præ se ferant proloqui: sed quę mando, obedienter sine contradictione & cunctatione, vt fidelem decet discipulam, perfice. d Mox verò per eos qui aderant lapis reuolutus est ab ostio monumẽti, & intus latens mortui cadauer introspicientibus apparuit. e Tunc dominus Iesus diuinæ virtutis opus grande patraturus, prius oculos in cælos leuauit, quasi ad patrem suum omnipotentem respiciens: per hunc modum protestans, eam qua opus illud erat patraturus virtutem, sicut & omnia sua ab illo se habere, & gloriam omnẽ ad illum referre: insuper & voce illum est alloquutus, dicens: f Mi pater, gratias ago tibi, quoniam hac in re quam modo à te postulo, & quam ex tuo nomine iam nunc opere monstrabo, sicut & aliàs semper in omnibus quæ à te postulaui, me exaudisti: ac proinde ad te pater, à quo mea omnia habeo, omnem refero gloriam & gratiarum actionem. g Et ego quidem sciebam, quòd me semper exaudias in omnibus quæcunque à te secundum spiritus dictamen postulo, cum nostra voluntas vna sit, & dissona esse nõ possit. h Veruntamen propter populum qui circunstat, sic te voce rogaui, tibiq; etiam voce gratias egi, vt ipsi per hæc intelligant, quòd tu me miseris in mundum, quodque omnia quæ in mundo loquor, vel ago, ex tuo nomine & tua virtute loquar & agam, non ex nomine beelzebub vel aliorum dæmoniorum virtute, vt quidam calumniari non metuunt. Id enim apertè satis ex his possunt intelligere quę iam dixi, me scilicet postulare à te & à te exaudiri, atque in omnibus tibi gratias agere. i His dictis, voce clara & valida quæ ab omnibus poterat audiri, clamauit, dicẽs: Surge qui dormis Lazare, & de sepulchro viuus prodiẽs, teipsum ante omnium oculos visendum exhibe, vt in te manifestetur gloria Dei. k Nec mora. Statim vt verbum illud diuinæ virtutis ex ore diuino processit, is qui plures iam dies mortuus fuerat, ante omnium oculos prodiit viuus manus habens & pedes institis siue fasciolis lineis, vinculisque & ligaminibus sepulchralib⁹ iuxta consuetudinem Iudæorum ligatos, & faciem habens obuolutam sudario. In quo vno opere, plura simul considerantur miracula. Primum, quòd mortuus & tam diu mortuus, sola vocis virtute vitã recepit. Deinde, quòd absque humano adminiculo, citius quàm quisquam posset hominum, è sepulchro prodiit. Postremo, quòd manus & pedes ligatos habens prodiit, & faciem sudario tectam, quòd etiã sanum hominem prodire vetaret. l Dixit autem Iesus, vel discipulis, vel aliis iuxta astantibus: Vos istum (vt cernitis) adhuc ligatum propius attingite, vt quod oculis videtis, etiam tactu si videbitur cõprobetis: & ligamina pedum manuumque illi dissoluite, vt dissolutis vinculis liber possit in pedes consistere, & tanquam vnus aliquis cæterorum vobis hîc spectantibus ambulare: vt nulla supersit calũniæ occasio, & manifesta reluceat sine contradictione veritas ad gloriam Dei. m Ex hoc autem tam euidenti, tamque inuincibili & irrefragabili miraculo, multi Iudæorum qui ad Martham & Mariam conuenerant, & miraculi spectatores ipsi fuerant ac testes, permoti sunt ad credendũ in dominũ Iesum, tanquam in eum qui à Deo missus esset ad salutẽ hominũ, in cuius nomine eũ viderãt tantũ ędidisse miraculũ. n Quidã verò ex illis redeũtes ĩ ciuitatem, vel propter obfirmatũ odiũ cõtra dominũ, vel propter fauorẽ prĩcipũ captãdũ, vel ꝓpter rei nouitatẽ, ad Pharisæos q̃ viderant referre festinant: modũ-

a Collegerunt ergo pō tifices & Pharisæi concilium, & dicebant:

b Quid facimus? qa hic homo multa signa facit.

c Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum.

d Et uenient Romani,

e & tollent nostrum locum, & gentem.

f Vnus aūt ex ipsis Cayphas nomine, cū esset pōtifex anni illius, dixit eis

g Vos nescitis quicquā nec cogitatis quia expedit nobis, ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat.

h Hoc aūt à semetipso nō dixit: sed cū esset pōtifex āni illius ꝓphetauit:

i quòd Iesus moriturus erat pro gente, & nō tātū pro gēte, sed ut filios Dei qui erāt dispersi, cōgregaret in unum.

k Ab illo ergo die cogitauerunt, ut interficerent eum.

l Iesus ergo iā nō in palàm ambulabat apud Iudæos, sed abijt in regionē iuxta desertū, in ciuitatē quæ dicitur Ephrē:

que & ordinem totius negotii, & facti euidētiam, illis sigillatim exponunt. a His itaque plurium fide digna relatione auditis, non mediocriter conturbati, sed nihil (propter radicatum in corde odii fomitem) emolliti aut emendati Iudæorum primores sacerdotes & Pharisæi, concilium coegerunt, vt inter se quid facto opus esset, decernerent: atque in concilio iam congregati, dixerunt adinuicem: b Quid faciemus viri fratres, quo vtemur hac in re tam perplexa & periculi plena concilio? Homo enim iste qui dicitur Iesus à Nazareth, plura indies & maiora signa facere non cessat: ita vt in errorem incipiant induci, etiam qui in lege videntur eruditi. c Quòd si ad hunc modum pergat homo iste, & nos eum vt hactenus liberè quæ voluerit agere permiserimus, neque authoritate aut vi illum ꝓhibuerimus, quantum ex ipsis initiis & multo magis ex rei processu licet coniicere, futurum est breui, vt omnes Iudæi ipsius doctrinam suscipiant, ipsique fide & fauore adhæreant, & vix quisquam in doctrina nostra & fide nobiscum permaneat. Quo si rem deuenire cōtingat, mala proculdubio grauissima nobis obuenient. d Scilicet Romani, quorum potestati nosipsos subdidimus, cum audierint Iudæos nouum quendam regem absque sua authoritate suscepisse, & illi populum omnem adhærere, nihil dubium, quin in vltionem infidelitatis huius, tanquam ad rebelles Cæsari, sint cum exercitu multo & potestate magna venturi, e auferentque à nobis & locum & populum, ciuitates omnes Iudææ in suum ius violenter vsurpaturi, & populum gentis nostræ vel interfecturi gladio, vel ablegaturi exilio. f Cum autem sic adinuicem consultarent, & hinc inde à diuersis diuersa proponerentur, is qui concilio præsidebat, & cæteris tum tēporis authoritate prior videbatur, nomine Cayphas, qui anno illo summo fungebatur sacerdotio, cū magno supercilio cęteris imponens silentium, huiusmodi in concilio protulit sententiam, dicens: g Vos quidem in re non admodum perplexa vehementer laboratis, & in quæstione non ita difficili difficultatem magnam confingitis, propter quam non audetis diffinitiuam pronunciare sententiam, sed quasi in dubio perplexi hæretis. Miror vobis illud non venire in mentem, quòd expediens sit, hunc vnum hominem morte afficere, potius quàm vt tota gens Iudaica in periculum veniat mortis aut dispersionis. Mihi sanè ita videtur, & sine vlla dubitatione sic ego censeo, neque puto, quin & vos vniuersi facile hanc sententiam comprobabitis. h Hoc autem verbum, secundum sensum veritatis quem spiritus sanctus fidelib⁹ in eo voluit significare, non ex suo intellectu proloquebatur iste Cayphas: sed ratione pōtificalis officii, eo tanquam organo vti volens spiritus sanctus, ad hoc eū permouit, vt verbum istud Propheticum pronunciaret, in quo occultum humanę salutis mysterium in Christo complendum secundum sensum veritatis quem intendebat spiritus sanctus, significabatur: i nimirum quòd vnus homo Iesus Christus pro salute gentis Iudaicæ erat mortem subiturus, & non tantum pro gente vna Iudæorum, sed generaliter pro salute omnium, vt per mortem eius omnes electi ad filiorum adoptionem & ad vitam ab æterno prędestinati, qui antè per varios errores & vitia diuersa dispersi iacuerant, sub misera diaboli captiuitate seruientes ad prædicationem Apostolorum virtutē mortis Christi vbique terrarum annunciantium, ad omnimodam vnitatem congregarentur, in vnum videlicet ouile, in vnum corpus, in vnam sanctam & catholicam Ecclesiam, in vnitate fidei spei & charitatis, in vno spiritu sub vno pastore & capite Christo Iesu. k Hæc autem Cayphæ sententia tanto plausu & assensu ab omnibus qui aderant in concilio suscepta est, vt extunc definita sententia concluserint, sine vlla hæsitatione, ad hoc esse laborandum, vt homo ille Iesus à Nazareth extingueretur: & omnem scrupulum qui forte cōscientiam posset ab eius interfectione prohibere, esse remouendum. Omnino enim videbatur, bonum commune, salus totius gentis, bono proprio vitæ vnius hominis Iesu esse præferendū. l Piissimus autem dominus, quem illorum maligna concilia latere nequaquam poterant, sciens nondū adesse horam passioni deputatam, furori Iudæorū cedere voluit: propter quod, in illo tempore statim post istud celebratum conciliū, non ambulabat in locis publicis apud Iudæos:

a & ibi morabatur cum discipulis suis.
b Proximũ aũt erat pascha Iudæorũ, et ascẽderũt multi Hierosolymã de regione ante pascha, ut sanctificarẽt seipsos.
c Quærebãt ergo Iesũ, & colloquebãtur adinuicẽ in tẽplo stantes: Quid putatis, quia nõ uenit ad diem festum istum?
d Dederãt aũt pontifices & Pharisæi mandatum, ut si quis cognouerit ubi sit, indicet, ut apprehendant eum.

sed in regionem quendam deserto Iudææ vicinam secessit, in ciuitatulam quandam humilem & parum notam, cui nomen Effrem siue Ephraim: a ibique ad tempus aliquantum moram trahebat cum discipulis suis latitans, donec tempus adueniret passioni deputatum. b Instabat autem in proximo tunc illa Iudæis celeberrima solennitas paschalis, & multi ex diuersis partibus Iudææ locorumque adiacentium passim ascendebant versus Hierosolymam, quò omnes Iudæos ad festum illud ritè celebrandum ex legis præscripto necesse erat conuenire: tempus quoque necessarium diligenter præueniẽtes vt seipsos expiationibus & oblationibus in templo domini sanctificarent, mundosque redderẽt, & idoneos ad paschalem agnũ in tempore & die constituto immolandum & manducandum. c Inter hos igitur, simul & inter alios qui in Hierosolymis commorabãtur, frequens quæstio tractata est de Iesu à Nazareth: qui dum eũ quærentes nusquam inuenirent, stantes in templo vbi eum inuenire solebant, de eo inter sese conquirebãt, quidnam esset causæ, quòd ille iuxta cõsuetudinem ad festum nondum ascendisset: maxime cum aliàs soleret huiusmodi solennitates præcipuas multo antè præuenire, ad fructum copiosiorem in multitudine conquirendum. d Pontifices autẽ & Pharisæi, Iudæorum primates, sententiam suam in concilio definitam exequutioni mandare cupientes, iam publicauerant edictum: vt quisquis de Iesu nosset, vbinam lateret, sibi eum quantocyus proderet. Videlicet ad eum finem hoc dederunt mandatum, vt cognito vbinam esset, missis ministris eum apprehenderent, ac deinde ad mortem pertraherent.

ANNOTATIONES IN CAPVT XI.

De castello Mariæ & Marthæ sororum eius.) Græci codices habent τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς, id est, sororis ipsius, nempe Mariæ. ¶ Domine, ecce quem amas infirmatur.) Micrologia est, parum dicunt & amplius postulant, nempe fratris sanationem, si sic videatur expedire. Pro magnitudine siquidem fidei suæ, pauca credebant verba sufficere multum amanti, & affectum postulantium etiam absque verbis pernoscenti. Cæterum, nuncium miserunt mulieres non ipsę Christum adierunt, vt fecerat Regulus atque Centurio: partim, quia fœminæ erant, & ipsarum sexũ non decebat facile domum egredi, ad loca potissimum distantia: partim, quia fratrem periculose laborantem non erat honestum à sororibus deseri. ¶ Nónne duodecim sunt horæ diei?) Præter sensum in Elucidatione expositum, varias assignant diuersi intelligentias. Augustinus spiritualiter intelligit, per diem Christum, per horas duodecim, Apostolos duodecim: volens in hoc verbo redargui Apostolos, quòd quasi concilium dare voluerint magistro euadendi mortem, qui ab ipso potius concilium debuerant quærere, & ipsius consilium atque exemplum sequi. Quasi dicat: Nónne ego dies sum, & vos quasi duodecim diei istius horæ ad lucendum in hac die electæ? Si ergo ego dies & vos horæ, quare mihi concilium datis? Nunquid sequitur dies horas, & non potius horæ diem sequuntur? Nolite ergo mihi dare concilium quomodo mortem effugiam, sed ipsi potius me sequimini: quia qui ambulat in me, & mecum aut secũdum consilium meum, qui sum dies vera, non offendit, quia lucem videt, &c. Chrysostomus & Theophylactus, illud quidem quod additur, Si quis ambulat in die non offendit, &c. bifariam exponunt, aut nihil esse timendum illis qui in luce bonorum operũ agunt nullius flagitii sibi conscii, aut is qui in luce corporali ambulant, multo etiam magis qui in luce spirituali, cum Christo agunt non esse formidandum. Illud tamen verbum præcedens, Nónne duodecim sunt horæ diei, quasi dissimulando præterire videntur, nihil super eo commentantes peculiare. Quidam sic accipiunt verbum istud quasi voluerit significare Christus, nondum adesse tempus mortis suæ, secundum id quod alibi dixit, hodie & crás oportet me operari, & tertio die consummari. Quasi dicat Saluator: Dies habet suas horas, neque arbitrio nostro fit breuior aut longior, sic & ego tempus habeo præscriptum, quo debeam negocium meũ peragere, quodque nullius malicia potest anticipari, ac proinde nõ est quod mihi metuatis. Theophylactus, quosdam dicit per diem intellexisse tempus ante passionem, per noctem econtrario tempus passionis: qui sensus, cum ea qui statim expositus est, ex parte consentit. Nos in Elucidatione nihil horum sequuti sumus, quãtum ad primam particulam: sed quasi prouerbium commune interpretati sumus, ad significandum mutabilitatem humani animi secundum temporis diuersitatem, ad quod propositum solet verbum eiusmodi etiam vulgo applicari, quoniam quod vna hora placet alia displicet. Sed & aliàs prouerbiis ex vsu vulgato sumptis vsum fuisse Christum constat. Veluti supra cap. 4, Alius est qui seminat, & alius qui metit. Et iterum: Nónne vos dicitis, quoniam adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? &c. Secundum autem hunc sensum, quasi gemina ratione satisfacit trepidantibus discipulis dominus. Primum quidem ostendens fieri potuisse, vt Iudæorum animi iã mitigati fuerint per ipsius absentiam, quemadmodum aliàs crebrius vsuuenit, quando volebant quidem illum vel præcipitare vel lapidare, post tamen discessum & aliquantam absentiam reuersi, nihil tale tentabant inferre. Deinde, per rationem ostendens, quòd nihil illis esset formidandum, qui secura essent conscientia, & causam in se

nullam mali agnoscerent. ¶ Gaudeo propter vos, vt credatis.) Non hoc dicit, quia discipuli antè non crediderant. Post enim primum signum in nuptiis visum, scriptum est: Et crediderunt in eum discipuli eius: sed quia per hoc tam insigne patrandum miraculum, valde erant confirmandi, & prouehendi in firmitate fidei pridem conceptæ. Annotauit hoc & Augustinus, dicens: Meminisse debemus, quòd adhuc etiam ipsorum discipulorum qui in eum credebant miraculis ædificabatur fides: non vt ea quæ non erat esse inciperet, sed vt ea quæ iam esse cœperat cresceret, quanuis tali verbo vsus sit, quasi tũc credere inciperent. Nõ enim ait: Gaudeo propter vos, vt fides vestra augeatur siue firmetur, sed ait, vt credatis. Quod intelligendum est: Vt amplius robustiusque credatis. ¶ Eamus & nos, & moriamur cum eo.) Chrysostomus & Theophylactus ex metu & tristitia & incredulitate verbum istud processisse affirmant, quasi per ipsum cum discipulos deterrere voluerit, ne dominum facile sequerentur ad tantum periculum. Quasi dixerit: Eamus & nos stulti & insipientes, & non curantes propriam vitam, vt moriamur cum eo. Posset tamen non minus commode in melius verbum idem interpretari, tanquam ex vehementia quadam feruoris prolatum, quasi exhortando alios condiscipulos, in hoc sensu: Quare animam nostram pluris faciemus nos, quàm suam facit præceptor noster? An est discipulus super magistum, & seruus super dominum? Posteaquam igitur ipsi placet & sic decretum est ire in Iudæam, eamus fidenter cum eo, etiam si mori nos oporteret cum eo. Melius siquidem est nobis cum eo mori, quàm sine eo viuere, iustumque est tam bonum præceptorem vel in mortem vsque comitari. Quem sensum, etiam veterum quosdam accepisse, ex Chrysostomo & Theophylacto deprehendimus. Beda quoque venerabilis expresse hanc ponit sententiam, his verbis: Castigati discipuli superioribus verbis domini, non ausi sunt vltra contradicere. Sed Thomas præ omnibus socios hortatur, vt irent, & morerentur cum eo. In quo magna eius videtur esse constantia. Sic enim loquebatur, quasi facere posset quæ alios hortabatur, immemor suæ fragilitatis sicut & Petrus. Quem sensum, nos in Elucidatione, priori non præiudicantes, expresimus, tanquam Apostolico magis honori consonum: maxime quod nulla hic apponatur correctio vel increpatio, quod verisimiliter fieret, si quasi obmurmurando & alios remorando ista à Thoma dicta fuissent. Aduertendum quoque, quòd iuxta Græcorum codices, vt, legendum sit, non, &: Eamus & nos, vt moriamur cũ illo. ¶ Vocauit Mariã sororẽ suam silentio, dicens, Magister, adest & vocat te.) Duobus modis id potest intelligi. Primo, de vocatione per vocem. Secundo, de vocatione per præsentiam. Forte enim post colloquium præmissum, dixit ad Martham dominus: Voca sororem tuam, sicut illi Samaritanæ dixit mulierculæ: Vade, voca virum tuum. Quod si etiam vocaliter Mariam non vocauerit dominus, potest nihilominus verè dixisse ad ipsam soror Martha, Magister adest, & vocat te. Nimirum per suam præsentiam, quoniã tanti magistri præsentia id exposcebat, vt statim ad illum accederet. Priorem modum solum tangit Augustinus, dicẽs, in verbis Marthæ narrationis breuitate insinuari, vbi vel quando vel quomodo vocarit Mariam dominus, licet aliàs illud Euangelista non expresserit. Theophylactus verò vtrunque modũ ponit, cuius hæc sunt verba: Quomodo autem Martha ait ad Mariam: Magister vocat te, cum Euangelista hoc non assignarit, quod vocauerit eã dominus? Hoc scilicet latenter insinuat, mandatum Marthæ à domino, vt vocet sororem. Vel aduentum Christi vocis loco habebat. Dicit igitur: Vocat te magister. Quomodo enim Christo præsente non debebat ad ipsum etiam illa venire? Itaque aduentum domini qui necessario illam petebat vt occurreret ei, vocem dicit Euangelista: Magister enim, inquit, adest. Istuc ipsum adesse, pro voce factum est ad te. Detrectare enim non potes, quin illum præsentem & tu accedas.

¶ Infremuit spiritu, & turbauit seipsum.) Quoniam opus magnum valde & eximium miraculũ erat ostensurus dominus, pluribus signis veritatem in se voluit demonstrare humanæ infirmitatis, coniunctam cum potestate diuinitatis. Propter hoc, ante miraculum fremit spiritu, & turbatur, & lachrymatur, quæ omnia humanæ naturæ testantur veritatem. Signanter verò dictũ est, infremuit spiritu & turbauit seipsum: quoniam non ex passione mera fremitum illum sustinuit atque turbationem, sed voluntarie illas humanæ conditionis infirmitates assumpsit, quando & sicut & quantum voluit, plenam illarum habens ad assumendum vel fugandum vel moderandum potestatem. Turbatus est enim Christus (vt Augustinus ait) quia voluit, & quia voluit contristatus est, sicut quia voluit esuriuit, & quia voluit dormiuit: quoniam in ipsius erat potestate, sic vel sic affici vel nõ affici. Vbi enim summa potestas est, secundum ipsius nutum tractatur infirmitas. Significatur autem in hoc fremitu & conturbatione & lachrymatione Christi, eodem Augustino annotante, quemadmodũ & nos fremere & turbari & lachrymari debeamus, cum in peccata grauia nos incidisse, ac moras contraxisse, longiores, instar quatriduani huius in monumento fœtentis, agnoscimus. Tunc enim quasi in nobis fremit & turbatur Christus, cũ per fidem contra nosipsos & vitia nostra fremimus & conturbamur. Potest etiam fremitus iste & conturbatio aliter accipi, vt intelligatur aduersus eum cuius inuidia mors intrauit in orbem terrarum, voluntarie ab illo assumpta, qui mortem erat superaturus, nunc quidem ex parte aliqua in resuscitatione Lazari, perfectius autem post paululum in suaipsius resurrectione. Nam & illa resuscitatio Lazari, typus quidam erat futuræ resurrectionis omnium, & quasi præostensio quædam victoriæ plenæ qua suo tempore perfecte de morte triumphabit: & ista Christi resurrectio, certam spem præbet omnibus credentibus veræ resurrectionis & euasionis à morte æterna, cui per inuidiã diaboli fueramus addicti. Assumpsit (inquam) homo Christus fremitum istum & indignationem siue conturbationem aduersus diabolum, ad eum modum quo ingressurus prælium fortis armatus aduersus hostem quem parat oppugnare & sperat expugnare, semetipsum conturbare atque ad iracundiam (quæ animum adiiciat, & quasi vires præbeat pugnanti) excitare solet. Præterea, vt his indiciis demonstraret, per hominẽ in quo ista humana ostendebat, diabolum authorem mortis esse vincendum: Quasi ipso facto dicat aduersus diabolum: O nequissime homicida, humani generis proditor & perditor, mortis & omnium miseriarum an-

nexarum adinuentor? quomodo te post paululum, per infirmam istam (in qua modo hæc humana monstro) naturam, traducam? quomodo te expugnabo valide? quomodo tuum caput conteram, & potestatẽ tuam omnem confringam? quomodo te condemnabo, foras te eiiciam, ac perimam? quomodo ô mors tua mors ero, & quomodo de te triũphabo princeps mortis, qui nunc in potestate tua aduersus humanam naturam gloriaris? Ecce in signum futuræ consummatæ victoriæ, hoc tibi volo præmittere meæ gloriæ & confusionis tuæ præludium, vt quatriduanum istum mortuum à morte resuscitem. Chrysostomus & Theophylactus videntur aliam ab ea quam Latina nostra lectio prætendit, habuisse loci huius intelligentiam. Pro eo enim quod nos habemus, infremuit spiritu, videntur ipsi intellexisse, increpauit spiritum, vel arguit spiritum: per spiritum videlicet affectionem intelligendo, eo quòd affectionem huiusmodi humanæ conturbationis per virtutem diuinitatis moderatus est, ne nimium excresceret, ne cum eiulatu vocem emitteret, quod indecorum esset magistro. Id indicare videntur manifestè verba ista Chrysostomi. Primũ humanam perfert (siue profert) naturam, lachrymatur & perturbatur. Norat enim lachrymas excitare, & affectum arguere. Illa enim particula (Et infremuit spiritu) motum illum cohibuisse signat, ne flendo interrogaret, Vbi posuistis eum? Hæc ille. In quibus videtur spiritum pro affectione humana accepisse. Theophylacti autem verba (si modo bene translata à nobis habentur) in sententia ferè consonant, quoniam eandem indicant increpationem & moderationem affectus humani, ne nimium excresceret: sed in hoc differre videtur, quòd per spiritum intelligit spiritum sanctum. Eius verba, vt habentur, in parte aliqua satis obscura, hæc sunt: Ad lachrymas quidem natura mota est, & cohibebatur propter Martham flentem: & illam, & eos qui aderant. Dominus autem infremit in affectionem spiritu, hoc est, increpat per spiritum confusionem, & cohibet illam, & sic rogat: Vbi posuistis illum? vt non cum vlulatu esset interrogatio. Quia enim contristatus fuit, homo enim erat verè, & vt credibilis esset humana natura, permisit illi proprium operari, & aspere tractat carnem, increpatque illam spiritus sancti virtute. Itaque caro non ferens increpationem, turbatur & fremit, & cum mœrore pugnat. Hæc autem omnia dominus naturam pati permittit, & vt confirmet quod verè & non apparenter tantum sit homo, & vt doceat nos terminos & modum tristitiæ mœroris ponere. Nam absque cõpassione & lachrymis esse, bestiarum est. Multum autem plorare lachrymari & contristari, mulierum. Igitur cum nostrę carnis & sanguinis particeps esset, particeps quoque fuit humanarum & naturalium affectionum. Hæc ille. Videtur autem intelligentiarum ista diuersitas, ex ambiguitate sermonis Græci processisse. Græca enim lectio habet ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι. Vbi si datiuus pneumati, accipiatur pro ablatiuo instrumenti, sensus est: Infremuit per spiritum: & potest intelligi per spiritũ sanctum, vt dicit Theophylactus, vel etiam per spiritum suum humanum, eo quòd à seipso fremitum illum voluntarie & ex electione assumpsit. Si verò pro ablatiuo designante partem in qua vel secundum quam fremitus & conturbatio facta est, sensus erit, infremuit in spiritu & animo suo, ita tamen vt fremitum ipsum & conturbationem ab animo etiam ad exteriora corporis membra permiserit peruenire, & signis se aliquibus prodere. In spiritu enim initium fuit fremitus & conturbationis, quoniam (vt dictum est) voluntarie eam ipse assumpsit, non passio mera iniecit, vel impressit. Si verò datiuus ille accipiatur, non ꝑ ablatiuo, sed vt terminum signet vel obiectum ipsum in quod fremitus ille ferebatur, sensus habetur, quem apud Chrysostomum & partim apud Theophylactum eius asseclam audiuimus: Increpauit vel arguit vel cohibuit spiritum, id est, affectum suum, ne scilicet immoderata tristitia fieret & conturbatio pro amico, ne cum eiulatu (quod turpe esset tam graui viro) loqueretur interrogans. ¶Non potuit hic qui aperuit oculos cæci nati, &c.) Chrysostomus & Theophylactus inimicorum & calumniantiũ hæc esse verba existimant, quasi miraculo præterito in cæco nato derogare Iudæi illi voluerint, & ex morte Lazari permissa, illud quoque non esse factum arguere. Veruntamen potest leuius aliquanto idem verbum legi & accipi, vt solum dubitationem & admirationem significet. ¶Domine, iam fœtet.) Chrysostomus & Theophylactus verbũ istud ex incredulitate dicunt Marthæ procedere, quasi existimarit ipsa impossibile, vt quatriduanus & iam præ corruptione fœtorem exhalans possit resuscitari ad vitam. Pro qua sententia videtur facere increpatio, quæ adiungitur: Nónne tibi dixi, quia si credideris, videbis gloriam Dei? Beda verò sub disiunctione dicit, vel diffidentis vel admirantis verbum esse. Atque id quidẽ satis est verisimile, Marthã non omnino diffisam, quæ iam antè confessa fuerat, posse illum omnia quæ poposcerit à patre, tacite insinuãs, etiam nunc in ipsius esse potestate, vt mortuũ resuscitet. Vnde potest accipi verbum istud Marthæ, vt sit admirantis, & nimiam reuerentiã erga præceptorem & dominũ mõstrare volentis, cuius verebatur nares benedictas odore graui offendere: & forsitan tacite hoc verbo postulare volebat, vt lapide sic manente & sepulchro operto resuscitaretur frater, quod æquè sciebat illi possibile esse, ac post remotum lapidem de aperto eũ resuscitare sepulchro. Sicq; illa quæ videtur subiungi increpatio, in tarditatem & moram ad obediendũ ferenda est: vel ad infidelitatis & inobedientiæ cuiusdam apparentiã, quam ipsa verba in superficie prætendebant, etiamsi reipsa nec incredula nec inobediens siue inuoluntaria ipsa extiterit. ¶Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me.) Notant Chrysostomus & Theophylactus, Christum non indiguisse oratione ad faciendum miracula, qui & aliàs frequenter absq; forma orandi miracula fecit, voce potius iubentis vel imperantis quàm deprecantis vtẽs. Veluti cum dixit dæmonio, Obmutesce & exi de homine. Item cum dixit læproso, Volo, mundare. Ac rursum, quando imperauit vento & mari, & facta est tranquillitas, aliasq; frequenter. Videlicet quoniã in se diuinam habebat virtutẽ, per quã miracula facere poterat, cum vellet, æquè ac pater, cui erat consubstantialis & virtute coæqualis. Propter hoc, etiam modo tam grande patraturus miraculũ, orationis formã nõ præmittit, & in operãdo voce vtitur ĩperatiua, dicens: Lazare, veni foras, nõ deprecatoria, vt dicat: Pater resuscita Lazarũ. Videlicet, ne forte existimẽt hoĩes, nõ fuisse intrinsecã ipsi virtutẽ qua hęc

fiebant ſtupenda. Voluit nihilominus patri gratias agere, vt monſtraret ſuam erga patrem gratitudinē, quòd agnoſceret ſe omnia habere à patre. ¶ Ab illo ergo die cogitauerunt Iudæi interficere eum.) Græce eſt συνεβουλεύσαντο ſynebuleuſanto, id eſt, ſimul conſultabant, & conſiliũ inibant, de modo videlicet tractantes, quo illum ad mortem adducerent. Iã enim definita ſententia erat & concluſa, quòd morti eſſet tradendus. Id quod pulchre etiam Theophylactus indicauit. Manifeſtum, inquiens, quod ab illo die ſententiam confirmarunt: & antea quidem cædem illius meditabantur ſed remiſsius, & quæſtio magis erat quàm ſententia. Nunc autem, poſtremum iudicium & firma ſententia. Simile quiddam paucis & Chryſoſtomus indicat. ¶ In ciuitatē quæ dicitur Ephrē.) Græci codices pro Ephrē, habēt Ephraī.

XII. CAP. ELVCIDATIO.

a Ieſus ergo ante ſex dies paſchæ uenit Bethaniã ubi Lazarus fuerat mortuus, quē ſuſcitauit Ieſus.

b Fecerũt ãt ei cœnã ibi: et Martha miniſtrabat.

c Lazarus uerò unus erat ex diſcũbētibꝰ cũ eo.

d Maria ergo accepit libram unguenti nardi piſtici precioſi,

e & unxit pedes Ieſu, & exterſit pedes eius capillis ſuis.

f Et domus impleta eſt ex odore unguenti.

g Dixit ergo unus ex diſcipulis eius Iudas Scariotis q erat eũ traditurꝰ

h Quare hoc unguentũ nõ uænijt trecentis denarijs, & datũ eſt egenis?

i Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, ſed quia fur erat, & loculos habens eã quæ mittebantur portabat.

k Dixit ergo Ieſus:

l Sine illam, ut in diem ſepulturæ meæ ſeruet illud.

m Pauperes enim ſemper habetis uobiſcum:

POſtea verò quàm latuiſſet aliquãdiu dominus Ieſus, iam proxime imminente paſsionis tempore, ſexto die ante paſchalem ſolēnitatē, prodiit, venitque in Bethaniam locũ ciuitati Hieruſalem vicinũ, vbi paulo antè ſtupendũ illud miraculũ reſuſcitationis Lazari patrauerat. b Apparauerũt aũt ei illo in loco conuiuiũ magnificũ, quo eũ vt hoſpitem gratiſsimũ amicè exciperent: eratque Martha quæ vnicè Chriſtũ diligebat, & circa ipſius miniſterium ſolita erat occupari, in illo conuiuio miniſtra, ꝓpter hoſpitis præcellentem reuerentiã, & nimiã ſuã erga illũ charitatem. c Lazarus autem frater eius, quē à mortuis quatriduanũ dominus ſuſcitauerat, vnus de numero conuiuarũ menſę accumbebat. d At verò Maria ſoror Marthæ & Lazari, quę erga dominum ardentiori deuotionis flagrabat amore, ſorore in miniſterio occupata, fratre verò ad menſam cũ domino accũbente, tota intēta quomodo eximii honoris ſignum aliquod poſſet exhibere, accepit libram precioſi vnguenti, quod ex nardo piſtico, id eſt fideli, germano puro, probato & non vitiato confectũ fuerat: e accedensque ad pedes eius, quos ſciebat longo itineris labore fatigatos, cœpit vnguēto illo eos inũgere, atque capillis capitis ſui poſtquam abluiſſet, abſtergere: ad hunc modum non modo externa ſua bona, verumetiã ipſa ſui corporis membra, in obſequiũ Chriſti impendens ob maximã quam erga illum gerebat in corde reuerentiam. f Atque hinc tanta fragrãtia odoris emanauit, vt domus vniuerſa odore huius vnguenti impleretur: ita vt nullus eſſet angelus, ad quem non huius vnguenti bonus odor pertingeret. g Quod factum videns vnus quidam ex diſcipulis Chriſti, Iudas à Scarioth, qui poſt non multum temporis futurus erat domini ſui traditor, magna indignatione cõmotus, dixit ad condiſcipulos: h Cui tandem cõmodabit iſta tam precioſi vnguēti tam inutilis profuſio? Nónne præſtitiſſet vnguentũ iſtud tricentis denariis vendi, atque in pauperum neceſsitates pretiũ illud tam ingens erogari? i Dixit autem hoc ille, non quòd pauperum ex miſericordia curam gereret, ſed quia auaritiæ malo vexatus, furtũ meditabatur: & officio ſibi commiſſo geſtandi commune marſupium (in quo ſeruabantur ea quæ dabantur in ſuſtentationem familiæ Chriſti) per auaritiam abutens, ex iis quæ in loculos ad communem neceſsitatem inferebantur, ipſe ad priuatam vtilitatem furto aliquã portionem ſubtrahebat propria ſua, non domini, aut communis collegii, aut pauperum, commoda quærens. k Sciens autē Ieſus doloſum & auarũ illius animum, pro Maria tacente, & cauſam ſuam ei cõmittente, ita reſpondit: l Nõ eſt tibi, ô Iuda, iuſta ratio, ob quã huic mulieri debeas eſſe moleſtus, vel aduerſus eam iure indignari: ſed permitte eã cũ pace & abſq; murmure peragere quod cœpit, vt cũ aduenerit qui in proximo eſt dies ſepulturæ meæ, ſeruet vnguentum ſuũ quod in me tunc deſiderabit expendere, ſed ob reſurrectionis meæ nimiam accelerationē non poterit. AEſtimate nunc eam dũ tempus habet, illud mea permiſsione quaſi præueniēdo facere, quod mihi ſepulto facere volet, & non ei dabitur. Quod enim nunc videtur ante tempus effundere, tunc ſeruabit, quando effundendi tempus videbitur. m Nam quod de pauperibus paulo antè obiectum eſt, nihil operis bonitati detrahit, neque mulieris factum exponit calumniæ. Donec enim in hoc curſu mundus perſtabit, nunquã pauperes & inopes deerunt, quibus quoties & quantũ licuerit atq; libuerit, poteritis etiam poſt meum à vobis abſceſſum benefacere.

a me autem non semper habetis.

b Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est: & uenerũt, nõ propter Iesum tantũ, sed ut Lazarum uiderent, quem suscitauit à mortuis.

c Cogitauerũt aũt principes sacerdotum, ut & Lazarũ interficerẽt, quia multi propter illũ abibãt ex Iudæis & credebant in Iesum.

d In crastinũ aũt turba multa quæ uenerat ad diem festũ, cũ audissent quia uenit Iesus Hierosolymã, acceperũt ramos palmarũ, & processerunt obuiã ei, et clamabãt, Osanna.

e Benedictus qui uenit i nomine domini rex Israel.

f Et inuenit Iesus asellum & sedit super eum,

g sicut scriptum est:

h Noli timere filia Syon, ecce rex tuus uenit sedens super pullũ asinæ.

i Hæc non cognouerũt discipuli eius primũ: sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei.

k Testimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo, quando Lazarum uocauit de

a Me verò secundum corporalem hanc & visibilem præsentiã non semper, imò nõ diu, vobiscũ habebitis, neque diu mihi poterũt huiusmodi humanitatis obsequia impendi. Propter quod, nequaquã est hæc arguenda, si interim dum tẽpus habet, liberalius erga me agat: neque prodigalitas debet æstimari, hæc eius erga me liberalis & munifica deuotio. b Plurimi itaque ex Iudæis (quoniam vicinus erat ciuitati locus) statim resciuerunt Christum venisse Bethaniam: properantesque de ciuitate, exierunt illuc, vt tanti miraculi de Lazari resuscitatione (quod iam per omnes certissimo rumore spargebatur) cernerent patratorem: neque ipsum solum, sed cũ eo pariter & Lazarum, in quo miraculum illud tã gloriosum patratũ audierant. Propterea, magis Bethaniam confluebant, vt viderent resuscitatorẽ & resuscitatum simul assidere conuiuio, simul frui colloquio. c Atque hac de causa ipse quoque Lazarus in odium iã venerat principum sacerdotũ, ita vt agerent inter se etiam de illo simul cũ Christo interficiendo: videlicet quoniã videbant multos quotidie Iudęos, fama miraculi huius certo relatu inualescẽte, infidelitate & perfidia Iudaica abnegata, Christo se per fidem adiungere, eiusque doctrinę fauorem & fidẽ præstare. Videlicet ita gloriæ Christi inuidebãt illi impii, vt pro ea supprimenda, etiam nobilem hominẽ & prorsus innocentem cogitarent interimere. d Postridie verò eius diei, quo in Bethania exceptus fuerat, plurimi ex eis qui causa festiuitatis pascha lis celebrandæ ex variis habitationis suæ locis Hierosolymã confluxerant, cũ relatu pręcurrentiũ nunciorũ audissent, Iesum illũ gloriosum Prophetã, de quo tã multa iã audierãt, à Bethania aduenire Hierosolymã, acceptis in manibus suis ramis palmarum, in signũ honoris & lætitiæ, cum gaudio & exultatione obuiam ei processerunt de ciuitate, vt cũ gloria & triũpho quodã eũ deducerent, atque in ciuitatem inducerent, tanquam omni honore verè dignũ. Insuper & triũphales voces addebant, clamantes & dicentes: Salua nos obsecro, Messia Saluator: per te quæsumus, veniat nobis diu optata & repromissa salus. e Tibi laus, honor, gloria, & omnis benedictio, qui ad nos venis in nomine domini, missus nobis à Deo, vt regnes super Israel, & regnando illam nobis præstes quam hactenus tantum promiserunt Prophetæ, salutem. Videlicet ita spiritu sancto disponente, ista gesta dictaque fuerunt, vt ante imminentis passionis ignominiam, tam signis quàm vocibus protestarentur populi simplices futuram Christi de morte victoriam, venturumque eius in electis regnũ, & conferendã prædestinatis omnibus veram salutem. f Nactus quoque est dominus Iesus, Apostolis adducentibus ex castello propinquo, vilem asellum, pullum asinæ, qui cum matre fuit adductus: seditque super eum dominus, atque ita in humili hac magnificentia per viam processit Hierosolymam. g Id quod tanquam insigne aliquid & multa consideratione dignum, olim fuerat per Prophetã Zachariam prænunciatum in hanc sententiam: h Noli timere popule qui habitas in Hierusalem, imò exulta & gloriare in domino Deo tuo: quoniam ecce rex tuus ille diu desideratus, in temporis plenitudine veniet ad te, vt visitet, regat, ac saluet populum suum: in magna vtique humilitate & mansuetudine se tibi ostentans, nimitum humili vectus asello, pullo insidens asinæ subiugalis. i Huius autem processionis mysterium, nec ipsi quidem eius discipuli & Apostoli tunc cum gereretur, antequã passus esset & resurrexisset dominus, intelligebant: neque hoc ita à Propheta prædictũ aduertebant. Verum post ipsius domini glorificationem, postquam à mortuis suscitatus aperuit eis sensum, vt scripturas intelligerent, ac deinde ad cælos assumptus spiritum sanctum misisset ad illos, qui eos de omnibus instrueret, tunc aduerterunt & cognouerũt, quod prius non aduerterant, processionis huius mysterium, & quod sic per Prophetã fuisset prænunciatum, & quod iuxta Propheticum vaticiniũ ista sic in eo adimplessent. k Causa verò quæ populum ad hunc tam insolitũ triumphũ Christo exhibendum, quantum ex ipsorũ parte mouebat, hinc erat, quoniam multitudo magna eorum qui simul aderãt spectatores, quando Lazarum iam quatuor dies defunctum de sepulchro voce magna euocauit, sicque in oculis omnium à morte ad vitam reduxit: hæc (inquam) spectatorũ multitudo testimoniũ

monumẽto & suscitauit eum à mortuis.

a Propterea & obuiam uenit ei turba, qa audierũt eũ fecisse hoc signũ.

b Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis qa nihil ꝑficimus.

c Ecce mundus post eũ abijt.

d Erãt aũt quidã gentiles ex his q ascẽderãt, ut adorarent in die festo.

e Hi ergo accesserunt ad Philippũ, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes:

f Domine, uolumus Iesum uidere.

g Venit Philippus, & dixit Andreæ.

h Andreas rursum & Philippus dixerũt Iesu

i Iesus autem respondit eis, dicens:

k Venit hora, ut clarificetur filius hominis.

l Amẽ amẽ dico uobis: nisi granũ frumẽti cadẽs in terrã mortuũ fuerit, ipsum solum manet.

m Si aũt mortuũ fuerit, multum fructum affert.

n Qui amat animam suam, perdet eam.

o Et qui odit animam suam in hoc mundo, in uitam æternã custodit eã.

veritati perhibebat, rem quam oculis viderant nec valentes nec volentes celare, sed palã omnibus enarrantes, tã aduenis quàm indigenis. a Hinc videlicet factum est, vt turba populi obuiam illi cum gaudio & exultatione procederet, propter tanti signi quod fide digno relatu ab eo patratũ esse audierant, claritatem: ob quod, merito omni honore eum iudicabant dignissimum. b Videntes autẽ & audientes ista Pharisæi, quibus nihil erat æque inuisum atque gloria Christi, indignatione cõmoti, coacto concilio, dixerũt adinuicẽ: Res ipsa & experientia quotidiana hoc monstrat, nos aduersus Christũ hunc nihil proficere, quanquam tot iã consultationibus super ea re habitis, toties illi positis insidiis, tot viis & modis à nobis iã sæpe tẽtatis. c Siquidẽ his omnibus nihil obstantibus, videmus plures indies à nobis abscedere, atq; illi se per fauorẽ & fidẽ adiũgere: & iã penè omnes eũ sequuntur, fauentes & credentes ei. Omnino igitur alio nobis est consilio opus, nec differenda est mors eius, vbi primũ se cõmoda occasio obtulerit. d In illo autẽ tempore, aderant gentiles quidã ex eorũ numero, qui ex deuotione erga Deum Israel (qui etiã in gentibus tũ nosci & ex parte aliqua coli cœperat, appropinquante tẽpore conuersionis gentiũ) ascenderant Hierosolymã, vt in solennitate illa paschali Deũ Israel adorarent. e Hi auditis iis quę de Christo passim ferebantur, & quæ iã forte viderant circa ipsum fieri, magno desiderio tenebãtur videndi illũ de quo tanta audierãt, vt eo certius rem omnẽ aliis quoque enarrare possent, cum ad suos peruenirent. Sed cũ per semetipsos non auderent, præ humilitate & verecundia Christũ conuenire, accesserunt ad quendã ex discipulis eius: Philippũ scilicet, qui erat à Bethsaida ciuitate Galilææ: rogaueruntque eũ, dicentes: f Domine, nos magno tenemur desiderio magistrum vestrum Iesum, de quo tanta nobis narrata sunt, vidẽdi. Oramus tuam humanitatẽ, vt per eã nobis detur ad eius conspectũ pertingere. g Philippus verò sic ab his interpellatus, & ipse prę humilitate non est ausus per semetipsum accedere præceptorem: sed Andream vt prudentiorem, hac in re, quid facto sit opus, consulit.

h Simul autem hi duo Andreas & Philippus, dominum cũ reuerentia debita accedunt, indicantes ei desiderium & postulationem hominum illorum gentilium. i Tum Iesus exultans in spiritu, propter aduentum gentilium istorum (qui signũ erat futurę in proximo cõuersionis omniũ gentiũ) ita loquutus est illis qui aderant tã Apostolis, quàm aliis audiẽtibus: k Iam in proximo est tempus à patre definitum, quãdo ego in tẽpore factus homo, secundũ assumptam humanitatẽ glorificabor: quando & humanitas mea nunc inter homines despecta, apud patrẽ in dextera eius exaltabitur: & gloria nominis mei, quæ iam solis Iudæis, & iis quidem paucissimis est cognita, toti orbi & omnibus gentibus fiet manifesta. l Veruntamen, vt modum cognoscatis quo ad hanc glorificationem posterius sim peruenturus, illud in veritate dico vobis, quòd nisi granum tritici, aut aliud quodlibet in terrã cadẽs, illic mortuũ fuerit, & quasi corruptum ac putrefactum, non multiplicabitur in grana plura.

m Si verò postquam ceciderit in terram, in ea diu absconditum corrumpatur & quasi putrefiat, vt in se videatur prorsus inutile, ita demũ multiplicabitur in grana plurima, quæ in spicis ex ipsa enascẽtib⁹ superne prodibunt opportuno tẽpore. Ita & ego, donec per passionẽ & mortem totus reddar contẽptibilis, atque in sepulchro tanquã mortuus & prorsus inutilis recõdar, nõ multiplicabuntur fideles in me credentes. Post passionẽ verò & mortẽ resuscitatus fructũ plurimum proferam in omnibus gentibus & populis, vbique habiturus fideles credentes in nomine meo: sicque per abiectissimã humilitatem, ad summam exaltationem prouehetur mei nominis gloria.

n Et nunc, meo exemplo vos omnes mihi credentes inuitans & exhortans, dico vobis: Quisquis animã suam inordinato diligit affectu, sic vt temporalem istam vitam mihi præponat, aut me abnegare malit, q̃ illã perdere, itẽ vt prauis vitę huius desideriis velit magis obsequi, q̃ meis obtẽperare mãdatis, is sibi pessime cõsulit, & animã quã videtur velle seruare, misere perdit: dũ vitã temporalẽ & carnalẽ supra Deũ diligẽdo, mortis ęternę reus efficitur. o Cõtra verò, q propter amorẽ meũ in hoc tẽpore exosam habet animam suã, sic vt

a Si quis mihi ministrat, me sequatur.

b Et ubi ego sum, illic & minister meus erit.

c Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum pater meus.

d Nunc anima mea turbata est.

e Et quid dicam?

f Pater, saluifica me ex hac hora.

g Sed propterea ueni in horam hanc.

h Pater, clarifica nomē tuum.

i Venit ergo uox de cælo, dicens:

k Et clarificaui, & iterum clarificabo.

l Turba ergo quæ stabat ut audierat, dicebat tonitruum esse factum.

m Alij autem dicebant: Angelus ei loquutus est.

n Respondit Iesus, & dixit:

o Non propter me hæc uox uenit sed propter uos.

vitam istam temporalem qua in hoc mundo viuitur pro meo nomine libenter expendere sit paratus, propriç quoq; carnis desideria ꝓpter me sit paratus mortificare, is sibi optime consulit: quoniã in vitam æternã animam suam custodit, dum fideli hac & ordinata dilectione, qua Deũ plus quàm se diligit, vitam promeretur ęternã, omnibus Deum fideliter diligētibus repromissam. a Et generaliter, quisquis mihi rectè & fideliter seruire velit, ita se paret, animumq́ue instituat, vt per easdem vias quibus ego prior incessi, & ipse posterior incedat: vt humilitatis, mansuetudinis, obedientiæ, patientiæ, cæterarumq́ue virtutum exempla, quæ ego inter homines agens in memetipso demonstraui, sedulò obseruet & fideliter insequatur. b Qui autē mihi fidelis minister comprobatus fuerit, hũc ego tali remuneratione dignabor, vt vbi ego sum (modo quidem & semper, secundum diuinitatem: post paululũ verò, etiã secũdum humanitatē) illic & ipse peracto cursu vitæ huius, futurus sit mecum: nempe in gloria patris mei, in beatitudine cælesti, vbi sine fine mecum exultabunt fideles omnes ministri mei. c Neque ego tantũ magnifaciã eos qui mihi ministrant, sed & pater meus cęlestis eodem eos affectu diliget, & eodem dignabitur honore, habiturus eos vt filios domus suæ & conuiuas mensæ suæ, propter fidem & dilectionem qua mihi adhæserunt dum viuerent in hoc mundo. d Ne verò me existimetis, tãquam impassibilem & humanarum affectionum expertem, facile de contemnenda vita præsenti velut philosophando tantũ & contemplando disputare, ecce ex consideratione imminentium mihi de proximo passionum turbatur nunc intra me naturalis animæ affectio, propter naturalem vitæ amorem & mortis horrorem, voluntarie sic in meipso susceptis naturæ humanæ necessitatibus, vt vobis in meipso formam patientiæ & contemptus pręsentiam demonstrē. e Et quid in tanta hac conturbatione naturali positus dicam? Putatis quòd ob hanc conturbationē fugere velim quæ mihi ex patris voluntate sunt perferenda crucis mortisq́ue supplicia, vt postulem à patre, & dicam finali resolutione secundum rationis iudicium: f Pater saluifica me ex hora ista passionum imminētium, vt super me illæ non veniant? Nunquid hoc pacto aduemente passionis hora & morte imminente, quærere vellem subterfugium & euasionem? Absit. g Imò verò ad hunc finem in horã istam & necessitatem quãdam vltro & sponte mea veni, propterea homo factus sum & fini iã factus vicinus, vt calicem amaræ passionis pro humani generis salute sustineam. Vnde licet naturalis affectio vitam diligat, ac mortē abhorreat, nolo tamen ab eo quod à patre decretum est, & à me vltro susceptum est, duro mandato, subterfugium quærere, aut petere euasionem. h Sed hoc vnum concludens à patre meo secundum spiritum finali resolutiōe postulo, vt illud de me & in me faciat, in quo suum maxime nomen glorificetur, quicquid illud fuerit, quantũuis carni durum, aut animæ secundum naturalem affectionem exosum non respiciens ad meæ infirmæ carnis imbecillitatem, quandoquidē ad omnia quæ ipse voluerit pro sui nominis gloria de me fieri, spiritus est promptus atque paratus. i Cum autē hæc ita orando diceret dominus Iesus, vox interim audita est de cælo adueniens, à patre ad filii gloriam formata, quæ in hunc sonabat modum: k Iam ego ex parte aliqua nomen meum ac tuum clarificaui, & amplius illud clarificabo. Per te iam cœpi nomen meum manifestare mundo, ac post paululũ te glorificato, amplius ipsum manifestabo, per orbē vniuersum. l Turba autē rudis & male capax rerum cælestiũ, quę Christo astabat, audita hac voce terribiliter in aures omnium insonante, dicebant tonitrui sonitũ esse quod audierant, quibus præter sonũ nihil auribus fuisse videtur illapsum, cũ vox esset articulari verborum distinctione formata. m Alii verò, quibus plus inerat iudicii, quiq́ue articulatam distinctionem vocis illius auribus corporis aliquatenus deprehenderant, tametsi intellectũ verbi non apprehendebant, dicebant, angeli Christum alloquentis vocem esse quę audita fuerat. n Iesus autē, illis incerta & diuersa loquentibus, ita subintulit: o Vox ista quã modo audistis, non propter me venit, vt mihi per eã aliquid significetur, quod sine ea nõ nossem: sed ꝓpter vos vestramq́ue ædificationem & vtilitatem de cælo facta est, vt hoc in-

a Nũc iudiciũ eſt mũdi.

b Nunc princeps huius mundi eijcietur foras.

c Et ego ſi exaltatus fuero à terra, oĩa traham ad meipſum.

d Hoc autem dicebat ſignificãs qua morte eſſet moriturus.

e Reſpondit ei turba: Nos audiuimus ex lege, quia Chriſtus manet in æternũ: & quomodo tu dicis: Oportet exaltari filium hominis?

f Et quis eſt iſte filius hominis?

g Dixit ergo eis Ieſus: Adhuc modicum lumen in uobis eſt.

h Ambulate dum lucẽ habetis, ut non uos tenebræ comprehendant.

i Et qui ambulat in tenebris, neſcit quò uadat.

k Dum lucem habetis, credite in lucem,

l ut filij lucis ſitis.

m Hæc loquutus eſt Ieſus, & abijt, & abſcondit ſe ab eis.

n Cum autem tanta ſigna feciſſet coram eis non credebant in eum.

o Vt ſermo Eſaiæ impleretur, quem dixit:

p Domine, quis credidit auditui noſtro?

dicio cognoſcentes me à patre miſſum (qui me ſemper audit) credatis ſermonibus meis. a Iam enim tempus aduenit, quo mundi fiet iudicium: quando pro hominibus in hoc mundo ſub tyrannide diaboli in tenebris & vmbra mortis habitantibus, fiet iudicium, contra oppreſſorem diabolum: ipſe verò qui hactenus per tyrannidẽ in mũdo eſt principatus. b Diuina ſententia & iuſto iudicio condemnatus, foras eiicietur & expelletur, à domino ſuo, quod ſibi hactenus iniuſte vſurpauerat. Iam enim in proximo genus humanũ, per meam mortem, de poteſtate diaboli liberabitur: ita vt in neminem vltra quicquam ſit iuris habiturus vel imperii, qui ĩ me credere illumq́ue abnegare voluerit. Perficietur autem hæc generis humani liberatio, per meæ paſsionis humilitatem. c Ego enim cum ligno crucis fuero affixus, atque ita in aerem à terra fuero ſubleuatus, ſic pendens & moriens in cruce, totum ipſum hominem ſecũdum omne quod ipſe eſt, & vniuerſum humanũ genus, ſiue omnes homines, quantum ex mea parte erit, redimam de poteſtate diaboli: perſolutoq́ue illic ſanguinis mei pretio ad omnium redemptionẽ ſufficientiſsimo, vniuerſos mihi comparabo, & meos eſſe faciam, ſicq́; ad me trahã omnia.

d In hoc autem verbo præſignabat dominus modum paſsionis & mortis ſuæ, per quam ad patrem erat tranſiturus, ac humanũ genus de manu diaboli redempturus. In exaltatione enim illa à terra, manifeſte ſatis indicauit ſupplicium crucis. e Reſponderunt autẽ ei quidam Iudæorum in turba circũaſtantium, dicentes: Nos ex ſcripturis ſanctis legis atque Prophetarũ didicimus, Chriſtũ victurũ & regnaturum in ęternum, vitęque eius & regni nullum fore terminũ. Quomodo igitur tu, qui Meſsias haberi vis, & à pleriſque ęſtimaris, ſalua veritate aſſerere potes, te in cruce exaltandũ eſſe, & in ea moriturũ? f Aut quis iſte eſt filius hominis, de quo loqueris, & quẽ tu dicis exaltandum, vt ad ſe trahat omnia? An teipſum putas, an forte alium aliquem, quem nos ignoramus? g Reſpondit illis dominus: Adhuc aliquantulum temporis apud vos ego permaneo, qui ſum verum lumen mundi: non diu lumen iſtud quod modo vobis offertur apud vos demorabitur. Modicum quoque luminis & bonæ cognitionis in vobis adhuc eſſe demonſtratis: hoc teſtificantes, quòd inæternum Chriſtus permaneat. h In hoc igitur lumine quod adhuc vobiſcum eſt, proficiendo ambulare ſatagite, donec vobis offertur: ne ſi oblatam gratiam modo reſpuatis, digni efficiamini quos tenebræ comprehendant: nunc quidẽ tenebræ praui erroris, vnde vobis nunquam cõtingat reditus, poſt verò tenebræ ſempiterni horroris.

i Is autẽ qui ambulat ſine lumine, in tenebris, incertis greſsibus, neſcit quò vadat: neque viam noſcens per quam ambulat qualis ſit, neque ipſum terminum ſiue exitum viæ qualis futurus ſit: atque ita in periculo eſt offenſionis & perditionis. k Proinde dũ apud vos lucem habetis me, (qui ſum lux mundi) meamq́ue doctrinam (quæ lumen eſt mundi) videte vt lucem propoſitam non abiiciatis, nec ab ea vos auertatis, per infidelitatis maliciã: ſed ad ipſam potius vos cõuertite, & toto corde in eã credite: l vt filii lucis ac Dei eſſe & appellari mereamini, non filii tenebrarũ & diaboli: cuiuſmodi ſunt omnes qui in propoſitam lucem nolunt attendere vt liberentur, ſed in tenebris ſuis ſub antiqua diaboli tyrannide magis eligũt permanere.

m Hæc atque alia plura his ſimilia ſalutis æternę verba, audientibus turbis loquutus eſt dominus Ieſus: ſermoneq́; finito, cognoſcẽs pluriũ qui illic aderant maliciam & machinationes iniquas, abſceſsit inde, & abſcondit ſe ab eis, cedere volens furori inſano Iudæorum, eo quòd nondum adueniſſet paſsionis hora, tametſi non longe iã abeſſet. n Et hactenus quidem multa & magna diuinæ virtutis ſigna, clara deſcriptione narrauimus, per Chriſtum Ieſum ad ſuæ doctrinę confirmationem ex patre facta & exhibita, ante oculos omnium. Veruntamen hæc omnia ſigna, tam multa, tam magna, tam aperte exhibita, permodicum in populo Iudæorum fructum fecerunt, bona parte eorum in ſua infidelitate perſeuerante, & paucißimis verè atque ex animo ad Chriſtum cõuerſis. o Atque ita adimpleta eſt Prophetia Eſaię, quã ex perſona prędicatorũ veritatis, & potiſsimũ eorum qui in plenitudine temporis gloriã Chriſti prædicaturi erãt protulit, dicens: p Domine, perpaucos inuenimus in populo tuo,

a & brachium domini cui reuelatum est?
b Propterea non poterãt credere, quia iterum dixit Esaias:
c Excæcauit oculos eorũ, & indurauit cor eorum: ut non uideant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.
d Hæc dixit Esaias, quando uidit gloriam eius, & locutus est de eo.
e Verũtamẽ & ex principibus multi, crediderunt in eum:
f sed ꝓpter Pharisæos non confitebantur,
g ut è synagoga non eijcerentur.
h Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriam Dei.
i Iesus autem clamauit, & dixit:
k Qui credit in me, nõ credit in me, sed in eum qui misit me.
l Et qui uidet me, uidet eum qui misit me.
m Ego lux in mundum ueni, ut omnis qui credit in me, in tenebris nõ maneat.
n Et si quis audierit uerba mea, & nõ custodierit, ego non iudico eum.
o Non enim ueni ut iudicem mundũ, sed ut saluificem mundum.

qui nostris sermonibus quos à te audiuimus, & aliis prędicandos suscepimus, fidem habere voluerint: a & qui brachium tuum illud gloriosum, benedictum filium tuum (ad cuius prædicationẽ nos destinasti) per fidem cognoscant, nimium rari sunt. Obstinato enim animo, penè omnes in illum credere recusant: & quam de illo prædicandam nobis tradidisti doctrinam, suscipere pertinacissime rennuunt. b Ac rursum per hanc illorum obstinatam infidelitatem, qua credere pertinacissime omnino recusabant, alia quoque Prophetia eiusdem Esaiæ impleta est, qua de infidelitate ista in hanc sententiam loquutus est: c Permisit Deus iusto suo iudicio mentales Iudaici populi oculos excæcari, atque ita eorum corda peruersæ maliciæ proposito obdurari & obfirmari: vt neque mentis oculis videre possint, aut velint veritatem, tametsi luce clarius propositam, neque affectum voluntatis ad intelligendum illam inflectere: ex quibus deinde consequitur, vt nec conuerti possint à sua malicia, nec sanari à suis miseriis. Qui enim ea obstinatissimis animis repellunt, per quæ sola conuerti possent & sanari, his nulla spes conuersionis atque sanationis videtur esse relicta. d In hanc sententiam multo ante Christi aduentum loquutus est Esaias, postquam vidisset maiestatem Dei in templo super thronum residentis, in medio Seraphim Deum laudantium: & hæc de Christo loquutus est. Tametsi enim tunc visus fuerit illa tantum protulisse ad populum sui temporis, Prophetarum ex ore domini loquentium verba spernentem: potissimum tamen notare voluit hæc scribens, illam quam in temporis plenitudine aduersus ipsum Prophetarum dominum illorum posteri erant monstraturi infidelitatem.

e Attamen & ex præcipuis Iudæorum, qui inter cæteros maiore authoritate pollere videbantur, non pauci de Christi doctrina aliqua ex parte recte sentiebant, cognoscentes eum recta dicere, & vera atq; vtilia docere. f Sed imperfecta fuit & insufficiens istorum fides, charitate sufficienti non formata: quoniam propter timorem Pharisæorum implacabili odio Christum & qui ei fauebant pertinacissime persequentium, non ausi sunt confiteri quod credebant: g vt non à synagoga eiicerentur, & à communi Iudæorum consortio separarentur cum ignominia: quæ pœna iam antè per Pharisæos erat constituta, iis qui confiterentur Christum. h Videlicet gloriam mundi huius, & honorem quæ est apud homines, stulti illi præponebant gloriæ veræ, quæ est apud Deum, & gloriæ illi qua glorificatur ipse Deus: dum propter temporalem confusionem euitandam, neglexerunt id quo Deus maxime glorificatur: id est, confessionem veritatis, & quo apud Deum vera ac solida gloria comparatur. i Dominus autem Iesus, vt infidelitatem Iudæorum magis argueret, & suos discipulos in recta fide amplius firmaret, in loco publico palam omnibus, exaltata voce, velut conclusionem quandam & epilogum totius prędicationis suæ, ex magno affectu protulit, dicens: k Si quis in me credit, non putet ille se tãtum in purum aliquem hominem credere, istum videlicet quem oculis corporis videt, sed in me credendo, si recte credit, simul quoque credere debet in patrem meum qui me misit. Nam qui in me rectè credit, tanquam in filium Dei patris & missum à patre credat, necesse est. l Sic item qui me videt per fidem rectam, videt eadem fide & patrem qui me misit: quoniam per fidem me cognoscit vt filium patris, & ab eo missum. m Ego qui ab æterno à patre sicut lux coæterna de luce æterna procedo, in temporis hac plenitudine per assumptam humanam naturam veni in mũdum, tanquam mundi lux vera, ad illuminãdum vniuersos: vt quisquis per fidem voluerit ad me conuerti, non maneat in tenebris ignorantiæ atque peccati, neque ad tenebras perueniat damnationis æternæ: sed per meam doctrinam, de tenebris mortis, ad lucem & vitam restituetur. n Quòd si quis meos sermones audierit quidem auribus corporis, sed non auditu mentis digne exceperit, nec fideliter credendo & obediendo eos custodierit, ille tametsi propter contemptũ doctrinæ meæ dignus sit cõdemnatione, ego tamen in hoc tempore, in hoc meo aduentu primo (qui est humilitatis & misericordiæ) illum non condemnabo. o Non enim ad hoc ego humanam assumendo naturam in mundum veni, vt homines iudicem & condemnem: sed magis vt ad salutem & vitam æternam perducã eos. Non veni vt iudex,

a Qui spernit me, & nõ accipit uerba mea, habet qui iudicet eum.
b Sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die.
c Quia ego ex meipso non sum loquutus:
d sed q misit me pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar.
e Et scio, quia mandatum eius uita æterna est.
f Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi pater, sic loquor.

sed vt aduocatus & magister:non tanquam vltor,sed tanquam reconciliator : non perditor,sed saluator. a Attamen qui nunc me in humilitate pro salute mundi apparentem contemnit & abiicit,quiq; sermones meos quos ego loquor ex patris voluntate non recipit , fidem eis aut obedientiam denegando, non speret ille se impune euasurum,sed habebit opportuno tempore vnde iudicetur & condemnetur,quum ad examen productus fuerit. b Ipse enim sermo quem in mundo prædicaui ex iussione patris, & quem tam multis efficacissimis signis confirmaui,ipse in nouissimo die generalis retributionis, quasi accusator erit incredulorum hominum: & iudicio ac condemnatione dignos eos esse monstrabit,atque coram iustitia Dei ad pœnam debitam tantæ infidelitati deposcet & pertrahet illos. c Idcirco autem meritò damnabuntur,non credentes verbis meis : quoniam ego quæ in mundo loquutus sum,non dixi à meipso, absque patris iussione, eo modo quo nonnunquam homines ex vanitate sensus sui vana commentantur: d sed pater meus cælestis,qui me mundo misit doctorem & saluatorem,ipse mihi quasi ex præscripto mandauit quæ in mundo debeam loqui & prædicare: ipse mihi præscripsit quæ debeã hominibus proponere præmia, quæ dare præcepta, quas pœnas denunciare transgressoribus:ad quæ item exhortari, à quibus debeam homines deterrere : denique,quæ loqui & quæ celare,atque ita in cæteris omnibus. e Et hoc ego certissimo noui , quòd patris mei mandatum vita æterna est, quòd quisquis mandatis & dictis patris mei attendit, vitam per ea consequetur æternam. f Ego itaque quæ in mundo loquor,non ex meipso,quasi vanus homo proprii sensus figmenta loquor: sed ex iussione patris omnia loquor non tanquam mea,sed eius: in nomine ipsius non meo. Atque hinc iudicium est,& iusta condemnationis ratio incredulis hominibus,qui mea verba repellunt:quoniam videlicet nõ puri hominis(vt ipsi falsò existimant)sed veri & æterni Dei verbum contemnunt,& oblatam sibi à Deo tantam gratiam impiè respuunt.

ANNOTATIONES IN CAPVT XII.

Maria ergo accepit libram vnguenti nardi pistici preciosi.) Genitiuus,preciosi,rectius ad vnguentum iungitur,quàm ad nardum pisticum. Est enim sensus: Accepit libram preciosi vnguenti, ex nardo pistico:quãquam & ad nardum possit referri. Vtranque enim coniunctionem videtur indicare Augustinus,dicens:Nunc vnguentum preciosum nardi pistici,nũc vnguentum nardi pistici preciosi. Imprudenter verò quidam lectionem hic vulgatam redarguũt,quòd nardi pistici dicat,existimantes necessariò dicendum per fœmininum genus,nardi pisticę. Siquidem & in neutro genere,nardum,apud probatos authores legitur : quemadmodum apud Plinium est videre, qui nardum rusticum dicit. Dicitur autem,pisticum nardum,id est,fidele,germanum,syncerum, probatũ,& minime vitiatum. Siquidem pistis Græce, fides Latine dicitur,vnde pisticum,fidele,syncerum,purũ, germanum,& inuitiatum. Ita interpretatur Alcuinus,dicens:pistici,id est,fidelis,nec extraneis speciebus adulterati. Augustinus verò,à loco aliquo vnguentum illud pisticum dictum putat. Sic enim ait: Quòd autem pistici dicit Euangelista,locum aliquem credere debemus,vnde erat hoc vnguentum preciosum. Cuius sententiam viderit lector prudens,an iuste recentiores quidã subsannent atque irrideant: quandoquidem & Theophylactus Græcus author & recentior, non multum dissimilem sententiam priori loco astruat,dicens, speciem quandam nardi esse,quæ pistica dicatur. Solent autem specierum nomina, frequenter à locis sumi:quemadmodum vinorum species secundum loca distinguimus, appellantes vina renensia,remensia, belnentia,cretica,corsica,&c. Quanquam posteriori loco idem author & alteram sentẽtiam adiungat. Sic enim habet,in Marci scribens Euangelium : De nardo pistica scias,quòd est species quædam nardi, quæ pistica dicatur. Vel quòd syncera sit & non adulterata,vel cum fide confecta. ¶Non quia de egenis pertinebat ad eum.) Hoc est,non quia pauperes cordi haberet,& pauperum verè curam gereret,vel causam ageret. Quemadmodum suprà cap.10.de mercenario dictum est:Non pertinet ad eum de ouibus,pro eo quod est:Non sunt ei curæ vel cordi oues. Alioqui sicut ad hunc verè pertinet de ouibus,id est,iuste cura siue necessitas curandi ei incumbit de ouib⁹,sic ad Iudam pertinebat de pauperibus,quoniam ex officio hoc ei competebat,eo quòd loculos gestaret,vt de cõmunibus eleemosynis egenis subueniret. Vnde & illud fuit,quod cũ in cœna nouissima dixisset ei dominus : Quod facis,fac citius,quidam discipulorum existimabant dixisse dominum,vt egenis aliquid daret. ¶Sine eam,vt in diem sepulturæ meæ seruet illud.) Sententiã quam in Elucidatione expressimus,aperte indicat Alcuinus,his verbis:Significat se moriturum,& ad sepeliendum aromatibus esse vngendũ:vt ideo Mariæ,cui ad vnctionem mortui corporis multum desideranti peruenire non liceret, donatum sit viuenti adhuc impendere obsequium,quod post mortem celeri resurrectione præuenta nequiret. Idem ferè aliis verbis dixit Marcus: Quod habuit(id est,potuit)hæc fecit,præuenit vngere corpus meum,in sepulturam. Et apud Matthæum dicitur:Mittens enim vnguentum hoc in corpus meũ, ad sepeliendum me fecit. Chrysostomus

verò & Theophylactus,ad perſtringendum occulte proditorem,ſepulturę hîc dicunt fieri mentionem. Rurſus,inquit Chryſoſtomus,etiam propter proditorem rememoratus eſt ſepulturæ,ac ſi dicat: Grauis ſum tibi,& oneroſus:ſed expecta parum,& abibo.Et hoc oſtendit,cum ſubdit: Pauperes ſemper habetis vobiſcum, me autem non ſemper habebitis. ¶ Videtis,quia nihil proficimus.) Poteſt hoc accipi,tanquam ex inuidia prolatum,ab iis qui in Chriſti mortem coniurauerāt Phariſæis,ad eum modum quo in Elucidatione ſuprà expoſitum eſt.In quẽm ſenſum videtur accipere diuus Auguſtinus.Chryſoſtomus verò & Theophylactus,magis putant dictum ab iis qui fauebant occulte,non tamen aperte audebant Chriſtum defendere.Sic enim Theophylactus habet:Phariſæi autem dicentes:Videtis quia non proficitis quicquam,non ex malicia hæc loquuntur. Non enim erant ex his qui mortem meditati erant Ieſu,ſed beniuoli quidam eſſe videntur, nondum tamen libere audentes loqui,eo quòd non manifeſte audebant reſiſtere his qui contra dominum ſæuiebant.Et per occaſionẽ tentant reprimere illos.Quaſi dicant,Quæ veſtra vtilitas,ex multis contra hominem iſtum inſidiis?Quantum enim inſidiamini,tantum hic creſcit,& augetur gloria eius.Nam mundus,hoc eſt,omnis multitudo,poſt eum abit:atque ita, quia nihil efficitis,ceſſate ab inſidiis,vt ne fruſtra iniuſtitiam faciatis. Notandum quoque,quòd in Græcorum codicibus tantum mundus ponitur,& non totus mundus,quomodo etiam legiſſe videtur diuus Auguſtinus,eo quòd in commentario ſic dicat : Quid autem inuides cæca turba, quia poſt eum vadit mundus,per quem factus eſt mundus?¶ Ieſus autem reſpondit eis,dicẽs:Venit hora,&c.) Videtur hîc tacite indicari, quod non exprimitur : videlicet gentiles illos qui Chriſtum videre cupiebant, ad Ieſum perductos eſſe,& admiſſos vt eum viderent: quo facto,iſta deinde quæ ſequuntur verba, coram illis & aliis aſtātibus diſcipulis atque turbis hominum,proloquutus eſt. Nam ſolitarium non fuiſſe Chriſtum cum iſta diceret,ſed turbis magis immixtum,illud ſatis declarat quod nõ multo pòſt dicitur:Turba ergo quæ ſtabat,& audierat vocem de cælo factam,dicebat tonitruum eſſe factum. Alii autem dicebant: Angelus ei loquutus eſt,&c.Intelliguntur itaque iſta,poſt admiſſos & adductos ante conſpectum Chriſti gentiles illos,in auribus diſcipulorum ſimul atque turbæ vniuerſæ aſtantis prolata. ¶ Qui amat animam ſuam,perdet eam.) Beatus Auguſtinus dupliciter id exponit.Primo,ad hunc modum: Qui amat, perdet:id eſt,ſi amas,perdes:ſi cupis vitam tenere in Chriſto,noli timere mori pro Chriſto.Item altero modo:Noli amare animam tuam,ne perdas eam:noli amare in hac vita,ne perdas in ęterna vita.Verum poſteriorẹm ſenſum hunc,dicit magis Euangelicum habere ſermonem,quem & nos ſolum in Elucidatione expreſsimus.Nam priori non videtur reſpondere,quod ſubditur de odio animæ.Et qui odit animam ſuam in hoc mundo,in vitam æternam cuſtodit eam. Eſſet enim ſenſus correſpondenter ex contrario.Si odis animam tuam,cuſtodies animam tuam.Si odis,& non vis habere vitam cum Chriſto,cuſtodi animam tuam in vitam æternam.Omnino enim repugnant particulæ illæ adiectæ,in hoc mundo, & in vitam æternam,ne per contrarium poſsit accipi ſenſus partis poſterioris: quas quidem particulas, non dubium eſt ad partem priorem quoque referendas eſſe,in hunc modum: Qui amat animam ſuam in hoc mundo,in vita æterna perdet eam : id eſt,non eam ſeruabit, neque cuſtodiet ad vitam æternam. Quare prior ille ſenſus,non videtur eſſe de mente Euangelicæ loquutionis.Neque alium quàm poſteriorẽ ponunt Græci commentatores, Chryſoſtomus & Theophylactus. Omnis homo,inquit iſte,qui præſentem vitam diligit,& animam ſuâm amat,hoc eſt,ſua deſideria abſurda facit,& permittit ei quod non oportet,nec contemnit mortem,perdet eam. Qui autem odit illam, hoc eſt,non indulget ei neque ab ea flectitur,hic eam cuſtodit.Qui etiam hoc ſignanter annotauit in verbo,odit, magnam indicari auerſationem, quam habere debeamus erga concupiſcentias animæ, ſic vt extremo odio erga inordinatos animæ affectus ſimus diſpoſiti: ſicut,quos odimus,eorum nec faciem videre,nec vocem audire omnino volumus. ¶ Vbi ſum ego,illic & miniſter meus erit.) Poteſt hoc verbum dupliciter intelligi.Primo,ad hunc modũ:Quiſquis mihi vult miniſtrare, debebit in iiſdem verſari exercitiis virtutũ,& in iiſdem occupari ſtudiis pietatis,ad implendum patris voluntatem,in quibus me videt præceſsiſſe:ita ſcilicet vacare pietati,manſuetudini,humilitati,patientiæ,orationi,& cæteris virtutibus.Atq; ita ferè idem valet hæc particula,cum præcedenti:Si quis mihi miniſtrat,me ſequatur.Alter ſenſus,pręmium ſpectat futuræ remunerationis,hoc modo: Qui mihi modo fideliter miniſtrauerit in terris,erit mecum in gloria in cælis,&c.Quemadmodum in Elucidatione ſuprà expoſitum eſt prolixius.Atque hunc poſteriorem ſenſum ſolum ponũt Auguſtinus,Chryſoſtomus,& Theophylactus: propter quod in Elucidatione nos quoque alium,quãuis pulchrum ſatis & iocundũ,non expreſsimus.Exponit autem clarius hunc ſenſum, quod in textu ſubiungitur : Si quis mihi miniſtrauerit, honorificabit eum pater meus.

¶ Nunc anima mea turbata eſt.Et quid dicam?Pater,ſaluifica me ex hac hora,&c.) Paſſus iſte ſatis clarè in Elucidatione expoſitus eſt,concorditer ad ſententiam Auguſtini,Chryſoſtomi,atque Theophylacti.Illud autẽ notandũ,quod ſecundũ modũ expoſitionis noſtrę,illud: Pater ſaluifica me,quaſi in interrogatione implicatur,ad hunc ſenſum:In hac conturbatione poſitus,quid dicam? Nũquid illud dicam, Pater ſaluifica me ex hac hora?Quaſi dicat: An precabor patrem,vt auferat à me mortem & calicem?Illud quod ſequitur : Sed propterea veni in horam hanc. Pater,clarifica nomen tuum,quaſi correctio eſt præcedentis,& finalis reſolutionis concluſio,ad patris gloriam.Quaſi dicat:Nõ dicam,Pater libera me ex iſta hora,ſed potius dicam : Ex quo pater propterea in iſtam horam veni, vt patiar & moriar,age tu quod pro tua eſt gloria,quod ab æterno decretum eſt liberè perfice, nihil meæ naturæ humanæ pertimeſcens infirmitatem, vitam naturaliter adamantem, atque à morte & paſsionibus abhorrentem, ſed tuam ſolam attendens gloriam,quã omnibus ſempervolo pręponere meis commodis,& propter quam omnia libenter expendam & ſuperimpendam. Hanc ſententiam & partium connexionem aperte ſatis indicat Theophylactus,cum ait:Docet nos Chriſtus,vt etiamſi mœreamus & turbemur,non fugiamus

mortem:quia & ego,inquit,cum turbor(homo enim verè sum,& permitto naturæ vt sua ostendat)attamen non dico ad patrem,vt saluet me ex hora hac.Sed quid dico?Clarifica nomē tuum.Hoc est,probetur tibi vt ego suscipiam crucem,& periculum, pro salute omnium. Posset tamen prædictorum verborum alia accipi diuisio,vt quasi per ordinem duas postulationes proponeret,quarum prior sit secundum naturæ infirmitatem,posterior secundum rationis iudicium & spiritus finalem resolutionem,quæ etiam priorem velut corrigat: quemadmodum in agonia illa horti nouissima & grauissima,prius quidem secundum naturæ infirmitatem orabat:Pater,si fieri potest,transeat à me calix iste.Et iterum:Abba pater,omnia tibi posibilia sunt,transfer calicem hunc à me.Posterius autem dicit:Veruntamen non mea voluntas,sed tua fiat.Et: Si fieri non potest nisi bibam illum,fiat voluntas tua. Cui quidem posteriori petitioni sic inhæret firmiter,relicta priore,vt paulopost Petro volēte agere ad ipsius liberationē, dixerit:Calicem quem dedit mihi pater,non vis vt bibam illum ? Poterit autem secundum istum modum propositus Euangelii locus sic paraphrastice exponi:Nunc,inquit dominus,intra me conturbatur anima mea,hinc quidem glorificationis & conuersionis gentium(de quo iam verba feci)fructum desiderabilem contemplans,illinc verò ex opposito mortis & pasionis,quasi de vicino imminentis horrorem conspiciens. In horum medio constituta anima mea, quasi hæsitabunda & perplexa conturbatur, quæ ex conditione naturali dura carni ac tristia refugit,læta verò & mollia eligit: ex rationis nihilominus iudicio & spiritus ductu,ea omnibus præponit quæ diuinæ nouerit esse voluntatis . Et quid in hac tam perplexa conturbatione positus dicam? Quid eligam? Quid finaliter petam? Ecce tibi, pater,petitiones duas,easq́ue velut contrarias,secundum duplicem portionem animæ,& secūdum geminam quæ est in me affectionem,proponam, vt quod optimum tuo iudicio videbitur eligas, & adimpleas. Equidem secundum infirmæ carnis sensualem affectum,& secundum naturale animę ipsius desiderium,hoc à te postularem,vt si fieri posset,transiret à me hora illa tantæ amaritudinis,quam de proximo imminere mihi video:optarem calicem hunc,si non esset necesse illum bibere,à me auferri,& non venire in hāc horam,in hanc necesitatem,tam naturali sensui horribilem pasionem atque mortem perferendi . Sed quid ita frustra postulo?Ego enim noui, quòd propterea in hanc horam venerim, quod ob hoc factus sim homo,& iam ad finem vsque temporalis huius vitæ peruenerim, vt in assumpta & adulta iam carne humana ista patiar,quæ sunt ab æterno decreta.Quare concludens,& quasi contra memetipsum sententiam ferens,prioremq́ue deprecationem subsequenti corrigens ac reuocans,hoc finaliter & conclusiue te rogo pater,secundum electionem spiritus,& iudicium rectæ rationis tibi subditisime,vt illud de me & in me facias liberrime,quod maxime sit ad gloriam nominis tui, quodq́ue tibi omnium maxime sit placitum,nihil naturæ assumptæ attendēs infirmitatem vel querimonias, sed tuam solius gloriam & voluntatem spectans, vt illam in me & de me adimpleas, per quæcunque tandem aut quantumcunque carni dura vel naturæ horribilia:quoniā ad hæc omnia,spiritus in te confortatus se offert paratisimum.

Hanc autem verborum consequentiam & connexionē sententiæ, satis videtur indicare Augustinus,qui illud quod priori loco dicitur : Pater, saluifica me, comparat cum eo quod pòst in horto dicturus erat: Transfer calicem istum à me:quod autem sequitur, Clarifica nomen tuum,cum illo : Veruntamen non quod ego volo,sed quod tu.Obscurius quoq; idipsum ex Chrysostomi verbis potest deprehendi,cum ait:Ne dicerent Christum humanis carere doloribus,facile de subeunda morte philosophari,& in tuto nobis persuadere,ostendit,quod licet eam formidet,cum tamen vsus poscat non eam recuset . Hæc autem dispensationis sunt,non diuinitatis.Ideo inquit,Nūc anima mea turbata est.Neque enim aliter hoc procederet.Et dicendo:Pater,saluifica me ex hac hora,ita perturbatus est,vt etiam à morte absolui cuperet,si licuisset.Et quid dicam,inquit,cum mortem deprecer?Propterea veni in horam hanc.Quasi diceret,Licet moueamur & perturbemur,non tamen mortem fugimus.Nam ita nunc perturbatus nō recuso.Ferendum est quod instat.Non dico enim(scilicet finali resolutione)libera me ex hac hora,sed:Pater,clarifica nomen tuum.Et licet perturbatio illud me dicere cogat, contrarium tamen dico, Clarifica nomen tuum:hoc est,duc me iam ad crucem. ¶ Omnia traham ad meipsum.) Græci codices vulgati habent πάντας pantas,id est,omnes. Atque ita legisse Chrysostomum & Theophylactum,ex ipsorum enarratione satis constat.Interpretantur enim omnes homines,etiam gentiles.Augustinus verò(omnia) legit & interpretatur.Ait enim:Non omnes traham,dixit,sed omnia.Non enim omnium est fides.Non itaque hoc ad vniuersitatem hominum retulit,sed ad creaturæ integritatem.Id est,spiritum,& animam & corpus.Omnia enim trahit post se.Ostendit nihilominus sensum alium congruum, quo,omnia,pro, omnes,dictum accipi potest,cum subiungit:Aut si omnia ipsi homines intelligendi sint, omnia prædestinata ad salutem possumus dicere:ex quibus omnibus nihil ait esse periturum,cum suprà de suis ouibus loqueretur.Aut certe omnium hominum genera,secundum innumerabiles differentias,quibus inter se præter sola peccata distant homines, ab excelsisimis vsque ad humillimos,omnia,inquit,traham post me,vt sim caput eorum,& illi membra mea.Nos in Elucidatione vniuersaliter omnes homines,per Christi pasionem in ligno crucis ad ipsum tractos indicauimus , quantum ex parte ipsius Christi fuit: quoniam abunde satisfecit pro omnium redemptione à captiuitate,qua detinebantur, ne ad eū possent libere accedere:sicque quantum in ipso fuit,omnes traxit, sicut pro omnibus passus & mortuus fuit,& pro oībus saluandis satis egit,ratione sufficientisime sufficientiæ mortis eius. ¶ Adhuc modicum lumen in vobis est.) Duplicem huius verbi sensum in Elucidatione indicauimus, propter authorum veterum diuersitatem.Nam si(modicum) accipiatur vt adiectiuū,determinans nomen, lumen,est sensus: Adhuc modicum luminis in vobis est. Quem sensum videtur accepisse Augustinus,dicens:Adhuc modicum lumen in vobis est.Hinc ergo est quod intelligitis,quia Christus manet in ęternum.Quod enim vel hoc credebant æternum fore Christum,signum erat luminis aliquāti, quod adhuc in eis vigebat &

splendebat. Alter est sensus, si modicum accipiatur pro modico tempore, ad hunc modum: Adhuc modico tempore, vel modicum tempus, lumen in vobis est, siue vobiscum: id est, ego qui sum lumen mundi, adhuc aliquantum temporis vobiscum transigam. Quem sensum expresse indicant exemplaria Græca, quæ habentur in manibus, quæ habent μικρὸν χρόνον, micron chronon, id est, modicum tempus: quanquam aliqui suspicantur nomen chronon, tempus esse ab aliquo adiectum, propter tollendam ambiguitatem. Atque ita manifeste enarrant Chrysostomus & Theophylactus. Qui etiam hoc verbo responderi putant obiectioni propositæ Iudæorum: quasi exēplo ostendat Christus, quomodo passio & mors nihil obstet ipsius æternitati. Sicut enim lux solaris, inquiunt, quando occidit, nō omnino perit, sed iterum exoritur & rursum apparet, neque vnquam deficit: ita & mors Christi non est corruptio, sed occasus & translatio, iterumq; exorietur per resurrectionem, atque ita nihil prohibet passio & mors, quin sit æternus. Neque prohibet ipsum esse Christum, quod sit exaltandus in ligno. Consimiliter & illud quod sequitur: Ambulate dum lucem habetis. Et deinde: Dum lucem habetis, credite in lucē, varie accipitur, secundum proportionem ad id quod præcessit. Vnde Augustinus id quod vltimo loco dictū est, sic interpretatur: Dum aliquid veri auditu habetis, credite in veritatem, vt renascamini in veritatem. Alii verò interpretantur: Dum me habetis, in me credite, & in me ambulate. ¶ Propterea non poterant credere.) Non poterant, id est, non volebant. Non posse enim (vt ait Chrysostom⁹) frequenter pro non velle vsurpatur, sicut posse, pro velle, veluti cum dicitur: Qui potest capere, capiat: id est, qui velit. Sed & in communi sermone id vsurpari nonnunquam videmus, veluti cum quis dicit: Non possum diligere illum, vehementiam voluntatis, potestatem appellans. Idē ferè dicit Augustinus, cuius hæc ex multis pauca sunt verba: Sic autem dictum est, non poterant: vbi intelligendum est, quod nolebant: quemadmodum dictum est de domino Deo nostro: Si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest. Sicut ergo quod dominus negare seipsum non potest, laus est voluntatis diuinæ, ita quòd illi non poterant credere, culpa est voluntatis humanæ. Theophylactus quoque consentit, dicens: Hoc aūt quod dicit, non potuerunt credere, significat, noluerunt intelligere. Nam malus & improbus homo non potest credere, quandiu talis fuerit, mala scilicet eligens ac volens. Cæterum, quod dicitur: Propterea non poterant credere, quia iterum prædixit Esaias, &c. non sic intelligendum est, quasi propheticum vaticinium necessitatem peccandi imposuerit, & libertatem non peccandi abstulerit ipsis Iudæis. Non enim hic causam assignare vult incredulitatis Iudæorum, sed veritatem tantum scripturæ & adimpletionem propheticorum verborum vult exprimere. Debetque id quod hîc dicitur, secūdum eundem accipi sensum, in quo illud suprà acceptum est, Non credebant in eum, vt sermo Esaiæ impleretur, &c. Vbi particula, vt, non causæ sed euentus est nota: quod crassius dicere solemus, consequutiuè non causaliter accipi. Esset autem sine quęstione sermo propositus, si absque particula causali, loco eius quod dicitur: Propterea non poterant credere, quia iterum prædixit Esaias, dictū esset: Non poterant credere, iuxta quod iterum prædixit Esaias. Vnde potius in sermone, quàm in re, difficultas videtur. Tractat verò hāc quæstionem prolixius Chrysostomus, his verbis: Vide particulam, quia, non causalem esse, sed euentus. Neque enim quia dixisset Esaias, non crediderunt, sed quia non erant credituri, ideo dixit. Sed quare non ita dixit Euangelista, sed incredulitatem à Prophetia, non autem Prophetiam ab incredulitate esse dixit, & superius hoc idem vehementius: Propterea non poterāt credere, quia dixit Esaias? Hinc magnam vult scripturæ certitudinem demonstrare, & quòd non aliter quàm prophetatū sit, euenit. Et post pauca, Quæ prædixit Propheta, tanquam omnino futura prædixit. Nisi enim omnino futura nouisset, non sanè prædixisset. Ac rursum post pauca, Quod autē hoc in loco dicit Euangelista, ita intelligitur, quòd impossibile erat Prophetam mentiri: non tamen propterea impossibile erat vt crederent. Licebat enim, illis etiam credentibus, verum esse Prophetam. Non enim prædixisset, si fuissent credituri. Quid ergo, inquies, non ita dixit? Quoniam proprietates quasdam habet scriptura, cuius legibus est cōcedendum. Hactenus ille. Quomodo autem Deus dicatur excęcare oculos incredulorum, & indurare corda, apud Augustinum in commentario prolixius tractatum lector videre poterit.

XIII. CAP. ELVCIDATIO.

a Ante diem festū pas chæ, sciēs Iesus quia uenit hora eius, ut trāseat ex hoc mūdo ad patrem,
b cū dilexisset suos qui erant in mundo,
c in finem dilexit eos.
d Et cœna facta, cū diabolus iā misisset in cor, ut traderet eū Iudas Simonis Scariotis,

ANte illam Iudæis celeberrimam paschalem solennitatem, cognoscens dominus Iesus iam tempus adesse à patre definitum, quo post laboriosum vitæ suæ cursum peractum, mundū relicturus erat secundum visibilem istam corporis mortalis pręsentiam, atque ad patris dexteram post mortem deuictam assumendus, vt post laborem acciperet requiem, ac post opus, operis pręmiū. b Postquam per omne tempus vitæ suos discipulos, & fideles quos in hoc mundo habebat, amore verè paterno semper dilexisset, (id quod & per omnem vitam suam patentissime demonstrauerat) c voluit item in finem vsque eos diligere, ac circa vitæ suæ terminum peculiaribus quibusdam, tum operum, tum sermonum, indiciis, præcipuum suum erga illos amorem demonstrare. d Parata itaque ex ipsius iussione cœna nouissima, in qua paschalem agnum cum suis Apostolis mādu caret, cū diabolo instigatus Iudas filius Simonis à Scarioth, vnus de Apostolorum numero, firmo iam proposito decreuisset, pa-

ctoque cum Iudæorum principibus inito ſpopōdiſſet, præceptorem ſuum per opportunitatem tradere in manus eorum, a cognoſcens dominus Ieſus, quòd omnium rerum ipſe plenam haberet eandemq; cum patre poteſtatē, b quodq; ab æterno à patre vt filius vnigenitus proceſſerit, & in tempore ab eo ſecundum aſſumptam ſerui formam miſſus fuerit in mundū, quodque ad ipſum vnde exierat, iāiam eſſet rediturus: vt exemplo ſemper memorabili diſcipulorum animis infigeret illam quam in ſe ipſe prior oſtenderat humilitatem, c ſurgit à loco ſuo vbi intercœnandum conſederat: atque vt expeditior eſſet ad opus quod habebat in animo, veſtimentum ſuperius exuit: allatoque præcinctorio lineo, in modū miniſtrorum ſiue ancillarum ſe illo præcinxit. d Dehinc aqua miſſa in peluim, diſcipulis reſidere iuſsis, magnoque ſtupore rei exitū præſtolantibus, e ipſe ſe patris vnigenitus, angelorum dominus, princeps regum terræ, ante viliſsimorum hominum pedes in genua dedit: procumbensque in terram, cœpit lutulentos & ſordidos illorum pedes aqua diligenter abluere, ablutosque præcinctorio lineo magno affectu extergere, ita videlicet viliſsimæ ancillulæ in ſe perſonam & officium transferens, vt diſcipulos ſuos humilitatem veram efficaci exemplo edoceret. f Vbi verò ad Simonem Petrum veniſſet dominus, velletque eius lauare pedes, rem indignam ille exiſtimans, vt tam infimum miniſteriū ſibi permitteret ab eo quē tanti faciebat exhiberi, cœpit obluctari primum & contradicere. g Quid hoc, inquit, eſt domine, quod agis? Tu ne præceptor & dominus, mihi viliſsimo ſeruulo pedes lauabis? AEquum ne eſt vt hoc ego patiar? Ego multo magis, ſi modo tu dignaberis meum ſuſcipere miniſterium, tibi debeo præceptori diſcipulus, domino ſeruus pedes abluere. h Reſpondit magna vultus maturitate & vocis authoritate dominus: i Sine Petre agere me quod volo, ſuſcipe humiliter quod tibi impendo obſequiū. Et ſi modo non intelligas, quid ſibi velit hoc meum tam nouum miniſterium, cognoſces tamen poſt paululum mea eruditione inſtructus. k Petrus verò in ſuo propoſito feruore illo qui ferè in eo ſe prodere ſolet, perſiſtens. Domine, inquit, rem tam indignam inæternū ego non feram. Non poſſum neque te tam vilem ęſtimare, neque me tanti facere, vt tam abiectum miniſteriū à te ſuſcipiam. Et ſi tua humilitas tibi vt hoc agas ſuadeat, mea econtrario fides ne à te mihi id fieri patiar prohibet. Quæſo itaque hac de re verbū vltra non facias. l Videns autem dominus Petrum ita obfirmato animo ſibi reluctantem, vt ad obedientiam eum cogeret, verbum ſeueræ cōminationis protulit, dicens: m Si non hac in re quā ego vt præceptor & dominus à te poſtulo, mihi acquieueris, ſi iſtā quoq; humilitatis diſciplinam, quam in lotione pedū exemplo docere volo, ſuſcipere nolueris, illud tibi cōminando denuncio, quòd in pœnam tuę inobedientię, de meo collegio ſis eiiciendus, partemque illam beatę retributionis & fœlicitatis æternæ, quam ego vnà cum meis accipiam in regno patris, non ſis accepturus. n Qua comminatione tam graui ita aperte propoſita, velut fulmine quodam perterritus Petrus, ſtatim victus dedit manus: omnique contradictione omiſſa, ſanctæ obedientię iuſsioni ſe ſubmiſit, dicens: o Si ita res tibi cordi eſt, ſi tam ſeriò id à me poſtulas, nequaquam tibi vltra contradicam: imò verò non pedes tātum quos tu poſtulas, abluendos offero, verūetiam & manus & caput, & ſingula corporis membra antè patiar à te lauari, quàm à te velim ſeparari. Nihil enim eſt mihi tua ſocietate iucūdius, nihil tua parte deſideratius. p Reſpondit illi dominus: q Non ita neceſſe eſt cæteras corporis partes abluere, vt pedes. Qui enim ſemel lotus eſt, & in reliquis mundatus, ad plenam mundiciam non eget niſi pedum ablutione: qui ſicut plus aliis membris luto aſperguntur & puluere, propter immediatum terræ contactum, ita frequentiori ablutione indigent. Sic & in anima qui baptiſmo ſemel ablutus eſt in remiſsionem peccatorum, hic non opus habet iterū caput lauari, aut baptizari iterum: erit tamen neceſſariū, vt pedes animæ, id eſt, affectus, qui ex contactu terrenarum rerum ſæpe immundiciā contrahunt, per pœnitentiā frequenter abluere & emundare ſatagat. In huius videlicet ſignū, nō caput abluo vobis, ſed pedes tantū. r Et vos quidē, quod ad plures veſtrū attinet, mūdi eſtis, nihil habētes in animo mortalis immun

a ſciens quia omnia dedit ei pater in manus,
b et quia à Deo exiuit, & ad Deum uadit,
c ſurgit à cœna, & ponit ueſtimenta ſua: & cū accepiſſet linteum præcinxit ſe.
d Deinde miſit aquam in peluim,
e & cœpit lauare pedes diſcipulorum, & extergere liteo quo erat præcinctus. f Venit ergo ad Simonē Petrum, & dicit ei Petrus:
g Domine, tu mihi lauas pedes?
h Reſpondit Ieſus, & dixit ei:
i Quod ego facio, tu neſcis mō, ſcies aūt poſtea.
k Dicit ei Petrus: Nō lauabis mihi pedes in æternum.
l Reſpondit ei Ieſus:
m Si non lauero te, non habebis partem mecum.
n Dicit ei Simon Petrus:
o Domine, non tantum pedes meos, ſed & manus & caput.
p Dicit ei Ieſus:
q Qui lotus eſt, non indiget, niſi ut pedes lauet, ſed eſt mundus totus.
r Et uos mundi omnes:

a Sed non omnes. b Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum. c Propterea dixi, non estis mũdi oẽs. d Postquã ergo lauit pedes eorum, accepit uestimenta sua: & cum recubuisset iterũ, dixit eis: e Scitis quid fecerim uobis? f Vos uocatis me, magister & domine, & bene dicitis: sum etenim. g Si ergo ego laui pedes uestros dominus & magister, & uos debetis alter alterius lauare pedes. h Exemplũ enim dedi uobis, ut quẽadmodũ ego feci uobis, ita & uos faciatis. i Amen amẽ dico uobis: nõ ẽ seruus maior domino suo, neq; Apostolus maior eo qui misit illum. k Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea. l Nõ de oĩbus uobis dico. m Ego scio quos elegerĩ. n Sed ut adimpleatur scriptura: o Qui mãducat mecum panem, leuabit cõtra me calcaneum suum. p Amodo dico uobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit, q credatis, quia ego sũ. r Amen amen dico uobis, s qui accipit si quẽ misero, me accipit.

diciæ, à qua sitis mundandi. a Veruntamen non vniuersi sic mundi estis, qui hîc adestis. Est enim inter vos, qui malo & peruerso corde totus immundus inter mũdos, solo numero non merito sociatus, versatur. b Sciebat enim per omniscientiam suam, quam nihil potest latere, quisnam esset qui ipsum erat traditurus: sciebat Iudam Apostolico collegio dum hæc agerentur atque dicerentur præsentẽ, & iam in corde pessimo traditionis modum inquirentem. c Hunc videlicet notare volens, & sibi manifestũ facere, dixit: Non estis mundi omnes. d Postq̃ igitur per ordinem singulorum pedes lauisset, deposito lineo præcinctorio, resumpsit quod antè exuerat vestimentum superius: eoque indutus iterum ad mensam resedit, vnà cum discipulis, vt quę adhuc dicenda agendaq; erant absolueret. e Tunc verò facti sui rationem reddere volens, dixit illis: Vos quidem cum stupore magno rei gestæ nouitatem admiramini. Verum ego vobis qua ratione & quo animo id fecerim, nunc verbis explicabo. f Ecce vos quoties me alloquimini, pro vestri cordis pura simplicitate, & fidei vestræ humili deuotione, honorifica appellatione dominum & præceptorem me nominatis: atque hoc facientes, quod æquum & iustum est facitis. Ego enim verè sum & dominus & magister vester: neque tantum vester, sed omnium, qui omnium rerum plenum habeo dominium, quique solus hominem doceo salutarem sapientiam. g Itaq; si ego qui dominus sum & magister, dignatus sum vestros, id est, seruulorum & discipulorum pedes lauare, vos multo magis debetis vobisinuicem, conserui conseruis, abluere pedes, etiam si aliqua forsitan excellentia alius alii pręeminere videatur. h Propter hoc enim, exemplum istud summæ humilitatis & familiarissimæ charitatis vobis coram oculis proposui, vt eo vos ad similia, non solum (inquam) ad pedes abluendos, verumetiam ad alia huiusmodi humilitatis & fraternæ charitatis obsequia, proximis etiam inferioribus, libenter & studiose exhibenda, efficacius commouerem. i Et ne fortè durum vobis videatur, ista imitari quorũ vobis in meipso exemplum monstraui, illud semper habete ante oculos, quòd non est seruus domino suo preciosior, neque legatus eo à quo missus est maior. Non enim debet seruus preciosiorem se æstimare, quàm dominus ipse se æstimet: vt quæ dominus agere aut ferre dignatur, ipse quoque non dedignetur agere aut pati. Vnde & vos mei serui & Apostoli, non debetis illa dedignari humilitatis exercitia tanquam vobis indigna, posteaquam ego dominus prior ea exhibui. k Postea verò quàm hæc modo ex mea instructione cognoscitis, & intelligitis, non satis vobis esse existimetis, ea audiuisse, aut vidisse, aut etiam intellexisse: eritis autẽ in spe beati, si quæ audistis & intellexistis, opere adimplere satagatis, sedulò vos exercitantes in huiusmodi humilitatis & charitatis obsequiis. l Quod autem dico, beatos vos fore, non ad omnes qui hunc meum auditis sermonem pertinet, quoniam non omnes audita custodient. m Ego enim scio, qui ex vobis à me firma stabilique electione sint electi, atq; ad vitam prædestinati: ex aduerso item illum noui, qui inter vos secundum numerum manens est reprobus atq; ad damnationẽ præscitus. n Sed quid multa? Necesse est impleri scripturam, qua proditoris mei impietatem, sub mea persona loquens Psalmista describit, in hunc modum: o Homo mihi domesticus & familiaris, quem ego in familiam meã asciui, meæq; mensæ conuiuam posui, cui nunquam ego nisi magna & multa amoris indicia demonstraui, hic omnibus meis beneficiis ingratus, mala pro bonis mihi retribuet, sceleratissimaque proditione me supplantabit, & in mortem tradet. p Hæc autem nunc priusquã eueniant vobis prænuncio, vt cũ postea hæc ita vt dixi euenire compereritis, q credatis, me verè illum esse, quem me esse prędicaui, signisq; comprobaui: id est, Deum verum, & Dei filium, cuius solius est omnia nosse, etiam quæ futura sunt & occulta cordium. r Ne verò de meo abscessu nimium contristemini, neq; solliciti nimium sitis, quid de vobis agendum sit post mortem meam, illud vobis in vera assertione ad consolationem affirmo: s Quisquis vos in mundum à me Euangelii prædicandi gratia mittendos, benigne exceperit, vestræ prædicationi credendo, vobisq; charitatis & hospitalitatis obsequia exhibendo, hic mihi rẽ faciet tam gratã, quàm si memetipsum ita suscepisset.

a Qui aũt me accipit, accipit eum qui me misit.

b Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit:

c Amen amen dico uobis, quia unus ex uobis tradet me.

d Aspiciebãt ergo adinuicem discipuli hæsitantes de quo diceret.

e Erat ergo recumbens unus ex discipulis eius in sinu Iesu,

f quẽ diligebat Iesus.

g Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est de quo dicit?

h Itaque cum recubuisset ille supra pectus Iesu, dixit ei:

i Domine, quis est?

k Respondit Iesus:

l Ille est, cui ego intinctum panem porrexero.

m Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Scariothis.

n Et post buccellam, introiuit in eũ Satanas.

o Dicit ei Iesus:

p Quod facis, fac citius.

q Hoc autem nemo sciuit discumbentium, ad quid dixerit ei.

a Qui autem me, vel in meipso donec in hoc mundo ago, vel post in membris meis, receperit, pater meus id sibi factum reputabit, præmio optimo beneficium illud compẽsaturus in tempore suo. Atq; hinc vobis me absente postea ad Euangelii prædicationem exituris, à piis & fidelibus hominib⁹ honor & opportuna exhibebũtur ministeria, propter nomen meum, & propter spem retributionis ęternæ. b Cum autem ista dixisset dominus Iesus, dolens super malicia & infidelitate Iudæ discipuli, in spiritu suo conturbatus, & animo commotus est, quemadmodũ solent homines iusti, considerantes rem indignam, spiritu conturbari: ex misericordia & compassione ad delinquentes & indignatione sancta contra peccatum. Simul quoque cum graui assertione, quasi rem indubitatam testificatus est, dicens: c In veritate dico vobis, quòd vestrum qui mecum huic mensæ adsidetis, quos ego ex omnib⁹ hominibus singulariter in meos Apostolos elegi, vnus quidam, ante non multum temporis me est in manus hostium meorum traditurus. d Quod verbum piorum discipulorum cordibus hauddubie amarissimum, sic eos in stuporem conuertit, vt quasi extra se facti nouo modo in seinuicem vultus defigerent, velut in perplexitate hæsitantes, quisnam ille esset de quo verbum istud tam durum pręceptor tam seria assertione protestatus fuerat. Vno enim Iuda excepto, cæteri omnes bene sibi conscii erant, & propter mutuam charitatem, de seinuicem tam male suspicari nõ poterant: verbum tamen præceptoris verum esse absque vlla hæsitatione credebant: quæ sanè causa, merito illorũ animos perplexos & hæsitabundos reddebat, vnoquoque sibi ne forte in tantum scelus labi posset metuente. e Erat autem vnus quidam discipulorum illic præsentium, super pectus domini Iesu recumbens, f ille videlicet adolescens Ioãnes, quem ipse peculiari quadam familiaritate, ob virgineam puritatem, & eximiam morum lenitatem, vitęq; innocẽtiam, præ cæteris quodam teneritudinis affectu diligebat: qui cum proximus asideret præceptori, verbum ab eo tam triste audiẽs, quasi præ dolore & compassione seipsum non ferens, in pectus eius caput leniter reclinauit, vt solent super matrum vbera dulces nati quiescere.

g Huic itaque Simon Petrus, qui longius à domino distabat, per nutum indicauit, vt dominũ ipse interrogaret, quisnã ille esset quem generalis iam sermo perstrinxerat. Propter enim reuerentiam erga præceptorem, nõ autem ausus est ipse per se interrogare rẽ odiosam: sed per illum cui non solebat indignari dominus, quiq; peculiari⁹ ab ipso diligebatur, commodius id fieri posse censebat. h Statimque discipulus ille supra pectus Iesu recumbens, viso nutu & cognito desiderio coapostoli, præceptorem confidenter interrogat, dicens: i Quæsumus domine, manifestum nobis illum facere digneris qui te est traditurus, vt qui innocentes sunt, metu liberentur tanti criminis. k Compatiens dominus innocentum dolori, simul & Iudæ impiam mentem tacitè ferire volens, non nomine quidem, sed indicio, proditorem prodidit, dicens: l Ille me est traditurus, cui ego panis buccellam iuri intinctam porrexero. m Statimque panis buccellã in ius intinxit, tinctamq; porrexit Iudæ filio Simonis à Scariot. n Qua accepta, nihil ille melior factus, sed lõgè magis peruersus, eo quòd animo malo & corde impio beneficia domini susciperet indignè, ex tunc magis quàm antè in eo cœpit dæmon impius habitare, eumque ad patrandum opere scelus mẽte conceptum, ardentius vehementiusque instigare. o Quod videns dominus, quem nullum latet cordis secretum, Iudã videlicet in malicia cordis obstinatũ, propositoq; suo pessimo pertinacissime inhærentem, ita vt iam nec benignitate nec asperitate ad sanam mentem se pateretur reuocari, dixit illi: p Quod facis, fac citius. Hoc est, Posteaquã ita tecũ res habet, posteaquam sic apud te decretum est, statq; irreuocabilis in aĩo tuo sententia, vt præceptorem tuum tradas in manus hostium, age fac ocyus quod meditaris, permitto tibi liberam potestatem faciendi hac in re quod velis: non ego te prohibebo, non impediam modum passionis meæ, posteaquam à patre ad hoc destinata aduenit hora. q Illo aũt verbo: Quod facis, fac citius, tã occultè tamq; ciuiliter & honestè Iudam dominus arguit, vt nemo tamen cęterorum planè intelligeret, quid sibi verbum illud voluisset. Non enim poterãt tam pra-

a Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quòd dixisset ei Iesus, eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum, b aut egenis ut aliquid daret.

c Cum ergo accepisset ille buccellã, exiuit continuò.

d Erat autem nox.

e Cum ergo exisset, dixit Iesus:

f Nũc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo.

g Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eũ in semetipso:

h & cõtinuo clarificabit eum.

i Filioli, adhuc modicum uobiscum sum.

k Quæretis me, & sicut dixi Iudæis:

l Quò ego uado, uos nõ potestis uenire, & uobis dico modo.

m Mãdatum nouum do uobis, ut diligatis inuicem, sicut dilexi uos, ut & uos diligatis inuicẽ.

n In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis adinuicem.

o Dicit ei Simon Petrus:

uẽ de quoquã facile suspicari, donec apertius rem protulisset dominus: & erat ratio, quare in aliam sententiam dictum possent existimare. a Quidam enim, propterea ꝙ Iudæ officium erat communes gestare loculos, ac de rebus necessariis comparãdis curam gerere, suspicabantur huc esse referendum verbum domini, vt tempestiue sibi prospiceret Iudas, de comparandis iis quæ per instantem solennitatem forent necessaria: b aut vt aliquid ex communibus eleemosynis distribueret in pauperes, quemadmodũ solitꝰ erat interdum dominus superabundanti pietatis affectu, quæ sibi donata fuerant, aliis pauperibus & egenis communicare. c Iudas ergo postquam buccellã illam de manu domini accepisset, ac deinde ex addito verbo se ac suum propositum non latere didicisset, vehementissime à diabolo agitatus, & propria conscientia vulneratus, non potuit vltra tã sancti sodalitii ferre pręsentiam: sed continuò exiuit, factus apostata pessimus, filius Belial, veluti taurus excusso iugo insaniens, vt parricidium mente conceptum, opere perficeret. d Erat autem sub noctem, cum exiret Iudas: quod tempus ad peragendũ maliciæ suæ desiderium, erat accommodum. e Cum ergo ille exisset, separata palea à tritico, dixit dominus Iesus ad eos qui remanserant vndecim discipulos: f Nunc ecce ego filius hoĩs, per verba efficacissimæ doctrinę & signa potentissimę virtutis, glorificatꝰ sum in mũdo: & Deus pater, à quo omnia mea sunt, & quæ doceo, & quæ ago, in me glorificatus est, quoniã eius gloriã in oĩbus semper spectaui. g Si autem Deus pater in me iam glorificatus est, ipse quoq; me glorificabit per semetipsum, post paululum in mea passione magna ostensurus ad meam gloriam prodigia, ac deinde à mortuis me suscitaturus ad vitam immortalem, assumpturus quoque me ad dexteram suam, & iudicem cõstituturus viuorũ atque mortuorum, atq; etiam per orbem vniuersum meum nomen signis admirandis clarificaturus. h Neq; in longum ista mea differenda est gloria, sed iam in proximo eminet. Iam enim recta ad passionem pergo, post quam euestigio subsequetur hæc gloria. i O mei dilecti discipuli, quos præ amoris teneritudine filiolos iuuat appellare, modicum tempus & modicum valde est, quo secundum corporalem hanc & visibilem pręsentiam permanebo vobiscum. Citius enim quàm existimetis, auferar à vobis. k Ac tunc meam requiretis pręsentiam, mea dulci societate (vt antè soletis) perfrui desiderabitis. l Sed quomodo nuper me audistis dicentem malignantibus Iudæis: Quo ego vado, vos non potestis venire: sic & vobis idem illud verbum nunc dico, nimirum quòd illuc quo ego per passionem & mortem pergo, nemo vestrum sua virtute potest peruenire. Ad patris enim dexterã quo ego post passionem & resurrectionem meam ascendam, nemo hominum propria virtute potest ascendere, nisi per me illuc assumptus siue attractus fuerit. Potissimum verò, isto nunc tempore quo ego passurus sum, vos non poteritis venire quo ego vado: quoniam nondum tempus aduenit passionis & mortis vestræ. Vobis enim adhuc in corpore isto permanendum est, ad prædicandum gentibus gloriam meam. m Nunc itaque abscedens à vobis, non onera multa & grandia alligabo in humeros vestros: sed hoc vnum mandatum suauę & leue, quasi ex mea præceptione iam innouatum, do vobis, vt vosinuicem in veritate diligatis, iuxta exemplum dilectionis meæ, qua ego dilexi vos, vt & vos sic meo exemplo instituti ad hanc formam proximos vestros diligatis. Videlicet, vt quomodo ego vos nihil de me bene meritos, propter patris mei amorem, dilexi, beneficiisq́ue plurimis affeci, atque in viam salutis direxi, nunc etiam mortem provobis subire paratus: sic & vos, ob amorem mei & patris, erga proximos vestros etiam incognitos & extraneos, & omnino erga omnes, veram dilectionem habeatis, omnibus prodesse quibus poteritis modis & mediis laboretis, etiam vitam pro salute proximorum libenter superimpendere parati. n Per hoc enim, quasi certissimum signum, dinosci poterit ab omnibus, quòd verè mei discipuli sitis, si fraternam charitatem erga proximos vestros habueritis, eamq́; nõ verbo tantũ aut lingua, sed opere & veritate ostẽderitis. Nec enim aliud est signum certius, nec alia distinctionis nota manifestior. o His ex ore domini suauissimo auditis, Simon Petrus vltra se continere non valens, domi-

a Domine, quo uadis?
b Respõdit Iesus, quo ego uado, non potes me modo sequi,
c sequeris autẽ postea.
d Dicit ei Petrus:
e Quare non possum te sequi modo?
f Animam meam pro te ponam.
Respondit ei Iesus:
g Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, nõ cãtabit gallus, donec ter me neges.

num interpellauit, dicens: a Quid sibi vult domine verbũ istud: Quo ego vado, vos non potestis venire? Dic nobis, obsecramus, quonam pergas. Si enim scire hoc tantum possim, quo pergas, non dubitabo, quin & sequi te potero. b Respondit ei dominus: Quo ego nunc vado Petre, neque tu, neque aliquis aliorum me sequi modo poteritis. c Veruntamen posterius, vbi tempus tuum aduenerit, sicut venit nunc hora mea, tunc me sequeris posterior: d Petrus verò necdum capiens mysterium verbi, iterum dixit. e Gaudeo profectò, quòd vel tãdem sequar. Sed quid obstabit mi domine, quo minus te iam nunc sequi valeam? Non enim poterit quicquam mihi tam horrendum occurrere, propter quod te velim dominum meum, & præceptorem optimum derelinquere, aut à te separari. f Paratus enim sum pro tuo amore, vitam istam corporis perdere: magísque patiar animam hanc à corpore separari, quàm me à tua societate disiungi. Ista quidem Petrus, non fictus nec simulatus, corde syncero, ex magno erga præceptorem zelo, tametsi præsumptuosius aliquantulum, proferebat. Verum dominus, cui notum erat imperfectum discipuli, & quod in proximo imminebat periculũ non erat occultum, ita illi respondit: g Quid tu Petre ita nunc confidenter loqueris? Audi magis quid ego tibi dicturus sum. Illud ego tibi in veritate, vt certò euenturum assero, quòd hac ipsa nocte, antequam gallus bis vocem cantus sui emiserit, tu me trina negatione abnegaueris. Obserua quod dico: & considera, quàm istud cum tuis tam splendidis promissis conueniat.

ANNOTATIONES IN CAPVT XIII.

IN finem dilexit eos.) Augustinus in finem interpretatur, in Christum, iuxta illud: Finis legis Christus. Ad hoc enim nos dilexit, inquit, vt nos ad se perduceret, faceretque eo transire quo ipse præcessit: id est, ad patrem. Alteram quoque intelligentiam reiicit, tanquam humanam, non diuinam, qua significari videretur, Christum vsque in finem siue vsque ad mortem (exclusiue videlicet, vt dici solet) suos dilexisse, quasi morte finita sit eius erga suos dilectio. Illam tamẽ admittit qua significetur Christum adeo dilexisse suos, vt in finem vsque siue ad mortem vsque eos dilexerit: id est, vt mori pro eis dignatus fuerit. Chrysostomus, in finem dilexit, exponit semper dilexit, cuius signũ subsequenter ponitur. Theophylactus sic enarrat: In finem dilexit, id est, nihil omisit eorum quæ facere decet eum, qui multum diligit, perfectamque charitatem erga illos declarauit. Vnde id quod dicitur Græce εἰς τέλος is telos, id est, in finem, tantundem valere putat, quantũ perfecte, plene, & consummate, sic videlicet vt nihil desit. Potest & simpliciter sic intelligi: Cũ per omne tẽpus quo cum suis in hoc mundo conuersatus fuerat dominus, dilectionem erga eos magnam ostendisset, voluit tamen circiter finem instante iam passionis hora, singularia quædam erga ipsos veræ dilectionis monstrare indicia: vt ex hoc notum fieret omnibus, quòd ex mera charitate, quæ erat perlaturus supplicia, vltro susciperet, pro suorum salute, nõ ex necessitate, propter ineuasibilem Iudæorum astutiam, vel insuperabilem eorundem potentiam. Hunc sensum in Elucidatione solum explicauimus, quod facilior videatur, & magis obuius, videturque illum accepisse in verbis propositis diuus Cyrillus. ¶ Cœna facta.) Intellige, non cœna consummata & absoluta, sed cœna apparata, vel cum cœna iam fieret, aut intercœnandum. Nondum enim absoluta erat cœna, quum ad lauandum pedes discipulorum se Christus componeret: quandoquidẽ paulopost buccellã Iudæ tradidit, intinctam paropsidi. Annotauit hoc ipsum & Augustinus: Cœna facta, dictum est, inquit, iam parata & ad conuiuantium mensam vsumq; perducta. ¶ Cum diabolus iam misisset in cor, vt traderet eũ Iudas, &c.) In Grecis codicibus, aliquantulum mutato ordine, sic legitur: Cũ diabolus iam misisset in cor Iudæ Simonis Scariotis, vt traderet eum. In sententia non est differentia. ¶ Sciens quia omnia dedit ei pater in manus, &c.) Ad exempli huius quod Saluator in memoriam sempiternam exhibere voluit amplificationem, breuiter hic Euãgelista commemorat Christi potestatem & gloriã. Quasi dicat: Cum non ignoraret Christus, oĩm se habere potestatem, & patri se esse consubstantialẽ, atq; ad patris dexterã paulopost sessurum in maiestate & gloria, vsqueadeo tamen se humiliauit, vt linteo pręcinctus pedes discipulorum, serui instar vilissimi, ablueret & extergeret. Sic intelligũt Cyrillus & August. Theophylactus verò sic intelligit, Cum sciret Christus quòd omnia ei pater dedisset in manus, &c. non timebat exinde suam gloriam minui, si humilitatis officiũ ageret, sicut dedignantur humilia facere officia, qui gloriã sibi rapiunt apud hoĩes, ne ex hoc videantur ignobiles. ¶ Venit ergo ad Simonẽ Petrũ.) Ex hoc loco, simul & eo quod pauloãte dicitur: Cœpit lauare pedes discipulorũ, colligit Chrysost. & post eũ Theophylactus, Christum non primũ lauisse pedes Petri, eo quòd dicitur prius: Cœpit lauare pedes discipulorũ. Et deinde, Venit ergo ad Simonem Petrũ. Quasi prius ab alio vel aliis inceperit dominus, ac postmodum ad Petrũ peruenerit. Suspicantur autem, Iudam proditorem propter impudentiã Petro se præposuisse, vt eius prius lauarentur pedes, aliorum autem discipulorum nullum putant ante Petrum lotum, eo quòd præ humilitate non sustinuissent ante illũ lauari, dicturique fuerant cęteri hoc ipsum quod legitur dixisse Petrus: Domine, tu mihi lauas pedes? Vnde colligũt, nec primum lotũ esse Petrũ, nec alium

quenquam prȩter proditorem priorem ablutum. Augustinus verò contrarium existimat, videlicet à Petro primum omnium incepisse Christum. Non, inquit, intelligendum est, quòd post aliquos ad Petrum venerit, sed quòd ab illo cœperit. Quando ergo pedes discipulorum lauare cœpit, ad illum venit à quo cœpit, id est, ad Petrum. Et tunc Petrus, quod etiam quilibet eorum expauisset, expauit, atque ait: Domine, tu mihi lauas pedes? Diuus Cyrillus hanc quæstionem non attingit. ¶ Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet, &c.) Sensum in Elucidatione expositum, prolixius habet diuus Augustinus in commentario. Cyrillus, Chrysostomus, & Theophylactus, difficultatem apparentē verbi huius, ex eo quod dicitur: Nisi vt lauet pedes, & deinde additur, Est mundus totus, dissimulasse videntur: illud tamen dissoluentes, quomodo discipuli mundi dicti sint, quando nondum per Christum erant in cruce ablata peccata mundi. ¶ Non de omnibus vobis dico.) Diuus Cyrillus duplicē huius loci sensum assignat. Priorē quidem illum qui in Elucidatione expositus est, vt Iudas notetur beatitudine indignus. Posteriorem verò, in hunc modum exponit: Quoniam dicturus secundum scripturam erat, Qui manducat meum panem, &c. cum omnes discipuli panem suū manducarent vnà cum eo viuentes, ideo ne de omnibus id dicere videretur, mitigauit, prius dicens: Non de omnibus vobis dico. Ego scio quos elegerim. ¶ Quod facis, fac citius.) Verbum illud, quemadmodum sacri interpretes annotarunt, non est iubentis consulentis aut præcipientis, sed permittentis, imò arguentis tantū & exprobrantis, & ostendentis quòd voluntarie mortem susciperet pro sua voluntate, non ex necessitate: vt ostēderet verum esse quod antè dixerat: Potestatem habeo ponendi animam meam. Et nemo tollit eam à me, sed à meipso eam pono. Cyrillus verbum istud ad diabolum (de quo pauloante dixit Euangelista, quòd intrasset in Iudam) dirigi putat, orationemq́ue minantis potius quàm exhortantis esse, quemadmodum apud illum prolixius videre licet. ¶ Cum intinxisset panē, dedit Iudæ.) Arguit diuus Augustinus illos negligentiæ in legendo & intelligendo, qui putāt hoc in loco Christū corpus suum dedisse Iudæ, quod eum iam antè accepisse cum cæteris secundum Lucæ Euangelium asserit. ¶ Mandatum nouum do vobis.) Quomodo nouum potest dicere mandatum Saluator, quod etiam in legeveteri antiquis fuit traditum, dicente Moyse, Diliges proximum tuū sicut teipsum? Soluunt hanc quæstionem Cyrillus, Augustin⁹, Chrysostomus, & Theophylactus, per id quod additum est, Sicut dilexi vos. Id enim in mandato veteris legis adiectum non erat, quando Christi tam specialis ista dilectio quam iamiam erat monstraturus, nondū innotuerat mundo. Posset & sic simpliciter accipi, vt abscedēs Christus illud vetus de mutua dilectione mandatum, sua authoritate & quasi noua commendatione seu præceptione, voluerit innouare, videlicet vt tanto magis cordi haberetur à fidelibus.

XIIII. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Et ait discipulis suis:
b Non turbetur cor uestrum.
c Creditis in Deum, & in me credite.

d In domo patris mei mãsiones multæ sunt.

e Si quo minus, dixissem uobis:

f Quia uado parare uobis locum.

g Et si abiero, et præparauero uobis locum, iterum uenio,

TVnc piissimus Iesus videns ex verbis istis discipulorum animos vehementer contristatòs, ad consolationem dixit eis: b Quanuis hæc iam audieritis de morte mea, non est tamen quare adeò conturbari debeatis animo, aut formidine nimia deiici. c Sicut creditis in Deum patrem, sic fide eadem ipsa in me, vt filium eius verum, & consubstantialem vnumq́ue cum eo Deum, credite: vt sit fides vestra perfecta, qualis non est in Iudæis: qui cum in patrem dicant se credere, filium tamen negant. Hæc fides perfecta, ab omni metu securos, & omni periculo superiores vos constituet, etiam tunc cum ego per mortem àvobis abscessero. Nec dubitetis, quin suo tempore me sitis facile sequuturi, rursumq́ue in meam familiam admittendi. d Domus enim patris mei cælestis, habitatio ad quam pergo, amplissima omnino & capacissima est, habēs mansiones multas valde, cubicula plurima pulchro ordine distincta, in quibus pro gradibus meritorum varie excipientur & oblectabuntur electi mei, cum hinc post beneactam vitam abscesserint, omnes autem plena & perfecta potiētur requie. Hæ mansiones iam sunt in domo patris mei, ab origine mundi præparatæ & prædestinatæ sunt in regno cælorum: vt cum tempus aduenerit, exultent in eis sancti in gloria. e Quòd si aliter res haberet, si nullas pro vobis suscipiendis patris mei domus haberet mansiones, non ego vana spe vos lactarem, sed apertè & nudè iam olim aperuissem vobis. Non enim is sum ego, qui mendacibus promissis hominū animos mihi vel opus habeam vel optem conciliare. f Ecce enim in veritate, propter hoc ego nunc à vobis per mortem sum ex hoc mundo transiturus, vt apud patremvobis locum parem, in quo mecum suscipiamini: quod fieri non poterit, nisi ego præcessero, quasi viam sternens nondum calcatam, & quasi mansiones cubiliaq́ue aperiens hactenus occlusa mortalibus. Nam licet iam sint mãsiones in domo patris, nondū tamen apertæ sunt hominibus, nondum patefacta est via ad illas: sed per mortem meam portæ aperiantur, via innotescat me ascendente, necesse est. g Et si modo ego abiero ad tempus à vobis, vobisq́ue locum apud patrem præparauero, iterum ad vos veniã ego, in nouissimi examinis die

a & accipiã uos ad meipsum: ut ubi sum ego, & uos sitis.
b Et quò ego uado scitis, & uiam scitis.
c Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quò uadis: & quomodo possumus uiam scire?
Dicit ei Iesus:
d Ego sum uia, ueritas, & uita.
e Nemo uenit ad patrem, nisi per me.
f Si cognouissetis me, & patrem meum utique cognouissetis:
g & amodo cognoscetis eum, & uidistis eum.
h Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis patrem, & sufficit nobis.
i Dicit ei Iesus: Tanto tẽpore uobiscũ sum, & non cognouistis me?
k Philippe, qui uidet me, uidet & patrem.
l Quomõ tu dicis, ostende nobis patrem?
m Nõ credis, quia ego in patre, & pater in me est? n Verba quæ ego loquor uobis, à meipso non loquor, pater autem in me manens ipse facit opera. o Nõ creditis, quia ego in patre, & pater in me est?
p Alioquin, propter opera ipsa credite.
q Amen amen dico uo-

ad vniuersos, atque ad singulos sigillatim in hora mortis temporalis, a & accipiam vos, omnesque meo nomini credentes mecum, quasi in sinum meum colligẽdo eos, vt in eadem gloria qua ego sum apud patrem, & ipsi sint mecum, eadem fœlicitatis plenitudine perfruentes. b Nec vobis vsqueadeo noua videãtur, quę dico de meo abitu. Iam enim vos nostis, & terminum ad quem pergo, & viã ipsam per quam pergendum est ad hunc terminum. Videlicet id dixit dominus, significans illos patrem iam cognouisse per fidem, qui erat ꝓfectionis suæ terminus, & semetipsum filium, qui est via ad patrem. Verum illi sensum verbi huius non capiebant. c Vnde vnus quidam ex eis, Thomas nomine, ait ad Iesum: Domine, quid hoc est, quod dicis, nos & viam nosse & terminum? Nos sanè vtrunque nobis ignorare videmur. Primum enim nescimus, quis sit tuæ profectionis huius terminus: qui si nos latet, quomodo poterimus viam cognoscere qua sit proficiscendum? Qui enim quo pergatur ignorat, neque qua pergendum scire potest. Respondit illi Iesus: d Imò vtrunque iam nostis. Nam, quantum ad viam attinet, me omnes iam probè nostis, & quis sim creditis. Ego autem sum via, per quam ad patrem pergitur: nec via solum, sed veritas etiam ipsa erudiens, & vita viuificans animas hominum. e Nemo quippe hominum ad patrem potest accedere, nisi per me filium eius, quem ipse mediatorem, & quasi viam quandam mediam constituit, inter se & genus hoĩm. Ipse verò terminus est, ad quem & ego nunc pergo, & vos posterius opportuno tẽpore proficiscemini. Cum itaq; Thoma negas te pariter & viam nosse & terminum, videris neq; me neq; patrem agnoscere. f Quòd si me cognoueritis fide recta & vera vt filiũ, patrem quoque meum cognoscere debetis, qui mecum est vna substantia. g Et exnunc illum cognoscitis cognoscetisq; amplius post resurrectionem meam, cum per spiritum plenius eritis instructi de omnibus: & iam illum vidistis per fidem, atque etiam in sensibili voce audistis: omnes quidem ante aliquot dies, dicentem: Et clarificaui, & iterum clarificabo: nonnulli peculiariter etiam aliàs in monte tonantem: Hic est filius meus dilectus. h Audiens hæc alius quidã ex discipulis, Philippus nomine, nimium crasse verba Christi intelligens, dixit ei: Ego, quòd equidem sciam patrem tuum nunquam vidi oculis. Tantum semel illum nobis ostende visendum oculis, & erit nostro desiderio abunde satisfactum. i Hanc petitionem tam crassam audiens pręceptor Iesus, quasi per modum increpationis discipulum alloquitur: Quid tu, inquiens, Philippe, loqueris? Tot ego dies & menses, imò & annos aliquot vobiscum egi, vobisque familiarissime sum vsus, vt domesticis meis: & nondum me quis sim cognoscitis? Nam id tua verba videntur indicare, quibus tibi postulas patrem ostendi, quasi hactenus tibi nunquam ostensus aut visus fuerit. k Philippe, qui me in recta fide videt, patris verbum & imaginem eiusdem naturæ, videt simul & patrem meum, qui mecum est vna substantia. l Quomodo igitur sic tu loqueris, dicens: Ostende nobis patrem, perinde ac si nunquam illum videris? m An non credis, quòd ego sum in patre, sicut & pater vicissim in me est, tanquã duæ personæ in vna substantia, sicut gignens consubstantiale in consubstãtiali genito, & sicut genitum consubstantiale in consubstantiali gignẽte? Omnino autem illud credatis necesse est. n Nam verba quæ ego in mundo existẽs coram vobis loquutus sum, atque etiam nunc loquor, non ea loquor à memetipso primario, sicut nec sum à memetipso: item & opera quę ego in mundo facio, à meipso non facio: sed à patre meo, vnde habeo esse, ab eo & verba & opera habeo, ipse in me manens vnus mecum Deus, & mecum loquitur, & mecũ operatur: ego ab eo loquor, ipse per me loquitur: ego ab eo operor, ipse per me operatur. o Cum igitur tanta sit inter me & patrem societas, tam indiuisibilis vnitas, an non credetis me esse in patre, & patrem in me? p Quòd si fortè absque probantib⁹ sensibilibus testimoniis illud videatur difficile creditu, opera illa tam multa, tam magna, tam excedentia omnem naturæ virtutem, quæ me vidistis in patris nomine operantem, ipsa vos commouere debent, ad credendum rem ita se habere. q Et si nondum hæc sufficiant, ad ampliorẽ confirmationem illud in veritate dico vobis, ꝙ etiam ii qui in me credunt vt patri consubstan-

bis: q credit in me, opera q̃ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet:

a qa ego ad patrẽ uado.

b Et quodcunq; petieritis patrẽ in nomine meo, hoc faciam:

c ut glorificetur pater in filio.

d Si quid petieritis me ĩ nomine meo, hoc faciã.

e Si diligitis me, mãdata mea seruate.

f Et ego rogabo patrem, & alium paraclitum dabit uobis,

g ut maneat uobiscũ in æternum, spiritum ueritatis:

h quem mundus non potest accipere, quia non uidet eum.

i Vos autem cognoscetis eũ, quia apud uos manebit, & in uobis erit.

k Non relinquam uos orphanos:

l ueniam ad uos.

m Adhuc modicum, & mundus me iã non uidet.

n Vos autem uidebitis me,

o quia ego uiuo, & uos uiuetis.

p In illo die uos cognoscetis, quia ego sum ĩ patre meo,

q & uos in me, & ego in uobis.

tialem & vnum cum eo Deum, ex virtute huius fidei atque in comprobationem veritatis eius, opera eiusmodi miraculosa qualia me vidistis operari, imò & his maiora (vbi res popoſcerit, aut se obtulerit occasio) facient: a quoniam ego iam non vltra conuersabor secundum visibilem præsentiam in mundo, vt hactenus, sed ad patrem redeo vnde exiui: atque ob hoc vbi ego assumptus fuero à vobis, relinquam potestatem faciendi necessaria miracula fidelibus meo loco substituendis, ad prædicationem Euangelii, & cõuersionem gentiũ.

b Insuper, in testimonium huius inseparabilis vnitatis, quicquid à patre meo petieritis in fide nominis mei, credendo in me tanquam in filium patri consubstantialem, hoc vobis, non dico, pater præstabit, sed ego præstabo, ex potestate mihi à patre tanquam consubstãtiali filio suo concessa: c vt sic pater in filio, & per filium glorificetur, dum & in nomine filii ipse rogatur, & per filium ipse exaudit rogantes. Vtrobique enim glorificatur pater in filio, dum in vtroque, simul & patri & filio vna & cõmunis asscribitur gloria. d Et ne forte malè intelligentes quod dictum est, falsò existimetis, non licere vobis me rogare, sed patrem tantum in nomine meo, hoc quoque adiicio: Si quid me petieritis, in me credentes & fiduciam habẽtes, tanquã in eum qui ex virtute diuina mihi à patre data hoc possim, ego præstabo vobis, vel hoc ipsum dando quod postulatur, vel aliud magis vtile. Et ego quidem, quod ad meum attinet affectũ atque officium, nunquam vobis deero. e Vos autẽ, si me vultis vera dilectione amare, curate obseruatores esse, non tantum auditores, mandatorum meorum. f Quod si feceritis, etiam cũ à vobis abscessero, non ero immemor vestri, sed patrem meũ pro vobis deprecabor: & ille per meam intercesionem mittet ad vos, loco mei iam assumpti, alium qui vos consolabitur, nempe ipsum spiritum veritatis, spiritum sanctum à patre, & à me communiter procedentem: qui eos quibus illabitur, sua vnctione interna, & magnifice consolatur, & perfectè omnem edocet veritatem. g Et hunc sic dabit pater, vt non ad tempus tantum modicum vobiscum sit, quomodo ego secundum carnis præsentiam pauculum tempus egi in mundo, sed vt vobiscum & cum iis qui per vos in me sunt credituri, in æternum vsque ad consummationem sæculi permaneat, vt sanctæ Ecclesiæ meę doctor & gubernator perpetuus: quo dirigente, in veritate salutis solida & immobilis semper perstabit. h Quem quidem spiritũ veritatis, homines mundi huius, qui obstinato corde in iis quæ mundi sunt, (nempe in concupiscentia carnis, aut cõcupiscentia oculorum, aut superbia vitæ) eligunt permanere, non possunt, donec eiusmodi sunt, recipere: quoniam in cæcitate cordis sui illum, nec videre per fidem possunt, nec scire per experientiã, quàm dulcis, & suauis sit vnctio eius. i Vos autẽ quos ego de mundo impuro elegi, qui mũdana iam olim reliquistis desideria, vos illum cognoscetis, per fidem & experientiam dulcedinis eius: quoniã ex munere patris apud vos permanebit, & in vobis inhabitabit, vos consolans, vos erudiens, vos lætificans, vos corroborans, denique per omnia abundantes vos constituens. k Ita non relinquã ego vos patre orbatos, quasi sine capite corpus, quasi sine gubernatore familiam. Tãetsi enim nunc per mortem abscedens ad tempus videbor abesse, l breui tamen ad vos redibo, & post resurrectionem iterum me vobis ostensurus, & post ascensionem in cælis tali munere vos inuisurus. m Post paululum tẽporis, homines mundi huius qui non nisi corporaliter præsentia videre sciunt, me non vltra videbunt, quando per mortẽ auferar ab oculis eorum. n Vos autem qui non estis de mundo, me semper videbitis, licet nõ oculis corporis, sed oculis mentis per fidẽ, quæ est rerum sensibus corporeis absentium. o Ego enim sicut viuo semper apud patrem, & viuam etiam tunc cum me existimabit mundus mortuum, sic & vos in fide mea viuetis, per quam & me videbitis. p In illo tempore, cum hũc spiritum veritatis post meã assumptionem in cælos acceperitis in vobis, tunc intelligetis per illius eruditionem, quòd modo non ita captu facile vobis existimatur, quòd ego sum in patre, vt vnum cum ipso, vt consubstantialis filius in consubstantiali patre, sicut vicissim pater in me est vt mecũ vnũ.

q Et non solum intelligetis, quòd ego & pater vnum simus per

a Qui habet mandata mea & seruat ea, ille est qui diligit me.
b Qui autẽ diligit me, diligetur à patre meo: et ego.
c Diligam eum, & manifestabo ei meipsum.
d Dicit ei Iudas, nõ ille Scariotis:
e Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mũdo? Respõdit Iesus, & dixit ei:
f Si quis diligit me, sermonem meum seruabit:
g et pater meꝰ diliget eũ
h & ad eũ ueniemus, & mansionem apud eum faciemus.
i Qui nõ diligit me, sermones meos non seruat.

k Et sermonem quem audistis, nõ est meus, sed eius qui misit me, patris.

l Hæc loquutus sum uobis, apud uos manens.
m Paracletus autem spiritus sanctus, quẽ mittet pater in nomine meo,
n ille uos docebit oĩa, quæcũque dixero uobis.

o Pacem relinquo uo-

essentiam, verum hoc insuper cognoscetis, quomodo vos in me sitis tanquam vnum mecum, & ego vicissim in vobis vt vnum vobiscũ, non quidem per naturam, sed per gratiam, qui est supremus modus vnctionis creaturæ cum creatore. Nam vnitas secundum naturam creaturæ, in creatore esse non potest. a Hoc autem dico vobis: quisquis mandata mea postquam audierit non obliuiscitur, sed fideliter ea tenet in corde, & obseruat in operatione, vitam secundum illa ducendo immaculatam ab hoc ego verè & seriò diligi me senseo: non autem ab iis, qui verborum meorũ sunt obliuiosi aut pigri tantum auditores. b Qui verò me sic diligit meritò gaudeat, & bene ac tum secum putet: quoniam vicissim ipse diligetur à patre meo, qui diligit omnes me diligentes: c item & à me diligetur, quoniã ego diligentes me diligo: & in signum meæ dilectionis ego me illi familiariter manifestabo, dabo illi per vnctionem spiritus, per fidem me cognoscere, hominem verum & Deum verum. d Huius autem verbi occasione, quidam ex discipulis nomine Iudas, non quidẽ ille à Scariot, qui iam Apostolorum collegium apostata factus reliquerat, prodendoque præceptori iam ĩtendebat, sed alter cognomento Thaddęus frater Iacobi minoris, consobrinus domini, quæstionẽ ipsi proposuit, dicens: e Quid causæ est mi domine, quòd peculiariter nobis te dicis manifestandum, & non mundo potius vniuerso? Quare non etiam toti mundo vis teipsum facere manifestum, vt sit amplior tua gloria? Respondit illi dominus: f Quisquis verè me diligit, doctrinam meam & mandata mea fideliter & tenebit in corde, & obseruabit in opere, omnibus quæ ex patris mei voluntate in mundo prædicaui firma fide inhærendo, vitamque immaculatam iuxta exemplum conuersationis meæ in illis agendo. g Hunc autem pater meus mutuo prosequetur amore, qui non potest non diligere me diligentes. De me verò, multo minus dubium esse potest, quin & ego illum diligam me diligentem. h Neque verò inanis erit aut sine fructu hæc nostra, id est, mea patrisque dilectio. Veniemus enim ego & pater ad illum, & stabilem in anima illius mansionem constituemus. Spiritum sanctum mittemus in cor illius, atque per hunc animam eius in templum nobis consecrabimus, in quo per gratiam permanenter inhabitabimus, ipsumque omni gloria & ornatu spiritualium gratiarum adimplebimus. i Qui autem non verè me diligunt, illi sunt, qui mandata mea cordi non habent neque obseruant, iis quæ ego loquor nõ credentes, aut iis quæ mando contraria operantes: quod vtique non facerent, si me diligerent. Quibus quid ex illa sua inobedientia eueniet, per contrarium sensum facile patet. Huiusmodi enim ego & pater vicissim gratuita dilectione nõ diligemus, neque ad huiusmodi veniemus, aut apud huiusmodi demorabimur, sed longè ab illis fugiemus, & bonorum omnium patiẽtur egestatem. k Verba autem illa quæ ex me audistis, non propriè mea verba sunt, non ex me solo illa loquutus sum, neque primariò à me procedunt quasi iniussus ego loquar: sed verba sunt patris, quæ mihi ille dedit & mandauit, vt loquerer mundo: propter quod, sicut meritò à patre diliguntur qui ea seruant, ita meritò repellũtur qui ea non custodiunt. Ecce in manifesto est ratio, ob quam me vobis, non mundo, dixi demonstraturum meipsum. l Hæc autem quæ hactenus ex me audistis, ab eo tempore quo mecum estis conuersati loquutus sum vobis, corporis visibili præsentia apud vos habitans. m Cæterum, vbi ego à vobis post paululum abscessero, per mortem & ascensionem ad cælos, tunc consolator ille alius cuius paulo antè memini, nempe spiritus sanctus, quem post meam ascensionẽ pater ad vos & in vos mittet, me intercedente & rogante pro vobis, item & propter fidem quæ in vobis est nominis mei: n tũc ille, inquam, longè alio modo, id est, inspiratione interna erudiet vos de omnibus ad vestram aliorumque salutem necessariis, & per hunc ego tum absens corpore, suggeram inspiraboque vobis omnia quæcunque mihi visum fuerit significare vobis: & qui nunc per flatũ oris sensibilem, modicè vos erudio in paucis, tunc per flatũ spiritus inuisibilem, de omnibus plenè vos instruam, ita vt nullius ad salutẽ vtilis ac necessariæ rei vobis vestrisque vsque ad sæculi consummationem successoribus, patiar deesse cognitionem. o Abscedens autem à

bis, pacem meam do uobis.

vobis,pacem ego pro testamento & dono magno relinquo vobis:pacem,inquam,meam,pacem spiritualem, pacem cælestem & sanctam ego do vobis,pacem cordis,solam veram pacem, quam nemo vobis auferre poterit. Ad hanc pacem ego vos vocaui,in hac mea eruditione vos institui,in hac per spiritum meum ego vos in æternum firmabo. a Non illam autem pacem loquor, quam deceptor mundus suis dat amatoribus,pacem malam,pacem impuram, pacem turbulentam,pacem instabilem,& post paululum exitu pessimo terminandam. b Nec est,ô filioli mei,quod immoderata tristitia conturbari aut formidine nimia anxiari debeant corda vestra,de abscessu meo. c Iam enim me audistis dicentem:Vado ad patrẽ,& iterum venio ad vos. In quo verbo, potius vobis est materia gaudii, quàm tristitiæ. d Si enim diligatis me, sicut vtique diligitis,modis omnibus in hoc vobis gaudendum est,meo nomine : quoniã ego (vt dixi)ad patrem meum pergo, e qui me secundum humanitatem nunc angelis quoque inferiore,maior est, qui meam humilitatẽ exaltabit & glorificabit,humanitatem meam in qua nunc despectus appareo,locaturus ad dexteram suam. Ita omni iure, si me diligitis, meo nomine vobis gaudendum est,in eo quod dixi,me iturũ ad patrem. Vt interim taceam, quanta vobis sit occasio gaudii etiam vestro nomine,ex eo quod adiunxi : venio ad vos. f Et nunc hæc prædixi vobis,ô dilecti filii,antequam eueniant : non vt ego animos vestros tristitia grauem,aut lachrymas vobis excutiam, aut planctũ luctumque exuscitem, g sed vt cũ postea hæc omnia ita vt prædixi euenisse reipsa didiceritis, firmetur tunc in vobis hac ratione fides,qua etiam priusquam euenirent in me credidistis. h Posthac non multa vobiscum loquar verbo sensibili,non diu apud vos secundum hanc corporalem visibilemque præsentiã conuersabor aut colloquar vobiscum:sed quæ modo auditis,vel continuato sermone audietis,verba mea ad vos sunt ante mortem nouissima. i Iã enim princeps huius mundi diabolus venit contra me, vt quantocyus me tradat in mortem. Ipse suos ministros impios Iudęos & proditorem Iudam,iam excitat aduersum me, vt comprehendar atque in mortẽ tradar: k tametsi in me nihil ipse suum,nihil quod morti sit obnoxium aut propter quod mortis ego essem debitor, possit inuenire. Vbi enim peccatũ nullum est, ibi mortis princeps dominium nullum habet,ibi mors debitum non inuenit. l Quanquam autem mortis non sum ex meipso debitor,attamen vt cognoscat orbis vniuersus,me patrem meum verè diligere,vtque omnes hoc indicio sciant me patri obedientiam perfectam & integram præstare: m & sicut mihi mandauit ita facere: n agite mei filioli,hilares mecum exurgite: atque ex loco hoc in quo securus ego possum vobiscũ delitescere,abeamus ad locum alium,quo ego scio proditorem cũ hostium manu venturum. Surgite,dicamus hymnũ : hymnoque dicto, exeamus in montem oliuarum. In hoc siquidem omnes cognoscent, me non ex necessitate aut coactione mortuum esse,sed ex obedientia tantum & amore patris:quoniam cum mortis debitor nõ essem, & omnia impiorum contra me machinamenta præscirem,noluerim tamen fugere mortem,sed voluntarie locum ipse accesserim,quo hostes meos ad me comprehendendum sciebam esse venturos.

a Non quomodo mundus dat,ego do uobis.
b Non turbetur cor uestrum,neque formidet.
c Audistis quia ego dixi uobis:uado, & uenio ad uos.
d Si diligeretis me, gauderetis utique,quia uado ad patrem:
e qa.pater maior me est.
f Et nũc dixi uobis priusquam fiat,
g ut cum factum fuerit credatis.
h Iam non multa loquar uobiscum.
i Venit enim prīceps mundi huius,
k & in me non habet quicquam.
l Sed ut cognoscat mũdus,quia diligo patrem,
m & sicut mãdatum dedit mihi pater,sic facio:
n surgite,eamus hinc.

XV. CAP. ELVCIDATIO.

a Ego sum uitis uera,
b & pater meus agricola est.
c Omnẽ palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum:

POst hæc dominus Iesus coram discipulis verba ardentissimi affectus & familiarissimæ dilectionis,quasi de plenissimi pectoris fonte ebulliẽs protulit,dixitque eis:Verè ego sum comparandus fructiferæ viti, qui sic vos in me contineo fideles meos,membra mea,quemadmodũ corporalis vinea suos in se palmites continet. b Atq; huius vitis cultor,pater est cęlestis: qui me humanam naturam assumere voluit, vt secundum eam vitis esse possem,& palmites istos in me suscipere mihique adiungere. c Ipse in modum vinitoris,si quem videt in me palmitem inutilem, per nudam fidem mihi tantum adhærentem non facientem in fide mea fructum charitatis & boni operis,hunc abscindet,proiiciẽs

a & oẽm qui fert fructũ purgabit eũ, ut fructum plus afferat.
b Iam uos mundi estis, propter sermonem quem loquutus sum uobis.
c Manete in me, & ego in uobis.
d Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in uite: sic nec uos, nisi in me manseritis.
e Ego sum uitis, uos palmites.
f Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructũ multum: g quia sine me nihil potestis facere.
h Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes:
i & arescet, & colligẽt eum, & in ignem mittẽt, & ardet.
k Si mãseritis in me, et uerba mea in uobis mãserint, quodcũq; uolueritis petetis, & fiet uobis.
l In hoc clarificatus est pater meus, ut fructũ plurimũ afferatis, & efficiamini mei discipuli.
m Sicut dilexit me pater, & ego dilexi uos.
n Manete in dilectione mea. o Si præcepta mea seruaueritis, manebitis ĩ dilectione mea: sicut & ego præcepta patris mei seruaui, et maneo in eius dilectione. p Hæc lo-

eum per mortem à communione corporis mei. a Quemcunque autem fidelium & vtilium palmitum, in me fructũ charitatis & boni operis viderit proferentem, ipse diligenter purgabit, impedimenta omnia profectus auferendo: facietque illum ad plura & maiora idoneum, vt magis magisque abundet. b Neque verò hæc dico, quasi vos immundiciæ notare velim. Iam enim vos in anima mundi estis & puri à mortali malicia, propter verba doctrinæ meæ, quibus credendo & obediendo, sanctificati estis. c Veruntamen, postquã mundi iam estis, curate, vt in hac mundicia perseueretis. Quod fiet, si vos in me permanseritis. Si enim vos in me permanseritis, fructum charitatis & boni operis proferẽtes, & ego in vobis permanebo, per gratiam meam vestras animas irrigando & fœcundando, ad copiosiorem indies præstantioremque fructum proferendum. d Omnino autem, vt in me permaneatis, vobis necessarium est: quoniam sicut non potest palmes materialis fructum progignere, nisi in vite permanserit, ab ea suum humorem & vigorem accipiens, separatus autem à vinea omnino non potest: sic & vos fructum operis verè boni, operis verè Deo grati, & vitæ æternæ meritorii, facere non potestis nisi in me permanseritis, tanquam membra viua mihi per fidem & dilectionem adglutinati. e Iterum dico, rectè me comparandũ viti, vos autem palmitibus. Quemadmodum enim ex vite in omnes palmites debet vita & vigor & humor & virtus omnis diffundi, sic à me in omnes fideles, membra mea spiritualis vita & vigor & quicquid est bonæ gratiæ, debet deriuari. f Vnde quisquis sic in me manet, vt & ego vicissim in eo permaneam, vitam & vigorem spiritualem influens, hic fructum bonorum operum proferet copiosum.

g Nihil enim operis verè boni & Deo grati quisquã potest facere, sine me: id est, nisi per me, & ex me: nisi videlicet ego per influxũ gratiæ meæ cooperer. h Vnde quisquis in me fructificãdo permanere non curat, quisquis se vel per infidelitatem, vel per inobedientiam, à me separat, sic vt meæ gratiæ influxus ad opera Deo digna non suscipiat, hic tanquam palmes inutilis à me diuidetur atque dissecabitur: i & tanquam reprobus factus à cõspectu meo, arescet, priuatus vita & vigore animæ: qui proinde in die visitationis, videlicet in hora mortis aut nouissimi examinis, colligetur, vt in fasciculos alligetur cum sui similibus, & in ignem proiicietur æternum, vbi cũ apostaticis angelis ardore cruciabitur sempiterno. Ad nullum enim alium vsum valent palmites, cum excisi fuerint à vite, quàm vt in fasciculos alligati esca fiant igni. k Si verò per fidem & dilectionem sedulumque boni operis studiũ in me permanere curaueritis, & doctrinam quam ex me audistis credendo & obediendo diligenter seruare, quicquid à me valetis postulare, obtinebitis: vel id ipsum quod postulatis, si ad salutẽ sit necessarium, vel id quod est magis vtile eo quod postulatum est. l Atque in hoc plurimum glorificatur pater meus, vt vos copiosum bonorum operum fructum proferatis, sicq; veri & germani discipuli mei efficiamini. Nulla enim ratione magis in vobis pater cælestis potest glorificari, quàm si in filio eius permanentes, studiosi sitis in omni opere bono: qua etiam vna ratione veri & germani discipuli mei esse & nominari debetis. m Talis autem ego sum erga vos discipulos atq; fideles meos, qualis erga me est pater meus. Sicut enim ipse me amore præcipuo complexus est, tanquã filium suum vnicum, naturalem & consubstantialem: sic & ego vos amore complector, vt filios meos & fratres secundum adoptionem.

n Proinde curate, vt in dilectione mea permaneatis: vt sicut iam à me dilecti estis, sic & maneatis dilecti: item sicut à me dilecti estis, sic & vos permaneatis me diligentes. o Quod si modum inquiritis, quo in mea dilectione permanere valeatis, ex meo exemplo vos erudiam. Si præcepta mea fideliter obseruaueritis, fidem habentes verbis & obedientiam præstantes mandatis meis, permanebitis à me dilecti & me diligentes: sicut ego patris mei præcepta diligentissime obseruaui & obseruo, & in eius dilectione permaneo, dilectus videlicet semper & diligens. p Hæc ego nunc vobis, tam dulcia, tam amica, tam auditu suauia verba loquutus sum: vt gaudium & lætitiam ex me accipiatis modo in cordibus vestris, in hac tanta familiaritate & amicitia mea, & gaudium vestrum illud de me plenius fiat

quutus sum uobis, ut gaudium meum in uobis sit, & gaudium uestrum impleatur.

a Hoc est præceptum meum, ut diligatis inuicem, sicut dilexi uos.

b Maiorem hac dilectionē nemo habet, quàm ut animam suam ponat, quis pro amicis suis.

c Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio uobis.

d Iam non dicam uos seruos,

e quia seruus nescit qđ faciat dominus eius.

f Vos autem dixi amicos: quia omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci uobis.

g Nō uos me elegistis, sed ego elegi uos,

h & posui uos, ut eatis,

i & fructum afferatis, et fructus uester maneat:

k ut quodcunque petieritis patrē ĩ nomine meo, det uobis.

l Hæc mando uobis, ut diligatis inuicem.

m Si mundus uos odit, scitote, quia me priorem uobis odio habuit.

post meam resurrectionem, ac penitus impleatur in futuro statu gloriæ. Non enim vos cupio propter me deprimente grauari tristitia, sed magis lætari vos cupio in me, quemadmodum posterius perfecto in me exultabitis gaudio. a Hoc est præceptum meum præcipuum & summarium, quod ego vobis studiosissime committo obseruandum, vt proximos vestros propter me ex animo diligatis, nō lingua tantum aut ficta simulatione, sed opere & veritate: quomodo ego vos propter amorem patris, ex animo semper dilexi & diligo, diligamque imperpetuum. b Inter homines quidem non inuenitur maior dilectionis gradus, quàm vt quis pro amico suo quem diligit mortem vltro suscipiat. Nam qui pro inimico mortem velit suscipere, inter homines ex naturali amore, non inuenitur. Pro amico autem, interdum id cōtingit. Ego verò pro hominibus adhuc inimicis secundum tempus, & à Deo adhuc diuisis, mortē subibo: in quo argumentum simul & exemplum veræ meæ dilectionis vobis demonstrabo, vt ad hunc modum & vos, pro extraneorum quoque & inimicorum salute, parati sitis libenter vitam expendere corporalem.

c Neque tamen hoc dixerim, quòd vos ego mihi reputem inimicos. Vos enim iam estis & permanebitis amici mei & charissimi, si, vt hacten⁹ fecistis, ita deinceps studiose obseruaueritis mādata mea. Reconciliatio enim illa & satisfactio quam pater expectat, iā in proximo est: & quasi iam perfecta sit, vos ego amicos habeo, non inimicos. d Iā non vltra ego vos nominabo appellatione odiosa seruorum (quod hactenus factum est, donec adueniret tempus reconciliationis, in quo est resarcienda gratia) sed amicorum, sociorū, & fratrum blanda ac honorifica nominatione posthac vos compellabo, in signum perfectæ reconciliationis & instauratæ amicitiæ. e Qui enim adhuc serui loco habetur in familia, huic nondum manifestantur à domino secretiora negotia, neque occulta consilia, sed tantum eius opera & ministerio dominus vtitur, ignari interim eorum quæ aguntur. f Postquam autem ad tantam peruenit seruus domini familiaritatem, vt conscius sit omnium secretorum, vt omnem ei domum & administrationem committat, iam non seruus vltra, sed amicus dicendus est. Ita profectò vos meritò ego dixerim amicos, quoniam omnia quæcunque à patre meo audiui, id est, quæcunque ille mihi mandauit loqui in mundo: palàm & apertè exposui vobis: & si interdum aliis per parabolarum inuolucra tectius proposuerim Dei mysteria, vobis tamen omnia separatim exposui, itidem per vos facturus omnibus qui ad consummationem vsque sæculi crediderint in nomine meo. g Rursum & in hoc meam erga vos præcipuam dilectionem monstraui, quòd non vos ex vobismetipsis me priores elegeritis, vt me sequeremini: sed ego vos ex meo beneplacito prior elegi, ab æterno quidem secundum prædestinationē, in temporis autem hac plenitudine secundum vocationem temporalē: elegi (inquā) vos, & ad fidem nominis, & ad statum Apostolatus mei. h Ad hoc autem elegi vos, & in vocatione vestra stabiles constitui, non vt posthac otio torpentes gloriemini, quasi ex sola vocatione securi: sed vt assiduo studio bonæ operationis proficere studeatis de virtute in virtutem, vtque in mundum vniuersum post meam ascēsionem exeuntes, prædicetis Euangelium in toto orbe terrarum: i sicque fructum, tam in vobisipsis, quàm in aliis, copiosissimum proferatis: qui fructus imperpetuum permaneat, & modo quidem in Ecclesia sancta vsque ad consummationem sæculi, & post in æterna gloria.

k Quo in negotio ad quod electi & vocati estis, si strennuos vos exhibueritis, fiet, vt quicquid patrem petieritis ĩ nomine meo, quod vobis, vel pro vestra salute, vel ad vestri ministerii exequutionem, ꝑ aliorum salute necessarium fuerit, ipse liberaliter daturus sit vobis.

l Iterum repeto, vt vel sic frequenti iteratione vobis inculcem, quod præ omnibus in vobis desidero. Hoc vnum summarium mandatum, quasi pro multis, abiens commendo vobis, vt syncera dilectione inuicem prosequamini, affectuque & opere proximos diligatis.

m Quòd si vos econtrariò prosequantur odio homines mundi huius, non id vos debet in odium & impatientiam concitare, vt pro malo malum reddatis: sed ad parandam in vobis patientiam, meum potius exemplum attendite. Nam me antè prosequuti sunt odio gra

a Si de mundo fuiſſetis, mundus quod ſuum erat diligeret.

b Quia uerò de mundo non eſtis, ſed ego elegi uos de mundo, propterea odit uos mundus.

c Mementote ſermonis mei, quē ego dixi uobis: Non eſt ſeruus maior domino ſuo.

d Si me pſequuti ſunt, & uos perſequentur.

e Si ſermonem meū ſeruauerunt, & ueſtrum ſeruabunt.

f Sed hæc omnia faciēt uobis, propter nomē meum, quia neſciunt eū qui miſit me.

g Si non ueniſſem & loquutus fuiſſem eis, peccatum non haberent.

h Nunc autem excuſationem non habēt de peccato ſuo.

i Qui me odit, & patrē meum odit.

k Si opera non feciſſē in eis, q̃ nemo alius fecit, peccatum non haberent.

l Nunc autem & uiderunt, & oderunt & me, & patrem meum,

m ſed ut impleatur ſermo qui in lege eorū ſcriptus eſt:

n Quia odio habuerunt me gratis.

uiſsimo, cum ego nihil ob hoc beneficiorum illis impendere deſinã, neque in vllo de eis minus benè mereri ſtudeam. a Cauſa autem huius odii quo vos proſequetur mundus, nõ veſtra ſunt facinora mala, ſed diſsimilitudo virtutis. Si enim de mundo eſſetis, ſi moribus & vita ſimiles eſſetis mundanis hominibus, ipſi vtique nõ vos vt extraneos odirent, ſed vt domeſticos ſuos & ſocios carnali amplectere- tur amore. b Nunc verò, quia mundani non eſtis, ſed & ego vos per meam electionem & vocationem abſtuli, & quaſi diuiſi à mundo, docens vos quæ mundus amat odire, quæ mundus odit diligere, propter hanc videlicet affectus & vitæ diſsimilitudinem in qua vos ego inſtitui, à mundanis hominibus odium & perſequutiones ſuſtinebitis. c Atque vt in occurrentibus malis huiuſmodi, non deiiciamini animo, vehementer expediens fuerit, verbum illud ſubinde ad memoriam reuocare, quod paulo antè dixi vobis, non debere ſeruum ſe precioſiorem æſtimare quàm ipſe ſe dominus æſtimet: id eſt, ad quæcunque agenda vel ferenda ſe dominus dederit, ad eadem ſeruum quoque debere eſſe paratum. Indecens enim eſt & infidelis ſerui argumentum, ſi quæ dominus ſuſtinet ille, ſuſtinere recuſet.

d Ita ſi me perſequuti ſunt mundi huius amatores, improbi & carnales Iudæi, vos quoque ſeruos meos perſequentur: & ſicut ego odium & perſequutiones illorum patienter fero, ſic & vos meo exēplo edocti ſuſtinebitis patienter quæ vobis aduerſa euenerint. e Et ſi meum ſermonem, quem per os meum ipſe Dei filius loquutus ſum ad eos, non ſeruauerunt, nihil mirum vel nouũ vobis videri debet, ſi veſtros quoque ſermones non ſuſcipient neque ſeruabunt: & quomodo ego propter plurium infidelitatem non deſii erudire fideles & ſimplices, ſic neque vos multorum incredulitas ad impatientiam debet adducere, vt propter illos cęteris quoque velitis occultare ſermonem, aut omnino ocioſi vacare ſilentio. f In omnibus autem huiuſmodi aduerſitatibus, hæc vobis in teſtimonio bonæ cõſcientiæ erit præcipua conſolatio, quòd iſta omnia non propter veſtra ſcelera, vt malefici: ſed propter fidem nominis mei, ſuſtineatis: quoniam videlicet mente excæcati nolunt agnoſcere eum qui miſit me, nolunt credere me à patre miſſum eſſe in mundum. Ita videlicet propter me, omnis hæc Iudaici odii perſequutioniſque tēpeſtas aduerſum vos ſuſcitabitur. g Veruntamen ipſi, vbi tempus aduenerit vltionis, maliciæ ſuæ pœnas luent, nec eis vlla ſuffragabitur excuſatio. Nam ſiquidem ego non veniſſem ipſe in mundum, & ſi ipſe eis non fuiſſem ore proprio loquutus, non ita magnum viderentur habere peccatum, ſi permanſiſſent in peccatis ſuis, & aliquid viderentur poſſe rationabilis excuſationis prætexere. h Nunc autē excuſatio nulla relicta eſt eis, poſtquam ad eos ipſe deſcendi, vt eos curarem à cæcitate ſua, & noluerunt ſanari. i Et ne fortè parũ ipſi æſtiment, hominem vilem odiſſe, illud ſciant, quòd quiſquis me odit, is & patrem meum odit, qui mecum eſt vnus Deus & vna ſubſtantia. k Præterea, ſi inter eos apparens doctrinam meam non confirmaſſem ſignis miraculorum, talia opera ædendo, tam magna, tam multa, tam efficacia, quot, qualia, & quanta nemo vnquam alius ante me fecerat, neque quiſquam facere poſſet, niſi ex virtute Dei, nõ ita graue eſſet eorum peccatum. Nimirum hoc ab eis pro veriſimili vtcunq; & rationabili excuſatione videretur poſſe adduci, quòd inter ipſos latuiſſem, & nullis indiciis diuinitatē teſtificantibus meipſum demonſtraſſē. l Nunc verò ipſi me in aſſumpta ſerui forma præſentem viderunt oculis ſuis, ſigna quoque apertè meam doctrinam comprobantia, & quòd ex Deo eſſem efficaciſsime teſtificãtia, ædētem: & his non obſtantibus, odio implacabili in me exarſerunt, & pſequutiones ſuſcitauerunt: ac proinde & patrem meũ oderunt, cuius filium reppulerunt, & cuius opera per me ædita etiã diabolo aſſcribere non ſunt reueriti. m Benè autem per hanc iſtorum malicioſam rabiem illud impletur, quod de eis in Pſalmis legitur, Pſalmiſta ipſo in perſona mea ſic loquente: n Me Dei filium, impii Iudæi ſine cauſa contra fas & æquum perſequuti ſunt odio, & contradictiones mihi immeritas ſuſcitarunt. Ne verò his de veſtra perſequutione auditis, grauius conturbemini aut deiiciamini animo, rurſum vobis conſolatoris illius cuius paulo antè memini, ingeram mentionē

a Cum autem uenerit paracletus, quem ego mittam uobis, à patre spiritum ueritatis, qui à patre procedit,
b ille testimonium perhibebit de me.
c Et uos testimonium perhibebitis,
d quia ab initio mecum estis.

e Hæc loquutus sum uobis, ut non scandalizemini.

f Absque synagogis facient uos.

g Sed uenit hora, ut omnis qui interficit uos, arbitretur obsequium se præstare Deo.

h Et hæc facient uobis, quia non nouerunt patrem neque me.

i Sed hæc loquutus sum uobis: ut cum uenerit hora, eorũ reminiscamini, quia ego dixi uobis.

k Hæc autẽ uobis ab initio non dixi, quia uobiscum eram.
l Et nunc uado ad eum qui misit me.

virtutemq́ue prædicabo. a Cũ itaque consolator ille, quem ego vobis post meã ascensionem in cælos, à patre simulq́ue cũ patre mittam (à quo patre, sicut omnia mea, ita & quod illum mittam habeo) ille, inquã, spiritus doctor omnis veritatis, qui à patre sicut & à me procedit, processione æternæ spirationis, atque etiam temporaliter à patre simul & à me procedit, dum mittitur in animas fidelium: ille in cordibus vestris testificabitur de me omnem veritatem, quis sim, & vnde venerim: b ille vos certos constituet in cognitione & fide nominis mei. c Et vos ex huius instructione cõfirmati, eiusq́; gratia & consolatione corroborati, fidenter & intrepide palàm omnibus de me testificabimini: d atque hoc etiam ex parte aliqua liberius & fidentius, quoniã ab initio prædicationis meæ, quando manifestari cepi mundo, mihi semper indiuidui comites adfuistis, omnium secretorum meorum optime conscii, testesq́ue certissimi eorũ omnium quæ in mundo dixi vel egi, quorum pleraque licet mè vobiscum secundum carnem agente nondum caperetis, postmodũ tamen per spiritum hunc illuminati intelligetis, & palàm testificabimini eorum quæ vidistis & audistis plenam veritatem.

XVI. CAP. ELVCIDATIO.

SVper his quę vobis post meum abscessum obtingent mei causa malis, vtile mihi visum est, antequã euenirent vos præmonere: vt minus noceant, cum venerint, multo antè præuisa pericula, nec subitò illis aduenientibus patiamini scandalũ: quod ferè euenire solet iis quibus ex improuiso magni mali quippiam oboritur. f Hinc & rẽ amplius aggrauans, vobis prædico, incredulos Iudęos tanta vos pro meo nomine affecturos esse cõtumelia, vt à synagoga sua vos excludant, tanquã prophanos & execrandos homines vos arcentes à cõmunione & cõmercio cœtus Iudaici, atque à legitimis gentis, ita vt nec in templo orare, nec sacrificium Deo offerre, nec in synagogam cũ aliis conuenire, nec aliquid huiusmodi vobis liceat: quæ proculdubio maximæ erit infamiæ & extremæ apud homines ignominiæ nota. g Insuper post paululũ aderit tempus, crescente indies persequutione nominis mei, quando omnis cuiuscunque nationis, siue Iudæus, siue Barbarus, damno aliquo quantũlibet magno, imò & morte, vestrũ qui in me creditis aliquem afficiens, existimabit se magnum & peculiariter gratũ in hoc Deo exhibere obsequium. Iudæi quidem zelo legis & Dei, quẽ habent non secũdũ scientiam, vos persequentur, vt in legem ac Deum blasphemos: gentiles verò, zelo deorũ suorũ, quibus in hoc se putabunt gratificari, quòd vos tanquã nouorũ dæmoniorũ aut recentiũ idolorũ annunciatores interficiant. h Atque hæc omnia facient vobis, non propter vestra scelera, sed propter propriam cæcitatis suę maliciam: quoniam neque patrem meũ (quem se nosse dicunt, & colere gloriantur) verè nouerunt, neque me eius filium. Patrem enim meum si verè agnoscerent, me eius filium, & vos eius nuncios non tã implacabili furore persequerentur: & me, si quis sim, & vnde venerim, scirent, aduersum vos persequutionem istam non mouerent, tã iniustã, tam modis omnibus irrationabilem. i Hæc autẽ omnia, licet aspera & dura auditu, apertè & sine ambagib⁹ eloquutus sum vobis: vt cum tempus aduenerit quo ista implebuntur, tunc ad memoriam reuocetis verba mea, quibus ea multo antequã fierent prædixi vobis: sicq́ue à scãdalo, admonitionis meæ huius memores præseruemini, vt non succũbatis tentationi, neque occurrentibus frangamini malis, sed animo multo antè ad ea perferenda præparato cõstantes perstetis atque immobiles. k Ab initio autem vocationis vestræ, quando me sequi primũ cœpistis, ista tam dura & grauia vobis non aperui: quoniam adhuc vobiscum ad tempus aliquantũ me sciebam permansurũ, ac proinde non opus erat ante tempus superuacanea vos grauare tristitia, tunc maxime quando vobis nondum in mea consuetudine firmatis potuisset euenire scandalum. l Nũc verò, quando iamiam mihi erit abeundum, vltra non erant hæc differenda. Nunc enim à vobis abscedens secundum corporis visibilem præsentiã, ad patrem meũ redibo, per ascensionẽ in cælos: à quo

a Et nemo ex uobis interrogat me, quò uadis.
b Sed quia hæc loquutus sum uobis, tristitia impleuit cor uestrum.
c Sed ego ueritatem dico uobis, expedit uobis ut ego uadam.
d Si enim non abiero, paraclètus non ueniet ad uos.
e Si autem abiero, mittam eum ad uos.
f Et cum uenerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.
g De peccato quidem, quia non crediderunt in me.
h De iustitia uero,
i quia ad patrem uado, & iam non uidebitis me.
k De iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est.
l Adhuc multa habeo uobis dicere: sed non potestis portare modo.
m Cum autem uenerit ille, spiritus ueritatis, docebit uos omnem ueritatem.
n Non enim loquetur à semetipso, sed quæcũque audiet loquetur,

exiui dum homo fierem, & cuius iussu de cælo in hunc mundũ, secundum assumptam serui formã, descendi. a Et nemo nunc est vestrum, qui opus habeat vltra me interrogare, quo vadam: quoniã satis dilucidè iam id vobis aperui, & quo pergã, & ad quid pergam. b Sed vos, vt video, ex his meis sermonibus, quibus mecum à vobis abscessum indico, nimiam animo tristitiã concipitis, durũque nimis id vobis videtur, inter tanta mala quæ vobis euentura proposui, etiã mea carere præsentia. c Veruntamen, vt id quod res est dicam, & certam vobis eloquar veritatẽ, omnino sic vobis vtile est, vt ego secundum corporis visibilem præsentiam à vobis abscedam, atque ad patrem vnde exiui redeam. Ego enim corpore absens, multo vobis abundantius prodero quàm præsens. d Nã si ego non abiero, ille cõsolator spiritus sanctus, cuius iam frequenter memini, & per quem vobis magna promisi, non mittetur ad vos. e Cum autem ego à vobis assumptus fuero in cælum, tunc ad patris dexteram residens, post paucos ab assumptione dies illum ad vos mittam, vt vos impleat omnibus bonis. Sic enim à patre decretũ est, non prius mittere in terras speciali illa missione spiritum sanctũ, quàm ego ipsius filius morte deuicta glorificatus, adque ipsius dexterã exaltatus fuero. f Et ne fortè paruum vobis donum videatur iste spiritus sanctus, hoc scitote, quòd ille cum ad vos venerit, magna atque miranda operabitur in vobis. Cum enim venerit ille, tali vos feruore accendet, tali firmabit constantia, tali illuminabit scientia, vt homines mundi huius, quantumlibet aut potentes aut sapientes, & valeatis & audeatis reprehendendo arguere de iis, in quibus meritò erunt arguendi, potissimũ tribus de causis, nempe de peccato, de iustitia, & de iudicio. g Primũ quidem, arguet per vos spiritus mundũ de peccato grauissimo voluntariæ cæcitatis & infidelitatis: quoniã in me credere obstinatissimis animis recusauerunt, meisque tot & tã efficacibus sermonibus, tot item & tã validis diuinæ virtutis prodigiis noluerunt acquiescere, vt crederent & pœnitentiã agerent.

h Reprehẽdendo quoque increpabit mundũ spiritus de iustitia, nimirũ quòd eã fidei iustitiam, quam ego veni prædicare mundo, ex me noluerunt audire, & suam iustitiam legalem volentes constituere iustitiæ Dei noluerint esse subiecti. i Ego enim iam pergo ad patrem, & posthac non amplius conuersabor in mundo secundum visibilem præsentiam: quod in confusionem & redargutionem cedit illorum qui mihi contradicunt. Nisi enim vera fuisset & salutaris illa iustitia quam ego prædicaui in mundo, non me post peractum prædicationis negotium ad se pater cælestis redeuntem erat suscepturus. k De iudicio quoque spiritus sanctus mundũ arguet: quoniã huius mundi princeps diabolus iã iudicatus & condemnatus est, vt eiiciatur foras, suaque aduersum electos potestate per meã mortem spolietur. De hoc videlicet spiritus mundanos homines reprehendendo arguet, quòd cũ per meam mortẽ diabolus sit & iuste & potenter deuictus, suaque potestate spoliatus, ita vt nihil iã iuris habeat in omnes qui ab eius voluerint ditione abscedere, ipsi tamen per infidelitatẽ cæteraque peccata adhuc sub eius tyrannide voluntariè eligunt permanere, neque disruptas meo sanguine catenas excutere, iugumque eius abiicere curant. l Et hactenus quidẽ ex me multa audistis salutaria dogmata. Veruntamen & alia multa mihi restant vobis aperienda, partim ad plenam Dei cognitionem, partim ad rectã morum institutionem facientia: quæ vos modo capere non sufficitis, vel ob temporis breuitatem, vel ob intellectus ruditatem, vel ob animi conturbationem, vel ob rerum dicendarũ magnitudinem. m Cum autem post meum abscessum à me missus venerit in vos spiritus sanctus, doctor omnis veritatis, ille meo apud vos fungetur officio, ille vobis hæc quæ supersunt dicenda, & quæ modo capere non sufficitis, interna sua vnctione suggeret; docebitq; vos de omnibus saluti & directioni fideliũ necessariis, tã credendis quàm agendis, plenam & certam veritatem: simulque capaces vos faciet eorũ omniũ quæ ipse dicturus est vobis, vt quantalibet fuerint, quantum opus erit, ea capere sufficiatis. n Non enim spiritus iste à semetipso loq̃tur (sicut nec à seipso est, nec a seipso mittitur) quasi non ab aliquo habeat, quod loquetur: sed illa tantum loquetur vo

a & quæ uentura ſunt annunciabit uobis.
b Ille me clarificabit:
c quia de meo accipiet, & annunciabit uobis.
d Omnia quæcunque habet pater, mea ſunt.
e Propterea dixi, quia de meo accipiet, & annũciabit uobis.
f Modicum & iam nõ uidebitis me:
g & iterum modicum, & uidebitis me:
h quia uado ad patrem.
i Dixerunt ergo ex diſcipulis eius adinuicem:
k Quid eſt hoc quod dicit nobis: Modicum, & non uidebitis me: & iterum modicum & uidebitis me: & quia uado ad patrem?
l Dicebant ergo, quid eſt hoc quod dicit modicum? Neſcimus quid loquitur.
m Cognouit autem Ieſus, quia uolebant eum ĩterrogare, & dixit eis:
n De hoc quæritis inter uos, quia dixi: Modicum & nõ uidebitis me: & iterum modicũ, & uidebitis me.
o Amen amen dico uobis, quia plorabitis & flebitis uos:
p mundus autem gaudebit, uos autem contriſtabimini.

bis, quæ à patre & à me audierit, à quibus procedit & mittitur: id eſt, illa loquetur quæ pater & ego iuſſerimus vt loquatur in mundo: propter quod, nihil niſi meram & certiſsimam veritatem loquetur vobis: ſicut ego qui à patre ſemper loquor, non niſi veritatẽ loquor.

a Peculiariter quoque vos faciet cognoſcere quæ ventura ſunt: illa videlicet quæ humana cognitione haberi non poſſunt, futuram remunerationem bonorum atque malorum, ſingulorum hominum iudicium, gloriam æternam, & pœnam item æternam: de quibus omnibus teſtificabitur in vobis ſpiritus iſte. Alia quoque multa per illum præſcietis, poteritiſque prædicere futura contingentia, ad confirmationem prædicationis veſtræ & vtilitatem fidelium. b Ipſe me glorificabit, quis ego ſim certiſsimo magiſterio primũ vos inſtruendo, deinde per vos & aliis prædicando, cum oſtenſione ſignorum mirabilium, quæ per vos ad gloriam meam operabitur in mundo.

c Ideo, inquam, me glorificabit, quoniã de meo accipiet, id eſt, à me mittetur, & propter me glorificandũ mittetur, & à me audiet quæ annunciabit vobis, ſicut ego à patre accepi, & audiui quæ annũciaui vobis. Vnde ſicut ego à patre miſſus & doctus in omnibus patris gloriã ſemper quæſiui, ſic ſpiritus iſte à me mittendus me quæret glorificare in mundo. d Quod autem dico, ſpiritum ſanctũ de meo accipere, propterea dico, quoniã pater ab æterno totam ſuã ſubſtantiam & quicquid eſt ipſe, tanquã connaturali & conſubſtantiali filio mihi cõmunicando, dat, vt à me procedat, ſicut ab ipſo, ſpiritus ſanctus, atq; vt à me mittatur ſicut ab ipſo. e Ita videlicet intelligendum eſt quod dixi, ſpiritũ ſanctũ de meo accipere: vobiſq; annunciare: non quaſi à me ipſe propriè procedat, aut mittatur, aut loquatur: vel quaſi ego, vt mittam, non habeam à patre. f Veniet autem ſtatim tempus puſillum & modicum, quando ego à vobis occultatus latebo, nec me videre poteritis ſecundũ corporalem & viſibilem præſentiam. g Et poſt modicũ illud tempus occultationis, iterũ vobis apparebo, ſecundũ carnem vt antè viſibilis: ſed erit tempus hoc modicũ, quoniã poſt dies aliquot redibo ad patrẽ.

h In paſsione videlicet mea quæ nunc imminet, ad tridui tempus ſubtrahar aſpectui veſtro: tertia autem die reſurgens à mortuis, iterũ me vobis demonſtrabo in reſuſcitato corpore, ore ad os vt olim loquuturus vobiſcum. Sed non diu ita me præſentem habebitis. Poſt dies quadraginta ad patrem aſcendam, non iterum à vobis ſecundum corporalem præſentiam in hoc mundo conſpiciendus, donec in ſecundo aduentu vt iudex apparebo in gloria. Hæc erat verborũ domini Ieſu ſententia. i Verum diſcipuli rudes & attoniti, non intelligentes myſterium ſermonis, intra ſemetipſos, atque etiã inter ſeinuicẽ ſubmiſsiori voce muſsitantes conquirebant, dicebántque alter ad alterum: k Intelligis tu, quod iam nobis audientibus dixit magiſter? Modicum, & iam non videbitis me, & iterũ modicum, & videbitis me, quia vado ad patrem? Ingeminanteſque præ admiratione nimia, & prę deſiderio ſciendi myſteriũ verbi, replicantes quæſtionẽ, dicebant: l Quid putas ſibi vult hoc verbi quod loquitur magiſter? Omnino magni aliquid videtur indicare, quod nos ex nobis non capimus. m Dominus autem Ieſus pium diſcipulorum affectũ conſiderans, noluit diutius illos detinere ſuſpenſos. Cognoſcenſque ex eis aliquos iã eo eſſe animo, vt ſe interrogarent de intellectu verbi, ea familiaritate, qua ſolent rogare explicationem verborum difficiliũ, præuenire eos voluit nimia ſua benignitate, quã hoc in ſermone vltimo præcipuè curauit demonſtrare, dixitque eis:

n Sollicitas reddit mentes veſtras, quod dixi, Modicũ, & iam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me, & de huius verbi intellectu ambigentes adinuicem conquiritis. Ego autem veſtrum deſiderium cognoſcens &, petitionem præueniens, planè & apertè rem ipſam vobis explicabo. o Itaque dico vobis cum proteſtatione veritatis, quòd vobis quidem meis diſcipulis iã tempus inſtat luctus atque triſtitiæ, quando vos ad tempus modicũ mea deſtituti præſentia, & mea deſolati paſsione, ex amaritudine cordis etiam lachrymas copioſe effundetis oculorum: p cum interim homines mundani ambitioſi & ſuperbi, hoſtes mei, magnificè gaudebũt & ſeriò triũphabunt, tanquã victores capta pręda & ſpolia diuidẽtes, tan

a sed tristitia uestra uertetur in gaudium.

b Mulier cũ parit, tristitiam habet,

c quia uenit hora eius.

d Cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressuræ,

e propter gaudiũ, quia natus est homo in mũdũ.

f Et uos igitur nũc quidem tristitiam habetis.

g Iterum autem uidebo uos, & gaudebit cor uestrum,

h & gaudium uestrum nemo tollet à uobis.

i Et in illo die, me non rogabitis quicquam.

k Amen amen dico uobis: si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis.

l Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo.

m Petite, & accipietis,

n ut gaudium uestrum sit plenum.

o Hæc in prouerbijs loquutus sum uobis.

p Venit hora cum iam nõ in prouerbijs loquar uobis, sed palàm de patre annunciabo uobis.

quam accepta iam de me perfecta vltione: vos autẽ in tristitia & luctu agetis. Atque hoc erit illud prius modicũ, de quo dixi: Modicũ, & iã non videbitis me. a Veruntamen non diu in mœrore hoc perseuerabitis: sed post paululum subsequetur tristitiam illã ingens gaudium, quando ego post mortem rursum me vobis viuentem & gloriosum demonstrauero. Atque hoc erit posterius illud modicũ, de quo dixi: Et iterum modicum, & videbitis me. b Et quo plenius intelligatis quæ vobis immineant, similitudinẽ vobis propono mulieris parturientis: quæ vbi aduenerit tempus pariendi, dolore vehementi & vix ab homine tollerabili ad tempus afficitur, atque etiã partus tempore imminente, quando nondum ad partum peruenit, metu instantis pœnæ magna grauatur tristitia: c videlicet quoniam tunc aduenit hora eius, tempus quod secundũ naturam semper dolorem illum secum adducit, & quem non datur euadere, si velit cũ salute prolẽ parere. d Statim verò vbi pepererit mulier, postquam partu infans est æditus in lucem, iam omnis oblita doloris ne meminit quidẽ vltra ad vllam tristitiã afflictionis illius & angustiæ, quã in partu sustinuit, neque doloris tolerati eã pœnitet. e Propter subsequens gaudium quod concipit, cum fructum vteri sui cernit oculis, cũ de se natum videt infantem: quo gaudio materno aliud non est sub sole maius: quod gaudium ita afficit maternum animũ, vt nec tolerati doloris relinquat memoriam. f Quam similitudinem nostro accommodans proposito, dico, iam adesse vobis discipulis meis tempus doloris & tristitiæ, & iam quasi partus hora vobis superueniet, eritque dolor vester vehemens in modum mulieris parturientis. g Verum post hoc tempus tristitiæ, subsequetur tempus alterũ consolationis & gaudii, quando resuscitatus à mortuis iterum veniam ad vos & manifestabor vobis: & vos me videntes viuum qui fuerã mortuus, ex corde gaudebitis, & lætitia inæstimabili exultabitis, eo quòd velut nouus homo reuixi ad vitã immortalẽ: h eritque hoc vestrum internum gaudium tam stabile & solidum, vt nemo illud vobis per vllam violentiam aut persuasionẽ possit auferre, nec omniũ quidem principum furor, nec omnium sapientum mundi vana persuasio. i Et in tempore illo, cum me post resurrectionem vobis iterum ostendero, non opus erit vos me interrogare, aut sermonum difficilium explanationem ex me rogare, quemadmodum antè solebatis. Nudè enim & apertè vobis tunc loquar de regno Dei, & iis quæ ad vestram pertinebunt salutarem instructionem. k Et ne fortè tunc propter meã absentiam arbitremini vos à patre meo relinquendos, illud vobis dico cum testificatione veritatis, quòd quicquid rerum ad salutem vtilium, aut ad vestrum officium debitè exequendum necessarium, patrem meũ postulaueritis in fide nominis mei, ipse & liberaliter & libenter daturus sit vobis, nihilominus quàm si adhuc assidua conuersatione essem ego in medio vestri. l Et hactenus quidem, donec inter vos assiduè sum versatus, non consueuistis rogare patrem meũ in nomine meo, videlicet mihi per omnia fidentes, atque in me spẽ omnẽ habentes repositã, ad quem & in periculis omnibus promptum semper habuistis refugium: propter quod, meæ inhærentes corporali præsentiæ, non cõsueuistis ita ad patrem accedere in spiritu & veritate. m Nunc autẽ, me absente, discite ad patrem cælestem confugere, eumque inuisibilem in spiritu & veritate postulare: meque ipsum, non solũ vt in humanitate olim me nouistis humilẽ, verũetiã (vt tunc credetis, & modo ex parte creditis) Deum excelsum: & vtique exaudietur, quàm sic in fide perfecta effundetis, oratio: n vt sic integrum & solidũ fiat gaudiũ de me vestrũ, cũ experientia didiceritis, nihil vobis, per corporalis meæ præsentię substractionẽ, spiritualis vtilitatis decessisse, imò accessisse magis: nec minorem patri mihique esse vestri curam, quàm erat olim, cũ adhuc præsens apud vos assiduè diuersarer. o Eorũ autem quæ hactenus in mundo sum loquutus pleraque in parabolis, sub figurarum inuolucris, cum difficultate sermonis proposui. p Iam verò in proximo tempus adest, quando non vltra per parabolas loquar, nec vlla verborum vtar obscuritate, sed nudè & apertè, sine ambagibus & inuolucris, eloquar vobis simplicem veritatem, omne consilium & omnem voluntatem patris mei vobis aper-

a In illo die, in nomine meo petetis.
b Et non dico uobis, quia ego rogabo patrem de uobis.
c Ipse enim pater amat uos:
d quia uos me amastis, & credidistis quia à Deo exiui.
e Exiui à patre, & ueni in mundum:
f iterum relinquo mundum, & uado ad patrē.
g Dicunt ei discipuli eius:
h Ecce nunc palàm loqueris, & prouerbium nullum dicis.
i Nunc scimus, quia scis omnia,
k & non opus est tibi ut quis te interroget.
l In hoc credimus quòd à Deo existi.
m Respondit eis Iesus:
n Modo creditis?
o Ecce uenit hora, & iam uenit, ut dispergamini unusquisque ī propria, et me solum relinquatis.
p Et tamen non solum solus, quia pater mecum est.
q Hæc loquutus sum uobis,

tissime manifestaturus: vtpote quare in mundum me miserit: quare me pati velit & mori, quid de vobis decreuerit redimendis, quæ vobis ab æterno præparauerit præmia, & quibus mediis ad ea commodissime pertingere valeatis, aliaque huiusmodi, quæ posterius toti orbi per vos erunt prædicanda. a In illo tempore postulabitis, tam patrem, quàm me, in fide nominis mei, nihil hæsitantes, cum omni fiducia. b Et ne fortè existimetis, patris ex se nullum esse erga vos affectum, nisi quantū ego pro vobis deprecans ad vos ipsum inflecto, nolo iam hoc vobis dicere, quòd ego patrem meum sim pro vobis deprecaturus, quasi vos ex se ipso pater non diligat, aut quasi vobis non liceat etiam immediate ad ipsum in spiritu accedere.

c Sed hoc dico, quòd ipse vos ex semetipso pater diligit, non solum ex me inductus: propter quod, & ipse ex semetipso paratus est vos exaudire, etiamsi ego pro vobis non intercederem. Quod ideo dico, vt maiorem vobis præstem & magis familiarem fiduciam accedendi patrem, ipsumque deprecandi in nomine meo. d Ideo (inquam) vos meritò amat pater, quia vos per fidem & amorem & conuersationis similitudinem mihi adhæsistis, & credidistis in me, vt verum filium eius, qui ab ipso secundum diuinam generationem ab æterno processi, & secundum temporalem natiuitatem per incarnationem missus sum in mundū, ad saluandum eum. e Et in hoc quidem rectissime creditis. Verè enim ego à patre exiui, & secundū diuinam generationem ab æterno, & secundum humanam natiuitatem in tempore: descendensque per incarnationem, veni in hunc mundum, secundū assumptam serui formā, inter homines homo visibilis apparens. f Peracto autem cursu officii quod mihi pater in mundo explere iusserat, iterum ego mundum secundū corporalem istam & visibilem præsentiā, qua annos tres & triginta hîc egi, relinquam, atque ad patrem redibo, per assumptionem in dexteram eius, vnde per incarnationem ad opus exieram. g Quibus tam clarè absque vlla obscuritate propositis, admirantes discipuli claritatem & familiaritatē nimiam, gaudentes, dixerunt illi: h Ecce nūc præceptor apertè & familiariter nobis amplius quàm consueuisti loqueris, nullumque tuis sermonibus admisces parabolæ tegumentū, aut alterius difficultatis inuolucrum. i Videris iamnunc præstare, quod postmodū te factur ū promiseras. Hoc argumento cognoscimus, & in fide quam olim de te habuimus amplius firmamur, certíque redditi sumus, quòd omnia etiā occultissima humani cordis, itē & futura contingentia, (quę sunt hominibus incognita) tu nosti, per diuinam tuam omniscientiam quam habes cum patre communem.

k Neque quòd opus est tibi ad cognoscendum animi nostri cogitatū vt à nobis interrogeris, sicut neque opus est illi qui à te quicquam obtinere velit, vt ore te interroget, aut qui tibi cognitum esse aliquid velit vt tibi id labiis pandat. Tu enim nostra desideria, priusquā te interrogaremus, ex teipso cognouisti, & plenissime eis vltrò satisfecisti, nobis nihil ore adhuc proponentibus. Insuper & de futuris nos clarè lucidéque edocuisti. l In hoc vtique cognoscimus, atque in fide nostra firmamur, vt sine hæsitatione te verè Dei filium esse credamus, missum à patre in mundū, ex quo & sermones & opera omnia tua credimus procedere. Nemo enim occulta cordiū scire aut futura nosse potest, nisi Deus. m Quæ vbi dixissent, quasi cum exultatione quadam in magistri verbis oblectati discipuli, magister quod proxime imminebat periculū subitò illis intulit, dicēs:

n Vos quidē modo (vt dicitis) in mea fide confirmati estis, nec vlla vobis (quantū vestra testantur verba) superest hæsitatio. o Ego tamen hoc dico vobis: Ecce iā adest, & iam aduenit tēpus illud quo omnes vos dispergemini aufugientes, alius huc, alius illuc, vnusquisque in propria sua latibula, vbi præ metu mortis vos abscōdere valeatis: me autē in manus hostiū traditū omnes relinquetis, timore mortis perterriti. p Nec tamen ego solus permanebo, licet vestro comitatu priuatus. Semper enim mihi aderit pater, qui me nō potest deserere, cū sit mihi cū eo vna substantia: ipse mihi aderit comes indiuiduus, adiutor meus & liberator, qui opportuno tēpore, post trāsitam passionē, me liberabit, à morte resuscitando ad gloriam. q Omnia autem hæc quæ iā ex me audistis, partim tristia, partim læta

a ut in me pacem habeatis.
b In mundo pressuram habebitis:
c sed confidite, ego uici mundum.

partim conturbantia, partim consolantia, eo animo & eo fine loquutus sum vobis, vt in mea fide stabiles permanentes, a veram pacem meam obtineatis: vt præmoniti tam de aduersis quàm de prosperis, inter vtraque medii nec illis deiiciamini in desperationẽ, nec istis rapiamini in præsumptionẽ. b Nam id ego vos apertè præmoneo in mundo isto à mundanis hominibus vos afflictionem passuros, nec omnino spem vobis esse, vt ab aduersitatibus mundi penitus liberemini, donec in hoc mundo inter peruersos vitam ducitis. c Veruntamen nihil vos ista conturbent, sed bono animo estote, & viriliter agentes confortamini: quoniam ecce ego mundũ victor superaui, ita vt nihil eorum quæ in mundo sunt mihi potuerit præualere: vt & vos meo exemplo confidatis, si constanti animo & firma fide in me permanseritis, posse vos in me & per me omnem mundi impetum & omnia eius aduersa cum gloria superare.

XVII. CAP. ELVCIDATIO.

d Hæc loquutus est Iesus, & subleuatis oculis in cælum, dixit:

e Pater, uenit hora, clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te.

f Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis:
g ut omne quod dedisti ei, det eis uitam æternã.

h Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te solum Deum uerum,
i & quem misisti Iesum Christum.
k Ego te clarificaui super terram, opus consummaui quod dedisti mihi ut faciam.
l Et nunc clarifica me tu pater, apud temetipsum, claritate quam habui priusquam mundus fieret, apud te.
m Manifestaui nomen tuũ hominibus, quos dedisti mihi de mundo.

Postquam verò hæc, atque alia forsitan huiusmodi, tantæ dulcedinis verba coram discipulis suis ardentissimo affectu protulisset dominus Iesus, conuersus ad patrem, oratione claudere voluit sermonem: oculisque in cælum ad patrẽ subleuatis, ad quem totus animi tendebat affectus, ita illum pro se primum, ac deinde pro suis deprecatus est, dicens: e Mi pater, iam aduenit hora, tempus iam adest ab æterno definitum. Glorifica tu nũc & manifestum fac mundo, me filiũ tuũ, vt & tu vicissim per me & ĩ me glorificeris. Hactenus latui inter homines homo incognitus, aut pauculis tantum in Iudæa manifestus. Nunc verò, postquã calicem imminentem ebibero, à morte ad vitam me resuscita, & assumptum in dexteram tuam, misso in terras spiritu sancto me glorifica: vt ego à te glorificatus, vicissim te glorificem, tuumque nomen & tuã gloriam per Apostolos meos toti orbi prædicem. f Sicut dedisti mihi potestatem iudicium faciendi super omnes homines, sic tu me glorifica, & talem me manifesta, resuscitando me à morte, & assumendo in dexteram tuã: g vt cum ego sic glorificatus fuero, electos & fideles meos omnes, quos ab æterno secundũ prędestinationẽ, atque in tempore secundũ electionem, dedisti mihi, participes faciã gloriæ meę, eisque donẽ vitam æternã, quam nõ possum illis donare, priusquam à te glorificatus fuero: cũ ego debeã esse primitię dormientiũ, & primogenitus mortuorũ, mihique cõpetat iure naturalis filiationis, vt prior ascendã, ac deinde cęteros mihi secundũ adoptionẽ fratres factos, mecum assumã. h Vita autẽ hęc æterna qua ego cupio donare meos electos, in hoc consistit, vt modo per fidem imperfectè quasi in ænigmate, ac post hanc vitam per visionem claram, perfectè cognoscant te, qui solus es verus Deus, & extra quem non est alius: i simul quoque cognoscant me filium tuum consubstantialẽ, quem temporaliter misisti in mundum, ad operandum salutẽ generis humani: quem, congrua vtique appellatione, nominari voluisti Iesum Christum. Vita enim æterna, & modo in anima incipit per gratiam siue per fidem charitate formatam, & consummatur postmodum in gloria per visionem fidei succedentem. Fides autem perfecta non est, nisi simul & diuinitas & humanitas in Christo mundi saluatore credantur. k Ego pater officio meo sum functus, glorificando te super terram, per assiduam prædicationem gloriæ tuæ, & ostẽsionem signorum ex nomine tuo: ad agnitionẽ & obedientiam nominis tui omnes quantum potui adducendo, sic officiũ quod mihi iniunxisti, & cuius gratia me in mundum misisti, expleui. l Tu nunc vicissim pater me glorifica, quomodo ab æterno inter nos constitutum est: tu me propter tuam gloriam nimis humiliatum & abiectũ, exalta & glorifica apud temetipsum in dextera tua, illa gloria quam ab æterno tecum habui, ante mundi constitutionem, antequam vlla creatura subsisteret. Fac vt illius glorię etiam humanitas mea, quę modo propter te est despecta & contemptibilis, fiat particeps in dextera tua. m Nomen tuum & gloriam tuam & voluntatẽ tuam & consilium tuum, ego manifeste prædicaui electis & fidelibus disci

a Tui erant, & mihi eos dedisti:

b & sermonẽ tuum seruauerunt.

c Nunc cognouerunt, quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt.

d Quia uerba quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt,

e & cognouerunt uerè, quia à te exiui:

f & crediderunt quia tu me misisti.

g Ego pro eis rogo.

h Non pro mundo rogo,

i sed pro his quos dedisti mihi:

k quia tui sunt.

l Et mea oĩa tua sunt, & tua mea sunt:

m & clarificatus sum in eis.

n Et iam non sum in mũdo, & hi in mundo sunt, & ego ad te uenio.

o Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi:

p ut sint unum sicut & nos.

q Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo.

r Quos dedisti mihi, ego custodiui.

pulis meis, quos segregasti atque dedisti mihi ex mundo, quos ad me vocasti & traxisti, quasi separando eos à mundo: nihilque eos celaui illorum, quæ tu mihi mandasti prædicare in mundo. a Tui erãt isti ab æterno secundum prædestinationem, quoniã ab æterno prædestinasti eos ad gloriam tuam. Et tu mihi eos dedisti ab ęterno quidem, prædestinando illos per me ad salutem adducere, & filios tuos fieri: in tempore verò quando eos vt me sequerentur traxisti, & vt in me crederent induxisti. b Et hoc de eis perhibeo testimonium, ꝙ verba mea quę ex pręcepto tuo loquutus sum eis, bono corde exceperunt & seruauerunt, fidem & obedientiam eis exhibentes: propter quod digni mihi videntur, quos tibi ex affectu commendem: vt pro acceptis donis grati, maioribus mereantur donari. c Et hoc nunc firma fide credunt, quemadmodũ & ore protestati sunt, quod omnia mea & verba & opera quæ tu mihi dedisti & constituisti vt facerem, abs te sunt, & à te procedunt: quod omnia loquar & faciã, non à meipso, sed ex mandato tuo. d Nam verba tua quæ mihi præcepisti vt ea loquar in mundo, hæc ego illis fideliter prædicaui atque exposui: & ipsi quasi in terra bona semẽ preciosum, sic in corde optimo verbum tuum acceperunt, cum fide & obedientia debita, ipsum custodiendo, ne sine fructu pereat: e & verè hoc eis persuasum est, quod à te exiui, secundum diuinam generationem ab æterno, secundum humanam autem in tempore. f Et hoc sine hæsitatione credunt, me à te pro salute humani generis operanda, & pro implenda tua voluntate, missum esse in mundum. g Vnde & meritò, pater sancte, pro eis rogo: non sine causa pro illis apud te intercedo, vt eos habeas commendatos. h Non pro illis rogo nunc, qui adhuc in mundo eligunt permanere, qui prędicatã sibi pœnitentiam respuentes, & oblatam Euangelii gratiam suscipere recusantes, in infidelitate, aliisque peccatis quibus plenus est mundus ex proposito maliciæ eligunt perseuerare, qui propter ingratitudinem suam nouis beneficiis non sunt digni, postquam priora contemnunt: i sed pro istis modo præsentibus, atque pro istiusmodi omnibus etiam absentibus, qui boni sunt animi & promptæ ad credendũ atque obediendum voluntatis, apud te intercedo, sciens quod pro istis deprecantem me libenter exaudias: k quandoquidem tui sunt secundum prædestinationem & electionem, de quibus proinde tu gestis tuum implere propositum. l Neque hoc quod eos dico tuos, ita intelligi velim, quasi peculiariter tuos, sic vt non meos dixerim. Omnia enim nostra communia sunt, & mea omnia tua, & tua omnia mea: neque est inter nos aliquid peculiare & proprium, quorum vna prorsus est & indiuisa substantia. Vnde sicut tui sunt, ita & mei. m Et in eis ego sum glorificatus, sicut & tu, dum in me credunt sicut in te. n Causa verò ob quam eos nunc peculiarius hac oratione tibi pater cõmendo, hæc est, quoniã ego secundum corporalem visibilemque præsentiam non diu cum eis permanebo in hoc mundo: ipsi tamen in mundo superstites remanebunt, & ego quantocyus deuicta morte cælum conscendens ad te redibo. o Hinc tibi iamiã abscessurus supplico, pater sancte, vt eos in fide nominis tui stabiles conseruare, & ab omni scandalo innoxios præseruare digneris, quos per specialẽ vocationis & electionis tuæ gratiam dedisti mihi. p Ita, inquam, & ad hoc eos serua in nomine tuo, vt sicut nos vnũ sumus, secundũ naturam atque substantiam, sic & ipsi vnũ sint nobiscum: non quidem secundũ æqualitatem gradus, sed secundum proportionem suo quodam modo, eo videlicet quo creatura rationalis vniri potest creatori, nempe per assimilationẽ & adoptionem gratiæ. q Donec ego eis adessem secundũ corporalẽ hanc & visibilem præsentiam, ego eos mea salutari institutione, tam per verba quàm per exempla efficacia, seruabam à periculis, in fide recta nominis tui, & in obedientia voluntatis tuæ: & sicut nutrix infantem aut mater filiũ studiosissime obseruat, ne quicquam ei eueniat periculi, sic ego eos vigilantissima obseruaui custodia, nullis parcens in docendo laboribus, nullis in dandis exemplis parcens excessibus, nullis parcens in oratione vigiliis. r Quos tu mihi dedisti in Apostolos atque discipulos, vt eos ipse ore proprio instituerem, ac postmodum meos vicarios constituerẽ, paucos videlicet istos quos

a & nemo ex eis perijt, nisi filius perditionis.

b Vt scriptura impleatur.

c Nunc autem ad te uenio:

d & hæc loquor in mũdo, ut habeant gaudium meum impletum in semet ipsis.

e Ego dedi eis sermonẽ tuum: & mundus eos odio habuit,

f quia non sunt de mũdo

g sicut & ego non sum de mundo.

h Non rogo ut tollas eos de mundo,

i sed ut serues eos à malo.

k De mundo non sunt,

l sicut & ego non sum de mundo.

m Sanctifica eos in ueritate.

n Sermo tuus ueritas est.

o Sicut tu me misisti in mundum,

p ita & ego misi eos in mundum.

q Et pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint & ipsi sãctificati ĩ ueritate

r Non pro eis autẽ rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per uerbum eorum in me:

mihi dedisti secundum prædestinationem & certam electionem, ego diligenter custodiui donec præsens eis adfui: a ita vt nemo ex illis in mortis crimine perierit à te diuisus: sed in vocatione sua atque in gratia ad quam sunt vocati, omnes permanent stabiles, prçter vnũ illum ad damnationem æternæ mortis præscitum Iudá: qui licet numero fuerit coniunctus cæteris, non tamen merito & prçdestinatione siue electione stabili. b De quo hoc iam impletum est, quod multo antè de ipso, deque ipsius malicia, ac deinde subsequutura pœna, prædixit scriptura. Vnde constat, nunquam illum fuisse meum, secundum tuam prædestinationem, aut stabilem electionem, neque vnquam illum sic mihi à te datum esse vt cæteros dedisti mihi. c Nunc verò, mi pater, omnibus peractis aut peragendis in proximo quorum gratia tu me in mundum miseras, lætus & gaudens ad te redibo, ab his charissimis meis secundum visibilem corporis præsentiam auferendus: d & hæc omnia tam quæ antè ad ipsos, quàm quæ modo ad te loquor, ipsis audientibus dixi, ac dico priusquã abscedens à mundo, vt videntes suam salutẽ tam mihi esse cordi, seque à me tanta affectus teneritudine diligi, ex hoc in animis suis concipiant de me plenum & integrũ gaudiũ, quod in omnibus mundi pressuris eos sufficiat consolari. e Ego, mi pater, fideliter eis tradidi & exposui verba omnia quæ præcepisti mihi vt loquar in mundo: atque huius rei gratia, mundi huius amatores, ambitiosi & superbi Iudçi, tumidique mundi sapientes, odio illos habent & habebunt amplius: f quoniam per doctrinã tuam cæleste, à mundi affectibus facti sunt alieni, g neque ea quæ sunt in mundo desiderant: sicut & ego de mundo non sum, neque iis quæ sunt in mũdo afficior, sed tuam tantum quæro gloriam. Quæ affectus morumque dissimilitudo sicut in me odium prouocauit mundi & amatorũ eius, sic & in illos prouocat & prouocabit amplius. h Non hoc rogo, mi pater, vt eos quantocyus à mundo auferas per mortem corporis: quoniam nondũ aduenit hora, & est per eos antè prædicandũ Euangelium, nomenque meum manifestandum orbi terrarum. i Sed hoc rogo, vt eos in medio nationis prauæ & peruersæ, in mediis tumultibus inquieti & procellosi huius mundi, ab omni verè malo, ab omni scandalo & peccato custodias, tanquã lilia inter spinas, tanquã inter zizania triticum electum: vt non ipsi abundantia iniquitatis supprimantur aut scandalizẽtur, & pereant. k Tametsi enim in mundo adhuc vitã agant, atque in medio mundanorum hominũ cõmorentur, ipsi tamen nequaquã de mundo sunt, mundanis hominibus affectu & moribus non consentiunt: l sicut & ego, licet in mundo viuã, non sum tamen de mũdo, sed per omnia ab illo dissentio. m Proinde tu pater, qui es omnis sanctitatis fõs, & principiũ omnis sanctificationis, sanctifica eos, obsecro, confirma & stabiles effice, atque ĩmobiles in veritate, vt eã nullis vnquã tentationibus scandalizati, aut laboribus fracti, derelinquant. n Veritas autem hæc in qua eos per te cupio sanctificari & stabilitate perpetua cõfirmari, ipsa est doctrina mea, quam ex tua iussione eis prædicaui. o Atque ad hanc veritatem prædicandã, sicut tu me misisti in mundũ, hominemque fieri voluisti, vt notam facerem hominibus voluntatẽ tuam & consilia tua, p sic & ego istos destinaui post meam glorificationẽ mittere in mundum vniuersum, ad eandem veritatem vbique locorum prædicandam. Cui tanto muneri nequaquam poterunt sufficere, nisi per te in hac veritate quam corã gentibus & regibus debebunt profiteri, valde sint sanctificati & confirmati. q Et ego, mi pater, tam illos habeo cordi, vt pro eis meipsum sanctificẽ, id est, in sanctã oblationem & hostiam sacrã dare parem, iamiamque daturus sim: vt ipsi per meam hanc sanctificationem & immolationem sanctificentur in veritate, vt reconciliati ipsi per meum sanguinẽ, mereantur à te confirmari per spiritum sanctum, in hac veritate quam eos ore proprio docui. r Neque verò, mi pater, ad pauculos istos vndecim numero, Apostolos, hîc modo præsentes, tantum se extendit affectus iste meus quo loquor ad te, neque ad istos solos peruenire desidero finalis huius orationis meæ affectum: sed omnino ad omnes, siue iam natos, siue in futuris generationibus vsque ad consummationem seculi nascituros, quicunque per istorum aut aliorum posteriorũ prædica-

a ut omnes unum sint:

b sicut tu pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint:

c ut credat mūdus, quia tu me misisti.

d Et ego claritatē quam tu dedisti mihi, dedi eis,

e ut sint unum, sicut & nos unum sumus.

f Ego in eis, & tu ĩ me,

g ut sint consummati in unum, & cognoscat mundus, quia tu me misisti,

h & dilexisti eos, sicut & me dilexisti.

i Pater, quos dedisti mihi,

k uolo, ut ubi sum ego, & illi sint mecum,

l ut uideant claritatem meam quā dedisti mihi:

m quia dilexisti me ante constitutionem mundi.

n Pater iuste, mundus te non cognouit.

o Ego aūt te cognoui:

p & hi cognouerunt, quia tu me misisti.

q Et notum feci eis nomen tuum,

r & notum faciam:

s ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit,

tionem credituri sunt in me: a vt in vniuersum omnes istiusmodi per fidem & charitatem vnam in spiritu vno adinuicem vniantur, & quasi vnum corpus fiāt, vt sint adinuicem quasi vnius corporis membra, eodem spiritu viuificata, & mecū sint vnum, sicut membra cum capite. b Sicut (inquam) tu pater in me es & mecum vnum, ac vicissim ego in te sum & vnum tecū: sic & ipsi sint in nobis, & vnum nobiscum, suo quodā modo, quantum potest creatura rationalis cum Deo vnum fieri. Videlicet vt quomodo nos per naturam vnum sumus, sic ipsi per gratiam & adoptionem nobiscum vniantur. c Vt per hanc vnionem gratiæ & adoptionis, cognoscant homines qui in mundo hoc sunt, & qui ex mundo credere voluerint, quod tu verè me misisti in mundum. Dum enim credentes meæ prædicationi facis vnum tecum, tuosque secundum adoptionem filios, manifeste comprobas, quod verè à te missus sum prædicare mundo. d Ego pater, gloriam illam & claritatem quam mihi secundum humanitatem quantocyus daturus es, similiter illis dare testamento disposui, postquam commissum sibi ministeriū fideliter impleuerint, facturus eos (vt fratres meos & filios) participes regni tui, & gloriæ tuæ: e vt ipsi per hanc adoptionis gratiam sic suo quodam modo vnū sint nobiscum, sicut nos secundum naturam vnum sumus. Ita pater, ego illos per me tibi inseram, & vnum tecum efficiam. f Ego in eis ero per gratiam & adoptionem spiritussancti, quam de mea plenitudine accipient: tu autem in me es ab æterno, & secundum naturam. Atque ita per me & ipsi erunt in te, & tu in eis per me. Propter hoc enim ego filius tuus vtranque habeo naturam, vt per me, quasi mediatorem & medium, homo Deo, & Deus vniatur homini. g Vt sic videlicet per me sint fideles mei consummati & perfecti in vnitate nobiscum: atque ex hoc, quicunque per orbem credere voluerint, experimento atque interno ipso sensu discere valeant, quod verè ego filius tuus sim, & à te verè missus in mundum, h quodq; illos qui in me credunt, ac per me in te, vero tu amplectaris amore, sicut me filium tuum semper te cognoscentem ab æterno dilexisti. Erit enim vnitas illa certum argumentum veræ tuæ dilectionis: quoniam eos qui in te sunt & vnum sunt tecum, non potes non diligere. i Denique, orationem concludens, summatim hoc à te postulo mi pater, ꝓ omnib⁹ electis meis à sæculo præteritis, modo præsentibus, & in consummationem vsq; sæculi futuris, quos tu mihi ab æterno dedisti secundum prædestinationem, vt in me credant, & per me salui fiant: k pro his, inquam, hoc cupio & rogo, vt vbi ego post cursum vitæ meæ peractum apud te ero, illic & ipsi post vitam bene transactam mecum sint, videlicet in regno gloriæ tuæ: l vt illic mecum agentes videant, & in seipsis de mea plenitudine participando percipiant, gloriam illam inæstimabilem, quam secundum diuinitatem ab æterno dedisti, & secundum humanitatem modo daturus es mihi: m quoniam dilexisti me dilectione infinita & æterna, vt naturalē & consubstantialem filium tuum, antequam esset creatus mundus, aut vlla subsisteret creatura. n Pater sancte & iuste, qui omnia quæ facis (siue eligendo, siue reprobando) in vero iudicio & iustitia facis, homines mundi huius, qui ex affectu & proposito maliciæ suæ eligunt permanere in infidelitate, & cæteris peccatis suis, isti te non cognouerunt: quoniam si cognoscerent, non ita tuam voluntatem contemnerent. o Ego autem te cognoui perfectissima cognitione, tanquam eum qui mecum est vna substantia. p Sed & isti mei discipuli te cognouerunt, cognitione imperfecta per fidem, nimirum à me eruditi in fide & agnitione nominis tui: & hoc peculiariter crediderunt, ꝗ tu me misisti in mundum, prædicare & operari inter homines voluntatem tuam. q Et ego te manifestaui illis, nomen tuum eis prædicādo, & quis aut qualis sis, quàm bonus, quàm iustus, quàm sanctus, quàm verax, quàm pius, & misericors erga genus humanum, quàm sapiens in consiliis, & alias omnes perfectiones tuas manifestaui eis: r atque etiam amplius eis manifestabo, partim post meam resurrectionē ore ꝓprio multa illis dicturus aperte de gloria regni tui, partim post ascensionem in cælos per spiritum meum, per quem eos docebo omnem veritatem. s Ad hoc (inquam) illis & prædicaui, & prædicabo nomen tuum, vt sicut me semper dilexisti naturalem tu-

t & ego in ipsis.

um filium, sic & istos in te per meam prędicationem recte credentes, tanquam adoptiuos filios tuos diligas: t & ego in eis per fidem & dilectionem inhabitem, atque cum eis vnum fiam. Hanc enim veritatem & hanc communionem summopere desidero, cuius gratia omnem hunc laborem suscepi, & passionem etiam imminentem libenter aggredior.

a Haec cum dixisset Iesus, egressus est cũ discipulis suis trans torrentem Cedron, b ubi erat hortus, in quẽ introiuit ipse & discipuli eius. c Sciebat aũt et Iudas q tradidit eum locum, quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. d Iudas ergo cum accepisset cohortẽ, & à põtificibus & Pharisæis ministros, uenit illuc cũ laternis, & facibus, & armis. e Iesus itaque sciens omnia quæ uentura erant super eum, processit & dixit eis: f Quẽ quæritis? Responderũt ei: Iesum Nazarenum. g Dicit eis Iesus: Ego sum. h Stabat autem & Iudas qui tradebat eum cũ ipsis. i Vt ergo dixit eis: Ego sum, k abierũt retrorsum, et ceciderunt in terram. l Iterum ergo interrogauit eos: m Quem quæritis? n Illi aũt dixerũt: Iesũ Nazarenũ. o Respõdit Iesus: Dixi uobis, quia ego sum.

XVIII. CAPITIS ELVCIDATIO.

CVm verò hæc & huiusmodi magnæ consolationis verba, ex ardenti pectore, coram discipulis protulisset dominus Iesus, egressus iam ante locum cœnaculi, peruenit vsque trans torrentem Cedron, à cedrorum videlicet frequentia sic nominatum, ad villam Gethsemani, b vbi erat hortus quidam à tumultu semot⁹: in quem, vt locum orationi aptũ, ipse introiuit vnà cum discipulis suis, vt illic orationem funderet ad patrem in abscondito, & ad idem discipulos suos induceret. c Hunc autem locum sic consuetudinarie Christus cũ esset Hierosolymis visitabat & frequentabat, vt ipsi Iudæ qui dominum erat post paululum traditurus, imò in traditionis opere iam erat occupatus, non esset ignotus: nec dubitabat ipse, quin post cœnam peractam, iuxta consuetudinem, circiter tempus noctis illuc esset venturus, ad pernoctandum ibi in oratione. d Qua spe atque confidentia, impius ille traditor cum ad satisfaciendum sponsioni suæ de traditione præceptoris, accepisset in suo comitatu milites ex cohorte, quæ in Hierusalem à Romanis posita erat ad seditiones tumultusque reprimendos, ac præterea alios à pontificibus & Pharisæis ministros, qui negocium ardentius prosequerentur, venit ad locum illum iam suprà designatum, cum laternis & facibus, ad illuminandum noctem, & perquirẽdum in tenebris Iesum: item & cum armis diuersis, vtpote gladiis & fustib⁹, vt per vim eum comprehenderent. e Atuero dominus Iesus, pręscius omnium passionum, quæ sibi ex patris volũtate, & pro humani generis salute imminebant, vt ostenderet voluntarie se pati, & libenter omnia illa suscipere, non fuga sibi consuluit, tametsi tempestiue satis, imò multo antè præsciuisset illos venturos ad locum: quinetiam ipse eis obuiam processit, forti animo & inuicto pectore imminentibus malis semetipsum offerens: & ne quomodo videretur velle latere, prior ipse clara & intrepida voce eos alloquutus est, dicens: f Quem hîc vos, ô viri, modo in tenebris tanto tumultu quæritis? Illi tumultuantes, incertis clamoribus, dixerunt: Nos huc missi sumus, vt quæramus hominem seditiosum à Nazareth, qui vulgato nomine dicitur Iesus. g Tum Christus clarissimo verbo semetipsum prodidit, dicens: Ecce coram adest quem quęritis. Ego qui loquor vobiscum, ego sum Iesus ille à Nazareth. h Cum autem sic obuiam procederet dominus turbis, traditor impius cum ministris illis, tanquã dux & præcessor eorum stabat, ab Apostolorum collegio separat⁹, & latronum cohorti sociatus, plenus cogitatione pessima. i Statim verò vbi verbum illud, Ego sum, verbum breue, sed efficax, syllabis & literis modicum, sed potestate plenum, ore suo benedicto protulisset dominus, k tota illa impiorum caterua, quasi fulmine percussa, aut ariete aliquo grauissimo pulsata, siue bellico tormento concussa, subitò in terram prostrata est: cecideruntque omnes resupini in terrã quasi mortui, ita vt nec membrum vllum possent mouere: Iesu interim in suo gradu citra perturbationem consistente. Vt vel hoc tam manifesto diuinæ virtutis miraculo discerent illi impii, nihil se Christo nocere posse, nisi quando & quantum ipse permitteret. l Postquam verò aliquantulum ita prostrati illi iacuissent, velut trunci inanimes, dominus Iesus reddita eis ex sua voluntate virtute pristina, erectos iã in pedes (vt probaret, num in suæ maliciæ proposito persisterent, nullumque eis relinqueret excusationis locum) iterum eos interrogauit vt antè, dicens: m Quem vos, ô viri, modo intempesta nocte, hîc in loco deserto quæritis? n Illi nihil emendati tam patenti signo, quod in se iam persenserant, respondent vt antè responderant, se inquirere hominem seditiosum, dictum Iesum à Nazareth. o Tunc

a Si ergo me quæritis, b sinite hos abire. c Vt ĩpleretur sermo quẽ dixit: Quia quos dedisti mihi, nõ pdidi ex eis quenquã. d Simõ ergo Petrus habẽs gladiũ, eduxit eũ, & pcussit põtificis seruũ, et abscidit auriculã eius dexterã. e Erat autem nomẽ seruo, Malchus. f Dixit ergo Iesꝰ Petro: Mitte gladiũ tuũ in uaginã. g Calicẽ quẽ dedit mihi pater, nõ bibã illũ? h Cohors aũt & tribunus et ministri Iudæorũ, cõprehẽderũt Iesum, & ligauerũt eũ, i & adduxerunt eũ ad Annã primũ. k Erat enim socer Cayphæ, qui erat põtifex anni illius.

l Erat autẽ Cayphas, qui cõsilium dederat Iudæis, quia expedit unum hominẽ mori pro populo. m Sequebatur aũt Iesum Simõ Petrus, et alius discipulus n Discipulus aũt ille erat notus põtifici, & introiuit cũ Iesu in atriũ põtificis. o Petrus aũt stabat ad ostiũ foris. p Exiuit ergo discipulus alius q erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrũ. Dicit ergo Petro ancilla ostiaria: q Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius?

r Dicit ille: Non sum.

Iesus videns impios illos in sua malicia obduratos, nec tam aperto signo quicquam emollitos, nolens passionem suam impedire, permisit eis in se potestatem, dixitque eis: Iam semel dixi vobis, & iterum dico, me illum esse illum Iesum quem vos quæritis. a Postquam ergo vobis ita decretum est, postquam à vestræ maliciæ proposito (vt video) non vultis resipiscere, ecce do vobis in me potestatem agendi quod libet. b Veruntamen istos meos discipulos nolo contingatis, ad nocendũ eis, sed abire eos permittite liberos. Iam enim venit hora mea, sed nondum illorũ tempus aduenit. c Ita enim voluit discipulos suos à nocumento seruari, vt sermo ille plenius impleretur, quo pauloante patrẽ pro illis orans dixerat: Quos dedisti mihi, non periit ex eis quisquam. Quod licet de perditione secundum animam potissimum videatur intelligendum, simul tamen ex abundanti, etiam secundũ corpus voluit impleri. d Cernens autem, Simon cognomento Petrus, in præceptorem suum impios Iudæos magno impetu irruere, magnaque irreuerentia manus in eum iniicere, exardescens ira, gladiũ quem gestabat subitò exemit, vnumque ex seruis pontificis qui cæteris fortè audacius impudentiusque in Christũ insiliebat percutiens, ictu in dexteram partem (vel seruo declinante, vel Deo sic disponente) deflexo, aurem illi dexteram amputauit. e Atque huius serui nomen (vt certior sit fides historiæ) Malchus erat. f Dominus autem Iesus, nolens passionem suam impediri, cum increpatione quadã Petrum à proposito compescuit, dicens: Reconde Petre gladium tuum in locum suum: non est nũc tempus defensionis, sed patientiæ. g Omnimodis enim necessarium est, vt calicem istum quem mihi pater proposuit, ebibam: vt amaritudinem instantium passionum, & mortis quam me pater pro generis humani salute sustinere ab æterno decreuit, obedienter ad finem vsque perferã. Et tu quis es, qui patris hanc velle debeas, aut possis impedire voluntatem? h Milites itaque cohortis, quæ in Hierusalem ad reprimendas seditiones à Romanis erat constituta, & qui illis erat militibus præfectus chiliarchos siue tribunus, vnà cum ministris Scribarum atque Pharisæorum, manus violentas mittentes in Iesum, comprehenderunt eũ, & vinculis alligauerunt, quemadmodum illis fieri solet, qui propter immania scelera morte plectendi comprehenduntur: i sicque vinctum per noctem, multa exultatione ad ciuitatem pertrahentes, adduxerunt eum prius ad domum Annæ sacerdotis, quæ illis prior occurrebat in via quàm domus Cayphæ. k Idcirco autem ad Annam, tametsi illius anni non esset pontifex summus, eũ adduxerunt: quoniam is qui eo anno summo sacerdotio fungebatur, nomine Cayphas, gener erat Annæ: propter quod, ad eũ primum, vt seniorem, & ætate digniorem, prius illum adducebant.

l Cayphas verò idem ipse erat, qui (vt suprà à nobis narratum est) congregatis in concilio Iudæis, de morte Christi consiliũ proposuit, dicens, expedire vt pro salute totiꝰ gentis vnus homo Christus interficeretur. m Cum autem captus & vinctus in ciuitatem pertraheretur dominꝰ, Simon Petrus aliqua ex parte memor magnifici promissi sui, ex amore erga præceptorem, prosequutus est eum: sed à longè tantũ, ob timorem periculi: atq; cum hoc alter discipulus ille, quẽ peculiarius diligebat Iesus. n Qui quidem discipulus cũ esset iis qui de domo erant pontificis satis ꝓbè notus, fiducia familiaritatis huius atq; noticiæ, introiuit cum Iesu in atrium pontificis, quo primũ adductus est à ministris, o Petro vt incognito & extraneo adhuc præstolante ante ianuã, donec ex Ioanne resciret, nũ tutò sibi liceret ingredi. p Itaq; discipulus ille alter, qui erat notꝰ põtifici ac familiæ eius, postquã introisset cũ Iesu, vidissetq; nihil obstare quo minus & Petrus ingredi posset, rursus exiuit ad vocandũ Petrũ: & postq̃ ab ancilla seruante ostium facultatẽ obtinuisset, egressus vocauit, & introduxit eũ. Verum Petro ingresso, puella quę ostiũ obseruabat, defixis ĩ eum oculis, attentius eũ aspiciens, dixit: q Nónne tu vnus es ex numero discipulorũ hoĩs istius, qui modo huc à ministris ex iussiõe principum vinctꝰ adducitur? r Statim ille qui tã magnifica ma-

a Stabant autem ſerui & miniſtri ad prunas, quia friguerat, et calefaciebãt ſe
b Erat aũt cum eis & Petrus ſtãs, & calefaciẽs ſe.
c Põtifex ergo interrogauit Ieſũ de diſcipulis ſuis, & de doctrina eius.

d Reſpondit ei Ieſus: Ego palàm loquutus ſum mũdo, ego ſemper docui in ſynagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto loquutus ſum nihil.
e Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt, quid loquutus ſum ipſis.
f Ecce hi ſciunt, quæ dixerim ego.

g Hæc autem cum dixiſſet, unus aſſiſtẽs miniſtrorum dedit alapam Ieſu, dicens:
h Sic reſpõdes pontifici?
i Reſpondit Ieſus:

k Si male loquutus ſum, teſtimonium perhibe de malo.
l Si autem bene, quid me cædis?
m Et miſit eum Annas ligatum ad Caypham pontificem.
n Erat autem Simon Petrus ſtãs, & calefaciẽs ſe.

giſtro ſpoponderat, ad vnius ancillulæ vocem perterritus, dũ mori corporaliter timuit, æternæ vitæ authorem negauit apertè denegans ſe Chriſti eſſe diſcipulum. a Stabant verò ad ignem carbonarium in atrio compoſitũ, milites atque miniſtri qui Chriſtum comprehenſum adduxerant: quoniam pro temporis conditione, frigus erat ſatis vehemẽs, & frigus quod foris in aere & vento contraxerant ignis calore depellere ſatagebant. b Quibus etiam ſe adiunxit & immiſcuit Petrus, ſtans cum eis & calefaciẽs ſe, vel vt ſic audacia ſimulata ſuſpicionem illis adimeret, vel quoniam frigore vrgebatur, præter temporis inclementiam etiam timore ipſius membra infrigidante. c Dominus autem Ieſus mox vt domum pontificis eſt ingreſſus, in locum interiorem deductus eſt, & coram Anna ſacerdote exhibitus. Qui velut authoritatem habens, & partem adminiſtrationis ſacerdotii, quo gener ipſius tum fungebatur, interrogauit eum ſignanter de doctrina ſua, de iis quæ populum docuerat, nimirum quæ hęc eſſent, & vnde ea didiciſſet, & cuius authoritate vel iuſſu ea prædicaret, aliaq́; huiuſmodi: item & de diſcipulis ſuis, quot haberet numero, & cuiuſmodi eſſent, & vbi eos reliquiſſet, aut illi vbi eum reliquiſſent.

d Pius autem Ieſus de duobus interrogatus, ad id quod erat præcipuum reſponſionem conuertens, dixit pontifici: Ego quicquid hactenus egi, palam omnibus egi. Ego omnibus hominibus qui voluiſſent audientibus, palàm loquutus ſum, à meis ſermonibus excludens neminem. Ego frequentiſsime docui in locis publicis, vt ſynagoga & templo, ad quæ omnes Iudæi audiendi verbi Dei gratia, ex inſtituto & conſuetudine cõueniunt: & omnino nihil ſic in angulo aut intra parietes docui, vt ipſum latere cupiam, aut metuam in lucem propalari. e Quorſum igitur nunc me interrogas de doctrina mea, quam ita aperte coram toto mundo prædicaui, quaſi hactenus ego in latibulis docuerim, quæ velim abſcondita, nunc autem occulta prodere cogar? Quòd ſi adhuc fortè, quæ ſit mea doctrina ignoras, illos potius interrogare debebas, qui me prędicantem audierunt, quorum ingens eſt numerus.

f Ecce hi ſciunt quæ ego docuerim, atque ab his melius audire & diſcere poteris, hoc ſanè articulo, quàm à me. Ego enim, quoniam vt reus examinor, non vt doctor interrogor, ſi quid fortè reſpondero, putabor ex metu periculi, vel minus dicere, vel aliter dicere, quàm olim prædicauerim cum liber eſſem. Maior autem fides habebitur aliis, de mea doctrina perhibentibus teſtimonium.

g Quæ verba, prudentiæ vtique magnæ & rationalis modeſtiæ, cum protuliſſet dominus Ieſus, vnꝰ quidam ex miniſtris pontifici vt iudici & domino ſuo aſsiſtens, grauem nimis alapæ ictum impegit in os eius ſacratiſsimum, dicens: h Sic tu homo vilis, coram tribunali hîc aſsiſtẽs, reſpondere audes te examinanti pontifici? Itáne decet, tam immodeſte & inuerecunde, reos loqui iudicibus? i Dominus autem Ieſus, vt patientiam & manſuetudinem quam verbo ſemper docuerat, nunc quoq; exemplo demonſtraret, percutienti ſe non maledixit, non conuiciatus eſt, aut iniuriam pro iniuria reddidit: ſed animo imperturbato, cum humilitate & manſuetudine (vt ſuam innocentiam tueretur, atque in pontificem nihil ſe peccaſſe declararet) ita reſpondit illi qui ſe percuſſerat: k Si (vt tibi videtur) malè & aliter quàm deceat loquutus ſum, non ita ſtatim tuo iudicio erat inferenda vltio, ſed prius tibi probandum & declarandum erat peccatum meum, ac deinde quod à iudice fuiſſet decretum, tu quaſi miniſter iuſtitiæ perfeciſſes. l Si autem bene loquutus ſum, neque cum ratione quiſquam id poſsit docere, quòd aliter quàm deceat pontificẽ ſim alloquutus, non iuſte tu ita ſine cauſa me cædis, nec quaſi miniſter iuſtitiæ, ſed tanquam ſeruus iniuſtitiæ, dolorem ſimul & contumeliam mihi infers. m Cum aũt videret Annas nihil ſe in Chriſto facile inuenturũ quod ad condemnationem ipſius poſſet producere, miſit eum ita vt erat vinctum, ad Caypham generũ ſuum, apud quem congregati erant principes Iudæorum, Chriſti aduentum præſtolantes. n Simon autem Petrus vt ſuſpicionem auferret, ſimulata fiducia acceſsit ad carbonarium ignem, illic cum

a Dixerunt ergo ei: Nunquid & tu ex discipulis eius es?
b Negauit ille, & dixit: Non sum.
c Dicit ei unus ex seruis põtificis, cognatus eius cuius abscidit Petrus auriculam:
d Nónne ego te uidi ĩ horto cum illo?
e Iterum ergo negauit Petrus,
f et statim gallus cãtauit.
g Adducunt ergo Iesum à Caypha in prætorium.
h Erat autem mane:
i & ipsi non introierũt in prætorium, ut non contaminarentur,
k sed ut manducarent pascha. l Exiuit ergo Pilat⁹ ad eos foras, et dixit:
m Quam accusationem affertis aduersus hoĩem hũc?
n Responderunt & dixerunt ei:
o Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.
p Dixit ergo eis Pilatus:
q Accipite eum uos, & secũdum legem uestram iudicate eum.
r Dixerũt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam.

s Ut sermo Iesu impleretur quem dixit, significans qua morte esset moriturus.

ministris astans & calefaciens se. a Quem attentius intuentes quidam ex illis, dixerunt ad eum: Nónne tu vnus es discipulorum hominis istius, qui modo comprehensus est? b Petrus verò magis sibi metuens, vt periculum effugeret, negationi priori adiicit secundam, sanctè asserens, nihil sibi esse cum homine illo commercii, neque se eius aliquando familiari vsum consuetudine.

c Cum autem hæc à pluribus Petro obiicerentur, quidam ministrorum, Malchi cuius Petrus auriculam amputauerat cognatus, magis audacter illum aggressus est, dicens: d Quid tu tam impudenter negas quod certissimum est? Nónne ego te hisce oculis iam nunc in horto conspexi cum hómine isto? Nónne tu ipse ille es, qui iustitiam impedire, ac reũ istum defendere conabaris, cum educto gladio, pontificis ministro, meo cognato, aurem præscinderes? e Hic verò Petrus grauissime perterrefactus, quòd non solum vt discipulum Christi, sed insuper vt defensorem eius & aduersarium Iudæorum, se notari intelligeret, prioribus duabus tertiam adiecit infœlix negationem. f Qua perfecta, statim gallum canentem aduertit, iuxta verbum domini: vt eo excitatus, & domini miseratione respectus, infidelitatis suæ pœnitentiam ageret. g Postquàm verò apud Caypham in concilio publico Iudęorum examinatus & condemnatus fuisset dominus, atque à ministris turpiter illusus (quę vt ab aliis Euangelistis plenè satis descripta relinquimus) adductus est deinde à domo Cayphæ ad domum prætoris siue præsidis. h Mane autem erat cũ eum adducerent, quoniam eius mortẽ anhelo spiritu, priusquam à populo moueretur seditio, accelerare studebant. i Ipsi verò in prætoriam domum non sunt ingresi, ne ex commercio hominis gentilis (cuiusmodi erat præses) contaminarentur. k Nam erat eis tunc manducãdus cibus paschalis, vel ipse paschalis agnus, vel panes azymi, quos per septem dies manducare debebant ex lege præscripto: quæ paschalis cibi manducatio, mundiciẽ in manducantibus requirebat. l Cum igitur isti sibi illicitum ducerent prætorium ingredi, præses ipse morem eis gerens, eorumque cęremoniis & ritibus deferens, domum suam exiens processit ad eos: vidensque offerri sibi hominem vinctũ, volens iuxta Romanorum consuetudinem causam accusationis cognoscere, dixit eis: m Quid culpæ huic homini imputatis, aut de quo crimine eum accusare proponitis, propter quod ita vinctũ eum tam mane adducitis? n Illi verò sibi male conscii, quòd non sufficientem haberent accusationem, latere cupientes, dixerunt: o Non est necesse, vt de hac re nos respondeamus tibi. Iam enim in nostro concilio res discussa est: sufficiat tibi, quòd nos eum vt morte dignum, tibi condemnandum offerimus. Nos enim totus mundus nouit ea esse sanctitate atque iustitia, vt si mortis reus iste non esset, nequaquam eum tibi offerremus condemnandum. p Hác illorum tam superbam & præsumptionis plenam responsionem, admodum ęgrè ferens Pilatus, cum multa indignatione ait ad illos: q Si vosipsos tanti facitis, vt contra Romanorum consuetudinem, ante accusationem propositam, à me postuletis quod vobis placet iudicium, eadem opera audete & vos illum accipere, ac secundum legem vestram eum condemnare. Si à me iudicium requiritis, causam quoque proponite: si causam mihi non proponitis, satis existimantes eam vobis esse cognitam, sufficiat item vobis vestrum iudicium, nec meum requiratis. r Cui verbo Pilati, superbo animo responderunt Iudæi: Siquidẽ à nobis per Romanorum authoritatem non esset ablata potestas exequendi iudicii, nos te hac in re non requireremus iudicem, neque vlteriori nobis examinatione videretur opus. Nunc verò, postquam nobis sine Cæsaris authoritate (cuius tu locum obtines) non licet quenquam interficere, necessitate compulsi ad te venimus, vt tua authoritate interueniente, nobis liceat in hunc exequi, quod omniũ nostrum concordi sententia, post examinationem sufficiẽtem aduersus eum decretum est. s Ita enim fieri oportebat, & sic Dei voluntas erat, vt per Iudæos gentili præsidi Christus traderetur: per quod impletus est sermo ille, quem ante pasionẽ in via ascendens

a Introiuit ergo iterum in prætoriũ Pilatus, et uocauit Iesum, & dixit ei:
b Tu es rex Iudæorum?
c Respondit Iesus:

d A temetipso hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me?

e Respondit Pilatus: Nunquid ego Iudæus sum?
f Gens tua & pontifices tradiderunt te mihi.
g Quid fecisti?
h Respondit Iesus:
i Regnum meum non est de hoc mundo.
k Si de hoc mundo esset regnum meũ, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Iudæis.
l Nũc autem regnum meũ non est hinc.
m Dixit itaq; ei Pilatus: Ergo rex es tu?
n Respõdit Iesus: Tu dicis, quia rex sum ego.
o Ego in hoc natus sum, & ad hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati.
p Omnis qui est ex ueritate, audit uocem meam.
q Dicit ei Pilatus: Quid est ueritas?
r Et cum hoc dixisset, iterum exiuit ad Iudæos, & dicit eis:

Hierosolymam dominus prædixerat, de morte sua loquens, cum diceret se tradẽdum principibus sacerdotum, & condemnandum morte, ac deinde gentibus tradendum ad illudendum & flagellandum & crucifigendum. a Cum autem certi nihil ex Iudæorum accusatione percepisset Pilatus, relictis eis, domum ingressus est, & vocauit ad se Iesum, vt secretò eum examinaret, si quid fortè certius posset ex eius responsione cognoscere. b Interrogauit igitur eum, & dixit: Quid sibi vult quod isti aduersum te tumultuantes clamitant, te dixisse, quòd rex sis Iudæorum? Anverè ita se res habet? Tu ne es verè rex Iudæorum, aut tale aliquid vnquam iactasti? c Cui prędidis interrogationi non definite respondit dominus, sed prius interrogationem aliam cum modestia illi proposuit, dicens: d Quod tu hac de re me interrogas, vtrum id ex animo tuo facis, quòd tibi de hoc vel opinio vel suspicio sit, an tantum ex aliorum relatu, vtpote ex iis quę isti modo calumniantes aduersum me obiiciunt. Nam si non ex temetipso hoc quæris, sed tantum ex horum incerto clamore, meritò suspectam habere debes istorum accusationem. Et si tale quid, cuiusmodi illi conantur mihi impingere, tentassem, non potuisset hactenus illud tibi esse incognitum, qui huic ciuitati Cæsaris loco præsides, ad quem vel maxime referebat ea de re cognoscere. e Pilatus Christi verbum benigne accipiens, ita ei respondit: Ego sanè homo gentilis sum, non Iudæus, nec mihi res Iudaicæ cordi sunt, nec quæ inter eos geruntur scire mihi curæ est, nisi quatenus ad officium meum attinet ea cognoscere, vtpote cum meum requiritur iudicium. Vnde quod nunc interrogo, non nisi ex iis quæ modo isti accusantes proponunt interrogo. f Isti enim homines gentis tuæ, & pontifices populi tui, te mihi vinctum adduxerunt: & hoc in te vidẽtur accusare, quòd regem te esse dixeris Iudæorum. g Tu igitur mihi in ea re quam mea refert cognoscere, responde, dic planè, quid est ob quod te isti mihi tradiderunt? h Audiens pius Iesus tam rationabiliter interrogantem iudicem gentilem, planam ei super proposita quæstione dedit responsionem, dicens: Regem me esse non nego. i Verum regnum istud meum non est regnũ huius mundi, quod in temporali imperio consistit, corporeisque fulcitur exercitibus, pompis, & diuitiis, quòd in multitudine exercituum, principum, & militum, in virtute armorum, & equorum firmatur. k Si enim huiusmodi esset regnum meum, haberem vtique ministros plurimos, qui pro me ad mortem vsque decertarẽt, ne traderer in manus hostium meorum qui sunt Iudæi: quemadmodũ solent reges huius mundi, per ministros suos à periculis hostium seruari. l Iam verò non de hoc mundo est regnum meum, non mundanũ est, non externum, non temporale. Propter quod, non est aduersariis meis iusta accusationis causa, si me regem esse dixero: cum per hoc nemini principũ (quod illi videntur velle) iniuriam faciam. m Quibus auditis, intulit Pilatus: Igitur, vt audio, verè rex es tu, tametsi iuxta formam mũdi huius tibi nolis vsurpare regnum. n Huic illationi cum humilitate & modestia ita respondit dominus: Recte tu quidem id colligis, & verè sic res habet vt dicis, verè rex sum ego. Veruntamen (si patienter me audieris, quandoquidem docilem te reperio) quale sit hoc meum regnum, tibi paucis indicabo. o Ego quidem ab æterno apud patrem existens secundum diuinitatem, ad hoc natus sum in tempore secundum assumptam humanitatem, & ad hunc finem à patre missus veni in mundum, vt mundo prædicem veritatem, vt veram salutem & veram salutis viam ex patris voluntate homines doceam, sicque veritati credẽtes, & obedientes, salutem veram consequantur. p Et omnes qui sunt ex veritate ista, qui veritatem istam diligunt, atque ad eam sunt à patre prædestinati, hi voci meæ qua illa prædicatur acquiescunt, credendo & obediendo omnibus quæ loquor in mundo. Atq; hoc est regnũ meum spirituale, quo in omnibus electis meis regno, per fidem in cordibus eorum. q Pilatus verò non satis intelligens abstrusum istũ de veritate sermonem, Christum interrogauit, quid esset illa veritas, cui ipse testimonium perhibere venerat. r Verum proposi-

ta quæſtione, non expectans ſolutionem, ſtatim exiit ad Iudæos: vel quod illi tumultum excitaret ante fores, vel quia rei quã non capiebat parum affectus eſſet, vel quia iam ſibi compertam ſatis eſſe putaret Chriſti innocentiam. Egreſſusq; ad Iudæos, dixit eis:

a Ego nullam inuenio in eo cauſam. b Eſt autẽ conſuetudo uobis, ut unum dimittam uobis in paſcha. c Vultis ergo dimittã uobis regem Iudæorum?

a Obtuliſtis mihi hunc hominem,& quaſi mortis reum puniri illum depoſcitis. Ego verò,& vobis interrogatis,& illo examinato, nullam valeo inuenire vel probabilem cauſam, ob quam ſit morte plectendus. b Inueni autem ego conſilium,quo hic vobis,etiamſi mortem foret commeritus,liber dimitti poſsit. Eſt enim vobis conſuetudo à Romanis conceſſa,vt in ſolennitate paſchali(in memoriam beneficii vobis olim à Deo præſtiti)vnum aliquem ex iis qui mortis ſunt rei dimittam liberum. c Itaque ſi vobis ita placebit,ad ſatiſfaciendum conſuetudini,Chriſtũ hũc vobis dimittam liberum,qui rex dicitur Iudæorum: in quo aliud nihil videtur accuſatione dignum, niſi quòd ſe regem dixerit Iudæorum. Ita enim & conſuetudini veſtrę ſatiſfiet,& innocens aduerſus quem ſufficiens mortis cauſa proferri non poteſt,ſeruabitur, atque interim verè nocentum aliquis, qui pro conſuetudine foret dimittendus,ad meritas pœnas(quod dictat iuſtitia)tenebitur.

d Clamauerunt rurſum omnes,dicentes: Non hunc, ſed Barrabam. e Erat autem Barrabas latro.

d Quibus Pilati verbis auditis, turbæ omnes per Iudæorum pontifices concitatæ,magnis vocibus clamauerunt,dicentes: Non hunc nobis poſtulamus dimitti pro conſuetudine liberum, ſed alium nomine Barrabam præęlegimus. e Barrabas autem iſte quem Chriſto præeligebant, homo erat inſigniter malus,qui in ſeditione etiam homicidium commiſerat. Tanta erat cęcæ plebis huius inſania, vt huiuſmodi hominem cuius ſcelera omnibus erant manifeſta,præeligerent innocenti,aduerſus quem nulla potuit probari accuſatio.

XIX. CAPITIS ELVCIDATIO.

a Tũc ergo apprehẽdit Pilatus Ieſũ,& flagellauit. b Et milites plectentes coronam de ſpinis, impoſuerunt capiti eius: c & ueſte purpurea circundederunt eum. d Et ueniebant ad eum,& dicebant: Aue rex Iudæorum. e Et dabant ei alapas. f Exiuit iterum Pilatus, & dicit eis: g Ecce adduco uobis eum foras,ut cognoſcatis,quia ĩ eo nullã inuenio cauſam. h Exiuit ergo Ieſus foras, portans coronam ſpineam,& purpureum ueſtimentum. i Et dicit eis: Ecce homo.

CVm itaque videret Pilatus,ſe non poſſe cum gratia Iudęorum Chriſtum prorſus impunitum dimittere,ne feſti quidem occaſione,cogitauit pœna aliqua media eum afficere,quę & ipſum non extingueret, & hoſtes placaret. Propter quod,apprehendens eum,quaſi reum ad punitionem,flagellis eum cædi per miniſtros iuſsit. b Poſtquam autem crudeliter nimium eſſet flagellatus,laſciui milites,vt dolori adderent opprobrium, pungentes ſpinas, iuncoſque acutiſsimos accipientes,plexuerunt quaſi in coronę ſimilitudinem,eamq́ue benedicto illius capiti imponunt,viq́ue multa fortiter imprimunt: c veſtem quoque purpuream & coccineam chlamidem antiquam atque reiecticiã circundederunt ei, data & arũdine in manibus eius pro ſceptro:vt his modis ei quaſi falſo & mentito regi illuderent, tanquam illi qui ſibi falſo regnum vſurpauerat,nec ad ipſum poſſet pertingere. d Inſuper,quoniam mos eſt regum à miniſtris honorari, & officioſe ſalutari, etiam hac ex parte eum irriſerunt, accedentes ad eum, & flexis genibus cum ironia, dicentes: Salue rex nobilis,princeps inclyte Iudæorum. e Atque vt manifeſte oſtenderent, hæc omnia ad illuſionem à ſe facta, alapis eum cum magno contemptu,quaſi vile mancipium,cædebant. f Quibus ita per miniſtros in Chriſtum crudeliter peractis,Pilatus viſa Chriſti tãta,tam ex afflictione,quàm ex illuſione,miſeria,ſperans iam ſe poſſe eum de manibus inimicorum liberum dimittere,foras iterum exiuit ad Iudæos, dixitque eis: g Ecce iam nunc educam ad vos hominem iſtum quem mihi obtuliſtis cõdemnandum,vt cognoſcatis me nullam in eo inuenire cauſam,etiam poſt acrem examinationem flagellis in eo tentatam: nec proinde alia pœna,preter eam quam ſupra meritum iam tulit,dignus videtur. h Vocatus ergo à Pilato dominus Ieſus,procedit foras,tanquam ſpectaculum miſeriæ exhibẽdus ante oculos populorum, geſtans in capite illam qua à miniſtris fuerat afflictus ſpineam coronam, purpuramq́ue illam reiecticiam,qua ad illuſionem fuerat circundatus. i Volenſque Pilatus Iudæorum animos ad compaſsionis

affectum commouere. Ecce, inquit, hominem istum miserum nimis, afflictione pariter & illusione plenisimum, cuius miseriç vel ferrea corda meritò compati debeant. a Sed nihil hoc consilio iniquo, Pilati impia pietas profecit. Christo enim in tantis miseriis ad spectaculum educto, pontifices atque ex his pendentes ministri, clausis & obduratis implacabili odio visceribus suis, in morem rabidorum canum amplius insanientes, atque in morem elephantorum ostenso sanguine magis ferocientes, eleuatis vocibus clamauerunt, dicentes: b Non ista impio pœna sufficit. Non corripiendus tantum, sed interficiendus est, & crucis affigendus patibulo. c Quorum irrationabili furori grauiter indignatus præses, dixit eis: d Quandoquidem nec tanta correptione contenti, contra iustitiam, obstinatisimo odio ad mortẽ hunc hominem postulatis, vosipsi eũ accipite, si potestis: & hoc in eum facite, quod de eo quasi dictata sententia faciẽdum pronunciatis. e Ego sanè post longum ac diligens examen, nullam hactenus valeo inuenire causam rationabilem, ob quam illum morti adiudicem, nec proinde à me vobis est expectandum, vt cruci hic homo affigatur. f Iudæi verò cum suos insanos clamores cernerent apud Pilatum sine ratione non effecturos propositum, necessitate compulsi, ceperunt causam adducere, ob quam ad mortem eum deposcerent, dicentes: g Nos Iudæi legem peculiarem habemus à Deo nobis datam, & à patribus obseruatam, in qua nobis permissum est à Romanis viuere: & secundum hanc legẽ morti est hic homo obnoxius, quoniam filium Dei esse se dicens, in Deum blasphemauit, in lege autem nostra blasphemi iubẽtur auferri de medio. h Quibus auditis, Pilatus amplius timere cœpit, eo quòd tantis iam & pœnis & ludibriis illum affecisset. Talia nanque in Dei filium exercere, horrẽdum nimis videbatur scelus. i Propter quod, ad certius aliquid hac de re cognoscendum, Pilatus à turba intro se recepit in domum, Iesumq́ue aduocatum, aut secum adductum secretò interrogauit, vnde esset: quæ videlicet eius esset generatio, à quo loco, & à quib⁹ progenitoribus prodiisset mundo, vt ex his posset cognoscere, an verè Dei filius esset. K Verum quia Pilatus iam ad iniustitiam cœperat inflecti, non ita promptum inuenit vt ante dominum, ad responsionem: & tanquam indignus ampliora audire mysteria, qui prioribus iam auditis male vsus fuerat, nullum ab eo meretur accipere responsum. l Quam taciturnitatem admirans præses, dixit ad eum: Quid hoc sibi vult bone Iesu, quòd mihi interroganti nihil respondes? m An ignoras in mea situm esse potestate, vt liberum te dimittam, atque ab inimicorum tuorum manibus eripiam, vel vt illorum voluntati satisfaciam, teq́ue crucis patibulo appendam. Quæ est ista vel pusillanimitas vel confidentia, vt iudici in cuius manu est tua salus atque perditio, responsum dare recuses: quasi vel tantam potestatem nihil metuas, vel tuam ipsius vitam pro nihilo pendas? n Hic dominus Iesus Pilatum audiens de sua potestate velut gloriantem, videns quoque Pilatum suam taciturnitatem, quasi in contemptum ordinariæ potestatis interpretari, sic illi respondit: o Noui vtique quam habeas potestatem. Veruntamen eam quam habes, à temetipso non habes. Non enim habes in me vllam potestatẽ, nisi tibi sit concessa desuper. Primum quidem potestatem tuam iudiciariam habes à Romanis, quorum locum obtines. Deinde hæc ipsa potestas, prorsus nihil aduersum me posset, nisi pater meus cælestis & virtus diuinitatis meæ desuper tibi permitteret in me agere quod libet. Mihi enim, nisi Deo volente & permittente, nulla potestas humana nocere valebit. p Et quoniam sic non liberam habes à temetipso potestatem, propterea ii qui me tibi per inuidiam tradiderunt, Iudæorum principes, longè peccant grauius, quàm tu peccaueris me sine causa flagellando, aut quàm tu peccabis me cruci affigendo. Dum enim tu ex metu superioris potestatis cui seruis, inuitus & quasi coactus facis, quod nequaquã faceres, si aliam superiorem quam timeres potestatem non haberes, hac ex parte leuior est tua culpa, quàm sit illorum qui ex mera inuidia, & certa

a Cum ergo uidissent eũ pontifices & ministri, clamabant, dicentes:

b Crucifige, crucifige eũ.

c Dicit eis Pilatus:

d Accipite eum uos, & crucifigite.

e Ego enim non inuenio in eo causam.

f Respõderunt ei Iudæi:

g Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit.

h Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

i Et ingressus est prætoriũ iterũ, & dicit ad Iesũ: Vnde es tu?

k Iesus autem respõsum non dedit ei.

l Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris?

m Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatẽ habeo dimittere te?

n Respondit Iesus:

o Non haberes potestatẽ aduersum me ullam, nisi tibi datum esset desuper.

p Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

a Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum.
b Iudæi autem clamabãt, dicentes:
c Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris.
d Omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari.
e Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali,
f in loco qui dicitur Lithostratos, Hebraicè autem Gabatha.
g Erat autem parasceue paschæ,
h hora quasi sexta.
i Et dicit Iudæis:
k Ecce rex uester.
l Illi autem clamabant: Tolle tolle, crucifige eũ.
m Dicit eis Pilatus: Regem uestrum crucifigam?
n Responderunt pontifices: Non habemus regem, nisi Cæsarem.
o Tunc ergo tradidit eis illum,
p ut crucifigeretur.
q Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt eum.
r Et baiulans sibi crucem exiuit in eum qui dicitur Caluariæ locum, Hebraice autem Golgotha,

malicia me innocentem tradiderunt, teque aduersum me impellunt, imò te contra temetipsum (id est, propriæ tuæ conscientiæ dictamen) sententiam ferre compellunt. a Quo verbo tam rationabili ex ore Christi audito, Pilatus firmo proposito decreuit, quantumlibet reclamantibus Iudæis, ab accusatorum inuidia eum absoluere, liberumque & impunitum dimittere: & iam opportunitatem id faciendi perquirebat. b Verum improbi illi Iudæi, vbi Pilati animum istum cognouissent, & se iam à causa casuros intellexissent, eleuatis vltra solitum clamoribus, audaci sua & effreni impudentia, minas cœperunt intentare iudici, dicentes: c Si hominem istum Pilate liberum dimiseris, Cæsaris (cuius locum tenes, & cui fidem debes) amicus non esse, euidentissimo hoc argumento comprobaris. d Omnis enim qui in Iudæa, non accepta à Romanis potestate, regem se asserit, Romanorum imperatori contradicit, qui à Iudæis regium nomen abstulit, atque in se transtulit, vt nulli posthac Iudæorum liceat citra Cæsaris offensam, regis sibi nomen vsurpare. e Ad hanc vocem Pilatus, qui hactenus fortiter satis pro innocentis vita seruanda egerat, minis Iudæorum exterritus, & Cæsaris metu perculsus, animo frangitur, victusque manus dat iniustitiæ. Innocentem Iesum, tanquam reum & condemnandum foras iterum producit: conscensoque tribunali, vbi solẽt rei condemnari, tanquam iudex ad pronunciandum debita cum solennitate sententiam, illic in tribunali resedit, f in loco qui Græcè appellabatur Lithostratos, id est, stratum aut pauimentum lapideum. Hebraicè autem dicebatur Gabatha, quod sonat excelsum. Nam & vario lapide stratus, & excelsus erat locus ille iudicii. g Erat autem cum hæc agerentur, dies proxime sabbathũ paschale antecedens, quæ Græco nomine parasceue solet appellari, eo quòd in illo die parari debebant quæ necessaria erant, in sequentem proxime diem sabbathi: h eratque hora quasi media inter tertiam & sextam, magis ad sextam declinans. i Quum autem iam pro tribunali consedisset Pilatus, & Christum ad tribunal iussisset adduci, conscientiæ remorsu perseuerante, pro eius liberatione Iudæis iterum loqui cœpit, dicens: k Ecce modo astantem tribunali regem vestrum, quem vos improbis clamoribus ad mortem deposcitis: aduersus quem aliud nihil, nisi quod se regem vestrũ dixerit, accusationis proponitis. l Iudæi verò in suo proposito perseuerantes, magnis vocibus inclamabant, dicentes: Aufer de vita maleficum seductorem, tolle de medio. Non enim fas est eum viuere. Imò morte turpissima pereat, crucis affixus patibulo. m Respondit illis Pilatus: Quæ verò est hæc vestra tam irrationabilis postulatio, vt regem vestrum crucifigam, vt eum de quo magna est & multorum opinio, quòd verè sit rex vester, & in quo nulla culpa alia arguitur, tam fœdo afficiam supplicio? n Responderunt ex omnium nomine, Iudęorum pontifices. Nos alium regem non agnoscimus neq; suscipimus, nisi Cęsarẽ. Hunc suscepimus, & huic nosipsos iam subiecimus, eidem quoque subiecti permanemus, nec mutamus dominum. o Postquam igitur, multis verbis vltro citroque habitis, vidisset Pilatus, Iudæos non habituros requiem, donec propositum obtinerent, sibique malum ab illis imminere, si non postulata perficeret, humanum fauorem timori Dei præponens, & auaritiam ambitionemque iustitiæ, aduersus innocentem Iesum sententiam tulit mortis omnium ignominiosissimæ: p sicque eum illis tradidit, vt iuxta illorum voluntatẽ eum crucifigi pręciperet. q Sentẽtia verò plata, mox eum susceperunt milites ministri Pilati, ad quos spectabat executio per ipsum latę sentẽtię: & reindutũ ppria vestimẽta eduxerunt eũ à prætorio ad locum supplicii. r Portansq; super humeros illos tenerrimos, & verberibus multis iam laceros, durum illud & graue crucis lignũ, cui ipsemet post paululum erat affigendus, sic in tanta afflictione & ignominia exiit à domo pręsidis versus locũ supplicii, qui appellabatur Caluariæ locus, Hebraicè Golgotha, quod caluariã sonat: videlicet à multitudine craniorũ, siue caluariarum, quæ illic abundabant ex frequentia damnatorum, vt

a ubi crucifixerunt eum:

b & cũ eo alios duos hinc & hinc, medium autem Iesum.

c Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem.

d Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus, rex Iudæorum.

e Hunc ergo titulum multi Iudæorũ legerunt: quia prope ciuitatem erat locus ubi crucifixus est Iesus.

f Et erat scriptum, Hebraicè, Græcè, & Latinè.

g Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorum:

h Noli scribere, rex Iudæorum, sed quia ipse dicit: Rex sum Iudæorum.

i Respondit Pilatus:

k Quod scripsi, scripsi.

l Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt uestimenta eius, & fecerunt quatuor partes,

m unicuique militi partẽ:

n & tunicam.

o Erat autẽ tunica inconsutilis, desuper contexta per totum.

p Dixerunt ergo adinuicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa, cuius sit.

q Vt scriptura impleretur, dicens:

in eiusmodi locis ferè uideri solet. a Quo cum peruenissent, ibi eum in cruce quasi neruum in arcu extenderunt, fossisque manibus ac pedibus eidem affixerunt, ac deinde affixum cruci, in altum eleuauerunt. b Simul quoq; cũ eo crucifixerũt alios duos nequam & latrones, alterum à dexteris, alterum à sinistris, ita vt Iesus ipse penderet inter vtrunq; medius, tanquã plus illis mortis reus, quasi latronum dux aut princeps, caputque maliciæ.

c Scribi quoque iussit Pilatus, & cruci desuper in loco patenti affigi, titulum mortis causam exprimentem, qui mos erat Romanorum ad hoc institutus, vt iustum probaretur iudicium, neque sine causa per calumniam quisquam damnaretur. d

Titulus autem iste in hunc habebat modum: Iesus Nazarenus, rex Iudæorum. Per quem titulum manifeste etiam damnato testimonium innocentiæ perhibuit Pilatus, quum in eo nulla exprimeretur vera causa supplicii. Non enim ideo dignus erat morte, quia Iesus, id est, saluator: nec quia à Nazareth erat, nec quia rex Iudæorum, quum ob hoc potius omni esset honore dignissimus. e Hunc itaque titulum cruci desuper affixum, multi Iudæorum legerunt, quoniam locus ille publici supplicii, in quo crucifixus erat dominus, non longè à ciuitate aberat: propter quod, plurimi illuc ex Iudæis ad spectaculum confluxerant, occasione modicæ huius distantiæ. Multi item ex iis qui ad ciuitatem veniebant ex locis aliis, eo quòd iuxta ciuitatem, circa ferè publicam viam, locus supplicii situs erat, titulum hunc cum admiratione legebant. f Erat autem triumphalis iste titulus Christi, trium præcipuorum idiomatum varietate descriptus, nempe literis Hebraicis, Græcis, atque Latinis: vt omnes possent, non solum Iudæi, sed & Græci, & Latini, titulum illum legere atque intelligere. Quæ videtur consuetudo fuisse magnanimitatis & magnificentiæ Romanorum, hac re velut protestantium, in nullum esse ferendam mortis sententiam, nisi qui palam omnibus reus mortis monstrari posset. g Hunc itaq; titulum cum vidissent pontifices Iudæorum, facile intelligentes eum magis ad honorem esse crucifixi, quàm ad ignominiã, secundum formã illam in qua à Pilato fuerat descriptus, dixerunt ad eum: h Non rectè habet forma iam descripti tituli, in quo scribitur, rex Iudæorum: sed aliter scribendum foret, quòd se falsò regem esse dixerit Iudæorum. Proinde muta Pilate titulum, & aliam accipe tituli formam, ne nos potius quàm reum ipsum notare videaris. i Atuero Pilatus in proposito persistens, quod scriptum erat ratum habens, formam tituli mutare constanter recusauit, dicens: k Quod scripsi, ea vt scriptum est forma immutatum permanebit, neque vel iota aut apicem minimum ob vllius gratiam mutauero. Nimirum spiritus sanctus qui Pilato hanc dictauerat triumphalis tituli formam, nihil eum passus est hac in re à præscripta forma immutare. l Improbi verò illi impietatis ministri, quorum manibus crucifixus iam erat dominus, eo pendẽte ad spolia sunt conuersi: accipientesque in manus suas sanguinolentas sacra illa indumenta, quibus agni innocentis membra tegi solebant, vestimentum alterum in quatuor partes diuiserunt, m iuxta crucifigentium numerum, vt eorum singuli suam portionem acciperet. n Simul quoq; & tunicam alterũ vestimentum acceperunt. o Verum hæc tunica non commode sic vt vestimẽtum prius diuidi poterat, quoniam erat non consuta ex pluribus pãni partibus, sed ex superioribus partibus texturę artificio per totam latitudinem ac longitudinem suã, vsq; ad partes inferiores vno contextu composita, ita vt si ex parte aliqua scinderetur, iam tota fieret inutilis.

p Propter quod, adinuicem dixerũt milites: Non in partes hæc tunica diuidatur, vt de vestimento altero fecimus, sed integra & inconscissa permaneat, & nos sortem pro ea mittamus, vt alicui ex nobis tota cedat in possessionem. Sic enim vnus aliquis ex nobis commodum ex ea referre poterit, quę si diuidatur, proficiet nemini. q Atq; ita ĩ ista partitione pulchrè adimpletũ est, quod multo antè Propheta Dauid in persona Christi de eius passione loquẽs, planè & apertissime hac de re prædixerat in hunc modum:

a Partiti sunt uestimenta mea sibi, & in uestem meam miserunt sortem.
b Et milites quidem hæc fecerunt.
c Stabant autem iuxta crucem Iesu, mater eius, & soror matris eius Maria Cleophæ, et Maria Magdalenæ.
d Cum uidisset ergo Iesus matrem,
e & discipulum stantem, quem diligebat,
f dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus.
g Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua.
h Et ex illa hora, accepit eam discipulus in suam.

i Postea sciēs Iesus, quia omnia consummata sunt, ut consummaretur scriptura, dicit:
k Sitio.

l Vas autē erat positum aceto plenum.
m Illi autem spōgiam plenam aceto hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius.
n Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit:
o Consummatum est.

p Et inclinato capite, tradidit spiritum.

a Foderunt manus meas & pedes meos, & dinumerauerunt omnia ossa mea. Ipsi verò considerauerunt & inspexerunt me, diuiserunt sibi quasi in prædam vestimentum meum, singuli ex eo partem sumentes: & super vestem meam alteram inconsutilem, miserunt sortem, quis eam totam tolleret. b Et milites quidem illi improbissimi, quæ iam enarrauimus peregerunt, iuxta quod in scripturis prædictum fuerat. c Interim verò dum hęc agerentur, Christo iam in ligno pendente, astabant non longè à cruce, quasi ex opposito aliquantulum elongatæ, mulieres quædam deuotæ, ex intimo cordis affectu crucifixo compatientes: quarum prima erat benedicta illa & gloriosa virgo mater eius, eique erant sociæ & comites Maria soror eius mater Iacobi minoris & Ioseph, & altera Maria dicta Magdalenæ, soror Lazari. d Piissimus itaque Iesus, matrem suam dilectissimam videns, tam constanti animo, & fideli pectore sibi adhærentem, vt damnatum & suspensum filium nequaquam erubesceret: videns quoque eam doloribus ebriam, & (iuxta Simeonis Prophetiam) com passionis gladio perfossam: e simul quoque astantem cernens cum matre discipulum illum quem præ cæteris speciali quodam teneritudinis affectu diligebat, filiali affectu quo semper matrem vnicè coluerat, f nunc quoque, licet in tanta pendens angustia, eius curam gerens, de cruce eam alloquitur, dicens: O mulier, inter omnes mulieres benedicta, ecce Ioannem istum, qui tecum hîc astat, in filium tibi trado, atque in meum locum substituo. g Deinde dixit discipulo: Ioannes dilecte, meam matrem tibi moriens commendo, vt eam matris loco suscipias, & filiali colas affectu, sicque illi vt filius matri per omnia sis auxilio atque solatio. h Quod Christi breue in cruce conditum, & de cruce pronunciatum testamentum, tantum apud discipulum valuit, vt ex illa hora discipulus iste Mariam susceperit quasi in propriam suam matrem, quasi in peculiū quoddam singulare, & preciosum nimis thesaurum, cuius ipse custos esset designatus, extunc ei per omnem vitam fidelissime adhærens, & sollicitissime obsequens, ob præceptoris reuerentiam & amorem. Neque dubium, quin illa vicissim discipulum materno affectu vt filium dilexerit, fouerit, atque instruxerit. i Quibus ita piè dispositis, sciens dominus Iesus, iam penè omnia esse consummata, & opere exhibita, quę de ipsius passione pater decreuerat, vt cōsummaretur scriptura Psalmorum, quæ ipsum prædixit in siti sua aceto potandum, quæ adhuc restabat implenda, neque vel minimum aliquid omitteretur, quod non penitus adimpleretur, k alterum adiecit verbum, quo sitim suam intimauit, sitim sanè etiam corpoream indicans, qua nihil mirum si grauiter pręmebatur, tanto effuso sanguine, & omni exhausto vigore: potissimum tamen sitim mysticam intendens, qua omnium etiam inimicorum auidissime desiderabat salutem. l Erat autem iuxta crucem dispositum vasculum plenum aceto: procuratione indubie inimicorum, vt ex eo potum darent pendenti, si fortè desideraret. m Milites itaque statim vbi audissent eum de siti conqueri, gaudentes occasionem se accepisse amplius illudendi & affligendi crucifixum, spongiam accipiunt, eamque aceto intinctam & impletam, arundini longæ ex hyssopo circumponunt: quam vsque ad os eius porrigentes, sic illi verè plusquam melleo fonti, aceti propinant acrimoniam, & suauissima illa labia nectar distillantia salutis, mordaci acedine illiniunt. n Quum ergo (propter scripturam implendam & signandum mysterium) gustasset quidem, sed non bibisset porrectum sibi acetum dominus, verbum ordine penultimum proloquutus est, dicens: o Nunc consummatum est, quicquid de mea in terris conuersatione & passione, à patre ab æterno decretum fuit, vel per Prophetas sanctos in scripturis prędictū, aut per legales cęremonias in vmbra pręsignatū: neq; superest quicquam, nisi vt certamen istud decenti fine perficiam, & cursum hunc meum moriendo absoluam. p Vnde post paululum exclamans voce magna, ac dicēs: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, capite in partem alterā aut in pectus inclinato, potestatiue à

a Iudæi ergo, quoniam parasceue erat, ut non remanerēt in cruce corpora sabbatho,
b (Erat enim magnus dies ille sabbathi)
c rogauerunt Pilatum, ut frangerētur eorum crura, & tollerentur.
d Venerunt ergo milites: & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo.
e Ad Iesum autem cum uenissent, ut uiderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura,
f sed unus militum lancea latus eius aperuit, & continuò exiuit sanguis & aqua.
g Et qui uidit testimonium perhibuit, & uerum est testimonium eius.
h Et ille scit, quia uera dicit:
i ut & uos credatis.
k Facta sunt enim hæc, ut scriptura impleretur:
l Os non cōminuetis ex eo.
m Et iterum alia scriptura dicit:
n Videbūt in quem transfixerunt.
o Posthæc autem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathia,

semetipso animam suam posuit, mortemque dispensatorie ad tempus vitæ vena suscepit, vt genus humanum omne morti obnoxium à morte eximeret. a Quoniam verò dies ille quo hæc agebantur proxime sabbathum antecedebat, qui dicitur parasceue, id est, præparationis dies, solliciti erant Iudæi, vt corpora ista crucifixorum non remanerent in crucibus per diem sabbathi. b Nam dies sabbathi semper in multa reuerentia habebatur Iudęis, & prę omnibus illum sabbathi diem, qui in paschali solennitate occurrebat, præcipuo honore dignum æstimabant. Visa autem eis fuisset quædam festo fieri irreuerentia, si vel in sabbatho cadauera illa de cruce fuissent deposita, vel in crucibus suspensa (maxime quòd prope ciuitatem & iuxta viā esset locus supplicii) per totum sabbathi diem permansissent. c Propter quod, Pilatum accedunt Iudæorum principes, rogantes, vt ob imminentis festi reuerentiam, crucifixorum illorum crura iuberet confringi, atque ita interfectos ante solis occasum de cruce deponi. d Quo annuente, & postulata fieri iubente, milites illi crucifixores, ad exequendam præsidis iussionem accesserunt: & primum quidem crura fregerunt duorum illorum latronum, qui cum Iesu crucifixi fuerant, eo quòd nondum essent mortui, vt posterius toto impetu in medium Iesum deseuirent, ignorantes eum iam vita esse defunctum. e Vbi verò ad eum peruenissent, quum eum mortuum esse aduerterent, superuacaneum existimauerunt eius crura frangere, quem vita iam defunctum non opus habebant interficere, neque sensu priuatum dolore potuerunt afficere. f Vnus tamen ex militibus, siue casu aliquo, siue ex proposito, vel præ nimia petulantia, vel pro habenda vitæ autem mortis certitudine, lancea militari sacrum latus perfodit. Statimque aperto latere, sanguis & aqua, diuinæ virtutis miraculo, ex corpore illo exangui, & prorsus omni vigore exhausto profluxerunt, in mysterio redemptionis & regenerationis credentium. Sanguis enim in redemptionis pretium, aqua profluxit in regenerationis lauachrum. g Et ne vana quis ista quæ dicuntur existimet, testor me horum descriptorem præsentem illic adfuisse vbi hæc gesta sunt, & hisce oculis omnia exactissime perspexisse: ac proinde, meo testimonio iure fides haberi debet, cum de illis tantum perhibeam testimonium, quæ mihi optime comperta sunt. h Et ego qui hæc descripsi, non tanquam verisimilia aut possibilia tantum ea describò, neque sub dubitatione propono, sed certissimo cognoui ea omnia vera esse, & nulla est omnino hæsitatio, i vt & vos qui ea legitis, non eo modo quo fere solent huiusmodi res nouæ legi suscipiatis, tanquam noua quædam & extranea, possibilia aut verisimilia, aut suspecta, aut dubia, sed absque vlla hæsitatione credatis hæc ita in veritate ad omnium salutem gesta esse. k Per hoc autem quod Christi in cruce non fuerant confracta crura, sed tantum latus fuit apertum, bene impletum est (quantum ad prius attinet) quod in lege sub typo agni paschalis de Christo vero paschali agno dictū fuerat: l Os non confringetis ex eo. Per hoc enim quod in esu typici agni filii Israel vetabātur eius ossa cōminuere, signatum fuit, Christi ossa in īmolatione & passione non esse confringenda. m Quantū verò ad posterius attinet, per lateris fossionem impleta est Prophetia illa Zacharię Prophetę, qui in tēpora nouissima respiciens, quando ad Christum populus Israel conuertetur, ita prophetauit, dicens: n Effundam super domum Dauid, & super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ & precum, & aspicient ad me quem confixerunt, & plangent eum planctu quasi super vnigenitum. Ita videlicet tunc videbunt per fidem sibi ad salutem nepotes, quem patres olim transfixerunt clauis viuum, ac lancea mortuum. Videbunt quoque ipsi eum crucifixores ad damnationem, quum ad iudicandum secundò adueniet. o His verò ita peractis, vir quidam magnæ dignitatis & authoritatis, nomine Ioseph, qui ab Arimathia ciuitate erat, accedēs ad Pilatū, postulauit sibi donari corp⁹ mortui in cruce Iesu, vt ipsum pro sua voluntate posset de cruce deponere, atq; honesta sepultura terræ tradere.

a (eo q̃ esset discipulus Iesu, occultus aũt ꝓpter metũ Iudæorũ) ut tollet corpus Iesu. b Et permisit Pilatus. c Venit ergo, & tulit corpus Iesu. d Venit aũt & Nicodemus q uenerat ad Iesum nocte, primũ, e ferẽs mixturam myrrhæ & aloes, quasi libras cẽtũ. f Acceperunt aũt corpus Iesu, & ligauerũt illud linteis, cũ aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. g Erat aũt in loco ubi crucifixus ẽ, hortus, & in hortũ monumẽtũ nouũ, in quo nõdũ quisquã positus erat. h Ibi ergo propter parasceuẽ Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.

a Erat enim ipse discipulus Iesu, docentem eum libenter audire solitus, tametsi propter timorem principum Iudæorum, qui in omnes Christo fauentes vnanimiter conspirauerant, & graues pœnas decreuerant, vsque ad id temporis palàm illum non ausus fuisset confiteri, neq; eius se doctrinæ auditorem aut fautorem ostendere. b Pilatus verò, cognito quòd iam mortuus esset Christus, facile illius annuit postulationi: tum pro dignitate viri postulantis, tum pro compassione eius quem innocenter sciebat esse damnatum. c Obtenta itaque hac facultate, vir ille rem indignam in Christum peractam nimium dolens, & indignatione animum subministrante Iudæorum insaniam quam hactenus pertimuerat iam nihilipẽdens, confidenter accessit ad crucem, & inde corpus præceptoris sui multa cum reuerentia deposuit. d Eodem animo eademque fiducia & alter quidam ex Iudæis, imò ex ipsis Pharisæis, Nicodemus nomine, quem suprà diximus ferè in initio Euangelii huius, ad Christum sub noctem clanculum aliquando venisse, atque cum eo de rebus diuinis colloquutum fuisse, tunc cum primum manifestari cœpisset eius prædicatio, qui ex eo tempore non malè affectus fuit doctrinæ eiꝰ, licet & ipse propter metum Iudæorum suam sententiam non proderet: e & hic (inquam) ad locum supplicii, officii gratia, venit, secum adferens magnum pondus vnguenti ex myrrha & aloe commixti, ad libras ferè centum. f Hi duo accipientes corpus illud sacrũ domini Iesu, inuoluerunt ipsum, ac ligauerunt pannis lineis candidissimis, in sindone mũda, quã ad hoc Ioseph mercatus fuerat: prius tamen aromatibus & vnguẽtis bene delibutum atque conditum, eo ritu, quo solent apud Iudæos viri honesti aut nobiles sepeliri.

g Circa locum autem hunc in quo crucifixus erat dominus, hortus quidam erat parũ admodum distans à loco supplicii, quasi ad latus alterum situs, atque in horto isto monumentum erat nouum, in quo nondum quisquam hominum sepultus fuerat, quod ipse sibi Ioseph in propriam sepulturam in petra exciderat. h Hic propter instantem & iam incumbentem paschalem solennitatem, & loci opportunitatem, eo quòd non multa esset distantia, multa cum reuerentia fideles illi discipuli præceptoris sui corpus in honore recondunt: suo hoc obsequio piè illud implentes Propheticum: Erit sepulchrum eiꝰ gloriosum, sepultura gloriosa, aut requies eius honor & gloria.

i Vna aũt sabbathi, Maria Magdalenæ uenit &c. k & uidit lapidem sublatum à monumento. l Cucurrit ergo, & uenit ad Simonẽ Petrũ, & aliũ discipulũ, quẽ amabat Iesus, et dicit illis: m Tulerunt dominum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum. n Exijt ergo Petrus, & ille alius discipulus, & uenerunt ad monumentum. o Currebãt aũt duo simul, p & ille alius discipulus præcurrit citius Petro, & uenit primus ad monumẽtũ

XX. CAPITIS ELVCIDATIO.

PRima verò post sabbathum die, quæ prima est dies septimanæ, Maria dicta Magdalenæ amoris impatiẽs, primo mane, nondũ plene exorto sole, cũ adhuc ex magna parte essent tenebrę, & lux tantũ illucescẽte aurora ꝓmicare inciperet, ad monumentũ venit, vt illic magistri corpus inuiseret, & (si daretur) vnguentis ad hoc allatis perũgeret. k Accedensque propius, vidit lapidem illũ quo occlusum & obsignatum fuerat sepulchrum, ab ostio eius esse reuolutum. l Quod vbi illa vidisset, admirans secũ de lapidis amotione, & apertione sepulchri, festinans properauit ad eos qui videbãtur esse pręcipui inter Apostolos Christi, Simonẽ Petrũ, & Ioannẽ filiũ Zebedęi, quem Iesus peculiari semper amore dilexerat, eisq; per ordinem quæ viderat aperuit, dixitq; illis: m Sublatum est de monumento corpus domini nostri, quemadmodũ inspecto monumento his oculis vidi: & quo translatũ sit nescio, quoniã ipsum in locis propinquis requirens, nusquam inuenire valeo. n Quo tam nouo rumore audito, statim illi Petrus & Ioães, vt certius aliquid cognoscerẽt, de loco in quo cũ aliis Christi amiculis, & ipsa eius matre latebãt, surgentes, venerunt ad monumentum. o Præ vehementia autem desiderii, quo veritatem huius rei scire affectabant, ambo ipsi per viam festinato gressu currebant. p Ioannes tamen, partim vi amoris peculiaris erga dominum, ac vicissim domini erga ipsum attractus, partim corporis & ætatis agilitate, diutius currendo Petrum anteuertit, ita vt prior ad monumentum perueneriṫ.

a Et cum se inclinasset, uidit posita linteamina, b non tamen introiuit. c Venit ergo Simon Petrus sequẽs eũ, & introiuit in monumẽtũ, & uidit linteamina posita, & sudariũ qđ fuerat sup caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in unum locum. d Tunc ergo introiuit & ille discipulus qui uenerat primus ad monumẽtum, & uidit, & credidit. e Nondum enim sciebant scripturam, quia oporteret eum à mortuis resurgere. f Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos. g Maria aũt stabat ad monumentum foris plorans. h Dũ ergo fleret, inclinauit se, & ꝓspexit in monumentũ: i & uidit duos angelos in albis sedentes, unũ ad caput, & unũ ad pedes, ubi positũ fuerat corpus Iesu. k Dicũt ei illi: Mulier, quid ploras? l Dicit eis: Quia tulerunt dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum. m Hæc cũ dixisset, cõuersa est retrorsum, & uidit Iesum stantem, & non sciebat, quia Iesus est. Dicit ei Iesus: n Mulier, quid ploras? Quem quæris? o Illa existimãs quia hortulanus esset, dicit ei:

a Ac sine mora, dilationis impatiens, quum se inflecteret deorsum ad prospectandum in interiora monumenti, vidit à longe pannos illos lineos quibus inuolutum fuerat corpus dominicum, separatim positos, non vltra corpus ipsum inuoluentes. b Noluit tamen, donec adueniret Simon Petrus, in monumentum intrare: sed foris stabat illius aduentum expectans. c Quum autem post paululum aduenisset Petrus, ea qua potuit celeritate illius insequutus vestigia, non contentus ipse oculorum iudicio, vt tactu quoque rei disceret veritatem, in monumentum interius introiuit: quo cum introisset, distinctius quàm ante omnia conspexit, linteamina videlicet quibus corpus fuerat inuolutum posita videns in loco vno, & sudarium quo caput fuerat obuolutum, & facies operta, non simul cum linteaminibus positum, sed separatim in loco distincto velut conuolutum: ita vt ex hac distinctione manifeste posset aduerti, corpus ipsum abesse. d Quum autem prior ita Petrus introisset, atque ista sic vidisset disposita, tũc & alter ille discipulus Ioannes, qui Petro vt seniori deferens, prior noluit intrare, posterius ingressus est, vt eadem ipse quoque videret: non quòd Petro parum fideret, sed quoniam eadem oculis videre amantis animus desiderabat. Ingressus autem, eadem vidit quæ ille prior conspexerat, atque ex his visis credidit iis quæ antè à Maria audierat, domini corpus in sepulchro non esse. e Prius enim quàm oculis viderent, non poterant credere rem ita habere, eo quòd nondum intellectum haberent earum scripturarum quæ de Christi resurrectione testimonium perhibent: quod si vt postmodum intellexissent, facile Mariæ corpus abesse nuncianti credidissent. f Quum itaque certum nihil nisi de corporis absentia discipuli haberent, non audentes nimiam illo in loco moram protrahere, iterum redierunt ad locum hospitii sui, vbi inter sese in silentio ad tempus commorabantur, vt quæ viderant, aliis enarrarent, & rei exitum in quiete & silentio expectarent. g Maria verò amore præceptoris ebria, discipulis abeuntibus non recedebat, sed affectu fœmineo foris extra monumentum perstabat, largiter plorans, eo quòd desiderabile domini corpus quod quærebat, non inuenisset. h Quum itaque sic in fletu perseueraret, inclinauit se deorsum, & in monumentum prospexit: ad eum modum quo solent rem quamlibet vehementer desiderantes, & studiose perquirentes, locum in quo latere existimatur quod quæritur, sæpius inspicere, non contenti semel aut iterum inspexisse: i sicque prospiciens, duos angelos intus in monumento sedentes vidit, albis & candidis vestimentis (vt ipso habitus splendore gloriam resurrectionis declararent) amictos: qui sic sibiinuicem erant ex opposito, vt alter ad locum vbi caput Christi positum fuerat, alter verò ad locum pedum eius resideret. k Qui Mariam blanda voce alloquentes, dixerunt ei: Quid habes, bona mulier, quod te sic angit, quod te facit tam copiosas profundere lachrymas? l Illa dolore plena respondit: Corpus domini ac præceptoris mei quod quærebam, ablatum video à monumento, & inuenire locum non valeo, quo deportatum sit aut translatum. Hæc est doloris & fletus mei causa iustissima, quoniam sacratissimum illud corpus amplecti & delinire vehementissime cupio. m Quæ cum intus residentibus angelis illa loqueretur, subito sibi à tergo adesse quempiam percipiens, conuersa est retrorsum, vt videret quisnam ille esset: viditque prope astantem sibi Iesum, sic tamen in specie aliena, & habitu extraneo, vt ipsa non agnosceret, Iesum eũ esse qui sibi apparebat. Alloquens autem Mariam dominus Iesus, dixit ei: n Quid est bona mulier, quod te malè habet, propter quod tam amaras profundis lachrymas? Et quis est quem tam sollicite hîc extra turbam solitaria quæritas? Non enim mediocris videtur esse dolor qui te cruciat, nec modica quæ te angit sollicitudo. o Illa verò dominũ quis esset non agnoscens, & hortulanum quempiam eum esse putans, qui circa locum illum alicubi in horto aut agro laboraret, confidens certi aliquid se accepturã ex eo, vtpote qui singula illic vicina loca, & quæ ibi gerebantur exacte cognita

a Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum,
b & ego eum tollam.
c Dicit ei Iesus:
d Maria.
e Conuersa illa, dicit ei:
f Rabboni: quod dicitur magister.
g Dicit ei Iesus:
h Noli me tangere.
i Nondum enim ascẽdi ad patrem meum.
k Vade autem ad fratres meos, & dic eis:
l Ascendo ad patrẽ meũ,
m & patrem uestrum.
n Deum meum, & Deum uestrum.
o Venit Maria Magdalenæ, annuncians discipulis: Quia uidi dominum,
p & hæc dixit mihi.
q Cum ergo sero esset die illo,
r una sabbathorum, & fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati, propter metum Iudæorum,
s uenit Iesus, & stetit in medio,
t & dicit eis: Pax uobis.

haberet, magno affectu dixit ad eum: a Quæso te bone vir, qui me desolatam tam suauiter alloqueris, si tu illum quem tanta sollicitudine ego quærito, qui totũ meum affectum possidet, qui in loco hoc ante triduum (quod te scire non dubito) sepultus fuerat, hinc sustuleris, vt mihi indicare digneris locum, ad quem, ipsum transtuleris: b & ego eum inde auferam, nec erit tibi ex eo vlla molestia. Non enim infœlix ego mulier quiescere potero, donec illum meo cordi desideratissimum inuenero. c Tunc verò piissimus dominus, non vltra dissimulare valens quis esset, neque afflictam mulierem diutius in dolore volens relinquere ipsam proprio suo nomine vocauit, dicens: d Maria: tanta energia & efficacia vocis nomẽ illud proferẽs, vt ex eo solo statim ipsa certissimo cognosceret, dominum suum esse illum qui sic eam vocaret. e Propter quod, statim ipsa toto corde & corpore ad dominum conuersa, quæ antè fuerat paululum ab eo auersa, (tam mente, propter ignorantiæ infidelitatem, quàm corpore, propter verecundiæ pudorem) voce blandissima, qua illum adhuc viuentem appellare solita erat, dixit ad eum: f Rabboni: quod Hebraici idiomatis verbum, ĩ nostra lingua sonat, magister mi. Nam aliud ipsam loqui non patiebatur immodicũ animi gaudiũ, quod prolixiorem solet impedire sermonem. g Cum autem ipsa, præ deuotione nimia, procidens in terram sacratissimos domini pedes, quos antè lachrymis lutulentos abluerat, iuxta antiquæ familiaritatis consuetudinem vellet apprehendere, dixit ad eam dominus: h Noli Maria me, vt soles, ita familiariter contingere. i Nondum enim in corde tuo ego ad patrem ascendi: hactenus imperfecta fuit fides tua, quę me nondum nisi in sepulchro defunctum nouit perquirere, neque ad illã quam habeo cum patre communem diuinitatis virtutem nouit assurgere. Propter quod, non satis digna es, quæ modo meos gloriosos pedes sic contingas, vt olim familiari eos consuetudine ante glorificationem tractare soles. k Abi autem hinc, festina ad Apostolos meos, quos ego vt fratres habeo charissimos, & dic illis quæ videris & audieris: & peculiariter hoc illis dices ex meo nomine. l Qui ante triduũ mortem in cruce suscepi, nunc à mortuis victor mortis resurrexi, idemq; post paululum in resumpta natura humana ex virtute diuinitatis, ad patrem conscendam locum accepturus in dextera eius: m qui sicut meus pater est per naturam, ita & vester pater amodo per me dicetur, secundum adoptionem: quoniam per me filium suum naturalem, vos quoque nunc reconciliati, facti estis filii eius per gratiam. n Item sicut Deus meus dicitur, sic & vester amodo Deus dicetur: meus quidem pręcellenter, quatenus in mea humanitate plenitudo inhabitat totius diuinitatis corporaliter: vester autem, secũdum participationem, quatenus de mea plenitudine gratiæ mensuram aliquam omnes accipitis. Hæc (inquam) ad illos ex meo nomine perferes nuncia, vt in me consolentur, & plenum ac perfectum de me habeant gaudium, iuxta quod illis ante abscessum pollicitus fueram. o Disparente autem domino, Maria Magdalenæ festino cursu ad discipulos venit, optimi nuncii baiula, sanctè ac verissimè asserens coram eis, dominum Iesum Christum in resuscitato corpore se vidisse viuentem, p insuper & hæc ad eos nuncia ab ipso accepisse. Nondum verò toti Apostolorum collegio seipsum dominus monstrauerat, neque apparuerat, vsque dum vespera adueniret eius diei quo à morte surrexerat. q Quum igitur sero factum esset, & vespera iam adesset, luce solis abeunte, & tenebris aduenientibus, ipso die illo dominicæ resurrectionis: r qui primus est inter dies septimanæ, essentque ostia domus, in qua congregati discipuli latitabant, obserata & obfirmata, quòd Iudæorum principes crudelitate insatiabiles timerẽt, ne forte mali quippiam ab eis paterentur, s tunc venit ad eos dominus Iesus ianuis clausis: stetitque in medio eorum, tanquã pastor in medio ouium dissipatarum, tanquã paterfamilias in medio familię suę, tanquam pręceptor in medio discipulorũ. t Et ne ex subita ipsi⁹ pręsentia conturbarentur, pacis imprecationem eis obtulit, dicens: Pax

a Et cum dixiſſet, oſtendit eis manus & latus.

b Gauiſi ſunt ergo diſcipuli uiſo domino.

c Dixit ergo eis iterum: Pax uobis.

d Sicut miſit me pater, & ego mitto uos.

e Hæc cum dixiſſet, inſufflauit, & dicit eis:

f Accipite ſpiritũ ſanctũ.

g Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis:

h & quorum retinueritis, retenta ſunt.

i Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis, quando uenit Ieſus.

k Dixerunt ergo ei alij diſcipuli:

l Vidimus dominum.

m Ille autem dixit eis:

n Niſi uidero in manibus eius fixuram clauorum,

o & mittã digitum meum in locum clauorum,

p & mittam manum meam in latus eius, non credam.

q Et poſt dies octo iterum erant diſcipuli eius intus, & Thomas cum eis.

r Venit Ieſus ianuis clauſis, & ſtetit in medio, & dixit eis:

ſ Pax uobis.

t Deinde dicit Thomæ:

Dei vobiſcum ſit, & vobiſcum permaneat. a Quo dicto, oſtendit illis manus & latus, vt ex ipſis vulneribus, aut vulnerum cicatricibus agnoſcerent, ipſum eſſe eundem qui ante triduum clauis perfoſſus, ac cruci affixus fuerat. b Diſcipuli verò dominum videntes coram in medio ſui aſsiſtere, nihil hæſitantes de veritate reſurrectionis eius, maximo ſunt perfuſi gaudio: finitoque iam partus tempore iuxta promiſſum domini, de nouo homine nato, ſeu reſuſcitato vehementem dolorem ſubſequuta eſt ingens lætitia. c Illis itaque nihil hæſitantibus, pacis imprecationem dominus replicat, iterum dicens: Pax vobis. Nimirum hac replicatione ſignificans pacis, quam ex eo erant accepturi firmam ſtabilitatem, quæ longè abeſt à pace huius ſæculi. d Ac deinde adiunxit: Sicut pater meus in mundum me miſit ad pręedicandum nomen ſuum, & manifeſtandam gloriã ſuam: ita ego vos poſt paululum mittam, & ex nunc mittendos decerno, in mundum vniuerſum, ad prædicandũm nomen & Euangelium meum omni creaturæ. e Atque hæc dicens, vel facto ſenſibili oſtenderet exterius, quod interius inuiſibili operatione agebat, ducto ab imis pręcordiis anhelitu flatum emiſit in eos, & dixit eis: f Vt eorum quæ vobis ſunt committẽda idonei miniſtri eſſe valeatis, ſpiritum ſanctum ego vobis infundo, g ſimulque eam vobis trado ligandi atque ſoluendi in Eccleſia mea poteſtatem, vt quorum vos hîc in terris peccata remiſeritis, legitime veſtra vtentes poteſtate, illis verè apud me & patrem ſint remiſſa: h quorum verò peccata hîc in terris vos retinueritis, quos à peccatis ſuis legitimẽ vtentes veſtra poteſtate non duxeritis abſoluendos, illis verè apud me & patrem ſint retenta, & non dimiſſa. Sic apud me ac patrem erunt rata in cælis, quæ per vos meos vicarios, atque item per eos qui veſtri loco in Eccleſia ſubrogandi erunt vſque ad ſæculi conſummationem agentur in terris. i In hac autem manifeſtatione iucũdiſsima, Thomas vnus ex numero duodecim Apoſtolorum, quos ante paſsionem ſuam dominus elegerat, qui cognominabatur Didymus, aberat Apoſtolorum collegio, tunc cum veniſſet dominus, & ſe diſcipulis manifeſtaſſet. k Cui proinde reuertenti, maximo gaudio geſtiẽtes, dixerunt condiſcipuli cæteri, qui dominum viderant: l Neſcis Thoma, quantum damni tibi iſta attulit abſentia. Nos enĩ quotquot hîc adfuimus, te abſente dominum noſtrum vidimus, in reſuſcitato corpore viuentem: manus eius & pedes hiſce oculis contemplati ſumus, inſuper & loquentẽ aurib⁹ noſtris audiuimus. m Ille de tanto ſuæ abſentiæ damno nimiũ dolens, quaſi impatiẽtia quadam amoris vulneratus, dixit ad eos: n Tametſi vos mihi teſtemini, dominum ſurrexiſſe & vobis eſſe viſum: ego tamen plena fide ſuper hac re non quieſcam, donec ſicut vos iam illum vidiſſe dicitis, & ego eum videro, donec in manibus eius videro fixuras figuraſque clauorum, quibus perfoſſæ illę fuerũt & cruci affixę: o inſuper & digito fuero perſcrutatus loca vulnerum, & foſsionis clauorum: p ac præterea in locum vulneris lateralis, quod audiui mortuo ipſi in cruce lãcea inflictum, manum meam immiſero. Tãtum enim hoc mihi videtur reſurrectionis myſterium, vt non niſi certiſsimis teſtimoniis comprobatum credi debeat: neque dubito de magiſtri bonitate, ſi verè reſurrexerit, & verè vobis viſus, quin & mihi ad plenam fidem faciendam, libenter iſta quæ expecto monſtrabit. q Euolutis itaque diebus octo, à die reſurrectionis & manifeſtationis huius prioris, die octauo, iterum erant diſcipuli in vnum locum congregati, & erat etiam Thomas cum eis, poſt ſemel expertum abſentiæ damnum indiuidua ſocietate ſanctorum collegio adhærens, ne fortè in ſimile damnum ſecundo incideret. r Benignus autem dominus Ieſus, nolens vltrà differre deſiderium diſcipuli, & ſuſpenſum eius animum diutius nolens detinere, venit ad eos, ianuis in clauſtris ſuis ac ſeris, ita vt erant, remanentibus: ſtanſque in medio eorum, pacis ſuæ precationem diſcipulis in commune omnibus obtulit, dicens: ſ Sit vobis pax de cælo vera, ſemperque in vobis permaneat. t Deinde peculiariter ſermonem conuertens ad Thomam, cuius infidelitatem

a Infer digitũ tuum huc, & uide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum: & noli esse incredulus, sed fidelis.
b Respondit Thomas, & dixit ei:
c Dominus meus, & Deus meus.
d Dicit ei Iesus: Quia uidisti me Thoma, credidisti.
e Beati, qui non uiderunt, & crediderunt.

f Multa quidem & alia signa fecit Iesus, in conspectu discipulorũ suorũ,

g quæ non sunt scripta in libro hoc.
h Hæc autẽ scripta sunt, ut credatis, quia Iesus est Christus filius Dei.
i Et ut credentes uitã habeatis in nomine eius.
k Postea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis.
l Manifestauit autẽ sic.
m Erant simul Simon Petrus,
n & Thomas, qui dicitur Didymus,
o & Nathanael qui erat à Cana Galilææ,
p & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo.
q Dicit eis Simõ Petrus: Vado piscari.

sanare venerat, dixit ei: a Veni Thoma, & satisfaciam tuo desiderio, tuamque infidelitatem curabo. Accede ad me, & digitum tuum huc infer in vulnera manuum, vt tangas ea, & manus meas etiam diligenter oculis cõtemplare, insuper & manum tuam huc admoue, & mitte eam in locum vulneris lateralis, vt certisimis his testimoniis tibi comprobata resurrectionis meæ veritate, omnem repellas à te infidelitatis dubitationem, & verè credas me surrexisse à mortuis. b Quæ postquam ita fecisset Thomas, omni dubitationis scrupulo remoto, plena fide in eum credidit: id quod & voce protestatus est, ex magno affectu omnibus audientibus cõdiscipulis, proclamans, ac dicens: c Nunc certò cognoui, quòd verè à mortuis resurrexeris, quodque tu ipse verè sis dominus meus & Deus meus, verus in resuscitato corpore homo, & verus filius Dei. d Quam Thomæ confesionem approbãs dominus, ita respondit: Tu quidem Thoma ideo in me credis, quia corporali me aspectu vidisti, ipsisque tuis oculis ac manibus videndo pariter & palpando veritatem meæ resurrectionis comprobasti: alioqui (quantum verbis indicasti) non crediturus.

e Et tu quidẽ beatus, cui hoc datũ est videre & credere. Verun tamen nõ minus, imò hac ex parte magis beatos dico, qui me corporaliter non viso, in me tamen crediderunt vel credent: quomodo olim sancti Patriarchæ & Prophetæ in me vt nasciturum mũdi saluatorem credebant, ex promisione Dei, & quomodo in futuris generationibus electi in me credent, ex solo auditu & prædicatione eorum quæ per me in mundo ad salutem hominũ sunt facta. f Nemo verò existimet, pauca hæc quæ à nobis fideliter sunt descripta, omnia esse quæ Christus dominus egit in mundo. Nam & alia signa plurima, diuinæ virtutis apertisima testimonia, ipse ædidit tã ante pasionem, quàm post resurrectionem: alia quoque plurima cælestis doctrinæ protulit eloquia, & exempla virtutum præclarisima in semetipso ostendit, coram discipulis suis, qui horum omnium testes sunt, vt fuerunt spectatores:

g quæ non sunt descripta in hoc libro, eo quòd præ multitudine & magnitudine vix scribi omnia posint. h Veruntamen paucula ista quæ iam optima fide narrauimus, ad hoc sic à nobis sunt descripta, vt quisquis ea legerit, in fidem inducatur domini nostri Iesu Christi: credens eum esse verè filium Dei, pro salute mundi à patre missum in mundum. (Ad hanc enim fidem faciendam, pauca hæc quæ liber iste continet abundè videntur sufficere, animo non obdurato malicia.) i Sic autem in Iesum credens, per nomen eius, atque per ipsum vt mediatorem, præmium suæ fidei accipiat vitam æternam, quam proculdubio omnes consequentur, qui in finem vsque in fide eius permanserint.

XXI. CAP. ELVCIDATIO.

POst aliquot autem dies, iterum dominus Iesus discipulis se manifestare dignatus est, iuxta lacum siue mare quod à vicina ciuitate Tyberiade, (in honorem Tyberii Cæsaris sic nominata) appellatur mare Tyberiadis. l Modus autem manifestationis erat huiusmodi. m Erant simul, & animo vniti & congregati corpore, septem ex discipulis Christi, Simõ Petrus Apostolorum caput, n & Thomas ille cognomento Didymus cuius suprà meminimus, qui semel expertus damnum absentiæ, postmodum tenacius sanctorum congregationi didicit adhærere, o & Nathanael qui ex loco quodam Galilææ dicto Cana, vbi aquam dominus conuerterat in vinum, erat oriundus, homo doctus in lege, cuius innocentiæ iam ante dominus perhibuerat testimonium: p insuper duo filii Zebedæi, Iacobus maior & Ioannes frater eius, & præter hos alii duo ex discipulis Christi. q His igitur congregatis, dixit ad condiscipulos Simon Petrus. Vadam ego ad lacum hîc propin-

a Dicunt ei: Venimus et nos tecum.
b Et exierunt & ascenderunt in nauim, c & illa nocte nihil prendiderunt.
d Mane autem facto, stetit Iesus in littore: non tamen cognouerunt discipuli quia Iesus est.
e Dicit ergo eis Iesus: Pueri, nunquid pulmentarium habetis? f Responderunt ei: Non. Dixit eis: g Mittite in dexterã nauigij rete, & inuenietis.
h Miserunt ergo, et iam non ualebant illud trahere præ multitudine piscium.
i Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro: Dominus est.
k Simon Petrus cum audisset, quia dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se ĩ mare. l Alij aũt discipuli nauigio uenerũt, m (non enĩ lõge erant a terra, sed quasi cubitis ducẽtis) trahentes rete pisciũ. n Vt ergo descẽderũt ĩ terrã, uiderunt prunas positas, & piscẽ suppositũ, & panẽ. o Dicit eis Iesus: Afferte de piscib⁹ quos prẽdidistis nũc. p Ascẽdit Simõ Petrus, & traxit rete ĩ terrã plenũ magnis piscib⁹ q cẽtũ quiquagĩta tribus. r Et cum tot essent, non est scissum rete.

quũ & antiquũ piscationis exercebo officiũ, vt nostrũ omniũ penuriæ subuenire, & necessitati possim succurrere. a Illi honestum & necessarium satis esse considerantes Petri propositum, nec tamen solum ad opus illud sufficere, statim ei consentiunt, & comitari se eum velle affirmant. b Exierunt itaque de domo in qua erant congregati, ad lacum vicinum: & conscensa naui ceperunt retia extendere, atque in piscationis negotio laborare. c Verum per totam noctem frustra laborantes, nihil operæpretium aut labore dignum potuerunt comprehendere. d Cum autem sic vnanimiter & diligenter per totam noctem laborassent, pius Iesus qui opportune semper suis adesse cõsueuit, illucescente die apparuit stans ad littus, ex opposito loci vbi piscabãtur. Sic autem apparuit in habitu ignoto, vt non cognosceretur à discipulis quis esset, donec tãdẽ voce & signo seipsum clarius manifestaret. e Stans itaque in littore, discipulos laborantes alloquitur, dicens: Pueri, habetis ne aliquid obsonii aut cibi adiectitii, quod cum pane edatur? f Responderunt discipuli, nihil se habere, neque quicquam adhuc comprehendisse post longum totius noctis laborem. Rursum ad illos dominus: g Rete vestrum conuertite, atque ad partem dexteram nauis ipsum iacite, illic inuenietis piscium copiã: facite quod suadeo, & vos non pœnitebit consilii. h Statim illi, qua erant simplicitate & modestia, hominis ignoti acquiescentes consilio, rete attrahentes iecerunt ipsum in dexteram partem nauis, & statim obedientiæ suæ fructum senserunt: tanta piscium multitudine in rete illud intrante, vt vix & non nisi magna difficultate rete ipsum attrahere possent præ multitudine & magnitudine piscium. i In hoc autẽ miraculo, statim agnosci cœpit dominus. Discipulus enim ille quem peculiari dilectione prosequi solebat dominus, virgineę mẽtis puritate perspicatior, factum ipsum & facti modum attentius considerans, ĩtellexit, dominum Iesum esse qui apparebat: idque sicut intellexit, ita mox Petro tanquam capiti indicauit. k Quod vbi ille audisset & credidisset, solito feruore accensus, expectare non voluit, donec ad Christum nauigio veniret, sed tunica sua piscatoria celeriter indutus (ad expeditius enim laborandũ vestimenta exuerat, & indecens videbatur, vt sic nudus ad dominũ transiret) de naui confidenter exiliit in mare, vt citius ad ipsum pertingeret. l Cæteri verò discipuli in naui remanẽtes, ipsámque ad littus dirigentes, ita ad dominũ peruenerunt, secum attrahentes rete in quo pisces iam conclusi erant. m Facile autem fuit illis, cito Petrũ ad littus subsequi: quoniam non multa erat loci vbi piscabantur à littore distantia, videlicet ducentorum circiter cubitorum. n Postquam verò applicuissent littori, & de naui quam ingredientes ascenderant, exeundo descendissent in terram, viderunt carbonarium ignem illic accensum, & super ardentes carbones piscem vt assaretur superpositum, ac panem iuxta appositum. Hæc enim dominus ita per miraculum sine humana opera illic disposuerat, vt esset tanto familiarior ostensio, cum se velut patremfamilias pro domesticorum victu sollicitum demonstraret. o Dixit autem ad illos iam nauim egressos dominus: Adferte huc aliquos ex piscibus quos nunc comprehendistis, vt ex labore vestro primi vos fructum capiatis, quemadmodum laborantem agricolam oportet primum de fructibus edere. p Statimque obediens Simon Petrus, tanquam caput negocii, conscensa naui traxit rete ad terram, quod plenum erat magnis piscibus: q numero centum quinquaginta tribus, in quo numero mystico, designatur Ecclesiæ sanctæ perfectio. Vsque adeò benè illis successit piscatio, præsente domino, in signũ conuersionis populorum multorum, quos per suam prædicationem, domino cooperante, sanctæ Ecclesiæ erant congregaturi, atque ad stabilitatẽ supernæ gloriæ, quasi in solidam terram, posterius adducturi.
r Et hoc in piscatione ista speciale erat miraculum, quòd cum in tanta & magnitudine & multitudine pisces rete contineret, rũpi tamen aut frangi ipsum non potuit: in signum post congregan

a Dicit eis Iesus: Venite, prandete.
b Et nemo audebat discũbentium interrogare eum: Tu quis es?
c scientes qa dominus est.
d Et uenit Iesus, & accepit panem, & dabat eis, & piscem similiter.
e Hoc iam tertiò manifestatus est Iesus discipulis suis, cum surrexisset à mortuis.
f Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus:
g Simon Iona, diligis me plus his?
h Dicit ei:
i Etiam domine, tu scis quia amo te.
k Dicit ei: Pasce agnos meos.
l Dicit ei iterum: Simon Iona diligis me?
m Ait illi: Etiam domine, tu scis quia amo te.
n Dicit ei: Pasce agnos meos.
o Dicit ei tertiò: Simon Iona, amas me?
p Cõtristatus est Petrus, quia dixit ei tertiò, amas me? & dixit ei:

dę per Apostolorum prędicationem Ecclesiæ: quæ licet plurimos omnis generis & conditionis homines, bonos atque malos, indifferenter suscipiat, ipsa tamen integra semper & illęsa permanet, vt nec portæ inferi aduersus eam præualeant. a Tractis itaque ad terram piscibus, post laborem discipulos dominus benigne inuitat ad refectionem, dicens eis: Venite, & comedite, vt exhaustum labore corpus, per cibum reparetur viribus. b Discipuli autem à magistro inuitati, sine mora discumbũt: nemo tamen ex eis ausus est illum interrogare, quis ipse esset, aut vnde veniret, propter nimiam quam erga ipsum gerebant cordis honesti reuerentiam. c Postea enim quàm tantum conspexerunt ab eo fieri miraculum, Ioannes quoque Petro dixisset quia dominus est, & Petrus in mare se eius causa misisset, nemini illi pręsentium dubium erat, quin verè dominus Iesus esset qui apparebat. d Dominus autem discipulis suis familiariter se adiungens, ita vt solet cum adhuc apud eos visibiliter versaretur, accepit panem in sacratissimas manus suas, & distribuit discumbentibus discipulis: similiter & piscem assum diuisit, atque distribuit. e Hac iam tertia vice, atque hoc tertio apparitionis modo, manifestauit dominus Iesus semetipsum communiter congregatis discipulis, postquam surrexisset à mortuis, tametsi & aliæ quędam peculiares vni aut alteri, aut mulieribus aliquibus factæ intercesserint apparitiones. f Postea verò quàm absolutum esset conuiuium, post debilitata labore corpora cibo refecta, dixit dominus ad Simonem Petrum: g Simon fili Iohanna, quid tibi videtur? putas amplius tu me diligis, quàm cæteri tui isti condiscipuli? Tu quidem zelo vbique videris ardentior, sed nunquid verò amore te plus aliis mihi putas esse coniunctum? h Petrus memor præsumptionis pristinæ, cum passione imminente diceret: Et si omnes scãdalizati fuerint, ego nunquam scandalizabor, & quẽ præsumptio illa exitum habuerit nondum oblitus, atque hac ex re modestiam in loquendo edoctus, ita temperauit responsum, vt de se quidem quid conscientia testificaretur diceret, de aliis autem taceret.

i Ita enim domino respondit: Vtique domine, tu cognitor humanorum cordium nosti, quòd verè te diligam. An autem plus aliis, nihil audeo pronunciare qui aliorũ nequeo conscientias perscrutari. k Respondit ei dominus: Committo tibi plenam ouilis mei curam, vt agnos meos fideles in me credentes, ex potestate & authoritate tibi commissa, verbo & exemplo pascas: constituo te meum in terris vicarium, & generalem tibi trado totius Ecclesiæ curam pastoralem. l Quod cum dixisset, iterum eum interrogauit, eadem ferè interrogatione qua prius, nisi quod particulam illam vltimã ad quam Petrus respondere erubuerat, subticuit, dicens: Simõ fili Iohannis, putas te mihi vero esse amore cõiunctum? m Petrus in fiducia bonæ conscientiæ, promptè secundò respondit, dicens: Vtique domine, tu scis quod verè te diligam. n Et dominus iterum ad illum vt prius: Committo tibi, inquit, generalem ouilis mei curam, vt meo loco pastorem bonũ agas in vniuersa Ecclesia mea, & pastoraliter regas fideles meos.

o Necdum verò contentus dominus adiecit tertiò Petrũ interrogare, num se verè diligeret. Videlicet in hoc ostendens, eum qui aliis debeat in cura pastorali præesse, in charitate Dei stabilitum esse debere: nec pastori sufficere, vt qualicunque sit charitate præditus, tanquam vnus aliquis ex vulgo fidelium, sed præcellere & præeminere in eo debere charitatem Dei: & hoc potissimum in eo spectandum esse, vt pastoralem curam non propter quæstũ aut ambitionem suscipiat, sed ex amore erga Deum, & desiderio salutis ouium. Propter hoc scilicet dominus Petrum interrogat, non de genere, non de diuitiis, non de doctrina humana, sed de dilectione: nec semel interrogasse contentus, tertiò eandem replicat interrogationem, vt illam esse maxime necessariam, & ante omnia requiri intelligamus. p Petrus verò audiens dominum semel iterum, & iam tertiò illam de amore quæstionẽ sic replicare, metuens ne fortè mali quippiam sibi à domino prędiceretur, quomo

a Domine, tu omnia nosti, tu scis quia amo te.
b Dicit ei: Pasce oues meas.

c Amen amen dico tibi: cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas ubi uolebas.
d Cum autem senueris, extendes manus tuas:
e & alius te cinget, & ducet quo tu non uis.
f Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum.
g Et cum hoc dixisset, dicit ei:
h Sequere me.
i Conuersus Petrus, uidit illum discipulum, quem diligebat Iesus sequentem,
k qui & recubuit in cœna super pectus eius & dixit:
l Domine, quis est qui tradet te?
m Hunc ergo cum uidisset Petrus, dicit Iesu:
n Domine, hic autẽ qd?
o Dicit ei Iesus:
p Si eum uolo manere donec ueniam, quid ad te?

do paulo ante passionem magna iactanti lapsum suum prædixerat, cœpit animo contristari: propter quod ingemiscens, magno affectu dixit ad illum: a Mi domine, tu omnia nosti, etiam occultissima cordis humani: & per hanc tuam omniscientiã, quam nihil potest latere, tu nosti, & me melius nosti, quòd ex syncero affectu te diligam. b Tunc respondit illi tertiò dominus, vt bis iam dixerat, curam ei committens suarum ouium. Videlicet ita tertiò voluit Petro oues committere, non contentus semel commisisse: tum vt affectus indicaretur Christi tam serio commendãtis, erga oues commendatas: tum vt intelligeret curam suscipiens pastoralem, quanta debeat super oues custodia vigilare: intelligat quoque aliam esse curam adhibendã incipientibus tenellis agnis, aliam proficientibus, aliam iis qui videntur esse perfecti: quorum primos sub prima, secundos sub secunda, tertios sub tertia commendatione, distinctim licebit accipere. Denique vt intelligat pastor Christianus, tribus modis pascendas esse Christi oues, nempe verbo, exemplo, & oratione. c Quoniam verò qui ouium Christi curam suscipiunt, pro eis etiam animas ponere debent, Petro suam passionem consequenter indicat, dicens: Tu quidem Petre cum iunior esses, in ætate minori, priusquam tibi Ecclesiæ cura incumberet, teipsum cingebas pro tua voluntate, & quo libebat liberum tibi erat ambulare, neque tibi quisquam vim vllã inferebat. d Postquam autem ad ætatem maiorem perueneris, postquam in officio pastorali cursum tuum expleueris, tunc apprehensus à persequutoribus fidei & nominis mei, cogeris extendere, atque etiam voluntarie ex charitate extendes manus tuas, ad vincula suscipienda: e & alius vel tyrannus vel tortor te alligabit, quasi maleficum & reũ mortis, & ad supplicia ac tandem ad mortem te pertrahet, à quibus tu secundum carnis sensualem affectum (qui omnia corporis odit incommoda) adhorrebis, tametsi secundum spiritum pro meo amore libenter illa sustinebis. f Hoc autem quasi parabolico sermone, significare voluit Petro dominus, modum passionis & exitum mortis suæ, quã propter gloriam Dei patris & Christi filii eius, pro veritate Euãgelii Dei erat perlaturus ab infidelibus persequutoribus. g Quo dicto, vt etiam sensibili signo idem illud significaret, quod iam verbo indicauerat, dixit ad Petrum: h Sequere me, nunc gressu corporeo qui tibi in signum sit eius sequelæ, quą posterius me sequeris similitudine passionis. i Cum autem sequi Christum Petrus inciperet, conuersus vidit Ioannẽ discipulum à Christo peculiariter dilectum, k cui speciali priuilegio concessum fuerat in cœna nouissima supra pectus domini Iesu, præ teneritudine amoris caput reclinare, l qui in cœna eadem dominum de suo proditore generali sermone loquentem, innuente Petro, ausus est interrogare, dicens: Domine, quis est qui te tradet, ex omnibus nobis? Hunc (inquam) Petrus vidit sequentem vltro dominum, cum ab eo non esset nominatim ad sequendum vocatus: in quo significata est promptitudo animi, quæ erat in Ioanne æque atque in Petro, ad subeundum pro Christo martyrium, tametsi dominus eum noluerit persequutorum manibus interfici. m Hunc ergo Ioannem, qui inter cæteros videbatur præcipuus & peculiariter dilectus, intuitus Petrus dixit ad Iesum: n Domine, iam ego quæ pro tuo amore sum passurus audiui. Verum tuus iste dilectus discipulus Ioannes, quo fine consummabitur, qualem habebit exitum? An non & ipse simili fine cursum consummabit, aut fortè parcetur eius teneritudini?

o Dominus nolens Petrum de iis quæ ad se nihil attinebãt curiosius perquirere, sed iis quæ sibi dicebantur intendere, ita Petro respondit, vt certum nihil ex responso, de eo quod interrogauerat posset cognoscere. Dixit itaque ad eum: p Quid tua refert Petre, quem hic sit habiturus exitum? Si ego eum velim ita in corpore manere, donec ipse ego veniam ad auferendum eũ de mundo in pace, & nolim eum à persequutoribus interfici, quẽadmodum tibi continget, tua quid interest? Mihi enim liberum &

a Tu me sequere.

b Exiuit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur.

c Et non dixit ei Iesus, non moritur, sed: Si eum uolo manere donec ueniã, quid ad te?

d Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his,

e & scripsit hæc:

f & scimus, quia uerum est testimonium eius.

g Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus,

h quæ si scribantur per singula,

i nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.

licitum est, pro mea voluntate, alii hũc, alii illum statuere exitum. a Tibi sufficiat quod ad te attinet, quæ tibi imminent considerare, atque ad ea animum præparare: tu vt me viriliter sequaris vide, & ne iterum, vt nuper fidem violes vigilanter obserua. b Ex hoc autem verbo Christi non bene intellecto fama inter Apostolos vulgata est, quòd discipulus iste non esset moriturus. c Verum non hoc dixerat dominus, discipulum illum non esse moriturum: sed hoc tantum, ad refutandam Petri curiosam quæstionem, responderat: Si eum sic velim manere, donec veniam, quid ad te? Quo sanè verbo, non illud significatur, quòd discipulus ille non esset moriturus: primum quidem, quia conditionalis est sermo, non absolutus: deinde etiamsi absque conditione fuisset prolatus, ne sic quidem indicaretur, nunquam moriturum discipulum, sed tãtum ad tempus non moriturum, donec ipse adueniret Christus, eumque auferret è mundo. d Hic autem discipulus de quo iam narratio facta est, atque etiam aliàs subinde sub persona tertia, ipse idẽ est qui hæc nunc affirmat, e quique sanctum hoc Euangelium iuxta ea quæ vidit ipse & audiuit, ad gloriam Christi & salutem omnium in eum credentium, fideliter descripsit. f Et hoc meritò credant omnes, quemadmodum & ego certissime cognoui, verum esse testimonium eius. Cum enim quis de illis quę vidit & audiuit fidele perhibet testimonium, nihil dubium, quin huic vt vero & firmo scriptori aut narratori fides debeatur. g Ne verò quis existimet, hoc modico volumine vniuersa Christi gesta contineri, neque alia superesse, sicque nostra hac diligentia Christi gloriæ contingat detrahi, illud in fine operis huius aperte protestor, ea quæ hîc à me descripta sunt admodum pauca videri, comparatione ad alia plurima, quæ per eum sunt gesta, aut dicta: h quæ tot sunt ac tanta, & tam omni consideratione dignissima, vt sigillatim ea describere, & singula ad comprobationem veritatis aut morum institutionem ab eo dicta & facta, simulque eorum circunstantias exprimere, i vix posset humanum ingenium: neque mundus ipse vniuersus videretur capax omnium librorum qui forent conscribendi de eo, dictisque ac gestis eius, qui in tempore factus homo, cum patre viuit Deus, per omnia sæcula æternus. Amen.

HIERONYMVS IN CATHALOGO scriptorum Ecclesiasticorum.

IOannes Apostolus, quem Iesus amauit plurimum, filius Zebedæi, frater Iacobi Apostoli, quem Herodes post passionem domini decollauerat, nouissimus omnium scripsit Euangelium, rogatus ab Asiæ episcopis aduersus Cerinthum, aliosq; hæreticos, & maxime tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui asserunt Christum ante Mariam non fuisse. Vnde & compulsus est diuinam eius natiuitatem edicere. Sed & aliam causam huius scripturæ ferunt, quòd cum legisset Matthæi, Marci, & Lucæ uolumina, probauerit quidem textum historiæ, & uera eos dixisse firmauerit, sed unius tantum anni, in quo & passus est, post carcerem Ioannis, historiam texuisse. Prætermisso itaque anno, cuius acta à tribus exposita fuerant, superioris temporis antequam Ioannes clauderetur in carcerem, gesta narrauit, sicut manifestum esse poterit his qui diligenter quatuor Euangeliorum uolumina legerint. Quæ res, etiam diaphoniam, quæ uidetur Ioannis esse cum cæ

teris, tollit. Scripsit autem & unam Epistolam, cuius exordium est: Quod fuit ab initio, quod audiuimus & uidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostrae contrectauerunt de uerbo uitae, quae ab uniuersis ecclesiasticis & eruditis uiris probatur. Reliquae autem duae: quarum principium est: Senior electae dominae & natis eius, & sequentis, Senior Caio charissimo, quem ego diligo in ueritate: Ioannis presbyteri asseruntur, cuius & hodie alterum sepulchrum apud Ephesum ostenditur, & nonnulli putant duas memorias eiusdem Ioannis Euangelistae esse: super qua re cum per ordinem ad Papiam auditorem eius uentum fuerit, disseremus. Quartodecimo igitur anno, secundam post Neronem persequutionem mouente Domitiano in Patmos insulam relegatus, scripsit Apocalypsim: quam interpretantur Iustinus martyr & Hirenaeus. Interfecto autem Domitiano, & actis eius ob nimiam crudelitatem à senatu rescissis, sub pertinace principe redit Ephesum: ibique usque ad Traianum principem perseuerans, totas Asiae fundauit, rexitque Ecclesias, & confessus senio, sexagesimooctauo post passionem domini anno, mortuus iuxta eandem urbem sepultus est.

FINIT ELVCIDATIO PARAPHRASTICA EVANGELII SECVNDVM IOANNEM.

Deo semper & ubique gloria. Vna, Vni. Vnde, eo omnia.

PARISIIS
EXCVDEBAT IOANNES MAHEV.
M. D. XLV.

Titelmans

Titelm in Evāg.

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm